

**Πανεπιστήμιο
Κύπρου**

ΤΜΗΜΑ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΚΑΙ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ

**Η ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΤΗΣ ΚΑΠΝΟΚΑΛΛΙΕΡΓΕΙΑΣ ΚΑΙ ΤΗΣ
ΕΜΠΟΡΙΑΣ ΤΟΥ ΚΑΠΝΟΥ ΣΤΑ ΧΡΟΝΙΑ ΤΗΣ
ΑΓΓΛΟΚΡΑΤΙΑΣ (1878-1960):**

**Η ΚΥΒΕΡΝΗΤΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ, Ο ΓΕΩΡΓΟΣ, Ο ΕΜΠΟΡΟΣ
ΚΑΙ Ο ΒΙΟΜΗΧΑΝΟΣ**

ΔΙΔΑΚΤΟΡΙΚΗ ΔΙΑΤΡΙΒΗ

ΑΛΙΚΗ ΓΕΩΡΓΙΟΥ

2023

**Πανεπιστήμιο
Κύπρου**

ΤΜΗΜΑ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΚΑΙ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ

**Η ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΤΗΣ ΚΑΠΝΟΚΑΛΛΙΕΡΓΕΙΑΣ ΚΑΙ ΤΗΣ
ΕΜΠΟΡΙΑΣ ΤΟΥ ΚΑΠΝΟΥ ΣΤΑ ΧΡΟΝΙΑ ΤΗΣ
ΑΓΓΛΟΚΡΑΤΙΑΣ (1878-1960):**

**Η ΚΥΒΕΡΝΗΤΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ, Ο ΓΕΩΡΓΟΣ, Ο ΕΜΠΟΡΟΣ
ΚΑΙ Ο ΒΙΟΜΗΧΑΝΟΣ**

ΑΛΙΚΗ ΓΕΩΡΓΙΟΥ

**Διατριβή η οποία υποβλήθηκε προς απόκτηση διδακτορικού
τίτλου σπουδών στο Πανεπιστήμιο Κύπρου**

Ιούλιος 2023

ΣΕΛΙΔΑ ΕΓΚΥΡΟΤΗΤΑΣ

Υποψήφιος Διδάκτορας: **Αλίκη Γεωργίου**

Τίτλος Διατριβής:

«Η ανάπτυξη της καπνοκαλλιέργειας και της εμπορίας του καπνού στα χρόνια της Αγγλοκρατίας (1878-1960): η κυβερνητική πολιτική, ο γεωργός, ο έμπορος και ο βιομήχανος»

*Η παρούσα Διδακτορική Διατριβή εκπονήθηκε στο πλαίσιο των σπουδών για απόκτηση Διδακτορικού διπλώματος στο **Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας** και εγκρίθηκε στις 12 Ιουλίου 2023 από τα μέλη της Εξεταστικής Επιτροπής:*

Εξεταστική Επιτροπή:

Ερευνητικός Σύμβουλος: _____
(Αναπληρωτής Καθηγητής Πέτρος Παπαπολυβίου)

Μέλος Επιτροπής: _____
(Αναπληρωτής Καθηγητής Γιώργος Καζαμίας)

Μέλος Επιτροπής: _____
(Επίκουρος Καθηγητής Δημήτρης Κοντογεώργης)

Μέλος Επιτροπής: _____
(Επίκουρος Καθηγητής Νικόλας Μανιτάκης)

Μέλος Επιτροπής: _____
(ΕΔΙΠ Δημήτριος Παναγιωτόπουλος)

Υπεύθυνη Δήλωση Υποψήφιου Διδάκτορα

Η παρούσα διατριβή υποβάλλεται προς συμπλήρωση των απαιτήσεων για απονομή Διδακτορικού Τίτλου του Πανεπιστημίου Κύπρου. Είναι προϊόν πρωτότυπης εργασίας αποκλειστικά δικής μου, εκτός των περιπτώσεων που ρητώς αναφέρονται μέσω βιβλιογραφικών αναφορών, σημειώσεων ή και άλλων δηλώσεων.

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η διατριβή ασχολείται με την ανάπτυξη της καλλιέργειας και εμπορίας του καπνού στα χρόνια της Αγγλοκρατίας (1878-1960) και εστιάζεται στην κυβερνητική πολιτική που εφαρμόστηκε για την προώθησή της, στους γεωργούς και τους έμπορους που ασχολήθηκαν με την καλλιέργεια αυτή, καθώς και στους καπνοβιομήχανους.

Το πρώτο κεφάλαιο ασχολείται με την κατάσταση του τομέα της γεωργίας στα πρώτα χρόνια της Αγγλοκρατίας, έως τις αρχές της δεκαετίας του 1920, και παρουσιάζεται ο καθοριστικός ρόλος που έπαιξε στην ανασύστασή του, όπως και ειδικότερα της καπνοκαλλιέργειας, ο δραστήριος και αποφασιστικός ρόλος του Τμήματος Γεωργίας. Για να μπορέσει να γίνει κατανοητή η αναβίωση του τομέα της καπνοκαλλιέργειας και των πρώτων προσπαθειών που έγιναν προς αυτή την κατεύθυνση, καθώς και οι εξελίξεις που ακολούθησαν τα επόμενα χρόνια, αναμφίβολα απαραίτητη είναι η παρουσίαση της πρωτόγονης κατάστασης στην οποία βρήκαν οι Βρετανοί τη γεωργία του τόπου.

Με το δεύτερο κεφάλαιο αρχίζει η ουσιαστική εξέταση του θέματος. Αρχικά, γίνεται μία σύντομη εισαγωγή για την προέλευση του καπνού, τους τρόπους κατανάλωσής του, τις διάφορες ποικιλίες του, τον ενδεδειγμένο τρόπο καλλιέργειας και επεξεργασίας του, και ειδικότερα, τι ακολουθούσαν στην Κύπρο. Παράλληλα, γίνεται αναφορά στην καλλιέργεια καπνού κατά την οθωμανική περίοδο και επεξηγούνται οι λόγοι εγκατάλειψής της. Βασικότερος λόγος ήταν το μονοπώλιο της “Régie Co-intéressée des Tabacs de l’ Empire Ottoman”, που υπέβαλλε σε μεγάλες ταλαιπωρίες τον καλλιεργητή. Το μονοπώλιο αυτό έπαψε να ισχύει με την Αγγλοκρατία, αλλά οι κανονισμοί συνέχισαν να εφαρμόζονται με πιο επισταμένο τρόπο εξαιτίας της αποτελεσματικής διοίκησης που μπορούσε να ασκηθεί. Το πλαίσιο που δημιουργούσαν οι νόμοι για τον τομέα επί Τουρκοκρατίας, η βρετανική διοίκηση θεώρησε επωφελές να το διατηρήσει κατά τα πρώτα χρόνια, αφού ο καπνός ήταν ένα υψηλά φορολογούμενο προϊόν, που επέφερε σημαντικά έσοδα στον προϋπολογισμό.

Στο τρίτο κεφάλαιο καταγράφεται και αναλύεται η σταδιακή ανάπτυξη της καπνοκαλλιέργειας από τις πρώτες ανεπιτυχείς δοκιμές μέχρι και το τέλος της δεκαετίας του 1920. Κατά την περίοδο αυτή παρουσιάζονται οι διακυμάνσεις στην παραγωγή, οι οποίες ήταν άμεσα συνυφασμένες με την εξωτερική ζήτηση του προϊόντος. Το ελπιδοφόρο κλίμα που επικρατούσε διαλύθηκε μετά τη λήξη του Α΄ Παγκοσμίου πολέμου, όταν στις ευρωπαϊκές αγορές άρχισαν να φτάνουν ποιοτικά ανατολικά καπνά από τις φημισμένες καπνοπαραγωγούς χώρες, για να επανέλθει στα τέλη της δεκαετίας του 1920. Η αύξηση της καλλιεργήσιμης έκτασης και παραγωγής δεν ήταν αποκομμένη τόσο από την αύξηση το 1925 του προνομιακού δασμού, όσο και από τη φροντίδα που επέδειξε το Τμήμα Γεωργίας προς τον τομέα με την πρόσληψη ειδικών. Ο προνομιακός δασμός έδωσε ευκαιρία στα προϊόντα των αυτοκρατορικών αποικιών να έχουν θέση στη βρετανική αγορά και κρίθηκε ιδιαίτερα σημαντικός παράγοντας από τους εμπλεκόμενους στον τομέα για να ασχοληθούν συστηματικότερα

με αυτόν. Ένας εξ αυτών ήταν και ο Σύρος επιχειρηματίας Najem Houry, ο οποίος ασχολήθηκε με την καλλιέργεια και επεξεργασία των καπνών Λατάκια.

Στο τέταρτο κεφάλαιο αναλύεται η τροποποίηση του Νόμου περί Καπνού του 1932 για να επιβληθεί το μονοπώλιο στις εξαγωγές καπνού, το οποίο ανέλαβε η βρετανικών συμφερόντων Κυπριακή Εταιρεία Σιγαρέττων. Η επιβολή του μονοπωλίου δεν δυσαρέστησε μόνο τους εμπόρους που έχασαν ένα κομμάτι των δραστηριοτήτων τους, αλλά και τους καλλιεργητές που, λόγω των δυσονόμων για τους ίδιους απαιτήσεων της συμφωνίας για κατηγοριοποίηση των καπνών τους σε ποιότητες, παρέμεναν με τον καπνό τους αδιάθετο. Οι έμποροι, που προηγουμένως αναλάμβαναν αυτό το κομμάτι της εργασίας, δεν αποδέχονταν πλέον να αγοράσουν τα καπνά από τους παραγωγούς εξαιτίας του μεγάλου ρίσκου να απορριφθούν ως ακατάλληλα. Επιπρόσθετα, ούτε η Εταιρεία αποδεχόταν να αναλάβει η ίδια τη ζύμωση και δεματοποίηση των καπνών, για να μην αναλάβει το ρίσκο της τελικής ποιότητας του προϊόντος. Η δραματική ύφεση που υπέστη ο τομέας, οι συσσωρευμένες χαμηλής ποιότητας αδιάθετες ποσότητες καπνού, τα συνεχή αιτήματα διαμαρτυρίας από πλευράς των καλλιεργητών και των εμπόρων έπεισαν την Κυβέρνηση να καταργήσει τη συμφωνία.

Το ζήτημα της κυπριακής καπνοβιομηχανίας αναπτύσσεται στο πέμπτο κεφάλαιο, όπου καταγράφονται οι καταβολές των σημαντικότερων καπνοβιομηχάνων του τόπου. Η κυπριακή καπνοβιομηχανία κατάφερε όχι μόνο να διατηρηθεί στον χρόνο, αλλά επίσης να θεωρηθεί ότι είχε τις δυνατότητες να καλύψει ολόκληρη την εγχώρια ζήτηση και να προσανατολιστεί στον εξαγωγικό τομέα, χωρίς όμως να απολαμβάνει καμία ουσιαστική προνομιακή φορολογική πολιτική. Η έλλειψη καπνού που παρατηρήθηκε κατά τη διάρκεια του Β΄ Παγκοσμίου πολέμου έδωσε ώθηση στην εγχώρια παραγωγή τσιγάρων από κυπριακό καπνό, χωρίς όμως να την καταστήσει αποκλειστικό τροφοδότη της εγχώριας αγοράς, λόγω της προτίμησης προς τα τσιγάρα Βιρτζίνια, τα οποία έφταναν από το εξωτερικό. Η προτίμηση αυτή έγινε προσπάθεια να εξυπηρετηθεί και από τις κυπριακές καπνοβιομηχανίες, οι οποίες άρχισαν να εισάγουν καπνά Βιρτζίνια. Οι κυπριακές καπνοβιομηχανίες κατάφεραν και αυτές να εκσυγχρονιστούν για να ανταποκριθούν στις απαιτήσεις της ανταγωνιστικής αγοράς, που ήθελε μεγάλες ποσότητες με χαμηλό κόστος, εισάγοντας επίσης σύγχρονες σιγαροποιητικές μηχανές. Η μεταστροφή στην αυτοματοποιημένη παραγωγή αναπόφευκτα έφερε αντιδράσεις από τους εργάτες που έχαναν την εργασία τους.

Το τελευταίο κεφάλαιο επικεντρώνεται στην ανάλυση των αιτημάτων των καλλιεργητών, που αποσκοπούσαν στην αύξηση του εισοδήματός τους. Ωστόσο, το βασικότερό τους αίτημα ήταν η δημιουργία ενός οργανισμού εμπορίας του καπνού σε συνεταιριστική βάση, ο οποίος θα διέθετε τις κατάλληλες αποθήκες για να αναλάβει τη δεματοποίηση και αποθήκευση του καπνού. Αυτό ήταν το

κοινό τους πρόβλημα και η κοινή τους επιδίωξη προς τη βρετανική διοίκηση με στόχο την καλύτερευση του βίου τους.

Συνοψίζοντας, παρά τα προβλήματα και τα σκαμπανεβάσματα που χαρακτήρισαν τον τομέα αυτό από το 1910 έως το 1960, η καπνοκαλλιέργεια κατάφερε να επιβιώσει και να αντέξει μέχρι το τέλος της αγγλικής κατοχής, με αποκορύφωμα την ίδρυση του Συνεργατικού Οργανισμού Καπνοπαραγωγών το 1961.

ABSTRACT

The present thesis explores the cultivation and trade of tobacco during the years of British rule (1878-1960) in Cyprus. It focuses on the governmental policy implemented to promote tobacco cultivation, as well as the involvement of farmers, traders, and tobacco manufacturers in this industry.

The first chapter addresses the status of the agricultural sector during the early years of British rule until the early 1920s. It highlights the crucial role played by the Department of Agriculture in its reconstruction, particularly in the cultivation of tobacco. To comprehend the revival of tobacco cultivation and the initial efforts in this direction, it is essential to present the primitive state in which British authorities found local agriculture.

The second chapter initiates the substantive examination of the subject. It begins with a brief introduction to the origin of tobacco, its consumption, various varieties, suitable cultivation and processing methods, specifically those followed in Cyprus. Simultaneously, it references tobacco cultivation during the Ottoman period, explaining the reasons for its abandonment, notably the monopoly of the "Régie Co-intéressée des Tabacs de l'Empire Ottoman". While this monopoly ceased with British rule, regulations persisted due to effective administration. The legal framework established during the Ottoman era was deemed beneficial by the British administration in the initial years, as tobacco was a heavily taxed product generating significant revenue.

The third chapter chronicles and analyses the gradual development of tobacco cultivation from the early unsuccessful attempts until the end of the 1920s. It examines production fluctuations linked to external demand. The optimistic climate shifted after World War I when high-quality Eastern tobaccos entered European markets, causing a decline until the late 1920s. The increase in cultivable land and production was influenced by the 1925 preferential duty rate and the Department of Agriculture's support through the employment of experienced cultivators. The preferential duty rate provided an opportunity for imperial products to enter the British market, proving crucial for those engaged in this sector. Notably, entrepreneur Najem Houry from Syria engaged in the cultivation and processing of Latakia tobaccos.

The fourth chapter analyses the modification of the 1932 Tobacco Law to impose a monopoly on tobacco exports, managed by the British-affiliated Cyprus Cigarette Company. The imposition displeased both traders losing part of their activities and cultivators facing difficulties in meeting complex classification requirements. The Government eventually abolished the agreement due to the sector's dramatic decline, accumulated low-quality unusable tobacco quantities, and continuous protests from cultivators and traders.

The fifth chapter delves into the development of the Cypriot tobacco industry, recording contributions from significant local tobacco manufacturers. Despite facing challenges, the Cypriot tobacco industry not only sustained itself over time but also aimed to meet domestic demand and target the export sector. The lack of tobacco during World War II led to the domestic production of cigarettes using Cypriot tobacco. However, this did not make it the exclusive supplier due to a preference for Virginia cigarettes imported from abroad. Cypriot tobacco manufacturers attempted to address this preference by importing Virginia tobaccos. These industries modernized to meet competitive market demands, introducing contemporary cigarette manufacturing machines. The shift to automated production inevitably faced resistance from workers losing their jobs.

The final chapter focuses on analysing farmers' demands, primarily aimed at increasing their income. Their most significant request was the creation of a cooperative tobacco marketing organization with suitable facilities for processing and storing tobacco. This common problem and shared goal were presented to the British administration to improve their livelihoods.

In conclusion, despite the challenges characterising the tobacco sector from 1910 to 1960, including fluctuations, tobacco cultivation managed to survive and endure until the end of British rule, culminating in the establishment of the Cooperative Organization of Tobacco Producers in 1961.

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Έχοντας ολοκληρώσει τη συγγραφή της παρούσας διατριβής, η οποία είναι αποτέλεσμα μιας πολύχρονης και επίπονης εργασίας, μια σειρά από πρόσωπα βοήθησαν άμεσα ή έμμεσα στο εγχείρημα αυτό. Η ευαρέσκειά μου καταρχήν εκφράζεται προς τα μέλη της τριμελούς επιτροπής: πρωταρχικά στον δάσκαλό μου για χρόνια και επιβλέποντα της διατριβής, Αναπληρωτή Καθηγητή της Νεότερης και Σύγχρονης Ευρωπαϊκής Ιστορίας, κ. Πέτρο Παπαπολυβίου για την καθοδήγησή του, τις σημαντικές επισημάνσεις και συμβουλές του, που καθόρισαν τη δομή και την ποιότητα που έλαβε η τελική εργασία· επιπρόσθετα, στον Αναπληρωτή Καθηγητή στο Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας του Πανεπιστημίου Κύπρου, κ. Γεώργιο Καζαμία και στον Επίκουρο Καθηγητή στο Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, κ. Νικόλα Μανιτάκη, των οποίων οι εισηγήσεις και συμβουλές ειδικότερα κατά τη παρουσίαση της ερευνητικής πρότασης υπήρξαν καίριες στον καθορισμό των ερευνητικών ερωτημάτων και των κατευθυντήριων γραμμών που έλαβε η έρευνα για την κάλυψη του θέματος. Ο κ. Μανιτάκης, άλλωστε, υπήρξε καθηγητής μου ήδη στο προπτυχιακό πρόγραμμα και οι φοιτητές του είχαμε την ευκαιρία να λάβουμε τις πρώτες γνώσεις οικονομικής και κοινωνικής ιστορίας για τη νεότερη Ευρώπη.

Ταυτόχρονα, ευχαριστίες οφείλω και στα δύο εξωτερικά μέλη της πενταμελούς επιτροπής, τον Επίκουρο Καθηγητή του Τμήματος Ιστορίας και Αρχαιολογίας του Πανεπιστημίου Κύπρου, κ. Δημήτρη Κοντογεώργη και τον Υπεύθυνο του Κέντρου Τεκμηρίωσης της Ιστορίας της Ελληνικής Γεωργίας στο Γεωπονικό Πανεπιστήμιο Αθηνών, κ. Δημήτρη Παναγιωτόπουλο, οι οποίοι αποδέχθηκαν την πρόσκληση να διαβάσουν τη διατριβή και να προσφέρουν τις ιδιαίτερα εποικοδομητικές επισημάνσεις τους.

Τέλος, στις ευχαριστίες μου θα ήθελα να συμπεριλάβω ακόμη δύο σημαντικά πρόσωπα που η συμβολή τους εκτιμάται ιδιαίτερα· τον Καθηγητή Νεότερης Ιστορίας στο Πανεπιστήμιο Νεάπολης, κ. Γιώργο Γεωργή, ο οποίος υπήρξε καθηγητής μου στο προπτυχιακό πρόγραμμα και είχε το χάρισμα να εμφυσήσει στους φοιτητές του την αγάπη για τη νεότερη ελληνική ιστορία και ακολούθως, υπήρξε και ο αρχικός μου επιβλέπωντας, ο οποίος με καθοδήγησε στα πρώτα βήματα της έρευνας, υποδεικνύοντας μου την ανάγκη για τη μελέτη, που θα έπρεπε να γίνει πρώτιστα στον τομέα της γεωργίας της Κύπρου και ειδικότερα για το Τμήμα Γεωργίας και τους Διευθυντές του, ώστε να κατακτηθούν οι βάσεις για τη μελέτη του ειδικού θέματος της καπνοκαλλιέργειας και επίσης, τον ιστορικό επιστήμονα και Αναπληρωτή Έφορο του Κρατικού Αρχείου, κ. Χρίστο Κυριακίδη για όλες τις συμβουλές και βοήθεια που μου έχει προσφέρει ανιδιοτελώς.

Αρκτικόλεξα

Η.Π.Α.	<i>Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής</i>
Κ.Κ.Κ	<i>Κομμουνιστικό Κόμμα Κύπρου</i>
Α.Κ.Ε.Λ.	<i>Ανορθωτικό Κόμμα του Εργαζόμενου Λαού</i>
Π.Ε.Κ	<i>Παναγροτική Ένωση Κύπρου</i>
Σ.Ε.Κ.Ε.	<i>Συνεργατική Ένωση Καπνοκαλλιεργητών Ελλάδος</i>
Σ.Ο.Κ.	<i>Συνεργατικός Οργανισμός Καπνοπαραγωγών Λτδ.</i>
С.Ι.F.	<i>Cost, Insurance and Freight</i>
Ν.Α.Α.F.Ι.	<i>Navy, Army, Air Force Institutes</i>

Πίνακας Περιεχομένων

Κατάλογος Πινάκων	xiii
Εισαγωγή.....	1
Κεφάλαιο Α΄: Η κατάσταση στον γεωργικό τομέα της Κύπρου στα πρώτα χρόνια της Αγγλοκρατίας (1878-1920).....	11
Κεφάλαιο Β΄: Ο καπνός στην ιστορία και η διαμόρφωση της ανάπτυξής του στην Κύπρο.....	51
Σύντομη Εισαγωγή στην ιστορία του καπνού και στις μεθόδους καλλιέργειας και επεξεργασίας.....	51
Η καλλιέργεια του καπνού στην Κύπρο πριν την άφιξη των Βρετανών.....	64
Το μονοπώλιο της Régie και η νομοθεσία για τον καπνό επί Τουρκοκρατίας και οι αλλαγές από τους Βρετανούς.....	68
Το μονοπώλιο της Régie.....	68
Η νομοθεσία επί Τουρκοκρατίας.....	71
Η αλλαγή της νομοθεσίας με την άφιξη των Βρετανών.....	94
Κεφάλαιο Τρίτο: Η σταδιακή ανάπτυξη του τομέα από 1878 – 1929.....	104
Το πλαίσιο ανάπτυξης της καπνοκαλλιέργειας 1878 – 1929: εσωτερικές και εξωτερικές εξελίξεις.....	104
Η σημαντικότητα της βιομηχανίας του καπνού για την Κύπρο: εισαγωγές – εξαγωγές του προϊόντος και η καλλιεργήσιμη έκταση και παραγωγή έως το 1929.....	115
Το οικονομικό ζήτημα της ανάπτυξης της καλλιέργειας και της εμπορίας του καπνού.....	127
Καπνοκαλλιέργεια: Καθοδήγηση και εκπαίδευση των καλλιεργητών για τη βελτίωση της ποιότητας του προϊόντος.....	141
Η άφιξη ειδικών καπνοκαλλιεργητών από την Ελλάδα.....	148
Επεξεργασία σχεδίου για έλευση στην Κύπρο Ελλήνων και Τούρκων προσφύγων καπνοκαλλιεργητών.....	153
Το πρώτο συνέδριο για τον καπνό στην Κύπρο.....	158
Ναυάγιο του σχεδίου για κάθοδο προσφύγων στην Κύπρο.....	164
Τα είδη καπνού που καλλιεργούνταν και η αξιολόγηση δειγμάτων από το Αυτοκρατορικό Ινστιτούτο.....	168
Τα καπνά Λατάκιας και η εταιρεία Houry’s Tobacco Association Ltd.....	179
Η ίδρυση Ανώνυμων Εταιρειών Σιγαρέττων.....	194
Η της Λεμεσού Ανώνυμος Εταιρεία Καπνού και Σιγαρέττων.....	195
Η Ανώνυμος Εμπορική και Βιομηχανική Εταιρεία Καπνού «Το Παγκύπριον».....	200
Κεφάλαιο Τέταρτο: Η δύσκολη δεκαετία του 1930 και η Κυπριακή Εταιρεία Σιγαρέττων.....	206
Η κατάσταση του τομέα στις απαρχές της δεκαετίας του 1930.....	206
Σχέδιο υποχρεωτικής χρήσης του κυπριακού καπνού από τις κυπριακές καπνοβιομηχανίες.....	217
Η αγορά καπνού στην Κύπρο ευνοεί την ίδρυση εταιρείας εμπορίας του καπνού.....	224

Ο Νόμος περί Καπνού του 1932 και η τροποποίησή του για την εγκαθίδρυση της Κυπριακής Εταιρείας Σιγαρέττων.....	230
Η συμφωνία μεταξύ της Κυβέρνησης και της Κυπριακής Εταιρείας Σιγαρέτων Λτδ	241
Αντιδράσεις και τροποποίηση της Συμφωνίας.....	247
Συνεχιζόμενες αντιδράσεις και προβλήματα από την εφαρμογή της «Κύριας Συμφωνίας» και της «Συμπληρωματικής Συμφωνίας»	261
Πρόταση για τη διάθεση των συσσωρευμένων αδιάθετων ποσοτήτων κίτρινου καπνού και διαβουλεύσεις για ακύρωση της Συμφωνίας.....	270
Η ανάγκη για κατάργηση της Συμφωνίας.....	282
Η λήξη της Συμφωνίας και σύντομα συμπεράσματα	293
Κεφάλαιο Πέμπτο: Συντελούμενες αλλαγές στην αγορά προτίμησης: Καπνοβιομηχανίες και Καπνοκαλλιεργητές.....	297
Οι συντελούμενες αλλαγές στην κυρίαρχη γεύση προτίμησης στην αγορά και η καλλιέργεια των καπνών Βιρτζίνια.....	297
Ο Β΄ Παγκόσμιος Πόλεμος, η αύξηση της παραγωγής καπνού και η διαχείριση των νέων ζητημάτων.....	305
Ο τομέας της καπνοβιομηχανίας.....	316
Οι Έλληνες καπνοβιομήχανοι του εξωτερικού και η περίπτωση της Κύπρου	316
Ρύθμιση ποσοστού για αγορά εγχώριου καπνού και εισαγόμενου από τους καπνοβιομήχανους	325
Οι Θεσσαλοί έμποροι ιδρύουν τα πρώτα καπνεργοστάσια.....	328
Ο Κωνσταντίνος Διανέλλος και το καπνεργοστάσιο «Η Ελπίς».....	330
Στέφανος Ρούβαλης και μια προσπάθεια για συνδικαλισμό.....	336
Η ίδρυση και λειτουργία του καπνεργοστασίου Μακεδονία.....	341
Η εξασφάλιση σιγαρόχαρτου στα χρόνια του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου	351
Οι εδραιωμένες κυπριακές καπνοβιομηχανίες: φορολογία και κόστος παραγωγής	353
Η κατάσταση των καπνοκαλλιεργητών μέσα από τα αιτήματά τους	362
Κεφάλαιο Έκτο: Ο Οργανισμός Εμπορίας του Καπνού.....	378
Η κατάσταση του τομέα στις απαρχές της δεκαετίας του 1950	378
Οι απόψεις καπνοκαλλιεργητών και καπνεμπόρων για τη σύσταση του Οργανισμού.....	391
Το Σχέδιο για την ίδρυση του Οργανισμού Εμπορίας του Καπνού.....	405
Α. Το Σχέδιο για την παραγωγή και εμπορία του καπνού.....	408
Β. Το Σχέδιο Νόμου	418
Η θέση της Κυβέρνησης επί του Σχεδίου: ενδοιασμοί για την εφαρμογή του	423
Τα προβλήματα και οι θέσεις των καπνοκαλλιεργητών μετά την απόρριψη του Σχεδίου	428
Επίλογος - Συμπεράσματα	444
Μέτρα και Σταθμά	460

Νόμισμα	460
Πηγές και Βιβλιογραφία	461
Αδημοσίευτες πηγές	461
Δημοσιευμένες πηγές	462
Βιβλιογραφία	467

Κατάλογος Πινάκων

Πίνακας 1: Βραβεία τα οποία δόθηκαν στους σχολικούς κήπους ανά επαρχία (1915 – 1918).....	32
Πίνακας 2: Σχολικοί κήποι ανά έτος (1913 – 1918) ανά επαρχία	34
Πίνακας 3: Εσοδεία των δημητριακών και καλλιεργήσιμη έκταση, 1920 – 1924.....	48
Πίνακας 4: Έκταση της καλλιεργήσιμης γης σε σκάλες και παραγωγή καπνού σε οκάδες, 1918 – 1929.....	117
Πίνακας 5: Έκταση καλλιεργήσιμης γης σε καπνό σε σκάλες ανά επαρχία 1921-28	118
Πίνακας 6: Παραγωγή καπνού σε οκάδες ανά επαρχία 1921-28.....	118
Πίνακας 7: Εισαγωγές μη βιομηχανοποιημένου καπνού (cwt.) στην Κύπρο ανά χώρα προέλευσης, 1921 – 1925.....	120
Πίνακας 8: Εξαγωγές βιομηχανοποιημένου και μη βιομηχανοποιημένου καπνού από την Κύπρο, 1900–1927.....	122
Πίνακας 9: Εξαγωγές μη βιομηχανοποιημένου καπνού από το 1919 – 1928 σε οκάδες ανά χώρα	123
Πίνακας 10: Εισαγωγές βιομηχανοποιημένου καπνού στην Κύπρο 1900 - 1927	124
Πίνακας 11: Εισαγωγές μη βιομηχανοποιημένου καπνού στην Κύπρο σε ποσότητα (cwt) και αντίστοιχη αξία (£), 1900–1927	125
Πίνακας 12: Εξαγωγές τσιγάρων σε ποσότητα (cwt.) και αξία (£) από την Κύπρο, 1900 – 1927.	126
Πίνακας 13: Εισπράξεις από εισαγωγικό δασμό και φόρο ταινιών ασφαλείας επί του καπνού και σύγκριση επί του συνόλου των εσόδων από εισαγωγικούς δασμούς	128
Πίνακας 14: Αναμενόμενη καλλιεργήσιμη έκταση ανά επαρχία βάσει των αιτήσεων, οι οποίες λήφθηκαν από το Τελωνείο κατά τον Ιανουάριο - Απρίλιο 1917	129
Πίνακας 15: Εξαγωγές καπνών Λατάκιας στη Μ. Βρετανία 1920-1925.....	187
Πίνακας 16: Κατανομή σε ποιότητες των κίτρινων φύλλων καπνού της εσοδείας του 1929 σε οκάδες ανά επαρχία	219
Πίνακας 17: Οι εξαγωγές μη βιομηχανοποιημένου καπνού και η αξία τους, 1924 - 1929	229
Πίνακας 18: Οι εξαγωγές μη βιομηχανοποιημένου καπνού (καπνισμένου και κίτρινου φύλλου) και η αξία τους, 1930 - 1933.....	229
Πίνακας 19: Καλλιεργήσιμη έκταση, παραγωγή καπνού και εξαγωγές, 1930 - 1935	258
Πίνακας 20: Η παραγωγή κίτρινου φύλλου καπνού και η εκτιμώμενη αντίστοιχη ποσότητα κίτρινου καπνού, 1934 - 1936.....	261
Πίνακας 21: Η αποδεκτή ποσότητα κίτρινου καπνού από την Εταιρεία από την έναρξη της λειτουργίας της στην Κύπρο και η ποσότητα των εξαγωγών σε όλες τις χώρες.....	262
Πίνακας 22: Η παραγωγή και οι εξαγωγές κίτρινου κυπριακού καπνού σε λίβρες ανά χιλιάδες, 1929 - 1937.....	273
Πίνακας 23: Παραγωγή κίτρινου φύλλου καπνού, 1930-1937.....	277
Πίνακας 24: Χρήση κυπριακού κίτρινου καπνού στα κυπριακά καπνεργοστάσια για εγχώρια κατανάλωση και παρασκευή τσιγάρων σε οκάδες, 1932 – 1936	296
Πίνακας 25: Ποσότητα εγχώριας παραγωγής τσιγάρων σε σχέση με το σύνολο των τσιγάρων.	353
Πίνακας 26: Ποσότητα εισαγόμενων τσιγάρων και καπνού, περίοδος 1948 -1954	354
Πίνακας 27: Εισαγωγές κίτρινου φύλλου καπνού, 1934 – 1954 σε cwt.....	356
Πίνακας 28: Χρήση εγχώριου καπνού από τις κυπριακές βιομηχανίες 1953 – 1957	357
Πίνακας 29: Καλλιεργήσιμη έκταση και παραγωγή καπνού, 1947 - 1954	381

Πίνακας 30: Ποσότητα εξαγωγών καπνού σε οκάδες. Τα στοιχεία για το έτος 1937 συμπεριλήφθηκαν ώστε να παρουσιάσουν την κατάσταση στις εξαγωγές πριν από τον πόλεμο	382
Πίνακας 31: Αξία εξαγωγών καπνού σε αγγλικές λίρες. Τα στοιχεία για το έτος 1937 συμπεριλήφθηκαν ώστε να παρουσιάσουν την κατάσταση στις εξαγωγές πριν από τον πόλεμο	382
Πίνακας 32: Ο μέσος όρος αξίας εξαγωγών ανά οκά.....	383
Πίνακας 33: Ποσότητα και αξία εισαγόμενου καπνού	383
Πίνακας 34: Ποσότητα και αξία εισαγόμενων καπνών Βιρτζίνια και Ανατολικών καπνών	384
Πίνακας 35: Ποσότητα εισαγόμενου και εγχώριου καπνού που χρησιμοποιήθηκε από τους καπνοβιομήχανους	384
Πίνακας 36: Ποσότητα και αξία εισαγόμενων τσιγάρων.....	384
Πίνακας 37: Κατανάλωση καπνού ανά κεφαλή πληθυσμού και τα έσοδα από τον καπνό με εξαίρεση τον καπνό εισπνοής και το τουμπεκί. Το έτος 1938 συμπεριλήφθηκε για σκοπούς σύγκρισης με την προπολεμική κατάσταση.	385
Πίνακας 38: Έσοδα από τη φορολογία από τον καπνό (εισαγωγικός δασμός και φόρος κατανάλωσης) με εξαίρεση τον καπνό εισπνοής και τουμπεκί.....	386
Πίνακας 39: Έσοδα από τη φορολογία από τον καπνό (εισαγωγικός δασμός και φόρος κατανάλωσης), όπως επίσης και το ποσοστό χρήσης κυπριακού καπνού από τα καπνεργοστάσια, 1950-1953	386

Εισαγωγή

Η ιστορία προκύπτει από τη λήθη και όχι από τη μνήμη, σημειώνει ο Αντώνης Λιάκος για να εξηγήσει τις μεταβολές που προκύπτουν στα ερμηνευτικά πλαίσια της ιστορίας.¹ Αυτό συμβαίνει, όπως εξηγεί, γιατί με το πέρασμα του χρόνου κάθε παρουσία γίνεται ίχνος και χάνει τα φυσικά της χαρακτηριστικά και τη θέση της στα συμφραζόμενα. Η ανάκτηση του παρελθόντος είναι η πορεία από το ίχνος στην παρουσία, αλλά η διαδικασία αυτή δεν μπορεί να γίνει αυτόματα, αφού ο χρόνος διασπά τη σχέση ανάμεσα στα δύο αυτά στάδια. Συνεπώς, το έργο των ιστορικών είναι να εγκαθιδρύσουν ξανά σχέσεις αντιπροσώπευσης ανάμεσα στο ίχνος και την παρουσία, στο σημαίνον και στο σημαινόμενο, ωστόσο αυτό που διαφοροποιείται σε κάθε στάδιο ιστορικής ανάπτυξης, όπως σχολιάζει, είναι η ερμηνεία του παρελθόντος, η οποία σχετίζεται με τις καινούριες προσδοκίες. Αυτό που συνιστά την ιστορία και την κατανόησή της, καθώς επίσης δημιουργεί το πλαίσιο ενσωμάτωσης του παρελθόντος με το μέλλον, είναι η σύνδεση των εμπειριών του παρελθόντος και των μελλοντικών προσδοκιών. *«Όσο πιο ελεύθερα μπορεί κανείς να σχεδιάσει το μέλλον, τόσο πιο ελεύθερα μπορεί να ερμηνεύσει το παρελθόν.»*²

Έτσι, λοιπόν, με την παρούσα, εργασία επιχειρείται η μελέτη και η ανάκτηση ενός τομέα της κυπριακής γεωργικής ιστορίας και βιομηχανίας κατά την περίοδο της Αγγλοκρατίας³ (1878 – 1960), ο οποίος δεν καλύπτεται παρά μονάχα επιγραμματικά από την κυπριακή βιβλιογραφία και έχει περάσει πια στη λήθη, αφού καμία πτυχή του δεν βρίσκεται ζωντανή σήμερα. Συγκεκριμένα, η εργασία έχει ως επίκεντρό της την ανάπτυξη και την εξέλιξη της καλλιέργειας του καπνού στην Κύπρο τα χρόνια αυτά, καθώς επίσης και των παρεμφερών τομέων που διαμορφώθηκαν γύρω από αυτήν, δηλαδή της εμπορίας και της βιομηχανικής επεξεργασίας του προϊόντος. Βέβαια, δεν θα μπορούσε να παραγκωνιστεί από τη μελέτη η εξέταση της κυβερνητικής πολιτικής, η οποία ασκήθηκε μέσα από τις αποφάσεις που λήφθηκαν και τις νομοθεσίες που ψηφίστηκαν και καθόρισαν, ή και όχι, το πλαίσιο μέσα στο οποίο αναπτύχθηκε και εξελίχθηκε ο γεωργικός αυτός τομέας. Εντούτοις, σκοπός της εργασίας δεν είναι να μελετήσει την ανάπτυξη και την εξέλιξη μιας αφηρημένης έννοιας, της καπνοκαλλιέργειας, αλλά να επικεντρωθεί κυρίως στους ανθρώπους, δηλαδή στους γεωργούς, αλλά και σε οποίες άλλες ομάδες επέλεξαν να ασχοληθούν, είτε συστηματικά, είτε περιστασιακά, με αυτόν τον γεωργικό τομέα και των παρεμφερών του κλάδων για να κερδίσουν το ψωμί τους και να αποκτήσουν τα προς το ζην για μια καλύτερη ζωή ή ακόμη και

¹ Αντώνης Λιάκος, *Πώς το παρελθόν γίνεται ιστορία*, Αθήνα 2007, σ. 183-4.

² Στο ίδιο, σ. 187.

³ Αγγλοκρατία: ονομάζεται η περίοδος η οποία καλύπτει τα χρόνια από το 1878-1960. Ο όρος Αγγλοκρατία δεν είναι ακριβής γιατί την κατοχή και διοίκηση της Κύπρου στα χρόνια αυτά ασκούσαν οι Βρετανοί. Ωστόσο, ο όρος Αγγλοκρατία έχει παραδοθεί μέσα από τη βιβλιογραφία και παρέμεινε να χρησιμοποιείται για να προσδιορίζει την περίοδο αυτή.

να εξασφαλίσουν επιπλέον κέρδη. Θα διερευνηθεί δηλαδή μέσα από τη μελέτη αυτή ποιοι αποτελούσαν την ομάδα των εμπόρων, με την οποία συναλλάσσονταν οι γεωργοί για να πωλήσουν το προϊόν τους, κατά πόσον υπήρχε εμπορική επεξεργασία του προϊόντος και ποιοι αναλάμβαναν αυτή τη διαδικασία, όπως επίσης και στο πλαίσιο αυτό ποια θέση είχαν οι κυπριακές καπνοβιομηχανίες και καπνοβιομήχανοι. Επομένως, μέσω της μελέτης του τομέα αυτού, η παρουσίαση της εξελικτικής πορείας της κυπριακής κοινωνίας από το τέλος της Τουρκοκρατίας μέχρι τα μέσα του 20^{ου} αιώνα, θα μπορούσε να αποτελέσει ένα γενικότερο στόχο της έρευνας.

Η Κύπρος καθ' όλη τη διάρκεια της περιόδου της Αγγλοκρατίας ήταν μία κατεχοχίν γεωργική χώρα, έτσι όπως παρουσιάζεται μέσα από τις απογραφές των Βρετανών και θα ήταν, λοιπόν, αναπόφευκτο μέσα από τη μελέτη του τομέα αυτού και των ανθρώπων που ασχολούνταν με τον καπνό, να μη γίνει προσπάθεια να αναδειχθούν έμμεσα και οι μετασχηματισμοί, οι οποίοι έλαβαν χώρα στην αγροτική κοινωνία της Κύπρου για να επέλθει η σταδιακή εξέλιξη και ο εκσυγχρονισμός από την παρακμή που μάστιζε τον τόπο στο τέλος της Τουρκοκρατίας. Οι αλλαγές που συντελέστηκαν μέχρι το τέλος της περιόδου αυτής θα μπορούσε να υποθέσει κανείς, αναλογιζόμενος την κατάσταση των αγροτών στα τέλη του 19^{ου} αιώνα και συγκρίνοντάς την με αυτήν στα μέσα του 20^{ου} αιώνα, ότι ήταν δραματικά επιταχυνόμενες και διευρυνόμενες. Ως εκ τούτου, η μελέτη της εξέλιξης της καπνοκαλλιέργειας θα πρέπει να τοποθετηθεί και να αξιολογηθεί μέσα στο γενικότερο πλαίσιο της γεωργικής κατάστασης του νησιού, όπως τον είχαν βρει οι Βρετανοί με την άφιξή τους στο νησί και τις προσπάθειες που κατέβαλαν για να τον εκσυγχρονίσουν. Βέβαια, τις προσπάθειες αυτές ουσιαστικά ανέλαβε το Τμήμα Γεωργίας, το οποίο από την ίδρυσή του και έπειτα καθόρισε και εφάρμοσε κατά κύριο λόγο τη γεωργική πολιτική της Κύπρου.

Η μελέτη αυτής της παραμέτρου είναι απαραίτητη, γιατί ο καπνός της Κύπρου για να μπορέσει να βρει θέση στις ξένες αγορές και να γίνει αποδεκτός από τις καπνοβιομηχανίες, ξένες και ντόπιες, και με αυτό τον τρόπο να εξασφαλιστεί η επιβίωση του τομέα στην πορεία του χρόνου, επιβαλλόταν να ακολουθήσει τα επίπεδα ποιότητας που απαιτούσαν. Τούτο, ουσιαστικά σήμαινε ότι ο εγχώριος καπνός επιβαλλόταν να καταφέρει να ανταγωνιστεί σε πολύ σύντομο διάστημα τα καπνά που παρήγαγαν οι κυριότερες φημισμένες καπνοπαραγωγές περιοχές της Ελλάδας, της Τουρκίας, της Βουλγαρίας, αλλά και της Συρίας, αρχίζοντας από μηδενική βάση. Παράλληλα, οι εξελίξεις στον εγχώριο αυτό τομέα δεν θα μπορούσαν να αποκοπούν ούτε από τις διακυμάνσεις στη διεθνή ζήτηση, οι οποίες έμμεσα ή άμεσα θα επηρέαζαν όλες τις εμπλεκόμενες ομάδες, γεωργούς, εργάτες, εμπόρους, βιομήχανους. Ταυτόχρονα, όμως, για να μπορέσει να αξιολογηθεί ορθά η παράμετρος της εξελικτικής πορείας του τομέα, εάν τελικά υπήρχε, δεν μπορεί να μη ληφθεί υπόψη ότι η Κύπρος δεν αποτελούσε ένα ελεύθερο αυτοδιοικούμενο κράτος, αλλά ήταν από το 1878 διοικούμενη από τη Βρετανική Αυτοκρατορία και από το 1925 αποικία της. Η αποικιοκρατική, λοιπόν, κατάσταση διοίκησης της Κύπρου αναπόφευκτα θα έπαιζε ρόλο σε ένα τέτοιο «εναλλακτικό» αγροτικό τομέα,

ο οποίος δεν αποτελούσε πρώτης ανάγκης γεωργική καλλιέργεια, όπως τα δημητριακά, και συνεπώς, θα έπρεπε να έχει θετικό πρόσημο εσόδων στους ισοσκελισμένους προϋπολογισμούς που πάντοτε είχαν ως στόχο οι Βρετανοί. Επομένως, η οικονομική πτυχή της ανάπτυξης του τομέα της καπνοκαλλιέργειας και της εμπορίας του καπνού θα πρέπει εξίσου να αποτελέσει άλλη μία παράμετρο της έρευνας.

Η έρευνα, λοιπόν, για τον τομέα της καλλιέργειας, της εμπορίας και της βιομηχανίας του καπνού, αφορά ουσιαστικά την ιστορία των απλών, κοινών ανθρώπων της Κύπρου που ασχολήθηκαν με αυτόν, χωρίς όμως να παραμερίζει τον ρόλο της κυρίαρχης αποικιακής κυβέρνησης. Η ιστορία ιδωμένη από τα κάτω, όπως αναφέρει ο Eric Hobsbawm είναι μία «πρόσφατη μόδα» γιατί μέχρι τα τέλη του 19^{ου} αιώνα, το μεγαλύτερο μέρος της γραφόταν είτε για εξύμνηση, είτε για την πρακτική εξυπηρέτηση των κρατούντων.⁴ Οι μακροσκελείς αφηγήσεις, οι οποίες επικεντρώνονταν στις υποθέσεις της άρχουσας τάξης, οι οποίες μπορούσαν να διεκπεραιώνονται χωρίς να γίνεται αναφορά στη μάζα των υπηκόων, αφού μπορούσαν να θεωρούνται δεδομένοι, άρχισαν να παρακμάζουν τον 20^ο αιώνα. Μέχρι τότε, οι δραστηριότητες των φτωχών παρέμεναν σε χαμηλότερο – τοπικό επίπεδο από αυτό με το οποίο ασχολούνταν η *υψηλή πολιτική* και η οποία είχε ένα εθνικό προσανατολισμό. Επιπρόσθετα, οι αντιδράσεις και η δυσαρέσκεια των χαμηλότερων τάξεων περιοριζόταν εντός ανεκτών ορίων που δεν απειλούσαν την κοινωνική τάξη. Έτσι, ο ίδιος εξηγεί ότι η κοινωνική ιστορία, ως ξεχωριστό πεδίο, αρχίζει με τη μελέτη των μαζικών κινημάτων του 18^{ου} αιώνα και ιδιαίτερα με τη Γαλλική Επανάσταση. Συγκεκριμένα, η γαλλική ιστοριογραφική παράδοση ήταν εμποτισμένη από την ιστορία του γαλλικού λαού και όχι της άρχουσας τάξης και ήταν αυτή που καθιέρωσε τις περισσότερες θεματικές και μεθόδους της ιστορίας των κοινών ανθρώπων. Ωστόσο, η ουσιαστική εξέλιξή της άρχισε μετά τη δεκαετία του 1950 και αυτό, γιατί το μαρξιστικό και γενικότερα το σοσιαλιστικό ενδιαφέρον για την ιστορία αυτή αναπτύχθηκε παράλληλα με την ανάπτυξη του εργατικού κινήματος.

Η κοινωνική ιστορία ανήκει και αυτή στο πεδίο της ιστορίας και διακρίνεται από έναν πραγματικό χρονολογημένο χρόνο. Επομένως, στη μελέτη της δεν ενδιαφέρουν μονάχα οι δομές και οι μηχανισμοί διατήρησης και αλλαγής της, ή οι γενικές δυνατότητες και οι μορφές μετασχηματισμών της, αλλά συνάμα και το τι πραγματικά συνέβη.⁵ Ο μετασχηματισμός της κυπριακής κοινωνίας, η εξελικτική πορεία προς τον εκσυγχρονισμό, όπως επίσης και νέες σχηματιζόμενες τάξεις και κοινωνικές ομάδες, οι οποίες θα αναδύονταν μέσα από αυτές τις αλλαγές θα μπορούσαν να αποδοθούν, ως ένα βαθμό, μέσα από το πρίσμα των εξελίξεων του τομέα της καπνοκαλλιέργειας και των συναφών τομέων που αναπτύχθηκαν γύρω από αυτόν. Στις κοινωνίες των αποικιών,

⁴ Eric Hobsbawm, *Για την ιστορία*, Αθήνα 1998, σ. 247-8.

⁵ Στο ίδιο, σ. 103.

ανάμεσα στις οποίες ήταν και η Κύπρος, οι διάφορες εσωτερικές μετατοπίσεις και αλλαγές, όπως και οι αντιδράσεις στις ανεξέλεγκτες και ταχύτατες επιπτώσεις που είχε η αποικιακή δύναμη σε αυτές, μπορούν να παρατηρηθούν και να αναλυθούν συνολικά, αφού εκλαμβάνονται ως εντελώς εξωτερικές, στοιχείο που βοηθάει ιδιαίτερα τον σκοπό αυτό.⁶ Αντίθετα, οι δυνάμεις αυτές σε άλλες κοινωνίες είναι εσωτερικές ή λειτουργούν μέσω μιας σταδιακής και πολύπλευρης αλληλεπίδρασης με άλλους εσωτερικούς παράγοντες της κοινωνίας και συνεπώς, είναι δυσκολότερο να εντοπιστούν και να αναλυθούν.

Βέβαια, παρά τις αποικιοκρατικές συνθήκες στις οποίες βρισκόταν η Κύπρος μέχρι το 1960, οι μελέτες της ιστορίας της περιόδου της Αγγλοκρατίας δεν έχουν επικεντρωθεί παρά μονάχα πρόσφατα στη μελέτη των κοινών ανθρώπων, μέσα από τις καθημερινές τους ενασχολήσεις, τις ταξικές τους απαιτήσεις και αιτήματα, εάν και εφόσον προσδιορίζονταν οι ομάδες ανθρώπων ως τάξεις με ταξική συνείδηση. Τούτο φαίνεται πως προκύπτει σε μεγάλο βαθμό λόγω του προσανατολισμού της ιστορικής έρευνας στη διπλωματική και πολιτική ιστορία του τόπου, η οποία αφορούσε κυρίως στη μελέτη του αντιαποικιακού αγώνα, τον οποίο ηγείτο η πολιτική ηγεσία του τόπου και η Εκκλησία, στη μελέτη των διπλωματικών ενεργειών που οδήγησαν στην ανεξαρτησία και στις εσωτερικές διαμάχες που διαμορφώθηκαν και εξελίχθηκαν μέχρι την Τουρκική εισβολή του 1974. Αυτό θα μπορούσε εύκολα να δικαιολογηθεί, λαμβάνοντας υπόψη ότι η Κύπρος απέκτησε την ανεξαρτησία της και την ταυτότητά της ως αυτοδιοικούμενο κράτος πολύ πρόσφατα και για να επιβιώσει και να εξελιχθεί επιβαλλόταν να ψάξει και να καταγράψει τις εθνικές καταβολές, την εθνική ιστορία.

Ως εκ τούτου, για τον αγροτικό τομέα της καπνοκαλλιέργειας, πολύ σύντομη αναφορά, αλλά αρκετά περιεκτική όσον αφορά σε μία χρονολογική καταγραφή σημαντικών γεγονότων που διαδραματίστηκαν, γίνεται στο βιβλίο του Δ. Χριστοδούλου με τίτλο *"The evolution of the rural land use pattern in Cyprus"*.⁷ Ο Χριστοδούλος χαρακτηρίζει την καπνοκαλλιέργεια ως μια «αμφιλεγόμενη καλλιέργεια», η οποία είχε μία «περιπετειώδη ιστορία». Καταγράφει επιγραμματικά ότι καπνοκαλλιέργεια υπήρχε στην Κύπρο και επί Τουρκοκρατίας, αλλά ο οθωμανικός νόμος του 1874 επέβαλλε την εξασφάλιση άδειας για όσους θα ασχολούνταν με αυτήν, ενώ η βαριά φορολογία οδήγησε σχεδόν στην εξαφάνισή της, αφού καλλιεργούνταν μόνο για παράνομη χρήση. Θεωρεί την παρέμβαση του πρώτου Διευθυντή του Τμήματος Γεωργίας, Παναγιώτη Γεννάδιου καταλυτική, αφού επισημαίνει ότι ήταν αυτός που επέμεινε στην αλλαγή του Νόμου, ώστε να μπορέσει να διαδοθεί ξανά, ως αντισταθμιστικό μέτρο για τους γεωργούς έναντι της ύφεσης, η οποία παρουσιαζόταν στον τομέα της αμπελουργίας στις περιοχές της Πάφου και της Λεμεσού.

⁶ Στο ίδιο, σ. 116-7.

⁷ Demetris Christodoulou, *The evolution of the rural land use pattern in Cyprus*, Cyprus 1959, σ. 139-141.

Παράλληλα, επιγραμματικά αναφέρει ότι οι Σύροι πρόσφυγες που κατοικούσαν στην Κύπρο και ο Α΄ Παγκόσμιος Πόλεμος επέδρασαν θετικά και οδήγησαν στην άνθηση του τομέα, ενώ ύφεση παρουσιάστηκε στις αρχές του 1930, για να ανακάμψει ξανά το 1934. Το 1935 επιβλήθηκε μονοπώλιο εξαγωγών από την Κυβέρνηση, η οποία έδωσε τα δικαιώματα στη βρετανικών συμφερόντων εταιρεία με το όνομα «Κυπριακή Εταιρεία Σιγαρέττων».

Επιπρόσθετα, αναφέρεται και στη μετάκληση ενός ειδικού για την καπνοκαλλιέργεια, του Corbett, για να απαντήσει το βασικότερο ερώτημα που ταλάνιζε τον τομέα και αφορούσε στο κατά πόσον η Κύπρος μπορούσε να παράγει καλής ποιότητας καπνό. Ο Corbett, όταν ολοκλήρωσε την έρευνά του για τον τομέα της βιομηχανίας του καπνού στην Κύπρο, υπέβαλε το 1948 την αναφορά του στην Κυβέρνηση με τίτλο *“Report on the yellow leaf tobacco industry and possibility of cultivating Tobacco in Cyprus”*.⁸ Αν και η συγκεκριμένη αναφορά θα αποτελέσει μία από τις πρωτογενείς πηγές για την παρούσα μελέτη, ο Χριστοδούλου στο βιβλίο του κρίνει ότι ο Corbett δεν μπόρεσε να δώσει καταλυτική απάντηση στο ερώτημα για το οποίο κλήθηκε στην Κύπρο και το τελικό του συμπέρασμα ήταν ότι το κλίμα και το έδαφος του τόπου δεν ήταν κατάλληλα για να παραχθεί παρά μονάχα χαμηλής ποιότητας καπνός, ακόμη και στο μέλλον. Ωστόσο, ο Χριστοδούλου καταγράφει πως καπνός συνέχισε να καλλιεργείται μέχρι το τέλος του 1958 στην περιοχή της Καρπασίας και μικρότερες ποσότητες στην περιοχή της Κερύνειας.

Ο G. S. Georghallides, στο βιβλίο του *“Cyprus and the Governorship of Sir Ronald Storrs: the causes of the 1931 crisis”*⁹ κάνει εξίσου μια επιγραμματική αναφορά στα πλαίσια του κεφαλαίου για την οικονομική πολιτική, την οποία επιδίωκε να εφαρμόσει ο νέος Κυβερνήτης Storrs, ο οποίος αφίχθη στο νησί στο τέλος του 1926. Ο Storrs παρουσιάζεται να είχε επιδείξει ενδιαφέρον για την ανάπτυξη της καπνοκαλλιέργειας, η οποία, όπως καταγράφει ο Georghallides, είχε γνωρίσει ιδιαίτερη ανάπτυξη στα τέλη της δεκαετίας του 1920, αφού μετά το τέλος του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου σημείωσε ύφεση, εξαιτίας της έλλειψης ζήτησης από τις ξένες αγορές και κυρίως από αυτήν του Ηνωμένου Βασιλείου, όπου προοριζόταν κατά κύριο λόγο. Ο προνομιακός δασμός του 25%, που απολάμβανε ο κυπριακός καπνός στη Βρετανία, η αύξηση της ζήτησης από τη συγκεκριμένη αγορά και η καθοδήγηση των καλλιεργητών από κυβερνητικούς καπνοδιδασκάλους, αποτέλεσαν τις κύριες αιτίες, όπως αναφέρει, για την νέα άνθηση του τομέα. Στη συγκεκριμένη αναφορά προσδιορίζονται και τα είδη καπνού που καλλιεργούνταν στην Κύπρο, τα οποία ήταν τα κίτρινα καπνά για τσιγάρα και τα καπνά Λατάκιας, τα οποία προοριζόνταν για τα χαρμάνια του καπνού πίπας.

⁸ Geoffrey Corbett, *Report on the yellow leaf tobacco industry and the possibility of cultivating Tobacco in Cyprus*, Cyprus 1948.

⁹ G. S. Georghallides, *Cyprus and the Governorship of Sir Ronald Storrs: the causes of the 1931 crisis*, Nicosia 1985.

Η δευτερογενής βιβλιογραφία, λοιπόν, η οποία αναφέρεται στον τομέα της καπνοκαλλιέργειας δεν είναι μονάχα περιορισμένη, αλλά και πολύ επιγραμματική. Ο τομέας αυτός παρουσιάζεται ως δευτερεύουσα αναφορά σε μελέτες που επικεντρώνονται σε έρευνες, είτε παρεμφερών τομέων, είτε εντελώς διαφορετικού αντικειμένου, όπως αυτή του Georghallides, η οποία ασχολείται με τη διακυβέρνηση του Storrs. Η αδυναμία αυτή θα μπορούσε να προσδιοριστεί στην έλλειψη μίας ολοκληρωμένης μελέτης, η οποία να έχει ως αντικείμενό της αποκλειστικά την κυπριακή γεωργία και τις βιομηχανίες που αναπτύχθηκαν γύρω από αυτήν. Ωστόσο, αναφορικά με την καπνοκαλλιέργεια, σημαντικό βοήθημα για την έρευνα αποτελούν οι μελέτες που γράφτηκαν την περίοδο της βρετανικής κατοχής, οι οποίες ασχολούνται με την καλλιέργεια του καπνού και είναι γραμμένες από γεωπόνους – καπνοδιδασκάλους.

Μία τέτοια ενδεικτική μελέτη είναι του Νικόλαου Μορφάκη, *«Καθηγητή του Παγκυπρίου Γυμνασίου του Παρθεναγωγείου Φανερωμένης και των Διδασκαλείων αυτών»*, με τίτλο *Καπνός ή Νικοτιανή ο Ταβάκος, πλήρης οδηγός του καπνοκακαλλιεργητού*, που εκδόθηκε το 1918.¹⁰ Η σημαντικότητα του βιβλίου αυτού για την ειδική έρευνα βρίσκεται στο γεγονός ότι αποσκοπούσε στο να εξηγήσει και να διδάξει στον Κύπριο γεωργό τη διαδικασία της καλλιέργειας από το σπορείο στον αγρό, τη συλλογή, την επεξεργασία και τη ζύμωση, καθώς και τις διάφορες ασθένειες και τους εχθρούς του καπνού, λαμβάνοντας όμως υπόψη τις ανάγκες και τις ιδιαιτερότητες που υπήρχαν στον τόπο. Ανάγκες που προέκυπταν τόσο από το ξηρό και θερμό κλίμα του νησιού, όσο και από την άγνοια που είχε ο Κύπριος γεωργός για τις ορθές μεθόδους επεξεργασίας και ζύμωσης του καπνού. Ο Μορφάκης, ως δάσκαλος που ήταν, στον οδηγό αυτό επισήμαινε στους ντόπιους γεωργούς την ορθή διαδικασία που θα έπρεπε να ακολουθούν, ιδιαίτερα κατά τα στάδια της αποξήρανσης, ταξινόμησης σε ποιότητες και δεματοποίησης του καπνού, τα οποία διαδραμάτιζαν καθοριστικό ρόλο στην τιμή που θα εξασφάλιζε το τελικό προϊόν. Διαβάζοντας, λοιπόν, τις επισημάνσεις αυτές διαφαίνονται οι συνήθειες που υπήρχαν ανάμεσα στους ντόπιους καλλιεργητές, καθώς και οι διαφορές που υπήρχαν σε σχέση με τις αντίστοιχες ορθότερες διαδικασίες στην Ελλάδα.

Εξίσου σημαντικός είναι και ο άλλος οδηγός για την καπνοκαλλιέργεια τον οποίο συνέγραψαν το 1918 οι καπνοδιδάσκαλοι Χριστόδουλος Πελαγίας και Ελευθέριος Δημητρίου, με τίτλο *Πρακτικός οδηγός του Κύπριου καπνοκαλλιεργητού: Πραγματεία περί της ιστορίας της καλλιέργειας και της βιομηχανικής κατεργασίας του καπνού: ξηρικού και καπνιστού*. Όπως και ο οδηγός του Μορφάκη, έτσι και ο συγκεκριμένος σκοπό είχε να συντελέσει *«εις την καλλιέργειαν και προπαρασκευήν καπνού πρώτης ποιότητος, ολιγώτερον βλαβερού και επικερδεστέρου»*,¹¹ χωρίς όμως να δίνει αρκετή έμφαση στις ιδιαιτερότητες που επικρατούσαν στην Κύπρο. Η μεγάλη σημασία που είχε

¹⁰ Νικόλαος Μορφάκης, *Καπνός ή νικοτιανή ο ταβάκος: πλήρη οδηγός του καπνοκαλλιεργητού*, Λευκωσία 1918.

¹¹ Στο ίδιο, σ. 5.

αρχίσει να δίνεται στην ενασχόληση με την καπνοκαλλιέργεια από μικρούς και μεγάλους γεωργούς στα χρόνια του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου, αλλά και η έλλειψη γνώσης που παρατηρήθηκε για αυτόν τον κλάδο, δημιούργησε την ανάγκη για συγγραφή και αυτού του εγχειριδίου καθοδήγησης και εκπαίδευσης για την τεχνική της καλλιέργειας και επεξεργασίας. Ο οδηγός αναφερόταν στο κατάλληλο κλίμα και έδαφος που χρειαζόταν ο καπνός, στις διάφορες ποικιλίες, στην ετοιμασία των σπορείων και στη μεταφύτευση των φυτών στον αγρό, στην περιποίηση που χρειαζόταν κατά την ανάπτυξη, καθώς επίσης και τα στάδια της συλλογής, της αποθήκευσης, δεματοποίησης και ζύμωσής του.

Παρά τη σπουδαιότητα των οδηγιών αυτών, οι οποίοι ουσιαστικά καταγράφουν τη γεωπονία του καπνού, δεν μπορούν να βοηθήσουν στη διερεύνηση των ερωτημάτων της ιστορικής έρευνας γύρω από τον τομέα αυτό. Συνεπώς, η έρευνα χρειάζεται να βασιστεί στη μελέτη πρωτογενών πηγών και συγκεκριμένα στο πλούσιο αρχειακό υλικό, το οποίο βρίσκεται στο Κρατικό Αρχείο Κύπρου και περιλαμβάνει όλους τους κυβερνητικούς φακέλους, οι οποίοι αφορούν σε θέματα αναπτυξιακής πολιτικής, εμπορίας, φορολογίας, νομοθεσίας και διαχείρισης αιτημάτων, τα οποία υποβάλλονταν από τους γεωργούς, εμπόρους και εργάτες των καπνεργοστασίων. Βέβαια, για θέματα νομοθεσίας βασικό εργαλείο αποτελεί η μελέτη της Κυβερνητικής Επίσημης Εφημερίδας και για θέματα της γεωργικής πολιτικής στην Κύπρο οι «*Ετήσιες Εκθέσεις του Τμήματος Γεωργίας*» και η «*Κυπριακή Γεωργική Εφημερίδα*», η οποία διασώζεται στο Αρχείο του Τμήματος Γεωργίας. Παράλληλα, η Σεβέριος βιβλιοθήκη του Παγκυπρίου Γυμνασίου και το Αρχείο της Ιεράς Αρχιεπισκοπής Κύπρου διαφυλάσσουν εξίσου σημαντικά συγγράμματα, όπως οι προαναφερθέντες οδηγοί καπνοκαλλιέργειας, η αναφορά του Corbett και η έκθεση του Brewster Joseph Surridge για την κατάσταση της γεωργίας του 1930 με τίτλο «*Επισκόπησις της εν Κύπρω αγροτικής ζωής*», ενώ οι ετήσιοι «*Γενικοί Οδηγοί Κύπρου*», οι οποίοι καταγράφουν σημαντικές πληροφορίες για τις εν λειτουργία βιομηχανίες της εποχής, βρίσκονται στο Ιστορικό Αρχείο – Κέντρο Μελετών του Παττίχειου Δημοτικού Μουσείου Λεμεσού. Βέβαια, ως συμπληρωματικό υλικό χρησιμοποιήθηκε στην παρούσα διατριβή και η αρθρογραφία στον ημερήσιο τύπο, κυρίως για να καλύψει σημαντικά κενά σε πηγές που αφορούν στις κυριότερες καπνοβιομηχανίες, οι οποίες ιδρύθηκαν και λειτούργησαν στην Κύπρο την περίοδο αυτή.

Για τις καπνοβιομηχανίες πρακτικά προβλήματα αντιμετωπίστηκαν εξαιτίας της δυσκολίας εντοπισμού των αρχείων των σημαντικότερων εταιρειών, για τις οποίες τίποτα δεν παραμένει πια ζωντανό για να θυμίζει την ύπαρξή τους και ο χρόνος επέδρασε αρνητικά στη διασφάλιση του υλικού. Επίσης, ως προς αυτό το θέμα, αν και έγινε προσπάθεια για έρευνα στο αρχείο του Τμήματος Εφόρου Εταιρειών και Διανοητικής Ιδιοκτησίας Κύπρου, καταγραφές για εταιρείες που λειτούργησαν πριν από την Ανεξαρτησία δεν διαφυλάσσονται, αφού οποιοδήποτε φάκελοι υπήρχαν παραδόθηκαν στο Κρατικό Αρχείο Κύπρου. Επιπρόσθετα, για τις βιομηχανίες αυτές δεν

υπάρχουν καθόλου δημοσιοποιημένες αναφορές, είτε από πλευράς των οικογενειών των βιομηχάνων, είτε από άλλους ερευνητές. Βέβαια, μία μικρή αναφορά για τις κυριότερες κυπριακές καπνοβιομηχανίες γίνεται στο βιβλίο «*Η ιστορία του ελληνικού τσιγάρου*»¹², αλλά επειδή μέσα από την έρευνα που έγινε για την παρούσα μελέτη διαπιστώθηκε πως οι πληροφορίες που καταγράφονται δεν είναι όλες ακριβείς, παραπομπές σε αυτές για το συγκεκριμένο θέμα αποφεύχθηκαν. Ωστόσο, σημαντικό είναι να αναφερθεί ότι η μελέτη της ιστορίας της ίδρυσης και λειτουργίας των καπνοβιομηχανιών δεν θα αποτελέσει κύριο άξονα της παρούσας έρευνας. Οι κυπριακές καπνοβιομηχανίες θα μελετηθούν στο πλαίσιο της εμπορίας του κυπριακού καπνού και της ζήτησης εγχώριου καπνού για κάλυψη των αναγκών τους. Η μελέτη θα επικεντρωθεί στις κυριότερες – εδραιωμένες καπνοβιομηχανίες και στις καταβολές των πρώτων καπνοβιομηχανιών, στη θέση τους στην κοινωνία, καθώς και στην οικονομική τους κατάσταση βάσει του πλαισίου που καθορίστηκε για παρασκευή και εμπορία των κυπριακών τσιγάρων.

Το πρώτο – εισαγωγικό κεφάλαιο της διατριβής αυτής θα ασχοληθεί με τη γεωργική κατάσταση στο νησί με την άφιξη των Άγγλων, μέχρι και τα ουσιαστικά βήματα εκσυγχρονισμού του τομέα, τα αποτελέσματα των οποίων ήταν εμφανή ήδη στο πρώτο μισό της δεκαετίας του 1920. Η μελέτη της γεωργικής κατάστασης του τόπου είναι αναγκαία, ώστε να μπορέσει να τοποθετηθεί και να μελετηθεί σωστά η ενασχόληση των Κυπρίων γεωργών με την καλλιέργεια αυτή και να επεξηγηθούν τα πρώτα προβλήματα που δημιουργήθηκαν και επέδρασαν στην όχι και τόσο επιτυχημένη πρώτη ανάπτυξη του τομέα. Ο υπανάπτυκτος γεωργικός τομέας της Κύπρου, ο οποίος σε σύγκριση με τον αντίστοιχο τομέα των υπολοίπων ευρωπαϊκών χωρών, θα μπορούσε εύκολα να χαρακτηριστεί ως πρωτόγονος, καθώς επίσης και η αμορφωσιά σε γεωργικά θέματα που υπήρχε από πλευράς των ντόπιων καλλιεργητών, αποτέλεσαν ουσιαστικές δυσκολίες για να αναπτυχθεί σωστά ένας ανταγωνιστικός τομέας. Άλλωστε, ο καπνός για να μπορεί να έχει θέση στις ξένες αγορές επιβαλλόταν να συμβαδίζει με τα υψηλά «στάνταρτ» που υπήρχαν. Σημαντικές αναφορές για την κατάσταση της γεωργίας κατά την εξεταζόμενη περίοδο αποτελούν τα συγγράμματα των διευθυντών του Τμήματος Γεωργίας Παναγιώτη Γεννάδιου, William Bevan και John McDonald. Συγκεκριμένα, ο Παναγιώτης Γεννάδιος ως πρώτος διευθυντής του Τμήματος με τις εκθέσεις του «*Έκθεσις περί της λειτουργίας του παρά τη εν Κύπρω αγγλική Κυβερνήσει Γεωργικού Τμήματος όπερ διηύθυνεν ο Π. Γεννάδιος από του 1896 μέχρι του τέλους του 1904*», και «*Έκθεσις περί της εν Κύπρω γεωργίας*»¹³ καταγράφει τόσο τους πρώτους στόχους και την προοπτική που έθεσε το νεοϊδρυθέν Τμήμα για εκσυγχρονισμό του αγροτικού τομέα, όσο και τις πρώτες ενέργειες του ίδιου προς αυτή την κατεύθυνση, συμπεριλαμβάνοντας και τη θέση του για την αναβίωση της καπνοκαλλιέργειας. Βέβαια, η εξέλιξη του τομέα συνεχίστηκε από τους επόμενους διευθυντές που διορίστηκαν στη θέση

¹² Μάνος Χαριτάτος - Πηνελόπη Γιακουμάκη, *Η ιστορία του ελληνικού τσιγάρου*, Αθήνα 1997.

¹³ Π. Γεννάδιος, *Έκθεσις περί της εν Κύπρω γεωργίας*, (Αθήνα 1895).

του Γεννάδιου και αυτή παρουσιάζεται ιδιαίτερα μέσα από την αναφορά του Bevan, “*Notes on Agriculture in Cyprus and its products*”¹⁴, ο οποίος όχι μόνο ανέλαβε να συνεχίσει τις προσπάθειες των προκατόχων του, αλλά ταυτόχρονα έδειξε ιδιαίτερο ενδιαφέρον για τα προβλήματα των φτωχών Κύπριων αγροτών. Σημαντική εξίσου είναι και η αναφορά του μετέπειτα διευθυντή του Τμήματος, J. MacDonald “*Investigations and developments in Cyprus agriculture*”¹⁵, ο οποίος έχοντας ολοκληρώσει την έκθεσή του στο τέλος της δεκαετίας του 1940 καταγράφει πολύ περιληπτικά ορισμένες σημαντικές πληροφορίες για την πορεία της καπνοκαλλιέργειας.

Ολοκληρώνοντας το εισαγωγικό κεφάλαιο για τη γεωργία, τα επόμενα κεφάλαια θα ασχοληθούν αποκλειστικά με το θέμα της έρευνας της παρούσας διατριβής και της εξέτασης των ερωτημάτων που τέθηκαν ως άξονες μελέτης για τον τομέα της καπνοκαλλιέργειας. Συγκεκριμένα, το δεύτερο κεφάλαιο ασχολείται αρχικά για την κατάσταση και το διαμορφωθέν πλαίσιο της καπνοκαλλιέργειας πριν από την αλλαγή σκυτάλης εξουσίας από την οθωμανική στη βρετανική διοίκηση, αφού βάσει αυτών καθορίστηκαν οι πρώτες αποφάσεις για τον τομέα από τους Βρετανούς. Συνεπώς, λαμβάνοντας υπόψη ότι οι Κύπριοι γεωργοί ασχολούνταν με την καπνοκαλλιέργεια και καπνεργοστάσια ήδη λειτουργούσαν στο νησί επί τουρκοκρατίας, το κεφάλαιο αυτό εξυπηρετεί στη μετάβαση στη βασική εξέταση του ζητήματος και επικεντρώνεται κυρίως στο θέμα του νομοθετικού πλαισίου που ρύθμιζε την καλλιέργεια, εμπορία και βιομηχανική επεξεργασία του καπνού – λειτουργία των καπνεργοστασίων.

Το τρίτο κεφάλαιο επικεντρώνεται στις πρώτες προσπάθειες, οι οποίες λήφθηκαν με πρωτοβουλία της βρετανικής διοίκησης για ανάπτυξη του τομέα και καθοδήγηση των ντόπιων καλλιεργητών. Επιπρόσθετα, επιδιώκει να μελετήσει το ζήτημα που απασχολούσε τη διοίκηση στα πρώτα τουλάχιστον χρόνια και αφορούσε στο κατά πόσον ο τομέας αυτός θα είχε οικονομικό όφελος για τα έσοδα της αποικίας. Τέλος μελετά τις δύο ανώνυμες Εταιρείες Σιγαρέττων που ιδρύθηκαν ως απότοκο της ανάπτυξης της καλλιέργειας και την Εταιρεία Houry’s Association, η οποία ιδρύθηκε από μία εξέχουσα προσωπικότητα του εμπορίου της Κύπρου στα χρόνια της βρετανικής κατοχής του Najem Houry.

Το τέταρτο κεφάλαιο αρχίζει με την έναρξη της δεκαετίας του 1930 και εστιάζεται στην ίδρυση της Κυπριακής Εταιρείας Σιγαρέττων, η οποία καθόρισε κάθε πτυχή του τομέα, από την καλλιέργεια και την επεξεργασία έως και την εμπορία του κυπριακού καπνού για μία δεκαετία. Ουσιαστικά, το μονοπώλιο διαχείρισης της εμπορίας του καπνού, το οποίο παραχώρησε η βρετανική διοίκηση στη βρετανικών συμφερόντων εταιρεία αυτή, με τη σχετική αλλαγή της νομοθεσίας, επέφερε αντιδράσεις τόσο από τους ίδιους τους εμπόρους, οι οποίοι θα έπρεπε να αφαιρέσουν τον καπνό

¹⁴ W. Bevan, *Notes on Agriculture in Cyprus and its products*, Λονδίνο 1919.

¹⁵ J. McDonald, *Investigations and developments in Cyprus agriculture*, Nicosia 1949.

από τις εμπορικές τους δραστηριότητες, όσο και από τους ίδιους τους καλλιεργητές, οι οποίοι ήταν αναγκασμένοι να επεξεργάζονται το προϊόν τους σύμφωνα με τις απαιτήσεις της εταιρείας.

Με την ολοκλήρωση των πρώτων τεσσάρων κεφαλαίων, μέσα από τα οποία οικοδομείται το πλαίσιο στο οποίο αναπτύχθηκε και εξελίχθηκε ο τομέας, το πέμπτο κεφάλαιο μπορεί πια να ασχοληθεί με τις κυριότερες καπνοβιομηχανίες του τόπου, καθώς και τις νέες εξελίξεις στον τομέα, που αφορούν κυρίως στην καλλιέργεια των καπνών Βιρτζίνια. Στο κεφάλαιο αυτό αναζητούνται οι ρίζες των κυπριακών καπνοβιομηχανιών και των βιομήχανων που τις ίδρυσαν, η θέση τους στην κοινωνία, ενώ στο βαθμό που το επέτρεψαν οι πηγές, μελετάται το ζήτημα της συνδικαλιστικής οργάνωσης των εργατών και συγκεκριμένα η προσπάθεια των εργατών στο εργοστάσιο του Στέφανου Ρούβαλη. Παράλληλα, για τη μελέτη της οικονομικής κατάστασης των βιομηχανιών αναγκαίο ήταν να αφιερωθεί ένα υποκεφάλαιο στο ζήτημα της φορολογίας και του κόστους παραγωγής των κυπριακών τσιγάρων σε σχέση με τα εισαγόμενα. Τέλος, το κεφάλαιο ολοκληρώνεται με την εξέταση των αιτημάτων των καλλιεργητών μετά τη λήξη του μονοπωλίου, όπως εκφράστηκαν μέσα από τα υπομνήματα των αγροτικών οργανώσεων.

Με αυτό τον τρόπο γίνεται ευκολότερα το πέρασμα στο τελευταίο κεφάλαιο της εργασίας, το οποίο ασχολείται με το όψιμο πλέον αίτημα των καλλιεργητών για ίδρυση συνεργατικής οργάνωσης εμπορίας του καπνού και τις διεργασίες που έλαβαν χώρα προς αυτή την κατεύθυνση κατά τη δεκαετία του 1950. Τα προβλήματα των καλλιεργητών και η ανάγκη για ικανοποίηση του αιτήματος αυτού, καθώς και οι πρωτοβουλίες της βρετανικής διοίκησης για τον σκοπό αυτό εξετάζονται στα υποκεφάλαια του καταληκτικού αυτού κεφαλαίου. Η ολοκλήρωση της παρούσας διατριβής γίνεται μέσα από τον *Επίλογο-Συμπεράσματα*, στον οποίο πολύ σύντομα καταγράφονται οι καταληκτικές κρίσεις γύρω από την έρευνα αυτή, η οποία καταλήγει με το τέλος της βρετανικής κατοχής και την εγκαθίδρυση της Κυπριακής Δημοκρατίας. Με την ανεξαρτησία και την αυτοδιοίκηση του κράτους από τους ίδιους τους πολίτες διαφαίνεται πως μία νέα σελίδα στην ιστορία της καπνοκαλλιέργειας θα μπορούσε να αρχίσει, ειδικότερα για τους ίδιους τους καλλιεργητές. Ωστόσο, η τουρκική εισβολή έφερε το άδοξο τέλος σε αυτό τον τομέα, αφού η κατοχή του βόρειου μέρους της Κύπρου και κατ' επέκταση όλων των καπνοπαραγωγικών περιοχών του νησιού υπήρξε καταλυτικός παράγοντας ως προς την εγκατάλειψη κάθε πτυχής του τομέα, ο οποίος με το πέρασμα των χρόνων πέρασε στη λήθη.

Κεφάλαιο Α': Η κατάσταση στον γεωργικό τομέα της Κύπρου στα πρώτα χρόνια της Αγγλοκρατίας (1878-1920)

«Καθώς ο τομέας της γεωργίας αγγίζει τις ζωές των κατοίκων της Κύπρου περισσότερο, ίσως, από οποιαδήποτε άλλο είδος δραστηριότητας, συνεπάγεται ότι το Τμήμα Γεωργίας έρχεται αντιμέτωπο με ένα ασταμάτητο γύρο ποικίλων απαιτήσεων πέρα από τον χρόνο και την προσοχή του· δεν υπάρχει δυνατότητα για ελεύθερο χρόνο ή χαλάρωση της προσπάθειας από πλευράς του Τμήματος, αφού βρίσκεται μπροστά σε ένα απεριόριστο και συνεχώς διευρυνόμενο πεδίο εργασίας, και σύμφωνα με την πρόοδο που έχει σημειωθεί, ο ορίζοντας υποχωρεί και η τελική ή ακόμη και η προσωρινή χαλάρωση δεν είναι εφικτή»¹⁶

Το Τμήμα Γεωργίας αποτέλεσε ίσως τον σημαντικότερο κινητήριο μοχλό για την ανάπτυξη και βελτίωση του κυριότερου παραγωγικού τομέα της Κύπρου, που δεν ήταν άλλος από τη γεωργία, η οποία ήταν άρρηκτα συνυφασμένη με την ίδια τη ζωή της πλειοψηφίας του λαού. Με αυτή, λοιπόν, την εισαγωγή αρχίζει το άρθρο που εντοπίζεται στην εφημερίδα «*The Cyprus Journal*» του Απριλίου 1914, με τίτλο «*Prospective Work of the Agricultural Department*», στο οποίο καταγράφονταν περιληπτικά οι στόχοι του Τμήματος για την τρέχουσα τότε χρονιά. Το Τμήμα τότε είχε θέσει ανάμεσα σε άλλους στόχους τη δημιουργία περισσότερων σχολικών κήπων και τη συνέχιση της καθοδήγησης των υπόλοιπων 24 που ήδη λειτουργούσαν στο νησί, τη διοργάνωση εβδομαδιαίων διαλέξεων για διάφορα αγροτικά θέματα από υπαλλήλους του Τμήματος, βάσει ενός προγράμματος που είχε καταρτιστεί σε συνεργασία με τον Επόπτη Παιδείας, την ενθάρρυνση της ίδρυσης τοπικών αγροτικών συλλόγων, στους οποίους θα παρεχόταν κατάλληλη καθοδήγηση και βοήθεια, την αντιμετώπιση του εντόμου που προσέβαλε τα χαρούπια και κατέστρεφε την εσοδεία, τις επιδείξεις κλαδέματος των χαρουπόδεντρων για εκπαίδευση των γεωργών, καθώς και την επέκταση του σχεδίου των αγροτικών πειραμάτων και επιδείξεων στα χωριά. Παράλληλα, με αυτούς τους στόχους, στο άρθρο γινόταν αναφορά και στις πειραματικές καλλιέργειες καπνού που είχε ξεκινήσει στα κυβερνητικά φυτώρια και συγκεκριμένα στις δοκιμές σπόρων Τραπεζούντας, Σαμψούντας, Καβάλας και Ξάνθης.¹⁷

¹⁶ «Prospective Work of the Agricultural Department», *The Cyprus Journal*, Απρίλιος 1914, σ. 762-763. (Οι μεταφράσεις των αποσπασμάτων από τα αγγλικά είναι της γράφουσας.)

¹⁷ Στο ίδιο.

Αν και η Κύπρος, όπως διαφαίνεται μέσα από τις απογραφές πληθυσμού¹⁸ των Βρετανών, ήταν μία χώρα κατεχοχόν γεωργική και παρέμενε ως τέτοια μέχρι το τέλος της Αγγλοκρατίας, ο τομέας της γεωργίας θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ειδικά κατά τα πρώτα χρόνια της περιόδου ως πρωτόγονος. Η κατάσταση αυτή επιβεβαιώνεται μέσα από την εισαγωγή κιάλας της εμπεριστατωμένης έκθεσης του Παναγιώτη Γεννάδιου για τη λειτουργία του Τμήματος Γεωργίας την οκταετία 1896 – 1904, όπου προσδιόριζε την κυπριακή οικονομία ως «αγροτική» και υποδείκνυε πως «*Η Κύπρος, ως εκ της γεωγραφικής της θέσεως και ένεκα του χαρακτήρος των κατοίκων αυτής είναι σήμερα χώρα κατ' εσοχόν γεωργική. Οι πλείστοι των Κυπρίων είναι γεωργοί των οποίων η εμμονή εις τας πατροπαραδότους συνηθείας καθιστά δυσχερέστατην την εν νήσω επιτυχίαν γεωργικών βελτιώσεων.*».¹⁹

Η δυσχερής αυτή κατάσταση στη γεωργία επιδειωνόταν από το ίδιο το κλίμα του νησιού, το οποίο δεν ευνοούσε ιδιαίτερα την ανάπτυξη της. Από τη μια, η βροχόπτωση δεν ήταν ικανοποιητική, αφού περιοριζόταν κυρίως στους χειμερινούς μήνες και κυμαινόταν κατά μέσο όρο ετησίως από 14 ίντσες, στις κύριες γεωργικές πεδινές περιοχές, μέχρι 40 ίντσες στις υψηλότερες ορεινές περιοχές.²⁰ Από την άλλη δε, οι καλοκαιρινοί μήνες ήταν πολύ ξηροί και ζεστοί. Έτσι, με βάση την αναφορά (1949) του Διευθυντή Γεωργίας J. MacDonald²¹, οι καλλιέργειες στο νησί διακρίνονταν σε τρεις τύπους²²:

- I. Σε αυτές οι οποίες μπορούσαν να καλλιεργηθούν τους χειμερινούς μήνες, με περιορισμένη βροχόπτωση σε σχέση με τις κρύες περιόδους του χειμώνα και στις οποίες συγκαταλέγονταν το σιτάρι, το κριθάρι, ο λιναρόσπορος, τα κουκιά.
- II. Σε αυτές που μπορούσαν να καλλιεργηθούν την περίοδο της άνοιξης και κατά την αρχή του καλοκαιριού, σε έδαφος το οποίο διατηρούσε την υγρασία από την περίοδο των τελευταίων

¹⁸ Όπως καταγράφεται στην απογραφή που έκαναν οι Βρετανοί το έτος 1946, την τελευταία που διενεργήθηκε κατά τη βρετανική κατοχή στο νησί, από τους 463 χιλιάδες κατοίκους του νησιού οι 353 χιλιάδες κατοικούσαν στην ύπαιθρο, με το σύνολο του γεωργικού εισοδήματος να ανέρχεται στις £8.000.000. Στην πρώτη απογραφή, η οποία διενεργήθηκε το 1881, ο πληθυσμός ανέρχόταν στις 186.173 και στη Λευκωσία, η οποία ήταν η πρωτεύουσα κατοικούσαν μόνο 11.536, ενώ στη Λάρνακα, η οποία ακολουθούσε, κατοικούσαν 7.833 πρόσωπα. Ανάμεσα στα κυριότερα επαγγέλματα, τα οποία καταγράφηκαν για πρώτη φορά στην απογραφή που έγινε στις απαρχές του 20^{ου} αιώνα, το 1901, και ήταν συνυφασμένα με τον τομέα της γεωργίας ήταν του εργάτη γης, το οποίο ήταν το πολυπληθέστερο (12.862), του βοσκού (6.259) και του ζευγολάτη (1.162) σε σύνολο 34.695. Στα επαγγέλματα αυτά δηλαδή απασχολούνταν το 58,4%. Επιπλέον στο σύνολο του εργαζόμενου πληθυσμού, ο οποίος ανέρχόταν στις 86.905 οι 35.338 είχαν δηλώσει τους εαυτούς τους ως ιδιοκτήτες γης. Βλ.: *Cyprus Census of 1901, taken on the 1st April 1904*, Κύπρος (χ.χ), *Report of the Census of Cyprus, 1881*, Λονδίνο 1884, *Cyprus Census of Population and Agriculture 1946*, Λονδίνο 1949.

¹⁹ Παναγιώτης Γεννάδιος, *Έκθεσις Περί της λειτουργίας του παρά τη εν Κύπρω αγγλική Κυβερνήσει Γεωργικού Τμήματος όπερ διήυθυνεν ο Π. Γεννάδιος από του 1896 μέχρι του τέλους του 1904*, σ. 1. Το σύγγραμμα αυτό βρίσκεται σε χειρόγραφο ανέκδοτη μορφή στην Εθνική Βιβλιοθήκη της Ελλάδος, αντίγραφο του οποίου υπάρχει στη Βιβλιοθήκη του Ιδρύματος Αρχιεπισκόπου Μακαρίου Γ'.

²⁰ J. McDonald, *Investigations and developments in Cyprus agriculture*, Nicosia 1949, σ. 1.

²¹ Ο John McDonald διορίστηκε Διευθυντής Γεωργίας στις 26 Νοεμβρίου 1937 και σύμφωνα με την ανακοίνωση του διορισμού του μέχρι τότε ήταν Ανώτερος Γεωπόνος στην Κένυα. Βλ. *The Cyprus Gazette*, No. 798, "Appointment of Director of Agriculture", 26 Νοεμβρίου 1937, σ. 536.

²² J. McDonald, *ό.π.*, σ.1.

βροχών ή από τις υπερχειλίσσεις των ποταμών ή ακόμη και από το λιώσιμο των χιονιών και σε αυτές συγκαταλέγονταν το «άνυδρο» βαμβάκι, τα πεπόνια, ο αραβόσιτος και ο καπνός.

- III. Σε αυτές που καλλιεργούνταν εν μέσω της καλοκαιρινής περιόδου με ύδρευση από πηγές ή από πηγάδια και σε αυτές ανήκαν το ένυδρο βαμβάκι, το τριφύλλι και τα διάφορα είδη λαχανικών του καλοκαιριού (π.χ. φασόλια).

Για να μπορέσει, λοιπόν, να αναπτυχθεί και να αναλυθεί η κατάσταση της καπνοκαλλιέργειας στην Κύπρο και οι παρεμφερείς με αυτήν τομείς, όπως η εμπορία και η βιομηχανική επεξεργασία του καπνού, θα πρέπει να παρουσιαστεί η εικόνα της γεωργίας του τόπου, τουλάχιστον μέχρι και το τέλος της δεκαετίας του 1910 όταν έγιναν τα πρώτα βήματα για προώθηση του τομέα και σημειώθηκε η πρώτη απότομη άνησή του. Παράλληλα, μέσα στο πλαίσιο αυτό θα μπορέσει να τοποθετηθεί πιο ξεκάθαρα και να καταγραφεί η αγροτική πολιτική που εφάρμοσαν οι Βρετανοί.

Συγκεκριμένα, με την άφιξή τους στο νησί βρήκαν τον αγροτικό τομέα να λειτουργεί με πρωτόγονα μέσα, ενώ και οι ίδιοι οι γεωργοί, όπως θα αποδεικνυόταν στο πέρασμα του χρόνου, χαρακτηρίζονταν από επιφυλακτικότητα και δυσπιστία σε οποιαδήποτε καινοτομία και μεταβολή. Στο παγκύπριο υπόμνημα που υποβλήθηκε το 1879 στον Αρμοστή Robert Biddulph αναφέρεται πως η γεωργία «*υπόκειται εις δεινάς καταστροφάς υπό των ακρίδων και της ανομβρίας· χωλαίνει δ' ως εκ της ατελείας των γεωργικών εργαλείων, της ελλείψεως των χρηματικών μέσων και της πενίας των αγροτών*».²³

Σε αντίθεση, όμως, με την κατάσταση που επικρατούσε στην Κύπρο, στις χώρες της Ευρώπης η γεωργία είχε επηρεαστεί από τις ανακαλύψεις και την πρόοδο της επιστήμης. Στις αρχές του 18^{ου} αιώνα οι γεωργικές εργασίες εκτελούνταν με πρωτόγονα μέσα από τους χωρικούς και αφού οι ανάγκες του πληθυσμού περιορίζονταν κατά κύριο λόγο στην κάλυψη των βασικών αναγκών, δεν υπήρχε τόσο μεγάλη ανάγκη για εξειδίκευση και αύξηση της παραγωγής. Αντίθετα, κατά τον 19^ο αιώνα, οι συνθήκες άλλαξαν και επηρέασαν σημαντικά, τόσο το εμπόριο, όσο και τη γεωργία: είχε εισαχθεί ο ατμομηχανή, ο ατμοκίνητος σιδηρόδρομος και η χρήση των μηχανημάτων που στόχευαν στην αντικατάσταση της ανθρώπινης εργασίας.²⁴ Επιπλέον, στο εμπόριο μπήκαν νέες αγορές και η μεταφορά αγαθών μπορούσε πλέον να γίνει ταχύτερα ακόμη και σε πολύ απομακρυσμένες περιοχές. Παράλληλα, στον ανταγωνισμό με τις ευρωπαϊκές χώρες μπήκαν οι χώρες του Νέου Κόσμου που διέθεταν εδάφη γονιμότερα από αυτά των ευρωπαϊκών, τα οποία είχαν εξαντληθεί από τις συνεχόμενες καλλιέργειες. Ως εκ τούτου, λοιπόν, για να μπορέσει ο αγροτικός κόσμος της Ευρώπης να αντεπεξέλθει στον ανταγωνισμό και στις χαμηλότερες πλέον τιμές των γεωργικών προϊόντων, αναγκάστηκε να καλλιεργήσει τη γη του με περισσότερη φροντίδα και γνώση, εισάγοντας και

²³ Φίλιος Ζανέττος, *Ιστορία της νήσου Κύπρου. Από της αγγλικής κατοχής μέχρι το 1911*, τόμ. Β', Λάρνακα 1911, σ. 150.

²⁴ «Agricultural co-operation by W. Bevan», *The Cyprus Journal*, Ιούλιος 1909, σ. 364-366.

εφαρμόζοντας κάθε ανακάλυψη της επιστήμης, ώστε να αποκομίσει από αυτήν το μεγαλύτερο κέρδος.

Επιπρόσθετα, θα πρέπει να ληφθεί υπόψη ότι τα χρόνια 1870-1914 χαρακτηρίστηκαν από έντονα αυξημένες διεθνείς οικονομικές αντιθέσεις που κορυφώθηκαν σε ένα αγώνα κατάκτησης αποικιών στην Αφρική και στην Ασία, όπως επίσης και από μία σειρά αλλαγών στις τεχνικές και στο πεδίο εφαρμογών τους, οι οποίες δημιούργησαν το πλαίσιο για τη δεύτερη βιομηχανική επανάσταση.²⁵ Η καινούρια τεχνολογία, η οποία αφορούσε στους τομείς κυρίως της μεταλλουργίας, των χημικών και του ηλεκτρισμού οδήγησε στην εμφάνιση νέων προϊόντων, καθώς και στην αύξηση του όγκου της παραγωγής, η οποία ανταποκρινόταν στη μεγαλύτερη ζήτηση που δημιουργήθηκε, εξαιτίας της ανόδου του βιοτικού επιπέδου. Η διεθνής αγορά βασικών προϊόντων γνώρισε πολύ σημαντική διεύρυνση από το 1880 έως το 1913, με αποτέλεσμα να αυξηθούν σημαντικά και οι περιοχές που ασχολούνταν αποκλειστικά με την παραγωγή και την ενσωμάτωσή τους στη διεθνή αγορά.²⁶ Η Βρετανία την περίοδο αυτή βρέθηκε να έχει ανταγωνιστές στο βιομηχανικό προβάδισμα που κατείχε μέχρι τότε και δεν κατάφερε να αντιμετωπίσει με επιτυχία τις προκλήσεις της Γερμανίας και των Η.Π.Α., αφού έπαψε να αποτελεί τη μόνη βιομηχανική οικονομία. Βέβαια, όπως γράφει ο Eric Hobsbawm, ο αυξανόμενος πλουραλισμός της παγκόσμιας οικονομίας έμεινε κρυμμένος από τη συνεχιζόμενη και αυξανόμενη εξάρτησή της από τις χρηματοπιστωτικές, εμπορικές και ναυτιλιακές υπηρεσίες της Βρετανίας, της οποίας η κυρίαρχη θέση ενισχύθηκε προς στιγμής.²⁷ Αυτό συνέβη γιατί οι νεο-εκβιομηχανιζόμενες οικονομίες αγόραζαν περισσότερα βασικά προϊόντα από τον υπανάπτυκτο κόσμο και συσώρευαν όλες μαζί ένα αρκετά σημαντικό έλλειμμα στο εμπόριο τους από αυτόν, ενώ μόνο η Βρετανία πέτυχε ένα παγκόσμιο ισοζύγιο με την εισαγωγή περισσότερων βιομηχανικών προϊόντων από τους ανταγωνιστές της και την εξαγωγή βιομηχανικών προϊόντων στον εξαρτημένο κόσμο. Παράλληλα, η ίδια εξασφάλιζε ένα πελώριο αόρατο εισόδημα από τις διεθνείς επιχειρηματικές υπηρεσίες της και από το εισόδημα που εισέρρεε ως ο μεγαλύτερος παγκόσμιος πιστωτής από τις τεράστιες ξένες επενδύσεις. Το εισόδημα από αυτές τις επενδύσεις έγινε απαραίτητο για το βρετανικό ισοζύγιο πληρωμών, αλλά άξιο αναφοράς είναι ότι μόνο ελάχιστο ποσοστό αυτής της μαζικής εκροής διοχετευόταν στις νέες αποικίες, αφού το μεγαλύτερο μέρος των βρετανικών επενδύσεων πήγαινε στις ταχέως αναπτυσσόμενες και συνήθως παλαιές αποικίες λευκών εποίκων, που δεν άργησαν να αναγνωριστούν ως ανεξάρτητες «πολιτείες της Βρετανικής Κοινοπολιτείας» (Καναδάς, Αυστραλία, Νέα Ζηλανδία, Νότια Αφρική).²⁸ Η συνθήκη βέβαια αυτή μπορεί να δικαιολογήσει και τη βαριά φορολογική πολιτική των Βρετανών στην Κύπρο με σκοπό την

²⁵ E. M. Burns, *Ευρωπαϊκή ιστορία, Ο δυτικός πολιτισμός: Νεότεροι Χρόνοι*, (Θεσσαλονίκη 2006), σ. 657-8.

²⁶ E. J. Hobsbawm, *Η εποχή των αυτοκρατοριών 1875-1914*, Αθήνα 2007, σ. 87-93.

²⁷ Στο ίδιο.

²⁸ Στο ίδιο, σ. 109.

υλοποίηση των εγχώριων στόχων της πολιτικής τους, την οποία εφάρμοσαν σε κάθε τομέα κατά τη διακυβέρνησή τους.

Επιπλέον, σημαντικά χαρακτηριστικά της περιόδου αυτής ήταν η συγκέντρωση του κεφαλαίου σε «τραστ» και η υπαναχώρηση της ελεύθερης ανταγωνιστικής αγοράς, όπως και ο προστατευτισμός, ο οποίος επιβλήθηκε για να οχυρώσει την οικονομία κάθε κράτους-έθνους έναντι των ξένων επιβουλών. Βέβαια, ο προστατευτισμός που υιοθετήθηκε δεν ήταν ούτε γενικευμένος, ούτε απαγορευτικός και συγκεκριμένα, στον αγροτικό τομέα κατάφερε να επιτύχει, ιδίως στη Γαλλία και στη Γερμανία, ενώ στον βιομηχανικό τομέα στο σύνολό του συνέβαλε στη διεύρυνση της βιομηχανικής βάσης του κόσμου, ενθαρρύνοντας τις εθνικές βιομηχανίες να στοχεύσουν στις εγχώριες αγορές τους.²⁹ Ωστόσο, αξίζει να επισημανθεί ότι η Βρετανία έμεινε προσκολλημένη στο ελεύθερο εμπόριο, παρά τις πιέσεις που ασκούσαν οι υπέρμαχοι της πολιτικής αυτής, αφού δεν υπήρχε μεγάλος αγροτικός πληθυσμός στη χώρα, ενώ η ίδια ήταν η μεγαλύτερη εξαγωγική χώρα βιομηχανικών προϊόντων και κεφαλαίου.³⁰ Συνεπώς, σε αυτό το πλαίσιο η αύξηση του εισοδήματος σε όλη τη διάρκεια του 19ου αιώνα μπορεί να χαρακτηριστεί πολύ μέτρια, η οποία κυμαινόταν στο 1% σε κατά κεφαλήν βάση.³¹ Οι ρυθμοί της οικονομικής μεγέθυνσης μεταξύ των χωρών παρουσίαζαν μεγάλες διάφορες όσον αφορά στην αναπτυξιακή τους πορεία και ακόμη σημαντικότερο η αναπτυξιακή ορμή μετριαζόταν σταθερά, όσο πιο μακριά βρίσκονταν οι χώρες από το βορειοδυτικό επίκεντρο. Επιπρόσθετα, οι ευρωπαϊκές χώρες στον Νότο και στην Ανατολή μπήκαν αργοπορημένα στην τροχιά της ανάπτυξης, ενώ στις υπόλοιπες χώρες του κόσμου με εξαίρεση τη Βόρεια Αμερική, την Αυστραλία, την Ιαπωνία και μερικές χώρες της Λατινικής Αμερικής, τα κατά κεφαλήν εισοδήματα παρέμειναν στάσιμα ή ακόμη μειώθηκαν κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου.

Έτσι, λοιπόν, ενώ στην υπόλοιπη Ευρώπη παρουσιαζόταν μια κατάσταση προόδου, παρά την ύφεση και την πτώση των τιμών των περισσότερων αγροτικών προϊόντων, η οποία παρατηρήθηκε από το 1870 μέχρι τα μέσα της δεκαετίας του 1890,³² η κατάσταση που επικρατούσε στην Κύπρο δικαιολογημένα χαρακτηρίζεται ως πρωτόγονη. Ενδεικτική της κατάστασης είναι η αναφορά που ετοίμασε ο διοικητής Λεμεσού συνταγματάρχης Falkland Warren τον πρώτο χρόνο της αγγλικής κατοχής.³³ Σε αυτήν, ο Warren αναφέρει ότι οι πεδιάδες, νότια της οροσειράς του Τροόδου, ήταν

²⁹ Στο ίδιο, σ. 74.

³⁰ Στο ίδιο, σ. 68-9.

³¹ Derek H. Aldcroft, «Η ευρωπαϊκή διάσταση του σύγχρονου κόσμου», στο *Η ευρωπαϊκή οικονομία 1750 – 1915*, (Αθήνα 2005), σ. 20.

³² Roger Price, «Ο μετασχηματισμός της γεωργίας», στο *Η ευρωπαϊκή οικονομία 1750 – 1915* (Αθήνα 2005), σ. 124-9.

³³ «Annual Report of Limassol District after first year of British Administration July 1878 – 1879», *Cyprus Report, by Her Majesty's High Commissioner for the year 1879*, Λονδίνο 1880, σ. 36-39. Για μια πλήρη ανάλυση της έκθεσης βλ. Χρίστος Κυριακίδης, «Λεμεσός: Η πιο προικισμένη από τη φύση πόλη της Κύπρου». Μια βρετανική έκθεση για τη Λεμεσό του 1878», *Επετηρίδα Κέντρου Μελετών Ιεράς Μονής Κύκκου*, 10, Λευκωσία 2013, σ. 321-336.

καλλιεργημένες με σιτηρά, και παρόλο που τα χρόνια ήταν πολύ δυσμενή, λόγω κυρίως της ανομβρίας, εντούτοις η εσοδεία δεν ήταν τόσο άσχημη, όπως στον κάμπο της Μεσαορίας, όπου εκεί είχε καταστραφεί σχεδόν εξολοκλήρου. Σε μερικά χωριά πλησίον της οροσειράς και φυσικά σε αρδευόμενες περιοχές η συγκομιδή ήταν ικανοποιητική. Για το ζήτημα της άρδευσης, άμεσα συνυφασμένο με τη γεωργία, ο Warren αναφέρει ότι σε ολόκληρη την επαρχία Λεμεσού υπήρχαν υπόγεια ύδατα, κοντά στην επιφάνεια της γης, αλλά δεν τύγχαναν εκμετάλλευσης, αφού πολύ λίγα αλακάτια ήταν σε χρήση. Ο λόγος ήταν ότι τα περισσότερα δεν ήταν λειτουργήσιμα, ενώ χρειαζόταν πολύ μεγάλος κόπος και χρήματα για να ανακατασκευαστούν και να λειτουργήσουν.

Επιπρόσθετα, τους δρόμους, οι οποίοι χρησιμοποιούνταν για τις μετακινήσεις, ο Warren τους παρομοιάζει με αυτούς της Σκωτίας, πριν όμως αυτοί τύχουν κατάλληλης συντήρησης. Στην πραγματικότητα ήταν δύσβατα περάσματα ακόμα και για μουλάρια. Κάθε φορά που κάποιος χρειαζόταν πέτρες έσκαβε από τον δρόμο, κάθε φορά που κάποιος ήθελε να ξεφορτωθεί πέτρες, τις πετούσε σε αυτόν. Αν ήθελε κάποιος να απομακρύνει το νερό από το χωράφι του, το διοχέτευε στον δρόμο. Βλέποντας τους δρόμους και τα περάσματα του νησιού θα μπορούσε να διαπιστώσει κανείς, όπως αναφέρει, ότι ήταν το πιο αποσυναρμολογημένο τμήμα της χώρας. Οι λίγες γέφυρες που υπήρχαν κατέληξαν σε ερείπια ή ήταν ετοιμόρροπες. Στην Ευρώπη τον 18^ο αιώνα και στις αρχές του 19^{ου} η επιδιόρθωση των οδών ήταν αναγκαία, γιατί μείωνε το κόστος των μεταφορών και τις τιμές καταναλωτή και με αυτό τον τρόπο διευρύνθηκε η προσφορά προς τα αστικά κέντρα και ενισχύθηκε το κίνητρο που είχαν οι αγρότες να βελτιώσουν την αποδοτικότητά τους.³⁴ Στην Κύπρο η διαδικασία αυτή θα άρχιζε σχεδόν 100 χρόνια αργότερα στο τέλος του 19^{ου} αιώνα.

Αναφορικά με τις μεθόδους καλλιέργειας του εδάφους, οι οποίες εφαρμόζονταν τότε στο νησί, όπως καταγράφεται από τον διοικητή Αμμοχώστου, James Inglis,³⁵ αυτές γίνονταν με τον πιο πρωτόγονο τρόπο. Τα βασικά, λοιπόν, εργαλεία ήταν: ένα τραχύ άροτρο, το οποίο διείσδυε μόνο μερικές ίντσες στη γη, μια επίπεδη σανίδα για το σβάρνισμα (η *σβάρνα* η οποία κάλυπτε με χώμα τον σπόρο), και μια άλλη επίπεδη σανίδα, στο κάτω μέρος της οποίας υπήρχαν σιδερένιες λεπίδες («αθκιατζια»), η οποία χρησιμοποιούνταν για το αλώνισμα (δουκάνη).

Άμεσα εξαρτημένος με την κατάσταση που επικρατούσε στη γεωργία ήταν και ο βιοπορισμός του Κύπριου αγρότη και αυτό διαπιστώνεται από τον υπολογισμό που είχε κάνει ο διοικητής Αμμοχώστου για το εισόδημα, τα έξοδα και το τελικό κέρδος που του απέμενε για να ζήσει. Συγκεκριμένα, ανέφερε πως σε μια «καλή» χρονιά ένας αγρότης που κατείχε ένα ζεύγος βοδιών και 60 σκάλες γης (έκταση για την καλλιέργεια της οποίας αναλογεί κατοχή δύο βοδιών), θα

³⁴ R. Price, «Ο μετασχηματισμός της γεωργίας», *ό.π.*, σ. 104.

³⁵ «Annual report of the District of Famagusta after first year of British Administration July 1878-1879», *Cyprus Report, by Her Majesty's High Commissioner for the year 1879*, Λονδίνο 1880, σ. 77.

καλλιεργούσε περίπου το ένα τρίτο της, δηλαδή γύρω στις 20 σκάλες.³⁶ Για τη σπορά μιας σκάλας γης χρειαζόταν 1 ½ κιλό κριθάρι, άρα για να σπείρει τις είκοσι σκάλες του χρειαζόταν 30 κιλά. Βέβαια, τα 30 αυτά κιλά, εάν ήταν συνετός γεωργός, θα τα είχε κρατήσει από τη συγκομιδή του προηγούμενου έτους. Το κάθε κιλό που θα σπείρει θα αποδώσει μια μέτρια συγκομιδή των 25 κιλών, δηλαδή συνολικά για τις 30 σκάλες γης που θα καλλιεργούσε θα έχει εσοδεία 750 κιλών. Αυτήν πουλώντας την στη μέση τιμή του 1 σελινιού και 8 γροσιών το κιλό, θα λάμβανε 62 λίρες και 10 σελίνια (χωρίς να συνυπολογίζεται το άχυρο).

Τα έξοδα της πενταμελούς του οικογένειας (γυναίκα και τρία παιδιά) δεν υπερέβαιναν το ένα σελίνι την ημέρα, συνολικά 18 λίρες και 5 σελίνια το χρόνο. Οι φόροι του, οι οποίοι αντιστοιχούσαν με 4% επί της αγοραίας τιμής της γης, η οποία στην πιο ψηλή τιμή της ανερχόταν σε 1,500 γρόσια (ή 8 λίρες και 6 σελίνια) τη σκάλα, έφταναν περίπου σε δύο λίρες.³⁷ Πέρα από αυτούς, είχε να πληρώσει και το φόρο της δεκάτης, 6 λίρες και 5 σελίνια και την απαλλαγή από τη στρατιωτική θητεία, 2 σελίνια και 6 γρόσια. Έτσι, το σύνολο των εξόδων του ανέρχονταν σε 26 λίρες, 12 σελίνια και 6 γρόσια. Ως εκ τούτου, του απέμενε ποσό 35 λιρών, 17 σελινιών, 6 γροσιών για είδη ένδυσης, σπόρους της επόμενης χρονιάς, καινούρια γεωργικά εργαλεία και επιπλέον τροφή για τα βοοειδή του, καπνό, κλπ. Εάν δεν ήταν καταχρεωμένος ή πολύ σπάταλος, ο Κύπριος αγρότης θα μπορούσε σε μια καλή χρονιά να αποταμιεύσει κάτι για να ξεπεράσει μια ή δυο μελλοντικές κακές χρονιές.

Αυτή, λοιπόν, είναι η ανάλυση του κόστους ζωής ενός αγρότη στα πρώτα χρόνια της Αγγλοκρατίας, κάτω από συγκεκριμένες, ευνοϊκές συνθήκες, όπως ότι οι χρονιές θα ήταν παραγωγικές, δεν θα υπήρχε παρατεταμένη ανομβρία, αρρώστιες στις καλλιέργειες ή συχνές, καταστροφικές επιδρομές ακρίδας. Βέβαια, η ύπαρξη ευνοϊκών συνθηκών δεν ήταν η συνήθης κατάσταση και αυτό διαπιστώνεται από την αναφορά του Αρμοστή Robert Biddulph για τον τομέα της γεωργίας και του εμπορίου στην ετήσιά του έκθεση για το έτος 1880.³⁸ Όπως αναφέρει, εκτός από την έλλειψη νερού, ο Κύπριος φοβόταν ιδιαίτερα τις επιδρομές των ακρίδων. Το έντομο αυτό αποτελούσε μάλιστα για την Κύπρο, και παρά το γεγονός ότι, μόλις δεκαπέντε χρόνια προηγουμένως, μετά από μέτρα των αρχών, είχε σχεδόν εξαλειφθεί, με το πέρασμα του χρόνου άρχισε να αυξάνεται και πάλι. Το φθινόπωρο του 1879, η κυβέρνηση ενεργώντας με βάση τις συμβουλές εκείνων οι οποίοι είχαν εμπειρία σε αυτό το θέμα, ενθάρρυνε τη συλλογή των αυγών τους από τους κατοίκους, προσφέροντας σημαντική αμοιβή. Παρόλα αυτά, τα αποτελέσματα δεν ήταν ενθαρρυντικά, αφού

³⁶ Στο ίδιο, σ. 105-6. Η σκάλα αντιστοιχεί με 40 τετραγωνικά πόδια.

³⁷ Το ποσό των δύο λιρών υπολογίζεται ως ακολούθως: 8 λίρες και 6 σελίνια ισοδυναμούν με 166 σελίνια (20 σελίνια ισοδυναμούν σε μία λίρα). Ο αγρότης υπολογίζεται ότι κατέχει 60 σκάλες, επομένως η τιμή αξίας της γης του είναι 9960 σελίνια (166 X 60). Άρα αφού είναι το 4/1000 το ποσό υπολογίζεται ως ακολούθως (4 X 9960) : 1000 = 39,84 σελίνια που ισοδυναμούν με δύο λίρες (39,84 : 20 = 1.992).

³⁸ «Agricultural Produce and Trade», *Cyprus Report by Her Majesty's High Commissioner for the year 1880*, Κύπρος 1881, σ. 4-5.

τη χρονιά εκείνη οι ακρίδες ήταν εμφανώς πιο πολλές από το 1878. Τα μέτρα που λήφθηκαν το 1880 συνέβαλαν στην καταστροφή της ακρίδας σε μεγάλη κλίμακα. Εντούτοις, η μεγάλη συχνότητα αναπαραγωγής των ακρίδων (περίπου 50 φορές ετησίως) οδήγησε τους αρμόδιους να λάβουν περαιτέρω και μόνιμα μέτρα.³⁹

Ως εκ τούτου, λοιπόν, διαφαίνεται πως οι αγρότες αδυνατούσαν να αντιμετωπίσουν τη δημιουργηθείσα οικονομική κατάσταση και εξαναγκάζονταν να προσφεύγουν στους τοκογλύφους για να αποκτήσουν χρήματα και να συνεχίσουν τις εργασίες τους. Στην εφημερίδα «Στασίνας», τον Απρίλιο του 1883, πέντε δηλαδή χρόνια μετά την άφιξη των Βρετανών, φιλοξενείται επιστολή ενός ανώνυμου γεωργού, στην οποία ο ίδιος περιγράφει τη δυσμενή κατάσταση στην οποία είχαν περιέλθει:

*μη ήρκουν τους ταλαίπωρους γεωργούς η “ανομβρία,” η “μύρτος,” η “ακρίς,” αι τρεις αυταί δειναί μάστιγες αι λυμαινόμεναι την γεωργίαν, ανεφάνη και τετάρτη καταστρεπτική νόσος, τα “σεκουέστρα.” [σ.σ. κατάσχεση]. Οι δυστυχείς γεωργοί πληρώνοντες δια δύο ή τριών μηνών διάστημα 10 τοις % πρόστιμον, αναγκάζονται από τώρα να εξοφλήσωσιν άπαντα τα κυβερνητικά των χρέη, μη μακροημερευόμενοι τουλάχιστον μέχρι της εξαγωγής των γεννημάτων των. Προστρέχουσι λοιπόν εις τους τοκογλύφους, δανειζόμενοι υπ’ αυτών προς 30 και 40 τοις % δια να γλυτώσωσιν από το σεκουέστρον. [...] Ελπίζομεν ότι η γεωργία θα προοδεύση (!) επί τοιαύταις αρχαίς. Μη χειρότερα!*⁴⁰

Επομένως, επιβαλλόταν στη νέα κυβέρνηση του νησιού να λάβει μέτρα τα οποία θα επέφεραν τη «γενική θεραπεία» του τομέα αυτού της οικονομίας, όπως προτείνεται σε άρθρο της ίδιας εφημερίδας λίγους μήνες αργότερα:

Εν των Θεραπευτικών μέσων προτείνεται η μεταβολή του μηχανικού τμήματος εις τμήμα γεωργικόν. Αι 26 χιλ. λιρών, αίτινες αναδρομικώς δαπανώνται εις έργα αρχιτεκτονικής και άλλων, πρέπει από τούδε να καθιερωθώσι δια τας ανάγκας της γεωργίας. Έχομεν χρείαν, προ παντός άλλου, γεωργικού τμήματος, υπό την αρμοδιότητα του οποίου δυνατόν να υπαχθώσι τα αφορώντα εις την οδοποιίαν, την

³⁹ Για την επιδημία των ακρίδων, οι οποίες κατέστρεφαν επί αιώνες τη γεωργική παραγωγή του νησιού, βλ. Ανδρέας Τηλλυρίδης, «Η ιστορία της ακρίδας στην Κύπρο», *Κυπριακαί Σπουδαί*, 56 (1992), σ. 85-127, Constance Frederica Gordon-Cumming, “The Locust War in Cyprus”, *Nineteenth Century*, τόμ. 14, 1883, σ. 300-316 (αναδημοσιεύτηκε μεταφρασμένο στα ελληνικά στο Κυριάκος Δημητρίου (εισ.-επ.), *Επί Ανάσσης Βικτωρίας*, Αθήνα 2009, σ. 309-326.

⁴⁰ «Μόρφου τη 2/14 Απριλίου 1883», *Στασίνας*, 21 Απριλίου 1883.

*επιτήρησιν των δασών, την δεντροφυτεΐαν, διευθυνομένου υπό ανδρών εχόντων ειδικάς γνώσεις.*⁴¹

Βέβαια, η επιτακτική ανάγκη για επιτήρηση και βελτίωση του τομέα της γεωργίας ήταν ένα από τα αιτήματα του παγκύπριου υπομνήματος προς τον Αρμοστή Biddulph ήδη από το 1879.⁴² Στο υπόμνημα οι Έλληνες πολιτευτές αιτήθηκαν από την Κυβέρνηση την ανάληψη οκτώ πρωτοβουλιών. Ανάμεσα σε αυτές, τη σύσταση γεωργικής σχολής, η οποία θα διευθύνεται από ειδήμονες, «περιλαμβανομένων την εξουσίαν να επιτηρώσι τα της γεωργίας εν γένει και μεριμνώσι περί την προαγωγήν αυτής και την εισαγωγήν καταλλήλων ευρωπαϊκών εργαλείων και μηχανών» και επιπλέον, τη δημιουργία γεωργικής τράπεζας, η οποία θα δανείζει «επί μετρίω τόκω προς διευκόλυνσιν της εργασίας και απαλλαγήν από των βαρέων τόκων, δι' ων επιβαρύνονται οι γεωργοί μέχρι σήμερον». Η Γεωργική Τράπεζα και το Γεωργικό Τμήμα είναι δύο πυλώνες αλληλένδετα συνδεδεμένοι για τη στήριξη του αγροτικού κόσμου και της γεωργίας.

Εντούτοις, χρειάστηκε η παρέλευση 17 ετών για να προβεί η Βρετανική Κυβέρνηση, τον Νοέμβριο του 1896, στη σύσταση στη Λευκωσία του Τμήματος Γεωργίας. Ουσιαστικά όμως, όπως αναφέρει ο Άνθιμος Πανάρετος στο έργο του «Γεωργία του Τόπου μας», το Γεωργικό Τμήμα αναγνωρίστηκε από την Κυβέρνηση ως ξεχωριστό τμήμα με δικό του προϋπολογισμό την 1^η Απριλίου 1913,⁴³ ο οποίος ανερχόταν, για το έτος αυτό, στις 9.134 λίρες.⁴⁴ Μέχρι και το 1896, την ευθύνη της ανάπτυξης της γεωργίας είχε το Τμήμα Δασών και υπήρχαν μόνο θέσεις «Επιθεωρητού Γεωργικών Βιομηχανιών», τα καθήκοντα των οποίων, εφόσον δεν πληρώνονταν, εκτελούνταν από τον εκάστοτε Αρχιδασονόμο.

Όπως περιέγραψε πολύ αργότερα ο Διευθυντής Γεωργίας, J. McDonald, η αγροτική πολιτική του Τμήματος επικεντρώθηκε σε τέσσερις πυλώνες: στη διατήρηση και βελτίωση της παραγωγικής ικανότητας του νησιού, στο να καταστήσει τη νήσο όσο το δυνατόν πιο αυτοδύναμη σε τρόφιμα και σε πρώτες ύλες, ενώ παράλληλα να προωθήσει για εξαγωγή το πλεόνασμα που επιτυχαινόταν, ώστε να αυξηθούν τα έσοδα και ο πλούτος του πληθυσμού.⁴⁵ Τέλος, αρμοδιότητα του Τμήματος ήταν με τη συμβουλευτική του ιδιότητα, να προωθήσει την ομαλή και επικερδή εμπορία των εγχώριων γεωργικών προϊόντων.

⁴¹ (Χωρίς Τίτλο), Στασίνας, 6 Οκτωβρίου 1883.

⁴² Ζανέττος, *ό.π.*, σ. 150.

⁴³ Α. Πανάρετος, *Η Γεωργία του τόπου μας, Περιληπτική Επισκόπηση και η εξέλιξή της από αρχαιοτάτων χρόνων μέχρι του 1959*, (Λευκωσία) χ.χ., 40 – 41.

⁴⁴ *The Cyprus Gazette*, "Supplement, A Bill to appropriate a sum not exceeding two hundred and fifteen thousand five hundred and thirty five pounds to the services of the twelve months ending the thirty – first day of March, in the year of our Lord one thousand nine hundred and fourteen", 28 Μαρτίου 1913, σ. 8093. Στον κατάλογο με τους προϋπολογισμούς παρουσιάζεται το Τμήμα Δασών να έχει μεγαλύτερο ποσό προϋπολογισμού κατά 4.491 λίρες δηλαδή συνολικό ποσό 13.625 λίρες.

⁴⁵ J. McDonald, *Investigations and developments in Cyprus agriculture*, Nicosia 1949, σ. 5.

Ο πρώτος διευθυντής του Τμήματος Γεωργίας ήταν ο Παναγιώτης Γεννάδιος (1848-1917), ο οποίος είχε σπουδάσει Φυσικομαθηματικά ως υπότροφος της ελληνικής κυβέρνησης στη Γενεύη (1867-1870) και ακολούθως μετέβηκε στις Ηνωμένες Πολιτείες, για να συνεχίσει τις σπουδές του στη Γεωπονία.⁴⁶ Η πρόσκληση του Γεννάδιου για να παρέχει την αρωγή του για τη βελτίωση της γεωργίας του τόπου έτυχε ιδιαίτερου σεβασμού από τους κατοίκους του νησιού. Η εφημερίδα «*Ευαγόρας*» επιβεβαιώνοντας την είδηση της καθόδου του «*διαπρεπούς γεωπόνου*» στο νησί, χαρακτήριζε «*αρίστην την εκλογήν*», συγχαίροντας την κυβέρνηση που κατανόησε την ανάγκη να ληφθεί πρόνοια υπέρ της γεωργίας.⁴⁷

Ο Γεννάδιος, αναλαμβάνοντας την εποπτεία της γεωργίας του νησιού, κατανόησε από την αρχή ότι ένα βασικό πρόβλημα που θα είχε να αντιμετωπίσει και να επιλύσει ήταν η επιμονή που επεδείκνυαν οι Κύπριοι γεωργοί στις παραδοσιακές μεθόδους καλλιέργειας και η δυσπιστία σε οποιαδήποτε νέα εφαρμογή. Όπως ο ίδιος αναφέρει στην έκθεσή του για τη λειτουργία του Τμήματος,

ο γεωργός της Ανατολής είναι κατά κανόνα πεπεισμένος ότι αι γεωργικαί συνήθειαι τας οποίας έχει και αι καλλιεργητικαί μέθοδοι τας οποίας εφαρμόζει υπερέχουσι κατά πολύ των συνηθειών και των μεθόδων παντός βελτιωμένου συστήματος. Είναι δε η πεποίθησις αυτή του Ανατολίτου γεωργού βαθέως ερριζωμένη εν τη διανοία του, ιδίως ένεκα των οικονομικών αποτυχιών ας ούτος τόσο συχνά βλέπει και ακούει να συμβαίνουν εις γεωργικάς επιχειρήσεις διεξαγόμενας δια πολυδάπανων μέσων [...] Επομένως το πρώτιστον και σπουδαιότερον βήμα προς επίτευξιν γεωργικών βελτιώσεων εις την Ανατολήν δέον να είναι η καταβολή προσπαθείας προς κλωνισμόν των εσφαλμένων πεποιθήσεων.⁴⁸

⁴⁶ Ο Παναγιώτης Γεννάδιος είναι ο πρώτος που εισήγαγε στη Θεσσαλία τα σιδερένια άροτρα, τις θεριστικές μηχανές και τα εκκοκκιστήρια αραβοσίτου. Το 1879 διορίστηκε στο γυμνάσιο του Πύργου καθηγητής Φυσικής Ιστορίας, διδάσκοντας παράλληλα γεωργικά μαθήματα, ενώ κατά το ίδιο έτος μετατέθηκε στα τρία γυμνάσια της Αθήνας και στο Βαρβάκειο Λύκειο. Ακολούθως, το 1880 διορίστηκε στο Υπουργείο Εσωτερικών ως επιθεωρητής Γεωργίας, στο οποίο εργάστηκε αποτελεσματικά για την πρόληψη της φυλλοξήρας, για την οποία εξέδωσε σχετική εργασία με τίτλο «Φυλλοξήρας της φθοροποιού». Το 1882 ανέλαβε τη διεύθυνση του Δημόσιου Δενδροκομείου Αθηνών. Το 1887 διορίστηκε τμηματάρχης του νεοσυσταθέντος Τμήματος Γεωργίας του Υπουργείου Εσωτερικών και το 1888 του ανατέθηκε παράλληλα και η διεύθυνση του Τριανταφυλλιδίου Γεωργικού Σχολείου Αθηνών, το οποίο διεύθυνε μέχρι το 1893. Το 1894 παραιτήθηκε από τη θέση του και το 1895 αναχώρησε για την Κύπρο μετά από πρόσκληση της αγγλικής κυβέρνησης για να υποδείξει τα μέτρα που έπρεπε να εφαρμοστούν για την ανάπτυξη της γεωργίας του νησιού. Για το θέμα εξέδωσε τη μελέτη «Περί της εν Κύπρω γεωργίας», η οποία συνέτεινε στο να διοριστεί το επόμενο έτος διευθυντής του Γεωργικού Τμήματος, θέση την οποία κατείχε μέχρι το τέλος του 1904. Επέστρεψε και πάλι στην Αθήνα και διορίστηκε εκ νέου το 1906 διευθυντής του Γεωργικού Τμήματος Αττικής μέχρι το 1908. Από τότε ιδιώτευσε και συνέχισε το συγγραφικό του έργο με τα σπουδαία έργα του «Ελληνική Γεωργία» και «Φυτολογικόν Λεξικόν». Βλ.: *Μεγάλη Ελληνική Εγκυκλοπαίδεια*, λήμμα: «Γεννάδιος Παναγιώτης», τόμ. 8, Αθήνα χ.χ., σ. 200.

⁴⁷ *Ευαγόρας*, 27 Αυγούστου 1894. Βλ. ανάλογα σχόλια, *Αλήθεια*, Λεμεσός 30 Αυγούστου 1894.

⁴⁸ Γεννάδιος, *ό.π.*, σ. 2.

Για το λόγο αυτό, άλλωστε, πείστηκε η Κυβέρνηση να καλέσει τον Γεννάδιο στο νησί, αφού όπως ο ίδιος παραδέχεται ούτε οι γεωργικές σχολές, ούτε άλλα παρόμοια ιδρύματα μπορούσαν να πετύχουν αλλαγή στις αντιλήψεις τους, αλλά μόνο οι προτροπές και οι συμβουλές έμπειρου προσώπου, με το οποίο οι γεωργοί θα συνδιαλέγονταν και θα συζητούσαν στη γλώσσα τους για τις καθημερινές γεωργικές εργασίες τους.⁴⁹ Έτσι, το Τμήμα Γεωργίας με επικεφαλής τον Γεννάδιο άρχισε ένα δύσκολο αγώνα για την εισαγωγή καινοτομιών σε όλους τους τομείς της γεωργίας και παράλληλα, ανέλαβε να καθοδηγήσει και να μορφώσει τον Κύπριο γεωργό. Συγκεκριμένα, προώθησε την εισαγωγή νέων σύγχρονων γεωργικών μηχανημάτων, εγκαθίδρυσε επαρχιακά φυτώρια, ώστε να φυτευτούν σε αυτά σπορόφυτα, ανέλαβε μολιάσματα με σκοπό να πωλήσει νέα είδη φυτών στους γεωργούς ή να τα διαθέσει δωρεάν για δημόσιους σκοπούς. Παράλληλα, προώθησε την ίδρυση σχολικών κήπων, οι οποίοι ήταν κάτω από τον άμεσο έλεγχό του.

Ως ιδιαίτερα σημαντικός άξονας της πολιτικής του κρίνεται ο εκσυγχρονισμός των γεωργικών εργαλείων, αφού αναμφίβολα το πρώτο βήμα προς την πρόοδο που πρέπει να κάνει μια χώρα, στην οποία χρησιμοποιούνται πρωτόγονα εργαλεία, είναι η εισαγωγή ενός βελτιωμένου αρότρου.⁵⁰ Έτσι το Τμήμα προχώρησε στον σχεδιασμό ενός καινούριου αρότρου, το επονομαζόμενο «*Νέον Κυπριακόν Άροτρον*», το οποίο κατασκευάστηκε στην Αγγλία και έμοιαζε όσο γινόταν με αυτό που χρησιμοποιούσαν ήδη οι γεωργοί, με σκοπό να είναι ευκολότερη η αποδοχή του. Το νέο άροτρο χρησίμευσε, όπως αναφέρεται στην Ετήσια Έκθεση του Τμήματος Γεωργίας του 1903 – 1904, ως ο πρόδρομος της επίτονης και συνάμα σπουδαίας βελτίωσης του γεωργικού τομέα της Κύπρου.⁵¹

Χάρη στη διάθεση και χρήση σημαντικού αριθμού νέων αρότρων, σιγά - σιγά οι γεωργοί πείστηκαν για τα ελαττώματα του ντόπιου αρότρου, αφού το καινούριο άνοιγε βαθύτερο και πλατύτερο αυλάκι· ένα όργανο με το νέο εργαλείο ισοδυναμούσε με δύο του παλαιού.⁵² Παρόλα αυτά, το νέο άροτρο είχε και ένα μειονέκτημα, ήταν πιο βαρύ. Το μειονέκτημα, όμως, διορθώθηκε σύντομα, καθιστώντας το πιο ελαφρύ και τρίννο. Η εξέλιξη αυτή συμβάδιζε και με τις ανάγκες των γεωργών και της γης τους, όπου η σύντομη περίοδος κατά την οποία η γη ήταν υγρή, ώστε να γίνει η σπορά, την καθιστούσαν αναγκαία. Το τρίννο άροτρο με τη βοήθεια ενός ζεύγους βοδιών μπορούσε να καλύπτει τον σπόρο σε τρία ταυτόχρονα αυλάκια.⁵³ Με αυτόν τον τρόπο καλλιεργείτο, σε

⁴⁹ Στο ίδιο.

⁵⁰ Department of Agriculture, *Annual Report for the year 1903-1904* by P. Gennadiou, Director of Agriculture, Cyprus 1904, σ. 4.

⁵¹ «Ετήσια Έκθεσις του έτους 1903-1904», *Η Κυπριακή Εφημερίς*, Ιούνιος 1904, σ. 2-6.

⁵² Department of Agriculture, *Annual Report for the year 1901-1902* by P. Gennadiou, Director of Agriculture, Cyprus 1902, σ. 1.

⁵³ Γεννάδιος, *ό.π.*, σ. 9.

συντομότερο χρόνο, σχεδόν διπλάσια έκταση γης, η οποία ακολούθως θα απέδιδε μεγαλύτερη σοδειά.⁵⁴

Τον εκσυγχρονισμό που επέφερε στον γεωργικό τομέα του νησιού η εισαγωγή του αναγκαϊότερου γεωργικού εργαλείου, του νέου αρότρου, συμπλήρωσε ως αναπόσπαστο κομμάτι και ο βωλοκόπος. Στις χώρες όπου ο τομέας της γεωργίας ήταν προοδευμένος ο βωλοκόπος κατείχε κυρίαρχη θέση ανάμεσα στα γεωργικά εργαλεία και η χρήση του ήταν διαρκής.⁵⁵ Το εργαλείο αυτό είχε οδοντωτό πρόσωπο προς το έδαφος και το έσερναν άλογα ή βόδια, ενώ με τα δόντια αυτά αφαιρούσε τα αγριόχορτα που προηγουμένως είχε εκριζώσει το άροτρο, αλλά εξακολουθούσαν να βρίσκονται στην επιφάνεια του εδάφους και τα οποία θα βλάσταιναν ξανά, εάν δεν απομακρύνονταν. Ταυτόχρονα, ο βωλοκόπος βοηθούσε, ώστε η επιφάνεια της γης να καταστεί ομαλή και να καλύψει τον σπόρο αμέσως μετά την σπορά.

Το εργαλείο αυτό είχε πολλές παραλλαγές στο σχήμα και στο μέγεθός του, ανάλογα με τον σκοπό για τον οποίο προοριζόταν. Για παράδειγμα σε χώρες όπου χλόη βλάσταινε ολόχρονα, ένα διαφορετικό είδος βωλοκόπου χρησιμοποιούνταν την άνοιξη, για να μαλακώσει την εξωτερική όψη του εδάφους και να το εκθέσει στις ευεργετικές επιδράσεις του ήλιου, του αέρα και της βροχής. Για το έδαφος της Κύπρου, ένας κατάλληλος βωλοκόπος κατασκευάστηκε στην Αγγλία, ελαφρύς, μετρίου μεγέθους, ο οποίος θα κόστιζε στον ντόπιο γεωργό από 3 έως 4 λίρες και 10 σελίνια, με εγγύηση αρκετών χρόνων.⁵⁶ Εντούτοις, όμως, παρά την υψηλή τιμή του, τα ευεργετικά πλεονεκτήματα που είχε ήταν τόσο σημαντικά και εμφανή, που το Τμήμα Γεωργίας έλπιζε ότι οι περισσότεροι γαιοκτήμονες θα πείθονταν και θα το προμηθεύονταν, επηρεάζοντας έτσι και τους μικροκαλλιεργητές.

Εξίσου σπουδαία σημασία για την παραγωγή δημητριακών είχε και η χρήση αλωνιστικής (σποροκαθαριστικής) μηχανής. Ο Γεννάδιος στην ετήσια αναφορά του Τμήματος για το έτος 1901 επισήμαινε πως η εισαγωγή σποροκαθαριστικής αλωνιστικής μηχανής από την αγγλική εταιρεία «Messrs. Ransomes, Sims and Jefferies of Ipswich», η οποία σχεδιάστηκε με βάση τις απαιτήσεις του Κύπριου αγρότη, αποτελούσε την πιο σημαντική δουλειά που επιτεύχθηκε από το Τμήμα από την εποχή της άφιξής του. Ο χρόνος που σπαταλιόταν από τους αγρότες στο αλώνισμα με την παραδοσιακή μέθοδο, η καταπόνηση που προκαλούσε στα ζώα, τα οποία χρησιμοποιούνταν για την εργασία αυτή, η ποσότητα των καρπών που χανόταν, τα έξοδα που είχε η Κυβέρνηση για να

⁵⁴ Department of Agriculture, *Annual Report for the year 1901-1902* by P. Gennadiou, Director of Agriculture, Cyprus 1902, σ. 2.

⁵⁵ «Ο βωλοκόπος», *Η Κυπριακή Εφημερίς*, Ιούλιος 1904, σ. 2-3.

⁵⁶ Στο ίδιο, σ. 2.

επιβλέπει το αλώνισμα και να συλλέγει τη δεκάτη, είναι οι παράγοντες που αποδείκνυαν πόσο κερδοφόρα ήταν για όλους τους εμπλεκόμενους η εγκατάλειψη της παραδοσιακής μεθόδου.⁵⁷

Επιπρόσθετα, το Τμήμα εισήγαγε στο νησί τον ίδιο χρόνο και την πρώτη αλωνιστική ατμομηχανή, η οποία, όπως αναμενόταν, διαχώριζε τα σιτηρά στις διάφορες ποιότητες, ενώ και το άχυρο ήταν πλέον καθαρό από σκόνες, χώμα και πέτρες, γεγονός που συνέβαλε στην ανώτερη ποιότητά του και στην αύξηση της ποσότητας που παραγόταν σε σχέση με την παραδοσιακή μέθοδο.⁵⁸ Μετά από αρκετούς κόπους, προσπάθειες και δοκιμές έγινε κατορθωτό η αλωνιστική μηχανή να κατασκευάζεται πλέον και στην Κύπρο, όπως είχε ανακοινωθεί και σε σχετικό άρθρο στην «Κυπριακή Εφημερίδα» τον Μάρτιο 1904.⁵⁹

Τον εκσυγχρονισμό των βασικών γεωργικών εργασιών συμπλήρωσε η εισαγωγή των μοντέρνων θεριστικών μηχανών, τις οποίες εισήγαγε και διέθεσε στους γεωργούς το Τμήμα Γεωργίας. Οι νέες θεριστικές μηχανές αναμφίβολα βοήθησαν στον έγκαιρο και οικονομικό θερισμό μεγάλου μέρους της παραγωγής και κυρίως κατασίγασαν τις δυσμενείς διαδόσεις, αφού αποδείχθηκε εμπράκτως η ανεκτίμητη χρησιμότητά τους και η ευκολία που υπήρχε στον χειρισμό τους.⁶⁰

Τα πρώτα χρόνια της προσπάθειας αυτής, η ζήτηση και η αγορά γεωργικών εργαλείων δεν ήταν ιδιαίτερα σημαντική στη γεωργική τάξη. Συγκεκριμένα, το 1904 είχαν πωληθεί πέντε θεριστικές μηχανές του τύπου “Samuelson and Wood”, με πίστωση και διάρκεια εξόφλησης του ποσού μέχρι δύο χρόνια και 12 άροτρα στη μισή τιμή κόστους, που κυμαινόταν από τα 13 έως 16 σελίνια.⁶¹ Όπως καταγραφόταν στην Ετήσια Έκθεση του Τμήματος, η ζήτηση κυρίως για τα άροτρα ήταν απογοητευτική, λαμβάνοντας υπόψη τον χρόνο που δαπανήθηκε από τον Γεννάδιο και τους κατασκευαστές Messrs Ransomes, Sims & Jefferies για τον σχεδιασμό τους.⁶² Βέβαια, σε κάποια από αυτά η δοκός των αρότρων δεν αποδείχθηκε ανθεκτική, ατέλεια που ο Γεννάδιος φρόντισε αμέσως να διορθώσει με τη βελτίωση και αντικατάστασή τους. Παράλληλα, το ίδιο έτος, είχε πωληθεί μια σποροκαθαριστική μηχανή, μερικά δικέλλια και κάποια άλλα γεωργικά εργαλεία, που ο αριθμός τους όμως παρέμενε μικρός. Ήταν, λοιπόν, φανερό πως ακόμη υπήρχε αρκετά μεγάλο έργο να γίνει από πλευράς των γεωργικών αρχών, ώστε να εμπιστευτούν οι Κύπριοι αγρότες τα νέα εργαλεία,

⁵⁷ Department of Agriculture, *Annual Report for the year 1901-1902* by P. Gennadiou, Director of Agriculture, Cyprus 1902, σ. 2-3.

⁵⁸ Στο ίδιο, σ. 3.

⁵⁹ «Περί Αλωνιστικών Μηχανών», *Η Κυπριακή Εφημερίς*, Μάρτιος 1904, σ. 2. Το πρώτο τεύχος της «Κυπριακής Εφημερίδος» εκδόθηκε τον Ιανουάριο του 1904 και αποτελούσε κατά την περίοδο της Αγγλοκρατίας το επίσημο έντυπο της Βρετανικής Διοίκησης για θέματα γεωργίας. Εκδιδόταν στην Αγγλική και Ελληνική γλώσσα και εν μέρει στην Τουρκική. Για τα ευεργετικά αποτελέσματα της αλωνιστικής μηχανής στην κυπριακή γεωργία βλ. «Επιστολή από Ηγούμενο Κύκκου Γεράσιμο προς τον Π. Γεννάδιον, Διευθυντή Γεωργίας», *Η Κυπριακή Εφημερίς*, Μάρτιος 1904, σ. 2-5.

⁶⁰ «Ετήσια Έκθεσις του έτους 1903-1904», *Η Κυπριακή Εφημερίς*, Ιούνιος 1904, σ. 2-6.

⁶¹ «Νέα Όργανα και Μηχανήματα», *Η Κυπριακή Εφημερίς*, Σεπτέμβριος 1904, σ. 132.

⁶² Στο ίδιο.

αφού πολλές φορές φαινόταν, ότι τόσο η κατάσταση του εδάφους, όσο και οι τρόποι καλλιέργειας που εφαρμόζονταν δεν βοηθούσαν στη διάδοσή τους.

Η βελτίωση των γεωργικών εργαλείων που χρησιμοποιούσαν οι αγρότες και η εισαγωγή των μηχανών αποτελούσαν την έκφραση της προσπάθειας για αύξηση της παραγωγικότητας. Στην Ευρώπη η διαδικασία αυτή άρχισε σταδιακά ήδη από τον 18^ο αιώνα με τον περιορισμό των εδαφών που έμεναν σε αγρανάπαυση και την εισαγωγή της καλλιέργειας των φυτών με βρώσιμες ρίζες, παράγοντες που αύξησαν τις ανάγκες για εργασία. Παράλληλα, όμως, ο αγροτικός πληθυσμός παρουσίαζε μείωση στα τέλη του αιώνα εξαιτίας της μετανάστευσης, η οποία μετέβαλλε συνεχώς την ισορροπία ανάμεσα στην προσφορά και στη ζήτηση, με αποτέλεσμα το κόστος της μισθωτής εργασίας να αυξηθεί.⁶³ Έτσι, οι δαπανηρές καινοτομίες στις αγροτικές μηχανές και εργαλεία ήρθαν να καλύψουν αυτή την ανάγκη και απέδωσαν σημαντικά αποτελέσματα. Τα άροτρα βελτιώθηκαν και μπορούσαν να χρησιμοποιούνται μαζί με μηχανικούς σπορείς και επιφανειακά αλέτρια, που σύρονταν από άλογα πια, τα οποία αντικατέστησαν τα αργά και λιγότερο δυνατά βόδια, αγελάδες και μουλάρια, για τη προετοιμασία των φυτωρίων. Η χρησιμοποίηση, λοιπόν, βελτιωμένων αρότρων στην Ευρώπη από τις αρχές του 20^{ου} αιώνα ενθαρρύνθηκε από τις γεωργικές ενώσεις και τους ντόπιους σιδηρουργούς και τους αντιπροσώπους των εταιρειών κατασκευής μηχανών, όπως η “Ransome”, η οποία ανέλαβε την κατασκευή του νέου κυπριακού αρότρου της Κύπρου.

Ωστόσο, πέρα από τη βελτίωση των αγροτικών εργαλείων και μηχανών, ένα άλλο σημαντικό ζήτημα που απασχόλησε το Τμήμα ήδη από την εποχή του Γεννάδιου ήταν η ορθή επιλογή του σπόρου των δημητριακών. Πολλοί άρχισαν να αντιλαμβάνονται τα πλεονεκτήματα της προσπάθειας αυτής, μετά από δοκιμές που είχαν αρχίσει να πραγματοποιούνται για μία σχετική με το ζήτημα έρευνα που δημοσίευσε το Τμήμα το 1897.⁶⁴ Οι πειραματικές καλλιέργειες και το ζήτημα της επιλογής του κατάλληλου είδους σπόρου και ποικιλίας φυτού θα απασχολήσει ιδιαίτερα τα επόμενα χρόνια το Τμήμα Γεωργίας και τους μελλοντικούς διευθυντές του. Όπως διαπιστωνόταν από το Τμήμα Γεωργίας μόνο πια οι πολύ οπισθοδρομικοί χωρικοί επέμεναν από τη μια ότι οι ισχνότεροι κόκκοι από τους σπόρους των σιτηρών ήταν καλύτεροι και από την άλλη ότι η κατά περιόδους αλλαγή του σπόρου των δημητριακών ήταν απαραίτητη.⁶⁵ Σύμφωνα με το Τμήμα Γεωργίας η αλλαγή του σπόρου ήταν απαραίτητη μόνο σε χώρες στις οποίες οι γεωργοί δεν μεριμνούσαν για τις επόμενες φορές που θα καλλιεργούσαν τη γη τους. Επιπλέον, αναφορικά με την επιλογή του σπόρου, αυτή μπορούσε να γίνει πολύ εύκολα από τους γεωργούς, χωρίς ιδιαίτερο κόπο και τέχνη, παρά μόνο με τη χρήση ενός απλού κόσκινου, όπου με αυτόν τον τρόπο θα λαμβάνονταν οι αδρότεροι κόκκοι.

⁶³ R. Price, *ό.π.*, σ. 119-120.

⁶⁴ Department of Agriculture, *Annual Report for the year 1903 – 1904 by P. Gennadiou, Director of Agriculture, Cyprus 1904*, σ. 6-7.

⁶⁵ «Ετήσια Έκθεσις του έτους 1903-1904», *Η Κυπριακή Εφημερίς*, Ιούνιος 1904, σ. 2-6.

Παράλληλα με την επιλογή του σπόρου, άρχισαν να λαμβάνονται σοβαρά υπόψη και οι πολύ δύσκολες κλιματολογικές συνθήκες που επικρατούσαν περιοδικά στο νησί με τις παρατεταμένες περιόδους ανομβρίας, για επιλογή των καταλληλότερων καλλιεργειών για τον τόπο. Στην ετήσια έκθεση του Τμήματος Γεωργίας το έτος 1902–1903 παρατίθενται οι μετρήσεις βροχόπτωσης για την εικοσαετία από το 1881–1882 έως το 1901–1902, στις οποίες παρουσιάζεται ότι ο ετήσιος μέσος όρος βροχής της περιόδου ανερχόταν στις 17,45 ίντσες (44,323 cm). Οι βροχές, δηλαδή, που έπεφταν τη συγκεκριμένη περίοδο σε ολόκληρο το νησί σχημάτιζαν κατά μέσο όρο ετησίως ένα στρώμα νερού πάχους περίπου 17 ½ ιντσών, γεγονός που αποδείκνυε ότι η Κύπρος ήταν μια από τις πιο ξηρές περιοχές της Μεσογείου. Έτσι, παρατηρήθηκε ότι οι θάμνοι και τα θαμνοειδή δέντρα παρά τη ξηρασία και αφορία της γης μπορούσαν να επιβιώσουν και να καρποφορήσουν, χωρίς βοήθεια σε επίπεδο καλλιέργειας και άρδευσης, με αποτέλεσμα να καθίστανται επικερδή για τη γεωργία.⁶⁶

Αναφορικά, λοιπόν, με το σοβαρότατο ζήτημα της άρδευσης, που επηρέαζε σε μεγάλο βαθμό και τη γεωργική παραγωγή, ο Γεννάδιος θεωρούσε ότι μέσω της εφαρμογής πολιτικής που θα στόχευε στη διατήρηση των δασών, στην αύξηση της δεντροφυτείας και στην ανάπτυξη και βελτίωση των έργων άρδευσης, θα επιλυόταν σταδιακά το πρόβλημα. Ταυτόχρονα, όμως, ήταν αναγκαία η βελτίωση της χρήσης των υπόγειων υδάτων, αφού οι δεξαμενές συγκέντρωσης νερού, που είχαν φτιαχτεί ή θα φτιάχονταν στο μέλλον, θα ωφελούσαν μόνο τις εκτάσεις γης που βρίσκονταν πλησίον αυτών, και μόνο σε περιόδους με σημαντική βροχόπτωση. Παρόλα αυτά, πολύ μικρό ποσοστό των υπόγειων υδάτων αντλούνταν είτε μέσα από σήραγγες, είτε από πηγάδια με ξύλινα αλακάτια αρχαίου τύπου. Για το λόγο αυτό, η εισαγωγή στο νησί αντλιών που κινούνταν με αέρα (ανεμόμυλοι) ή η χρήση ξύλινων ή από χυτοσίδηρο αλακατιών, βελτιωμένου τύπου, από το Τμήμα, συνέβαλε και θα συνέχιζε να συμβάλλει στο μέλλον στην ευκολότερη και αυξανόμενη χρήση των υπόγειων υδάτων.⁶⁷

Πέρα από όλες αυτές τις καινοτομίες, αλλά και την προσπάθεια για εκμοντερνισμό της αντίληψης των Κύπριων γεωργών για τα αγροτικά θέματα, το διάστημα της διοίκησης του Τμήματος από το Γεννάδιο είχαν γίνει σημαντικά βήματα και στη λειτουργία και στην ανάπτυξη φυτωρίων, πειραματικών και σχολικών κήπων, τα οποία στα επόμενα χρόνια θα διαδραματίσουν σημαντικό ρόλο στην καλλιέργεια της γεωργικής παιδείας και στη διάδοση νεωτεριστικών γεωργικών μεθόδων στο νησί. Όπως αναφέρει ο ίδιος στην ετήσια έκθεση του 1901-2, η ίδρυση των φυτωρίων αποτελούσε ένα ευτυχές μέτρο, αφού συνέβαλλαν, με βάση τις συστάσεις του Βασιλικού Συλλόγου Κηπουρικής της Αγγλίας (Royal Horticultural Society of England), στη διάδοση των οπωροφόρων δέντρων σε όλη τη Βρετανική Αυτοκρατορία. Όπως, όμως, ο ίδιος παραδέχεται, η λειτουργία των

⁶⁶ Department of Agriculture, *Annual Report for the year 1902-1903* by P. Gennadiou, Director of Agriculture, Cyprus 1903, σ. 10-12.

⁶⁷ Department of Agriculture, *Annual Report for the year 1901-1902* by P. Gennadiou, Director of Agriculture, Cyprus 1902, σ. 15-16.

φυτωρίων στο νησί δεν περιορίστηκε μόνο σε αυτόν τον σκοπό, αλλά στα φυτώρια υπήρχαν και άλλες ποικιλίες φυτών, ώστε να προτρέπονται οι αγρότες και οι γαιοκτήμονες να προχωρήσουν στην καλλιέργειά τους. Επιπλέον, η καλλιέργεια στα φυτώρια διάφορων ποικιλιών φυτών βοηθούσε, ώστε αυτά να γίνουν κερδοφόρα, αφού θα εξυπηρετούσαν τις αγοραστικές ανάγκες μεγαλύτερης μάζας αγροτών.⁶⁸

Στο πλαίσιο της προσπάθειας για αναβάθμιση της γεωργίας του νησιού, ο Αρμοστής, το φθινόπωρο του 1902 προχώρησε στη δημιουργία πειραματικού κήπου, ο οποίος θα είχε άμεσα και έμμεσα προσοδοφόρο ρόλο· άμεσα, με την πώληση των προϊόντων που θα παρήγε και έμμεσα με την εισαγωγή νέων συστημάτων καλλιέργειας και προϊόντων, όπως για παράδειγμα τα διάφορα είδη ζωοτροφής, τα οποία θα δοκιμάζονταν σε κανονικές συνθήκες παραγωγής, ώστε να διαφανούν πιθανά ελαττώματά τους, πριν κυκλοφορήσουν ευρέως στο νησί.⁶⁹

Οι αλλαγές που άρχισαν να συντελούνται για τον εκσυγχρονισμό της γεωργίας και την εισαγωγή πρωτοπόρων μεθόδων σε όλα τα επίπεδα της αγροτικής παραγωγής κατά την περίοδο που ο Γεννάδιος ήταν Διευθυντής του Τμήματος Γεωργίας συνεχίστηκαν και μετά τη συνταξιοδότησή του και την ανάληψη της θέσης από τον γεωπόνο Διομήδη Σαρακωμένο,⁷⁰ το 1906, επίσης από την Ελλάδα. Στο πλαίσιο αυτό, τον απασχόλησε ιδιαίτερα η κατασκευή ενός σιδερένιου αρότρου κατάλληλου για τις συνθήκες του νησιού. Όπως ο ίδιος αναφέρει στην ετήσια έκθεση του Τμήματος για το έτος 1907-8, έλαβε δείγματα από Αγγλία και Ελλάδα, τα οποία σχεδιάστηκαν με βάση τις δικές του υποδείξεις και μετά από κάποιες περαιτέρω τροποποιήσεις που χρειαζόνταν, το καινούριο βελτιωμένο αρότρο θα κατασκευαζόταν στην Αγγλία⁷¹ και θα εισαγόταν στο νησί. Συγκεκριμένα, αυτός ο τύπος αρότρου κατασκευάστηκε ξανά από την εταιρεία “Messrs Ransomes, Sims and Jefferies Ltd of Ipswich England”, όπως είχε σχεδιαστεί από τον Σαρακωμένο και σύμφωνα με ένα δείγμα αρότρου που είχε χρησιμοποιηθεί σε δοκιμές καλλιέργειας σε χωριά της Ιρλανδίας.⁷²

⁶⁸ J. McDonald, *Investigations and developments in Cyprus agriculture*, Nicosia 1949, σ. 7.

⁶⁹ Department of Agriculture, *Annual Report for the year 1902 – 1903 by P. Gennadiou, Director of Agriculture*, Cyprus 1903, σ. 5.

⁷⁰ Ο Διομήδης Σαρακωμένος (1857-1927) σπούδασε στη Σορβόνη και στο Γεωργικό Ινστιτούτο του Παρισιού. Όταν επέστρεψε στην Ελλάδα διορίστηκε καθηγητής στην Τριανταφυλλείδιο Σχολή Αθηνών και μετέπειτα καθηγητής στην Αϊδίνιο Γεωργική Σχολή. Μετά το τέλος της θητείας του στο Τμήμα Γεωργίας Κύπρου το 1911 επέστρεψε στην Ελλάδα, όπου και τοποθετήθηκε Γενικός Επιθεωρητής της Ελαιοκομίας. Αργότερα, διετέλεσε Καθηγητής της Ελαιοκομίας και Ελαιουργίας στην Ανώτατη Γεωπονική Σχολή Αθηνών. Βλ. «Στη σκιά του έργου του Παναγιώτη Γεννάδιου: Οι αντικαταστάτες του, Διομήδης Σ. Σαρακωμένος (1905-1911) και Ιωάννης Μ. Φούμης (1912-1915)», στο Υπουργείο Γεωργίας, Αγροτικής Ανάπτυξης και Περιβάλλοντος - Ίδρυμα Αναστάσιος Γ. Λεβέντης (επιμ. Χ. Μπακιρτζής), *Τα πρώτα χρόνια του Τμήματος Γεωργίας και η αγροτική ύπαιθρος*, Λευκωσία 2016, σ. 47-55 και Πανάρετος, *ό.π.*, σ. 61.

⁷¹ Director of Agriculture, *Cyprus Annual Report for 1907 – 1908*, Λευκωσία 1908, σ. 3.

⁷² «Importation of Iron Ploughs», *The Cyprus Journal*, Ιανουάριο 1909, σ. 305. Περιγραφή των αλλαγών στο νέο αρότρο, βλ. «The new Cyprus Ploughs, as modified by the Director of Agriculture», *The Cyprus Journal*, Ιούλιος 1909, σ. 362.

Το νέο αυτό άροτρο, ευρωπαϊκού τύπου, με τις μικρές τροποποιήσεις που είχε επιβάλει ο Σαρακωμένος ώστε να ανταποκρίνεται στις απαιτήσεις των Κύπριων γεωργών, σαφέστατα υπερείχε του παραδοσιακού ξύλινου αρότρου⁷³: Συγκεκριμένα (α) όργωνε και έσκαβε το έδαφος σε διπλάσιο βάθος από το παλιό και παράλληλα αναποδογύριζε το χώμα, ώστε η επιφάνεια της γης μαζί με τα αγριόχορτα να πέφτουν στο βάθος του ανοιχτού αυλακιού, αφότου κονιορτοποιούνταν. Με αυτόν τον τρόπο μπορούσε στο οργωμένο πια έδαφος να περνά ελεύθερα ο αέρας, (β) δεν άφηνε καμία λωρίδα γης χωρίς να καλλιεργηθεί μεταξύ δύο διαδοχικών αυλακιών, όπως συνέβαινε με το παλιό, (γ) άνοιγε διπλάσιο αυλάκι και έτσι δεν απαιτούνταν επιπλέον εργασία, (δ) είχε κατά το όργωμα λιγότερη, έως και κατά το ήμισυ, αντίσταση και ως εκ τούτου, τα ζώα χρησιμοποιούσαν λιγότερη δύναμη για να τραβήξουν το άροτρο, (ε) ρυθμιζόταν από την πίσω πλευρά του και έτσι μπορούσε να οργωθεί πιο εύκολα το έδαφος σε διαφορετικά επίπεδα βάθους. Αυτό ήταν σημαντικό πλεονέκτημα ιδιαίτερα για την καλλιέργεια δημητριακών, γιατί ο σπόρος μπορούσε να φυτευτεί και να καλυφθεί στο απαιτούμενο βάθος και το έδαφος που βρισκόταν κάτω από τον σπόρο για να διατηρήσει την υγρασία του. (στ) Μία νέα σιδερένια προσθήκη στη δοκό βοηθούσε ώστε όταν το βόδι έφτανε στο τέλος του αυλακιού να μπορεί να συρθεί στο έδαφος και να μην χρειάζεται ο ζευγολάτης να το σηκώσει για να το κουβαλήσει. Έτσι καταργούνταν και ο *λουρικός*, γεγονός που σήμαινε λιγότερα έξοδα συντήρησης και (ζ) γενικότερα, το νέο άροτρο στοίχιζε μακροπρόθεσμα λιγότερα στον γεωργό, αφού το κόστος συντήρησης σε διάστημα πέντε ετών ήταν σαφέστατα μικρότερο.

Για να προωθήσει το καινούριο άροτρο ο Σαρακωμένος ανέλαβε να οργανώσει ο ίδιος δημόσιες παρουσιάσεις οργώματος στη Λευκωσία και σε χωριά στη Μεσαορία και στη Λεμεσό, χρησιμοποιώντας τα νέα δείγματα. Οι δοκιμές ήταν τόσο επιτυχημένες, όπως αναφέρει, που οι αγρότες πείστηκαν για την ανωτερότητα του συγκεκριμένου αρότρου και έτσι το Τμήμα αμέσως παρέλαβε σημαντικό αριθμό αιτήσεων για αγορά. Το νέο άροτρο, παρόλο που στοίχιζε πιο ακριβά από το ξύλινο αποδεικνυόταν στο πέρασμα του χρόνου πιο συμφέρον, αφού διαρκούσε περισσότερα χρόνια.⁷⁴ Έτσι, τον Δεκέμβριο του 1908 είχαν εισαχθεί στην Κύπρο από την Αγγλία 100 σιδερένια άροτρα, τα οποία το Τμήμα Γεωργίας δεν δυσκολεύτηκε καθόλου να διαθέσει στην μισή, όμως, τιμή του κόστους παραγωγής τους, δηλαδή 10 σελίνια το κάθε ένα.⁷⁵

Πέρα από τις δοκιμές για το άροτρο, το Τμήμα Γεωργίας πραγματοποίησε επιδείξεις και άλλων γεωργικών μηχανημάτων, όπως της χορτοκοπτικής μηχανής και της οδοντωτής σβάρνας,

⁷³ «The European Plough as now modified by the Director of Agriculture», *The Cyprus Journal*, Ιανουάριος 1908, σ. 188-189.

⁷⁴ Director of Agriculture, *Cyprus Annual Report for 1907 – 1908*, Λευκωσία 1908, σ. 3.

⁷⁵ «Importation of Iron Ploughs», *The Cyprus Journal*, Ιανουάριος 1909, σ. 305.

κατασκευής της εταιρείας “Messrs. Walter A. Wood Ltd”.⁷⁶ Ήδη από το 1911 η χορτοκοπτική μηχανή είχε αρχίσει να χρησιμοποιείται σε διάφορα μέρη του νησιού, όπως διαπιστωνόταν από το Τμήμα Γεωργίας, ενώ η οδοντωτή σβάρνα εισήχθη για χρήση το φθινόπωρο του ίδιου έτους. Η οδοντωτή σβάρνα ήταν πολύ σημαντική για τη βελτίωση των αγροτικών εργασιών, αφού με τη χρήση της το όργανο θα γινόταν σαφώς καλύτερο. Με τη σβάρνα θα αφαιρούνταν από το χωράφι τα αγριόχορτα και οι σβόλοι και θα επιτυγχανόταν βαθύτερος αερισμός του εδάφους. Το νέο αυτό εργαλείο ανάλογα με τις ανάγκες του κάθε γεωργού μπορούσε να διατεθεί σε δύο μεγέθη· το μικρότερο είχε 3 πόδια πλάτος και το έσερνε ένα ζώο, ενώ το μεγαλύτερο που είχε 6 πόδια πλάτος το έσερναν δύο ζώα.

Μετά τις αρχικές αυτές προσπάθειες εισαγωγής νέων αγροτικών μηχανημάτων, σταδιακά την προμήθεια και την πώλησή τους το Τμήμα, όπως αναφέρει ο Σαρακωμένος, την άφησε στα χέρια των ιδιωτών εμπόρων.⁷⁷ Για παράδειγμα η πώληση θεριστικών μηχανών που μέχρι τότε γινόταν από το Τμήμα, το 1908 αφέθηκε εξολοκλήρου στους ιδιώτες. Αυτό αποτέλεσε σημαντικό βήμα προόδου, γιατί στόχος του Τμήματος Γεωργίας από την αρχή της ίδρυσής του δεν ήταν η αποκόμιση κέρδους, αφού τα μηχανήματα πωλούνταν σε τιμή κόστους, αλλά η προώθηση των σύγχρονων εργαλείων στον αγροτικό κόσμο του νησιού και η εξοικείωσή του με τα πλεονεκτήματά τους. Με αυτόν τον τρόπο ένας καινούριος τομέας εμπορίου θα άρχιζε στην αγορά.⁷⁸

Η πώληση αγροτικών εργαλείων αυξήθηκε κατά τη διάρκεια των ετών 1906-1908 όχι λόγω κυρίως της αύξησης της παραγωγής σε δημητριακά και σε άλλες σοδειές, αλλά, κυρίως, του κόστους εργασίας. Οι γεωργοί, λοιπόν, με την αύξηση της παραγωγής τους είχαν πλεόνασμα να διαθέσουν στους εμπόρους, οι οποίοι με τη σειρά τους έπρεπε να στραφούν σε ξένες αγορές. Το διαθέσιμο κεφάλαιο ήταν μεγαλύτερο και η ζήτηση για χρήση βελτιωμένων και σύγχρονων γεωργικών μηχανημάτων και εργαλείων πιο επιτακτική από ποτέ. Αυτό οδήγησε τους εμπόρους να λάβουν προσφορές από διάφορους κατασκευαστές και ως αποτέλεσμα να μπορούν να διαθέτουν μηχανήματα, που θα εξοικονομούσαν κόστος σε εργατικό δυναμικό, σε λογικές τιμές.⁷⁹

Η Κύπρος είχε πια φτάσει στη στιγμή που θα ανέπτυξε σημαντικά τις εμπορικές της σχέσεις με τον έξω κόσμο, αλλά ο Κύπριος γεωργός όπως και ο έμπορος παρέμεναν επιφυλακτικοί «κάποιες φορές υπερβολικά» απέναντι στους ξένους κατασκευαστές, των οποίων τα ονόματα όσο γνωστά και εάν ήταν σε αυτούς δεν ήταν οικεία.⁸⁰ Δεν γνώριζαν την οικονομική θέση των κατασκευαστών ή την ποιότητα των προϊόντων που κατασκεύαζαν οι διάφορες εταιρείες, των οποίων το όνομα θα

⁷⁶ (Χωρίς τίτλο), *The Cyprus Journal*, Ιανουάριος 1911, σ. 543.

⁷⁷ Director of Agriculture, *Cyprus Annual Report for 1907 – 1908*, Λευκωσία 1908, σ. 7.

⁷⁸ Director of Agriculture, *Cyprus Annual Report for 1908-1909*, Λευκωσία 1909, σ. 3.

⁷⁹ Στο ίδιο.

⁸⁰ «Who's Who. Machinery Manufacturers», *The Cyprus Journal*, Ιανουάριος 1909, σ. 306.

μπορούσε να ήταν παγκοσμίως ξακουστό. Έτσι, η Κυπριακή Γεωργική Εφημερίδα αναλάμβανε τον ρόλο του διαφημιστή των εταιρειών αυτών μέσα από τα άρθρα της, ώστε να προωθήσει τα γεωργικά μηχανήματα και εργαλεία στον γεωργικό κόσμο. Ανάμεσα σε αυτές ήταν αγγλικές κυρίως εταιρείες που κατασκεύαζαν ατμοκίνητες αλωνιστικές μηχανές, λέβητες, κινητήρες έλξης και βαγόνια, ηλεκτρικούς μύλους, ανεμογεννήτριες, κλπ.

Κατά τη διάρκεια της διοίκησης του Τμήματος από το Σαρακωμένο σημαντική ανάπτυξη υπήρξε και στα κυβερνητικά φυτώρια. Το έτος 1907-8 τα φυτώρια από πέντε έγιναν έξι, αφού πλέον εκτός από τη Λευκωσία (Πειραματικός Κήπος και φυτώριο), τη Λεμεσό και την Πάφο, φυτώριο απέκτησε και η Μόρφου. Την επόμενη χρονιά φυτώριο απέκτησε και η Αμμόχωστος. Η λειτουργία των φυτωρίων παρουσιάζεται επικερδής, αφού για παράδειγμα τη χρονιά 1907-8 το κέρδος που είχαν ανερχόταν στις 225 λίρες, 11 σελίνια και 2 γρόσια.⁸¹ Τα χιλιάδες φυτά που καλλιεργούνταν στους κυβερνητικούς κήπους δίνονταν δωρεάν στα σχολεία, στις εκκλησίες, στα τζαμιά, στα Δημαρχεία, όπως επίσης στο Τμήμα Δασών και στο Τμήμα Δημοσίων Έργων. Επίσης, καλλιεργούνταν για να χρησιμοποιηθούν στους κήπους ή αφότου αναπτύσσονταν πέραν του έτους, ή μπολιάζονταν, διαθέτονταν για πώληση. Έτσι, η γραφειακή δουλειά των υπαλλήλων είχε αυξηθεί σημαντικά, αφού καταπιάνονταν με την έκδοση αποδείξεων και την τήρηση των λογιστικών, που όπως επισήμαινε το Τμήμα, τους εμπόδιζε από την ασχολία σε άλλες σημαντικές κηπουρικές εργασίες.⁸²

Ο Σαρακωμένος επιδίωξε να αναβαθμίσει τα φυτώρια γιατί σε αυτά θα καλλιεργούνταν οι νέες ποικιλίες που θα εισάγονταν στο νησί, ενώ παράλληλα ο αγροτικός κόσμος θα μπορούσε να προμηθεύεται από αυτά καλής ποιότητας σπόρους. Κατά την περίοδο που ήταν διευθυντής, ιδιαίτερη έμφαση δόθηκε στην καλλιέργεια οπωροφόρων δέντρων στα φυτώρια, ώστε αυτή να διαδοθεί στο νησί και ιδιαίτερα στις ορεινές περιοχές. Για το λόγο αυτό εισήγαγε από την Αγγλία διάφορες ποικιλίες μηλιών, αχλαδιών, δαμασκηνίων και κερασιών, τις οποίες καλλιέργησε δοκιμαστικά σε αυτά. Στα φυτώρια, επίσης, καλλιεργήθηκαν νέες εισαγόμενες ποικιλίες λαχανικών, φυτών για ζωοτροφές ή για τον τομέα της ανθοκομίας.⁸³

Δεν προωθήθηκε μονάχα η εισαγωγή και η καλλιέργεια οπωροφόρων δέντρων εξαιτίας των προσπαθειών του Τμήματος Γεωργίας, αλλά συνάμα και η προστασία τους από τις διάφορες ασθένειες με τη διενέργεια ψεκασμών σε ετήσια βάση. Κάθε χρόνο σε πολλές χιλιάδες οπωροφόρα δέντρα στην κοιλάδα της Μαραθάσας, σε διάφορα χωριά της Πιτσιλιάς και της Λεμεσού διενεργούνταν ψεκασμοί υπό την επίβλεψη των εποπτών των Κυβερνητικών Κήπων.⁸⁴ Επιπλέον, το

⁸¹ Director of Agriculture, *Cyprus Annual Report for 1907-1908*, Nicosia 1908, σ. 5.

⁸² «Government Gardens», *The Cyprus Journal*, Ιούλιος 1910, σ. 460.

⁸³ Director of Agriculture, *Cyprus Annual Report for 1908-1909*, Λευκωσία 1909, σ. 5.

⁸⁴ «Spraying of fruit trees», *The Cyprus Journal*, Απρίλιος 1910, σ. 440.

Τμήμα προμήθευε τις αντλίες ψεκασμού στους ιδιοκτήτες των δεντρόκηπων, οι οποίοι όμως αναλάμβαναν να πληρώσουν το κόστος της εργασίας που ήταν βέβαια αμελητέο, αφού ανερχόταν σε μερικές δεκάρες ανά δέντρο. Άλλωστε, το κέρδος των αγροτών από τους ψεκασμούς αυτούς ήταν σπουδαίο, αφού αυτοί ήταν απαραίτητοι για να παραμείνουν τα δέντρα υγιή και η καρποφορία τους να αυξηθεί.

Βέβαια, ο εκσυγχρονισμός της γεωργίας δεν θα επερχόταν μόνο με την εισαγωγή των μηχανημάτων, των νέων αγροτικών μεθόδων, των καλλιεργειών κλπ, αλλά απαραίτητη ήταν και η εκπαίδευση του Κύπριου γεωργού. Είναι παραδεκτό, άλλωστε, πως στις χώρες που στοχεύουν στη σύγχρονη οικονομική μεγέθυνση, είναι απαραίτητο οι κάτοικοί τους να έχουν κατακτήσει ένα βασικό επίπεδο γνώσης, γραφής και ανάγνωσης. Αυτή η θέση βασίζεται στο γεγονός ότι η διάδοση της τεχνολογίας στην οποία στηρίζεται η ανάπτυξη εξαρτάται, σε μεγάλο βαθμό, από το εάν ο πληθυσμός έχει τις αναγκαίες ικανότητες και δεξιότητες, αλλά και το κίνητρο, για να αξιοποιήσει τη σύγχρονη τεχνολογία. Η διάδοση της μαζικής εκπαίδευσης κυρίως στον 19^ο αιώνα, στις χώρες της Βορειοδυτικής Ευρώπης και Βόρειας Αμερικής, αναμφίβολα βοήθησε να ενισχυθούν οι στάσεις και τα χαρακτηριστικά που συμβάλλουν στην απόκτηση της τεχνολογίας και των βελτιωμένων παραγωγικών μεθόδων.⁸⁵ Έτσι, για να επιτευχθούν και στο νησί οι αλλαγές αυτές, το έτος 1909-1910 στην Κύπρο δόθηκε κυβερνητική άδεια, ώστε τον επόμενο χρόνο να λειτουργήσει Γεωργική Σχολή στη Λευκωσία. Κατά την πρώτη χρονιά λειτουργίας της ένας μικρός αριθμός νεαρών θα γινόταν δεκτός στον Κυβερνητικό Κήπο της Λευκωσίας και οκτώ από αυτούς θα μπορούσαν να διαμείνουν ως οικότροφοι σε οικίσκο στον Πειραματικό Κήπο.⁸⁶ Σκοπός της Σχολής ήταν η πρακτική εξάσκηση των μαθητών σε διάφορους τομείς της γεωργίας, με την ευθύνη Επιθεωρητών του Τμήματος, οι οποίοι απέκτησαν πείρα δουλεύοντας στους κυβερνητικούς κήπους και είχαν εκπαιδευτεί στην Ευρώπη. Οι μαθητές θα αναλάμβαναν πειραματικές εργασίες κάτω από την καθοδήγηση του προσωπικού, ενώ θα τους δίνονταν οδηγίες για τις εξωτερικές εργασίες και επιπρόσθετα, θα παρακολουθούσαν διαλέξεις.⁸⁷

Πράγματι η Γεωργική Σχολή άρχισε τη λειτουργία της την 1^η Νοεμβρίου 1911 με οκτώ μαθητές, έξι Έλληνες και δυο Τούρκους. Κατά τη διάρκεια της διετούς φοίτησής τους στη Σχολή οι μαθητές επωφελούνταν από τις χειρωνακτικές εργασίες που διεξήγαγαν και τις πρακτικές οδηγίες που λάμβαναν. Επιπρόσθετα, στο Χημικό Εργαστήριο της Σχολής, το οποίο ήταν πλήρως εξοπλισμένο, οι μαθητές θα μάθαιναν μέσα από πρακτική εργασία, πώς γίνονταν οι αναλύσεις για το έδαφος, το γάλα και τα λιπάσματα.⁸⁸ Κάθε μαθητής θα μπορούσε να κάνει μόνος του τα πειράματα αυτά με την

⁸⁵ D. H. Aldcroft, *ο.π.*, σ. 28-9.

⁸⁶ «Agricultural School», *The Cyprus Journal*, Απρίλιος 1910, σ. 543.

⁸⁷ Director of Agriculture, *Cyprus Annual Report for 1909-1910*, Λευκωσία 1910, σ. 5.

⁸⁸ «Agricultural Department School», *The Cyprus Journal*, Απρίλιος 1914, σ. 759.

καθοδήγηση των διδασκόντων. Στόχος άλλωστε των μαθημάτων ήταν οι νέοι να καταρτιστούν στις διάφορες καινούριες και πιο αποτελεσματικές μεθόδους της γεωργίας και στους παρεμφερείς τομείς της, στους οποίους θα απασχολούνταν μετά το τέλος της εκπαίδευσής τους· να μπορούν δηλαδή να συνεχίσουν τις αγροτικές τους ασχολίες κερδίζοντας το ψωμί τους, αλλά και να βοηθήσουν και να συμβουλευθούν τους γονείς και τους συγχωριανούς τους, με τις γνώσεις που θα είχαν αποκομίσει.⁸⁹ Επιπλέον, γινόταν ξεκάθαρο στους μαθητές της Σχολής, αλλά και στους γονείς τους, ότι το Τμήμα δεν θα αναλάμβανε να τους παρέχει εργασία μετά την αποφοίτησή τους.

Το Τμήμα Γεωργίας με την ίδρυση της Γεωργικής Σχολής επιδίωκε να εκπαιδεύσει και τη νεότερη γενιά (τα παιδιά των γεωργών και των κηπουρών), που θα αποτελούσε τη μελλοντική αγροτική κοινότητα, ώστε να βελτιώσουν τις δικές τους μεθόδους και να παρακινήσουν και άλλους να ακολουθήσουν το παράδειγμά τους. Επιπλέον, το Τμήμα στόχευε να δημιουργηθεί μια νέα τάξη μορφωμένων και ειδικευμένων νέων, από την οποία θα στελεχωνόταν το Τμήμα τα επόμενα χρόνια.⁹⁰ Άλλωστε, η εκπαίδευση των Κύπριων γεωργών ήταν τόσο σημαντική, όσο και η ανάγκη για εκσυγχρονισμό των μεθόδων και των γεωργικών εργαλείων που χρησιμοποιούνταν.

Οι Κύπριοι γεωργοί μέχρι τότε δεν μπορούσαν να αντιληφθούν τη γεωργία ως ένα επιχειρηματικό τομέα που απαιτούσε συστηματική και αδιάκοπη εκπαίδευση, αλλά και κατοχή ειδικών γνώσεων, όπως για παράδειγμα η τήρηση λογιστικών βιβλίων. Συγκεκριμένα, οι Κύπριοι αν και είχαν τη γεωργία ως βασικό τους επάγγελμα και από αυτό εξαρτιόταν η ευμάρειά τους, δεν αντιμετώπιζαν την ενασχόλησή τους αυτή με την απαιτούμενη επαγγελματικότητα και συστηματικότητα, αφού πολύ σπάνια είχαν τη συνήθεια ή κυρίως την ικανότητα να τηρούν καταστάσεις με τους λογαριασμούς για τα έσοδά τους.⁹¹ Συνεπώς, συχνά είχαν άγνοια κατά πόσον είχαν κέρδη ή απώλειες από τις εσοδείες τους και για αυτό το Τμήμα Γεωργίας προσανατολιζόταν να εντάξει στο πρόγραμμα της Γεωργικής Σχολής μάθημα γεωργικής λογιστικής.⁹²

Επιπρόσθετα, το 1916 λήφθηκε έγκριση από την Κυβέρνηση όπως ιδρυθεί σύλλογος των πρώην μαθητών της Γεωργικής Σχολής, με σκοπό να διατηρηθεί η επαφή των αποφοίτων μεταξύ τους και με το Τμήμα, ενώ παράλληλα θα είχαν την ευκαιρία να συνεχίσουν την εκπαίδευσή τους και να αυξήσουν τις γεωργικές τους γνώσεις.⁹³ Σταδιακά, η μορφωμένη αυτή ομάδα νέων αγροτών που σχηματιζόταν, η οποία στο τέλος του έτους 1920 αριθμούσε σαράντα άτομα, σχημάτισε τη δική της λέσχη και βιβλία και περιοδικά με θέμα τη γεωργία κυκλοφορούσαν μεταξύ των μελών.⁹⁴

⁸⁹ Director of Agriculture, *Cyprus Annual Report for 1911-1912*, Λευκωσία 1912, σ. 7.

⁹⁰ Director of Agriculture, *Cyprus Annual Report for 1916-1917*, Λευκωσία 1917, σ. 10-12.

⁹¹ "Cost of Potato Production", *The Cyprus Agricultural Journal*, July 1917, p. 1027 – 1034.

⁹² "Agricultural Department School", *The Cyprus Journal*, Απρίλιος 1914, σ. 759.

⁹³ «Σύλλογος παλαιών μαθητών», *Η Κυπριακή Γεωργική Εφημερίς*, Απρίλιος 1916, σ. 1141 - 1142.

⁹⁴ Director of Agriculture, *Cyprus Annual Report for 1919-1920*, Λευκωσία 1920, σ. 12-13.

Η εκπαίδευση, βέβαια, των νέων του νησιού στα θέματα της γεωργίας άρχιζε από τους σχολικούς κήπους, των οποίων ο αριθμός στο πέρασμα του χρόνου αυξανόταν. Μέχρι τον Απρίλιο 1914 είχαν εγκαθιδρυθεί 24 σχολικοί κήποι, ενώ τον επόμενο χρόνο έφτασαν τους 50 και το Τμήμα Γεωργίας προχώρησε στην επιβράβευση των προσπαθειών των τριών καλύτερων, προσφέροντας χρηματικά βραβεία.⁹⁵ Έτσι, μέχρι και τον Μάρτιο του 1920 λειτουργούσαν 77 κήποι με 5,283 μαθητές.⁹⁶ Το Τμήμα προωθούσε και υποστήριζε έμπρακτα την πολιτική της γεωργικής εκπαίδευσης, αφού θεωρούσε ότι ο κάθε σχολικός κήπος, τον οποίο είχε υπό την εποπτεία και καθοδήγησή του, επέφερε τεράστια οφέλη στην γεωργικό τομέα και ταυτόχρονα, αποτελούσε πηγή εκπαίδευσης των γεωργών γενικότερα. Οι μαθητές αυτοί ήταν παιδιά αγροτών, οι οποίοι στο μέλλον θα ακολουθούσαν το επάγγελμα των γονιών τους και οι πρακτικές γνώσεις που λάμβαναν θα αποτελούσαν βοήθεια για το μέλλον. Με αυτόν τον τρόπο, θα ανανεώνονταν οι απαρχαιωμένες αντιλήψεις που είχαν οι παλαιότεροι γεωργοί, οι οποίοι ήταν απρόθυμοι να αλλάξουν τις μεθόδους τους, αφού στη γεωργία θα περνούσαν νέα μορφωμένα άτομα. Επιπλέον, ως κίνητρο στους μαθητές που θα διακρίνονταν στους σχολικούς κήπους δινόταν η ευκαιρία να αποτελούσαν τους μελλοντικούς μαθητές της Γεωργικής Σχολής.

Πίνακας 1: Βραβεία τα οποία δόθηκαν στους σχολικούς κήπους ανά				
	1915	1916	1917	1918
Λευκωσία	-	6	7	13
Κερύνεια	-	2	3	4
Αμμόχωστος	1	3	4	6
Λάρνακα	1	3	4	6
Λεμεσός	-	3	5	8
Πάφος	1	2	5	8
Σύνολο Βραβείων	3	19	28	45
Χρηματική αξία	£12	£52	£82.15	£83

Πηγή: "School Gardens", *The Cyprus Agricultural Journal*, Ιούλιος 1918, σ. 60-61

Τα παιδιά στην Κύπρο λάμβαναν στην πλειοψηφία τους γνώσεις μέχρι τα δώδεκα τους χρόνια, δηλαδή μέχρι να αποφοιτήσουν από το δημοτικό σχολείο, ή και πολύ νωρίτερα, αφού πολλά δεν είχαν τη δυνατότητα να το ολοκληρώσουν. Οι σχολικοί κήποι, λοιπόν, είχαν ως στόχο τους όχι να διδάξουν γνώσεις και να δώσουν οδηγίες στα μικρά παιδιά, αλλά να τα εμπνεύσουν και να τους παρέχουν τα ερεθίσματα για να αγαπήσουν την αγροτική ζωή και εργασία.⁹⁷ Επιπλέον, στόχος της δημιουργίας των σχολικών κήπων ήταν να αναπτυχθούν σε αυτούς καλλιέργειες, τις οποίες είχε ανάγκη η κάθε περιφέρεια. Με αυτό τον τρόπο θα μάθαιναν οι νεαροί μαθητές και κατ' επέκταση οι γεωργοί της περιοχής τις μεθόδους της ανάπτυξης, καλλιέργειας και φροντίδας των

⁹⁵ "School Gardens", *The Cyprus Journal*, Απρίλιος 1915, σ. 832 – 833.

⁹⁶ Director of Agriculture, *Cyprus Annual Report for 1919-1920*, Λευκωσία 1920, σ. 13.

⁹⁷ "Extracts from the Special Report on Education of 1913 – 1914", *The Cyprus Journal*, Απρίλιος 1914, σ. 766 - 767.

συγκεκριμένων καλλιεργειών που τους αφορούσαν, αλλά και να αποκτήσουν ενδιαφέρον στη κηπουρική.⁹⁸

Οι σχολικοί κήποι ιδρύονταν μετά από αίτημα των σχολικών επιτροπών στον Διευθυντή Γεωργίας, με πλήρη αναφορά για την κατάσταση και την έκταση της γης, η οποία θα χρησιμοποιούνταν για τον σκοπό αυτό.⁹⁹ Ακολούθως, εάν το Τμήμα θεωρούσε το αίτημα βάσιμο απέστειλε ένα Λειτουργό να επιθεωρήσει και να συντάξει αναφορά σχετικά με το θέμα της περιφραξης και της παροχής νερού. Έτσι, εάν τελικά η εγκαθίδρυση του σχολικού κήπου εγκρινόταν, παραχωρούνταν τα απαιτούμενα εργαλεία και σπόροι και ένας Λειτουργός αποστελλόταν ξανά, ώστε να βοηθήσει στη δημιουργία των λασανιών και να δώσει γενικές οδηγίες. Η στήριξη που παρεχόταν από το Τμήμα δεν σταματούσε εδώ, αλλά συνεχίζονταν οι περιοδικές επιθεωρήσεις και δινόταν βοήθεια στο κλάδεμα και στο μπόλιασμα, εργασίες για τις οποίες οι μαθητές θα έπρεπε να εξοικειωθούν. Απαραίτητο, βέβαια, ήταν στα σχολεία οι δάσκαλοι να είχαν κηπουρικές γνώσεις και παράλληλα, τα χωριά να ήταν πρόθυμα να παρέχουν τη γη και το εργατικό δυναμικό για να αναλάβει την καλλιέργειά του.¹⁰⁰

Για τη στήριξη των σχολικών κήπων, το Τμήμα προσέφερε επιπλέον ένα μικρό ποσό χρημάτων στον νεοϊδρυθέντα σχολικό κήπο μέχρις ότου να μπορέσει μέσα στα επόμενα ένα – δύο χρόνια να αποκτήσει τα δικά του έσοδα από τις δικές του συναλλαγές, για να καλύψει τα έξοδά του, που αφορούσαν στην επιδιόρθωση αντλιών, αγορά δοχείων κλπ. Δεν ήταν άλλωστε δύσκολο ένας σχολικός κήπος να καταφέρει να είναι επικερδής και τα έσοδα να ξεπερνούν τα έξοδα, φτάνει να υπήρχε πραγματικό ενδιαφέρον από τις σχολικές επιτροπές και τους δασκάλους. Με αυτόν τον τρόπο μπορούσε ένας σχολικός κήπος να καταστεί παραγωγικός και να αναγνωριστεί η αξία του στους χωρικούς. Στο τέλος κάθε σχολικού έτους, οποιοδήποτε έσοδο υπήρχε κατανεμόταν στο ταμείο του κήπου και στον δάσκαλο από τον πρόεδρο της Επαρχιακής Σχολικής Επιτροπής.¹⁰¹ Με αυτό τον τρόπο, πολλοί από τους σχολικούς κήπους κατάφερναν να κάνουν εξαιρετική δουλειά, η οποία πιστωνόταν ως έπαινος στον διευθυντή του σχολείου, στη Σχολική Επιτροπή, αλλά και στην ίδια την κοινότητα.¹⁰²

Αναφορικά με την απαραίτητη εκπαίδευση των δασκάλων, το έτος 1913 το Τμήμα Γεωργίας σχεδίαζε να εντάξει τους δασκάλους σε πρόγραμμα εκπαίδευσης για τον τομέα της γεωργίας.¹⁰³ Τα μαθήματα θα πραγματοποιούνταν, είτε στη Γεωργική Σχολή, είτε σε ένα από τα κυβερνητικά φυτώρια, ενώ οι ειδικοί που θα παρέδιδαν τα μαθήματα θα επισκέπτονταν επίσης τα σχολεία, για παροχή

⁹⁸ "School Gardens in Cyprus", *The Cyprus Agricultural Journal*, Ιανουάριος 1919, σ. 90-93.

⁹⁹ "School Gardens", *The Cyprus Agricultural Journal*, Ιούλιος 1918, σ. 60-61.

¹⁰⁰ "Extracts from the Special Report on Education of 1913 – 1914", *ό.π.*

¹⁰¹ Στο ίδιο.

¹⁰² "School Gardens", *The Cyprus Agricultural Journal*, Ιούλιος 1918, σ. 60-61.

¹⁰³ "Extracts from the Special Report on Education of 1913 – 1914", *ό.π.*

οποιασδήποτε επιπλέον βοήθειας. Για το λόγο αυτό επιδιωκόταν να υπάρξει στενή συνεργασία μεταξύ του Τμήματος Γεωργίας και του Τμήματος Παιδείας. Πράγματι, το επόμενο έτος, τον Αύγουστο 1914, ανακοινώθηκε η διοργάνωση σειράς μαθημάτων γεωργικής εκπαίδευσης στη διάρκεια των καλοκαιρινών διακοπών, τα οποία θα πραγματοποιούνταν στη Γεωργική Σχολή στη Λευκωσία, ενώ τα ίδια μαθήματα θα παραδίδονταν και στη Λεμεσό.¹⁰⁴ Όσοι δάσκαλοι δεν διέμεναν σε μια από αυτές τις πόλεις θα λάμβαναν ένα μικρό επίδομα για τη συντήρησή τους. Ανάμεσα στα θέματα των διαλέξεων ήταν η καλλιέργεια λαχανικών και φρούτων, η μελισσοκομία, η εκτροφή πουλερικών, η καλλιέργεια των αμπελιών και η παραγωγή οίνου, καθώς και η παραγωγή ελαιόλαδου.¹⁰⁵ Τα μαθήματα αυτά διοργανώθηκαν με βάση τα μαθήματα που είχαν πραγματοποιηθεί το προηγούμενο έτος, αλλά με μεγαλύτερη επιτυχία, αφού οι συμμετοχές είχαν σχεδόν διπλασιαστεί. Είχαν δηλώσει συμμετοχή 117 δάσκαλοι (23 Τούρκοι, 94 Έλληνες), ενώ την πρώτη χρονιά 64 (32 Τούρκοι, 32 Έλληνες).¹⁰⁶

Η εκπαίδευση των δασκάλων ήταν πολύ σημαντική γιατί αυτοί βρίσκονταν στις αγροτικές κοινωνίες των χωριών και γνώριζαν τις απόψεις των καλλιεργητών περισσότερο από κάθε άλλον για τις μεθόδους και τα προβλήματα που αντιμετώπιζαν. Έχοντας, λοιπόν καθημερινή επαφή μαζί τους μπορούσαν να τους πείσουν και να τους καθοδηγήσουν στις καθημερινές τους αγροτικές εργασίες. Ταυτόχρονα, είχαν στα χέρια τους την εκπαίδευση των μελλοντικών γεωργών και θα έπρεπε να τους μεταδώσουν όχι μόνο τις σωστές γνώσεις, αλλά και την αγάπη στο αυριανό τους επάγγελμα, το οποίο θα τους προσέφερε τη ζήση τους. Στο πλαίσιο του προγράμματος εκπαίδευσης και ανάπτυξης των σχολικών κήπων, για να παρακινηθεί περαιτέρω το ενδιαφέρον, προσφέρονταν βραβεία στους ίδιους τους δασκάλους ως διάκριση για τους καλύτερους κήπους και παράλληλα, μεγαλύτερη επιχορήγηση σε όσους αναλάμβαναν υπεύθυνοι των σχολικών κήπων.¹⁰⁷

Πίνακας 2: Σχολικοί κήποι ανά έτος (1913 – 1918) ανά επαρχία					
	1913/14	1914/15	1915/16	1916/17	1917/18
Λευκωσία	12	15	20	21	22
Κερύνεια	3	3	6	6	6
Αμμόχωστο	4	8	10	9	9
Λάρνακα	1	4	7	8	8
Λεμεσός	5	9	13	13	13
Πάφος	4	5	6	10	12
Σύνολο	29	44	62	67	70

Πηγή :“School Gardens in Cyprus”, *The Cyprus Agricultural Journal*, Ιανουάριος 1919, σ. 90-93

¹⁰⁴ “Agricultural Courses for Schoolmasters”, *The Cyprus Journal*, Ιούλιος 1914, σ. 776.

¹⁰⁵ “Agricultural Courses for Schoolmasters”, *The Cyprus Journal*, Οκτώβριος 1914, σ. 790.

¹⁰⁶ Στο ίδιο.

¹⁰⁷ “School Gardens”, *The Cyprus Agricultural Journal*, Ιούλιος 1918, σ. 60-61.

Στο πλαίσιο της επιμόρφωσης των Κυπρίων, ήδη από το 1907 είχε αρχίσει η αποστολή προσωπικού του Τμήματος στο εξωτερικό για εκπαίδευση. Το έτος 1909-10, όπως παρουσιάζεται στην ετήσια έκθεση, τρία μέλη του προσωπικού βρισκόνταν για εκπαίδευση στην Ευρώπη, συγκεκριμένα στην Ιταλία, Γαλλία και Ελλάδα αντίστοιχα.¹⁰⁸ Τον Δεκέμβριο του 1911 ένα από τα μέλη του προσωπικού του Τμήματος είχε επιστρέψει από εκπαιδευτικό ταξίδι στη Σμύρνη, όπου παρακολούθησε τη μέθοδο της προετοιμασίας και συσκευασίας αποξηραμένων σύκων και σταφίδας σε ένα από τα πιο γνωστά εργοστάσια της περιοχής, των “Messrs C. Whittal & Co”,¹⁰⁹ γνώρισε τη διαδικασία συλλογής των σταφυλιών, των αχλαδιών και των ροδιών και την προετοιμασία της συσκευασίας τους για εξαγωγή, και εκπαιδεύτηκε στη μέθοδο συντήρησης των φρούτων. Αφότου ολοκλήρωσε την εκπαίδευσή του στη Μ. Ασία ταξίδεψε στην Γιάφα για να μάθει τη μέθοδο της συλλογής και προετοιμασίας για εξαγωγή των πορτοκαλιών. Ο στόχος ήταν το προσωπικό του Τμήματος Γεωργίας με τις νέες γνώσεις και την εξειδίκευση που θα αποκτούσε, να μπορεί να συμβάλει στη βελτίωση των διάφορων τομέων της γεωργίας, δίνοντας συμβουλές και οδηγίες στους ντόπιους αγρότες μέσα από επιτόπιες επισκέψεις που θα πραγματοποιούσε στα χωριά.

Το σχέδιο αυτό ανεστάλη λόγω του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου, αλλά άρχισε ξανά τον Δεκέμβριο του 1919. Για παράδειγμα, ο λειτουργός του Χημείου του Τμήματος είχε την ευκαιρία να μεταβεί στο Λονδίνο για να παρακολουθήσει ειδικό πρόγραμμα εκπαίδευσης σε τομείς της εφαρμοσμένης χημείας. Παράλληλα, μαθητές της Γεωργικής Σχολής, οι οποίοι συμπεριλήφθηκαν στο σχέδιο, θα είχαν την ευκαιρία να εκπαιδευτούν στα εργαστήρια της εταιρίας «Cairo Motor Car Company» στη Λάρνακα, στις μηχανές και στη λειτουργία αυτοκινήτων και αγροτικών τρακτέρ.¹¹⁰

Από το 1911 και έπειτα άλλαξε η διοίκηση του Τμήματος Γεωργίας, η οποία πέρασε πια σε χέρια Βρετανών. Παρόλα, αυτά ο William Bevan, ο οποίος ανέλαβε τη θέση του διευθυντή το 1912, με την πολιτική που εφάρμοσε, όχι μόνο συνέχισε την πρωτοπόρα πολιτική των προκατόχων του, αλλά προσπάθησε να βοηθήσει ουσιαστικά τον γεωργό, έχοντας την εμπειρία για την κατάσταση του τόπου, από τις προηγούμενες θέσεις που κατείχε. Από το 1903 ήταν Γραμματέας του Γεωργικού Δανειστικού Ταμείου, Διευθυντής Γεωργικής Παιδείας, συντάκτης της «Κυπριακής Εφημερίδος» και υπεύθυνος στα ζητήματα Συνεργατισμού.¹¹¹ Ο Bevan, ως υπάλληλος του Τμήματος Γεωργίας, είχε συνεργαστεί τόσο με τον Γεννάδιο, όσο και με τον Σαρακωμένο και επεδίωξε να αναβαθμίσει το έργο που είχε συντελεστεί μέχρι τότε και να συμβάλει περαιτέρω στη γεωργική ανάπτυξη.

¹⁰⁸ Director of Agriculture, *Cyprus Annual Report for 1909-1910*, Λευκωσία 1910, σ. 5.

¹⁰⁹ «Cypriots Trained Abroad», *The Cyprus Journal*, Ιανουάριος 1912, σ. 596.

¹¹⁰ Director of Agriculture, *Cyprus Annual Report for 1919-1920*, Λευκωσία 1920, σ. 20.

¹¹¹ Πανάρετος, *ό.π.*, σ. 72.

Για να βοηθήσει στη καλύτερευση της θέσης του Κύπριου αγρότη ο Bevan επιδίωξε να προωθήσει τη διάδοση των συνεργατικών ιδεών στον αγροτικό κόσμο, οι οποίες επικράτησαν στην Ευρώπη ήδη από τον 19^ο αιώνα. Μέσα από τους συνεταιρισμούς οι αγρότες, κυρίως με δυνάμει βιώσιμους αγροτικούς κλήρους, κατάφερναν να εξασφαλίζουν μικρά δάνεια. Συγκεκριμένα, στη Γερμανία το 1908 περισσότεροι από το 50% των ανεξάρτητων αγροτών ανήκε σε αυτές τις αγροτικές μικροτράπεζες.¹¹² Ο Bevan το 1904 προχώρησε στην έκδοση του βιβλιαρίου «*Γεωργικαί Τράπεζαι (Raiffeisen). Τι είναι και τι εκτελούν. Μετά ειδικών σημειώσεων περί Κύπρου*», το οποίο προκάλεσε μεγάλο ενδιαφέρον και αποτέλεσε τη βάση για την εξέλιξη των αρχών του κυπριακού συνεργατισμού. Σε αυτό περιέγραφε το σύστημα τραπεζών *Raiffeisen* και τις δυνατότητες και τις μεθόδους εφαρμογής του στην Κύπρο. Με τον τρόπο αυτό παρουσίασε μια νέα πρόταση για την απαλλαγή του αγροτικού κόσμου από την τοκογλυφία, η οποία τότε δεν θεωρείτο αδίκημα ή επιλήψιμη, αλλά αντίθετα, λόγω της κατάστασής του, οι τοκιστές θεωρούνταν ευεργέτες και σωτήρες του.¹¹³ Επίσης, στο βιβλίο του «*Notes on Agriculture in Cyprus*», επισήμαινε ότι το πνεύμα της συνεργασίας θα μπορούσε να αναπτυχθεί ανάμεσα στους Κύπριους αγρότες με την κατάλληλη καθοδήγηση, ώστε αυτοί να αντιληφθούν τη σημασία των κοινών προσπαθειών στην καλλιέργεια και διάθεση της παραγωγής τους. Η ίδρυση, λοιπόν, συνεργατικών τραπεζών και αγροτικών συνεταιρισμών θα αποτελούσε σημαντική πρόοδο προς αυτή την κατεύθυνση. Ιδιαίτερα, οι αγροτικοί συνεταιρισμοί θα βοηθούσαν σημαντικά τη δουλειά του Τμήματος, γιατί μέσα από αυτούς θα μπορούσε να επηρεάσει και να βοηθήσει τους αγρότες.¹¹⁴

Ο δρόμος για τη βελτίωση της ζωής του Κύπριου αγρότη και τον εκσυγχρονισμό της γεωργίας θα γινόταν ευκολότερος με την εφαρμογή των ιδεών του συνεργατισμού, αφού μέσα από την ίδρυση των συνεταιριστικών εταιριών θα ήταν δυνατή η εισαγωγή των καινούριων ακριβών γεωργικών μηχανημάτων στην καθημερινή εργασία των φτωχών αγροτών, τα οποία ξεχωριστά ο κάθε ένας μόνος του δεν μπορούσε να αποκτήσει. Παράλληλα, θα τους έδινε την ευκαιρία να αποκτήσουν τα εμπορεύματα που χρειαζόνταν, καθώς και να πωλήσουν από κοινού την παραγωγή τους με λιγότερα έξοδα, γιατί θα διατίθεντο μαζικά (μεταφορά, ενοικίαση αποθηκών, κλπ.), με πιο συμφέροντες όρους. Άλλωστε, μέχρι τότε στην Κύπρο οι αγρότες συνήθιζαν να αγοράζουν τους σπόρους τους, καθώς και όλα τα απαραίτητα για αυτούς αγαθά από ένα «φίλο» έμπορα χωρίς μετρητά, αλλά με τον όρο ότι θα πωλούσαν την παραγωγή τους στον ίδιο αυτόν «φίλο».¹¹⁵ Βέβαια, όταν έφτανε η ώρα,

¹¹² E. J. Hobsbawm, *ό.π.*, σ. 65.

¹¹³ Για τη συμβολή του William Bevan στη διάδοση των συνεργατικών ιδεών στο νησί: Γιώργος Γεωργής, «William Bevan ένας πρωτοπόρος των συνεργατικών ιδεών», *Ιστορία του Κυπριακού συνεργατικού κινήματος*, Τόμος Α', Λευκωσία 2015, σ. 357-384.

¹¹⁴ W. Bevan, *Notes on Agriculture in Cyprus and its products*, Λονδίνο 1919, σ. 8.

¹¹⁵ «Agricultural Co-operation by W. Bevan», *The Cyprus Journal*, Απρίλιος 1909, σ. 327-329.

αυτός που επωφελούνταν από τη συμφωνία για πώληση της παραγωγής ήταν ο έμπορος και όχι ο αγρότης.

Ο συνεργατισμός ήταν, λοιπόν, η ευκαιρία των αγροτών να απαλλαχθούν από αυτή την κατάσταση, αφού σύμφωνα με τις βασικές αρχές του, έφερνε μαζί ανθρώπους που βρίσκονταν στην ίδια περιοχή και ασχολούνταν με την παραγωγή ομοειδών καλλιεργειών.¹¹⁶ Άλλωστε, ο όρος συνεργατισμός συνεπαγόταν τη συνεργασία μεταξύ μίας ομάδας γεωργών, με την αρχή ένας άνθρωπος μία ψήφος, ώστε να σχηματίσουν μία ένωση που θα είχε κοινό σκοπό (π.χ. αγορά αγροτικών εργαλείων προς όφελος όλων, εκτέλεση συγκεκριμένης εργασίας προσωρινής ή μόνιμης φύσεως), το κεφάλαιο της οποίας υπήρχε η δυνατότητα να συγκεντρωθεί από μετοχές.¹¹⁷ Η διοίκηση μιας συνεργατικής εταιρείας θα έπρεπε να ασκείται στη βάση της ισότητας των μελών, είτε τα μέλη αυτά συνεισέφεραν τον ίδιο όγκο εργασίας, είτε όχι. Έτσι, λοιπόν, οι Κύπριοι αγρότες οι οποίοι θα συνεργάζονταν θα μπορούσαν πλέον από κοινού να αντιμετωπίσουν τα προβλήματα που θα πρόβαλλαν, να δημιουργήσουν επαγγελματικές συνεργασίες με άλλους κλάδους, να ανταγωνιστούν άλλους παραγωγούς, να εξασφαλίσουν φθηνότερα λιπάσματα, να διαπραγματευτούν με τους βιομήχανους κλπ., χωρίς να χρειάζεται να αποβλέπουν συνεχώς στη βοήθεια και παρέμβαση της Κυβέρνησης. Ο συνεταιρισμός, λοιπόν, και η εφαρμογή των ιδεών του θα αποτελούσε αναμφίβολα τεράστια ώθηση για τον γεωργικό τομέα της Κύπρου.

Στις 5 Δεκεμβρίου 1909 ιδρύθηκε η πρώτη «Χωρική Τράπεζα» στο Λευκόνικο, η οποία ακολουθούσε αυστηρά τις συνεργατικές γραμμές Raiffeisen.¹¹⁸ Πρωτοστάτης σε αυτή την ενέργεια ήταν ο Ιωάννης Οικονομίδης, πρωτοπόρος οραματιστής του κυπριακού συνεργατισμού.¹¹⁹ Ένα από τα κυριότερα στοιχεία που χαρακτήριζαν την τράπεζα ήταν ότι δεν απαιτούσε οποιαδήποτε ασφάλεια για την παραχώρηση δανείων, πέρα από τις προσωπικές εγγυήσεις, αφού σκοπός της ίδρυσής της ήταν η εξυπηρέτηση των μικροκαλλιεργητών, που χρειάζονταν δάνεια λίγων λιρών και δεν είχαν οποιαδήποτε περιουσία για υποθήκη.¹²⁰ Οι μικροκαλλιεργητές αυτοί επιλέγονταν από τους συγχωριανούς τους, κρίνονταν έντιμοι και εργατικοί και έτσι, θα έφεραν από κοινού και καθ' ολοκληρία την ευθύνη. Ταυτόχρονα, ο σκοπός του δανείου θα έπρεπε να δηλώνεται και να τηρείται αυστηρώς.

Στη βελτίωση της κατάστασης του αγροτικού κόσμου, αναμφίβολα, συνέβαλε και η ίδρυση της Γεωργικής Τράπεζας το 1925, η οποία αν και δεν κατάφερε να ικανοποιήσει την ανάγκη που υπήρχε

¹¹⁶ Στο ίδιο.

¹¹⁷ "Cooperative Societies Law", *The Cyprus Agricultural Journal*, Ιούλιος 1923, σ. 72-76.

¹¹⁸ «Village Co-operative Bank», *The Cyprus Journal*, Ιανουάριος 1910, σ. 400-401.

¹¹⁹ «Το Λευκόνικον κοιτίδα του κυπριακού συνεργατικού κινήματος. Η ίδρυση της πρώτης συνεργατικής πιστωτικής εταιρείας», *Ιστορία του Κυπριακού Συνεργατικού Κινήματος, Α'*, Λευκωσία 2015, 395-441.

¹²⁰ Στο ίδιο.

για αγροτική πίστη, συντέλεσε ωστόσο στην ανάπτυξη του συνεργατισμού στο νησί, αφού ενθάρρυνε την εγγραφή Συνεργατικών Πιστωτικών Εταιρειών σε εκατοντάδες χωριά· από 28 που ήταν το 1925 ανήλθαν σε 326 το 1930.¹²¹ Η λειτουργία των Εταιρειών αυτών άνοιξε τον δρόμο και δημιούργησε την ανάγκη για οργάνωση των παραγωγικών τάξεων του νησιού πάνω σε συνεργατικές βάσεις. Παράλληλα, ανέλαβαν την προμήθεια χημικών λιπασμάτων στα μέλη τους και μερικές από αυτές εισήγαγαν το σύστημα των εβδομαδιαίων καταθέσεων, καταθέσεων όψεως και προθεσμίας. Με αυτόν τον τρόπο, βοήθησαν ώστε ο γεωργικός κόσμος να απαλλαγεί από την εκμετάλλευση των τοκογλύφων, των εμπόρων και των εμπορομεσιτών και να μπορέσει να προχωρήσει σταδιακά στον εκσυγχρονισμό με την αγορά γεωργικών μηχανημάτων, σπόρων κλπ.

Ένα ακόμη σημαντικό θέμα το οποίο ανέλαβε το Τμήμα Γεωργίας την περίοδο αυτή για να βοηθήσει την πρόοδο της γεωργίας ήταν τα αγροτικά πειράματα στα χωριά. Αυτή η πρωτοβουλία είχε ξεκινήσει δειλά – δειλά σε μικρή κλίμακα από το 1912, και μέχρι το 1914 επεκτάθηκε σημαντικά.¹²² Οι πειραματικές καλλιέργειες θεωρούνταν ο πιο αποτελεσματικός τρόπος για να πειστούν οι καλλιεργητές να υιοθετήσουν τις νέες γεωπονικές μεθόδους, τα νέα γεωργικά εργαλεία, τα οποία θα τους εξοικονομούσαν χρόνο και κόπο, τα νέα προϊόντα και τα λιπάσματα. Αν και πολλοί από τους χωρικούς είχαν πειστεί και προχώρησαν στις αλλαγές, ο ρυθμός προς τον εκσυγχρονισμό της γεωργίας χαρακτηριζόταν από το Τμήμα ως πολύ βραδύς. Εξαιτίας, λοιπόν, αυτής της κατάστασης τον Ιανουάριο 1916 είχε ανακοινωθεί στην «Κυπριακή Γεωργική Εφημερίδα» ότι ο Διευθυντής του Τμήματος είχε λάβει έγκριση από την Κυβέρνηση για εφαρμογή σχεδίου, σύμφωνα με το οποίο στα χωριά στα οποία σχεδιαζόταν να πραγματοποιηθούν πειραματικές καλλιέργειες να σχηματίζονται «Σύνδεσμοι»,¹²³ μικροί γεωργικοί συνεταιρισμοί, στους οποίους ο Διευθυντής Γεωργίας θα ήταν *ex officio* ο Πρόεδρος και ο Ταμίας, ενώ οι βοηθοί του θα ήταν επίσης *ex officio* μέλη. Οι συνεταιρισμοί αυτοί θα ιδρύονταν μόνο για ένα έτος, δηλαδή για το διάστημα κατά το οποίο θα διαρκούσαν τα πειράματα.

Οι χωρικοί για να εγγραφούν στον «Σύνδεσμο» θα έπρεπε να πληρώνουν συνδρομή ενός σελινιού, η οποία θα κατατίθετο εν είδει ταμειυτηρίου στο όνομα του Διευθυντή της Γεωργίας και τα χρήματα αυτά θα αποσύρονταν μόνο με διαταγή του ιδίου. Τις δαπάνες όμως για τα πειράματα θα τις αναλάμβανε εξολοκλήρου η Κυβέρνηση και σε περίπτωση που υπήρχαν οποιαδήποτε κέρδη, αυτά θα δαπανούνταν για τη διεξαγωγή περαιτέρω πειραμάτων ή αγορά εργαλείων προς όφελος των μελών. Οι «Σύνδεσμοι», βέβαια, για να δημιουργηθούν θα έπρεπε να υπάρχει ικανοποιητικός

¹²¹ Κυριάκος Μ. Αγκαστινιώτης, *Ο Συνεργατισμός. Γέννησις και ανάπτυξις του εν Κύπρω*, Λευκωσία 1965, σ. 58-59.

¹²² «Editorial», *The Cyprus Journal*, Ιανουάριος 1912, σ. 732-733.

¹²³ «Αγροτικοί Σύνδεσμοι και Γεωργικοί Υποδειγματικοί Αγροί», *Η Κυπριακή Γεωργική Εφημερίς*, Ιανουάριος 1916, σ. 1075 – 1076.

αριθμός γεωργών, πρόθυμοι να γίνουν μέλη. Μέχρι τις αρχές του 1916 είχαν σχηματιστεί μικροί «Σύνδεσμοι» στα χωριά Λευκόνοικο, Γερμασόγεια, Λεύκα και Καζάφани, όμως μέχρι την ευρεία εφαρμογή του σχεδίου, το Τμήμα, λόγω των περιορισμένων πόρων του, θα συνέχιζε να διεξάγει τις πειραματικές καλλιέργειες σε συγκεκριμένα χωριά, τα οποία θα επέλεγε.

Ανάμεσα στα μέτρα για αναβάθμιση και εκσυγχρονισμό της γεωργίας ήταν και η εισαγωγή και χρήση λιπασμάτων από τους γεωργούς. Είχε φτάσει η ώρα, όπως καταγραφόταν σε άρθρο της «*Κυπριακής Εφημερίδος*» τον Σεπτέμβριο 1904, τα χημικά λιπάσματα να χρησιμοποιηθούν στην Κύπρο, αφού ήδη βρίσκονταν σε γενική χρήση στις πλείστες αναπτυγμένες γεωργικές χώρες του κόσμου.¹²⁴ Ακόμη και η γειτονική χώρα, η Αίγυπτος, είχε προηγηθεί σε αυτόν τον τομέα και αποδεικνυόταν ότι στο σύντομο χρονικό διάστημα που τα λιπάσματα είχαν εισαχθεί σε εμπορική βάση η χρήση τους είχε αυξηθεί σε αξιοσημείωτο βαθμό, αποδεικνύοντας πόσο σημαντικά ήταν για τους γεωργούς όλων των καλλιεργειών.¹²⁵ Συνεπώς, η χρήση τους από τους Κύπριους αγρότες αποτελούσε αναγκαστική επιλογή, εάν η γεωργία και η κηπουρική του τόπου θα γίνονταν στο άμεσο μέλλον επικερδείς, αφού προαπαιτούνταν η αύξηση της παραγωγικότητας. Βέβαια, ήταν αδύνατο οι γεωργικές αρχές της Κύπρου να πιστεύουν ότι όλοι οι μικροκαλλιεργητές μπορούσαν να μάθουν τις ευεργετικές επιδράσεις που θα είχαν τα χημικά λιπάσματα στις καλλιέργειές τους ή να κατανοήσουν τα συστατικά των διαφόρων εδαφών και το πόσο θρεπτικά θα επενεργούσε στα φυτά ο εμπλουτισμός με ιδιαίτερα συστατικά. Παρόλα αυτά, ορισμένα δεδομένα, τα οποία σχετίζονταν με τη χρήση των λιπασμάτων και τα αποτελέσματά τους αναμφίβολα δεν θα άφηναν αδιάφορους τους Κύπριους καλλιεργητές, αλλά ούτε και δύσκολο θα ήταν να τα κατανοήσουν.

Οι προσδοκίες του Τμήματος για διάδοση της χρήσης των χημικών λιπασμάτων επιβεβαιώθηκαν. Συνέβαλαν και οι προσπάθειες διάφορων ιδιωτικών εταιρειών, οι οποίες εξασφάλισαν την εισαγωγή τους από διάφορους παρασκευαστές στην Ευρώπη και έκαναν με δυναμικό τρόπο γνωστά τα πλεονεκτήματα της χρήσης τους στους καλλιεργητές.¹²⁶ Μέχρι και τις αρχές της δεκαετίας του 1920, η διάδοση και η χρήση των χημικών λιπασμάτων ανάμεσα στους γεωργούς ήταν τόσο μεγάλη που το Νομοθετικό Συμβούλιο είχε ψηφίσει τον νόμο “Law XXI” του 1922 «*Περί της προστασίας των αγροτικών λιπασμάτων από τη νοθεία*».¹²⁷ Η επιβολή του νόμου είχε καταστεί αναγκαία, γιατί, εξαιτίας της αυξανόμενης ζήτησής τους και της υψηλής τιμής πώλησής τους, στην αγορά πωλούνταν νοθευμένα. Με τον νόμο αυτό τα λιπάσματα έπρεπε πια να αγοράζονται και να πωλούνται σε σφραγιστούς σάκους, στους οποίους θα αναγράφονταν τα συστατικά και η ποιότητά τους. Σε

¹²⁴ «Εμπορικά Λιπάσματα», *Η Κυπριακή Εφημερίς*, Σεπτέμβριος 1904, σ. 2-6.

¹²⁵ *Στο ίδιο*.

¹²⁶ Director of Agriculture, *Cyprus Annual Report for 1914 – 1915*, Λευκωσία 1915, σ. 11.

¹²⁷ “New legislation”, *The Cyprus Agricultural Journal*, Ιούλιος 1922, σ. 76.

περίπτωση, βέβαια, που το Τμήμα Γεωργίας, το οποίο θα διενεργούσε δειγματοληπτικούς ελέγχους σε αυτά, διαπίστωνε απάτη, θα επιβάλλονταν ποινές στους παραβάτες πωλητές.

Συνεπώς, με την αναβάθμιση της ποιότητας και της ποσότητας της παραγωγής, εισήχθηκαν νέες καλλιέργειες και ποικιλίες φυτών στο νησί, δίνοντας επίσης ώθηση και σε παραπλήσιους τομείς της γεωργίας να αναπτυχθούν. Η έναρξη του Α Παγκόσμιου Πολέμου επέδρασε εν μέρει θετικά στη γεωργία, αφού με τον αποκλεισμό των αγορών από τις οποίες η Κύπρος εισήγαγε προϊόντα ή με τη ζήτηση που προκλήθηκε σε ξένες αγορές, η Κύπρος αύξησε τις γεωργικές της καλλιέργειες, ώστε να ανταποκριθεί στα νέα δεδομένα. Κατά το 1914-1915 άρχισε η καλλιέργεια του καπνού σε πειραματικό επίπεδο στα κυβερνητικά φυτώρια με την καθοδήγηση καπνοκαλλιεργητή από τη Σμύρνη, με στόχο να διαφανεί εάν υπήρχε η δυνατότητα παραγωγής καπνού κατάλληλου για εμπορία, τι τιμή θα εξασφαλιζόταν και ποιες τοποθεσίες ήταν κατάλληλες για να συνεχιστεί η καλλιέργεια.¹²⁸

Επιπλέον, την ίδια περίοδο παρουσιάστηκε η ανάπτυξη της καλλιέργειας της πατάτας, η κατανάλωση της οποίας πριν από τον πόλεμο περιοριζόταν κυρίως στις εύπορες τάξεις.¹²⁹ Η αυξημένη ζήτηση στην εγχώρια αγορά, η οποία σημειώθηκε στα χρόνια του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου και έπειτα, κατέστησε την καλλιέργεια προσοδοφόρα, καθώς σταδιακά κέρδισε και την αγορά του εξωτερικού. Στην Αίγυπτο, για παράδειγμα, η κυπριακή πατάτα είχε αποκτήσει πολύ καλή φήμη. Τις δοκιμές για την καλλιέργεια διαφόρων τύπων πατάτας διεξήγαγε ήδη από τα πρώτα χρόνια λειτουργίας του το Τμήμα Γεωργίας στα φυτώρια και στους κυβερνητικούς κήπους και διέθετε τους σπόρους στους γεωργούς. Το Τμήμα Γεωργίας σκόπευε να αναπτύξει την καλλιέργεια αυτή, ώστε να προωθήσει το προϊόν για εξαγωγή στην αγορά του Λονδίνου.¹³⁰ Σύμφωνα με το Τμήμα Γεωργίας, η Κύπρος θα μπορούσε να κτίσει μια αγορά στο Λονδίνο και να ανταγωνιστεί με επιτυχία την μαλτέζικη πατάτα, η οποία εξασφάλιζε πολύ αποδοτικές τιμές και είχε καταστεί πολύ επικερδής.

Μέτρα ανάπτυξης πάρθηκαν και για την αμπελουργία, αφού με την παρουσία μεγάλου αριθμού στρατευμάτων στην Αίγυπτο, εξαιτίας του πολέμου, υπήρξε σταθερή ζήτηση του κυπριακού κρασιού. Στάλθηκαν ειδικοί από το Τμήμα για να δώσουν συμβουλές στους μικρούς οινοπαραγωγούς και έγιναν προσπάθειες ώστε να υπάρξει συνεργασία μεταξύ τους για σκοπούς αποθήκευσης του κρασιού. Συγκεκριμένα, κατά το 1918 το Τμήμα διοργάνωσε σειρά διαλέξεων σε χωριά της επαρχίας Λεμεσού για την παραγωγή κρασιού.¹³¹ Σκοπός των διαλέξεων ήταν να καθοδηγήσουν τους

¹²⁸ Director of Agriculture, *Cyprus Annual Report for 1914 – 1915*, Λευκωσία 1915, σ. 6.

¹²⁹ Director of Agriculture, *Cyprus Annual Report for 1916-1917*, Λευκωσία 1917, σ. 6-7.

¹³⁰ «Potato growing in Cyprus», *The Cyprus Journal*, Ιούλιος 1910, σ. 461.

¹³¹ “Lectures on wine making to the villagers of Limassol district”, *The Cyprus Agricultural Journal*, Οκτώβριος 1918, σ. 84.

αμπελοκαλλιεργητές πώς να φτιάχνουν κρασί καλής ποιότητας, το οποίο θα μπορούσε να διατηρηθεί και να αποδώσει καλές τιμές.

Παράλληλα, το Τμήμα προχώρησε το 1921 στη δημιουργία ενός μικρού οινολογικού εργαστηρίου, το οποίο θα βοηθούσε τόσο στην πρακτική καθοδήγηση των μαθητών της Γεωργικής Σχολής, όσο και οποιονδήποτε ιδιώτη επιθυμούσε να παρακολουθήσει σχετικά μαθήματα.¹³² Συγκεκριμένα, σκοπός της ίδρυσης του εργαστηρίου ήταν να μπορούν τα οινοπαραγωγά χωριά να αποστέλλουν δείγμα από το κρασί τους, ώστε να εξετάζεται και μέσα από τα πλεονέκτημα ή μειονεκτήματα που θα εντοπιζόνταν να διδάσκονται οι μαθητές. Παράλληλα, οι οινοπαραγωγοί θα λάμβαναν συμβουλές για τη βελτίωση της ποιότητας του κρασιού τους. Πέρα από αυτά, θα γίνονταν αναλύσεις, ώστε να αξιολογηθεί η αξία των διαφορετικών ποικιλιών σταφυλιού για την παραγωγή κρασιού, με σκοπό να αναπτυχθούν όσες θα μπορούσαν να αποκτήσουν θέση στην αγορά και να εξασφαλίσουν ικανοποιητικές τιμές.

Το Τμήμα για να βοηθήσει την ανάπτυξη του τομέα προχώρησε και στην εισαγωγή και καλλιέργεια στα φυτώριά του νέων ποικιλιών σταφυλιού, όπως τη σουλτανίνα, αλλά και ποικιλίες κατάλληλες για παραγωγή σταφίδας και επιτραπέζια χρήση. Για παράδειγμα, η ποικιλία σουλτανίνα δεν ήταν καθόλου διαδεδομένη στο νησί και τα πρώτα μοσχεύματα τα είχε εισαγάγει το Τμήμα Γεωργίας το 1913 από την Κρήτη και τα διένειμε σε διάφορους αμπελοκαλλιεργητές. Ένας τέτοιος αμπελώνας είχε δημιουργηθεί στο Μοναστήρι του Σταυροβουνίου, στο οποίο απέφερε η καλλιέργεια αυτή έσοδα από την πώληση, τόσο των σταφυλιών, όσο και των μοσχευμάτων.¹³³

Παράλληλα αναπτύχθηκε και μία άλλη παραπλήσια παραγωγή, αυτή της σταφίδας. Για τον σκοπό αυτό το Τμήμα Γεωργίας είχε αποστείλει ειδικούς στις επαρχίες για να δώσουν οδηγίες για την παραγωγή σταφίδας.¹³⁴ Η εγκαθίδρυση στο νησί βιομηχανίας παραγωγής σταφίδας θα αποτελούσε ευεργέτημα για τους αμπελοκαλλιεργητές, ιδιαίτερα σε περιόδους όπου η τιμή του κρασιού ήταν χαμηλή και σχεδόν καθόλου επικερδής. Στα πρώτα χρόνια εξαγωγής της σταφίδας η παραγωγή ήταν κατώτερης ποιότητας και οι τιμές που εξασφαλιζόνταν ήταν χαμηλότερες από αυτές που αντιστοιχούσαν στις σταφίδες που προορίζονταν για κατανάλωση ή για να χρησιμοποιηθούν στο μαγείρεμα.¹³⁵ Αυτό, βέβαια, οφειλόταν στην αντίληψη των καλλιεργητών ότι μπορούσαν να χρησιμοποιούν τα κατώτερης ποιότητας σταφύλια, τα οποία τους ήταν άχρηστα για την παραγωγή κρασιού, με αποτέλεσμα να αποτύχουν να εξασφαλίσουν μια σταθερή και επικερδή αγορά στην Ευρώπη. Άλλωστε, για να παρασκευαστεί μιας καλής ποιότητας επιτραπέζια σταφίδα, θα έπρεπε να

¹³² "Wine Making Laboratory", *The Cyprus Agricultural Journal*, Ιανουάριος 1921, σ. 34.

¹³³ "The Sultana Vine in Cyprus", *The Cyprus Agricultural Journal*, Ιανουάριος 1923, σ. 10 - 11.

¹³⁴ Director of Agriculture, *Cyprus Annual Report for 1916-1917*, Λευκωσία 1917, σ. 5.

¹³⁵ «The preparation of raisins», *The Cyprus Journal*, Ιανουάριος 1909, σ. 325 - 326.

χρησιμοποιηθούν σταφύλια τα οποία ήταν εξαιρετικής ποιότητας, να συλλεχθούν μόλις ωριμάσουν, όπως επίσης να αφαιρεθούν τα κοτσάνια.

Παρόμοια ήταν και η πορεία ενός άλλου χαρακτηριστικού τομέα της κυπριακής γεωργίας, της παραγωγής χαρουπιών. Ο τομέας αυτός ήταν πολύ διαδεδομένος στην Κύπρο και αποτελούσε τεράστια πηγή εσόδων τόσο για τους γεωργούς, όσο και για το νησί γενικότερα, αλλά στο τέλος της δεκαετίας του 1920 βρέθηκε να απειλείται.¹³⁶ Η Κύπρος ανταγωνιζόταν με άλλες παραγωγούς χώρες ή περιοχές όπως τη Σικελία, την Πορτογαλία, την Κρήτη και την Αλγερία, οι οποίες εξήγαγαν τα χαρούπια με σωστότερο τρόπο, δηλαδή σε καθαρότερη κατάσταση. Οι αγορές αργά ή γρήγορα, λοιπόν, θα προτιμούσαν τα ανταγωνιστικά προϊόντα, εκτός και εάν γίνονταν οι κατάλληλες ενέργειες για να βελτιωθεί η συσκευασία. Εξαιτίας αυτού, άλλωστε, οι έμποροι είχαν δώσει τις απαραίτητες προειδοποιήσεις στους παραγωγούς πως εάν δεν κατάφερναν να βρουν αγοραστές θα ζητούσαν από τους παραγωγούς αποζημίωση. Συγκεκριμένα, το 1921 είχαν εξαχθεί από την Κύπρο εννέα φορτία, ενώ την επόμενη χρονιά, δεν υπήρξε σχεδόν καμία προσφορά και έτσι, η βιομηχανία παρουσίασε τεράστια μείωση στις εξαγωγές και φαινόταν να έχει σβήσει με κανένα πλέον σημάδι αναζωογόνησης.¹³⁷

Ως εκ τούτου, για να μπορεί ο μέσος Κύπριος γεωργός να επιβιώσει επιβαλλόταν να έχει ανοιχτούς τους ορίζοντές του, ώστε να μπορεί να μάθει πέρα από τις συνηθισμένες αγροτικές ασχολίες, δηλαδή την καλλιέργεια χαρουπόδεντρων, δημητριακών και αμπελιών. Η μελισσοκομία αποτελούσε μια εναλλακτική επιλογή. Στην Κύπρο μέχρι τότε δεν υπήρχαν επαγγελματίες μελισσοκόμοι, οι οποίοι να βασίζουν την επιβίωσή τους σε αυτήν μόνο την ασχολία, ενώ τα μελίσσια ήταν πολύ λιγότερα σε σχέση με την έκταση του νησιού συγκρινόμενα με τις υπόλοιπες χώρες.¹³⁸ Έτσι, το Τμήμα Γεωργίας επεδίωξε να προωθήσει και αυτόν τον τομέα και να διδάξει στους νέους αγρότες τις απαραίτητες γνώσεις.

Με την ανάπτυξη όλων αυτών των κλάδων της γεωργίας ήταν πλέον κατανοητό από τους Κύπριους παραγωγούς πως η αποθήκευση των προϊόντων (φρούτων και των λαχανικών) και η κατηγοριοποίησή τους αποτελούσε καθοριστικό παράγοντα, ώστε τα προϊόντα να βρεθούν στην αγορά στην καλύτερη δυνατή κατάσταση και να εξασφαλίσουν τις υψηλότερες τιμές, τόσο για σκοπούς εγχώριας κατανάλωσης, όσο και για εξαγωγή.¹³⁹ Η κατηγοριοποίηση αφορούσε στον σαφή διαχωρισμό των γεωργικών προϊόντων ανάλογα με το μέγεθος και την ποιότητά τους, αφού οι τιμές που θα εξασφαλιζόνταν ήταν αντίστοιχες με την κάθε κατηγορία. Η συνήθης πρακτική των γεωργών,

¹³⁶ "Danger to Carob Trade", *The Cyprus Agricultural Journal*, Οκτώβριος 1920, σ. 233.

¹³⁷ "District Notes, Larnaca", *The Cyprus Agricultural Journal*, Οκτώβριος 1922, σ. 92.

¹³⁸ "Bee Culture in Cyprus", *The Cyprus Journal*, Οκτώβριος 1914, σ. 801.

¹³⁹ «Fruit Packing», *The Cyprus Journal*, Ιανουάριος 1909, σ. 359-361.

όμως, ήταν τα καλής ποιότητας προϊόντα, όσο και τα προβληματικά να τοποθετούνται σε μία παρτίδα, με αποτέλεσμα οι έμποροι να τους προσφέρουν χαμηλές τιμές.

Στον κλάδο της καλαθοπλεκτικής δόθηκε ιδιαίτερη έμφαση από το Τμήμα Γεωργίας για να εξυπηρετήσει τον σκοπό αυτό. Στον κλάδο απασχολούνταν πολλά άτομα ετησίως, τα οποία όμως περιορίζονταν στην κατασκευή μόνο μερικών σχημάτων και το Τμήμα επεδίωξε να τον βελτιώσει, με σκοπό όχι μόνο την κατασκευή καλαθιών, τα οποία θα ήταν σωστότερα προσαρμοσμένα στις ανάγκες του εξαγωγικού εμπορίου φρούτων, αλλά και στην κατασκευή μεγαλύτερης ποικιλίας για να μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν και για άλλους σκοπούς.¹⁴⁰ Έτσι, προώθησε την εισαγωγή στην Κύπρο της λυγαριάς, τα καλάμια της οποίας θεωρούνταν τα καταλληλότερα για την κατασκευή καλαθιών και ήδη από το 1916 ξεκίνησε την εμφύτευσή τους σε ορεινές περιοχές και στη συνέχεια και σε μέρη με περισσότερη υγρασία.¹⁴¹

Από τις αρχές, λοιπόν, της δεκαετίας του 1910, η Κύπρος εισερχόταν στην περίοδο της δικής της γεωργικής επανάστασης, η οποία δειλά – δειλά θα έφερνε αλλαγές και στον τομέα της βιοτεχνίας. Η ανάπτυξη της βιοτεχνικής παραγωγής που παρατηρήθηκε οφειλόταν στην προσπάθεια των ντόπιων να εξασφαλίσουν ένα καλύτερο εισόδημα εκμεταλλευόμενοι τις ευκαιρίες που παρουσιάζονταν σε μία δύσκολη περίοδο γεμάτη πολεμικές αναταραχές. Η Κύπρος παρήγαγε βαμβάκι, λινάρι, κάνναβη, μαλλί και κουκούλια από μετάξι, αλλά ο τομέας της βιοτεχνίας δεν ήταν αρκετά ανεπτυγμένος, ώστε να μετατρέπει αυτά τα προϊόντα σε βιομηχανοποιημένα είδη. Για τον λόγο αυτό, το μεγαλύτερο μέρος των προϊόντων αυτών εξαγόταν χωρίς οποιαδήποτε κατεργασία, ενώ οι εισαγωγές σε βιομηχανοποιημένα είδη ανέρχονταν στις £400,000 ετησίως.¹⁴² Συγκεκριμένα, υπήρχε ζήτηση σε δέρματα, υφαντικές ίνες, υφάσματα, γυναικεία ενδύματα που έφταναν τις £120,000 ετησίως. Επιπλέον, εισάγονταν αρώματα, φάρμακα, μπογιές, βερνίκια, έπιπλα, είδη οικιακού εξοπλισμού, γραφείου και σχολείων, όπως επίσης είδη για θέρμανση και φωτισμού. Ταυτόχρονα, αυξανόταν η εισαγωγή κοσμημάτων, ρολογιών, μαχαιροπήρουνων, όπλων για κυνήγι και αθλητισμό, καθώς και ποδηλάτων και αυτοκινήτων. Ήταν εμφανές πως η κοινωνία του νησιού μετά την άφιξη των Βρετανών σταδιακά προσαρμοζόταν στον δυτικό τρόπο ζωής, στοιχείο που ευνόησε τη ζήτηση βιομηχανοποιημένων προϊόντων.

Η Κύπρος, λοιπόν, βασιζόταν στο εμπόριο για την προμήθεια πολλών αγαθών και κατά την περίοδο του Α΄ Παγκόσμιου Πολέμου, αυτό αποτέλεσε σοβαρό πρόβλημα, αφού είτε είχε καταστεί σε μεγάλο βαθμό απαγορευμένη η εισαγωγή πολλών αγαθών, είτε ανέφικτη, λόγω των πολεμικών

¹⁴⁰ «Basket Making», *The Cyprus Journal*, Ιανουάριος 1911, σ. 545.

¹⁴¹ «Basketing Instruction in Larnaca and Paphos Villages», *The Cyprus Agricultural Journal*, Απρίλιος 1918, σ. 25-26.

¹⁴² «Goods in Demand in Cyprus», *The Cyprus Journal*, Ιανουάριος 1910, σ. 417.

επιχειρήσεων. Συγκεκριμένα, ήταν αναγκαίο οι γεωργοί να επιλέξουν να καλλιεργήσουν στις γαίες τους καλλιέργειες πρώτης ανάγκης, που στα χρόνια του πολέμου παρατηρήθηκε μεγάλη έλλειψη, όπως τα σιτηρά και οι ζωοτροφές, τα λαχανικά, οι πατάτες, το βαμβάκι κ.α., εντούτοις όμως παρατηρήθηκε ανάπτυξη της καλλιέργειας του καπνού.¹⁴³ Δηλαδή οι Κύπριοι αντί να στραφούν στη γεωργία επιβίωσης προτίμησαν να καλλιεργήσουν στα χωράφια τους καπνά, παρά το ρίσκο που υπήρχε, αφού δεν κατείχαν οποιαδήποτε προηγούμενη γνώση για τον τρόπο καλλιέργειας του φυτού, όπως και για την επεξεργασία του. Συνεπώς, σύμφωνα με το Τμήμα Γεωργίας η επιλογή αυτή εκλήφθηκε ως λανθασμένη σε τέτοιες συνθήκες και θα συνεπαγόταν δυσάρεστες συνέπειες.

Άλλωστε, η Κύπρος από την περίοδο αυτή και έπειτα θα αντιλαμβανόταν το μείζον χαρακτηριστικό του 19^{ου} αιώνα που ήταν η δημιουργία μίας ενιαίας οικονομίας σε πλανητική κλίμακα, που βαθμιαία εισχώρησε στα πιο απομακρυσμένα σημεία του κόσμου.¹⁴⁴ Είχε διαμορφωθεί δηλαδή ένας όλο και πυκνότερος ιστός οικονομικών συναλλαγών, επικοινωνιών και μετακινήσεων αγαθών, χρήματος και ανθρώπων, ο οποίος συνέδεε τις ανεπτυγμένες χώρες μεταξύ τους και με τον μη ανεπτυγμένο κόσμο. Αυτός ο πυκνότερος ιστός μεταφορών άρχισε να περιλαμβάνει ακόμη και τους καθυστερημένους και μέχρι πρότινος περιθωριακούς τόπους εντάσσοντάς τους στην παγκόσμια οικονομία και προκαλώντας νέο ενδιαφέρον στις πλούσιες και ανεπτυγμένες χώρες για αυτές τις περιοχές. Οι εξελίξεις αυτές μπορεί να μην άλλαξαν τη μορφή ή τον χαρακτήρα των βιομηχανικών ή εκβιομηχανιζόμενων χωρών, δημιούργησαν όμως νέους κλάδους, οι οποίοι ήταν άρρηκτα συνδεδεμένοι με τις συγκεκριμένες περιοχές, ενώ παράλληλα, μετέτρεψαν τον υπόλοιπο κόσμο σε ένα σύμπλεγμα αποικιών και ημιαποικιακών εδαφών που εξειδικεύονταν όλο και περισσότερο στην παραγωγή ενός ή δύο βασικών προϊόντων για εξαγωγή στην παγκόσμια αγορά, με τις απρόβλεπτες διακυμάνσεις της. Συνεπώς, ο προσανατολισμός των διαφόρων γεωργικών κλάδων της Κύπρου προς το εξαγωγικό εμπόριο δεν θα ήταν εύκολη υπόθεση, αφού τα προϊόντα της θα ανταγωνίζονταν τα προϊόντα της διευρυμένης αυτής αγοράς, τα οποία προέρχονταν από άλλες αποικίες και ταυτόχρονα, το κέρδος που θα εξασφαλιζόταν θα υπόκειτο στις διακυμάνσεις της διεθνούς αγοράς.

Οι συνέπειες που επέφερε ο Α΄ Παγκόσμιος Πόλεμος στην εγχώρια αγορά, με την έλλειψη των τροφίμων και την αύξηση των τιμών καθιστούσε την ανάγκη για εκσυγχρονισμό των εργαλείων των Κυπρίων γεωργών πιο επιτακτική από ποτέ. Οι γεωργοί βρέθηκαν στην ανάγκη να βελτιώσουν τις μεθόδους καλλιέργειας, ώστε να μπορέσουν να εξασφαλίσουν ότι δεν θα βρίσκονταν αντιμέτωποι με την έλλειψη των αγαθών πρώτης ανάγκης, από τα οποία εξαρτιόταν η επιβίωσή τους. Παράλληλα, τους δινόταν και η ευκαιρία εάν ήταν τυχεροί και πετύχαιναν αύξηση στην εσοδεία τους, να αποκτήσουν και επιπλέον χρήματα από την αύξηση των τιμών. Ως εκ τούτου, για πρώτη φορά,

¹⁴³“Local Production of food Supplies”, *The Cyprus Agricultural Journal*, April 1917, σ. 997.

¹⁴⁴ E. J. Hobsbawm, στο *ίδιο*, σ. 103-107.

άρχισε να παρατηρείται από ένα ικανοποιητικό αριθμό γεωργών η υιοθέτηση προοδευτικών γεωργικών μεθόδων και η αναγνώριση ταυτόχρονα της ανωτερότητας των σύγχρονων γεωργικών εργαλείων, τα οποία θα τους βοηθούσαν τόσο να έχουν καλύτερα αποτελέσματα, όσο και να εξοικονομήσουν χρήματα από τα εργατικά έξοδα.¹⁴⁵

Η κατάσταση γινόταν ακόμη δυσκολότερη την περίοδο αυτή, εξαιτίας της έλλειψης σε εργατικό δυναμικό. Τα εργατικά χέρια στο νησί δεν ήταν ποτέ άφθονα και οι συνθήκες του πολέμου δυσχέραιναν την κατάσταση, αφού οι θεριστές που συνήθως κατέφθαναν από τη Συρία και την Ανατολή δεν θα έπρεπε να υπολογίζονται.¹⁴⁶ Έτσι, η ζήτηση αγροτικών εργατών θα υπερέβαινε την προσφορά και αυτό θα έφερνε αναπόφευκτα αύξηση στα ημερομίσθια, γεγονός που θα αποτελούσε επιπλέον βάρος στους γεωργούς. Ταυτόχρονα, σε αυτή τη δύσκολη κατάσταση άρχισε να συνυπολογίζεται και το κόστος των ζώων έλξης. Επίσης, η χρήση των καματερών για τον θερισμό και ακολούθως το αλώνισμα, η οποία κρατούσε ολόκληρο το καλοκαίρι, καθυστέρουσε την καλλιέργεια των αγρών. Τα καματερά δεν ελευθερώνονταν εγκαίρως για να απασχοληθούν στο όργωμα της γης και οι αγροί παρέμεναν πετρώδεις, χωρίς να μπορούν να εκμεταλλευτούν τις πρώτες βροχές του φθινοπώρου και την έγκαιρη σπορά. Στο τέλος, όμως, του 1918 οι συνθήκες αυτές έφεραν την αυξημένη χρήση των θεριστικών μηχανών από τους γεωργούς, ενώ παράλληλα είχαν υποβληθεί αιτήσεις και για νέες παραγγελίες.¹⁴⁷

Τότε άρχισε να εμφανίζεται και το ενδιαφέρον για τους γεωργικούς ελκυστήρες, οι οποίοι θα μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν στις σπαρμένες με δημητριακά γαίες της Μεσσαορίας, όπως και σε όλες τις παραθαλάσσιες πεδινές εκτάσεις. Υπήρχε, βέβαια, το ερώτημα ποιος τύπος τρακτέρ ήταν κατάλληλος για τα εδάφη της Κύπρου, όπου η ελαφρότητα, η απλότητα και η χαμηλή τιμή ήταν σημαντικοί παράγοντες. Η τιμή πώλησης, η οποία κυμαινόταν από £300 – £400, μπορεί να ήταν απαγορευτική για τους Κύπριους γεωργούς, αλλά υπήρχε η βούληση να συνεταιρισθούν, ώστε να αγοράσουν ένα τρακτέρ, το οποίο θα χρησιμοποιούνταν από όλο το χωριό.¹⁴⁸ Ταυτόχρονα, υπήρχαν και τα μικρά τρακτέρ που κόστιζαν πιο φτηνά και η τιμή τους ανερχόταν στις £100, τα οποία μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν από τους ιδιοκτήτες μικρών τσιφλικιών.

Το 1920 το Τμήμα Γεωργίας εισήγαγε το πρώτο αγροτικό τρακτέρ στην Κύπρο από τις Η.Π.Α, της εταιρείας “Moline”.¹⁴⁹ Για να μπορέσει, όμως, να διαφανεί η συμβολή του στις γεωργικές εργασίες και να κερδίσει το ενδιαφέρον των ντόπιων γεωργών χρειάστηκε σημαντική προεργασία. Συγκεκριμένα, οι Λειτουργοί του Τμήματος έθεσαν σε λειτουργία το αγροτικό μηχάνημα και

¹⁴⁵ “Editorial”, *The Cyprus Agricultural Journal*, July & October 1919, January 1920, σ. 114.

¹⁴⁶ Στο ίδιο.

¹⁴⁷ Στο ίδιο.

¹⁴⁸ Στο ίδιο.

¹⁴⁹ “Editorial, Agricultural Tractors: Their use in Cyprus”, *The Cyprus Agricultural Journal*, Ιανουάριος 1921, σ. 2.

διεξήγαγαν τους απαραίτητους ελέγχους σχετικά με τις δυνατότητές του στην κυπριακή γη. Παράλληλα, έκαναν και τις απαραίτητες δοκιμές προσαρμόζοντας σε αυτό εργαλεία, όπως το άροτρο, σβάρνες, κλπ, ώστε να διαπιστώσουν την αξία του, αφού έπρεπε να εκτελεί τις γεωργικές εργασίες αποτελεσματικά. Με αυτό τον τρόπο άλλωστε θα μπορούσαν να πειστούν οι γεωργοί κατά τις γεωργικές επιδείξεις που θα πραγματοποιούνταν για την τεράστια χρησιμότητά του και ότι θα άξιζε η αγορά του.

Η εταιρεία “B.C. Petrides & Co” στη Λευκωσία το 1922 ασχολείτο με την εισαγωγή μηχανοκίνητων γεωργικών εργαλείων στην Κύπρο και ήταν η πρώτη η οποία εισήγαγε τρακτέρ στο νησί.¹⁵⁰ Συγκεκριμένα, στην αναφορά της προς τον Διευθυντή Γεωργίας ανέφερε ότι τον Μάιο του ίδιου χρόνου είχε εισάγει δύο τρακτέρ για δοκιμαστικούς σκοπούς με πολύ όμως δισταγμό, φοβούμενη πως δεν θα ήταν κατάλληλα για τις κλιματολογικές και γεωμορφολογικές συνθήκες της χώρας. Εντούτοις, όμως διαπιστώθηκε πως όχι μόνο το τρακτέρ “Fordson” ήταν απόλυτα συμβατό με τις συνθήκες του τόπου, αλλά ταυτόχρονα είχε γίνει απαραίτητο για την εκτέλεση των γεωργικών εργασιών των αγροτών, αφού μόνο με τη χρήση του μπορούσε ο γεωργός να μειώσει τα έξοδα της καλλιέργειας, να καλλιεργήσει μεγαλύτερη έκταση γης και να βελτιώσει τόσο την ποιότητα, όσο και την ποσότητα της καλλιέργειάς του.

Παράλληλα, διαπιστωνόταν ότι με τη χρήση των σύγχρονων αυτών μηχανημάτων μπορούσε να μειωθεί ο χρόνος που σπαταλιόταν από τους χωρικούς και ο μόχθος που απαιτούνταν, ενώ δεν χρειαζόταν να αναμένουν ο αγρός να βρεθεί σε κατάλληλη συνθήκη, ώστε να είναι δυνατόν να καλλιεργηθεί από τα παλαιότερα άροτρα. Επιπλέον, η χρήση των γεωργικών μηχανημάτων έφερνε μείωση στο κόστος εργασίας και άρα στην τιμή πώλησης του προϊόντος, αφού με βάση τη σύγκριση που έκανε η εταιρεία, το αλεύρι που εισαγόταν από την μακρινή Αυστραλία ήταν φθηνότερο από όσο κόστιζε το ντόπιο.¹⁵¹ Αυτό θα μπορούσε να επαληθευτεί εάν λαμβανόταν υπόψη πως η καλλιέργεια μίας σκάλας γης με το τρακτέρ στοίχιζε 15 γρόσια, ενώ χρησιμοποιώντας το παλαιό άροτρο κόστιζε 42 γρόσια.¹⁵² Έτσι, έως τα μέσα της δεκαετίας του 1920, σημειώθηκε αύξηση στη ζήτηση σύγχρονων εργαλείων και οι γεωργοί που κατάφεραν να τα προμηθευτούν παρουσίασαν πολύ καλά αποτελέσματα. Το άροτρο και το τρακτέρ ήταν τα εργαλεία που συγκέντρωναν το πιο μεγάλο ενδιαφέρον, παράλληλα, όμως είχαν εισαχθεί και αρκετές αλωνιστικές μηχανές, οι οποίες ωστόσο δεν κατάφεραν όλες να ικανοποιήσουν τις απαιτήσεις των αγοραστών.¹⁵³

¹⁵⁰ “Agricultural tractors and other machines and implements”, *The Cyprus Agricultural Journal*, Απρίλιος 1923, σ. 38-41.

¹⁵¹ Στο ίδιο.

¹⁵² Στο ίδιο.

¹⁵³ “Editorial, General”, *The Cyprus Agricultural Journal*, Απρίλιος 1925, σ. 39-44.

Ο γεωργικός τομέας από την άφιξη των Βρετανών το 1878 έκανε πολύ γοργά βήματα προς τον εκσυγχρονισμό και την προσαρμογή στις απαιτήσεις των ξένων αγορών, στις οποίες σκοπός ήταν να διοχετευτεί το τυχόν πλεόνασμα της αγροτικής παραγωγής. Η Αγροτική Έκθεση που πραγματοποιήθηκε στις 26 – 30 Απριλίου 1911 στη Λεμεσό κατέδειξε τα ευοίωνα αποτελέσματα της προσπάθειας του Τμήματος Γεωργίας, όπως τα κατέγραψε ο Χριστόδουλος Σώζος σε αναφορά του.¹⁵⁴ Ο Σώζος, δήμαρχος Λεμεσού, ως ο Πρόεδρος της Παγκύπριας Αγροτικής και Βιομηχανικής Έκθεσης Λεμεσού, ανέφερε ότι το ενδιαφέρον των ντόπιων είχε αυξηθεί σε σχέση με παλαιότερες εκθέσεις και η χρησιμότητά τους είχε γίνει πια εμφανής. Όπως επισήμανε ο Σώζος, παρόμοιες εκθέσεις θα έπρεπε να πραγματοποιούνται ετησίως, αλλά ταυτόχρονα πρότεινε ότι θα έπρεπε να περιοριστούν σε συγκεκριμένα είδη αγροτικής ή βιομηχανικής παραγωγής. Πράγματι, σε όλες τις πόλεις της Κύπρου κάθε χρόνο άρχισαν να διοργανώνονται αγροτικές εκθέσεις, όπου παραγωγοί και έμποροι μπορούσαν να διαφημιστούν, ενώ παράλληλα είχαν εκπαιδευτικό χαρακτήρα και τόνωναν τις προσπάθειες που γίνονταν για αναβάθμιση της γεωργίας.

Επιπλέον, το Τμήμα προσπάθησε να προωθήσει την αγροτική παραγωγή σε ξένες αγορές, αφού το 1923 έλαβε μέρος στην Έκθεση της Βρετανικής Αυτοκρατορίας. Μια μεγάλη συλλογή από όλα τα είδη αγροτικών εργαλείων και παραγωγής, όπως δέρματα, μετάξι, βαμβάκι ετοιμάστηκαν κατά τη διάρκεια του έτους και παρουσιάστηκαν στο κοινό του νησιού, πριν σταλούν στην Αγγλία.¹⁵⁵ Τα κυπριακά προϊόντα και εκθέματα, τα οποία συλλέχθηκαν με την προσπάθεια της Κυβέρνησης, παρουσιάστηκαν στη Βρετανική Αυτοκρατορική Έκθεση που πραγματοποιήθηκε στο Λονδίνο και την επόμενη χρονιά, από την 23^η Απριλίου μέχρι την 1^η Νοεμβρίου 1924.¹⁵⁶ Η έκθεση κατέδειξε πόσα θα μπορούσαν να επιτευχθούν με τη δημιουργία των κατάλληλων συνθηκών για ανάπτυξη της γεωργίας, δηλαδή με την ενθάρρυνση και την καθοδήγηση των γεωργών από το Τμήμα Γεωργίας, τη στήριξη από τις Συνεργατικές Εταιρείες και την κατάλληλη εκπαίδευση, ώστε να αναπτυχθεί η επιχειρηματικότητα στο νησί. Τούτο ήταν έκδηλο, αφού τα προϊόντα της Κύπρου τράβηξαν την προσοχή, τόσο των Βρετανών, όσο και των ξένων επισκεπτών. Συνεπώς, χρειάστηκαν περίπου σαράντα ολόκληρα χρόνια, δηλαδή μέχρι το τέλος τη δεκαετίας του 1910, για να μπορέσει η κυπριακή γεωργία και οι παρεμφερείς σε αυτή βιοτεχνικοί τομείς να εκσυγχρονιστούν και να αποκτήσουν θέση ακόμη και στις ξένες αγορές με την ευκαιρία που δόθηκε από τις συνθήκες που διαμορφώθηκαν λόγω του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου.

¹⁵⁴ «Agricultural and Industrial Show, Limassol», *The Cyprus Journal*, Ιούλιος 1911, σ. 562-563.

¹⁵⁵ Director of Agriculture, *Cyprus Annual Report for the year 1923*, Λευκωσία 1924, σ. 1.

¹⁵⁶ “Cyprus and the British Empire Exhibition, 1924”, *The Cyprus Agricultural Journal*, Απρίλιος 1925, σ. 53-56.

Πίνακας 3: Εσοδεία των δημητριακών και καλλιεργήσιμη έκταση, 1920 – 1924								
Έτος	Σιτάρι		Κριθάρι		Βρώμη		Βίκος	
	Έκταση Σκάλα	Εσοδεία Kiles	Έκταση Σκάλα	Εσοδεία Kiles	Έκταση Σκάλα	Εσοδεία Kiles	Έκταση Σκάλα	Εσοδεία Kiles
1920	440,709	2,218,331	330,838	1,696,000	29,593	418,615	91,938	165,000
1921	592,996	2,380,090	389,648	2,241,000	49,544	233,150	203,260	193,000
1922	578,094	2,496,000	353,382	2,258,000	43,917	217,000	172,279	108,110
1923	537,420	2,611,000	339,309	2,100,100	42,477	286,000	181,820	170,340
1924	573,755	1,851,000	338,611	2,235,767	50,725	205,000	184,452	344,839

Πηγή: “Editorial, General”, *The Cyprus Agricultural Journal*, Απρίλιος 1925, σ. 39-44.

Το σιτάρι της Κύπρου συγκαταλεγόταν πια ανάμεσα στις καλύτερες ποιότητες, όπως το κριθάρι και όλα τα δημητριακά και σπόροι ήταν εξαιρετικής ποιότητας. Η βιομηχανία του κρασιού βελτιωνόταν και οι ειδικοί, οι οποίοι εργοδοτούνταν από το Τμήμα συνέχιζαν να εξηγούν όσα απαιτούνταν για την αμπελοκαλλιέργεια και τη διαδικασία της παρασκευής κρασιού. Παράλληλα, εξαγονταν σημαντικές ποσότητες κρασιού και η δημιουργία των Συνεργατικών Εταιρειών βοήθησε σημαντικά στην εξασφάλιση μεγαλύτερου κέρδους στους αμπελουργούς, αφού αφαιρούσε από τη διαδικασία τους μεσίτες και τους εμπόρους. Ταυτόχρονα, το Τμήμα απέστειλε για διαφημιστικούς σκοπούς προώθησης 300 οκάδες σταφίδας στην Βρετανική Αυτοκρατορική Έκθεση, οι οποίες προέρχονταν όχι από μαύρα σταφύλια, αλλά αυτή τη φορά από άσπρα.¹⁵⁷

Επίσης, η βιοτεχνία του μεταξιού και τα κουκούλια που παρήγαγε η Κύπρος κατάφεραν να διακριθούν στη Βρετανική Αυτοκρατορική Έκθεση, ανάμεσα στις καλύτερες ποιότητες.¹⁵⁸ Βέβαια, στην Έκθεση διαπιστώθηκε για ακόμη μια φορά η έλλειψη ιδιωτικής πρωτοβουλίας για την ανάπτυξη της επιχειρηματικότητας, αφού στις υπόλοιπες αποικίες η μεγαλύτερη βελτίωση της παραγωγής οφειλόταν κυρίως στις ιδιωτικές επιχειρήσεις. Συγκεκριμένα, όπως κατέγραψε ο Επιθεωρητής Γεωργίας, Π. Μ. Συμεωνίδης, ο οποίος παρευρέθηκε στην Έκθεση, τα 9/10 των εκθεμάτων των άλλων περιπτέρων ήταν δουλειά των ιδιωτικών επιχειρήσεων και εταιρειών και μόνο το 1/10 προερχόταν από τη δουλειά των Κυβερνήσεων, ενώ στην Κύπρο ίσχυε το ακριβώς αντίθετο. Είχε φτάσει ο καιρός να αφυπνιστεί και η ιδιωτική πρωτοβουλία.

Σημαντικά βήματα μετά το τέλος του πολέμου είχαν αρχίσει να γίνονται και στη βελτίωση των χώρων αποθήκευσης των προϊόντων στα λιμάνια, τόσο αυτών που εισάγονταν όσο και αυτών που προορίζονταν για εξαγωγή. Η Κύπρος ενώ ήταν μία γεωργική χώρα και τα κύρια έσοδα του

¹⁵⁷ Στο ίδιο.

¹⁵⁸ “Cyprus and the British Empire Exhibition, 1924”, *The Cyprus Agricultural Journal*, Απρίλιος 1925, σ. 53-56.

προϋπολογισμού θα μπορούσαν να προέρχονται από το εξαγωγικό εμπόριο γεωργικών προϊόντων αυτό δεν συνέβαινε, γιατί δεν υπήρχαν καθόλου κατάλληλες υποδομές αποθήκευσης, οι οποίες είχαν ουσιαστικό ρόλο στη σωστή διατήρηση των προϊόντων. Στις αρχές της δεκαετίας του 1920 οι υποδομές αυτές άρχισαν να βελτιώνονται και στο λιμάνι της Λάρνακας μόλις το 1922 είχε ολοκληρωθεί η ανέγερση του τείχους της αποβάθρας, η οποία μπορούσε να προσφέρει εξαιρετικούς χώρους αποθήκευσης των εξαγωγικών και εισαγωγικών φορτίων.¹⁵⁹

Μέχρι και το τέλος του 1923, το Τμήμα είχε δουλέψει πολύ σκληρά για να αντιμετωπίσει αυτά τα προβλήματα, ώστε να μπορέσει να καθοδηγήσει τον αγροτικό κόσμο προς την πρόοδο. Άλλωστε, τα τελευταία χρόνια της δεκαετίας του 1910, οι προσπάθειες αυτές άρχισαν να επιφέρουν καρπούς και το Τμήμα, από το 1923 είχε σταθερή ανάπτυξη και οι ενέργειές του, για βοήθεια του αγροτικού κόσμου με τις βελτιωμένες μεθόδους καλλιέργειας και παραγωγής, μεγάλωσαν την εκτίμηση των αγροτών απέναντί του. Σημαντική είναι η διαπίστωση η οποία αναφερόταν στην έκθεση του Τμήματος για το έτος 1914-1915, όπου καταγραφόταν ότι η ύπαρξή του μερικά χρόνια προηγουμένως ήταν σχεδόν άγνωστη και αντιμετωπιζόταν με αίσθημα αμφιβολίας και υποψίας από αυτούς που θα επωφελούνταν από τη λειτουργία του. Το αίσθημα αυτό στο πέρασμα του χρόνου άλλαξε, αφού, όπως σημειωνόταν στη συγκεκριμένη έκθεση, μέσα από τις πολυάριθμες αιτήσεις που λάμβανε το Τμήμα από όλα τα μέρη του νησιού, ήταν αξιοσημείωτο το αίσθημα της εκτίμησης και της εμπιστοσύνης που αναπτυσσόταν.¹⁶⁰

Αλλά και η κατάσταση των χωρικών στα μέσα της δεκαετίας του 1920 ήταν σαφέστατα πολύ καλύτερη από αυτήν που επικρατούσε όταν έφτασαν στην Κύπρο οι Βρετανοί, αφού αναμφίβολα όλες αυτές οι βελτιώσεις αύξησαν την παραγωγικότητα και τα έσοδα. Επιπρόσθετα, έφεραν ακόμη και την ανάγκη για εξασφάλιση περισσότερου κέρδους από τη γεωργία, η οποία δεν προοριζόταν πια μόνο για την εγχώρια αγορά, αλλά και για το εξωτερικό, μέσα από τον πειραματισμό με νέες καλλιέργειες, ανάμεσα στις οποίες συγκαταλεγόταν και ο καπνός. Άλλωστε όπως επισημαινόταν, αν και με υπερβολή, σε ένα σχετικό άρθρο στον κυπριακό τύπο:

«Οι Κύπριοι γεωργοί επιδεικνύουσιν ασυνήθη εις την τάξιν αυτών εν όλω τω κόσμω ευστροφίαν περί την αλλαγὴν της καλλιέργειας, και τούτο ενθαρρύνει ημάς ὅπως προκαλέσωμεν την προσοχὴν αυτών εις την καλλιέργειαν του καπνοῦ δια το παρόν και τα προσεχῆ πολεμικά ἔτη.Ἡ καλλιέργεια του καπνοῦ δια την Κύπρον θα ἦνε βεβαίως προσωρινή, διότι εις ειρηνικούς καιρούς τα Κυπριακά καπνά

¹⁵⁹ "District Notes, Larnaca", *The Cyprus Agricultural Journal*, October 1922, σ. 92.

¹⁶⁰ Director of Agriculture, *Cyprus Annual Report for 1914 – 1915*, Λευκωσία 1915, σ. 1.

είνε αδύνατον να συγναγωνισθώσι προς τα καπνά των προειρημένων καπνοπαραγωγών χωρών, εντούτοις και η προσωρινή καλλιέργεια θα προσπορίση πολύ χρήμα εις τους καλλιεργητάς.»¹⁶¹

¹⁶¹ Κυπριακός Φύλαξ, Λευκωσία 4 Οκτωβρίου 1916.

Κεφάλαιο Β': Ο καπνός στην ιστορία και η διαμόρφωση της ανάπτυξής του στην Κύπρο

Σύντομη Εισαγωγή στην ιστορία του καπνού και στις μεθόδους καλλιέργειας και επεξεργασίας

«Ο Κολόμβος ποτέ δε βρήκε χρυσάφι στο νησί που βάφτισε Χουάνα, εκτός από τρεις – τέσσερις peritas. Δεν έμελλε να επισκεφτεί το θρυλικό τόπο, όπου γεννιέται το κίτρινο μέταλλο σαν σπορά ενός Μεφιστοφελή.[...] Ο Κολόμβος είχε ανακαλύψει (κι είχε παραβλέψει) ένα φυτικό καφετί χρυσάφι, που λεγόταν tabaco, tabas, tabaka: τον ταμπάκο. Λίγα μόνο χρόνια μετά από την Ανακάλυψη αμύθητες περιουσίες θα δημιουργούνταν απ' τα κοιτάσματα καπνού. Στο Νέο Κόσμο και στη Γηραιά Ήπειρο (μα και στην Ασία) τεράστια ποσά ξοδεύονταν για την αγορά ταμπάκου – μόνο και μόνο για να τον δουν να μετατρέπεται σε καπνό.»¹⁶²

Ήταν τον μήνα Νοέμβριο του 1492, όταν ο Χριστόφορος Κολόμβος βρισκόταν στην Κούβα με τους ναύτες του, όταν αυτοί κατά την εξερεύνηση του νησιού πρόσεξαν πρώτοι τον τρόπο που χρησιμοποιούνταν ο καπνός.¹⁶³ Σύμφωνα με την ιστορία, οι άνδρες του Κολόμβου βρήκαν τους ντόπιους, άνδρες και γυναίκες, να εξασκούν μία περίεργη συνήθεια· ρουφούσαν από σωλήνες τον καπνό ενός αρωματικού φυτού, το οποίο ονομαζόταν ταμπάκος (tobacco).¹⁶⁴ Αυτό που τράβηξε την προσοχή των Ισπανών ήταν όχι τόσο η άγνωστη σε αυτούς μέθοδος, αλλά το αποτέλεσμα που παρήγαγε η ευχαρίστηση που λαμβανόταν από αυτήν.¹⁶⁵ Στους ιθαγενείς της Αμερικής η καλλιέργεια και η χρήση του καπνού ήταν γνωστή πολύ πριν από την άφιξη του Κολόμβου. Έτσι, καθώς, οι εξερευνητές συνέχισαν το ταξίδι τους και βρέθηκαν και σε άλλα μέρη της Νότιας Αμερικής πρόσεξαν ότι πέρα από το κάπνισμα του καπνού, κοινή συνήθεια ανάμεσα στους ντόπιους ήταν και το μάσημά του.

Μπορεί, λοιπόν, ο Κολόμβος και οι εξερευνητές του να γνώρισαν τον καπνό από τους ιθαγενείς, ωστόσο, το φυτό δεν μπορεί να καταγραφεί με σιγουριά ότι έχει ως χώρα προέλευσης την Αμερική.

¹⁶² Γκυγιέρμο Καμπρέρα Ιφάντε, *Άγιος ο καπνός*, (Αθήνα 1995), σ. 17. Σημείωση: Το νησί Χουάνα το οποίο αναφέρεται στο απόσπασμα είναι η σημερινή Κούβα.

¹⁶³ E. R. Billings, *Tobacco: Its History, Varieties, Culture, Manufacture and Commerce, with an account of its various modes of use, from its first discovery until now*, (χ.τ. 1875), σ. 32.

¹⁶⁴ Ν. Μορφάκης, *Καπνός, ό.π.*, σ. 5.

¹⁶⁵ E. R. Billings, *ό.π.*

Διάφοροι είναι οι συγγραφείς, οι οποίοι καταγράφουν πως η Ασία είναι η κοιτίδα του φυτού και συγκεκριμένα, πως πρώτα καλλιεργήθηκε στην Κίνα και χρησιμοποιήθηκε από τους Κινέζους πολύ πριν γίνουν γνωστές οι ναρκωτικές ιδιότητες του οπίου.¹⁶⁶

Η συνήθεια του καπνίσματος ανάμεσα στους Ινδιάνους, τόσο στη Βόρεια, όσο και στη Νότια Αμερική μπορεί να ήταν κοινή, όπως κοινός ήταν και ο τρόπος χρήσης του καπνού, αλλά το φυτό διέφερε από το ένα μέρος στο άλλο σε ποιότητα. Η διαφορά που υπήρχε στις κλιματολογικές συνθήκες, αναμφίβολα έπαιζε ρόλο στο μέγεθος και στην ποιότητά του. Αυτό διαπιστώθηκε με την καλλιέργεια του καπνού στη Βιρτζίνια από Άγγλους άποικους, οι οποίοι στη συνέχεια απέκτησαν σημαντικούς ανταγωνιστές στις Δυτικές Ινδίες και στη Νότια Αμερική. Ο καπνός των Δυτικών Ινδιών κατάφερε να πωληθεί σε εξαπλάσια τιμή από ότι ο καπνός Βιρτζίνια.¹⁶⁷

Η καλλιέργεια του καπνού ξεκίνησε στα νησιά των Δυτικών Ινδιών και της Νότιας Αμερικής στα πρώτα χρόνια του 16^{ου} αιώνα.¹⁶⁸ Στην Κούβα η καλλιέργεια άρχισε το 1580 και από την περιοχή αυτή, και τα γύρω νησιά, άρχισε η εξαγωγή του καπνού στην Ευρώπη. Ολόκληρη, λοιπόν, η ποσότητα της παραγωγής η οποία καλλιεργούνταν στην Αμερική γινόταν εξαγωγή στην Ισπανία και στην Πορτογαλία και από εκεί στη Γαλλία, στη Μεγάλη Βρετανία και στις υπόλοιπες χώρες της Ευρώπης. Το φυτό του καπνού όχι μόνο προσέλκυσε αμέσως την προσοχή των Ισπανών, αλλά ταυτόχρονα διέγειρε και την επιθυμία τους για συχνή του χρήση, έτσι ώστε οι ίδιοι να θεωρήσουν την ανακάλυψη αυτή, σαν μία από τις σημαντικότερες τους.

Οι πρώτοι σπόροι του καπνού καταγράφεται πως στάλθηκαν στον βασιλιά της Ισπανίας Κάρολο Ε΄ από τον Hernán Cortés το 1519, όταν αποβιβάστηκε στο Μεξικό και παρατήρησε τους ιθαγενείς να κάνουν χρήση του ταμπάκου.¹⁶⁹ Στην Ισπανία ο καπνός πρώτα καλλιεργήθηκε ως καλλωπιστικό φυτό μέχρι να γίνουν αντιληπτές οι ιατρικές του ιδιότητες. Ωστόσο, η περίοδος κατά την οποία ο καπνός εξαπλώθηκε στην Ευρώπη φαίνεται πως ήταν το 1559, όταν ο βασιλιάς Φίλιππος Β΄ της Ισπανίας είχε στείλει τον ιστορικό και συγγραφέα Gonzalo Hernandez de Oviedo στο Μεξικό να καταγράψει την παραγωγή του και αυτός επιστρέφοντας του παρουσίασε τους σπόρους του φυτού.¹⁷⁰ Τον επόμενο χρόνο μεταφέρθηκε στην Γαλλία, όταν ο Jean Nicot of Nismes, πρέσβης της χώρας στην Πορτογαλία, εξασφάλισε μερικούς σπόρους στη Λισαβόνα από ένα Δανό έμπορο, ο οποίος τους είχε φέρει από τη Φλόριντα και αυτός, όταν επέστρεψε στη χώρα του, παρουσίασε τους σπόρους στην Αικατερίνη των Μεδίκων. Η Αικατερίνη θαύμασε τις ιδιότητες του φυτού αυτού και προώθησε τη γενικευμένη χρήση του, συστήνοντας την ωφελιμότητά του. Εξαιτίας της Αικατερίνης διαδόθηκε ο

¹⁶⁶ Στο ίδιο, σ. 37.

¹⁶⁷ Στο ίδιο. Ο καπνός των Δυτικών Ινδιών πωλήθηκε 18 σελίνια ανά λίβρα ενώ της Βιρτζίνια για 3 σελίνια.

¹⁶⁸ Στο ίδιο, σ. 42.

¹⁶⁹ Ν. Μορφάκης, ό.π.

¹⁷⁰ E. R. Billings, ό.π., σ. 81 -82.

καπνός στην Ευρώπη και για αρκετά μεγάλη περίοδο ο καπνός στη Γαλλία ονομαζόταν *Medicaea* ή *Herbe a la reine*.¹⁷¹ Βέβαια, και ως ανάμνηση του Nicot που συνετέλεσε στην εξάπλωσή του, το γένος αυτό του φυτού ονομάστηκε Νικοτιανή (*Nicotiana*).

Στην Αγγλία ο καπνός έφτασε το 1585 από τον ναύαρχο Francis Drake, ο οποίος τον παρέλαβε από το νησί Ταμπάκο (Tobago) από όπου και υποστηρίζεται ότι έλαβε το όνομά του.¹⁷² Εντούτοις όμως τη συνήθεια του καπνίσματος στη χώρα διέδωσε ο Sir Walter Raleigh, όταν οι ναύτες του, υπό τον πλοίαρχο Ralph Lane, αντιπρόσωπό του στην Βιρτζίνια, έφεραν τον καπνό στην Αγγλία το 1584.¹⁷³ Ο Raleigh, ο οποίος παρουσιάζεται να είναι ο πρώτος καπνιστής στην Αγγλία, έχει άρρηκτα συνδεδεμένο το όνομά του με την ιστορία του καπνού, όπως και πολλά λαμπρά κατορθώματα και εξερευνήσεις που διαδραματίστηκαν στη διάρκεια της βασιλείας της Ελισάβετ. Σύντομα στην Αγγλία ο καπνός είχε καταστεί μία αγαπημένη συνήθεια, όχι μόνο στους θαμώνες στις ταβέρνες, αλλά και μεταξύ των αυλικών της Ελισάβετ.

Στην Ιταλία ο καπνός έφτασε το 1774 μέσω της Πορτογαλίας και της Ισπανίας και καλλιεργήθηκε στις περιοχές της Τοσκάνης, στη Γενεύη και στη Βενετία. Από τους Βενετούς μεταφέρθηκε στη Γερμανία και από τους Γενουάτες στη Ανατολή. Από την Τουρκία ταχύτατα διαδόθηκε η χρήση και η καλλιέργεια του καπνού στην Περσία. Στις Ανατολικές Ινδίες εισήχθη από τους Πορτογάλους στις αρχές του 17^{ου} αιώνα.¹⁷⁴

Στην Ευρώπη ο καπνός κράτησε το όνομα του φυτού Tobacco και χρησιμοποιούνταν αρχικά κυρίως ως φάρμακο, γρήγορα, όμως οι Ευρωπαίοι λάμβαναν τον καπνό και ως είδος ναρκωτικού, είτε μασώντας τον, είτε πρεζάροντάς τον. Ο καπνός λαμβανόταν από τη μύτη (πρεζάρεται) σε λεπτή σκόνη, η οποία ονομαζόταν καπνόσκηνη και η οποία ήταν ευρέως γνωστή με το όνομα ταμπάκος.¹⁷⁵ Φυλασσόταν σε θήκες που κοινώς ονομάζονταν ταμπακέρες, που πολλές φορές ήταν πολυτελέστατες.

Τη συνήθεια μασήματος του καπνού είχαν κυρίως οι ναύτες στους οποίους απαγορευόταν το κάπνισμα πάνω στο πλοίο, λόγω του φόβου προκλήσεως πυρκαγιάς.¹⁷⁶ Ο καπνός για μάσημα ήταν είτε λεπτοκομμένος, είτε φύλλα ακέραια αλληλοπεριστρεφόμενα που προσομοίαζαν με είδος ραβδιού ή αλληλοπροσκολλημένα με αφέψημα γλυκόριζας, πιεσμένα, που μετατρέπονταν σε

¹⁷¹ Π. Γ. Γεννάδιος, *Λεξικόν Φυτολογικόν*, Τόμος Β', Αθήνα 1959, σ. 657.

¹⁷² Ν. Μορφάκης, *ό.π.*, σ. 6.

¹⁷³ E. R. Billings, *ό.π.*, σ. 85.

¹⁷⁴ Π. Γ. Γεννάδιος, *ό.π.*, σ. 658.

¹⁷⁵ Στο ίδιο. Στα αγγλικά ο καπνός που λαμβανόταν από τη μύτη ονομαζόταν snuff tobacco.

¹⁷⁶ Στο ίδιο.

πλακίδια. Από το ραβδί που σχηματιζόταν ή από το πλακίδιο αποκοπτόταν ένα μικρό κομμάτι και το μασούσαν.

Όμως, με την πάροδο του χρόνου υποχώρησε και αυτή η συνήθεια και επικράτησε ευρέως το κάπνισμα. Σύμφωνα με τον Παναγιώτη Γεννάδιο, ο καπνός για κάπνισμα χρησιμοποιούνταν με τέσσερις τρόπους:¹⁷⁷

- i. Για πούρα, για τα οποία χρησιμοποιούνταν φύλλα ακέραια ή τμήματα φύλλων περιτυλιγμένα και σχημάτιζαν κύλινδρο συνήθως μήκους 8-10 εκατοστών.
- ii. Για τσιγάρα, τα οποία παρασκευάζονταν από καπνό κομμένο και περιτυλιγμένο εντός λεπτού χαρτιού (σιγαρόχαρτο).
- iii. Για καπνοσύριγγες, τις κοινά επονομαζόμενες πίπες, η χρήση των οποίων είχε γενικευτεί τον 20^ο αιώνα και χρησιμοποιούνταν από πολλούς χρήστες στην Αμερική, Ευρώπη και Ανατολή. Στην Ευρώπη και την Αμερική οι καπνοσύριγγες (πίπες) συνήθως είναι βραχείες και μονοκόμματα, ενώ οι ανατολικές (τσιμπούκια) είναι ως επί το πλείστον μακριές.
- iv. Για ναργιλέ, ο οποίος χρησιμοποιούνταν ευρέως στην Περσία. Η χρήση του ναργιλέ διαδόθηκε σε ασιατικές χώρες, στην Τουρκία, στην Ελλάδα, στην Αίγυπτο και σε άλλες χώρες της Βόρειας Αφρικής.

Με τον ναργιλέ καπνιζόταν το γνωστό τουμπεκί, εκ παραφθοράς του ταμπάκου, που είναι το φύλλο της Νικοτιανής της περσικής ή πτερωτής, ιθαγενές της Βραζιλίας.¹⁷⁸ Το τουμπεκί έχει μεγάλη ποσότητα νικοτίνης και ως εκ τούτου ήταν πιο ναρκωτικό από τον κοινό καπνό. Τα φύλλα της κορυφής αποτελούσαν το βαρύ (σέρτικο) τουμπέκιο, ενώ τα μεσαία και τα κατώτερα το ελαφρύτερο (γιαβάσικο) και η ποιότητά του ήταν εκλεκτότερη όταν φύλλα διαφόρων ηλικιών αναμειγνύονταν.¹⁷⁹

Στην Περσία ο καπνός καλλιεργούνταν κοντά στο Σιράζ και ήταν υψηλής ποιότητας, ισάξιος με τον καπνό Λατάκιας.¹⁸⁰ Ο τρόπος ζύμωσής του (πίεση των φύλλων σε μεγάλες πλάκες) ήταν διαφορετικός από αυτόν που εφαρμοζόταν από άλλους καπνοκαλλιεργητές, αλλά πολύ επιτυχημένος, αφού προσέδιδε στην αρωματική ποιότητα του φύλλου και το καθιστούσε δημοφιλές στην Ασία. Στην Ελλάδα, όμως, το τουμπέκιο ως επί το πλείστο αποξηραίνονταν και συσκευαζόταν σχεδόν όπως και ο καπνός.¹⁸¹

Εξαιτίας της επίδρασης του εδάφους και του κλίματος δημιουργούνται διάφορες ποικιλίες, τα πλεονεκτήματα των οποίων μεταβάλλονται ανάλογα με τον τόπο που καλλιεργούνται. Έτσι, τα

¹⁷⁷ Στο ίδιο, σ. 658-659.

¹⁷⁸ Στο ίδιο, σ. 657.

¹⁷⁹ Π. Γ. Γεννάδιος, *Έκθεσις περί της εν Κύπρω γεωργίας*, Β', (Αθήνα 1895), σ. 39-40.

¹⁸⁰ E. R. Billings, *ό.π.*, σ. 374-75.

¹⁸¹ Π. Γ. Γεννάδιος, *ό.π.*, σ. 39.

εμπορεύσιμα καπνά καθορίζονταν από τον τόπο παραγωγής και διακρίνονται σύμφωνα με τη βιβλιογραφία του 1910 σε:¹⁸²

- i. Βόρειας Αμερικής (Πολιτειών Βιρτζίνια, Κεντάκι, Μέριλαντ, Οχάιο κλπ)
- ii. Δυτικών Ινδιών (Αβάνα, Κούβα, Άγιος Δομίνικος, Μανίλλα, Πόρτο Ρίκο κλπ)
- iii. Νότιας Αμερικής (Βενεζουέλα, Βραζιλία, Παραγουάη κλπ)
- iv. Ανατολικό ή Τουρκικό, όπου περιλαμβάνονταν τα ελληνικά καπνά (Ξάνθης, Καβάλας, Θεσσαλίας, Αγρινίου κλπ), της Σαμψούντας, Συρίας - Λατάκιας, Πόντου, καθώς και της Περσίας (τουμπεκί)
- v. Ευρωπαϊκό, συνήθως με το όνομα της χώρας παραγωγής (Γαλλίας, Ιταλίας, Γερμανίας κλπ)
- vi. Ανατολικών Ινδιών, όπως της Κεϋλάνης, κλπ.

Ο καπνός αποξηραίνεται και συσκευάζεται σε κάθε χώρα στην οποία καλλιεργείται με διαφορετικό τρόπο, αναλόγως του κλίματος, των συνηθειών και των οικονομικών αναγκών.¹⁸³ Το κλίμα, λοιπόν, επιδρούσε ιδιαίτερα στην ποιότητα, στο άρωμα, στην ωρίμανση, καθώς και στην ποσότητα του καπνού που παράγεται και όπως σημείωνε ο γεωπόνος Ραϊνόλδος Δημητριάδης στο βιβλίο του «*Ο καπνός*»: «*Ο καλύτερος καπνός του κόσμου παράγεται εις την τροπικήν ζώνην, όπου ως γνωστόν το κλίμα είναι θερμότατον. Δεν αρκεί όμως η θερμότης. Ακριβώς απαιτείται ο θερμός αήρ να είναι και πολύ υγρός*».¹⁸⁴

Λόγω της ποιότητας του αέρα ο καπνός, ο οποίος παράγεται στην Κούβα χαρακτηρίζεται ως σπουδαίας ποιότητας. Στην Κούβα παράγονται από τα πιο μυρωδάτα καπνά στον κόσμο και τα πούρα της Αβάνας κατέχουν σπουδαία θέση στην αγορά. Αντίθετα, στα θερμά και ξηρά κλίματα ο καπνός που παράγεται χαρακτηρίζεται ως μέτριας ποιότητας, γιατί το φυτό διψά και παράγει καπνό με διαπεραστικό άρωμα. Σε περίπτωση όμως που ποτιστεί ή καλλιεργηθεί σε ελώδη μέρη, τότε ο παραγόμενος καπνός θα είναι χοντρόφυλλος και με κακή οσμή. Στα βόρεια κλίματα της Γαλλίας, Γερμανίας, Ρωσίας κλπ, ο καπνός είναι μεγάλοφυλλος και είναι κατάλληλος για πίπα, ή για σκόνη. Για τον λόγο αυτό, ο καπνός αυτός χρησιμοποιείται σε χαρμάνια με καπνό των Αντιλλών και των Ινδιών για την παρασκευή πούρων.

Όσον αφορά στον ανατολικό καπνό, το κλίμα της Ελλάδας, των νησιών του Αιγαίου και της Μικράς Ασίας είναι κατάλληλο για την παραγωγή καπνού για τσιγάρα, αφού ο παραγόμενος καπνός είναι λεπτόφυλλος και μυρωδάτος. Στην κατηγορία αυτή ανήκε και ο καπνός της Κύπρου, ο οποίος

¹⁸² Ν. Μορφάκης, *ό.π.*, σ. 8.

¹⁸³ Π. Γ. Γεννάδιος, *Λεξικόν Φυτολογικόν*, Τόμος Β', Αθήνα 1959, σ. 663.

¹⁸⁴ Ραϊνόλδος Δημητριάδης, *Ο καπνός*, Αθήνα 1904, σ. 15.

προοριζόταν κυρίως για την κατασκευή τσιγάρων, όταν βέβαια θα εφαρμοζόταν σε αυτόν και η κατάλληλη επεξεργασία, δηλαδή η μακεδονική.¹⁸⁵

Το έδαφος το οποίο χρειαζόταν ο καπνός για να ευδοκιμήσει θα έπρεπε να ήταν γόνιμο, εύθρυπτο, αργιλοαμμώδες, πλούσιο σε κάλιο και ασβέστιο και να έχει υγρασία, χωρίς όμως να είναι υγρό. Οι καθαρά αργιλλώδεις ή αμμώδεις ή ελώδεις γαίες δεν είναι κατάλληλες για την καλλιέργεια του φυτού. Τα υγρά εδάφη μπορεί να απέδιδαν μεγαλύτερες ποσότητες καπνού, αλλά τα φύλλα είχαν γεύση χόρτου, οι νευρώσεις τους γίνονταν χοντρές, δεν ωρίμαζαν σωστά, ενώ η αποξήρανση ήταν δύσκολη και η καύση πολύ κακή.¹⁸⁶ Επιπρόσθετα, στην Ανατολή επιλέγονταν γαίες στις οποίες διανυκτέρευαν για μεγάλο διάστημα αιγοπρόβατα, έτσι ώστε το έδαφος να είναι πλούσιο σε λίπασμα.¹⁸⁷

Για να καλλιεργηθεί ο καπνός χρειάζεται πρώτα η προπαρασκευή των καπνόφυτων, τα οποία παρασκευάζονται με μεγάλη επιμέλεια εντός σπορείων (λασανιών), στα οποία παρέμεναν για διάστημα περίπου τριών μηνών και ακολούθως μεταφυτεύονταν στους αγρούς. Όπως κατέγραφε το 1918 ο Νικόλαος Μορφάκης, γεωπόνος καθηγητής του Παγκυπρίου Γυμνασίου, στο βιβλίο του «*Καπνός ή νικοτιανή ο ταβάκος, Πλήρης οδηγός του Καπνοκαλλιεργητού*», σε αρκετά μέρη τα καπνόφυτα παρασκευάζονταν από τους κηπουρούς και πωλούνταν ως φυτά πια στους καπνοκαλλιεργητές προς 1 ½ - 4 σελίνια τη χιλιάδα.¹⁸⁸

Η σπορά του καπνού εξαρτιόταν από το κλίμα της κάθε περιοχής και η περίοδος αυτή άρχιζε από τον Οκτώβριο και διαρκούσε μέχρι τον Ιανουάριο ή Φεβρουάριο. Για τα εδάφη που ήταν ξηρά η σπορά θα έπρεπε να πραγματοποιηθεί νωρίς, ενώ για τα δροσερά αργότερα. Συγκεκριμένα, η σπορά στην Κύπρο συστηνόταν από τους ειδικούς να πραγματοποιείται τον Οκτώβριο ή Νοέμβριο, ώστε να είναι έτοιμα τα σπορόφυτα για μεταφύτευση τον Φεβρουάριο και να προφθάσουν να δεχθούν στους αγρούς βροχές για να αναπτυχθούν καλύτερα.¹⁸⁹

Στα λασάνια, επειδή ο σπόρος του καπνού ήταν πολύ λεπτός, θα έπρεπε να σπέρνεται αραιά, να αναμειγνύεται με το χώμα της επιφάνειας του σπορείου και ακολούθως να ποτίζεται με το ποτιστήριο όσες φορές χρειαζόταν. Επιπλέον, επειδή τα σπορόφυτα ήταν πολύ ευαίσθητα στο κρύο, για να προφυλαχθούν έπρεπε να καλύπτονται κάθε βράδυ με ψάθα ή άλλο κάλυμμα που στηριζόταν σε σχάρα, που τοποθετούνταν πάνω από τα λασάνια σε ύψος περίπου 30 εκ..¹⁹⁰ Όταν τελείωνε η εποχή

¹⁸⁵ Ν. Μορφάκης, *ό.π.*, σ. 10.

¹⁸⁶ Χριστόδουλος Γ. Πελαγίας - Ελευθέριος Δημητριάδης, *Πρακτικός οδηγός του καπνοκαλλιεργητού, Πραγματεία περί της ιστορίας της καλλιέργειας και της βιομηχανικής κατεργασίας του καπνού (ξηρικού και καπνιστού)*, Λευκωσία 1918, σ. 15.

¹⁸⁷ Π. Γ. Γεννάδιος, *ό.π.*, σ. 663.

¹⁸⁸ Ν. Μορφάκης, *ό.π.*, σ. 13.

¹⁸⁹ Στο ίδιο, σ. 15.

¹⁹⁰ Π. Γ. Γεννάδιος, *ό.π.*, σ. 664.

του χειμώνα και τα φυτά στα σπορεία αποκτούσαν τα πρώτα 4-6 φύλλα, άρχιζε η διαδικασία της μεταφύτευσης στους ήδη προετοιμασμένους και σκαλισμένους αγρούς.

Τα καπνά δεν αρδεύονταν παρά μονάχα κατά τη φύτευσή τους, όταν χυνόταν λίγο νερό στη ρίζα κάθε φυτού για να εξασφαλισθεί η ρίζωσή του. Συγκεκριμένα, τα καπνόφυτα παρέμεναν συνήθως απότιστα μέχρι τη βλάστησή τους και τότε το πότισμα θα έπρεπε να γινόταν τακτικά με τη χρήση ψεκαστήρων ή ραντιστήρων, για να μην εκριζώνονται, αλλά και να μην δημιουργείται πολλή υγρασία γιατί κιτρίνιζαν και ξηραίνονταν. Η κατάλληλη ώρα για το πότισμα ήταν το απόγευμα, αλλά όταν ο καιρός ήταν θερμός και ξηρός και τα καπνόφυτα όψιμα ποτίζονταν δύο φορές ημερησίως, πρωί και απόγευμα. Επιπλέον, συμβουλευόνταν οι γεωργοί να έχουν κοντά στα σπορεία τους φρεάτια, το νερό των οποίων ήταν θερμότερο, γιατί το χλιαρό νερό ήταν καλύτερο για την ανάπτυξη των καπνόφυτων.¹⁹¹ Παράλληλα, παροτρύνονταν να προσθέτουν στο νερό κάθε εβδομάδα, μετά την τρίτη βδομάδα της βλάστησης των καπνόφυτων, λίγο νιτρικό κάλλιο¹⁹² και ακολούθως, να ποτίζουν ελαφρά με καθαρό νερό για να μη παραμένει στα φύλλα, γιατί τα κατέστρεφε. Το νιτρικό κάλλιο βοηθούσε τα καπνόφυτα, ώστε να αναπτυχθούν γρηγορότερα και να γίνουν πιο ζωντανά.

Οι αγροί στους οποίους θα μεταφτεύονταν τα καπνόφυτα θα έπρεπε να αροτριώνονται τέσσερις με πέντε φορές και η πρώτη θα έπρεπε να πραγματοποιείται το φθινόπωρο και οι υπόλοιπες κατά τον Δεκέμβριο, Ιανουάριο και Φεβρουάριο. Τα καπνόφυτα φυτεύονταν σε αυλάκια μέτριου βάθους και πλάτους, τα οποία ανοίγονταν με άροτρα, ενώ εάν επρόκειτο για καπνά τα οποία απαιτούσαν πότισμα τα αυλάκια ήταν πλατύτερα και βαθύτερα. Η καταλληλότερη εποχή για το φύτευμα των καπνόφυτων ήταν μετά τη λήξη των παγετών. Στην Ελλάδα η εποχή αυτή ήταν ο Μάρτιος και ο Απρίλιος, αλλά για την Κύπρο η εποχή αυτή άρχιζε νωρίτερα, δηλαδή τον Φεβρουάριο και τον Μάρτιο.¹⁹³ Αυτό οφειλόταν στο κλίμα της Κύπρου, το οποίο ήταν θερμό και ξηρό, ώστε να μπορέσουν να έχουν την ευκαιρία να λάβουν κάποιες βροχές και να αναπτυχθούν καλύτερα.

Οι γεωργοί γνώριζαν πως το πότισμα έβλαπτε την ποιότητα του καπνού και προκαλούσε την ανάπτυξη πολλών ασθενειών και ως εκ τούτου θα έπρεπε να το αποφεύγουν. Συγκεκριμένα, η ύδρευση των καπνόφυτων θα έπρεπε να περιορίζεται μόνο στο πρώτο πότισμα, το οποίο θα έπρεπε να εκτελούν οι καλλιεργητές χρησιμοποιώντας ραντιστήρι. Στις περιοχές της Μακεδονίας, Θράκης, Πόντου και Μ. Ασίας το πότισμα υποβίβαζε την ποιότητα του καπνού και συγκεκριμένα του μυρωδάτου, αφού έκανε τα φύλλα μεγαλύτερα, χονδρότερα και καθόλου κατάλληλα για τσιγάρα και καπνό. Στην Κύπρο όμως και το πότισμα μπορούσε να καταστεί ωφέλιμο κυρίως εάν τα καπνά βρίσκονταν σε ξηρές γαίες.¹⁹⁴ Έτσι, οι Κύπριοι γεωργοί συμβουλευόνταν να ποτίζουν τα καπνά τους

¹⁹¹ Ν. Μορφάκης, *ό.π.*, σ. 20.

¹⁹² Στο *ίδιο*, σ. 21. Συγκεκριμένα η αναλογία καθοριζόταν σε 5 δράμια νιτρικού καλλίου σε 10 οκάδες νερό.

¹⁹³ Στο *ίδιο*, σ. 31.

¹⁹⁴ Στο *ίδιο*, σ. 33.

δύο φορές εάν τα είχαν φυτέψει τον Φεβρουάριο και τρεις τον Μάρτιο, όμως θα έπρεπε να ήταν προσεκτικοί, γιατί η υγρασία θα ήταν καταστρεπτική.

Τα φύλλα του καπνού ωριμάζουν και άρα είναι έτοιμα για τη συλλογή, όταν η άνω επιφάνειά τους εμφανίζει κατά τόπους ωχρές κηλίδες, οι οποίες ακολούθως λαμβάνουν ξανθό χρώμα και προεξέχουν. Επίσης, η κορυφή και τα χείλη των φύλλων αρχίζουν να συστρέφονται. Τα ώριμα φύλλα ξεχώριζαν αφού ήταν παχύτερα, πιο κολλώδη, είχαν κλίση προς τα κάτω και κόβονταν ευκολότερα. Η συλλογή των φύλλων αποτελούσε πολύ σημαντική διαδικασία, γιατί εάν τα φύλλα είχαν συλλεχθεί χωρίς να είναι ώριμα δεν αποξηραίνονταν καλά, έπαιρναν πρασινοκίτρινο χρώμα και είχαν λιγότερο άρωμα. Αντίθετα, εάν συλλέγονταν πολύ ώριμα τότε θρυμματίζονταν κατά την κατεργασία και θεωρούνταν κατώτερης ποιότητας. Η διαδικασία αυτή έπρεπε να πραγματοποιείται τις πρωινές ώρες, γιατί κατά τις θερμές ή όταν έπνεε ξηρός άνεμος αυτά μαραίνονταν και δεν διακρίνονταν με ευκολία τα ώριμα, ενώ και η διαδικασία του ορμαθιάσματος (βελονιάσματος) των περισυλλεγμένων φύλλων γινόταν δύσκολη.

Η ωρίμανση των φύλλων άρχιζε από κάτω προς τα πάνω και για αυτό δεν συλλέγονταν όλα μαζί, αλλά τμηματικά. Το πρώτο κόψιμο των φύλλων συνήθως άρχιζε τρεις μήνες μετά τη φύτευση των καπνόφυτων στους αγρούς και συνήθως πραγματοποιούνταν επτά συλλογές. Η συλλογή των φύλλων θα έπρεπε να ολοκληρώνεται μέχρι την 1^η Οκτωβρίου, γιατί ο καπνός που παραγόταν μετέπειτα ήταν κατώτερης ποιότητας.¹⁹⁵ Συγκεκριμένα, οι συλλογές διακρίνονταν στις ακόλουθες επτά κατηγορίες:¹⁹⁶

- i. Πατόφυλλα: τα πρώτα 4 – 5 φύλλα,
- ii. Πρωτόφυλλα: τα 4 – 5 φύλλα, τα οποία ακολουθούν τα πατόφυλλα,
- iii. Δευτερόφυλλα: τα 4 – 5 φύλλα, τα οποία ακολουθούν τα πρωτόφυλλα,
- iv. Τριτόφυλλα: τα 4 – 5 φύλλα, τα οποία ακολουθούν τα δευτερόφυλλα,
- v. Τεταρτόφυλλα: τα 4 – 5 φύλλα, τα οποία ακολουθούν τα τριτόφυλλα,
- vi. Υποκορυφόφυλλα: τα 4 – 5 φύλλα, τα οποία ακολουθούν τα τεταρτόφυλλα,
- vii. Κορυφόφυλλα: τα 4 – 5 φύλλα, τα οποία βρίσκονται στην κορυφή του φυτού.

Τα κατώτερα φύλλα, τα πατόφυλλα, αποτελούσαν την κατώτερη ποιότητα του προϊόντος, τα μεσαία αποτελούσαν τα εκλεκτά φύλλα του φυτού και τα τελευταία, τα κορυφόφυλλα, αντιπροσώπευαν τις υποδεέστερες ποιότητες.¹⁹⁷ Βέβαια, σε κάποιες ποικιλίες καπνού αυτά μπορεί να είναι άριστης ποιότητας φύλλα (αλμυρού, γενιτζέ κλπ).

¹⁹⁵ Στο ίδιο, σ. 44.

¹⁹⁶ Στο ίδιο, σ. 41.

¹⁹⁷ Π. Γ. Γεννάδιος, στο ίδιο, σ. 664.

Τα κομμένα φύλλα τοποθετούνταν σε δέσμες σε καλάθια ή κιβώτια και σκεπάζονταν είτε με χόρτα ή με κανναβίτσα (κανναβόπανο) για να προφυλαχθούν από τις ακτίνες του ήλιου και τους ανέμους μέχρι να μεταφερθούν με ζώα ή με άμαξες στο σπίτι της επεξεργάστριάς τους.¹⁹⁸ Εκεί τα καπνά στοιβάζονταν σε καθαρό πάτωμα ή ψάθα και αφού καλύπτονταν με ύφασμα άρχιζε το ορμάθιασμα, για το οποίο χρειάζονταν βελόνες (σακοράφες) και σπάγκους, ειδικά κατασκευασμένους για αυτό τον σκοπό.

Βέβαια, στην Κύπρο τουλάχιστον μέχρι και το τέλος τουλάχιστον της δεκαετίας του 1920 υπήρχε η συνήθεια να μη διαχωρίζονται από τους παραγωγούς τα φύλλα στις διάφορες κατηγορίες, αλλά να μαζεύονται όλα, κακής και καλής ποιότητας. Τούτο συνέβαινε γιατί τη διαδικασία της διαλογής οι καλλιεργητές την θεωρούσαν δύσκολη, ανεφάρμοστη και σίγουρα δαπανηρή. Έτσι τόσο το Τμήμα Γεωργίας, όσο και οι Τελωνειακές αρχές, αναλάμβαναν συχνά να επεξηγούν στους καλλιεργητές ότι κατά τη συλλογή των φύλλων θα έπρεπε να μαζεύουν μόνο τα καλής ποιότητας φύλλα και ταυτόχρονα να είναι προσεκτικοί, ώστε να μην τα αναμειγνύουν με τα φύλλα κακής ποιότητας.¹⁹⁹

Στοιβαγμένα τα καπνά και καλυμμένα με το χονδρό αυτό ύφασμα άρχιζε από το στάδιο αυτό η ζύμωσή τους, που ονομαζόταν ύδρωμα.²⁰⁰ Η εφίδρωση των φύλλων και η μέτρια θερμότητα που αναπτύσσεται κάτω από τα καλύμματα συντελεί στη τελειοποίηση της ωρίμανσής τους και στην ένδειξη της καταλληλότερης στιγμής για να αποκαλυφθούν και να αρχίσει το ορμάθιασμα, που πραγματοποιούνταν με το πέρασμά των φύλλων από τη βάση τους με σακοράφα σε σπάγκο 1 ή 1 ½ μέτρου.²⁰¹ Την εργασία αυτή εκτελούσαν οι «ορμαθίστριες», οι εργάτριες που έκοβαν και συνέλεγαν τον καπνό το πρωί.²⁰² Κάθονταν στο έδαφος, στο δωμάτιο όπου βρίσκονταν τα χλωρά καπνά και έπαιρναν από μια βελόνα στην οποία περνούσαν σπάγκο τον οποίο έκαναν θηλιά στο ένα άκρο και πάνω σε αυτή περνούσαν τα καπνά. Τα φύλλα περνούσαν στη σακοράφα μέχρι αυτή να γεμίσει και ακολούθως μεταφέρονταν λίγα – λίγα με το χέρι, με μεγάλη προσοχή, στον σπάγκο. Η διαδικασία αυτή συνεχιζόταν μέχρι να γεμίσει ο σπάγκος και στο άλλο του άκρο γινόταν μία νέα θηλιά. Με αυτόν τον τρόπο σχηματιζόταν ένας ορμαθός, ο οποίος περιελάμβανε περίπου 20 – 50 φύλλα, αναλόγως του μήκους του σπάγκου και του μεγέθους φύλλων.²⁰³

Όταν ολοκληρωνόταν ο ορμαθός ακολουθούσε η συμπληρωματική ωρίμανση, με την τοποθέτησή του σε ένα σκοτεινό, υγρό δωμάτιο, το οποίο δεν θα προσβαλλόταν από ήλιο ή άνεμο, ώστε να παραμένει όσο το δυνατό περισσότερο σε σταθερή θερμοκρασία και υγρασία.²⁰⁴ Στο δωμάτιο οι

¹⁹⁸ Ν. Μορφάκης, στο *ίδιο*, σ. 43.

¹⁹⁹ “Tobacco picking”, *The Cyprus Agricultural Journal*, Απρίλιος 1921, σ. 58-59.

²⁰⁰ Π. Γ. Γεννάδιος, στο *ίδιο*, σ. 665.

²⁰¹ Στο *ίδιο*.

²⁰² Ν. Μορφάκης, στο *ίδιο*, σ. 45-46.

²⁰³ Π. Γ. Γεννάδιος, στο *ίδιο*.

²⁰⁴ Νικόλαος Μορφάκης, στο *ίδιο*, σ. 46.

ορμαθοί παρέμεναν περίπου δύο έως τρεις μέρες. Βέβαια, εάν τα καπνά έφταναν να αποξηρανθούν το φθινόπωρο η συμπληρωματική ωρίμανση δεν ήταν αναγκαία, αφού η διαδικασία την ωρίμανσης θα έπρεπε να επισπευσθεί.²⁰⁵ Μόλις ολοκληρωνόταν και αυτό το στάδιο, ξεκινούσε η σημαντική διαδικασία της ξήρανσης του καπνού με το κρέμασμα των ορμαθών από τα δύο άκρα τους στην ύπαιθρο. Όταν τα φύλλα αποξηραίνονταν από τη μία όψη, ο ορμαθός στρεφόταν ώστε να αποξηρανθεί και η άλλη όψη. Τα αποξηραμένα φύλλα διακρίνονταν από το μεσαίο νεύρο, δηλαδή το κοτσάνι τους, το οποίο δεν θα έπρεπε να έχει οποιαδήποτε υγρασία, να έχει πάρει κίτρινο χρώμα και να είναι ως εκ τούτου εύθραυστο.

Εκτός από την αποξήρανση των φύλλων στον ήλιο (sun-cured), υπήρχε και η τεχνητή ξήρανση, η οποία πραγματοποιούνταν με την τεχνητή θερμότητα (fire-cured), η οποία αντιμετωπιζόταν ως κατώτερη της πρώτης. Στην Ελλάδα η τεχνητή ξήρανση δεν ήταν κατάλληλη για τον καπνό που προοριζόταν για την παρασκευή τσιγάρων, αφού υπήρχε άφθονος και κατάλληλος ήλιος, στην Κύπρο συστηνόταν στους καλλιεργητές να εφαρμόζουν τη συμπληρωματική – μεικτή τεχνητή ξήρανση, ώστε να επιτύχουν καλύτερα αποτελέσματα.²⁰⁶ Συγκεκριμένα, κατά τη συμπληρωματική τεχνητή ξήρανση οι καπνοκαλλιεργητές θα έπρεπε να αφήσουν τα φύλλα του καπνού στον ήλιο για περίπου 15 μέρες, ώστε να αποκτήσουν το κίτρινο χρώμα το οποίο ζητούσε η αγορά. Ακολούθως, αντί να συνεχίσουν να έχουν τα καπνά στον ήλιο και να γίνουν πιο σκουρόχρωμα, να αποκτήσουν δηλαδή καστανό χρώμα και να ξεραθούν τελείως, θα έπρεπε να τα τοποθετήσουν σε ξηραντήριο και με την τεχνική ταχείας αποξήρανσης να σταματήσει ο χρωματισμός τους.

Τα ξηραντήρια (φούρνοι) ήταν δωμάτια στην οροφή των οποίων υπήρχαν οπές, οι οποίες άνοιγαν και έκλειναν ώστε να ρυθμιστεί κατάλληλα η θερμοκρασία και η υγρασία του εσωτερικού χώρου. Επίσης, γύρω από τα ξηραντήρια υπήρχε δωμάτιο ή υπόστεγο στο οποίο τοποθετούνταν οι ορμαθοί πριν από την εισαγωγή και μετά την εξαγωγή τους από αυτά.

Η θέρμανση των ξηραντηρίων γινόταν με δύο τρόπους:²⁰⁷

- i. Με θερμάστρες οι οποίες τοποθετούνταν στα ξηραντήρια και σε αυτές καίγονταν ξύλα ή ξυλάνθρακες, που έδιναν μία χαρακτηριστική οσμή στον καπνό.
- ii. Θερμάστρες και κλιβάνους που βρίσκονταν στο υπόγειο του ξηραντηρίου και οι οποίες είχαν προς τα πάνω θυρίδα που συγκοινωνούσε με αυτό. Η θυρίδα άνοιγε, έκλεινε, ή μισάνοιγε για να κανονιστεί η θερμοκρασία του ξηραντηρίου.

Στα ξηραντήρια οι καλλιεργητές για να συμπληρώσουν τη διαδικασία της αποξήρανσης των φύλλων αναρτούσαν τους ορμαθούς ανά δύο και άναβαν τη θερμάστρα ή τον κλίβανο για να δημιουργηθεί

²⁰⁵ Στο ίδιο, σ. 48 – 49.

²⁰⁶ Στο ίδιο, σ. 49.

²⁰⁷ Στο ίδιο, σ. 50.

θερμοκρασία 60°K. εντός του δωματίου, την οποία διατηρούσαν για διάστημα 20 ωρών. Εάν διαπιστωνόταν ότι υπήρχε πολλή υγρασία (αχνός) εντός του ξηραντηρίου, θα έπρεπε να ανοίγουν τις οπές που υπήρχαν στην κορυφή για να φύγει και παράλληλα, να ανυψώσουν τη θερμοκρασία, ώστε να διατηρηθεί στον ίδιο βαθμό. Οι οπές άνοιγαν μόνο για να διαφύγει η υγρασία.

Η διαδικασία διαρκούσε περίπου τρεις μήνες και εάν μετά το πέρας αυτού του διαστήματος παρατηρούνταν ότι το κάτω στρώμα των αρμαθιών είχε αποκτήσει χρώμα βελούδο, τότε αφαιρούνταν από ένα μέρος 2-3 στρώματα, όχι αυτά που βρίσκονταν πλησίον του φούρνου, και εξεταζόταν εάν τα ανώτερα στρώματα είχαν μαυρίσει αρκετά.²⁰⁸ Μόλις, λοιπόν, ο καπνός αποκτούσε το κατάλληλο χρώμα αφηνόταν η θύρα του δωματίου ανοικτή 3-4 μέρες για να ψυχρανθεί ο καπνός. Ακολούθως, ξεκρεμιούνταν οι αρμαθιές και μεταφέρονταν σε κενή αποθήκη, της οποίας το πάτωμα ήταν καλυμμένο με ψάθες και απλώνονταν εκεί, η μία δίπλα από την άλλη. Οι αρμαθιές ραντίζονταν ελαφρώς αναλόγως της μαλακότητας ή της ξηρότητας του καπνού, ώστε να καταστεί μαλακός και να μη θρυμματίζεται κατά την επεξεργασία. Ανάλογα με τον αριθμό των αρμαθιών που υπήρχαν, νέα σειρά τοποθετούνταν στην προηγούμενη, δημιουργώντας στοιβάδα.

Μετά την ολοκλήρωση της διαδικασίας αυτής, 5-15 ορμαθοί δένονταν μαζί από τις δύο άκρες τους σε σχοινί και σχημάριζαν τα λεγόμενα τόπια, στην Κύπρο τους λεγόμενους θυσάνους, που κρέμονταν από την οροφή της αποθήκης μέχρι περίπου τον Οκτώβριο ή Νοέμβριο για να απορροφήσουν υγρασία (νοτίσουν) και να είναι εύκολος ο χειρισμός τους χωρίς τριβή.²⁰⁹ Κατεβάζονταν, λοιπόν, τότε τα τόπια και συσκευάζονταν τα φύλλα σε δεμάτια («καλούπια»), τα οποία στοιβάζονταν σε αποθήκη σε στοιβάδες ύψους και πλάτους περίπου ενός και μήκους δύο ή περισσότερων μέτρων για να αρχίσει η διαδικασία της ζύμωσης του καπνού. Σε αρκετές περιοχές οι καπνοκαλλιεργητές πωλούσαν τον καπνό τους σε θυσάνους, τους οποίους έδεναν σε δέματα για να μεταφερθούν, αλλά για να συμβεί αυτό θα έπρεπε ο καπνός να έχει φύλλα στο σύνολό του ομοιόμορφα και του ίδιου μεγέθους, εάν επρόκειτο για καπνό κατώτερης ποιότητας.²¹⁰

Ο καπνός για να μπορέσει να πωληθεί στους εμπόρους θα έπρεπε να είναι διαχωρισμένος σε ποιότητες και δεματοποιημένος (μπαλλάρισμα) από τον καλλιεργητή, μια διαδικασία που όμως δεν συνέβαινε στην Κύπρο. Από τη μία, ο έμπορος προτιμούσε τον καπνό δεματοποιημένο και χωρισμένο σε ποιότητες για να μπορεί να αξιολογεί το προϊόν που σκόπευε να αγοράσει. Από την άλλη, ο παραγωγός θα έπρεπε να δεματοποιεί τον καπνό για να γνωρίζει καλύτερα την ποσότητα και την ποιότητα του προϊόντος του, ώστε να αυξάνει την αξία του. Άλλωστε, ο δεματοποιημένος καπνός πωλούνταν σε υψηλότερη τιμή και για τη συσκευασία του ο καλλιεργητής εργαζόταν τις

²⁰⁸ Χ. Γ. Πελαγίας – Ε. Δημητριάδης, *στο ίδιο*, σ. 47-48.

²⁰⁹ Π. Γ. Γεννάδιος, *στο ίδιο*, σ. 665· Ν. Μορφάκης, *στο ίδιο*, σ. 51-53.

²¹⁰ Ν. Μορφάκης, *στο ίδιο*, σ. 53.

ώρες της αργίας του και τις μακρές νύχτες του φθινόπωρου και του χειμώνα. Συγκεκριμένα, ο δεματοποιημένος καπνός διαχωριζόταν σε δεσμίδες, στοιβάδες και δέματα.²¹¹

Συγκεκριμένα, για να κατασκευαστούν οι δεσμίδες, ο κατασκευαστής/στρια καθόταν στο δάπεδο, έχοντας μπροστά του τραπέζι, όπου τοποθετούσε τα φύλλα, τα οποία αφαιρούσε από τον ορμαθό. Ακολούθως, έπαιρνε ένα – ένα τα φύλλα και τα ίσιωνε (σιδέρωνε) με το χέρι, θέτοντας το ένα ακριβώς πάνω από το άλλο. Οι δεσμίδες αποτελούνταν από 15 ή 20 φύλλα ή περισσότερα, αναλόγως του μεγέθους τους. Έπειτα, σε ένα διπλανό στρογγυλό τραπέζι τοποθετούσε τις δεσμίδες με την κορυφή των φύλλων στο κέντρο και τους μίσχους προς τα έξω και ακτινοειδώς. Πάνω από τις δεσμίδες τοποθετούσε μία σανίδα, στην οποία εάν χρειαζόταν έβαζε ένα μικρό βαρίδι. Σκοπός της σανίδας ήταν να πιέσει τα φύλλα και να τα ενώσει. Σημαντικό ήταν στις δεσμίδες να τοποθετούνταν φύλλα ισομεγέθη και του ιδίου χρώματος. Για τον λόγο αυτό κατασκευάζονταν τεσσάρων ειδών δεσμίδες, οι οποίες αποτελούνταν από φύλλα μέτρια, μεγαλόφυλλα, μικρόφυλλα και τα κακής ποιότητας (ρεφούζια, βλαμμένα), ενώ σε χρώματα χωρίζονταν σε κανονικά, πρασινοκίτρινα, σκοτεινά κλπ.²¹² Τα ελαττωματικά φύλλα, αυτά που δεν είχαν λιπαρή υφή ή είχαν οποιοδήποτε άλλο ελάττωμα, κατασκευάζονταν σε ιδιαίτερες δεσμίδες και δεν έπρεπε να αναμειγνύονται με τα φύλλα καλής ποιότητας.

Αφότου ολοκληρωνόταν η κατασκευή των δεσμίδων, άρχιζε η διαδικασία του δεσίματος των δεσμίδων, η οποία βοηθούσε την κατοπινή επεξεργασία του καπνού. Το δέσιμο γινόταν με νήματα και σπάγκους κατώτερης ποιότητας και ονομαζόταν κεφαλοδέσιμο. Τις δεσμίδες τις παραλάμβανε ο στοιβαδός, ο οποίος ήταν υπεύθυνος να εξετάζει την κάθε μία, ώστε αυτές να αποτελούνται από φύλλα ομοιόμορφα, ισομεγέθη και ομοίου χρώματος. Εάν υπήρχαν ανομοιομορφίες αφαιρούσε από τις δεσμίδες τα φύλλα και τα παρέδιδε σε άλλη κατασκευάστρια. Από τις δεσμίδες ο στοιβαδός σχημάτιζε τις στοιβάδες στην αποθήκη, οι οποίες εξίσου έπρεπε να αποτελούνται από φύλλα της ίδιας τάξης, χρώματος και μεγέθους. Οι στοιβάδες δημιουργούνταν τοποθετώντας τα δεμάτια με τρόπο, ώστε οι μίσχοι να είναι προς τα έξω και οι κορυφές των φύλλων προς τα μέσα. Επιπλέον, οι στοιβάδες που θα τοποθετούνταν στο περιθώριο θα έπρεπε να είναι αυτές που περιελάμβαναν τα κακής ποιότητας φύλλα, ενώ προς τα εντός τα καλής ποιότητας. Οι στοιβάδες πιέζονταν επαρκώς με επιπρόσθετα βαρίδια (σανίδια, λίθους κλπ). Η πίεση που δέχονταν τα φύλλα ήταν πολύ σημαντική για αυτό θα έπρεπε να ρυθμίζεται, όσο πιο υγρά ήταν τα φύλλα η πίεση θα έπρεπε να ήταν λιγότερη και το αντίθετο. Τούτο γινόταν γιατί τα καπνά εάν ήταν υγρά, θα έπρεπε να αερίζονται για να μη μουχλιάζουν.

²¹¹ Στο ίδιο.

²¹² Στο ίδιο, σ. 55.

Στην κλειστή πια αποθήκη όπου βρίσκονταν οι στοιβάδες, τα καπνά υφίσταντο δεύτερη ζύμωση, η οποία ήταν πιο αργή και πιο ασθενής από την πρώτη. Σε αυτό το στάδιο αναπτυσσόταν στα καπνά το άρωμα και βελτιωνόταν το χρώμα του φύλλου.²¹³ Η κατάσταση της ζύμωσης των στοιβάδων θα έπρεπε να επιτηρείται για περίοδο περίπου 40 ημερών με μεγάλη προσοχή, γιατί δεν θα έπρεπε η θερμοκρασία να υπερβεί τους 25° Κ. αφού προκαλούνταν το λεγόμενο άναμμα των φύλλων, το οποίο έβλαπτε την ποιότητα ενώ μπορούσε ακόμη και να καταστρέψει τον καπνό. Για να αποφευχθεί αυτό, η στοιβάδα διαλυόταν για να αεριστούν οι δεσμίδες και μετά να επαναστοιβαχθούν. Ως εκ τούτου, ο αερισμός της αποθήκης στην οποία βρίσκονταν οι στοιβάδες ήταν πολύ σημαντικός και γινόταν από τις θυρίδες που βρίσκονταν στην οροφή, ώστε να διασφαλίζεται ότι δεν θα υπήρχε ούτε ξηρασία ούτε υγρασία.

Μετά το πέρας των 40 ημερών ολοκληρωνόταν η ζύμωση και οι στοιβάδες διαλύονταν για να κατασκευαστούν από αυτές τα δέματα ή αλλιώς τέγκια, τα οποία θα έπρεπε να έχουν βάρος 40 – 50 οκάδων, ή 10 -20 οκάδων για εκλεκτό καπνό. Η συσκευασία των καπνών σε δέματα γινόταν με διαφορετικούς τρόπους σε κάθε περιοχή ή για κάθε είδος.²¹⁴ Τα δέματα κατασκευάζονταν μέσα σε κιβώτια στητά χωρίς πώμα ή πυθμένα. Σε αυτά οι δεσμίδες τοποθετούνταν κατά σειρά με τρόπο ώστε μπροστά και πίσω να καταλήγουν πάντοτε οι μίσχοι. Το κάθε δέμα αποτελούνταν πάντα από φύλλα της ίδιας τάξης και μεγέθους, αλλά στην εξωτερική επιφάνεια του δέματος τοποθετούνταν τα φύλλα κατώτερης ποιότητας, τα οποία συνήθως βλάπτονταν από τη μετακίνηση και την αποστολή των δεμάτων. Τέλος, τα δέματα περιβάλλονταν από ύφασμα χοντρό βαμβακερό ή λινό ή καναβάτσο και δένονταν με σχοινιά.

Η συσκευασία του καπνού σε δέματα κάποιες φορές γινόταν από τον καπνοκαλλιεργητή, αλλά συνήθως η διαδικασία αυτή εκτελούνταν από τον έμπορα του καπνού. Ουσιαστικότερα, οι μεγάλοι καπνέμποροι διέθεταν μεγάλες αποθήκες και προέβαιναν σε μία τρίτη στη σειρά κατεργασία του καπνού. Αφού διέλυαν τα δέματα τα ανακατασκεύαζαν, αφαιρώντας από αυτά τυχόν φύλλα κατώτερης ποιότητας.²¹⁵ Η ανακατασκευή των δεμάτων είχε σκοπό να τα καταστήσει τελειότερα και για τον σκοπό αυτό χρησιμοποιούνταν η βοήθεια πιεστηρίου.

Στην αποθήκη όπου τοποθετούνταν τα δέματα, ο καπνός θα έπρεπε να επιβλέπεται τακτικά, τόσο από την υγρασία όπου μπορούσε να οδηγήσει στο μούχλιασμα, όσο και από τη ζύμωση, η οποία θα ξανάρχιζε από τον επόμενο Μάρτιο. Επίσης, τα δέματα θα έπρεπε φέρουν αριθμό εισαγωγής στην αποθήκη, σημείωση για την τάξη των φύλλων, την ποιότητα και το χρώμα τους, καθώς και για τον τρόπο που ήταν φτιαγμένο το δέμα (π.χ. εάν τα περιφερικά φύλλα ήταν κατώτερης ποιότητας

²¹³ Π. Γ. Γεννάδιος, *στο ίδιο*, σ. 665.

²¹⁴ *Στο ίδιο*.

²¹⁵ *Στο ίδιο*, σ. 666.

κοκ.).²¹⁶ Τα στοιχεία αυτά σημειώνονταν και σε ειδικό βιβλίο για να μπορεί ο καλλιεργητής ή ο έμπορος να γνωρίζει σε κάθε στιγμή τον αριθμό των δεμάτων, την ποιότητα του καπνού κλπ.

Κατά την περίοδο στην οποία ο καπνός βρισκόταν εντός της αποθήκη, μπορούσε να προσβληθεί από ένα έντομο με την ονομασία «ο σκώληξ του ξηρού καπνού», το οποίο ήταν κολεόπτερο που έτρωγε τον ξηρό καπνό, καθώς ήταν αποθηκευμένος.²¹⁷ Σε ένα τεύχος της Κυπριακής Εφημερίδος, δημοσιεύθηκε άρθρο του Διευθυντή Γεωργίας, Διομήδη Σαρακωμένου, που αφορούσε στο θέμα της προστασίας του καπνού από το σκαθάρι αυτό (*Lassioderma Serricome*).²¹⁸

Ο Σαρακωμένος εξηγούσε πως το φυτό του καπνού εξαιτίας της φύσης του και της γρήγορης ωρίμανσής του ήταν επιρρεπές στις αλλαγές της θερμοκρασίας και στα φυσικά φαινόμενα. Συγκεκριμένα, σημείωνε ότι ο υγρός καιρός, οι δυνατοί άνεμοι και η παρατεταμένη βροχόπτωση είχαν βλαπτικές συνέπειες στο φυτό και μπορούσαν ακόμη να καταστρέψουν ολόκληρη την εσοδεία. Πέρα από τα φυσικά φαινόμενα, ο καπνός μπορούσε να προσβληθεί και από έντομα που επηρέαζαν το φυτό και πρόσβαλλαν τη ρίζα, τον μίσχο και τα φύλλα. Οι χειρότεροι επομένως εχθροί του καπνού ανήκαν στο ζωικό βασίλειο, με πιο επικίνδυνα τα έντομα. Το «σκαθάρι του καπνού» ήταν ένα από τα χιλιάδες διαφορετικά έντομα που επιτίθονταν στον καπνό και το οποίο προσέβαλλε τα αποξηραμένα φύλλα καπνού καταστρέφοντάς τα.

Η καλλιέργεια του καπνού στην Κύπρο πριν την άφιξη των Βρετανών

Όπως αναφέρει ο Γεννάδιος στην Έκθεσή του για τη γεωργία στην Κύπρο, η καλλιέργεια του καπνού στο νησί αποτελούσε μία πολύ γνωστή ασχολία για τους κατοίκους, αφού παραγωγή καπνού υπήρχε σε πολλές επαρχίες.²¹⁹ Για πολλούς αιώνες καλλιεργούνταν σε πολλές περιοχές, ιδίως στην Καρπασία, στο Κοιλάνι, στο Όμοδος και στην Πάφο.

Σχετικά με την καπνοκαλλιέργεια στην Κύπρο επί Τουρκοκρατίας αναφορές γίνονται από διάφορους περιηγητές, οι οποίοι είχαν επισκεφθεί το νησί. Τέτοιες αναφορές, οι οποίες φανερώνουν την καλλιέργεια και τη χρήση καπνικών ειδών στην Κύπρο υπάρχουν συγκεντρωμένες στο βιβλίο του Claude Delaval Cobham.²²⁰ Μια από αυτές ανήκει στον Άγγλο περιηγητή Dr Hume, ο οποίος βρέθηκε

²¹⁶ Ν. Μορφάκης, *Καπνός, ό.π.*, σ. 58.

²¹⁷ Χ. Γ. Πελαγίας – Ε. Δημητριάδης, *στο ίδιο*, σ. 80.

²¹⁸ «An insect which attacks tobacco, by D. Saracomenos, Director of Agriculture», *Η Κυπριακή Εφημερίς*, Οκτώβριος 1908, σ. 300-301.

²¹⁹ Π. Γεννάδιος, *Έκθεσις περί της εν Κύπρω γεωργίας, Β'*, (Αθήνα 1895), σ. 37

²²⁰ C. D. Cobham, *Excerpta Cyprica, Materials for a history of Cyprus*, Nicosia 1969 (α' έκδ. Cambridge 1908), με αποσπάσματα και μεταφράσεις από βιβλία που ασχολούνται με την Κύπρο, από ογδόντα διαφορετικούς συγγραφείς από το 23 μ.Χ. μέχρι το 1866.

στην Κύπρο τον Ιούνιο του 1801 και κατέγραψε τις εμπειρίες του από την επίσκεψή του.²²¹ Το πλοίο του Hume αγκυροβόλησε στη μαρίνα της Λάρνακας, η οποία περιγράφεται ως μικρός τόπος με ένα τέμενος, μια εκκλησία, λουτρό, καφενεία και καταστήματα γεμάτα προϊόντα. Από τα καταστήματα αυτά μπορούσε κανείς να προμηθευτεί αποίκιλτα και ριγέ βαμβακερά, υφάσματα από βαμβάκι και μετάξι, μεταξένια πορτοφόλια, σκεύη και βιβλία γραμμένα στα ελληνικά, καθώς και πίπες καπνού²²². Οι τελευταίες, μαζί με τα υπόλοιπα πολυτελή αγαθά που περιγράφει ο Άγγλος περιηγητής δεν προορίζονταν να αγοραστούν από τους φτωχούς ντόπιους χωρικούς, αλλά κυρίως από τους ξένους κατοίκους της Λάρνακας και τη μικρή κοινότητα των ευκατάστατων ντόπιων που συναλλάσσονταν μαζί τους.

Αναφορές σε περιοχές με εκτάσεις με καπνό υπάρχουν στις περιγραφές των M. De Veniz και Ali Bey el Abbasi. Ο M. De Veniz ήταν για δεκαέξι χρόνια πρόξενος της Βρετανικής Αυτοκρατορίας στο Χαλέπι και στην Κύπρο και πέθανε το 1792, σε ηλικία 51 ετών.²²³ Στις σημειώσεις του καταγράφεται πως η Κύπρος ήταν διαχωρισμένη σε δεκαέξι επαρχίες και σε μια από αυτές, την *Afdimo* (Αυδήμου), καλλιεργούνταν καπνός, μετάξι και βαμβάκι.²²⁴

Ο Ali Bey el Abbasi ήταν ο συγγραφέας του έργου “Travels of Ali Bey”, ο οποίος στο ταξίδι του από την Τρίπολη στην Αλεξάνδρεια προσάραξε, εν μέσω μιας τρικυμίας, στη Λεμεσό στις 7 Μαρτίου 1806 και έτσι κατά τύχη επισκέφθηκε την Κύπρο.²²⁵ Παρόλο που βρέθηκε απρογραμμάτιστα στο νησί, που όπως αναφέρει οι Έλληνες ποιητές είχαν απαθανάτισε μέσα από τις περιγραφές τους για τις περιπέτειες της θεάς του έρωτα, βρήκε την ευκαιρία να περιηγηθεί και να συναντήσει σημαίνοντα πρόσωπα της τοπικής Εκκλησίας. Στην περιγραφή από την περιήγησή του στην Πάφο και συγκεκριμένα στη Γεροσκήπου, όπου επισκέφτηκε τον «Ιερό Κήπο της Αφροδίτης», ανέφερε πως τον βρήκε ολόκληρο σπαρμένο με σιτάρι και λίγο καπνό· δέντρα δεν υπήρχαν εκτός σε μερικές σχισμές του βράχου και λίγη άγρια βλάστηση.²²⁶

Η αναφορά του Ali Bay για την πολύ περιορισμένη καλλιέργεια καπνού που συνάντησε στη Γεροσκήπου δεν είναι η σπουδαιότερη πληροφορία που αναδεικνύεται μέσα από την περιγραφή του. Το πιο σημαντικό απόσπασμα είναι η εκτίμησή του ότι η Κύπρος θα μπορούσε να μετατραπεί σε μια «ενδιαφέρουσα χώρα», εάν επικρατούσε μια «νέα τάξη πραγμάτων», η οποία θα ενθάρρυνε την ανάπτυξη των εθνικών βιομηχανιών.²²⁷ Όπως σχολίαζε, ένα φιλελεύθερο σύνταγμα, το οποίο θα

²²¹ Walpole, Robert (ed.), *Travels in Various Countries of the East, Being a Continuation of Memoirs Relating to European and Asiatic Turkey, etc.*, Cambridge University Press 2021, σ. 246-248., C. D. Cobham, στο ίδιο, σ. 325.

²²² Walpole, Robert (ed.), στο ίδιο, σ. 246., C. D. Cobham, στο ίδιο, σ. 339.

²²³ C. D. Cobham, στο ίδιο, σ. 368-373.

²²⁴ Στο ίδιο, σ. 373.

²²⁵ Bey, Ali, *Travels of Ali Bey, in Marocco Tripoli, Cyprus, Egypt, Arabia, Syria, and Turkey. Between the years 1803 and 1807*, Vol. I, London 1816, σ. 256-307., C. D. Cobham, στο ίδιο, σ. 391-411.

²²⁶ Bey, Ali, στο ίδιο, σ. 294. C. D. Cobham, στο ίδιο, σ. 406.

²²⁷ Bey, Ali, στο ίδιο, σ. 304-305. C. D. Cobham, στο ίδιο, σ. 410-411.

διασφάλιζε την ελευθερία, την ιδιωτική περιουσία και θα εξάλειφε όσο το δυνατό περισσότερο την αντιπαλότητα μεταξύ των θρησκειών, θα μπορούσε να καταστήσει το νησί ένα από τα πιο ευδαίμονα μέρη του κόσμου. Η θερμοκρασία του κλίματος, το εξαιρετικό νερό, η ποσότητα του οποίου θα μπορούσε να αυξηθεί με μερικά έργα και με την αναδάσωση του νησιού, καθώς και η γονιμότητα του μεγαλύτερου μέρους του εδάφους ήταν συνθήκες που θα συνέτειναν σε αυτό. Οι αποδόσεις του βαμβακιού, του κρασιού και του σιταριού θα μπορούσαν να αυξηθούν, όπως και ο πληθυσμός με την ελευθερία και την ασφάλεια των κατοίκων. Έτσι, τα εργοστάσια ζάχαρης και καπνού, όπως υποδεικνυε, θα μπορούσαν να οικοδομηθούν ξανά, παράλληλα με τα πολλά ορυχεία του χαλκού και άλλων ίσως πλουσιότερων μετάλλων που υπήρχαν στο νησί.

Όσον αφορά στην ύπαρξη καλλιέργειας καπνού στην περιοχή της Πάφου, και συγκεκριμένα στη Γεροσκήπου ("Ieros Kyros"), αυτή επιβεβαιώνεται και από το κείμενο του William Turner, ο οποίος κατέγραψε τις εντυπώσεις του από την επίσκεψη του στην Κύπρο, το 1815, στο έργο του "Journal of a Tour in the Levant".²²⁸ Ο Turner σχολίαζε ότι σημαντικές ποσότητες καπνού παρασκευάζονταν στην Πάφο και μάλιστα αρκετές ήταν καλύτερες από αυτές της Λατάκας.

Στην Κύπρο, λοιπόν, κατά την ύστερη οθωμανική περίοδο υπήρχαν περιοχές, όπου καλλιεργούνταν καπνός σε σημαντικές ποσότητες, με επιτυχημένα ή όχι αποτελέσματα. Η καλλιέργεια καπνού, ακόμη και λίγα χρόνια πριν από την άφιξη των Βρετανών, επιβεβαιώνεται και από το βιβλίο του Ιρλανδού διπλωμάτη, τραπεζίτη και συγγραφέα, J. L. Farley «Αίγυπτος, Κύπρος και Ασιατική Τουρκία». Αναφορά σε αυτό γίνεται και στην *Κυπριακή Εφημερίδα*, τον Ιανουάριο 1918.²²⁹

Ο συγγραφέας ανέφερε ότι η Κύπρος παρήγαγε προϊόντα όπως «σιτάρι, κριθάρι, μετάξι, βαμβάκι, μαλλί, ρουβία η βαφική, λινάρι, σουσάμι, καπνός, κολοκύθες, λάδι, κρασί, σύκα, σταφίδες, μέλι, κ.λπ.»²³⁰ Συγκεκριμένα για τον καπνό ανέφερε ότι το 1874 επικρατούσε στο νησί μονοπώλιο και υπήρχαν οκτώ αποθήκες, από τις οποίες οι τέσσερις ήταν στη Λευκωσία, δύο στη Λάρνακα και δύο στη Λεμεσό.²³¹ Οι τιμές πώλησης κυμαίνονταν από 10 μέχρι 30 γρόσια και η ποιότητα του καπνού ήταν από τις πιο χαμηλές, αφού περίπου 6.000 οκάδες πωλούνταν για 15 γρόσια την οκά.

Αναφορικά με την ετήσια παραγωγή, αυτή ανερχόταν περίπου στις 100.000 οκάδες και η Κυβέρνηση κέρδιζε 1.300.000 γρόσια. Από την παραγωγή αυτή το 1/10 εξαγόταν στη Συρία και στην Τουρκία σε σφραγισμένα πακέτα. Η Κύπρος, όμως, τα προηγούμενα χρόνια παρήγαγε τη διπλάσια ποσότητα καπνού, δηλαδή 200.000 οκάδες, στοιχείο που ίσως καταδεικνυε πως οι Κύπριοι γεωργοί γνώριζαν

²²⁸ Turner, William, Esq. *Journal of a Tour in the Levant*, Vol. II, London 1820, σ. 564., C. D. Cobham, στο ίδιο, σ. 424-450.

²²⁹ "Agricultural Notes upon the products of Cyprus during 1876 & 1877", *The Cyprus Agricultural Journal*, Ιανουάριος 1918, σ. 12.

²³⁰ James Lewis Farley, *Egypt, Cyprus and Asiatic Turkey*, Λονδίνο 1878, σ. 150.

²³¹ Στο ίδιο, σ. 259.

το καλά το φυτό και τον τρόπο καλλιέργειάς του. Παρόλα αυτά, όπως επισήμαινε ο συγγραφέας, λόγω της ταλαιπωρίας στην οποία υποβαλλόταν ο καλλιεργητής, η ποσότητα που παραγόταν πλέον μειώθηκε πολύ (κατά την αναφορά σε 5.000 οκάδες).²³² Ο καπνός που χρησιμοποιούνταν σημειώνεται πως εισαγόταν από τον Βόλο και τη Θεσσαλονίκη και πληρωνόταν για αυτόν δασμός που ανερχόταν στα 3 γρόσια.

Συνεπώς, μέχρι και τα πρώτα χρόνια της Αγγλοκρατίας, η καλλιέργεια του καπνού είχε σχεδόν εντελώς εγκαταλειφθεί εξαιτίας, όπως αναφέρει ο Γεννάδιος, «στην υπαγωγή της καταναλώσεως του είδους εις μονοπώλιον, και επομένως της υπό αυστηρόν έλεγchon υποβολής της παραγωγής».²³³ Το ίδιο επιβεβαιώνεται και από τον W. Bevan, ο οποίος κατέγραψε στην αναφορά του για την κυπριακή γεωργία πως πριν από τη βρετανική κατοχή η καλλιέργεια δεν ήταν εκτεταμένη, ενώ η ποσότητα που παραγόταν παρουσίαζε διακυμάνσεις και ο μέσος όρος ετησίως ήταν περίπου 56.000 λίβρες.²³⁴ Ανάλογα, λοιπόν, ήταν και τα έσοδα της Κυβέρνησης, τα οποία βάσει των αναφορών του Βρετανικού Προξενείου δεν ξεπερνούσαν τις £300 έως £400 τον χρόνο.

Το μονοπώλιο της Εταιρείας Régie, το οποίο επιβλήθηκε το 1874 στην Οθωμανική Αυτοκρατορία, επέφερε πολλούς αυστηρούς περιορισμούς και επέδρασε εντελώς αρνητικά στον τομέα της καπνοκαλλιέργειας στην Κύπρο, αφού μέχρι την άφιξη των Βρετανών το 1878 είχε ήδη σχεδόν καταστραφεί.²³⁵ Το μονοπώλιο αυτό, μια αυστηρή φορολογική νομοθεσία, έπαψε να ισχύει με την Αγγλοκρατία, αλλά οι κανονισμοί συνέχισαν να εφαρμόζονται με πιο επιστάμενο τρόπο εξαιτίας της αποτελεσματικής διοίκησης που μπορούσε να ασκηθεί. Συγκεκριμένα, οι λειτουργοί της βρετανικής διοίκησης, οι οποίοι ήταν υπεύθυνοι για τον έλεγχο του τομέα, τη συλλογή των φόρων και την παρεμπόδιση της παράνομης διακίνησης, είχαν να επιτελέσουν πολύ δύσκολη εργασία, αλλά συνάμα και οι καλλιεργητές δεν επέλεγαν πια να ασχοληθούν με αυτή την καλλιέργεια λόγω των σύνθετων περιορισμών και των διατυπώσεων που υπήρχαν.²³⁶

Στο τέλος του 19^{ου} αιώνα η Κύπρος εισήγαγε και κατανάλωνε ετησίως περίπου 120.000 οκάδες καπνού, με αξία που έφτανε τις £12.000 περίπου, ποσό το οποίο θα μπορούσε να παραμένει στη χώρα, εάν αναπτυσσόταν η καπνοκαλλιέργεια.²³⁷ Επιπλέον, εκτός από τα έσοδα που θα μπορούσε να αποφέρει στο νησί, τόσο από την εγχώρια κατανάλωση όσο και από την εξαγωγή του καπνού, θα μπορούσε να προσφέρει εργασία στις φτωχές εργατικές οικογένειες και συγκεκριμένα, στα παιδιά και στις γυναίκες, αφού μεγάλο μέρος της καλλιέργειας και ολόκληρη η διαδικασία της συγκομιδής

²³² Στο ίδιο.

²³³ Π. Γεννάδιος, στο ίδιο, σ. 37.

²³⁴ William Bevan, *Notes on agriculture in Cyprus and its products*, (Λονδίνο) 1919, σ. 92-93.

²³⁵ Στο ίδιο, σ. 93.

²³⁶ Στο ίδιο.

²³⁷ Π. Γεννάδιος, στο ίδιο, σ. 37.

θα μπορούσε να εκτελεστεί από αυτούς. Παράλληλα, θα μπορούσε να αναπληρώσει και τις απώλειες που υπήρχαν εξαιτίας της υποτίμησης των οίνων και να δώσει στους κατοίκους μια νέα πηγή εσόδων.

Το μονοπώλιο της Régie και η νομοθεσία για τον καπνό επί Τουρκοκρατίας και οι αλλαγές από τους Βρετανούς

Το μονοπώλιο της Régie

Στην Οθωμανική Αυτοκρατορία, στα τέλη του 19^{ου} αιώνα μέχρι τις αρχές του 20^{ου} αιώνα, ο καπνός αποτελούσε μια από τις πιο προσοδοφόρες καλλιέργειες, αφού κατά τη δεκαετία του 1880 μεγάλες εταιρίες παραγωγής τσιγάρων στην Αίγυπτο, Ευρώπη και Η.Π.Α. άρχισαν να αυξάνουν τις ποσότητες τους σε καπνό ανώτερης ποιότητας, τον οποίο προμηθεύονταν από τις βαλκανικές περιοχές και την Ανατολή.²³⁸ Επίσης, τα καπνικά προϊόντα ήταν δημοφιλή ανάμεσα στους κατοίκους της Αυτοκρατορίας. Συνεπώς, ήταν αναμενόμενο, τόσο οι ντόπιοι, όσο και οι ξένοι επιχειρηματίες να προσπαθήσουν να αποκτήσουν ένα μεγάλο μερίδιο από τα έσοδα, τα οποία εξασφαλιζόνταν από την πώληση του καπνού. Η εφαρμογή μονοπωλίων στην εγχώρια αγορά αποτελούσε τη μέθοδο για την εξασφάλιση κέρδους από το εμπόριο του καπνού.

Σε αυτό πλαίσιο, το 1872 δύο Έλληνες κεφαλαιούχοι, ο Γιώργος Ζαρίφης και ο Χρηστάκης Ζωγράφος, κατάφεραν να αποκτήσουν το μονοπώλιο αγοραπωλησίας καπνού στην Κωνσταντινούπολη για περίοδο πέντε ετών και ως αντάλλαγμα θα πλήρωναν ετησίως στην κυβέρνηση 400.000 οθωμανικές λίρες.²³⁹ Όμως στην περίοδο των πρώτων οκτώ μηνών (Μάρτιος – Οκτώβριος), οι δύο κεφαλαιούχοι κατέγραψαν ζημιές και έτσι, το 1872 μια κρατική επιχείρηση με ονομασία Tobacco Monopoly Administration ανέλαβε το μονοπώλιο και το διατήρησε μέχρι το 1877. Η επιχείρηση για να προμηθεύει την πρωτεύουσα με καπνικά προϊόντα ίδρυσε ένα εργοστάσιο το οποίο εργοδοτούσε 1400 εργάτες.²⁴⁰

Το μονοπώλιο αυτό της επιχείρησης τερματίστηκε το 1877 για να ξεκινήσει λίγα χρόνια αργότερα, το 1883 ένα νέο μονοπώλιο. Το νέο μονοπώλιο επιβλήθηκε όταν υπογράφηκε μεταξύ του Οθωμανικού Δημοσίου, της διεύθυνσης του Δημοσίου Οθωμανικού Χρέους και των εκπροσώπων των ξένων κεφαλαιούχων η καταστατική σύμβαση, μέσα από την οποία προέκυπτε η Régie Co-

²³⁸ Can Nacar, «Régie Monopoly and Tobacco Workers in Late Ottoman Istanbul», *Comparative Studies of South Asia, Africa and the Middle East*, 34, 2014, σ. 207.

²³⁹ Στο ίδιο.

²⁴⁰ Στο ίδιο.

intéressée des Tabacs de l' Empire Ottoman με έδρα την Κωνσταντινούπολη και διάρκεια του προνομίου για 30 χρόνια.²⁴¹ Συγκεκριμένα, σύμφωνα με τη συμφωνία που υπογράφηκε η Régie αποκτούσε τα αποκλειστικά δικαιώματα να αγοράζει, να επεξεργάζεται και να πωλεί καπνό στην αυτοκρατορία, με εξαίρεση τον καπνό που θα προοριζόταν για εξαγωγή.²⁴²

Παρά την υπογραφή της συμφωνίας το 1883, οι απαρχές της εγκαθίδρυσης της εταιρείας Régie ανάγονταν κάποια χρόνια νωρίτερα το 1875-76, όταν η Οθωμανική Κυβέρνηση κήρυξε στάση πληρωμών για τα χρέη της. Αποτέλεσμα των διαπραγματεύσεων που ακολούθησαν για την αποπληρωμή του Οθωμανικού χρέους ήταν η σύσταση της υπηρεσίας Δημόσιου Οθωμανικού Χρέους το 1881, η οποία αποτελούσε κοινοπραξία ξένων πιστωτών και είχε το δικαίωμα να διαχειρίζεται ορισμένους φόρους για τον καπνό και να επιβάλει ένα νέο μονοπώλιο στην αυτοκρατορία.²⁴³ Μέχρι και το 1884 η υπηρεσία του Δημοσίου Οθωμανικού Χρέους λάμβανε τις εισπράξεις από τον φόρο της δεκάτης και τη φορολογία της κατανάλωσης από τις ταινίες ασφαλείας.²⁴⁴ Αυτό έπαψε γιατί, το 1883 η υπηρεσία παραχώρησε το δικαίωμα του μονοπωλίου στη Régie με προϋπόθεση την πληρωμή ετησίως του ποσού των 750.000 οθωμανικών λιρών, όπως επίσης και μεριδίου από τα κέρδη το οποίο θα λάμβανε με την Οθωμανική Κυβέρνηση.

Τόσο ο Bevan, όσο και ο Γεννάδιος, στις αναφορές τους για την καπνοκαλλιέργεια στην Κύπρο και την ολοκληρωτική εγκατάλειψή της, η οποία παρατηρήθηκε στο τέλος της Τουρκοκρατίας και στα πρώτα χρόνια της Αγγλοκρατίας, θεώρησαν ως βασικό αίτιο τον αυστηρό έλεγχο που είχε επιβληθεί σε όλα τα στάδια της παραγωγής και εμπορίας του καπνού, λόγω του μονοπωλίου που ίσχυε. Βέβαια, το μονοπώλιο της Régie, στο οποίο κάνει ειδική αναφορά ο Bevan, επίσημα εφαρμόστηκε με την υπογραφή της συμφωνίας το 1883, δηλαδή πέντε χρόνια αργότερα από την άφιξη των Άγγλων. Παρόλα αυτά, επειδή στην Οθωμανική Αυτοκρατορία τα μονοπώλια ήδη άρχισαν να εφαρμόζονται από τις αρχές του 1870 με τελευταίο αυτό της Régie, το πλαίσιο ελέγχου του τομέα παρέμενε πάντοτε αυστηρό και η φορολογία του προϊόντος υψηλή.

Το γενικότερο πλαίσιο που δημιουργούσε η νομοθεσία επί Τουρκοκρατίας για τον τομέα, η βρετανική διοίκηση θεώρησε επωφελές να το διατηρήσει κατά τα πρώτα χρόνια, παραλλάσσοντάς το μόνο μέσα από τους νέους νόμους που εισήγαγε, γιατί ο καπνός ήταν υψηλά φορολογούμενο προϊόν, με θετική συμβολή στα κυβερνητικά έσοδα. Οι νόμοι γενικότερα προνοούσαν ότι ο καπνοκαλλιεργητής θα έπρεπε να ενημερώνει τις Τελωνειακές Αρχές για την πρόθεσή του να

²⁴¹ Ευάγγελος Πρόντζας, «Ο χωρικός, ο καπνός και το κράτος. Η ελληνική αγορά καπνού (1887-1939)», *Τα Ιστορικά*, 17, 1992, σ. 278-279.

²⁴² C. Nacar, στο ίδιο, σ. 207.

²⁴³ Στο ίδιο, σ. 208.

²⁴⁴ Ε. Πρόντζας, στο ίδιο.

φυτέψει καπνό, ενημερώνοντας για την τοποθεσία και την έκταση του καπνοχώραφου του.²⁴⁵ Ακολούθως, πριν τη συλλογή των φύλλων καπνού, θα έπρεπε να ενημερώσει και πάλι τις Τελωνειακές Αρχές, ώστε οι αρμόδιοι λειτουργοί να ήταν παρόντες κατά τη συλλογή και το ζύγισμα των φρέσκων φύλλων. Τα φύλλα αυτά θα ζυγίζονταν ξανά από τις Τελωνειακές Αρχές, όταν θα είχαν πια αποξηρανθεί και πριν παραδοθούν στο καπνεργοστάσιο.

Οι ειδικοί φόροι κατανάλωσης που επιβάλλονταν αφορούσαν στη μεταφορά του καπνού από τον καλλιεργητή στον καπνέμπορο, όπου πληρωνόταν το ποσό των 4 ½ γροσιών.²⁴⁶ Επιπλέον, στον καπνό ο οποίος προοριζόταν για την παρασκευή τσιγάρων ή για άλλο καπνικό προϊόν, πέρα από τον φόρο εισαγωγής, επιβαλλόταν και ένα επιπλέον τέλος, της ταινίας ασφαλείας (banderolle duty), που ανερχόταν στα 3 σελίνια και 6 ½ γρόσια την οκά.

Οι νόμοι αυτοί ήταν κατάλοιπο της Οθωμανικής περιόδου, καθώς εκείνη την περίοδο η Πύλη εισέπραττε ένα καθορισμένο φόρο, ο οποίος ονομαζόταν "City Toll", βάσει του οποίου επιφόρτιζε τους κόφτες καπνού και τους καπνοπώλες με ένα εμπορικό τέλος. Βέβαια, όπως επισήμαινε ο Bevan, οι Οθωμανοί διαχειρίζονταν τους νόμους αυτούς με περισσότερη χαλαρότητα από ότι η βρετανική διοίκηση και για αυτό η εγκατάλειψη της καπνοκαλλιέργειας οφειλόταν κυρίως στον αυστηρότερο τρόπο επιβολή τους.²⁴⁷ Τους οθωμανικούς νόμους, λοιπόν, οι Βρετανοί τους είχαν ως βάση και τους τροποποίησαν για να αναπτύξουν τη φορολογία που οι ίδιοι ήθελαν να επιβάλουν για να ασκούν έλεγχο και να θέσουν το πλαίσιο στο οποίο κυρίως οι καπνοκαλλιεργητές, αλλά και οι καπνέμποροι θα έπρεπε να εργάζονται. Η επισήμανση, λοιπόν, από τον Derek H. Aldcroft στο άρθρο «Η ευρωπαϊκή διάσταση του σύγχρονου κόσμου» για τις βαλκανικές χώρες ότι η απελευθέρωση από την ηγεμονία των Τούρκων ελάχιστα φαίνεται πως βελτίωσε τη μοίρα των χωρικών από τους δεσποτικούς ηγεμόνες, οι οποίοι ανέλαβαν την εξουσία και συνέχισαν τη βαριά φορολογία στους χωρικούς, ώστε το κράτος να αποσπά περισσότερους οικονομικούς πόρους από παραγωγικές επενδύσεις από όσους το ίδιο συνέβαλλε, ισχύει και για την κατάσταση που επικράτησε στην Κύπρο.²⁴⁸ Οι Βρετανοί, ως οι νέοι δεσποτικοί ηγέτες στον νησί, έβλεπαν τον αγροτικό τομέα, στον οποίο ανήκε η καπνοκαλλιέργεια και κατ' επέκταση η εμπορία του καπνού, ως πηγή κρατικών εσόδων για την κάλυψη των αυξημένων κρατικών δαπανών που αφορούσαν στην κάλυψη του μεριδίου της Κύπρου στο οθωμανικό χρέος, της ενισχυμένης γραφειοκρατίας, για τα δημόσια έργα κλπ.

²⁴⁵ W. Bevan, στο ίδιο.

²⁴⁶ Στο ίδιο.

²⁴⁷ Π. Γεννάδιος, στο ίδιο, σ. 37.

²⁴⁸ Derek H. Aldcroft, «Η ευρωπαϊκή διάσταση του σύγχρονου κόσμου», *Η ευρωπαϊκή οικονομία 1750 – 1915*, (Αθήνα 2005), σ. 39.

Η νομοθεσία επί Τουρκοκρατίας

Σύμφωνα με το πρώτο κεφάλαιο και το Άρθρο 1 του Νόμου για τον Καπνό, ο οποίος τέθηκε σε ισχύ την 1^η Μαρτίου 1874, οι καλλιεργητές έπρεπε να έχουν εξασφαλίσει «Ειδική Άδεια Καλλιέργειας» από τη Διεύθυνση των Έμμεσων Φόρων.²⁴⁹ Για την εξασφάλιση άδειας, ο Νόμος επέβαλλε ότι η καλλιεργήσιμη γη θα έπρεπε να μην είναι μικρότερη από μια σκάλα γης. Ωστόσο, η γραφειοκρατία η οποία απαιτούνταν σχετικά με την έκδοση άδειας για καλλιέργεια καπνού από τη Διεύθυνση, κόστιζε αρκετό χρόνο και κάποιες φορές επέφερε αρκετές δυσκολίες στους καλλιεργητές. Επιπλέον, η πρόνοια που απαιτούσε η καλλιεργήσιμη γη να μην είναι μικρότερη από μια σκάλα οδηγούσε στην εγκατάλειψη της καπνοκαλλιέργειας από τους χωρικούς.

Εξαιτίας της κατάστασης, ο νόμος τροποποιήθηκε το 1875, ώστε ο κάθε ένας να μπορεί ελεύθερα να καλλιεργήσει καπνό, χωρίς να χρειάζεται να λάβει άδεια και χωρίς οποιουδήποτε περιορισμούς. Η αξιολόγηση του καπνού, τον οποίο θα παρήγε ο καλλιεργητής, θα γινόταν στο χωράφι και όταν βρισκόταν στο δρόμο σε δέματα, ενώ ως προς την πώληση και τη διάθεση του προϊόντος θα έπρεπε να ακολουθούνται οι σχετικοί νόμοι.

Το δεύτερο κεφάλαιο του Νόμου άρχιζε με την εγγραφή και αξιολόγηση του καπνού και το Άρθρο 2 προνοούσε ότι οι Λειτουργοί του Φόρου στις Επαρχίες, θα έπρεπε να ενημερώσουν τον Καϊμακάμη μόλις τα φυτά του καπνού ωριμάσουν, ώστε με τη σειρά του να σχηματίσει μία ή περισσότερες επιτροπές για καταγραφή της εσοδείας, ανάλογα με την ποσότητα του καπνού που είχε καλλιεργηθεί στα όρια της επαρχίας του.

Οι επιτροπές αυτές αποτελούνταν από ένα ανώτερο υπάλληλο και ένα γραμματέα του τμήματος του Έμμεσου Φόρου και δυο ειδικούς, οι οποίοι επιλέγονταν από το διοικητικό Συμβούλιο της Επαρχίας. Οι επιτροπές στην παρουσία των λειτουργών του Φόρου θα έπρεπε να μεταβούν στις περιοχές όπου θα βρίσκονταν και θα αξιολογούνταν οι καπνοκαλλιέργειες. Εκεί θα συμπεριελάμβαναν στα μέλη τους ακόμα δυο ειδικούς, οι οποίοι θα επιλέγονταν ανάμεσα στους πιο αξιόλογους καλλιεργητές από το Συμβούλιο των Γερόντων (“Ichtiar Mejilis”) στα χωριά και στους Ναχιγιέδες (“Nahiers”) και από τα Διοικητικά Συμβούλια (“Medlis Idare”) στις πόλεις των Βιλαετιών, Επαρχιών, Καζάδων και στην παρουσία των λειτουργών του Φόρου.

Για να πραγματοποιηθεί η αξιολόγηση, η Επιτροπή θα έπρεπε να ζητήσει οι καλλιεργητές να βρίσκονται την καθορισμένη μέρα στα χωράφια τους, σύμφωνα με την ανακοίνωση που θα είχε

²⁴⁹ SA1/851/1926, Tobacco Duties Regulations. Στον φάκελο αυτό υπάρχουν συγκεντρωμένοι όλοι οι νόμοι, οι οποίοι ίσχυαν επί Τουρκοκρατίας από το 1874 και έπειτα, τους οποίους είχε συγκεντρώσει ο αρχειοφύλακας της βρετανικής διοίκησης. Το 1926 είχε αποστείλει αντίγραφο τους στον Αποικιακό Γραμματέα.

εκδώσει, για να μεταβεί εκεί. Ο έλεγχος και η αξιολόγηση του καπνού οριζόταν πως θα γινόταν από την Επιτροπή με ακρίβεια και αμεροληψία, καταγράφοντας την εκτιμώμενη ποσότητα της παραγωγής στην ειδική στήλη του “Serghi”²⁵⁰. Η εκτιμώμενη ποσότητα η οποία θα καταγραφόταν, θα έπρεπε να πιστοποιηθεί με τις υπογραφές των δύο ειδικών, έναν εκ μέρους των αρχών και έναν εκ μέρους των καλλιεργητών. Επιπλέον θα καταγραφόταν στα μητρώα και η Επιτροπή θα προχωρούσε με τον ίδιο τρόπο σε έλεγχο και καταγραφή των καπνοκαλλιεργειών.

Σύμφωνα με το Διάταγμα XXIV 1879 από τη βρετανική διοίκηση της Κύπρου, προνοούνταν πως οποιοδήποτε πρόσωπο είχε στις εγκαταστάσεις του μη βιομηχανοποιημένο καπνό, ο οποίος δεν καταγραφόταν στα “Serghis”, θα υπέκειτο σε πρόστιμο το οποίο θα ξεπερνούσε τις £20.

Το καθήκον για να ενημερωθούν οι τοπικές αρχές, σύμφωνα με το Άρθρο 3, για το πότε θα γινόταν η καταγραφή της εσοδείας του καπνού και για την ανάγκη σύστασης των Επιτροπών ανήκε στους λειτουργούς του Φόρου. Αντίθετα, η αρμοδιότητα για σύσταση των Επιτροπών, εντός μιας βδομάδας, για την καταγραφή του καπνού, καθώς και για τον καθορισμό του έργου τους, ανήκε στις τοπικές αρχές. Επίσης, σε περίπτωση καθυστέρησης ή σύστασης λιγότερων Επιτροπών από αυτές που απαιτούνταν, οι λειτουργοί του Φόρου ή των τοπικών αρχών θα αναλάμβαναν την ευθύνη για οποιαδήποτε ζημιά προκαλούνταν στους καλλιεργητές, από την πιθανή ξήρανση των φύλλων του καπνού.

Όταν η Επιτροπή ολοκλήρωνε την καταγραφή των καπνοκαλλιεργειών στην περιοχή της, θα έπρεπε να γίνει, βάσει του Άρθρου 4, το άθροισμα στα μητρώα του συνόλου των εκτιμώμενων ποσοτήτων. Θα έπρεπε να συνοδεύεται από ένα σημείωμα υπογεγραμμένο και σφραγισμένο από τον υπεύθυνο και τον γραμματειακό υπάλληλο του Φόρου και από τους ειδικούς. Τα μητρώα θα έπρεπε να καταρτίζονται εις διπλούν, αφού το ένα αντίγραφο παραδιδόταν στο Συμβούλιο των Γερόντων ή στο Διοικητικό Συμβούλιο (“Medjilis Idare”), το οποίο είχε ορίσει τους ειδικούς από τη μεριά των καπνοκαλλιεργητών και το άλλο παρέμενε στα χέρια των λειτουργών του Τμήματος του Έμμεσου Φόρου.

Στο Άρθρο 5 του Νόμου, καθοριζόταν πως θα γινόταν δεύτερη αξιολόγηση του καπνού στο χωράφι για την αφαίρεση κάθε υποψίας, τόσο από τη πλευρά των φορολογικών αρχών όσο και από την πλευρά των καλλιεργητών, καθώς και για να επιβεβαιωθεί η ακρίβεια της πρώτης εγγραφής και εκτίμησης.

²⁵⁰ Τα “Serghis”, τα οποία αποτελούσαν αποδείξεις, αποκόπτονταν από το βιβλίο αποδείξεων και οι πληροφορίες που παρέμεναν στο αντίγραφο, θα έπρεπε να είναι ακριβώς οι ίδιες με αυτές που υπήρχαν στο πρωτότυπο. Στις ανατυπώσεις του Νόμου καταγραφόταν ότι στα “Serghi”, θα έπρεπε επίσης να δηλώνεται η συνοικία, οι θέσεις και η έκταση των φυτειών καπνού, το όνομα και επώνυμο του καλλιεργητή.

Συγκεκριμένα, οριζόταν πως μετά τη συλλογή του, ο καπνός βρισκόταν σε δέματα για να αποξηρανθεί. Από εκεί παραλαμβάνονταν για να ζυγιστεί ένα δέμα από κάθε μία από τις πέντε ποιότητες καπνού, οι οποίες ορίζονταν ως εξής: “dib”, “buyouk – ana”, “art – ana”, “kutchuk – ana”, “oudj”. Το βάρος που καταγραφόταν για κάθε δέμα, θα έπρεπε να λαμβάνεται ως βάση για υπολογισμό για τα υπόλοιπα δέματα από τις ποιότητες αυτές. Εάν το βάρος που καταγραφόταν διέφερε από την πρώτη αξιολόγηση, θα έπρεπε να εξεταστεί η αιτία της διαφοράς και να ετοιμαζόταν σημείωμα που θα παρουσίαζε είτε το πλεόνασμα είτε το έλλειμμα. Τα μητρώα και τα “Serghis” θα έπρεπε να διορθωθούν χωρίς να διαγραφεί ή να ακυρωθεί το κείμενο, με την πρόσθεση του πλεονάσματος ή με την αφαίρεση του ελλείμματος και το νέο σύνολο πιστοποιούνταν με ενυπόγραφη σφραγίδα για δεύτερη φορά. Ακολούθως, ένα διορθωμένο αντίγραφο των μητρώων δινόταν στον υπεύθυνο της τοπικής αρχής.

Το βιβλίο των Επιτροπών θα έπρεπε να συνταχθεί από κοινού και να ελεγχθεί στο Διοικητικό Συμβούλιο (“Medjlis Idare”) της περιοχής. Ένα αντίγραφο θα έπρεπε να σταλεί στις αρχές του Φόρου της περιοχής και ένα άλλο αντίγραφο θα πρέπει να κρατηθεί από το Διοικητικό Συμβούλιο.

Τα ελεγμένα μητρώα θα έπρεπε να αποσταλούν στον Μουδίρη του Φόρου της επαρχίας και να σταλούν από τον ίδιο στο “Medjlis Idare” για να σφραγιστούν και να περάσουν από δεύτερη αξιολόγηση, ώστε να συνταχθεί ένα γενικό μητρώο. Το πιστοποιημένο αντίγραφο γενικού μητρώου, όπως προνοούνταν από το Άρθρο 6, θα έπρεπε να σταλεί από τον Μουδίρη στον «Ναζίρη» του Φόρου, ο οποίος θα κρατούσε το αντίγραφο αυτό και θα απέστειλε ένα άλλο στη Γενική Διεύθυνση στην Κωνσταντινούπολη. Για την Κύπρο οριζόταν, πως για τους έμμεσους φόρους, ο Μουδίρης θα έπρεπε να δίνει αναφορά στον υπεύθυνο λειτουργό (Nazir) των Τελωνειακών Δασμών και Ειδικών Φόρων Κατανάλωσης, ο οποίος βρισκόταν στη Λάρνακα και αυτός στον ανώτερό του, ο οποίος είχε έδρα τον Λίβανο και από εκεί όλες οι αναφορές στέλνονταν στην Κωνσταντινούπολη.

Σχετικά με την απόκρυψη καπνού κατά την αξιολόγηση από τις αρχές, το Άρθρο 7, όριζε πως πρώτα θα έπρεπε να επιβεβαιωθεί και να αποδειχθεί ότι αυτό δεν συνέβηκε, είτε με το να καλλιεργηθεί σε περιοχές όπου οι λειτουργοί δεν μπορούσαν να τον δουν, είτε με τη μετακίνηση της εσοδείας από τα χωράφια, είτε με την απόκρυψη των δεμάτων, γιατί οι καλλιεργητές θα τιμωρούνταν (Άρθρο 80).

Για τις περιπτώσεις όπου παρουσιαζόταν διαφορά ανάμεσα στους ειδικούς σχετικά με την αξιολόγηση της ποσότητας του καπνού, ή για την επιλογή του δείγματος των δεμάτων που θα ζυγίζονταν, η τελική απόφαση λαμβανόταν από την πλειοψηφία των ψήφων. Βέβαια, όπως καθόριζε το Άρθρο 8, σε περίπτωση ισοψηφίας, ένας πέμπτος ειδικός θα έπρεπε να επιλεγεί ως κριτής, για να δώσει την καθοριστική απόφαση.

Εάν ο καπνός ο οποίος είχε εγγραφεί και βρισκόταν ακόμη στα χέρια του καλλιεργητή καταστρεφόταν είτε ολοκληρωτικά, είτε μέρος του, πριν ή μετά που έχει συλλεχθεί, εξαιτίας φωτιάς, πλημμύρας ή άλλου ατυχήματος, για το οποίο δεν ευθυνόταν ο ίδιος, το Άρθρο 9 όριζε πως θα έπρεπε να ενημερώσει άμεσα στις τοπικές αρχές του Φόρου.

Ακολούθως το περιστατικό αυτό θα έπρεπε από τις τοπικές αρχές του Φόρου να αναφερθεί στο Διοικητικό Συμβούλιο της περιοχής και από εκεί το αίτημα και η εκτίμηση να ολοκληρωθεί και να καταγραφεί σε πρακτικό, με την τροποποίηση να γνωστοποιείται στις αρχές του Φόρου της επαρχίας. Ωστόσο, το ζήτημα θα έπρεπε να εξεταστεί περαιτέρω και να πιστοποιηθεί από το κεντρικό “Medjilis Idare”, το οποίο στην Κύπρο βρισκόταν στη Λευκωσία. Το μητρώο, το οποίο βρισκόταν στην κατοχή του Συμβουλίου και το “Serghi” του καλλιεργητή θα έπρεπε να διορθωθούν και το αποτέλεσμα να κοινοποιηθεί στον διευθυντή φορολογίας, για να αναφερθεί στην Κωνσταντινούπολη.

Επιπρόσθετα, από το Άρθρο 10 προνοούνταν ο χειρισμός των περιπτώσεων όπου ο καπνός μπορούσε να χαθεί ή να καταστραφεί εξολοκλήρου πριν να εγγραφεί ή να χρειαστεί για οποιονδήποτε λόγο να ξεριζωθεί και να εγκαταλειφθεί η καλλιέργεια. Τότε, ο καλλιεργητής έπρεπε να το ανακοινώσει στην τοπική αρχή του Φόρου και το συμβούλιο της περιοχής να αναλάβει να ερευνήσει την περίπτωση και να επιβεβαιώσει τα δεδομένα μέσω ενός πρακτικού, το οποίο θα σημειωνόταν σε ένα βιβλίο που θα κρατείτο από τις τοπικές αρχές του Φόρου.

Ακόμη το Άρθρο αυτό προνοούσε και για τις περιπτώσεις όπου οι αξιολογητές δεν έφταναν έγκαιρα στο χωράφι, και τα φύλλα είχαν ήδη ωριμάσει και έδινε τη δυνατότητα στον καλλιεργητή να προχωρήσει με τη συλλογή τους. Έτσι, θα έπρεπε να παρουσιάσει ολόκληρη την εσοδεία στους αξιολογητές, όταν θα έφταναν κοντά του.

Το Άρθρο 11 καθόριζε ότι με εξαίρεση τη δεκάτη, οι καπνοκαλλιεργητές δεν θα πλήρωναν οποιονδήποτε άλλο φόρο ή δασμό για την παραγωγή τους και ήταν ελεύθεροι να την πωλήσουν όπως οι ίδιοι ήθελαν. Ωστόσο, πριν την παράδοση του καπνού στους αγοραστές, χρειαζόταν να πάρουν τα “Serghis”, τα οποία είχαν στην κατοχή τους και μαζί με τον αγοραστή να μεταβούν στο τοπικό γραφείο του Φόρου, όπου είχε εγγραφεί ο καπνός. Εκεί, θα έπρεπε να δηλωθεί η ποσότητα του καπνού που θα πωλούνταν και το όνομα του αγοραστή και οι πωληθείσες ποσότητες να σημειωθούν στο “Serghi”.

Όταν ο καλλιεργητής δεν έβρισκε αγοραστή και ήθελε να μεταφέρει τον καπνό σε κάποια άλλη περιοχή, έξω από τη δικαιοδοσία του τοπικού γραφείου του Φόρου, θα έπρεπε να εξασφαλίσει άδεια για να τον μετακινήσει. Ταυτόχρονα, θα έπρεπε να δώσει γραπτή ενυπόγραφη υπόσχεση και εγγύηση ότι θα την προσκομίσει στις αρχές του Φόρου της περιοχής που θα μετέφερε τον καπνό,

πιστοποιώντας την προβλεπόμενη άφιξη του στον προορισμό του. Στις περιπτώσεις όπου ο καλλιεργητής δεν μπορούσε να δώσει εγγύηση, ο μεταφορέας θα έπρεπε να καταθέσει ένα ικανοποιητικό ποσό, το οποίο να καλύπτει τον φόρο μεταφοράς και τον φόρο κατανάλωσης, υπολογιζόμενο βάσει της υψηλότερης τιμής του καπνού.

Όταν οι καλλιεργητές πωλούσαν και παρέδιδαν τον καπνό τους στους αγοραστές και επέστρεφαν στις τοπικές αρχές του Φόρου τα “Serghis” τους, λαμβάνοντας βεβαίωση παραλαβής, το Άρθρο 12 επέβαλλε οι λογαριασμοί τους να κλείσουν αμέσως. Παράλληλα, ένα μήνα πριν από την περίοδο των εγγραφών του επόμενου χρόνου, κάθε γραφείο του Φόρου θα έπρεπε να δημιουργήσει κατάλογο με όσους καλλιεργητές οι λογαριασμοί τους παρέμεναν ανοικτοί, καταγράφοντας τα ονόματα τους, τα χωριά τους, την κατοικία τους, και να τον παραδώσει στους αξιολογητές που θα διορίζονταν για αυτό το θέμα.

Οι αξιολογητές αυτοί θα αποστέλλονταν σε κάθε περίπτωση ώστε να διεξάγουν τις απαιτούμενες έρευνες, δηλαδή να επιθεωρήσουν και να ζυγίσουν οι ίδιοι τον καπνό που υπήρχε και να συγκρίνουν τα αποτελέσματα με τα μητρώα και εάν δεν παρουσιαζόταν έλλειμμα πέρα από το προβλεπόμενο, το οποίο να υπερβαίνει το ποσό της αποζημίωσης για ζημιά, τότε η ποσότητα του καπνού θα σημειωνόταν στα “Serghis” των καλλιεργητών. Αντίθετα, εάν οι υπάρχουσες ποσότητες παρουσίαζαν έλλειμμα, το οποίο υπερέβαινε το ποσό της αποζημίωσης για ζημιά, οι καλλιεργητές θα έπρεπε να πληρώσουν τον φόρο μεταφοράς και κατανάλωσης, βάσει της υψηλότερης τιμής του καπνού, για αυτή την υπέρβαση (όπως καθοριζόταν στο Άρθρο 13). Τέλος, τα “Serghis” θα έπρεπε να δοθούν πίσω στους καλλιεργητές και τα μητρώα να τροποποιηθούν αναλόγως.

Ο Νόμος για τον Καπνό, στο τρίτο κεφάλαιο, περιείχε και μία σειρά από άρθρα, τα οποία καθόριζαν το πλαίσιο πώλησης του καπνού. Συγκεκριμένα, αναφορικά με την πώληση της παραγωγής και του φόρου μεταφοράς, το Άρθρο 13 προνοούσε ότι οι καλλιεργητές και έμποροι μπορούσαν να πωλήσουν και να διαπραγματευτούν όπως ήθελαν τον καπνό τους. Εάν, όμως, ο αγοραστής σκόπευε να προωθήσει για εξαγωγή τον καπνό του, θα έπρεπε να παραδώσει γραπτή υποσχετική, διαφορετικά θα έπρεπε να πληρώσει εκ των προτέρων τον καθορισμένο φόρο μεταφοράς των 3 γροσιών ανά οκά, αμέσως μόλις παραλάμβανε τον καπνό και λάμβανε την άδεια (“Teskere”) (όπως καθοριζόταν στο Άρθρο 28).

Από τις 15 Μαΐου 1880, ο Βρετανός Αρμοστής, Robert Buddulph, κατήγησε τον φόρο μεταφοράς, ο οποίος ανερχόταν στις 6 πένες, και επιβαλλόταν κατά την εισαγωγή βιομηχανοποιημένου καπνού.

Στη θέση του θα εισπραττόταν, επιπρόσθετα με τους υπόλοιπους φόρους, φόρος εισαγωγής, ο οποίος ανερχόταν στο 1 σελίνι για κάθε δύο οκάδες.²⁵¹

Φόρος μεταφοράς δεν πληρωνόταν, όπως προνοούσε το Άρθρο 14, μόνο για τον καπνό της Μοσούλης και της Βαγδάτης, ο οποίος ήταν γνωστός με το όνομα “Schagour” και καταναλωνόταν χωρίς να χρειάζεται να κοπεί. Για τον καπνό αυτό πληρωνόταν το καθορισμένο τέλος των 8 γροσιών την οκά εκ των προτέρων από τον αγοραστή του.

Όταν ο καπνός μεταβιβαζόταν από τον καλλιεργητή στον αγοραστή, το “Serghi”, το οποίο είχε στην κατοχή του ο τελευταίος, θα έπρεπε αρχικά να συγκριθεί με τον καπνό, ο οποίος είχε πωληθεί. Όπως προνοούσε το Άρθρο 15, εάν υπήρχε συμφωνία, θα έπρεπε να σημειώνεται στο “Serghi”, η ποσότητα του καπνού που πωλήθηκε, η ημερομηνία της μεταβίβασης, το όνομα και το επίθετο του παραλήπτη. Το “Serghi” θα έπρεπε ακολούθως να παραλαμβάνεται από τον καλλιεργητή και να κρατείται στο αρχείο του γραφείου του Φόρου, ενώ αυτός λάμβανε πιστοποιητικό παραλαβής.

Παρόλα αυτά, εάν ολόκληρη η ποσότητα του καπνού δεν πωλούνταν αμέσως, αλλά ένα ποσοστό της παρέμενε στα χέρια του καλλιεργητή, το “Serghi” θα έπρεπε να επιστραφεί στον ίδιο μετά που θα έχει σημειωθεί η ποσότητα του καπνού που μεταβιβάστηκε, η ημερομηνία της μεταφοράς, το όνομα του αγοραστή κλπ. Οι ίδιες διαδικασίες έπρεπε να επαναλαμβάνονται σε κάθε πώληση μέχρι τη στιγμή που όλος ο καπνός ο οποίος περάστηκε στο “Serghi” πωλούνταν.

Πιστοποιητικό δινόταν, επίσης, για την πληρωμή του φόρου μεταφοράς από τον αγοραστή, το οποίο σύμφωνα με το Άρθρο 16, θα έπρεπε να περιέχει τις εξής πληροφορίες: το όνομα του καπνοκαλλιεργητή, τον αριθμό και την ημερομηνία του “Serghi”, το βάρος του καπνού, το ποσό του φόρου μεταφοράς, το όνομα του αγοραστή, όπως και τα καθήκοντα και τις υποχρεώσεις του σχετικά με τον καπνό που αγόρασε.

Έτσι, λοιπόν, οποτεδήποτε ο αγοραστής, ο οποίος είχε πληρώσει τον φόρο μεταφοράς, μπορούσε, όπως όριζε το επόμενο άρθρο του Νόμου, να αποθηκεύσει τον καπνό στην αποθήκη του. Οι λογαριασμοί του θα χρεώνονταν με την ποσότητα που αποθηκεύτηκε στα ειδικά μητρώα του Τμήματος Φορολογίας και η εγγραφή αυτή θα πιστοποιούνταν με την υπογραφή του. Ακολούθως, θα μπορούσε, είτε να ετοιμάσει και να δεματοποιήσει τον καπνό του, είτε να τον στείλει χωρίς προετοιμασία οπουδήποτε εντός της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, με την προϋπόθεση ότι θα ήταν υπεύθυνος για την κατανάλωση του καπνού.

²⁵¹ *The Cyprus Gazette*, “The High Commissioner under the power vested in him by Ordinance XXXI of 1878, has under his hand and official Seal the following Order in Council”, 8 Μαΐου 1880, σ. 55.

Για να αποστείλει, όμως, ένα μέρος ή ολόκληρο τον καπνό του σε άλλη περιοχή εντός της Αυτοκρατορίας, θα έπρεπε πρώτα να απευθυνθεί στις τοπικές αρχές του Φόρου και να τους παραδώσει την απόδειξη για τον πληρωθέντα φόρο μεταφοράς. Έτσι, θα λάμβανε χωρίς χρέωση από τις αρχές του Φόρου έγγραφο άδειας απομάκρυνσης (“Teskere”), με την προϋπόθεση ότι θα το επέστρεφε εντός μιας συγκεκριμένης χρονικής περιόδου, που θα είχε εγκριθεί από τις αρχές του Φόρου της περιοχής στην οποία θα αποστελλόταν, ως βεβαίωση της άφιξης του προϊόντος στον προορισμό του. Με την έκδοση της άδειας απομάκρυνσης από τις αρχές του Φόρου ο λογαριασμός του εμπόρου πιστωνόταν με την ποσότητα που αναφερόταν σε αυτό.

Επιπλέον, το άρθρο αυτό προνοούσε και για τις περιπτώσεις όπου το πρόσωπο, το οποίο κατείχε άδεια απομάκρυνσης δεν ήταν αρκετά γνωστό από τις τοπικές αρχές του Φόρου ή δεν ήταν ντόπιος ή εάν ήταν ντόπιος δεν παρουσίαζε επαρκή εξασφάλιση. Στις περιπτώσεις αυτές θα έπρεπε να κατατεθεί από μέρους του το ποσό του φόρου κατανάλωσης (Άρθρο 43) για την ποσότητα του καπνού που θα μετέφερε, υπολογιζόμενο βάσει της υψηλότερης τιμής του καπνού, διαφορετικά θα έπρεπε να παρέχει υποσχετική, είτε ένας ντόπιος ή ξένος εγκατεστημένος στην περιοχή και γνωστός στις τοπικές αρχές του Φόρου, εγγύησης πληρωμής του φόρου, εάν δεν επέστρεφε την άδεια απομάκρυνσης.

Όταν ο καπνός που είχε απομακρυνθεί έφτανε στον προορισμό του, το Άρθρο 18 επέβαλλε ότι θα έπρεπε να μεταφερθεί κατευθείαν στις τοπικές αρχές του Φόρου για να συγκριθεί με το πιστοποιητικό και έτσι, να μετακινηθεί στην ιδιωτική αποθήκη του παραλήπτη και να χρεωθεί ο λογαριασμός του με την υπογραφή του στα βιβλία του Φόρου.

Ο ιδιοκτήτης του καπνού υποχρεούνταν να τον πωλήσει σύμφωνα με τους ακόλουθους όρους, οι οποίοι καθορίζονταν στο Άρθρο 19:

- i. Σε φύλλα, όχι βιομηχανοποιημένο σε κομμένα φύλλα, πούρα, τσιγάρα, για μάσημα ή για εισπνοή,
- ii. Η ποσότητα, η οποία θα πωλούνταν, δεν θα έπρεπε να ήταν λιγότερη από 80 οκάδες,
- iii. Ο έμπορος μόλις πωλούσε τον καπνό του για τοπική κατανάλωση, είτε τμηματικά, είτε όλο ταυτόχρονα, θα έπρεπε κάθε φορά να ετοιμάζει και να παρέχει στον αγοραστή μια άδεια, την οποία θα έκοβε από το βιβλίο αποδείξεων κατά σειρά. Το βιβλίο αποδείξεων περιείχε τυπωμένες τις άδειες αυτές και δινόταν από τις τοπικές αρχές του φόρου,
- iv. Στην άδεια θα έπρεπε να καταγράφεται η ποσότητα του καπνού που πωλήθηκε, το όνομα και το επίθετο του αγοραστή, η ημερομηνία της πώλησης και παράλληλα, θα έπρεπε να σφραγιστεί ή να υπογραφεί από τον προμηθευτή,
- v. Χωρίς άδεια δεν μπορούσε να πωληθεί καπνός.

Όταν ο έμπορος ήθελε να πωλήσει ή να αποστείλει σε άλλη περιοχή της Αυτοκρατορίας από αυτήν που βρισκόταν η αποθήκη του, μέρος του καπνού του, έπρεπε, σύμφωνα με το Άρθρο 20, να απευθυνθεί στις τοπικές αρχές του Φόρου, οι οποίες θα του παρείχαν άδεια απομάκρυνσης, με την προϋπόθεση να την επιστρέψει, αφού θα είχε εγκριθεί από τις φορολογικές αρχές της περιοχής που θα αποστελλόταν ο καπνός, ως απόδειξη την άφιξης του, ώστε ο λογαριασμός του να μπορεί να πιστωθεί με την ποσότητα που αφαιρέθηκε.

Σε περίπτωση που ένας έμπορος επιθυμούσε να εξαγάγει μέρος ή ολόκληρη την ποσότητα του αποθηκευμένου καπνού του σε ξένη χώρα, όπως προνοούσε το Άρθρο 21, είχε το δικαίωμα να ζητήσει επιστροφή του φόρου μεταφοράς που μπορεί να είχε πληρώσει εκ των προτέρων, με την προσκόμιση του πιστοποιητικού πληρωμής. Το πιστοποιητικό αυτό δεν θα έπρεπε να είχε ημερομηνία παλαιότερη του έτους και ο υπό εξαγωγή καπνός θα έπρεπε να ήταν ο ίδιος που καταγραφόταν σε αυτό. Μετά την εξαγωγή, ο έμπορος θα έπρεπε να προσκομίσει στις τοπικές αρχές του Φόρου το απαιτούμενο πιστοποιητικό, το οποίο θα παραλάμβανε από τη χώρα εξαγωγής και ακολούθως ο φόρος μεταφοράς θα του επιστρεφόταν. Επιπλέον, υποδεικνυόταν ότι ο καπνός που θα γινόταν εξαγωγή δεν θα έπρεπε να είναι βιομηχανοποιημένος σε κομμένα φύλλα, κ.ο.κ.

Κάθε έμπορος, όπως όριζε το επόμενο Άρθρο του Νόμου, θα έπρεπε να χρησιμοποιεί το βιβλίο αποδείξεων με τις άδειες, αποκόπτοντάς τις με αριθμητική σειρά και συμπληρώνοντάς τις κατάλληλα. Επιπλέον, οποιαδήποτε λάθη προέκυπταν από τη συμπλήρωσή τους, θα έπρεπε να διορθώνονται χωρίς ο ίδιος να σβήνει ή να διαγράφει το λανθασμένο κείμενο, αλλά να τραβά μια γραμμή σε αυτό με τέτοιο τρόπο, ώστε το πρωτότυπο να μην είναι δυσανάγνωστο. Ταυτόχρονα, θα έπρεπε να είναι προσεκτικός με το βιβλίο, ώστε η σφραγίδα των αρχών του Φόρου που υπήρχε σε αυτό να μην καταστρέφεται. Γενικότερα, ο έμπορος ήταν υπεύθυνος για τη ζημιά που μπορούσε να προκύψει, είτε από λάθος στο βιβλίο αποδείξεων και στις άδειες, είτε από κακή μεταχείρισή του.

Επίσης, ο έμπορος, σύμφωνα με το Άρθρο 23, θα έπρεπε να διατηρεί βιβλίο αποθήκης, στο οποίο θα κατέγραφε τον καπνό που τοποθετούσε στην αποθήκη του ή αφαιρούσε από αυτήν και το οποίο θα έπρεπε να τηρείται, όπως καθοριζόταν από τις φορολογικές αρχές, αριθμημένο και σφραγισμένο από αυτές. Σε αυτό ο έμπορος θα έπρεπε να καταγράφει λεπτομερώς κάθε ποσότητα του καπνού που πωλούνταν από την αποθήκη του, το όνομα του αγοραστή και την ημερομηνία και τον αριθμό της άδειας, για κάθε πωληθείσα ποσότητα.

Όσο συχνά ο έμπορος πωλούσε καπνό σε καπνεργοστασιάρχη, αναγνωρισμένο από τις αρχές, θα έπρεπε, όπως καταγραφόταν στο Άρθρο 24, να επικυρώνει κάθε φορά τη μεταφορά του καπνού με την υπογραφή του τελευταίου, στην κατάλληλη στήλη του βιβλίου του. Ωστόσο, εάν ο αγοραστής δεν ήταν ιδιοκτήτης εργοστασίου, τότε ο έμπορος έπρεπε πρώτα να ενημερώσει τις τοπικές αρχές του φόρου, ώστε ο λογαριασμός του να χρεωθεί και ο λογαριασμός του αγοραστή να πιστωθεί με

την ποσότητα που αγόρασε. Ειδάλλως, ο έμπορος θα παρέμενε χρεωμένος και υπεύθυνος έναντι του Φόρου, για κάθε ποσότητα που πωλούταν κατά παράβαση των κανονισμών.

Σχετικά με τον έλεγχο των αποθηκών το Άρθρο 25 προνοούσε ότι οι υπάλληλοι του Φόρου είχαν το δικαίωμα να επισκεφθούν τις αποθήκες του εμπόρου, όποτε το θεωρούσαν απαραίτητο, τουλάχιστον όμως δυο φορές τον χρόνο, με σκοπό την επαλήθευση των βιβλίων αποθήκης και των βιβλίων αποδείξεων και τη σύγκρισή τους με τα αποθέματα καπνού. Ο έμπορος ήταν υποχρεωμένος να επιτρέπει τον έλεγχο. Σε περίπτωση άρνησης, οι λειτουργοί του Φόρου μπορούσαν να ζητήσουν τη βοήθεια των τοπικών αρχών για την εκτέλεση των καθηκόντων τους.

Αν διαπιστωνόταν πως υπήρχε απάτη σε σχέση με τον καπνό, η αποθήκη, ακόμη και εάν περιείχε και άλλους τύπους εμπορευμάτων, έπρεπε να κλείσει αμέσως από τις τοπικές αρχές. Ακολούθως, θα έπρεπε να σχηματιστεί μια μικτή επιτροπή διερεύνησης από το “Medjilis Idare” και τις αρχές του Φόρου. Ως εκ τούτου, επειδή σε αυτές τις περιπτώσεις οι αποθήκες σφραγίζονταν, οι έμποροι δεν τοποθετούσαν οτιδήποτε άλλο εμπόρευμα εκτός από καπνό.

Το Άρθρο 26 ξεκαθάριζε ότι οι καπνέμποροι ξένων εθνικοτήτων υπόκειντο στις ίδιες υποχρεώσεις του Νόμου, αναφορικά με τις αποφάσεις ελέγχου των αρχών.

Ο σκοπός της επιθεώρησης της αποθήκης του εμπόρου, όπως προνοούσε το Άρθρο 25, ήταν ο έλεγχος των αποθεμάτων του καπνού, σε σχέση με τους λογαριασμούς που διατηρούνταν, σε συγκεκριμένες περιόδους. Επίσης, διασφαλιζόταν ότι ο καπνός δεν μπορούσε να κρατηθεί στην αποθήκη ή να μεταφερθεί έξω από αυτήν χωρίς άδεια ή ακόμη να μεταποιηθεί σε κομμένα φύλλα, πούρα, τσιγάρα, κ.ά. ή να διεξαχθεί οποιαδήποτε άλλη παράνομη συναλλαγή, αφού ακολούθως θα ήταν αναγκαίο να πραγματοποιηθεί ειδικός έλεγχος για αυτό. Παρόλα αυτά, το Άρθρο 27 διασφάλιζε ότι δεν ήταν σωστό να επιθεωρούνται οι αποθήκες ανά πάσα στιγμή ή για άλλους λόγους, εκτός τους προαναφερθέντες. Ακόμα και στις περιπτώσεις όπου θεωρούνταν αναγκαίος ο έλεγχος, θα έπρεπε να εξηγηθεί ο λόγος στον ιδιοκτήτη της αποθήκης και ο έλεγχος θα πραγματοποιείτο εφόσον η απάντηση που δινόταν δεν ικανοποιούσε τις αρχές του Φόρου.

Πέρα από τα Άρθρα που αφορούσαν στην καλλιέργεια, αποθήκευση και εμπορία του καπνού, το τέταρτο κεφάλαιο του Νόμου καθόριζε και το πλαίσιο εξαγωγής του προϊόντος.

Όπως οριζόταν από το Άρθρο 28, ο καπνός ο οποίος αγοραζόταν από τους καπνοκαλλιεργητές και προοριζόταν για εξαγωγή ήταν απαλλαγμένος από την επιβολή του φόρου μεταφοράς. Ωστόσο, ο έμπορος δεν μπορούσε να τοποθετήσει στην αποθήκη του τον συγκεκριμένο καπνό, μέχρις ότου παραδώσει στις τοπικές αρχές του Φόρου γραπτή δήλωση, με την οποία δεσμευόταν να τον αποστείλει σε χώρα του εξωτερικού, μέσα σε διάστημα έξι μηνών. Διαφορετικά, στη λήξη της περιόδου θα έπρεπε αμέσως να τον στείλει για εξαγωγή ή εάν ο καπνός δηλωνόταν ότι δεν θα

καταναλωνόταν εντός των ορίων της Αυτοκρατορίας, έπρεπε να αποθηκευτεί για λόγους ασφαλείας στην αποθήκη του Τελωνείου, χωρίς την καταβολή ενοικίου ή θα μπορούσε να τον κρατήσει ο έμπορος σε δική του αποθήκη, παραδίδοντας ένα κλειδί της στις αρχές του Φόρου, οι οποίες είχαν δικαίωμα, οποιαδήποτε στιγμή, να την σφραγίσουν. Εάν ο καπνέμπορος δεν τηρούσε αυτούς τους όρους, ο καπνός θα θεωρείτο ότι καταναλώθηκε εντός των ορίων της Αυτοκρατορίας και συνεπώς, θα έπρεπε να πληρωθεί άμεσα ο φόρος μεταφοράς και κατανάλωσης, υπολογιζόμενος στην υψηλότερη τιμή του, με επιπλέον τόκο 1% ανά μήνα από την ημερομηνία παραλαβής του.

Επίσης, προνοούνταν ότι εάν ο έμπορος δεν ήταν αξιόπιστος, θα έπρεπε να στηρίξει τη δήλωσή του με την προσκόμιση εγγύησης, από αξιόπιστο ντόπιο ή ξένο, ή να δώσει προκαταβολή.

Οι καπνέμποροι, οι οποίοι θα εξήγαγαν καπνό, όπως επιβαλλόταν από το Άρθρο 29, θα έπρεπε τη στιγμή της μεταφοράς του στο λιμάνι, εάν θα γινόταν εξαγωγή δια θαλάσσης, ή στα σύνορα, εάν θα γινόταν εξαγωγή δια ξηράς, να λάβουν από τις τοπικές αρχές του Φόρου πιστοποιητικό μεταφοράς, με τον όρο ότι θα το επέστρεφαν μέσα σε 61 μέρες το αργότερο για τα πιο μακρινά μέρη. Το πιστοποιητικό θα έπρεπε να ήταν εγκεκριμένο από τις τελωνειακές αρχές στο λιμάνι ή στα σύνορα, και θα πιστοποιούσε ότι ο καπνός έφτασε στον προορισμό του και δεν έγινε αμέσως ξανά εξαγωγή.

Σε περίπτωση μη επιστροφής του πιστοποιητικού απομάκρυνσης κατάλληλα εγκεκριμένου, ο έμπορος θα έπρεπε να πληρώσει τους φόρους μεταφοράς και κατανάλωσης, με τον τελευταίο υπολογιζόμενο βάσει της υψηλότερης τιμής του καπνού και επιπλέον, μηνιαίο τόκο 1% επί αυτών. Ο τόκος θα υπολογιζόταν για τον φόρο μεταφοράς από τη μέρα της παραλαβής του καπνού από τον καλλιεργητή και για τον φόρο κατανάλωσης από τη μέρα του πιστοποιητικού απομάκρυνσης.

Επιπλέον, το Άρθρο 30 επέβαλλε ότι ο έμπορος θα έπρεπε να προσκομίσει πιστοποιητικό από τη χώρα του εξωτερικού για την άφιξη του καπνού στον προορισμό του. Τη γραπτή αυτή δέσμευση (εγγύηση ασφαλείας) μπορούσε ο ίδιος να την παραδώσει κατ' επιλογήν, στις αρχές του Φόρου στο λιμάνι εκφόρτωσης, στα σύνορα, ή στον τόπο πώλησής του. Εάν επέλεγε να δώσει τη γραπτή δέσμευση στον τόπο πώλησης, όφειλε να παραδώσει ο ίδιος το πιστοποιητικό απομάκρυνσης με αντάλλαγμα ξεχωριστή ασφάλεια, βάσει της οποίας θα ήταν υποχρεωμένος να επιστρέψει το πιστοποιητικό απομάκρυνσης εγκεκριμένο από τις αρχές του Φόρου στο λιμάνι ή στα σύνορα, ως βεβαίωση της άφιξης των εμπορευμάτων στα εν λόγω μέρη.

Σύμφωνα με το επόμενο Άρθρο, η εγγύηση, η οποία θα έπρεπε να λαμβανόταν για την προσκόμιση του πιστοποιητικού, έπρεπε να λαμβάνει υπόψη τον αριθμό των οκάδων καπνού προς εξαγωγή, τον αριθμό των δεμάτων, τα σύμβολα και τον αριθμό των δεμάτων ή των παρτίδων, και τον τόπο προορισμού στο εξωτερικό. Επιπλέον, για να ακυρωθεί η υποχρέωση, η οποία περιλαμβανόταν στην εγγύηση, ο έμπορος έπρεπε να προσκομίσει εντός ενός έτους το απαιτούμενο πιστοποιητικό,

εγκεκριμένο από τις τελωνειακές αρχές στον τόπο προορισμού ή από τον αντιπρόσωπο του οθωμανικού προξενείου που βρισκόταν εκεί, ή από την εταιρεία που χειριζόταν το λιμάνι, στο οποίο να αναφέρεται η άφιξη του καπνού στον προορισμό του και η καταβολή εκεί του φόρου κατανάλωσης, σε περίπτωση που η πληρωμή αυτή συνηθιζόταν, ή σε περίπτωση που ο φόρος αυτός δεν καταβαλλόταν, να γίνεται η παράδοση των καπνών στα εργοστάσια ή στους αντιπροσώπους για τοπική κατανάλωση, ή η μεταφορά του σε κάποια άλλη ξένη χώρα, το όνομα της οποίας έπρεπε να αναφέρεται.

Οι έμποροι, οι οποίοι δεν παρουσίαζαν το εν λόγω πιστοποιητικό, θα έπρεπε να καταβάλουν, όπως όριζε το Άρθρο 32, τόσο τον φόρο μεταφοράς, όσο και τον φόρο κατανάλωσης, με τον τελευταίο να υπολογίζεται στην υψηλότερη τιμή του καπνού και επιπλέον, 1% τόκο επί των φόρων αυτών ανά μήνα. Ο τόκος για τον φόρο μεταφοράς θα υπολογιζόταν από την ημέρα αγοράς του καπνού και για τον φόρο κατανάλωσης από την ημερομηνία της εγγύησης. Επίσης, εάν η ποσότητα καπνού, η οποία αναγραφόταν στο πιστοποιητικό κατά την άφιξή του ήταν μικρότερη από την ποσότητα που αναγραφόταν στην εγγύηση, η διαφορά θα έπρεπε να αφαιρεθεί ως απώλεια μέρους του φορτίου και να αποζημιωθεί χωρίς να υπερβαίνει το ποσοστό του 3%, το οποίο καθοριζόταν ως αποζημίωση για ζημιά. Βέβαια, εάν υπήρχε μεγαλύτερη διαφορά θα καταβαλλόταν φόρος μεταφοράς και φόρος κατανάλωσης, με τον τελευταίο υπολογιζόμενο βάσει της υψηλότερης τιμής του καπνού.

Τέλος, το κεφάλαιο του Νόμου, το οποίο αφορούσε τις εξαγωγές, επέβαλλε σύμφωνα με το Άρθρο 33, ότι στην περίπτωση όπου ο έμπορος δεν προχωρούσε σε εξαγωγή σε διάστημα έξι μηνών και παράλληλα ο καπνός του δεν είχε τεθεί υπό την άμεση εποπτεία των αρχών του Φόρου, όπως προνοούσε το Άρθρο 28, οι αρχές θα τον καλούσαν γραπτώς να εκπληρώσει εντός τριών ημερών τις υποχρεώσεις του.

Εάν δεν υπήρχε συμμόρφωση, θα έπρεπε να ετοιμαστεί ένας λογαριασμός του φόρου μεταφοράς, ο οποίος αναφερόταν στη εγγύηση και του φόρου κατανάλωσης, υπολογιζόμενου με την υψηλότερη τιμή καπνού, με τον τόκο, από την ημερομηνία που ο έμπορος είχε παραλάβει τον καπνό και να απαιτηθεί η αποπληρωμή ολόκληρου του ποσού μέσα σε διάστημα επτά ημερών. Εάν ο έμπορος εξακολουθούσε να μη συμμορφώνεται, οι φορολογικές αρχές θα έπρεπε αποταθούν στο Δικαστήριο, ώστε να γίνει κατάσχεση της κινητής και ακίνητης περιουσίας του οφειλέτη.

Ο Νόμος για τον Καπνό περιλάμβανε, επίσης, στο πέμπτο κεφάλαιο πρόνοιες για τα καπνεργοστάσια και για τη συλλογή του φόρου κατανάλωσης. Το πρώτο από τη σειρά των Άρθρων αυτών ήταν το 34^ο, το οποίο όριζε πως από την 1^η Μαρτίου του έτους 1874 το κόψιμο καπνού, η παρασκευή τσιγάρων, πούρων, καπνού για εισπνοή και μάσημα, σε οποιεσδήποτε ποσότητες ή με οποιοδήποτε τρόπο απαγορευόταν, όπως επίσης η ύπαρξη κάθε είδους εργαλείου χρήσιμου για τους σκοπούς αυτούς, σε χώρους άλλους από αυτούς που επιτρέπονταν από τις αρχές του Φόρου.

Η εγκαθίδρυση ειδικού εργοστασίου για την κοπή καπνού, όπως προνοούνταν από το Άρθρο 35, γινόταν μετά από αίτηση για εξασφάλιση άδειας στις τοπικές αρχές του Φόρου ως εξής:

- i. Στην αίτηση θα έπρεπε να καταγραφεί και να καθοριστεί το μέρος, το οποίο θα ιδρυόταν το εργοστάσιο, όπως και η περιγραφή του και ο μέγιστος αριθμός των εργαλείων που θα χρησιμοποιούνταν σε αυτό.
- ii. Ο χώρος ο οποίος είχε υποδειχθεί θα ελεγχόταν από την τοπική αρχή (αστυνομία και δημαρχείο) και από τις τοπικές αρχές του Φόρου. Ο χώρος δεν θα έπρεπε να ήταν ζημιογόνος για τη δημόσια ασφάλεια, την τάξη και την υγεία της περιοχής. Επιπλέον, καθοριζόταν πως το εργοστάσιο θα έπρεπε να έχει μια είσοδο, καθόλου παράθυρα ανοικτά στα γειτονικά κτήρια, ούτε χαμηλούς τοίχους, ξύλινα διαχωριστικά, υπόγεια περάσματα, ή οποιοδήποτε μέσο παρόμοιας επικοινωνίας για ανταλλαγή αγαθών έξω από αυτό. Επιπλέον, ο ιδιοκτήτης έπρεπε να φτιάξει στα παράθυρα που κοιτάζουν στον δρόμο συρματόπλεγμα.
- iii. Επιπρόσθετα, καθοριζόταν πως κανένα άτομο πέρα από τον ιδιοκτήτη του εργοστασίου, τον διευθυντή, τους υπαλλήλους και τους εργάτες του μπορούσαν να εισέλθουν σε αυτό, ούτε καν τα μέλη της οικογένειάς τους.
- iv. Για τους υπαλλήλους του Φόρου που θα διορίζονταν σε κάθε εργοστάσιο, θα έπρεπε να δημιουργηθεί ένας χώρος κατάλληλος για διαμονή, παρακολούθηση και εποπτεία των συναλλαγών, που διεξάγονται σε αυτό.
- v. Σχετικά με τα εργαλεία, απαγορευόταν στο εργοστάσιο η χρήση κοπτικών σανίδων, μαχαιριών κλπ. για την κοπή του καπνού και την κατασκευή του σε καπνό εισπνεόμενο και για μάζημα, τα οποία δεν είχαν τη σφραγίδα των αρχών του Φόρου.
- vi. Τέλος, ο ιδιοκτήτης του εργοστασίου απαγορευόταν να παραλαμβάνει ή να φέρνει σε αυτό ούτε και ένα φύλλο καπνού που να μη συνοδεύεται από έγκυρη άδεια (Rouhsatiye Teskere) από τις τοπικές αρχές του Φόρου ή από καπνέμπορο της περιοχής.

Αναφορικά με το ζήτημα της ασφάλειας, προνοούνταν ότι κάθε κτίριο που ανταποκρινόταν στις προϋποθέσεις που ορίζονταν από τον Νόμο μπορούσε να χρησιμοποιηθεί ως εργοστάσιο καπνού. Πρώτα, ο αιτητής θα έπρεπε να δεσμευτεί, και εάν ήταν απαραίτητο με εγγύηση από ντόπιο ή αλλοδαπό, εγκατεστημένο στην περιοχή και γνωστό στις αρχές του Φόρου, ότι θα εκπλήρωνε στο ακέραιο όλα τα καθήκοντα και τις υποχρεώσεις, τα οποία προνοούνταν από τον Νόμο. Μετά τις διατυπώσεις αυτές η αδειοδότηση δινόταν μέσω μίας έντυπης αδείας και το εργοστάσιο λειτουργούσε την ημερομηνία που καθοριζόταν στην άδεια.

Το Άρθρο 36, ξεκαθάριζε πως όλα τα εργοστάσια θα έπρεπε να βρίσκονται κάτω από την επίβλεψη και τον έλεγχο των αρχών του Φόρου. Επιπλέον, πέρα από τον ημερήσιο έλεγχο, ο οποίος έπρεπε

να γίνεται από τους υπαλλήλους που βρίσκονταν μόνιμα σε αυτά, οι αρχές του Φόρου μπορούσαν οποιαδήποτε στιγμή να προβούν σε επιθεώρηση. Αυτή η ρύθμιση ίσχυε βέβαια και για τους ιδιοκτήτες εργοστασίων ξένων υπηκοοτήτων.

Πέρα από αυτά, το επόμενο Άρθρο επέβαλλε ότι κάθε βιομήχανος έπρεπε να ετοιμάσει το βιβλίο, στο οποίο θα καταγραφόταν ο καπνός, ο οποίος εισαγόταν και εξαγόταν από το εργοστάσιό του, σύμφωνα με υπόδειγμα το οποίο δινόταν από τις αρχές του Φόρου.

Σχετικά με τον φόρο κατανάλωσης, τον οποίο έπρεπε να καταβάλλουν τα καπνεργοστάσια, το Άρθρο 38 καθόριζε ότι όσα βρίσκονταν στην Κωνσταντινούπολη, Σμύρνη, Δαμασκό, Βηρυτό, Βαγδάτη, Χαλέπι, Προύσα, Τραπεζούντα, Ερζερούμ, Σαράγεβο, Ρουσκούκ, Αδριανούπολη, Θεσσαλονίκη, Καβάλα, Γιαννιτσά, θα πρέπει να ήταν σε θέση να παράγουν τέτοια ποσότητα καπνού, ώστε να πληρώνουν, βάσει της χαμηλότερης κατανάλωσης, 120.000 γρόσια ετησίως (120000 c.p. = £660.13.3). Τα εργοστάσια καπνού, τα οποία βρίσκονταν σε άλλες πόλεις των διοικητικών επαρχιών έπρεπε να πληρώνουν από 80.000 γρόσια και πάνω, ενώ όσα βρίσκονται σε άλλες πόλεις, κωμοπόλεις και Ναχιγιέδες έπρεπε να πληρώνουν από 50.000 γρόσια και πάνω.

Επιπρόσθετα, προνοούνταν, σύμφωνα με το Άρθρο 39, ότι σε περίπτωση που ένα εργοστάσιο δεν κατάφερε να αγοράσει από τις αρχές του Φόρου, εντός έξι μηνών ταινίες ασφαλείας της μισής τουλάχιστον αξίας του ετήσιου ποσού του φόρου κατανάλωσης που οριζόταν για τέτοιο εργοστάσιο, θα έπρεπε αμέσως να σταματήσει τη λειτουργία του και να κλείσει. Εάν ο ιδιοκτήτης επιθυμούσε να το ανοίξει ξανά, θα λάμβανε άδεια μόνο εάν αγόραζε ταινίες ασφαλείας της καθορισμένης αξίας του ποσού του ετήσιου φόρου κατανάλωσης.

Επιπλέον, περιορισμός επιβαλλόταν, όπως προνοούσε το Άρθρο 40, και για τη μεταφορά ενός εργοστασίου σε άλλη τοποθεσία μέσα στα όρια της ίδιας πόλης ή κωμόπολης, ή της μεταφοράς εργαλείων ή σκευών σε άλλο εργοστάσιο ή χώρο. Για να γίνει κάτι τέτοιο θα έπρεπε πρώτα να δώσουν άδεια οι αρχές του Φόρου.

Το Άρθρο 41 επιπλέον απαγόρευε τη διατήρηση στην αίθουσα εργασίας του εργοστασίου οποιαδήποτε ποσότητας καπνού μεγαλύτερης από αυτήν που απαιτούνταν για ενός μηνός εργασία. Αυτή οριζόταν ανάλογα με τη χωρητικότητα του εργοστασίου.

Στην περίπτωση όπου ένας βιομήχανος κατείχε ποσότητα μεγαλύτερη από αυτήν και επιθυμούσε να τη φυλάξει, μπορούσε να τη φυλάξει σε αποθήκες εντός του εργοστασίου, παραδίδοντας κλειδί στους υπαλλήλους του Φόρου. Όταν ο βιομήχανος ήθελε να μεταφέρει από αυτές τις αποθήκες καπνό στον χώρο εργασίας, έπρεπε να τον ζυγίσει στην παρουσία των υπαλλήλων του Φόρου και παράλληλα να κόψει, όπως όταν ο καπνός έφθανε από την αποθήκη του εμπόρου, άδεια

(“Rouhsatiye teskere”) από το βιβλίο αποδείξεων και να περάσει την πράξη στο ειδικό βιβλίο, το οποίο αναφερόταν στο Άρθρο 23.

Επιπλέον, ο καπνός πριν εισαχθεί στο εργοστάσιο, όπως προνοούσε το Άρθρο 42, έπρεπε να παρουσιαστεί στον υπάλληλο του Φόρου, που βρισκόταν σε αυτό, για να ζυγιστεί και να συγκριθεί με τη συνοδευτική άδεια και στη συνέχεια, να καταγραφεί από τον βιομήχανο στο ειδικό βιβλίο (Άρθρο 37). Η ίδια διαδικασία θα έπρεπε να επαναληφθεί από τον βιομήχανο για τον καπνό που θα εξερχόταν από το εργοστάσιο, ενώ θα έπρεπε παράλληλα να επιθεωρηθεί από τους υπαλλήλους του Φόρου, για να εξετάσουν προσεκτικά, εάν έφερε τις ταινίες ασφαλείας για τον φόρο κατανάλωσης που πληρώθηκε.

Σχετικά με τις ταινίες ασφαλείας, τις οποίες αγόραζαν οι βιομήχανοι από τις αρχές του Φόρου, το Άρθρο 43 επέβαλλε ότι θα έπρεπε την ώρα της άφιξής τους στο εργοστάσιο να σφραγίζονται με ειδική σφραγίδα του εργοστασίου. Θα έπρεπε να σφραγιστούν από τις αρχές του Φόρου και ακολούθως, όσο συχνά εξέρχονταν από το εργοστάσιο, επικολλημένες σε πακέτα καπνού να καταχωρούνται στην πλευρά των πιστώσεων. Γενικότερα, δεν επιτρεπόταν καμία ταινία να βγαίνει από το εργοστάσιο εκτός και εάν ήταν επικολλημένη σε πακέτο – δοχείο με καπνό.

Οι καπνοβιομήχανοι ήταν ελεύθεροι, σύμφωνα με το επόμενο Άρθρο, να κόβουν τον καπνό όπως ήθελαν, αλλά για να φύγει από το εργοστάσιο, θα έπρεπε να ήταν συσκευασμένος σε πακέτα των 400, 200, 100, 50 και 10 δραμίων, που θα έπρεπε να φέρουν ταινίες ασφαλείας.

Το Άρθρο 45 καθόριζε πως όλος ο καπνός θα έπρεπε να διαχωρίζεται σε τέσσερις ποιότητες αναφορικά με την αξία του. Στην πρώτη ποιότητα, η οποία ήταν η καλύτερη, ο φόρος κατανάλωσης ανερχόταν στα 30 γρόσια την οκά, στη δεύτερη στα 20 γρόσια την οκά, στην τρίτη στα 15 γρόσια την οκά και στην τέταρτη στα 10 γρόσια την οκά.

Οι ποιότητες αυτές διαμορφώνονταν από τους ίδιους τους βιομήχανους του καπνού. Η είσπραξη του φόρου κατανάλωσης πραγματοποιούνταν μέσω των χάρτινων ταινιών ασφαλείας, οι οποίες τυπώνονταν και ετοιμάζονταν σε διαφορετικές μορφές για κάθε μία από τις ποιότητες του καπνού και σε μεγέθη ανάλογα με τη χωρητικότητα των δοχείων και των πακέτων. Οι ταινίες, οι οποίες πωλούνταν από τις τοπικές αρχές του Φόρου, επικολλούνταν από τους καπνοβιομήχανους στα πακέτα / δοχεία.

Σημειώνεται ότι με το Άρθρο 1 του Διατάγματος 1/1880, καθιερώθηκε από τους Βρετανούς μια ενιαία τιμή για όλες τις ποιότητες, η οποία ανερχόταν στο ένα σελίνι και επτά γρόσια την οκά και η οποία από το 1884 και έπειτα αυξήθηκε στα δύο σελίνια την οκά με τον Νόμο 1/1884.²⁵²

²⁵² *The Cyprus Gazette*, No I. 1884, 26 Φεβρουαρίου 1884, σ. 383.

Οι καπνοβιομήχανοι, όπως προνοούσε το Άρθρο 46, ήταν ελεύθεροι να πωλήσουν την πρώτη ποιότητα καπνού τους σε οποιαδήποτε τιμή ήθελαν, συμπεριλαμβανομένων όλων των φόρων και των εξόδων. Ωστόσο, όφειλαν να πωλούν τη δεύτερη ποιότητα σε τιμές που δεν υπερέβαιναν τα 100 γρόσια ανά οκά, την τρίτη τα 80 γρόσια ανά οκά, και την τέταρτη τα 30 γρόσια ανά οκά.

Σύμφωνα με το Άρθρο 47, οι ταινίες ασφαλείας τυπώνονταν και ετοιμάζονταν στην Κωνσταντινούπολη, σε διαφορετικά χρώματα για τις διαφορετικές ποιότητες του καπνού. Επιπρόσθετα, σε αυτές αναγραφόταν η ποιότητα και το βάρος τους καπνού, καθώς και οι τιμές των ταινιών, οι οποίες αντιπροσώπευαν το ακριβές ποσό του φόρου κατανάλωσης. Οι ταινίες αποστέλλονταν στα γραφεία του Φόρου και καταχωρούνταν στις χρεώσεις τους ως μετρητά.

Οι ταινίες ασφαλείας συνέχισαν και επί βρετανικής διοίκησης να τυπώνονται σε διαφορετικά χρώματα και μεγέθη, ώστε να υποδεικνύονται οι διαφορετικές ποιότητες. Σύμφωνα με το Άρθρο 45 του Διατάγματος XXIV 1879, ο Αρμοστής εξουσιοδοτούνταν να καθορίσει τη μορφή των ταινιών ασφαλείας και με το Άρθρο 48 προνοούνταν ότι οι βιομηχανοποιημένοι καπνοί, που δεν περικλείονταν σε ταινίες ασφαλείας, αποτελούσαν εμπόρευμα για το οποίο οι φόροι δεν είχαν πληρωθεί.

Βάσει του Άρθρου 48 του Νόμου, πούρα και τσιγάρα μπορούσαν να παρασκευαστούν στα εργοστάσια, με την προϋπόθεση ότι θα συσκευάζονταν σε πακέτα και θα έφεραν ειδικές ταινίες ασφαλείας. Επίσης, καθοριζόταν ότι η παραγωγή λιγότερων από 1600 τσιγάρων από μια οκά καπνού απαγορευόταν, ενώ τα βιομηχανοποιημένα τσιγάρα θα έπρεπε να τοποθετούνται σε πακέτα και δοχεία, τα οποία θα περιείχαν όχι περισσότερα ή λιγότερα από 1000, 500, 250, 100, 50 ή 24 τσιγάρα.

Ο φόρος κατανάλωσης για κάθε 1000 τσιγάρα ανερχόταν στα 30 γρόσια για τα πρώτης ποιότητας, στα 20 γρόσια για τα δεύτερης ποιότητας και στα 15 γρόσια για τσιγάρα τρίτης ποιότητας. Συνεπώς, οι ταινίες ασφαλείας των τσιγάρων θα έπρεπε να ετοιμάζονται ανάλογα. Η παρασκευή τσιγάρων από τέταρτης κατηγορίας καπνό απαγορευόταν.

Επί βρετανικής διοίκησης οι τιμές αυτές του φόρους κατανάλωσης τροποποιήθηκαν και σύμφωνα με τον Νόμο I/1884 ο δασμός στα τσιγάρα καθορίστηκε στα δύο σελίνια και 4 ½ γρόσια την οκά.²⁵³

Αναφορικά με την τιμή πώλησης των τσιγάρων, το Άρθρο 49 όριζε ότι οι καπνοβιομήχανοι μπορούσαν να πωλήσουν τα τσιγάρα πρώτης ποιότητας σε όποια τιμή ήθελαν, αλλά η τιμή των τσιγάρων της δεύτερης ποιότητας δεν θα έπρεπε να ήταν μεγαλύτερη από 1000 γρόσια τη χιλιάδα, ενώ των τσιγάρων της τρίτης ποιότητας όχι μεγαλύτερη από 80 γρόσια τη χιλιάδα.

²⁵³ Στο ίδιο.

Τα πούρα για να πωληθούν θα έπρεπε, σύμφωνα με το επόμενο Άρθρο, να συσκευάζονται σε πακέτα έχοντας επικολλημένες ταινίες γύρω τους και το καθένα δεν θα έπρεπε να περιλαμβάνει περισσότερα ή λιγότερα από 100, 50, 25, ή 10. Το βάρος 100 πούρων δεν θα έπρεπε να ξεπερνά τα 200 δράμια και ο φόρος κατανάλωσης για τον αριθμό αυτό ήταν 10 γρόσια. Οι βιομήχανοι ήταν ελεύθεροι να πωλήσουν τα πούρα τους σε οποιαδήποτε τιμή. Επιπλέον, το Άρθρο 51 παρείχε το δικαίωμα σε κάθε καπνοβιομήχανο ο οποίος παρασκεύαζε και πωλούσε πούρα για εγχώρια κατανάλωση, να έχει έκπτωση 10% στον φόρο κατανάλωσης.

Σχετικά με την ίδρυση εργοστασίου για την παρασκευή καπνού για εισπνοή και μάσημα, το Άρθρο 52 προνοούσε ότι έπρεπε να υποβληθεί αίτηση με τον ίδιο ακριβώς τρόπο όπως για το εργοστάσιο καπνού, με τις ίδιες ακριβώς πρόνοιες για τον βιομήχανο.

Για τον καπνό για εισπνοή και μάσημα εγχώριας παραγωγής, οποιασδήποτε ποιότητας, το Άρθρο 53 καθόριζε ότι ο φόρος κατανάλωσης θα ανερχόταν στα 10 γροσιών την οκά και θα εισπραττόταν από τις ταινίες ασφαλείας. Παράλληλα, σύμφωνα με το επόμενο Άρθρο, η παρασκευή καπνού για εισπνοή και μάσημα επιτρεπόταν σε ξεχωριστά μέρη του εργοστασίου, μετά από ειδική άδεια στον βιομήχανο από τις αρχές του Φόρου.

Επιπλέον, ο καπνός για παραγωγή καπνού για εισπνοή και μάσημα, βάσει του Άρθρου 55, θα έπρεπε να εισαχθεί στο εργοστάσιο κατόπιν άδειας και σχετικού ελέγχου και να τοποθετηθεί στο ειδικό μέρος που είχε καθοριστεί. Στην περίπτωση που ο καπνοβιομήχανος ήθελε να χρησιμοποιήσει τα κομμάτια καπνού που είχε στο εργοστάσιο για την παρασκευή εισπνεόμενου καπνού και για μάσημα, έπρεπε να ενημερώσει τις αρχές του Φόρου.

Το καπνικά προϊόντα των εργοστασίων, όπως επιβαλλόταν από το Άρθρο 56, για να πωληθούν έπρεπε να μεταφερθούν από τον καπνοβιομήχανο σε κατάστημα, το οποίο βρισκόταν εκτός των ορίων του εργοστασίου του. Η πώληση ή παροχή καπνού απευθείας από το εργοστάσιο απαγορευόταν.

Το Άρθρο 57 όριζε ότι τα χαρτιά που θα χρησιμοποιούνταν για την κατασκευή των πακέτων του καπνού και για τις ετικέτες, που θα επικολλούνταν σε αυτά, δεν θα έπρεπε να είναι γυαλιστερά ή βερνικωμένα. Στην περίπτωση που το δοχείο του καπνού ήταν τενεκεδένιο ή από άλλο μέταλλο ή ξύλο, θα έπρεπε να τυλιχθεί με αντίστοιχο χαρτί. Οι ταινίες ασφαλείας θα έπρεπε να επικολλούνται προσεκτικά στα πακέτα, πάνω από τις ετικέτες με το ονοματεπώνυμο του εργοστασιάρχη, με τέτοιο τρόπο ώστε να καθίσταται αδύνατη η απομάκρυνσή τους.

Τα καθήκοντα των λειτουργών του Φόρου στα εργοστάσια καθορίζονταν από το Άρθρο 58. Συγκεκριμένα, οι λειτουργοί έπρεπε:

- i. Να ζυγίζουν ένα προς ένα τα δέματα του καπνού στο εργοστάσιο, να τα συγκρίνουν με τις απαραίτητες άδειες ("Teskere"), ώστε ο καπνεργοστασιάρχης να καταχωρεί τα στοιχεία στο βιβλίο και ακολούθως να μπορεί να τα παραλάβει στο εργοστάσιό του.
- ii. Να ακυρώνουν τις άδειες, ώστε να είναι αδύνατη οποιαδήποτε παραβίασή τους αργότερα και να τις επιστρέφουν ακυρωμένες στο φορολογικό τμήμα.
- iii. Να αποτρέπουν την απομάκρυνση από το εργοστάσιο ακόμη και της ελάχιστης ποσότητας καπνού, εκτός και εάν είναι τοποθετημένος σε κουτιά και πακέτα, με επικολλημένες ταινίες πάνω τους και είναι καταχωρημένος στο κατάλληλο βιβλίο.
- iv. Να εξετάζουν το μητρώο του εργοστασίου και όσο συχνά και εάν απαιτούνταν να ελέγχουν τους ισολογισμούς των εσόδων και των εξόδων ώστε να πιστοποιούν το απόθεμα.
- v. Να είναι συνεχώς σε εγρήγορση για να αποτρέπουν τυχόν παραβίαση οποιωνδήποτε όρων και διατάξεων των κανονισμών για τη λειτουργία και τις συναλλαγές του εργοστασίου. Επίσης, έπρεπε να διασφαλίζουν ότι δεν θα χρησιμοποιούνταν κανένα εργαλείο χωρίς σφραγίδα από τις φορολογικές αρχές και ότι δεν υπήρχε πέρασμα ή τρόπος επικοινωνίας με τον εξωτερικό χώρο, εκτός από την καθορισμένη πόρτα του εργοστασίου και να αναφέρουν αμέσως οποιαδήποτε παρατυπία εντόπιζαν.
- vi. Τέλος, θα έπρεπε να σφραγίζουν τις ταινίες ασφαλείας, οι οποίες είχαν αγοραστεί από τον βιομήχανο με τη σφραγίδα του, τη στιγμή της παραλαβής τους στο εργοστάσιο.

Το Άρθρο 59, κατοχύρωνε την υποχρεωτική επικόλληση στα πακέτα και στα δοχεία του καπνού, των τσιγάρων, των πούρων, του καπνού για εισπνοή και μάσημα, πέρα από τις ταινίες ασφαλείας, ετικετών, οι οποίες θα έπρεπε να είχαν το ονοματεπώνυμο του ιδιοκτήτη, και τη θέση και τον αριθμό του εργοστασίου.

Στα εργοστάσια εκτός από τη βιομηχανική παραγωγή καπνού, μπορούσαν να απευθυνθούν ιδιώτες σε αυτά, ώστε να κόψουν τον καπνό τους για δική τους χρήση, τον οποίο είχαν αγοράσει από τους εμπόρους. Για να μπορεί να επιτραπεί αυτό το Άρθρο 60 προνοούσε ότι:

- i. Ο ιδιώτης θα έπρεπε πριν αγοράσει τον καπνό για αυτό τον σκοπό να απευθυνθεί στις τοπικές φορολογικές αρχές, ώστε να εξασφαλίσει την απαραίτητη άδεια.
- ii. Στη συνέχεια, να φέρει την ποσότητα του καπνού του στο εργοστάσιο συνοδευόμενη από άδεια από τον έμπορο της καπναποθήκης, όπως όριζε το Άρθρο 19.
- iii. Τέλος, ο καπνός έπρεπε να πιστοποιηθεί και να συγκριθεί με την άδεια που τον συνόδευε και να περαστεί στα βιβλία του εργοστασίου. Ακολούθως, κοβόταν ξεχωριστά και συσκευαζόταν σε πακέτα – δοχεία, σφραγισμένα πάντοτε με ταινία ασφαλείας για πρώτης ποιότητας καπνό, ανεξαρτήτως τι ποιότητας ήταν. Γενικότερα, ο καπνός επιτρεπόταν να μεταφερθεί έξω από το εργοστάσιο, μετά την εγγραφή του στο βιβλίο.

Ο καπνός, τα τσιγάρα και τα πούρα σε πακέτα, τα οποία είχαν ταινία ασφαλείας, σύμφωνα με το Άρθρο 61, μπορούσαν να διακινηθούν ελεύθερα, χωρίς άδεια, σε όλη την Αυτοκρατορία, έως δύο οκάδες καπνού και πούρων και 2.000 τσιγάρα· αυτό, βέβαια, με την προϋπόθεση ότι δεν υπήρχε οποιαδήποτε υποψία για απάτη. Για μεγαλύτερες ποσότητες, η διακίνησή τους απαιτούσε την εξασφάλιση άδειας απομάκρυνσης από τις τοπικές φορολογικές αρχές.

Ωστόσο, το Άρθρο 62 επέβαλλε ότι η ελεύθερη αυτή διακίνηση επιτρεπόταν με άδεια σε όλη την Αυτοκρατορία, εκτός από την Κωνσταντινούπολη, όσο ίσχυε σε αυτήν το μονοπώλιο.

Σχετικά με την επιδιόρθωση των εργαλείων για την κοπή του καπνού και την προετοιμασία των τσιγάρων, των πούρων, του καπνού για εισπνοή και μάσημα, όπως τις σανίδες κοπής, τα μαχαίρια κλπ., το Άρθρο 63 όριζε πως θα έπρεπε να γίνεται μόνο σε μέρη που είχαν καθοριστεί από τις αρχές του Φόρου. Η κατασκευή και η επιδιόρθωσή τους σε άλλα μέρη απαγορευόταν.

Επιπλέον, τα εργαλεία που κατασκευάζονται στους χώρους αυτούς, μπορούσαν να πωλούνται μόνο στους αδειούχους καπνεργοστασιάρχες και οι κατασκευαστές τους έπρεπε να τα παρουσιάζουν στις φορολογικές αρχές, ώστε να σφραγίζονται. Με το Άρθρο 26 του Διατάγματος XXIV 1879 επιβεβαιώθηκε από τη βρετανική διοίκηση ότι τα εργαλεία αυτά επιτρεπόταν να τα κατέχουν μόνο καπνοβιομήχανοι, οι οποίοι κατείχαν άδεια και η κατοχή τους από οποιοδήποτε άλλο πρόσωπο τιμωρούνταν.

Επιπλέον, τα εργαλεία αυτά, διασαφηνιζόταν από το επόμενο Άρθρο ότι οι καπνοβιομήχανοι μπορούσαν να τα αγοράζουν μόνο μέσω των φορολογικών αρχών από καθορισμένους από αυτές τόπους. Παράλληλα, όλα τα εργαλεία τα οποία αγοράζονταν έπρεπε να καταγράφονται λεπτομερώς σε ειδικό βιβλίο του Τμήματος του Φόρου και στο βιβλίο του καπνοβιομήχανου.

Επιπλέον, ο Νόμος για τον Καπνό στο έκτο κεφάλαιο καθόριζε το πλαίσιο εργασίας των καπνοπωλείων και των πλανόδιων πωλητών καπνού. Το Άρθρο 65 όριζε ότι όσοι επιθυμούσαν να ανοίξουν κατάστημα ή αποθήκη για την πώληση καπνού, ή να γίνουν πλανόδιοι πωλητές καπνού στις αγορές των χωριών και στα πανηγύρια, καθώς επίσης και όσοι ήθελαν να πωλούν στα καταστήματά τους ή στις αποθήκες τους μαζί με τα άλλα αγαθά τους καπνό ή ήταν πλανόδιοι πωλητές άλλων αγαθών και ήθελαν να συμπεριλάβουν σε αυτά και τον καπνό, έπρεπε πρώτα να εξασφαλίσουν κατάλληλη άδεια (“Beiyе Teskere”) από τις τοπικές αρχές του Φόρου. Στο Άρθρο 25 του Διατάγματος XXIV 1879 της Βρετανικής Διοίκησης επιβεβαιωνόταν αυτή η προϋπόθεση.

Αυτοί οι πωλητές καπνού έπρεπε να πληρώνουν τέλος αδείας 1 ½ τουρκικής χρυσής λίρας ανά έτος, με εξαίρεση της περιοχής της Καβάλας, των Γιαννιτσών και της Σαμψούντας. Για να πωλήσουν καπνό δεύτερης ποιότητας, συμπεριλαμβανομένων όμως και των συγκεκριμένων περιοχών, έπρεπε να πληρώνουν ετήσιο τέλος, μιας τουρκικής λίρας. Οι πωλητές του καπνού τρίτης ποιότητας έπρεπε να

πληρώνουν μισή τουρκική λίρα, ενώ οι πλανόδιοι πωλητές πλήρωναν τέλος αδείας 1½ τουρκικής χρυσής λίρας. Με τη βρετανική διοίκηση το κόστος αδείας καθορίστηκε με το Άρθρο 4 του Νόμου 1/1884 στα 18 σελίνια, το οποίο έπρεπε να προπληρώνεται έξι μήνες προηγουμένως.²⁵⁴

Σύμφωνα με το Άρθρο 67 του Νόμου, οι άδειες ανανεώνονταν τον Φεβρουάριο κάθε έτους και το τέλος έπρεπε να πληρώνεται εκ νέου. Επιπλέον, σύμφωνα με το επόμενο Άρθρο, το τέλος καταβαλλόταν πάντοτε πριν από την 1η Μαρτίου για την εξασφάλιση της νέας άδειας. Όσοι ζητούσαν να εξασφαλίσουν άδεια τους πρώτους μήνες του έτους, έπρεπε να καταβάλουν ολόκληρο το ετήσιο τέλος, ενώ όσοι ζητούσαν άδεια εντός του δεύτερου εξαμήνου του έτους, το οποίο άρχιζε την 1η Σεπτεμβρίου, πλήρωναν μόνο το μισό και η άδειά τους ίσχυε μέχρι τον επόμενο Μάρτιο. Ωστόσο, οι πωλητές καπνού και οι πλανόδιοι πωλητές καπνού, οι οποίοι εκτός από καπνό πωλούσαν και άλλα είδη έπρεπε να καταβάλουν το πλήρες τέλος της άδειας.

Επιπλέον, με το Άρθρο 68 απαγορευόταν η πώληση με οποιονδήποτε τρόπο ή υπό οποιαδήποτε μορφή κομμένων καπνών, τσιγάρων, πούρων, καπνών για εισπνοή και για μάσημα, χωρίς να είναι συσκευασμένα σε πακέτα και κουτιά, σφραγισμένα με ταινία ασφαλείας.

Τυχαίοι έλεγχοι, όπως οριζόταν από το Άρθρο 70, μπορούσαν να γίνουν από τις φορολογικές αρχές στα καταστήματα και τις αποθήκες των καταστηματαρχών, οποιαδήποτε χρήσης. Η άδεια για πρόσβαση στις εγκαταστάσεις των καταστηματαρχών που πωλούσαν καπνό επιβεβαιωνόταν από τη βρετανική διοίκηση με το Άρθρο 30 του Διατάγματος XXIV 1879.

Σχετικά με τις άδειες για πώληση καπνού, η οποίες εκδίδονταν στην αρχή του χρόνου για μια εγκατάσταση, το Άρθρο 71 προνοούσε ότι δεν ίσχυαν σε περίπτωση αλλαγής του τόπου του καταστήματος ή της αποθήκης. Συγκεκριμένα, εάν ο πωλητής του καπνού μετακινούνταν κατά τη διάρκεια της χρονιάς σε άλλο κατάστημα ή αποθήκη, έπρεπε πρώτα να απευθυνθεί στις τοπικές φορολογικές αρχές, για να αποδείξει την εγκατάλειψη του χώρου, ο οποίος αναφερόταν στην άδεια, ώστε να διορθωθεί. Η διορθωμένη άδεια για πώληση καπνού ίσχυε για τη δεύτερη εγκατάσταση μέχρι το τέλος της υπόλοιπης περιόδου και δεν θα μπορούσε να αλλάξει περισσότερο από μία φορά. Επίσης, διασφαλιζόταν ότι η εγκατάσταση για την πώληση του καπνού μπορούσε να αλλάξει, όμως ο πωλητής του καπνού δεν μπορούσε να αντικατασταθεί από άλλον.

Επιπρόσθετα, από το Άρθρο 72 καθοριζόταν ότι η αίτηση για εξασφάλιση άδειας για πώληση καπνού έπρεπε να υποβάλλεται γραπτώς και ενυπογράφως στις αρχές του Φόρου. Έτσι, το πρόσωπο, το οποίο λάμβανε την άδεια, ήταν δεσμευμένο να τηρεί τις πρόνοιες του Νόμου.

²⁵⁴ Στο ίδιο.

Ο Νόμος για τον Καπνό περιελάμβανε επιπλέον και άρθρα, τα οποία καθόριζαν την αποζημίωση για απώλεια καπνού. Το πρώτο από αυτά τα άρθρα του εβδόμου κεφαλαίου (Άρθρο 73) προνοούσε ότι οι απώλειες καπνού, ο οποίος βρισκόταν στα χέρια των καλλιεργητών, αποζημιώνονταν μόνο εάν δεν ξεπερνούσαν μια ορισμένη ποσότητα, ανάλογα με το είδος κάθε καπνού.²⁵⁵ Η υπέρβαση καταχωρούταν ως απώλεια του καπνού και οι καπνοκαλλιεργητές έπρεπε να πληρώσουν τον φόρο μεταφοράς και κατανάλωσης, όπου ο τελευταίος υπολογιζόταν βάσει της υψηλότερης τιμής του.

Αντίθετα, το Άρθρο 74 καθόριζε ότι ο καπνός, ο οποίος αγοραζόταν από τον έμπορο, για εγχώρια κατανάλωση ή για εξαγωγή, σε περίπτωση που μεταφερόταν έξω από την αποθήκη και διατίθετο χωρίς οποιαδήποτε προετοιμασία - επεξεργασία, δεν μπορούσε να αποζημιωθεί για απώλεια. Εάν, όμως, τύγχανε επεξεργασίας, είτε στην αποθήκη, στην περιοχή όπου αγοράστηκε, είτε στην περιοχή όπου θα αποστέλλοταν, μπορούσε να αποζημιωθεί για απώλεια κατά την προετοιμασία του κλπ., σε καθορισμένη ποσότητα, ανάλογα με το είδος του κάθε καπνού. Για τυχόν υπέρβαση αυτής της ποσότητας, ο έμπορος θα έπρεπε να πληρώσει μόνο τον φόρο κατανάλωσης, ο οποίος υπολογιζόταν πάντοτε στην υψηλότερη τιμή του καπνού ή παράλληλα και τον φόρο μεταφοράς εάν προοριζόταν για εξαγωγή.

Αποζημίωση προσφερόταν, σύμφωνα με το Άρθρο 75, και στην περίπτωση όπου επεξεργασμένος καπνός από τον έμπορο, ο οποίος είχε ήδη αποφασιστεί να λάβει αποζημίωση για απώλεια, είχε δεύτερη απώλεια στην αποθήκη, στο νέο μέρος όπου είχε μεταφερθεί νόμιμα, με πιστοποιητικό απομάκρυνσης. Και εδώ οριζόταν καθορισμένη ποσότητα για αποζημίωση, ανάλογα με το είδος κάθε καπνού, ενώ σε περίπτωση υπέρβασης ο ιδιοκτήτης έπρεπε να πληρώσει τον αντίστοιχο φόρο κατανάλωσης, όπως προηγουμένως.

Το επόμενο Άρθρο καθόριζε πως αποζημίωση λαμβανόταν και για απώλεια στο εργοστάσιο, όταν ο καπνός βρισκόταν σε στάδιο παρασκευής. Οι απώλειες, όπως καθοριζόταν και για τις υπόλοιπες περιπτώσεις, μπορούσαν να γίνουν αποδεκτές σε περίπτωση που δεν υπερέβαιναν τις καθορισμένες ποσότητες, αφού θα έπρεπε να πληρωθεί ο φόρος κατανάλωσης υπολογιζόμενος στην υψηλότερη τιμή του.

Για τη διάκριση της διαφοράς βάρους του φορτίου του καπνού μεταξύ του τόπου φόρτωσής του και του τόπου άφιξης εντός της Αυτοκρατορίας, επιβαλλόταν από το Άρθρο 77 ότι ο καπνός θα έπρεπε να ζυγίζεται από τις αρχές του Φόρου στο μέρος φόρτωσης και το βάρος κάθε πακέτου να καταγράφεται, με σημεία και αριθμούς στο μητρώο ζυγίσματος. Σε ειδική λίστα του εμπόρου θα καταγραφόταν το βάρος κάθε πακέτου, μετά από σύγκριση με το μητρώο του Φόρου και εάν το

²⁵⁵ Η ακριβής ποσότητα για κάθε είδος καπνού καθοριζόταν σε ξεχωριστό πίνακα, ο οποίος επισυναπτόταν στον Νόμο.

άθροισμα των λογαριασμών συμφωνούσε, θα επιβεβαιώνονταν από τις φορολογικές αρχές με τη σφραγίδα τους. Η λίστα αυτή θα δινόταν στον έμπορο μαζί με την άδεια μεταφοράς (Tekseré). Στη συνέχεια, όταν ο καπνός έφτανε στον προορισμό του, θα ζυγιζόταν ξανά, για να συγκριθεί με τη συγκεκριμένη λίστα και για οποιαδήποτε διαφορά μέχρι δύο οκάδες για κάθε πακέτο των 100 οκάδων δεν θα γινόταν καμία παρατήρηση.

Σχετικά με τα πακέτα που είχαν ταινία ασφαλείας και παρουσίαζαν έλλειμμα το οποίο ξεπερνούσε τις 5 οκάδες για κάθε 100, τότε θα έπρεπε, όπως όριζε το επόμενο Άρθρο, να επιστραφούν στο εργοστάσιο για να ζυγιστούν ξανά, στην παρουσία του βιομηχάνου ή των αντιπροσώπων του. Στην περίπτωση όπου αποδεικνυόταν ότι είχαν λιγότερο βάρος, θα έπρεπε να ανοιχτούν για να συμπληρωθούν ανάλογα. Την απώλεια, η οποία θα προκαλούνταν από το άνοιγμα του πακέτου, θα επωμιζόταν ο βιομήχανος.

Εάν κατά το ζύγισμα του καπνού στον τόπο άφιξής του, παρουσιαζόταν μεγαλύτερη διαφορά από δύο οκάδες για κάθε πακέτο των 100 οκάδων σε σχέση με το πρώτο ζύγισμα στον τόπο φόρτωσής του, ο καπνός θα έπρεπε να ζυγιστεί ξανά με άλλη ζυγαριά όπως καθοριζόταν από το άρθρο 79. Εάν η διαφορά εξακολουθούσε να υφίσταται, τότε, σε περίπτωση πλεονάσματος, ο έμπορος πλήρωνε για το πλεόνασμα μόνο τον φόρο μεταφοράς, έναντι ειδικής απόδειξης. Αντίθετα, εάν η διαφορά ήταν έλλειμμα, το πακέτο του καπνού εξεταζόταν με ιδιαίτερη προσοχή και έπρεπε, εάν δεν υπήρχε καμία παρατυπία να εγκριθεί στην απόδειξη του φόρου μεταφοράς, η οποία θα έπρεπε να πιστοποιηθεί με τη σφραγίδα των φορολογικών αρχών. Ωστόσο, σε περίπτωση απάτης, δηλαδή εάν το έλλειμμα προερχόταν από αφαίρεση πακέτων καπνού, ο έμπορος έπρεπε να πληρώσει διπλάσιο φόρο κατανάλωσης, υπολογιζόμενο στην υψηλότερη τιμή του καπνού.

Τέλος, στο όγδοο και τελευταίο κεφάλαιο του Νόμου για τον Καπνό του 1874 καθορίζονταν και οι ποινές για τις παραβάσεις. Συγκεκριμένα, το Άρθρο 80 καθόριζε ότι ο καπνός, ο οποίος αποδεδειγμένα είχε αποκρυβεί από τους καλλιεργητές κατά την αξιολόγησή του από τις αρχές αξιολόγησης (Άρθρο 7), θα έπρεπε να κατάσχεται εξολοκλήρου. Επιπλέον, εάν είχε ήδη καταναλωθεί, τότε θα έπρεπε να πληρωθεί από αυτούς διπλάσιος φόρος μεταφοράς και φόρος κατανάλωσης, υπολογιζόμενος στην υψηλότερη τιμή του καπνού.

Το επόμενο Άρθρο όριζε ότι ο καλλιεργητής που πωλούσε ή παραχωρούσε μέρος του καπνού, ο οποίος ήταν καταγεγραμμένος στο "Serghi" που κατείχε, χωρίς τη γνώση των αρχών του φόρου (Άρθρο 11), θα έπρεπε να πληρώσει τον φόρο μεταφοράς και κατανάλωσης, στην υψηλότερη τιμή, επί του καπνού που πωλήθηκε. Σε περίπτωση επανάληψης του αδικήματος, θα εισπραττόταν το διπλάσιο του ποσού των προαναφερθέντων δασμών.

Επιπλέον, προνοούνταν από το Άρθρο 82 ότι ο καπνός, τον οποίο κατείχε οποιοσδήποτε, και είχε αγοραστεί χωρίς ενημέρωση των φορολογικών αρχών ή είχε αποκρυβεί από τους καλλιεργητές και άρα δεν ήταν καταγεγραμμένος στα “Serhis” και δεν είχε πληρωθεί για αυτόν ο φόρος μεταφοράς, έπρεπε να κατασχεθεί εξολοκλήρου. Ταυτόχρονα, έπρεπε να εισπραχθεί διπλάσιο το ποσό του φόρου μεταφοράς και του υψηλότερου φόρου κατανάλωσης. Σε περίπτωση που ο καπνός αυτός είχε καταναλωθεί, τότε θα πληρωνόταν το τριπλάσιο ποσό των συγκεκριμένων φόρων.

Σύμφωνα με το Άρθρο 60 του Διατάγματος XXIV 1879 της βρετανικής διοίκησης, η ποινή για την κατοχή μη βιομηχανοποιημένου καπνού που δεν περιλαμβανόταν στο πιστοποιητικό θα έπρεπε να ξεπερνά τις £20.

Παράλληλα με αυτές τις ποινές, το Άρθρο 83 διασφάλιζε ότι οποιοσδήποτε προκαλούσε ζημιά ή προσπαθούσε να προκαλέσει ζημιά στα δημόσια έσοδα, με οποιονδήποτε τρόπο, πέρα από αυτούς που παρουσιάζονταν στους κανονισμούς, εξαιτίας της ελλιπούς συλλογής των φόρων μεταφοράς και κατανάλωσης του καπνού ή της ολοκληρωτικής απώλειάς τους, έπρεπε να τιμωρείται, ανεξαρτήτως των δικαιολογιών του. Θα έπρεπε να πληρώσει αποζημίωση για τους φόρους, για τους οποίους είχε διαπραχθεί η απάτη, με πρόστιμο διπλάσιο του ποσού των φόρων αυτών.

Σύμφωνα με το Άρθρο 84, οι καπνοβιομήχανοι οι οποίοι προκαλούσαν ζημιά και απώλεια στα δημόσια έσοδα, λόγω απάτης και κατάχρησης που διέπρατταν με οποιονδήποτε τρόπο, θα τιμωρούνταν με χρηματική ποινή, ίση με το τριπλάσιο του ποσού της ζημιάς και της απώλειας. Σε περίπτωση επανάληψης του αδικήματος, η χρηματική ποινή διπλασιαζόταν.

Οι καπνοβιομήχανοι, σύμφωνα με το επόμενο Άρθρο, ήταν υπεύθυνοι για όλες τις καταχρηστικές ή ζημιογόνες πράξεις των συνεργατών, υπαλλήλων, και εργατών του εργοστασίου τους. Έτσι, για απώλειες στο δημόσιο ταμείο, οι οποίες προέρχονταν εξ υπαιτιότητάς τους, οι κυρώσεις που επιβάλλονταν εφαρμόζονταν στους βιομήχανους.

Επιπρόσθετα, όποιο καπνεργοστάσιο αρνούταν επίσκεψη για επιθεώρηση από τις φορολογικές αρχές θα έκλεινε αμέσως, όπως οριζόταν από το Άρθρο 86.

Το Άρθρο 87 προέβλεπε ότι ο καπνός ο οποίος εντοπιζόταν χωρίς πιστοποιητικό πληρωμής του φόρου μεταφοράς ή χωρίς πιστοποιητικό μετακίνησης ή άδεια απομάκρυνσης (“Teskere”) θα κατασχόταν ως λαθραίος. Επιπλέον, ο ιδιοκτήτης του καπνού ή το πρόσωπο που τον μετέφερε θα πλήρωνε ως πρόστιμο διπλάσιο τον φόρο μεταφοράς και τον υψηλότερο φόρο κατανάλωσης. Από τις πρόνοιες για πρόστιμο εξαιρούνταν μόνο οι ποσότητες του βιομηχανοποιημένου καπνού κλπ, για τις οποίες η καλλιέργεια και η μεταφορά του από τόπο σε τόπο, εντός της Αυτοκρατορίας, επιτρεπόταν χωρίς την άδεια απομάκρυνσης (Άρθρο 61).

Σχετικά με τους καπνοπώλες οι οποίοι πωλούσαν καπνό, πούρα, τσιγάρα, καπνό για εισπνοή και μάσημα στο κατάστημα ή την αποθήκη τους χωρίς άδεια, το Άρθρο 88 προνοούσε ότι πρώτα θα καλούνταν από τις αρχές του Φόρου για πληρωμή του προστίμου που θα επιβαλλόταν, όπως και του ποσού για την άδεια. Σε περίπτωση επιθυμίας συνέχισης της πώλησης καπνού, θα παραχωρούνταν η άδεια. Αντιθέτως, τα καταστήματα και οι αποθήκες όσων αρνούνταν να πληρώσουν το πρόστιμο, θα έκλειναν αμέσως και ο καπνός θα κατασχόταν, ενώ οι ιδιοκτήτες τους θα τιμωρούνταν με χρηματικό πρόστιμο ίσο με το δεκαπλάσιο της άδειας που τους αναλογούσε. Οι παράνομοι πλανόδιοι πωλητές καπνού θα τιμωρούνταν με ανάλογο πρόστιμο (δεκαπλάσιο της άδειας, δηλαδή 15 τουρκικές λίρες).

Το Άρθρο 89 προνοούσε ότι θα τιμωρούνταν με χρηματική ποινή από πέντε μέχρι πενήντα χρυσές τουρκικές λίρες τα καταστήματα όπου νόθευαν ή διέπρατταν απάτη σε σχέση με τον καπνό που αγόραζαν για πώληση από τα καπνεργοστάσια. Σε περίπτωση που οι πωλητές καπνού επαναλάμβαναν την απάτη, επιπρόσθετα με τη χρηματική ποινή έχαναν δια παντός το δικαίωμα να εξασκούν το επάγγελμα.

Ποινή προνοούνταν από το Άρθρο 90 για τα πρόσωπα τα οποία έκοβαν καπνό κρυφά, εκτός των καπνεργοστασίων, ή τον έκρυβαν ή κατείχαν παράνομα εργαλεία, κατάλληλα για την κοπή καπνού. Αυτοί θα τιμωρούνταν με χρηματική ποινή από πέντε έως πενήντα χρυσές τουρκικές λίρες. Επιπλέον, τα εργαλεία θα κατάσχονταν αμέσως και ο συγκεκριμένος καπνός, ακόμη και εάν συνοδευόταν από άδεια, θα αντιμετωπιζόταν ως λαθραίος (Άρθρο 87).

Παράλληλα, χρηματική ποινή από πέντε έως πενήντα τουρκικές λίρες, σύμφωνα με το Άρθρο 91 επιβαλλόταν σε όσους κατασκεύαζαν σανίδες κοπής, μαχαίρια, και εργαλεία κάθε είδους για την κοπή και την παρασκευή καπνού, τσιγάρων, πούρων, καπνού για εισπνοή και μάσημα σε χώρους πέρα από τους καθορισμένους από τις φορολογικές αρχές, και σε αυτούς που ενώ τα κατασκεύαζαν στους καθορισμένους χώρους, τα πωλούσαν χωρίς σφραγίδα.

Σχετικά με την εξέταση και την τιμωρία των παραβατών των κανονισμών αυτών, καθώς και την καταβολή των ποινών, το Άρθρο 92 προέβλεπε ότι σε πρώτο βαθμό δικάζονταν οι υποθέσεις στο Συμβούλιο των Έμμεσων Φόρων στην Κωνσταντινούπολη και οι εφέσεις γίνονταν στο Δικαστήριο. Στις επαρχίες υπεύθυνα ήταν τα Διοικητικά Συμβούλια τόσο πρωτόδικα όσο και για έφεση.

Τέλος, το Άρθρο 94 διασαφηνίζει ότι η εκτέλεση των κανονισμών εναπόκειται στη Γενική Διεύθυνση των Έμμεσων Φόρων.

Σχετικά με πιστοποιητικά απομάκρυνσης, τα οποία εκδίδονταν για τη μεταφορά του καπνού σε διάφορους τόπους, επιπλέον τρία διευκρινιστικά Άρθρα και μία τροπολογία υιοθετήθηκαν το 1875,

τροποποιώντας τον Νόμο. Αντίγραφα των τροποποιήσεων είχαν εγκριθεί από τον «Ναζίρη» των Έμμεσων Φόρων στον Λίβανο και στάλθηκαν στον Μουδίρη των Τελωνείων στη Λάρνακα.

Σύμφωνα με το Άρθρο 1, στα πιστοποιητικά απομάκρυνσης για τα οποία ο φόρος μεταφοράς είχε πληρωθεί, έπρεπε να αναγράφεται το όνομα του τόπου αποστολής του καπνού. Το πιστοποιητικό ίσχυε μόνο για τον συγκεκριμένο τόπο. Στην περίπτωση όπου θα μεταφερόταν σε άλλο μέρος από το αναγραφόμενο, το πιστοποιητικό θεωρούνταν άκυρο και ο αναφερόμενος καπνός στο πιστοποιητικό έπρεπε να παρακρατείται μέχρι την καταβολή του φόρου.

Επιπλέον, οριζόταν από το Άρθρο 2, πως ο καπνός, ο οποίος μεταφερόταν με πιστοποιητικό από έναν τελωνειακό σταθμό σε άλλο, κατά τη διαδρομή του δεν επιτρεπόταν να εισαχθεί στις πόλεις, στα χωριά, στα πανηγύρια, στις αγορές ή στα λιμάνια, αλλά έπρεπε να σταλεί στον προορισμό του. Εάν ο καπνός αγοραζόταν σε ένα ενδιάμεσο τόπο θα έπρεπε να πληρωθεί ξανά ο καθορισμένος δασμός και το πιστοποιητικό απομάκρυνσης καθίστατο άκυρο, αφού άλλαζε ο προορισμός.

Τέλος, με το Άρθρο 3 διευκρινιζόταν ότι με την άφιξη του καπνού στον καθορισμένο από το πιστοποιητικό προορισμό του, στη θέση του δινόταν μια άδεια, σύμφωνα με τις πρόνοιες των συγκεκριμένων κανονισμών. Επίσης, εάν ο καπνός, δεν είχε καταναλωθεί στον τόπο προορισμού του και θα μετακινούνταν ξανά, είτε ολόκληρη η ποσότητά του ή μέρος της, θα έπρεπε να εκδοθεί άλλο πιστοποιητικό μετακίνησης για τον νέο προορισμό.

Σχετικά με την τροποποίηση που υιοθετήθηκε το 1875, αυτή αφορούσε το Άρθρο 1 του Νόμου, όπου η πρόνοια για τη μισή σκάλα ως ελάχιστη έκταση γης για καπνοκαλλιέργεια διαγράφηκε. Η άρση του περιορισμού οφειλόταν στα προβλήματα τα οποία είχε προκαλέσει τους καλλιεργητές και έτσι η καλλιέργεια αφέθηκε ελεύθερη, ώστε ο κάθε γεωργός να καλλιεργεί οποιαδήποτε ποσότητα καπνού επιθυμούσε στη γη του.

Η αλλαγή της νομοθεσίας με την άφιξη των Βρετανών

Οι διατάξεις του Νόμου για τον Καπνό του 1874 κάλυπταν λεπτομερώς κάθε πτυχή που αφορούσε στον τομέα της καλλιέργειας, εμπορίας, βιομηχανικής επεξεργασίας, φορολογίας, καθώς και τις ποινές που θα επιβάλλονταν για κάθε παράβαση. Τα άρθρα του ήταν τόσο περιοριστικά και αυστηρά που δύσκολα μπορούσαν να κατανοηθούν από τους φτωχούς γεωργούς της Κύπρου και ήταν λοιπόν αναπόφευκτο η καλλιέργεια να εγκαταλειφθεί.

Οι Βρετανοί εισήγαγαν με Διατάγματα²⁵⁶, αμέσως μετά την άφιξή τους, και με τους Νόμους που επέβαλαν, ένα νέο πλαίσιο, το οποίο ωστόσο βασιζόταν στη γενικότερη θεώρηση του Οθωμανικού Νόμου. Στις 18 Μαΐου 1897 εγκρίθηκε ο Νόμος XVIII 1897 «Για τη διευκόλυνση της καλλιέργειας καπνού στην Κύπρο»²⁵⁷, ο οποίος περιελάμβανε 19 Άρθρα και θα εφαρμοζόταν από τις 26 Νοεμβρίου.²⁵⁸ Ο συγκεκριμένος νόμος προνοείτο ότι θα παρέμενε σε ισχύ για πέντε έτη. Μετά το πέρας του διαστήματος αυτού ο νόμος δεν επικυρώθηκε ξανά, καθώς θεωρήθηκε απαρχαιωμένος, καθιστώντας την καλλιέργεια «ελεύθερη», αφού διάταγμα για έλεγχο της υιοθετήθηκε πλέον το 1918.

Το Άρθρο 1 προνοούσε τη σύσταση του «Συμβουλίου Γεωργίας», το οποίο θα αποτελούνταν από τα πρόσωπα που τη δεδομένη περίοδο θα διορίζονταν από τον Αρμοστή, για να ενεργούν ως μέλη του. Βάσει του επόμενου Άρθρου, καθοριζόταν πως κατόπιν εισήγησής τους ο Αρμοστής μπορούσε να χορηγεί άδειες για την καλλιέργεια καπνού, εντός καθορισμένων περιοχών. Οι άδειες αυτές ίσχυαν για περίοδο ενός έτους.

Επίσης, σύμφωνα με το Άρθρο 3, το Συμβούλιο Γεωργίας ήταν αρμόδιο να προσδιορίζει την τοποθεσία και τα όρια της γης, στην οποία παραχωρούνταν άδεια, το όνομα και την κατοικία του προτεινόμενου αδειούχου, και την ποσότητα καπνού που εκτιμούνταν ότι θα παραχθεί σε αυτήν. Με την έκδοση άδειας καλλιέργειας, το Άρθρο 4 όριζε ότι οι πρόνοιες του Κεφαλαίου I και II του Νόμου για τον Καπνό του 1875 θεωρούνταν ότι αναστέλλονταν για τη συγκεκριμένη έκταση. Το Άρθρο 5 όριζε ότι κατά την εξέταση της έκτασης γης για παραχώρηση άδειας για καπνοκαλλιέργεια, ο Αρμοστής θα έπρεπε να προβλέπει εάν η συνολική αδειοδοτημένη έκταση γης ανά έτος δεν θα υπερέβαινε την έκταση, που εκτιμούνταν ότι θα παρήγαγε τόση ποσότητα καπνού, για την οποία θα πληρωνόταν κατά την εισαγωγή ποσό δασμού ίσο με τα έσοδα που θα προέκυπταν από τον πρόσθετο δασμό των τριών γροσιών, ο οποίος επιβαλλόταν από το Άρθρο 11 του συγκεκριμένου Νόμου για την εισαγωγή τουμπεκιού.

Πέρα από αυτά, το Άρθρο 6 καθόριζε τον τρόπο με τον οποίο το Συμβούλιο Γεωργίας αποκτούσε τον καπνό, ο οποίος καλλιεργούνταν στο νησί. Συγκεκριμένα, όταν ο καπνός ήταν έτοιμος για συλλογή, ο καλλιεργητής έπρεπε να ειδοποιήσει τον Έφορο Δέκατης της Περιφέρειας, ο οποίος θα ζύγιζε και θα παραλάμβανε τον καπνό, που θα μεταφερόταν αμέσως από τον καλλιεργητή στο γραφείο του

²⁵⁶ Μέχρι τον Μάιο 1883 τα νομοθετήματα του Νομοθετικού Συμβουλίου ονομάζονταν “Ordinances” («Διατάγματα»). Από τότε και έπειτα τα νομοθετήματα ονομάζονταν “Laws” («Νόμοι»). Βλ.: Sir Stanley Fisher, *The Statute Laws of Cyprus 1878-1923, compiled in accordance with the provisions of the reprint of statutes law, 1922*, Λονδίνο 1923, σ. li.

²⁵⁷ *The Cyprus Gazette*, “No XVIII, 1897 To Facilitate the Cultivation of Tobacco in Cyprus”, 26 Νοεμβρίου 1897, σ. 3511.

²⁵⁸ *The Cyprus Gazette*, “No 4023 The Tobacco Law, 1897”, 26 Νοεμβρίου 1897, σ. 3503.

Διοικητή της Περιφέρειας. Ακολούθως, ο Έφορος της Δεκάτης θα έπρεπε να δώσει μια απόδειξη για όλη την ποσότητα του καπνού και παράλληλα, να διαβιβάσει δείγματα στον Επαρχιακό Διοικητή. Ο τελευταίος έπρεπε να τα διαβιβάσει στο Συμβούλιο Γεωργίας και να δώσει στον κάθε καλλιεργητή ένα σφραγισμένο δείγμα του καπνού, το οποίο έλαβε από αυτόν.

Το Συμβούλιο Γεωργίας μετά την παραλαβή του καπνού έπρεπε να καταθέσει δείγματα του καπνού ενώπιον του Επαρχιακού Διοικητικού Συμβουλίου ("Medjilis Idare") της Λευκωσίας, το οποίο με τη βοήθεια του Διευθυντή Γεωργίας, που είχε δικαίωμα ψήφου ως μέλος του Συμβουλίου, έπρεπε να ταξινομήσει τον καπνό και να καθορίσει τις τιμές που θα πληρώνονταν στους καλλιεργητές για την κάθε κατηγορία καπνού. Ωστόσο, το Συμβούλιο Γεωργίας είχε το δικαίωμα να αρνηθεί να αγοράσει οποιονδήποτε καπνό, ως μη εμπορεύσιμο. Ο καπνός, ο οποίος εκτιμούνταν ως τέτοιος έπρεπε να καταστραφεί εντός δύο μηνών από την ημερομηνία της σχετικής ειδοποίησης που θα δινόταν στον καλλιεργητή για το συγκεκριμένο προϊόν.

Ο καλλιεργητής σε οποιαδήποτε στιγμή κατά την περίοδο αυτή, μπορούσε να εξάγει ή να πουλήσει τον καπνό του σε οποιονδήποτε ντόπιο βιομήχανο. Για τον αντίστοιχο καπνό έπρεπε να πληρωθεί από τον καλλιεργητή δασμός 4 ½ γρόσια ανά οκά προς την Κυβέρνηση.

Το Άρθρο 7 προέβλεπε ότι μετά την πληρωμή στον παραγωγό της καθορισμένης τιμής για τον καπνό του, αυτός περιερχόταν στην ιδιοκτησία του Συμβουλίου της Γεωργίας και μπορούσε να προχωρήσει στη διάθεσή του με οποιονδήποτε τρόπο θεωρούσε επικερδέστερο. Τα έσοδα από τον καπνό που πωλούνταν πιστώνονταν στο Γεωργικό Ταμείο.

Σχετικά με τις άδειες για κοπή του καπνού, οι οποίες εκδίδονταν βάσει των διατάξεων του Νόμου για τον Καπνό του 1875, μπορούσαν, όπως προνοούσε το Άρθρο 8, να ανακληθούν κατά επιθυμία του Αρμοστή, με την προϋπόθεση έκδοσης τουλάχιστον έξι μήνες προηγουμένως ειδοποίησης. Επίσης, ο Αρμόστης είχε το δικαίωμα να εκδώσει ή επανεκδώσει άδειες για κοπή καπνού, ορίζοντας τιμή, η οποία θα καθοριζόταν μετά από συμφωνία με το Συμβούλιο Γεωργίας, ενώ μπορούσε ακόμη να διαφοροποιήσει γενικότερα, όπως έκρινε σκόπιμο, τις διατάξεις του Νόμου του 1875, οι οποίοι αφορούσαν στην έκδοση τέτοιων αδειών.

Για τη φορολόγηση του καπνού, σύμφωνα με το Άρθρο 9 για κάθε οκά που παραγόταν στο νησί και δεν αποτελούσε καπνό που είχε απορριφθεί ως μη εμπορεύσιμος ή γινόταν εξαγωγή, θα έπρεπε να καταβάλλεται στα έσοδα του Γεωργικού Ταμείου ένα τέλος 4½ γρόσια. Καθοριζόταν σαφώς ότι τίποτα δεν μπορούσε να απαλλάξει τον εγχώριο καπνό από τον ειδικό φόρο κατανάλωσης.

Το επόμενο Άρθρο καθόριζε ότι οι μισθοί για τους Λειτουργούς ("Memours") και για τους φύλακες, οι οποίοι είχαν ως καθήκον την εποπτεία των καπνοκαλλιεργειών στις αδειοδοτημένες περιοχές,

όπως και γενικά το κόστος για την υλοποίηση των διατάξεων του συγκεκριμένου Νόμου, θα έπρεπε να πληρώνονται από το Συμβούλιο Γεωργίας μέσα από το Γεωργικό Ταμείο.

Επιπρόσθετα, πέρα από τον εισαγωγικό δασμό, ο οποίος ανερχόταν στο 1 σελίνι και 3 γρόσια ανά οκά για την εισαγωγή τουμπεκίου, το Άρθρο 11 προέβλεπε ότι έπρεπε να εισπράττεται ένα ακόμη τέλος τριών γροσιών ή μικρότερο, σύμφωνα με ανακοίνωση από τον Αρμοστή, η οποία θα δημοσιοποιούνταν στην Εφημερίδα της Κυβέρνησης. Τα έσοδα από αυτόν τον πρόσθετο φόρο, καθώς και όλων των επιπρόσθετων φορολογιών που προνοούσε ο Νόμος, θα έπρεπε να κατατίθενται στο Γεωργικό Ταμείο.

Σχετικά με τη συλλογή του καπνού, επιβαλλόταν από το Άρθρο 12 ότι ο καλλιεργητής θα έπρεπε να ειδοποιήσει τον διορισμένο για αυτόν τον σκοπό λειτουργό πριν αρχίσει τη συλλογή και αποξήρασή του. Στη συνέχεια, ο Λειτουργός (“Memour”) με τη βοήθεια του Μουχτάρη ή ενός από την Επιτροπή του χωριού, θα έπρεπε να εκτιμήσουν γραπτώς την προβλεπόμενη εσοδεία του χωραφιού. Μετά την υπογραφή της εκτίμησης από τον Λειτουργό και τον Μουχτάρη, ο καλλιεργητής ήταν ελεύθερος να συλλέξει, να μεταφέρει και να αποξηράνει τον καπνό του, χωρίς οποιαδήποτε άλλη άδεια.

Παράλληλα, οριζόταν πως οποιοσδήποτε αδειούχος καλλιεργητής, ή οποιοδήποτε άλλο πρόσωπο συνέλεγε, μετέφερε ή αποξήραινε καπνό, ο οποίος είχε καλλιεργηθεί σύμφωνα με τον Νόμο, χωρίς να ειδοποιήσει τον Λειτουργό, ή πριν την σύσταση και υπογραφή της εκτίμησης για την πιθανή εσοδεία του χωραφιού, θα υπόκειτο σε πρόστιμο, το οποίο δεν θα ξεπερνούσε τη £1. Ο καπνός για τον οποίο είχε διαπραχθεί το αδίκημα θα κατασχόταν και θα ανήκε στο Συμβούλιο Γεωργίας.

Επίσης, διευκρινιζόταν ότι στην περίπτωση απουσίας του Μουχτάρη ή οποιουδήποτε μέλους της Επιτροπής του χωριού, κάθε φορολογούμενος κάτοικος του χωριού, αφού επιλεγόταν από τον Λειτουργό, μπορούσε να συμμετάσχει στη σύσταση της εκτίμησης. Επιπλέον, διευκρινιζόταν ότι εάν η εκτίμηση δεν ετοιμαζόταν μέσα σε τρεις μέρες από τη μέρα της ειδοποίησης από τον καλλιεργητή, αυτός δεν θα εμποδιζόταν από το να συλλέξει τον καπνό του.

Το Άρθρο 13 προνοούσε ότι οποιοδήποτε άτομο, εκτός από τον αδειοδοτημένο καλλιεργητή είχε στην κατοχή του μη αποξηραμένο ή μερικώς αποξηραμένο καπνό, για τον οποίο δεν μπορούσε να δώσει ικανοποιητικές εξηγήσεις, θα κρινόταν ένοχος για αδίκημα και θα υπόκειτο σε πρόστιμο, το οποίο δεν θα υπερέβαινε τη £1. Και σε αυτήν την περίπτωση ο καπνός για τον οποίο είχε διαπραχθεί το αδίκημα θα κατασχόταν.

Σχετικά με τις ποινές, το επόμενο Άρθρο προέβλεπε ότι θα κρινόταν ένοχος οποιοσδήποτε διέπραττε τα ακόλουθα αδικήματα και θα υπόκειτο σε πρόστιμο για κάθε παράβαση, που δεν θα υπερέβαινε τη £1, ενώ ο καπνός θα κατασχόταν:

- i. Πωλούσε ή διέθετε καπνό, ο οποίος καλλιεργούνταν εκτός των διατάξεων του Νόμου,
- ii. κάπνιζε ή κατανάλωνε ή επέτρεπε το κάπνισμα ή την κατανάλωση καπνού πριν παραδοθεί στον Διοικητή,
- iii. Μετακινούσε καπνό πέρα από τα όρια της περιοχής (η οποία προσδιοριζόταν σύμφωνα με το Άρθρο 2), πριν αυτός ζυγιστεί και ανακτηθεί από το Γεωργικό Συμβούλιο (σύμφωνα με το Άρθρο 6).

Αναφορικά με τη μορφή των αδειών καλλιέργειας, το Άρθρο 15 ξεκαθάριζε ότι θα εκδίδονταν όπως όριζε ο Αρμοστής και θα έπρεπε να καταγράφουν και να προσδιορίζουν λεπτομερώς την περιοχή (σύμφωνα με το Άρθρο 2).

Επίσης, το Άρθρο 16 διευκρίνιζε ότι το Γεωργικό Ταμείο περιλάμβανε όλα τα χρήματα, τα οποία ετίθεντο υπό τον έλεγχο του Γεωργικού Συμβουλίου, ενώ το επόμενο Άρθρο όριζε ότι δεν θα εισπραττόταν ο φόρος της δεκάτης για τον καπνό, ο οποίος καλλιεργούνταν σε αδειοδοτημένη περιοχή.

Πέρα από αυτόν τον βασικό Νόμο, ο οποίος προσδιόριζε το πλαίσιο καλλιέργειας, η βρετανική διοίκηση εισήγαγε ένα άλλο Νόμο λίγα χρόνια προηγουμένως, τον Μάιο του 1888 με τίτλο «Για την ενθάρρυνση της κατασκευής καπνού σε δέματα στην Κύπρο». ²⁵⁹ Ο Νόμος αυτός (No. VI. 1888) καθόριζε την εισπραξη του φόρου κατανάλωσης επί του βιομηχανοποιημένου καπνού, ο οποίος προνοούνταν από τον Νόμο του 1884 «Για την τροποποίηση της φορολογίας».

Σύμφωνα, λοιπόν με το πρώτο από τα τρία Άρθρα του Νόμου, δεν θα εισπραττόταν ο φόρος κατανάλωσης για τον καπνό, ο οποίος θα μεταποιούνταν για εξαγωγή. Όμως, στην περίπτωση όπου ο καπνός αυτός δεν εξαγόταν σε διάστημα τριών μηνών από την ημερομηνία παρασκευής του, ο συγκεκριμένος φόρος θα εισπραττόταν. Επίσης, το δεύτερο Άρθρο διασαφήνιζε ότι ήταν στη δικαιοδοσία του Αρμοστή από καιρό σε καιρό να θεσπίζει κανόνες και κανονισμούς για την εφαρμογή του Νόμου και για την επιβολή προστίμων, τα οποία δεν υπερέβαιναν τις £3 για κάθε παράβαση. Ακόμη μπορούσε να τους τροποποιεί και ανάλογα θα εκδίδονταν οι ανακοινώσεις στην Κυβερνητική Εφημερίδα, οι οποίες θα είχαν την ίδια ισχύ, ως να αποτελούσαν μέρος του Νόμου.

Τέλος, το τρίτο Άρθρο κατέγραφε ότι ο βιομηχανοποιημένος καπνός περιελάμβανε τα πούρα, τα τσιγάρα και τον καπνό για εισπνοή, όπως και τον καπνό που υποβαλλόταν σε μεταποίηση σε ένα εργοστάσιο, ώστε να καταστεί κατάλληλος για κατανάλωση.

²⁵⁹ *The Cyprus Gazette*, "No VI. 1888 To encourage the manufacture of tobacco in bond in Cyprus", 4 Μαΐου 1888, σ. 1177.

Σχετικά με το δεύτερο Άρθρο του Νόμου Νο. VI. 1888, τον Ιούλιο του ίδιου έτους είχαν εκδοθεί 14 διευκρινιστικοί κανονισμοί από τον Αρμοστή.²⁶⁰ Με τους κανονισμούς αυτούς καθοριζόταν πως η μεταποίηση του καπνού για εξαγωγή μπορούσε να γίνει μόνο από τους αδειοδοτημένους βιομήχανους και στις περιπτώσεις όπου θεωρούνταν σκόπιμο από τον Αρχιτελώνη η παραγωγή θα έπρεπε να γίνεται σε ξεχωριστό χώρο, υπό την επίβλεψη, εάν ήταν απαραίτητο, ειδικού λειτουργού ή λειτουργών, με το επιπλέον κόστος να το επωμίζεται ο ίδιος. Παράλληλα, οι βιομήχανοι θα έπρεπε να καταβάλουν ως ασφάλεια το ποσό που εγκρινόταν από τον Αρχιτελώνη.

Στα εργοστάσια, ο ιδιοκτήτης θα έπρεπε να τηρεί ένα βιβλίο, στο οποίο θα κατέγραφε τον καπνό που παρελάμβανε για μεταποίηση, καθώς και τον βιομηχανοποιημένο καπνό που θα εξερχόταν. Ο καπνός που εισερχόταν θα έπρεπε να καταγράφεται κατά την ώρα της παραλαβής και συγκεκριμένα, θα έπρεπε να περιλαμβάνει πληροφορίες που αφορούσαν στο βάρος, στα σύμβολα και στους αριθμούς των πακέτων που είχαν παραληφθεί. Η ίδια διαδικασία θα έπρεπε να ακολουθείται για τον βιομηχανοποιημένο καπνό ο οποίος εξερχόταν, δηλαδή καταγραφόταν το είδος ή περιγραφή του καπνού, το βάρος, τα σύμβολα που υπήρχαν στο πακέτο και ο προορισμός του. Τέλος, το βιβλίο αυτό θα έπρεπε να είναι διαθέσιμο πάντοτε για έλεγχο από τους λειτουργούς του Τελωνείου.

Οι κανονισμοί αυτοί καθόριζαν και την ποινή σχετικά με τυχόν έλλειμμα μη βιομηχανοποιημένου καπνού το οποίο μπορούσε να εντοπιστεί και δεν υπήρχε σχετική δικαιολόγηση. Στην περίπτωση αυτή, ο βιομήχανος θα έπρεπε να πληρώσει στις τελωνειακές αρχές τον φόρο κατανάλωσης, υπολογιζόμενο στον υψηλότερο συντελεστή του. Αντίθετα, εάν εντοπιζόταν αύξηση στην ποσότητα, τότε θα έπρεπε να πληρωθεί ο φόρος μεταφοράς, £1 για κάθε δύο οκάδες.

Επιπρόσθετα, καθοριζόταν και ο τρόπος εξαγωγής του βιομηχανοποιημένου καπνού. Συγκεκριμένα, ο βιομηχανοποιημένος καπνός εξαγωγής θα έπρεπε να είναι συσκευασμένος σε θήκες καμωμένες από κασίτερο, οι οποίες θα έπρεπε να ασφαρίζονται στην παρουσία του τελωνειακού λειτουργού, ο οποίος θα πιστοποιούσε στα στοιχεία εξαγωγής, το περιεχόμενο, τα σύμβολα, τους αριθμούς και τις διευθύνσεις που υπήρχαν σε αυτά. Επίσης, προνοούνταν ότι η ελάχιστη ποσότητα κομμένου βιομηχανοποιημένου καπνού εξαγωγής, ο οποίος δεν φορολογούνταν, ήταν οι 20 οκάδες, με εξαίρεση τα τσιγάρα, για τα οποία ήταν οι 5 οκάδες. Τα τσιγάρα μπορούσαν να συσκευαστούν σε κουτιά, τα οποία δεν θα περιείχαν λιγότερο από μια λίβρα καπνό το κάθε ένα και συνολικό βάρος όχι μεγαλύτερο από 5 οκάδες. Παράλληλα, το βάρος του φορτίου στα πλοία, του βιομηχανοποιημένου καπνού, περιλαμβανομένων και των τσιγάρων, δεν θα έπρεπε να είναι

²⁶⁰ *The Cyprus Gazette*, "No. 472 Regulations approved by the High Commissioner under Clause 2 of the "The Bounded Tobacco Law, 1888"", 27 Ιουλίου 1888, σ. 1222.

μικρότερο από 60 τόνους, ενώ αποκλειστικά τα τσιγάρα θα έπρεπε να είναι πακεταρισμένα, έτσι ώστε το καθαρό βάρος τους να μην ήταν λιγότερο από 800 και περισσότερο από 1.500 οκάδες.

Πριν από την εξαγωγή του βιομηχανοποιημένου καπνού ο εξαγωγέας θα έπρεπε να καταβάλει ασφάλεια, με την οποία θα εγγυούνταν ότι το προϊόν θα έφτανε στο λιμάνι προορισμού του και ότι ο ίδιος θα παρουσίαζε εντός περιόδου, η οποία θα καθοριζόταν από τον Ανώτερο Τελωνειακό Λειτουργό, στο λιμάνι αποστολής ένα πιστοποιητικό για την προβλεπόμενη άφιξη και εκφόρτωση του εμπορεύματος. Στην περίπτωση όπου το λιμάνι δεν βρισκόταν στα όρια του Ηνωμένου Βασιλείου ή δεν ανήκε σε βρετανική αποικία, το πιστοποιητικό θα έπρεπε να φέρει τη σφραγίδα της βρετανικής προξενικής αρχής. Στο σχετικό πιστοποιητικό καθοριζόταν ότι θα έπρεπε να παρουσιάζονται στοιχεία, τα οποία τα οποία υπήρχαν στα πακέτα (σύμβολα, αριθμοί κλπ), καθώς και το καθαρό βάρος του βιομηχανοποιημένου καπνού που περιείχε. Βέβαια, εάν το βάρος της ποσότητας ήταν ελλειμματικό πέρα από το επιτρεπτό, ο εξαγωγέας θα έπρεπε να πληρώσει αμέσως τον φόρο κατανάλωσης που προέκυπτε για τη διαφορά αυτή.

Επίσης, προνοούνταν ότι στις περιπτώσεις όπου παρέμενε στο εργοστάσιο οποιοδήποτε πακέτο βιομηχανοποιημένου καπνού, το οποίο δεν έγινε εξαγωγή, μπορούσε μετά από αίτηση στον Ανώτερο Τελωνειακό Λειτουργό της επαρχίας, να επιτραπεί η συμπερίληψή του στα αποθέματα καπνού, τα οποία προορίζονταν για εγχώρια κατανάλωση. Τέλος, επισημαινόταν ότι ο βιομήχανος ο οποίος δεν θα τηρούσε τους κανονισμούς αυτούς θα υπόκειτο σε ανάκληση της άδειας εξάσκησης του επαγγέλματος, καθώς και στη πληρωμή προστίμου.

Οι κανονισμοί αυτοί για τη βιομηχανική μεταποίηση δεν αφορούσαν τον καπνό, ο οποίος θα γινόταν εξαγωγή με το ταχυδρομείο δεμάτων, όπως διασφαλιζόταν από το Διάταγμα, το οποίο εκδόθηκε στην Κυβερνητική Εφημερίδα στις 9 Απριλίου 1898.²⁶¹ Η εξαγωγή του καπνού με αυτό τον τρόπο ήταν απαλλαγμένη από την καταβολή του φόρου κατανάλωσης με την προϋπόθεση ότι η μικρότερη ποσότητα καπνού που θα αποστελλόταν ήταν 2 ½ οκάδες, με τη δυνατότητα να χωριζόταν σε όσα δέματα επιθυμούσε ο εξαγωγέας, ώστε να απευθύνονται σε περισσότερους παραλήπτες.

Άδεια για αυτόν τον τρόπο εξαγωγής μπορούσε να ληφθεί από τον Ανώτερο Τελωνειακό Λειτουργό της επαρχίας στην οποία βρισκόταν το εργοστάσιο και ο καπνός θα μεταφερόταν στο ταχυδρομείο δεμάτων, υπό την επίβλεψη ενός τελωνειακού λειτουργού, ο οποίος θα παρέδιδε την άδεια με τον καπνό στην ταχυδρομική αρχή. Έτσι, μόλις ο καπνός αποστελλόταν, η ταχυδρομική αρχή πιστοποιούσε την εξαγωγή στον Ανώτερο Τελωνειακό Λειτουργό και ο καπνός απαλλασσόταν από τον φόρο κατανάλωσης. Οποιοσδήποτε προσπαθούσε να εξάγει καπνό μέσω του ταχυδρομείου

²⁶¹ *The Cyprus Gazette*, "No. 4226 Regulations approved by the Officer Administering the Government under Section 2 of the "The Bounded Tobacco Law, 1888"", 9 Απριλίου 1898, σ. 3599.

χωρίς να καταβάλει πρώτα τον συγκεκριμένο φόρο υπόκειται σε ποινή, η οποία δεν υπερέβαινε τις £3.

Το Απρίλιο του 1897, βάσει της δυνατότητας που παρείχε ο Νόμος για τον Καπνό του 1897 στον Αρμοστή, αποφασίστηκε ότι το Άρθρο 35 του οθωμανικού Νόμου για τον Καπνό του 1875, το οποίο αφορούσε την ίδρυση καπνεργοστασίων θα αντικαθιστούνταν από νέο κανονισμό, ο οποίος είχε δημοσιευτεί στην επίσημη Εφημερίδα.²⁶² Βέβαια, ουσιαστικά δεν αποτελούσε ο καινούριος κανονισμός τίποτα περισσότερο από τροποποίησή του, ώστε να συνάδει, κυρίως σε θέματα καταβολής τελών, στο νέο μοντέλο διακυβέρνησης.

Σύμφωνα με τον νέο κανονισμό η παραχώρηση άδειας για την ίδρυση καπνεργοστασίου εναπόκειται στη δικαιοδοσία του Αρμοστή. Ο βιομήχανος που θα εξασφάλιζε άδεια θα έπρεπε να πληρώσει ασφάλεια, το ποσό της οποίας θα καθοριζόταν από τον Αρμοστή, με την οποία δεσμευόταν ότι θα τηρεί τους σχετικούς κανονισμούς για την παρασκευή βιομηχανοποιημένου καπνού. Για να εξασφαλιστεί άδεια, σύμφωνα με τον κανονισμό, θα έπρεπε να πληρούνται οι ακόλουθες προϋποθέσεις.

- i. Το κτίριο που θα χρησιμοποιούνταν ως εργοστάσιο θα έπρεπε να έχει μόνο μία πόρτα και καθόλου παράθυρα τα οποία θα άνοιγαν στους γειτονικούς χώρους, ούτε χαμηλούς τοίχους, ούτε ξύλινα χωρίσματα, ούτε υπόγεια περάσματα, ούτε κάποιο μέσο επικοινωνίας και ανταλλαγής εμπορευμάτων έξω από αυτό,
- ii. Όλα τα παράθυρα θα έπρεπε να είναι ασφαλισμένα με συρματόπλεγμα,
- iii. Κανένας δεν θα μπορούσε να εισέρχεται στο εργοστάσιο, εκτός από τον ιδιοκτήτη, τον διευθυντή, τους υπαλλήλους και τους εργάτες, ούτε ακόμη τα μέλη της οικογένειάς τους,
- iv. Θα έπρεπε να υπάρχει ένα κατάλληλο μέρος στο εργοστάσιο, το οποίο θα χρησιμοποιούνταν από τους αρμόδιους τελωνειακούς λειτουργούς, ώστε να παρακολουθούν και να επιβλέπουν τις εργασίες που διεξάγονταν,
- v. Τα εργαλεία κοπής καπνού και παρασκευής καπνού για εισπνοή και μάσημα (σανίδες κοπής, μαχαίρια, κλπ.), τα οποία θα χρησιμοποιούνταν στο εργοστάσιο έπρεπε να φέρουν τη σφραγίδα του Τελωνείου,
- vi. Στο εργοστάσιο δεν επιτρεπόταν να εισέρχεται καμία ποσότητα καπνού χωρίς άδεια,
- vii. Επίσης, θα βρισκόταν κάτω από τη συνεχή επίβλεψη των τελωνειακών αρχών, οι οποίες πέρα από την τακτική καθημερινή εξέταση που εκτελούνταν από τους λειτουργούς που βρίσκονταν στον χώρο, είχαν το δικαίωμα να εισέρχονται και να επιθεωρούν τον εργοστάσιο οποιαδήποτε στιγμή,

²⁶² *The Cyprus Gazette*, "No. 4259 Tobacco Law, 1897", 29 Απριλίου 1898, σ. 3625.

- viii. Ο καπνός, ο οποίος παραλαμβάνεται από το εργοστάσιο, μεταποιούνται και ασφαλιζόταν με ταινίες ασφαλείας, θα έπρεπε να καταγράφεται σε ένα βιβλίο, το οποίο θα κρατείτο για το σκοπό αυτό, σύμφωνα με δείγμα που θα δινόταν από το Τελωνειακό Τμήμα,
- ix. Η αξία των ταινιών ασφαλείας, οι οποίες θα χρησιμοποιούνταν στο εργοστάσιο κατά την περίοδο μίας εξαμηνίας, δεν θα έπρεπε να είναι μικρότερη από το ήμισυ της ποσότητας που οριζόταν κατ' έτος, δηλαδή λιγότερη από 37,500 γρόσια. Συνεπώς, στην περίπτωση όπου η ποσότητα του καπνού που παρασκευαζόταν δεν ήταν αρκετή για ταινίες αυτής της αξίας, το εργοστάσιο θα έπρεπε να κλείσει αμέσως,
- x. Κανένα είδος καπνού δεν μπορούσε να εισέλθει ή να εξέλθει από το εργοστάσιο χωρίς να ενημερωθεί εκ των προτέρων το Τελωνειακό Τμήμα,
- xi. Παράλληλα, όλος ο καπνός ο οποίος θα εισερχόταν σε αυτό θα έπρεπε πρώτα να παρουσιαστεί στον τελωνειακό λειτουργό, ο οποίος ήταν τοποθετημένος στο εργοστάσιο, ώστε να τον ζυγίσει και να τον συγκρίνει με το πιστοποιητικό που τον συνόδευε,
- xii. Ο βιομηχανοποιημένος καπνός, δεν θα μπορούσε να μεταφερθεί από το εργοστάσιο χωρίς να έχει συσκευαστεί κατάλληλα σε κουτιά, να ασφαλιστεί με ταινίες ασφαλείας και να έχει επικολλημένες σε αυτά ετικέτες, με το όνομα και τη διεύθυνση του εργοστασίου.
- xiii. Ο χρόνος διάρκειας της άδειας θα καθοριζόταν από τον Αρχιτελώνη και για την εξασφάλισή της θα έπρεπε να πληρωθεί το ποσό των £55 σε δύο δόσεις των 27 λιρών και 10 σελινιών.

Έχοντας, λοιπόν, καθοριστεί με τον Κανονισμό αυτό, κάτω από τον Νόμο για τον Καπνό του 1897, οι προϋποθέσεις για εξασφάλιση άδειας για ίδρυση εργοστασίου, καθώς και ο τρόπος διαρρύθμισης και λειτουργίας του, η βρετανική διοίκηση, παράλληλα με τον Νόμο VI/1888 «Για την ενθάρρυνση της κατασκευής καπνού σε δέματα στην Κύπρο», έθεσε το πλαίσιο για τη βιομηχανική μεταποίηση και εμπορία του καπνού.

Επιπρόσθετα, όπως διαφάνηκε μέσα από τα άρθρα του Νόμου XVIII 1897 «Για τη διευκόλυνση της καλλιέργειας καπνού στην Κύπρο» τέθηκε λεπτομερώς το πλαίσιο της καλλιέργειας του καπνού από τους αγρότες και διασφαλιζόταν πως δεν θα υπήρχε καμία ελευθερία ως προς τη διαχείριση του προϊόντός τους, αφού θα έπρεπε να το «πωλήσουν» στο Συμβούλιο Γεωργίας. Ο Νόμος αυτός εξ αρχής κατοχυρωνόταν πως θα διαρκούσε για πέντε χρόνια και μετά τη λήξη της ισχύος του είχε καταστεί παρωχημένος. Η καπνοκαλλιέργεια στο νησί ήταν περιορισμένη τα πρώτα χρόνια μέχρι την έναρξη του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου και για να αναπτυχθεί αφέθηκε ελεύθερη με μόνο περιορισμό την εξασφάλιση άδειας για καλλιέργεια από το Τμήμα Γεωργίας. Το 1932 θεσπίστηκε ο «Νόμος για την τροποποίηση και παγίωση του νόμου αναφορικά με την καλλιέργεια και εμπορία του

καπνού»²⁶³, ο οποίος τύγχανε διαφόρων τροποποιήσεων τα επόμενα χρόνια που ακολούθησαν, ώστε να ανταποκρίνεται στις συνθήκες που δημιουργούνταν.

²⁶³ Sir Harry Trusted, *The statute Laws of Cyprus in force in the 31st day of March 1949, Revised edition prepared under the authority of The Cyprus Laws (New Edition) Law 1950*, Vol. I, London, 1950, σ. 1146-1166.

Κεφάλαιο Τρίτο: Η σταδιακή ανάπτυξη του τομέα από 1878 - 1929

Το πλαίσιο ανάπτυξης της καπνοκαλλιέργειας 1878 - 1929: εσωτερικές και εξωτερικές εξελίξεις

«Η καλλιέργεια του ταβάκου (καπνού), ως μη ώφειλε, έπαυσε από τινών δεκαετηρίδων εν Κύπρω, μόνον δε οι γεροντότεροι των Κυπρίων ενθυμούνται αυτήν.»²⁶⁴

Στην Κύπρο κατά την Οθωμανική περίοδο υπήρχαν περιοχές στις οποίες καλλιεργούνταν καπνός σε σημαντικές ποσότητες, παρά τη χαμηλή ποιότητά του. Η παραγωγή καπνού ικανοποιούσε τις εγχώριες ανάγκες και παράλληλα προοριζόταν και για εξαγωγή, μολονότι η κατανάλωση καπνού δεν ήταν τόσο διαδεδομένη, όσο κατέστη μερικές δεκαετίες αργότερα και συγκεκριμένα μετά τον Α΄ Παγκόσμιο πόλεμο.²⁶⁵

Με την άφιξη των Άγγλων στο νησί η καπνοκαλλιέργεια παρήκμασε δραστικά με εξαίρεση κάποιες σπασμωδικές και ανεπιτυχείς προσπάθειες που έγιναν μέχρι να εγκαταλειφθεί εντελώς. Οι διάφοροι αυστηροί περιορισμοί που τέθηκαν σε ισχύ από τη βρετανική διοίκηση, αλλά και ο ανταγωνισμός με τον καπνό, ο οποίος εισαγόταν από την Ελλάδα και την Τουρκία επέδρασαν αρνητικά στον τομέα.²⁶⁶ Η εγκατάλειψη της καλλιέργειας για πολλά χρόνια είχε ως αποτέλεσμα, όπως επισήμαινε ο Benan στην αναφορά προς το Αυτοκρατορικό Ινστιτούτο (Imperial Institute) της Αγγλίας τον Μάρτιο του 1917, οι Κύπριοι να ξεχάσουν στο πέρασμα του χρόνου οποιαδήποτε τεχνική κατείχαν στο παρελθόν, σχετικά με την επεξεργασία και προετοιμασία του καπνού.²⁶⁷ Αντίθετα, όλες οι υπόλοιπες καπνοπαραγωγικές χώρες της περιοχής είχαν κάνει σημαντικά βήματα στην καλλιέργεια και προετοιμασία του φύλλου του καπνού, ώστε να συμβαδίζουν με τις απαιτητικές και σχολαστικές αξιώσεις της ευρωπαϊκής αγοράς.²⁶⁸

Κατά τη διάρκεια του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου είχε διαδοθεί η χρήση του τσιγάρου ανάμεσα στους στρατιώτες, οι οποίοι είχαν μετατραπεί σε μανιώδεις χρήστες του προϊόντος.²⁶⁹ Ταυτόχρονα, είχε διαδοθεί η συνήθεια του καπνίσματος ακόμη και στις νέες γυναίκες, για τις οποίες αποτελούσε

²⁶⁴ Ν. Μορφάκης, *Καπνός ή νικοτιανή, ό.π., σ.1.*

²⁶⁵ SA1/697/27, Διευθυντής Γεωργίας προς Η. J. Frosting, 21 Ιανουαρίου 1927.

²⁶⁶ Στο ίδιο.

²⁶⁷ SA1/1056/1915, Tobacco Growing in Cyprus, 26 Μαρτίου 1917.

²⁶⁸ Στο ίδιο.

²⁶⁹ Σωκράτης Δ. Πετμεζάς, «Αγροτική Οικονομία», *Ιστορία της Ελλάδας του 20^{ού} αιώνα 1922-1940, ο Μεσοπόλεμος, Β΄ (Μέρος 1^ο)*, Αθήνα 2002, σ. 220.

σύμβολο για τον νέο ανεξάρτητο ρόλο που επιδίωκαν να έχουν στον μεταπολεμικό κόσμο. Συνεπώς, η νέα κατάσταση διέυρνε ακόμη περισσότερο το καταναλωτικό κοινό των βιομηχανοποιημένων τσιγάρων. Τα ανατολικά καπνά, τα οποία παράγονταν από τις τρεις κυριότερες καπνοπαραγωγικές χώρες, Ελλάδα, Βουλγαρία και Τουρκία ήταν τα ακριβότερα από τα άλλα είδη καπνών, γιατί προσφέρονταν για αυτού του είδους τη χρήση, εξαιτίας του αρώματος, της γεύσης και της καυστικότητάς τους. Τα καπνά αυτά χρησιμοποιούνταν είτε εξολοκλήρου, είτε κυρίως ανάμεικτα σε χαρμάνια, τα οποία αποτελούσαν και το στοιχείο που καθιστούσε ξεχωριστή κάθε βιομηχανία. Συγκεκριμένα, πριν από τον πόλεμο οι αμερικανικές βιομηχανίες χρησιμοποιούσαν στα χαρμάνια των τσιγάρων τους ανατολικά καπνά σε ποσοστό 30%, αλλά μεταπολεμικά οι μεγάλες εταιρείες περιόρισαν το ποσοστό των ανατολικών καπνών σε 12% - 20%, καθώς η χρήση επεκτάθηκε στις φτωχότερες κοινωνικές τάξεις και ο περαιτέρω ανταγωνισμός μεταξύ των καπνοβιομηχανιών πίεσε για τη μείωση του κόστους καπνού.²⁷⁰ Αυτό είχε ως αποτέλεσμα να περιοριστεί η ζήτηση των ανατολικών καπνών και κατ' επέκταση να μειωθεί η τιμή τους. Οι μεγάλες καπνοβιομηχανίες και παραγγελιοδόχοι επιδίωξαν πια να μειώσουν το κόστος της εμπορικής επεξεργασίας και στράφηκαν σε φτηνότερες μορφές επεξεργασίας («αρμαθιά» και «τόγκα»), περιορίζοντας παράλληλα και την απασχόληση των εξειδικευμένων εργατών. Ως εκ τούτου, λοιπόν, για να μπορέσει η Κύπρος να συμβαδίσει με τα νέα δεδομένα που είχαν διαμορφωθεί στις αγορές του καπνού, θα έπρεπε να γίνουν τα σωστά βήματα για να αναπτυχθεί και πάλι ο τομέας.

Η ανάγκη για αναβίωση της καπνοκαλλιέργειας παρουσιάζεται ήδη από το 1895 στην «Έκθεση Περί της Εν Κύπρω Γεωργίας» του Παναγιώτη Γεννάδιου. Ο Γεννάδιος σχετικά με τη βελτίωση της γεωργίας του τόπου, κάνει διαχωρισμό ανάμεσα στα μέτρα τα οποία έπρεπε να ληφθούν αρχικά, ώστε να βελτιωθούν οι διάφοροι κλάδοι και στην εισαγωγή νέων, και κατά δεύτερον, στις οδηγίες που αφορούσαν στη βελτίωση της καλλιέργειας των δευτερευόντων προϊόντων του τόπου και στην εισαγωγή νέων καλλιεργειών.²⁷¹ Οι νέες καλλιέργειες που πρότεινε ο Γεννάδιος να εισαχθούν, θα έπρεπε να πληρούν μία βασική προϋπόθεση και αυτή δεν ήταν άλλη από το να υπάρχει ζήτησή τους στην εγχώρια αγορά. Τα προϊόντα αυτά ήταν το ινδικόν (λουλάκι), η μαστίχα, ο καπνός και το τουμπέκιο που η καλλιέργειά τους μπορούσε επικερδώς να αναπτυχθεί στο νησί, αφού για την εισαγωγή τους δαπανούνταν περίπου 19.000 στερλίνες ετησίως.²⁷² Συνεπώς, η ντόπια παραγωγή θα αντικαθιστούσε την εισαγωγή, η οποία κάλυπτε τις ανάγκες της εγχώριας αγοράς.

Για τον καπνό ο Γεννάδιος υποστήριζε ότι θα μπορούσε να καλλιεργηθεί επικερδώς στις περισσότερες επαρχίες της Κύπρου, γιατί μεγάλο μέρος της καλλιέργειάς του, αλλά και ολόκληρη η διαδικασία της συγκομιδής των φύλλων μπορούσαν να εκτελεστούν από τις γυναίκες και τα

²⁷⁰ Στο ίδιο, σ. 221.

²⁷¹ Π. Γεννάδιος, *Έκθεσις περί της εν Κύπρω γεωργίας*, Α', (Αθήνα 1895), σ. 2.

²⁷² Π. Γεννάδιος, *Έκθεσις περί της εν Κύπρω γεωργίας*, Β', (Αθήνα 1895), σ. 36.

παιδιά.²⁷³ Αυτός ήταν πολύ σημαντικός παράγοντας για την αγροτική οικονομία του νησιού, γιατί θα πρόσφερε εργασία και επιπλέον εισόδημα στις φτωχές πολυμελείς οικογένειες. Επιπλέον, την περίοδο κατά την οποία έγραφε την αναφορά του ο Γεννάδιος, παρατηρούνταν υποτίμηση στις τιμές του κρασιού και για αυτό θεωρούσε πως η νέα αυτή καλλιέργεια θα έδινε ανάσα στις δυσπραγούσες οινοπαραγωγικές περιοχές.

Παράλληλα, το προϊόν είχε ήδη ζήτηση στην εγχώρια αγορά, αφού στην Κύπρο εισάγονταν και καταναλώνονταν ετησίως περίπου 120.000 οκάδες φύλλα καπνού, αξίας περίπου £12.000, ενώ η εισαγόμενη ποσότητα τουμπεκιού ανερχόταν στις 31.000 οκάδες, αξίας περίπου £2.200.²⁷⁴ Με την προώθηση της ελεύθερης καλλιέργειας τους καπνού, το ποσό αυτό θα μπορούσε να παραμείνει στη χώρα. Ωστόσο, για να καταστεί η καλλιέργεια του καπνού «ελεύθερη», όπως ανέφερε ο Γεννάδιος, επιβαλλόταν η μεταρρύθμιση των ισχυουσών διατάξεων που αφορούσαν στην επιβεβαίωση της καλλιεργήσιμης έκτασης, στην εξακρίβωση του ποσού της παραγωγής, στον τακτικό έλεγχο και τέλος, στη διάθεση του προϊόντος από τον παραγωγό.²⁷⁵ Όπως σημείωνε, κάθε χώρα που εξασφάλιζε σημαντικά έσοδα από τη φορολόγηση του καπνού, φρόντιζε η νομοθεσία τουλάχιστον να μην παρακωλύει την παραγωγή του προϊόντος.

Στο ίδιο συμπέρασμα κατέληγε και ο Νικόλαος Μορφάκης (1918), ο οποίος επισήμαινε στην εισαγωγή κιάλας του οδηγού του προς τους καπνοκαλλιεργητές, ότι χωρίς να παρεμποδίζεται η παραγωγή σιτηρών, η καλλιέργεια του καπνού μπορούσε να φέρει στους αγρότες ετήσιο εισόδημα £50.000.²⁷⁶ Τέτοια έσοδα αναμφίβολα θα έφερναν ευημερία σε πολλές επαρχίες του νησιού, αλλά δεν θα ήταν μόνο αυτά, αφού όπως εξηγούσε, θα επωφελούνταν και οι πόλεις με αντίστοιχα ετήσια έσοδα, εξαιτίας της κατεργασίας του γεωργικού προϊόντος σε τσιγάρα, καπνό, κ.ά.²⁷⁷

Το 1906 βρισκόταν υπό εξέταση από τη Βρετανία ένα σχέδιο το οποίο αφορούσε στην προμήθεια καπνού από τις βρετανικές αποικίες με σκοπό την ανάμειξή του με αμερικάνικες ποικιλίες, ώστε το χαρμάνι αυτό να προορίζεται για κατανάλωση από τους ναύτες του αυτοκρατορικού ναυτικού. Η Κύπρος τότε δεν είχε τη δυνατότητα να συμπεριληφθεί στο σχέδιο, αλλά εάν η ευκαιρία αυτή παρουσιαζόταν προς τα τέλη της δεκαετίας του 1910 και συγκεκριμένα το 1917, τότε θα μπορούσε να αποστείλει ένα μέρος από την παραγωγή της για σκοπούς τουλάχιστον δοκιμής.²⁷⁸ Ακόμη και ο Winston Churchill, όπως κατέγραψε ο Bevan σε επιστολή του προς τον Αρχιγραμματέα το 1914, όταν επισκέφτηκε την Κύπρο το 1907, είχε ζητήσει εμφαντικά να δοθεί ευκαιρία στον τομέα της

²⁷³ Στο ίδιο, σ. 36-37.

²⁷⁴ Στο ίδιο, σ. 37-38.

²⁷⁵ Στο ίδιο, σ. 37.

²⁷⁶ Ν. Μορφάκης, *Καπνός ή νικοτιανή, ό.π.*, σ. 3.

²⁷⁷ Στο ίδιο.

²⁷⁸ SA1/1056/1915, Tobacco Growing in Cyprus, 26 Μαρτίου 1917.

καπνοκαλλιέργειας να δείξει εάν μπορούσε να έχει μέλλον στο νησί.²⁷⁹ Για τη Βρετανία, άλλωστε, εναλλακτική επιλογή, αντί της Κύπρου για προσπάθεια ανάπτυξης του τομέα προς όφελός της, ήταν η Αίγυπτος, αλλά οι συνθήκες που επικρατούσαν εκεί δεν ήταν πρόσφορες, εξαιτίας του φόβου για την παράνομη διακίνηση.²⁸⁰ Όπως όλες οι αποικίες, το οικονομικό συμφέρον που αντιπροσώπευαν η Κύπρος και η Αίγυπτος για τις μητροπόλεις οφειλόταν στον συνδυασμό των πλουτοπαραγωγικών πηγών τους με μία εργατική δύναμη η οποία, αποτελούμενη από «ιθαγενείς», είχε μικρό κόστος και μπορούσε να παραμείνει φτηνή.²⁸¹ Σε αυτό το πλαίσιο, λοιπόν, ήταν χρήσιμο να αναληφθεί αυτή η προσπάθεια για ανάπτυξη του τομέα, ώστε να εξυπηρετήσει τις ανάγκες της Βρετανίας.

Από τα πρώτα χρόνια της προσπάθειας αυτής, εκφραζόταν η άποψη από τους ειδικούς ότι η καπνοκαλλιέργεια θα μπορούσε να έχει μέλλον στην Κύπρο και θα μπορούσε να αποκτήσει μια θέση στην εγχώρια αλλά και στη ξένη αγορά, τόσο ως προς την ποιότητα, όσο και στην ποσότητα. Τούτο, γιατί και κατά το παρελθόν καλλιεργείτο καπνός, κατάλληλος για καπνικούς σκοπούς χωρίς ιδιαίτερες μεθόδους επεξεργασίας. Επίσης, συμφωνούσαν ότι το έδαφος σε αρκετά μέρη του νησιού ήταν κατάλληλο για την καλλιέργεια, όπως και το κλίμα, αφού ο καπνός καλλιεργούνταν τους καλοκαιρινούς μήνες και στην περίπτωση όπου προοριζόταν για την παραγωγή τσιγάρων, δεν χρειαζόταν ύδρευση μετά τη μεταφύτευση, γεγονός που αποτελούσε σημαντικό πλεονέκτημα. Συνεπώς, επικρατούσε η αντίληψη ότι χρησιμοποιώντας πιο εξειδικευμένες μεθόδους καλλιέργειας και επεξεργασίας θα μπορούσε η παραγωγή να γίνει εμπορεύσιμη, αφού όπου διεξαγόταν η σωστή επεξεργασία τα αποτελέσματα των δοκιμών το επιβεβαίωναν.²⁸² Αντίθετα, αυτό που παρατηρούσε ο Βεναν στην αναφορά του το 1917 ήταν ότι η καλλιέργεια αυτή απαιτούσε μεγάλη προσοχή και ιδιαίτερη τεχνική, αλλά στο νησί υπήρχε έλλειψη εργατικών χεριών, ενώ η εμπιστοσύνη και η λεπτομερής εργασία ήταν ιδιότητες πολύ σπάνιες ανάμεσα στους Κύπριους αγρότες.²⁸³

Για να καταστεί, λοιπόν, επικερδής η καλλιέργεια του καπνού θα έπρεπε να γίνουν τα σωστά βήματα από τους καλλιεργητές και για αυτό ήταν αναμενόμενο κατά τα πρώτα χρόνια η ποιότητα του προϊόντος να είναι πολύ χαμηλή, αφού υπήρχε πλήρης άγνοια από πλευράς των γεωργών ως προς τον σωστό τρόπο καλλιέργειας, επεξεργασίας και ζύμωσης του καπνού. Επιπλέον, δεν υπήρχαν ούτε οι κατάλληλοι σπόροι – υποποικιλίες του καπνού για να χρησιμοποιηθούν από τους χωρικούς, ούτε και οι αγροί ήταν έτοιμοι για να δεχτούν αυτή τη νέα καλλιέργεια· η λίπανση των αγρών δεν ήταν κατάλληλη, ενώ υπήρχαν απορρίμματα καπνού από προηγούμενες ανεπιτυχείς προσπάθειες.²⁸⁴

²⁷⁹ SA1/2220/05, Διευθυντής Γεωργίας προς Αρχιγραμματέα, 26 Μαρτίου 1914.

²⁸⁰ SA1/1056/1915, Memorandum on Tobacco, 5 Απριλίου 1917.

²⁸¹ E. J. Hobsbawm, *Η εποχή των αυτοκρατοριών 1875-1914*, Αθήνα 2007, σ. 108.

²⁸² SA1/1056/1915, Tobacco Growing in Cyprus, 26 Μαρτίου 1917.

²⁸³ Στο ίδιο.

²⁸⁴ N. Μορφάκης, στο ίδιο, σ. 4.

Οι πολεμικές επιχειρήσεις στην περιοχή των Βαλκανίων και στην Οθωμανική Αυτοκρατορία κατά τη δεκαετία του 1910 ήταν αυτές που έδωσαν το έναυσμα για την ενασχόληση των κατοίκων του νησιού με την καπνοκαλλιέργεια και κατ' επέκταση με την ανάπτυξη του τομέα. Την περίοδο αυτή οι πολεμικές επιχειρήσεις στην Οθωμανική Αυτοκρατορία οδήγησαν Σύρους πρόσφυγες να βρουν καταφύγιο στην Κύπρο. Οι πρόσφυγες ήταν εύποροι, οι οποίοι ασχολούνταν με την καπνοκαλλιέργεια και το εμπόριο καπνού, με ιδιαίτερη έμφαση στα καπνά τύπου Λατάκιας. Την ενασχόλησή τους αυτή την συνέχισαν και στο νησί, γεγονός που επέδρασε σημαντικά στην ανάπτυξη του τομέα.²⁸⁵

Συγκεκριμένα, οι πολεμικές επιχειρήσεις στα Βαλκάνια οδήγησαν στην έλλειψη καπνού από τις καπνοπαραγωγικές περιοχές, ενώ και η αύξηση στην τιμή πώλησής του, αναπόφευκτα ώθησαν τους κατοίκους για ενασχόληση με την καλλιέργεια.²⁸⁶ Έτσι, αν και η καπνοκαλλιέργεια υπήρχε ήδη σε μέρη του νησιού, την περίοδο αυτή δημιουργήθηκε η κατάλληλη ευκαιρία ώστε να αναθερμανθεί και αποφασίστηκε από το Τμήμα Γεωργίας να προωθηθούν για καλλιέργεια οι τύποι καπνού Σαμψούντας, Τραπεζούντας, Καβάλας και Ξάνθης.²⁸⁷ Το 1917 η αύξηση της καλλιεργήσιμης γης σε καπνό ήταν κατακόρυφη. Συγκεκριμένα, το 1917 η παραγωγή έφτασε τις 187.000 οκάδες σε σύγκριση με την προηγούμενη χρονιά που ήταν μόλις 89.065 οκάδες²⁸⁸ και αναμενόταν ότι θα παράγονταν 1.200 δέματα καπνού, με το 1/3 της παραγωγής να αφορά καπνό τύπου Λατάκιας.²⁸⁹

Πριν από την έκρηξη του Ιταλοτουρκικού πολέμου το 1911 και των πολέμων του 1912-1913²⁹⁰ η τιμή του μακεδονικού καπνού σε C.I.F. (κόστος, ασφάλεια, ναύλα) για την Κύπρο κυμαινόταν από 2 μέχρι 5 σελίνια την οκά, έχοντας περίπου την ίδια τιμή με τον καπνό από την περιοχή της Θεσσαλίας, αφού οι πιο φτηνές ποιότητες καπνού της περιοχής αποστέλλονταν στο Αμβούργο για την παρασκευή γερμανικών τσιγάρων.²⁹¹ Μετά τη λήξη των Βαλκανικών πολέμων, η τιμή του καπνού από τις περιοχές αυτές ανέβηκε και έφτασε κατά μέσο όρο τα 4 με 5 σελίνια την οκά. Το 1914, όταν ξεκίνησε ο Α΄ Παγκόσμιος Πόλεμος, η τιμή του καπνού παρουσίασε μικρή μείωση, αφού οι έμποροι από τη Μακεδονία, οι οποίοι είχαν μεγάλες ποσότητες αποθεμάτων στις αποθήκες τους, φοβήθηκαν για την κατάσταση που επικρατούσε και ξεκίνησαν να τα πωλούν. Όταν η Βουλγαρία μπήκε στον πόλεμο τον Οκτώβριο του 1915, η τιμή αμέσως αυξήθηκε από τα 5 στα 8 σελίνια την οκά και διατηρήθηκε έτσι μέχρι περίπου και το τέλος του έτους.

²⁸⁵ SA1/697/27, Διευθυντής Γεωργίας προς Η. J. Frosting, 21 Ιανουαρίου 1927.

²⁸⁶ SA1/1056/1915, Tobacco Growing in Cyprus, 26 Μαρτίου 1917.

²⁸⁷ «Tobacco growing in Cyprus», *The Cyprus Agricultural Journal*, Οκτώβριος 1913, σ. 726.

²⁸⁸ SA1/697/27, Διευθυντής Γεωργίας προς Η. J. Frosting, 21 Ιανουαρίου 1927.

²⁸⁹ SA1/1056/1915, Tobacco Growing in Cyprus, 26 Μαρτίου 1917.

²⁹⁰ Οι πολεμικές επιχειρήσεις στη Μακεδονία αναμφίβολα επηρέασαν το εμπόριο της περιοχής και ειδικά του καπνού. Βλ. Ι. Σ. Κολιόπουλος, *Νεότερη Ευρωπαϊκή Ιστορία 1789-1945*, Θεσσαλονίκη 2001, σ. 229-231.

²⁹¹ SA1/1056/1915, Memorandum on Tobacco, 5 Απριλίου 1917.

Από το 1915 και έπειτα η κατάσταση επιδεινώθηκε ακόμη περισσότερο, αφού δημιουργήθηκαν επιπλέον δυσκολίες στις εισαγωγές στο νησί. Ο καπνός εξαγόταν από την Ελλάδα κυρίως από το λιμάνι του Βόλου και η πολιτική αναταραχή που επικρατούσε στη χώρα συνέβαλε στην περαιτέρω αύξηση του κόστους των ναύλων και της ασφάλειας. Η βύθιση ενός πλοίου (Monastir)²⁹² τον Νοέμβριο του 1916, το οποίο μετέφερε 8.000 δέματα καπνού από τον Βόλο στην Αλεξάνδρεια, πολλά από τα οποία προορίζονταν για την Κύπρο, οδήγησε στην κατακόρυφη αύξηση της τιμής των αποθεμάτων καπνού που υπήρχαν στην Αίγυπτο. Τέλος, ο ναυτικός αποκλεισμός της Ελλάδας από τις δυνάμεις της Αντάντ²⁹³ απέκοψε ακόμη περισσότερο τις προμήθειες του καπνού και συνέτεινε στο να διογκωθούν κι άλλο οι τιμές του καπνού.²⁹⁴

Για πολλά χρόνια οι Κύπριοι καπνοβιομήχανοι εισήγαγαν σχεδόν εξολοκλήρου καπνό από την περιοχή της Μακεδονίας, ο οποίος ήταν ανώτερης ποιότητας και ανταγωνιστικής τιμής, έτσι ώστε η ντόπια παραγωγή να μην μπορεί να τον συναγωνιστεί. Επίσης, οι πιο πολλοί από αυτούς, αν όχι όλοι, κατείχαν ή είχαν συμφέροντα στα καπνοχώραφα της Μακεδονίας και της Θεσσαλίας, επομένως τα προηγούμενα χρόνια ήταν αντίθετοι με την ανάπτυξη της καλλιέργειας του καπνού στο νησί, αφού δεν επιθυμούσαν ένα πιθανό ανταγωνιστή της δικής τους παραγωγής.²⁹⁵ Η σημαντική αύξηση της τιμής του μακεδονικού καπνού ανάγκασε τους παραγωγούς να εισάγουν καπνό από τη Θεσσαλία, ο οποίος δεν είχε το άρωμα του μακεδονικού και συνάμα προσομοίαζε με αυτόν που παρήγε η Κύπρος. Οι νέες συνθήκες, λοιπόν τους ανάγκασαν να αλλάξουν την άποψή τους και να ασχοληθούν με την καλλιέργεια καπνού στην Κύπρο, ώστε να αναπληρώσουν τα αποθέματα καπνού που είχαν σχεδόν εξαντληθεί. Έτσι και οι Κύπριοι καπνιστές υποχρεώθηκαν να προετοίμασαν τους ουρανίσκους τους για το άρωμα και τη γεύση του κυπριακού καπνού.²⁹⁶

Η κατάσταση, λοιπόν, που δημιουργήθηκε εξαιτίας του Πολέμου έδωσε τεράστια ώθηση στη νέα αυτή καλλιέργεια στο νησί, αφού πλέον υπήρχε ζήτηση της παραγωγής και οι τιμές πώλησης του καπνού ήταν πολύ συμφέρουσες για τους Κύπριους καλλιεργητές. Κάτω από τις συνθήκες του πολέμου, οι τιμές που εξασφάλιζαν οι καλύτερες ποιότητες του κυπριακού καπνού μπορούσαν να φτάσουν στα 6 σελίνια την οκά. Η αύξηση της ζήτησης του εγχώριου καπνού κατά τη διάρκεια του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου, οδήγησε πολλούς καλλιεργητές το 1917, χωρίς να κατέχουν οποιαδήποτε προηγούμενη γνώση για την καλλιέργεια του φυτού ή για τον τρόπο επεξεργασίας του, να αγοράσουν κάθε είδους σπόρο πιστεύοντας ότι το μόνο που χρειαζόταν εκ μέρους τους ήταν να συλλέξουν τα φύλλα και όταν αυτά ωριμάσουν να τα φτιάξουν σε δέματα και μετά να τα πωλήσουν,

²⁹² SA1/1142/1917, Αρχιτελώνης προς Αρχιγραμματέα, 10 Δεκεμβρίου 1917.

²⁹³ Βλ. Douglas Dakin, *Η ενοποίηση της Ελλάδας 1770-1923*, (Αθήνα 1998), σ. 319-326.

²⁹⁴ SA1/1056/1915, Memorandum on Tobacco, 5 Απριλίου 1917.

²⁹⁵ SA1/1056/1915, Tobacco Growing in Cyprus, 26 Μαρτίου 1917.

²⁹⁶ Στο ίδιο.

αποκομίζοντας κέρδος.²⁹⁷ Αυτή η αντίληψη όμως δεν ήταν σωστή, γιατί ακόμη οι Κύπριοι καλλιεργητές δεν είχαν αποκτήσει την κατάλληλη εμπειρία και τεχνική για να παράγουν ένα ανταγωνιστικό προϊόν και οι πολύ υψηλές τιμές δεν θα παρέμεναν για πολύ καιρό ακόμη. Άλλωστε, οι τιμές για την εγχώρια κατανάλωση θα ρυθμιζόνταν με βάση την τιμή του ελληνικού καπνού και η πτώση της τιμής του τελευταίου αναπόφευκτα θα υποσκέλιζε τον κυπριακό καπνό.²⁹⁸

Μόλις, λοιπόν, θα επανερχόταν η ομαλότητα στην Ελλάδα και ο ναυτικός αποκλεισμός τερματιζόταν, οι υψηλές τιμές, όπως εκτιμούσε το Τμήμα Τελωνείου, δεν θα συνεχίζονταν για πολύ και θα μειώνονταν στο μισό, αφού στη χώρα υπήρχαν μεγάλες αδιάθετες ποσότητες.²⁹⁹ Σύμφωνα με τις πληροφορίες που είχε η Κυβέρνηση του νησιού, το 1917 στη Θεσσαλία υπήρξε αύξηση στην έκταση της καλλιεργήσιμης γης σε καπνό και εάν η χρονιά αποδεικνυόταν καλή και υπήρχε το ανάλογο εργατικό δυναμικό, τότε η παραγωγή θα ξεπερνούσε τον συνηθισμένο μεγάλο όγκο της.³⁰⁰ Με αυτό τον τρόπο, η τιμή του καπνού, ο οποίος προοριζόταν για την εγχώρια αγορά θα επηρεαζόταν άμεσα από την τιμή του καπνού από την Ελλάδα, γιατί μόλις η παραγωγή αυτή έφτανε στις αγορές της Αιγύπτου και της Ευρώπης, τότε η τιμή της θα έπεφτε σε τέτοιο σημείο που θα ήταν ζημιογόνα στη ζήτηση του κυπριακού καπνού. Συνεπώς, το Τμήμα Τελωνείου εκτιμούσε ότι ακόμη και μετά το τέλος του Πολέμου οι τιμές δεν θα επανέρχονταν, για τα χρόνια που θα ακολουθούσαν, ούτε στο σημείο που βρίσκονταν πριν το 1911, αλλά θα ήταν πολύ χαμηλότερες. Η βιασύνη, λοιπόν, που επέδειξαν οι καλλιεργητές στην ενασχόλησή τους με την καπνοκαλλιέργεια, χωρίς να έχουν τις γνώσεις, τόσο επί της καλλιέργειας, όσο και επί της διαδικασίας της επεξεργασίας αυτή την περίοδο, αποδείχθηκε ότι είχε αρνητικά αποτελέσματα για τους ίδιους και, γενικότερα, για τον τομέα. Μπορεί να κατάφεραν να εξοικειωθούν με τη νέα καλλιέργεια, αλλά τα πραγματικά αποτελέσματα ήταν από τη μια να χάσουν κεφάλαια, τα οποία ξόδεψαν επενδύοντας σε αυτήν, θεωρώντας την ως εύκολο μέσο για να κερδοσκοπήσουν και από την άλλη, εξαιτίας της αποτυχίας που επήλθε, να πάψουν να έχουν οποιοδήποτε ενδιαφέρον για να συνεχίσουν την ενασχόλησή τους με τον τομέα αυτό, μετά το τέλος της δεκαετίας του 1910.³⁰¹

Πράγματι μετά τη λήξη του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου και την επιστροφή των ανατολικών καπνών στις αγορές της Ευρώπης η καπνοκαλλιέργεια στο νησί υποχώρησε, αφού έπαψε πλέον το προϊόν να είναι προσοδοφόρο για τους αγρότες. Η ύφεση στον τομέα ήταν αναπόφευκτη, αφού η παραγωγή δεν μπορούσε να βρει αγοραστές και παρέμενε αδιάθετη στα χέρια των καλλιεργητών αφήνοντάς τους με τα έξοδα καλλιέργειας. Ως εκ τούτου, από τις κυβερνητικές αρχές επανερχόταν το ερώτημα εάν η Κύπρος διέθετε το κατάλληλο έδαφος και τις κατάλληλες κλιματολογικές συνθήκες για να

²⁹⁷ Στο ίδιο.

²⁹⁸ Στο ίδιο.

²⁹⁹ SA1/1056/1915, Memorandum on Tobacco, 5 Απριλίου 1917.

³⁰⁰ SA1/1056/1915, Tobacco Growing in Cyprus, 26 Μαρτίου 1917.

³⁰¹ SA1/1142/1917, Report on Tobacco Growing in Cyprus, 26 Οκτωβρίου 1927.

ευδοκιμήσει η καπνοκαλλιέργεια και ποια βήματα θα έπρεπε να γίνουν για την κατάλληλη παραγωγή και προετοιμασία του καπνού, ώστε να βελτιωθεί η ποιότητά του.

Ήταν ξεκάθαρο πως για να είναι δυνατή η συνέχιση της ανάπτυξης της καπνοκαλλιέργειας και η Κύπρος να δυναθεί να καταστεί σημαντική καπνοπαραγωγός περιοχή θα έπρεπε οι Κύπριοι γεωργοί να λάβουν τη σωστή εκπαίδευση και να αποκτήσουν εμπειρία, τόσο επί της καλλιέργειας, όσο και επί της επεξεργασίας του καπνού. Έτσι, το καλοκαίρι του 1917, το Τμήμα Γεωργίας έλαβε αρκετές αιτήσεις καπνοκαλλιεργητών από διάφορα μέρη του νησιού, οι οποίοι ζητούσαν να λάβουν καθοδήγηση σχετικά με τη διαδικασία της συλλογής των φύλλων καπνού και της επεξεργασίας τους.³⁰² Επειδή, όμως, ήταν πολύ δύσκολο για το προσωπικό του Τμήματος να επισκεφθεί έγκαιρα όλους τους καλλιεργητές και να τους προσφέρει την κατάλληλη καθοδήγηση, διοργάνωσε δωρεάν μια σειρά πρακτικών επιδείξεων στους χώρους του Τμήματος.

Τα μαθήματα παραδόθηκαν από τον ειδικό καπνοκαλλιεργητή του Τμήματος, Ελευθέριο Δημητρίου, και αφορούσαν τη συγκομιδή των φύλλων καπνού και την τοποθέτησή τους στα καλάθια για τη μεταφορά τους, το αρμάθιασμα,³⁰³ τη μέθοδο ξήρανσης, της αποθήκευσης και τη δεματοποίηση. Οι οδηγίες για τα πρώτα τρία στάδια δόθηκαν στους καπναγρούς που βρίσκονταν στην περιφέρεια Λευκωσίας και οι υπόλοιπες πραγματοποιήθηκαν χρησιμοποιώντας τον καπνό που είχε ήδη παραχθεί, ο οποίος δεματοποιήθηκε και αποθηκεύτηκε στην καπναποθήκη του Τμήματος Γεωργίας.³⁰⁴

Στο πλαίσιο της κυβερνητικής πολιτικής, το Τμήμα Γεωργίας συνέχισε τη διεξαγωγή πειραματικών καλλιεργειών σε διάφορα μέρη του νησιού με διαφορετικά είδη σπόρου από ποικιλίες της Συρίας, της Αμερικής κ.ά. Επιπλέον, επεξεργάζονταν σχέδιο για μετάκληση στο νησί ειδικών εργατών από το εξωτερικό, με σκοπό την καθοδήγηση στον τομέα της αποξήρανσης και ζύμωσης του καπνού, όπως επίσης και στον τρόπο καπνίσματος των καπνών ποιότητας Λατάκιας.³⁰⁵

Ήταν εμφανές ότι το ζήτημα της ανάπτυξης της καπνοκαλλιέργειας στην Κύπρο είχε δύο όψεις, τις οποίες η βρετανική διοίκηση θα έπρεπε να διερευνήσει.³⁰⁶ Η πρώτη αφορούσε στον οικονομικό τομέα και συγκεκριμένα στις επιπτώσεις που θα επέφερε στα δημοσιονομικά του νησιού και για αυτό θα έπρεπε να μελετηθεί διεξοδικά από τις Αρχές, ώστε να τεθεί η καλλιέργεια κάτω από ένα

³⁰² "Practical Instruction in Tobacco Cultivation & Preparation", *The Cyprus Agricultural Journal*, Ιανουάριος 1918, σ. 9.

³⁰³ Το αρμάθιασμα είναι η διαδικασία του περάσματος των φύλλων καπνού σε λεπτό φυσικό σπάγκο με τη βοήθεια μεγάλων βελόνων, μήκους περίπου 40 εκ. Το μήκος της αρμαθιάς κυμαίνεται ανάμεσα σε 1,5 και 2 μ. πάνω στην οποία περνιούνται 200-500 φύλλα. Η αρμαθιά κρεμιέται στα άκρα και στο κέντρο από μία βέργα και τα φύλλα είναι έτοιμα πια για τη ξήρανση. Βλ. Σ. Φλέβάρης - Μ. Ρεντετζή, *Καπνός 101 σημειώσεις για τα ανατολικά καπνά*, (Αθήνα 2014), σ. 15.

³⁰⁴ "Practical Instruction in Tobacco Cultivation & Preparation", στο *ίδιο*, σ. 9.

³⁰⁵ SA1/697/27, Διευθυντής Γεωργίας προς Αρχιγραμματέα, 26 Απριλίου 1927.

³⁰⁶ SA1/2220/05, Διευθυντής Γεωργίας προς Αρχιγραμματέα, 26 Μαρτίου 1914.

ελεγχόμενο σύστημα, για να μην επηρεαστούν τα δημόσια έσοδα από τη φορολογία του προϊόντος.³⁰⁷ Βέβαια, ως προς αυτό, θα έπρεπε να ληφθεί υπόψη και το γεγονός ότι η καπνοκαλλιέργεια αύξησε τις ευκαιρίες εργασίας, αφού θα μπορούσαν να απασχοληθούν στον τομέα εργατικά χέρια τους μήνες Ιούλιο - Σεπτέμβριο κατά τους οποίους πραγματοποιούνταν η συλλογή, αποξήρανση, επεξεργασία του καπνού.³⁰⁸ Τους καλοκαιρινούς μήνες, δηλαδή, όπου υπήρχε υποαπασχόληση στη γεωργία, η καλλιέργεια ενός ανθεκτικού στη ξηρασία φυτού θα μπορούσε να προσφέρει μια εναλλακτική λύση, αφού θα πρόσφερε εποχιακή εργασία στους κατοίκους. Άλλωστε, η δεκαετία του 1910 επέφερε πολλές οικονομικές δυσκολίες στους Κυπρίους, ενώ το κόστος ζωής παρουσιαζόταν κατά τη διάρκεια του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου να αυξάνεται καθημερινά και ως εκ τούτου, η ανεύρεση νέων πηγών και η αξιοποίηση των πλουτοπαραγωγικών δυνάμεων του νησιού αποτελούσε πρωταρχική ανάγκη.³⁰⁹ Ταυτόχρονα, ήταν απαραίτητο η Κυβέρνηση να εξακριβώσει ποια θα ήταν η χαμηλότερη τιμή, την οποία ο Κύπριος αγρότης θα έβρισκε επικερδή, κάτω από ομαλές συνθήκες στις αγορές, για να συνεχίσει να καλλιεργεί καπνό έναντι των υπολοίπων καλλιεργειών, όπως του βαμβακιού και της πατάτας. Η τιμή αυτή φαινόταν να κυμαίνεται από τα 2 σελίνια και 6 γρόσια έως τα 3 σελίνια την οκά.³¹⁰

Η δεύτερη πτυχή αφορούσε στο ερώτημα εάν η Κύπρος θα μπορούσε μελλοντικά να καταστεί καπνοπαραγωγός χώρα, δηλαδή κατά πόσο θα μπορούσε να υπάρξει επικερδής καλλιέργεια καπνού σε εμπορική κλίμακα. Οι πειραματικές καλλιέργειες του Τμήματος Γεωργίας θα διεξάγονταν σε ευρύτερη κλίμακα για να απαντηθεί το ερώτημα αυτό και να διαφανεί εάν θα μπορούσε να αναπτυχθεί μια καλή παραγωγή στο νησί. Για το σημαντικό στάδιο της επεξεργασίας θα καλούνταν ειδικοί να το αναλάβουν και να καθοδηγήσουν τους ντόπιους καλλιεργητές. Βέβαια, όπως τόνιζε ο Bevan, η ελεύθερη καλλιέργεια του καπνού θα προκαλούσε έμμεσες αρνητικές επιπτώσεις στον τομέα της καλλιέργειας δημητριακών και άλλων ουσιωδών καλλιεργειών για τρόφιμα πρώτης ανάγκης, αφού οι καλλιεργούμενες εκτάσεις στο νησί ήταν περιορισμένες και δεν ήταν δυνατόν να «θυσιαστούν» για μία πειραματική δευτερεύουσα καλλιέργεια.³¹¹ Συνεπώς, η ανάπτυξη του τομέα και η χωρίς περιορισμούς καλλιέργεια του καπνού θα έπρεπε να γίνει με προσοχή για αποφυγή δυσάρεστων συνεπειών σε άλλους γεωργικούς τομείς, αλλά και στον ίδιο με την υπερπαραγωγή χαμηλής ποιότητας καπνών από τους ανειδίκευτους καλλιεργητές, οι οποίοι θα παρασύρονταν στην καλλιέργεια αυτή με στόχο την κερδοσκοπία.

Το ερώτημα, λοιπόν, κατά πόσον η Κύπρος διέθετε το κατάλληλο κλίμα και έδαφος για παραγωγή καπνού, μέχρι το τέλος της δεκαετίας του 1920 φαινόταν πως είχε απαντηθεί, αφού απασχόλησε

³⁰⁷ SA1/2220/05, Ι. Φούμης, Γεωργικός Επιθεωρητής, προς Διευθυντή Γεωργίας, 24 Φεβρουαρίου 1914.

³⁰⁸ Στο ίδιο.

³⁰⁹ Στο ίδιο.

³¹⁰ SA1/1056/1915, Memorandum on Tobacco, 5 Απριλίου 1917.

³¹¹ W. Bevan, στο ίδιο, σ. 94.

πολύ τη βρετανική διοίκηση. Η κατάσταση σταδιακά άρχισε να αλλάζει και να επιστρέφει η αντίληψη ότι ο τομέας της καλλιέργειας και παραγωγής καπνού μπορούσε να έχει μέλλον στον τόπο, τόσο σε ποιότητα όσο και ποσότητα, αφού θεωρούνταν πως με την εφαρμογή κατάλληλων μεθόδων στην καλλιέργεια και στην επεξεργασία θα μπορούσαν να γίνουν μεγάλα άλματα, ώστε ο καπνός της Κύπρου να αποκτήσει θέση στη ντόπια αλλά και στην ξένη αγορά.³¹² Ο Διευθυντής Γεωργίας, C. Noble, έγραψε το 1927 ότι η «χώρα ήταν εξαιρετική» για την παραγωγή καπνού, τόσο για τσιγάρα, όσο και καπνού επεξεργασμένου με τη μέθοδο του καπνίσματος, αφού διέθετε το κατάλληλο κλίμα, έδαφος, και ύλες για το κάπνισμα του προϊόντος, ώστε να αποκτήσει εξαιρετικό άρωμα και ποιότητα.³¹³

Σε τέτοιο βαθμό είχαν αλλάξει οι αντιλήψεις στο νησί για την καπνοκαλλιέργεια και τις προοπτικές της, που στο τέλος της δεκαετίας αυτής και συγκεκριμένα στις 15 Απριλίου 1929 είχε εγγραφεί, σύμφωνα με τις πρόνοιες του Νόμου του 1923, που αφορούσε στις Συνεργατικές Εταιρείες, η Καπνική Συνεργατική Εταιρεία Γαλούσας.³¹⁴ Πέρα από το ενδιαφέρον για την ενασχόληση με τον τομέα, η ίδρυση της Εταιρείας εντασσόταν και στο γενικότερο πλαίσιο της ανάπτυξης των συνεργατικών – συνεταιριστικών ιδεών και της πρακτικής εφαρμογής τους, δηλαδή της ίδρυσης συνεργατικών εταιρειών στην Κύπρο στις αρχές του 20^{ου} αιώνα. Προπομπός υπήρξε η σύσταση των ταμειωτηρίων, με συνεργατικές ιδέες στους στόχους τους, χωρίς όμως να πληρούν εντελώς τις προϋποθέσεις των συνεργατικών ιδρυμάτων. Βέβαια, πολλά από τα ταμειωτήρια της υπαίθρου, τα οποία άρχισαν να δημιουργούνται στο τέλος του 19^{ου} αιώνα, δεν κατάφεραν να επιβιώσουν και διαλύθηκαν γρήγορα, όμως αυτά που συνέχισαν τη λειτουργία τους, παρά τις δυσκολίες, μετεξελίχθηκαν σε συνεργατικές εταιρείες. Η ίδρυση της Χωρικής Τράπεζας Λευκονοίκου, το 1909, αποτέλεσε πρότυπο λειτουργίας.³¹⁵ Υπήρξε η μακροβιότερη πιστωτική εταιρεία στην Κύπρο, με το Λευκόνικο να αποτελεί την «κοιτίδα του κυπριακού συνεργατικού πολιτισμού», όπου το 1932 ιδρύθηκε και η πρώτη Καταναλωτική και Παραγωγική Συνεργατική Εταιρεία.³¹⁶ Η νέα αυτή εταιρεία είχε ως σκοπό την επικερδή ομαδική πώληση των γεωργικών προϊόντων των μελών της και την προμήθεια σε χαμηλή τιμή των απαραίτητων γεωργικών και οικιακών ειδών για την κάλυψη των αναγκών τους.

³¹² SA1/1142/1917, Report on Tobacco Growing in Cyprus, 26 Οκτωβρίου 1927.

³¹³ SA1/697/27, Διευθυντής Γεωργίας προς H. J. Frosting, 21 Ιανουαρίου 1927.

³¹⁴ *The Cyprus Gazette*, "No 292 The Co-operative Societies Law, 1923. Registration", 19 Απριλίου 1929, σ. 245.

³¹⁵ Γιώργος Γεωργής, «Συνεργατικές Προσπάθειες: Τα ταμειωτήρια», *Ιστορία του Κυπριακού Συνεργατικού Κινήματος*, Α', Λευκωσία 2015, σ. 192-193.

³¹⁶ «Το Λευκόνικον κοιτίδα του κυπριακού συνεργατικού κινήματος, Η ίδρυση της πρώτης συνεργατικής πιστωτικής εταιρείας», *Στο ίδιο*, σ. 395.

Η Καπνική Συνεργατική Εταιρεία Γιαλούσας δεν επιβίωσε για πολλά χρόνια, αφού στις 15 Απριλίου 1934³¹⁷ έληξε η ισχύς εγγραφής της και ακυρώθηκε η λειτουργία της, αφού δεν υπήρξε ενδιαφέρον για την ανασύστασή της.³¹⁸ Στην έλλειψη ενδιαφέροντος συνέτειναν, πέρα από την κάλυψη των αναγκών των καλλιεργητών από άλλες γενικότερης φύσεως συνεργατικές εταιρείες, η ίδρυση της Κυπριακής Εταιρείας Σιγαρέτων και η απότομη μείωση της καπνοκαλλιέργειας στο νησί. Το μετοχικό κεφάλαιο της Καπνικής Συνεργατικής Εταιρείας Γιαλούσας ανερχόταν μόλις στις 28 λίρες και 10 σελίνια, ενώ στον ισολογισμό του 1933, παρουσιάζεται να διαθέτει μηχανικό εξοπλισμό αξίας £13.8.4 ½, και ελάχιστα μετρητά (9 σελίνια και 7 ½ γρόσια).³¹⁹ Επιπλέον, το ίδιο έτος φαίνεται να είχε συναλλαγές και να ανέμενε εισπράξεις ύψους £38.5.5. Τα χρήματα αυτά καταγράφηκαν ως «εισπρακτέοι λογαριασμοί», στοιχείο που καταδείκνυε πως ο καπνός πωλούνταν στους εμπόρους και στους μεσίτες, χωρίς άμεση πληρωμή. Το 1933, τελευταίο έτος πριν τη διάλυση της Εταιρείας, το καθαρό κέρδος της ανήλθε στις £16.17.1½, αφού διέθετε αποθεματικό ταμείο ύψους £39.2.4½ και ζημιές που κοστολογήθηκαν στις £22.5.3.³²⁰

Μέχρι το τέλος, λοιπόν, της δεκαετίας του 1920, ο τομέας της καπνοκαλλιέργειας σημείωσε σταθεροποίηση και σημαντική επέκταση μετά τα χρόνια ύφεσης που ακολούθησαν τον Μεγάλο Πόλεμο και κατέστη σημαντική γεωργική, τοπική ωστόσο, βιομηχανία. Συγκεκριμένα, μετά την περίοδο άνθησης της καπνοκαλλιέργειας και του καπνεμπορίου στα χρόνια του πολέμου ακολούθησαν χρόνια μαρασμού, λόγω της περιορισμένης έως ασήμαντης εξωτερικής ζήτησης και ταυτόχρονα εσωτερικής, αφού οι ντόπιοι βιομήχανοι επέστρεψαν στις εισαγωγές καπνού από την Ελλάδα, για την παρασκευή των τσιγάρων τους. Στην τελευταία Ετήσια Έκθεση του Τμήματος Γεωργίας της δεκαετίας του 1910, επιβεβαιώνεται η δύσκολη κατάσταση που είχε διαμορφωθεί για τους καπνοκαλλιεργητές, αφού καταγράφονται σημαντικές αδιάθετες ποσότητες κυπριακού καπνού στην Αγγλία και την Αίγυπτο.³²¹ Οι ποσότητες αυτές χαρακτηρίζονταν ως χαμηλής ποιότητας (κακής καλλιέργειας και ζύμωσης), παραγόμενες από πρόσωπα που δεν ενδιαφέρονταν για τον τομέα, αλλά σκόπευαν στην εξασφάλιση πρόσκαιρου κέρδους. Αποτέλεσμα ήταν, όπως τονιζόταν, η δυσφήμιση της βιομηχανίας στο εξωτερικό. Όσοι συνέχισαν να ασχολούνται μετά το τέλος της υψηλής ζήτησης, ήταν γεωργοί που πραγματικά ενδιαφέρονταν για τον τομέα. Η κατάσταση βελτιώθηκε από το 1927 και έπειτα με την εισαγωγή 25% προνομιακού δασμού εξαγωγών στη Βρετανία και του ενδιαφέροντος που προήλθε από εκεί για αγορά καπνού από την Κύπρο, καθώς και του

³¹⁷ *The Cyprus Gazette*, "No 694 The Co-operative Societies Law, 1923. Cancellation of registration", 29 Ιουνίου 1934, σ. 476.

³¹⁸ SA1/747/1929, The Office of the Registrar Cooperative Societies, 23 Ιουνίου 1934.

³¹⁹ SA1/747/1929, The Office of the Registrar Cooperative Societies προς Αποικιακό Γραμματέα, 2 Μαρτίου, 1933.

³²⁰ Στο ίδιο.

³²¹ Department of Agriculture, *Annual Report of the Director of Agriculture for the year 1919-1920*, Cyprus 1920, σ. 6.

ενδιαφέροντος από πλευράς του Τμήματος Γεωργίας με την πρόσληψη ειδικών για τον καπνό, με σκοπό την καθοδήγηση των καλλιεργητών.³²² Παράλληλα, όπως σημειώνεται στην ίδια Έκθεση, εξίσου σημαντική ένδειξη για εξέλιξη και πρόοδο του τομέα αποτέλεσε και η ίδρυση στη Λευκωσία της Ανώνυμης Εμπορικής και Βιομηχανικής Εταιρείας Καπνού «Το Παγκύπριον», καθώς και μιας δεύτερης εταιρείας στη Λεμεσό.

Η σημαντικότητα της βιομηχανίας του καπνού για την Κύπρο: εισαγωγές – εξαγωγές του προϊόντος και η καλλιεργήσιμη έκταση και παραγωγή έως το 1929

Ο τομέας του καπνού, όπως έχει διαφανεί, είχε ξεκινήσει να αναπτύσσεται δειλά-δειλά από το 1910, όπως διαπιστώνεται από τις βρετανικές καταγραφές για τις εξαγωγές και τις εισαγωγές του προϊόντος, και από την έκταση της καλλιεργήσιμης γης και την παραγωγή κάθε έτους. Σημειώνεται ότι τα στατιστικά στοιχεία, τα οποία κρατούνταν από τη βρετανική διοίκηση δεν ήταν πάντοτε ταυτόσημα μεταξύ τους, εάν αυτά προέρχονταν από διαφορετικές πηγές, όπως το Τμήμα Γεωργίας ή το Τμήμα Φορολογίας, κ.ά., ούτε χαρακτηρίζονταν από συνέχεια, δηλαδή δεν κρατούνταν σε βάθος χρόνου οι ίδιες πληροφορίες, αφού διαφορετικές πτυχές του τομέα απασχολούσαν κατά καιρούς τις υπηρεσίες. Εντούτοις, παρά τις διαφοροποιήσεις αυτές, τα στατιστικά στοιχεία τα οποία υπάρχουν, αντικατοπτρίζουν τη γενικότερη εικόνα του τομέα και επιβεβαιώνουν τις γραπτές αναφορές των εμπλεκόμενων και τα εξαγόμενα συμπεράσματα.

Τα κύρια στοιχεία ένδειξης ανάπτυξης του τομέα, δηλαδή η έκταση που αφιερωνόταν από τους καλλιεργητές στην καπνοκαλλιέργεια, καθώς και η εσοδεία κατ' έτος, παρουσιάζουν διακυμάνσεις, οι οποίες ήταν αλληλένδετες της ζήτησης που υπήρχε από τις εξωτερικές αγορές. Συγκεκριμένα, από τη λήξη του Α΄ Παγκοσμίου πολέμου και για μία περίοδο δέκα ετών, μέχρι το 1928, το έτος 1918 ήταν αυτό με τη μεγαλύτερη παραγωγή καπνού, η οποία έφτασε τις 206.096 οκάδες, ενώ η καλλιεργήσιμη έκταση τις 3,612 σκάλες.³²³ Κι αυτό, σε αντίθεση με την οδηγία που είχε δοθεί για να περιοριστεί η καλλιέργεια του καπνού μόνο σε περιοχές που ήταν ακατάλληλες για καλλιέργεια δημητριακών, ή άλλων γεωργικών προϊόντων πρώτης ανάγκης, εξαιτίας των αναγκών του πολέμου.³²⁴ Τα επόμενα χρόνια, από το 1920 μέχρι και το 1926, η καλλιεργήσιμη γη σε καπνό μειώθηκε κατακόρυφα, όπως και η παραγωγή. Το 1921 αποτέλεσε τη χειρότερη χρονιά με την καλλιεργήσιμη γη να περιορίζεται στις 49 σκάλες και την παραγωγή στις 1.035 οκάδες, ενώ ο

³²² G. S. Georghallides, *Cyprus and the Governorship of Sir Ronald Storrs*, Nicosia 1985, σ. 122-123.

³²³ SA1/697/27, Address by the Director of Agriculture to tobacco growers, buyers, exporter, and manufacturers, at a conference held at the Department of Agriculture's offices on the 30th July, 1928.

³²⁴ SA1/1142/1917, Αρμυστής προς τον Υπουργό Αποικιών, 12 Ιανουαρίου 1918.

μαρασμός συνεχίστηκε μέχρι το 1926. Την κατάσταση επέτειναν οι αδιάθετες ποσότητες που συσσωρεύονταν στα χέρια των παραγωγών από τις συνεχόμενες κακές χρονιές ζήτησης. Ενδεικτικό ήταν ότι το 1921 βρίσκονταν 111.628 οκάδες αδιάθετου καπνού στα χέρια 686 παραγωγών, γεωργών στην πλειοψηφία τους. Το μεγαλύτερο μέρος της ποσότητας αυτής εκτιμούνταν ότι δεν είχε καμιά εμπορική αξία και για αυτό μόνο μικρή ποσότητα είχε αγοραστεί από τους καπνοβιομήχανους σε πολύ χαμηλή τιμή, μερικών γροσιών την οκά.³²⁵ Η εναπομένουσα ποσότητα θα μπορούσε να διατεθεί μόνο σε ζημιολογία τιμή για τους παραγωγούς και έτσι έμπαιναν στον πειρασμό να πωλούν τον καπνό τους στους ντόπιους καπνιστές, χωρίς να τον δηλώνουν στις τελωνειακές αρχές για να φορολογηθεί. Η αναβίωση του ενδιαφέροντος για την ενασχόληση με την καλλιέργεια εντοπίζεται από το 1927 και έπειτα, αφού τη συγκεκριμένη χρονιά η παραγωγή έφτασε τις 141.302 οκάδες και η καλλιεργήσιμη γη τις 3.117 σκάλες, σε σύγκριση με την προηγούμενη χρονιά, όπου η παραγωγή ήταν μόνο 6.909 οκάδες και η καλλιεργήσιμη γη 733 σκάλες. Ήταν εμφανές ότι υπήρξε στροφή από τους γεωργούς για ενασχόληση με την καπνοκαλλιέργεια, εξαιτίας κυρίως του ενδιαφέροντος που παρουσιάστηκε για προμήθεια καπνών στη Μ. Βρετανία από τις αποικίες και την εφαρμογή του προνομιακού δασμού που απολάμβανε η Κύπρος ως μέρος της Αυτοκρατορίας από το 1925 και έπειτα.

Η αύξηση του προνομιακού δασμού στον μη βιομηχανοποιημένο καπνό των αποικιών στα 2 σελίνια και ½ πένα ανά λίβρα επί του γενικού δασμού των 8 σελινιών και 2 πενών χρονολογούνταν από το 1925.³²⁶ Η εφαρμογή της απόφασης θα ήταν στη βάση δεκαετίας με έναρξη την 1 Ιουλίου 1926, αλλά γρήγορα, στις 12 Απριλίου 1927, ο γενικός δασμός τροποποιήθηκε με αύξηση 8 πενών ανά λίβρα επί των μη βιομηχανοποιημένων καπνών, είτε αυτά προέρχονταν από τις αποικίες είτε όχι. Ήταν ευρύτερα αποδεχτό ότι ο προνομιακός δασμός προσέφερε στους καλλιεργητές της Αυτοκρατορίας την ευκαιρία να έχουν θέση στη βρετανική αγορά. Αυτό διαπιστώνεται από την αύξηση της κατανάλωσης των αυτοκρατορικών καπνών από το 1% που ήταν το 1919, στο 17%, όπου ανήλθε το 1930. Στην Κύπρο το ενδεχόμενο κατάργησης του προνομιακού δασμού κρινόταν από τον Άγγλο έμπορο George Mills ως ο «απόλυτος κίνδυνος», αφού θα είχε τεράστιες επιπτώσεις και θα σήμαινε το τέλος των αυτοκρατορικών καπνών.³²⁷ Τούτο, γιατί θεωρούσε ότι το είδος και το άρωμα – γεύση των αυτοκρατορικών καπνών δεν μπορούσε να ανταγωνιστεί με τα αντίστοιχα καπνά από ξένες καπνοπαραγωγικές χώρες. Επιπρόσθετα, σημείωνε ότι μεγαλύτερο κίνητρο για αύξηση της προτίμησης των καπνοβιομήχανων στην Αγγλία για τα αυτοκρατορικά καπνά θα ήταν η περαιτέρω αύξηση του προνομιακού δασμού στα 3 αντί στα 2 σελίνια που ίσχυε.

³²⁵ "Trade Notes, Tobacco", *The Cyprus Agricultural Journal*, Οκτώβριος 1921, σ. 96.

³²⁶ SA1/1237/1929, Tobacco Federation of the British Empire, Memorandum presented to the Secretaries of State for the Colonies and for Dominions Affairs by a deputation, October 22, 1930.

³²⁷ SA1/1237/1929, Cyprus. Comments on the British Empire Producers Organisation Circular of the 9th September 1929 regarding Empire Tobacco, by George Mills, 28 Νοεμβρίου 1929.

Πίνακας 4: Έκταση της καλλιεργήσιμης γης σε σκάλες και παραγωγή καπνού σε οκάδες, 1918 – 1929		
Έτος	Έκταση (σκάλες)	Παραγωγή (οκάδες)
1918	3,612 ½	206,096
1919	3,944	140,068
1920	1,704	11,570
1921	49	1,035
1922	308	21,240
1923	247	10,355
1924	219	2,000
1925	255	5,739
1926	733	6,909
1927	3,117	141,302
1928	3,140	167,963
1929	4,612	296,799

Πηγή: SA1/697/27, Address by the Director of Agriculture to tobacco growers, buyers, exporter, and manufacturers, at a conference held at the Department of Agriculture's offices on the 30th July, 1928.³²⁸

Σχετικά με τα στοιχεία για την έκταση της καλλιεργήσιμης γης ανά επαρχία, καταδεικνύουν τον τοπικό χαρακτήρα που απέκτησε ο τομέας, αφού η επαρχία Αμμοχώστου κατείχε την πρώτη θέση από το 1921 και έπειτα με σταθερά ανοδική πορεία, ενώ ακολουθούσαν οι επαρχίες Λεμεσού και Κερύνειας, στις οποίες όμως η καλλιέργεια ήταν ασύγκριτα χαμηλότερη.³²⁹ Καλλιέργεια καπνού υπήρχε και στη Λάρνακα, αλλά φαίνεται να μην ήταν σε σταθερή βάση. Σύμφωνα με την αναφορά του Επαρχιακού Διοικητή Λάρνακας, η καπνοκαλλιέργεια στην επαρχία του εντοπιζόταν στην περιοχή Ορμήδειας και η παραγωγή ήταν αρκετά επιτυχής.³³⁰ Ωστόσο, κατέγραφε αδυναμίες στην αποξήρανση και την επεξεργασία του καπνού, και θεωρούσε ότι με την καθοδήγηση ενός ειδικού τα αποτελέσματα θα βελτιώνονταν με ελπίδες περαιτέρω ανάπτυξης. Αντίστοιχη εικόνα παρουσιάζουν και τα στοιχεία για την παραγωγή καπνού ανά επαρχία. Η Λεμεσός μέχρι και το 1926 κατείχε την πρώτη θέση, αλλά από το 1921 το σύνολο της παραγωγής στην επαρχία Αμμοχώστου, το οποίο τότε

³²⁸ Η κατάσταση παρουσιάζει την έκταση της καλλιεργήσιμης γης κατά προσέγγιση σε οκάδες και την παραγωγή καπνού από το 1918 – 1927 (1 σκάλα (donum) = 1,600 τετραγωνικά υάρδες ή 40/121 ενός εκταρίου). Τα στοιχεία για τις χρονιές 1928-29 λήφθηκαν από την αναφορά: Geoffrey Corbett, *Cyprus report of yellow leaf tobacco industry and the possibility of cultivating Tobacco in Cyprus*, Cyprus 1948, σ. 42.

³²⁹ SA1/697/27, Τελωνιακός Ελεγκτής Λεμεσού προς τον Αρχιγραμματέα, 28 Μαρτίου 1929. (Τα στοιχεία που παρατίθενται στην αναφορά του για την καπνοκαλλιέργεια και την παραγωγή ανά επαρχία παρουσιάζουν διαφορές σε σχέση με τα στοιχεία του Διευθυντή Γεωργίας: SA1/697/27, Address by the Director of Agriculture to tobacco growers, buyers, exporter, and manufacturers, at a conference held at the Department of Agriculture's offices on the 30th July, 1928.)

³³⁰ SA1/697/27, Διοικητής Λάρνακας προς τον Αποικιακό Γραμματέα, 15 Μαρτίου 1927.

ανερχόταν στις 573 οκάδες, παρουσίασε σταθερά ανοδική τάση, με αποτέλεσμα το 1928 να έχει την πρώτη θέση στην παραγωγή καπνού στο νησί, με 57.388 οκάδες, σχεδόν το $\frac{1}{3}$ της εγχώριας παραγωγής.³³¹

Πίνακας 5: Έκταση καλλιεργήσιμης γης σε καπνό σε σκάλες ανά επαρχία 1921-28								
Επαρχία	1921	1922	1923	1924	1925	1926	1927	1928
Αμμόχωστος	46	252	536	488	594	1,035	1,655	1,822
Λάρνακα	--	70	--	69	19	10	259	401
Λεμεσός	35	239	50	1	10	150	650	200
Πάφος	10	1	2	--	--	--	--	21
Λευκωσία	2	4	3	13	2	5	87	133
Κερύνεια	--	2	24	38	69	434	494	563
Σύνολο	93	568	615	609	694	1,634	3,145	3,140

Πηγή: SA1/697/27, Τελωνειακός Ελεγκτής προς Αποικιακό Γραμματέα, 28 Μαρτίου 1929.

Πίνακας 6: Παραγωγή καπνού σε οκάδες ανά επαρχία 1921-28								
Επαρχία	1921	1922	1923	1924	1925	1926	1927	1928
Αμμόχωστος	573	488	2,493	1,673	2,855	22,417	41,461	57,388
Λάρνακα	--	8,300	--	62	81	53	40,300	52,413
Λεμεσός	4,136	8,261	9,102	3,761	819	23,500	30,000	17,500
Πάφος	87	4	27	--	--	--	--	1,283
Λευκωσία	91	29	49	9	56	160	1,625	8,304
Κερύνεια	--	13	163	1,532	2,652	10,595	27,916	31,075
Σύνολο	4,887	17,095	11,834	7,037	6,493	56,725	141,302	167,963

Πηγή: SA1/697/27, Τελωνειακός Ελεγκτής προς Αποικιακό Γραμματέα, 28 Μαρτίου 1929.

Αναφορικά με τις εξαγωγές βιομηχανοποιημένου καπνού από το 1900 έως το 1929, αυτές ήταν ασήμαντες, όπως και η αξία τους, ενώ από το 1920 και έπειτα μειώθηκαν σχεδόν εντελώς. Συγκεκριμένα, η μεγαλύτερη ποσότητα εξαγωγής ήταν το 1917, 32 cwt,³³² αξίας £594, έτος πολέμου

³³¹ SA1/697/27, Τελωνειακός Ελεγκτής Λεμεσού προς τον Αρχιγραμματέα, 28 Μαρτίου 1929. Το σύνολο της παραγωγής της Κύπρου το 1928 ήταν 167963 οκάδες καπνού.

³³² Hundredweight (cwt.) μονάδα μέτρησης. 1 cwt ισοδυναμούσε με 40 οκάδες. Βλ. "Currency, weights and measurements", *Report by her Majesty's High Commissioner for the year ending 31st March 1885*, Λονδίνο 1886, σ. 9.

και των αναγκών που δημιουργήθηκαν στις ξένες αγορές. Τα αμέσως καλύτερα έτη σε εξαγωγές ήταν το 1901 και το 1919, 20 cwt. αξίας £341 και 18 cwt. αξίας £441 αντίστοιχα, ενώ τις περιόδους 1914 έως 1916 και 1922 έως 1927 δεν καταγράφηκαν καθόλου εξαγωγές.³³³

Αντίθετα, οι εξαγωγές μη βιομηχανοποιημένου καπνού, αν και παρουσιάζουν εξίσου διακυμάνσεις, ωστόσο αποτελούσαν πολύ πιο δραστήριο και επικερδές κομμάτι του τομέα, ενώ ακολουθούσαν την έκταση της καλλιεργήσιμης γης και της παραγωγής, με τις οποίες ήταν άρρηκτα συνδεδεμένες. Μέχρι το 1915, δηλαδή την περίοδο πριν αναπτυχθεί η καπνοκαλλιέργεια, οι εξαγωγές αφορούσαν καπνό, ο οποίος είχε εισαχθεί στο νησί και ακολούθως προωθήθηκε για εξαγωγή. Από το 1916, η καλλιέργεια του καπνού για εξαγωγή άρχισε να απασχολεί σοβαρά τους γεωργούς και αυτό βεβαιώνουν τα στοιχεία, τα οποία αφορούν στην ποσότητα και στην αξία των εξαγωγών ανά έτος. Τα έτη 1918 και 1919 είχαν σημειωθεί οι μεγαλύτερες ποσότητες εξαγωγών, με το 1918 να αποτελεί την καλύτερη χρονιά μέχρι το 1927, αφού οι εξαγωγές έφτασαν τις 5.202 cwt. και τα έσοδα τις £65.635. Αντίθετα, το 1926 ήταν η χειρότερη χρονιά την περίοδο αυτή, με τις εξαγωγές να ανέρχονται μόλις στα 53 cwt. και τα αντίστοιχα έσοδα τις £272. Εντούτοις, την αμέσως επόμενη χρονιά οι εξαγωγές έφτασαν τα 1.708 cwt. και τα έσοδα τις £5.132, τα υψηλότερα από το 1924. Το Ηνωμένο Βασίλειο αποτελούσε τη βασικότερη και πιο σταθερή αγορά απορρόφησης της εγχώριας παραγωγής καπνού, και από το 1926 τον αποκλειστικό προορισμό των εξαγωγών. Άλλωστε, το γεγονός αυτό καταδεικνύει τον προσανατολισμό του τομέα προς τις απαιτήσεις και τις ανάγκες της αγγλικής αγοράς. Η γειτονική αγορά της Αιγύπτου, με εξαίρεση το 1927, παρουσιάζεται να μην ενδιαφέρεται μετά το 1922 για τα κυπριακά καπνά, εξαιτίας κυρίως της χαμηλής ποιότητάς τους, αφού οι αιγυπτιακές βιομηχανίες επέλεξαν καπνά υψηλής ποιότητας. Περιστασιακά, σημαντικές ποσότητες είχαν αποσταλεί για τις καπνοβιομηχανίες του Βελγίου και της Γερμανίας, για να αναμειχθούν ως χαμηλής ποιότητας με άλλα καλύτερης ποιότητας καπνά στα χαρμάνια των τσιγάρων που παράγονταν.

Αντιφατικό, βέβαια, γεγονός αποτελούσε από τη μια πλευρά το βάσανο του Κύπριου καπνοκαλλιεργητή να βρει αγοραστές για την σοδειά του, η οποία μετά το τέλος του Α΄ Παγκοσμίου παρέμενε χωρίς ζήτηση, επιφέροντάς του ζημιές και από την άλλη, οι σημαντικές εισαγωγές μη βιομηχανοποιημένου καπνού στο νησί. Αυτές, από το 1900 έως και το 1927, με εξαίρεση κάποιες διακυμάνσεις, παρουσίαζαν σταθερή αύξηση καταδεικνύοντας ότι υπήρχε σταθερή ζήτηση στην εγχώρια αγορά,³³⁴ γεγονός που επιβεβαιώνει την προτίμηση των ντόπιων καπνοβιομηχανιών στον εισαγόμενο καπνό και συγκεκριμένα τον ελληνικής προέλευσης. Συγκεκριμένα, το 1900 είχαν εισαχθεί 2.646 cwt. μη βιομηχανοποιημένου καπνού, αξίας £11.031, ενώ το 1927 5.297 cwt., αξίας

³³³ SA1/697/27, Address by the Director of Agriculture to tobacco growers, buyers, exporter, and manufacturers, at a conference held at the Department of Agriculture's offices on the 30th July, 1928.

³³⁴ Στο ίδιο.

£42.812. Αντίθετα, οι εισαγωγές καπνού τουμπεκί, ο οποίος χρησιμοποιούνταν στον ναργιλέ, παρουσίασαν σταθερή μείωση, αφού από τις 2.336 cwt., αξίας £4.135 το 1900, το 1927 ήταν μόλις 145 cwt., αξίας £1.175.

Πίνακας 7: Εισαγωγές μη βιομηχανοποιημένου καπνού (cwt.) στην Κύπρο ανά χώρα προέλευσης, 1921 – 1925					
Τόπος Εξαγωγής	1921	1922	1923	1924	1925
Ηνωμένο Βασίλειο	148	10	--	27	22
Ινδία	445	--	82	56	145
Βουλγαρία	--	--	--	--	22
Κίνα	464	707	901	250	477
Αίγυπτος	853	655	858	23	36
Ελλάδα	3,349	5,512	2,354	4,076	4,061
Ολλανδία	--	--	--	--	18
Τουρκία	13	--	--	40	5
Η.Π.Α.	--	--	--	44	54
Σύνολο	8,272	6,884	4,195	4,516	4,840

Πηγή: SA1/1142/17, Διευθυντής Γεωργίας προς Η. J. Frosting, 21 Ιανουαρίου 1927.

Επίσης, οι εισαγωγές βιομηχανοποιημένου καπνού, όπως τα πούρα και τα τσιγάρα, με εξαίρεση τον εισπνεόμενο καπνό, παρουσίασαν σταθερή αύξηση από το 1900 έως το 1927.³³⁵ Τεράστια αύξηση σημείωσαν οι εισαγωγές πούρων κατά το 1916 - 1922. Συγκεκριμένα, το 1915 είχαν εισαχθεί 60.808 πούρα, αξίας £255, ενώ την επόμενη χρονιά έφτασαν τις 110.799, αξίας £336. Το 1919 εισήχθη η υψηλότερη ποσότητα, η οποία έφτασε τα 438.681 πούρα, αξίας £1383. Ωστόσο, το 1923 οι εισαγωγές μειώθηκαν στα 47.752 πούρα, αξίας £275, στα επίπεδα πριν την έναρξη του Πολέμου. Τα στοιχεία αυτά δείχνουν ότι υπήρχε σημαντική εγχώρια αγορά, μεγάλο μέρος της οποίας θα μπορούσε η ντόπια καλλιέργεια και παραγωγή να αντικαταστήσει. Παράλληλα, παρά την αύξηση των εισαγωγών, η εγχώρια καπνοβιομηχανία είχε καταφέρει να προωθήσει τα τσιγάρα της στο εξωτερικό, αφού οι εξαγωγές τσιγάρων από το 1900 μέχρι και το 1927 σημείωσαν αύξηση.³³⁶ Το 1900 η ποσότητα των εξαγωγών ήταν 7 cwt., αξίας £131, ενώ το 1927 έφτασε τα 100 cwt., αξίας £3167. Το 1925 ήταν το έτος με τη μεγαλύτερη εξαγωγή τσιγάρων, 224 cwt., αξίας £972.

Τα στατιστικά στοιχεία, λοιπόν, μέχρι και το τέλος της δεκαετίας του 1920 φανερώνουν πως η ανάπτυξη του τομέα χαρακτηριζόταν από διακυμάνσεις, οι οποίες επηρεάζονταν από εξωγενείς παράγοντες,. Αναμφίβολα, καθοριστικά επέδρασε η ζήτηση που σημειώθηκε στα χρόνια του Α΄ Παγκοσμίου πολέμου, καθώς και η ακόλουθη μεταπολεμική κατακόρυφη μείωση, η οποία προκάλεσε άμεση ύφεση στον τομέα. Εξίσου καθοριστικής σημασίας ήταν και η επιβολή του

³³⁵ Στο ίδιο.

³³⁶ Στο ίδιο.

προνομιακού δασμού, ο οποίος συνέτεινε στην αναζωογόνησή του. Προνομιακό δασμό δεν απολάμβανε, ωστόσο, μόνο ο καπνός, αλλά και άλλα προϊόντα όπως τα κρασιά, η ζάχαρη, τα αποξηραμένα φρούτα και πορτοκάλια και το λινάρι.³³⁷ Παράλληλα, η βρετανική διοίκηση έδειξε ενδιαφέρον και για τη βιομηχανία μεταξιού, αφού η Κύπρος ήταν χώρα με υψηλή παραγωγή στην Αυτοκρατορία. Για τον σκοπό αυτό βοήθησε στην ίδρυση από τη βρετανική εταιρεία “Henck-hell, Du Buisson and Co.” εργοστασίου παραγωγής μεταξιού στη Γεροσκήπου, παραχωρώντας της μονοπώλιο εκμετάλλευσης τριών ετών. Βέβαια, και αυτή η βιομηχανία κατέρρευσε το 1931, αφού δεν άντεξε τον εξωτερικό ανταγωνισμό. Αποτέλεσμα, ήταν το εγχείρημα για ανάπτυξη ενός αποκλειστικά αγγλοκυπριακού εμπορικού δικτύου να αποδειχθεί ανεπιτυχές. Λαμβάνοντας, λοιπόν, υπόψη και την πορεία που είχαν άλλοι τομείς της γεωργικής οικονομίας που αναπτύχθηκαν την περίοδο αυτή και επηρεάζονταν από την εξωτερική ζήτηση και ιδιαίτερα την αγγλική αγορά, όπου έγινε προσπάθεια να προσανατολιστούν στις δικές της ανάγκες, η καλλιέργεια καπνού κατάφερε να επιβιώσει, βρίσκοντας νέες αγορές ακόμη και τη δύσκολη περίοδο μεταξύ 1922-25, όταν κατάφερε να διοχετεύσει μερικές ποσότητες στο Βέλγιο, Γερμανία και Ολλανδία.

³³⁷ G. S. Georghallides, *Cyprus, ό.π.*, σ. 119, 122.

Πίνακας 8: Εξαγωγές βιομηχανοποιημένου και μη βιομηχανοποιημένου καπνού από την Κύπρο, 1900–1927

Έτος	Βιομηχανοποιημένος		Μη		Διευκρινίσεις
	Ποσότητα (cwt.)	Αξία (£)	Ποσότητα (cwt.)	Αξία (£)	
1900	12	311	--	--	Εγχώρια παραγωγή
1901	20	341	3 1/2	8	
1902	5	52	21 1/2	72	Εισήχθηκε και έγινε εξαγωγή
1903	7	87	43 3/4	149	
1904	4	55	573 1/2	2,728	Εισήχθηκε και έγινε εξαγωγή
1905	9	87	120 3/4	477	
1906	9 1/2	133	28 3/4	143	
1907	1/2	10	15	86	
1908	1 1/4	14	212	829	
1909	1	15	19 3/4	85	
1910	1	20	41 1/2	213	
1911	1 3/4	30	31 3/4	150	
1912	1	19	12 1/2	20	
1913	2	26	18	50	
1914	--	3	17	89	
1915	--	12	363	1,558	
1916	--	9	487	5,254	Εγχώρια παραγωγή
1917	32	594	2384 1/2	37,339	
1918	2	85	5,202	65,635	
1919	18	441	5,816	60,867	
1920	8	236	621	4,202	
1921	3	17	148	669	
1922	--	--	575	2,323	
1923	--	16	3,834	11,116	
1924	--	6	1,792	4,051	
1925	--	3	209	577	
1926	--	--	53	272	
1927	--	--	1,708	5,132	

Πηγή: *Supplement No.1 to The Cyprus Gazette No. 1940*, "Proceedings of the Tobacco Conference held at Nicosia on 30th July, 1928", 31 Αυγούστου 1928, σ. 1-5

Πίνακας 9: Εξαγωγές μη βιομηχανοποιημένου καπνού από το 1919 – 1928 σε οκάδες ανά χώρα

Τόπος Εξαγωγής	1919		1920		1921		1922		1923		1924		1925		1926		1927		1928	
	Οκάδες	Λίρες	Οκάδες	Λίρες	Οκάδες	Λίρες	Οκάδες	Λίρες	Οκάδες	Λίρες	Οκάδες	Λίρες	Οκάδες	Λίρες	Οκάδες	Λίρες	Οκάδες	Λίρες	Οκάδες	Λίρες
Ηνωμένο Βασίλειο	209,090	55,725	15,032	2,383	5,576	634	10,341	1,120	64,275	4,978	19,053	1,484	4,995	245	2,133	272	65,730	5,004	88,478	10,310
Παλαιστίνη	--	--	--	--	106	5	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--
Σουδάν	--	--	40	30	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--
Βέλγιο	1,466	280	--	--	--	--	6,834	683	76,608	4,304	49,901	2,363	340	26	--	--	--	--	--	--
Καστελλόριζο	--	--	241	72	162	18	--	--	1,286	64	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--
Δωδεκάνησα	--	--	--	--	--	--	306	11	6,683	1,641	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--
Αίγυπτος	1,576	412	4,070	982	94	10	172	9	--	--	--	--	--	--	--	--	2,567	128	--	--
Γαλλία	5,607	1,112	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--
Γερμανία	--	--	--	--	--	--	5,363	500	--	--	1,346	135	2,913	300	--	--	--	--	--	--
Ολλανδία	208	83	--	--	--	--	--	--	4,495	129	--	--	116	6	--	--	--	--	--	--
Ιταλία	247	62	1,689	350	--	--	--	--	--	--	1,382	69	--	--	--	--	--	--	--	--
Συρία	--	--	3,540	340	--	2	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--
Τουρκία	--	--	212	43	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--
Η.Π.Α	14,429	3,193	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--
Σύνολο	232,623	60,867	24,824	4,202	5,938	669	23,016	2,323	153,347	11,116	71,682	4,051	8,364	577	2,133	272	68,279	5,132	88,478	10,310

Πηγή: SA1/1237/1929, Διευθυντής Γεωργίας προς Αποικιακό Γραμματέα, 8 Ιανουαρίου 1930. Τα στατιστικά δεδομένα ετοιμάστηκαν από τον Αρχιτελώνη

Πίνακας 10: Εισαγωγές βιομηχανοποιημένου καπνού στην Κύπρο 1900 - 1927								
Έτος	Βιομηχανοποιημένος Καπνός		Πούρα		Τσιγάρα		Εισπνεόμενος καπνός	
	Ποσότητα (cwt.)	Αξία (£)	9,604	Αξία (£)	Ποσότητα (cwt.)	Αξία (£)	Ποσότητα (cwt.)	Αξία (£)
1900	9	85	9,604	24	4	73	2	23
1901	6	58	28,373	54	6	117	3	29
1902	5	49	18,161	81	3	54	4	39
1903	14	110	43,109	95	4	84	3	30
1904	7	73	15,258	67	5	98	4	38
1905	5	56	43,890	155	4	83	3	28
1906	11	97	42,272	131	4	80	5	43
1907	11	101	74,350	213	3	66	3	33
1908	7	81	46,645	84	4	83	5	38
1909	7	82	37,400	84	5	101	5	46
1910	9	98	85,678	231	8	143	5	47
1911	12	106	56,102	158	6	121	3	27
1912	17	163	43,275	171	12	218	3	40
1913	13	112	47,765	164	7	163	5	47
1914	12	124	49,060	182	6	122	3	31
1915	17	160	60,808	255	19	316	--	2
1916	33	342	110,799	366	24	494	3	31
1917	40	470	186,607	509	47	923	1	20
1918	25	433	215,788	576	48	1,374	--	--
1919	35	614	438,681	1,383	95	3,092	--	1
1920	23	766	209,060	949	112	4,237	1	13
1921	11	442	242,770	867	95	3,879	1	47
1922	15	556	203,238	510	200	5,833	1	34
1923	28	707	47,752	275	194	5,340	--	24
1924	14	471	49,964	300	92	2,926	--	11
1925	18	610	35,808	262	87	2,655	--	18
1926	13	431	54,916	318	83	2,491	--	9
1927	17	527	63,938	384	79	2,185	--	20

Πηγή: *Supplement No.1 to The Cyprus Gazette No. 1940*, "Proceedings of the Tobacco Conference held at Nicosia on 30th July, 1928", 31 Αυγούστου 1928, σ. 1

Πίνακας 11: Εισαγωγές μη βιομηχανοποιημένου καπνού στην Κύπρο σε ποσότητα (cwt) και αντίστοιχη αξία (£), 1900–1927

Έτος	Μη Βιομηχανοποιημένος καπνός		Καπνός Τουμπεκί	
	Ποσότητα (cwt.)	Αξία (£)	Ποσότητα (cwt.)	Αξία (£)
1900	2,646	11,033	2,336	4,135
1901	2,925	12,198	1,113	1,985
1902	3,047	12,285	326	660
1903	3,198	13,184	1,176	2,459
1904	3,891	16,230	494	1,003
1905	4,009	16,255	377	757
1906	3,335	13,373	852	2,344
1907	4,260	18,426	694	2,585
1908	4,350	18,958	616	1,786
1909	4,222	19,383	336	900
1910	3,722	18,139	819	2,234
1911	3,851	18,009	381	1,026
1912	4,575	21,188	704	2,932
1913	4,432	20,020	527	2,106
1914	4,746	23,422	230	922
1915	5,351	24,589	439	2,315
1916	4,510	27,668	624	6,642
1917	2,965	44,432	190	2,136
1918	2,619	37,970	2	43
1919	5,708	90,860	191	2,818
1920	3,033	42,628	172	2,786
1921	5,272	65,312	127	1,625
1922	6,884	63,350	243	2,688
1923	4,195	43,140	237	2,367
1924	4,510	41,586	179	1,763
1925	4,839	36,790	246	2,055
1926	5,440	40,919	166	1,255
1927	5,297	42,812	145	1,176

Πηγή: *Supplement No.1 to The Cyprus Gazette No. 1940*, "Proceedings of the Tobacco Conference held at Nicosia on 30th July, 1928", 31 Αυγούστου 1928, σ. 1-5

Πίνακας 12: Εξαγωγές τσιγάρων σε ποσότητα (cwt.) και αξία (£) από την Κύπρο, 1900 – 1927

Έτος	Ποσότητα (cwt)	Αξία (£)
1900	7	131
1901	5	125
1902	15 1/2	565
1903	31 1/2	799
1904	40	1,390
1905	47	1,626
1906	101 3/4	2,496
1907	233 3/4	5,165
1908	131	4,167
1909	111	3,609
1910	92 1/2	3,310
1911	88 3/4	2,936
1912	76 3/4	2,544
1913	86 3/4	2,840
1914	82 1/2	2,891
1915	72	2,400
1916	56	1,968
1917	86 1/2	3,438
1918	81	4,523
1919	69	3,792
1920	92	5,043
1921	86	4,538
1922	62	4,170
1923	52	2,685
1924	137	6,105
1925	224	9,728
1926	124	4,949
1927	100	3,167

Πηγή: *Supplement No.1 to The Cyprus Gazette No. 1940*, "Proceedings of the Tobacco Conference held at Nicosia on 30th July, 1928", 31 Αυγούστου 1928, σ. 1-5

Το οικονομικό ζήτημα της ανάπτυξης της καλλιέργειας και της εμπορίας του καπνού

Η ανάπτυξη της καλλιέργειας αποτελούσε ζήτημα, το οποίο η βρετανική διοίκηση θεωρούσε ότι θα έπρεπε να μελετηθεί διεξοδικά και από την οικονομική του πλευρά, αφού μπορούσε να έχει αρνητικές επιπτώσεις στα δημόσια έσοδα του νησιού. Συγκεκριμένα, προέκυπτε το ερώτημα, εάν, μετά την ανάπτυξη του τομέα στα χρόνια του Α΄ Παγκοσμίου πολέμου, η καπνοκαλλιέργεια θα έπρεπε να αφεθεί χωρίς περιορισμούς, ώστε οι καλλιεργητές να επιλέξουν να ασχοληθούν με αυτήν ή εάν θα έπρεπε να τεθεί κάτω από ένα ελεγχόμενο σύστημα, για να μην επηρεαστούν τα δημόσια έσοδα από τη φορολογία του προϊόντος. Η οικονομική πτυχή ήταν ιδιαίτερα σοβαρή, αφού η παράνομη εγχώρια κατανάλωση θα επέφερε επιπτώσεις στα δημόσια έσοδα του νησιού, καθώς σημαντικό ποσό προερχόταν από τους δασμούς που επιβάλλονταν στον εισαγόμενο καπνό. Για τον λόγο αυτό, αντιρρήσεις δεν υπήρχαν για την ανάπτυξη της καπνοκαλλιέργειας για σκοπούς αποκλειστικά εξαγωγής, αλλά και με αυτόν τον προσανατολισμό ήταν αναγκαίο να ληφθούν οι απαραίτητες προφυλάξεις, ώστε να τεθεί η καλλιέργεια κάτω από συνετό σύστημα ελέγχου.³³⁸

Ο Bevan είχε σημειώσει στην έκθεσή του για τη γεωργία το 1919, ότι ο μέσος όρος εισαγωγών καπνού στην Κύπρο ήταν περίπου 180.000 οκάδες και επέφεραν έσοδα £4.500 τον χρόνο από τον εισαγωγικό δασμό, ο οποίος ανερχόταν στα 4 ½ γρόσια την οκά.³³⁹ Επίσης, εισπραττόταν και φόρος για τις ταινίες ασφαλείας (banderolles) για τον καπνό, οι οποίες εκδίδονταν από τα εργοστάσια για κατανάλωση των τσιγάρων και το σύνολο των εσόδων ανερχόταν στις £30.000 ανά έτος. Το ποσό αυτό, που ουσιαστικά αποτελούσε τον φόρο κατανάλωσης, αντιστοιχούσε για ποσότητα καπνού ίση με 161.000 οκάδες, αφού ο συγκεκριμένος φόρος ανερχόταν τότε στα 3 σελίνια και 6 ½ γρόσια την οκά.³⁴⁰ Η διαφορά περίπου των 20.000 οκάδων καπνού που προέκυπτε, αφορούσε στα τσιγάρα, τα οποία προορίζονταν για εξαγωγή, στα οποία δεν επιβαλλόταν φόρος για έκδοση ταινιών ασφαλείας.³⁴¹

Ήδη για την περίοδο 1909 – 1913, ο Αρχιτελώνης είχε καταγράψει ότι οι εισαγωγές όλων των ειδών καπνού (βιομηχανοποιημένου ή μη, κλπ.) στην Κύπρο υπολογιζόταν στις 832.528 cwt. και η Κυβέρνηση είχε εισπράξει το ποσό των £20.710 από τον εισαγωγικό δασμό και το ποσό των £157.685 από τον φόρο κατανάλωσης.³⁴² Κατά μέσο όρο δηλαδή εισήχθησαν 166.506 cwt. καπνού και εισπράχθηκαν £4.142 από τον εισαγωγικό δασμό και £31.537 από τον φόρο κατανάλωσης. Οι

³³⁸ SA1/1056/1915, Tobacco Growing in Cyprus, 26 Μαρτίου 1917.

³³⁹ W. Bevan, στο *ίδιο*, σ. 95.

³⁴⁰ Στο *ίδιο*.

³⁴¹ Οι £30.000 αναλογούν βάσει του φόρου των 3 σελινιών και 6 ½ γροσιών σε ποσότητα 180.000 οκάδων (1 σελίνι είχε 9 γρόσια, άρα ο φόρος ήταν 33.5 γρόσια x 161.000 οκάδες. Έτσι το συνολικό ποσό εισπράξης ήταν £29.963.

³⁴² SA1/1056/1915, Σημείωμα από Αρχιτελώνη προς Αρχιγραμματέα, 23 Απριλίου 1917.

εισπράξεις αυτές κυμαίνονταν στο 8% του συνόλου των εισπράξεων από τους εισαγωγικούς δασμούς ανά έτος, ποσό αρκετά ικανοποιητικό από ένα προϊόν, όχι πρώτης ανάγκης. Βέβαια, η σημασία των εσόδων από τον καπνό εντοπιζόταν στις εισπράξεις από τον φόρο των ταινιών ασφαλείας, οι οποίες για τα πέντε αυτά έτη ανήλθαν στις £157.685, ποσό που αναλογούσε στο 65% επί του συνόλου των εισπράξεων από τους εισαγωγικούς δασμούς. Συνεπώς, ήταν φανερό πως οι εισαγωγές καπνού αποτελούσαν σημαντικότατο έσοδο για την οικονομία του νησιού.

Πίνακας 13: Εισπράξεις από εισαγωγικό δασμό και φόρο ταινιών ασφαλείας επί του καπνού και σύγκριση επί του συνόλου των εσόδων από εισαγωγικούς δασμούς					
Έτος	Ποσότητα (cwt)	Εισαγωγικός Δασμός (£)	Ταινίες Ασφαλείας (£)	Σύνολο Εισπράξεων από Εισαγωγικούς Δασμούς (£)	% Εισαγωγικού Δασμού Καπνού στο Σύνολο Εισπράξεων από Εισαγωγικούς Δασμούς
1909	168,901	4,210	31,991	48,189	8,7%
1910	148,883	3,685	30,456	42,906	8%
1911	154,432	3,804	30,504	47,525	7,75%
1912	183,012	4,628	32,490	52,910	8,7%
1913	177,300	4,383	32,244	51,162	8,5%
Σύνολο	832,528	20,710	157,685	242,692	8,5%

Πηγή: Τα στοιχεία που αφορούν στην ποσότητα, εισαγωγικό δασμό και ταινίες ασφαλείας λήφθηκαν από: SA1/1056/1915, Πρακτικά Φακέλου: Αρχιτελώνης προς Αρχιγγραμματέα, 23 Απριλίου 1917. Τα στοιχεία που αφορούν στο σύνολο των εισπράξεων από τον εισαγωγικό δασμό λήφθηκαν από τις Κυανές Βίβλους των συγκεκριμένων ετών³⁴³

Πέρα από τα έσοδα από τη φορολογία για τον εισαγόμενο καπνό, έσοδα υπήρχαν και από τη φορολόγηση της εγχώριας παραγωγής. Για τον εγχώριο καπνό εισπράττονταν ο φόρος μεταφοράς, ο οποίος ανερχόταν στα 4½ γρόσια την οκά και καταβάλλονταν για τη μεταφορά των φύλλων από τον γεωργό στον έμπορο (ισότιμος με τον εισαγωγικό φόρο), όπως και ο φόρος των ταινιών ασφαλείας (3 σελίνια και 6 ½ γρόσια την οκά) για τον καπνό ο οποίος παρασκευαζόταν, είτε σε τσιγάρα, είτε σε άλλη μορφή, επιπρόσθετα στον εισαγωγικό δασμό ή στον φόρο μεταφοράς.³⁴⁴

Βάσει, λοιπόν, των φόρων που ίσχυαν μέχρι το τέλος της δεκαετίας του 1920, όταν ακόμη υπήρχαν ερωτηματικά κατά πόσον ο τομέας αυτός θα μπορούσε να αναπτυχθεί επιτυχώς, η επιβολή ήταν η

³⁴³ *Cyprus Blue Book 1909-1910*, Κύπρος 1910, σ. 64, *Cyprus Blue Book 1910-1911*, Κύπρος 1911, σ. 68, *Cyprus Blue Book 1911-1912*, Κύπρος 1912, σ. 70, *Cyprus Blue Book 1912-1913*, Κύπρος 1913, σ. 70, *Cyprus Blue Book 1913-1914*, Κύπρος 1914, σ. 70.

³⁴⁴ SA1/1056/1915, Tobacco Growing in Cyprus, 26 Μαΐου 1917, ερυθρ. 21 – 27, SA1/722/11, Αρχιτελώνης προς Αρχιγγραμματέα, 5 Απριλίου 1911.

ίδια, τόσο για τον εγχώριο καπνό, όσο και για τον εισαγόμενο. Παρόλα αυτά, όπως σημείωνε ο Βεναν, υπήρχε μία ουσιαστική διαφορά. Με την εισαγωγή καπνού έφευγαν χρήματα από το νησί για την αγορά του καπνού, ενώ με την εγχώρια καλλιέργεια τα χρήματα αυτά έμεναν και μπορούσαν να καρποφορήσουν με επενδύσεις για την ανάπτυξη του τομέα ή της γεωργίας γενικότερα. Ο συλλογισμός αυτός του Βεναν έβρισκε σύμφωνο και τον Αρχιτελώνη, ο οποίος είχε σημειώσει στον Αρχιγραμματέα το 1917, ότι αναμενόταν από τις αιτήσεις για εξασφάλιση άδειας καλλιέργειας να καλλιεργηθούν 8.000 σκάλες γης. Η κάθε σκάλα θα απέδιδε 60 οκάδες αποξηραμένου καπνού από τον οποίο θα φτιάχνονταν 12.000 δέματα καπνού, 40 οκάδων το κάθε ένα.³⁴⁵ Αυτός ο καπνός εάν καταναλωνόταν στην Κύπρο θα επέφερε £12.000 έσοδα από τον φόρο μεταφοράς και £89.333, 6 σελίνια και 6 γρόσια από το φόρο κατανάλωσης (banderolle duty – 3/6½). Εάν η ποσότητα αυτή εξαγόταν, αντί να καταναλωθεί στην Κύπρο, τα έσοδα αυτά θα χάνονταν, όπως επίσης θα χάνονταν και τα αποβαθρικά τέλη και λιμανιού για την αντίστοιχη ποσότητα που θα γινόταν εισαγωγή. Ωστόσο, οι απώλειες από τα τελευταία κρίνονταν ασήμαντες, όπως εξίσου ασήμαντες θεωρούσαν ότι θα ήταν και οι απώλειες από πιθανές εγχώριες κλοπές, σε σχέση με τα κέρδη.

Πίνακας 14: Αναμενόμενη καλλιεργήσιμη έκταση ανά επαρχία βάσει των αιτήσεων, οι οποίες λήφθηκαν από το Τελωνείο κατά τον Ιανουάριο - Απρίλιο 1917	
Επαρχία	Έκταση ανά σκάλα (donum)
Λάρνακας	2.700
Λευκωσίας	1.221
Αμμοχώστου	2,325
Λεμεσού	550
Πάφου	200
Κερύνειας	725
Σύνολο	7.721

Πηγή: SA1/1056/1915, Πρακτικά Φακέλου: Αρχιτελώνης προς Αρχιγραμματέα, 23 Απριλίου 1917.

Τα ετήσια συνολικά έσοδα από τον καπνό υπερέβαιναν τις £30.000 και για αυτό ο τομέας σύμφωνα με τον Αρχιτελώνη άξιζε σοβαρής αξιολόγησης από τις Αρχές.³⁴⁶ Επιπρόσθετα, όπως έγραφε, στα θετικά έπρεπε να συνυπολογίζονταν και οι θέσεις εργασίας που δημιουργούνταν, αφού για παράδειγμα στο “Μενεού Τσιφλίκ” του έμπορου H. Saade εργοδοτούνταν 500 εργάτες για την καλλιέργεια καπνών Λατάκιας. Η αύξηση της ευημερίας των κατοίκων του νησιού θα σήμαινε αύξηση της αγοραστικής τους δύναμης και συνεπώς, εμμέσως τα έσοδα θα επηρεάζονταν θετικά

³⁴⁵ SA1/1056/1915, Πρακτικά Φακέλου: Αρχιτελώνης προς Αρχιγραμματέα, 23 Απριλίου 1917.

³⁴⁶ Στο ίδιο.

μέσω της αύξησης των δασμών άλλων προϊόντων, τα οποία μέχρι τότε λόγω της δυστυχίας των κατοίκων δεν μπορούσαν να αποκτηθούν.

Σημαντικό είναι να αναφερθεί πως υπήρχε προς συζήτηση και η άποψη για επιβολή υψηλότερων δασμών στον εισαγόμενο καπνό ή ακόμη και πλήρους απαγόρευση της εισαγωγής του προϊόντος, ως μέτρο για την προώθηση της εγχώριας καλλιέργειας.³⁴⁷ Το θέμα αυτό τέθηκε μερικά χρόνια αργότερα, μετά την ύφεση που παρατηρήθηκε από το 1920 έως το 1926, ώστε να δοθεί το κίνητρο για να ασχοληθούν ξανά οι γεωργοί με τον τομέα. Βέβαια, ο βουλευτής και γνώστης των αγροτικών θεμάτων Κυριάκος Ρωσσίδης δεν συμφωνούσε, γιατί εκτιμούσε πως θα επέφερε σοβαρά αρνητικά αποτελέσματα, τα οποία είχε αναλύσει το 1927 στο «Υπόμνημα προς τον Κυβερνήτη για την καπνοκαλλιέργεια στην Κύπρο».³⁴⁸ Όπως επισήμαινε, η βάση για κάθε καλλιέργεια ή επιχείρηση ήταν η κατανάλωση σε συνάρτηση με την παραγωγή. Η Κύπρος πίστευε πως είχε τη δυνατότητα να παράγει τουλάχιστον δυο εκατομμύρια οκάδες καπνό, ανεξαρτήτως ποιότητας. Οι αγρότες ήταν 45.000 και εάν καλλιεργούσαν καπνό κατά μέσο όρο μια σκάλα γης ο καθένας, με παραγωγή 40 οκάδες ανά σκάλα, η παραγωγή θα υπερέβαινε το εκτιμώμενο ποσό. Η Κύπρος, από την άλλη, ήθελε για να καλύψει την εγχώρια κατανάλωση 150.000 - 200.000 οκάδες, γεγονός που θα προκαλούσε υπερπροσφορά του προϊόντος.³⁴⁹

Ήταν αναμενόμενο, λοιπόν, πως εάν επιβαλλόταν απαγόρευση στις εισαγωγές καπνού, θα δημιουργούνταν αρχικά ζήτηση και υπερτίμηση του εγχώριου καπνού, με αποτέλεσμα αρκετοί γεωργοί, αλλά και εποχιακοί αγρότες να σπεύσουν να ασχοληθούν με την καπνοκαλλιέργεια και να δημιουργηθεί υπερπαραγωγή του προϊόντος. Η παραγωγή θα έφτανε στο ένα ή ακόμη και στα δυο εκατομμύρια οκάδες, ενώ η κατανάλωση θα παρέμενε στα ίδια επίπεδα. Η κατάσταση αυτή θα επέφερε πτώση των τιμών σε τέτοιο βαθμό που θα καθιστούσε τον τομέα αιτία εξόδων, απογοήτευσης και καταστροφής για όσους πραγματικά ενδιαφέρονταν για την καλλιέργεια. Μεγάλη ποσότητα της παραγωγής θα παρέμενε αδιάθετη και χωρίς αξία, ενώ παράλληλα οι απώλειες εκτιμούνταν πως θα ανέρχονταν στις £80.000 ετησίως, αφού το κόστος καλλιέργειας ανερχόταν περίπου στις δυο λίρες ανά σκάλα. Η επιβολή, λοιπόν, βαρύτερης φορολογίας ή η απαγόρευση της εισαγωγής καπνού όχι μόνο δεν θα βελτίωνε την καπνοκαλλιέργεια, αλλά αντιθέτως θα επέφερε γενική απογοήτευση, ανάλογη με αυτήν που συνέβη μετά το 1918.

Πέρα από τη μελέτη για τα έσοδα που πρόσφερε η καπνοκαλλιέργεια στα δημόσια έσοδα, σημαντικό στοιχείο αποτελούσε και το κόστος του τομέα, ώστε να διαφανεί εάν θα ήταν βιώσιμο και ανταγωνίσιμο το προϊόν που θα προωθούνταν για εξαγωγή. Πράγματι, στο τέλος του 1917 το

³⁴⁷ SA1/697/27, Memorandum to His Excellency the Governor regarding tobacco cultivation in Cyprus, 8 Απριλίου 1927.

³⁴⁸ Στο ίδιο.

³⁴⁹ Στο ίδιο.

Τμήμα Γεωργίας είχε προχωρήσει στον υπολογισμό του εκτιμώμενου κόστους της καλλιέργειας καπνού, ώστε να είναι δυνατή η εξαγωγή συμπερασμάτων μετά από μελέτη των οικονομικών πτυχών του ζητήματος.³⁵⁰ Η κοστολόγηση ανά σκάλα έγινε βάσει τεσσάρων διαφορετικών περιπτώσεων, οι οποίες αφορούσαν στην (α) καλλιέργεια άνυδρου καπνού για 8 σκάλες γης, (β) αντίστοιχης καλλιέργειας για 32 σκάλες γης, από τις οποίες οι 12 θα ήταν αποτυχία (γ) καλλιέργειας υδρευόμενου καπνού για 12 σκάλες γης, (δ) καλλιέργεια άνυδρου καπνού Λατάκιας (καπνισμένου) για 8 σκάλες γης. Σχετικά με την τιμή των σπορόφυτων, αυτή κυμαινόταν από 4-5 γρόσια για κάθε 1.000, δηλαδή για αγορά μεγάλων ποσοτήτων και από 8-10 γρόσια για κάθε 100.³⁵¹ Βάσει της κοστολόγησης σε συνάρτηση με την εκτιμώμενη χαμηλότερη τιμή, την οποία οι καλλιεργητές θα έβρισκαν επικερδή για να συνεχίσουν την καλλιέργεια και μετά το 1918, η οποία υπολογιζόταν στα 2 σελίνια και 6 γρόσια / 3 σελίνια την οκά, φαίνεται ότι κόστος δεν ήταν αποτρεπτικό. Ενδεικτικά, εάν το κόστος για εξασφάλιση 60 οκάδων ανά σκάλα ανερχόταν στις £6.9.3, τότε η πώληση της συγκεκριμένης ποσότητας στην τιμή των 3 σελινιών θα απέφερε έσοδα £9, δηλαδή απέμενε κέρδος περίπου £3. Για καλλιέργεια μεγαλύτερων εκτάσεων γης το κόστος θα μειωνόταν.

Εκτίμηση Α: Η εσοδεία υπολογιζόταν περίπου στις 60 οκάδες ανά σκάλα.

Όργανα και θερισμός	£0.12.0	Σύνολο: £3.9.3
Φύτεμα, σκάλισμα, βοτάνισμα κλπ.	£0.17.0	
Μάζεμα και άλλα γεωργικά έξοδα (Για την καλλιέργεια 5 σκάλων ένας γεωργός και η οικογένειά του μπορούσαν να ικανοποιήσουν τα $\frac{2}{3}$ της εργασίας και το $\frac{1}{3}$ να μισθωθεί σε ξένους εργάτες)	£2 – 0 – 0	
Ενοίκιο από στοίχιζε από 1-3 λίρες	£1 – 10 – 0	Σύνολο: £2.10.0
Λινάτσα, σπάγκοι, βελόνες, συσκευασία κ.α.	£0 – 4 – 0	
Επίβλεψη και διάφορα άλλα	£0 – 16 – 0	£0.10.0
Κόστος για σπορόφυτα		
		Σύνολο: £6.9.3

³⁵⁰ SA1/1142/1917, Estimated Expenditure for Tobacco Cultivation in Cyprus, 31 Δεκεμβρίου 1917, ερυθρ., χωρίς αρίθμηση.

³⁵¹ Στο ίδιο.

Εκτίμηση Β: Η εσοδεία υπολογιζόταν στις 50 οκάδες περίπου καλής ποιότητας καπνού ανά σκάλα.

3 οργώματα και δημιουργία αυλακιών	£22.8.0
Δημιουργία σπορείων (παράγουν 5 φορές περισσότερα φοιτά από ότι απαιτείται)	£16.7.8
Σκάλισμα μια φορά	£8.3.4
Φύτεμα	£36.14.7
Μάζεμα φύλλων – έξι μαζέματα και αποξήρανση	£23.16.8
Σπάγκος	£5.1.4
Στέγαση	£1.17.8
Καλάμι	£3.2.4
Κουβάδες	£0.7.7
	Σύνολο: £118.0.5
Κόστος ανά σκάλα	£3.14.0
Ενοίκιο	£1.10.0
Προσωπική επίβλεψη	
	Σύνολο: £5.4.0

Εκτίμηση Γ: Η εσοδεία από το πρώτο μάζεμα θα ανερχόταν περίπου 800 οκάδες καπνού και από το δεύτερο στις 400 οκάδες, δηλαδή σύνολο 1200 οκάδες, ποσότητα που αντιστοιχούσε σε 100 οκάδες ανά σκάλα. Το κόστος της ύδρευσης δεν συνυπολογίστηκε στα έξοδα εξαιτίας των μεγάλων διαφοροποιήσεων, αναλόγως με την προμήθεια και τον τρόπο διανομής του.

Όργωμα κλπ.	£12.0.0	Σύνολο: £106.12.0
Φύτεμα, σκάλισμα, βοτάνισμα, πότισμα	£66.0.0	
Σπάγκος και άλλα εργαλεία	£4.12.0	
Επίβλεψη – επιπλέον πληρωμή	£6.0.0	
Ενοίκιο επί £1 – 10 – 0 ανά σκάλα	£18.0.0	
Κόστος ανά σκάλα	£8.18.0	
Κόστος για σπορόφυτα	£0.10.0	Σύνολο: £9.8.0

Εκτίμηση Δ: Η εσοδεία υπολογιζόταν στις 120 οκάδες ανά σκάλα.

Έξοδα σύμφωνα με την Εκτίμηση Α		£6.9.3
Εξοπλισμός καπνίσματος	£3.0.0	
Μισθός 70 γυναικών για 6 γρόσια	£2.6.6	
Καύσιμα	£11.13.3	
Επιπλέον έξοδα	£2.0.0	
Ενοικίαση εγκαταστάσεων με φούρνους	£3.0.0	
Σύνολο	£22.0.0	
Κόστος ανά σκάλα		£2.15.0
Σύνολο κόστους ανά σκάλα		£9.4.3

Ενδεικτικό της ευνοϊκής κατάστασης που επικρατούσε στα χρόνια του πολέμου (αυξημένη παραγωγή – χαμηλό κόστος) ήταν το ενδιαφέρον στην παραγωγή καπνού της Κύπρου, το οποίο εμφανίστηκε το 1917 από την εταιρεία καπνεμπόρων του Λονδίνου “Messrs A. Chalmers and Compañy”. Συγκεκριμένα ζητούσαν να ενημερωθούν για την ποσότητα και την ποιότητα της σοδειάς του έτους, όπως επίσης για το κόστος παραγωγής των διαφόρων τύπων καπνού, επεξεργασίας, κατηγοριοποίησης, συσκευασίας κλπ.³⁵² Το ενδιαφέρον της συγκεκριμένης εταιρείας στράφηκε προς τον κυπριακό καπνό μετά την άφιξη των Σύρων προσφύγων από την Λατάκια στο νησί, αφού είχαν εμπορικές συναλλαγές μαζί τους.³⁵³ Το ενδιαφέρον των αγγλικών καπνεμπορικών οίκων προερχόταν και από το πλεονέκτημα της ελεύθερης εισαγωγής του κυπριακού καπνού στην αγγλική αγορά.³⁵⁴ Επιπλέον, απολάμβανε και τον προνομιακό δασμό και για αυτό η τιμή πώλησής του ήταν 2 σελίνια ανά λίβρα πιο κάτω από τον αντίστοιχο καπνό που εισαγόταν από τη Συρία.³⁵⁵ Έτσι, εάν το κόστος παραγωγής παρέμενε χαμηλό και η ποιότητα βελτιωνόταν, αναμενόταν ο κυπριακός καπνός να αντικαταστήσει εξ ολοκλήρου τις εισαγωγές καπνού από τη Συρία και τη Μικρά Ασία, αφού το μεγαλύτερο μέρος της παραγωγής του νησιού το αγόραζαν αγγλικές εταιρείες για να προμηθεύσουν τη δική τους αγορά.

Για να μπορέσει όμως να αναπτυχθεί ο τομέας απρόσκοπτα και να υπάρχει η δυνατότητα εξαγωγών, χωρίς να επηρεαστούν τα δημόσια έσοδα, ήδη από το 1914 όταν άρχισε να επεκτείνεται η καλλιέργεια, ο γεωργικός επιθεωρητής Ιωάννης Φούμης υποστήριζε πως θα έπρεπε να τεθεί κάτω

³⁵² SA1/1142/1917, Συμβούλιο Εμπορίου προς Υφυπουργό Αποικιών, 25 Σεπτεμβρίου 1917.

³⁵³ SA1/1142/1917, Αρχιτελώνης προς Αρχιγραμματέα, 10 Δεκεμβρίου 1917.

³⁵⁴ SA1/1142/1917, Γραμματέας Συμβουλίου Tobacco and Matches Control Board προς Υφυπουργό Αποικιών, 5 Οκτωβρίου 1917.

³⁵⁵ SA1/1142/1917, Report on tobacco growing in Cyprus, 26 Οκτωβρίου 1927.

από αυστηρό κυβερνητικό έλεγχο.³⁵⁶ Ο ίδιος είχε προτείνει στον Bevan, όπως το Τμήμα Γεωργίας κάθε χρόνο να ζητεί από τους Μουχτάρηδες, τους Μουδύρηδες και την Αστυνομία να υποβάλλουν καταλόγους με τους καλλιεργητές, τους οποίους θεωρούσαν έντιμους και αξιόπιστους. Αρχικά για την πρώτη χρονιά ο κατάλογος δεν θα έπρεπε να περιλαμβάνει περισσότερους από τέσσερις - πέντε καλλιεργητές για τα μεγάλα χωριά, με στόχο οι άδειες για καλλιέργεια να αυξάνονται κάθε χρόνο σταδιακά, εφόσον οι πρώτοι θα εκπλήρωναν τις υποχρεώσεις που αναλάμβαναν. Επίσης, το Τμήμα θα είχε την ελευθερία να αποδεχτεί ή να απορρίψει τις προτάσεις.

Ακολούθως, τα σπορόφυτα θα δίνονταν στους καλλιεργητές, αφότου θα υπέγραφαν συμφωνία με τους Μουχτάρηδες, ιδιωτική και ομαδική, στην οποία θα δήλωναν την ποσότητα του καπνού που ανέμεναν να παράγουν, ατομικά και συνολικά. Σε περίπτωση που διέπρατταν κάποια παράβαση, είτε άμεσα, είτε έμμεσα, σχετικά με την καλλιέργεια του καπνού, τότε ατομικά αλλά και συλλογικά θα έπρεπε να πληρώσουν πρόστιμο. Η ανακοίνωση του Τμήματος Γεωργίας θα ξεκαθάριζε ότι η συνέχιση έκδοσης αδειών για καλλιέργεια καπνού σε κάθε χωριό θα εξαρτιόταν από την εκπλήρωση των υποχρεώσεων της συμφωνίας και η αθέτησή της θα είχε συνέπεια την τιμωρία των ενόχων και την άμεση αφαίρεση της άδειάς τους. Επανάληψη αθέτησης της συμφωνίας, θα οδηγούσε στην οριστική απαγόρευση της άδειας καλλιέργειας καπνού σε ολόκληρο το χωριό. Ο Φούμης μέσα από τα αποτρεπτικά μέτρα τα οποία εισηγήθηκε, και περιλάμβαναν τη συλλογική ευθύνη και αλληλεγγύη αποσκοπούσε στο να αναπτύξουν οι Κύπριοι γεωργοί στις διάφορες περιοχές το αίσθημα της συνεργασίας, απαραίτητο στοιχείο για τη γενικότερη πρόοδο της γεωργίας.³⁵⁷ Άλλωστε, η εμπειρία που θα αποκτούσε η Κυβέρνηση με την πάροδο του χρόνου θα επέφερε τις απαραίτητες βελτιώσεις στο σύστημα επίβλεψης της καλλιέργειας.

Τέσσερα χρόνια χρειάστηκαν από τότε που εισηγήθηκε τον έλεγχο της καπνοκαλλιέργειας ο Φούμης για να εισαγάγει η Κυβέρνηση τον «βελτιωμένο» τρόπο επίβλεψης και προστασίας του προϊόντος από την παράνομη εγχώρια κατανάλωση. Αυτό έγινε με το διάταγμα, το οποίο δημοσιεύτηκε στην Κυβερνητική Εφημερίδα της 30^{ης} Σεπτεμβρίου 1918, βάσει του οποίου ο καπνός ο οποίος καλλιεργούνταν ετίθετο υπό έλεγχο σύμφωνα με τις ακόλουθες ρυθμίσεις:³⁵⁸

- i. Η καλλιέργεια του καπνού απαγορευόταν στο εξής χωρίς την εξασφάλιση άδειας,
- ii. Άδειες για καλλιέργεια καπνού μπορούσαν να εκδοθούν από τον Επαρχιακό Διοικητή. Οι άδειες αυτές υπόκειντο στους όρους που καταγράφονταν στο διάταγμα και περιγράφονταν στην άδεια,

³⁵⁶ SA1/2220/05, Ι. Φούμης προς Διευθυντή Γεωργίας, 24 Φεβρουαρίου 1914.

³⁵⁷ Στο ίδιο.

³⁵⁸ *The Cyprus Gazette*, "No. 476 Order of His Excellency the High Commissioner and Commander in Chief", 30 Σεπτεμβρίου 1918, σ. 257.

- iii. Τα καπνόφυτα στα σπορεία μπορούσαν να φυτευτούν χωρίς άδεια, αλλά το φύτευμα τέτοιων σπορείων δεν παραχωρούσε το δικαίωμα σε οποιονδήποτε να καλλιεργεί καπνό χωρίς άδεια,
- iv. Αιτήσεις για καλλιέργεια καπνού θα έπρεπε να υποβάλλονται στον Διοικητή,
- v. Οι άδειες για καπνοκαλλιέργεια δεν μπορούσαν να μεταβιβαστούν,
- vi. Όλες οι καλλιέργειες καπνού θα έπρεπε να ολοκληρωθούν πριν από την 1^η Μαρτίου 1919, με την προϋπόθεση ότι ο Διοικητής μπορούσε υπό ορισμένες περιπτώσεις να επεκτείνει το χρονικό όριο μέχρι την 31^η Μαρτίου 1919. Η παράταση αυτή θα έπρεπε να επιβεβαιωθεί στην άδεια του καπνού,
- vii. Καμία άδεια δεν μπορούσε να παραχωρηθεί σε οποιοδήποτε πρόσωπο που δεν είχε ο ίδιος καλλιεργήσει ή κάνει προετοιμασίες για την καλλιέργεια δημητριακών. Καμία άδεια καπνού δεν μπορούσε να παραχωρηθεί για μεγαλύτερη έκταση από το $\frac{1}{10}$ της γης, την οποία κατείχε οποιοσδήποτε και στην οποία καλλιεργούσε ή προετοίμαζε για την καλλιέργεια δημητριακών. Στην περίπτωση που το $\frac{1}{10}$ της γης ήταν μικρότερο από σκάλα, τότε άδεια παραχωρούνταν για έκταση μίας σκάλας. Σε κανένα δεν μπορούσε να παραχωρηθεί για περισσότερα από 25 εκτάρια γης.
- viii. Μετά την καθορισμένη μέρα για την ολοκλήρωση της καλλιέργειας του καπνού, κανένα πρόσωπο, πάνω από την ηλικία των 12 και κάτω των 60 ετών, πέρα από αυτό που κατείχε την άδεια του καπνού και τα μέλη της οικογένειάς του, τα οποία ορίζονταν ότι εργάζονταν στην αδειοδοτημένη γη, δεν θα μπορούσε να ασχολείται με την καλλιέργεια του καπνού. Στα μέλη της οικογένειας περιλαμβάνονταν ο πατέρας, η μητέρα, η σύζυγος, τα παιδιά ή τα εγγόνια αυτού που κατείχε την άδεια, ο οποίος συνήθως ζούσε στο ίδιο σπίτι με τα πρόσωπα αυτά. Ο Διοικητής μπορούσε να παραχωρήσει ειδική γραπτή άδεια σε άλλα άτομα για να εργαστούν στην καπνοκαλλιέργεια, αλλά αυτό θα γινόταν όταν είχε πεισθεί ότι δεν θα παρεμποδιζόταν η παραγωγή δημητριακών.
- ix. Οποιοδήποτε πρόσωπο (α) εκτός από σπορόφυτα, καλλιεργούσε καπνό χωρίς άδεια, (β) έκανε λανθασμένη ή παραπλανητική δήλωση στον Διοικητή κατά την υποβολή της αίτησης για άδεια, (γ) μετέφερε ή σκόπευε να μεταφέρει, είτε μόνιμα, είτε για μία περίοδο, οποιοδήποτε κομμάτι γης σε άλλο πρόσωπο με την πρόθεση να καλλιεργήσει καπνό εκ μέρους ή προς όφελος του, (δ) διέπραττε ή σκόπευε να διαπράξει οποιαδήποτε παραβίαση των όρων που περιγράφονται στην άδεια του καπνού, υπόκειτο σε πρόστιμο ή φυλάκιση. Και στις δύο αυτές ποινές ο καπνός για τον οποίο είχε διαπραχθεί αδίκημα κατασχόταν.

Το συγκεκριμένο διάταγμα, το οποίο επέβαλλε τον αυστηρό έλεγχο στην καπνοκαλλιέργεια δεν παρέμεινε σε ισχύ περισσότερο από ένα χρόνο, αφού στην Κυβερνητική Εφημερίδα της 26^{ης}

Δεκεμβρίου 1919 δημοσιεύτηκε η ακύρωσή του.³⁵⁹ Άλλωστε από το 1920 και μέχρι το 1927, η καπνοκαλλιέργεια βρισκόταν σε περίοδο σοβαρής ύφεσης και οποιοσδήποτε περιορισμός και έλεγχος ήταν αχρείαστος. Εντούτοις, αυτό δεν σήμαινε αυτομάτως τη λύση του προβλήματος της παράνομης διακίνησης και κατανάλωσης καπνού στο εσωτερικό. Το 1921 πολύ μικρή ποσότητα καπνού είχε καλλιεργηθεί στο νησί, εξαιτίας της αποτυχίας των παραγωγών να βρουν αγορές για το προϊόν τους,³⁶⁰ ενώ πάνω από 28.000 οκάδες καπνού από την προηγούμενη χρονιά, μόνο από την επαρχία Λεμεσού, είχαν μείνει αδιάθετες στο Λονδίνο.³⁶¹ Οι καπνοπαραγωγοί είχαν υποστεί σοβαρές ζημιές, αφού στο εξωτερικό δεν υπήρχε αγορά για το προϊόν τους και οι ντόπιοι καπνοβιομήχανοι μπορούσαν πλέον να προμηθευτούν καπνό καλής ποιότητας από την Ελλάδα.³⁶² Η έλλειψη ζήτησης οδήγησε την τιμή πώλησης του καπνού στο εξευτελιστικό ποσό του 1 σελινιού την οκά,³⁶³ με αποτέλεσμα μεγάλη μερίδα των χωρικών, που κατείχαν αδιάθετες ποσότητες καπνού, για να εξασφαλίσουν κέρδος μπήκαν στον πειρασμό να τον χρησιμοποιούν χωρίς να τον έχουν δηλώσει για να φορολογηθεί.³⁶⁴

Η Κυβέρνηση, λοιπόν, αναγκαζόταν να προβαίνει σε αιφνιδιαστικές έρευνες για να συλλάβει όσους κατανάλωναν τέτοιο καπνό. Χαρακτηριστική είναι η αναφορά από το τελωνειακό τμήμα της Λεμεσού τον Απρίλιο του 1921, σχετικά με την αιφνιδιαστική επιδρομή που πραγματοποίησε στην επαρχία της Πάφου, ο Τελώνης με τη συνοδεία τεσσάρων αστυνομικών και τεσσάρων τελωνειακών λειτουργών.³⁶⁵ Συγκεκριμένα, ο Τελώνης έκανε έλεγχο στα χωριά Στρουμπί, Κάθηκα, Κρήτου Τέρρα, Πόλη Χρυσοχούς και Γουδί, όπου σε όλα βρήκε άτομα να κατέχουν παράνομα καπνό. Καταγράφηκαν δεκατρία αδικήματα, που είτε τιμωρήθηκαν κατευθείαν από τον Τελώνη, είτε παραπέμφθηκαν ενώπιον δικαστηρίου. Βέβαια, η έρευνα απέτυχε εν μέρει, αφού ο δάσκαλος στο χωριό Στρουμπί κατάφερε να διαφύγει και να μεταβεί στο γειτονικό χωριό Κάθηκας, για να προειδοποιήσει για την άφιξη των αρχών. Στον Κάθηκα, όπου καταγραφόταν πως ήταν ένα από τα χειρότερα χωριά σε διακίνηση παράνομου καπνού και στο οποίο οι λειτουργοί ανέμεναν να κάνουν τις πιο πολλές συλλήψεις, το καφενείο ήταν γεμάτο με χειροποίητα αποστάγματα, αλλά κανένας από τους θαμώνες δεν βρέθηκε να κατέχει καπνό μαζί του, εξαιτίας, ασφαλώς, της προειδοποίησης του δάσκαλου. Οι κάτοικοι στα χωριά της Πάφου αυτή την περίοδο είχαν μάθει τόσο καλά την τέχνη της κοπής του καπνού, που ήταν πολύ δύσκολο να διακρίνει κανείς εάν αυτός είχε περάσει από τη διαδικασία της βιομηχανοποίησης και φορολόγησης ή όχι.

³⁵⁹ *The Cyprus Gazette*, "No. 675 Order of His Excellency the Officer Administering the Government", 26 Δεκεμβρίου 1919, σ. 439.

³⁶⁰ SA1/938/1921. Αρχιτελώνης W.J. Mackay προς Αρχιγραμματέα, 16 Μαΐου 1921.

³⁶¹ SA1/938/1921: Τελωνειακό Τμήμα Λεμεσού προς Διευθυντή Τελωνείου, 15 Απριλίου 1921.

³⁶² Στο ίδιο.

³⁶³ SA1/938/1921. Αρχιτελώνης W.J. Mackay προς Αρχιγραμματέα, 16 Μαΐου 1921.

³⁶⁴ SA1/938/1921, Τελωνειακό Τμήμα Λεμεσού προς Διευθυντή του Τελωνείου, 15 Απριλίου 1921.

³⁶⁵ Στο ίδιο.

Τα αποτρεπτικά μέτρα που λάμβανε η Κυβέρνηση ήταν σημαντικά όχι μόνο για τα έσοδα από τη φορολογία επί της κατανάλωσης και εμπορίας του καπνού, αλλά ταυτόχρονα βοηθούσαν και τους ντόπιους βιομήχανους να αυξήσουν τις πωλήσεις τους. Όπως είχε ενημερώσει ο καπνοβιομήχανος Στ. Ρούβαλης το τελωνειακό τμήμα της Λεμεσού οι πωλήσεις του δικού του καπνού στην επαρχία της Πάφου σημείωσαν αύξηση και αυτό οφειλόταν στις συλλήψεις των Αρχών ενάντια σε όσους εμπορεύονταν παράνομα καπνό. Όμως, παρά τα θετικά αποτελέσματα, οι έλεγχοι που διεξήγαγαν οι φορολογικές και οι αστυνομικές αρχές επιβάρυναν με κόστος την Κυβέρνηση και για αυτό είχε προταθεί ξανά ως λύση από το τελωνειακό τμήμα της Λεμεσού η απαγόρευση της ευρείας καλλιέργειας καπνού και ο περιορισμός της στους έντιμους γεωργούς, οι οποίοι θα καλλιεργούσαν έκταση γης τουλάχιστον 25 σκαλών. Οι μικροκαλλιεργητές που θα καλλιεργούσαν μισή ή μια σκάλα δεν θα μπορούσαν να διαθέσουν το προϊόν τους και αργά ή γρήγορα θα κατέφευγαν στην παράνομη πώλησή του και συνεπώς θα ήταν καλύτερο να περιορίζονταν στην καλλιέργεια προϊόντων, τα οποία γνώριζαν καλά όπως τα δημητριακά και τα όσπρια.

Όπως επισήμαινε ο Αρχιτελώνης, πολλοί ήταν οι γεωργοί που καλλιεργούσαν καπνό σε μικρή έκταση γης με μόνο σκοπό τη δική τους χρήση.³⁶⁶ Αυτά τα μικρά τεμάχια γης ήταν διάσπαρτα σε όλο το νησί, γεγονός που καθιστούσε την προσπάθεια των υπαλλήλων του φόρου να εντοπίσουν τις καλλιέργειες και να επιβάλουν τον έλεγχο πολύ δύσκολη. Ακόμη και στις περιπτώσεις που οι υπάλληλοι του φόρου εντόπιζαν τις καπνοκαλλιέργειες, πολλοί καλλιεργητές δήλωναν μόνο μέρος της παραγωγής τους και απέκρυβαν το υπόλοιπο, είτε για να το πωλήσουν παράνομα, είτε για να το καταναλώσουν. Σύμφωνα με τον Αρχιτελώνη, το 1925 εντοπίστηκαν 54 περιπτώσεις καλλιεργητών που είχαν παρανομήσει, το 1926 64, και τους πρώτους τρεις μήνες του 1927 39, στοιχεία που καταδεικνυαν την αυξανόμενη τάση.³⁶⁷ Στους καλλιεργητές αυτούς είχαν επιβληθεί πρόστιμα, αλλά ο αριθμός των παρανομούμενων που δεν εντοπιζονταν εκτιμούνταν πως παρέμενε μεγάλος, με ανάλογες απώλειες από τα έσοδα της φορολογίας. Με αυτές τις συνθήκες, αναπόφευκτα ο Αρχιτελώνης εισηγούνταν την επιβολή νομοθεσίας, με την οποία θα έπρεπε οι καλλιεργητές να εξασφαλίσουν άδεια για να καλλιεργήσουν καπνό και η έκταση της γης να μην ήταν λιγότερη από δύο σκάλες.³⁶⁸ Η επιβολή περιορισμού στην έκταση καλλιεργήσιμης γης θα εμπόδιζε τους μικροκαλλιεργητές να ασχοληθούν με την καπνοκαλλιέργεια, αφού υποστηριζόταν ο κύριος σκοπός τους ήταν η παράνομη κατανάλωση και εμπορία. Οι καλλιεργητές αυτοί θα μπορούσαν να ασχοληθούν με άλλες πιο οικίες για αυτούς καλλιέργειες, όπως τα όσπρια και τα δημητριακά, τα οποία θα τους απέφεραν σίγουρα έσοδα. Όσοι ήθελαν να ασχοληθούν σοβαρά με την

³⁶⁶ SA1/768/1927, Αρχιτελώνης προς Αποικιακό Γραμματέα, 6 Απριλίου 1927.

³⁶⁷ Στο ίδιο.

³⁶⁸ Στο ίδιο.

καπνοκαλλιέργεια δεν θα εμποδίζονταν από τον περιορισμό, αφού η κατοχή τουλάχιστον δυο σκαλών γης δεν ήταν απαγορευτική.

Αξίζει να επισημανθεί ότι η αγωνία που επιδείκνυε η βρετανική διοίκηση για πάταξη της παράνομης διακίνησης και κατανάλωσης θεωρούνταν μεν δικαιολογημένη, επειδή η φορολογία της εγχώριας παραγωγής συνέδραμε στα δημόσια έσοδα, ωστόσο ξεκάθαρα δυσκόλευε τον φτωχό καλλιεργητή. Άλλωστε, αυτός ήταν ο κυριότερος λόγος για τον οποίο οι καπνοκαλλιεργητές κετέφευγαν σε αυτές τις παράνομες δραστηριότητες, αφού ο φόρος μεταφοράς ήταν για αυτούς ιδιαίτερα υψηλός, αναλόγως με τα πενιχρά εισοδήματά τους. Αυτό φαινόταν και από τα παράπονα που λάμβαναν οι Βρετανοί αξιωματούχοι. Για παράδειγμα, το 1927 ο Διοικητής Πάφου δέχθηκε τα παράπονα των κατοίκων των χωριών Πέγεια και Κισσόνεργας, αναφορικά με τη δασμολογική πολιτική της κυβέρνησης σχετικά με την καπνοκαλλιέργεια. Συγκεκριμένα ζητούσαν την κατάργηση της φορολογίας του καπνού και την ελεύθερη καλλιέργεια.³⁶⁹

Συνεπώς, οι εισπράξεις από τη φορολόγηση του καπνού είχαν μειωθεί σε σύγκριση με το παρελθόν και αυτή η κατάσταση όπως επιβεβαίωνε ο Αρχιτελώνης το 1927, οφειλόταν σε δυο παράγοντες: την παράνομη κατανάλωση καπνού στα χωριά στα οποία καλλιεργούνταν και την πώληση τσιγάρων με πακέτα, όπου η ταινία ασφαλείας είχε σπάσει.³⁷⁰ Ως προς την τοποθέτηση ταινίας στα πακέτα των τσιγάρων, ίσχυαν τα άρθρα 44, 69, 89 της οθωμανικής καπνικής νομοθεσίας.³⁷¹ Τα άρθρα αυτά, όμως, δεν απαγόρευαν την πώληση τσιγάρων σε μικρές παρτίδες από πακέτα στα οποία είχε τοποθετηθεί η ταινία ασφαλείας. Για τον λόγο αυτό, το 1927, το δικαστήριο της Λεμεσού, εξετάζοντας την υπόθεση του Αλέξανδρου Παντελίδη είχε ζητήσει από το Ανώτατο Δικαστήριο να γνωμοδοτήσει εάν ήταν νόμιμο το άνοιγμα των πακέτων που έφεραν ταινία και η πώληση από αυτά ποσότητας τσιγάρων μικρότερης από την ελάχιστη που επιτρεπόταν να τοποθετηθεί σε αυτά.³⁷² Το Ανώτατο Δικαστήριο, αφού έλαβε τη γνώμη του Βοηθού Εισαγγελέα, αποφάνθηκε ότι η πράξη δεν αποτελούσε αδίκημα. Η απόφαση δημιούργησε σοβαρό πρόβλημα, γιατί δεν θα μπορούσε πλέον να επιβληθεί έλεγχος στην πώληση των τσιγάρων και αναπόφευκτα θα επηρεάζονταν αρνητικά τα φορολογικά έσοδα. Όπως προειδοποιούσε ο Αρχιτελώνης, ένας παντοπώλης θα μπορούσε να κατέχει ένα πακέτο τσιγάρων, του οποίου η ταινία είχε σπάσει και να το γεμίσει με τσιγάρα, στα οποία δεν είχε πληρωθεί φόρος, χωρίς δυνατότητα ελέγχου, αναφέροντας συγκεκριμένα

³⁶⁹ SA1/697/27, Petition presented to His Excellency when on tour in Paphos District 10th April 1927, Peyia Village, 17 April 1927· SA1/697/27, Petition presented to His Excellency when on tour in Paphos District 10th April 1927, Kissonerga Village, 17 April 1927.

³⁷⁰ SA1/768/1927, Αρχιτελώνης προς Αποικιακό Γραμματέα, 6 Απριλίου 1927.

³⁷¹ Στο ίδιο.

³⁷² SA1/768/1927, Appeal No1073 In the Supreme Court, 17 Μαρτίου 1927.

παραδείγματα. Ως εκ τούτου, εισηγούνταν πως ήταν απαραίτητη η εισαγωγή νομοθεσίας που θα απαγόρευε την πώληση καπνού ή τσιγάρων από πακέτα των οποίων η ταινία είχε σπάσει.³⁷³

Παράλληλα, για να επιλυθεί εντελώς το πρόβλημα θα έπρεπε να τροποποιηθεί ο νόμος “Customs and Excise Regulation Law, 1879”,³⁷⁴ παρ. 35, με τη συμπερίληψη και των τσιγάρων. Ο νόμος μέχρι τότε προνοούσε μόνο για την πώληση καπνού, καπνού για μάσημα ή εισπνοή.³⁷⁵ Βέβαια, δεν ήταν απαραίτητη η τροποποίηση μόνο του συγκεκριμένου νόμου, αλλά επίσης και του σχετικού νόμου “Customs, Excise and Revenue Law 1899” και του οθωμανικού καπνικού νόμου, άρθρα του οποίου ίσχυαν μέχρι τότε.³⁷⁶ Τα προβλήματα, πράγματι, επιλύθηκαν με την εισαγωγή του Νόμου για τον Καπνό του 1932, στον οποίο συμπεριλήφθηκαν πια και τα τσιγάρα, τα οποία ορίζονταν ως «όλα τα είδη από κομμένο, συμπιεσμένο, θρυμματισμένο ή τριμμένο καπνό, στριφτό ή τυλιγμένο σε χαρτί, φύλλο ή άλλο περιτύλιγμα, τα οποία προοριζόταν να καπνιστούν σε τέτοιο περιτύλιγμα».³⁷⁷

Τα κεφάλαια «Φόρος Κατανάλωσης» και «Πώληση βιομηχανοποιημένου καπνού και τουμπεκιού» του Νόμου του 1932 καθόριζαν ανάμεσα στις υπόλοιπες πρόνοιές τους ότι απαγορευόταν η εξαγωγή από το εργοστάσιο βιομηχανοποιημένου καπνού εκτός και εάν ήταν συσκευασμένος σε ξεχωριστά πακέτα, τα οποία το καθένα περιλάμβανε καθαρό βάρος βιομηχανοποιημένου καπνού όχι λιγότερο από τέσσερα δράμια ή πολλαπλάσιο των τεσσάρων δραμιών. Με την προϋπόθεση ότι σε κάθε πακέτο βιομηχανοποιημένου καπνού για τσιγάρα, ο αριθμός των τσιγάρων δεν θα έπρεπε να υπερβαίνει τα δεκαέξι για κάθε τέσσερα δράμια βιομηχανοποιημένου καπνού. Επίσης, καθοριζόταν ότι κάθε πακέτο θα έπρεπε να φέρει ταινία ασφαλείας με τέτοιο τρόπο, ώστε το πακέτο να μην μπορεί να ανοιχτεί χωρίς να σπάσει η ταινία. Επιπρόσθετα, επιβαλλόταν πως κανένα πρόσωπο δεν θα μπορούσε να πωλεί ή να έχει στην κατοχή του βιομηχανοποιημένο καπνό για πώληση, προσφορά ή έκθεση εκτός σε πακέτα, οι ταινίες των οποίων θα ήταν άθικτες με γραπτή άδεια από τον τελωνειακό ελεγκτή.

Ως προς την πρώτη αιτία μείωσης των εσόδων από τη φορολογία επί του καπνού, θα επιλυόταν, όπως προτεινόταν συχνά, με τον περιορισμό της καλλιεργήσιμης έκτασης καπνού, αφού σύμφωνα με την ισχύουσα νομοθεσία, ο κάθε καλλιεργητής επιτρεπόταν να καλλιεργήσει οποιαδήποτε ποσότητα καπνού. Ωστόσο, νομοθεσία για τον περιορισμό της καλλιεργήσιμης γης δεν επιβλήθηκε γιατί με το πέρασμα των χρόνων η καπνοκαλλιέργεια περιορίστηκε μόνο στην επαρχία Αμμοχώστου και συγκεκριμένα στην περιοχή της Καρπασίας και επίσης, όταν επανήλθε το θέμα στο τέλος της

³⁷³ SA1/768/1927, Αρχιτελώνης προς Αποικιακό Γραμματέα, 6 Απριλίου 1927.

³⁷⁴ S. Fisher, *στο ίδιο*, σ. 234-235.

³⁷⁵ SA1/768/1927, Αναπληρωτής Αποικιακός Γραμματέας προς Αρχιτελώνη, 21 Απριλίου 1927.

³⁷⁶ SA1/768/1927, Πρακτικά, Αναπληρωτής Γενικός Εισαγγελέας προς Αποικιακό Γραμματέα.

³⁷⁷ H. Trusted, *The statute laws*, ό.π., σ. 1146-1166.

δεκαετίας του 1920, η νέα ύφεση και η σχεδόν εξάλειψη του τομέα, που ακολούθησαν, την κατέστησαν αχρειαστή.

Η οικονομική πτυχή της ανάπτυξης του τομέα σαφέστατα αποτελούσε ζήτημα σοβαρό, αφού επηρέαζε τα δημόσια έσοδα. Στο τέλος της δεκαετίας του 1910 αποτελούσε θεωρητικό ερώτημα κατά πόσον θα επωφελούνταν οικονομικά το νησί με την ανάπτυξη της εγχώριας καλλιέργειας, τόσο για εσωτερική κατανάλωση, όσο και για σκοπούς εξαγωγής, καθώς και τα αποτρεπτικά μέτρα που θα έπρεπε να ληφθούν για την παράνομη διακίνηση. Η ύφεση που ακολούθησε όμως κατέστησε το θέμα δευτερεύον και στράφηκε εξολοκλήρου προς την αποτροπή της παράνομης εμπορίας, η οποία ευνοούνταν από τις αδιάθετες και χωρίς αγοραστική αξία ποσότητες καπνού που παρέμεναν στα χέρια των καλλιεργητών. Εντούτοις, όμως, βάσει των στοιχείων της βρετανικής διοίκησης, η φορολογία του καπνού επέφερε σημαντικά έσοδα, τα οποία όταν ο τομέας ανθούσε αυξάνονταν ακόμη περισσότερο.

Καπνοκαλλιέργεια: Καθοδήγηση και εκπαίδευση των καλλιεργητών για τη βελτίωση της ποιότητας του προϊόντος

Οι πρώτες δοκιμές για καλλιέργεια καπνού κατά την Αγγλοκρατία είχαν ήδη ξεκινήσει από το 1896 και συνεχίστηκαν το 1899-1900.³⁷⁸ Οι δοκιμές αυτές έγιναν μετά από άδειες που είχαν παραχωρηθεί από το Συμβούλιο Γεωργίας (Board of Agriculture) σε ιδιώτες καλλιεργητές. Για το 1898 είχαν δοθεί άδειες σε 188 καλλιεργητές σε 10 χωριά: τρεις στην περιοχή Καρπασίας, μία στο Όμοδος και έξι στην επαρχία Πάφου, με σκοπό να καλλιεργήσουν έκταση 107 σκαλών. Τα αποτελέσματα δεν ήταν επιτυχή και στην Πάφο η διαδικασία απέτυχε πλήρως.

Οι επόμενες δυο προσπάθειες, που πραγματοποιήθηκαν τα επόμενα χρόνια (1899 και 1900), ήταν εξίσου αποτυχημένες με αποτέλεσμα η παραγωγή να μην μπορεί να διατεθεί, έστω και σε πολύ χαμηλή – μη κερδοφόρα τιμή. Οι δοκιμές είχαν γίνει και τις δυο χρονιές σε συγκεκριμένα χωριά της Καρπασίας, στον Άγιο Θεόδωρο, στο Ριζοκάρπασο και στη Γιαλούσα. Την πρώτη φορά είχαν καλλιεργηθεί 142 σκάλες γης και τη δεύτερη 163.

Καπνός καλλιεργείτο στην Κύπρο στο παρελθόν και οι Αρχές συμφωνούσαν ότι στην Καρπασία, το Όμοδος και την Πάφο το έδαφος και το κλίμα ήταν κατάλληλα, όμως το πρόβλημα εντοπιζόταν, όχι τόσο στην καλλιέργεια, αλλά στην επεξεργασία, η οποία χρειαζόταν εμπειρογνομosύνη.³⁷⁹ Άλλωστε, οι γεωργικές αρχές εκτιμούσαν ότι θα περνούσαν αρκετά χρόνια μέχρι να μπορέσει ο αγροτικός πληθυσμός του νησιού να εκπαιδευτεί στην καλλιέργεια του καπνού και να μάθει την τέχνη της συλλογής, της αποξήρανσης και της συσκευασίας του, η οποία απαιτούσε μεγάλη εμπειρία.³⁸⁰ Το πρόβλημα της κακής ποιότητας της παραγωγής ήταν τόσο μεγάλο που το 1908 το 75% της ποσότητας μίας εκ των καπναποθηκών της Λάρνακας, με μικρά δέματα κυπριακού καπνού, έπρεπε να παραδοθεί στο Τελωνείο για καταστροφή.³⁸¹

Σύμφωνα με την αναφορά του Αρχιτελώνη το 1911, στην Κύπρο δεν υπήρχε καλλιέργεια καπνού άξια αναφοράς πριν τις πρώτες πειραματικές προσπάθειες που ξεκίνησε το Τμήμα Γεωργίας με βάση τον Νόμο για τον Καπνό XVIII του 1897.³⁸² Ο ίδιος αναφέρεται στην περίπτωση ενός Αμερικανού από την Αίγυπτο, όπου το 1910 καλλιεργήσε περίπου τέσσερις σκάλες γης στη Δευτερά, οι οποίες απέδωσαν 100 οκάδες καπνού (120 λίβρες). Αν και η πειραματική αυτή προσπάθεια έγινε υπό την επίβλεψη και τον έλεγχο ατόμων που είχαν σημαντική εμπειρία στην καπνοκαλλιέργεια στη Συρία,

³⁷⁸ SA1/722/11, W. Bevan προς Αρχιγραμματέα, 7 Απριλίου 1911.

³⁷⁹ Στο ίδιο.

³⁸⁰ SA1/2220/05, I. Φούμης προς Διευθυντή Γεωργίας, 24 Φεβρουαρίου 1914.

³⁸¹ SA1/1056/1915, Memorandum on Tobacco, 5 Απριλίου 1917.

³⁸² SA1/722/11, Αρχιτελώνης προς Αρχιγραμματέα, 5 Απριλίου 1911.

όταν ο συγκεκριμένος ιδιοκτήτης έστειλε δείγμα από την παραγωγή του στο Κάιρο, διαπιστώθηκε πως η ποιότητα του καπνού του ήταν ακατάλληλη για να βρεθεί αγοραστής. Έτσι, αφού δεν βρέθηκε αγοραστής και η σοδειά δεν είχε καμία αξία, το Τμήμα Τελωνείου αναγκάστηκε να την καταστρέψει.

Παράλληλα, ένα με δυο χρόνια πριν από το ξέσπασμα του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου, καπνός στο νησί καλλιεργούνταν κυρίως σε πειραματική κλίμακα από τον Najem Houry, Σύρο πρόσφυγα, κάτοικο Λεμεσού, ο οποίος προμήθευε με σπόρο αριθμό γεωργών από διάφορα μέρη, βάσει συμβολαίου που συνήπταν μαζί του. Ο καπνός αυτός, ο οποίος προετοιμαζόταν χωρίς καμία «επιστημονική» γνώση, σε πρωτόγονους και ακατάλληλους χώρους για αποθήκευση και ωρίμανση, προοριζόταν για τα ντόπια καπνεργοστάσια για την παραγωγή τσιγάρων, τα οποία είχαν ικανοποιητική ζήτηση. Αναμφίβολα, όμως, εάν διέθετε σύγχρονο εξοπλισμό η παραγωγή εκτιμούνταν πως θα ήταν πολύ καλύτερη.³⁸³

Το 1913 το Τμήμα Γεωργίας ζήτησε από την Κυβέρνηση άδεια για να διεξάγει πειραματικές καλλιέργειες στα κατά τόπους επαρχιακά κυβερνητικά φυτώρια, με σκοπό τη δωρεάν διανομή σπορόφυτων στους γεωργούς, ώστε να επεκταθεί η καλλιέργεια του καπνού στο νησί.³⁸⁴ Οι πειραματικές αυτές καλλιέργειες, οι οποίες κατ' εξαίρεση πραγματοποιήθηκαν και στην Πόλη Χρυσοχούς και στο Όμοδος, είχαν αποτέλεσμα την καλλιέργεια σπορόφυτων σε πάνω από 100 σπορεία, τα οποία με σχετική επιτυχία θα ήταν αρκετά για την καλλιέργεια περισσότερων από 100 σκαλών γης, που θα απέδιδαν σοδειά πάνω από 500 οκάδες φύλλων καπνού.³⁸⁵ Η προσπάθεια αυτή είχε υπερβεί το μέτριο όριο παραγωγής σπορόφυτων που είχε τεθεί από το Τμήμα και για αυτό δημιουργήθηκε πρόβλημα ως προς τη διάθεση του επιπλέον σπόρου. Έτσι, με βάση τις οδηγίες του Αρχιγραμματέα θα έπρεπε να διατεθούν ορισμένα δείγματα σε ιδιώτες καλλιεργητές σε περιοχές που γειτνιάζαν στα φυτώρια, ώστε να μπορούν οι υπάλληλοι του Τμήματος Γεωργίας να τους επιβλέπουν. Ο σκοπός ήταν να διαπιστωθεί πώς το φυτό θα μπορούσε να αναπτυχθεί υπό διαφορετικές γεωμορφολογικές και κλιματικές συνθήκες.³⁸⁶

Οι δοκιμές του Τμήματος Γεωργίας διεξήχθησαν σε διάφορες περιοχές της Κύπρου, με σπόρο τύπου Σαμφούντας, Καβάλας, Ξάνθης και Τραπεζούντας και διήρκεσαν περίπου τρία χρόνια.³⁸⁷ Το 1915 πέντε δείγματα από τις πειραματικές αυτές καλλιέργειες στάλθηκαν στο “Αυτοκρατορικό Ινστιτούτο” (Imperial Institute) για να αξιολογηθούν από τεχνικής και εμπορικής πλευράς. Παράλληλα, η παραγωγή του 1915 του Τμήματος Γεωργίας είχε πωληθεί σε ντόπιο παρασκευαστή τσιγάρων, ο οποίος είχε δηλώσει ότι η συγκεκριμένη εσοδεία προσομοίαζε αρκετά με τον

³⁸³ SA1/1056/1915, Tobacco Growing in Cyprus, 26 Μαρτίου 1917.

³⁸⁴ SA1/2220/05, Διευθυντής Γεωργίας προς Αρχιγραμματέα, 30 Αυγούστου 1913.

³⁸⁵ SA1/2220/05, Ι. Φούμης προς Διευθυντή Γεωργίας, 24 Φεβρουαρίου 1914.

³⁸⁶ SA1/2220/05, Αρχιγραμματέας προς Διευθυντή Γεωργίας, 3 Απριλίου 1914.

³⁸⁷ SA1/1056/1915, Tobacco Growing in Cyprus, 26 Μαρτίου 1917.

εισαγόμενο καπνό, ενώ η παραγωγή του επόμενου έτους ήταν ακόμη καλύτερης ποιότητας. Παράλληλα, είχε παρουσιαστεί αύξηση στη ζήτηση της εγχώριας παραγωγής το 1917 και εκτιμάτο πως αν η καλλιέργεια συνεχιζόταν για ακόμη δυο χρόνια ήταν πιθανό η ποιότητά της να γινόταν ισάξια με αυτήν του εισαγόμενου καπνού.³⁸⁸

Η γενικότερη εκτίμηση των αρμόδιων του Τμήματος Γεωργίας, από τις πρώτες κιάλας δοκιμές, ήταν θετική ως προς την δυνατότητα ανάπτυξης του τομέα, αφού σε διάφορα μέρη του νησιού το έδαφος θεωρούταν κατάλληλο, ενώ τα αποτελέσματα όπου διεξαγόταν κατάλληλη επεξεργασία ενίσχυαν τη θέση αυτή.³⁸⁹ Ο γεωργικός επιθεωρητής Φούμης στην αναφορά του για την καπνοκαλλιέργεια, επιβεβαιώνει την εκτίμηση αυτή, από τα πρώτα χρόνια της προσπάθειας, ότι δηλαδή η Κύπρος θα μπορούσε να παράγει καπνό εξαιρετικής ποιότητας, παραπέμποντας στις κατάλληλες συνθήκες που υπήρχαν, κλίματος και εδάφους.³⁹⁰ Συγκεκριμένα, επισήμαινε ότι το νησί διέθετε ικανοποιητικές ποσότητες ζωικού λιπάσματος, το οποίο χρειαζόταν το έδαφος για να εμπλουτιστεί, κατάλληλες θερμοκρασίες και απουσία δυνατών ανέμων. Επιπλέον, ακόμη πιο θετικό ήταν ότι ο καπνός καλλιεργούνταν κατά τη διάρκεια του καλοκαιριού και δεν χρειαζόταν μετά τη μεταφύτευσή του καθόλου ύδρευση, ιδανική παράμετρος για το ξηρό κλίμα.

Για να επιτευχθεί η γρήγορη ανάπτυξη της καπνοκαλλιέργειας ο Φούμης πρότεινε ανάληψη σειράς πρωτοβουλιών από το Τμήμα Γεωργίας.³⁹¹ Ως πρωταρχικό μέτρο εισηγήθηκε την προμήθεια σπόρου επιλεγμένης ποιότητας, τύπου Καβάλας και Ξάνθης για τα ξηρά εδάφη και τύπου Τραπεζούντας και Σαμψούντας για τα εδάφη που ήταν λιγότερο ανθεκτικά στη ξηρασία. Πρότεινε, επίσης, να εργοδοτηθούν τουλάχιστον έξι οικογένειες καπνοκαλλιεργητών και ειδικών στη συσκευασία του καπνού, που θα προέρχονταν από τις καλύτερες καπνοπαραγωγικές περιοχές της Ελλάδας, την Καβάλα και την Ξάνθη, με σκοπό να εκπαιδεύσουν τους Κύπριους καλλιεργητές στην καλλιέργεια, αποξήρανση και συσκευασία του καπνού.

Ταυτόχρονα, πρότεινε να προετοιμαστούν στα κυβερνητικά φυτώρια και στους σχολικούς κήπους χιλιάδες σπορεία για καπνοκαλλιέργεια για πώληση στη χαμηλή τιμή του ενός γροσιού τη δεκάδα. Παράλληλα, θα διατίθετο δωρεάν επιλεγμένος σπόρος καπνού στους γεωργούς που θα προετοιμάζαν τα δικά τους σπορεία στα χωράφια τους και οδηγίες για την καλλιέργεια του καπνού. Τέλος, εισηγήθηκε την πλήρη ελευθερία στην καλλιεργητές καπνού από οποιαδήποτε παρέμβαση και έλεγχο από τις φορολογικές αρχές μέχρι το στάδιο της συσκευασίας, όπου θα άρχιζε ο αυστηρός έλεγχος για τη γενική διαχείριση του προϊόντος.

³⁸⁸ Στο ίδιο.

³⁸⁹ Στο ίδιο.

³⁹⁰ SA1/2220/05, Ι. Φούμης προς Διευθυντή Γεωργίας, 24 Φεβρουαρίου 1914.

³⁹¹ Στο ίδιο.

Με τη χωρίς περιορισμούς καλλιέργεια του καπνού, ο Φούμης πίστευε πως θα αναπτυσσόταν σημαντικά ο τομέας και ανέμενε πως τα επόμενα χρόνια θα βελτιωνόταν σε τέτοιο βαθμό η ποιότητα, που θα μπορούσε να βρει θέση στην εγχώρια αγορά και ακολούθως στις ξένες αγορές, αυξάνοντας έτσι το εξαγωγικό εμπόριο του νησιού.³⁹² Παρόλα αυτά, αναγνώριζε πως η ελευθερία στην καλλιέργεια του προϊόντος θα ανησυχούσε τις φορολογικές αρχές, οι οποίες θα έβλεπαν τον κίνδυνο της παράνομης κατανάλωσης του εγχώριου καπνού και την ακόλουθη μείωση των εσόδων από τον φόρο μεταφοράς. Ο φόβος αυτός, άλλωστε, δεν μπορούσε να θεωρηθεί ανυπόστατος, αφού αυτοί που θα αναλάμβαναν την καλλιέργεια ήταν ο αμόρφωτος γεωργικός πληθυσμός, ο οποίος διατηρούσε τις συνήθειες που είχε αποκτήσει από την Τουρκοκρατία, για αποφυγή κάθε μορφής κυβερνητικού ελέγχου.

Ως προς την πρόσληψη ειδικών για την καπνοκαλλιέργεια, ήδη από το φθινόπωρο του 1913 το Τμήμα Γεωργίας είχε εργοδοτήσει τον καπνοκαλλιεργητή Ελευθέριο Δημητρίου, με καταγωγή από τη Σμύρνη, με μηνιαίο μισθό 4 λίρες, που εκταμιευόταν από το ταμείο “Improvements of Agricultural Industries”.³⁹³ Η κυβερνητική πολιτική χαρακτηριζόταν όμως από αβεβαιότητα και για τον λόγο αυτό ο Bevan ζήτησε, τον Απρίλιο του 1914, οδηγίες κατά πόσο θα συνεχιζόταν η εργοδότησή του και η αύξηση του μισθού του. Ο Δημητρίου συνέχισε να εργοδοτείται από το Τμήμα και για τα επόμενα τρία χρόνια, αλλά απασχολούνταν και με άλλες γεωργικές εργασίες για τις οποίες χαρακτηριζόταν ικανός και χρήσιμος.³⁹⁴ Κατά τους χειμερινούς μήνες απασχολούνταν με το κλάδεμα των ελαιόδεντρων, ενώ κατά την περίοδο της καπνοκαλλιέργειας πέρα από τη σχετική εργασία του στο Τμήμα, παρείχε, μετά από αίτηση ιδιωτών καλλιεργητών, συμβουλές και βοήθεια στην καλλιέργεια και ωρίμανση του καπνού, με πληρωμή.

Η πρόσληψη από το Τμήμα Γεωργίας ενός μόνο ειδικού για την καπνοκαλλιέργεια μέχρι και το τέλος του Πολέμου δεν ήταν δυνατόν να συμβάλει ιδιαίτερα στην εκπαίδευση των καλλιεργητών, αφού υπήρχε ανάγκη για συμβουλές και καθοδήγηση σε όλες τις επαρχίες.³⁹⁵ Οι επισκέψεις του Τμήματος Τελωνείου για έλεγχο στην περιοχή της Λάρνακας στις αρχές του 1917 κατέδειξαν ότι επικρατούσε παντελής άγνοια αναφορικά με τις μεθόδους καλλιέργειας ανάμεσα στους ασχολούμενους γεωργούς.³⁹⁶ Επιπλέον, είχαν την εντύπωση ότι το Τμήμα Τελωνείου, το οποίο ασχολούνταν με την επίβλεψη της καλλιέργειας, θα τους καθοδηγούσε στην αποξήρανση και στην ετοιμασία του καπνού.

³⁹² Στο ίδιο.

³⁹³ SA1/2220/05, Επιστολή Διευθυντή Γεωργίας προς Αρχιγραμματέα, 6 Απριλίου 1914.

³⁹⁴ SA1/2220/05, Επιστολή Διευθυντή Γεωργίας προς τον Αρχιγραμματέα, 19 Απριλίου 1916.

³⁹⁵ SA1/1056/1915, Memorandum on Tobacco, 5 Απριλίου 1917.

³⁹⁶ Στο ίδιο.

Ήταν εμφανές ότι οι Κύπριοι καλλιεργητές μπορεί εξαιτίας των ευνοϊκών συνθηκών που είχαν δημιουργηθεί από τις πολεμικές επιχειρήσεις να είχαν εξοικειωθεί με την καπνοκαλλιέργεια, αλλά δεν είχαν ακόμη αποκτήσει τις γνώσεις και την εμπειρία, ώστε τα καπνά τους να βελτιωθούν σε ποιότητα. Οι προσπάθειες για βελτίωση της ποιότητας συνεχίστηκαν από το Τμήμα Γεωργίας και το 1925 πραγματοποιήθηκαν στην Ευρύχου και στην Κακοπετριά δοκιμαστικές καλλιέργειες σπόρου Λατάκιας, ο οποίος είχε παραληφθεί από τη “Latakia Tobacco Company”.³⁹⁷ Ο καπνός καλλιεργήθηκε, συλλέχθηκε και ζυμώθηκε σύμφωνα με οδηγίες της “Imperial Tobacco Company”³⁹⁸, αλλά η προσπάθεια απέτυχε, αφού ο καπνός κρίθηκε πως είχε καπνιστεί περισσότερο από ότι απαιτούνταν.

Το ζήτημα της καπνοκαλλιέργειας συνέχισε να απασχολεί τη βρετανική διοίκηση και στα τέλη της δεκαετίας του 1920 επανήλθε προς συζήτηση το ερώτημα κατά πόσο η Κύπρος διέθετε το κατάλληλο έδαφος για να καλλιεργηθεί καπνός για την παραγωγή τσιγάρων και εάν ήταν αναγκαία η πρόσληψη ειδικού/ών από το εξωτερικό, γεγονός που φανερώνει την αστάθεια που ταλάνιζε τον τομέα. Τον Μάιο του 1927, στη Συμβουλευτική Επιτροπή για τη Γεωργία³⁹⁹, της οποίας προήδρευε ο Αποικιακός Γραμματέας W. N. Bolton, τέθηκε προς μελέτη η πρόταση του ηγέτη του Αγροτικού Κόμματος, βουλευτή και δικηγόρου, Κυριάκου Παύλου Ρωσσίδη,⁴⁰⁰ για τα αναγκαία βήματα ανάπτυξης του τομέα.⁴⁰¹ Η Επιτροπή ζήτησε την άποψη του Τμήματος Γεωργίας, αλλά λίγους μήνες αργότερα, σε νέα συνεδρίασή της, παρόντος και του Ρωσσίδη, αποφάσισε ότι το θέμα ήταν πολύ σοβαρό για να αφεθεί στο Τμήμα Γεωργίας για πειραματισμούς!⁴⁰² Συγκεκριμένα, εισηγήθηκε ότι θα έπρεπε η Κυβέρνηση να φέρει στην Κύπρο έμπειρο καπνοκαλλιεργητή από την Ελλάδα, όπου ο τομέας είχε αναπτυχθεί με επιτυχία, ώστε να αντιμετωπίσει τα προβλήματα.

Ο Ρωσσίδης πρότεινε ότι την καπνοκαλλιέργεια θα έπρεπε να αναλάβουν έμπειροι και ειδικοί καλλιεργητές και ότι η Κυβέρνηση θα έπρεπε να προβεί στις κατάλληλες ενέργειες για την επιβολή του κυπριακού καπνού στις ξένες αγορές και ειδικότερα στην Αγγλία, με ευνοϊκούς εισαγωγικούς

³⁹⁷ Geoffrey Corbett, *στο ίδιο*, σ. 7.

³⁹⁸ Η Εταιρεία Imperial Tobacco Company (of Great Britain and Ireland) Limited αποτελούσε από το 1901 ένωση παλαιών βρετανικών καπνοβιομηχανιών, σε αντιμετώπιση της επίθεσης, την οποία είχε δεχθεί η βρετανική καπνοβιομηχανία από την ισχυρή ένωση των Αμερικανών βιομηχάνων. Το 1928 περιλάμβανε 18 εταιρείες, οι οποίες υπολογιζόταν πως παρασκεύαζαν πάνω από τα $\frac{2}{3}$ του καπνού, ο οποίος καταναλωνόταν στο Ηνωμένο Βασίλειο. Αναλυτικά για τις δραστηριότητες και την εμβέλεια της, βλ. SA1/1309/1928, Report of the Imperial Economic Committee, 9th Report, Tobacco, London 1928, σ. 26.

³⁹⁹ Μέλη της Επιτροπής ήταν ο Δ. Ν. Δημητρίου, ο Ν. Γ. Ζαρίφης, ο Π. Μ. Συμεωνίδης, Επιθεωρητής Γεωργίας, ο Κ. Π. Ρωσσίδης, ο Ηγούμενος Κύκκου, ο Π. Κακογιάννης, ο Μ. Μιχαηλίδης και ο Mustafa Hami Bey.

⁴⁰⁰ Για τον Κυριάκο Π. Ρωσσίδη (1883-1958), μέλος του Νομοθετικού Συμβουλίου το 1924-1931, ιδρυτή του «Αγροτικού Κόμματος» και εκ των ιδρυτών της Παναγροτικής Ένωσης Κύπρου (ΠΕΚ), βλ. Αριστείδης Λ. Κουδουνάρης, *Βιογραφικόν Λεξικόν Κυπρίων 1800-1920*, Λευκωσία 2018, τόμ. Β', σ. 712-713.

⁴⁰¹ SA1/697/27, Minutes of the Agricultural Advisory Committee. Meeting 30th May, 1927.

⁴⁰² SA1/697/27, Minutes of the Agricultural Advisory Committee. Meeting 23rd September, 1927.

δασμούς.⁴⁰³ Οι Μικρασιάτες πρόσφυγες που βρήκαν καταφύγιο στην Κύπρο μετά την Καταστροφή του 1922 αποτελούσαν ευκαιρία εφαρμογής της πρώτης εισήγησης, και για αυτό είχε ζητηθεί από την Κυβέρνηση παραχώρηση άδειας μόνιμης εγκατάστασης. Ωστόσο, όπως επισήμανε ο Ρωσίδης, η τότε Κυβέρνηση επέδειξε κοντόφθαλμη πολιτική και δεν αποδέχθηκε την πρότασή του. Αντίθετα, εάν τους δεχόταν, επιδεικνύοντας και ανθρωπιστική πολιτική, θα επωφελούνταν πολύ.

Από το 1920 Αρμοστής ήταν ο Malcolm Stevenson, τον οποίο ο Γ. Γεωργαλλίδης χαρακτηρίζει «μέτριο και κοντόφθαλμο υπάλληλο του Υπουργείου Αποικιών».⁴⁰⁴ Ο Stevenson δεν κατανοούσε την επιθυμία του λαού της Κύπρου για την Ένωση και περιφρονούσε τις θέσεις των Ελλήνων ηγετών, οι οποίοι κατά τη διακυβέρνησή του είχαν υιοθετήσει ως αντίδραση την αποχή από το Νομοθετικό Συμβούλιο, στάση όμως που τον ευνοούσε, αφού τον διευκόλυνε να εφαρμόζει ανενόχλητος την πολιτική του. Ο Ρωσίδης ήταν ανάμεσα στους πολιτικούς που θεωρούσαν ότι η αποχή ήταν επιζήμια για τα ζωτικά τοπικά προβλήματα (φόρος υποτελείας, παιδεία, γεωργία), τα οποία εμπλεκόμενα με τα εθνικά, έμεναν παραμελημένα⁴⁰⁵. Για αυτούς η σωστή τακτική ήταν η μερική έστω συνεργασία και παράλληλα η προώθηση της Ένωσης, αφού οι Βρετανοί με τη Συνθήκη της Λωζάνης είχαν «μονιμοποιηθεί» στην Κύπρο.⁴⁰⁶

Για το ζήτημα ο Ρωσίδης είχε μεταβεί στην Ελλάδα το 1926 για να πείσει τον Διευθυντή μιας εταιρείας, να αναλάβει τη συνεταιριστική καλλιέργεια καπνού στην Κύπρο. Συγκεκριμένα, το 1924 καπνοκαλλιεργητές και καπνέμποροι από την Σμύρνη, οι οποίοι είχαν εγκατασταθεί στην Ελλάδα δημιούργησαν εταιρεία με σκοπό να προχωρήσουν σε ανάπτυξη της καπνοκαλλιέργειας στην Κύπρο.⁴⁰⁷ Η εταιρεία επειδή ασχολούνταν για χρόνια με το καπνεμπόριο στην Ελλάδα και την Τουρκία θα είχε τον τρόπο να εισαγάγει στις αγορές την παραγωγή της από την Κύπρο, ώστε η ζήτηση του κυπριακού καπνού να αυξηθεί. Αυτή η προσπάθεια ναυάγησε γιατί αφενός ο αντιπρόσωπος της εταιρείας έφτασε αργά στην Κύπρο και αφετέρου εξαιτίας της κοντόφθαλμης αντίληψης των Κύπριων χωρικών, οι οποίοι διατύπωσαν αδικαιολόγητες απαιτήσεις.

Άκαρπες ήταν και οι συνομιλίες του Ρωσίδα, αφού εξαιτίας των προηγηθέντων γεγονότων, η εταιρεία ήταν επιφυλακτική για να αναλάβει την ανάπτυξη της καπνοκαλλιέργειας σε εκτεταμένη κλίμακα, χωρίς τη συμμετοχή Κυπρίων στην επιχείρηση.⁴⁰⁸ Όπως επισήμανε ο ίδιος, οι Κύπριοι κεφαλαιούχοι κατείχαν μόνον ένα προσόν, να εκμεταλλεύονται τους συμπολίτες τους,

⁴⁰³ SA1/697/27, Memorandum to His Excellency the Governor regarding tobacco cultivation in Cyprus, 8 Απριλίου 1927.

⁴⁰⁴ G. S. Georghallides, *A Political and Administrative History of Cyprus, 1918-1926*, Λευκωσία 1979, σ. 176.

⁴⁰⁵ Στο ίδιο, σ. 199-200.

⁴⁰⁶ Χάνης Α. Ρίχτερ, *Ιστορία της Κύπρου, Β'*, (Αθήνα 2007), σ. 268-269.

⁴⁰⁷ SA1/697/27, Memorandum to His Excellency the Governor regarding tobacco cultivation in Cyprus, 8 Απριλίου 1927.

⁴⁰⁸ Στο ίδιο.

ασχολούμενοι με τον δανεισμό χρημάτων. Έτσι χάθηκε μια σημαντική ευκαιρία, αφού η εταιρεία θα έφερνε γυναίκες και άνδρες εργάτες, καθώς και έμπειρους επιστάτες, οι οποίοι θα μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν ως δάσκαλοι στους Κύπριους αγρότες για την καλλιέργεια.

Στην περίπτωση όπου ιδιώτες θα αναλάμβαναν πρωτοβουλία για ανάπτυξη της καπνοκαλλιέργειας, ο ρόλος που θα μπορούσε να έχει η Κυβέρνηση θα ήταν πολύ περιορισμένος. Αυτό που μπορούσε να θεωρήσει η Κυβέρνηση ως καθήκον της, όπως υποδείκνυε ο Ρωσίδης σε ένα τέτοιο πλαίσιο, ήταν να έρθει σε συμφωνία και να παροτρύνει κάποιους κεφαλαιούχους, που ενδιαφέρονταν για την ανάπτυξη και τη βελτίωση της παραγωγής και των πόρων της χώρας.⁴⁰⁹ Επιπλέον, θα μπορούσε να εκδηλώσει την πρόθεσή της να ενισχύσει την επιρροή των επιχειρηματιών και να παρέχει διευκολύνσεις για την εισαγωγή και κατανάλωση των προϊόντων τους στην Αγγλία.

Παράλληλα, όμως, τόνιζε πως ήταν απαραίτητο η Κυβέρνηση να φέρει στην Κύπρο μέσω της Βρετανικής Πρεσβείας στην Αθήνα για περίοδο μερικών χρόνων, έναν έμπειρο καπνοκαλλιεργητή ως επιστάτη, έξι έμπειρους άνδρες και έξι έμπειρες γυναίκες εργάτριες, ώστε να ορίσουν ποιες περιοχές ήταν κατάλληλες για την καπνοκαλλιέργεια μετά από την επιτόπια εξέταση. Η Κυβέρνηση θα μπορούσε να βοηθήσει ώστε η διδασκαλία και η επίβλεψη να επικεντρωνόταν στις επιλεγμένες περιοχές. Επίσης, οι απόφοιτοι της Γεωργικής Σχολής και οι υπάλληλοι του Τμήματος Γεωργίας θα μπορούσαν να μάθουν από τους ειδικούς την τέχνη της καπνοκαλλιέργειας, για να μπορέσουν αργότερα να τους αντικαταστήσουν, όταν η εργοδότησή τους θα τελείωνε, και με τη σειρά τους να διδάξουν και σε άλλες περιοχές. Ακολούθως, οι Κύπριοι εργάτες και αγρότες θα αποκτούσαν την απαιτούμενη γνώση και εμπειρία για να μπορούν να ασχοληθούν με αυτήν στα χωριά τους, αλλά και να την μεταδώσουν και περαιτέρω.

Σύμφωνα, λοιπόν, με τους υπολογισμούς του Ρωσίδα η υλοποίηση του σχεδίου θα κόστιζε ετησίως στην Κυβέρνηση £1.500, αφού η εργοδότηση ενός ειδικού έμπειρου επιστάτη θα στοίχιζε £300, των έξι ανδρών εργατών £600 (£100 έκαστος), των έξι γυναικών εργατριών £360 (£60 έκαστη) και τα μεταφορικά για όλους £240.⁴¹⁰ Το κόστος αυτό, βέβαια, σε σχέση με την ανάπτυξη του σημαντικού για τον τόπο τομέα, εκτιμούνταν πως ήταν επουσιώδες. Συνεπώς, εάν η Κυβέρνηση δεν μπορούσε να διαθέσει το ποσό αυτό από τον ετήσιο προϋπολογισμό θα έπρεπε να γίνουν περιποκοπές από άλλες υπηρεσίες.

Η λήψη μέτρων για την αναβάθμιση της καπνοκαλλιέργειας ήταν αναγκαία, αφού στην Αγγλία είχε εγκαινιαστεί το 1928 προσπάθεια για την αποκατάσταση της θέσης του κυπριακού καπνού στην αγορά και προώθησης των κυπριακών τσιγάρων. Στις αρχές της δεκαετίας του 1920, αδιάθετες

⁴⁰⁹ Στο ίδιο.

⁴¹⁰ Στο ίδιο.

ποσότητες κυπριακού καπνού βρέθηκαν στην Αγγλία, γεγονός που δημιούργησε προκατάληψη απέναντι στον κυπριακό καπνό Λατάκιας. Για να αλλάξει αυτή η εντύπωση, ο Επίτροπος Εμπορίου για την Κύπρο σε συνεργασία με την Αυτοκρατορική Οικονομική Επιτροπή (Imperial Economic Committee) και το Αυτοκρατορικό Εμπορικό Συμβούλιο άρχισε εκστρατεία προώθησης.⁴¹¹ Συγκεκριμένα, είχε αναλάβει την παρουσίαση του κυπριακού καπνού και των τσιγάρων σε εκθέσεις που πραγματοποιούνταν σε διάφορα μέρη της Βρετανίας και έτσι, όσοι Κύπριοι καπνοβιομήχανοι ήθελαν μπορούσαν μέσω του Τμήματος Γεωργίας να παρουσιάσουν τα προϊόντα τους.⁴¹²

Ο καπνός, λοιπόν, ο οποίος θα προοριζόταν για εξαγωγή επιβαλλόταν να είναι υψηλής ποιότητας, αφού ο κάθε παρασκευαστής θα έπαιρνε μεγάλο ρίσκο για να αντικαταστήσει τον αυθεντικό καπνό Λατάκιας που χρησιμοποιούσε, με καπνό Λατάκιας από την Κύπρο, όπου η διαφορά τους μπορούσε εύκολα να εντοπιστεί στη γεύση. Για να μπορέσει ο καπνός να καταστεί πρώτης ποιότητας, εξαρτιόταν από τη διαδικασία της ζύμωσης και η κατάλληλη ζύμωση μπορούσε να υπάρξει μόνο σε μεγάλες ποσότητες παραγωγής.⁴¹³ Ως εκ τούτου, ήταν αναγκαίο να βρεθούν οι έμποροι και οι εταιρείες, που θα ήταν διαθέσιμες να αγοράσουν τις μικρές ποσότητες των μικροκαλλιεργητών για να αναλάβουν το κομμάτι αυτό. Με αυτό τον τρόπο οι μικροκαλλιεργητές δεν θα βρίσκονταν πια στο αδιέξοδο για τη διάθεση της παραγωγής τους και θα μπορούσαν να αφοσιωθούν στην καλλιέργεια και τη δεματοποίηση. Με αυτό τον τρόπο θεωρούνταν ότι ο τομέας θα μπορούσε να καταστεί μια σημαντική βιομηχανία.

Ήδη, το 1928 στο Λονδίνο υπήρχε μια εταιρεία, η οποία παρασκεύαζε τσιγάρα εξολοκλήρου από κυπριακό καπνό και οι πωλήσεις ήταν ενθαρρυντικές.⁴¹⁴ Ο προνομιακός εισαγωγικός δασμός ο οποίος επιβαλλόταν στα προϊόντα από την Κύπρο και η δυνατότητα εισαγωγή του καπνού σε μεγάλες ποσότητες, συνέβαλαν στο να πωλούνται τα τσιγάρα αυτά 4 σελίνια ανά εκατοντάδα, σε σύγκριση με τσιγάρα της ίδιας ποιότητας, τα οποία πωλούνταν 7 σελίνια και 6 γρόσια. Η εταιρεία αυτή θα απασχολούσε και θα μονοπωλούσε τον τομέα καθ' όλη τη δεκαετία του 1930.

Η άφιξη ειδικών καπνοκαλλιεργητών από την Ελλάδα

Η εισήγηση του Ρωσσίδη για πρόσληψη ειδικών και έμπειρων καλλιεργητών, λήφθηκε υπόψη από την Κυβέρνηση και για τον σκοπό αυτό ζητήθηκε η μεσολάβηση του George Mills, της εταιρείας G.

⁴¹¹ SA1/697/27, Address by the Director of Agriculture to tobacco growers, buyers, exporter, and manufacturers, at a conference held at the Department of Agriculture's offices on the 30th July, 1928.

⁴¹² Στο ίδιο.

⁴¹³ SA1/697/27, Διευθυντής Γεωργίας προς H. J. Frosting, 21 Ιανουαρίου 1927.

⁴¹⁴ SA1/697/27, Address by the Director of Agriculture to tobacco growers, ό.π.

Mills & Co στο Λονδίνο.⁴¹⁵ Ο Mills ήταν κάτοικος Κερύνειας και ασχολούνταν στην Κύπρο με το εμπόριο του καπνού ως αντιπρόσωπος ξένων εταιρειών και ήταν από τους κυριότερους αγοραστές καπνών Λατάκιας. Ακόμη παρουσιάζεται ως κάτοχος τσιφλικιού στην Κομοτηνή, στη Θράκη, όπου διεξήγαγε πειραματικές καλλιέργειες σε μεγάλη κλίμακα, το οποίο είχε επισκεφτεί ο Διευθυντής του Τμήματος Γεωργίας, C. Noble, τον Απρίλιο του 1927.⁴¹⁶ Ως εκ τούτου, θεωρούνταν πολύ έμπειρος στον τομέα, τόσο στην Κύπρο, όσο και σε άλλες χώρες και το Τμήμα Γεωργίας της Κύπρου συνεργαζόταν μαζί του.⁴¹⁷ Μάλιστα, το 1929 στην Κυπριακή Γεωργική Εφημερίδα είχε δημοσιευθεί και σχετικό άρθρο του.⁴¹⁸

Στο άρθρο αυτό επεξηγούσε στους Κύπριους καλλιεργητές γιατί ο τούρκικος ή μακεδονικός καπνός, από όπου παρασκευάζονταν τα τσιγάρα της Ανατολής (τούρκικα και αιγυπτιακά), διέφερε από τον καπνό Βιρτζίνιας. Διευκρίνιζε, λοιπόν, πως τα μορφολογικά χαρακτηριστικά του (σε σύγκριση με τους υπόλοιπους τύπους καπνού ήταν μικρός, κολοβός και τα φύλλα του ποίκιλλαν σε μήκος από δύο έως οκτώ ίντς), αποτελούσαν το μυστικό της ξεχωριστής ποιότητας που είχαν οι περισσότεροι τουρκικού τύπου καπνοί. Δηλαδή, εξηγούσε πως εξαιτίας «της ελαττώσεως του μεγέθους του φύλλου ακολουθεί η ανάπτυξη του αρώματος και της ουσίας» και για αυτό ήταν περιζήτητα από τους αγοραστές της Ευρώπης.⁴¹⁹ Συνεπώς, πρότεινε στους ντόπιους καλλιεργητές να αποβλέπουν στην ανάπτυξη του φύλλου αυτού και όχι των πλατύφυλλων φυτών, τα οποία πολλές φορές περηφανεύονταν πως πετύχαιναν, αφού αυτά περιείχαν μεγάλη ποσότητα πικρών και δυσωδών συστατικών που δεν ήθελαν οι καπνεργοστασιάρχες.

Ο Mills σύστησε στο Τμήμα Γεωργίας την πρόσληψη του Χαρίτου Πολυκράτη, κατοίκου Πειραιά, έμπειρου στην καλλιέργεια, επεξεργασία και εμπορία του καπνού, αφού είχε δουλέψει στις αντιπροσωπείες που είχαν στη Σμύρνη, τη Μακεδονία και τα ελληνικά νησιά δύο αμερικανικές εταιρείες για αγορά καπνών.⁴²⁰ Συγκεκριμένα, εργαζόταν ως αντιπρόσωπος για οκτώ χρόνια των αμερικανικών εταιρειών καπνού “American Tobacco Company” και “The Standard Commercial Tobacco Co. of New York”. Στην τελευταία εργαζόταν παλαιότερα και ο Mills. Ανέλαβε ο ίδιος να ενημερώσει τον Πολυκράτη για την πρόθεση της βρετανικής διοίκησης να εργοδοτήσει έναν ειδικό για τον καπνό με άριστη γνώση για την καλλιέργεια και την επεξεργασία των ανατολικών καπνών,

⁴¹⁵ SA1/697/27, Αποικιακός Γραμματέας προς Εμπορικό Επίτροπο Κύπρου στο Λονδίνο, 1 Οκτωβρίου 1927.

⁴¹⁶ SA1/697/27, Σημειώσεις, Διευθυντής Γεωργίας προς Αρχιγραμματέα, 26 Απριλίου 1927.

⁴¹⁷ J. McDonald, *Investigations and developments in Cyprus agriculture*, Nicosia 1949, σ. 24.

⁴¹⁸ G. Mills, «Χαρακτήρες και Καλλιέργεια του τούρκικου καπνού», *Κυπριακή Γεωργική Εφημερίδα*, Ιανουάριος 1929, σ. 35-37.

⁴¹⁹ Στο ίδιο.

⁴²⁰ SA1/697/27, Σημείωμα προς Colonel Beatty, Βοηθό Αποικιακό Γραμματέα, 14 Δεκεμβρίου 1927. Ο αδερφός του Χ. Πολυκράτη εργαζόταν προσωρινά στην εταιρεία του G. Mills σχετικά με τη διαχείριση των Κίτρινων Καπνών. Θα επέστρεφε στη Μυτιλήνη μέσω Πειραιά και θα συναντούσε τον αδερφό του για να του μεταφέρει την πρόταση για εργοδότηση.

ώστε να βοηθήσει τους καλλιεργητές να βελτιώσουν την ποιότητα του προϊόντος τους, με σκοπό να συμβαδίζει με τις απαιτήσεις της αγοράς, χρησιμοποιώντας τις σωστές μεθόδους.⁴²¹

Η εργοδότηση του Πολυκράτη θα ξεκινούσε τον Ιανουάριο του 1928 και θα διαρκούσε για εννέα μήνες με μισθό £18 τον μήνα, ενώ παράλληλα, θα μπορούσε να λάβει επιπλέον επίδομα £25 στο τέλος του έτους, ως επιβράβευση των υπηρεσιών του. Επιπλέον, θα λάμβανε επίδομα ταξιδιού από και προς την Ελλάδα £20. Ο Πολυκράτης αποδέχτηκε την πρόταση και για αυτό εγκατέλειψε την αμερικανική εταιρεία στην οποία εργαζόταν την περίοδο εκείνη.⁴²²

Τα έξοδα για τη μισθοδοσία του Πολυκράτη θα χρεώνονταν στο Κεφάλαιο 19(B) «Έξοδα Ειδικού για τον Καπνό».⁴²³ Για την εργοδότησή του συντάχθηκε ειδικό μνημόνιο από το Τμήμα Γεωργίας, το οποίο επιβεβαίωνε τους όρους της πρότασης και επιπρόσθετα, όριζε πως ο εργοδοτούμενος θα ήταν διαθέσιμος να σταλεί σε οποιοδήποτε μέρος της Κύπρου με οδηγίες του Διευθυντή του Τμήματος. Ο Διευθυντής θα μπορούσε να τερματίσει τις υπηρεσίες του οποιαδήποτε στιγμή, σε περίπτωση που δεν ήταν ικανοποιημένος από τις υπηρεσίες του, πληρώνοντας τον μισθό του ως την τελευταία μέρα εργασίας του και τα έξοδα ταξιδιού του για την επιστροφή του στην Ελλάδα.⁴²⁴

Παρά τους όρους εργοδότησης, ο Mills θεωρούσε πως οι υπηρεσίες του Πολυκράτη θα ήταν καλύτερο να περιορίζονταν στις περιοχές της Καρπασίας και της Κερύνειας, όπου υπήρχε ήδη κάποια γνώση για την καπνοκαλλιέργεια.⁴²⁵ Επιπλέον, είχε επισημάνει ότι και σε αυτές τις περιοχές θα έπρεπε να επιλεχθούν για καθοδήγηση μόνο οι πιο έξυπνοι και ικανοί καλλιεργητές, αφού θα ήταν πιο αποδοτικό να στόχευαν στην παραγωγή μικρότερης ποσότητας και καλύτερης ποιότητας καπνού, παρά σε μεγαλύτερη ποσότητα και μέτρια ποιότητα, η οποία δεν θα έβρισκε αγοραστή στο εξωτερικό. Άλλωστε, η ανάπτυξη του τομέα στην Κύπρο εξαρτιόταν πρωταρχικά από την παραγωγή καλής ποιότητας καπνού. Το θέμα της ποσότητας δεν αποτελούσε ποτέ πρωταρχική ανάγκη γιατί αυτή ρυθμιζόταν από τη ζήτηση, η οποία ήταν συνήθως μικρότερη από την προσφορά.

Έτσι, ο Διευθυντής Γεωργίας εισηγήθηκε η έδρα του ειδικού να βρίσκεται στη Γιαλούσα, αφού ήταν αντιληπτό πια, πως η Καρπασία ήταν το σημαντικότερο κέντρο καλλιέργειας καπνού στο νησί.⁴²⁶ Για αυτό ο Πολυκράτης, αμέσως μετά την ανάληψη των καθηκόντων του, άρχισε να επισκέπτεται διάφορα χωριά της Καρπασίας και να παρέχει συμβουλές στους καλλιεργητές και να τους καθοδηγεί πρακτικά στη δημιουργία σπορείων, τα οποία αποτελούσαν το πρώτο στάδιο της καλλιέργειας.⁴²⁷

⁴²¹ SA1/697/27, G. Mills προς Χ. Πολυκράτη, 16 Δεκεμβρίου 1927.

⁴²² SA1/697/27, G. Mills προς Colonel Beatty, 9 Ιανουαρίου 1928.

⁴²³ SA1/697/27, Διευθυντής Γεωργίας προς Αρχιγραμματέα, 2 Φεβρουαρίου 1928.

⁴²⁴ SA1/697/27, Μνημόνιο μεταξύ Διευθυντή Γεωργίας και Χ. Πολυκράτη για την εργοδότησή του.

⁴²⁵ SA1/697/27, G. Mills προς Διευθυντή Γεωργίας, 2 Φεβρουαρίου 1928.

⁴²⁶ SA1/697/27, Σημειώσεις, Σημείωμα Διευθυντή Γεωργίας προς Αρχιγραμματέα, 7 Ιανουαρίου 1928.

⁴²⁷ SA1/697/27, Διευθυντής Γεωργίας προς Αρχιγραμματέα, 10 Φεβρουαρίου 1928.

Πέρα από τα χωριά αυτά, με τη συνοδεία του Διευθυντή Γεωργίας, ο ειδικός επισκέφτηκε και άλλες περιοχές, όπως την Ακανθού, όπου έδωσε διάλεξη και έδειξε στους κατοίκους πώς φτιάχνονται σπορεία και τα χωριά Λευκόνικο, Γύψου, Τρίκωμο, κ.ά.

Ο Διευθυντής Γεωργίας, κατά τη διάρκεια της περιοδείας αυτής, όπου ανέλαβε να επιβλέψει την εργασία του Πολυκράτη, διαπίστωσε ότι οι καλλιεργητές ήταν αδιάφοροι ως προς την καθοδήγηση και συναινούσαν μόνο στις οδηγίες τις οποίες ήδη ακολουθούσαν, αλλά μέχρι ενός σημείου.⁴²⁸ Για να αλλάξει αυτή η στάση ανέλαβε ο ίδιος να εξηγήσει στους Μουχτάρηδες και στους γεωργούς τη σημασία της εργοδότησης του ειδικού, αλλά και πάλι φαινόταν πως τα λόγια του έμεναν χωρίς ανταπόκριση. Μόνο ένας περιορισμένος αριθμός καλλιεργητών έδειξε ενδιαφέρον για να μάθει τις σωστές μεθόδους και σε αυτούς βασιζόταν η ελπίδα ότι με την πάροδο του χρόνου θα ακολουθούσαν και άλλοι το παράδειγμά τους, γιατί θα διαπίστωναν τα καλύτερα αποτελέσματα.

Ο Πολυκράτης από την περιοδεία του στα χωριά της Καρπασίας και τις εργασίες που είχε εκτελέσει συνέταξε μια αναφορά προς τον Διευθυντή Γεωργίας.⁴²⁹ Κατά τις επισκέψεις του είχε εξηγήσει στους γεωργούς τον ρόλο του, τους παρότρυνε να τον επισκέπτονται για συμβουλές, τους έδειξε πώς να φτιάχνουν τα σπορεία και έφτιαξε ο ίδιος σπορεία σε σχολικούς κήπους, μοίρασε σπόρους, έκανε επιτόπια επίβλεψη στα καπνοχώραφα και έδωσε διαλέξεις για την καλλιέργεια του καπνού. Στις παρατηρήσεις του επισήμανε πως είχε διαπιστώσει να υπάρχει ενδιαφέρον στις οδηγίες του από τους καλλιεργητές των χωριών, ενώ παράλληλα κατέγραψε και την άποψή του για την καταλληλότητα του εδάφους της Καρπασίας για καπνοκαλλιέργεια.⁴³⁰

Ωστόσο, αυτό που τον εντυπωσίασε ήταν οι πρωτόγονες μέθοδοι που χρησιμοποιούσαν οι καλλιεργητές για όλες τις εργασίες που αφορούσαν στην παραγωγή του καπνού, σημειώνοντας ότι εάν αποφάσιζαν να ακολουθήσουν τις συμβουλές του θα παρήγαν σίγουρα καπνό πολύ καλύτερης ποιότητας. Δυστυχώς, όμως, επειδή ο γεωργικός πληθυσμός των χωριών ήταν αμόρφωτος και χαρακτηριζόταν από συντηρητισμό για κάθε καινούρια μέθοδο, πολύ λίγοι ήταν αυτοί που ήταν δεκτικοί στις συμβουλές και οδηγίες του, ιδιαίτερα όταν αυτές απαιτούσαν δεξιότητα και κόπο. Εντούτοις, ήταν αισιόδοξος πως με την πάροδο του χρόνου θα τον εμπιστεύονταν περισσότεροι.

Οι εργασίες του ειδικού δεν περιορίστηκαν στην επαρχία Καρπασίας, αλλά στάλθηκε και σε άλλα μέρη της Κύπρου, στα οποία υπήρχε καλλιέργεια καπνού και συγκεκριμένα στην Κερύνεια και στη Λεμεσό, με σκοπό να παρέχει συμβουλές για την καλλιέργεια και το δεμάτιασμα των φύλλων.⁴³¹ Την αποστολή του ειδικού στην επαρχία Λεμεσού είχε ζητήσει ο Διοικητής της Επαρχίας για να εξεταστεί

⁴²⁸ Στο ίδιο.

⁴²⁹ SA1/697/27, Αναφορά ειδικού για τον καπνό Χ. Πολυκράτη (χωρίς ημερομηνία).

⁴³⁰ Στο ίδιο.

⁴³¹ SA1/697/27, Αρχιγραμματέας προς Διευθυντή Γεωργίας, 14 Μαρτίου 1928, Διευθυντής Γεωργίας προς Αρχιγραμματέα, 10 Φεβρουαρίου 1928, Διευθυντής Γεωργίας προς Αρχιγραμματέα, 14 Μαρτίου 1928.

η προοπτική ανάπτυξης της καπνοκαλλιέργειας στην περιοχή. Το 1927 στην επαρχία Λεμεσού η παραγωγή του καπνού ανερχόταν στις 16.080 οκάδες, αρκετά μειωμένη σε σχέση με την προηγούμενη χρονιά που ανήλθε στις 22.000 οκάδες.⁴³² Επιπλέον, υπήρχε ελπίδα αναβίωσης στα χωριά Όμοδος και Πελέντρι, τα οποία παλαιότερα ήταν ξακουστά για την ποιότητα του καπνού τους και στα οποία πια δεν υπήρχε καθόλου καλλιέργεια.

Οι υπηρεσίες του ειδικού αξιολογήθηκαν ως αποδοτικές για το Τμήμα και ο Διευθυντής Γεωργίας εισηγήθηκε την επέκταση του συμβολαίου του για ακόμη ένα έτος.⁴³³ Η συνέχιση της εργοδότησής του θα γινόταν ακόμη πιο αποδοτική εκτιμούσε, εάν η Κυβέρνηση προχωρούσε στην εγκατάσταση στο νησί οικογενειών από την Ελλάδα και την Τουρκία, οι οποίες ασχολούνταν με τον καπνό. Οι οικογένειες αυτές θα βοηθούσαν στην παραγωγή καλύτερης ποιότητας καπνού, ενώ παράλληλα ο Πολυκράτης θα τους καθοδηγούσε στην προετοιμασία, επεξεργασία, ζύμωση και ιδίως κατηγοριοποίηση των καπνών αναλόγως της ποιότητάς τους, σε έναν τομέα στον οποίο ήταν ειδικότερος. Επιπλέον, ο Διευθυντής Γεωργίας θεωρούσε πως καλύτερα αποτελέσματα θα υπήρχαν με την περαιτέρω επίβλεψη στην παραγωγή καπνού καθώς και την εξαγωγή μόνο των καπνών που ήταν σωστότερα επεξεργασμένα και ανώτερης ποιότητας.

Η Κυβέρνηση ενέκρινε την επέκταση του συμβολαίου του Πολυκράτη για περίοδο ενός έτους, ως τον Σεπτέμβριο 1928.⁴³⁴ Η ανανέωση των υπηρεσιών του θα γινόταν με τον ίδιο μισθό, αλλά θα λάμβανε ένα επιπλέον επίδομα συντήρησης, το οποίο θα ανερχόταν στα 3 σελίνια ημερησίως.⁴³⁵ Αυτό έγινε αποδεκτό, αφού υπήρχε το διαθέσιμο κεφάλαιο και δεν θα προκαλούσε επιβάρυνση η καταβολή του επιδόματος. Οι υπηρεσίες του Πολυκράτη ανανεώθηκαν για ακόμη δυο χρόνια, μέχρι και το τέλος Οκτωβρίου 1931.⁴³⁶ Ο μισθός που θα λάμβανε για τα επόμενα δυο χρόνια θα ανερχόταν στις £20 τον μήνα και το επίδομα συντήρησης θα συνέχιζε να είναι το ίδιο,⁴³⁷ έξοδα τα οποία θα χρεώνονταν στο κεφάλαιο «Ενθάρρυνση της Βιομηχανίας Καπνού».⁴³⁸

Πριν από το τέλος της δεκαετίας του 1920 στο Τμήμα Γεωργίας εργοδοτούνταν τρεις ειδικοί για τον καπνό, στη Γιαλούσα, εκτός από τον Πολυκράτη, ο Ν. Μορφάκης, και στην Κερύνεια ο Ε. Δημητρίου.⁴³⁹ Εντούτοις, οι τρεις ειδικοί δεν ήταν αρκούσαν για να εξυπηρετήσουν όλα τα αιτήματα καθοδήγησης των καλλιεργητών.

⁴³² SA1/697/27, Διοικητής Επαρχίας Λεμεσού προς Αρχιγραμματέα, 31 Ιανουαρίου 1928.

⁴³³ SA1/697/27, Διευθυντής Γεωργίας προς Αρχιγραμματέα, 31 Μαΐου 1928.

⁴³⁴ SA1/697/27, Αρχιγραμματέας προς Διευθυντή Γεωργίας, 12 Ιουνίου 1928.

⁴³⁵ SA1/697/27, Διευθυντής Γεωργίας προς Αρχιγραμματέα, 16 Οκτωβρίου 1928.

⁴³⁶ SA1/697/27, Αρχιγραμματέας προς Διευθυντή Γεωργίας, 15 Οκτωβρίου 1931.

⁴³⁷ SA1/697/27, Διευθυντής Γεωργίας προς Αρχιγραμματέα, 28 Σεπτεμβρίου 1929.

⁴³⁸ SA1/697/27, Αρχιγραμματέας προς Διευθυντή Γεωργίας, 4 Νοεμβρίου 1929.

⁴³⁹ SA1/871/1928, Διευθυντής Γεωργίας προς Αποικιακό Γραμματέα, 3 Νοεμβρίου 1928.

Μετά την αποχώρηση του Πολυκράτη, τη θέση του ζήτησε ο Ηλίας Γαλανός, ειδικός καπνοκαλλιεργητής από τη Σμύρνη, ο οποίος είχε έλθει στην Κύπρο τον Ιούλιο 1933 για να ασχοληθεί «εις διαφόρους μελέτας εάν η κυπριακή γη ήτο εις θέσιν να αποδώση και να παραγάγη καπνά εμπορεύσιμα, και με το ευεργέτημα του δασμού προτιμήσεως θα ήτο και δυνατόν ο συναγωνισμός εις τας εξωτερικάς αγοράς, κυρίως δε τας αγγλικάς τοιαύτας των ξένων μερών καπνά»⁴⁴⁰ Ο Γαλανός, όπως ενημέρωνε στο υπόμνημά του προς τον Κυβερνήτη, είχε ειδικευτεί στην καπνοκαλλιέργεια και στο εμπόριο καπνού και μετά τη Μικρασιατική Καταστροφή είχε εγκατασταθεί στη Μακεδονία, όπου συνέχισε την ενασχόλησή του με τον τομέα.

Στο υπόμνημά του ισχυριζόταν ότι το σύστημα καπνοκαλλιέργειας, το οποίο εφαρμοζόταν, δεν ήταν το κατάλληλο και καθιστούσε τα καπνά μη εμπορεύσιμα. Το ίδιο ίσχυε και για την επεξεργασία και συσκευασία του καπνού. Ως εκ τούτου, στο υπόμνημά του εισηγούνταν τα σωστά βήματα και η διαδικασία που έπρεπε να ακολουθείται από το στάδιο της καλλιέργειας των αγρών μέχρι και την ωρίμανση του καπνού στις αποθήκες.

Η Κυβέρνηση έλαβε την αίτησή του, αλλά δεν προχώρησε στην πρόσληψη, επειδή ο νέος Διευθυντής Γεωργίας, D. L. Blunt, τον Σεπτέμβριο του 1933, έκρινε ότι η εμπειρία του δεν ήταν επαρκής, ούτε υπήρχε κενή θέση.⁴⁴¹ Επιπλέον, ο Γαλανός δεν θα μπορούσε εργοδοτηθεί ως μέλος του μόνιμου προσωπικού στο Τμήμα Γεωργίας, αφού δεν ήταν υπήκοος της Βρετανικής Αυτοκρατορίας.⁴⁴²

Επεξεργασία σχεδίου για έλευση στην Κύπρο Ελλήνων και Τούρκων προσφύγων καπνοκαλλιεργητών

Η πρόταση του Ρωσσίδη για παραχώρηση άδειας μόνιμης εγκατάστασης στους πρόσφυγες που είχαν καταφύγει στην Κύπρο μετά τη Μικρασιατική Καταστροφή, με σκοπό να βοηθηθεί η καπνοκαλλιέργεια, μπορεί να μην έγινε αποδεκτή από τον Κυβερνήτη Malcolm Stevenson, αλλά το ζήτημα επανήλθε ξανά το 1928. Συγκεκριμένα, το ζήτημα εγκατάστασης οικογενειών, Ελλήνων και Τούρκων προσφύγων, στις καπνοπαραγωγούς περιοχές της Κύπρου είχε εγερθεί στην αντιφώνηση των μελών του Νομοθετικού Συμβουλίου στον εναρκτήριο λόγο του Κυβερνήτη Ronald Storrs, στις 17 Απριλίου 1928.⁴⁴³

⁴⁴⁰ SA1/697/27, Υπόμνημα & Έκθεση Ηλία Γαλανού, ειδικού καπνοκαλλιεργητού, νυν κατοίκου Λευκωσίας προς την Α. Ε. Κυβερνήτην Κύπρου, 22 Αυγούστου 1933.

⁴⁴¹ SA1/697/27, Σημειώσεις, Σημείωμα Διευθυντή Γεωργίας προς Αρχιγραμματέα, 6 Σεπτεμβρίου 1933.

⁴⁴² SA1/697/27, Αναπληρωτής Αποικιακός Γραμματέας προς Ηλία Γαλανό, 8 Σεπτεμβρίου 1933.

⁴⁴³ SA1/871/1928, Director of Agriculture, "Memorandum on the question of the settlement in Cyprus in tobacco growing areas of Greek and Turkish tobacco growing families," 6 Ιουνίου 1928.

Ο Stross έφτασε στην Κύπρο στις 30 Νοεμβρίου 1926 και είχε να αντιμετωπίσει πέρα από το αίτημα των Κυπρίων για Ένωση και την απαίτηση για κατάργηση του φόρου υποτελείας,⁴⁴⁴ ο οποίος αφαιμάσσε τα οικονομικά του νησιού και δεν επέτρεπε καμία ουσιαστική ανάπτυξη, αφού οποιαδήποτε πλεονάσματα απέμεναν στον προϋπολογισμό ήταν περιορισμένα για σοβαρές επενδύσεις. Έτσι, η κατάργησή του αποτελούσε πάντοτε, παράλληλα με την Ένωση, πρωταρχική επιδίωξη από τους εκπροσώπους των κατοίκων, αφού είχε συμπεριληφθεί ανάμεσα στα θέματα συζήτησης της κυπριακής αντιπροσωπείας στο Λονδίνο του 1889. Συνεπώς, η απόρριψη του κυβερνητικού προϋπολογισμού από το Νομοθετικό Συμβούλιο, λίγες μέρες προηγουμένως, στις 26 Νοεμβρίου 1926, επειδή περιλάμβανε τις £92.800 του φόρου,⁴⁴⁵ προϊδέαζε την κατάσταση που θα επακολουθούσε. Ωστόσο, οι αρχικοί σχεδιασμοί της διακυβέρνησής του ήταν πολύ διαφορετικοί από τη βίαιη κατάληξη που θα ακολουθούσε με τα γεγονότα του Οκτωβρίου 1931.

Συγκεκριμένα, ο Stross επιδίωξε να γνωρίσει τους κατοίκους, τους πολιτευτές και την εκκλησιαστική ηγεσία.⁴⁴⁶ Παράλληλα, είχε στους αρχικούς σχεδιασμούς του και την αναζωογόνηση της οικονομίας του τόπου. Συνεπώς, ήταν θετική η πρώτη εντύπωση που εκφράστηκε στον εγχώριο τύπο για το πρόσωπό του, καθώς χαρακτηριζόταν ως ένας άνδρας ικανός, με νέες ιδέες και για αυτό ήταν αναγκαίο να του παραχωρηθεί χρόνος, ώστε να μελετήσει τα προβλήματα του τόπου και να επιδιώξει και την κατάργηση του φόρου υποτελείας.⁴⁴⁷

Ο Storrs στον εναρκτήριο λόγο του ανέπτυξε ενώπιον του Νομοθετικού Συμβουλίου το πρόγραμμά του, το οποίο περιλάμβανε βελτιώσεις στη δημόσια υγεία, την ανάπτυξη της γεωργίας, συμπεριλαμβανομένων προς αυτό το σκοπό εγγειοβελτιωτικών έργων, οδικά έργα και λιμενικές βελτιώσεις, την κατάργηση του αντιπαραγωγικών και δυσβάστακτων φόρων κατανάλωσης του 1926 επί των οινοπνευματωδών ποτών και την ανακούφιση των φτωχότερων τάξεων από τους υφιστάμενους φόρους. Επίσης, είχε αναφερθεί στην εφαρμογή ενός καλύτερου σχεδίου για τον εφοδιασμό με λιπάσματα στους γεωργούς, στη βελτίωση της επικοινωνίας μεταξύ της Κύπρου και του εξωτερικού, τη μεταρρύθμιση της εκπαίδευσης, και άλλα δευτερεύοντα θέματα.⁴⁴⁸ Πρωταρχική του όμως προτεραιότητα, όπως διαφάνηκε, ήταν η βελτίωση της οικονομικής κατάστασης των αγροτών. Στο πλαίσιο αυτό συμπεριέλαβε στον εναρκτήριο λόγο του και τον τομέα της καπνοκαλλιέργειας και επισήμανε πως θα μπορούσε να αναπτυχθεί όπως και στις υπόλοιπες

⁴⁴⁴ Συγκεκριμένα, ετησίως πληρωνόταν το ποσό των £92.800 ως το «μερίδιο της Κύπρου στο τουρκικό χρέος», δηλαδή το αποτυχημένο οθωμανικό δάνειο του 1855. Βλ. G. S. Georghallides, «*Churchill's 1907 visit to Cyprus: A Political Analysis*», *Επετηρίς III 1969 - 1970*, σ. 167-220· George Hill, *A History of Cyprus, Volume 4: The Ottoman province, the British Colony, 1571-1948*, (Cambridge 1952), σ. 467-479, Κύπρος Η. Γιωργαλλής, *Οι Βρετανοί στην Κύπρο. Φορολογία και πολιτική στην πρώτη περίοδο της Αγγλοκρατίας και το ζήτημα του φόρου υποτελείας*, Αθήνα 2016, Χ. Α. Ρίχτερ, στο ίδιο, σ. 332-341.

⁴⁴⁵ Χ. Α. Ρίχτερ, στο ίδιο, σ. 325.

⁴⁴⁶ Στο ίδιο, σ. 323-328.

⁴⁴⁷ G. S. Georghallides, *Cyprus, ό.π.*, σ. 7.

⁴⁴⁸ Στο ίδιο, σ. 133-134.

γειτονικές περιοχές, έχοντας το σημαντικότερο πλεονέκτημα του 25% προνομιακού δασμού στις βρετανικές αγορές.⁴⁴⁹ Εξάλλου, σε συνάντηση που είχε με τον Ρωσσίδη, λίγους μήνες αργότερα, τον Μάρτιο του 1927, δήλωσε στα ελληνικά ότι για το θέμα της καπνοκαλλιέργειας ήταν «φανατισμένος»!⁴⁵⁰

Τα μέλη του Νομοθετικού Συμβουλίου είχαν επισημάνει πως η καπνοκαλλιέργεια θα μπορούσε να αντικαταστήσει σε μεγάλο βαθμό την ασταθή καλλιέργεια των δημητριακών, η οποία συχνά δεν αποζημιώνει επαρκώς τους γεωργούς. Αυτή η επιλογή, όμως, είχε εγκαταλειφθεί εξαιτίας της άγνοιας για τις κατάλληλες μεθόδους καλλιέργειας και επεξεργασίας του καπνού.⁴⁵¹ Η έλλειψη κατάλληλης εκπαίδευσης των χωρικών και η χρήση από μέρους τους, είτε απαρχαιωμένων είτε μη επιστημονικών και παράλληλα αντικοινωνικών μεθόδων, αποτελούσε γενικότερα το βασικότερο πρόβλημα που ταλάνιζε την γεωργία του τόπου.

Ως εκ τούτου, η καθοδήγηση των χωρικών από ειδικούς επί της καπνοκαλλιέργειας αποτελούσε ένα από τα σημαντικότερα μέτρα της Κυβέρνησης για την αύξηση και βελτίωση της ποιότητας της παραγωγής ανατολικού καπνού. Το μέτρο αυτό θα μπορούσε να ενισχυθεί, χωρίς οικονομική επιβάρυνση του προϋπολογισμού, με την άφιξη και εγκατάσταση στα κατάλληλα μέρη, μερικών οικογενειών με γνώσεις για την καλλιέργεια κίτρινων καπνών.⁴⁵² Οι οικογένειες αυτές θα μπορούσαν να προσφέρουν σταθερή και συνεχή καθοδήγηση στους Κύπριους καπνοκαλλιεργητές για τις μεθόδους που ακολουθούνταν στη Μακεδονία. Βέβαια, εάν αυτό δεν ήταν εφικτό, τότε θα μπορούσε η Κυβέρνηση να ζητήσει να έρθουν στην Κύπρο ειδικευμένοι εργάτες και εργάτριες από την Μακεδονία, οι οποίοι θα εργοδοτούσαν για συγκεκριμένη περίοδο για να εκπαιδεύσουν τους ντόπιους χωρικούς, άντρες και γυναίκες.

Η εργοδότηση ειδικών για την καπνοκαλλιέργεια θεωρούνταν ήδη από διάφορους ιδιώτες που ασχολούνταν με τον τομέα ως πολύ καλή πρόταση και ανεπίσημα αποδέχθηκαν να αναλάβουν να εργοδοτήσουν οικογένειες προσφύγων. Ένας από αυτούς, ήταν ο γαιοκτήμονας Najem Houry, ο οποίος στο τσιφλίκι του ("Cherkez Chiflick") είχε εκδηλώσει ενδιαφέρον να δεχθεί μέχρι τρεις οικογένειες. Ο Houry είχε εξηγήσει στον Διευθυντή Γεωργίας, M. T. Dawe, ότι σκοπός του ήταν να εργοδοτήσει όλα τα μέλη των οικογενειών, προσφέροντάς τους μισθό καθ' όλη την περίοδο της

⁴⁴⁹ *The Cyprus Gazette*, "Speech of His Excellency the Governor delivered to the Legislative Council at the 17th January opening of the session, on Monday 17th January, 1927", 18 Ιανουαρίου 1927, σ. 31-33.

⁴⁵⁰ SA1/697/27, Memorandum to His Excellency the Governor regarding tobacco cultivation in Cyprus, 8 Απριλίου 1927.

⁴⁵¹ *The Cyprus Gazette*, "Address of the Legislative Council in Reply to the Speech of His Excellency the Governor delivered to the Legislative Council at the opening of the session on the 17th January 1927", 28th January 1927 σ. 45-46.

⁴⁵² SA1/871/1928, Director of Agriculture, "Memorandum on the question of the settlement in Cyprus in tobacco growing areas of Greek and Turkish tobacco growing families," 6 Ιουνίου 1928.

καλλιέργειας και της επεξεργασίας του καπνού.⁴⁵³ Ακόμη είχε αναφέρει πως ήταν πρόθυμος να παραχωρήσει σε αυτές τις οικογένειες συγκεκριμένα τεμάχια γης, στα οποία μπορούσαν να καλλιεργήσουν δικό τους καπνό. Σε αυτό που δεν θα μπορούσε να βοηθήσει ήταν η στέγαση τους, πέρα από τις διευκολύνσεις που υπήρχαν στο τσιφλίκι.

Παράλληλα, και ο Γεώργιος Σχίζας, καπνοβιομήχανος στη Λεμεσό, είχε ήδη διευθετήσει να φέρει μια οικογένεια από την Ελλάδα και να την εγκαταστήσει σε χωριό κοντά στη Λεμεσό, όπου κατείχε εκτάσεις γης.⁴⁵⁴ Ο Σχίζας επιδίωκε με την άφιξη της οικογένειας αυτής να μάθουν οι χωρικοί της περιοχής τον ορθό τρόπο καλλιέργειας και επεξεργασίας του καπνού.

Για να μπορέσει να εφαρμοστεί το σχέδιο αυτό, ήταν απαραίτητο η βρετανική διοίκηση να λάβει τις απαραίτητες πληροφορίες από την ελληνική κυβέρνηση, αναφορικά με τις συνθήκες κάτω από τις οποίες είχαν εγκατασταθεί οι πρόσφυγες στη χώρα, καθώς και για τα αποτελέσματα που υπήρξαν μετά την εγκατάστασή τους. Στη συνέχεια, μια από τις πρώτες ενέργειές της ήταν να πληροφορήσει τους Μουχτάρηδες των χωριών της Καρπασίας για το σχέδιο και να ζητήσει να μάθει τις διευκολύνσεις που θα μπορούσαν να προσφέρουν, ώστε να συνεργαστούν με την Κυβέρνηση για την υλοποίησή του.⁴⁵⁵ Αυτό που ζητούνταν ήταν ουσιαστικά να διαπιστωθεί κατά πόσον οι κάτοικοι της Καρπασίας θα μπορούσαν να αναλάβουν οι ίδιοι να παραχωρήσουν γη στους πρόσφυγες, η οποία θα ήταν αρκετή να τους αποφέρει ένα ικανοποιητικό εισόδημα από την καπνοκαλλιέργεια και παράλληλα, να καλλιεργηθεί σε αυτήν ικανοποιητική ποσότητα δημητριακών και τροφίμων για τη συντήρησή τους.

Οι Μουχτάρηδες των χωριών Λευκονοίκου, Λεονάρισσου, Γιαλούσας, Ριζοκάρπασου, Κορόβειας, Γαληνόπορνης και Αγίου Συμεών ενημερώθηκαν για το σχέδιο και εξέφρασαν την αποδοχή τους, θεωρώντας πως θα μπορούσαν να δεχθούν αριθμό προσφυγικών οικογενειών και να βρουν γαίες να τους παραχωρήσουν. Εκτός από αυτά τα χωριά ενημερώθηκαν επίσης και οι Μουχτάρηδες των χωριών Αγίου Αμβροσίου και Αγίου Επικτήτου, καθώς και ο Δήμαρχος Κερύνειας, ώστε να μελετήσουν το σχέδιο στα τοπικά τους συμβούλια και να ενημερώσουν ανάλογα τον Διοικητή Κερύνειας. Βέβαια, το σχέδιο φαινόταν πως με δυσκολία θα μπορούσε να υλοποιηθεί, γιατί το κάθε χωριό προσέφερε διαφορετικές διευκολύνσεις και γενικότερα επικρατούσε η άποψη πως την οικονομική στήριξη των οικογενειών αυτών όφειλε να αναλάβει η Κυβέρνηση.

Πάντως, οι καπνοπαραγωγοί της Κερύνειας δέχθηκαν με ιδιαίτερη χαρά το σχέδιο γιατί σημαντικό όφελος θα προερχόταν από την καθοδήγηση που θα προσέφεραν οι ειδικευμένοι πρόσφυγες, όπως επίσης θα συνέβαλλαν ουσιαστικά στην προσπάθεια για βελτίωση της ποιότητας και της τιμής του

⁴⁵³ Στο ίδιο.

⁴⁵⁴ SA1/871/1928, Διευθυντής Γεωργίας προς Γεώργιο Σχίζα, 6 Ιουλίου 1928.

⁴⁵⁵ SA1/871/1928, Director of Agriculture, "Memorandum on the question of the settlement...», ό.π.

καπνού. Άλλωστε, μόνο ένας τρόπος υπήρχε για να μπορέσει να αναπτυχθεί με επιτυχία ο τομέας στην Κύπρο, να μπορεί ο παραγόμενος καπνός να ανταγωνίζεται την παραγωγή άλλων περιοχών, εντός και εκτός της Αυτοκρατορίας. Ως εκ τούτου, επιθυμούσαν το σχέδιο αυτό να διαρκέσει όχι λιγότερο από τρία χρόνια και για αυτό θα αναλάμβαναν να προσφέρουν δωρεάν γαίες, έκτασης 20 σκαλών, κατάλληλες για καλλιέργεια καπνού.⁴⁵⁶

Ωστόσο καμία παράμετρος του σχεδίου αυτού δεν θα μπορούσε να εφαρμοστεί μέχρι να καταγράφονταν επίσημα οι διευκολύνσεις που θα προσέφεραν τα χωριά, δηλαδή η γη και η στέγη, καθώς επίσης και να διερευνηθεί με ποιες προϋποθέσεις θα δέχονταν οι Έλληνες και Τούρκοι πρόσφυγες να εγκατασταθούν στην Κύπρο. Επιπλέον, σημαντική παράμετρο αποτελούσαν τα έξοδα μεταφοράς στην Κύπρο, όπως και συντήρησης των οικογενειών αυτών, μέχρι να εγκατασταθούν στα χωριά, τα οποία θα έπρεπε να τα επιφορτιστεί η Κυβέρνηση.

Για να μειωθεί το κόστος, το οποίο αφορούσε στην εφαρμογή αυτού του σχεδίου, χρειάζονταν να γίνουν συντονισμένες προσπάθειες από κάθε ενδιαφερόμενη πλευρά, δηλαδή την Κυβέρνηση, τις αρχές των χωριών, τους απλούς χωρικούς, αλλά και τους πλούσιους γαιοκτήμονες. Έτσι, ο Διευθυντής Γεωργίας εξέδωσε ανακοίνωση, στην οποία πληροφορούσε όλες τις πλευρές για το νέο αυτό σχέδιο, καθώς και για τη διεξαγωγή συνεδρίου για να συζητηθεί το ζήτημα.⁴⁵⁷ Στο συνέδριο οι απόψεις που θα εκφράζονταν θα καταγράφονταν και θα συντασσόταν τελική εισηγητική πρόταση προς την Κυβέρνηση για το σχέδιο.

Παράλληλα, ο Διευθυντής Γεωργίας στις 12 Ιουλίου 1928 απέστειλε επιστολή στον Διευθυντή της Επιτροπής Αποκατάστασης Προσφύγων, στην Ελλάδα, εξηγώντας του το σχέδιο της Κυβέρνησης, το οποίο προνοούσε πως η «εγκατάσταση οικογενειών Ελλήνων και Τούρκων, έμπειρων στην καλλιέργεια και επεξεργασία τέτοιων καπνών, θα ήταν ένας χρήσιμος τρόπος ανάπτυξης του καπνού στην αποικία».⁴⁵⁸ Έτσι, ζητούσε όπως παρασχεθεί στην αποικιακή κυβέρνηση η απαραίτητη βοήθεια στην εξεύρεση κατάλληλων οικογενειών, αποκλειστικά όμως εξειδικευμένων στην καλλιέργεια και επεξεργασία κίτρινων καπνών. Ο αριθμός των απαιτούμενων οικογενειών δεν δόθηκε με ακρίβεια, αλλά έγινε αναφορά σε είκοσι έως τριάντα οικογένειες.

Στην Ελλάδα η συρροή του παραγωγικού δυναμικού των προσφύγων της Μικρασιατικής καταστροφής είχε διοχετευτεί προς τη γεωργία, με κυριότερο λόγο ότι η αποκατάσταση των αγροτών χρειαζόταν τις μικρότερες επενδύσεις ανά κεφαλή συγκριτικά με άλλους τομείς, όπως το

⁴⁵⁶ Στο ίδιο.

⁴⁵⁷ SA1/871/1928, Ανακοίνωση Τμήματος Γεωργίας, 13 Ιουλίου 1928.

⁴⁵⁸ SA1/871/1928, Διευθυντής Γεωργίας προς Διευθυντή Επιτροπής Αποκατάστασης Προσφύγων, 12 Ιουλίου 1928, ερυθ. 17-18,

εμπόριο, και παράλληλα, μπορούσε να αποδώσει στο συντομότερο χρονικό διάστημα.⁴⁵⁹ Έτσι, τα περισσότερα σχέδια αγροτικής αποκατάστασης λάμβαναν υπόψη τους αποκλειστικά τις δαπάνες για την εγκατάσταση και συντήρηση των προσφύγων μέχρι την παραγωγή της πρώτης σοδειάς, λίγους μήνες αργότερα. Αυτό, άλλωστε, όπως διαφάνηκε, ήταν και το σκεπτικό για το σχέδιο εγκατάστασης των προσφύγων που θα έφταναν στην Κύπρο, δηλαδή η κάλυψη των εξόδων μεταφοράς τους και συντήρησής τους έως ότου αποκτήσουν τα πρώτα τους έσοδα από τη γη που θα τους παραχωρείτο από τα χωριά.

Μια πρώτη εκτίμηση των εξόδων για την αγροτικό εποικισμό, τον Οκτώβριο του 1922, είχε γίνει από τον «μηχανικό-γεωπόνο» Χρ. Ευελπίδη, ως ακολούθως: αξία ενός ζεύγους βοδιών 3.000 δραχμές, αξία 500 οκάδων σπόρου 1.500 δραχμές, αξία οικισμού και στάβλου 2.500 δραχμές, αξία εργαλείων και χρεωδών 1.000 δραχμές και τέλος, έξοδα διατροφής μέχρι τη συγκομιδή 2.000 δραχμές.⁴⁶⁰ Το σύνολο των εξόδων αυτών βάσει της ισοτιμίας της εποχής υπολογιζόταν σε 50 λίρες ανά οικογένεια,⁴⁶¹ ποσό ιδιαίτερα υψηλό για την Κύπρο, το οποίο σίγουρα δεν θα εκταμιευόταν από τον κυβερνητικό προϋπολογισμό, ο οποίος επιβαρυνόταν από την καταβολή του φόρου υποτελείας και την κάλυψη των μισθών και των γενικότερων εξόδων της βρετανικής διοίκησης.⁴⁶² Βέβαια, τέτοια έξοδα δεν θα μπορούσαν να καλυφθούν ούτε από τους φτωχούς γεωργικούς οικισμούς, πόσο μάλλον της Καρπασίας και Κερύνειας, όπου η καπνοκαλλιέργεια ήταν για αυτούς μία εποχιακή οικογενειακή ενασχόληση, η οποία βοηθούσε στη συμπλήρωση των ετήσιων εσόδων τους από τις γεωργικές τους ασχολίες.

Το πρώτο συνέδριο για τον καπνό στην Κύπρο

Το πρώτο συνέδριο για την καπνοκαλλιέργεια στην Κύπρο πραγματοποιήθηκε στις 30 Ιουλίου 1928 και είχε ως θέμα τη βελτίωση της ποιότητας του κυπριακού καπνού για εξαγωγή και τα μέτρα που θα έπρεπε να ληφθούν.⁴⁶³ Το συνέδριο είχε συγκληθεί από τον Διευθυντή Γεωργίας, Μ. Τ. Dawe και διεξήχθη στην αίθουσα συνεδριάσεων του Τμήματος, στη Λευκωσία.⁴⁶⁴ Προσκλήθηκαν σε αυτό πρόσωπα, τα οποία είχαν άμεση σχέση με κάθε παρακλάδι του τομέα, όπως καλλιεργητές, μεσίτες,

⁴⁵⁹ Χρήστος Χατζιωσήφ, «Το προσφυγικό σοκ, οι σταθερές και οι μεταβολές της ελληνικής οικονομίας», *Ιστορία της Ελλάδας του 20^{ού} αιώνα 1922-1940, Ο Μεσοπόλεμος, Β' (Μέρος 1^ο)*, Αθήνα 2002, σ. 22.

⁴⁶⁰ Στο ίδιο.

⁴⁶¹ Στο ίδιο.

⁴⁶² Οι υπέρογκοι μισθοί, τους οποίους λάμβαναν οι αξιωματούχοι της βρετανικής διοίκησης και πληρώνονταν από τα κυβερνητικά έσοδα, τα οποία προέρχονταν από τη φορολογία, αποτελούσαν αντικείμενο έντονης, αλλά καθόλα δίκαιης, κριτικής από τα μέλη του Νομοθετικού Συμβουλίου, αφού θεωρούνταν αδικαιολόγητα υψηλοί για το χαμηλό βιοτικό επίπεδο των Κυπρίων. Βλ. Χάινς Α. Ρίχτερ, στο ίδιο, σ. 342-344.

⁴⁶³ SA1/697/27, Διευθυντής Γεωργίας προς Αρχιγραμματέα, 30 Ιουλίου 1928.

⁴⁶⁴ SA1/697/27, Proceedings of the tobacco conference held at Nicosia, 30 Ιουλίου 1928.

εξαγωγείς και βιομήχανοι.⁴⁶⁵ Συνολικά είχαν προσκληθεί 85 άτομα, από τους οποίους παρευρέθηκαν οι 35, συμπεριλαμβανομένων του Διευθυντή της Αγροτικής Τράπεζας και του Έφορου των Συνεργατικών Εταιρειών.⁴⁶⁶ Σκοπός ήταν, οι εμπλεκόμενοι στον τομέα, να εκφράσουν την εμπειρία και τη γνώση που απέκτησαν από την ενασχόλησή τους με τα καπνά.

Στην ημερήσια διάταξη είχαν τεθεί συνολικά πέντε θέματα συζήτησης.⁴⁶⁷ Το πρώτο και κυρίαρχο θέμα αφορούσε στο ζήτημα της εγκατάστασης στην Κύπρο προσφυγικών οικογενειών που ασχολούνταν με την καλλιέργεια από την Ελλάδα, Τουρκία, τη Ρωσία και την Αρμενία στις καπνοπαραγωγικές περιοχές, με σκοπό την καθοδήγηση του ντόπιων. Συγκεκριμένα, για το θέμα αυτό είχαν τεθεί για μελέτη έξι παράμετροι: (α) ο αριθμός των οικογενειών που θα έρχονταν και σε ποιο χωριό και αγρόκτημα θα τοποθετούνταν (β) ο μέσος όρος παιδιών που θα μπορούσε να έχει η καθεμιά οικογένεια, (γ) οι ετοιμασίες που θα έπρεπε να γίνουν για τις άδειες ταξιδιού και της συντήρησής τους μέχρι την εγκατάστασή τους (δ) οι συνθήκες εγκατάστασής τους, το μέγεθος της γης που θα τους δινόταν για να καλλιεργήσουν, τόσο για καπνό, όσο και για άλλες καλλιέργειες για τον βιοπορισμό τους (ε) ο χρόνος παραμονής τους και οι προετοιμασίες για την επιστροφή τους (στ) η γενική επίβλεψη της ευημερίας των οικογενειών καθ' όλη τη διάρκεια της παραμονής τους.

Τα υπόλοιπα τέσσερα θέματα αφορούσαν στην εναλλακτική πρόταση, αντί της καθόδου των προσφύγων, για εργοδότηση με σταθερό - προκαθορισμένο μισθό και για συγκεκριμένη περίοδο έμπειρων εργατών, γυναικών και ανδρών από τη Μακεδονία, στην επεξεργασία (ζύμωση) του καπνού, επίβλεψη, κατηγοριοποίηση και τυποποίησή του πριν από την εξαγωγή του. Το τελευταίο θέμα συζήτησης ήταν η κατάθεση εισηγήσεων για τους τρόπους κάλυψης των δαπανών που συνδέονταν με τα προηγούμενα μέτρα.

Ο Διευθυντής Γεωργίας στην εναρκτήρια ομιλία έκανε μια σύντομη αναφορά στην ιστορία της καλλιέργειας και της εμπορίας του καπνού, καθώς και για τη σημασία του στην οικονομία της Κύπρου.⁴⁶⁸ Συγκεκριμένα παρέθεσε στοιχεία για τις εισαγωγές και εξαγωγές από το 1900 και για την παραγωγή από το 1918 και εξής, όταν δηλαδή ο καπνός άρχισε να αποτελεί δειλά – δειλά σημαντική καλλιέργεια για τους φτωχούς αγρότες. Επιπλέον, ενημέρωσε για την προσπάθεια που γινόταν στην Αγγλία από πλευράς “Empire Marketing Board” και “Imperial Economic Committee”, ώστε να αποκατασταθεί η προτίμηση που υπήρχε στον κυπριακό καπνό και να μπορέσουν τα τσιγάρα, τα οποία ήταν παρασκευασμένα με ντόπιο καπνό να καταστούν δημοφιλή.⁴⁶⁹ Αυτό οφειλόταν κυρίως

⁴⁶⁵ SA1/697/27, Address by the Director of Agriculture to tobacco growers, buyers, exporter, and manufacturers, at a conference held at the Department of Agriculture's offices on the 30th July, 1928.

⁴⁶⁶ SA1/697/27, Proceedings of the tobacco conference held at Nicosia, 30 Ιουλίου 1928.

⁴⁶⁷ SA1/697/27, Agenda for the tobacco conference, 30 Ιουλίου 1928.

⁴⁶⁸ *Supplement No.1 to The Cyprus Gazette No. 1940*, “Proceedings of the Tobacco Conference held at Nicosia on 30th July, 1928”, 31 Αυγούστου 1928, σ. 1-5.

⁴⁶⁹ Στο ίδιο.

στο γεγονός ότι επικρατούσε ανάμεσα σε διάφορους βιομήχανους στην Αγγλία αίσθημα προκατάληψης στον καπνό τύπου «Λατάκιας» της Κύπρου, εξαιτίας της εισαγωγής στο παρελθόν κατώτερης ποιότητας καπνού. Άλλωστε, όπως είχε ενημερώσει ήδη λονδρέζικη εταιρεία⁴⁷⁰ παρασκεύαζε τσιγάρα εξολοκλήρου από κυπριακό καπνό και οι πωλήσεις χαρακτηρίζονταν ενθαρρυντικές.

Η πρωτοβουλία του Τμήματος Γεωργίας να οργανώσει το συνέδριο και να συζητήσει προτάσεις για βελτίωση της ποιότητας του καπνού, ο οποίος θα έφτανε στην αγορά της Αγγλίας, ώστε να αποκτήσει φήμη και κατ' επέκταση μεγαλύτερη ζήτηση, δεν ήταν άσχετη με την πρόσφατη αλλαγή στη νοοτροπία της κυβέρνησης της Μεγάλης Βρετανίας. Στα μέσα της δεκαετίας του 1920 η πολιτική του Υπουργείου Αποικιών προσανατολιζόταν όλο και περισσότερο στις αυξανόμενες οικονομικές προσδοκίες που υπήρχαν από τις αποικίες.⁴⁷¹ Για τον λόγο αυτό, άρχισε η πρόσληψη ειδικών σε διάφορα θέματα και δόθηκε μεγαλύτερη έμφαση στην ανάπτυξη και εκμετάλλευση των πόρων των αποικιών, με απώτερο στόχο την εξασφάλιση για τη Βρετανία σειράς πλεονεκτημάτων. Αν και τα περισσότερα ήταν κυρίως πολιτικά και στρατιωτικά, ωστόσο δεν αποκλειόταν η ανάπτυξη του εμπορίου εντός των κτήσεων της Αυτοκρατορίας και η προώθηση των εξαγωγών των βρετανικών βιομηχανικών προϊόντων, ιδιαίτερα σε μια εποχή με υψηλά ποσοστά ανεργίας και χαμηλή απόδοση της βρετανικής βιομηχανίας.⁴⁷² Στο πλαίσιο αυτό εντάχθηκε και η σταδιακή εισαγωγή αυτοκρατορικών προνομίων, τα οποία ωφέλησαν τις κυπριακές εξαγωγές αγροτικών προϊόντων. Συγκεκριμένα το 1917 και 1918 εγκρίθηκε μία πολιτική που αφορούσε στην παραχώρηση αυτοκρατορικών προνομίων σε ισχύοντες δασμούς και το 1919 από τον βρετανικό προϋπολογισμό παραχωρήθηκε το $16\frac{2}{3}\%$ σε προνόμια για εισαγωγές ζάχαρης, τσαγιού και καπνού από τις αποικίες. Η πολιτική αυτή της Βρετανίας υποβαθμίστηκε με την άνοδο των Εργατικών στην εξουσία, αλλά επανήλθε με την επανάκτηση της εξουσίας από τους Συντηρητικούς, τον Νοέμβριο του 1924. Έτσι, το Υπουργείο Αποικιών, με πρωτοβουλία του υπουργού Leorold Amery (1924-1929) συμφώνησε να αναπληρώσει την απώλεια των εσόδων από τους προνομιακούς φόρους με την παραχώρηση ετησίως του ποσού του £1.000.000, διοχετεύοντάς το για τη βελτίωση της εμπορίας των προϊόντων των αποικιών στο Ηνωμένο Βασίλειο. Τον Μάιο του 1926 ιδρύθηκε από τον Amery το Αυτοκρατορικό Συμβούλιο Εμπορίου, το οποίο στο πλαίσιο των εργασιών του ενδιαφέρθηκε για την εξαγωγή στη Βρετανία επιλεγμένων κυπριακών προϊόντων.⁴⁷³

⁴⁷⁰ Η λονδρέζικη εταιρεία ήταν η Cyprus Cigarette Company Ltd, η οποία θα διαδραματίσει καθοριστικό ρόλο στις εξελίξεις στον τομέα την επόμενη δεκαετία.

⁴⁷¹ G. S. Georghallides, *στο ίδιο*, σ. 118.

⁴⁷² *Στο ίδιο*, σ. 119.

⁴⁷³ *Στο ίδιο*.

Ενδεικτικό της πολιτικής αυτής ήταν το ενδιαφέρον που παρουσιαζόταν μέσα από την «Ετήσια Έκθεση» του “Imperial Institute” του 1926, στην οποία καταγραφόταν η στροφή της προσοχής της Βρετανικής Κυβέρνησης στην εισαγωγή καπνού κατάλληλου για τις απαιτήσεις της αγγλικής αγοράς από τις αποικίες.⁴⁷⁴ Στο σχέδιο συμπεριλαμβανόταν και η Κύπρος και σκοπός ήταν να διαπιστωθεί σε ποιες από τις αποικίες μπορούσε η καπνοκαλλιέργεια να αναπτυχθεί. Συγκεκριμένα, εκτός από την Κύπρο αναφέρονταν η Ταγκανίκα, η Παλαιστίνη, η Αίγυπτος και η Νιγηρία, με τις τελευταίες τρεις να μη θεωρούνται κατάλληλες για παραγωγή ανατολικών καπνών. Για τον σκοπό αυτό, άρχισαν να αποστέλλονται από τις «πειραματικές» αποικίες στο Ινστιτούτο δείγματα για εξέταση και ζητείτο παράλληλα η γνώμη των παραγωγών καπνικών προϊόντων και των μεσιτών για την ποιότητα και αξία των δειγμάτων, καθώς και οι εισηγήσεις τους για τη βελτίωση της παραγωγής.

Ως εκ τούτου, ο Διευθυντής Γεωργίας στο συνέδριο ζήτησε τη συμβολή όλων των εμπλεκόμενων, ώστε να βοηθήσουν στην προσπάθεια για βελτίωσή του τομέα, αφού ο καπνός ανήκε στα επιλεγμένα προϊόντα και για αυτό απολάμβανε προνομιακό δασμό στην αγορά της Βρετανίας. Εξάλλου, θεωρούνταν αποδεχτό από όλους, ότι η Κύπρος μπορούσε να παράγει καλής ποιότητας καπνό και το μεγάλο λάθος που είχε συντελεστεί με την προώθηση στην αγορά του Λονδίνου, στα τέλη του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου και τα αμέσως επόμενα χρόνια, καπνών χαμηλής ποιότητας, δεν θα έπρεπε να επαναληφθεί. Το ζητούμενο, λοιπόν, ήταν να υπάρξει μια συλλογική προσπάθεια, ώστε να ανεβεί το επίπεδο της ποιότητας του εγχώριου καπνού.

Συνεπώς, ήταν απαραίτητο να ληφθούν μέτρα, τα οποία θα συνέβαλλαν στην επιπλέον ενίσχυση της βιομηχανίας και θα σταθεροποιούσαν την ποιότητα του καπνού. Πρωταρχικό σε αυτά ήταν η εφαρμογή της πρότασης για εγκατάσταση στις καπνοπαραγωγικές περιοχές της Κύπρου αριθμού «ειδικευμένων» οικογενειών, ώστε να εκπαιδεύσουν και να καθοδηγήσουν τους ντόπιους καλλιεργητές στις κατάλληλες μεθόδους επεξεργασίας της καλλιέργειας.⁴⁷⁵ Άλλωστε, όπως είχε επισημανθεί από έναν εκ των συνέδρων, εάν ήταν εφικτό μια οικογένεια να εγκατασταθεί σε κάθε χωριό, τότε μέσα σε δύο χρόνια η καπνοκαλλιέργεια θα επεκτεινόταν σε όλο το νησί!⁴⁷⁶

Κατά το συνέδριο οι συμμετέχοντες κλήθηκαν να εκφράσουν την άποψή τους για το σχέδιο και επίσης, να καθορίσουν τους όρους εγκατάστασης των προσφύγων, καθώς και τις διευκολύνσεις που θα τους προσφέρονταν. Παράλληλα, τους ζητήθηκε να τοποθετηθούν και επί της εναλλακτικής πρότασης. Εξάλλου, ένας από τους στόχους του συνεδρίου ήταν να συζητηθεί το ζήτημα και ακολούθως να συναποφασιστεί μια ξεκάθαρη και συγκεκριμένη πρόταση.

⁴⁷⁴ SA1/697/27, Extract from Imperial Institute Annual Report, 1926.

⁴⁷⁵ SA1/697/27, Address by the Director of Agriculture to tobacco growers, buyers, exporter, and manufacturers, at a conference held at the Department of Agriculture's offices on the 30th July, 1928.

⁴⁷⁶ SA1/697/27, Proceedings of the tobacco conference held at Nicosia, 30 Ιουλίου 1928.

Από τις απόψεις που κατατέθηκαν διαφάνηκε πως ήταν δύσκολο να καθοριστεί κατά το συνέδριο ο αριθμός των οικογενειών που θα έπρεπε να εργοδοτηθούν, αφού τόσο οι κοινότητες, όσο και οι ανεξάρτητοι καλλιεργητές θα μπορούσαν να ζητήσουν ξεχωριστά την απασχόλησή τους. Ταυτόχρονα, για να ληφθεί μια τέτοια απόφαση ήταν απαραίτητο η Κυβέρνηση να ενημερώσει όλους τους ενδιαφερόμενους για το μέγεθος της οικονομικής βοήθειας που παρείχε στο έργο, όπως και το κόστος για την εγκατάσταση των οικογενειών στο νησί. Την πληροφορία αυτή ο Διευθυντής Γεωργίας δεν ήταν ακόμη σε θέση να δώσει στους συνέδρους, παρόλο που ο ίδιος πίστευε πως η Κυβέρνηση θα ήταν τελικά αρωγός.⁴⁷⁷ Όταν το σχέδιο θα κοστολογούνταν από την Κυβέρνηση, οι πληροφορίες θα κοινοποιούνταν στους Μουχτάρηδες των χωριών, ώστε να αποφασίσουν για τις εγκαταστάσεις και τη βοήθεια που θα μπορούσαν να διαθέσουν.

Αναφορικά με την αμοιβή που θα έπρεπε να προσφερθεί σε κάθε οικογένεια, ο Houry, ο οποίος πήρε μέρος στο συνέδριο, υπέδειξε ότι ένας άντρας και η γυναίκα του μαζί με τα δυο παιδιά τους μπορούσαν να λαμβάνουν αμοιβή 5 σελίνια ημερησίως, και ένα σπίτι για τη διαμονή τους.⁴⁷⁸ Ο Houry είχε δηλώσει πως ήταν διατεθειμένος να εργοδοτήσει τρεις οικογένειες για ένα έως δύο χρόνια και επισήμανε πως άξιζε τον κόπο να δαπανηθούν επιπλέον χρήματα σε μισθούς οικογενειών, οι οποίες ήταν πραγματικά ειδικές επί του καπνού. Βέβαια, στις περιπτώσεις όπου οι οικογένειες αυτές θα αναλάμβαναν την καλλιέργεια του καπνού σε συνεργασία με τους ντόπιους καλλιεργητές των χωριών, η Κυβέρνηση θα έπρεπε να βοηθήσει στη συντήρησή τους. Τη θέση αυτή ασπαζόταν και ο Διευθυντής Γεωργίας, ο οποίος ξεκαθάρισε πως υπήρχε διαφοροποίηση για την Κυβέρνηση ανάμεσα στους ανεξάρτητους καλλιεργητές και στις κοινότητες των χωριών.⁴⁷⁹ Οι πρώτοι αναμενόταν ότι ήταν σε θέση να αναλάβουν τα οικονομικά έξοδα για την εργοδότηση των οικογενειών, ενώ πρόνοιες και λύσεις έπρεπε να ληφθούν για τα χωριά. Ωστόσο, ακόμη και οι ανεξάρτητοι καλλιεργητές, οι οποίοι ήθελαν να εργοδοτήσουν τέτοιες οικογένειες, ζητούσαν να μάθουν ποιος θα ήταν ο ρόλος που θα είχε η Κυβέρνηση στην παροχή οικονομικής στήριξης για τη συντήρησή τους.

Συνεπώς, ήταν φανερό πως η οικονομική βοήθεια που θα παρείχε η Κυβέρνηση ήταν ουσιαστικής σημασίας για να μπορέσει να εφαρμοστεί το σχέδιο. Όμως, η κυβερνητική στήριξη, όπως υπέδειξε ο Διευθυντής Γεωργίας, θα συνεπαγόταν επιβολή επιπρόσθετης φορολογίας, οποιασδήποτε μορφής, για αυτό και θα ήταν προς το συμφέρον των χωρικών να προσπαθήσουν να βρουν μόνοι τους τρόπους για να εξασφαλίσουν ενίσχυση. Από τις απόψεις που ακούστηκαν, διαπιστωνόταν ότι οι καλλιεργητές δεν μπορούσαν να αναλάβουν επιπλέον βάρη και για αυτό υπήρξε η εισήγηση να παραχωρηθούν δάνεια από τις Συνεργατικές Εταιρείες και την Αγροτική Τράπεζα. Ακόμη και αυτή η

⁴⁷⁷ Στο ίδιο.

⁴⁷⁸ Στο ίδιο.

⁴⁷⁹ Στο ίδιο.

επιλογή, όμως, δεν μπορούσε να εφαρμοστεί λόγω της οικονομικής κατάστασης και έτσι, κατέληξε σε συζήτηση η πρόταση για κάθοδο οικογενειών, οι οποίες εθελούσια ήθελαν να έρθουν στην Κύπρο για να ασχοληθούν με την καπνοκαλλιέργεια.⁴⁸⁰ Με αυτό τον τρόπο η Κυβέρνηση δεν ήταν αναγκαίο να ξοδέψει χρήματα και θα έπρεπε να σπεύσει να ζητήσει την απαραίτητη καθοδήγηση, ώστε να βρεθούν οι πιο κατάλληλες οικογένειες για τον σκοπό αυτό.

Αναφορικά με την προέλευση των οικογενειών, αυτές που θα επιλέγονταν δεν θα έπρεπε να προέρχονται από τη Ρωσία και την Αρμενία, γιατί με αυτόν τον τρόπο θα εισάγονταν πολλές και διαφορετικές μέθοδοι καλλιέργειας και επεξεργασίας του καπνού, για πολιτικούς λόγους και δυσκολίας στη γλώσσα.⁴⁸¹ Αντιθέτως, συμφωνήθηκε πως θα έπρεπε να εργοδοτηθούν εκτός από οικογένειες Ελλήνων και οικογένειες Τούρκων, παρά τις αρχικές ενστάσεις που υπήρξαν. Οι οικογένειες αυτές θα αναλάμβαναν να καθοδηγήσουν τους τουρκόφωνους κατοίκους του νησιού, ενώ οι οικογένειες Ελλήνων τους ελληνόφωνους.

Μπορεί, λοιπόν, κατά τη διάρκεια του συνεδρίου να μην έγινε κατορθωτή η κατάληξη σε ολοκληρωμένη απόφαση σχετικά με την κάθοδο προσφύγων στην Κύπρο, εξαιτίας του οικονομικού κόστους του ζητήματος, αλλά στη ψηφοφορία που πραγματοποιήθηκε διαφάνηκε πως το σχέδιο εύρισκε τους εμπλεκόμενους σύμφωνους. Μεταξύ της επιλογής αυτής και της εναλλακτικής πρότασης για εργοδότηση έμπειρων εργατών από τη Μακεδονία, η πρώτη πήρε 13 ψήφους και η δεύτερη εξασφάλισε μόνο 4 ψήφους.⁴⁸²

Πέρα από αυτό, συζητήθηκε και το ζήτημα της επεξεργασίας του καπνού, καθώς και της επιβολής ελέγχου, κατηγοριοποίησης και τυποποίησης του προϊόντος πριν από την εξαγωγή. Ο Διευθυντής Γεωργίας επισήμανε ότι οι καλλιεργητές στην Κύπρο δεν αναλάμβαναν το κομμάτι της επεξεργασίας του καπνού, το οποίο κατά την επόμενη δεκαετία θα έπαιζε καθοριστικό ρόλο στην εξέλιξη της καπνοκαλλιέργειας. Οι καπνοκαλλιεργητές επέλεγαν να μην ασχολούνται με την τέχνη αυτή, γιατί απαιτούσε τη συσκευασία και αποθήκευση του καπνού σε δέματα για ακόμη 9-10 μήνες, διαδικασία που σήμαινε πως θα χρειαζόταν να περιμένουν επιπλέον χρόνο για να πληρωθούν.⁴⁸³ Οι ίδιοι, βέβαια, είχαν υποστηρίξει ότι το κομμάτι της ζύμωσης αφορούσε αποκλειστικά τους εμπόρους, αφού δεν γνώριζαν την τέχνη αυτή.⁴⁸⁴ Την άποψη αυτή είχε άλλωστε υποστηρίξει και ο ειδικός του Τμήματος Γεωργίας, Χ. Πολυκράτης, ο οποίος ανέφερε ότι οι έμποροι θα έπρεπε να προσλάμβαναν τους δικούς τους ειδικούς για τη ζύμωση και τη συσκευασία του καπνού. Επειδή η ζύμωση ήταν απαραίτητη για να αναβαθμιστεί η ποιότητα του καπνού για τα τσιγάρα, ο Διευθυντής Γεωργίας είχε

⁴⁸⁰ Στο ίδιο.

⁴⁸¹ Στο ίδιο.

⁴⁸² Στο ίδιο.

⁴⁸³ SA1/697/27, Address by the Director of Agriculture to tobacco growers, ό.π..

⁴⁸⁴ SA1/697/27, Proceedings of the tobacco conference held at Nicosia, 30 Ιουλίου 1928.

προτείνει να συμβάλουν η Αγροτική Τράπεζα και οι Συνεργατικές Εταιρείες.⁴⁸⁵ Συγκεκριμένα, είχε εισηγηθεί την ανέγερση κτηρίων στις καπνοπαραγωγικές περιοχές, ώστε τη διαδικασία της ζύμωσης να την αναλαμβάνουν οι Συνεργατικές Εταιρείες ή οι έμποροι. Η Κύπρος πολύ δύσκολα θα μπορούσε να ανταγωνιστεί τα ανατολικά καπνά των γειτονικών χωρών, εάν ο καπνός για τσιγάρα που παρήγε δεν ήταν σωστά επεξεργασμένος, κατάλληλος για τη βιομηχανία των τσιγάρων, αλλά αυτό ίσχυε και για τον καπνό ο οποίος προοριζόταν για τα ντόπια καπνεργοστάσια.

Σχετικά με την επιβολή ελέγχου επί της καλλιέργειας και επεξεργασίας του καπνού, ώστε να εξασφαλιστεί η τυποποίηση του προϊόντος και μόνο ο καπνός, ο οποίος τηρούσε τα καθορισμένα πρότυπα να μπορεί να γίνει εξαγωγή, αναφέρθηκε πως για να επιτευχθεί αυτό, η Κυβέρνηση θα έπρεπε να θεσμοθετήσει τέτοιους κανονισμούς και να αναλάβει την επίβλεψη του προϊόντος που θα γινόταν εξαγωγή στις αποθήκες των εμπόρων στα λιμάνια.⁴⁸⁶ Μόνο με αυτόν τον τρόπο θα μπορούσε να αποφευχθεί η επανάληψη των λαθών των προηγούμενων χρόνων.

Ναυάγιο του σχεδίου για κάθοδο προσφύγων στην Κύπρο

Για τη διεκπεραίωση του σχεδίου της μεταφοράς προσφύγων από την Ελλάδα στην Κύπρο, μετέβη τον Σεπτέμβριο του 1928 στην Αθήνα ο Επαρχιακός Επόπτης Λάρνακας, Μ. Παπαϊακώβου.⁴⁸⁷ Εκεί συνάντησε τον Βασίλειο Κριμπά,⁴⁸⁸ Διευθυντή του Τμήματος Αγροτικής Αποκατάστασης της Επιτροπής Αποκατάστασης Προσφύγων και τον ενημέρωσε ότι η Κυβέρνηση της Κύπρου χρειαζόταν τη βοήθεια του ελληνικού κράτους, ώστε να μεταφερθούν μερικές οικογένειες στο νησί, οι οποίες θα διακρίνονταν για την τιμιότητα και την εργατικότητα τους, αλλά θα ήταν πρώτιστα γνώστες του καπνού, με σκοπό να βοηθήσουν στη βελτίωση της καλλιέργειας και της επεξεργασίας του κίτρινου φύλλου. Ο Κριμπάς απάντησε πως δεν θα ήταν εύκολο να βρεθούν τέτοιες οικογένειες οι οποίες θα δέχονταν να μετοικήσουν στην Κύπρο, γιατί είχαν ήδη εγκατασταθεί σε διάφορα χωριά και τον

⁴⁸⁵ *Supplement No.1 to The Cyprus Gazette No. 1940, ό.π..*

⁴⁸⁶ SA1/697/27, Proceedings of the tobacco conference held at Nicosia, 30 Ιουλίου 1928.

⁴⁸⁷ SA1/871/1928, Επαρχιακός Επόπτης Λάρνακας προς Διευθυντή Γεωργίας, 15 Οκτωβρίου 1928.

⁴⁸⁸ Ο Βασίλειος Δ. Κριμπάς (1889-1965), γιος μεγαλογαιοκτημόνα στη Μεσσηνία, σπούδασε γεωπόνος στη Γαλλία και ήταν γενικός επιθεωρητής αμπελοουργίας στο Υπουργείο Γεωργίας. Το 1925 προσλήφθηκε στην Επιτροπή Αποκατάστασης Προσφύγων και διορίστηκε Διευθυντής των Αγροτικών Αποκαταστάσεων. Το 1930 παραιτήθηκε γιατί εξελέγη καθηγητής αμπελοουργίας στην Ανωτάτη Γεωπονική Σχολή Αθηνών. Μετά τη διάλυση της Σχολής από τον Ι. Μεταξά διορίστηκε καθηγητής στο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, αλλά με την είσοδο των Γερμανών στην πόλη παραιτήθηκε και ακολούθως, πρωτοστάτησε στην επανίδρυση της Α.Γ.Σ.Α., το 1943. Βλ. Βασίλειος Δ. Κριμπάς, «Το έργο της αγροτικής εγκαταστάσεως της επιτροπής αποκαταστάσεως προσφύγων» *Δελτίο Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών*, 13, Αθήνα 1999, σ. 225-268.

παρέπεμψε στον πρόεδρο σωματείου προσφύγων του Πόντου. Ανάμεσα στους Πόντιους πρόσφυγες θα μπορούσαν να βρεθούν πολύ καλοί αγρότες, γνώστες της καλλιέργειας ανατολικών καπνών.

Η επίσκεψη του Παπαϊακώβου βοήθησε παράλληλα στο να καθοριστεί ο πρακτικός τρόπος με τον οποίο θα γινόταν η επιλογή των οικογενειών αυτών. Κατά την επίσκεψή του στη Θεσσαλονίκη συνάντησε τον Διευθυντή για την Προστασία της Βιομηχανίας του Καπνού, ο οποίος επαίνεσε τις προσπάθειες της Κυβέρνησης της Κύπρου και πρότεινε η επιλογή να γίνει λαμβάνοντας υπόψη την ανατροφοδότηση από τον έμπορο στον οποίο πωλούσε τον καπνό η κάθε υποψήφια οικογένεια ή πρόσωπο.⁴⁸⁹ Ο έμπορος ήταν ο κατάλληλος για να προσφέρει την πιο εμπειριστατωμένη άποψη κατά πόσον ο καπνός που αγόραζε από τον κάθε καλλιεργητή ήταν καλής ή όχι ποιότητας και εάν κατάφερε να πωληθεί στα καπνεργοστάσια. Με αυτόν τον τρόπο αποκλείονταν οι οικογένειες, οι οποίες δεν είχαν αποκατασταθεί πλήρως και βρίσκονταν για παράδειγμα σε αστικό κέντρο χωρίς να εξασκούν την πραγματική τους τέχνη, που θα μπορούσε να είναι η καπνοκαλλιέργεια. Παράλληλα, θα ήταν δυνατόν να εξασφαλιστούν αποδεδειγμένα οι καλύτερες οικογένειες και να μειωθεί το περιθώριο λάθους. Παράλληλα, όμως, ζητείτο να προχωρήσει και η βρετανική διοίκηση στα απαραίτητα βήματα για να καθορίσει το πλαίσιο εγκατάστασης των προσφύγων στην Κύπρο και να ενημερώσει ανάλογα τις ελληνικές αρχές, ώστε να είναι ευκολότερο για αυτούς να αποδεχθούν την πρόταση. Χρειαζόταν να γνωστοποιηθεί ο τόπος που θα μετοικούσαν και οι διευκολύνσεις που θα τους παρέχονταν, γιατί καμία οικογένεια, η οποία είχε εγκατασταθεί πλήρως στην Ελλάδα δεν θα επέλεγε να έρθει σε ένα ασαφές τοπίο. Ιδιαίτερα σημαντικό ήταν να προσφερθεί και επιδότηση, μηνιαία ή ετήσια, σε όσους θα επέλεγαν να έρθουν, καθιστώντας την πρόταση ακόμη πιο ελκυστική.⁴⁹⁰

Ο Κριμπάς, ως έμπειρος, για να βοηθήσει σε αυτό τον σκοπό τη βρετανική διοίκηση έστειλε επιστολή προς τον Επιθεωρητή Γεωργίας της Κύπρου, Π. Μ. Συμεωνίδη και τον ενημέρωσε για τις διευκολύνσεις που είχε προσφέρει το ελληνικό κράτος στους πρόσφυγες.⁴⁹¹ Συγκεκριμένα, οι πρόσφυγες καπνοκαλλιεργητές που είχαν εγκατασταθεί στην Ελλάδα λάμβαναν μια έκταση γης, η οποία θα μπορούσε να ικανοποιήσει τις ανάγκες τους και ήταν ανάλογη με τις ικανότητες και δεξιότητές τους. Η έκταση κυμαινόταν από 15 σκάλες, στην περίπτωση των απλών γεωργών, και έφτανε μέχρι 100-120 σκάλες σε ορισμένες περιπτώσεις που αφορούσαν καλλιεργητές που θα αναλάμβαναν εκτεταμένη καλλιέργεια. Επίσης, τους παραχωρούνταν μία οικία για τις ανάγκες τους, με στάβλο, υπόστεγο και χώρο για την αποξήρανση των καπνών. Επιπρόσθετα, το ελληνικό κράτος εφοδίαζε τους πρόσφυγες καλλιεργητές και με τα απαραίτητα μέσα για να αρχίσουν την ενασχόλησή τους με τη γεωργία, δηλαδή ένα ζώο, άροτρο, κάρο και μικρά γεωργικά εργαλεία.

⁴⁸⁹ SA1/871/1928, Επαρχιακός Επόπτης Λάρνακας προς Διευθυντή Γεωργίας, 15 Οκτωβρίου 1928.

⁴⁹⁰ Στο ίδιο.

⁴⁹¹ SA1/871/1928, Β. Κριμπάς προς Επιθεωρητή Γεωργίας, 29 Σεπτεμβρίου 1928.

Επίσης, τους προσέφερε τουλάχιστον για τα δύο πρώτα χρόνια ζωοτροφή για το ζώο τους, μέσα βιοπορισμού για τη συντήρηση της οικογένειας, ωστόσο καταστούν οικονομικά ανεξάρτητοι. Ακόμη, μπορούσαν να τους χορηγηθούν ειδικά δάνεια για να αρχίσουν τις γεωργικές τους ασχολίες.

Για να χορηγηθούν τα δάνεια, αλλά και οι γαίες στους πρόσφυγες στην Ελλάδα εγκαθίσταντο υποχρεωτικά ως «Ομάδες» δεκαμελείς, οι οποίες διοικούνταν από τριμελές Συμβούλιο και έτσι η βοήθεια αυτή διανεμόταν ανάλογα των αναγκών και των δυνάμεων καθενός στην «Ομάδα».⁴⁹² Επιπλέον, οι Ομάδες αυτές μπορούσαν να μεταβληθούν σε γεωργικούς Συνεταιρισμούς. Στην Κύπρο αυτό δεν μπορούσε να εφαρμοστεί και ήδη το θέμα της χορήγησης για την υλοποίηση του σχεδίου δανείων μέσω των Συνεργατικών Εταιρειών και της Αγροτικής Τράπεζας δεν μπορούσε να πραγματοποιηθεί, λόγω της δύσκολης οικονομικής κατάστασης των καλλιεργητών. Από την άλλη, η βρετανική διοίκηση μπορεί να είχε πρόθεση να «σταθεί αργός» στο σχέδιο αυτό, όπως είχε δηλώσει ο Διευθυντής Γεωργίας και συνεπώς, να μελετήσει το ζήτημα περαιτέρω, ωστόσο δεν ήταν πρόθυμη να προσφέρει ανάλογες διευκολύνσεις. Έτσι, η ενημέρωση που δόθηκε από τον Κριμπά ήταν ότι τελικά οι ενέργειες της Επιτροπής Αποκατάστασης Προσφύγων δεν καρποφόρησαν, αφού δεν βρέθηκαν πρόσφυγες οι οποίοι να δέχονταν να μετακινηθούν χωρίς κίνητρα, οδήγησαν την Κυβέρνηση σε διαφορετικές επιλογές.⁴⁹³ Επιπλέον, ούτε οποιαδήποτε άλλη βοήθεια δεν μπορούσε να αναμένεται από την Επιτροπή και για αυτό ο Διευθυντής Γεωργίας προχώρησε, με την έγκριση του Αποικιακού Γραμματέα, στην έκδοση ανακοίνωσης με ημερομηνία 21 Σεπτεμβρίου 1928.⁴⁹⁴ Στην ανακοίνωση προσκαλούσε όσους καπνοκαλλιεργητές προέρχονταν από τις καπνοπαραγωγικές περιοχές της Ελλάδας και της Τουρκίας και κατοικούσαν στην Κύπρο, εάν επιθυμούσαν να ασχοληθούν με την καπνοκαλλιέργεια στο νησί, να επικοινωνήσουν μαζί του. Όσοι θα επιδείκνυαν ενδιαφέρον θα έπρεπε, σύμφωνα με την ανακοίνωση, να παρουσιάσουν λεπτομερώς την εμπειρία που κατείχαν στην καλλιέργεια, επεξεργασία και ζύμωση του καπνού.

Η πρόθεση αυτή της Κυβέρνησης είχε βρει θετική ανταπόκριση πριν ακόμη εκδοθεί η ανακοίνωση, αφού ήδη είχε λάβει δύο αιτήσεις.⁴⁹⁵ Η μία προερχόταν από τον Αναστάσιο Κανέτη από την επαρχία Σμύρνης, ο οποίος εργαζόταν στην Εταιρεία Αμιάντου και κατοικούσε στη Λεμεσό. Επιστολή εκ μέρους του συνέταξε ο Κυριάκος Π. Ρωσσίδης, ο οποίος έγραφε ότι ο υποψήφιος ήταν «γνώστης και έμπειρος της καλλιέργειας ταύτης».⁴⁹⁶ Ως εκ τούτου, σημείωνε πως εάν η Κυβέρνηση κατά τη «σοβαρή προσπάθειά της» να αναπτύξει την επικερδή αυτή καλλιέργεια «δια της διαδικασίας της τέχνης και πρακτικής της παραγωγής καπνών, εθεώρει πρόσφορον να χρησιμοποιήσει τον ειδικόν

⁴⁹² Στο ίδιο, σ. 238-239.

⁴⁹³ SA1/871/1928, Διευθυντής Τμήματος Αγροτικών Αποκαταστάσεων προς Διευθυντή Γεωργίας, 7 Σεπτεμβρίου 1928.

⁴⁹⁴ SA1/871/1928, Notice. Tobacco Growers, Διευθυντής Γεωργίας, 21 Σεπτεμβρίου 1928.

⁴⁹⁵ SA1/871/1928, Διευθυντής Γεωργίας προς Αποικιακό Γραμματέα, 22 Σεπτεμβρίου 1928.

⁴⁹⁶ SA1/871/1928, Κυριάκος Π. Ρωσσίδης προς Αποικιακό Γραμματέα, 18 Σεπτεμβρίου 1928.

τούτον καπνοκαλλιεργητήν όχι μόνον θα προσήγε την πραγματοποίησιν του προγράμματός της, αλλά θα απέφευγε και τας δαπάνας της μεταφοράς ενός τοιούτου εξ Ελλάδος και άλλας υποχρεώσεις».

Ο συγκεκριμένος καπνοκαλλιεργητής δεν επιλέχθηκε από την αρμόδια επιτροπή του Τμήματος Γεωργίας, η οποία ορίστηκε για εκλέξει τους καταλληλότερους για τις θέσεις και η οποία αποτελούνταν από τους Mills, Πολυκράτη και Συμεωνίδη, ωστόσο άλλοι πέντε εγκρίθηκαν για εργοδότηση.⁴⁹⁷ Οι νέοι αυτοί υπάλληλοι του Τμήματος Γεωργίας αποφασίστηκε να αρχίσουν τις υπηρεσίες τους από την 1^η Δεκεμβρίου 1928.⁴⁹⁸ Ο μισθός τους θα εξαρτιόταν από την εμπειρία και τα προσόντα του καθενός και θα κυμαινόταν από £5 έως £10· επιπρόσθετα θα λάμβαναν και επίδομα για έξοδα ταξιδιού.⁴⁹⁹ Για τον σκοπό αυτό το ποσό των £600 θα έπρεπε να τεθεί στα «Έξοδα για Εμπειρογνώμονα Καπνού» και να συμπεριληφθεί στον προϋπολογισμό του 1929 στο κεφάλαιο «Ενθάρρυνση της Βιομηχανίας του Καπνού» με τα υπολογιζόμενα έξοδα να ανέρχονται στις £900.

Οι πέντε εμπειρογνώμονες που προσλήφθηκαν (Δημήτρης Θεοδωρίδης, Ohannes Semerdjian, Αντώνιος Νικολαΐδης, Αναστάσιος Καστανιάς, Adem Ismail Effendi)⁵⁰⁰ τοποθετήθηκαν ένας στην Αμμόχωστο, μαζί με τον Πολυκράτη, ένας στη Λευκωσία, ένας στη Λάρνακα, ένας στη Λεμεσό και ένας στην Πάφο, ενώ στην Κερύνεια παρέμεινε ο Ε. Δημητρίου και στη Γιαλούσα ο Ν. Μορφάκης.⁵⁰¹ Μαζί με τους άντρες ειδικούς προσλήφθηκε και μια γυναίκα, η Hanum Sherif, γυναίκα του Α. Ismail Effendi, η οποία θα αναλάμβανε να καθοδηγήσει τις γυναίκες της κοινότητας Γαλάτειας, στην Καρπασία, στην τέχνη της επεξεργασίας του καπνού. Ο μισθός της καθορίστηκε στις £4 τον μήνα, ενώ των ανδρών, που αρχικά καθορίστηκε στις £6, ανήλθε λίγους μήνες μετά την εργοδότησή τους στις £8 τον μήνα.

⁴⁹⁷ SA1/871/1928, Διευθυντής Γεωργίας προς Αποικιακό Γραμματέα, 3 Νοεμβρίου 1938.

⁴⁹⁸ SA1/871/1928, Αποικιακός Γραμματέας προς Διευθυντή Γεωργίας, 17 Νοεμβρίου 1928.

⁴⁹⁹ SA1/871/1928, Διευθυντής Γεωργίας προς Αποικιακό Γραμματέα, 3 Νοεμβρίου 1938.

⁵⁰⁰ SA1/871/1928, Διευθυντής Γεωργίας προς Αποικιακό Γραμματέα, 27 Δεκεμβρίου 1928.

⁵⁰¹ SA1/871/1928, Διευθυντής Γεωργίας προς Αποικιακό Γραμματέα, 3 Νοεμβρίου 1938.

Τα είδη καπνού που καλλιεργούνταν και η αξιολόγηση δειγμάτων από το Αυτοκρατορικό Ινστιτούτο

Τον Δεκέμβριο 1917, ο Bevan σε ενημέρωσή του προς τον Αρχιγραμματέα,⁵⁰² κατέγραφε πως στην Κύπρο καλλιεργούνταν δύο τύποι καπνού: ανατολικό φύλλο καπνού ή κίτρινο⁵⁰³ για τσιγάρα και ο υποκαπνισμένος καπνός ή τύπου Λατάκιας, κυρίως για καπνό πίπας.⁵⁰⁴ Ο πρώτος μετά τη μεταφύτευσή του από τα σπορεία στον καπναγρό δεν ποτιζόταν, ενώ ο δεύτερος χρειαζόταν πότισμα. Έως τότε το σύνολο των εξαγωγών μη βιομηχανοποιημένου καπνού της Κύπρου ήταν τύπου Λατάκιας. Τα δυο αυτά είδη καπνού συνέχισαν να είναι τα κύρια είδη, τα οποία καλλιεργούνταν τουλάχιστον μέχρι και τα τέλη περίπου της δεκαετία του 1930, όπως επιβεβαιωνόταν και από τον Εμπορικό Επίτροπο της Κύπρου στο Λονδίνο στην αναφορά του προς την εταιρεία “Anglo-American Agency” σχετικά με την καπνοκαλλιέργεια στο νησί.⁵⁰⁵

Τα ανατολικά καπνά που καλλιεργούνταν στην Κύπρο⁵⁰⁶ ήταν κυρίως ποικιλίας Σαμψούντας⁵⁰⁷, Τραπεζούντας και Καβάλας και με τη βοήθεια των ειδικών καπνοδιδασκάλων από την Ελλάδα η καλλιέργεια ανατολικών καπνών είχε σταδιακά αποφέρει αξιοπρεπή ποιότητα καπνού για τσιγάρα. Ο καπνός στην Κύπρο, όπως ανέφερε ο Κυβερνήτης Ronald Storrs τον Δεκέμβριο του 1930 τύγχανε επεξεργασίας σε «καλούπια» και «Μπασί-Μπαγλί».⁵⁰⁸ Η τελευταία φράση στα τούρκικα σημαίνει κεφαλοδεμένο⁵⁰⁹ και έτσι λεγόταν η επεξεργασία Καβάλας, όπου γινόταν σαφής διαχωρισμός ανά χέρι σε κάθε δέμα, προβολή των καλύτερων χαρακτηριστικών του καπνού και απόκρυψη των ελαττωμάτων κάθε παρτίδας.⁵¹⁰

Ο κυριότερος κανόνας της εμπορικής επεξεργασίας του καπνού για την κατασκευή του τελικού δέματος, ανεξάρτητα από ποιο πρότυπο ακολουθούνταν ήταν το κάθε μικρό δέμα (παστάλι) και το μεγαλύτερο δέμα να περιλαμβάνει φύλλα από την ίδια ποιότητα και περιοχή παραγωγής.⁵¹¹ Στο

⁵⁰² SA1/1142/1917, Διευθυντής Γεωργίας προς Αρχιγραμματέα, 29 Δεκεμβρίου 1917.

⁵⁰³ SA1/1142/1917, Εμπορικός Επίτροπος Κύπρου στο Λονδίνο προς Anglo-American Agency, 20 Μαρτίου 1933.

⁵⁰⁴ SA1/1142/1917, Estimated Expenditure for Tobacco Cultivation in Cyprus by W. Bevan, 31 Δεκεμβρίου 1917.

⁵⁰⁵ SA1/1142/1917, Εμπορικός Επίτροπος Κύπρου στο Λονδίνο προς Anglo-American Agency, 20 Μαρτίου 1933.

⁵⁰⁶ W. Bevan, *στο ίδιο*, σ. 95.

⁵⁰⁷ Ο καπνός Σαμψούντας πήρε το όνομά του από την ομώνυμη πόλη του Πόντου και στην Ελλάδα καλλιεργούνταν στην περιοχή της Κατερίνης. Ο σπόρος του καπνού αυτού είναι παραλλαγή του καπνού Μπασί-Μπαγλί και μεταφέρθηκε από τη Μαύρη Θάλασσα. Βλ. Ελευθέριος Ε. Συνοδινός, *Περί καπνού και καπνίσματος*, Αθήνα 1967, σ. 20.

⁵⁰⁸ SA1/561/1926, Κυβερνήτης Κύπρου προς Hugo Cunliffe-Owen, 5 Δεκεμβρίου 1930.

⁵⁰⁹ Γιώργος Καραντζούλης, «Ποικιλίες ανατολικών καπνών στην Ελλάδα», *Η ιστορία του ελληνικού τσιγάρου*, Αθήνα 1997, σ. 22.

⁵¹⁰ Σ. Φλέβάρης - Μ. Ρεντετζή, *στο ίδιο*, σ. 33.

⁵¹¹ *Στο ίδιο*, σ. 32.

μικρό δέμα Καβάλας η πρώτη στρώση αποτελούνταν από ένα φύλλο χωρίς κανένα ψεγάδι (γιαλίζ), με άλλα δύο, τα οποία τοποθετούνταν ανάποδα, ελαφρώς ανοικτά με τις άκρες τους να εφάπτονται η μία πάνω στην άλλη και η δεύτερη στρώση αποτελούνταν από τέσσερα φύλλα, τοποθετημένα με τον ίδιο τρόπο. Οι δύο αυτές στρώσεις εναλλάσσονταν μέχρι να συμπληρωθούν 8-9 στρώσεις με τρία φύλλα και 8-9 με τέσσερα. Στο σύνολό του το μικρό δέμα αποτελούνταν από 56-93 φύλλα.⁵¹²

Τέλος, για να κατασκευαστεί το δέμα Καβάλας χρησιμοποιούνταν ένα ξύλινο κουτί – σεντούκι (διαστάσεις 45X40X140 εκ.), το πλάτος του οποίου μπορούσε να ρυθμίζεται από τον σεντουκτοή ή ντεκτοή.⁵¹³ Στο ξύλινο κουτί τοποθετούνταν προσεκτικά τα πρώτα έξι μικρά δέματα, με το άριστο φύλλο προς τα επάνω δεξιά και αντίστοιχα, τα επόμενα έξι με τις κορυφές των φύλλων να ακουμπούν στην αριστερή πλευρά του κουτιού. Το δέμα που κατασκευαζόταν περιείχε 22-26 στρώσεις των 12 μικρών δεμάτων και το πιο σημαντικό μέρος του ήταν το δέσιμο, γιατί με αυτό τον τρόπο εξασφαλιζόταν ένα συμπαγές δέμα και όριζε τη δεξιά και αριστερή πλευρά του, στοιχείο καθοριστικό για την ποιοτικό έλεγχο. Στο δέμα τα μικρά δέματα τοποθετούνταν ανάλογα με την ποιότητά τους σε συγκεκριμένη θέση και ο καλύτερος καπνός βρισκόταν στο κέντρο της δεξιάς πλευράς του δέματος.⁵¹⁴

Στην Κύπρο, παρόλο που ακολουθούνταν αυτός ο τρόπος επεξεργασίας, όπως κατέγραφε ο Storrs, τα δέματα που φτιάχνονταν δεν τηρούσαν πιστά αυτή τη διαδικασία, αφού πολλές ήταν οι αναφορές για το πόσο κακής ποιότητας ή και αρκετές φορές μη εμπορεύσιμα ήταν. Ορισμένοι μεγάλοι καλλιεργητές και έμποροι έφτιαχναν τον καπνό τους σε δέματα (85 οκάδες), περνώντας τα φύλλα στο νήμα, τα οποία με αυτό τον τρόπο τοποθετούνταν στην πρέσα.⁵¹⁵ Τοποθετούσαν τον καπνό καλής ποιότητας στη μέση και τον κατώτερης ποιότητας στις άκρες, αφού οι αγοραστές συνήθως άνοιγαν τα δέματα στη μέση και έπαιρναν από εκεί δείγμα για αξιολόγηση. Ακόμη, υπήρχε η συνήθεια να συμπεριλαμβάνονται τα λουλούδια και οι μίσχοι, οι οποίοι κόβονταν σε μικρά κομμάτια και τοποθετούνταν ανάμεσα σε κάθε τρίτο ή τέταρτο φύλλο καπνού. Ο καπνός, ο οποίος κατασκευαζόταν σε δέματα είχε κατά 2 σελίνια ανά οκά υψηλότερη τιμή από τον καπνό που δεν είχε δεματοποιηθεί. Ο καπνός ο οποίος παραλαμβάνόταν από τους μικροκαλλιεργητές ήταν φρέσκος και στοίχιζε από 2 έως 3 γρόσια έως 2½ έως 4 γρόσια την οκά.⁵¹⁶ Βέβαια, κάποιοι έμποροι μείωναν την τιμή στα 2¼ γρόσια με εξαναγκασμό, με την πρόφαση ότι υπήρχαν λουλούδια και μίσχοι, τα οποία πολλές φορές οι ίδιοι επέτρεπαν να υπάρχουν στις αρχικές συμφωνίες για αγορά.

⁵¹² Στο ίδιο, σ. 34.

⁵¹³ Στο ίδιο, σ. 35.

⁵¹⁴ Στο ίδιο, σ. 36.

⁵¹⁵ SA1/1142/1917, Estimated Expenditure for Tobacco Cultivation in Cyprus by W. Bevan, 31 Δεκεμβρίου 1917.

⁵¹⁶ Στο ίδιο.

Στο πλαίσιο των προσπαθειών για ανάπτυξη της καπνοκαλλιέργειας, το Τμήμα Γεωργίας απέστειλε τα δείγματα από τις δοκιμές καλλιέργειας που διεξήγαγε στα κατά τόπους κυβερνητικά φυτώρια στο Αυτοκρατορικό Ινστιτούτο (Imperial Institute), για αξιολόγηση και καθοδήγηση ως προς τη βελτίωση της ποιότητας της παραγωγής.

Το 1914 ο Αρμοστής Hamilton Goold-Adams είχε λάβει επιστολή από τον Υπουργό Αποικιών στην οποία παραθέτονταν οι όροι βάσει των οποίων το Ινστιτούτο θα αναλάμβανε να ετοιμάσει αναφορές για τεχνικά θέματα, τα οποία θα αφορούσαν κυρίως στη σύσταση και στην αξία διαφόρων πρώτων υλών για ιδιώτες και εταιρίες.⁵¹⁷ Συγκεκριμένα, θα διεξήγαγε έρευνες για την αξία νέων ή όχι ιδιαίτερα γνώριμων πρώτων υλών για εμπορικούς σκοπούς, καθώς επίσης χημικές αναλύσεις, εκθέσεις και αξιολογήσεις για πρώτες ύλες, όπως μεταλλεύματα, ίνες, ελαιόκαρπους, τρόφιμα, και του καπνού. Επιπλέον, κατά τις αξιολογήσεις θα γινόταν αναγνώριση των φυτικών και μεταλλικών ουσιών των πρώτων υλών αυτών.

Το Αυτοκρατορικό Ινστιτούτο ιδρύθηκε τον Μάιο του 1893 και αποτελούσε κέντρο για την προώθηση των αυτοκρατορικών συμφερόντων της Μεγάλης Βρετανίας.⁵¹⁸ Η λειτουργία του Ινστιτούτου χαρακτηριζόταν από αστάθεια. Συγκεκριμένα, είχε εγκαθιδρυθεί σε μία εποχή κορύφωσης της αποικιακής δύναμης της Μ. Βρετανίας με πρωταρχικούς στόχους να αναπτύξει τους αυτοκρατορικούς πόρους, συμπεριλαμβανομένης της εκπαίδευσης στις τέχνες και στις επιστήμες, καθώς και τη διάδοση των γνώσεων οι οποίες αφορούσαν στις εμπορικές και βιομηχανικές δυνατότητες της Αυτοκρατορίας. Όμως εξαιτίας της ευρύτητας των στόχων αυτών, πολύ σύντομα το Ινστιτούτο είχε καταστεί αναποτελεσματικό.

Από το 1914 και έπειτα, το Ινστιτούτο σε αντίθεση με την πολιτική που εφάρμοζε τα προηγούμενα χρόνια, όπου δεν αναλάμβανε αιτήματα από ιδιώτες και εμπορικούς οίκους, εξαιτίας του μεγάλου όγκου εργασίας που είχε να διεκπεραιώσει, θα μπορούσε πλέον να διευρύνει τις εργασίες του και να ετοιμάσει αναφορές και έρευνες και για αυτούς, με πληρωμή. Η διεύρυνση των εργασιών γινόταν εφικτή, γιατί το 1914 εγκαθιδρύθηκε από το Ινστιτούτο το “Technical Information Bureau”, για την άμεση εξυπηρέτηση αυτών των αιτημάτων. Το νέο γραφείο θα εντασσόταν στο Τμήμα Επιστημονικής και Τεχνικής Έρευνας (“Scientific and Technical Research Department”) και θα στελεχωνόταν κυρίως από ειδικούς, οι οποίοι κατείχαν εμπειρία δουλεύοντας ήδη σε αυτό το Τμήμα, το οποίο διεξήγαγε τις εργασίες του σε συνεργασία με τους παραγωγούς των αποικιών και τους βιομήχανους της Αγγλίας.⁵¹⁹ Η εγκαθίδρυση του Γραφείου τη συγκεκριμένη περίοδο είχε ως

⁵¹⁷ “The Imperial Institute”, *The Cyprus Journal*, Οκτώβριος 1914, σ. 809.

⁵¹⁸ G. Alex Bremner, “Some Imperial Institute” Architecture, Symbolism, and the Ideal of Empire in Late Victorian Britain, 1887-93, *Journal of the Society of Architectural Historians*, 62, 2003, σ. 50.

⁵¹⁹ “The Technical Information Bureau of the Imperial Institute”, *The Cyprus Journal*, Απρίλιος 1915, σ. 841.

στόχο να βοηθήσει την ανάπτυξη των διαφόρων κλάδων της βιομηχανίας της Αγγλίας και των αποικιών, που πριν από την έναρξη του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου μονοπωλούσε η Γερμανία.

Έτσι, τον Ιούνιο του 1915, ο Διευθυντής Γεωργίας, W. Bevan, απέστειλε για εξέταση στο Ινστιτούτο ένα πακέτο από δείγματα φύλλων καπνού, τα οποία είχαν καλλιεργηθεί (i) σε δύο εκτάσεις γης στη Λευκωσία και κατατάσσονταν σε «καλή» και «μέση» ποιότητα, (ii) στην Πόλη της Χρυσόχου, (iii) στο κυβερνητικό φυτώριο στη Μόρφου και (iv) στο κυβερνητικό φυτώριο στη Λάπηθο, από σπόρο ο οποίος είχε εισαχθεί.⁵²⁰

Από τα πέντε συγκεκριμένα δείγματα τα οποία είχαν σταλεί μόνο αυτά τα οποία είχαν καλλιεργηθεί στη Λευκωσία ήταν ικανοποιητικής ποσότητας για να τύχουν αξιολόγησης.⁵²¹ Το ένα δείγμα το οποίο κατατασσόταν στην «καλή» ποιότητα καπνού προσομοίαζε στην εμφάνιση με τύπο φύλλου Μπασμάς⁵²², ενώ το δείγμα «μεσαίας» ποιότητας καπνού με τουρκικό⁵²³ τυπικό φύλλο καπνού. Για την εμπορική τους αξιολόγηση, τα καπνά είχαν δοθεί σε τρεις εταιρείες παραγωγής, οι οποίες ως κοινή εκτίμηση κατέγραψαν ότι τέτοια καπνά θα μπορούσαν να πωληθούν στην αγγλική αγορά μόνο για σκοπούς ανάμειξής τους με τουρκικού τύπου πιο αρωματικά καπνά.

Η τρίτη εταιρεία χρησιμοποίησε για δοκιμαστικούς σκοπούς τα καπνά για την παρασκευή τσιγάρων και επισήμανε ότι επειδή αυτά δεν είχαν ωριμάσει πλήρως, δεν θα λαμβάνονταν τα σωστά αποτελέσματα καπνίζοντάς τα ως είχαν. Αντιθέτως, εάν αυτά είχαν ζυμωθεί μέσα από τη σωστή αποθήκευση, η ποιότητα και το άρωμά τους θα ενισχυόταν σημαντικά. Συνεπώς, τα καπνά αυτά θα έπρεπε να αξιολογηθούν όχι τον Ιούλιο όπως είχαν σταλεί, αλλά μετά από τρεις μήνες, γιατί όπως σημείωσε όλα τα καπνά τέτοια εποχή ήταν σε προβληματική κατάσταση, εξαιτίας της υγρασίας και της ζέστης. Εντούτοις, εκτιμούσε ότι τα καπνά αυτά ήταν κατάλληλα για την αγορά της Αγγλίας και εάν ήταν στην κατάσταση που είχε υποδειχθεί και εκτιμούνταν τη συγκεκριμένη περίοδο, δηλαδή τον Ιούλιο του 1915, η τιμή τους θα κυμαινόταν από 1 σελίνι και 6 πέννες μέχρι 2 σελίνια τη λίβρα. Κάτω από φυσιολογικές συνθήκες θα πωλούνταν από 1 σελίνι έως 1 σελίνι και 3 πέννες τη λίβρα.

Γενικότερα τα καπνά όπως υποδείχθηκε από το Ινστιτούτο προσομοίαζαν όσον αφορά στο σχήμα και το μέγεθος με τα τουρκικού τύπου, αλλά στη γεύση ήταν «καυστικά» και ελαφρώς αρωματικά. Τα ελαττώματα αυτά θα εξαφανίζονταν εάν υπήρχε μεγαλύτερη εμπειρία στην επεξεργασία του

⁵²⁰ SA1/1056/1915, W. Bevan προς Αρχιγραμματέα, 2 Ιουνίου 1915.

⁵²¹ SA1/1056/1915, Imperial Institute of the United Kingdom, The Colonies and India, Report on Tobacco from Cyprus, 30 Ιουλίου 1915.

⁵²² Στα τουρκικά σημαίνει πατημένο (φύλλο) και παραγόταν στην Ανατολική Μακεδονία και τη Θράκη. Για την επεξεργασία του, βλ. Γ. Καραντζούλης, *στο ίδιο*, σ. 21, Σ. Φλεβάρης – Μ. Ρεντετζή, *Καπνός, ό.π.*, σ. 43.

⁵²³ Τα τουρκικά καπνά όπως ονομάζονταν ήταν τα μικρόφυλλά καπνά, τα οποία αργότερα ονομάστηκαν ανατολικά και προήλθαν από την προσαρμογή των αμερικάνικων σπόρων στις τοπικές κλιματολογικές και εδαφικές συνθήκες που υπήρχαν, γεγονός που εξηγούσε και τον μεγάλο αριθμό των ποικιλιών τους. Αντίθετα στην Αμερική υπήρχαν μόνο μεγαλόφυλλα καπνά. Βλ. Γιώργος Καραντζούλης, «Τα ελληνικά ανατολικά καπνά», *Η ιστορία του ελληνικού τσιγάρου*, Αθήνα 1997, σ. 19.

καπνού και στόχος ήταν τα καπνά της Κύπρου να προσομοιάσουν όσο το δυνατό περισσότερο στα τουρκικά καπνά τύπου Μπασμά. Ταυτόχρονα δινόταν η συμβουλή στο Τμήμα Γεωργίας όπως προχωρήσει σε δοκιμές διαφόρων ειδών ανατολικού καπνού, ωστόσο διαπιστωθεί ποιο ήταν καταλληλότερο για την Κύπρο.

Τον Μάρτιο του 1916 το Τμήμα Γεωργίας απέστειλε στο Ινστιτούτο για αξιολόγηση καπνά τα οποία είχαν καλλιεργηθεί από τον ιδιώτη καλλιεργητή Houry στο κτήμα του.⁵²⁴ Τα αποτελέσματα της αξιολόγησης αυτής ήταν ιδιαίτερα σημαντικά για το Τμήμα Γεωργίας, αφού θα μπορούσε να γίνει σύγκριση με αυτά που το ίδιο καλλιεργούσε. Τα δείγματα από το κτήμα του Houry ήταν καπνά τουρκικού τύπου και είχαν χρησιμοποιηθεί για την παραγωγή τσιγάρων. Ο καπνός τους όμως ήταν μάλλον πικρός, οξύς και ελάχιστα αρωματικός. Παράλληλα, ήταν ευδιάκριτα κατώτερης ποιότητας από τα καπνά που είχαν σταλεί από το Τμήμα Γεωργίας, τα οποία όμως, όπως είχε επισημανθεί, είχαν βελτιωθεί σημαντικά εξαιτίας της ωρίμανσής τους από τη σωστή αποθήκευση. Ως εκ τούτου, και τα συγκεκριμένα καπνά θα μπορούσαν να βελτιωθούν και να είναι ισάξια με αυτά του Τμήματος Γεωργίας, εάν ζυμώνονταν σωστά.

Τα συγκεκριμένα καπνά θα μπορούσαν να βρουν θέση στην αγγλική αγορά, αλλά θα πωλούνταν σε πολύ χαμηλή τιμή. Συγκεκριμένα, σύμφωνα με την εκτίμηση εταιρείας παραγωγής τουρκικών τσιγάρων στην οποία υποβλήθηκαν για αξιολόγηση, η τιμή τους τον Φεβρουάριο 1916 θα κυμαινόταν από 1 σελίνι μέχρι 1 σελίνι και 6 πέννες ανά λίβρα.

Νέα δείγματα από το Τμήμα Γεωργίας στάλθηκαν για εξέταση και αξιολόγηση στο Ινστιτούτο τον Δεκέμβριο του 1917. Αυτή τη φορά στάλθηκαν δυο πακέτα με καπνό τύπου Καβάλας, τα οποία είχαν καλλιεργηθεί για δοκιμαστικούς σκοπούς το 1916 στους πειραματικούς κήπους του Τμήματος στη Λευκωσία, στον Άγιο Αμβρόσιο, στο Ριζοκάρπασο και στην Πόλη Χρυσόχους.⁵²⁵ Τα τελευταία ήταν τα καλύτερα από τα τέσσερα δείγματα, αφού είχαν αρκετά καλή γεύση και άρωμα. Το Ινστιτούτο επισήμανε πως τα συγκεκριμένα καπνά είχαν τύχει καλύτερης επεξεργασίας από τα καπνά των υπολοίπων δειγμάτων, καθώς και από προηγούμενα δείγματα από τη Λευκωσία, τα οποία είχαν σταλεί από το Τμήμα Γεωργίας το 1915.

Και αυτά τα δείγματα είχαν δοθεί από το Ινστιτούτο για εμπορική αξιολόγηση σε δύο εταιρείες. Η πρώτη έκρινε ότι η ποιότητα καύσης των συγκεκριμένων δειγμάτων, τα οποία κατέταξε στα κοινά ελληνικά καπνά, δεν ήταν ικανοποιητική, ενώ το άρωμά τους ήταν πολύ ελαφρύ. Επίσης, εκτίμησε πως υπό ομαλές συνθήκες στην αγορά θα είχαν ελάχιστη ή σχεδόν καθόλου εμπορική αξία, ενώ η τιμή που μπορούσαν να εξασφάλιζαν πριν από τον πόλεμο θα κυμαινόταν από 3 έως 6 πέννες τη

⁵²⁴SA1/1056/1915, Imperial Institute, Results of the examination of tobacco from Cyprus, 29 Μαρτίου 1916.

⁵²⁵SA1/1056/1915, Αρχιγραμματέας προς Διευθυντή Τμήματος Γεωργίας, 11 Δεκεμβρίου 1917.

⁵²⁵ SA1/1056/1915, Imperial Institute, Report on tobacco from Cyprus, 4 Ιουνίου 1918.

λίβρα. Εντούτοις, καμία εκτίμηση δεν δόθηκε για την τιμή που μπορούσαν να εξασφαλίσουν με βάση τις υπάρχουσες πολεμικές συνθήκες. Αντίθετα, τα αποτελέσματα της αξιολόγησης από τη δεύτερη εταιρεία ήταν περισσότερο ενθαρρυντικά, αφού σύμφωνα με την εκτίμησή της και τα τέσσερα δείγματα ήταν κατάλληλα για την παρασκευή τσιγάρων τουρκικού τύπου και θα μπορούσαν να εξασφαλίσουν τις ακόλουθες τιμές ανά λίβρα: (i) Λευκωσίας 5 σελίνια, (ii) Αγίου Αμβροσίου 6 σελίνια, (iii) Ριζοκαρπάσου 8 σελίνια και Πόλης Χρυσοχούς 10 σελίνια. Ταυτόχρονα, επισήμανε πως εξαιτίας της έλλειψης καπνού από τη Μακεδονία, οι παρασκευαστές τσιγάρων τουρκικού τύπου είχαν βρεθεί στην ανάγκη να τον αντικαταστήσουν με ποικιλίες καπνού από άλλες χώρες. Συνεπώς, εάν τη συγκεκριμένη περίοδο αποστέλλονταν καπνά τα οποία προσομοίαζαν με αυτά τα δείγματα, σίγουρα θα μπορούσαν να βρουν άμεσα αγοραστή στο Λονδίνο.⁵²⁶

Τον Δεκέμβριο του 1919, το Τμήμα Γεωργίας απέστειλε στο Ινστιτούτο νέο δέμα από καπνά ποικιλίας Καβάλας και Σμύρνης,⁵²⁷ τα οποία καλλιεργήθηκαν στον πειραματικό κήπο στη Λευκωσία το 1917.⁵²⁸ Τα δείγματα αυτά συγκρίθηκαν με τέσσερα δείγματα τα οποία είχαν σταλεί προηγουμένως και διαφάνηκε πως ήταν ανώτερα από τα τρία εξ αυτών, τα οποία είχαν καλλιεργηθεί στη Λευκωσία, Άγιο Αμβρόσιο και Ριζοκάρπασο, αλλά κατώτερα από το τέταρτο δείγμα της Πόλης Χρυσοχούς.⁵²⁹ Όπως σημειωνόταν και τα νέα δείγματα θα μπορούσαν να βρουν αμέσως αγοραστές στο Λονδίνο για ανάμειξη με χαρμάνια τουρκικού καπνού.

Επιπλέον, τα δείγματα αυτά είχαν υποβληθεί από το Ινστιτούτο για αξιολόγηση σε παρασκευαστές τσιγάρων στο Λονδίνο, οι οποίοι επισήμαναν ότι και ο καπνός ποικιλίας Καβάλας και ο καπνός ποικιλίας Σμύρνης είχαν πολύ καλή καύση, αλλά όπως σε όλα τα καπνά της Κύπρου έλειπαν καλά χαρακτηριστικά. Συγκεκριμένα, τα καπνά Καβάλας δεν είχαν τελείως αποξηρανθεί, αλλά μπορούσαν να συμπεριληφθούν σε χαρμάνια δεύτερης και τρίτης κατηγορίας, ενώ τα καπνά τύπου Σμύρνης ήταν πολύ καυστικά και άωρα και για αυτό μπορούσαν μόνο να χρησιμοποιηθούν σε πολύ φθηνά τσιγάρα τουρκικού καπνού. Σημαντικό, πάντως, ήταν το γεγονός ότι η ποσότητα από τα καπνά αυτά, η οποία απέμεινε μετά την αξιολόγηση, πωλήθηκε σε εταιρεία παραγωγής τσιγάρων στην τιμή 11 σελινιών τη λίβρα, συμπεριλαμβανομένου και του δασμού.

Ένα νέο δέμα με καπνά στάλθηκε το 1920 στο Ινστιτούτο, από καπνά τα οποία είχαν καλλιεργηθεί στη Λευκωσία.⁵³⁰ Το δέμα περιλάμβανε και πάλι καπνά ποικιλίας Καβάλας και Σμύρνης από τη

⁵²⁶ Στο ίδιο.

⁵²⁷ Τα καπνά τύπου Σμύρνης πήραν το όνομά τους από τη σμυρναϊκή καταγωγή του σπόρου. Καλλιεργούνταν κυρίως στα νησιά Χίο, Σάμο και Μυτιλήνη. Παράλληλα, υπήρχαν και τα Μυρωδάτα Σμύρνης, τα οποία προέρχονταν επίσης από σπόρο από τη Σμύρνη και καλλιεργούνταν στην περιοχή Πτολεμαΐδας. Βλ. Γ. Καραντζούλης, «Ποικιλίες ανατολικών καπνών», στο ίδιο, σ. 22.

⁵²⁸ SA1/1056/1915, Διευθυντής Τμήματος Γεωργίας προς Αρχιγγραμματέα, 6 Δεκεμβρίου 1918, SA1/1056/1915, Διευθυντής Τμήματος Γεωργίας προς Αρχιγγραμματέα, 27 Δεκεμβρίου 1918.

⁵²⁹ SA1/1056/1915, Imperial Institute, Report on tobacco from Cyprus, 31 Ιουλίου 1919.

⁵³⁰ SA1/1056/1915, Αρχιγγραμματέας προς Διευθυντή Imperial Institute, 29 Μαρτίου 1920.

σοδειά του 1917 και καπνά ποικιλίας Σμύρνης, Καβάλας και Ξάνθης από τη σοδειά του 1918. Το Ινστιτούτο υπέδειξε πως τα συγκεκριμένα καπνά είχαν καλή ποιότητα καύσης, σε αντίθεση με την ποικιλία Σμύρνης του 1917.⁵³¹ Με βάση το άρωμά τους τα καπνά κατατάσσονταν στα ελαφρά τουρκικής ποιότητας καπνά, με εξαίρεση το δείγμα ποικιλίας Ξάνθης του 1918, που η γεύση του ήταν πιο έντονη και πιο δυνατή από τις υπόλοιπες. Συμπερασματικά, επισημάνθηκε στο Τμήμα Γεωργίας πως τα καπνά αυτά προσομοιάζαν όσον αφορούσε στην ποιότητα της καύσης τους με τα καπνά που είχαν σταλεί το προηγούμενο έτος (Δεκέμβριος 1919), αλλά το άρωμά τους ήταν κατώτερο και γενικότερα ήταν αδύνατα και δεν είχαν ιδιαίτερα χαρακτηριστικά.

Για την εμπορική αξιολόγηση των συγκεκριμένων καπνών, το Ινστιτούτο τα υπέβαλε στις εταιρείες που είχαν αγοράσει τα προηγούμενα δείγματα από την Κύπρο, αλλά αυτές αρνήθηκαν να τα αγοράσουν, γιατί εκτίμησαν πως ήταν χαμηλής ποιότητας και ακατάλληλα για την παραγωγή ανώτερης ποιότητας τσιγάρων, ενώ επισημάνθηκε πως προσομοιάζαν σε ποιότητα με τα καπνά, τα οποία προέρχονταν γενικότερα από την Κύπρο και δεν είχαν πλέον ζήτηση. Αυτή η αρνητική εκτίμηση είχε επιβεβαιωθεί και από άλλες εταιρείες παρασκευαστών, καθώς και από μεσίτες και εμπόρους, στους οποίους είχαν προωθηθεί. Ταυτόχρονα, αναφέρθηκε ότι στο Λονδίνο υπήρχαν μεγάλες ποσότητες τέτοιων καπνών, αλλά η ζήτησή τους ήταν πολύ περιορισμένη, ενώ παράλληλα ήταν δύσκολο να διατεθούν τέτοιες μικρές παρτίδες. Αυτό συνέβαινε γιατί στην αγορά του Λονδίνου είχαν αρχίσει πλέον να εισάγονται σημαντικές ποσότητες τουρκικού καπνού και ήταν πολύ δύσκολο πια να βρεθεί αγοραστής για τα χαμηλής ποιότητας καπνά. Έτσι, για να μπορέσουν να έχουν θέση στην αγορά, θα έπρεπε να τύχουν μεγαλύτερης φροντίδας, τόσο στο στάδιο της καλλιέργειας, όσο και στο στάδιο της επεξεργασίας, ώστε να αποκτήσουν καλύτερη ουσία, να καταστούν λιγότερο εύθραυστα και επίσης, να μειωθεί το ποσοστό των πράσινων και μαύρων φύλλων, στοιχείο το οποίο καταδείκνυε την κακή επεξεργασία και ζύμωση.

Εξαιτίας, λοιπόν, του γεγονότος ότι έπαψε πλέον να υπάρχει έλλειψη τουρκικού καπνού, όπως συνέβαινε τα προηγούμενα χρόνια στην αγορά του Λονδίνου, το Ινστιτούτο ενημέρωσε την Κυβέρνηση της Κύπρου ότι τα δείγματα αυτά παρέμειναν αδιάθετα.⁵³² Ως εκ τούτου, είχε τεθεί το ερώτημα κατά πόσον η Κυβέρνηση θα επέτρεπε να πωληθούν για την παρασκευή νικοτίνης και άλλων αποσταγμάτων του καπνού, κατάληξη ιδιαίτερα υποτιμητική.⁵³³ Βέβαια, αφού δεν μπορούσαν να διατεθούν για την παρασκευή τσιγάρων και δεν υπήρχε άλλη διαθέσιμη αγορά, δεν υπήρχε καμία ένσταση.⁵³⁴

⁵³¹ SA1/1056/1915, Imperial Institute, Report on tobacco from Cyprus, 11 Μαΐου 1921.

⁵³² SA1/1056/1915, Imperial Institute of the United Kingdom, the Colonies and India προς Αρμοστή Κύπρου, 11 Μαΐου 1921.

⁵³³ SA1/1056/1915, Imperial Institute προς Crown Agents for the Colonies, 13 Οκτωβρίου 1921.

⁵³⁴ SA1/1056/1915, Αρχιγραμματέας προς Crown Agents for the Colonies, 27 Οκτωβρίου 1921.

Παρά τις απογοητευτικές αξιολογήσεις, το Τμήμα Γεωργίας συνέχισε τις προσπάθειες και τον Απρίλιο του 1921 απέστειλε ξανά νέο δείγμα με καπνά τύπου Καβάλας, τα οποία είχαν καλλιεργηθεί το 1919 και τύπου Σμύρνης, τα οποία είχαν καλλιεργηθεί το 1920.⁵³⁵ Τα δείγματα αυτά, όπως ενημέρωσε το Ινστιτούτο, δεν παρουσίασαν καμία βελτίωση σε σχέση με τα καπνά της σοδειάς του 1917 και 1919 του Τμήματος Γεωργίας, αφού ήταν εξίσου χαμηλής ποιότητας.⁵³⁶ Παρότι ήταν αναμενόμενο ότι δεν θα υπήρχε για αυτά επικερδής αγορά στην Αγγλία τη συγκεκριμένη περίοδο, τον Απρίλιο του 1922 το Ινστιτούτο κατάφερε να βρει αγοραστή για τα δείγματα από τις καλλιέργειες του 1917 και 1918, όσο και του 1919 και 1920.⁵³⁷ Αγοραστής ήταν η εταιρεία Messrs Sefi & Co, η οποία αγόρασε τον καπνό στην τιμή των 3 πεννών ανά λίβρα, τιμή πολύ υψηλότερη σε σύγκριση με αυτήν που θα εξασφαλιζόταν από την πώλησή τους για την παραγωγή νικοτίνης. Η συνολική ποσότητα του καπνού που αγοράστηκε από την εταιρεία ήταν $413\frac{4}{16}$ λίβρες, για το ποσό των 5 λιρών, 3 σελινιών και 4 πεννών, το οποίο θα πιστωνόταν στα έσοδα της Κυβέρνησης της Κύπρου.⁵³⁸

Τον Οκτώβριο του 1925 το Τμήμα Γεωργίας απέστειλε ένα νέο πακέτο με δείγματα καπνού στο Ινστιτούτο για εξέταση και εμπορική αξιολόγηση, τα οποία αυτή τη φορά είχαν καλλιεργηθεί στο Cherkez Chiflik του Hougy στη Λεμεσό.⁵³⁹ Σύμφωνα με την αξιολόγηση, τα συγκεκριμένα δείγματα ενώ είχαν αρκετά καλή εμφάνιση, ήταν αδύναμα και θρυμματισμένα, ενώ διέφεραν σε εμφάνιση από τα τουρκικά καπνά τα οποία καλλιεργούνταν στην Κύπρο.⁵⁴⁰ Ο καπνός τους είχε οξύ άρωμα και η γεύση τους ήταν έντονη, όχι ευχάριστη και καθόλου χαρακτηριστική για το είδος τους. Γενικότερα, είχε επισημανθεί πως τα συγκεκριμένα καπνά ήταν κατώτερης ποιότητας σε σύγκριση με τα καπνά που είχαν αξιολογηθεί προηγουμένως, ενώ όσον αφορούσε στην εμφάνισή τους και στον χαρακτήρα τους, ήταν τόσο ασυνήθιστα που ήταν αδύνατο να διαπιστωθεί από ποια ποικιλία σπόρου προέρχονταν. Συμπερασματικά, το Ινστιτούτο είχε σημειώσει στην αναφορά του ότι η ποιότητά τους θα ήταν πολύ καλύτερη εάν είχε γίνει η σωστή επεξεργασία και ζύμωση.

Όπως και τις προηγούμενες φορές, έτσι και αυτά τα δείγματα καπνών υποβλήθηκαν για εμπορική αξιολόγηση σε παρασκευαστές τσιγάρων, οι οποίοι επισήμαναν ότι είχαν κακή εμφάνιση, δεν προσομοίαζαν καθόλου με τα τουρκικού τύπου καπνά, αλλά έμοιαζαν με κακής επεξεργασίας καπνά τύπου Βιρτζίνιας.⁵⁴¹ Η εταιρεία Imperial Tobacco Co., η οποία είχε δώσει οδηγίες στο Τμήμα για την καλλιέργεια και την επεξεργασία τους, που ακολουθήθηκαν με ακρίβεια, ενημέρωσε τον Διευθυντή του Τμήματος Γεωργίας ότι είχαν καπνιστεί σε υπερβολικό βαθμό με αποτέλεσμα να μην μπορούν

⁵³⁵ SA1/1056/1915, Διευθυντής Τμήματος Γεωργίας προς Αρχιγραμματέα, 27 Οκτωβρίου 1921.

⁵³⁶ SA1/1056/1915, Imperial Institute προς Αρχιγραμματέα, 16 Δεκεμβρίου 1921.

⁵³⁷ SA1/1056/1915, Imperial Institute προς Αρχιγραμματέα, 12 Απριλίου 1922.

⁵³⁸ SA1/1056/1915, Τιμολόγιο από Antonio Sefi & Co προς Imperial Institute, 4 Απριλίου 1922.

⁵³⁹ SA1/1056/1915, Διευθυντής Τμήματος Γεωργίας προς Αρχιγραμματέα, 5 Οκτωβρίου 1925.

⁵⁴⁰ SA1/1056/1915, Imperial Institute, Report on tobacco from Cyprus, 10 Δεκεμβρίου 1925.

⁵⁴¹ Στο ίδιο.

να είναι εμπορεύσιμα.⁵⁴² Επιπλέον, επισημάνθηκε ότι η διαδικασία του καπνίσματός τους είχε διακοπεί νωρίτερα από ότι είχε υποδειχτεί και συνεπώς, τέτοια καπνά θα ήταν πολύ δύσκολο να διατεθούν στο Ηνωμένο Βασίλειο σε επικερδή τιμή.

Ένα νέο πακέτο με δείγμα καπνού στάλθηκε από το Τμήμα Γεωργίας τον Νοέμβριο του 1926.⁵⁴³ Το δείγμα αυτή τη φορά αποτελούνταν από καπνά τύπου Λατάκιας και είχε προετοιμαστεί με τη μέθοδο του καπνίσματος.⁵⁴⁴ Τα συγκεκριμένα καπνά προσομοιάζαν με τα καπνά ποιότητας Λατάκιας της Συρίας, αλλά στο άρωμά τους υπήρχε διαφοροποίηση, εξαιτίας της παραλλαγής στην καύσιμη ύλη που χρησιμοποιήθηκε για το κάπνισμά τους. Όπως υπέδειξε το Ινστιτούτο ήταν ανώτερα σε άρωμα και εμφάνιση από τα προηγούμενα δείγματα ποιότητας Λατάκιας, τα οποία στάλθηκαν παλαιότερα από την Κύπρο.

Αναφορικά με την εμπορική τους αξιολόγηση, οι παρασκευαστές τσιγάρων, στους οποίους υποβλήθηκαν, επισήμαναν ότι είχαν ωραίο άρωμα, αλλά δεν είχαν καπνιστεί εντελώς, αφού ο καπνός και το ρητινώδες υλικό είχε περιλάβει μόνο την εξωτερική πλευρά των φύλλων και κυρίως τις άκρες τους.⁵⁴⁵ Υπέδειξαν πως τούτο οφειλόταν κατά ένα μέρος στο γεγονός ότι το κάπνισμά τους έγινε βιαστικά, με αποτέλεσμα να μην δοθεί αρκετός χρόνος στον καπνό να εισχωρήσει στα φύλλα, αλλά και στο γεγονός ότι είχαν δεθεί πολύ σφιχτά στον σπάγκο. Επίσης, το συγκεκριμένο δείγμα υποβλήθηκε για εμπορική αξιολόγηση σε ορισμένους εμπόρους, οι οποίοι ανέφεραν ότι είχε καπνιστεί καλύτερα σε σύγκριση με άλλα καπνά από την Κύπρο, ωστόσο χαρακτηριζόταν από μια οσμή, την οποία επέκριναν.

Η τιμή των καπνών τύπου Λατάκιας κυμαινόταν από 2 μέχρι 4 πέννες ανά λίβρα, ενώ σε παλαιότερες περιόδους έφτανε και σε πολύ υψηλότερες τιμές, οι οποίες κυμαινόταν από 4 σελίνια και 6 πέννες μέχρι τα 6 σελίνια τη λίβρα. Παρόλα αυτά, το 1927 πωλούνταν ελάχιστα πιο κάτω από 1 σελίνι ανά λίβρα, εξαιτίας της συσσώρευσης μεγάλων ποσοτήτων στην Αγγλία, κατά την προηγούμενη περίοδο. Βέβαια, τα καπνά της Κύπρου ακόμη και σε αυτή τη χαμηλότερη τιμή ήταν ιδιαίτερα δύσκολο να μπορέσουν να διατεθούν. Την προηγούμενη χρονιά η τιμή πώλησής τους κυμαινόταν από 5 πέννες μέχρι 6 πέννες τη λίβρα και οι έμποροι εκτιμούσαν πως ο κυπριακός καπνός θα μπορούσε να διατεθεί σε τέτοιες τιμές, ακόμη και υψηλότερες, εάν ήταν ανώτερης ποιότητας το συγκεκριμένο δείγμα.⁵⁴⁶

Το συγκεκριμένο δείγμα είχε προετοιμαστεί από τον Houry, το οποίο αν και χαρακτηριζόταν από ατελή επεξεργασία και αποθήκευση, οι οποίες ήταν οι κυριότερες αιτίες αποτυχίας, ξεπερνούσε σε

⁵⁴² SA1/1056/1915, Διευθυντής Γεωργίας προς Αρχιγραμματέα, 5 Φεβρουαρίου 1927.

⁵⁴³ SA1/1056/1915, Διευθυντής Τμήματος Γεωργίας προς Αρχιγραμματέα, 22 Νοεμβρίου 1926.

⁵⁴⁴ SA1/1056/1915, Imperial Institute, Report on tobacco from Cyprus, 18 Ιανουαρίου 1927.

⁵⁴⁵ Στο ίδιο.

⁵⁴⁶ Στο ίδιο.

ποιότητα όλα όσα είχαν προηγουμένως αποσταλεί για αξιολόγηση στο Ινστιτούτο.⁵⁴⁷ Ήταν, λοιπόν, φανερό πως για την απαιτούμενη βελτίωση της παραγωγής ήταν απαραίτητη η συμβολή ειδικών. Παρόλα αυτά, ο Διευθυντής του Τμήματος Γεωργίας δεν θεωρούσε πως θα έπρεπε να προσληφθούν επιπλέον ειδικοί για να παρέχουν καθοδήγηση ως προς την καλλιέργεια και επεξεργασία του καπνού. Αντιθέτως, ο ειδικός ο οποίος εργοδοτούνταν από το Τμήμα την συγκεκριμένη περίοδο, ο Χ. Πολυκράτης, γνώριζε την παραγωγή καπνών ποιότητας Λατάκιας και ως εκ τούτου, δεν θεωρούνταν αναγκαία οποιαδήποτε περαιτέρω εκπαίδευση. Επιπλέον, το 1927 βρέθηκε στην Κύπρο ο Commander Leggat από την εταιρεία Imperial Tobacco Company και είχε ικανοποιηθεί από τις πειραματικές καλλιέργειες, σε βαθμό που η εταιρεία θεωρούσε πως καπνός εξαιρετική ποιότητας θα μπορούσε να παραχθεί στην Κύπρο.⁵⁴⁸

Ωστόσο, αυτή η διαπίστωση δεν ήταν ορθή όπως διαφάνηκε από τα αποτελέσματα του δείγματος, το οποίο στάλθηκε τον Δεκέμβριο του 1927. Το δείγμα αποτελούνταν από δύο δέματα με οκτώ δείγματα καπνού, τα οποία είχαν καλλιεργηθεί από το Τμήμα Γεωργίας στους πειραματικούς κήπους στην Αθαλάσσα και στην Ευρύχου.⁵⁴⁹ Το πρώτο από τα οκτώ δείγματα ανήκε στην ποιότητα Λατάκιας και είχε καλλιεργηθεί στην Ευρύχου και τα φύλλα του καπνού διαπιστώθηκε πως δεν είχαν καπνιστεί ομοιόμορφα και επαρκώς, άλλα είχαν καπνιστεί ελάχιστα, ενώ άλλα ήταν εν μέρει μαυρισμένα.⁵⁵⁰ Επιπλέον, είχαν αδύναμο άρωμα και πολύ διαφορετικό από αυτό της Λατάκιας. Το δεύτερο δείγμα, το οποίο ανήκε στην ίδια ποιότητα και είχε καλλιεργηθεί στην Αθαλάσσα είχε καπνιστεί ακόμη λιγότερο, τα φύλλα είχαν την τάση να θρυμματίζονται, το άρωμα του ήταν ακόμη πιο αδύνατο, αλλά προσομοίαζε περισσότερο με τα καπνά Λατάκιας.

Τα υπόλοιπα δείγματα ανήκαν σε αμερικάνικες ποιότητες καπνού (Ορινόκο⁵⁵¹ και Μπάρλεϊ⁵⁵²) και είχαν καλλιεργηθεί στην Αθαλάσσα και στην Ευρύχου. Η γεύση τους ήταν βαριά και έντονη και δεν προσομοίαζαν καθόλου με τις αμερικάνικες ποικιλίες, τις οποίες αντιπροσώπευαν. Η χημική εξέταση των δειγμάτων κατέδειξε ότι το έδαφος στο οποίο είχαν καλλιεργηθεί ήταν ακατάλληλο ή δεν είχε λιπανθεί κατάλληλα.⁵⁵³

Σχετικά με την εμπορική τους αξιολόγηση, αναφέρθηκε ότι μόνο τα καπνά τύπου Λατάκιας θα είχαν ζήτηση στη αγγλική αγορά, χωρίς όμως να μπορούν να εξασφαλίσουν την τρέχουσα τιμή πώλησης

⁵⁴⁷ SA1/1056/1915, Διευθυντής Γεωργίας προς Αρχιγραμματέα, 5 Φεβρουαρίου 1927.

⁵⁴⁸ Στο ίδιο.

⁵⁴⁹ SA1/1056/1915, Αρχιγραμματέας προς Διευθυντή του Imperial Institute, 9 Δεκεμβρίου 1927.

⁵⁵⁰ SA1/1056/1915, Imperial Institute, Report on tobacco from Cyprus, 25 Ιουνίου 1928.

⁵⁵¹ Για τον καπνό τύπου Ορινόκο, που προέρχεται από τη Βενεζουέλα και από αυτόν παρασκευάζονται υψηλής ποιότητας πούρα, βλ. E. R. Billings, στο ίδιο, σ. 397-398.

⁵⁵² Τα καπνά Μπάρλεϊ (Burley) ανήκουν στα καπνά που αποξηραίνονται στον αέρα υπό σκιά. Ως τον Β΄ Παγκόσμιο πόλεμο καλλιεργούνταν σχεδόν αποκλειστικά σε χώρες της Αμερικής. Βλ. Γιώργος Καραντζούλης, «Τα καπνά Burley», *Η ιστορία του ελληνικού τσιγάρου*, Αθήνα 1997, σ. 23.

⁵⁵³ SA1/1056/1915, Imperial Institute, Report on tobacco from Cyprus, 25 Ιουνίου 1928.

(1 σελίνι και 3 πέννες τη λίβρα). Είχε εκτιμηθεί ότι καλλιεργήθηκαν μάλλον από ακατάλληλο σπόρο και η επεξεργασία είχε γίνει με βιαστικό τρόπο, ώστε τα φύλλα του καπνού να είναι κατά το ήμισυ καπνισμένα, ενώ όσα είχαν καπνιστεί ήταν σχεδόν καμένα. Συνεπώς, και αυτά δεν προσομοιάζαν καθόλου με τα αυθεντικά καπνά Λατάκιας. Τέλος, τα υπόλοιπα δείγματα, κατατάχθηκαν στα αρωματικά καπνά, με αδύναμο χρώμα, αδιάφορες ιδιότητες καύσης και δεν προσομοιάζαν ούτε σε εμφάνιση, ούτε σε άρωμα με τις αντίστοιχες αμερικάνικες ποικιλίες. Ως εκ τούτου, ούτε αυτά δεν θα μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν ως υποκατάστατα στα τσιγάρα των καπνοβιομήχανων της Αγγλίας και άρα δεν θα μπορούσαν να βρουν αγοραστή στη χώρα.

Όπως έχει διαφανεί, η συνεργασία του Τμήματος Γεωργίας με τον Αυτοκρατορικό Ινστιτούτο ήταν πολύ στενή καθ' όλη την περίοδο που κράτησαν οι πειραματικές καλλιέργειες του καπνού, με σκοπό την βελτίωση της ποιότητας. Αυτή η συνεργασία θα συνεχιζόταν με την ανάπτυξη στην Κύπρο της καλλιέργειας των καπνών Βιρτζίνια, στο τέλος της δεκαετίας του 1930. Οι εκθέσεις του Ινστιτούτου και οι παρατηρήσεις του μπορεί να λαμβάνονταν υπόψη από τους αρμόδιους λειτουργούς του Τμήματος, ωστόσο η έλλειψη ικανοποιητικού αριθμού έμπειρων ειδικών αποτελούσε ουσιαστικό πρόβλημα. Η ανάγκη αυτή δεν μπορούσε, άλλωστε, εύκολα να καλυφθεί, αφού προϋπόθετε επιπλέον κόστος στον προϋπολογισμό του Τμήματος. Σημαντική, όμως, παρατήρηση αποτελεί η διαφοροποίηση που παρατηρήθηκε ως προς τα καπνά Λατάκιας του Hougy, τα οποία στάλθηκαν το 1926 από αυτά που καλλιεργήθηκαν από το Τμήμα και στάλθηκαν το 1927. Αν και κανένα από τα δύο δείγματα δεν προσομοιάζε με τα αυθεντικά καπνά Λατάκιας, ωστόσο αυτά που είχαν καλλιεργηθεί από τον Hougy ήταν καλύτερης ποιότητας και αυτό, αναμφίβολα, οφειλόταν στη δική του προσπάθεια, εμπειρία και επιμονή.

Τα καπνά Λατάκιας και η εταιρεία Houry's Tobacco Association Ltd

Τα καπνά Λατάκιας αποτελούσαν από τις πιο γνωστές ποικιλίες καπνών στο εμπόριο και τις πιο ξεχωριστές της Ανατολής και για αυτό χρησιμοποιούνταν για την παρασκευή των πιο εκλεπτυσμένων πούρων και τσιγάρων.⁵⁵⁴ Η ποικιλία αυτή καλλιεργούνταν εκτεταμένα στη Συρία, όπου το φυτό λόγω της καταλληλότητας του εδάφους και του κλίματος λάμβανε την καλύτερη μορφή του και το πιο ωραίο άρωμα. Το ύψος του έφτανε μέχρι τα τρία πόδια, κάθε παραφυάδα είχε άνθη και τα φύλλα του, τα οποία είχαν σχήμα ωσειδές, συνδέονταν με το κοτσάνι με ένα μακρύ στέλεχος και ενώ ήταν χοντρά με την επεξεργασία γίνονταν λεπτά και ελαστικά. Επίσης, όταν αναπτυσσόταν το φυτό εξέπεμπε έντονη αρωματική οσμή, όχι όπως τα καπνά Αβάνας, αλλά δυνατώτερη και λιγότερο ευχάριστη με την επεξεργασία.

Μετά τη συλλογή τους τα καπνά Λατάκιας τύγγαναν γρήγορης επεξεργασίας και ωρίμανσης, σε σύγκριση με άλλες ποικιλίες και εξαιτίας του μικρού τους μεγέθους σπάνια καθίσταντο γλυκά. Επίσης, μπορούσαν να καλλιεργηθούν με λιγότερη εργασία από ότι οι υπόλοιπες ποικιλίες. Αρνητικό, βέβαια, για την εξέλιξή τους αποτελούσε το γεγονός ότι στην Αμερική δεν έγιναν γνωστά, αφού οι ντόπιοι καπνιστές δεν τα συνήθισαν ποτέ, γιατί σαφέστατα προτιμούσαν τον εγχώριο καπνό.⁵⁵⁵

Στην Κύπρο η βιομηχανία παρασκευής καπνών Λατάκιας εισήχθη από ευκατάστατους Σύρους πρόσφυγες, κυρίως από την περιοχή της Λατάκιας, που έφτασαν στο νησί με το ξέσπασμα των πολεμικών επιχειρήσεων στην Οθωμανική Αυτοκρατορία, στη δεκαετία του 1910. Οι πρόσφυγες αυτοί κατείχαν μεγάλη εμπειρία στην καπνοκαλλιέργεια και στην επεξεργασία των καπνών, αφού ασχολούνταν με τη συγκεκριμένη βιομηχανία στη Συρία για πολλά χρόνια.⁵⁵⁶ Στο νησί αγόρασαν εκτάσεις γης για να ξεκινήσουν την καπνοκαλλιέργεια σε μεγάλη κλίμακα και επεξεργάζονταν τον καπνό που παρήγαν με τη μέθοδο του καπνίσματος.⁵⁵⁷ Από το 1915, όπου παρουσιάζεται να άρχισε η καλλιέργεια των καπνών αυτών στην Κύπρο,⁵⁵⁸ το μεγαλύτερο μέρος της παραγωγής καπνού προοριζόταν για παρασκευή καπνών Λατάκιας.⁵⁵⁹ Συγκεκριμένα, το 1916 είχαν καλλιεργηθεί 396 εκτάρια με καπνό, από τα οποία 300 εκτάρια προοριζόνταν για να τύχουν επεξεργασίας με τη μέθοδο του καπνίσματος.⁵⁶⁰

⁵⁵⁴ E. R. Billings, *στο ίδιο*, 393-394.

⁵⁵⁵ *Στο ίδιο*, σ. 394.

⁵⁵⁶ SA1/1056/1915, "Tobacco Growing in Cyprus", 26 Μαρτίου 1919.

⁵⁵⁷ SA1/1142/1917, Αρχιτελώνης προς Αρχιγραμματέα, 10 Δεκεμβρίου 1917.

⁵⁵⁸ SA1/1142/1917, Report on Tobacco Growing in Cyprus, 26 Οκτωβρίου 1927.

⁵⁵⁹ «Tobacco growing in Cyprus», *The Cyprus Agricultural Journal*, Οκτώβριος 1913, σ. 726.

⁵⁶⁰ SA1/697/27, Διευθυντής Γεωργίας προς H. J. Frosting, 21 Ιανουαρίου 1927.

Κατά την περίοδο 1916-1917 η καλλιέργεια περιορίστηκε στα χέρια των πλουσιότερων προσφύγων, οι οποίοι προσπάθησαν να συνεργαστούν με τους ντόπιους καλλιεργητές και χωρικούς. Σημαντικό παράγοντα σε αυτό έπαιξε και το σύστημα εξασφάλισης άδειας για την καπνοκαλλιέργεια, το οποίο δεν επέτρεψε την ανεξέλεγκτη επέκτασή της, αλλά την περιόρισε στους «φερέγγυους» καλλιεργητές, που μπορούσαν να καλλιεργήσουν μόνο μικρές εκτάσεις, τις οποίες θα φρόντιζαν τα μέλη της οικογένειάς τους.⁵⁶¹ Το 1916 η συνολική παραγωγή έφτασε τις 89.065 οκάδες, ενώ το 1917 εκτιμούνταν στις 487.674 οκάδες.

Οι Κύπριοι καλλιεργητές έβλεπαν τους Σύρους πρόσφυγες, έμπειρους στην ενασχόλησή τους με το εμπόριο του καπνού και την επιτυχία που είχαν το 1916⁵⁶² και πίστευαν ότι μπορούσαν και οι ίδιοι να ασχοληθούν με τον τομέα, καλλιεργώντας το προϊόν και πωλώντας την παραγωγή τους σε αυτούς.⁵⁶³ Αυτό που άλλωστε φαίνεται πως ενδιέφερε τους Κύπριους καλλιεργητές κατά τη διάρκεια του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου, όταν δηλαδή οι τιμές ήταν ιδιαίτερα κερδοφόρες, ήταν να καλλιεργούν καπνό χωρίς ιδιαίτερη προετοιμασία και να τον πωλούν αμέσως μετά τη συλλογή του στους Σύρους πρόσφυγες, οι οποίοι θα αναλάμβαναν το κομμάτι της επεξεργασίας.⁵⁶⁴ Υπήρχε, λοιπόν, η εκτίμηση ότι θα μπορούσαν να παράγουν καπνό, με τα χαρακτηριστικά της ποιότητας Λατάκιας, χωρίς να γνωρίζουν τη μέθοδο καλλιέργειας, πόσο μάλλον της επεξεργασίας του. Με αυτό τον τρόπο θα μπορούσαν να έχουν γρήγορο και εύκολο κέρδος. Όμως οι Σύροι πρόσφυγες δεν θα παρέμεναν και μετά τη λήξη του πολέμου στο νησί.

Το 1919, ο Bevan κατέγραψε στην έκθεσή του για τη γεωργία της Κύπρου ότι η συγκεκριμένη βιομηχανία δεν είχε καταφέρει να αναπτυχθεί και να ανθήσει στο νησί και τα καπνά τύπου «Λατάκιας» είχαν πάψει σχεδόν να παράγονται.⁵⁶⁵ Αυτό συνέβη γιατί δεν είχαν καταφέρει να κερδίσουν μία θέση, στην ήδη πολύ περιορισμένη ζήτηση που υπήρχε για αυτά στην εξωτερική αγορά και αυτό οφειλόταν στην ποιότητά τους. Συγκεκριμένα, ο καπνός γινόταν εξαγωγή στην Αγγλία και το 1916 η ζήτηση εγχώριας παραγωγής αφορούσε σε 4.000 μπάλες των 60 οκάδων, ενώ εάν υπήρχε περισσότερη διαθέσιμη ποσότητα, τότε θα δημιουργούνταν πρόβλημα στην αγορά.⁵⁶⁶ Όπως σημείωσε ο Bevan, η κακή ποιότητα οφειλόταν στην έλλειψη προσεκτικής δουλειάς και τεχνικής γνώσης από τους ντόπιους καλλιεργητές. Παράλληλα, θεωρούσε ότι δεν υπήρχε στο νησί ούτε η κατάλληλη πρώτη ύλη για τη διαδικασία του καπνίσματός τους, γεγονός που επέδρασε

⁵⁶¹ W. Bevan, *στο ίδιο*, σ. 95

⁵⁶² SA1/1056/1915, Memorandum on Tobacco, 5 Απριλίου 1917.

⁵⁶³ SA1/1056/1915, "Tobacco Growing in Cyprus" 26 Μαρτίου 1919.

⁵⁶⁴ SA1/1056/1915, Memorandum on Tobacco, 5 Απριλίου 1917.

⁵⁶⁵ W. Bevan, *στο ίδιο*, σ. 94.

⁵⁶⁶ SA1/1056/1915, Memorandum on Tobacco, 5 Απριλίου 1917.

αρνητικά στην ποιότητα, αφού για να αρωματιστούν τα καπνά «Λατάκιας» απαιτούνταν κατάλληλοι θάμνοι και βότανα.

Εντούτοις, παρά τις διαπιστώσεις του Bevan το ενδιαφέρον για το είδος αυτό του καπνού συνεχίστηκε και στη δεκαετία του 1920. Οι πρόσφυγες μπορεί να αποχώρησαν από την Κύπρο μετά τον πόλεμο, ωστόσο αυτοί που επέλεξαν να μείνουν συνέβαλαν στο να συνεχιστεί η ζωή του τομέα και να μην αφηθεί να εξασθενήσει, αν και υπήρχε η θέση ότι το κόστος των εργατικών χεριών αποτελούσε αποτρεπτικό παράγοντα. Συγκεκριμένα, καπνός Λατάκιας συνέχισε να καλλιεργείται στο «Μενεού Τσιφλίκ», όπου ο έμπορος ιδιοκτήτης του H. Saade είχε επενδύσει μεγάλο κεφάλαιο σε αυτό τον τομέα και είχε κτίσει δωμάτια για κάπνισμα του καπνού.⁵⁶⁷ Κυρίως, όμως, η επιβίωση των καπνών Λατάκιας οφειλόταν στο επιχειρηματικό όραμα του Najem Houry, που χαρακτηριζόταν ως μια «εξέχουσα προσωπικότητα σε ολόκληρο το νησί κατά τα χρόνια της βρετανικής κατοχής».⁵⁶⁸

Ο Houry ασχολούνταν με διάφορους επιχειρηματικούς τομείς από την εγκατάστασή του στην Κύπρο, τόσο της γεωργίας, όσο και του εμπορίου. Συγκεκριμένα, οι δραστηριότητές του στρέφονταν στην οργάνωση και λειτουργία ξενοδοχείων, τα οποία διέθετε σε διάφορες περιοχές (Πλάτρες, Λεμεσό, Λάρνακα, Αμμόχωστο και Λευκωσία), στην παραγωγή κρασιών και κονιάκ, όπως και στην καπνοκαλλιέργεια.⁵⁶⁹ Όπως επισήμαινε στον Κυβερνήτη Ronald Storrs το 1926, οι τομείς αυτοί βρίσκονταν ακόμη σε εμβρυακή κατάσταση, εντούτοις όμως άξιζαν να αναπτυχθούν.

Όπως εξηγούσε ο Houry, αυτή η κατάσταση προέκυπτε γιατί οι Κύπριοι κεφαλαιούχοι μέχρι το 1919 ασχολούνταν κυρίως με το εμπόριο, όπου αγόραζαν από τους παραγωγούς των αγροτικών τάξεων τα προϊόντα που εμπορεύονταν, κυρίως χαρούπια, κρασιά και δημητριακά.⁵⁷⁰ Η τάξη των εμπόρων κατάφερνε να πλουτίζει από αυτές τις δραστηριότητες, γιατί εκμεταλλευόταν σε υψηλό βαθμό τους παραγωγούς. Οι έμποροι χρέωναν τόκο που έφτανε το 12% και «ανάγκαζαν» τους αγρότες να φέρουν τα αγαθά τους στους πιστωτές τους, οι οποίοι χρέωναν μια ελάχιστη τιμή για αυτά, οποιαδήποτε περίοδο του χρόνου και εάν γινόταν η αγοραπωλησία, ακόμη δηλαδή και κατά την παραλαβή των προϊόντων, όταν δεν υπήρχε οποιοδήποτε ρίσκο για να χάσουν τα λεφτά που προπλήρωσαν. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα η αγροτική παραγωγή να αποδίδει πολύ μικρό ποσό κέρδους στους αγρότες, ενώ επιπλέον, από τη στιγμή της παραλαβής των αγαθών μέχρι την πίστωση του λογαριασμού του εμπόρου, ο αγρότης συνέχιζε να πληρώνει τόκο στο χρέος που είχε έναντί του. Συνεπώς, έχοντας τον αγρότη υπό την ολοκληρωτική εκμετάλλευσή τους, οι έμποροι δεν

⁵⁶⁷ Στο ίδιο.

⁵⁶⁸ "Latakia Tobacco Industry in Cyprus", *The Cyprus Agricultural Journal*, Οκτώβριος 1922, σ. 82-83.

⁵⁶⁹ SA1/1620/1926, Najem Houry & Najem Houry's sons προς Sir Ronald Storrs, 6 Δεκεμβρίου 1926.

⁵⁷⁰ Στο ίδιο.

χρειάζονταν να ασχοληθούν με άλλες επενδύσεις, αφού αυτός αποτελούσε την πιο επικερδή επιχείρηση εξαιτίας κυρίως της απαιδευσίας και της άγνοιάς του.

Η διαπίστωση του Houry δεν ήταν ανυπόστατη. Ήδη, για να αμβλυνθεί η κατάσταση το 1919 εφαρμόστηκαν δύο αποτρεπτικοί της εκμετάλλευσης αυτής νόμοι: “Συναλλαγές μεταξύ εμπόρων και αγροτών”⁵⁷¹ και «Για την ανακούφιση των αφερέγγυων αγροτών».⁵⁷² Οι δύο νόμοι με τον όρο αγρότες περιλάμβαναν, τόσο τους παραγωγούς, όσο και τους κτηνοτρόφους.

Ο πρώτος Νόμος προνοούσε πως για τις συναλλαγές που θα είχε ο έμπορος με τους αγρότες υποχρεωνόταν να κρατά βιβλίο ημερήσιας κατάστασης, το οποίο θα έπρεπε να παρουσιάζει στο δικαστήριο όταν απαιτούνταν. Επιπλέον, σε αυτό εκτός από τα χρέη και τις πιστώσεις θα έπρεπε να καταχωρεί τα πλήρη στοιχεία για όλα τα ομόλογα με τον τρόπο που ορίζονταν. Επίσης, στο πρώτο δεκαπενθήμερο μετά την ολοκλήρωση τριμήνου, ο έμπορος υποχρεωνόταν να προμηθεύει στον αγρότη γραπτό αντίγραφο του λογαριασμού του, όπως παρουσιαζόταν στα βιβλία του.

Όταν τα στοιχεία κατατίθεντο στο δικαστήριο από τον έμπορο για την ανάκτηση οποιουδήποτε δανείου ή προκαταβολής στον αγρότη ή την επιβολή οποιασδήποτε συμφωνίας ή ασφάλειας για χρήματα που δανείστηκαν, ή προκαταβλήθηκαν, και υπήρχαν αποδείξεις ότι ο τόκος που χρεώθηκε σε σχέση με τα ποσά ή οποιεσδήποτε άλλες χρεώσεις ήταν υπερβολικός, ή ότι η συναλλαγή ήταν επαχθής, το δικαστήριο μπορούσε να την μελετήσει και να απαλλάξει τον αγρότη από οποιαδήποτε πληρωμή, οποιουδήποτε ποσού, που υπερέβαινε αυτό που έκρινε το δικαστήριο ότι ήταν δίκαια οφειλόμενο. Ακόμη, εάν διακρινόταν υπέρβαση του ποσού που είχε καταβληθεί από πλευράς του αγρότη, μπορούσε να διατάξει τον έμπορο να το επιστρέψει, ενώ μπορούσε να αγνοήσει, ή να αναθεωρήσει ή να τροποποιήσει κάθε εγγύηση που παρείχε η συμφωνία που έχει συναφθεί σε σχέση με χρήματα που δανείστηκαν ή προκαταβλήθηκαν από τον έμπορο.

Ο Νόμος ακόμη προνοούσε πως κανένας λογαριασμός που υπήρχε μεταξύ του εμπόρου και του αγρότη δεν θα γινόταν αποδεχτός στο δικαστήριο, εκτός εάν ήταν γραπτός και καθοριζόταν η ημερομηνία που είχε συναφθεί· κανένα ομόλογο, το οποίο δινόταν από τον αγρότη στον έμπορο δεν θα γινόταν αποδεκτό, εκτός και εάν αναφερόταν το σκεπτικό για το οποίο δινόταν, όπως καθοριζόταν στο χρονοδιάγραμμα της συναλλαγής· καμία υποθήκη, η οποία δινόταν από τον αγρότη στον έμπορο δεν μπορούσε να γίνει αποδεκτή, εκτός εάν γνωστοποιούνταν η πηγή του χρέους της

⁵⁷¹ *The Cyprus Gazette*, “A Law enacted by His Excellency the Officer Administering the Government of the Island of Cyprus, with the advice and consent of the Legislative Council thereof. To amend the Law as to dealings between traders and farmers”, 2 Μαΐου 1919, σ. 193-195.

⁵⁷² *The Cyprus Gazette*, “A Law enacted by His Excellency the Officer Administering the Government of the Island of Cyprus, with the advice and consent of the Legislative Council thereof. For the relief of insolvent farmers”, 2 Μαΐου 1919, σ. 196-198.

υποθήκης με τέτοιο τρόπο, ώστε το οφειλόμενο ποσό από τον χρεώστη στον πιστωτή να μπορεί να εξακριβωθεί από τα βιβλία του εμπόρου.

Ωστόσο, ο Νόμος από την πλευρά του εμπόρου διασφάλιζε πως τίποτα δεν θα τον παρεμπόδιζε να ανακτήσει το ποσό που αποδεικνυόταν οφειλόμενο από τα αποδεικτικά στοιχεία, πέραν του λογαριασμού που καταγραφόταν στο ομόλογο ή στην υποθήκη ή αφορούσαν οφειλές που προϋπήρχαν πριν από τη ισχύ του.

Ο δεύτερος Νόμος ο οποίος αφορούσε στους αφερέγγυους αγρότες, οι οποίοι αποδεικνύονταν ως τέτοιοι από το δικαστήριο, κατέγραφε τη διαδικασία διανομής της περιουσίας τους για την αποπληρωμή των χρεών τους. Συγκεκριμένα, όλα τα ακίνητα που ήταν διαθέσιμα για διανομή, συμπεριλαμβανομένων και όλων των περιουσιακών στοιχείων που ενδέχεται να μεταβιβαστούν στον αγρότη κατά τη διάρκεια της αφερέγγυότητάς του, θα τύγχαναν διαχείρισης από τον Γραμματέα του Επαρχιακού Δικαστηρίου. Στο πλαίσιο αυτό οριζόταν ότι ο αφερέγγυος αγρότης υποχρεωνόταν να αναφέρει στον Γραμματέα όλα τα ακίνητα που ήταν διαθέσιμα προς διανομή. Παράλληλα, θα έπρεπε να δώσει κατάλογο όλων των ακινήτων που διέθεσε εντός δύο ετών από την κήρυξή του ως αφερέγγυου, καθώς και οποιαδήποτε άλλα στοιχεία μπορούσαν να απαιτηθούν. Ο Γραμματέας είχε το δικαίωμα να συγκαλέσει συνεδρίαση των πιστωτών ή να λάβει όσα μέτρα έκρινε κατάλληλα, ώστε να διαπιστώσει τις επιθυμίες των πιστωτών.

Παράλληλα, η περιουσία που ήταν διαθέσιμη για διανομή, η οποία θα αποπλήρωνε τα χρέη, θα έπρεπε να διαιρεθεί ανάλογα μεταξύ των πιστωτών του αφερέγγυου αγρότη, λαμβάνοντας υπόψη τα δικαιώματα των προνομιούχων ή εξασφαλισμένων πιστωτών.

Ταυτόχρονα, ο Νόμος διασφάλιζε πως ο Γραμματέας είχε τη δικαιοδοσία να διερευνήσει το ποσό που πραγματικά οφειλόταν σε οποιονδήποτε πιστωτή, ακόμη και εάν η δικαστική απόφαση μπορούσε να είχε ήδη ληφθεί έναντι του αγρότη και παρόλο που ο πιστωτής θα ήταν εξασφαλισμένος με υποθήκη, ομόλογο ή με οποιονδήποτε άλλο τρόπο. Έτσι, ο Γραμματέας μπορούσε να εξετάσει ξανά τη συναλλαγή και να απαλλάξει τον αγρότη από την καταβολή οποιουδήποτε ποσού, που υπερέβαινε το ποσό που έκρινε ως δίκαια οφειλόμενο, όταν θεωρούσε ότι οι τόκοι που χρεώθηκαν σε σχέση με το ποσό, το οποίο είχε δανειστεί, ήταν υπερβολικοί, ή ότι τα ποσά, τα οποία χρεώθηκαν για έξοδα, πρόστιμα, ασφάλιστρα, κ.ά. χρεώσεις, ήταν υπερβολικά ή ότι η συναλλαγή από κάθε άποψη, ήταν απεχθής. Επιπλέον, σε περίπτωση οποιασδήποτε υπέρβασης αυτού του ποσού που έχει καταβληθεί από τον αγρότη, ο Γραμματέας μπορούσε να διατάξει τον έμπορο να του το επιστρέψει και ταυτόχρονα, να ακυρώσει, ή να αναθεωρήσει, οποιαδήποτε εγγύηση ή συμφωνία που έγινε σε σχέση με τα χρήματα που δανείστηκαν ή προκαταβλήθηκαν από τον έμπορο.

Μετά τη διανομή της περιουσίας του αφερέγγυου αγρότη μεταξύ των πιστωτών, ο Δικαστής μπορούσε να χορηγήσει σε αυτόν απαλλαγή άνευ όρων. Βέβαια, εάν έκρινε ότι δεν δηλώθηκε πλήρως η περιουσία του αφερέγγυου αγρότη, ή ότι ήταν ένοχος για πολυτελή διαβίωση ή για ακατάλληλες ή δόλιες συναλλαγές, επιζήμιες για τους πιστωτές του, ή είχε διαπράξει αδίκημα έναντι του Νόμου αυτού, μπορούσε να αναβάλει την απαλλαγή του μέχρι την ημερομηνία που θεωρούσε κατάλληλη, όχι όμως πέρα των έξι ετών από τη διανομή του τελευταίου μερίσματος.

Με την εφαρμογή των δύο αυτών Νόμων, σταδιακά οι έμποροι έχασαν την πλήρη ελευθερία εκμετάλλευσης των παραγωγών και έτσι, όπως υποδείκνυε ο Houry, ένα μέρος από το κεφάλαιο που διέθεταν άρχισαν να το επενδύουν σε ελληνικά ομόλογα με εξασφάλιση από τα ελληνικά τελωνειακά έσοδα.⁵⁷³ Το οικονομικό πλαίσιο της Κύπρου στις αρχές του 20^{ου} αιώνα δεν προσέφερε πολλές ευκαιρίες στους ιδιώτες που είχαν τη δυνατότητα να εκμεταλλευτούν τις προοπτικές που προσέφερε ο τόπος, για να αναπτυχθούν επιχειρηματικά. Η κατάσταση αυτή επιτεινόταν εξαιτίας και του τραπεζικού συστήματος που επικρατούσε στην Κύπρο, αφού η μοναδική τράπεζα που υπήρχε ήταν η Οθωμανική Τράπεζα⁵⁷⁴, η οποία μονοπωλούσε τις τραπεζικές δραστηριότητες.⁵⁷⁵ Η τράπεζα αυτή ουσιαστικά εξυπηρετούσε τις ανάγκες της τοπικής κυβέρνησης και μερικών ντόπιων μεγαλεμπόρων, με αποτέλεσμα όσοι επιθυμούσαν να ασχοληθούν με την ανάπτυξη των εγχώριων κλάδων της οικονομίας και πόσο μάλλον των γεωργικών, όπως σημείωνε ο Houry, θα έπρεπε να βασιστούν μόνο στις δικές τους πρωτοβουλίες και χρήματα.⁵⁷⁶

Έτσι, ο Houry με δική του πρωτοβουλία, παράλληλα με τις υπόλοιπες του δραστηριότητες ασχολήθηκε και με την καπνοκαλλιέργεια, η οποία τα προηγούμενα χρόνια δεν είχε οποιαδήποτε θέση στην αγροτική οικονομία του τόπου. Ο ίδιος, στην έκταση (1,600 σκάλες) που διέθετε κοντά στη Λεμεσό, στο Cherkez Chiflick, στην οποία πραγματοποιούσε τις περισσότερες αγροτικές του εργασίες, είχε αρχίσει από το 1912 μέχρι το 1917 να καλλιεργεί σε πειραματική κλίμακα καπνό.⁵⁷⁷

Σε άρθρο της Κυπριακής Γεωργικής Εφημερίδας του Οκτωβρίου 1913, γίνεται αναφορά στην ίδρυση της εταιρείας με ονομασία «Houry's Cyprus Tobacco Association Ltd», με στόχο την αναβίωση της

⁵⁷³ SA1/1620/1926, Najem Houry & Najem Houry's sons προς Ronald Storrs, 6 Δεκεμβρίου 1926.

⁵⁷⁴ Η Αυτοκρατορική Οθωμανική Τράπεζα ιδρύθηκε τον Φεβρουάριο 1863 και είχε αρχικά τη μορφή εμπορικής τράπεζας, ενώ ακολούθως αναβαθμίστηκε σε κρατική τράπεζα. Στην Κύπρο ένα από τα πρώτα υποκαταστήματά της λειτούργησε στο λιμάνι της Λάρνακας τον Μάιο του 1864. Αν και το υποκατάστημα της Λάρνακας είχε δευτερεύοντα ρόλο στην κερδοφορία της εταιρείας, ωστόσο στην οικονομία της Κύπρου έπαιξε σημαντικό ρόλο, αφού ενίσχυσε την εμπορευματοποίηση των βασικών αγροτικών προϊόντων. Η τράπεζα κατάφερε για διατηρήσει την κυρίαρχη θέση της στην οικονομία και κοινωνία του τόπου για ογδόντα περίπου χρόνια, παρά τον ανταγωνισμό που δημιουργήθηκε στην πορεία από άλλες τράπεζες που εγκαθιδρύθηκαν. Βλ. αναλυτικά, Αλέξανδρος Αποστολίδης, Logans Tanatar Baruh, «Η οθωμανική τράπεζα και ο ρόλος της στην Κύπρο: Αναζητώντας το κομμένο νήμα της οικονομικής ιστορίας της νήσου», *Η Κύπρος τον εικοστό αιώνα: κράτος, κοινωνία και οικονομία, Γ' Ημερίδα Ιστορικού Αρχείου Τράπεζας Κύπρου*, (Λευκωσία 1916), σ. 17-36

⁵⁷⁵ SA1/1620/1926, Percy White προς Υπουργό Αποικιών, 15 Σεπτεμβρίου 1914.

⁵⁷⁶ SA1/1620/1926, Najem Houry & Najem Houry's sons προς Ronald Storrs, 6 Δεκεμβρίου 1926.

⁵⁷⁷ Στο ίδιο.

βιομηχανίας της καλλιέργειας του καπνού στην Κύπρο.⁵⁷⁸ Η εταιρεία αυτή, η οποία ιδρύθηκε το 1912, όπως επισήμανε ο Bevan, έφερε αναζωογόνηση στη συγκεκριμένη βιομηχανία του τόπου, η οποία εκείνα τα χρόνια είχε εξαφανιστεί.⁵⁷⁹ Σκοπός της εταιρείας αυτής ήταν να παρασκευάζει καπνό και τσιγάρα από κυπριακό καπνό, με πιθανή παράλληλη χρήση και εισαγόμενου καπνού. Έτσι άρχισε να καλλιεργείται τακτικά καπνός από την Εταιρεία στο Τσερκέζ Τσιφλικ, και σε χωριά στις γύρω περιοχές, για να ξεκινήσει η προσπάθεια για παρασκευή για την εγχώρια αγορά τσιγάρα από κυπριακό καπνό.⁵⁸⁰

Ο κύριος υποστηρικτής της προσπάθειας ήταν ο Houry, Διευθύνων Σύμβουλος της εταιρείας. Η εταιρεία θα είχε κεφάλαιο £4.000 και από αυτό οι £2.000 θα εκδίδονταν σε μετοχές της £1.⁵⁸¹ Από αυτό το ποσό, οι 333 μετοχές αγοράστηκαν από τον Houry και οι 100 από τους Διευθυντές της εταιρείας, ενώ οι εναπομείνουσες 1,567 μετοχές προσφέρθηκαν για αγορά από το κοινό. Το εναπομείναν κεφάλαιο των £2.000 θα φυλασσόταν με σκοπό τη μελλοντική έκδοση μετοχών. Από αυτό το κεφάλαιο, οι Διευθυντές θα είχαν το δικαίωμα της προτίμησης,⁵⁸² ενώ το $\frac{1}{6}$ του συνολικού αριθμού των μετοχών θα αγοραζόταν τόσο από τους Διευθυντές, όσο και από το κοινό, ή θα διανεμόταν για εξολοκλήρου πληρωμή στον Houry.

Ήδη από τις αρχές της δεκαετίας του 1910, ο Houry γνώριζε πως υπήρχε ένας τύπος καπνού, κοινώς ονομαζόμενος “Abou Riha”, ο οποίος τύγγανε επεξεργασίας υποκαπνίσματος για τη ζύμωση του φύλλου και εισαγόταν στη Μεγάλη Βρετανία από τη Λατάκια.⁵⁸³ Το είδος αυτό είχε σημαντική ζήτηση και χρησιμοποιούνταν μαζί με άλλους τύπους καπνών για την παρασκευή καπνού για πίπα. Ωστόσο, γρήγορα διαπίστωσε, κατά παραδοχή του, ότι η αγγλική αγορά ήταν προκατειλημμένη έναντι στον κυπριακό καπνό αυτού του είδους, γιατί υπήρχε η πεποίθηση πως αυτή η ποιότητα μπορούσε να παραχθεί μόνο στη Λατάκια της Συρίας.

Παρόλα αυτά, ο Houry συνέχισε να καλλιεργεί και να παράγει καπνά Λατάκιας, αφού πίστευε πως δεν είχε οποιαδήποτε ιδιαιτερότητα, ώστε να μη μπορεί να αναπτυχθεί ο τύπος αυτός και στην Κύπρο. Την παραγωγή των καπνών του την προωθούσε για εξαγωγή στην αγγλική αγορά σε χαμηλές όμως τιμές, με σκοπό σταδιακά να δημιουργηθεί ζήτηση και να εξασφαλιστούν εν τέλει καλύτερες

⁵⁷⁸ «Tobacco growing in Cyprus», *The Cyprus Agricultural Journal*, Οκτώβριος 1913, σ. 726.

⁵⁷⁹ W. Bevan, στο *ίδιο*, σ. 94.

⁵⁸⁰ Στο *ίδιο*.

⁵⁸¹ «Tobacco growing in Cyprus», *The Cyprus Agricultural Journal*, Οκτώβριος 1913, σ. 726.

⁵⁸² Δικαιώματα προτίμησης είναι μεταβιβάσιμα αξιόγραφα που δίνουν στους μετόχους μιας επιχείρησης το δικαίωμα να αποκτήσουν νεοεκδιδόμενες μετοχές σε προκαθορισμένη τιμή (συνήθως μικρότερη από την αγοραία τιμή τους), κατ' αναλογία με τις μετοχές που ήδη κατέχουν.

⁵⁸³ SA1/1620/1926, Najem Houry & Najem Houry's sons προς Ronald Storrs, 6 Δεκεμβρίου 1926, ερυθ. 1-5.

τιμές. Στόχος του ήταν ένα μέρος των £500.000 που διατίθετο από την αγγλική αγορά στη Λατάκια, για την προμήθεια τέτοιων καπνών, να το μεταφέρει στην Κύπρο.⁵⁸⁴

Το τσιφλίκι του Houry είχε επισκεφτεί ο Bevan, το 1922, συνοδεία ενός επιθεωρητή γεωργίας, ώστε να ενημερωθεί για τις εργασίες που εκτελούνταν. Όπως τους είχε πληροφορήσει ο ιδιοκτήτης, τη συγκεκριμένη χρονιά είχε καλλιεργήσει 220 σκάλες καπνό και αναμενόταν να έχει σοδειά όχι λιγότερη από 70.000 λίβρες. Αν και απέμενε ακόμη αρκετή δουλειά ώστε να μπορέσει το μέρος να καταστεί κατάλληλο για αυτή την καλλιέργεια, είχε ήδη ανεγερθεί ένα μεγάλο υπόστεγο (120 πόδια μακρός και 46 πόδια πλάτος) με κυματοειδή στέγη σε κεντρικό σημείο του τσιφλικιού και γύρω από αυτό βρισκόνταν και λειτουργούσαν δωμάτια καπνίσματος (φούρνοι), τα οποία σχεδιαζόταν να αυξηθούν στον αριθμό, ώστε μέχρι το τέλος της χρονιά να φτάσουν τα 34 συνολικά.⁵⁸⁵ Το υπόστεγο ήταν ο χώρος όπου εργάζονταν οι γυναίκες και τα κορίτσια για τη διαλογή και το βελόνιασμα των φύλλων. Για την εργασία αυτή είχαν εργοδοτηθεί 70 γυναίκες, κυρίως από την τουρκική κοινότητα, αλλά και μερικές από την ελληνική, καθώς και 6 άνδρες, οι οποίοι είχαν έρθει από τη Λατάκια με σκοπό να προσφέρουν τις απαραίτητες γνώσεις και ειδικές δεξιότητες που απαιτούνταν.⁵⁸⁶

Ήταν φανερό, λοιπόν, πως η βιομηχανία παρασκευής καπνών τύπου «Λατάκιας» πέρα από τα έσοδα που έφερνε από την εξαγωγή στις ξένες αγορές, πρόσφερε απασχόληση σε σημαντικό αριθμό ανθρώπων κατά τη διάρκεια ολόκληρου του χρόνου. Την περίοδο της συλλογής και επεξεργασίας του καπνού οι ανάγκες για εργατικά χέρια υπερδιπλασιάζονταν και τούτο διαπιστώνεται από τον αριθμό των εργατών που απασχολούνταν αυτό το διάστημα στο Τσιφλίκι. Συγκεκριμένα, την περίοδο του βελονιάσματος του καπνού εργοδοτούνταν από τον Houry περίπου 150 εργάτες και εργάτριες.⁵⁸⁷

Το τσιφλίκι αυτό, βέβαια, δεν προοριζόταν αποκλειστικά για την καλλιέργεια και επεξεργασία του καπνού, αλλά στο μεγαλύτερο μέρος του καλλιεργούνταν άλλες φυτείες όπως δημητριακά. Αυτή η πρακτική της εναλλαγής της καλλιέργειας καπνών με δημητριακά εφαρμοζόταν για λόγους αμειψισποράς, αφού είχε παρατηρηθεί ότι το βαθύ όργωμα της γης που γινόταν για την καλλιέργεια του καπνού βοηθούσε στην επίτευξη καλύτερης ποιότητας εσοδείας δημητριακών που ακολουθούσε. Έτσι, τη χρονιά εκείνη είχε επιτευχθεί μία εξαιρετική σοδειά σιταριού, που είχε εισαχθεί από τη Δαμασκό τον προηγούμενο χειμώνα. Μέρος της είχε προωθηθεί για σπορά σε άλλη έκταση γης που κατείχε ο Houry στο Κίτι και τα εναπομείναντα καλλιεργήθηκαν στο Τσερκέζ Τσιφλίκι και απέδωσαν εξαιρετικά.⁵⁸⁸ Σκοπός, βεβαίως, ήταν ο σπόρος από αυτή την σοδειά να διανεμηθεί σε

⁵⁸⁴ Στο ίδιο.

⁵⁸⁵ "Latakia Tobacco Industry in Cyprus", *The Cyprus Agricultural Journal*, Οκτώβριος 1922, σ. 82-83.

⁵⁸⁶ Στο ίδιο.

⁵⁸⁷ Στο ίδιο.

⁵⁸⁸ Στο ίδιο.

διάφορους καλλιεργητές στο νησί, αφού ανήκε στις σκληρές ποικιλίες σιταριού και ήταν μια πολύ καλή καλλιέργεια.

Αν και η ποσότητα των εξαγωγών καπνών Λατάκιας στην Αγγλία είχε διακυμάνσεις, το 1923 σημειώθηκε ο μεγαλύτερος όγκος εξαγωγής και το 1924 ενδιαφέρον για τα κυπριακά καπνά Λατάκιας παρουσιάστηκε από την εταιρεία “Imperial Tobacco Company (of Great Britain and Ireland) Limited”, η οποία είχε ενημερώσει την αποικιακή Κυβέρνηση ότι θα χρηματοδοτούσε την πειραματική καλλιέργεια που θα αναλάμβανε το Τμήμα Γεωργίας να εκπονήσει με το ποσό των £100.⁵⁸⁹ Ταυτόχρονα, απέστειλε μικρή ποσότητα σπόρου, καθώς και οδηγίες για τον τρόπο καλλιέργειας και καπνίσματος των συγκεκριμένων καπνών.

Πίνακας 15: Εξαγωγές καπνών Λατάκιας στη Μ. Βρετανία 1920-1925	
Έτος	Ποσότητα (λίβρες)
1920	43,611
1921	15,503
1922	46,772
1923	140,814
1924	58,891
1925	14,217

Πηγή: SA1/561/1926, Αποικιακός Επίτροπος Κύπρου προς Najem Houry & Sons, 3 Ιουλίου 1926.

Σύμφωνα με τις οδηγίες της εταιρείας, στη Συρία σημαντικό παράγοντα για τη βελτίωση του αρώματος του καπνού θεωρείτο ότι είχε η λίπανση των σποροκαλλιέργειών με κοπριά κατσίκας.⁵⁹⁰ Ευεργετικός μπορούσε να ήταν ο αντίστοιχος εμπλουτισμός του εδάφους που θα φυτεύονταν ακολούθως τα σπορόφυτα, όχι βέβαια στον ίδιο βαθμό. Τα σπορόφυτα όταν φυτεύονταν από τα σπορεία στον αγρό θα έπρεπε να έχουν μεταξύ τους μικρή απόσταση, γιατί με αυτόν τον τρόπο τα φύλλα παρέμεναν μικρά και τα φυτά έτειναν να ψηλώνουν. Άλλωστε, τα δύο αυτά χαρακτηριστικά διέκριναν τα καπνά Λατάκιας. Τέλος, τονιζόταν ότι το κάθε φυτό θα έπρεπε να ποτιστεί μόνο μια φορά αμέσως μετά το φύτεμα.

Τα καπνόφυτα ωριμάζαν όταν τα φύλλα τους άρχιζαν να μαραίνονται και θα έπρεπε να ξεκινήσει η διαδικασία της συλλογής. Σύμφωνα με τις οδηγίες, ολόκληρο το φυτό χρειαζόταν να κοπεί και να

⁵⁸⁹ SA1/884/1929, Imperial Tobacco Company (of Great Britain & Ireland), Limited προς Αποικιακό Γραμματέα, 22 Ιουλίου 1929. Σημειώνεται ότι ξεχωριστά στατιστικά στοιχεία οι Βρετανοί για τα καπνά Λατάκιας κρατούσαν μετά το 1928.

⁵⁹⁰ SA1/884/1929, Notes on the production of Latakia-cured tobacco.

σπάσει σε δύο ή τρία μέρη, ανάλογα με το μέγεθος, με τα φύλλα να παραμένουν στο στέλεχος του φυτού.⁵⁹¹ Ακολούθως, τα κομμάτια αυτά, θα έπρεπε να δεθούν μαζί και ήταν έτοιμα να τοποθετηθούν για αποξήρανση για τέσσερις έως πέντε μέρες. Οι σπάγκοι ήταν σωστότερο να δένονται ψηλά παρά να τοποθετούνται στο έδαφος. Μετά την αποξήρανση οι σπάγκοι αυτοί θα έπρεπε να μεταφερθούν στους φούρνους.

Στην Κύπρο, τα καπνά αυτά μετά το βελόνιασμα απλώνονταν σε ένα χωράφι για να αποξηρανθούν στον ήλιο (sun-cured) για περίπου δύο μέρες, με τα φύλλα όμως να πρέπει να γυρίζονται στο τέλος της πρώτης μέρας. Το χρονικό διάστημα αυτό συνήθως επαρκούσε για τη διαδικασία. Έτσι με αυτή την προετοιμασία ήταν έτοιμα για να καπνιστούν στα δωμάτια καπνίσματος (φούρνους). Οι φούρνοι στους οποίους θα καπνίζονταν τα καπνά Λατάκια, όπως υποδεικνυόταν από την Εταιρεία, θα έπρεπε να είναι φτιαγμένοι από πέτρα. Στη Συρία τα δωμάτια αυτά είχαν διαστάσεις 15 μέτρα μήκος, 10 μέτρα πλάτος και 7 μέτρα ύψος και τόσο η εξωτερική τους επιφάνεια, όσο και η εσωτερική θα έπρεπε να είναι σοβατισμένη για να μην υπάρχει διαρροή του καπνού.⁵⁹² Οι φούρνοι είχαν μία εστία, με εξαίρεση τους μεγάλους που είχαν δύο, η οποία αποτελούνταν από μία σκαμμένη τρύπα στη μέση του πατώματος. Η εστία θα έπρεπε να ήταν καλυμμένη με κομμάτι από διάτρητο ψευδάργυρο, ο οποίος θα εμπόδιζε την ανάφλεξη των φλογών και των σπινθήρων.

Για την ανάρτηση των σπάγκων των καπνών, συρματόσκοινα θα έπρεπε να τεντωθούν κατά μήκος των πλευρών του φούρνου, σε τέτοια απόσταση, ώστε αυτοί να εκτείνονται ανάμεσα σε κάθε δύο από αυτά τα μήκη, με το ένα άκρο να είναι συνδεδεμένο στο άλλο.⁵⁹³ Επίπεδα από αυτά τα συρματόσκοινα μπορούσαν να τοποθετηθούν από την οροφή μέχρι το έδαφος, με την απόσταση για κάθε επίπεδο να είναι ρυθμισμένη, έτσι ώστε οι σπάγκοι του καπνού να μην επικαλύπτονται μεταξύ τους. Επίσης, απόσταση θα έπρεπε να υπάρχει πάνω από την εστία.

Ο χρόνος καπνίσματος των καπνών εξαρτιόταν από δύο παράγοντες, τη δύναμη της φωτιάς, και την υγρασία της ατμόσφαιρας. Η υγρή ατμόσφαιρα ήταν πολύ ευεργετική και στην Κύπρο τέτοιος καιρός επικρατούσε κατά τον χειμώνα, λόγω της βροχόπτωσης. Συνήθως εκτιμούνταν πως πέντε έως έξι μήνες ήταν επαρκής περίοδος για το κάπνισμα των καπνών.⁵⁹⁴ Στην Κύπρο, ωστόσο, παρέμεναν στους φούρνους για δυο με τρεις μήνες και έπειτα ο καπνός αποθηκευόταν μαζικά για να περάσει μια ήπια διαδικασία ωρίμανσης.⁵⁹⁵ Αυτό το στάδιο διαρκούσε περίπου 20 μέρες και ο καπνός μετά συμπιεζόταν σε δέματα, τα οποία ζυγίζαν από 50-60 οκάδες το καθένα, δηλαδή περίπου 140 με 170 λίβρες.

⁵⁹¹ Στο ίδιο.

⁵⁹² Στο ίδιο.

⁵⁹³ Στο ίδιο.

⁵⁹⁴ Στο ίδιο.

⁵⁹⁵ "Latakia Tobacco Industry in Cyprus", *The Cyprus Agricultural Journal*, Οκτώβριος 1922, σ. 82-83.

Ο πιο σημαντικός παράγοντας για τα καπνά αυτά ήταν η πίσσα η οποία στρωνόταν με τον καπνό πάνω στα φύλλα κατά τη διάρκεια του καπνίσματός τους. Έτσι, κάθε είδους αρώματος από δρυ ήταν κατάλληλο, ενώ συστηνόταν πως το δέντρο Αριά (*Quercus Ilex*) ή ο θάμνος Στύρακας (*Styrax*) μπορούσαν να αποδώσουν εξαιρετικά αποτελέσματα. Στην Κύπρο η βελανιδιά υποδείχθηκε ότι θα είχε εξίσου την ίδια απόδοση.⁵⁹⁶ Στο νησί, όμως, συνηθιζόταν η χρήση του φυτού Ίνουλα (γόνισος) για το κάπνισμα των φύλων καπνού Λατάκιας. Το φυτό αυτό, το οποίο μέχρι τότε δεν χρησίμευε για κανένα άλλο βιομηχανικό σκοπό, ήταν άγριας βλάστησης και απαντιόταν εκτενώς σε ολόκληρο το νησί, γεγονός που το καθιστούσε εύκολα πρόσβασιμη και φτηνή πρώτη ύλη. Ακόμη όμως πιο σημαντικό στοιχείο ήταν ότι το φυτό αυτό μετέδιδε ένα εξαιρετικό άρωμα στον καπνισμένο καπνό, όταν αναμειγνυόταν με πεύκο, άρκευθο ή άλλη καύσιμη ύλη.⁵⁹⁷

Ένα από τα κύρια προτερήματα των καπνών τύπου Λατάκιας, το οποίο ίσως να αποτέλεσε και το σημαντικότερο στοιχείο για την ανάπτυξή τους στην Κύπρο ήταν ότι η προετοιμασία τους θεωρούνταν πιο απλή σε σύγκριση με αυτήν που απαιτείτο για τα καπνά που προοριζόνταν για την παρασκευή τσιγάρων.⁵⁹⁸ Συγκεκριμένα, τα φύλλα δεν απαιτούνταν να διαχωριστούν ένα προς ένα με ιδιαίτερη προσοχή και τεχνική, όπως τα ανατολικά καπνά για τσιγάρα, αλλά διαχωρίζονταν χονδρικά κατά τη διάρκεια της διαδικασίας του βελονιάσματος. Επίσης, τα καπνά για τα τσιγάρα και τα πούρα κατά τη διάρκεια της προετοιμασίας τους έπρεπε να έρθουν σε επαφή με τα χέρια όσο το δυνατό λιγότερο, αφού αυτό προκαλούσε τον αποχρωματισμό – ξεθώριασμα τους, ενώ τέτοια προσοχή δεν απαιτούνταν για τα καπνά Λατάκιας. Ακόμη και η διαδικασία συλλογής των φύλλων ήταν ευκολότερη, αφού το κοτσάνι κοβόταν από το καπνόφυτο κατά μήκος μαζί με αυτά.

Μετά, λοιπόν, την παραλαβή των οδηγιών και των σπόρων από την Εταιρεία, το Τμήμα Γεωργίας την 1^η Δεκεμβρίου 1924 προχώρησε σε σπορά στους χώρους του στη Λευκωσία.⁵⁹⁹ Ακολούθως, τα σπορόφυτα μεταφέρθηκαν για φύτευση σε χωράφια που ενοικιάστηκαν για την πειραματική αυτή καλλιέργεια στην Ευρύχου και την Κακοπετριά, με τη διαδικασία να ολοκληρώνεται στα τέλη Απριλίου 1925. Η συλλογή των καπνών διήρκησε περισσότερο από ένα μήνα. Συγκεκριμένα στην Ευρύχου άρχισε στις 12 Ιουνίου και ολοκληρώθηκε στις 23 Ιουλίου, ενώ στην Κακοπετριά άρχισε στις 19 Ιουνίου και ολοκληρώθηκε στις 27 Ιουλίου.

Μετά την ολοκλήρωση της συλλογής, τα καπνά απλώθηκαν για αποξήρανση για 10 έως 12 μέρες και στάλθηκαν για να καπνιστούν στον φούρνο, ο οποίος είχε ανεγερθεί για αυτό τον σκοπό.⁶⁰⁰ Το κάπνισμα των καπνών διήρκησε 108 μέρες (26 Αυγούστου 1925 – 27 Ιανουαρίου 1926), όμως η

⁵⁹⁶ SA1/884/1929, Notes on the production of Latakia-cured tobacco.

⁵⁹⁷ "Latakia Tobacco Industry in Cyprus", *The Cyprus Agricultural Journal*, Οκτώβριος 1922, σ. 82-83.

⁵⁹⁸ Στο ίδιο.

⁵⁹⁹ SA1/884/1929, Διευθυντής Γεωργίας προς Αποικιακό Γραμματέα, 15 Μαρτίου 1926.

⁶⁰⁰ SA1/884/1929, Διευθυντής Γεωργίας προς Αποικιακό Γραμματέα, 5 Αυγούστου 1925.

μεγάλη διάρκεια οφειλόταν στις διάφορες διακοπές που υπέστη η διαδικασία λόγω συντήρησης του φούρνου.⁶⁰¹ Τα καπνά έπειτα από το κάπνισμα είχαν καταστεί πολύ εύθραυστα και για αυτό αφέθηκαν εκτεθειμένα κάτω από σκέπαστρο για δέκα μέρες, όμως λόγω της υγρασίας της ατμόσφαιρας πρεσαρίστηκαν αμέσως και δημιουργήθηκαν τέσσερα δέματα τα οποία στάλθηκαν στην Αγγλία στις 17 Μαρτίου 1926.

Για την πειραματική αυτή καλλιέργεια ξοδεύτηκαν σχεδόν £100. Το μεγαλύτερο μέρος (£27.13.5) ξοδεύτηκε στα μεταφορικά έξοδα του Ε. Δημητρίου (24 Νοεμβρίου 1924 – 4 Μαρτίου 1926) για την παρακολούθηση της καλλιέργειας και του καπνίσματος των καπνών και άλλες £11.17 για στην κατασκευή του φούρνου.⁶⁰²

Το 1926 ο Αποικιακός Επίτροπος για την Κύπρο επισήμαινε στον Houry, ο οποίος παρέμενε από τους κυριότερους εξαγωγείς καπνών Λατάκιας στη Μ. Βρετανία,⁶⁰³ πως είχε προσέξει σε κάποιες από τις βιτρίνες των μαγαζιών των μεγάλων λιανοπωλητών του Λονδίνου, στις οποίες δηλώνονταν οι αποικίες από τις οποίες προερχόταν ο καπνός στα χαρμάνια που πωλούσαν, να περιλαμβάνεται πια και η Κύπρος.⁶⁰⁴ Καπνά Λατάκιας στην αγγλική αγορά μόνο από την Κύπρο εισάγονταν πλέον και αυτό οφειλόταν κυρίως στον προνομιακό δασμό που απολάμβαναν, καθώς και στην προώθηση που γινόταν σε όλα τα καπνά της αυτοκρατορίας μέσα από τις Εκθέσεις που διοργανώνονταν. Στην αγγλική αγορά ζήτηση για καπνά Λατάκιας υπήρχε τόσο κατά τη χειμερινή, όσο και κατά τη καλοκαιρινή περίοδο.

Η άποψη που επικρατούσε στα μέσα της δεκαετίας του 1920 στην Αγγλία για τα καπνά Λατάκιας της Κύπρου δεν ήταν αρνητική, αντίθετα ήταν αρκετά ευνοϊκή.⁶⁰⁵ Είχαν ευχάριστο και διακριτό άρωμα και μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν για σκοπούς ανάμειξης με άλλα είδη καπνών. Ωστόσο, πρόβλημα αποτελούσε ότι στις ποσότητες που έφταναν στην αγγλική αγορά υπήρχαν σημαντικές διαφοροποιήσεις στην ποιότητα και συχνά δεν ήταν ίδιες με το δείγμα. Επιπλέον, δυσφήμιση προκαλούνταν γιατί τα δέματα περιελάμβαναν πολύ μεγάλο ποσοστό σκόνης – άμμου και ξένων υλών. Ουσιαστικά τα κυπριακά καπνά Λατάκιας δεν εντάσσονταν σε κάποια κατηγορία ποιότητας και παράλληλα, διακρίνονταν από θαμπή εμφάνιση, η οποία θεωρούνταν αφύσικη και μη χαρακτηριστική των πραγματικών καπνών Λατάκιας, της καλύτερης ποιότητας, που είχαν λαμπερό χρώμα.⁶⁰⁶ Αυτό συνέβαινε στα καπνά της Κύπρου πιθανόν λόγω του υπερβολικού ποτίσμά τους,

⁶⁰¹ SA1/884/1929, Διευθυντής Γεωργίας προς Αποικιακό Γραμματέα, 15 Μαρτίου 1926.

⁶⁰² SA1/884/1929, Διευθυντής Γεωργίας προς Αποικιακό Γραμματέα, 13 Απριλίου 1926.

⁶⁰³ Η επιστολή στάλθηκε σε ακόμη δύο εμπόρους τον Δημήτριο Θεμιστοκλέους από τη Λάρνακα και του Messrs Saede Bros. οι οποίοι εξίσου εμπορεύονταν καπνά στη Μ. Βρετανία. Βλ. SA1/561/1926, Αποικιακός Επίτροπος Κύπρου προς Αποικιακό Γραμματέα, 3 Ιουνίου 1926.

⁶⁰⁴ SA1/561/1926, Αποικιακός Επίτροπος Κύπρου προς Najem Houry & Sons, 3 Ιουλίου 1926.

⁶⁰⁵ Στο ίδιο.

⁶⁰⁶ SA1/561/1926, Αποικιακός Επίτροπος Κύπρου προς Najem Houry & Sons, 7 Ιουλίου 1926.

γεγονός που προκαλούσε μούχλα στα φύλλα, αφαιρούσε τη φυσική κόμμι⁶⁰⁷ και τη φωτεινή ποιότητα, και μετέφερε τη σκόνη-άμμο στα δεματοποιημένα καπνά.

Επιπλέον, ο σπάγκος, ο οποίος χρησιμοποιούνταν κατά τη διαδικασία της δεματοποίησης, δεν ήταν κατάλληλος, αφού παρέμενε χαλαρός και η ύφανσή του δεν ήταν ανθεκτική.⁶⁰⁸ Ως εκ τούτου, όταν τα δέματα έφταναν στα εργοστάσια για να γίνουν τα χαρμάνια ήταν συνήθως σπασμένος και διάφορα κομμάτια του ήταν ήδη ανάμεσα στα φύλλα. Έτσι, είτε θα έπρεπε να αφαιρεθεί από αυτά, είτε αναμειγνυόταν κατά τη διαδικασία της κοπής των καπνών, υποβαθμίζοντας την ποιότητα. Για αυτό τον λόγο, θα έπρεπε να επιλέγεται σκληρότερος σπάγκος.

Παράλληλα, σημαντικό ήταν, όπως υποδεικνυόταν από την “Dominion Tobacco Company” να διορθωθεί πέρα από τη διαδικασία δεματοποίησης και η διαδικασία της ξήρανσης του καπνού, ώστε να είναι λιγότερο επιρρεπής να ζυμωθεί και ταυτόχρονα, να μπορεί να διασταλεί και να γεμίζει σφιχτά το καναβάτσο.⁶⁰⁹ Με αυτό τον τρόπο θα αποτρεπόταν να εισχωρήσει αέρας και υγρασία στο δέμα. Επιπλέον, υποδεικνυόταν πως ούτε μεγάλες ποσότητες από άνθη και μίσχους δεν θα έπρεπε να συμπεριλαμβάνονται, γιατί υποβάθμιζαν την ποιότητα και την τιμή.

Οι τιμές που εξασφάλιζε ο καπνός Λατάκιας της Συρίας κυμαίνονταν από 1 σελίνι και 6 πέννες σε 1 σελίνι, 9 πέννες ή και 6 πέννες, ανάλογα με την ποιότητα. Οι έμποροι παράγγελλαν μέσω των μεσιτών την ποιότητα που ήθελαν, η οποία είχε λίγο-πολύ σταθερή τιμή.⁶¹⁰ Ο κυπριακός καπνός επειδή δεν κατατασσόταν σε κατηγορία ποιότητας δεν μπορούσε να πωληθεί με αυτόν τον τρόπο. Οι τιμές που εξασφαλιζόνταν για τα καλύτερης ποιότητας καπνά ήταν 5 έως 8 πέννες ανά λίβρα, αλλά εξαιτίας των ελαττωμάτων που είχαν δεν λάμβαναν ούτε τις τιμές αυτές.⁶¹¹ Η εταιρεία “Dominion Tobacco Company”, η οποία εισήγαγε στην αγορά της Αγγλίας τη μεγαλύτερη ποσότητα «αυτοκρατορικών καπνών», δηλαδή αποικιακών, θεωρούσε πως ο κυπριακός καπνός Λατάκιας, εάν τύγχανε σωστής επεξεργασίας και συσκευασίας, θα μπορούσε να ανταγωνιστεί επάξια τα Μακεδονικά καπνά και να αποκτήσει μελλοντική ζήτηση. Ταυτόχρονα, θα μπορούσε να ανταγωνιστεί και τα πραγματικά καπνά Λατάκιας της Συρίας, καθώς και αυτά που προέρχονταν από την Αφρική, η οποία προμήθευε ακριβώς αυτό που ζητούσε το εμπόριο.⁶¹²

Η εταιρεία “Dominion Tobacco Company” είχε αγοράσει το 1926 κυπριακά καπνά Λατάκιας στην τιμή των 6 ½ πεννών ανά λίβρα και μόνο δέκα δέματα από τη συγκεκριμένη παρτίδα είχαν πωληθεί

⁶⁰⁷ Κόμμι είναι κολλώδης ουσία που εκκρίνουν ορισμένα φυτά.

⁶⁰⁸ SA1/561/1926, Αποικιακός Επίτροπος Κύπρου προς Najem Houry & Sons, 7 Ιουλίου 1926.

⁶⁰⁹ Στο ίδιο.

⁶¹⁰ Στο ίδιο.

⁶¹¹ SA1/561/1926, Αποικιακός Επίτροπος Κύπρου προς Najem Houry & Sons, 3 Ιουλίου 1926.

⁶¹² SA1/561/1926, Αποικιακός Επίτροπος Κύπρου προς Najem Houry & Sons, 7 Ιουλίου 1926.

σε υψηλές τιμές, ενώ τα υπόλοιπα κυμαίνονταν στις 4 πέννες ανά λίβρα.⁶¹³ Ήταν εμφανές, λοιπόν, πως τα κυπριακά καπνά θα μπορούσαν να καταταχθούν στις υψηλότερες ποιότητες, αλλά θα έπρεπε να γίνει διαλογή μέσα στην ίδια την παρτίδα των καπνών, αφού περιελάμβανε διάφορες ποιότητες, ώστε να επιλεγούν τα καλύτερα δέματα. Αυτό προκαλούσε προβλήματα και έξοδα και έπρεπε να αποφεύγεται. Τονίζοταν, λοιπόν, ότι ο καπνός θα έπρεπε να φτάνει στην αγγλική αγορά σωστά κατεταγμένος σε ποιότητες για να εξασφαλίζει καλύτερες τιμές και να μπορεί ευκολότερα να γίνει αποδεκτός από τους εμπόρους και τους βιομήχανους. Αυτή η διαπίστωση ήταν κρίσιμη και θα αποτελούσε ουσιαστικά καθοριστικό ζήτημα στην εξέλιξη της καπνοκαλλιέργειας και της εμπορίας του καπνού στην επόμενη δεκαετία.

Τα καπνά Λατάκιας είχαν μία πολύ ιδιαίτερη χρήση και συνεπώς η ζήτησή τους ήταν περιορισμένη και δεν άφηνε πολλά περιθώρια για ανάπτυξη της καλλιέργειάς τους. Αυτό φάνηκε και από το αποτέλεσμα της προσπάθειας που είχε γίνει από την αποικιακή κυβέρνηση το 1931 για να διατεθούν τα κυπριακά καπνά Λατάκιας στην αγορά της Δανίας.⁶¹⁴ Τα καπνά αυτά, όπως είχε πληροφορηθεί η Κυβέρνηση, χρησιμοποιούνταν από τους ντόπιους καπνοβιομήχανους για σκοπούς ανάμειξης κατά την παρασκευή υψηλής ποιότητας χαρμανιών, όχι όμως για την παραγωγή πούρων και τσιγάρων. Συνεπώς, επειδή τα καπνά αυτά ήταν αρκετά ακριβά, οι παρασκευαστές κατέφευγαν σε διάφορα «τεχνάσματα» για να τα αντικαταστήσουν με κάτι παραπλήσιο. Συγκεκριμένα, πίεζαν κατώτερης ποιότητας καπνά μέχρι να αποκτήσουν σκούρο-μαύρο χρώμα και τα μεταχειρίζονταν προσθέτοντας αρώματα, για να αποκτήσουν τη γεύση των αυθεντικών καπνών Λατάκιας.⁶¹⁵ Η συγκεκριμένη πρακτική οδηγούσε στην εξάλειψη των καπνών αυτών, εκτός από τη συμπερίληψή τους στα ακριβότερα χαρμάνια των οποίων η ζήτηση παρέμενε πολύ περιορισμένη.

Ήταν εμφανές πως η επιχείρηση για εξεύρεση νέων αγορών πέρα από τη βρετανική για τα συγκεκριμένα καπνά αποτελούσε πολύ δύσκολη υπόθεση. Στη Δανία, η μεγαλύτερη ποσότητα που καταναλωνόταν ήταν τόσο υψηλής ποιότητας, που τα καπνά Λατάκιας της Κύπρου αποκλείονταν.⁶¹⁶ Το εγχείρημα γινόταν ακόμη δυσκολότερο, γιατί οι Δανοί καπνοβιομήχανοι, που χρησιμοποιούσαν καπνά Λατάκιας αγόραζαν κατευθείαν από τους παραγωγούς με τους οποίους είχαν πολύχρονες επιχειρηματικές επαφές. Έτσι, ήταν απίθανο να δέχονταν να αλλάξουν τις πηγές προμήθειάς τους για να δεχθούν καπνά Λατάκιας από τους κύπριους παραγωγούς, οι οποίοι δεν είχαν ακόμη βελτιώσει τη δική τους ποιότητα για τις απαιτήσεις των ξένων αγορών. Παρόλα αυτά, στην αναφορά του Τελωνιακού Ελεγκτή, τον Οκτώβριο του 1927, για την καλλιέργεια και την παραγωγή καπνού, καταγράφεται πως το μεγαλύτερο μέρος της παραγωγής από το 1921 μέχρι το 1927 ήταν τα καπνά

⁶¹³ Στο ίδιο.

⁶¹⁴ SA1/561/1926, Εμπορικός Γραμματέας Βρετ. Πρεσβείας στην Κοπεγχάγη προς Αποικιακό Γραμματέα, 16 Ιουλίου 1931.

⁶¹⁵ Στο ίδιο.

⁶¹⁶ Στο ίδιο.

Λατάκιας.⁶¹⁷ Αναμφίβολα, από την έναρξη της καλλιέργειας και επεξεργασίας αυτής, μεγάλα άλματα ποιότητας είχαν γίνει, ακόμη και στα υλικά που χρησιμοποιούνταν για το κάπνισμά τους, ώστε να προσδίδουν στα καπνά σπουδαίο άρωμα. Οι πωλήσεις στην Αγγλία παρέμεναν αρκετά ικανοποιητικές και αυτό κράτησε την παραγωγή ζωντανή, μέχρι το ενδιαφέρον από μεγάλες αγγλικές εταιρείες να αρχίσει από το 1925 και έπειτα να στρέφεται εντονότερα στην Κύπρο.⁶¹⁸

⁶¹⁷ SA1/1142/1917, Report on tobacco growing in Cyprus, 26 Οκτωβρίου 1927.

⁶¹⁸ Στο ίδιο.

Η ίδρυση Ανώνυμων Εταιρειών Σιγαρέττων

Η άνθηση της καπνοκαλλιέργειας και η απότομη αύξηση της παραγωγής στα χρόνια του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου, έφερε την ίδρυση δύο ανώνυμων εταιρειών το έτος 1919: της Ανώνυμης Εταιρείας Καπνού και Σιγαρέττων Λεμεσού και της Ανώνυμης Εμπορικής και Βιομηχανικής Εταιρείας Καπνού «Το Παγκύπριον». Όπως καταγραφόταν στο καταστατικό τους, και οι δύο εταιρείες σκόπευαν το κέρδος μέσω της ανάπτυξης της καπνοκαλλιέργειας και της επεξεργασίας των κυπριακών καπνών για εμπορικούς σκοπούς, αφού δεσμεύονταν ότι κατά κύριο λόγο θα χρησιμοποιούσαν στην παρασκευή των τσιγάρων τους την εγχώρια παραγωγή. Ακριβώς ότι δεν έκαναν τα υπόλοιπα καπνεργοστάσια που λειτουργούσαν στο νησί και χρησιμοποιούσαν, σχεδόν εξολοκλήρου, εισαγόμενο καπνό από την Ελλάδα, τον οποίο έκριναν ως ανώτερης ποιότητας.

Αυτή η θέση παρουσιαζόταν έντονα στις διαφημίσεις των καπνεργοστασίων στον κυπριακό τύπο. Μια συχνά δημοσιευμένη διαφήμιση, του Καπνεργοστασίου Μ. Κ. Σχίζα, Κ. Ι. Δρουσιώτη & Σία, τόνιζε προς τους καπνιστές ότι τα *«γλυκύτερα σιγαρέττα»* που μπορούσαν να καπνίσουν ανήκαν στην παραγωγή του, *«διότι είναι κατασκευασμένα από τα πιο εκλεκτά Ελληνικά καπνά και τα ονομαστά καπνά Σμύρνης»*. Παράλληλα, αναφερόταν πως είχαν εισαχθεί νέα καπνά, ενώ νέες παραγγελίες θα ικανοποιούσαν το γούστο κάθε καπνιστή.⁶¹⁹ Η προτίμηση για τα εξωτερικά καπνά δεν περιοριζόταν μόνο για το συγκεκριμένο εργοστάσιο, αλλά εντοπίζεται και στις διαφημίσεις και άλλων εργοστασίων, όπως του αρχαιότερου καπνεργοστασίου της Κύπρου «Η Ελπίς» των Διανέλλου και Βεργόπουλου. Στο κάτω μέρος της διαφήμισής τους υπήρχε η σημείωση ότι η ποιότητα *«του Καπνού και Σιγαρέττων μας βελτιωθείσης επαισθήτως αφ΄ ης εποχής μας επιτρέπη η ελευθέρα εισαγωγή Καπνών εκ του Εξωτερικού, διαβεβαιούμε ότι είναι αρίστη..»*⁶²⁰. Βέβαια, στο τέλος διευκρινιζόταν πως στο εργοστάσιο μπορούσε κανείς να βρει όλα τα είδη καπνού και τσιγάρων με προέλευση από όλες τις καπνοπαραγωγικές χώρες, μέχρι και κυπριακά καπνά!

Αντίθετα, οι δύο νέες εταιρείες είχαν διαφορετικό προσανατολισμό, αφού είχαν τον χαρακτήρα ανώνυμης εταιρίας, με βασικό στόχο την εξυπηρέτηση των συμφερόντων του τόπου. Σύμφωνα με το Κεφάλαιο Γ «Περί Εταιρειών» και το Άρθρο 10 του Οθωμανικού Εμπορικού Κώδικα,⁶²¹ αναγνωρίζονταν τρία είδη εταιρειών: η ομόρρυθμος, η ετερόρρυθμος και η ανώνυμος. Για τις ανώνυμες εταιρείες προνοούνταν, βάσει του Άρθρου 28, ότι δεν μπορούσαν να υπάρξουν χωρίς Αυτοκρατορικό Διάταγμα, το οποίο θα επέτρεπε την εγκαθίδρυσή τους και θα ενέκρινε τους όρους

⁶¹⁹ Αλήθεια, Λεμεσός 12 Οκτωβρίου 1923.

⁶²⁰ Ελευθερία, Λευκωσία 31 Ιανουαρίου 1920.

⁶²¹ Δημ. Νικολαΐδης, *Οθωμανικοί Κώδικες ήτοι συλλογή απάντων των νόμων της Οθωμ. Αυτοκρατορίας Διαταγμάτων Κανονισμών Οδηγιών και Εγκυκλίων, Τόμος Γ΄, Εμπορικός και Ποινικός Νόμος Δικονομία και Λοιπά*, Κωνσταντινούπολη 1890, σ. 2172-4.

του καταστατικού τους, οι οποίοι δεν θα έπρεπε να αντιβαίνουν με τα συμφέροντα του Κράτους. Επιπλέον, βάσει του Άρθρου 31, τα καταστατικά των ανωνύμων εταιρειών συντάσσονταν ενώπιον του εμποροδικείου, εκτός της επικύρωσης της αίτησης, η οποία γινόταν αργότερα. Συνεπώς, ακόμη και οι διαφημίσεις των δύο εταιρειών εμφάνιζαν αυτόν τον «ιερό στόχο» - αποστολή τους, για βοήθεια και προώθηση των συμφερόντων των αγροτών του τόπου και κατ' επέκταση της κυπριακής κοινωνίας.

«Το Παγκύπριον» στη δική του διαφήμιση, μετά την ίδρυσή του, προέτρεπε τους καπνιστές να δοκιμάσουν τα τσιγάρα του «Μέλισσα», τα οποία θα έβρισκαν ανώτερα σε ποιότητα και χαμηλότερα στην τιμή από τα υπόλοιπα της αγοράς. Πάνω από όλα, όμως, θα έπρεπε να διαλέξουν αυτά τα τσιγάρα, γιατί υποστηρίζοντας την εταιρεία, στήριζαν και τη γεωργία του τόπου, αφού το εργοστάσιο είχε *«ιδρυθεί δια να υποστηρίξη την καπνοκαλλιέργεια εν Κύπρω και τον Κύπριον γεωργόν και να ελαττώση τα δαπάνας των καπνιστών.»*⁶²² Χρησιμοποιώντας το ίδιο ύφος στις διαφημίσεις της, δηλαδή την επίκληση στο γενικότερο συμφέρον του τόπου, και η Ανώνυμη Εταιρεία Καπνών Λεμεσού καλούσε τους καπνιστές να αγοράσουν τα δικά της τσιγάρα: *«Καπνισταί, καπνίζοντες τα σιγαρέττα μας βοηθείτε τον Κύπριον καπνοκαλλιεργητήν, ενθαρρύνετε την καπνοκαλλιέργειαν του τόπου μας, αποταμιεύετε το χρήμα του τόπου μας και ούτω ωφελούνται πάσαι αι κοινωνικαί τάξεις.»*⁶²³

Η της Λεμεσού Ανώνυμος Εταιρεία Καπνού και Σιγαρέττων

Στην επίσημη εφημερίδα της Κυβέρνησης, στις 8 Αυγούστου 1919, δημοσιεύτηκε «Διάταγμα της Αυτού Εξοχότητος του Λειτουργού, του Διαχειριζομένου την Κυβέρνησιν» με το οποίο επικυρωνόταν η σύσταση της Ανώνυμου Εταιρείας, με τους σκοπούς και όρους που καταγράφονταν στον καταστατικό της.⁶²⁴ Το καταστατικό της Εταιρείας είχε υποβληθεί ενώπιον του Επαρχιακού Δικαστηρίου Λεμεσού στις 7 Ιουνίου 1919, κατ' ακολουθία των διατάξεων του Οθωμανικού Εμπορικού Κώδικα. Ορισμένα άρθρα αναθεωρήθηκαν στη Γενική Συνέλευση των μετόχων της Εταιρείας, στις 6 Ιουνίου 1920⁶²⁵ και το καταστατικό υποβλήθηκε εκ νέου για έγκριση στο Επαρχιακό

⁶²² *Κυπριακός Φύλαξ*, 8 Ιανουαρίου 1920.

⁶²³ *Σάλπιγξ*, 9 Μαρτίου 1920.

⁶²⁴ *The Cyprus Gazette*, "No.394. Order of His Excellency the Officer Administering the Government", 8 Αυγούστου 1919, σ. 287.

⁶²⁵ SA1/872/1919, Αντίγραφο των Πρακτικών της Γενικής Συνελεύσεως της Ανώνυμου Εταιρείας Καπνών και Σιγαρέττων Λεμεσού, γενομένης τη 6^η Ιουνίου 1920.

Δικαστήριο, στις 22 Νοεμβρίου 1920 και επικυρώθηκε από τον προσωρινό Αρχιγραμματέα, C. H. Hart Davis, στις 11 Δεκεμβρίου 1920.⁶²⁶

Στο καταστατικό της Εταιρείας, με 28 άρθρα, καταγραφόταν λεπτομερώς ο χαρακτήρας, οι στόχοι και ο προσανατολισμός της, και ο τρόπος λειτουργίας και διοίκησής της.⁶²⁷ Η Εταιρεία θα είχε έδρα τη Λεμεσό και με απόφαση του Διοικητικού της Συμβουλίου θα μπορούσε να έχει υποκαταστήματα για την ανάπτυξη των εργασιών της εντός και εκτός της Κύπρου.

Το κεφάλαιο της ανώνυμης εταιρείας, που οριζόταν στις £10.000, θα διαμοιραζόταν σε 5.000 ανώνυμες μετοχές των £2, ενώ με βάση το αναθεωρημένο καταστατικό, θα υπήρχε η δυνατότητα να αυξηθεί με την έκδοση νέων μετοχών, εφόσον αποφαιζόταν από τη Γενική Συνέλευση. Η κάθε μετοχή περιείχε δικαίωμα ιδιοκτησίας επί του ενεργητικού κεφαλαίου της Εταιρείας και επί της διανομής των κερδών και των ζημιών, κατ' αναλογία του συνόλου των εν ισχύι μετοχών.

Ο τρόπος διοίκησης έπρεπε να ακολουθεί τις πρόνοιες μιας ανώνυμης εταιρείας, όπως περιγράφονταν στα σχετικά άρθρα του Οθωμανικού Εμπορικού Κώδικα. Έτσι, τη διοίκηση ασκούσε πενταμελές διοικητικό συμβούλιο, το οποίο θα ανανεωνόταν κάθε τρία χρόνια και τα μέλη του θα εκλέγονταν ανάμεσα στους μετόχους από τη γενική συνέλευση. Το πρώτο καταστατικό είχε υπογραφεί από εννέα μέλη του Διοικητικού Συμβουλίου,⁶²⁸ τον πρόεδρο, Γεώργιο Παυλίδη, τον έμπορο Γεώργιο Σχίζα κ.ά. Αντίθετα, το αναθεωρημένο καταστατικό προνοούσε πως το Διοικητικό Συμβούλιο αποτελούσαν πέντε μέλη και θα ανανεωνόταν ανά τριετία.⁶²⁹ Το αναθεωρημένο καταστατικό στο Επαρχιακό Δικαστήριο υπέβαλαν οι Γεώργιος Παυλίδης, Χριστόδουλος Χατζηπαύλου, Ιωάννης Ταβελόπουλος, Δημήτριος Ποταμίτης, Γεώργιος Σχίζας, Νικόλας Π. Λανίτης, Κλέων Θ. Περισιτιάνης και ο Ευγένιος Ζήνων, εκ μέρους και των υπόλοιπων αιτητών.⁶³⁰

Σκοπός της Εταιρείας, σύμφωνα με το καταστατικό της, ήταν η επιδίωξη κέρδους από την εμπορία και κατεργασία καπνού, οποιουδήποτε είδους. Ωστόσο, ο σκοπός αυτός είχε διαφοροποιηθεί ουσιαστικά σε σχέση με το πρώτο καταστατικό, όπου οριζόταν πως το κέρδος θα εξασφαλιζόταν μέσα από ανάπτυξη του τομέα αυτού της αγροτικής οικονομίας της Κύπρου. Ήταν, συνεπώς, περισσότερο συνυφασμένος με τον χαρακτήρα μιας ανώνυμης εταιρείας που είχε βασικό σκοπό την εξυπηρέτηση των συμφερόντων του κράτους. Συγκεκριμένα, προνοούνταν πως η Εταιρεία θα επιδίωκε την ανάπτυξη του εμπορίου των κυπριακών καπνών και την υποστήριξη της

⁶²⁶ *The Cyprus Gazette*, "No.394. Order of His Excellency the Officer Administering the Government", 24 Δεκεμβρίου 1920, σ. 565.

⁶²⁷ SA1/872/1919, Καταστατικόν της Ανώνυμου Εταιρείας Καπνών και Σιγαρέττων Λεμεσού. Ίδρυθίσα το 1919.

⁶²⁸ SA1/872/1919, Καταστατικόν, 7 Ιουνίου 1919.

⁶²⁹ SA1/872/1919, Καταστατικόν της Ανώνυμου Εταιρείας Καπνών και Σιγαρέττων Λεμεσού. Ίδρυθίσα το 1919.

⁶³⁰ SA1/872/1919, Αίτηση Γεώργιου Παυλίδη κ.ά. προς Επαρχιακό Δικαστήριο Λεμεσού 23 Νοεμβρίου 1920.

καπνοκαλλιέργειας της Κύπρου για κατεργασία και εμπορία του κυπριακού, κυρίως, καπνού μη αποκλεισμένων και των ξένων καπνών.⁶³¹

Τον Ιούνιο 1919 ο Αρχιτελώνης W.J. Mackay είχε επισημάνει πως τα καπνεργοστάσια που λειτουργούσαν στην Κύπρο, ήταν αρκετά για να υπερκαλύψουν τις ανάγκες της εγχώριας κατανάλωσης ενώ, παράλληλα, είχε δοθεί άδεια για λειτουργία ενός ακόμη εργοστασίου στη Λευκωσία.⁶³² Η κύρια δυσκολία για την επιβίωση της Εταιρείας, δεν υφίστατο μόνο στον υπάρχοντα αυξημένο ανταγωνισμό, αλλά στο γεγονός, όπως εντόπιζε ο Αρχιτελώνης, ότι στόχευε, πρώτιστα στην κατεργασία και εμπορία κυπριακού καπνού. Η παρασκευή τσιγάρων χωρίς την ανάμειξη ξένων καπνών είχε αποφέρει έως τότε φτωχά αποτελέσματα και δεν μπορούσε να κατανοηθεί πως η συγκεκριμένη Εταιρεία μπορούσε να πετύχει. Ως εκ τούτου, λοιπόν, αυτό διαφοροποιήθηκε εξολοκλήρου στη συνέχεια κατά την αναθεώρηση.

Σύμφωνα με το Καταστατικό το Συμβούλιο είχε απεριόριστες εξουσίες, ώστε να μπορεί να διαχειρίζεται τα συμφέροντα της Εταιρείας, με εξαίρεση μόνο όσα προνοούνταν πως θα αποφασίζονταν από τη Γενική Συνέλευση. Συγκεκριμένα, είχε κάθε δυνατή εξουσία επί των οικονομικών της Εταιρείας, όπως να προσδιορίζει τον τρόπο χρήσης των διαθέσιμων κεφαλαίων, να αποφασίζει την πώληση και την αγορά καπνών, να εκδίδει συναλλαγματικές και να τις αποδέχεται, να καθορίζει τον αριθμό των μετοχών που θα πωλούνταν όσες φορές θεωρούνταν αναγκαίο, καθώς και να αναστέλλει την πώλησή τους. Επιπλέον, είχε την αρμοδιότητα να προσδιορίζει και να ελέγχει τις δαπάνες, να προτείνει στη γενική συνέλευση τα μερίσματα που θα έπρεπε να διανεμηθούν στους μετόχους και γενικά κατάρτιζε τον ετήσιο ισολογισμό, τον υπέβαλλε με τις αναγκαίες επεξηγηματικές εκθέσεις στη γενική συνέλευση.

Επιπρόσθετα, το Συμβούλιο είχε αρμοδιότητες για τη ρύθμιση της διοίκησης της Εταιρείας, και κατάρτιζε τους αναγκαίους κανονισμούς για την εσωτερική λειτουργία της, τον τρόπο εργασίας, τα καθήκοντα και τον κύκλο αρμοδιοτήτων του προσωπικού. Μπορούσε επιπλέον να αποφασίζει για την ίδρυση ή διάλυση των υποκαταστημάτων τόσο στο εσωτερικό, όσο και στο εξωτερικό, καθώς και τη διεύθυνση και τους όρους λειτουργίας των εργασιών τους. Ακόμη, ανάμεσα στις εξουσίες του ήταν ο διορισμός του Διευθυντή της Εταιρείας, για τον οποίο καθόριζε τα καθήκοντα, τον μισθό και τα δικαιώματα. Παράλληλα, διόριζε ή έπαυε και τους αναγκαίους υπαλλήλους, καθόριζε τις αποδοχές του προσωπικού και τους απένειμε αμοιβές από τα εταιρικά κέρδη.

Ανάμεσα στα μέλη του Διοικητικού Συμβουλίου εκλεγόταν ο Πρόεδρος, ο Αντιπρόεδρος και ο Γραμματέας. Ο Πρόεδρος αναλάμβανε τη διεύθυνση των εργασιών του Συμβουλίου, όπως και τη

⁶³¹ SA1/872/1919, Αντίγραφο των Πρακτικών της Γενικής Συνέλευσης της Ανώνυμου Εταιρείας Καπνών και Σιγαρέττων Λεμεσού, γενομένης τη 6^η Ιουνίου 1920.

⁶³² SA1/872/1919, Πρακτικά, Αρχιτελώνης W.J. Mackay προς Αποικιακό Γραμματέα, 24 Ιουνίου 1919.

σύγκληση και προεδρία των συνεδριάσεων. Επίσης, μπορούσε να καλεί και τον Διευθυντή της Εταιρείας να παρίσταται στις συνεδριάσεις, ώστε να παρέχει κάθε αναγκαία πληροφορία.⁶³³

Το Διοικητικό Συμβούλιο αναλάμβανε ακόμη τη σύγκληση της γενικής συνέλευση των μετόχων, η οποία εκπροσωπούσε ουσιαστικά το σύνολο τους και οι αποφάσεις της ήταν δεσμευτικές για όλους, απόντες και διαφωνούντες. Η γενική συνέλευση συνερχόταν στην έδρα της Εταιρείας το πρώτο δεκαπενθήμερο του Φεβρουαρίου κάθε έτους. Επίσης, μπορούσε να συγκληθεί και εκτάκτως, τόσο από το Διοικητικό Συμβούλιο, όσο και μετά από αίτημα, το οποίο υποβαλλόταν από το 1/3 του εκδοθέντος εταιρικού κεφαλαίου που εκπροσωπείτο από τους μετόχους. Πράγματι, στον τύπο εκδόθηκαν τέτοιες προσκλήσεις σύγκλησης γενικής συνέλευσης των μετόχων της Εταιρείας κατά την έναρξη κάθε χρονιάς, το 1922,⁶³⁴ και το επόμενο έτος, για την έκθεση της κατάστασης των εργασιών της Εταιρείας και τη λήψη σχετικών αποφάσεων.⁶³⁵

Το καταστατικό της εταιρείας όριζε, επίσης, πως στις γενικές συνελεύσεις, τακτικές και έκτακτες, συμμετείχαν όλοι οι μέτοχοι και κάθε μέτοχος μπορούσε να ψηφίσει ανάλογα με τις μετοχές που κατείχε, αφού κάθε μετοχή είχε δικαίωμα μίας ψήφου. Το σύστημα ψηφοφορίας είχε απλοποιηθεί και έγινε πιο λειτουργικό, σε σχέση με το πρώτο καταστατικό, το οποίο προνοούσε περιπλοκότερο τρόπο: ο κάτοχος μίας έως πέντε μετοχών είχε τουλάχιστον δικαίωμα μίας ψήφου, ο κάτοχος πέντε έως δέκα μετοχών δύο ψήφους και οι κάτοχοι πέραν των είκοσι μετοχών είχαν δικαίωμα επιπλέον μίας ψήφου για κάθε μία επιπλέον δεκάδα μετοχών.⁶³⁶

Οι ανήλικοι κάτοχοι μετοχών και όσοι βρίσκονταν σε καθεστώς απαγόρευσης θα αντιπροσωπεύονταν από τους νόμιμους αντιπροσώπους τους, ενώ οι απόντες με πληρεξούσιο. Για να θεωρηθεί η γενική συνέλευση νόμιμα καταρτισμένη θα έπρεπε να παρίστανται μέτοχοι ή αντιπρόσωποι μετόχων, οι οποίοι αντιπροσώπευαν το 1/3 του διατεθέντος μετοχικού κεφαλαίου. Σε περίπτωση που δεν καθίστατο εφικτό να υπάρξει απαρτία, τότε μία νέα συνέλευση συνερχόταν μετά από οκτώ μέρες, ανεξαρτήτως αριθμού των παρευρισκομένων.

Οι αποφάσεις της γενικής συνέλευσης καταχωρούνταν στα πρακτικά, τα οποία υπογράφονταν από τον Πρόεδρο, τον Γραμματέα και δέκα τουλάχιστον παρευρισκόμενους μετόχους. Στα πρακτικά θα έπρεπε να υπάρχει και σύντομη περίληψη των αποφάσεων της συνέλευσης, καθώς και το τελικό κείμενο του εγκριθέντος ισολογισμού, τα οποία δημοσιεύονταν σε μία τουλάχιστον εφημερίδα της

⁶³³ Στο ίδιο.

⁶³⁴ Σάλπιγξ, 27 Ιανουαρίου 1922.

⁶³⁵ Αλήθεια, 1 Ιανουαρίου 1923.

⁶³⁶ SA1/872/1919, Αντίγραφο των Πρακτικών της Γενικής Συνέλευσης της Ανώνυμου Εταιρείας Καπνών και Σιγαρέττων Λεμεσού, γενομένης τη 6^η Ιουνίου 1920.

Λεμεσού. Επίσης έπρεπε να δημοσιεύεται το παθητικό και ενεργητικό της Εταιρείας, με την ανάλυση των κερδών και των ζημιών.

Η γενική συνέλευση μπορούσε να αποφασίζει για όλα τα θέματα που υποβάλλονταν από το Διοικητικό Συμβούλιο και να ασκεί σε μεγάλο βαθμό έλεγχο στις αποφάσεις του και στη διαχείριση της Εταιρείας. Κατόπιν της έκθεσης πεπραγμένων του Διοικητικού Συμβουλίου για την κατάσταση των εταιρικών υποθέσεων θα ενέκρινε τη διαχείριση μέχρι τη σύγκληση κάθε νέας γενικής συνέλευσης. Επίσης, μελετούσε την έκθεση των ελεγκτών για τον έλεγχο στα βιβλία και στους λογαριασμούς της Εταιρείας, τους οποίους αυτή εξέλεγε. Παράλληλα, μπορούσε να εγκρίνει ή να τροποποιήσει τον ισολογισμό του Διοικητικού Συμβουλίου, όπως και το διανεμητέο μέρος.

Ανάμεσα στις εξουσίες που διέθετε συμπεριλαμβανόταν το δικαίωμα να αποφασίζει για την παράταση ή διάλυση της Εταιρείας, για την τροποποίηση μέρους ή όλου του καταστατικού και για τη συγχώνευσή της με άλλη εταιρεία. Επιπλέον, από τη γενική συνέλευση εκλεγόταν το Διοικητικό Συμβούλιο και από αυτήν οριζόταν το διατηρητέο αποθεματικό, σημαντική εξουσία, η οποία δόθηκε με βάση το αναθεωρημένο καταστατικό.⁶³⁷

Τέλος, για να ληφθεί απόφαση για τη διάλυση της Εταιρείας το Διοικητικό Συμβούλιο θα έπρεπε να συγκαλέσει τη γενική συνέλευση. Η σύγκληση της γενικής συνέλευσης πραγματοποιούνταν μετά από απόφαση των 2/3 των μετόχων ή στην περίπτωση που οι ζημιές υπερβαίνουν τα 2/3 του κατατεθέντος κεφαλαίου, και όχι το ήμισυ, όπως οριζόταν από το αρχικό καταστατικό.⁶³⁸ Στην περίπτωση που αποφαιζόταν η διάλυση της Εταιρείας, η γενική συνέλευση κανόνιζε τον τρόπο εκκαθάρισης των εταιρικών υποθέσεων και διόριζε έναν ή περισσότερους εκκαθαριστές. Η απόφαση για διάλυση της εταιρείας λήφθηκε κατά τη γενική συνέλευση του Ιανουαρίου του 1923 και λίγους μήνες αργότερα, τον Απρίλιο, ανακοινώθηκε στον τύπο πως η «διαλυθείσα εταιρεία» αγοράστηκε με πλειστηριασμό από τον Γεώργιο Σχίζα και τον Κυριάκο Δρουσιώτη, υπό τη διεύθυνση των οποίων θα συνέχιζε τις εργασίες της.⁶³⁹ Η εταιρεία, όπως προέβλεψε ο Αρχιτελώνης, δεν κατάφερε να επιβιώσει, γιατί δεν μπόρεσε να αντέξει τον ανταγωνισμό, ενώ παράλληλα δεν την ευνοούσαν ούτε οι συνθήκες ύφεσης που υπήρχαν στον τομέα της καπνοκαλλιέργειας τη δεκαετία του 1920.

⁶³⁷ Στο ίδιο.

⁶³⁸ Στο ίδιο.

⁶³⁹ Αλήθεια, 20 Απριλίου 1923.

Η Ανώνυμος Εμπορική και Βιομηχανική Εταιρεία Καπνού «Το Παγκύπριον»

Στις 16 Απριλίου 1919 ο Αρχιγραμματέας C. D. Fenn ενέκρινε την ίδρυση της Ανώνυμης Εμπορικής και Βιομηχανικής Εταιρείας Καπνού «Το Παγκύπριον», σύμφωνα με το Άρθρο 18 του Εμπορικού Οθωμανικού Κώδικα. Το Διάταγμα της ίδρυσης της Εταιρείας δημοσιεύθηκε στην Κυβερνητική Εφημερίδα στις 13 Ιουνίου 1919.⁶⁴⁰ Η έγκριση δημιουργίας της Εταιρείας ήταν ουσιώδους σημασίας, όπως επισήμαινε ο Ιωάννης Κ. Κληρίδης, πρώτος Πρόεδρος του Διοικητικού Συμβουλίου⁶⁴¹ της και ο δικηγόρος, ο οποίος είχε αναλάβει τη διαδικασία προς έγκριση. Όπως σημείωνε σε επιστολή του προς τον Αρχιγραμματέα, σκοπός της Εταιρείας ήταν να προσφέρει ανακούφιση σε «ορισμένους κόφτες και καπνοκαλλιεργητές», οι οποίοι δεν μπορούσαν να βρουν αγοραστές για τον καπνό τους.⁶⁴² Ως εκ τούτου, επειδή η ίδρυση της Εταιρείας θα βοηθούσε τη γεωργία της Κύπρου κρινόταν ως «απόλυτης ανάγκης» η έγκρισή της, για να μπορέσει άμεσα να προχωρήσει με τις επιχειρηματικές της δραστηριότητες.

Η έδρα της Εταιρείας ήταν η Λευκωσία και σύμφωνα με το καταστατικό της, το κεφάλαιο της οριζόταν στις £10.000, το οποίο θα διαμοιραζόταν σε 5.000 μετοχές των £2. Το κεφάλαιο, καθώς και οι μετοχές θα μπορούσαν να αυξηθούν, μετά από απόφαση των μετόχων, σε γενική τους συνέλευση. Το ίδιο και η επέκταση της διάρκειάς της, που αρχικά καθορίστηκε στα πέντε χρόνια.

Το καταστατικό της Εταιρείας το οποίο υπέγραψαν οι αρχικοί μέτοχοι και «φορείς προώθησης», όπως καταγράφονταν, περιελάμβανε 44 άρθρα, όπου καταγράφονταν και οι έξι κύριοι στόχοι.⁶⁴³ Βασική αποστολή της Εταιρείας ήταν (α) η αγορά, κοπή και παραγωγή καπνού, κυπριακής και ξένης παραγωγής για παρασκευή καπνών και τσιγάρων, (β) η αγορά, πώληση και εξαγωγή κυπριακού καπνού, (γ) η εισαγωγή και η πώληση ξένων καπνών, (δ) η πώληση βιομηχανοποιημένου καπνού και τσιγάρων της Εταιρείας στην Κύπρο και στο εξωτερικό, (ε) η ίδρυση υποκαταστημάτων της Εταιρείας στην Κύπρο, για την επίτευξη των στόχων της, (στ) η μίσθωση, αγορά ή με οποιονδήποτε τρόπο απόκτηση κτηρίων, μηχανημάτων και απαραίτητου εξοπλισμού για την υλοποίηση των στόχων της Εταιρείας και γενικότερα, η πραγματοποίηση όλων των πράξεων που συνεπάγονταν ή συνέβαλλαν στην επίτευξη των σκοπών της.

⁶⁴⁰ *The Cyprus Gazette*, "No.311. Order of His Excellency the Officer Administering the Government", 13 Ιουνίου 1919, σ. 241.

⁶⁴¹ SA1/586/1919, Ιωάννης Κ. Κληρίδης προς Αρχιγραμματέα, 5 Απριλίου 1919.

⁶⁴² SA1/586/1919, Ιωάννης Κ. Κληρίδης προς Αρχιγραμματέα, 5 Μαρτίου 1919.

⁶⁴³ SA1/586/1919, The articles of Association of the "Pankyprion" Tobacco Anonyme Trading & Manufacturing Company, 2 Απριλίου 1919.

Οι φορείς προώθησης της Εταιρείας, κατά το καταστατικό της, ήταν οι μέτοχοί της, οι εξής 15.⁶⁴⁴

Όνομα	Ιδιότητα ή Επάγγελμα	Περιοχή
Ιωάννης Κ. Κληρίδης	Δικηγόρος	Λευκωσία
Π. Παρονακιάν	Έμπορος	Λευκωσία
C. Samuel	Λογιστής	Λευκωσία
Αχιλλέας Χριστοφίδης	Έμπορος	Λευκωσία
Σοφοκλής Ι. Νησιώτης	Έμπορος	Λευκωσία
Χριστόφορος Παπαδόπουλος	Έμπορος	Λευκωσία
Θεόδωρος Θ. Φωτιάδης	Μηχανικός	Άγιος Θεόδωρος
N. Παπαπέτρου	Ιατρός	Λευκόνοικο
Αθ. Μιχαλίδης	Αγρότης	Αθένου
Γαστών Μαυροΐδης	Έμπορος	Λάρνακα
Ευάγγελος Ι. Ευαγγελίδης	Έμπορος	Λευκωσία
Κ. Γεωργιάδης	Αγρότης	Μόρφου
N. Χατζηχριστοδούλου	Έμπορος	Μόρφου
Γεώργιος Γ. Δημητριάδης	Μηχανικός	Μόρφου
Χρυσόστομος Π. Μιτσιδής	Έμπορος	Λευκωσία

Οι μέτοχοι αυτοί θα αποτελούσαν το πρώτο Διοικητικό Συμβούλιο, το οποίο θα διαχειριζόταν τις υποθέσεις της Εταιρείας μέχρι τη σύγκληση της πρώτης γενικής συνέλευσης. Το Συμβούλιο, λοιπόν, κατά το καταστατικό αποτελούνταν από 15 μέλη, τα οποία θα έπρεπε να είναι μέτοχοι. Κάθε χρόνο πέντε από αυτά αποσύρονταν με κλήρωση κατά τη γενική συνέλευση, η οποία τα αντικαθιστούσε με εκλογές. Τα μέλη που αποσύρονταν είχαν το δικαίωμα επανεκλογής. Οι συνεδριάσεις θα έπρεπε να πραγματοποιούνται στη Λευκωσία και συγκαλούνταν είτε από τον Γενικό Διευθυντή, είτε από τον Πρόεδρο του Συμβουλίου. Για να υπάρχει απαρτία στις συνεδριάσεις έπρεπε να παρευρίσκονται οκτώ μέλη και οι αποφάσεις λαμβάνονταν είτε ομόφωνα, είτε κατά πλειοψηφία.

Το Συμβούλιο είχε, σύμφωνα με το καταστατικό, σειρά εξουσιών, όπως να εκλέγει τον Πρόεδρο, τον Αντιπρόεδρο και τον Γραμματέα, να εκλέγει νέα μέλη, στη θέση όσων αποχώρησαν, καθώς να καθορίζει από καιρό σε καιρό την αξία, στην οποία θα μπορούσαν να κατανεμηθούν οι μετοχές, να φροντίζει για τη διάθεσή τους και την είσπραξη για κάθε μέτοχο του αντιτίμου των μετοχών του, να καταθέτει τις εισπράξεις στην Τράπεζα της Κύπρου ή σε οποιοδήποτε άλλο ασφαλές πρόσωπο ή ίδρυμα. Επιπρόσθετα, μπορούσε να διορίζει και να απολύει τον Γενικό Διευθυντή και όλους τους

⁶⁴⁴ Στο ίδιο.

υπόλοιπους εργαζόμενους, να ρυθμίζει τα καθήκοντα τους, τις εξουσίες και τον μισθό τους, όπως και τον μισθό των ελεγκτών της Εταιρείας. Παράλληλα, μπορούσε, να συνάψει δάνεια για την Εταιρεία, τα οποία δεν θα έπρεπε να ξεπερνούν τα 2/3 του εγγεγραμμένου κεφαλαίου. Γενικότερα, το Συμβούλιο χειριζόταν όλες τις υποθέσεις της Εταιρείας, με όποιον τρόπο θεωρούσε πιο κερδοφόρο για αυτήν, εκτός από αυτές που δεν καθόριζε το καταστατικό στις αρμοδιότητές του.

Ο Πρόεδρος του Διοικητικού Συμβουλίου, είχε την αρμοδιότητα να προεδρεύει της γενικής συνέλευσης. Καθήκοντα γραμματέα σε αυτές εκτελούσε ο Γραμματέας του Συμβουλίου. Η θέση του Προέδρου μπορούσε να θεωρηθεί κενή και ο ίδιος να αποπεμφθεί από τα καθήκοντά του στις περιπτώσεις που θα έπαυε να είναι μέτοχος της Εταιρείας, θα κήρυσσε πτώχευση, θα διοριζόταν σε άλλη μισθωτή θέση εντός της Εταιρείας, ή θα αμελούσε να παρευρίσκεται στις συνεδριάσεις του Συμβουλίου για τρεις συνεχόμενους μήνες.

Σχετικά με τον Γενικό Διευθυντή, διοριζόταν και αποπεμπόταν από το Διοικητικό Συμβούλιο, με καθορισμένη παρουσία των μελών του (2/3) στη σχετική συνεδρίαση. Ο Γενικός Διευθυντής, όπως όριζε το καταστατικό, ήταν ο αντιπρόσωπος του Συμβουλίου και αρμόδιος για να χειρίζεται τις υποθέσεις του, σύμφωνα με τις οδηγίες που θα λάμβανε από τα μέλη, το καταστατικό και τις αποφάσεις των γενικών συνελεύσεων. Παράλληλα, θα μπορούσε να παρίσταται στις συνεδριάσεις του Συμβουλίου, εκτός και εάν η παρουσία του θεωρούνταν αχρείαστη και να καταθέτει την άποψή του, χωρίς δικαίωμα ψήφου. Τέλος, μπορούσε να απολύει προσωρινά υπαλλήλους, αλλά θα έπρεπε να παρουσιάζει το θέμα προς έγκριση στην επόμενη συνεδρίαση του Συμβουλίου.

Τα πρακτικά και τα ψηφίσματα των συνελεύσεων καταγράφονταν στο βιβλίο των πρακτικών και υπογράφονταν από τον Πρόεδρο και τον Γραμματέα, με τον τελευταίο να είναι υπεύθυνος για τη σύνταξή τους. Τα ψηφίσματα, τα οποία θα έπρεπε να είναι σύμφωνα με τα άρθρα του καταστατικού, ήταν δεσμευτικά για όλους τους μετόχους. Ωστόσο, σε μία γενική συνέλευση η πλειοψηφία των μετόχων μπορούσε να τροποποιήσει ή να ακυρώσει οποιαδήποτε από τα άρθρα και να προσθέσει νέα. Βέβαια, για να μπορέσουν να γίνουν τέτοιες αλλαγές στο καταστατικό, το θέμα θα έπρεπε να συμπεριληφθεί στα θέματα συζήτησης της συνεδρίασης, όταν θα εκδιδόταν η ανακοίνωση για τη συνάντηση. Οι αλλαγές στο καταστατικό θα έπρεπε να εγκριθούν από το Επαρχιακό Δικαστήριο και ακολούθως από τον Αρμοστή.

Όπως οριζόταν από το καταστατικό, τα σώματα διοίκησης της Εταιρείας εκτός από το Διοικητικό Συμβούλιο ήταν και η γενική συνέλευση, η οποία ήταν η ανώτερη αρχή και έπρεπε να συγκαλείται μια φορά τον χρόνο στη Λευκωσία, συνήθως τον Φεβρουάριο. Επιπλέον, μπορούσε να συγκληθεί και μετά από αίτημα του Διοικητικού Συμβουλίου ή με αίτημα το οποίο υποβαλλόταν από εκατό τουλάχιστον μετόχους. Η πρώτη γενική συνέλευση συγκλήθηκε στη Λευκωσία μετά τη λήξη του πρώτου οικονομικού έτους. Για τον σκοπό αυτό χρειαζόταν δημοσίευση σε δύο τουλάχιστον

ελληνικές εφημερίδες της Λευκωσίας, δεκαπέντε μέρες πριν από τη συνεδρίαση, όπως και η ανώνυμη εταιρεία Λεμεσού. Έτσι, τον Μάρτιο του 1922 δημοσιεύθηκε πρόσκληση για συνέλευση, στις 20 Μαρτίου στα γραφεία της Εταιρείας στη Λευκωσία. Θα συζητούνταν «τα του υπό 31^{ου} άρθρου του Καταστατικού προβλεπόμενα»,⁶⁴⁵ δηλαδή τα θέματα που ενέπιπταν στις αρμοδιότητες της γενικής συνέλευσης των μετόχων.

Οι μέτοχοι, όπως καθόριζε το καταστατικό, κατά την ετήσια γενική συνέλευση εκτός από τα προκαθορισμένα θέματα της ημερήσιας διάταξης, ως σώμα θα άκουγαν την έκθεση του Διοικητικού Συμβουλίου αναφορικά με τη διαχείριση και την κατάσταση της Εταιρείας, την έκθεση των ελεγκτών για τον έλεγχο επί των λογαριασμών της, θα εξέλεγαν τους νέους ελεγκτές της επόμενης χρονιάς, θα ενέκριναν ή θα τροποποιούσαν τον ισολογισμό που θα υποβαλλόταν από το Διοικητικό Συμβούλιο και τέλος, θα εξέλεγαν νέα μέλη στο Διοικητικό Συμβούλιο στη θέση όσων αποχωρούσαν. Επιπρόσθετα, η γενική συνέλευση είχε τη δύναμη να αποφασίζει για τη σύναψη δανείων για τις ανάγκες της Εταιρείας, καθώς και για το ποσό των δανείων, το οποίο θα μπορούσε να ήταν μεγαλύτερο από το ποσό που μπορούσε να δανειστεί το Διοικητικό Συμβούλιο.

Αναφορικά με τους ελεγκτές, όπως καθοριζόταν από το καταστατικό, είχαν τη δυνατότητα οποιαδήποτε στιγμή να ελέγξουν τα βιβλία της Εταιρείας, και δικαιούνταν να ζητήσουν από το Διοικητικό Συμβούλιο, τον Γενικό Διευθυντή και από τους εργαζόμενους όποιες πληροφορίες και εξηγήσεις ήθελαν, σχετικά με την κατάσταση των λογαριασμών, που ήταν αναγκαίες για την εκτέλεση των καθηκόντων τους. Επιπλέον, σε περίπτωση που εντόπιζαν οπουδήποτε λάθος, θα έπρεπε να ενημερώσουν το Συμβούλιο, το οποίο εάν αμελούσε να προχωρήσει σε διόρθωσή του, εντός μηνός, τότε μπορούσαν να ενημερώσουν ιδιαιτέρως οποιονδήποτε μέτοχο επέλεγαν. Τέλος, οι ελεγκτές θα έπρεπε να υποβάλουν στη γενική συνέλευση την έκθεσή τους σχετικά με τους λογαριασμούς της Εταιρείας και τον ισολογισμό.

Οι αποφάσεις κατά τη γενική συνέλευση λαμβάνονταν είτε ομόφωνα είτε κατά πλειοψηφία, ενώ στην περίπτωση ισοψηφίας, η υπό ψήφιση πρόταση αποπεμπόταν. Όπου δεν υπήρχε ομοφωνία, η ψηφοφορία ήταν μυστική. Ο αριθμός των ψήφων κάθε μετόχου, εξαρτιόταν από τον αριθμό των μετοχών που κατείχε. 1 έως 5 μετοχές αναλογούσαν σε μία ψήφο, 6 έως 12 σε δύο ψήφους, 13 έως 20 σε 3 ψήφους, 21 έως 40 σε τέσσερις ψήφους και 41 ή περισσότερες σε πέντε ψήφους. Κάθε μέτοχος μπορούσε να ψηφίσει με αντιπρόσωπο με γραπτή βεβαίωση, ο οποίος όμως θα έπρεπε να είναι μέτοχος. Επιπλέον, προνοούνταν πως ο σύζυγος θα μπορούσε να αντιπροσωπεύσει τη γυναίκα του και να ψηφίσει εκ μέρους της, χωρίς βεβαίωση, όπως αντίστοιχα και η γυναίκα εκ μέρους του συζύγου της.

⁶⁴⁵ Φωνή της Κύπρου, 4 Μαρτίου 1922.

Σύμφωνα με το καταστατικό η δικαιοδοσία του κάθε μετόχου περιοριζόταν στο ποσοστό των μετοχών που κατείχε σε σχέση με το κεφάλαιο της Εταιρείας, ενώ κανένας δεν θα μπορούσε να θεωρηθεί ως μέτοχος εάν δεν ήταν εγγεγραμμένος και δεν είχε αγοράσει έστω και μία μετοχή. Τα ονόματα των μετόχων, το επάγγελμά τους και η διεύθυνσή τους, παράλληλα με την ημερομηνία απόκτησης των μετοχών, το ποσό, ο αριθμός των μετοχών, η ονομαστική αξία και το ποσό που πληρώθηκε, θα καταγράφονταν σε αρχείο το οποίο θα βρισκόταν στα γραφεία της Εταιρείας στη Λευκωσία. Σε κάθε μέτοχο θα παραδιδόταν, χωρίς χρέωση, πιστοποιητικό τίτλου της μετοχής ή των μετοχών, το οποίο θα έφερε τη σφραγίδα της Εταιρείας και τις υπογραφές του Διοικητικού Συμβουλίου. Το καταστατικό δέσμευε ότι η Εταιρεία θα είχε την πρωταρχική κυριότητα σε όλες τις μετοχές, οποιουδήποτε μετόχου για τα χρέη και τις συναλλαγές του με αυτήν, είτε η περίοδος για την εξόφλησή τους είχε φτάσει, είτε όχι. Η ίδια δέσμευση επεκτεινόταν και σε όλα τα μερίσματα, είτε δηλώνονταν, είτε όχι.

Η Εταιρεία θα άρχιζε τη λειτουργία της αφότου γινόταν η διάθεση των πρώτων 1.500 μετοχών. Εάν αυτό δεν γινόταν κατορθωτό μέσα σε διάστημα έξι μηνών, οι φορείς προώθησης της Εταιρείας θα έπρεπε να επιστρέψουν στους κατόχους μετοχών το ποσό που πλήρωσαν αφαιρώντας οποιοδήποτε κόστος έκριναν ότι προέκυπτε. Επιπρόσθετα, προνοούταν ότι κανένας μέτοχος δεν θα μπορούσε να αποσύρει τις μετοχές του, αλλά θα μπορούσε να τις μεταβιβάσει σε οποιοδήποτε πρόσωπο, μόνο μέσα από το μητρώο της Εταιρείας. Μόνο οι μετοχές των αποθανόντων περνούσαν άμεσα στους νόμιμους κληρονόμους τους και ακολούθως καταγράφονταν στο μητρώο και εκδιδόταν νέο πιστοποιητικό.

Οι μετοχές, σύμφωνα με τις πρόνοιες του καταστατικού, μπορούσαν να δοθούν ως ενέχυρο σε οποιοδήποτε πρόσωπο, όπως προνοούσε και ο Νόμος IV 1917. Μόλις ολοκληρωνόταν η πράξη αυτή, σημειωνόταν στο αρχείο που κρατούσε η Εταιρεία για τέτοια θέματα. Η ακύρωση της ενεχυρίασης γινόταν μόνο με την υποβολή γραπτής ειδοποίησης, υπογεγραμμένης, τόσο από αυτόν που έδινε τις μετοχές του ως ενέχυρο, όσο και από αυτόν που τις λάμβανε.

Σχετικά με το καθαρό κέρδος που θα αποκόμιζε η Εταιρεία, το 10% έπρεπε να κατακρατηθεί κάθε έτος ως αποθεματικό ταμείο και το υπόλοιπο 90% να διαμοιραστεί στους μετόχους, ανάλογα με τις μετοχές που διέθεταν.

Η Εταιρεία μπορούσε να επεκτείνει τη λειτουργία αλλά και να την τερματίσει μετά από απόφαση των μετόχων σε γενική συνέλευση, η οποία θα έπρεπε να πραγματοποιηθεί ένα χρόνο πριν από τη λήξη των όρων εντολής της. Επιπλέον, ο τερματισμός της Εταιρείας μπορούσε να πραγματοποιηθεί νωρίτερα, μετά από ψήφισμα της γενικής συνέλευσης με πλειοψηφία των 2/3 των παρόντων μετόχων. Βέβαια, για να ληφθεί μια τέτοια απόφαση, θα έπρεπε το θέμα να συμπεριληφθεί στην ανακοίνωση της σύγκλησης της συγκεκριμένης συνάντησης. Η γενική συνέλευση, επίσης, θα

αποφάσιζε και για τον τρόπο ρευστοποίησης της Εταιρείας, θα διόριζε και θα αποφάσιζε τον μισθό των εκκαθαριστών.

Τον Ιούλιο του 1923 εκδόθηκε πρόσκληση για γενική συνέλευση με σκοπό να συσχεφθούν οι μέτοχοι και να αποφασίσουν για τη διάλυση της Εταιρείας.⁶⁴⁶ Νέα ανακοίνωση τον επόμενο μήνα γνωστοποιούσε την πώληση του καπνεργοστασίου, «ήτοι Μηχανήματα, έπιπλα, καπνός ακατέργαστος, σιγαρόχαρτον, κυτία κλπ.».⁶⁴⁷ Επιπρόσθετα, τον Αύγουστο εκδόθηκε και δεύτερη ανακοίνωση για γενική συνέλευση, ώστε να κατατεθεί ο ισολογισμός, να διοριστούν οι νόμιμοι εκκαθαριστές και να αποφασιστεί ο τρόπος εκποίησης της Εταιρείας.⁶⁴⁸ Τον Νοέμβριο οι εκκαθαριστές με δική τους ανακοίνωση στον τύπο καθιστούσαν γνωστό ότι την 5^η Νοεμβρίου θα πωλούνταν «δια πλειοδοσίας εν τω γραφείω της εταιρείας, σιγαρέττα και καπνά κορδελιασμένα του καπνεργοστασίου ανά παρτίδας εκ μίας οκάς και άνω».⁶⁴⁹ Με τη δημοπρασία αυτή έληξε άδοξα η λειτουργία και αυτής της ανώνυμης Εταιρείας, η οποία επιδίωκε να βοηθήσει τους ντόπιους καπνοκαλλιεργητές αγοράζοντας το προϊόν τους.

⁶⁴⁶ *Φωνή της Κύπρου*, 21 Ιουλίου 1923.

⁶⁴⁷ *Φωνή της Κύπρου*, 4 Αυγούστου 1923.

⁶⁴⁸ *Φωνή της Κύπρου*, 22 Αυγούστου 1923.

⁶⁴⁹ *Φωνή της Κύπρου*, 5 Νοεμβρίου 1923.

Κεφάλαιο Τέταρτο: Η δύσκολη δεκαετία του 1930 και η Κυπριακή Εταιρεία Σιγαρέττων

Η κατάσταση του τομέα στις απαρχές της δεκαετίας του 1930

«Γράφουσιν ημίν εξ Καρπασίας, ότι κατά το έτος τούτο η καπνοκαλλιέργεια υπήρξεν εκτάκτως εντατική καθ' όλον το διαμέρισμα και η απόδοσις ικανοποιητική καθώς και η ποιότητα άριστη. Και κατά την συσκευήν δε του καπνού καταβάλλεται πάσα προσπάθεια εκ μέρους των καλλιεργητών, ακολουθούντων προς τούτο τας οδηγίας των ειδικών κυβερνητικών συσκευαστών. Αλλά εκείνο το οποίον απογοητεύει και συντελεί εις το να μαρανθή ο ζήλος των καπνοκαλλιεργητών είναι η αζητησία των καπνών και η προσφερόμενη ευτελής τιμή υπό ενίων αγοραστών. Δικαίως δε εκφράζουσι παράπονα ότι η Κυβέρνησις και εις την περίπτωσιν ταύτην έδειξε ασύγγνωστον ολιγωρίαν μη φροντίζουσα να ενθαρρύνη εις το έργον των τους καλλιεργητάς προερχόμενη εις συνεννόησιν μετά του Εμπορικού Επιμελητηρίου δια την εξεύρεσιν αγορών καταναλώσεως.»⁶⁵⁰

Μέχρι και το 1930 η καλλιέργεια του καπνού είχε περιοριστεί στη χερσόνησο της Καρπασίας και συγκεκριμένα στα χωριά Γιαλούσα και Ριζοκάρπασο. Ωστόσο, το πρόβλημα της διάθεσης του καπνού συνέχιζε να υφίσταται και αυτό ήταν ιδιαίτερα σοβαρό, αφού μεγάλο ποσοστό της εσοδείας παραγόταν από φτωχούς χωρικούς για τους οποίους η άμεση διάθεση του προϊόντος αποτελούσε επιτακτική ανάγκη. Στην περιοχή της Γιαλούσας από την εσοδεία του 1929 είχαν πωληθεί περίπου 30.000 οκάδες επιλεγμένου καπνού στην τιμή περίπου των 15 γροσιών την οκά, ενώ παρέμεναν περίπου 40.000 - 50.000 οκάδες ακόμη αδιάθετες. Τα καπνά αυτά αναμενόταν να πρεσαριστούν και να δεματοποιηθούν και για τον σκοπό αυτό σύγχρονες πρέσες είχαν κατασκευαστεί με βάση μοντέλο εισαγωγής από την Ελλάδα.⁶⁵¹

Στο Ριζοκάρπασο παρέμειναν 40.000 οκάδες καπνού αδιάθετες και μόνο 1.500 έως 2.000 οκάδες είχαν πωληθεί. Η αρχική τιμή πώλησης των επιλεγμένων καπνών της περιοχής αυτής κυμαινόταν στα 13 έως 14 γρόσια την οκά, ενώ ακολούθως μειώθηκε στα 7 γρόσια· σε 1 γρόσι υπολογίστηκε το κόστος της διαδικασίας του πρεσαρίσματος και της δεματοποίησης.⁶⁵²

⁶⁵⁰ *Ελευθερία*, 1 Μαρτίου 1930.

⁶⁵¹ SA1/796/1930, Διοικητής Αμμοχώστου προς Διευθυντή Γεωργίας, 27 Ιανουαρίου 1930.

⁶⁵² Στο ίδιο.

Η παγκόσμια οικονομική κρίση του 1929 δεν άφησε ανεπηρέαστες τις χώρες παραγωγής των ανατολικών καπνών. Η κατάσταση αυτή φαίνεται να συμπαρέσυρε και τη μικρή συγκριτικά παραγωγή της Κύπρου, όχι στον ίδιο βαθμό, αλλά και για τους ίδιους ακριβώς λόγους. Η πτώση της αγοραστικής δύναμης των καπνιστών αποτυπώθηκε με τη στροφή τους προς τα φθηνότερα τσιγάρα. Τα τσιγάρα κατασκευάζονταν πια από χαρμάνια κατώτερων ποιοτήτων ανατολικών καπνών, γεγονός που μετέβαλε τη ζήτηση στις αγορές και επηρέασε την παραγωγή ανατολικών καπνών και την εξαγωγή από τις χώρες παραγωγής.⁶⁵³ Οι εξαγωγές της Τουρκίας, της Βουλγαρίας και της Ρωσίας αυξήθηκαν συγκριτικά με την Ελλάδα, αφού περιορίστηκε η ζήτηση για τα ακριβά είδη ανατολικών καπνών, δηλαδή τα μακεδονικά, που εξήγαγε η τελευταία. Βέβαια, ο δείκτης μεταβολής των εισαγωγών καπνού στη Γερμανία, η οποία αποτελούσε την κυριότερη ευρωπαϊκή χώρα απορρόφησης ανατολικών καπνών και ρυθμιστή του διεθνούς εμπορίου, την περίοδο 1928 -1934, παρουσιαζόταν γενικότερα πτωτικός για τις τρεις κυριότερες παραγωγούς χώρες ανατολικών καπνών, όπως επίσης και τη Ρωσία.⁶⁵⁴

Η μείωση της κατανάλωσης δεν ήταν ο ουσιαστικότερος παράγοντας για την έντονη διακύμανση της παραγωγής, η οποία ανά τριετία, από το 1921 έως το 1932 ήταν παρόμοια στις τρεις χώρες παραγωγής ανατολικών καπνών. Τη σοβαρή μείωση της παραγωγής του 1928 διαδέχθηκε η απότομη αύξησή της το 1929, η οποία οφειλόταν στην αναζωογόνηση της αγοραστικής κίνησης του προηγούμενου έτους. Το έτος 1932 ήταν το χρονικό ορόσημο της βαθμιαίας πτωτικής τάσης της παραγωγής ανατολικών καπνών και το έτος που εκδηλώθηκαν οι συνέπειες της μεγάλης οικονομικής κρίσης.⁶⁵⁵ Από το επόμενο έτος και μέχρι και το 1936 παρουσιάστηκε βελτίωση της παραγωγής, η οποία έφτασε στο υψηλότερο σημείο της μεσοπολεμικής περιόδου. Η ανατροπή της κατάστασης οφειλόταν στον ρυθμιστικό παράγοντα των αποθεμάτων, για τα οποία η Κοινωνία των Εθνών πρότεινε ειδικά μέτρα, τα οποία έπρεπε να ληφθούν υπόψη από τις καπνοπαραγωγούς χώρες.⁶⁵⁶ Η διαχείριση των αποθεμάτων και η πολιτική των προμηθειών που ακολούθησαν οι έμποροι και τα κρατικά μονοπώλια, συνέβαλε, λοιπόν, σε αυτή την ώθηση. Μέχρι και το 1935, οι προμηθευτές ανατολικών καπνών εφάρμοσαν συντηρητική πολιτική, η οποία είχε στόχο την αντιμετώπιση της ζήτησης του επόμενου έτους και την αποδέσμευση κεφαλαίων από την εξασφάλιση αποθεμάτων δύο ή περισσότερων ετών, δηλαδή την πολιτική που εφάρμοζαν πριν την οικονομική κρίση.⁶⁵⁷ Έτσι, η ανάκαμψη της αγοραστικής δύναμης στις καταναλώτριες χώρες δεν

⁶⁵³ Ε. Δ. Πρόντζας, *Οικονομικός προστατευτισμός & Βαλκανική συνεργασία, Τα ανατολικά καπνά στον Μεσοπόλεμο, Θεσσαλονίκη 1996*, σ. 277.

⁶⁵⁴ Στο ίδιο.

⁶⁵⁵ Στο ίδιο, σ. 278-279.

⁶⁵⁶ Το ζήτημα των ανατολικών καπνών εντάχθηκε στις συζητήσεις των διασκέψεων της Κοινωνίας των Εθνών, με πρωταγωνίστριες τις τρεις καπνοπαραγωγές βαλκανικές χώρες και η θέση τους στο διεθνές εμπόριο αποδυνάμωσε τις περιφερειακές αντιπαραθέσεις που υπήρχαν μεταξύ τους. Για τις σχετικές συζητήσεις και την προστασία της καπνοπαραγωγής από την Κοινωνία των Εθνών, βλ. στο ίδιο, σ. 285-287.

⁶⁵⁷ Στο ίδιο, σ. 278-279.

αποτέλεσε τον καθοριστικό παράγοντα για τη βελτίωση της ζήτησης των ανατολικών καπνών. Άλλωστε, στη Γερμανία το δόγμα της οικονομικής αυτάρκειας και ο έλεγχος των εισαγωγών συνδεόταν με την αρχή ότι μόνον ίσης αξίας εισαγωγές και εξαγωγές μπορούσαν να στηρίξουν την εξωτερική εμπορική πολιτική του Ράιχ.

Επιπρόσθετα, πρέπει να αναφερθεί ότι η δύσκολη κατάσταση που διαμορφώθηκε στις καπνοπαραγωγούς χώρες οδήγησε στην ισχυροποίηση του προστατευτισμού του προϊόντος τους μέσα από την πολιτική που ασκούσαν, τόσο οι χώρες αυτές, όσο και οι χώρες κατανάλωσης.⁶⁵⁸ Επιπλέον, ενίσχυσε τη συνεννόηση μεταξύ των παραγωγών κρατών, αλλά και αποδυνάμωσε τις εθνικές / κρατικές περιφερειακές αντιπαραθέσεις, ώστε να αντιμετωπίσουν τον ανταγωνισμό από τρίτα κράτη και να επιτύχουν οικονομικά οφέλη από τη συνεργασία τους στη διεθνή αγορά. Συγκεκριμένα, το 1933 στη διάσκεψη της Γενεύης η Ελλάδα, η Βουλγαρία και η Τουρκία αντιμετώπισαν σε εθνικό επίπεδο τη ρύθμιση της καλλιέργειας καπνού με την απαγόρευσή της σε ακατάλληλα εδάφη και την προστασία της ποιότητας. Σε διαβαλκανικό επίπεδο μέσα από μελέτες και αποφάσεις που έλαβαν στις βαλκανικές Διασκέψεις το 1930, 1931 και 1932 ανέδειξαν την κοινή προστασία των καπνών, με την ίδρυση του Διαβαλκανικού Οργανισμού Προστασίας Καπνού. Παράλληλα, στη Διάσκεψη της Γενεύης, η γαλλική και η αυστριακή αντιπροσωπεία προθυμοποιήθηκαν να βοηθήσουν τα ευρωπαϊκά μονοπώλια και τα καπνοβιομηχανικά συνδικάτα, δηλαδή οι χώρες αγοράς καπνών να βοηθήσουν τις χώρες παραγωγής. Βέβαια, αυτό αποσκοπούσε στο να αυξηθεί η αγοραστική δύναμη των χωρών της κεντρικής και ανατολικής Ευρώπης για να απορροφήσει τα βιομηχανικά τους προϊόντα. Ήταν, λοιπόν άμεσο συμφέρον των αγοραστών καπνού να προστατευτούν οι άριστες ποιότητες και να σταθεροποιηθεί η παραγωγή, χωρίς να υπάρχουν ισχυρές διακυμάνσεις στις χώρες παραγωγής.

Έτσι, ο Γάλλος αντιπρόσωπος και γενικός επιθεωρητής του γαλλικού μονοπωλίου Daudier πρότεινε στη Διάσκεψη της Γενεύης την εφαρμογή του σχεδίου “Valorisation des Tabacs d’ Orient”.⁶⁵⁹ Το σχέδιο στόχευε στην προστασία της καπνοπαραγωγής εξασφαλίζοντας τη σταθερότητα και την αποφυγή των απότομων διακυμάνσεων στην αγορά των τριών παραγωγών χωρών. Με την υιοθέτηση του σχεδίου παρουσιαζόταν η γρηγορότερη συνεργασία των χωρών αυτών με τη σύσταση θεσμικών οργάνων, όπως το σχέδιο για τον Κοινό Οργανισμό Προστασίας του Καπνού. Το όργανο αυτό μπορούσε να ρυθμίζει τα αποθέματα καπνού φέρνοντας σε άμεση επαφή παραγωγούς και αγοραστές, καθώς επίσης να προσαρμόζει την παραγωγή στις ανάγκες της κατανάλωσης.

Από την άλλη, στην Κύπρο η κατάσταση της καπνοκαλλιέργειας ήδη στις αρχές της δεκαετίας του 1930 ήταν προβληματική και χωρίς ιδιαίτερο προσανατολισμό για να αντιμετωπίσει τις δύσκολες

⁶⁵⁸ Στο ίδιο, σ. 287-288.

⁶⁵⁹ Στο ίδιο, σ. 288-289.

προκλήσεις που παρουσιάζονταν στις αγορές καπνού. Σημαντικό στοιχείο αποτελούσε ακόμη το γεγονός ότι ο κυπριακός καπνός δεν κατάφερε να βελτιωθεί ουσιαστικά σε ποιότητα και δεν μπορούσε να γίνει αποδεκτός από εταιρείες παρασκευής τσιγάρων, οι οποίες είχαν υψηλές απαιτήσεις αναφορικά με την ποιότητα που επέλεγαν να προμηθευτούν. Ο Mills, ο οποίος είχε εργαστεί στις μεγάλες βιομηχανίες τσιγάρων, ανέφερε πως αυτό που είχε επιτευχθεί μέχρι τότε, προς όφελος της εμπορίας του καπνού, ήταν ότι οι καλλιεργητές είχαν μάθει τουλάχιστον να δεματοποιούν τον καπνό «με κάποιο τρόπο». ⁶⁶⁰ Συνεπώς, ο κυπριακός καπνός συνέχιζε να μειονεκτεί εξαιτίας των κακοφτιαγμένων μεθόδων που χρησιμοποιούνταν.

Ο Mills θεωρούσε πως αυτή η κατάσταση οφειλόταν πρωτίστως στον πολύ δύσκολο χαρακτήρα των καλλιεργητών, αφού είτε απλά δεν ήθελαν να εκπαιδευτούν ή δεν γνώριζαν τη σημασία του να ακολουθούν τεχνικές οδηγίες και κανόνες για να εκτελούν την κατάλληλη επεξεργασία του καπνού, ώστε να βελτιώσουν την παραγωγή τους. ⁶⁶¹ Ακόμη και την πιο απλή διαδικασία που αφορούσε στην αποθήκευση του καπνού τους την εκτελούσαν απρόσεκτα. Υπήρχαν φορές, όπως ανέφερε, που αποθήκευαν τον καπνό σε χώρους που δίπλα αποθήκευαν κρεμμύδια. Οι καπνοδιδάσκαλοι, επίσης, οι οποίοι προσλαμβάνονταν από το Τμήμα για να καθοδηγήσουν τους καλλιεργητές, δεν ήταν όλοι πολύ καλά καταρτισμένοι. Παράλληλα, χρειαζόταν να βρίσκονται συνεχώς υπό επίβλεψη, ώστε να εκτελούν τα καθήκοντά τους σωστά καθώς και όσα αναμένονταν από αυτούς.

Η απουσία καλής ποιότητας καπνών οφειλόταν παράλληλα και στη χαλαρή και μη συστηματική επίβλεψη που ασκούσαν από τους κατά τόπους λειτουργούς του Τελωνειακού Τμήματος, ειδικά στις καπνοπαραγωγικές περιοχές. ⁶⁶² Ο καπνός ήταν ένα προϊόν με υψηλή φορολογία και για αυτό το λαθρεμπόριο και η παράνομη διακίνηση ήταν αρκετά εκτεταμένη. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα οι πολύ καλές ποιότητες να εξαφανίζονται και να μη διατίθενται για την ανάπτυξη του εξωτερικού εμπορίου. Οι Κύπριοι καλλιεργητές είχαν γίνει ειδικοί στο θέμα αυτό, αφού, όπως σημείωνε ο Ελεγκτής Τελωνείων, όταν μάζευαν τα φύλλα μπορούσαν εύκολα να κρύψουν μία ή δύο οκάδες για λαθραία κατανάλωση χωρίς να εντοπιστούν. ⁶⁶³ Επίσης, εάν ανησυχούσαν ότι ο καπνός τους θα μπορούσε να θεωρηθεί ελλιποβαρής κατά τον τελωνειακό έλεγχο, εξαιτίας αφαίρεσης ποσότητας, ενίοτε έβρεχαν τα φύλλα με νερό, ή προτιμούσαν να ανοίγουν το δέμα και να προσθέτουν μία πέτρα ή ένα κομμάτι ξύλο, ανάλογα με την ποσότητα που είχαν αφαιρέσει. Αυτή ήταν η συχνότερη μέθοδος που χρησιμοποιούσαν, γιατί δεν ήταν εύκολο οι λειτουργοί του Τμήματος Τελωνείου να ανοίξουν κάθε δέμα για να ψάχνουν τα βαρίδια. Βέβαια, στις περιπτώσεις που ανακαλύπτονταν, οι

⁶⁶⁰ SA1/561/1926, George Mills προς Διευθυντή Γεωργίας, 28 Ιανουαρίου 1931.

⁶⁶¹ Στο ίδιο.

⁶⁶² Στο ίδιο.

⁶⁶³ SA1/798/1930, Πρακτικά. Ελεγκτής Τελωνείων προς Αποικιακό Γραμματέα, 14 Αυγούστου 1930.

παραβάτες τιμωρούνταν. Πέρα από αυτές τις μεθόδους υπήρχαν και άλλοι τρόποι για να ξεγελάσουν τους φορολογικούς λειτουργούς, όπως οι φωτιές από «ατύχημα»!

Ακόμη και το ζήτημα της αγοράς των καπνών ήταν πολύ δύσκολη υπόθεση στην Κύπρο, αφού τα χωράφια των καλλιεργητών ήταν διάσπαρτα σε μικρά τεμάχια με σημαντική απόσταση το ένα από το άλλο. Για να μπορέσει ένας αγοραστής να εξετάσει και να αγοράσει μερικά δέματα καπνού απαιτούνταν να ξοδέψει χρόνο, ενώ η μεταφορά θα έπρεπε να γίνεται με έλεγχο, ώστε να διασφαλίζεται πως αυτό που θα παραλαμβάνονταν ήταν πράγματι αυτό που είχε επιλεγθεί. Αντίθετα, σε άλλες καπνοπαραγωγικές χώρες, ο καπνός συγκεντρωνόταν σε μεγάλες παρτίδες για να πωληθεί στον έμπορο – μεσίτη και να μεταφερθεί στις καπναποθήκες ή αλλιώς καπνομάγαζα για την ενδιάμεση επεξεργασία. Για να γίνει η δυνατή η εξαγωγή του καπνού ή η μεταφορά του στα εγχώρια εργοστάσια παραγωγής τσιγάρων ήταν απαραίτητη η ενδιάμεση επεξεργασία και έτσι, στην Ελλάδα ήδη από τα μέσα του 19^{ου} αιώνα, λόγω έλλειψης κατάλληλων βιομηχανικού τύπου χώρων, στα αστικά κέντρα των μεγάλων λιμανιών, όπως της Καβάλας, της Θεσσαλονίκης και του Βόλου, οι μεγάλοι καπνέμποροι και οι εξαγωγικοί οίκοι άρχισαν να κτίζουν τις πρώτες καπναποθήκες, ξοδεύοντας τεράστια ποσά.⁶⁶⁴ Με την άνθηση του καπνεμπορίου την περίοδο εκείνη, οι καπναποθήκες αντικατόπτριζαν τον πλούτο των ξένων κυρίως μεγαλεμπόρων, που έφταναν στις ελληνικές πόλεις. Οι χώροι των καπναποθηκών⁶⁶⁵ χαρακτηρίζονταν καθ' όλη την πορεία των χρόνων από τη διατήρηση του θεσμικού διαχωρισμού των σχέσεων εξουσίας που υπήρχαν σε αυτές μεταξύ των εργαζομένων, ανάλογα με την εργασία που εκτελούσαν, και ενσωμάτωναν ένα σύστημα, στο οποίο η πειθαρχία και ο έλεγχος έπαιζαν σημαντικό ρόλο. Στις εισόδους υπήρχαν έλεγχοι, οι πόρτες ήταν στενές, οι χώροι ενιαίοι, τα ωράρια των εργατών διακεκομμένα (7.00 έως 11.00 το πρωί και 1.30 έως 5.00 το απόγευμα), ενώ επίσης η διαδικασία της εισόδου και εξόδου των εργατών και εργατριών εκτελούνταν με σχολαστικό τρόπο, στοιχεία που μαρτυρούν τη βιομηχανική πειθαρχία. Επιπρόσθετα, η ίδια η αρχιτεκτονική διαρρύθμιση διευκόλυνε ακόμη και τον έμφυλο καταμερισμό εργασίας και ενδυνάμωνε τις πολυεπίπεδες σχέσεις εξουσίας στον χώρο εργασίας.

Βέβαια, στην Κύπρο ίσχυε το πρόβλημα της έλλειψης ενός οργανωμένου συστήματος εμπορίας των κίτρινων καπνών και αυτό παρέμεινε άλυτο καθ' όλη την περίοδο της αγγλικής κατοχής, ενώ ούτε προσπάθειες φαίνεται να έγιναν για να διαφοροποιηθεί η κατάσταση, παρά την απαίτηση των καπνοκαλλιεργητών.⁶⁶⁶ Η δημιουργία ενός τέτοιου συστήματος εκτός από τα οφέλη που θα προσέφερε στους καπνοπαραγωγούς, θα βοηθούσε στη βελτίωση της ποιότητας του καπνού. Συγκεκριμένα, η σύσταση ενός οργανισμού εμπορίας του καπνού, ο οποίος θα αναλάμβανε την

⁶⁶⁴ Μαρία Ρεντετζή, «Καπνομάγαζα: ιστορία μιας χαμένης κουλτούρας», *Καπνομάγαζα*, Αθήνα 2007, σ. 24-28.

⁶⁶⁵ Για τα καπνομάγαζα, την αρχιτεκτονική, την ιστορία τους και την εργασία που εκτελούνταν από τους εργάτες σε αυτά βλ. Μ. Ρεντετζή, *στο ίδιο*, σ. 18-39.

⁶⁶⁶ G. Corbett, *στο ίδιο*, σ. 20.

αγορά ολόκληρης της παραγωγής και θα μπορούσε να παρέχει τις κατάλληλες εγκαταστάσεις, όπως σύγχρονες αποθήκες και εξοπλισμό, που απαιτούνταν για να γίνει σωστή ζύμωση του καπνού κάτω από ελεγχόμενες συνθήκες και σωστή τεχνική επίβλεψη, θα βελτίωνε σημαντικά τη ζωή των καπνοπαραγωγών. Στις κατάλληλες καπνοποθήκες οι καλλιεργητές θα μπορούσαν να παραδώσουν τα καπνά τους, όπου εκεί θα κατηγοριοποιούνταν, θα δεματοποιούνταν και θα αποθηκεύονταν κάτω από σωστές συνθήκες. Με αυτόν άλλωστε τον τρόπο θα πετυχαινόταν καλύτερος έλεγχος στην παραγωγή του καπνού και θα εξασφαλιζόταν η καλύτερη δυνατή τιμή για το τελικό προϊόν. Ωστόσο, ενός τέτοιου οργανισμού θα μπορούσε να καταστεί βιώσιμος μόνο όταν θα μπορούσε να παραχθεί πολύ καλής ποιότητας καπνός, ώστε να έχει θέση στην αγορά. Σε αντίθετη περίπτωση, μη διάθεσης του καπνού, τόσο ο οργανισμός, όσο και οι καλλιεργητές θα οπισθοδρομούσαν.

Λαμβάνοντας υπόψη τους παράγοντες αυτούς ήταν αναμενόμενο ο κυπριακός καπνός να μη βρίσκει θέση στις επιλογές των καπνοβιομηχανιών που παρασκεύαζαν τσιγάρα άριστης ποιότητας. Ενδεικτικό παράδειγμα αποτελούσε η αξιολόγηση από την αιγυπτιακή εταιρεία “Maspèro Frères”, η οποία απέρριψε δείγματα κυπριακού καπνού, τα οποία της είχαν σταλεί, αφού ανέφερε πως αποτελούσαν είδος και ποιότητα που δεν ανταποκρινόταν στα δικά της κριτήρια.⁶⁶⁷ Επίσης, όπως εξηγούσε ο αντιπρόσωπος μιας άλλης αιγυπτιακής εταιρείας, της “Eastern Company, Société Anonyme Egyptienne”, τα αιγυπτιακά εργοστάσια για την παρασκευή των άριστης ποιότητας τσιγάρων τους χρησιμοποιούσαν πολύ μικρή ποσότητα Μακεδονικού καπνού, ο οποίος προερχόταν από εξαιρετικής ποιότητας καπνά Ξάνθης, Mahalle και Καβάλας.⁶⁶⁸ Τα μεσαίας ποιότητας Μακεδονικά καπνά δεν χρησιμοποιούνταν στην Αίγυπτο, γιατί θεωρούνταν ακριβά για να αναμειχθούν στα χαρμάνια των φτηνών τσιγάρων που παράγονταν, λαμβάνοντας υπόψη ότι το μεγαλύτερο μέρος της βιομηχανίας στη χώρα αυτή (80% περίπου) αφορούσε φτηνές μάρκες. Ως εκ τούτου, ο κυπριακός καπνός, ο οποίος χαρακτηριζόταν ως φτηνή απομίμηση του Μακεδονικού, δεν μπορούσε να αποτελεί επιλογή.

Επιπλέον, μέχρι τότε μόνο περιορισμένο ποσοστό από τις ανάγκες της κυπριακής αγοράς κάλυπτε η εγχώρια παραγωγή, ενώ από τις εξαγωγές σε ξένες αγορές αυτή της Αγγλίας παρέμενε η κυρίαρχη, η οποία παρουσίαζε τάση επέκτασης. Παρόλα αυτά, όμως, η επέκταση αυτή δεν αναμενόταν να είναι ιδιαίτερα σημαντική, ώστε να αυξήσει τη ζήτηση σε κυπριακό καπνό, αφού τα καπνά τύπου Βιρτζίνια κυριαρχούσαν σε προτίμηση στην αγορά, τα οποία δεν καλλιεργούνταν ακόμη στην Κύπρο σε εμπορική βάση.⁶⁶⁹ Ωστόσο, υπήρχε ακόμη αρκετά σημαντική ζήτηση σε είδη καπνού και τσιγάρων, τα οποία μπορούσαν με επιτυχία να καλλιεργηθούν και να παρασκευαστούν στο νησί.

⁶⁶⁷ SA1/561/1926, G. Mills προς Διευθυντή Γεωργίας, 28 Ιανουαρίου 1931.

⁶⁶⁸ SA1/561/1926, Eastern Company, Société Anonyme Egyptienne προς Ronald Storrs, 31 Μαρτίου 1930.

⁶⁶⁹ SA1/1142/1917, Εμπορικός Επίτροπος προς Anglo-American Agency, 20 Μαρτίου 1933.

Ελπιδοφόρο για τον τομέα ήταν το γεγονός ότι παρουσιαζόταν να υπάρχει ζήτηση από ξένες αγορές πέρα από αυτή της Μεγάλης Βρετανίας. Μέσα από τα αιτήματα που λαμβάνονταν από τον Εμπορικό Επίτροπο της Κύπρου στο Λονδίνο αναμενόταν να υπάρξει ζήτηση για κυπριακό καπνό για τσιγάρα από τη Γερμανία, την Ολλανδία, τη Σκανδιναβία, αλλά και από τη Βόρεια και Νότια Αμερική.⁶⁷⁰ Έτσι, στο πλαίσιο εξεύρεσης καινούριων αγορών, ενδιαφέρουσα αγορά για απορρόφηση κυπριακών καπνών, αποτελούσε η Τσεχοσλοβακία, στην οποία λειτουργούσε καθεστώς κρατικού μονοπωλίου.⁶⁷¹ Για τον σκοπό αυτό, ο Εμπορικός Επίτροπος θα αναλάμβανε να απευθυνθεί διερευνητικά στον Πρόξενο της Τσεχοσλοβακίας στο Λονδίνο. Η αγορά της Τσεχοσλοβακίας απορροφούσε περίπου δέκα εκατομμύρια κιλά ανατολικό καπνό (μακεδονικό, ελληνικό, τουρκικό) και στην ποσότητα αυτή περιλαμβάνονταν δύο εκατομμύρια κιλά, τα οποία προέρχονταν από την περιοχή της Σμύρνης και τα ελληνικά νησιά Χίο, Μυτιλήνη και Σάμο. Ο κυπριακός καπνός, ο οποίος προσομοίαζε με τον καπνό των περιοχών αυτών, θα μπορούσε να γίνει δεκτός από το μονοπώλιο.

Για να επιτευχθεί αυτό θα έπρεπε να εκδοθεί κατάλογος με όλες τις κατηγορίες και ποσότητες που απαιτούνταν από την τσεχοσλοβακική αγορά και να προκηρυχθούν προσφορές για την εξασφάλισή τους από τους κύπριους παραγωγούς. Όσοι παραγωγοί θα υπέβαλλαν κατάλληλες προσφορές θα τους ζητείτο να αποστείλουν στην Τσεχοσλοβακία αντιπροσωπευτικά δείγματα και παρτίδες καπνού για εξέταση από τους ειδικούς του μονοπωλίου, με σκοπό να εγκριθούν για να αρχίσουν οι εξαγωγές. Η εφαρμογή του σχεδίου αυτού δεν έγινε κατορθωτή από την κυβέρνηση, αλλά εξαγωγές προς την Τσεχοσλοβακία ακολούθησαν τα επόμενα χρόνια μετά από ενέργειες των ιδιωτών εμπόρων, όχι όμως σε πλαίσιο επικερδές για τους καπνοκαλλιεργητές, όσο κυρίως από ανάγκη.

Ο σκοπός και προσανατολισμός, λοιπόν, της κυπριακής παραγωγής ήταν διπλός, δηλαδή να επικεντρωθεί στην αγορά της Αγγλίας και να εκμεταλλευτεί κάθε ευκαιρία που παρουσιαζόταν σε άλλες αγορές. Αναφορικά με την αγγλική αγορά στόχος ήταν να αντικαταστήσει τα ανατολικά καπνά, τα οποία εισάγονταν από χώρες που δεν ανήκαν στη Βρετανική Αυτοκρατορία. Συγκεκριμένα, το 1931, στην αγγλική αγορά είχαν εισαχθεί από την Ελλάδα σχεδόν 400.000 λίβρες μη βιομηχανοποιημένου καπνού και από την Αίγυπτο 28.000 λίβρες τσιγάρα, με τα συνολικά κέρδη για τις δυο χώρες να ανέρχονται στις £70.000.⁶⁷² Σημαντικό, επίσης, ήταν και το γεγονός ότι υπήρχαν στο Ηνωμένο Βασίλειο διάφορες εταιρείες που παρασκεύαζαν τσιγάρα από κυπριακό καπνό και κάποιες από αυτές είχαν αρκετά καλά αποτελέσματα.⁶⁷³ Ωστόσο, για να επιτευχθεί ο στόχος αυτός και να απορροφηθούν περισσότερα κυπριακά καπνά στην αγγλική αγορά θα έπρεπε ο κυπριακός καπνός να βελτιωθεί σε ποιότητα σε τέτοιο βαθμό, ώστε ο προνομιακός δασμός που απολάμβανε,

⁶⁷⁰ Στο ίδιο.

⁶⁷¹ SA1/561/1926, Αναπληρωτής Αποικιακός Γραμματέας προς Εμπορικό Επίτροπο της Κύπρου στο Λονδίνο, 5 Φεβρουαρίου 1931.

⁶⁷² SA1/1142/1917, Εμπορικός Επίτροπος προς Anglo-American Agency, 20 Μαρτίου 1933.

⁶⁷³ SA1/561/1926, Extract from a letter from Mr. G. Schisa, Limassol, 19 Αυγούστου 1932.

να αποτελέσει καταλυτικό πλεονέκτημα στους βιομήχανους για να τον προτιμήσουν. Η εγκαθίδρυση μιας σταθερής και τακτικής αγοράς για τον εγχώριο καπνό στο εξωτερικό ήταν επιτακτική ανάγκη, ώστε να μειωθούν οι ποσότητες των αδιάθετων καπνών, οι οποίες το έτος 1929-1930 υπολογίζονταν περίπου στα 80.000 κιλά.⁶⁷⁴

Από την άλλη, όμως, παρέμενε ουσιώδες ζήτημα, ώστε να βελτιωθούν οι συνθήκες στον τομέα, η απορρόφηση μεγαλύτερου ποσοστού της εγχώριας παραγωγής από την ντόπια αγορά, καθώς επίσης και η λήψη ανακουφιστικών μέτρων από τη βρετανική διοίκηση. Μια σειρά από τέτοια μέτρα είχε εισηγηθεί ο Διοικητής Αμμοχώστου τον πρώτο χρόνο της δεκαετίας του 1930. Αφορούσαν στην αγορά της παραγωγής καπνού από την Κυβέρνηση και τη μεταπώλησή της, όταν θα παρουσιάζονταν ευνοϊκές συγκυρίες, την προκαταβολή χρημάτων από τις Συνεργατικές Εταιρείες για την ασφάλιση των υφιστάμενων αποθεμάτων, μέχρι το $\frac{1}{3}$ της εκτιμώμενης αξίας τους, την εισαγωγή νομοθεσίας, η οποία θα ανάγκαζε τους ντόπιους καπνοβιομήχανους να χρησιμοποιούν τουλάχιστον 30% κυπριακό καπνό στην παρασκευή τσιγάρων και τέλος, τη μείωση του φόρου επί της εγχώριας παραγωγής.⁶⁷⁵

Η πρόταση για προκαταβολή χρημάτων από τις Συνεργατικές Εταιρείες για την ασφάλιση των υφιστάμενων αποθεμάτων καπνού, θα μπορούσε να αποδειχθεί μια καλή λύση, εάν δεν υπήρχε έλλειψη χώρων αποθήκευσης, καθώς και δυσκολία στον υπολογισμό του χρόνου που θα χρειαζόταν για να αυξηθούν οι τιμές αρκετά, ώστε εξασφαλιστεί ένα δίκαιο περιθώριο κέρδους.⁶⁷⁶ Επιπρόσθετα, ο Έφορος Συνεργατικών Εταιρειών και ο Διευθυντής της Αγροτικής Τράπεζας είχαν επισημάνει ότι δεν υπήρχαν διαθέσιμα κεφάλαια ούτε και Συνεργατικές Εταιρείες που θα μπορούσαν να δανειστούν κεφάλαιο για τέτοιο σκοπό. Έτσι, οποιαδήποτε ενέργεια γύρω από αυτή την εισήγηση δεν ήταν δυνατή.⁶⁷⁷

Ούτε τα μέτρα για τα οποία χρειαζόταν η κυβερνητική παρέμβαση δεν μπορούσαν να υιοθετηθούν χωρίς να προηγηθεί μελέτη, ειδικότερα για τις επιπτώσεις που θα είχαν στα έσοδα από τον καπνό. Συγκεκριμένα, η πρόταση για μείωση του φόρου επί της εγχώριας παραγωγής ουσιαστικά αφορούσε στη μείωση του φόρου μεταφοράς, ο οποίος επιβαλλόταν αποκλειστικά επί της εγχώριας παραγωγής και αναλογούσε, μετά την τροποποίησή του το 1920, σε 1 σελίνι την οκά⁶⁷⁸ και ήταν ο

⁶⁷⁴ SA1/561/1926, Αναπληρωτής Αποικιακός Γραμματέας προς Εμπορικό Επίτροπο, 5 Φεβρουαρίου 1931.

⁶⁷⁵ SA1/796/1930, Διοικητής Αμμοχώστου προς Διευθυντή Γεωργίας, 27 Ιανουαρίου 1930.

⁶⁷⁶ Στο ίδιο.

⁶⁷⁷ SA1/796/1930, Διευθυντής Γεωργίας προς Διοικητή Αμμοχώστου, 12 Απριλίου 1930.

⁶⁷⁸ *The Cyprus Gazette*, "No. XXVIII, 1920, To amend the Law relating to the Customs, Excise, and Revenue", 11 Σεπτεμβρίου 1920, σ. 405-9. Με την τροποποίηση αυτή ο φόρος μεταφοράς αυξήθηκε από $4\frac{1}{2}$ γρόσια που ίσχυε μέχρι τότε σε 1 σελίνι την οκά. Ο Νόμος που τροποποιήθηκε ήταν ο Νόμος XXII, 1899. Βλ. *The Cyprus Gazette*, "To prescribe duties of Customs, to provide for exemptions from duties of Customs, to levy certain taxes, and to abolish certain tithes and taxes", 26 Αυγούστου 1899, σ. 3993-4004.

αντίστοιχος φόρος επί των εισαγόμενων καπνών, ο οποίος ανερχόταν στα 2 σελίνια και 4 γρόσια.⁶⁷⁹ Η διαφορά προσέδιδε πλεονέκτημα στον εγχώριο καπνό έναντι του εισαγόμενου της τάξης του 1 σελινιού και 4 γροσιών, αλλά αυτή κατέληγε σε κέρδος όχι του παραγωγού, αλλά του βιομήχανου. Έτσι, υπολογιζόταν πως η οποιαδήποτε μείωση περαιτέρω του φόρου αυτού, θα επέφερε σίγουρα αύξηση στην κατανάλωση της εγχώριας παραγωγής, μείωση στο ποσό του εισπρακτέου φόρου και παράλληλα, μείωση στον εισαγόμενο καπνό και άρα μείωση στον ποσό του εισπρακτέου φόρου εισαγωγής.

Επίσης, πολύ δύσκολη ήταν και η εφαρμογή της πρότασης για να αναλάβει η Κυβέρνηση τη συγκέντρωση όλης της παραγωγής, η οποία ανερχόταν σε περισσότερες από 300.000 οκάδες και παράλληλα να βρει κατάλληλο χώρο αποθήκευσης.⁶⁸⁰ Στην περιοχή Αμμοχώστου ίσως υπήρχαν τέτοιοι χώροι, αλλά όχι στην περιοχή της Κερύνειας ή της Λάρνακας. Επιπλέον, σοβαρό ζήτημα αποτελούσε και η μεταφορά του καπνού στα κέντρα αυτά, αφού το προϊόν απέφερε έσοδα περισσότερα από £100.000 και θα έπρεπε να αποφευχθεί οποιαδήποτε περίπτωση διαρροής. Έτσι, απαιτούνταν ακόμη πιο αυστηρό σύστημα ζυγίσματος στο χωράφι, έκδοσης πιστοποιητικών μεταφοράς, ζύγισμα στην παραλαβή στις αποθήκες κλπ. Η παράνομη κατανάλωση του εγχώριου καπνού συνέχιζε να αποτελεί πρόβλημα για τις αρχές. Συγκεκριμένα, το 1929 είχαν καταγραφεί 206 καταδίκες εναντίον καπνοκαλλιεργητών και άλλων προσώπων για παράνομη χρήση.⁶⁸¹

Αρνητικές επιπτώσεις θα είχε για τη βρετανική διοίκηση και η εισαγωγή νομοθεσίας για υποχρεωτική χρήση του εγχώριου καπνού στις ντόπιες καπνοβιομηχανίες, η οποία τότε υπολογιζόταν περίπου στις 6.000 οκάδες.⁶⁸² Μία τέτοια αλλαγή θα στοίχιζε στην Κυβέρνηση έσοδα ύψους £7.000 έως £8.000 ανά έτος. Ο φόρος εισαγωγής, όπως υπολογίζονταν από τον Ελεγκτή Τελωνείων, επέφερε τότε έσοδα περισσότερα από £22.000 και η εισήγηση για χρήση 30% εγχώριου καπνού σε όλα τα τσιγάρα θα μείωνε τις εισαγωγές κατά το $\frac{1}{3}$.⁶⁸³ Η αύξηση, επομένως, της χρήσης του εγχώριου καπνού από τους βιομήχανους ήταν φανερό πως απαιτούσε την προσαρμογή των φόρων, ώστε να εξυπηρετούνται τόσο τα συμφέροντα των καλλιεργητών, όσο και των βιομήχανων και των καταναλωτών, χωρίς να επηρεάζονται αρνητικά τα δημόσια έσοδα. Άλλωστε, η βελτίωση της οικονομικής θέσης των καλλιεργητών και της αγοραστικής τους δύναμης, έμμεσα θα ωφελούσε την Κυβέρνηση, αφού θα αυξάνονταν τα έσοδα από τους δασμούς άλλων εισαγόμενων προϊόντων, τα οποία θα μπορούσαν πλέον να αγοράσουν.

⁶⁷⁹ SA1/796/1930, Ελεγκτής Τελωνείων προς Διευθυντή Γεωργίας, 3 Μαρτίου 1930.

⁶⁸⁰ Στο ίδιο.

⁶⁸¹ Στο ίδιο.

⁶⁸² Στο ίδιο.

⁶⁸³ Στο ίδιο.

Επιπλέον, η αναγκαστική χρήση εγχώριου καπνού στις κυπριακές βιομηχανίες θα προκαλούσε αντιδράσεις από τους καπνοβιομήχανους, οι οποίοι συνέχιζαν να κρατούν αρνητική στάση σε ένα τέτοιο ενδεχόμενο, αφού έκριναν ότι δεν είχε την κατάλληλη ποιότητα που απαιτούνταν και θα επιδρούσε αρνητικά στην ποιότητα των τσιγάρων τους. Συγκεκριμένα, η κυπριακή βιομηχανία Διανέλλος και Βεργόπουλος δεν βρήκε καθόλου ενδιαφέρουσα την πρόταση για αγορά της ποσότητας των αποθεμάτων κυπριακού καπνού, με σκοπό την παρασκευή ενός τσιγάρου για την ντόπια αγορά.⁶⁸⁴ Η βιομηχανία αρνήθηκε, αφού θεωρούσε πως η Κυβέρνηση πολύ δύσκολα θα μπορούσε να ασκήσει έλεγχο στη χρήση του εγχώριου καπνού στα διάφορα εργοστάσια και άρα θα παρουσιάζονταν παράνομες διαρροές καπνού. Επιπλέον, έκρινε πως δεν θα υπήρχε ζήτηση ενός τέτοιου τσιγάρου, όσο υπήρχαν αδιάθετες ποσότητες καπνού και οι Κύπριοι καπνιστές μπορούσαν μόνοι τους να φτιάξουν τα δικά τους χειροποίητα τσιγάρα. Βέβαια, θα υπήρχαν και αυτοί, όπως εκτιμούνταν, οι οποίοι γνώριζαν τα μειονεκτήματα του ντόπιου καπνού και θα προτιμούσαν τα εισαγόμενα τσιγάρα.

Ως εκ τούτου, η έμμεση επιδότηση στη χρήση του εγχώριου καπνού από την τοπική βιομηχανία, η οποία ουσιαστικά θα εφαρμοζόταν με τη μείωση της φορολογίας, θα έπρεπε να εφαρμοστεί μετά τη βελτίωση της ποιότητας του καπνού. Ο καπνοβιομήχανος Τάκης Πατίκης σε επιστολή του για το θέμα αυτό προς τον Διευθυντή Γεωργίας ανέφερε ότι θεωρούσε ως το πιο σημαντικό βήμα για αυτή την κατεύθυνση την ίδρυση μιας υπηρεσίας, η οποία θα ασχολείτο με τη μελέτη της καπνοκαλλιέργειας και της προστασίας του καπνού.⁶⁸⁵ Η υπηρεσία αυτή θα έπρεπε να έχει πολλούς και ποικίλους ρόλους, όπως να διαλέγει τον καταλληλότερο σπόρο, αφού υπήρχε πληθώρα ποικιλιών και διαφορετικά εδάφη, να εφαρμόζει τις καλύτερες μεθόδους και συστήματα για τη βελτίωση του καπνού, όσον αφορά στην ποιότητα και στην ποσότητα, τη μείωση του κόστους της παραγωγής και της επεξεργασίας και την ασφαλή αποθήκευσή του προϊόντος μέχρι τη στιγμή της βιομηχανοποίησής του.

Η ίδρυση, λοιπόν, μιας τέτοιας υπηρεσίας από την Κυβέρνηση, η οποία θα ασχολούνταν με την επιστήμη του καπνού αποτελούσε για τον Πατίκη επιτακτική ανάγκη για να μπορέσει ο καπνός της Κύπρου να ανταγωνιστεί τα ξένα καπνά και να έχει θέση στις τοπικές βιομηχανίες. Η μελέτη των τριών παραγόντων δηλαδή, του εδάφους, των ποικιλιών του σπόρου και του κλίματος, το οποίο επηρέαζε σημαντικά τον καπνό, τόσο όταν ακόμη βρισκόταν στο χωράφι, όσο και κατά την επεξεργασία και την αποθήκευση, είχαν τεράστια επίδραση στην ποιότητα και στα μορφολογικά χαρακτηριστικά του παραγόμενου καπνού.⁶⁸⁶ Έτσι, εάν ένας από αυτούς τους παράγοντες δεν ήταν

⁶⁸⁴ SA1/796/1930, Διευθυντής Γεωργίας προς Διοικητή Αμμοχώστου, 12 Απριλίου 1930.

⁶⁸⁵ SA1/796/1930, Τάκης Πατίκη προς Διευθυντή Γεωργίας, 10 Απριλίου 1930.

⁶⁸⁶ Στο ίδιο.

ορθός, τότε οι άλλοι δύο δεν μπορούσαν να επιδράσουν θετικά στη συγκομιδή άριστης ποιότητας καπνού.

Μαζί με τους πιο πάνω παράγοντες ο Πατίκης επαναλάμβανε το γνωστό αίτημα για παρουσία ενός ειδικού για τον καπνό, ο οποίος θα καθοδηγούσε τους χωρικούς στην εφαρμογή των κατάλληλων μεθόδων για την καλλιέργεια και επεξεργασία του καπνού. Επισήμαινε ότι η διαδικασία της συλλογής, αποξήρασης, επεξεργασίας και αποθήκευσης του καπνού, καθώς και η προετοιμασία των σπορόφυτων και του φυτέματος καθιστούσαν την παραγωγή καπνού εξαιρετικά ευαίσθητη και δύσκολη τέχνη, την οποία ακόμη δεν κατείχαν οι Κύπριοι καπνοκαλλιεργητές. Παράλληλα, ανέφερε ότι υπήρχαν και άλλοι δευτερεύοντες παράγοντες που επηρέαζαν τον τομέα, όπως η εφαρμογή πιο οικονομικών μεθόδων καλλιέργειας, η επιλογή λιπασμάτων, η καταπολέμηση των παράσιτων, η εμπορική επεξεργασία του καπνού, καθώς και η ζύμωση.⁶⁸⁷ Συνεπώς, η καλλιέργεια και η επεξεργασία του καπνού απαιτούσε ειδική μελέτη, επιμέλεια και ευρηματικότητα.

Παρά τις υποδείξεις αυτές, η βρετανική διοίκηση δεν επέλεξε να επενδύσει στην ίδρυση μιας τέτοιας υπηρεσίας, η οποία θα μελετούσε επιστημονικά όλους αυτούς τους παράγοντες και θα επέβαλλε μια τακτική και συγκροτημένη πολιτική. Βέβαια, βήματα προς τη βελτίωση της παραγωγής είχαν γίνει όλο το προηγούμενο διάστημα και ειδικοί καπνοδιδάσκαλοι είχαν προσληφθεί από το Τμήμα Γεωργίας για να καθοδηγήσουν τους ντόπιους παραγωγούς. Παράλληλα, όπως διαφαινόταν από τις αξιολογήσεις του Αυτοκρατορικού Ινστιτούτου στα διάφορα δείγματα που αποστέλλονταν υπήρχαν ανάμεσά τους καπνά, τα οποία μπορούσαν να βρουν αγοραστές στο Λονδίνο. Ήδη από το 1928 υπήρχε μια εταιρεία στο Λονδίνο, η οποία παρασκεύαζε τσιγάρα εξολοκλήρου από κυπριακό καπνό με ενθαρρυντικές πωλήσεις και η οποία, όπως θα διαφανεί, θα καθόριζε τις εξελίξεις στον τομέα τη δεκαετία του 1930. Η εταιρεία αυτή δεν ήταν άλλη από την Κυπριακή Εταιρεία Σιγαρέττων (“Cyprus Cigarette Company”) και θα αποτελούσε για τη βρετανική διοίκηση την ευκαιρία για τη διοχέτευση της εγχώριας παραγωγής στο εξωτερικό, αφού οι Κύπριοι καπνοβιομήχανοι προέβαλλαν το επιχείρημα της χαμηλής ποιότητας για να μην αγοράζουν καμία ποσότητα.

⁶⁸⁷ Στο ίδιο.

Σχέδιο υποχρεωτικής χρήσης του κυπριακού καπνού από τις κυπριακές καπνοβιομηχανίες

Στην Κύπρο τη δεκαετία του 1930 λειτουργούσαν πέντε καπνεργοστάσια, εκ των οποίων δύο στη Λευκωσία, τα «Διανέλλου και Βεργόπουλου» και «Τάκη Πατίκη», άλλα δύο, «Πίνδος, Α. Γ. Πατίκη» και «Σχίζας Κ. Μ. Δρουσιώτης Κυριάκος και Σία» στη Λεμεσό και ένα, «Θεσσαλία, Γ. Δ. Διανέλλου και Υιού» στη Λάρνακα.⁶⁸⁸ Η βιομηχανία καπνού χαρακτηριζόταν ως ευημερούσα επιχείρηση, η οποία κατά κύριο λόγο κάλυπτε την εγχώρια κατανάλωση και εξήγαγε αρκετές ποσότητες τσιγάρων στο εξωτερικό. Ο βιομηχανικός αυτός τομέας αυτή την περίοδο εργοδοτούσε καθημερινά 362 πρόσωπα (εργάτες και υπαλληλικό προσωπικό) και η παραγωγή τσιγάρων για το έτος 1934 ανερχόταν στις 173.268 οκάδες με καθαρή αξία πωλήσεων τις £186.455.⁶⁸⁹ Ο καπνός που χρησιμοποιούσαν οι βιομηχανίες αυτές ήταν σχεδόν εξολοκλήρου εισαγόμενος από την Ελλάδα και η άρνηση των καπνοβιομηχανών να χρησιμοποιούν κυπριακό καπνό αποτελούσε μεγάλο ζήτημα για τον τομέα της καπνοκαλλιέργειας, αφού δυσχέραινε τη διάθεση της εγχώριας παραγωγής. Ήταν, λοιπόν, αναμενόμενη η πρόταση ψηφίσματος την οποία έθεσε για συζήτηση ο Δημοσθένης Σεβέρης, μέλος του Νομοθετικού Συμβουλίου της επαρχίας Κερύνειας, στον Γραμματέα του Συμβουλίου, τον Απρίλιο 1930. Η πρόταση αποσκοπούσε στην ενθάρρυνση της καπνοπαραγωγής «δια παντός τρόπου ως μέλλουσα να αποτελέσει ένα των σπουδαιότερων πλουτοπαραγωγικών πόρων της νήσου».⁶⁹⁰ Για τον λόγο αυτό, το ψήφισμά του ζητούσε από την Κυβέρνηση να λάβει νομοθετικά μέτρα με τα οποία θα καθίστατο υποχρεωτική η χρησιμοποίηση κυπριακού καπνού από τους καπνεργοστασιάρχες κατά 25% της συνολικής ποσότητας που κατανάλωναν.⁶⁹¹

Ωστόσο, η πρόταση αυτή δεν έγινε αποδεκτή ούτε από τον Διευθυντή Γεωργίας, ούτε από τον Αρχιτελώνη, αλλά στη θέση της βρισκόταν υπό επεξεργασία ένα κυβερνητικό σχέδιο, το οποίο αφορούσε στην επιβολή πρόσθετου εισαγωγικού δασμού 20 γροσιών για κάθε οκά εισαγόμενου καπνού και την πληρωμή επιδόματος 1 σελινιού στους καπνοκαλλιεργητές για κάθε οκά καπνού, επί όλης της ποσότητας καπνού, την οποία θα πωλούσαν στα κυπριακά καπνεργοστάσια.⁶⁹² Η πληρωμή του επιδόματος αυτού θα ικανοποιούσε μεν τους καπνοκαλλιεργητές, ώστε να προσφέρουν τα καπνά τους σε χαμηλότερες τιμές και έτσι να ανταγωνιστούν τα ξένα, αλλά αυτό δεν φαινόταν πως ήταν αρκετό για να πείσει τους καπνεργοστασιάρχες να τα προτιμήσουν. Στην πλειονότητά τους αντιτίθονταν στα κυπριακά καπνά και ο Σεβέρης, αντιλαμβανόμενος το γεγονός αυτό, πρότεινε για να υπάρξει μεγαλύτερος ανταγωνισμός η επιχορήγηση του 1 σελινιού την οκά να πληρώνεται και

⁶⁸⁸ *Γενικός Οδηγός Κύπρου 1935*, Λευκωσία χ.χ., σ. 109-261.

⁶⁸⁹ *The Cyprus General Directory 1936*, Λευκωσία χ.χ., σ. 61.

⁶⁹⁰ SA1/798/1930, Δ. Σεβέρης προς Γραμματέα Νομοθετικού Συμβουλίου, 14 Απριλίου 1930.

⁶⁹¹ SA1/798/1930, Δ. Σεβέρης προς Αποικιακό Γραμματέα, 16 Μαΐου 1930.

⁶⁹² Στο ίδιο.

για τα εξαγόμενα καπνά.⁶⁹³ Η επιδότηση αυτή, όπως εκτιμούσε, δεν θα επιβάρυνε τις δημόσιες προσόδους, αφού θα υπήρχε ως αντιστάθμισμα η αύξηση του εισαγωγικού δασμού.

Παράλληλα, όμως, με την υιοθέτηση της εισήγησής του αυτής, ήταν αναγκαίος ο περιορισμός της καπνοκαλλιέργειας στα καταλληλότερα εδάφη με σκοπό να παρεμποδιστεί η υπερπαραγωγή, αλλά και να επιτευχθεί μία καλύτερη και επιμελέστερη παραγωγή και επεξεργασία του καπνού.⁶⁹⁴ Βέβαια, αυτό θα έπρεπε να γίνει σε συνδυασμό με τη μετάκληση ενός ειδικού χημικού γεωπόνου από την Ελλάδα, για να γνωματεύσει για την καταλληλότητα των εδαφών και για άλλα συναφή ζητήματα. Επιπρόσθετα, η καταστροφή των υποδεέστερων ποιοτήτων, χωρίς όμως αποζημίωση, ήταν απαραίτητο να εφαρμοστεί, όπως πρότειναν ο Διευθυντής Γεωργίας και ο Αρχιγραμματέας, για να μπορέσει να αποκτηθεί καλή και σταθερή φήμη για τα κυπριακά καπνά στην αγορά. Άλλωστε, αυτό θα εξανάγκαζε τους καλλιεργητές να επιδιώκουν τη βελτίωση της παραγωγής τους.

Έχοντας υπόψη ο Σεβέρης την επεξεργασία του σχεδίου αυτού απέσυρε την πρότασή του, θεωρώντάς την ως αχρείαστη, αφού τον Οκτώβριο του ίδιου έτους το Εκτελεστικό Συμβούλιο συζήτησε το θέμα της καπνοκαλλιέργειας εκτενέστερα και κατέληξε σε πέντε προτάσεις⁶⁹⁵ προς τη Γεωργική Συμβουλευτική Επιτροπή και το Εμπορικό Επιμελητήριο.⁶⁹⁶ Συγκεκριμένα, εισηγήθηκε ο καπνός να διαχωρίζεται σε τρεις κατηγορίες ποιότητας, με την τρίτη να είναι αυτή που δεν θα προσφερόταν για αγορά, και για τον σκοπό να εφαρμοστεί νομοθεσία που θα επέβαλλε την υποχρεωτική καταστροφή της. Ταυτόχρονα, πρότεινε την επιδότηση των άλλων δύο κατηγοριών με 1 σελίνι και 7 γρόσια αντίστοιχα, για κάθε οκά που θα πωλούνταν στους ντόπιους βιομήχανους μόνο, και όχι για εξαγωγή. Ταυτόχρονα, για την αποφυγή της υπερπαραγωγής υιοθέτησε την πρόταση του Σεβέρη για περιορισμό της καπνοκαλλιέργειας στα κατάλληλα εδάφη και τη μετάκληση ενός ειδικού από την Ελλάδα για να προσφέρει την καθοδήγησή του για τον τομέα.

Το θέμα της κατηγοριοποίησης των καπνών, το οποίο είχε τεθεί προς συζήτηση ήδη από το 1930, οδήγησε το Τμήμα Γεωργίας να ταξινομήσει την εσοδεία των κίτρινων φύλλων καπνού του 1929 σε ποιότητες.⁶⁹⁷ Την αξιολόγηση των καπνών είχε κάνει ο ειδικός για την καπνοκαλλιέργεια λειτουργός του Τμήματος Γεωργίας, ο οποίος κρίθηκε το καταλληλότερο πρόσωπο για να εκτελέσει αυτή την

⁶⁹³ Στο ίδιο.

⁶⁹⁴ Στο ίδιο.

⁶⁹⁵ SA1/798/1930, Αποικιακός Γραμματέας προς Εμπορικό Επιμελητήριο και Γεωργική Συμβουλευτική Επιτροπή, 27 Οκτωβρίου 1930.

⁶⁹⁶ Το Κυπριακό Εμπορικό Επιμελητήριο ιδρύθηκε το 1927 μετά από εισήγηση του Κυβερνήτη Ronald Storrs, ο οποίος είχε εκτιμήσει πως υπήρχαν οι κατάλληλες συνθήκες για να εδραιωθεί, αφού οι έμποροι της Λευκωσίας και γενικότερα της Κύπρου είχαν παρατηρήσει πως η έλλειψη ενός τέτοιου επιμελητηρίου ήταν αισθητή. Σκοπός του Επιμελητηρίου ήταν η προαγωγή του εμπορίου της Κύπρου, η περιφρούρηση των συμφερόντων των εμπόρων, η παροχή σε οποιαδήποτε πληροφορία ή βοήθεια, καθώς και η επικοινωνία των εμπόρων με τα επίσημα κυβερνητικά σώματα. Βλ. *Γενικός Οδηγός Κύπρου 1935*, Λευκωσία χ.χ., σ. 97.

⁶⁹⁷ SA1/798/1930, Πρακτικά, Διευθυντής Γεωργίας προς Αποικιακό Γραμματέα, 30 Σεπτεμβρίου 1930.

εργασία. Τα καπνισμένα καπνά εξαιρέθηκαν, γιατί η διαδικασία του καπνίσματος γινόταν από συγκεκριμένους εμπόρους, οι οποίοι χρησιμοποιούσαν τους δικούς τους ειδικούς για αυτό τον σκοπό. Από την αξιολόγηση, λοιπόν, των κίτρινων καπνών διαφάνηκε ότι το μεγαλύτερο ποσοστό της εσοδείας του 1929 ανήκε στην πρώτη και δεύτερη ποιότητα. Βέβαια, σημαντικό είναι να αναφερθεί ότι δεν αποτελούσε ποτέ εύκολη διαδικασία η κατηγοριοποίηση της παραγωγής του καπνού, αφού δεν υπάρχουν και δεν είναι δυνατόν να καθοριστούν διεθνώς τυποποιημένες ποιότητες, όπως σε άλλα ευρείας κατανάλωσης αγροτικά προϊόντα (π.χ. σιτάρι, καλαμπόκι, σόγια, καφές, βαμβάκι, ρύζι κλπ.).⁶⁹⁸ Άλλωστε, το μονοετές φυτό του καπνού επηρεάζεται άμεσα από τις καιρικές συνθήκες καλλιέργειας και αποξήρανσης, ώστε δεν υπάρχουν σχεδόν ποτέ δύο ποιοτικά όμοιες εσοδείες. Εξαιτίας αυτής της ιδιαιτερότητας δεν υπάρχει τεχνικό μέτρο αξιολόγησης της ποιότητας του φύλλου ή της καπνιστικής ποιότητας και του χαρακτήρα του τελικού προϊόντος. Οι αξιολογήσεις μπορούν να χαρακτηριστούν ως «υποκειμενικές», γιατί και οι ειδικοί με μεγάλη πείρα εκτελούν τις απαιτούμενες εκτιμήσεις με την αφή, το μάτι, τη μύτη και το στόμα κατά το κάπνισμα, χωρίς βέβαια πάντα να χρησιμοποιούνται μεζούρες και μέτρα για τέλεια και απόλυτη μέτρηση.⁶⁹⁹ Επίσης, στα εργαστήρια οι αναλύσεις που γίνονταν, όπως διαφάνηκε και από τις αναλύσεις του Αυτοκρατορικού Ινστιτούτου, αφορούσαν στην περιεκτικότητα του καπνού σε νικοτίνη και άλλες ουσίες, αλλά δεν κατηγοριοποιούσαν την ποιότητα του καπνού. Έτσι ακριβώς συνέβαινε και με το τσιγάρο, όπου αναλύεται η περιεκτικότητα σε πίσσα, η νικοτίνη κτλ.

Πίνακας 16: Κατανομή σε ποιότητες των κίτρινων φύλλων καπνού της εσοδείας του 1929 σε οκάδες ανά επαρχία				
Επαρχία	1^η Ποιότητα	2^η Ποιότητα	3^η Ποιότητα	4^η Ποιότητα
Λευκωσία	--	--	--	--
Λάρνακα	81	185	210.5	145
Αμμόχωστος	38,823	37,115	22,548	8,587
Κερύνεια	1,490	1,548	1,065.50	449
Λεμεσός	729	500	174	26
Πάφος	--	--	--	--
Σύνολο	41123	39348	23998	9207

Πηγή: SA1/798/1930, Πρακτικά. Διευθυντής Γεωργίας προς Αποικιακό Γραμματέα, 30 Σεπτεμβρίου 1930.⁷⁰⁰

Οι προτάσεις αυτές συζητήθηκαν ακολούθως στη Γεωργική Συμβουλευτική Επιτροπή, την οποία αποτελούσαν ο Διευθυντής Γεωργίας, ο Επιθεωρητής Γεωργίας, ο Επίτροπος Συνεργατικής Ανάπτυξης, ο Ηγούμενος Κύκκου, οι έμποροι Δ. Ν. Δημητρίου, Ν. Π. Λανίτης και ο Mustafa Hakki

⁶⁹⁸ Γ. Καραντζούλης, *στο ίδιο*, σ. 21.

⁶⁹⁹ *Στο ίδιο*.

⁷⁰⁰ Αναφορικά με την παραγωγή καπνού της Πάφου, τα στοιχεία δεν συμπεριελήφθησαν στον πίνακα, γιατί όπως αναφερόταν δεν ήταν ακριβής η καταγραφή τους, ενώ επρόκειτο για πολύ μικρή παραγωγή. Σχετικά με τα καπνισμένα καπνά, τα οποία δεν αναφέρονται στον πίνακα η συνολική παραγωγή του 1929 ανερχόταν στις 140.000 οκάδες.

Effendi.⁷⁰¹ Παράλληλα, τη γνώμη τους μπορούσαν να καταθέσουν ο ειδικός για την καπνοκαλλιέργεια Χ. Πολυκράτης, και ο Τελωνειακός Ελεγκτής. Η Επιτροπή δεν θα λάμβανε τις τελικές αποφάσεις, αλλά θα τις προωθούσε στον Αποικιακό Γραμματέα.⁷⁰²

Η διαλογή και ο διαχωρισμός των κίτρινων καπνών αποφασίστηκε πως θα έπρεπε να γίνεται σε δύο κατηγορίες από τους καλλιεργητές, δηλαδή στα καπνά που θα μπορούσαν να πωληθούν ή όχι. Θεωρήθηκε ιδιαίτερα δύσκολο να αναμένεται από τους καλλιεργητές να μπορούν να ταξινομήσουν τα καπνά σε καθορισμένες ποιότητες, ενώ την εργασία αυτή θα μπορούσαν καλύτερα να την εκτελέσουν οι έμποροι. Μέχρι τότε, οι καλλιεργητές ακόμη και τα κατώτερα φύλλα επέλεγαν να τα συμπεριλαμβάνουν στα δέματά τους, γνωρίζοντας πως είχαν τη χειρότερη ποιότητα. Για να αναλάβουν τέτοια ευθύνη οι καπνοκαλλιεργητές χρειάζονταν οδηγίες και αυστηρή καθοδήγηση από τους κυβερνητικούς υπαλλήλους, οι οποίοι σίγουρα δεν επαρκούσαν για αυτό τον σκοπό. Επιπρόσθετα, η Επιτροπή πριν προχωρήσει στις τελικές εισηγήσεις της είχε ζητήσει τις θέσεις των εμπόρων και των εξαγωγέων, οι οποίοι είχαν επιβεβαιώσει τη δυσκολία της ταξινόμησης των καπνών σε κατηγορίες ανάλογα με την ποιότητα. Αυτό γιατί αντιλαμβάνονταν πως σημαντικό ρόλο έπαιζε η γεύση και ο χαρακτήρας του καπνού που έψαχνε ο κάθε βιομήχανος ή ο εξαγωγέας.⁷⁰³ Τέτοιες ειδικές γνώσεις και εμπειρία δεν μπορούσε να κατέχει ο φτωχός καλλιεργητής.

Σχετικά με την παραχώρηση επιδότησης, έχοντας αποφασιστεί η ταξινόμηση των καπνών σε μόνο δύο κατηγορίες, η Επιτροπή κατέληξε ότι θα ήταν ύψους 1 σελινιού για κάθε οκά καπνού, η οποία θα πωλούνταν στους καπνοβιομήχανους για εγχώρια παραγωγή.⁷⁰⁴ Βέβαια, από αυτό το ποσό, τα 7 γρόσια θα πληρώνονταν στον καλλιεργητή και τα 2 γρόσια θα κατέληγαν σε ένα ειδικό ταμείο, το οποίο θα ελεγχόταν από τον Τμήμα Γεωργίας για να το διανέμει ετησίως υπό την μορφή μπόνους ή βραβείων. Η επιβράβευση θα γινόταν με την προϋπόθεση ότι οι βιομήχανοι χρησιμοποιούσαν 25% κυπριακό καπνό στην παραγωγή των τσιγάρων τους. Με αυτόν τον τρόπο, θα υπήρχε ένας χειροπιαστός λόγος, ο οποίος θα ενθάρρυνε την παραγωγή καλύτερης ποιότητας καπνών.

Η απόφαση για το ποσό της επιδότησης λήφθηκε βάσει της εκτίμησης του κόστους παραγωγής, το οποίο κυμαινόταν στα 6 έως 8 γρόσια, αλλά εάν η καλλιέργεια εκτελούνταν από μία οικογένεια, αυτό δεν ξεπερνούσε τα 2-3 γρόσια, όπως είχε υποδειχθεί από τον αρμόδιο ειδικό.⁷⁰⁵ Το χαμηλό αυτό κόστος οφειλόταν στο γεγονός ότι αφορούσε μόνο τα μέλη της οικογένειας και δεν ήταν αναγκαία επιπλέον εργατικά χέρια.

⁷⁰¹ SA1/798/1930, Agricultural Advisory Committee, Minutes of the Meeting held on the 14th November 1930.

⁷⁰² SA1/798/1930, Διευθυντής Γεωργίας προς Αποικιακό Γραμματέα, 17 Νοεμβρίου 1930.

⁷⁰³ SA1/798/1930, Observations by an Exporter re Proposals of 18/10/30 of Executive Council on Tobacco.

⁷⁰⁴ SA1/798/1930, Agricultural Advisory Committee, Minutes of the Meeting held on the 14th November 1930.

⁷⁰⁵ Στο ίδιο.

Τα καπνά τα οποία θα τύγχαναν αυτής της κατηγοριοποίησης και κατ' επέκταση θα λάμβαναν την επιχορήγηση θα ήταν μόνο τα κίτρινα, όπως διευκρινίστηκε από την Επιτροπή και όχι τα καπνισμένα ή καπνά Λατάκιας. Ο Mills, ο οποίος ήταν ένας από τους κυριότερους αγοραστές για εξαγωγή καπνών Λατάκιας και συνεργαζόταν με εταιρείες καπνού στο εξωτερικό, είχε εκφράσει στον αναπληρωτή Διευθυντή Γεωργίας τις ανησυχίες του για το σχέδιο.⁷⁰⁶ Τέτοιος ήταν ο βαθμός ανησυχίας του για ενδεχόμενη συμπερίληψη των καπνών Λατάκιας στο σχέδιο, που είχε ενημερώσει πως θα σταματούσε τις αγορές του μέχρις ότου αυτό ξεκαθαριστεί. Ο Mills θεωρούσε πως η εφαρμογή ενός τέτοιου σχεδίου θα διατάρασσε τις εξαγωγές, ίσως γιατί με αυτόν τον τρόπο θα αυξανόταν ο ανταγωνισμός ανάμεσα στους αγοραστές και θα βελτιωνόταν έτσι η θέση των καλλιεργητών και όχι των εμπόρων.

Ο Mills δεν θεωρούσε πως υπήρχε σοβαρό πρόβλημα υπερπαραγωγής καπνού τη συγκεκριμένη περίοδο και η εφαρμογή του σχεδίου δεν θα επίλυε κάποιο ζήτημα, αφού οι περιορισμένες διαθέσιμες ποσότητες που υπήρχαν αφορούσαν κυρίως καπνά χαμηλής ποιότητας που δεν θα μπορούσαν να βρουν αγορά. Επιπλέον, δεν ήταν αναγκαία η επιχορήγηση της Κυβέρνησης, γιατί οι καλλιεργητές δεν είχαν επενδύσει σημαντικό κεφάλαιο για την καλλιέργεια του καπνού. Όπως εκτιμούσε για την διαθέσιμη ποσότητα του 1929, η οποία υπολογιζόταν στις 40.000-50.000 οκάδες, το ποσό αυτό δεν ξεπερνούσε τις £300.⁷⁰⁷ Έτσι, οι καλλιεργητές δεν χρειάζονταν να αποσβέσουν σημαντικές ζημιές από τα καπνά τα οποία είχαν στα χέρια τους, Αντίθετα, εάν κατάφερναν να πωλήσουν τα καπνά τους σε τιμές 7 έως 9 γρόσια τότε θα εξασφάλιζαν ένα καλό κέρδος.

Παράλληλα με αυτά τα επιχειρήματα που εξέφρασε ο Mills, οι έμποροι συμπλήρωναν πως η επιδότηση θα ήταν προτιμότερο να παραχωρούνταν στους ντόπιους βιομήχανους και όχι στους παραγωγούς, αφού αυτοί ήταν που «μετρούσαν» περισσότερο.⁷⁰⁸ Επίσης, οι έμποροι θεωρούσαν ότι οι βιομήχανοι γνωρίζοντας πως οι παραγωγοί θα μπορούσαν να εξασφαλίσουν κέρδος από την επιχορήγηση της Κυβέρνησης, θα επιδίωκαν να αγοράσουν τον καπνό στην ονομαστική του αξία, η οποία κυμαινόταν από 1 έως 2 γρόσια. Αυτή βέβαια η εξέλιξη θα μπορούσε να βοηθήσει στην απορρόφηση της εγχώριας παραγωγής, αλλά δεν θα βελτίωνε ούτε την ποιότητα της παραγωγής, αφού θα αφαιρούσε τον ανταγωνισμό, ούτε και τη θέση των καλλιεργητών, οι οποίοι δεν θα μπορούσαν να επιτύχουν υψηλότερες τιμές. Ταυτόχρονα, όπως υποδεικνυόταν στην αναφορά που έλαβε η Γεωργική Συμβουλευτική Επιτροπή με τις θέσεις των εμπόρων, επιχορήγηση μισού σελινιού θα μπορούσε να δοθεί και στους ίδιους για ενθάρρυνση, ώστε να αυξήσουν τις αγορές τους. Συγκεκριμένα, με αυτό το πλεονέκτημα θα είχαν τη δυνατότητα να χαμηλώσουν τις τιμές πώλησης

⁷⁰⁶ SA1/798/1930, George Mills προς Αποικιακό Γραμματέα, 8 Νοεμβρίου 1930.

⁷⁰⁷ SA1/798/1930, George Mills προς Διευθυντή Γεωργίας, 13 Νοεμβρίου 1930.

⁷⁰⁸ SA1/798/1930, Observations by an Exporter re Proposals of 18/10/30 of Executive Council on Tobacco.

στις εξωτερικές αγορές για να καταστεί το προϊόν περισσότερο ανταγωνίσιμο· διαφορετικά, οι εξαγωγείς θα βρίσκονταν σε μειονεκτικότερη θέση.

Σχετικά με το ζήτημα αυτό, οι καπνοβιομήχανοι υπερθεμάτιζαν και θεωρούσαν πως με την εξασφάλιση εκ των προτέρων της επιχορήγησης, η οποία ουσιαστικά κάλυπτε το κόστος παραγωγής, οι καλλιεργητές δεν θα είχαν πραγματική ανάγκη να πωλήσουν τον καπνό τους για να αποκομίσουν κέρδος.⁷⁰⁹ Έτσι, θα μπορούσαν ακόμη και να επιλέγουν να προσφέρουν οι ίδιοι στους βιομήχανους την παραγωγή τους στην τιμή του 1 έως 2 γροσιών για να την ξεφορτωθούν, χωρίς να βελτιώσουν την ποιότητα, με μόνο σκοπό να εξασφαλίσουν την επιδότηση. Επιπλέον, θα μπορούσε ακόμη, όπως επισήμαινε το Εμπορικό Επιμελητήριο, να δημιουργηθεί και πρόσφορο έδαφος για συνεννόηση μεταξύ των εμπόρων και καλλιεργητών για να μοιράζονται μεταξύ τους την επιχορήγηση, την ώρα που ο κυβερνητικός ισολογισμός θα επιβαρυνόταν.⁷¹⁰ Συνεπώς, με την «υψηλή» αυτή επιχορήγηση οι τιμές θα επηρεάζονταν, δίχως ουσιαστικό όφελος για κανένα, αφού ο παράγοντας αυτός θα λαμβανόταν υπόψη κατά τις συναλλαγές μεταξύ των δύο αυτών πλευρών.

Αναφορικά με την εισαγωγή νομοθεσίας για την υποχρεωτική καταστροφή της ποσότητας καπνού, η οποία θεωρούταν ακατάλληλη για πώληση, εκλήφθηκε ως απαραίτητο μέτρο για την αναβάθμιση της φήμης των κυπριακών καπνών, τόσο από τη Συμβουλευτική Επιτροπή, όσο και από τους εξαγωγείς και τους βιομήχανους. Αντίθετα, ο περιορισμός της καλλιέργειας σε κατάλληλες γαίες και η μετάκληση ειδικού δεν κρίθηκαν αναγκαία μέτρα. Οι συμβουλές τις οποίες παρείχε ο Χ. Πολυκράτης ήταν επαρκείς για να καθοδηγήσουν τους καλλιεργητές, όπως καταγραφόταν μέσα από τη θέση των εξαγωγέων,⁷¹¹ ενώ η κάλυψη μίας τέτοιας ανάγκης αφορούσε αποκλειστικά το Τμήμα Γεωργίας, το οποίο ήταν αρμόδιο να αξιολογήσει τις απαιτήσεις του τομέα, καθώς και τα προσόντα ενός τέτοιου λειτουργού.⁷¹² Επομένως, αυτό που τελικά θεωρήθηκε απαραίτητο ήταν να τεθεί ως ελάχιστη έκταση γης που θα μπορούσε ένας γεωργός να καλλιεργήσει η μία σκάλα. Αυτός, όμως, ο περιορισμός δεν αφορούσε στην αναβάθμιση της ποιότητας της καλλιέργειας, αλλά στην αποτροπή της παράνομης διακίνησης του καπνού.⁷¹³

Η ανάγκη για περιορισμό της καλλιέργειας σε κατάλληλες γαίες, αφού η σύνθεση του εδάφους συνέβαλλε στο άρωμα που θα είχαν τα καπνά, καθώς επίσης και η εισαγωγή κατάλληλων σπόρων από την Ελλάδα και συγκεκριμένα από τη Θεσσαλονίκη και την περιοχή της Μακεδονίας, και ταυτόχρονα η απαγόρευση εξασφάλισης σπόρων εκτός από τα φυτώρια του Τμήματος Γεωργίας, αποτελούσαν εισηγήσεις των βιομηχάνων. Αυτά ήταν κατά την άποψή τους τα σημαντικότερα μέτρα

⁷⁰⁹ SA1/798/1930, Observations by a manufacturer.

⁷¹⁰ SA1/798/1930, Εμπορικό Επιμελητήριο Κύπρου προς Αποικιακό Γραμματέα, 27 Νοεμβρίου 1930.

⁷¹¹ SA1/798/1930, Agricultural Advisory Committee, Minutes of the Meeting held on the 14th November 1930.

⁷¹² Στο ίδιο.

⁷¹³ SA1/798/1930, Observations by an Exporter re Proposals of 18/10/30 of Executive Council on Tobacco.

που θα έπρεπε να λάβει υπόψη της η Συμβουλευτική Επιτροπή μαζί με την επίβλεψη από το Τμήμα της συλλογής των καπνών από τους παραγωγούς.⁷¹⁴ Βέβαια, η δουλειά του Τμήματος δεν θα έπρεπε να περιορίζεται μόνο στη συλλογή, αλλά και στη συγκέντρωση των καπνών σε κυβερνητικές αποθήκες για να εκτελείται η εργασία της επεξεργασίας και της κατηγοριοποίησης των καπνών από τους ειδικούς εργάτες. Αυτό αποτελούσε, όπως δήλωναν, απαραίτητο όρο «sine qua non» για να επιτευχθεί ομοιομορφία στην ποιότητα, ώστε να μπορεί να βασιστεί κάποιος εξαγωγέας ή βιομήχανος για να προχωρήσει σε αγορά κυπριακών καπνών. Ως εκ τούτου, αντί να επιβαρυνθεί ο κρατικός ισολογισμός παραχωρώντας επιχορήγηση στους καλλιεργητές, όπως υποδείκνυε το Εμπορικό Επιμελητήριο, θα επενεργούσε θετικότερα στον τομέα εάν τα χρήματα δίνονταν για την κατασκευή των αποθηκών αυτών στα κέντρα των καπνοπαραγωγικών περιοχών.⁷¹⁵

Επιπλέον, εάν πραγματικά η Κυβέρνηση ήθελε να ενθαρρύνει τους βιομήχανους να χρησιμοποιήσουν τον εγχώριο καπνό, ζητούσαν την κατάργηση του φόρου κατανάλωσης που πλήρωναν και την αύξηση του εισαγωγικού δασμού, τουλάχιστον κατά 2 σελίνια στον εισαγόμενο καπνό και κατά 4 σελίνια στα εισαγόμενα τσιγάρα.⁷¹⁶ Με αυτό τον τρόπο, θα μπορούσε να επιβληθεί η χρήση κυπριακού καπνού κατά 33% και για τα τσιγάρα που παρασκεύαζαν εξολοκλήρου από κυπριακό καπνό να λαμβάνεται επιχορήγηση 15 γροσιών ανά οκά. Βέβαια, κυβερνητική επιδότηση αναφορικά με τα τσιγάρα που εξάγονταν υπήρχε και ανερχόταν στο 1 σελίνι και 4 γρόσια, η οποία ήταν ουσιαστικά η διαφορά μεταξύ του φόρου μεταφοράς, ο οποίος επιβαλλόταν επί της εγχώριας παραγωγής και του εισαγωγικού δασμού, ο οποίος επιβαλλόταν στον εισαγόμενο καπνό.⁷¹⁷ Αυτή τη διαφορά θα μπορούσαν να την εκμεταλλευτούν οι καπνοβιομήχανοι μόνο εάν επέλεγαν να χρησιμοποιούν κυπριακά καπνά στα τσιγάρα που παρασκεύαζαν.

Με αυτές τις θέσεις, ήταν εμφανές πως η φωνή των καλλιεργητών, οι οποίοι είχαν το ουσιαστικότερο πρόβλημα να επιλύσουν, δηλαδή τη διάθεση της παραγωγής τους και την αύξηση του κέρδους τους, δεν μπορούσε να ληφθεί υπόψη και παρέμεναν στις αρχές της δεκαετίας να διαμαρτύρονται: *«Τα καπνά μας μένουν αζήτητα. Οι καπνοβιομήχανοί μας προτιμούν τα ξένα καπνά (Ελληνικά, Τουρκικά) και δεν εννοούν να υποστηρίζουν τα εντόπια τα οποία εις ποιότητα είναι πολύ καλά. Επιβάλλεται όθεν και εις ημάς να αποκλείσωμεν τα καπνά εκείνων οίτινες δεν υποστηρίζουν την εγχώριον παραγωγήν. Το επιχείρημά των ότι θα έχουν ολιγωτέραν κατανάλωσιν ως εκ του καπνίσματος υπό των χωρικών των υπ' αυτών παραγομένων καπνών, πίπτει αφ' εαυτού, διότι ο νόμος είναι πολύ αυστηρός δι' αυτούς».*⁷¹⁸

⁷¹⁴ SA1/798/1930, Observations by a manufacturer.

⁷¹⁵ SA1/798/1930, Εμπορικό Επιμελητήριο Κύπρου προς Αποικιακό Γραμματέα, 27 Νοεμβρίου 1930.

⁷¹⁶ SA1/798/1930, Observations by a manufacturer.

⁷¹⁷ SA1/798/1930, Πρακτικά, Διευθυντής Γεωργίας προς Αποικιακό Γραμματέα, 24 Μαΐου 1930.

⁷¹⁸ *Ελευθερία*, 12 Φεβρουαρίου 1930.

Η αγορά καπνού στην Κύπρο ευνοεί την ίδρυση εταιρείας εμπορίας του καπνού

Τον Σεπτέμβριο του 1933 ο Εμπορικός Επίτροπος στο Λονδίνο απέστειλε υπόμνημα στον Αποικιακό Γραμματέα για τη δημιουργία Εταιρείας στην Κύπρο, η οποία θα είχε τα αποκλειστικά δικαιώματα για την εμπορία του κυπριακού καπνού για περίοδο πέντε ετών, προσφέροντας προκαθορισμένη τιμή αγοράς. Στο υπόμνημα γινόταν λόγος για ομάδα εμπόρων με ισχυρή οικονομική στήριξη, οι οποίοι ενδιαφέρονταν για το μέλλον των κυπριακών κίτρινων καπνών και ήθελαν να ιδρύσουν μία εταιρεία με την επωνυμία “Cyrus Tobacco Company”. Η εταιρεία αυτή θα μπορούσε να εγγυηθεί μία τιμή αγοράς των καπνών αυτών, τα οποία θα παραδίδονταν στις αποθήκες που θα εγκαθίδρυε, με αντάλλαγμα να έχει το αποκλειστικό δικαίωμα για την εξαγωγή τους, όπως επίσης και το δικαίωμα να αρνείται την αγορά των ποσοτήτων που θα θεωρούνταν ακατάλληλες για εξαγωγή, σύμφωνα με την άποψη ενός ειδικού, ο οποίος θα διοριζόταν από την Κυβέρνηση.⁷¹⁹ Σκοπός, όπως αναφερόταν στο υπόμνημα, της δημιουργίας της εταιρείας αυτής, ήταν να αποτρέψει τις απότομες αυξομειώσεις στην τιμή πώλησης των κυπριακών καπνών, παράγοντας ο οποίος κρινόταν αποτρεπτικός για την εκτεταμένη χρήση τους από τους ξένους καπνοβιομήχανους. Επιπλέον, θα επιδίωκε να δημιουργήσει ένα κατάλληλο εμπορικό οργανισμό για την πώληση του κυπριακού καπνού στην Αγγλία, και σε άλλες χώρες.⁷²⁰

Η εταιρεία αυτή θα προσέφερε σημαντικά οφέλη στην καπνοκαλλιέργεια στην Κύπρο, αφού σύμφωνα με την εκτίμηση της ομάδας αυτής των εμπόρων, κανένας ξένος καπνοβιομήχανος, με τις συνθήκες που επικρατούσαν στο νησί, δεν θα αναλάμβανε να διαφημίσει τον κυπριακό καπνό σε εκτεταμένη κλίμακα, αφού δεν θα ήταν εύκολο για τον ίδιο να εξασφαλίσει ότι οι προμήθειές του θα ήταν σε τακτική βάση και θα μπορούσαν ταυτόχρονα να αυξηθούν εάν το επιθυμούσε, με την τιμή αγοράς να παραμένει σταθερή.⁷²¹ Αυτή η δυσκολία για τον καπνοβιομήχανο οφειλόταν στο γεγονός ότι θα αναγκαζόταν να διαβουλευθεί για κάθε αγορά του με διαφορετικούς μικροκαλλιεργητές, σε μια αγορά πολύ περιορισμένη και παράλληλα αρκετά απομακρυσμένη. Ταυτόχρονα, τα πρόσωπα με τα οποία θα συνδιαλεγόταν διέθεταν αναμφίβολα μικρή ή και καθόλου οικονομική δύναμη και για αυτό δεν θα αδυνατούσαν να σπάσουν οποιοδήποτε συμβόλαιο συνήπταν, εάν αυτό θα τους απέφερε πλεονεκτήματα κέρδους. Ως εκ τούτου, η πιθανή αύξηση της ζήτηση των τσιγάρων από κυπριακό καπνό που θα παρασκεύαζε, θα έφερνε τον ξένο καπνοβιομήχανο στο έλεος των μικροκαλλιεργητών, οι οποίοι δεν θα δίσταζαν να αυξήσουν αδικαιολόγητα την τιμή του προϊόντος τους. Αυτό θα αποτελούσε την καταστροφή του, αφού κανείς

⁷¹⁹ SA1/940/1933/1, Memorandum by the Cyprus Cigarette Company Ltd, Private and Confidential.

⁷²⁰ Στο ίδιο.

⁷²¹ Στο ίδιο.

καπνοβιομήχανος δεν ήταν διαθέσιμος να διακινδυνεύσει να ανέβουν οι τιμές, εμπορευόμενος ένα προϊόν τόσο ανταγωνιστικό.

Όπως συνέβαινε και σε όλες τις κύριες καπνοπαραγωγούς χώρες, για να μπορέσει να υπάρξει σταθερή αύξηση στη ζήτηση της εγχώριας παραγωγής θα έπρεπε και στην Κύπρο να λειτουργήσει ένας οργανισμός εμπορίας του καπνού, ο οποίος θα βοηθούσε τους ντόπιους φτωχούς καλλιεργητές να επενδύσουν στην ενασχόλησή τους με τον καπνό. Δεν θα αποτελούσε δηλαδή για αυτούς ρίσκο η καλλιέργεια καπνού σε μεγαλύτερη κλίμακα, ώστε να καλυφθεί η αυξανόμενη ζήτηση που θα προέκυπτε και δεν θα φοβούνταν πια ότι η παραγωγή τους θα έμενε αδιάθετη. Μέχρι τότε αυτό που επικρατούσε στην Κύπρο ήταν ένα δίκτυο από στόμα σε στόμα εμπορίας του καπνού με αποτέλεσμα οι φτωχοί καπνοκαλλιεργητές να μην τολμούσαν να αναλάβουν σε εκτεταμένη κλίμακα αυτή την καλλιέργεια.⁷²²

Επιπρόσθετα, όπως υποσχόταν η νέα εταιρεία, οι τιμές αγοράς για την παραγωγή των κυπριακών καπνών θα ήταν προκαθορισμένες και σημαντικά υψηλότερες της μέσης τιμής που εξασφάλιζαν οι καλλιεργητές τα τελευταία χρόνια.⁷²³ Επίσης, οι καλλιεργητές δεν θα επωμίζονταν πια οι ίδιοι το ρίσκο και τα έξοδα της αποστολής των καπνών τους στην Αγγλία και με αυτόν τον τρόπο, θα ένιωθαν ασφαλέστεροι για το κέρδος τους, αφού δεν θα ήταν αναγκασμένοι πλέον να πωλούν σε πολύ χαμηλή τιμή την παραγωγή τους στους εμπόρους, λόγω της αδυναμίας τους να χρηματοδοτήσουν την αποστολή της στο εξωτερικό. Επιπλέον, το κίνητρο που θα υπήρχε για να αφιερώσουν περισσότερο χρόνο για να επιλέξουν τον σπόρο και να ασχοληθούν επισταμένα με την καλλιέργεια, ώστε να βελτιώσουν την ποιότητα του καπνού τους, θα γινόταν αναμφίβολα πιο ισχυρό.

Η βελτίωση της ποιότητας του καπνού θεωρούνταν πως θα αποτελούσε ένα ακόμη θετικό επακόλουθο της ίδρυσης της Εταιρείας, γιατί έως τότε εντοπιζόταν στην αγγλική αγορά ποσότητες χαμηλής ποιότητας καπνού, οι οποίες αποστέλλονταν από διάφορους ασυνείδητους μικρέμπορους.⁷²⁴ Συγκεκριμένα, ντόπιοι έμποροι, που δεν είχαν ιδιαίτερη γνώση για τον καπνό, αγόραζαν από τους παραγωγούς και εξήγαγαν τον καπνό χωρίς οποιαδήποτε επεξεργασία. Το αποτέλεσμα ήταν διάφοροι ξένοι αγοραστές να εκφράζουν την απογοήτευσή τους σχετικά με την ποιότητα που πλήρωναν και οποιαδήποτε δυσαρέσκεια δημιουργούνταν ισοδυναμούσε με οικονομική ζημιά. Παράλληλα, οι ποσότητες των καπνών που γίνονταν εξαγωγή προορίζονταν για πρόσμειξη στα χαρμάνια τσιγάρων, τα οποία διαφημιζόνταν στην αγγλική αγορά ως παρασκευασμένα από κυπριακά καπνά, γεγονός που καταδείκνυε ακόμη περισσότερο την σημασία του ζητήματος. Τα τσιγάρα αυτά ουσιαστικά δυσφήμιζαν τα κυπριακά καπνά και αφαιρούσαν τα

⁷²² SA1/940/1933/1, Memorandum on the drawbacks at present inherent in the Cyprus yellow – leaf tobacco trade together with concrete proposals for their remedy.

⁷²³ SA1/940/1933/1, Memorandum by the Cyprus Cigarette Company Ltd.

⁷²⁴ SA1/940/1933/1, Memorandum on the drawbacks at present inherent, ό.π..

πλεονεκτήματά τους, ενώ αντίθετα εάν οι βιομηχανίες αυτές μπορούσαν να εξασφάλιζαν τις καλύτερες ποιότητες, με το κύρος και φήμη που διέθεταν θα αναδείκνυαν την ντόπια παραγωγή. Για αυτό, ήταν αναγκαίο καπνά τόσο χαμηλής ποιότητας, τα οποία ουσιαστικά δεν ήταν σωστά κατηγοριοποιημένα σε ποιότητες και δεματοποιημένα να εμποδίζονται από το να φτάσουν στις ξένες αγορές. Ένα τέτοιο ρόλο ελέγχου θα αναλάμβανε με τη λειτουργία της η νέα εταιρεία.

Η προτεινόμενη εταιρεία, λοιπόν, θα λειτουργούσε ως σύνδεσμος μεταξύ του καλλιεργητή και του ξένου καπνοβιομήχανου, αφού θα εγγυούνταν στον πρώτο συγκεκριμένη τιμή αγοράς του προϊόντος του και στον δεύτερο μία προσβάσιμη και εύρωστη πηγή προμήθειας, σε σταθερή τιμή. Στην αγγλική αγορά ο κυπριακός καπνός έφτανε μέχρι τότε σε μικρές ποσότητες από διάφορους καλλιεργητές σε διαφορετικούς μεσίτες. Συνεπώς, ήταν δύσκολο για τους καπνοβιομήχανους να προμηθευτούν μεγάλες ποσότητες χωρίς ιδιαίτερη προσπάθεια, όπως γινόταν με άλλα ξένα καπνά, αφού τον κυπριακό καπνό θα έπρεπε να τον αγοράσουν από πολλούς και διαφορετικούς μεσίτες σε διαφορετική τιμή από τον καθένα.⁷²⁵ Αυτό πολλές φορές τους ανάγκαζε είτε να μπαίνουν στη διαδικασία παζαρέματος, σπαταλώντας σημαντικό για εκείνους χρόνο, είτε να αποστέλλουν αντιπροσώπους στην Κύπρο, οι οποίοι αντιμετώπιζαν τις δυσκολίες της ντόπιας αγοράς.⁷²⁶

Η Κυπριακή Εταιρεία Καπνών, λοιπόν, που θα ιδρυόταν θα δημιουργούσε πρώτιστα ένα κεντρικό οργανισμό πώλησης του καπνού, ο οποίος θα διευκόλυνε τους καπνοβιομήχανους να διευθετήσουν τις συμβάσεις αγοράς τους. Η λειτουργία της θα εξαφάνιζε δύο σημαντικά ενδιάμεσα στάδια μεταφοράς του καπνού από τον καπνοκαλλιεργητή στην αγγλική αγορά και στα χέρια του καπνοβιομήχανου. Τα μέχρι τότε στάδια ήταν: (i) της μεταβίβασης του καπνού από τον Κύπριο έμπορο στον αντιπρόσωπο στο Λονδίνο και (ii) από αυτόν στον μεσίτη. Τη θέση τους θα λάμβανε η νέα εταιρεία, η οποία θα προμήθευε κατ' ευθείαν τον ξένο καπνοβιομήχανο. Η αλλαγή αυτή δεν θα επέφερε οποιαδήποτε διαφοροποίηση στην τιμή πώλησης του καπνού, γεγονός που θα έδινε μεγαλύτερο κέρδος στους καλλιεργητές και θα συνέβαλλε στην ευημερία του νησιού.

Πέρα από αυτά, η Εταιρεία θα ενημέρωνε για τα πλεονεκτήματα του κυπριακού καπνού ως πρόσμειξη στα διάφορα χαρμάνια μέσω των διαφημίσεων που θα προωθούσε. Για τον σκοπό αυτό, θα ξόδευε επιπλέον χρήματα από όσα ανέμενε να ξοδέψει για την αγορά καπνού για την πενταετή περίοδο που θα ίσχυε η συμφωνία και θα ανέρχονταν περίπου στις £45.000.⁷²⁷ Ακολούθως, βέβαια, αναμενόταν ότι και οι ίδιοι οι ξένοι καπνοβιομήχανοι, οι οποίοι θα εξασφάλιζαν μια σταθερή προμήθεια κυπριακών καπνών, θα έμπαιναν στη διαδικασία να διαφημίσουν τα κυπριακά καπνά.

⁷²⁵ SA1/940/1933/1, Memorandum by the Cyprus Cigarette Company Ltd.

⁷²⁶ SA1/940/1933/1, Memorandum on the drawbacks at present inherent, *ό.π.*.

⁷²⁷ SA1/940/1933/1, Memorandum by the Cyprus Cigarette Company Ltd.

Η πρόταση αυτή, όπως περιγραφόταν, είχε την υποστήριξη της κυπριακής Κυβέρνησης με την προϋπόθεση όμως ότι δεν θα υλοποιούνταν το αίτημα που είχε υποβληθεί την ίδια περίοδο από την εταιρεία British American Tobacco για ίδρυση ενός εργοστασίου στο νησί με σκοπό την παρασκευή τσιγάρων από εγχώριο καπνό.⁷²⁸ Η λειτουργία ενός εργοστασίου από μία τέτοιου κύρους εταιρεία θα πρόσφερε θέσεις εργασίας στις εργατικές μάζες, στοιχείο ιδιαίτερα σημαντικό για την τοπική οικονομία. Αν και οι δύο αυτές προτάσεις δεν ήταν ασύμβατες μεταξύ τους, όπως εκτιμούσε ο Διευθυντής Γεωργίας, δεν υπήρχε στην Κύπρο χώρος για την ταυτόχρονη ύπαρξη και των δύο. Η British American Tobacco είχε τεράστιο οικονομικό υπόβαθρο και θα μπορούσε να θέσει εκτός αγοράς οποιαδήποτε μικρότερη εταιρεία, όπως την Cyprus Tobacco.⁷²⁹ Αυτό μπορούσε να το πετύχει εύκολα, εάν αναλάμβανε να πληρώσει μία συγκεκριμένη – προκαθορισμένη, αλλά και σχετικά υψηλή τιμή για όλο τον εξαγόμενο από την Κύπρο καπνό. Τελικά, όμως, η British American Tobacco αποφάσισε ότι δεν θα προχωρούσε στην ίδρυση εργοστασίου στο νησί και έτσι, έμεινε ανοιχτός ο δρόμος για να προχωρήσει η Cyprus Tobacco στην υλοποίηση της δικής της πρότασης.⁷³⁰

Η εταιρεία Cyprus Tobacco, η οποία θα ιδρυόταν, σύμφωνα με την αναφορά του Εμπορικού Επιτρόπου Λονδίνου προς τον Αποικιακό Γραμματέα, θα ήταν εντελώς ανεξάρτητη από την ήδη υφιστάμενη εταιρεία Cyprus Cigarette στο Λονδίνο.⁷³¹ Συγκεκριμένα, διευκρίνιζε ότι η Cyprus Cigarette Company Ltd. είχε αναλάβει τις επιχειρηματικές δραστηριότητες μίας άλλης εταιρείας, με την επωνυμία M. Burstein & Company Ltd, η οποία το 1930 ήταν εγγεγραμμένη με κεφάλαιο £5.000. Ο ιδιοκτήτης της τελευταίας εταιρείας ήταν ο M. Burstein, ο οποίος συνέχισε να εργοδοτείται από την Cyprus Cigarette Company.⁷³² Ο διευθύνων σύμβουλος της Cyprus Cigarette ήταν ο R. G. Mc Nair Scott, ο οποίος διακρινόταν για το κύρος και την οικονομική του επιφάνεια. Βέβαια, άξια αναφοράς ήταν και η οικογενειακή του κατάσταση, αφού είχε πεθερό τον λόρδο Camrose, έναν εκ των ιδιοκτητών της εφημερίδας “Daily Telegraph”, και διευθυντή άλλων εφημερίδων, συμπεριλαμβανομένων των “Allied Newspapers” και “Financial Times”.

Τελικώς, η εταιρεία που εγκαθιδρύθηκε στην Κύπρο ήταν η Cyprus Cigarette Company Ltd, στην οποία ως κύριοι διευθυντές παρουσιάζονταν να είναι ο R. G. McNair Scott, μέλος του Χρηματιστηρίου του Λονδίνου, ο R. F. McNair Scott, διευθυντής των εταιρειών Anglo-Java Rubber Co. Ltd, Linggi Ltd., Kamuning Tin & Rubber Co. Ltd, Banteng Ltd, και άλλες εταιρείες του ομίλου Guthrie & Co.⁷³³ Η εταιρεία αυτή πωλούσε ήδη στην αγγλική αγορά τσιγάρα της με την ονομασία «Κυπρίνος», τα οποία ήταν παρασκευασμένα εξολοκλήρου από κυπριακό καπνό και οι πωλήσεις της

⁷²⁸ SA1/940/1933/1, Ελεγκτής Προμηθειών προς Αποικιακό Γραμματέα, 19 Σεπτεμβρίου 1933.

⁷²⁹ SA1/940/1933/1, Διευθυντής Γεωργίας προς Αποικιακό Γραμματέα, 22 Σεπτεμβρίου 1933.

⁷³⁰ SA1/940/1933/1, Εμπορικός Επίτροπος Λονδίνου προς Αποικιακό Γραμματέα, 20 Φεβρουαρίου 1934.

⁷³¹ SA1/940/1933/1, Εμπορικός Επίτροπος Λονδίνου προς Αποικιακό Γραμματέα, 10 Οκτωβρίου 1933.

⁷³² SA1/561/1926, Εμπορικός Επίτροπος Λονδίνου προς Αποικιακό Γραμματέα, 25 Ιουλίου 1932.

⁷³³ SA1/940/1933/1, Memorandum by the Cyprus Cigarette Company Ltd.

εξελίσσονταν σταθερά.⁷³⁴ Η πιστοποίηση της κυπριακής προέλευσης του καπνού των τσιγάρων της εμφανιζόταν σε κάθε συσκευασία και μπορούσε, επίσης, να επιβεβαιωθεί από την κατάσταση λογαριασμού της Εταιρείας από τις Αρχές Λιμένων του Λονδίνου, όπου καταγράφονταν οι εισαγωγές καπνού από την Κύπρο.

Η Cyprus Cigarette Company λόγω των νέων δραστηριοτήτων της στην Κύπρο θα αύξανε το κεφάλαιό της από £10.000 σε £50.000. Τις νέες μετοχές θα είχαν οι καινούριοι διευθυντές και άλλα πρόσωπα που θα εγγράφονταν, όταν θα δινόταν η επίσημη έγκριση από την Κυβέρνηση της Κύπρου για τη λειτουργία της. Η εταιρεία αναμενόταν να ξοδέψει περίπου £10.000 για την αγορά πρώτων υλών, την ενοικίαση αποθηκών και τη μίσθωση υπαλλήλων.⁷³⁵ Το χρηματικό αυτό ποσό θα αυξανόταν με την αύξηση της καπνοκαλλιέργειας στο νησί. Επιπλέον, θα ξόδευε τουλάχιστον ακόμη £10.000 ετησίως για σκοπούς διαφήμισης του κυπριακού καπνού και κυπριακών τσιγάρων στη Βρετανία. Με την αύξηση των εξαγωγών στη χώρα το ποσό αυτό θα αυξανόταν αντίστοιχα. Τέλος, είχε αποφασιστεί πως με την υπογραφή της συμφωνίας, η εταιρεία αμέσως θα έμβαζε σε τράπεζα της Κύπρου £5.000, για να προχωρήσει άμεσα στην αγορά κυπριακών καπνών.

Λαμβάνοντας, λοιπόν, υπόψη τα δεδομένα, τα οποία αφορούσαν στην ίδρυση της νέας εταιρείας, ο Διευθυντής Γεωργίας θεωρούσε πως θα είχε πολύ σημαντική επίδραση στην ανάπτυξη της καπνοκαλλιέργειας, όπως επίσης θα επενεργούσε θετικά στον ίδιο τον παραγωγό. Αυτή ήταν άλλωστε και η θέση της Κυβέρνησης, η οποία συμφώνησε με την αποδοχή της πρότασης για ίδρυση της εταιρείας και κατ' επέκταση με την επιβολή ενιαίου ελέγχου επί των εξαγωγών κίτρινου καπνού.⁷³⁶ Βέβαια, με τη λειτουργία της εταιρείας στο νησί, που ουσιαστικά ισοδυναμούσε με την επιβολή μονοπωλίου επί των εξαγωγών, αυτοί οι οποίοι αναμενόταν να αντιδράσουν δεν ήταν άλλοι από τους εμπόρους. Η ομάδα αυτή αποφασίστηκε, όπως δηλωνόταν από την Κυβέρνηση, πως θα αντιμετώπιζονταν με «ηρεμία», αφού ένα μεγάλο μέρος του εμπορίου καπνού θα παρέμενε ελεύθερο, εννοώντας τις αγορές εκτός της Βρετανικής Αυτοκρατορίας, τις οποίες δεν θα κάλυπτε η συμφωνία εγκαθίδρυσης της εταιρείας. Βέβαια, οι εναπομείνουσες αγορές μπορούσαν να δεχθούν πολύ περιορισμένη ποσότητα, αλλά πάνω από όλα δεν ήταν σταθερές, όπως ήταν η αγορά της Αγγλίας, αφού κατά την περίοδο 1930 έως 1933 στο σύνολο των εξαγωγών (κίτρινου και καπνισμένου καπνού) η τελευταία είχε απορροφήσει το 94% της ποσότητας με αξία £53.967.

⁷³⁴ SA1/561/1926, Εμπορικός Επίτροπος Λονδίνου προς Αποικιακό Γραμματέα, 25 Ιουλίου 1932.

⁷³⁵ SA1/940/1933/1, Memorandum by the Cyprus Cigarette Company Ltd.

⁷³⁶ Στο ίδιο.

Πίνακας 17: Οι εξαγωγές μη βιομηχανοποιημένου καπνού και η αξία τους, 1924 - 1929												
Χώρα Εξαγωγή	1924		1925		1926		1927		1928		1929	
	Ποσότητα cwt.	Αξία £	Ποσότητα cwt.	Αξία £	Ποσότητα cwt.	Αξία £	Ποσότητα cwt.	Αξία £	Ποσότητα cwt.	Αξία £	Ποσότητα cwt.	Αξία £
Αγγλία	476	1,484	125	245	53	272	1644	5,004	2,212	10,310	3,012	18,445
Αυστραλία	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	19	77
Βέλγιο	1,248	2,363	8	26	-	-	-	-	-	-	-	-
Αίγυπτος	-	-	-	-	-	-	64	128	-	-	17	138
Γερμανία	34	135	73	300	-	-	-	-	-	-	-	-
Ολλανδία	-	-	3	6	-	-	-	-	-	-	-	-
Ιταλία	34	69	-	-	-	-	-	-	-	-	3	17
Σύνολο	1,792	4,051	209	577	53	272	1,708	5,132	2,212	10,310	3,051	18,677

Πηγή: SA1/940/1933/1, H. R. Palmer προς Υπουργείο Αποικιών, 13 Ιουνίου 1934.

Πίνακας 18: Οι εξαγωγές μη βιομηχανοποιημένου καπνού (καπνισμένου και κίτρινου φύλλου) και η αξία τους, 1930 - 1933																
Χώρα Εξαγωγή	1930				1931				1932				1933			
	Καπνισμένος		Κίτρινο Φύλλο		Καπνισμένος		Κίτρινο Φύλλο		Καπνισμένος		Κίτρινο Φύλλο		Καπνισμένος		Κίτρινο Φύλλο	
	Ποσότητα cwt.	Αξία £	Ποσότητα cwt.	Αξία £	Ποσότητα cwt.	Αξία £	Ποσότητα cwt.	Αξία £	Ποσότητα cwt.	Αξία £	Ποσότητα cwt.	Αξία £	Ποσότητα cwt.	Αξία £	Ποσότητα cwt.	Αξία £
Αγγλία	2,744	18,493	193	890	1,912	12,711	344	1,782	1,385	5,166	833	2,518	2,514	9,863	789	2,544
Αίγυπτος	-	-	531	4,230	-	-	27	72	-	-	160	330	-	-	-	-
Γερμανία	8	43	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Ιταλία	-	-	-	-	-	-	7	12	-	-	-	-	-	-	-	-
Συρία	-	-	3	23	-	-	4	12	-	-	-	-	-	-	-	-
Σύνολο	2,752	18,536	727	5,143	1,912	12,711	382	1,878	1,385	5,166	933	2,848	2,514	9,863	789	2,544

Πηγή: SA1/940/1933/1, H. R. Palmer προς Υπουργείο Αποικιών, 13 Ιουνίου 1934.

Ο Νόμος περί Καπνού του 1932 και η τροποποίησή του για την εγκαθίδρυση της Κυπριακής Εταιρείας Σιγαρέττων.

Την 1^η Αυγούστου του 1932 τέθηκε σε εφαρμογή ο «Νόμος περί Καπνού του 1932»⁷³⁷ για την καλλιέργεια, παραγωγή και πώληση καπνού στο νησί. Ο Νόμος περιελάμβανε έξι κεφάλαια, τα οποία αφορούσαν: (i) στην καλλιέργεια του καπνού, (ii) στους εμπόρους και βιομήχανους, (iii) στον φόρο κατανάλωσης, (iv) στην εξαγωγή μη βιομηχανοποιημένου και βιομηχανοποιημένου καπνού, (v) στην πώληση βιομηχανοποιημένου καπνού και τουμπεκιού και, (vi) σε διάφορες άλλες πρόνοιες.⁷³⁸ Ο Νόμος καταγραφόταν ως ο «Κύριος Νόμος», στον οποίο έγιναν σειρά από τροποποιήσεις τα χρόνια που ακολούθησαν, οι οποίες κάλυπταν τις εκάστοτε ανάγκες.

Μέσα από τα Άρθρα του Νόμου καθοριζόταν το πλαίσιο, στο οποίο θα αναπτυσσόταν ο ευρύτερος τομέας της καλλιέργειας, εμπορίας και βιομηχανοποίησης του καπνού, βασισμένος κατά πολύ στον πρώτο Νόμο περί Καπνού που επέβαλε η βρετανική διοίκηση, τον XVIII 1897. Σύμφωνα με το Άρθρο 3 του νέου Νόμου, το πρώτο από τα άρθρα του κεφαλαίου για τη καλλιέργεια του καπνού, απαγορευόταν η καλλιέργεια καπνού χωρίς την εξασφάλιση προηγουμένως άδειας από τον Διευθυντή Γεωργίας, η οποία θα εκδιδόταν κάτω από τις πρόνοιες του συγκεκριμένου Νόμου. Επίσης, καθοριζόταν πως η έκταση γης, η οποία θα καλλιεργούνταν εξολοκλήρου με καπνό δεν θα έπρεπε να είναι μικρότερη από δύο σκάλες, ενώ οποιοδήποτε πρόσωπο παραβίαζε τις πρόνοιες αυτές θα κρινόταν ένοχο και θα υπόκειτο σε πρόστιμο, το οποίο δεν θα ξεπερνούσε τις £20, ενώ ο καπνός που θα καλλιεργούνταν παράνομα, θα ξεριζωνόταν και θα καταστρεφόταν.

Το Άρθρο 4 προνοούσε ότι αίτηση άδειας για καλλιέργεια καπνού θα έπρεπε να υποβάλλεται μέχρι την 1^η Σεπτεμβρίου κάθε έτους στον Διευθυντή Γεωργίας και σε αυτήν θα έπρεπε να καταγράφεται το όνομα, το επάγγελμα και ο τόπος κατοικίας του αιτητή, και όλες οι πληροφορίες που αφορούσαν στην τοποθεσία, τα όρια και την έκταση του κάθε τεμαχίου γης, στο οποίο θα καλλιεργούνταν καπνός. Ο Διευθυντής Γεωργίας, αφού παραλάμβανε την αίτηση και την έκανε αποδεκτή, θα εξέδιδε την άδεια, χωρίς χρέωση. Ωστόσο, λόγω των παραπόνων των καλλιεργητών, ότι δυσκολεύονταν να προγραμματίσουν από τον Σεπτέμβριο κατά πόσον θα καλλιεργούσαν καπνό την άνοιξη, η ημερομηνία υποβολής αίτησης άλλαξε με την τροποποίηση του Νόμου το 1933 και αποφασίστηκε ότι το περιθώριο υποβολής θα επεκτεινόταν μέχρι την 1^η Μαρτίου.⁷³⁹

⁷³⁷ *The Cyprus Gazette*, "No.585 Order of His Excellency the Acting Governor, The Tobacco Law, 1932", 15 Ιουλίου 1932, σ. 482.

⁷³⁸ *Supplement No.1 to The Cyprus Gazette No. 2227*, "The Statute Laws of Cyprus No. 40 of 1932, A Law to amend and consolidate the Law with regard to the cultivation, manufacture and sale of tobacco", 1 Ιουλίου 1932, σ. 453-466.

⁷³⁹ *Supplement to The Cyprus Gazette No. 2311 of the 8th of September 1933*, "A Bill entitled A Law to amend the Tobacco Law, 1932", 8 Σεπτεμβρίου 1933, σ. 587-588.

Τα Άρθρα 5 έως 7 επέβαλλαν και πάλι όλους τους περιορισμούς και ελέγχους, οι οποίοι αφορούσαν στη συλλογή και στο ζύγισμα του καπνού από τους καλλιεργητές. Συγκεκριμένα, προνοούνταν ότι κανένα πρόσωπο δεν μπορούσε να ξεκινήσει τη συλλογή των φύλλων του καπνού χωρίς να έχει ειδοποιήσει γραπτώς, τουλάχιστον τρεις μέρες προηγουμένως, τον Τελωνειακό Λειτουργό, γιατί θα κρινόταν ένοχος και θα υπόκειτο σε πρόστιμο, μέχρι £50, ενώ ο καπνός που θα συλλεγόταν παράνομα θα έπρεπε ακολούθως να καταστραφεί. Επιπρόσθετα, καθοριζόταν ότι ο καπνός που είχε συλλεχθεί μπορούσε να μετακινηθεί από το χωράφι μόνο κατά τη διάρκεια της μέρας, και θα έπρεπε να ειδοποιηθεί ο Τελωνειακός Λειτουργός για την ακριβή τοποθεσία μετακίνησης.

Ο καπνός, ο οποίος θα μετακινούνταν από τον τόπο καλλιέργειάς του, θα έπρεπε να ζυγιστεί και να καταγραφεί, ενώ ο ίδιος ο καλλιεργητής θα έπρεπε οποιαδήποτε στιγμή, σε διάστημα όχι λιγότερο από 20 μέρες μετά τη μέρα μετακίνησης, να παρουσιάσει, όταν του το ζητούσαν, στον Τελωνειακό Λειτουργό της περιοχής όπου είχε μετακινηθεί ο καπνός, ολόκληρη την ποσότητα που είχε μετακινηθεί για να ζυγιστεί. Μετά το ζύγισμα, ο καπνός καταγραφόταν σε κατάστιχο, το οποίο κρατούνταν από τον Λειτουργό, ο οποίος εξέδιδε στον καλλιεργητή ένα πιστοποιητικό εγγραφής στη μορφή που ο Τελωνειακός Ελεγκτής επέβαλλε. Καπνός του οποίου η συνολική ποσότητα ζύγιζε λιγότερο από πέντε οκάδες δεν μπορούσε να καταγραφεί, αλλά θα έπρεπε να καταστραφεί στην παρουσία του Λειτουργού. Όποιος δεν παρουσίαζε ολόκληρη την ποσότητα του καπνού του στον Λειτουργό, θα θεωρούνταν ένοχος και θα υπόκειτο σε πρόστιμο, το οποίο δεν θα ξεπερνούσε τις £50 και ταυτόχρονα, θα πλήρωνε για κάθε ποσότητα που έλειπε τον διπλάσιο φόρο κατανάλωσης, ο οποίος θα χρεωνόταν στην περίπτωση που η ποσότητα αυτή παρασκευαζόταν σε βιομηχανοποιημένο καπνό.

Πέρα από αυτούς τους περιορισμούς σχετικά με την καλλιέργεια του καπνού, προνοούνταν σύμφωνα με το Άρθρο 8, ότι θα έπρεπε ο καπνός να έχει αποξηρανθεί, κατηγοριοποιηθεί και δεματοποιηθεί πριν από την 31^η Μαρτίου του επόμενου έτους που είχε καλλιεργηθεί, έτσι όπως θα επιβαλλόταν από τον Διευθυντή Γεωργίας και θα δημοσιοποιούνταν στην Κυβερνητική Εφημερίδα. Αναφορικά με τον καπνισμένο καπνό το διάστημα αυτό επεκτεινόταν μέχρι την 31^η Ιουνίου.

Η πώληση του καπνού από τον καλλιεργητή, μπορούσε να γίνει, όπως προνοούσε το επόμενο Άρθρο, μετά την εξασφάλιση του πιστοποιητικού εγγραφής του καπνού. Ωστόσο, στην περίπτωση όπου ο καπνός πωλείτο πριν από τη μετακίνησή του στο Τελωνειακό Γραφείο ή στην καπναποθήκη, τότε θα έπρεπε να ζυγιστεί στην παρουσία του Τελωνειακού Λειτουργού, ο οποίος θα ακύρωνε ή θα τροποποιούσε το πιστοποιητικό εγγραφής, ώστε να παρουσιάζεται η ακριβής ποσότητα του καπνού που έμενε στα χέρια του καλλιεργητή και παράλληλα, θα έπρεπε να εγγράψει στο όνομα του αγοραστή τον καπνό που του πωλήθηκε.

Επιπρόσθετα, προνοούνταν από το Άρθρο 10 ότι από την εφαρμογή του Νόμου και από την 31^η Μαρτίου του επόμενου έτους, όπου είχε καλλιεργηθεί ο καπνός και σε διάστημα 21 ημερών, θα έπρεπε ο καλλιεργητής να μεταφέρει τον καπνό του με δικά του έξοδα σε ένα από τα Τελωνειακά Γραφεία της Αμμοχώστου, Λάρνακας, Λεμεσού, Πάφου ή Κερύνειας. Προνοούνταν ότι ο καλλιεργητής, με την άδεια του Ανώτερου Επαρχιακού Τελωνειακού Λειτουργού, μπορούσε να μεταφέρει τον καπνό του για αποθήκευση στις καπναποθήκες. Επίσης, όλα τα δέματα, τα οποία θα μετέφερε στο Τελωνειακό Γραφείο, θα έπρεπε να φέρουν τη σφραγίδα του καλλιεργητή και θα αποθηκεύονταν σε αυτές χωρίς χρέωση. Ωστόσο, εάν ο καπνός παρέμενε αδιάθετος στις αποθήκες περισσότερο από πέντε χρόνια⁷⁴⁰, θα έπρεπε να καταστραφεί από τον Ανώτερο Επαρχιακό Τελωνειακό Λειτουργό με έξοδα του καλλιεργητή, μετά από τρίμηνη προειδοποίηση.

Σχετικά με τον καπνό ο οποίος καταστρεφόταν ή χανόταν, είτε εξολοκλήρου, είτε μέρος αυτού από οποιαδήποτε αιτία, πριν ζυγιστεί και καταγραφεί ή ακόμη εάν ο καλλιεργητής ήθελε να εγκαταλείψει την καλλιέργειά του για οποιοδήποτε λόγο, σύμφωνα με το Άρθρο 11, θα έπρεπε να ενημερωθεί άμεσα και γραπτώς ο Ανώτερος Τελωνειακός Λειτουργός. Εάν ο τελευταίος έκρινε την αιτιολογία αληθή θα έπρεπε να ακυρώσει την άδεια καλλιέργειας ή να επιβάλει όσα προνοούνταν για κάθε περίπτωση. Ακόμη, σύμφωνα με το επόμενο Άρθρο, εάν ο καπνός που είχε καταστραφεί ή χαθεί βρισκόταν ήδη στην κατοχή του καλλιεργητή, θα έπρεπε να ενημερωθεί επίσης γραπτώς ο Τελωνειακός Ελεγκτής και στην περίπτωση που έκρινε τη δικαιολογία αληθή, αυτή τη φορά να ακυρώσει το πιστοποιητικό εγγραφής.

Στην περίπτωση που ο καλλιεργητής δεν ενημέρωνε τον Τελωνειακό Λειτουργό, τότε το Άρθρο 13 επέβαλλε πως θα υπόκειτο σε πρόστιμο, το οποίο δεν θα ξεπερνούσε τις £10. Αντίθετα, εάν κατά την ενημέρωσή του έδινε λανθασμένες πληροφορίες, θα κρινόταν ένοχος και θα υπόκειτο σε ποινή φυλάκισης, η οποία δεν θα ξεπερνούσε τους έξι μήνες, ή πρόστιμο, το οποίο δεν θα ξεπερνούσε τις £50, ή ακόμη και τις δύο ποινές. Επιπλέον, για κάθε ποσότητα για την οποία υπήρχαν λανθασμένες πληροφορίες, θα έπρεπε να πληρωθεί το ποσό του φόρου κατανάλωσης που θα αναλογούσε, εάν παρασκευαζόταν σε βιομηχανοποιημένο καπνό.

Το 14^ο και τελευταίο Άρθρο του κεφαλαίου που αφορούσε στην καπνοκαλλιέργεια, επέβαλλε πως κάθε καλλιεργητής, ο οποίος κατείχε άδεια θα έπρεπε την 1^η Νοεμβρίου κάθε έτους, να εκριζώσει και να καταστρέψει όλα τα καπνόφυτά του.

⁷⁴⁰ Με την τροποποίηση του Νόμου το 1935, το χρονικό όριο στο οποίο ο καπνός μπορούσε να κρατηθεί αδιάθετος στην αποθήκη μέχρι να καταστραφεί, μειωνόταν στα δύο χρόνια. Βλ.: *Supplement to The Cyprus Gazette No. 2425 of the 27th of February 1935*, "The statute Laws of Cyprus No. 9 of 1934, A Law to amend the Tobacco Laws, 1932 and 1934", 27 Φεβρουαρίου 1935, σ. 109-11.

Στο δεύτερο κεφάλαιο του Νόμου, το οποίο άρχιζε με το Άρθρο 15, απαγορευόταν σε οποιοδήποτε πρόσωπο να αγοράσει καπνό για εμπορικούς σκοπούς, παρά μόνον εάν κατείχε άδεια εμπόρου από τον Ανώτερο Τελωνειακό Λειτουργό της επαρχίας και η άδεια αυτή έληγε την 1^η Ιουνίου κάθε έτους, ενώ για την έκδοσή της δεν επιβαλλόταν χρέωση. Οποιοδήποτε πρόσωπο εμπορευόταν καπνό, δίχως άδεια, θα κρινόταν ένοχο και θα του επιβαλλόταν πρόστιμο, το οποίο δεν θα ξεπερνούσε τις £50. Επίσης, βάσει του επόμενου Άρθρου, κάθε έμπορος έπρεπε να διατηρεί βιβλία, σύμφωνα με τις οδηγίες του Ανώτερου Τελωνειακού Λειτουργού ή άλλου Τελωνειακού Λειτουργού, στα οποία θα έπρεπε να καταγράφει όλες τις πληροφορίες που αφορούσαν στον καπνό που αγόραζε ή πωλούσε. Τα βιβλία αυτά, θα μπορούσαν να ελεγχθούν οποιαδήποτε στιγμή, είτε από τον ίδιο τον Ανώτερο Τελωνειακό Λειτουργό, είτε από οποιονδήποτε άλλο Τελωνειακό Λειτουργό. Επίσης, απαγορευόταν σε οποιοδήποτε πρόσωπο να ακυρώσει ή να αλλάξει τις καταχωρήσεις που υπήρχαν στα βιβλία αυτά, εκτός και εάν υπήρχε η συγκατάθεση των Τελωνειακών Λειτουργών.

Παράλληλα, βάσει των Άρθρων 17 και 18 απαγορευόταν η αγορά από οποιονδήποτε καλλιεργητή ποσότητας καπνού μικρότερης από πέντε οκάδες, όπως και η πώληση από οποιονδήποτε έμπορο μικρότερης ποσότητας από σαράντα οκάδες. Με το Άρθρο 19 επιβαλλόταν περιορισμός σε οποιονδήποτε έμπορο να μεταφέρει ή να μετακινεί τον καπνό του σε άλλο μέρος, εκτός και εάν κατείχε άδεια από Τελωνειακό Λειτουργό. Στην περίπτωση, όπου ο καπνός θα μετακινούνταν εντός των ορίων της επαρχίας, ο έμπορος έπρεπε να ενημερώσει γραπτώς τον Ανώτερο Επαρχιακό Τελωνειακό Λειτουργό και να του μεταφέρει τα βιβλία του, ώστε να γίνει η καταχώρηση της μετακίνησης. Εάν ο καπνός μεταφερόταν σε άλλη επαρχία, τότε θα έπρεπε να ενημερώσει τον Ανώτερο Τελωνειακό Λειτουργό της αντίστοιχης επαρχίας και να του παρουσιάσει τα βιβλία του για να καταχωρηθεί η μετακίνηση. Οποιοσδήποτε παραβίαζε αυτές τις διατάξεις θα κρινόταν ένοχος και θα υπόκειτο σε πρόστιμο, το οποίο δεν θα ξεπερνούσε τις £50 και ο συγκεκριμένος καπνός θα κατασχόταν.

Τα Άρθρα 20, 21 και 22 επέβαλλαν στους εμπόρους τις ανάλογες υποχρεώσεις των Άρθρων 10 έως 13 για τους καλλιεργητές. Συγκεκριμένα, προνοούσαν πως οι έμποροι θα έπρεπε με την εφαρμογή του Νόμου και μετά την 31^η Μαρτίου του επόμενου έτους από αυτό που είχε καλλιεργηθεί ο καπνός, να μεταφέρουν τον καπνό τους εντός 21 ημερών με δικά τους έξοδα στα Τελωνειακά Γραφεία των επαρχιών για να ακολουθήσει η ίδια ακριβώς διαδικασία καταγραφής του. Σχετικά με τον καπνό που χανόταν ή καταστρεφόταν, εάν η δικαιολογία που θα δινόταν από τον έμπορο κρινόταν αληθής από τον Ανώτερο Τελωνειακό Λειτουργό, τότε θα καταχωρούνταν στα βιβλία του οι αντίστοιχες αλλαγές. Στην περίπτωση που ο έμπορος δεν ενημέρωνε τον Τελωνειακό Λειτουργό θα κρινόταν ένοχος και θα υπόκειτο σε φυλάκιση, η οποία δεν θα ξεπερνούσε τους έξι μήνες ή σε πρόστιμο, το οποίο δεν θα ξεπερνούσε τις £50 ή ακόμη και τις δύο ποινές. Αντίθετα, εάν έδινε λανθασμένες πληροφορίες στον Λειτουργό, τότε θα υπόκειτο σε φυλάκιση μέχρι ενός έτους ή πρόστιμο, το οποίο δεν θα

ξεπερνούσε τις £50, ή και τις δύο ποινές μαζί. Επιπρόσθετα, για κάθε ποσότητα για την οποία έδινε λανθασμένες πληροφορίες θα έπρεπε να πληρώσει το ποσό που αναλογούσε στον φόρο κατανάλωσης, εάν παρασκευαζόταν σε βιομηχανοποιημένο καπνό. Τέλος, στην περίπτωση που ο έμπορος ήθελε να καταστρέψει τον καπνό που είχε στην κατοχή του, θα έπρεπε να ενημερώσει τον Τελωνειακό Λειτουργό και ακολούθως, ο καπνός αυτός να καταστραφεί με δικά του έξοδα και υπό την επίβλεψή του.

Τα Άρθρα 23 έως 37 του δεύτερου κεφαλαίου του Νόμου, αφορούσαν στους καπνοβιομήχανους. Βάσει του πρώτου Άρθρου, καταγραφόταν πως κανένα πρόσωπο δεν μπορούσε να παρασκευάζει βιομηχανοποιημένο καπνό, εκτός και εάν κατείχε άδεια από τον Τελωνειακό Ελεγκτή, ενώ η έκδοση άδειας γινόταν χωρίς χρέωση. Οποιοσδήποτε παραβίαζε τον όρο αυτό, θα κρινόταν ένοχος και θα υπόκειτο σε πρόστιμο, το οποίο δεν θα ξεπερνούσε τις £50 και ο καπνός που θα βρισκόταν στην κατοχή του θα κατασχόταν.

Το Άρθρο 24 επέβαλλε πως η παρασκευή βιομηχανοποιημένου καπνού μπορούσε να γίνει μόνο σε κτήρια - εργοστάσια, τα οποία κατείχαν άδεια από τον Ελεγκτή. Προβλέπονταν ποινές σε περίπτωση παραβίασης και αυτού του όρου. Επιπρόσθετα, σχετικά με την άδεια εργοστασίου, το επόμενο Άρθρο, καθόριζε πως θα έπρεπε να είναι στη μορφή που καταγραφόταν στο τέλος του Νόμου και οποιοδήποτε πρόσωπο παραβίαζε τους όρους⁷⁴¹ θα του επιβάλλονταν οι ίδιες τιμωρίες, που περιγράφονταν στο προηγούμενο Άρθρο. Επιπλέον, ο Τελωνειακός Ελεγκτής είχε τη δικαιοδοσία να ανακαλέσει την άδεια εργοστασίου που είχε δοθεί σε οποιοδήποτε πρόσωπο παραβίαζε τους όρους αυτούς (Άρθρο 25).

Το Άρθρο 26 κατέγραφε πως η άδεια εργοστασίου μπορούσε να έχει ισχύ μέχρι να ανακληθεί από τον Τελωνειακό Ελεγκτή, ή να παραδοθεί από αυτόν που την κατείχε. Ταυτόχρονα, προνοούνταν από το Άρθρο 27 ότι καμία άδεια εργοστασίου δεν θα εκδιδόταν, εκτός και εάν ο κάτοχος της άδειας

⁷⁴¹ Στο έντυπο της άδειας σύμφωνα με τον Νόμο καταγράφονταν οι ακόλουθες προϋποθέσεις: (i) Το κτήριο του εργοστασίου θα έπρεπε να έχει μόνο μία πόρτα και καθόλου παράθυρα τα οποία θα άνοιγαν σε άλλα γειτονικά κτήρια, ούτε χαμηλούς τοίχους, ούτε ξύλινα χωρίσματα, ούτε υπόγεια περάσματα, ούτε κανένα μέσο επικοινωνίας, και ανταλλαγής εμπορευμάτων με εξωτερικό χώρο, (ii) όλα τα παράθυρα θα έπρεπε να σφραγίζονται με συρματόπλεγμα, βάσει των απαιτήσεων του Τελωνειακού Ελεγκτή (iii) κανένα πρόσωπο εκτός από τον ιδιοκτήτη του εργοστασίου καπνού, τον διευθυντή, τους υπαλλήλους και τους εργάτες, με εξαίρεση τα μέλη της οικογένειάς τους και συγγενείς, δεν επιτρεπόταν να παραμείνουν εντός του εργοστασίου, (iv) Τα εργαλεία κοπής καπνού, τα οποία θα χρησιμοποιούνταν στο εργοστάσιο, θα έπρεπε να φέρουν την σφραγίδα του Τελωνείου και δεν επιτρεπόταν να εξάγονται από αυτό, χωρίς την άδεια του Ανώτερου Τελωνειακού Ελεγκτή, (v) καπνός δεν θα μπορούσε να παραληφθεί ή να μεταφερθεί στο εργοστάσιο εκτός και εάν συνοδευόταν από γραπτή άδεια από τον Ανώτερο Τελωνειακό Ελεγκτή, (vi) ο καπνός, ο οποίος παραλαμβάνονταν στο εργοστάσιο, βιομηχανοποιημένος και με ταινίες ασφαλείας, θα έπρεπε να καταχωρείται στο βιβλίο, το οποίο κρατούνταν για αυτό τον σκοπό, σύμφωνα με παράδειγμα, το οποίο θα δινόταν από τον Ελεγκτή, και (vii) όλος ο καπνός, ο οποίος θα μεταφερόταν στο εργοστάσιο θα έπρεπε πρώτα να παρουσιαστεί στον Ανώτερο Τελωνειακό Λειτουργό της επαρχίας, ο οποίος έπρεπε να τον ζυγίσει και να τον συγκρίνει με το πιστοποιητικό το οποίο τον συνόδευε.

πλήρωνε εγγύηση, σύμφωνα με απαίτηση του Ελεγκτή, για αγορά ταινιών ασφαλείας, όπως καθορίζονταν από το Άρθρο 39, αξίας τουλάχιστον £2.000⁷⁴² κατά τη διάρκεια κάθε έτους, το οποίο άρχιζε από την ημέρα έκδοσης της άδειας, ή να πληρώσει στον Ελεγκτή οποιαδήποτε διαφορά μεταξύ των £2.000 και της αξίας των ταινιών, που είχαν αγοραστεί ήδη κατά τη διάρκεια του έτους.

Ακόμη, οι βιομήχανοι έπρεπε, σύμφωνα με τον Άρθρο 28, να διατηρούν βιβλία, όπως θα όριζε κατά διαστήματα ο Τελωνειακός Ελεγκτής, στα οποία θα καταχωρούνταν όλες οι λεπτομέρειες σχετικά με τον καπνό που εισερχόταν ή εξερχόταν του εργοστασίου ή αποθηκευόταν σε αυτό. Τα βιβλία αυτά επιβαλλόταν να παρουσιάζονται για έλεγχο, όποτε απαιτούνταν από τον Τελωνειακό Ελεγκτή ή τον Ανώτερο Τελωνειακό Λειτουργό της επαρχίας ή οποιονδήποτε άλλο Τελωνειακό Λειτουργό, ενώ κανένα πρόσωπο δεν επιτρεπόταν να διαγράψει, ή να ακυρώσει ή να τροποποιήσει οποιαδήποτε καταχώρηση υπήρχε σε αυτά.

Το Άρθρο 29 καθόριζε ότι δεν επιτρεπόταν να κρατείται επιπλέον ποσότητα καπνού, από αυτήν που απαιτούνταν να χρησιμοποιηθεί σε ένα εργοστάσιο για περίοδο ενός μηνός. Η ποσότητα θα έπρεπε να καθορίζεται από τον Ανώτερο Τελωνειακό Λειτουργό της επαρχίας και να υπολογίζεται, όπου ήταν δυνατόν, με τον μέσο όρο ποσότητας που χρησιμοποιούνταν στο εργοστάσιο για την περίοδο των αμέσως προηγούμενων έξι μηνών. Παράλληλα, σύμφωνα και με το επόμενο Άρθρο, όποιος καπνός ανήκε στην ιδιοκτησία του βιομήχανου, θα έπρεπε να αποθηκεύεται σε αποθήκη, η οποία θα εγκρινόταν από τον Ανώτερο Τελωνειακό Λειτουργό. Η αποθήκη αυτή θα έπρεπε να ασφαρίζεται με δύο κλειδαριές και το ένα κλειδί να κρατεί Τελωνειακός Λειτουργός, τον οποίο θα διορίζε ο Ανώτερος Λειτουργός και η κλειδαριά να ανοίγει μόνο από αυτόν.

Ο Ανώτερος Τελωνειακός Λειτουργός θα έπρεπε κατά διαστήματα να διορίζει, όπως προνοούσε το Άρθρο 31, έναν ή περισσότερους Λειτουργούς να βρίσκονται σε κάθε εργοστάσιο και ο βιομήχανος να παρέχει σε αυτόν κατάλληλη διαμονή. Ο Λειτουργός θα είχε το δικαίωμα να ερευνά οποιοδήποτε πρόσωπο εισερχόταν ή εξερχόταν του εργοστασίου, ενώ οποιοσδήποτε αρνείτο να υποστεί έλεγχο

⁷⁴² Κατά τη δεύτερη τροποποίηση του Νόμου, του Φεβρουαρίου 1934, το Άρθρο αυτό τροποποιήθηκε, ώστε καμία άδεια εργοστασίου να μην μπορεί να εκδοθεί, εκτός και εάν ο κάτοχός της αναλάμβανε να παρασκευάσει καπνό για εξαγωγή ή για τοπική κατανάλωση κάθε έτος, από την ημερομηνία έκδοσης της άδειας, ποσότητας τουλάχιστον 4.000 οκάδων καπνού ή να πληρώνει στον Ελεγκτή οποιαδήποτε διαφορά μεταξύ αυτής της ποσότητας καπνού και του φόρου κατανάλωσης της ποσότητας που παρασκευάστηκε, όπως οριζόταν από το Άρθρο 38 του Νόμου. Η τροποποίηση στόχευε στο να βοηθήσει τον βιομήχανο που επιθυμούσε να ασχοληθεί κυρίως με το εξαγωγικό εμπόριο. Ο βιομηχανοποιημένος καπνός, ο οποίος προοριζόταν για εξαγωγή, σύμφωνα με το Άρθρο 45, δεν φορολογούνταν, αλλά σύμφωνα με το Άρθρο 27 (όπως ίσχυε πριν τροποποιηθεί) καμία άδεια δεν εκδιδόταν για ίδρυση καπνεργοστασίου, εκτός και εάν αγοράζονταν ταινίες ασφαλείας αξίας £2.000 και αυτό επηρέαζε αρνητικά οποιονδήποτε βιομήχανο ήθελε να ασχοληθεί κυρίως με το εξαγωγικό εμπόριο. Η ποσότητα των 4.000 οκάδων καθοριζόταν, ως περίπου ανάλογη της αξίας ταινιών ασφαλείας £2.000. Βλ. *Supplement No. 1 to The Cyprus Gazette No. 2346 of the 16th of February 1934*, "The statute Laws of Cyprus No. 9 of 1934, A Law to amend the Tobacco Laws, 1932 and 1934", 16 Φεβρουαρίου 1934, σ. 129-30, *Supplement to The Cyprus Gazette No. 2337 of the 5th January 1934*, "A Bill entitled a Law to amend the Tobacco Laws, 1932 and 1933", 5 Ιανουαρίου 1934, σ. 14-5.

ή παρεμπόδιζε τον Λειτουργό, θα κρινόταν ένοχος και θα υπόκειτο σε πρόστιμο, το οποίο δεν θα ξεπερνούσε τις £50. Επιπρόσθετα, το Άρθρο 32 παρείχε το δικαίωμα στον Τελωνειακό Ελεγκτή, τον Ανώτερο Τελωνειακό Λειτουργό της επαρχίας, ή οποιονδήποτε Τελωνειακό Λειτουργό να εισέλθει, χωρίς ένταλμα, σε εργοστάσιο, αποθήκη, ή εγκατάσταση που υπήρχε καπνός, ή ακόμη και σε οποιοδήποτε χώρο είχε βάσιμες υποψίες ότι κρατούνταν καπνός από τον βιομήχανο και να εξετάσει, να ζυγίσει και να πιστοποιήσει τα αποθέματά του.

Το Άρθρο 33 επέβαλλε στον βιομήχανο ότι θα έπρεπε μετά από αίτημα του Τελωνειακού Ελεγκτή ή οποιουδήποτε εξουσιοδοτημένου Τελωνειακού Λειτουργού, να του δώσει αναφορά για όποιο πλεόνασμα ή έλλειμμα καπνού υπήρχε στην κατοχή του ή κάτω από τον έλεγχό του, οποιαδήποτε στιγμή, σε σύγκριση με τις καταχωρήσεις που υπήρχαν στα βιβλία του. Όποιος βιομήχανος αποτύγχανε ή αρνείτο να δώσει αναφορά στον Ελεγκτή, ή σε οποιονδήποτε Τελωνειακό Λειτουργό, θα κρινόταν ένοχος και θα υπόκειτο σε φυλάκιση, η οποία δεν θα ξεπερνούσε τους έξι μήνες ή σε πρόστιμο, το οποίο δεν θα υπερέβαινε τις £50 ή και τις δύο ποινές μαζί.

Τα επόμενα δύο Άρθρα αφορούσαν στην καταστροφή καπνού. Το Άρθρο 34 καθόριζε ότι για την καταστροφή ή την απώλεια καπνού, είτε εξολοκλήρου, είτε μέρους του, ο βιομήχανος στον οποίο ανήκε ο καπνός, θα έπρεπε άμεσα να ενημερώσει γραπτώς τον Ανώτερο Τελωνειακό Λειτουργό της επαρχίας και στην περίπτωση που ο τελευταίος έκρινε την αιτιολόγηση ορθή, τότε θα καταχωρούνταν οι αλλαγές στο βιβλίο του βιομήχανου. Όποιος βιομήχανος δεν ενημέρωνε τον Τελωνειακό Λειτουργό, θα κρινόταν ένοχος και θα υπόκειτο σε φυλάκιση, η οποία δεν θα ξεπερνούσε τους έξι μήνες ή σε πρόστιμο, το οποίο δεν θα ξεπερνούσε τις £50, ή και τις δύο ποινές. Επιπλέον, σε περίπτωση που έδινε λανθασμένες πληροφορίες κατά την ενημέρωση προς τον Ανώτερο Τελωνειακό Λειτουργό, θα κρινόταν και πάλι ένοχος και θα υπόκειτο σε αυστηρότερες ποινές. Επιπρόσθετα, θα έπρεπε να πληρώσει για την ποσότητα καπνού, για την οποία είχε δώσει λανθασμένες πληροφορίες, τον αναλογούντα φόρο κατανάλωσης, στην περίπτωση που ο καπνός αυτός βιομηχανοποιούνταν. Το Άρθρο 35 αναφερόταν στην καταστροφή καπνού, μετά από αίτημα του ίδιου του βιομήχανου, ο οποίος θα έπρεπε να ενημερώσει τον Ανώτερο Τελωνειακό Λειτουργό για την πρόθεσή του, και να πληρώσει τα σχετικά έξοδα.

Τα τελευταία δύο Άρθρα του κεφαλαίου αυτού καθόριζαν ότι ο βιομήχανος δεν μπορούσε να χρησιμοποιήσει στην παρασκευή τσιγάρων άλλα συστατικά εκτός από καθαρό νερό, και ότι καμία ποσότητα καπνού δεν μπορούσε να καταναλωθεί εντός του εργοστασίου.

Το κεφάλαιο το οποίο αφορούσε στον φόρο κατανάλωσης περιελάμβανε πέντε Άρθρα. Το Άρθρο 38 καθόριζε πως ο φόρος κατανάλωσης για κάθε οκά βιομηχανοποιημένου καπνού θα ανερχόταν στα 11 σελίνια και το επόμενο Άρθρο πως ο φόρος αυτός θα πληρωνόταν με τη μορφή των ταινιών

ασφαλείας (“banderollers”), οι οποίες θα προμηθεύονταν από τον Ανώτερο Τελωνειακό Λειτουργό της επαρχίας και οι οποίες θα αναλογούσαν στο ποσό του φόρου.

Από το Άρθρο 40 απαγορευόταν η απομάκρυνση οποιασδήποτε ποσότητας καπνού έξω από το εργοστάσιο, εκτός και εάν ήταν συσκευασμένος σε πακέτα, τα οποία είχαν καθαρό βάρος βιομηχανοποιημένου καπνού όχι μικρότερο από δύο δράμια⁷⁴³ ή πέντε δράμια ή οποιοδήποτε πολλαπλάσιο των πέντε δραμιών. Επιπρόσθετα, καθοριζόταν πως κάθε πακέτο το οποίο περιείχε βιομηχανοποιημένο καπνό, όχι στη μορφή των τσιγάρων, του εισπνεόμενου καπνού, ή του καπνού για μάσημα, θα έπρεπε να περιλαμβάνει σιγαρόχαρτο, κατ’ αναλογία 28 τσιγάρων για κάθε δέκα δράμια βιομηχανοποιημένου καπνού. Το σιγαρόχαρτο αυτό θα έπρεπε να φέρει το όνομα του βιομήχανου τυπωμένο, σύμφωνα με την απαίτηση του Τελωνειακού Ελεγκτή. Ακόμη, καθοριζόταν πως κάθε πακέτο θα έπρεπε να φέρει ταινία ασφαλείας με τρόπο ώστε το πακέτο να μην μπορεί να ανοιχτεί χωρίς να σπάσει η ταινία. Το σχήμα, η κατασκευή και το υλικό που ήταν φτιαγμένο έπρεπε να έχει εγκριθεί από τον Τελωνειακό Λειτουργό και να έχει καταγραμμένο στην εξωτερική του όψη το όνομα και τη διεύθυνση του βιομήχανου. Παράλληλα, απαγορευόταν η παράνομη μεταφορά καπνού έξω από το εργοστάσιο. Στην περίπτωση που εξαγόταν από αυτό πακέτα, τα οποία δεν ακολουθούσαν του όρους του Άρθρου αυτού, ή το βάρος τους διέφερε από το απαιτούμενο, όχι περισσότερο από 5%, θα επιστρέφονταν πίσω για να διορθωθούν με έξοδα του βιομήχανου.

Το Άρθρο 41 καθόριζε ότι δεν επιτρεπόταν η εξαγωγή βιομηχανοποιημένου καπνού από το εργοστάσιο βάρους λιγότερου από 5 οκάδες, ενώ το τελευταίο Άρθρο προνοούσε πως στην περίπτωση που οποιοδήποτε πακέτο βιομηχανοποιημένου καπνού επιστρεφόταν πίσω με την ταινία ασφαλείας άθικτη για περαιτέρω επεξεργασία, με σκοπό να διορθωθεί ώστε να συμβαδίζει με τις πρόνοιες του Νόμου, θα μπορούσε να επιστραφεί στον βιομήχανο το 50% του φόρου κατανάλωσης από τον Τελωνειακό Ελεγκτή.

Το κεφάλαιο για την εξαγωγή καπνού και βιομηχανοποιημένου καπνού περιελάμβανε τα Άρθρα 43 έως 46. Το πρώτο από αυτά καθόριζε ότι εκτός ειδικής άδειας του Ανώτερου Τελωνειακού Λειτουργού, κανένα είδος καπνού (βιομηχανοποιημένου ή μη) δεν μπορούσε να γίνει εξαγωγή από την Κύπρο εκτός με πλοία με βάρος όχι λιγότερο από 60 τόνους και σε πακέτα τα οποία ζύγιζαν όχι λιγότερο από 10 οκάδες καθαρό βάρος. Οποιοδήποτε πρόσωπο το οποίο εξήγαγε ή προσπαθούσε να εξαγάγει καπνό κατά παράβαση των όρων αυτών ή αυτών που καταγράφονταν στην άδεια εξαγωγής που εκδιδόταν, θα κρινόταν ένοχος και θα υπόκειτο σε πρόστιμο, και ο συγκεκριμένος καπνός θα κατασχόταν.

⁷⁴³ Το συγκεκριμένο βάρος διαγράφηκε στη δεύτερη τροποποίηση του Νόμου, τον Φεβρουάριο του 1934. Βλ. *Supplement No. 1 to The Cyprus Gazette No. 2346 of the 16th of February 1934*, “The statute Laws of Cyprus No. 9 of 1934, A Law to amend the Tobacco Laws, 1932 and 1934”, 16 Φεβρουαρίου 1934, σ. 129-130.

Το Άρθρο 44 παραχωρούσε το δικαίωμα στον Ανώτερο Τελωνειακό Λειτουργό να ζητήσει, όπου το έκρινε αναγκαίο, την πληρωμή ασφάλειας από οποιοδήποτε πρόσωπο επιθυμούσε να εξάγει καπνό ή βιομηχανοποιημένο καπνό, ανάλογης του φόρου κατανάλωσης που αναλογούσε στην ποσότητα αυτή. Επίσης, απαιτούνταν από τον εξαγωγέα να παραδώσει στον Ανώτερο Τελωνειακό Λειτουργό το πιστοποιητικό του Τελωνείου για την έγκαιρη άφιξη του καπνού στον προορισμό του, στο χρονικό περιθώριο, στο οποίο θα απαιτούσε ο τελευταίος. Στην περίπτωση που το πιστοποιητικό δεν παραδιδόταν, τότε η εγγύηση θα κατασχόταν.

Το επόμενο Άρθρο προνοούσε πως ο βιομήχανος μπορούσε, αφού λάμβανε άδεια από τον Τελωνειακό Ελεγκτή, να φτιάξει δέματα καπνού για εξαγωγή και ο καπνός αυτός να απαλλαγεί από τον φόρο κατανάλωσης. Εάν τα δέματα αυτά δεν εξάγονταν εντός τριών μηνών από την ημερομηνία παρασκευής τους, θα έπρεπε να καταβληθεί ολόκληρος ο φόρος κατανάλωσης.

Τέλος, το Άρθρο 46 καθόριζε πως θα έπρεπε να επιστρέφεται στους βιομήχανους μέρος του εισαγωγικού φόρου που είχαν καταβάλει, της τάξης του ενός σελινιού και τεσσάρων γροσιών για κάθε οκά τσιγάρων τα οποία παρασκεύαζαν στην Κύπρο και γίνονταν εξαγωγή. Η επιστροφή αυτή δεν θα πληρωνόταν παρά μόνο για παρτίδα τσιγάρων που ξεπερνούσε το βάρος της μίας οκάς.

Το επόμενο κεφάλαιο αφορούσε στην πώληση βιομηχανοποιημένου καπνού και τουμπεκιού και περιελάμβανε πέντε συνολικά άρθρα. Τα Άρθρα αυτά απαγόρευαν σε οποιοδήποτε πρόσωπο να πωλεί καπνό ή τουμπεκί χωρίς άδεια από τον Ανώτερο Τελωνειακό Λειτουργό, στην οποία θα έπρεπε να καταγράφεται η εγκατάσταση στην οποία θα γινόταν η πώληση. Ο Ανώτερος Τελωνειακός Λειτουργός μπορούσε να παραχωρήσει άδεια και σε πλανόδιους πωλητές για πώληση καπνού, εκτός από τουμπεκί. Οποιοσδήποτε παραβίαζε τους όρους αυτούς θα κρινόταν ένοχος και θα τιμωρόνταν. Επιπρόσθετα, κανείς δεν επιτρεπόταν να πωλεί βιομηχανοποιημένο καπνό εκτός και εάν ήταν συσκευασμένος σε πακέτα με την ταινία ασφαλείας άθικτη. Τέλος, οι άδειες καθοριζόταν πως θα εκδίδονταν από την 31^η Μαρτίου και εξής κάθε έτους και θα έληγαν την 12^η Μαρτίου του επόμενου έτους.

Το τελευταίο κεφάλαιο περιελάμβανε τα Άρθρα 52 έως 64, τα οποία ρύθμιζαν ποικίλα θέματα. Τα Άρθρα 52 και 53 επαναλάμβαναν ότι απαγορευόταν η κατοχή καπνού εκτός και εάν επρόκειτο για καλλιεργητές, εμπόρους και βιομήχανους, οι οποίοι κατείχαν άδεια, όπως επίσης απαγορευόταν η καλλιέργεια τουμπεκιού από οποιοδήποτε πρόσωπο. Τα Άρθρα 54 και 55 απαγόρευαν τη χρήση οποιουδήποτε χαρτιού για το κάπνισμα καπνού ή βιομηχανοποιημένου καπνού, πέρα από το σιγαρόχαρτο, όπως και η πώληση και κατοχή του, με το πέρας τριών μηνών από την ισχύ του Νόμου. Επιπλέον, το επόμενο Άρθρο απαγόρευε τη χρήση οποιωνδήποτε εργαλείων για την παρασκευή τσιγάρων, εκτός των χώρων του εργοστασίου.

Το Άρθρο 57 καθόριζε πως οποιοδήποτε πρόσωπο επηρεαζόταν αρνητικά από τους όρους έκδοσης άδειας, που επέβαλλε ο Νόμος, ή από την απόρριψή της αίτησής του για εξασφάλιση άδειας από τον Τελωνειακό Ελεγκτή, μπορούσε να ασκήσει έφεση στο Κυβερνητικό Συμβούλιο, του οποίου οι αποφάσεις θα ήταν τελεσίδικες. Τα επόμενα Άρθρα 58-62 αφορούσαν στην επιβολή των ποινών που αναλογούσαν στους παραβάτες των διατάξεων του συγκεκριμένου Νόμου ή των κανονισμών που θα εκδίδονταν βάσει αυτού. Επίσης, το Άρθρο 62 έδινε το δικαίωμα στον Τελωνειακό Ελεγκτή, στον Ανώτερο Τελωνειακό Λειτουργό και σε οποιονδήποτε Τελωνειακό Λειτουργό, χωρίς ένταλμα, να εισέρχεται και να διεξάγει έλεγχο στις εγκαταστάσεις και στις καλλιέργειες οποιουδήποτε καλλιεργητή, για να επιθεωρήσει ή να ελέγξει το βάρος του καπνού, όπως και στις εγκαταστάσεις οποιουδήποτε εμπόρου για τους ίδιους λόγους. Μπορούσε ακόμη να εισέλθει και να ελέγξει οποιοδήποτε τόπο ή εγκατάσταση, θεωρούσε ότι κρατούνταν καπνός ή βιομηχανοποιημένος καπνός παράνομα, όπως επίσης και οποιοδήποτε μεταφορικό μέσο ή πρόσωπο θεωρούσε ότι μετέφερε παράνομα καπνό.

Το Άρθρο 63 προνοούσε για το υποχρεωτικό ξερίζωμα ή την καταστροφή καπνού ή τουμπεκίου και το Άρθρο 64 για τον καθορισμό αποθηκών για την αποθήκευση του καπνού από τον Κυβερνήτη και για την παροχή εγγύησης από τον ιδιοκτήτη ή κάτοχο του καπνού στον Τελωνειακό Ελεγκτή, για την πληρωμή των φόρων και των χρεώσεων που αφορούσαν στον καπνό ή στον βιομηχανοποιημένο καπνό που θα μπορούσε να αποθηκευτεί σε αυτήν.

Τα τελευταία τρία Άρθρα, 65-67, αφορούσαν στην εφαρμογή του Νόμου και στη δικαιοδοσία που είχε ο Κυβερνήτης να δημοσιεύσει κανονισμούς στην Κυβερνητική Εφημερίδα, οι οποίοι θα αφορούσαν στη διαχείριση των καπναποθηκών, στον τρόπο με τον οποίο ο εισαγόμενος καπνός τουμπεκίου θα μπορούσε να πωληθεί, καθώς και για καλύτερη εφαρμογή των διατάξεων του Νόμου.

Τον Φεβρουάριο του 1935 ο Νόμος τροποποιήθηκε για τρίτη φορά και αναφερόταν ως ο «Νόμος περί Καπνού (Τροποποιημένος), 1935» και αποτελούσε μέρος των Νόμων περί Καπνού 1932 μέχρι 1935 (ο οποίος ονομαζόταν Κύριος Νόμος).⁷⁴⁴ Κατά την τρίτη τροποποίηση υπήρξαν αλλαγές σε εννέα Άρθρα με σκοπό να δοθούν διευκρινήσεις σε κάποιες από τις πρόνοιες του αρχικού Νόμου, αλλά και να μπορέσει, όπως θα διαφανεί, να συμβαδίζει με τους όρους που θα περιλαμβάνονταν στη Συμφωνία για την ίδρυση της νέας Εταιρείας. Συγκεκριμένα, τροποποιήσεις έγιναν στα Άρθρα 2, 3, 4, 10, 40, 43, 52, 62 και 65, αφού οι υπόλοιπες ήταν διευκρινιστικές.

⁷⁴⁴ *Supplement to The Cyprus Gazette No. 2425 of the 27th of February 1935, "The statute Laws of Cyprus No. 7 of 1935, A Law further to amend the Law relating to tobacco", 27 Φεβρουαρίου 1935, σ. 100-111.*

Στο Άρθρο 2, στο οποίο δίνονταν ορισμός για συγκεκριμένες λέξεις που περιλαμβάνονταν στον Νόμο, συμπεριλήφθηκε και η φράση «κίτρινο φύλλο», η οποία σήμαινε οποιονδήποτε καπνό που καλλιεργούνταν από σπόρο τουρκικού ή ανατολικού τύπου και στο εμπόριο ήταν γνωστός με το όνομα αυτό. Επίσης, στο Άρθρο 3 συμπεριλήφθηκε η πρόνοια ότι οποιοδήποτε πρόσωπο μπορούσε χωρίς άδεια να σπείρει καπνό σε λασάνια, με σκοπό την ανάπτυξη φυτών. Τα φυτά αυτά, όμως, θα έπρεπε να εκριζωθούν ή να καταστραφούν πριν την 31^η Μαΐου κάθε χρόνου.

Στο άρθρο 4 προστέθηκε ο όρος ότι ο Διευθυντής Γεωργίας μπορούσε, κατά την κρίση του, να αρνηθεί την έκδοση άδειας καλλιέργειας σε οποιοδήποτε πρόσωπο, το οποίο είχε καταδικαστεί για αδίκημα σχετιζόμενο με τον Νόμο. Επίσης διαγράφηκε η πρόνοια που αφορούσε τη δωρεάν έκδοση άδειας καλλιέργειας, αφού τον Απρίλιο του 1935, με κανονισμό που αποφασίστηκε από τον Κυβερνήτη, θα επιβαλλόταν χρέωση, η οποία ανερχόταν στα 4½ γρόσια για κάθε δύο σκάλες γης.⁷⁴⁵ Προνοούνταν, όμως, ότι το ανώτερο ποσό που μπορούσε να πληρωθεί για οποιαδήποτε άδεια δεν θα μπορούσε να υπερβαίνει τα 10 σελίνια.

Στο άρθρο 40, συμπεριλήφθηκε η πρόνοια ότι σε οποιοδήποτε πακέτο τσιγάρων ο αριθμός τους δεν μπορούσε να υπερβαίνει τα 20 για κάθε πέντε δράμια βιομηχανικού καπνού που περιλαμβανόταν σε αυτό.

Η τροποποίηση του Άρθρου 43 αφορούσε αποκλειστικά στην εξυπηρέτηση της Συμφωνίας για την ίδρυση της Εταιρείας και προστέθηκαν πέντε νέοι όροι, οι οποίοι καθόριζαν την εξαγωγή κίτρινων καπνών από την Κύπρο. Βάσει αυτών, (i) απαγορευόταν σε οποιοδήποτε πρόσωπο να εξαγάγει κίτρινο καπνό, (ii) μόνο ο Κυβερνήτης μπορούσε να παραχωρήσει, υπό συγκεκριμένους όρους και για συγκεκριμένη περίοδο, αποκλειστική άδεια για εξαγωγή οποιασδήποτε κατηγορίας και ποιότητας κίτρινου καπνού, (iii) ο Κυβερνήτης μπορούσε, υπό συγκεκριμένους όρους και για συγκεκριμένη περίοδο, να παραχωρήσει αποκλειστική άδεια για εξαγωγή οποιασδήποτε κατηγορίας και ποιότητας κίτρινου καπνού, οι οποίες δεν θα ήταν ίδιες με αυτές που είχαν ήδη παραχωρηθεί βάσει της αποκλειστικής άδειας του δεύτερου όρου, (iv) οποιαδήποτε άδεια εκδιδόταν μπορούσε να ανακληθεί οποιαδήποτε στιγμή, μετά από παράβαση ή μη εκπλήρωση οποιουδήποτε όρου ή προϋπόθεσης υπήρχε σε αυτή και τέλος, (v) οποιοδήποτε πρόσωπο, εξήγαγε ή επιχειρούσε να εξαγάγει κίτρινο καπνό κατά παράβαση των όρων αυτών, θα κρινόταν ένοχο και θα τιμωρόνταν.

Το Άρθρο 52 ανακλήθηκε και αντικαταστάθηκε με την πρόνοια για απαγόρευση σε οποιοδήποτε πρόσωπο να κατέχει καπνό ή τουμπεκί, εκτός εάν είχε άδεια καλλιεργητή, εμπόρου ή βιομήχανου.

⁷⁴⁵ *The Cyprus Gazette*, "No. 402. Regulations made under the Tobacco Laws, 1932 to 1935", 5 Απριλίου 1935, σ. 233.

Οποιοσδήποτε ενεργούσε κατά παράβαση του όρου αυτού, θα κρινόταν ένοχος και θα υπόκειτο σε φυλάκιση ή πρόστιμο.

Πέρα από τις παραπάνω τροποποιήσεις, τον Νοέμβριο του ίδιου έτους δημοσιεύθηκε στην Κυβερνητική Εφημερίδα ανακοίνωση, στο πλαίσιο του Νόμου για τον Καπνό, και σύμφωνα με τα Άρθρα 8 και 10, ότι όποια ποσότητα κίτρινου καπνού υπήρχε στα χέρια των καλλιεργητών θα έπρεπε, αφού αποξηρανθεί, να κατηγοριοποιηθεί και να δεματοποιηθεί πριν από την 31^η Ιανουαρίου, του επόμενου έτους που είχε καλλιεργηθεί. Επίσης, θα έπρεπε να μεταφερθεί μέσα σε διάστημα 21 ημερών από την 31^η Οκτωβρίου, του επόμενου έτους που είχε καλλιεργηθεί, σε αποθήκη του Τελωνείου. Με την ανακοίνωση αυτή είχαν ληφθεί όλες οι πρόνοιες βάσει νόμου για να ξεκινήσει τη λειτουργία της η Εταιρεία, η οποία θα καθόριζε την εξέλιξη της καπνοκαλλιέργειας στην Κύπρο για μία δεκαετία.

Η συμφωνία μεταξύ της Κυβέρνησης και της Κυπριακής Εταιρείας Σιγαρέτων Λτδ

Μετά την τροποποίηση της νομοθεσίας, αποφασίστηκε να εκδοθεί ανακοίνωση στον τύπο, με την οποία θα ενημερώνονταν όσοι εμπλέκονταν στον τομέα της καπνοκαλλιέργειας ότι είχε υπογραφεί συμφωνία μεταξύ της Κυβέρνησης και της Κυπριακής Εταιρείας Σιγαρέτων Λτδ.⁷⁴⁶ Στην ανακοίνωση θα επεξηγούνταν πως η συμφωνία σκόπευε στην ανάπτυξη της εγχώριας βιομηχανίας του καπνού και στην προστασία του καλλιεργητή.⁷⁴⁷ Δίνονταν γενικότερες πληροφορίες ως προς τη συμφωνία, που παρουσίαζαν το γενικό πλαίσιο στο οποίο θα λειτουργούσε πλέον η καπνοκαλλιέργεια και η εμπορία του καπνού. Ενημερώνονταν οι καπνοκαλλιεργητές πως η Εταιρεία είχε αναλάβει να εγγυηθεί συγκεκριμένες τιμές για ορισμένους τύπους καπνού ή ποιότητες κίτρινου φύλλου, καθορίζοντας τι εννοείτο ως «κίτρινο φύλλο καπνού».⁷⁴⁸

Παράλληλα, στην ανακοίνωση διευκρινιζόταν πως ο καπνός, ο οποίος θα γινόταν αποδεκτός για αγορά από την Εταιρεία, θα έπρεπε να είχε προηγουμένως υποστεί «κατάλληλον ζήμωσιν».⁷⁴⁹ Δηλαδή τη διαδικασία μετά την κατάλληλη δεματοποίηση του καπνού σε «καλούπια (δηλαδή κλωστές)» κατά τους καλοκαιρινούς μήνες του έτους που ακολουθούσε εκείνο της καλλιέργειας. Έτσι, η Εταιρεία θα έπρεπε να θεωρεί όλα τα καπνά που προσφέρονταν για αγορά μετά την 31^η Αυγούστου ετησίως ως καταλλήλως ζυμωμένα. Όσα καπνά προσφέρονταν πριν την ημερομηνία

⁷⁴⁶ Βλ. την ανακοίνωση, *Φωνή της Κύπρου*, 30 Μαρτίου 1935.

⁷⁴⁷ SA1/940/1933/1, Κυβερνήτης προς Υπουργό Αποικιών, 13 Φεβρουαρίου 1935.

⁷⁴⁸ SA1/940/1933/1, «Η ακόλουθος ανακοίνωσις, αφορώσα την μεταξύ της Κυβερνήσεως και της Κυπριακής Εταιρείας Σιγαρέτων Λίμιτεδ γενομένην Συμφωνίαν, δημοσιεύεται προς οδηγίαν των καπνοκαλλιεργητών και των εμπόρων».

⁷⁴⁹ Στο ίδιο.

αυτή, μπορούσαν να απορριφθούν ως μη κατάλληλας ζυμωμένα, αλλά θα μπορούσαν να υποβληθούν ξανά μετά το τέλος Αυγούστου.

Πέρα από τις διευκρινήσεις αυτές, οι καπνοκαλλιεργητές ενημερώνονταν ότι θα έπρεπε να παραδίδουν τον καπνό τους κατάλληλα δεματοποιημένο σε μία από τις αποθήκες που θα είχε η Εταιρεία στις περιοχές Κερύνειας και Γιαλούσας. Εάν κρινόταν αναγκαίο, η Εταιρεία θα έβρισκε αποθήκες και σε άλλες περιοχές. Τον καπνό θα εξέταζε στην αποθήκη αντιπρόσωπος της Εταιρείας, ο οποίος θα τον κατηγοριοποιούσε. Στην περίπτωση διαφωνίας μεταξύ των δύο πλευρών, είτε ως προς την «ταξινόμηση», είτε ως προς την απόρριψη του καπνού από τον αντιπρόσωπο, τότε ο πωλητής θα μπορούσε να υποβάλει διαμαρτυρία στον Διευθυντή Γεωργίας, ο οποίος θα όριζε εμπειρογνώμονα για να τον εξετάσει. Η απόφαση του εμπειρογνώμονα θα ήταν και η τελική.

Η ίδια ανακοίνωση ενημέρωνε ότι ο καπνός, ο οποίος θα αξιολογούνταν στην κατηγορία Γ', όπως οριζόταν στη Συμφωνία, θα έπρεπε να αποσύρεται από την αποθήκη, εντός διαστήματος επτά ημερών. Τύποι δειγμάτων των διαφόρων «τάξεων» καπνού θα εκτίθονταν στις αποθήκες της Εταιρείας, ώστε να τα συμβουλεύονται οι παραγωγοί και οι συσκευαστές.

Μια δεύτερη ανακοίνωση ακολούθησε τη δημοσιοποίηση της συμφωνίας, και διευκρίνιζε στους εμπόρους, πως μόλις η εταιρεία θεωρούσε ότι οι προοπτικές της ανάπτυξης των εργασιών της, σχετικά με το κίτρινο φύλλο καπνού ήταν επαρκώς εξασφαλισμένες, τότε θα εκδίδονταν μετοχές για δημόσια εγγραφή.⁷⁵⁰ Συγκεκριμένα, διασαφηνιζόταν ότι η Εταιρεία θα αναλάμβανε να δοθεί προτεραιότητα κατά την εκχώρηση των μετοχών στα πρόσωπα εκείνα «τα οποία κατά την 1^η Μαρτίου του 1935 κατείχον αδείας να εμπορεύονται καπνά εν Κύπρω και κατά τους δώδεκα μήνες τους λήγοντας την 28^η Φεβρουαρίου του 1935 είχαν εμπορευθεί με το κίτρινο φύλλον καπνού».⁷⁵¹

Όπως καταγραφόταν στο προοίμιο του κειμένου της Συμφωνίας μεταξύ της Κυβέρνησης της Κύπρου και της Κυπριακής Εταιρείας Σιγαρέτων Λίμιτεδ, αυτή υπογράφηκε την 1^η Μαρτίου 1935 και η Κυβέρνηση εκπροσωπείτο μέσω των "Crown Agents for the Colonies".⁷⁵² Σημειωνόταν πως ήταν πολύ σημαντικό για τα συμφέροντα της καπνοβιομηχανίας στην Κύπρο να υπάρξει πρόνοια για ενιαίο έλεγχο επί της εξαγωγής και της προώθησης του κίτρινου φύλλου καπνού εκτός της αποικίας. Για τον λόγο αυτό, με βάση το τροποποιημένο Άρθρο 43 του Νόμων περί Καπνού 1932 – 35, παραχωρείτο στην Εταιρεία από τον Κυβερνήτη αποκλειστική άδεια για εξαγωγή κυπριακού

⁷⁵⁰ SA1/940/1933/1, Κυβερνήτης προς Υπουργό Αποικιών, 13 Φεβρουαρίου 1935.

⁷⁵¹ SA1/940/1933/1, «Η Εταιρεία Κυπριακών Σιγαρέτων Λίμιτεδ Έκδοσις Μετοχών». Βλ. δημοσίευση της ανακοίνωσης, *The Cyprus Gazette*, "No. 356. The Cyprus Cigarette Co. Ltd. – Issue of Shares", 27 Μαρτίου 1935, σ. 208.

⁷⁵² SA1/940/1933/1, «Η Συμφωνία», 1 Μαρτίου 1935, ερυθ. 94 -107. Το κείμενο της Συμφωνίας δημοσιεύθηκε στη *The Cyprus Gazette*, "No. 345. The Tobacco (Amendment) Law, 1935", 27 Μαρτίου 1935, σ. 206-208 και στον ημερήσιο τύπο, *Κυπριακός Φύλαξ*, 30 Μαρτίου 1935.

κίτρινου καπνού για περίοδο πέντε ετών, από την 1^η Μαρτίου 1935. Ωστόσο, διαφυλασσόταν ότι ο Κυβερνήτης μπορούσε να παραχωρήσει ειδική άδεια σε οποιοδήποτε πρόσωπο ήθελε να εξαγάγει κυπριακό κίτρινο καπνό χαμηλότερης από την ποιότητα Γ', για την παραγωγή νικοτίνης ή εντομοκτόνου νικοτίνης.

Οι τιμές που θα αγόραζε η Εταιρεία τον καπνό θα καθορίζονταν κατά διαστήματα, σύμφωνα με τις πρόνοιες της Συμφωνίας, ή θα μπορούσαν να είναι ψηλότερες μετά από συμφωνία μεταξύ της Εταιρείας και του προμηθευτή (πωλητή) για όλα τα κίτρινα καπνά, τα οποία θα καλλιεργούνταν στην αποικία και θα προσφέρονταν σε αυτήν για αγορά, κατά τη διάρκεια της ισχύος της Συμφωνίας. Ως εκ τούτου, η Εταιρεία ήταν υποχρεωμένη αμέσως μετά την εκτέλεση της Συμφωνίας να εμβάσει σε τράπεζα της Κύπρου το ποσό των £5,000, το οποίο θα χρησιμοποιούνταν για την αγορά κίτρινου εγχώριου καπνού και γενικότερα για τις επιχειρηματικές εργασίες της. Παράλληλα, διασφαλιζόταν ότι θα έπρεπε σε όλες τις κύριες καπνοπαραγωγικές περιοχές του τόπου να ιδρύσει ή να ενοικιάσει αποθήκη/ες, ανάλογα με τις ανάγκες που θα δημιουργούνταν από την παραλαβή και αποθήκευση του καπνού, τον οποίο θα αγόραζε.

Επίσης, κατοχυρωνόταν ότι η Εταιρεία δεν θα πλήρωνε λιγότερα από την καθορισμένη μέση τιμή, ή την αυξημένη μέση τιμή, για όλο τον καπνό που θα αγόραζε στο πλαίσιο της Συμφωνίας και ο οποίος θα παραδιδόταν σε αποθήκη της με έξοδα του προμηθευτή. Εντούτοις, διατηρούσε το δικαίωμα να πληρώσει υψηλότερες τιμές για μεμονωμένες αγορές καπνού, όταν η ποιότητά τους μπορούσε να το δικαιολογήσει.

Οι ελάχιστες τιμές τις οποίες εγγυήθηκε η Εταιρεία για τον καπνό, ο οποίος θα παραδιδόταν χωρίς χρέωση στις αποθήκες της, ήταν οι εξής:

Καπνά Α' Ποιότητας, όχι χαμηλότερη από 15 γρόσια την οκά

Καπνά Β' Ποιότητας, όχι χαμηλότερη από 12 γρόσια την οκά

Καπνά Γ' Ποιότητας, όχι χαμηλότερη από 9 γρόσια την οκά

Αύξηση στις τιμές αυτές θα υπήρχε όταν η μέση τιμή ανά λίβρα c.i.f.⁷⁵³ για όλα τα ελαφρά καπνά, τα οποία καλλιεργούνταν στην Αυτοκρατορία και εισάγονταν στην Αγγλία, αυξάνονταν κατά τέσσερις πένες ανά λίβρα πάνω από τη μέση τιμή για το έτος 1934. Τότε, η Εταιρεία θα έπρεπε να αυξήσει τις χαμηλότερες τιμές αγοράς των καπνών, που θα παραδίδονταν στις αποθήκες της στη διάρκεια του επόμενου έτους, κατά το οποίο τέτοια αύξηση είχε διαπιστωθεί από την Κυβέρνηση, κατά ένα γρόσι την οκά και κατά ένα επιπλέον γρόσι την οκά για κάθε αύξηση μίας πένας την οκά, πέρα από την

⁷⁵³ Στους όρους της Συμφωνίας οριζόταν πως ο όρος c.i.f. σήμαινε την τιμή, την οποία ένας εισαγωγέας θα πρόσφερε για την αγορά αγαθών στην ελεύθερη αγορά, εάν τα αγαθά παραδίδονταν σε αυτόν στο λιμάνι εισαγωγής, αφού είχαν πληρωθεί τα ναύλα, η ασφάλιση, η προμήθεια και άλλα έξοδα, επιβαρύνσεις, χρεώσεις, που σχετίζονταν με την αγορά και παράδοση στο λιμάνι (εξαιρουμένων των τελωνειακών δασμών).

αύξηση των τεσσάρων πενών. Παράλληλα, η Εταιρεία είχε το δικαίωμα να μειώσει τις χαμηλότερες τιμές της ανάλογα με οποιαδήποτε μείωση στη μέση τιμή c.i.f. όλων των καπνών που καλλιεργούνταν στην Αυτοκρατορία και εισάγονταν στην Αγγλία, με τον όρο όμως ότι θα διατηρούνταν οι εγγυημένες τιμές, οι οποίες είχαν καθοριστεί. Οι μέσες τιμές ανά λίβρα c.i.f. για τον ελαφρό καπνό, ο οποίος καλλιεργείτο στην Αυτοκρατορία και εισαγόταν στην Αγγλία θα υπολογίζονταν από την Κυβέρνηση με βάση τα στοιχεία, τα οποία θα παραχωρούνταν από τις βρετανικές τελωνειακές αρχές. Η Εταιρεία θα ειδοποιούνταν μεταξύ 15^{ης} - 30^{ης} Ιουνίου κάθε έτους.

Πέρα από αυτά, μέσα από τη Συμφωνία διασφαλιζόταν ότι η Εταιρεία μπορούσε να αρνηθεί να αγοράσει ή να αποδεχθεί καπνό, ο οποίος δεν είχε τύχει σωστής ζύμωσης ή μετά τη ζύμωση είχε κατά μέσο όρο περισσότερες από 16 λίβρες υγρασία σε κάθε 100 λίβρες καπνού. Επίσης, τα καπνά που ήταν χαμηλότερης από την Γ' ποιότητα, δεν θεωρούνταν κατάλληλα για εξαγωγή, παρά μόνο για βιομηχανικούς σκοπούς και έτσι η Εταιρεία δεν ήταν υποχρεωμένη να τα αγοράσει.

Τις πληρωμές της η Εταιρεία θα έπρεπε να τις διευθετεί για τον καπνό που παραδιδόταν στις αποθήκες της όχι αργότερα από ένα μήνα, ενώ δεν ήταν υποχρεωμένη να πληρώσει για καπνό που δεν έφτανε στις αποθήκες της. Επιπλέον, θα έπρεπε να κάνει τις κατάλληλες ενέργειες ώστε να αυξήσει το αποθεματικό της κεφάλαιο στις £40.000.

Παράλληλα, στη Συμφωνία υπήρχε όρος με βάση τον οποίο η Εταιρεία θα έπρεπε να καταβάλει κάθε δυνατή προσπάθεια ώστε να επεκταθεί η παραγωγή και πώληση τσιγάρων από εγχώριο κίτρινο καπνό εκτός της Κύπρου. Για τον σκοπό αυτό θα έπρεπε να εγκαθιδρύσει γραφείο στο Λονδίνο, το οποίο θα ασχολείτο με τη διάθεση των καπνών που εξάγονταν από την Κύπρο.

Οι κατηγορίες, όπως καθορίστηκαν, θα έπρεπε να αποτελούνται από καπνά πρώτης, δεύτερης, τρίτης και τέταρτης ποιότητας στις ανάλογες ποσότητες:

	Πρώτης Ποιότητας	Δεύτερης Ποιότητας	Τρίτης Ποιότητας	Τέταρτης (σκάρτα)
Α' Κατηγορίας	25%	45%	30%	0%
Β' Κατηγορίας	15%	45%	30%	10%
Γ' Κατηγορίας	5%	55%	30%	10%

Συγκεκριμένα, τα καπνά πρώτης ποιότητας θα έπρεπε να αποτελούνται από άριστα φύλλα ουτς, ουτσαλτί και κουβαλαμά, ενώ της δεύτερης ποιότητας από ελάχιστα αποχρωματισμένα και ατελή φύλλα ουτς, ουτσαλτί, κουβαλαμά, καθώς και τριτομάνας. Τα τρίτης ποιότητας, θα έπρεπε να αποτελούνται από πιο ακάθαρτα και χειρότερης κατάστασης φύλλα των πρώτων δύο κατηγοριών, καθώς και τα καλύτερα φύλλα δευτερομάνας. Τέλος, τα τέταρτης ποιότητας καπνά (σκάρτα) θα

αποτελούνταν από τα πιο πρασινωπά φύλλα των πιο πάνω κατηγοριών, όπως και από φύλλα πρωτομάνας και όρτα. Δείγματα από τις διαφορετικές ποιότητες, εγκεκριμένα από τον ειδικό που είχε ορίσει η Κυβέρνηση θα ήταν διαθέσιμα σε κάθε αποθήκη της Εταιρείας.

Αναφορικά με το εσωτερικό εμπόριο, κανένας περιορισμός δεν υπήρχε στη Συμφωνία, ο οποίος να απαγορεύει οποιοδήποτε πρόσωπο στην Κύπρο να αγοράσει ή να πωλήσει κυπριακό κίτρινο καπνό ή άλλου είδους καπνό για σκοπούς εγχώριας κατανάλωσης. Επιπλέον, η Εταιρεία δεσμευόταν ότι μετά την κάλυψη των δικών της αναγκών δεν θα αρνούταν να αναλάβει να πωλήσει κυπριακό καπνό σε άλλους αγοραστές στην Αγγλία ή οπουδήποτε άλλου.

Αναφορικά με την ισχύ της Συμφωνίας, όπως καταγραφόταν στο Άρθρο 20, η Εταιρεία είχε το δικαίωμα να αιτηθεί για ανανέωσή της για άλλα πέντε χρόνια, από την 1^η Μαρτίου 1940. Όμως, θα έπρεπε να ειδοποιήσει για την πρόθεσή της ένα χρόνο νωρίτερα, με την προϋπόθεση ότι θα υπόκειτο για τη νέα περίοδο στις ακόλουθες τροποποιήσεις: (i) Η Εταιρεία θα έπρεπε να πληρώνει κάθε χρόνο για όλα τα κίτρινα καπνά τα οποία καλλιεργούνταν στην Κύπρο και της προσφέρονταν για αγορά, τις χαμηλότερες τιμές της κάθε χρονιάς, τις οποίες η Κυβέρνηση θα ανακοίνωνε στις 15 – 30 Ιουνίου του προηγούμενου έτους, (ii) Οι χαμηλότερες τιμές, οι οποίες θα ανακοινώνονταν από την Κυβέρνηση, δεν θα έπρεπε να είναι για κάθε έτος χαμηλότερες από τις ελάχιστες τιμές, οι οποίες καθορίστηκαν στη συμφωνία, (iii) Σύμφωνα με τον προηγούμενο όρο, η ελάχιστη τιμή για Α' ποιότητας κυπριακά κίτρινα καπνά, η οποία θα καθοριζόταν από την Κυβέρνηση, θα ήταν η ίδια με την πλησιέστερη ισοδύναμη τιμή σε γρόσια ανά οκά με τη μέση τιμή ανά λίβρα c.i.f. των ελαφρών καπνών που καλλιεργούνταν στην Αυτοκρατορία και εισάγονταν στην Αγγλία κατά το προηγούμενο έτος, το οποίο έληγε την 31^η Δεκεμβρίου. Από αυτή την τιμή, την οποία θα καθόριζε η Κυβέρνηση, θα αφαιρούνταν 4 πέννες, που ήταν η υπολογιζόμενη διαφορά μεταξύ των τιμών στην Κύπρο και c.i.f. τιμών στην Αγγλία, (iv) Η μέση τιμή ανά λίβρα c.i.f. για τα καπνά τα οποία καλλιεργούνταν στην Αυτοκρατορία και εισάγονταν στην Αγγλία θα έπρεπε να συνεχίσει να υπολογίζεται με βάση τους όρους που καθορίζονταν στη Συμφωνία αυτή, (v) Η ελάχιστη τιμή για τα Β' ποιότητας κυπριακά κίτρινα καπνά θα έπρεπε να ήταν 3 γρόσια ανά οκά χαμηλότερη από την τιμή της Α' ποιότητας, (vi) Η ελάχιστη τιμή για τα Γ' ποιότητας κυπριακά καπνά θα έπρεπε να είναι 4 γρόσια ανά οκά χαμηλότερη από την τιμή της Β' ποιότητας.

Εάν η Εταιρεία επιθυμούσε να ακυρώσει τη Συμφωνία πριν τη λήξη της ή να την επεκτείνει, έπρεπε να ενημερώσει γραπτώς για την πρόθεσή της την Κυβέρνηση τουλάχιστον ένα χρόνο προηγουμένως. Εάν ενημέρωνε για άμεση διακοπή της Συμφωνίας θα έπρεπε να πληρώσει αποζημίωση ανάλογη με το ποσό, το οποίο θα πλήρωνε για την αγορά κίτρινων κυπριακών καπνών κατά τον χρόνο πριν τη λήξη της Συμφωνίας. Δικαίωμα τερματισμού της Συμφωνίας είχε και η Κυβέρνηση ενημερώνοντας γραπτώς την Εταιρεία σε περίπτωση που αθετούσε οποιονδήποτε όρο.

Σχετικά με τον διορισμό των ειδικών από την Κυβέρνηση που προνοούσε η Συμφωνία, αυτοί θα αποφασίζονταν μετά από συνεννόηση με την Εταιρεία, αλλά σε περίπτωση μη κατάληξης σε συνεννόηση αποκλειστικά από την Κυβέρνηση. Σε περίπτωση όπου υπήρχε διαφωνία ή διαφορά μεταξύ των δύο πλευρών σχετικά με τους όρους της Συμφωνίας, θα έπρεπε να υποβάλλεται σε διαιτητή, στον οποίο οι δύο πλευρές θα μπορούσαν να παρουσιάσουν τη θέση τους. Ο διαιτητής θα διοριζόταν μετά από συμφωνία μεταξύ των δύο πλευρών (σε περίπτωση διαφωνίας μόνο από την Κυβέρνηση) και η απόφασή του θα ήταν η τελική.

Η Συμφωνία, επιπλέον, διασφάλιζε πως η Εταιρεία θα εξακολουθούσε να μπορεί να αγοράζει και να εξαγάγει καπνό από την Κύπρο, ακόμη και εάν αυτή τερματιζόταν και η Κυβέρνηση συμφωνούσε με άλλο πρόσωπο ή του παραχωρούσε οποιαδήποτε δικαιώματα για αγορά και εξαγωγή κυπριακού κίτρινου φύλλου καπνού. Η Εταιρεία θα μπορούσε να συνεχίσει τις δραστηριότητές της με όχι λιγότερο ευνοϊκούς όρους για την ίδια από εκείνους που θα απολάμβανε το καινούριο πρόσωπο βάσει της νέας Συμφωνίας. Σε περίπτωση, όμως, που διαπιστωνόταν από την Κυβέρνηση ότι η Εταιρεία δεν έκανε όλες τις απαραίτητες προσπάθειες να διαθέσει τον καπνό, μπορούσε μετά από γραπτή ενημέρωση να τερματίσει τη Συμφωνία.

Η Συμφωνία ολοκληρωνόταν ξεκαθαρίζοντας πως ούτε ο Κυβερνήτης της Κύπρου, ούτε το γραφείο "Crown Agents", ούτε κάποιος λειτουργός της Κυβέρνησης δεν θα ήταν προσωπικά δεσμευμένος ή υπεύθυνος για οποιαδήποτε αθέτηση ή παράλειψη για την τήρηση ή εκτέλεση των όρων της Συμφωνίας. Το κείμενο της Συμφωνίας υπογράφηκε εκ μέρους της Κυβέρνησης από τον H. C. Thorton, εκπρόσωπο των "Crown Agents for the Colonies" και από τους διευθυντές της Κυπριακής Εταιρείας Σιγαρέτων, R. G. McNair Scott και R. F. Scott και τον Γραμματέα, L. H. Burstein.

Η σύναψη της Συμφωνίας σκόπευε στη διασφάλιση μιας καθορισμένης και παράλληλα ικανοποιητικής τιμής στον προμηθευτή - καπνοκαλλιεργητή, ώστε να έχει σοβαρό κίνητρο να βελτιώσει και να αναπτύξει την καπνοκαλλιέργεια. Ταυτόχρονα, επιδιωκόταν η δημιουργία σταθερής αγοράς για όλα τα εμπορεύσιμα κίτρινα καπνά της Κύπρου και η απάλειψη δύο σταδίων από την αλυσίδα εμπορίας, για τη διάθεσή τους στην αγγλική αγορά, δηλαδή του ντόπιου καπνέμπορα και του μεσίτη στην Αγγλία, ώστε να μειωθεί η τιμή πώλησής τους και να καταστούν περισσότερο ανταγωνιστικά. Άλλωστε, η απάλειψη των σταδίων αυτών στη συναλλαγή μεταξύ του παραγωγού και του καπνοβιομήχανου, δεν ήταν ένα μέτρο που εφαρμόστηκε στην Κύπρο ή εισήχθη κατ' ευθείαν ως πρακτική από την Αγγλία. Μετά τη λήξη του Α' Παγκοσμίου πολέμου παρουσιάστηκε, όπως καταγράφηκε, μείωση στη ζήτηση για αγορά ανατολικών καπνών από τις διεθνείς αγορές και κυρίως από τη Γερμανία, που ήταν ο σημαντικότερος καταναλωτής. Έτσι, για να γίνει το προϊόν περισσότερο ανταγωνιστικό, οι επιχειρήσεις περιορίσαν το κόστος παραγωγής. Για να επιτευχθεί αυτό εφάρμοσαν ως πρώτο βήμα τον προοδευτικό παραμερισμό των μεσαζόντων και

αγόραζαν κατευθείαν από τον παραγωγό.⁷⁵⁴ Επίσης, στην Ελλάδα στις αρχές της δεκαετίας του 1930, το 70% της παραγωγής αγοραζόταν με τον ίδιο τρόπο. Το δεύτερο βήμα ήταν να μειώσουν το κόστος επεξεργασίας και αυτό είχε ως αποτέλεσμα η πολυτελής επεξεργασία του καπνού να πληγεί, που αφορούσε κυρίως το ευγενέστερο είδος καπνού, τον μπασμά, ο οποίος μέχρι τα μέσα του 1935 κάλυπτε το 52% της συνολικής παραγωγής, ενώ η ποικιλία μπασί-μπαγλί μόλις το 10%.⁷⁵⁵ Η εξέλιξη αυτή επηρέασε και τους μικρούς κεφαλαιούχους για τους οποίους η πολυτελής και προσεκτική επεξεργασία ήταν βασικός πυλώνας των επιχειρήσεών τους, αφού συνέτεινε στην καλύτερη εμφάνιση του καπνού και δημιουργούσε ευνοϊκότερους όρους πώλησης. Έτσι, ήδη από το 1925, η παγκαλική δικτατορία κατέργησε τις ρυθμίσεις του νόμου του 1922 περί υποχρεωτικής επεξεργασίας των αρωματικών καπνών και επέτρεψε την εξαγωγή ανεπεξέργαστων καπνών, αφού οι ξένες εταιρείες μπορούσαν να αγοράζοντας περισσότερα βουλγαρικά και τουρκικά.

Στο δύσκολο κλίμα, λοιπόν, της περιόδου για τα ανατολικά καπνά, τόσο στο εσωτερικό, όσο και στο εξωτερικό, η Κυβέρνηση της Κύπρου προχώρησε στη σύναψη της Συμφωνίας με την Κυπριακή Εταιρεία Σιγαρέττων Λτδ για να βοηθήσει τον τομέα της καπνοκαλλιέργειας. Όπως αναφερόταν σε κυβερνητική ανακοίνωση, η συμφωνία θα θεράπευε τις δυσκολίες των καπνοκαλλιεργητών για τη διάθεση του προϊόντός τους, σκοπεύοντας παράλληλα «όπως προστατεύση τον καλλιεργητήν και ενθαρρύνη την ανάπτυξιν της καπνοκαλλιέργειας και καταστήση αυτήν ευημερούσαν βιομηχανίαν.»⁷⁵⁶

Αντιδράσεις και τροποποίηση της Συμφωνίας

Όπως ήταν αναμενόμενο από τη βρετανική διοίκηση, μετά τη σύναψη της Συμφωνίας, υπήρξαν αντιδράσεις αρχικά από πλευράς των εμπόρων, οι οποίοι θα έχαναν ένα ουσιαστικό κομμάτι των δραστηριοτήτων τους. Στην Κύπρο την εξαγωγή καπνών αναλάμβαναν έμποροι γενικής φύσεως, οι οποίοι ασχολούνταν με εισαγωγές και εξαγωγές. Για να ασχοληθούν με τις εξαγωγές καπνού επιβαλλόταν από τον Νόμο περί Καπνού του 1932 έως 1946, Άρθρο 43Α (3), να εξασφαλίσουν άδεια από τον Κυβερνήτη.⁷⁵⁷ Τα αιτήματά τους απευθύνονταν στον Αποικιακό Γραμματέα και από την αλληλογραφία φαίνεται ότι ασχολούνταν με το καπνεμπόριο έμποροι από διάφορες περιοχές της

⁷⁵⁴ Κώστας Φουντανόπουλος, *Εργασία και εργατικό κίνημα στη Θεσσαλονίκη (1908-1936), Ηθική οικονομία και συλλογική δράση στο μεσοπόλεμο*, Αθήνα 2005, σ. 147-149.

⁷⁵⁵ Στο ίδιο, σ. 131-133.

⁷⁵⁶ Χρόνος, 4 Μαρτίου 1935.

⁷⁵⁷ SA1/1935/3, The Tobacco Laws 1932-1944, Special Licence Under Section 43A (3), Αποικιακός Γραμματέας προς Σίμο Σ. Σχίζα, 24 Μαρτίου 1945.

Κύπρου και οι οποίοι είτε ήθελαν να εξαγουν μεγάλες ποσότητες καπνού, όπως 50-100 τόνους, είτε πολύ μικρότερες, όπως 300 οκάδες. Σημαντικά ονόματα εμπόρων και εξαγωγικών εταιρειών ήταν: (i) οι Αδερφοί Χωματά Λτδ., οι οποίοι προσδιορίζονταν ως «Εισαγωγείς & Εξαγωγείς», με γραφεία στην Αμμόχωστο, (ii) ο μεγαλέμπορος Ι. Ευαγγελίδης, του οποίου η εξαγωγική εταιρεία είχε έτος ίδρυσης το 1894, με γραφεία στη Λευκωσία και την Κερύνεια, (iii) η Εταιρεία Αρτέμης Λτδ., «Εισαγωγείς – Εξαγωγείς» με έδρα την Αμμόχωστο, (iv) η Εταιρεία Τσαούσης Λτδ., «Εισαγωγείς, Εξαγωγείς & Ναυτιλιακοί Πράκτορες», με έδρα τη Λευκωσία και υποκαταστήματα στην Αίγυπτο, Νότια Αφρική και Ελλάδα, (v) η εταιρεία Η. Matossian, «Εξαγωγείς Έμποροι», με έδρα τη Λευκωσία και έτος ίδρυσης το 1912, (vi) ο Άδωνης Σεργίου, «Εισαγωγέας – Εξαγωγέας», με έδρα το Τρίκωμο, (vii) ο μεγαλέμπορος και κτηματίας Δ. Σεβέρης,⁷⁵⁸ και (ix) η εταιρεία Ν. Ι. Δημητρίου Λτδ., «Τραπεζίτες & Έμποροι» από τη Λάρνακα.

Παράλληλα, ανάμεσα σε αυτούς ήταν και ο Σίμος Σ. Σχίζας από την Κερύνεια, «εξαγωγέας καπνού», ο οποίος ασχολούνταν με το καπνεμπόριο, ο Γιώργος Σ. Λαδάς από την Αμμόχωστο και ο Νεοκλής Λοΐζου από την Κερύνεια. Η εταιρεία του Λαδά προσδιοριζόταν ως «Γενικοί Έμποροι & Εξαγωγείς & Εκτελωνιστές Πράκτορες», με κεντρικά γραφεία στην Αμμόχωστο, και υποκαταστήματα στη Λευκωσία, Λάρνακα και Λεμεσό. Σε τηλεγράφημα προς τον Επίτροπο Κύπρου στο Λονδίνο, με σκοπό την εξασφάλιση άδειας εξαγωγής καπνού στην Αγγλία, ο Αποικιακός Γραμματέα έγραφε ότι ήταν έμπορος, ο οποίος ασχολούνταν με το εμπόριο καπνού, χωρίς να διακρίνεται στον τομέα.⁷⁵⁹ Οι οικονομικές του δυνατότητες καταγράφονταν ως περιορισμένες και όποτε ασχολούνταν με τέτοιες συναλλαγές αυτές χρηματοδοτούνταν από άλλους (ξένες εταιρείες-αγοραστές). Εντούτοις, θεωρούνταν αξιόπιστο πρόσωπο για να του δοθεί άδεια εξαγωγών. Επιπρόσθετα, τον Δεκέμβριο του 1941, εμφανίζεται να έχει εξασφαλίσει άδεια εξαγωγής 10.000 οκάδων κίτρινου καπνού στην Αίγυπτο. Τα καπνά θα αποστέλλονταν στον Ο. Ocdarian, ο οποίος σύμφωνα με το Υπουργείο Εμπορίου της Αιγύπτου ήταν ένας από τους μεγαλύτερους καπνεμπόρους στη χώρα του Νείλου.⁷⁶⁰

Αντίθετα, ο Λοΐζου παρουσιαζόταν ως σημαντικός έμπορος, διευθυντής της επιχείρησης Houston House στην Κερύνεια και δημοτικός σύμβουλος στην πόλη του.⁷⁶¹ Ασχολούνταν με την καπνοκαλλιέργεια από το 1917 και κατάφερε να γίνει ένας από τους πιο σημαντικούς εμπόρους και εξαγωγείς καπνού στο νησί, αφού όπως ίδιος ανέφερε, εξήγαγε τα ¾ της εγχώριας παραγωγής κίτρινου καπνού.⁷⁶² Τα καπνά τα οποία εμπορευόταν αναλάμβανε ο ίδιος τη διαδικασία της

⁷⁵⁸ Για τον Δ. Σεβέρη (1879- 1955), βλ. Α. Λ. Κουδουνάρης, *Βιογραφικόν Λεξικόν, ό.π.*, σ. 732-733.

⁷⁵⁹ SA1/1093/1941/2, Κυβερνήτης Κύπρου προς Επίτροπο Κύπρου στο Λονδίνο, 21 Νοεμβρίου 1944.

⁷⁶⁰ SA1/1093/1941/1, Διοικητής Αμμοχώστου προς τον Αποικιακό Γραμματέα, 11 Δεκεμβρίου 1941.

⁷⁶¹ SA1/940/1933/3, Διοικητής Κερύνειας προς Αποικιακό Γραμματέα, 30 Νοεμβρίου 1938.

⁷⁶² SA1/940/1933/3, Νεοκλής Λοΐζου προς Κυβερνήτη, 26 Νοεμβρίου 1938, ερυθ. 318.

επεξεργασίας, σε ιδιόκτητους χώρους εργασίας, και για τον σκοπό αυτό εργοδοτούσε μόνιμα 60 γυναίκες, υπό την καθοδήγηση ενός ειδικού.

Το θέμα της επιβολής μονοπωλίου στις εξαγωγές καπνού συζητήθηκε από το Εμπορικό Επιμελητήριο Κύπρου σε συνεδρίασή του, στις 2 Μαΐου 1935, ένα μήνα δηλαδή μετά την υπογραφή της Συμφωνίας.⁷⁶³ Στη συνεδρίαση παρευρέθηκαν εκτός από τα μέλη του Συμβουλίου του Εμπορικού Επιμελητηρίου και οι Ελεγκτές Τελωνείων και Διευθυντής Γεωργίας. Η θέση του Συμβουλίου, όπως καταγράφηκε από τον αντιπρόεδρο του Επιμελητηρίου, Δ. Ν. Δημητρίου, ήταν αρνητική ως προς τη Συμφωνία, αφού κρίθηκε πως δεν ανταποκρινόταν στις ανάγκες του τομέα, ώστε να τον βοηθήσει να αναπτυχθεί. Η Συμφωνία με τους όρους που περιλαμβάνονταν σε αυτήν χαρακτηριζόταν μονόπλευρη και ακατάλληλη για την Κύπρο, η οποία άφηνε εκτεθειμένους όλους όσους είχαν αρχίσει να αγοράζουν, να αξιολογούν σε ποιότητες και να δεματοποιούν κίτρινο καπνό για εξαγωγή από τον Οκτώβριο 1934. Οι έμποροι έχοντας κάνει όλη την προετοιμασία και τα έξοδα δεν θα μπορούσαν πλέον να εξάγουν τον καπνό που είχαν στα χέρια τους, ως αποκλειστικοί εξαγωγείς που ήταν μέχρι τότε. Επιπρόσθετα, δεν θα μπορούσαν ούτε να τον πωλήσουν στην Εταιρεία, αφού είχε δεματοποιηθεί με διαφορετικό τρόπο από αυτόν που καθόριζε η Συμφωνία.

Η Συμφωνία εκλαμβάνόταν ως ετεροβαρής, γιατί προνοούσε πως η αύξηση στην τιμή αγοράς που θα προσφερόταν από την Εταιρεία, σε περίπτωση αύξησης της μέσης τιμής κατά 4 πέννες ανά λίβρα για όλα τα ελαφρά καπνά, τα οποία καλλιεργούνταν στην Αυτοκρατορία και εισάγονταν στην Αγγλία, θα ήταν μόνο 1 γρόσι. Αυτό σήμαινε, όπως εξηγούσε ο Δημητρίου, πως για κάθε αύξηση ανάλογη των 8½ γροσιών την οκά στην Αγγλία, η Κυπριακή Εταιρεία Καπνών θα αύξανε την προσφερόμενη τιμή αγοράς των κυπριακών κίτρινων καπνών κατά 1 γρόσι την οκά!⁷⁶⁴ Επιπλέον, όταν σημειωνόταν περαιτέρω αύξηση μιας πέννας την οκά, πέρα από την αύξηση των 4 πεννών, η οποία ισοδυναμούσε με 2 γρόσια 4/40 την οκά, τότε η Εταιρεία θα προσέφερε και πάλι αύξηση 1 γρόσι την οκά.

Πέρα από τον άδικο εις βάρος των καλλιεργητών υπολογισμό των αυξήσεων στις τιμές αγοράς του καπνού στην Κύπρο, ζήτημα δημιουργούνταν και με το ύψος των καθορισμένων τιμών για κάθε κατηγορία που θα προσφέρονταν βάσει της Συμφωνίας. Οι τιμές μπορεί να παρουσιάζονταν αρχικά ελκυστικές, αλλά εκτιμούνται ότι πολύ δύσκολα οι καπνοκαλλιεργητές θα μπορούσαν να τις πετύχουν. Οι όροι της Συμφωνίας ήταν τέτοιοι που θα ανάγκαζαν τους ντόπιους εμπόρους να αγοράζουν τον καπνό σε πολύ χαμηλές τιμές από τους καλλιεργητές, ώστε να μην βρεθούν εκτεθειμένοι στην περίπτωση που η Εταιρεία κατέτασσε τον καπνό σε πολύ χαμηλή ποιότητα. Καπνά

⁷⁶³ SA1/940/1933/1, Minutes of the 62nd (Ordinary) Meeting of Council of the Cyprus Chamber of Commerce held in Nicosia in the premises of the Chamber on Thursday the 2nd of May, 1935, 10.30 a.m.

⁷⁶⁴ Στο ίδιο.

πολύ καλής ποιότητας υπολογιζόταν ότι θα αγοράζονταν στην τιμή των 6-7 γροσιών το μέγιστο, ενώ η Συμφωνία προέβλεπε τιμές 15, 12 και 9 γρόσια την οκά.⁷⁶⁵

Από το αίτημα αυτό φαίνεται πως οι έμποροι θεωρούσαν πως θα εξακολουθούσαν να αποτελούν μέρος της αλυσίδας εμπορίας του καπνού, παρόλο που στόχος της Εταιρείας μέσω της Συμφωνίας ήταν η άμεση αγορά καπνών από τον παραγωγό. Έτσι, υποστήριζαν ότι η προσφορά χαμηλών / ασύμφορων τιμών στους καλλιεργητές (ουσιαστικά εκ μέρους τους) θα συνέτεινε στην καταστροφή της καπνοκαλλιέργειας. Για αυτό υποστήριζαν πως σημαντικός παράγοντας για βελτίωση της Συμφωνίας ήταν και η αύξηση στις προσφερόμενες ελάχιστες τιμές για κάθε κατηγορία δέματος καπνού, ώστε να μπορούν να προσφέρουν καλύτερες τιμές στους καλλιεργητές. Συγκεκριμένα, ζητούσαν όπως για την Γ' κατηγορία η τιμή να αυξηθεί από 8 σε 12 γρόσια, γιατί ο έμπορος θα βάσιζε την προσφερόμενη τιμή του προς τον καλλιεργητή, για σκοπούς αποφυγής ζημιάς, στην τιμή αυτής της κατηγορίας ως τη χαμηλότερη. Αντίστοιχα, η τιμή για τις κατηγορίες Α' και Β' θα έπρεπε να αυξηθεί σε 13 και 15 γρόσια.⁷⁶⁶

Ταυτόχρονα, διαμαρτύρονταν γιατί η Εταιρεία είχε το δικαίωμα να απορρίπτει την αγορά ή αποδοχή καπνού στις αποθήκες της, ο οποίος δεν έτυχε σωστής ζύμωσης. Διερωτούνταν τι θα γινόταν αυτός ο καπνός στα χέρια των καλλιεργητών, όπως στα αζήτητα θα παρέμενε και ο καπνός, ο οποίος θα αξιολογούνταν κατώτερος της τρίτης ποιότητας. Για τον τελευταίο, βέβαια, θα μπορούσε να βρεθεί αγοραστής εκτός της βρετανικής αγοράς, δυνατότητα η οποία πια δεν θα ήταν εφικτή. Αυτή ήταν και θέση του Σχίζα, ο οποίος ήταν μέλος του Εμπορικού Επιμελητηρίου και ζητούσε όπως ο καπνός, ο οποίος απορριπτόταν από την Εταιρεία, να μπορεί να εξάγεται σε άλλες χώρες εκτός της Αγγλίας. Ο Σχίζας εκτιμούσε πως πρακτικά πολύ δύσκολα θα μπορούσε να εφαρμοστεί η αξιολόγηση του καπνού με βάση τις απαιτήσεις οι οποίες είχαν καθοριστεί στη Συμφωνία και να κρατηθούν οι ακριβείς αναλογίες των ποσοστών που ζητούνταν.⁷⁶⁷

Ήταν φανερό πως οι όροι της Συμφωνίας που αφορούσαν στην αξιολόγηση και κατηγοριοποίηση των καπνών αποτελούσαν τη μεγαλύτερη δυσκολία για τους καλλιεργητές και τους εμπόρους, αφού μεγάλες ποσότητες θα απορρίπτονταν και θα έμεναν αδιάθετες, χωρίς να μπορούν να αποσταλούν σε άλλες χώρες. Οι ποσότητες των αδιάθετων καπνών δεν αφορούσαν μόνο τα καπνά που η Εταιρεία κατηγοριοποιούσε ως κατώτερα από την κατηγορία Γ', αλλά και τα δέματα στα οποία η ποιότητα των καπνών δεν ταίριαζε με τις αναλογίες που καθόριζε η Συμφωνία.⁷⁶⁸ Στα δέματα αυτά μπορούσε

⁷⁶⁵ Στο ίδιο.

⁷⁶⁶ SA1/940/1933/2 Κ. Χ. Παλλαρής, Θ. Ι. Παλλαρής, Κ. Παναγίδης, Κ. Χριστοδουλίδης, Μ. Γ. Μιχαηλίδης, Α. Θ. Λοϊζου, Α. Γεωργιάδης, Π. Δημητρίου, Κ. Α. Κωνσταντινίδης, Ε. Γ. Ευαγγελίδης προς Διευθυντή Γεωργίας, 20 Δεκεμβρίου 1935.

⁷⁶⁷ SA1/940/1933/1, Minutes of the 62nd (Ordinary) Meeting, ό.π..

⁷⁶⁸ Στο ίδιο.

να περιλαμβάνονταν καπνά ποιότητας Α΄, Β΄ και Γ΄, όπως ζητούσε η Συμφωνία, αλλά όχι στο ποσοστό το οποίο απαιτούσε. Αυτή η συνθήκη δημιουργούσε ακόμη μεγαλύτερη απογοήτευση και αγανάκτηση, τόσο ανάμεσα στους εμπόρους αλλά και στους καλλιεργητές, αφού θεωρούσαν πως αδικαιολόγητα απορριπτόταν ολόκληρο το δέμα.

Οι έμποροι τον Φεβρουάριο 1936 απέστειλαν στο Λονδίνο επιστολή διαμαρτυρίας, ζητώντας όπως ληφθούν μέτρα επίλυσης του σοβαρού αυτού ζητήματος.⁷⁶⁹ Την επιστολή υπέγραψαν έμποροι από διάφορες περιοχές του νησιού, με τους περισσότερους να κατάγονται από το Λεονάρισο και τη Γιαλούσα, ενώ ανάμεσα τους ήταν και ο Νεοκλής Λοΐζου από την Κερύνεια. Τους έμπορους αυτούς ο Διευθυντής Γεωργίας χαρακτήριζε ως «γενικούς έμπορους», οι οποίοι δεν ασχολούνταν αποκλειστικά με το καπνεμπόριο, ώστε να κατέχουν τις απαραίτητες γνώσεις που απαιτούνταν για την προώθηση του προϊόντος, ενώ κάποιοι από αυτούς χαρακτηρίστηκαν τοκογλύφοι, οι οποίοι λάμβαναν τον καπνό ως πληρωμή χρεών.⁷⁷⁰

Οι εισηγήσεις αυτές δεν ήταν ούτε καινούριες, ούτε διέφεραν από τις θέσεις, οι οποίες εκφράζονταν γενικότερα από όσους ασχολούνταν με τον τομέα, αφού αποκλειστικά καπνέμποροι δεν υπήρχαν στο νησί. Οι έμποροι εισηγούνταν όπως επιτραπεί από την Κυβέρνηση η εξαγωγή στην αγγλική αγορά των δεμάτων που περιελάμβαναν καπνά ποιότητας Α΄, Β΄ και Γ΄, ανεξαρτήτως αναλογίας, ή να εξαναγκαστεί η Εταιρεία να τα αγοράσει σε «λογικές» τιμές για να τα εξάγει ίδια, είτε στην Αγγλία, είτε σε άλλες αγορές. Παράλληλα, επανέφεραν το παλαιότερο αίτημά τους για υποχρεωτική χρήση από τους Κύπριους καπνοβιομήχανους εγχώριων καπνών στα τσιγάρα που παρασκεύαζαν, ώστε οι Κύπριοι καπνιστές να συνηθίσουν στην κατανάλωση ντόπιου καπνού. Αυτό θα πετυχαινόταν με τον διπλασιασμό του δασμού επί των εισαγόμενων καπνών, πολιτική η οποία θα αποσκοπούσε στο γενικότερο καλό του τομέα.⁷⁷¹ Επιπλέον ζητούσαν, εάν η Κυβέρνηση δεν ικανοποιούσε κανένα αίτημά τους, να αναλάβει η ίδια να τους αποζημιώσει για τις ζημιές τους, αφού θεωρούσαν πως υφίσταντο τεράστια αδικία από την επιβολή της Συμφωνίας.

Παράλληλα, διαφωνία διαπιστωνόταν και στον όρο της Συμφωνίας, με βάση τον οποίο η Εταιρεία θα έπρεπε να ολοκληρώσει την πληρωμή για τον καπνό που παραδιδόταν στις αποθήκες της όχι αργότερα από ένα μήνα, ο οποίος εκλαμβάνόταν ως αγορά με πίστωση. Τέτοια πολιτική εμπειρείχε κινδύνους, αφού δεν θα έπρεπε να παραδίδεται οπουδήποτε εμπόρευμα ή παραγωγή από τον ιδιοκτήτη προς τον αγοραστή χωρίς άμεση πληρωμή.⁷⁷² Οπότε, έτσι θα έπρεπε να γίνονται και οι πληρωμές της Εταιρείας προς τους προμηθευτές του καπνού.

⁷⁶⁹ Στο ίδιο.

⁷⁷⁰ SA1/940/1933/2, Διευθυντής Γεωργίας προς Αποικιακό Γραμματέα, 21 Μαρτίου 1936.

⁷⁷¹ SA1/940/1933/2 Κ. Χ. Παλλαρής, κ.ά., ό.π., προς Διευθυντή Γεωργίας, 20 Δεκεμβρίου 1935.

⁷⁷² SA1/940/1933/1, Minutes of the 62nd (Ordinary) Meeting, ό.π..

Προβληματικός θεωρούνταν και ο τρόπος παράδοσης του καπνού από τους καλλιεργητές στις αποθήκες της Εταιρείας, τουλάχιστον για το έτος 1935. Όπως καθοριζόταν στη Συμφωνία, οι αποθήκες της Εταιρείας, όπου θα έπρεπε να παραδίδεται ο καπνός μέχρι να υπάρξει ανάγκη για δημιουργία περισσότερων, θα βρίσκονταν στη Γιαλούσα, στην Καρπασία. Επομένως, η μετακίνηση του καπνού από τις αποθήκες των καπνοκαλλιεργητών στα χωριά ή πόλεις που βρίσκονταν, θα αποτελούσε πρόβλημα για αυτούς. Η δυσκολία θα επιτεινόταν για τους καλλιεργητές, τους οποίους ο καπνός θα αξιολογούνταν αρχικά ως ακατάλληλος για αγορά και έτσι θα έπρεπε να επιστραφεί στις αποθήκες τους, ενώ ακολούθως για την αξιολόγηση από τον Ειδικό της Κυβέρνησης, θα έπρεπε και πάλι να μεταφερθεί στις αποθήκες της Εταιρείας. Η απόφαση του Ειδικού, για όσους καλλιεργητές θα ήταν αρνητική για τον καπνό τους, θα επέφερε νέα έξοδα για να τον μεταφέρουν ξανά στις δικές τους αποθήκες, ή θα τους ανάγκαζε να αφήσουν εκεί την παραγωγή τους.

Εκτός από τις αντιδράσεις που καταγράφηκαν για τους όρους της Συμφωνίας, διαφωνία υπήρξε και για την ανακοίνωση της Συμφωνίας, όπου καθοριζόταν η 31^η Αυγούστου, ως ημερομηνία έναρξης παράδοσης των κατάλληλα ζυμωμένων καπνών στην Εταιρεία. Όπως επισημάνθηκε στη συνεδρίαση του Συμβουλίου του Εμπορικού Επιμελητηρίου, η ρύθμιση αυτή είχε ως συνέπεια να βρεθούν στην αναμονή όσοι έμποροι δανείστηκαν χρήματα για να αγοράσουν καπνό το 1934, γιατί αναγκάζονταν να περιμένουν να παρέλθει ένας χρόνος για να μπορέσουν να τον πωλήσουν τον Σεπτέμβριο του 1935 στην Εταιρεία. Μαζί με τους εμπόρους αυτούς, επηρεάζονταν αρνητικά και οι καπνοκαλλιεργητές, οι οποίοι θα αναγκάζονταν να έχουν στα χέρια τους ανεκμετάλλευτη την παραγωγή τους για 10-12 μήνες, ενώ για να καλλιεργήσουν είχαν δανειστεί χρήματα, είτε από τους ντόπιους εμπόρους, είτε από τους τοκογλύφους. Αυτοί θα ζητούσαν τα χρήματά τους και οι καλλιεργητές θα βρίσκονταν στη δύσκολη θέση, αφού δεν θα γνώριζαν σε ποια κατηγορία θα αξιολογούνταν ο καπνός τους ή εάν θα γινόταν αποδεκτός από την Εταιρεία και θα τον πωλούσαν στους δανειστές τους σε πολύ χαμηλότερες τιμές. Συνεπώς, τις άμεσες συνέπειες της Συμφωνίας θα τις επωμίζονταν οι φτωχοί καλλιεργητές.

Φαινόταν, λοιπόν, πως μετά την υπογραφή της Συμφωνίας δημιουργούνταν άμεσο ζήτημα με τη διάθεση της σοδειάς του 1934, που θα διατίθετο στην αγορά το 1935, και είχε αξιολογηθεί και δεματοποιηθεί από τους εμπόρους χωρίς να ληφθούν υπόψη οι όροι της Συμφωνίας. Η επεξεργασία των καπνών γινόταν σε τέσσερις τύπους:⁷⁷³ (α) τόγκα, (β) μουλτς, (γ) κεφαλοδεμένα και (δ) μπασμάς.

⁷⁷³ Η επεξεργασία της τόγκας αποτελούνταν από δύο διαδικασίες: το σχίσσιμο και την τογκοποίηση. Για την καπνεργασία στην Ελλάδα μετά το 1929 και το σχετικό ζήτημα της τόγκας βλ. Κ. Φουντανόπουλος, *ό.π.*, σ. 155-163. Στην Κύπρο εφαρμόζονταν την περίοδο αυτή το σύστημα της τόγκας, όχι εξαιτίας της ανάγκης για μείωση του κόστους επεξεργασίας μιας πολυτελούς μεθόδου, όπως του μπασμά, η οποία δεν φαίνεται να εφαρμόστηκε ποτέ στο νησί, αλλά λόγω της πιο απλουστευμένης διαδικασίας. Άλλωστε η εφαρμογή του μπασμά ήθελε εξειδικευμένους εργάτες, οι οποίοι σίγουρα δεν υπήρχαν στην Κύπρο, αλλά και ανώτερης ποικιλίας καπνά, τα οποία εξίσου σίγουρα δεν μπορούσαν να καλλιεργηθούν στη νήσο. Παράλληλα, στην Κύπρο υπήρχε και το σύστημα επεξεργασίας μουλτς, το οποίο παραπέμπει στην επεξεργασία και

Για για τα κυπριακά καπνά χρησιμοποιούνταν οι δύο πρώτοι τύποι.⁷⁷⁴ Με βάση τη Συμφωνία η Εταιρεία θα δεχόταν καπνά μουλτς και οι Κύπριοι έμποροι ζητούσαν να μάθουν τι θα γινόταν τα υπόλοιπα καπνά τόγκα. Έτσι, εύλογα ανησυχούσαν για τη ζημιά τους, εάν τα καπνά τους απορρίπτονταν από την Εταιρεία και ζητούσαν όπως η Κυβέρνηση μεριμνήσει ώστε η Συμφωνία να μην έχει αναδρομική ισχύ, αλλά να αφορά την σοδειά του 1935 και εξής.⁷⁷⁵ Αν δεν γινόταν δεκτό να αφεθεί το εμπόριο ελεύθερο για το 1935, ζητούσαν, είτε να υποχρεωθεί η Εταιρεία να αγοράσει τα καπνά τους σε «λογική» και «δίκαιη» τιμή και να τα διαθέσει στην Αγγλία εκμεταλλεόμενη τον προνομιακό δασμό, είτε να αποζημιωθούν, αφού βρέθηκαν εκτεθειμένοι κάνοντας μεγάλες αγορές, χωρίς να είναι ενήμεροι για τους σχεδιασμούς της Κυβέρνησης.

Η Κυβέρνηση, από την πλευρά της, εξέταζε την επιλογή να επιτρέψει στους εμπόρους να διαθέσουν τα απορριφθέντα καπνά του 1934 σε αγορές εκτός της Αγγλίας. Αυτή η επιλογή για τους εμπόρους χαρακτηριζόταν «οδυνηρή», αφού η δυνατότητα εξασφάλισης ικανοποιητικών τιμών για τα καπνά τους ήταν πολύ περιορισμένη. Σε παλαιότερες προσπάθειες πώλησης χαμηλής ποιότητας καπνών σε χώρες της Κεντρικής Ευρώπης δεν υπήρξε καμιά επιτυχία και οι έμποροι υπέστησαν ζημιά, αφού επωμίστηκαν τόσο το κόστος αποστολής και αποθήκευσης, όσο και της καταστροφής τους.⁷⁷⁶ Έτσι, θεωρούσαν πως θα ήταν αποτελεσματικότερο για τη διάθεση των καπνών αυτών, να αναλάβει η Εταιρεία να τα διαθέσει στις χώρες αυτές, εκμεταλλεόμενη το αποκλειστικό προνόμιο του μονοπωλίου, το οποίο της είχε εκχωρηθεί, όπως και τη φήμη που είχε στην αγορά.

Εκτός από την εξεύρεση λύσεων για την επίλυση του προβλήματος της εσοδείας του 1935, οι έμποροι ζήτησαν από την Κυβέρνηση την ανέγερση κατάλληλων αποθηκών στα κύρια καπνοπαραγωγικά κέντρα (Γιαλούσα, Λεονάρισο, Ριζοκάρπασο, Κερύνεια), στα οποία θα αποθηκευόταν ο καπνός μετά την επεξεργασία και δεματοποίησή του υπό την επίβλεψη ειδικού.⁷⁷⁷ Αυτό ήταν απαραίτητο για την ομαλή και απρόσκοπτη εφαρμογή της Συμφωνίας, γιατί οι καλλιεργητές ούτε γνώριζαν, ούτε διέθεταν κατάλληλους αποθηκευτικούς χώρους για να κρατήσουν τον καπνό μέχρι τον επόμενο χρόνο που θα διατίθετο.

Εντούτοις, παρά τις διαφωνίες του Εμπορικού Επιμελητηρίου, αλλά και των παρατηρήσεων και εισηγήσεων των εμπόρων, η Κυβέρνηση συνέχισε να θεωρεί ότι η Συμφωνία θα λειτουργούσε προς το συμφέρον του τομέα. Ο Διευθυντής Γεωργίας, επισήμανε πως η παραγωγή καπνού των επόμενων ετών θα ήταν πολύ δύσκολο να βρει αγοραστή στην Αγγλία, γιατί υπήρχαν ήδη μεγάλες ποσότητες

δεματοποίηση διαφόρων ποιοτήτων μαζί, εξ ου και η χαμηλή αγοραστική αξία που εξασφάλιζαν τα κυπριακά καπνά. Βέβαια, αντικατόπτριζε και την επεξεργασία που ζητούσε η Κυπριακή Εταιρεία Σιγαρέτων, δηλαδή τη δεματοποίηση διαφορετικών ποιοτήτων, σε συγκεκριμένη αναλογία, για κάθε μια από τις τρεις κατηγορίες.

⁷⁷⁴ SA1/940/1933/2 Κ. Χ. Παλλαρής, κ.ά., *ό.π.*, προς Διευθυντή Γεωργίας, 20 Δεκεμβρίου 1935.

⁷⁷⁵ Στο ίδιο.

⁷⁷⁶ Στο ίδιο.

⁷⁷⁷ Στο ίδιο.

αδιάθετων κυπριακών καπνών, αρκετές για τέσσερα χρόνια.⁷⁷⁸ Συνυπολογίζοντας και την παραγωγή του προηγούμενου έτους, τα αποθέματα θα αρκούσαν για άλλα τρία χρόνια. Άλλωστε, εξαιτίας της κατάστασης αυτής επιλέχθηκε η Εταιρία, η οποία λόγω της αξιοπιστίας και των σημαντικών οικονομικών πόρων που είχε θα αναλάμβανε να ξοδέψει χρήματα για την προώθηση και διαφήμιση του καπνού και να αυξήσει τη ζήτηση. Συνεπώς, χωρίς τη διάθεση των αποθεμάτων που βρίσκονταν στην αγορά της Αγγλίας οποιαδήποτε αύξηση της εγχώριας παραγωγής δεν θα μπορούσε να υπάρξει. Εντούτοις, όμως, όπως είχε διευκρινίσει ο Δ. Ν. Δημητρίου, τα αποθέματα κυπριακού καπνού τα οποία βρίσκονταν στο λιμάνι του Λονδίνου δεν διαχωρίζονταν σε κίτρινα καπνά ή καπνά Λατάκιας, με το μεγαλύτερο ποσοστό να είναι του δεύτερου τύπου.⁷⁷⁹ Συνεπώς, δεν θα μπορούσε να δικαιολογηθεί από πλευράς Κυβέρνησης ότι η Συμφωνία υπογράφηκε λόγω των μεγάλων ποσοτήτων αδιάθετου κίτρινου καπνού στην Αγγλία.

Αναφορικά με τις υπόλοιπες παρατηρήσεις του Εμπορικού Επιμελητηρίου, αυτές δεν θεωρήθηκαν ως ιδιαίτερα σοβαρές. Σχετικά με τις αναλογικές αυξήσεις που θα πρόσφερε η Εταιρεία, αυτές εκλαμβάνονταν ως λογικές για τον κυπριακό καπνό. Επίσης, θεωρούνταν πως ήταν πολύ απίθανο να υπάρξουν τέτοιες αυξήσεις στα καπνά τα οποία θα έφταναν στην αγγλική αγορά από τις χώρες της Αυτοκρατορίας, για να προκύψει οποιοδήποτε πρόβλημα. Παράλληλα, ούτε ο τρόπος πληρωμής δεν αποτελούσε ζήτημα, γιατί η Εταιρεία μπορούσε να πληρώνει τους καλλιεργητές, τόσο κατά την παράδοση των καπνών τους, όσο και με πίστωση. Η πιθανότητα να χάσουν οι καλλιεργητές τα λεφτά τους ήταν πολύ μικρή, όπως το ίδιο και οι έμποροι, οι οποίοι είχαν στην κατοχή τους καπνά και παραγγελίες. Αυτοί, όπως είχε διευθετηθεί, θα μπορούσαν να απευθυνθούν στον τοπικό αντιπρόσωπο της Εταιρείας και για χρόνια ασχολούμενο με το καπνεμπόριο στην Κύπρο George Mills, ώστε να αναλάβει την εξαγωγή τους με άδεια από την Εταιρεία.

Το σοβαρότερο από όλα τα θέματα για τα οποία είχαν εγερθεί αντιρρήσεις, αναμφίβολα, ήταν το ζήτημα της αξιολόγησης και της κατηγοριοποίησης των καπνών. Οι κατηγορίες των καπνών και οι ποιότητες των φύλλων, όπως είχαν καθοριστεί, ήταν πολύ δύσκολο να περιγραφούν με λόγια, ώστε να τις γνωρίζουν οι καλλιεργητές. Για αυτό υπήρχε φόβος ότι τα καπνά θα πωλούνταν στους εμπόρους σε πολύ χαμηλές τιμές, γιατί κανείς δεν θα μπορούσε να είναι σίγουρος ότι θα γίνονταν δεκτά από την Εταιρεία τα καπνά του. Ο Διευθυντής Γεωργίας επισήμανε ότι σύμφωνα με τη Συμφωνία δείγματα θα υπήρχαν στις αποθήκες, ακόμη και για την σοδειά του 1934, για να τα συμβουλευόμαστε οι εμπλεκόμενοι. Επιπλέον, τονίστηκε πως διαιτητής, σε περίπτωση διαφωνίας θα διοριζόταν από το Τμήμα Γεωργίας, το οποίο θα είχε και την τελική ευθύνη. Ο διαιτητής θα ήταν ο «Επικεφαλής Αξιολογητής και Επιθεωρητής της παραγωγής» και εάν ήταν αναγκαίο θα διοριζόταν

⁷⁷⁸ SA1/940/1933/2, Minutes of the 62nd (Ordinary) Meeting of Council of the Cyprus Chamber, ό.π..

⁷⁷⁹ Στο ίδιο.

και επιπλέον ανεξάρτητος ειδικός, ενώ οι οποιοσδήποτε ευθύνες για τις δυσκολίες μιας σωστής και άμεσης αξιολόγησης θα έπεφταν στην Εταιρεία και στο Τμήμα Γεωργίας και όχι στον προμηθευτή, για τον οποίο θα διασφαλιζόταν δίκαιη συμφωνία.⁷⁸⁰ Ταυτόχρονα, ο Διευθυντής Γεωργίας εξήγησε τον λόγο για τον οποίο ο κατώτερης ποιότητας καπνός δεν θα έπρεπε να γίνεται εξαγωγή σε άλλες χώρες, όπως ήταν το αίτημα του Σχίζα. Ο όρος αυτός αποσκοπούσε στο να αναγκάσει τους καλλιεργητές να προσηλωθούν στην επίτευξη καλύτερης ποιότητας παραγωγής.⁷⁸¹ Συνάμα, θα αποτρεπόταν να φτάσουν τα καπνά αυτά στην αγορά της Αγγλίας από άλλες οδούς και να δυσφημίσουν την ποιότητα των καινούριων ποσοτήτων που θα απέστελλε η Εταιρεία. Βέβαια, αυτό πολύ δύσκολα θα μπορούσε να γίνει, αφού εάν εξαγόταν από άλλες χώρες κυπριακά καπνά θα έπαιε να ισχύει ο προνομιακός δασμός και δεν θα ήταν πια καθόλου εύκολο να βρουν αγοραστή.

Αποτέλεσμα των διαμαρτυριών και των διαβουλεύσεων για τη διάθεση των καπνών που υπήρχαν στα χέρια των παραγωγών και των καπνεμπόρων από την σοδειά του 1934 ήταν η ανακοίνωση, στην Κυβερνητική Εφημερίδα στις 24 Ιανουαρίου 1936, που ενημέρωνε τους εμπόρους πως θα παραχωρούνταν ειδικές άδειες για εξαγωγή των συγκεκριμένων καπνών.⁷⁸² Σύμφωνα με την ανακοίνωση οι άδειες θα ίσχυαν για εξαγωγές μέχρι την 30^η Ιουνίου 1936 σε αγορές των χωρών της Κεντρικής Ευρώπης, και όχι για την Αγγλία ή άλλες αποικίες. Το πλαίσιο εξαγωγής ήταν ιδιαίτερα αυστηρό, αφού όσοι θα ζητούσαν τη σχετική άδεια θα έπρεπε να δηλώσουν στον Διευθυντή Γεωργίας το λιμάνι αποστολής των δεμάτων καπνού, ενώ παράλληλα θα έπρεπε να αναλάβουν την υποχρέωση να αποτρέψουν οποιαδήποτε νέα αποστολή τους, είτε άμεσα, είτε έμμεσα, σε άλλες χώρες από αυτήν που είχε δηλωθεί στην άδεια. Επιπλέον, θα έπρεπε να παρουσιαστούν ικανοποιητικές αποδείξεις, πριν από την φόρτωσή τους στο πλοίο, ότι τα δέματα του καπνού πράγματι θα στέλλονταν στη χώρα για την οποία δόθηκε άδεια αποστολής και να δηλωθεί ο αριθμός των δεμάτων, το βάρος και η σήμανση της αποστολής.

Ως τελευταίος όρος στην ανακοίνωση αναφερόταν ότι για τα καπνά που θα εξαγόταν, δεν θα εκδιδόταν πιστοποιητικό προέλευσης του εμπορεύματος. Ο όρος αυτός αποσκοπούσε στη διαφύλαξη της φήμης των καπνών, τα οποία πλέον θα εξαγόταν από την Κύπρο μέσω της Εταιρείας, αφού επρόκειτο για καπνά χαμηλής ποιότητας, τα οποία δεν ενέπιπταν σε καμιά από τις κατηγορίες που καταγράφονταν στη Συμφωνία. Επιπλέον, διασφαλιζόταν πως ακόμη και να έφταναν στην Αγγλία δεν θα μπορούσε να ισχύσει για αυτά ο προνομιακός δασμός.

Μετά τη δημοσιοποίηση της ανακοίνωσης, η Κυβέρνηση προχώρησε στην έκδοση των αδειών στους εμπόρους οι οποίοι είχαν ζητήσει να εξαγουν τέτοια καπνά. Οι άδειες παραχωρούνταν από τον

⁷⁸⁰ Στο ίδιο.

⁷⁸¹ Στο ίδιο.

⁷⁸² *The Cyprus Gazette*, "No. 90. Export of Tobacco", 24 Ιανουαρίου 1936, σ. 59.

Αποικιακό Γραμματέα με την προϋπόθεση ότι θα πληρούνταν μια σειρά από όροι, οι οποίοι καταγράφονταν σε αυτές.⁷⁸³ Συγκεκριμένα, ο κάτοχος της άδειας θα έπρεπε πριν από την εξαγωγή να παραδίδει στις Τελωνειακές Αρχές, στο λιμάνι από όπου θα αποστέλλονταν τα καπνά του, πιστοποιητικό από τον «Επικεφαλής Αξιολογητή και Επιθεωρητή της Παραγωγής» ή τον αντιπρόσωπό του, ότι τα δέματα είχαν υποβληθεί για επιθεώρηση και έλεγχο και είχαν σφραγιστεί, ώστε να είναι έτοιμα για εξαγωγή. Ταυτόχρονα, θα έπρεπε να παραδίδει ένα ακόμη πιστοποιητικό από τον «Επικεφαλής Αξιολογητή», ότι τα δέματα περιείχαν κίτρινο καπνό της εσοδείας του 1934, ο οποίος είτε είχε απορριφθεί από την Εταιρεία ή εάν δεν είχε εξαρχής παραδοθεί σε αυτήν ήταν χαμηλότερης ποιότητας από Γ' κατηγορίας, όπως υποδεικνυόταν στη Συμφωνία. Επιπρόσθετα, ο κάτοχος της άδειας, αφού θα δήλωνε στον Διευθυντή Γεωργίας το λιμάνι, στο οποίο θα αποστέλλονταν τα δέματα και αναλάμβανε τη δέσμευση ότι θα εξάγονταν αποκλειστικά στη χώρα που αναφερόταν στην άδεια, θα λάμβανε ένα πιστοποιητικό από αυτόν, ότι οι όροι της άδειας είχαν τηρηθεί, το οποίο επίσης θα παρέδιδε στις Τελωνειακές Αρχές.

Τέτοια άδεια εξαγωγής ζήτησε και εκδόθηκε ο Τάκης Πατίκης τον Μάρτιο 1936 για 80 δέματα καπνού στην Ολλανδία μέχρι τις 30 Ιουνίου 1936.⁷⁸⁴ Άδειες δόθηκαν και σε άλλους εμπόρους, για εξαγωγή καπνού κατά πλειοψηφία στο Βέλγιο, με εξαίρεση μία αποστολή στη Γερμανία, όπως παρουσιάζεται στον πίνακα:⁷⁸⁵

Όνομα και Κατοικία Κατόχου Αδειάς	Αρ. Δεμάτων	Χώρα Αποστολής	Ημερομηνία Έκδοσης Άδειας
Τάκης Πατίκης Λευκωσία	80	Ολλανδία	18.3.1936
Δ. Ν. Δημητρίου Λάρνακα	20	Βέλγιο	30.5.1936
Ε. Ι. Ευαγγελίδης Λευκωσία	75	Βέλγιο	22.6.1936
Κλ. Κωνσταντινίδης Τρίκωμο	117	Βέλγιο	8.7.1936
Νεοκλής Λοΐζου Κερύνεια	20	Βέλγιο	8.7.1936
Δ. Σεβέρης Λευκωσία	20	Βέλγιο	13.7.1936
Νεοκλής Λοΐζου Κερύνεια	30	Γερμανία	14.8.1936
Ε. Ι. Ευαγγελίδης Λευκωσία	100	Βέλγιο	20.8.1936
Νεοκλής Λοΐζου Κερύνεια	100	Βέλγιο	22.8.1936

Εντούτοις, παρά τις εξαγωγές αυτές σε αγορές της Κεντρικής Ευρώπης για τη διάθεση της εσοδείας του 1934, ήταν ανεπαρκείς για να προσφέρουν λύση στο πρόβλημα. Αυτό οφειλόταν στο γεγονός

⁷⁸³ SA1/940/1933/2, The Tobacco Laws 1932 to 1935 (section 43A (3)) Special Licence.

⁷⁸⁴ SA1/940/1933/2, The Tobacco Laws 1932 to 1935 (section 43A (3)) Special Licence, Takis Patiki Nicosia.

⁷⁸⁵ SA1/940/1933/2, Διευθυντής Γεωργίας προς Αποικιακό Γραμματέα, 9 Σεπτεμβρίου 1936.

ότι επρόκειτο για καπνά πολύ χαμηλής ποιότητας, τα οποία ήταν εκ προοιμίου πολύ δύσκολο να διατεθούν και για αυτό ως τότε εξάγονταν μαζί με τα καλύτερης ποιότητας καπνά. Παράλληλα, η επίτευξη συμφερούσων εξαγωγών σε τέτοιες χώρες ήταν πολύ δύσκολη υπόθεση, γιατί τα κυπριακά καπνά δεν θα απολάμβαναν τον προνομιακό δασμό που ίσχυε στην αγορά της Αγγλίας. Επίσης, από το 1936 οι Κύπριοι έμποροι είχαν να αντιμετωπίσουν στις αγορές της Ευρώπης και την ασταθή πολιτική κατάσταση και τους περιορισμούς στις συναλλαγές που επιβάλλονταν όσο πλησίαζε η σύγκρουση του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου. Ταυτόχρονα, δεν διέθεταν ούτε συνεργασίες με τα τοπικά μεσιτικά γραφεία για να προωθήσουν και να διαθέσουν τον καπνό τους ή να αποζημιώσουν τους αγοραστές τους από ενδεχόμενη ζημιά, ώστε οι τελευταίοι να είναι εξασφαλισμένοι κατά τις μελλοντικές πιθανές νέες αγορές τους.⁷⁸⁶ Άλλωστε, η πιο σημαντική ευρωπαϊκή αγορά ανατολικών καπνών ήταν αυτή της Γερμανίας, όπου εκεί είχαν να ανταγωνιστούν τα τουρκικά και ελληνικά καπνά, πολύ καλύτερης ποιότητας και σπουδαιότερης φήμης. Ως εκ τούτου, πολύ συχνά σε τέτοιες αγορές τα κυπριακά καπνά έμεναν αδιάθετα και οι έμποροι αναγκάζονταν να επωμιστούν το κόστος της καταστροφής τους.

Έτσι, παρά τα συνεχή παράπονα των εμπόρων, ο Διευθυντής Γεωργίας, ο οποίος ουσιαστικά τα αξιολογούσε, θεωρούσε πως οι προτάσεις τους δεν μπορούσαν να προωθηθούν, γιατί ο καπνός που είχαν στα χέρια τους ήταν πολύ κακής ποιότητας και δεν θα έπρεπε η Εταιρεία να εξαναγκαστεί να τον αγοράσει. Επίσης, αναφορικά με τα απορριφθέντα δέματα, τα οποία δεν περιείχαν τις ορθές αναλογίες ποιοτήτων καπνού, επισήμανε ότι οι ίδιοι ευθύνονταν για τις χαμηλές τιμές που εξασφάλιζαν ή την ολοκληρωτική απόρριψή τους, αφού αυτοί τα ετοίμαζαν. Ταυτόχρονα, οι προτάσεις τους ήταν αντίθετες ως προς τους όρους της Συμφωνίας και η προώθηση τέτοιων καπνών επαναλαμβανόταν ότι θα ήταν επιβλαβής για τη φήμη του κυπριακού καπνού στην Αγγλία. Ως εκ τούτου, ακόμη και εάν η Κυβέρνηση ασκούσε τον έλεγχο επί των εξαγωγών, δεν θα επιτρεπόταν η εξαγωγή χαμηλότερης κατηγορίας καπνών από αυτές που καταγράφονταν στη Συμφωνία και έτσι οι έμποροι θα έπρεπε να αποθαρρυνθούν και όχι να αποζημιωθούν, με σκοπό να σταματήσουν να ασχολούνται με το καπνεμπόριο.⁷⁸⁷ Η αποδοχή, άλλωστε, εκ μέρους τους κακής ποιότητας προϊόντων των παραγωγών ήταν βασικός λόγος, ώστε οι τελευταίοι να μην αναγκάζονται να βελτιώσουν την παραγωγή τους.

Ο Διευθυντής Γεωργίας εκτιμούσε πως η λειτουργία της Κυπριακής Εταιρείας Σιγαρέτων είχε θετικά αποτελέσματα, γιατί το 1935 αγόρασε πάνω από 120.000 οκάδες κίτρινο καπνό, οι οποίες ουσιαστικά αφορούσαν στην σοδειά του προηγούμενου έτους, ενώ σχεδιαζόταν να αγοράσει ακόμη

⁷⁸⁶ SA1/940/1933/2, Α. Δημητρίου, Α. Θ. Λοΐζου, Α. Γεωργιάδης, Μ. Μιχαηλίδης, Ν. Λοΐζου, Θ. Παλλαρής, Κ. Παλλαρής, Κ. Χριστοδουλίδης, Π. Παναγίδης, Κ. Κωνσταντινίδης, Ε. Ευαγγελίδης, Δ. Σεβέρης, Ε. Χατζηστεφάνου προς Υπουργό Αποικιών Λονδίνο, 17 Φεβρουαρίου 1935.

⁷⁸⁷ SA1/940/1933/2, Διευθυντής Γεωργίας προς Αποικιακό Γραμματέα, 21 Μαρτίου 1936.

20-30.000 οκάδες μετά τη νέα υποβολή των απορριφθέντων ως τότε καπνών.⁷⁸⁸ Η ποσότητα των 120.000 οκάδων αποτελούσε τη μεγαλύτερη ποσότητα που είχε γίνει εξαγωγή τα τελευταία πέντε έτη και πάνω από την τριπλάσια του μέσου όρου της συγκεκριμένης περιόδου. Ταυτόχρονα, λήφθηκε υπόψη ότι το 1934 είχε καταγραφεί αύξηση στην παραγωγή καπνού και ότι το 1935 όλη η εμπορεύσιμη ποσότητα του καπνού έγινε εξαγωγή και πωλήθηκε σε ικανοποιητικές τιμές.

Πίνακας 19: Καλλιεργήσιμη έκταση, παραγωγή καπνού και εξαγωγές, 1930 - 1935						
Έτος	Καλλιεργήσιμη Έκταση σε (Σκάλες)	Παραγωγή Καπνού (οκάδες)			Εξαγωγές σε c.w.t.	
		Κίτρινος Καπνός	Λατάκια	Σύνολο	Κίτρινος Καπνός	Λατάκιας
1930	2,288	--	--	103,256	--	--
1931	1,057	--	--	43,981	382	1,912
1932	1,317	--	--	79,891	993	1,385
1933	2,894	28,907	134,531	163,438	789	2,514
1934	11,686	316,906	254,180	571,086	1,002	2,604
1935	6,631	198,219	32,568	230,787	1,535	2,184

Πηγή: SA1/940/1933/2, Διευθυντής Γεωργίας προς Αποικιακό Γραμματέα, 21 Μαρτίου 1936.⁷⁸⁹

Βέβαια, η ραγδαία αύξηση της παραγωγής, η οποία σημειώθηκε την περίοδο 1934-35 οφειλόταν στο γεγονός ότι οι Κύπριοι καπνοκαλλιεργητές πίστεψαν ότι μπορούσαν να βρουν γρήγορη και κερδοφόρα αγορά για το προϊόν τους.⁷⁹⁰ Έτσι, το 1934, όταν ακόμη επικρατούσαν οι φήμες για την ίδρυση της Εταιρείας, η συνολική παραγωγή έφτασε τις 571.086 οκάδες, σε σύγκριση με τις 163.437 οκάδες του προηγούμενου έτους. Αντίθετα, το 1935, όταν εφαρμόστηκε η Συμφωνία η παραγωγή μειώθηκε περισσότερο από το ήμισυ του προηγούμενου έτους, εξαιτίας των δυσκολιών και των περιορισμών που δημιουργήθηκαν από τους όρους που περιλαμβάνονταν σε αυτήν και αποτέλεσαν αποτρεπτικό παράγοντα.

Οι αντιδράσεις και τα προβλήματα που δημιουργήθηκαν από την εφαρμογή της Συμφωνίας, οδήγησαν την Κυβέρνηση να προχωρήσει στην περαιτέρω επεξεργασία της και διασαφήνιση συγκεκριμένων διαδικασιών που προέκυπταν από αυτήν. Για την επεξεργασία της Συμφωνίας

⁷⁸⁸ Στο ίδιο.

⁷⁸⁹ Για τη μονάδα μέτρησης Hundredweight βλ. τη σημ. 331. Σημειώνεται ότι ο Διευθυντής Γεωργίας αναφέρει ότι η Εταιρεία αγόρασε 120.000 οκάδες καπνό το 1935 και όχι ότι εξήγαγε τη συγκεκριμένη ποσότητα το 1935.

⁷⁹⁰ SA1/940/1933/2, Επιστολή από αρχές χωριών Γιαλούσα, Γαληνόπορνη, Κορόβεια, Αγ. Σιμεών, Αγ. Ανδρόνικος, Μελάναγρα, Βασίλι, Νέτα, Βαθύλακας, Λυθράγκωμη, Λεονάρισσο, Κοιλάνεμος, Ριζοκάρπασο, Κώμα του Γιαλού, Άγ. Θεόδωρος, Ταύρου, Τρίκωμο, Λευκόνοικο, Περιβόλια, Πατρίκι, Κώμη Κεπήρ, Γαλάτεια προς Κυβερνήτη, 3 Φεβρουαρίου 1937.

συντάχθηκε «Μνημόνιο για την αναθεώρηση του Νόμου περί Καπνού»⁷⁹¹ με πέντε προτάσεις, βάσει του οποίου ετοιμάστηκε το προσχέδιο της νέας «Συμπληρωματικής Συμφωνίας». Η τελική «Συμπληρωματική Συμφωνία» υπογράφηκε στις 14 Ιουλίου 1936 μεταξύ της Κυβέρνησης (δια του αντιπροσώπου της, «Crown Agents For The Colonies») και της Εταιρείας ως «συμπληρωματική» της Κύριας Συμφωνίας (1^{ης} Μαρτίου 1935).⁷⁹² Οι όροι που καταγράφηκαν στη «Συμπληρωματική Συμφωνία» ουσιαστικά προστάτευαν την Εταιρεία στις αποφάσεις της για απόρριψη των καπνών.

Βάσει, λοιπόν, της πρώτης παραγράφου η Εταιρεία δεν θα δεσμευόταν από οποιαδήποτε διάταξη ή όρο της «Κύριας Συμφωνίας» να αγοράσει κίτρινο καπνό, ο οποίος είχε καλλιεργηθεί στην Κύπρο κατά τη διάρκεια του έτους 1934 και ο οποίος θα της προσφερόταν ή θα της επανα-προσφερόταν για αγορά μετά την 31^η Μαΐου 1936. Επιπρόσθετα, το κάθε δέμα κίτρινου καπνού που θα επανα-προσφερόταν πριν την 31^η Αυγούστου 1936, θα έπρεπε να αξιολογείται χωρίς αναφορά σε οποιαδήποτε προηγούμενη αξιολόγηση. Στη δεύτερη παράγραφο καταγραφόταν ότι η Εταιρεία δεν θα δεσμευόταν από οποιαδήποτε διάταξη ή όρο της «Κύριας Συμφωνίας» να αγοράσει κίτρινο καπνό, ο οποίος είχε καλλιεργηθεί στην Κύπρο κατά τη διάρκεια του 1935 ή των επόμενων ετών και ο οποίος θα της προσφερόταν για αγορά μετά την 15^η Νοεμβρίου του επόμενου έτους από το οποίο είχε καλλιεργηθεί. Η τρίτη και τελευταία παράγραφος καθόριζε ότι στην περίπτωση που προέκυπτε διαφωνία μεταξύ του προμηθευτή και της Εταιρείας, αναφορικά με την αξιολόγηση του προσφερόμενου καπνού για αγορά, θα έπρεπε να υποβάλλεται στον Ειδικό, διορισμένο από την Κυβέρνηση, και έως ότου εξετάσει τα καπνά για τα οποία υπήρχε διαφωνία με την Εταιρεία, να τα κρατά σε καλή κατάσταση με δική του ευθύνη και έξοδα. Παράλληλα, εάν δεν παρέδιδε τα καπνά στην Εταιρεία σε καλή κατάσταση, μέσα σε διάστημα επτά ημερών, μετά την έκδοση της απόφασης ότι η ποιότητα τους ήταν σύμφωνη με τους όρους της Συμφωνίας, δεν δεσμευόταν να τα αγοράσει.

Παράλληλα με τη δημοσιοποίηση της «Συμπληρωματικής Συμφωνίας» στην Κυβερνητική Εφημερίδα, εκδόθηκε μία επεξηγηματική ανακοίνωση, με σκοπό την καθοδήγηση των καλλιεργητών και των εμπόρων.⁷⁹³ Στην ανακοίνωση αυτή αναλύονταν οι στόχοι της «Συμπληρωματικής Συμφωνίας», οι οποίοι ήταν (i) να διασφαλιστεί ότι οι συναλλαγές της εσοδείας του 1934 θα ολοκληρώνονταν όσο το δυνατόν γρηγορότερα και πριν ακολουθήσει η διάθεση της εσοδείας του 1935, (ii) να δοθεί η δυνατότητα οι εσοδείες καπνού των επόμενων ετών να τύχουν συνολικής διαχείρισης, (iii) να υπάρξει η δυνατότητα στον Ειδικό, ο οποίος θα διοριζόταν για να εξετάσει την εσοδεία ενός έτους, να ολοκληρώσει την αξιολόγησή του κατά τη διάρκεια επίσκεψής του στο νησί

⁷⁹¹ SA1/940/1933/2, Memorandum on the amendment of the Tobacco Law in Cyprus.

⁷⁹² *The Cyprus Gazette*, "No. 763 Agreement, Yellow-Leaf Tobacco", 7 Αυγούστου 1936, σ. 531.

⁷⁹³ *The Cyprus Gazette*, "No. 764 Yellow-Leaf Tobacco", 7 Αυγούστου 1936, σ. 531.

και (iv) να αποτραπεί η καθυστέρηση της διάθεσης των σοδειών του καπνού, όπως συνέβηκε με την εσοδεία του 1934.

Επιπλέον, στην ανακοίνωση διευκρινιζόταν πως οποιοδήποτε πρόσωπο κατείχε δέμα κίτρινου καπνού εσοδείας του 1934, το οποίο είχε αξιολογηθεί από τον διορισμένο Ειδικό ως συμβατό με τους όρους της «Κύριας Συμφωνίας», θα έπρεπε να το υποβάλει για αγορά στην Εταιρεία, χωρίς καθυστέρηση. Εάν το δέμα καπνού δεν υποβαλλόταν πριν την 31^η Αυγούστου 1936, η Εταιρεία δεν δεσμευόταν να το αγοράσει.

Σχετικά με τα δέματα καπνού της εσοδείας του 1935, επιβαλλόταν ότι θα έπρεπε να προσφερθούν στην Εταιρεία για αγορά από την 1^η Σεπτεμβρίου έως τη 15^η Νοεμβρίου 1936. Εάν ολόκληρο το δέμα, το οποίο προσφερόταν ενέλιπτε στις κατηγορίες που καταγράφονταν στην «Κύρια Συμφωνία», τότε αυτή θα το αποδεχόταν. Ωστόσο, δεν κατατασσόταν σε μία από τις κατηγορίες, η Εταιρεία μπορούσε να προσφέρει τιμή για ολόκληρο ή να το απορρίψει. Εάν το πρόσωπο το οποίο προσέφερε το δέμα δεν αποδεχόταν την τιμή αγοράς από την Εταιρεία ή την απόρριψη, θα έπρεπε να παρουσιαστεί αμέσως στον Διευθυντή Γεωργίας και ο τελευταίος θα διευθετούσε, ώστε το δέμα να αξιολογηθεί από έναν Ειδικό, μετά την 15^η Νοεμβρίου. Ακολούθως, θα ενημέρωνε τον κάτοχο του δέματος για τα αποτελέσματα. Οποιοδήποτε μέρος του δέματος κρινόταν ως σύμφωνο με τις κατηγορίες που καταγράφονταν στην «Κύρια Συμφωνία», θα έπρεπε να διαχωριστεί από το υπόλοιπο και να επαναπροσφερθεί σε διάστημα επτά ημερών στην Εταιρεία, διαφορετικά αυτή δεν θα ήταν υποχρεούμενη να το δεχθεί. Τέλος, γνωστοποιούνταν ότι η διαδικασία αυτή, που αφορούσε στην εσοδεία του 1935, θα ίσχυε για την εσοδεία όλων των υπόλοιπων ετών που θα ακολουθούσαν.

Συνεπώς, η «Συμπληρωματική Συμφωνία» προσπαθούσε να απαλείψει συγκεκριμένες δυσκολίες οι οποίες πηγάζαν από την «Κύρια Συμφωνία» με τον καθορισμό χρονικού πλαισίου μέσα στο οποίο ο καπνός μιας χρονιάς θα μπορούσε να προσφερθεί για πώληση στην Εταιρεία. Επίσης, στόχευε να ρυθμίσει και να ενισχύσει ορισμένα διαδικαστικά ζητήματα, τα οποία αφορούσαν στην απόρριψη των ακατάλληλων καπνών από την Εταιρεία, καθώς επίσης και την ακόλουθη εξέτασή τους από έναν ανεξάρτητο ειδικό και την επανα-προσφορά τους για πώληση στην Εταιρεία. Αυτό που δεν ρυθμιζόταν από τη «Συμπληρωματική Συμφωνία» ήταν η ευρεία εναντίωση που υπήρχε έναντι της από τους καπνεμπόρους, αλλά και τους καπνοκαλλιεργητές, εξαιτίας του μονοπωλίου που απολάμβανε η Κυπριακή Εταιρεία Σιγαρέτων. Ως εκ τούτου, οι αντιδράσεις εξακολούθησαν να συνεχίζονται, όπως και τα προβλήματα τα οποία δημιουργούνταν στον τομέα εξαιτίας της εφαρμογής της. Η Συμφωνία θεωρούνταν μετά τον πρώτο χρόνο εφαρμογής της ως ανεπαρκής και επιβλαβής, αφού δεν μπορούσε να επιφέρει καμιά αναβάθμιση στο καπνεμπόριο της Κύπρου, ούτε να αναδείξει τη φήμη των κυπριακών καπνών στην αγγλική αγορά, όπως επιδιωκόταν. Για να επιτευχθούν οι σκοποί της Συμφωνίας, όπως ανέφεραν οι έμποροι, θα έπρεπε το εμπόριο να αφεθεί

ελεύθερο, αλλά ταυτόχρονα να τεθεί αυστηρός έλεγχος στην ποιότητα των καπνών που προορίζονταν για εξαγωγή στην Αγγλία.⁷⁹⁴ Έτσι, μπορούσε να δημιουργηθεί ένας υγιής ανταγωνισμός μεταξύ των εμπόρων, όσον αφορά στην ποιότητα και στην κατηγορία των καπνών που θα απέστελλαν στην αγγλική αγορά, με σκοπό να αποκτήσουν προνομιακή θέση και αναγνώριση στην ξένη αγορά για το προϊόν τους.

Συνεχιζόμενες αντιδράσεις και προβλήματα από την εφαρμογή της «Κύριας Συμφωνίας» και της «Συμπληρωματικής Συμφωνίας»

Το κυριότερο πρόβλημα το οποίο παρουσιαζόταν από την εφαρμογή της Συμφωνίας ήταν αναμφίβολα το γεγονός ότι δεν έγινε κατορθωτό από την Εταιρεία να προσφερθεί μία αγορά, για να διατεθούν όλα τα εμπορεύσιμα κίτρινα κυπριακά καπνά. Αυτή η διαπίστωση καταγραφόταν στην αναφορά της ειδικής επιτροπής, η οποία είχε διοριστεί από τον Κυβερνήτη τον Οκτώβριο 1937, για την κατάσταση που επικρατούσε στον τομέα της καλλιέργειας και εμπορίας καπνού, αλλά και των μελλοντικών προοπτικών του.⁷⁹⁵ Στην επιτροπή αυτή συμμετείχαν ο Ελεγκτής των Τελωνείων, ο Βοηθός Διευθυντής Γεωργίας και ο Αρχιταμίας. Το συμπέρασμα μπορούσε να διαφανεί από τη διαφορά που υπήρχε μεταξύ της ποσότητας των καπνών που παράγονταν και των καπνών που αποδεχόταν η Εταιρεία, όπως επίσης και της ποσότητας που τελικά γινόταν εξαγωγή. Η ποσότητα, βλεβια, η οποία παραγόταν δεν ήταν καθ' ολοκληρίαν κατάλληλη για εμπορία, αλλά το ποσοστό αυτό εκτιμούνταν από την Επιτροπή ότι δεν μπορούσε να ξεπερνά το 15%:

Πίνακας 20: Η παραγωγή κίτρινου φύλλου καπνού και η εκτιμώμενη αντίστοιχη ποσότητα κίτρινου καπνού, 1934 - 1936		
Έτος	Παραγωγή Κίτρινου Φύλλου Καπνού (οκάδες)	Εμπορεύσιμη ποσότητα Κίτρινου Καπνού (οκάδες)
1934	316,906	269,370
1935	179,367	152,462
1936	63,689	54,136

Πηγή: SA1/940/1933/2, Report to His Excellency the Governor on certain aspects of the tobacco industry of Cyprus, 17 Δεκεμβρίου 1937.

⁷⁹⁴ SA1/940/1933/2, Α. Δημητρίου, κ.ά, ό.π., προς Υπουργό Αποικιών Λονδίνο, 17 Φεβρουαρίου 1935.

⁷⁹⁵ SA1/940/1933/2, Report to His Excellency the Governor on certain aspects of the tobacco industry of Cyprus, 17 Δεκεμβρίου 1937.

Πίνακας 21: Η αποδεκτή ποσότητα κίτρινου καπνού από την Εταιρεία από την έναρξη της λειτουργίας της στην Κύπρο και η ποσότητα των εξαγωγών σε όλες τις χώρες		
Έτος	Αποδοχές (οκάδες)	Εξαγωγές (οκάδες)
1935	144,060	61,400
1936	106,640	71,520
1937 (Ιαν. – Οκτ.)	7,880	50,840
Σύνολο	258,580	183,760

Πηγή: SA1/940/1933/2, Report to His Excellency the Governor on certain aspects of the tobacco industry of Cyprus, 17 Δεκεμβρίου 1937. Σημειώνεται ότι ο καπνός ο οποίος ήταν έτοιμος για να διατεθεί στην αγορά είχε καλλιεργηθεί το προηγούμενο έτος.

Σύμφωνα με τα πιο πάνω στοιχεία, τη δεύτερη χρονιά ισχύος της Συμφωνίας, το 43% της εκτιμώμενης εμπορεύσιμης ποσότητας κίτρινου καπνού απορρίφθηκε από την Εταιρεία και το 1937 έφτασε το ακραίο ποσοστό του 87%. Η αιτία για το ποσοστό αυτό εκτιμούνταν από την Επιτροπή πως εντοπιζόταν στην ανικανότητα του πωλητή των καπνών να συμμορφωθεί με την κατάταξη σε ποιότητες και την ταξινόμηση του προϊόντος, όπως αυτή καταγραφόταν στην «Κύρια Συμφωνία».

Η Εταιρεία είχε το δικαίωμα να απορρίπτει το σύνολο μιας παρτίδας φύλλων καπνού, τα δέματα της οποίας δεν ήταν σύμφωνα με τις πρόνοιες της Συμφωνίας, που αφορούσαν τις καθορισμένες ποσότητες για κάθε ποιότητα φύλλου που θα έπρεπε να περιέχει. Επίσης, μπορούσε να απαγορεύει στον πωλητή να αλλάζει τη σύνθεση των δεμάτων μιας παρτίδας φύλλων καπνού, η οποία είχε ήδη προσφερθεί, ώστε να καταστήσει μέρος της σύμφωνο με τις πρόνοιες της Συμφωνίας. Στην αναφορά που είχε συνταχθεί από την ειδική επιτροπή δινόταν το παράδειγμα της συναλλαγής 204 δεμάτων καπνού από τα οποία απορρίφθηκαν τα 41 ως «σκάρτα» και τα 43 ως κατεστραμμένα.⁷⁹⁶ Τα 120 δέματα τα οποία έγιναν αποδεκτά κατηγοριοποιήθηκαν ως εξής:

Ποιότητα	Δέματα	Ποσοστό
I	16	13
II	57	47
III	35	30
IV	12	10
Σύνολο	120	100

⁷⁹⁶ Στο ίδιο.

Επειδή το ποσοστό της «δεύτερης» ποιότητας ήταν ιδιαίτερα υψηλό και το ποσοστό της «πρώτης» ποιότητας χαμηλό, για την κατάταξη της παρτίδας των δεμάτων στη Β' κατηγορία αποφασίστηκε η κατάταξή της στη Γ' κατηγορία. Η κατώτερη τιμή για αυτή την κατηγορία ήταν 9 γρόσια την οκά και το ποσό που θα έπρεπε να πληρωθεί για την αγορά ήταν £180, αφού υπολογιζόταν πως κάθε δέμα είχε βάρος 30 οκάδες. Εντούτοις, εάν επιτρεπόταν στον πωλητή του καπνού να αναπροσαρμόσει τις ποσότητες της κάθε ποιότητας καπνού που περιέχονταν στα δέματα της παρτίδας, τότε θα μπορούσε να αξιολογηθεί στη Β κατηγορία με ελάχιστη τιμή τα 12 γρόσια την οκά και συνολική τιμή αγοράς τις £200. Συγκεκριμένα, θα μπορούσε να αφαιρέσει ένα δέμα «πρώτης» ποιότητας, 12 δέματα «δεύτερης», 5 δέματα «τρίτης» και 2 δέματα «τέταρτης» και έτσι να επανα-προσφέρει τη μικρότερη αυτή παρτίδα. Επιπλέον, θα του απέμεναν και 20 δέματα καπνού για να τα διαθέσει στην εγχώρια αγορά. Η επανα-προσφερθείσα παρτίδα θα αποτελούνταν πια από τις εξής ποσότητες ανά ποιότητα καπνού:

Ποιότητα	Δέματα	Ποσοστό
I	16	16
II	45	45
III	30	30
IV	10	10
Σύνολο	100	100

Ήταν, λοιπόν εμφανές, πως ούτε η «Συμπληρωματική Συμφωνία» δεν επίλυσε το πρόβλημα της διαλογής των απορριφθέντων καπνών και δεν άμβλυσε καθόλου τις αντιδράσεις. Αντίθετα, όπως καταγραφόταν και στην αναφορά της επιτροπής, διαφαινόταν πως χρησιμοποιούσε την πρόνοια της αξιολόγησης σε κατηγορίες των δεμάτων για να μειώσει τις αγορές της, ώστε να είναι ανάλογες της κάλυψης των δικών της αναγκών.⁷⁹⁷

Από το 1935 – 1937 το μεγαλύτερο μέρος της ποσότητας του καπνού, το οποίο είχε αγοραστεί από την Εταιρεία ανήκε είτε στην κατηγορία Β' είτε στην κατηγορία Γ'. Οι συνολικές ποσότητες των διαφόρων ποσοτήτων οι οποίες αγοράστηκαν ήταν οι ακόλουθες και οι αναλογίες των ποσοστών συμφωνούσαν με τον μέσο όρο που απαιτούνταν για τις κατηγορίες Β' και Γ , οι οποίες ως ποσοστά αντιστοιχούσαν σε 10 : 50 : 30 : 10:⁷⁹⁸

	Πρώτης	Δεύτερης	Τρίτης	Τέταρτης
Δέματα	337	1503	887	216
Ποσοστό	12%	51%	30%	7%

⁷⁹⁷ Στο ίδιο.

⁷⁹⁸ SA1/940/1933/3, A. B. Wright προς G. L. M. Clauson, 27 Ιανουαρίου 1939.

Στο πλαίσιο αυτό, οι έμποροι ισχυρίζονταν πως ακόμη και ο Ειδικός ο οποίος διοριζόταν σύμφωνα με τους όρους της «Συμπληρωματικής Συμφωνίας» για να εξετάσει τα καπνά για τα οποία υπήρχε διαφωνία μεροληπούσε υπέρ της Εταιρείας. Οι έμποροι θεωρούσαν πως δεν υπήρχε αποτελεσματική μέθοδος αξιολόγησης σε ένα προϊόν του οποίου η ποιότητα ήταν θέμα υποκειμενικό και βασιζόταν σε μεγάλο βαθμό στις απαιτήσεις της αγοράς, οι οποίες άλλαζαν στο πέρασμα του χρόνου.⁷⁹⁹ Η κατάσταση οδήγησε στη συνέχιση των διαμαρτυριών και της δυσαρέσκειας για τη Συμφωνία και των τροποποιήσεων που έγιναν σε αυτήν. Συγκεκριμένα, στις 30 Δεκεμβρίου 1936 ο Γραμματέας του Κυπριακού Εμπορικού Επιμελητηρίου, Θ. Γ. Ταβερνάρης, έστειλε επιστολή προς τον Αποικιακό Γραμματέα, με την οποία ενημέρωνε την Κυβέρνηση για απόφαση του Επιμελητηρίου σε ειδική συνεδρίαση στις 19 Δεκεμβρίου, σχετικά με το ζήτημα της εξαγωγής κίτρινου καπνού από την Κύπρο.⁸⁰⁰

Το Επιμελητήριο ζητούσε από την Κυβέρνηση να εξετάσει την πιθανότητα ακύρωσης της Συμφωνίας με την Κυπριακή Εταιρεία Σιγαρέτων, «με το αιτιολογικό ότι απέτυχε να εκπληρώσει τους στόχους της ή, εάν αυτό δεν είναι δυνατόν, να λάβει τέτοια μέτρα για την τροποποίησή της, ώστε να εγγυάται στους καπνοκαλλιεργητές της αποικίας μια δίκαιη μεταχείριση, ώστε να αποτραπεί περαιτέρω απώλεια σε όλους τους κατόχους καπνών, οι οποίοι καλλιεργήθηκαν στα έτη 1934, 1935 & 1936 και μια καθολική μελλοντική διακοπή της καπνοκαλλιέργειας στην Κύπρο».⁸⁰¹ Επιπλέον, επιρριπτόταν στην Κυβέρνηση η ευθύνη για ενδεχόμενη απαγόρευση άδειας εξαγωγής όλων των ποσοτήτων καπνού, οι οποίες είχαν απορριφθεί από την Εταιρεία.

Οι έμποροι, οι οποίοι ουσιαστικά έχαναν τις επιχειρηματικές τους δραστηριότητες στον τομέα, επαναλάμβαναν την αρχική τους θέση για κατάργηση της Συμφωνίας. Εκτιμούσαν πως η αξιολόγηση του κυπριακού καπνού και η κατάταξή του σε ποιότητες ήταν δυσχερής υπόθεση, ενώ ο εγχώριος καπνός παρέμενε πολύ καλός για σκοπούς ανάμειξης με άλλες ποιότητες και για τέτοια χρήση υπήρχε ζήτηση στην αγορά της Αγγλίας, όπως και της Ολλανδίας.⁸⁰² Με αυτό το επιχείρημα, η Εταιρεία κατηγορούνταν ότι αρνιόταν να προμηθεύσει την αγγλική αγορά με επιπρόσθετες ποσότητες καπνού, όταν ικανοποιούνταν οι δικές της απαιτήσεις, παρά τις πρόνοιες της «Κύριας Συμφωνίας», οι οποίες διασφάλιζαν ότι δεν μπορούσε να μη δεχθεί επιπλέον αγορές καπνού. Οι έμποροι για τη διάλυση της Συμφωνίας ήταν πρόθυμοι να αποδεχθούν την επιβολή φόρου 10 γροσιών επί των εξαγωγών ως αποζημίωση προς την Εταιρεία.

⁷⁹⁹ SA1/940/1933/2, Report to His Excellency the Governor on certain aspects of the tobacco industry of Cyprus, 17 Δεκεμβρίου 1937.

⁸⁰⁰ SA1/940/1933/2, Γραμματέας Εμπορικού Επιμελητηρίου Κύπρου προς Αποικιακό Γραμματέα, 30 Δεκεμβρίου 1936.

⁸⁰¹ Στο ίδιο.

⁸⁰² SA1/940/1933/2, Report to His Excellency the Governor on certain aspects of the tobacco industry of Cyprus, 17 Δεκεμβρίου 1937.

Ήταν πλέον φανερό πως η Συμφωνία και οι τροποποιήσεις που έγιναν σε αυτήν δεν κατάφεραν να αλλάξουν τη στάση, ούτε των καπνοκαλλιεργητών, ούτε των εμπόρων, των ασχολούμενων με τον τομέα. Η Συμφωνία δεν μπορούσε να γίνει αποδεκτή και αιτήματα για κατάργησή της συνέχισαν να φτάνουν στην Κυβέρνηση. Τον Φεβρουάριο του 1937 οι Μουχτάρηδες και οι Αζάδες 22 χωριών της περιοχής Καρπασίας υπέγραψαν επιστολή διαμαρτυρίας προς τον Κυβερνήτη της Κύπρου στην οποία προειδοποιούσαν πως το μονοπώλιο, το οποίο επιβλήθηκε μέσω της Συμφωνίας θα οδηγούσε στην εξαφάνιση της καπνοκαλλιέργειας από το νησί, η οποία θα μπορούσε να καταστεί σημαντικός παράγοντας εργασίας και ευημερίας.⁸⁰³ Ως εκ τούτου, εισηγούντο και αυτοί την ακύρωση της Συμφωνίας από την Κυβέρνηση και ζητούσαν να αφεθεί ελεύθερη η καλλιέργεια και το εμπόριο του καπνού, ώστε να αναπτυχθεί ανάλογα με τις απαιτήσεις που θα υπήρχαν στην αγορά του Λονδίνου. Για να επιτευχθεί η ακύρωση της Συμφωνίας παρότρυναν την Κυβέρνηση να μη διστάσει να πληρώσει αποζημίωση από το δημόσιο ταμείο. Αν αυτό δεν γινόταν δεκτό, πρότειναν να πληρωθεί ως αποζημίωση το ποσό των £3.000 - £4.000, το οποίο θα εισπραττόταν από τους ίδιους. Αποδέχονταν, δηλαδή, να πληρώνουν για όσα χρόνια χρειαζόταν για να καλυφθεί το ποσό της αποζημίωσης, το 10% για κάθε οκά καπνού η οποία βιομηχανοποιούνταν σε τσιγάρα, τα οποία θα πωλούνταν για εξαγωγή, ή 1 γρόσι για κάθε οκά καπνού, η οποία θα πωλούνταν για εξαγωγή· ανάλογα ποιος τρόπος ήταν πιο εύκολα εφαρμόσιμος για την Κυβέρνηση.⁸⁰⁴

Όλες αυτές οι αντιδράσεις και η δυσαρέσκεια που επικρατούσε ανάμεσα στους καλλιεργητές και τους εμπόρους ανάγκασαν τη βρετανική διοίκηση να συζητήσει το θέμα σε ανώτερο επίπεδο. Συγκεκριμένα, τον Απρίλιο του 1937, συστάθηκε συμβουλευτική επιτροπή για το θέμα. Μέλη ήταν ο ίδιος ο Κυβερνήτης, Sir Richmond Palmer, ο Αποικιακός Γραμματέας A. B. Wright και ο Διευθυντής Γεωργίας D. L. Blunt. Στην επιτροπή συμμετείχαν επίσης ο Διοικητής Λευκωσίας και Κερύνειας, ο Γενικός Εισαγγελέας, ο Αρχιταμίας και πέντε έμποροι, ανάμεσα σε αυτούς και ο Σχίζας.⁸⁰⁵

Η στάση των αξιωματούχων της βρετανικής διοίκησης ως προς τη Συμφωνία δεν παρέμεινε η ίδια στο πέρασμα των ετών, αφού από θετική όπως μπορούσε αρχικά να χαρακτηριστεί εξελίχθηκε σε απορριπτική, κυρίως λόγω των συνεχόμενων αντιδράσεων. Έτσι, στη συνεδρίαση της Επιτροπής, τον Απρίλιο 1937, ο Διευθυντής Γεωργίας υπεραμύνθηκε της Συμφωνίας, αφού εκτιμούσε πως οι πωλήσεις καπνού κατά την περίοδο στην οποία η Εταιρεία είχε τα αποκλειστικά δικαιώματα, καθώς και τα στοιχεία που παρουσιάζονταν, ήταν αρκετά ικανοποιητικά. Οι εξαγωγές ήταν κατά 78% υψηλότερες σε σχέση με την υψηλότερη ποσότητα καπνού που σημειώθηκε εξαγωγή τα προηγούμενα χρόνια. Για τον Διευθυντή Γεωργίας, η Συμφωνία δεν ήταν αρεστή στους εμπόρους,

⁸⁰³ SA1/940/1933/2, Επιστολή από αρχές χωριών Γιαλούσα, κ.ά., ό.π., προς Κυβερνήτη, 3 Φεβρουαρίου 1937.

⁸⁰⁴ Στο ίδιο.

⁸⁰⁵ SA1/940/1933/2, Minutes of the Advisory Council meeting held at Government House, on Saturday, 24th April, 1937.

γιατί τους αφαιρέθηκε μεγάλο κομμάτι από τη δουλειά τους. Αντίθετα, οι καπνοκαλλιεργητές αρχικά ήταν σύμφωνοι με την εφαρμογή της Συμφωνίας, αλλά οι δυσκολίες που βρέθηκαν να αντιμετωπίζουν στη συνέχεια, οι οποίες αφορούσαν στην έλλειψη κεφαλαίου και αποθηκευτικών χώρων διαφοροποίησαν τη θέση τους.

Η έλλειψη κατάλληλων αποθηκευτικών χώρων ήταν πολύ σημαντικός παράγοντας για τους φτωχούς καλλιεργητές, γιατί τους αφαιρούνταν η δυνατότητα να επεξεργαστούν τον καπνό τους και να παράγουν κατάλληλης ποιότητας καπνό, ώστε να μπορεί να γίνει αποδεκτός από την Εταιρεία. Βέβαια, η ίδια η Εταιρεία δεσμευόταν από τη Συμφωνία να παρέχει αποθήκες στις καπνοπαραγωγικές περιοχές, αλλά για την περιοχή της Κερύνειας τέτοιος χώρος δεν υπήρχε.⁸⁰⁶ Η ασάφεια που υπήρχε στη Συμφωνία για το ποιος θα έκρινε την ανάγκη για ανέγερση αποθήκης στην κάθε περιοχή, καθώς επίσης το δικαίωμα που είχε η Εταιρεία να μη δέχεται καπνά, τα οποία δεν είχαν τύχει ζύμωσης, αφαιρούσε τη δυνατότητα στην Κυβέρνηση να την εξαναγκάσει να αλλάξει τον τρόπο λειτουργίας της. Έτσι, παρέμενε στον καπνοκαλλιεργητή η ευθύνη αποθήκευσης και κατάλληλης ζύμωσης των καπνών. Παράλληλα, πριν από την εφαρμογή της Συμφωνίας οι καλλιεργητές μπορούσαν να εξασφαλίσουν κεφάλαιο για να καλύψουν τα έξοδα καλλιέργειας από τους εμπόρους, αφού λάμβαναν από αυτούς προκαταβολή από τη μελλοντική πώληση της εσοδείας τους. Εντούτοις, το 1937 οι συναλλαγές έγιναν κατά πλειονότητα μεταξύ της Εταιρείας και του καλλιεργητή, χωρίς την οποιαδήποτε παρέμβαση από τον έμπορο.⁸⁰⁷ Η αποχώρηση του έμπορου, μπορεί φαινομενικά να ήταν προς το συμφέρον του καλλιεργητή, αλλά ουσιαστικά αφαιρούσε τον ουσιώδη παράγοντα της σωστής αποθήκευσης, καθώς και τις οικονομικές διευκολύνσεις που παρέχονταν από αυτούς καθ' όλη την προηγούμενη περίοδο.

Η μείωση της καλλιεργήσιμης έκτασης αποτελούσε την πιο εμφανή συνέπεια από την εφαρμογή της Συμφωνίας, η οποία επιτεινόταν με πέρασμα του χρόνου, αφού το 1937 είχαν καλλιεργηθεί μόλις 1.200 σκάλες, σε σύγκριση με τα αμέσως προηγούμενα χρόνια, όπου το 1936 και το 1935 είχαν καλλιεργηθεί 2.670 σκάλες και 6.631 σκάλες αντίστοιχα.⁸⁰⁸ Ωστόσο, ο Διευθυντής Γεωργίας δεν θεωρούσε πως οι καλλιεργητές θα ζημίωναν αν σταματούσε η καπνοκαλλιέργεια στο νησί, επαναλαμβάνοντας έτσι μία άποψη, η οποία επικρατούσε στα μέσα της προηγούμενης δεκαετίας, όταν παρουσιάστηκαν σοβαρά προβλήματα διάθεσης του κυπριακού καπνού στις αγορές.⁸⁰⁹

⁸⁰⁶ SA1/940/1933/2, Report to His Excellency the Governor on certain aspects of the tobacco industry of Cyprus, 17 Δεκεμβρίου 1937.

⁸⁰⁷ Στο ίδιο.

⁸⁰⁸ SA1/940/1933/2, Report to His Excellency the Governor on certain aspects of the tobacco industry of Cyprus, 17 Δεκεμβρίου 1937.

⁸⁰⁹ SA1/940/1933/2, Minutes of the Advisory Council meeting held at Government House, on Saturday, 24th April, 1937.

Ταυτόχρονα, ο Διευθυντής Γεωργίας δεν θεωρούσε ότι οι καλλιεργητές υπέφεραν από την Συμφωνία, αφού επωφελούνταν από την παράνομη κατανάλωση και πώληση του καπνού τους.⁸¹⁰ Ένα μέρος από την καλύτερη ποιότητα της παραγωγής τους την κατανάλωναν οι ίδιοι και αυτό τους εξασφάλιζε κέρδος περίπου 20 σελινιών, τα οποία αποτελούσαν τα έξοδα που θα είχαν για την αγορά καπνού. Επίσης, μια επιπλέον ποσότητα πωλούνταν παράνομα σε τιμές που ξεκινούσαν από 4 έως 6 σελίνια την οκά. Επομένως, οι ίδιοι οι καλλιεργητές επέλεξαν να προσφέρουν τις χαμηλότερες ποιότητες καπνού στους πιστωτές για αποπληρωμή χρεών τους, ή στην Εταιρεία για εξασφάλιση μετρητών.

Δεν ήταν δυνατόν να καταγραφεί από τις βρετανικές αρχές πόσο εκτεταμένες ήταν αυτές οι παράνομες πρακτικές, αλλά υπολογιζόταν ότι το 80% των καλλιεργητών της Μεσαορίας και το 20% της Καρπασίας καταπιανόταν με τέτοιες δραστηριότητες. Με τις παρατηρήσεις συμφωνούσε και ο Ελεγκτής Τελωνείων και Δημοσίων Εσόδων, αν και βεβαίωνε ότι οι παράνομες συναλλαγές ελέγχονταν.⁸¹¹ Συγκεκριμένα, το 1935 είχαν παρουσιαστεί ενώπιον δικαστηρίου 740 υποθέσεις και επιβλήθηκαν πρόστιμα που έφτασαν τις £519, ενώ το 1936 παρουσιάστηκαν 628 υποθέσεις και τα πρόστιμα έφτασαν τις £544. Βέβαια, η μεγαλύτερη πλειοψηφία από αυτές τις υποθέσεις δεν αφορούσε καλλιεργητές, αλλά πρόσωπα που είτε είχαν αγοράσει παράνομα, είτε κλέψει καπνό.

Ο Διευθυντής Γεωργίας δεν ήταν ο μόνος αξιωματούχος από τη Βρετανική Διοίκηση, ο οποίος θεωρούσε πως η Συμφωνία δεν θα έπρεπε να καταργηθεί. Ο Αποικιακός Γραμματέας είχε υποδείξει πως η κριτική στη Συμφωνία μπορούσε να θεωρηθεί πρόωρη, αφού ακόμη θα μπορούσε να κομίσει θετικά οφέλη.⁸¹² Παράλληλα, ο Αρχιταμίας και ο Γενικός Εισαγγελέας έκριναν πως η Εταιρεία θα έπρεπε πρώτη να ζητήσει την κατάργηση της Συμφωνίας, εφόσον απροειδοποίητη διακοπή ή παράβασή της, αυτόματα θα έδινε δικαίωμα στον Κυβερνήτη να την ακυρώσει. Βέβαια, η μη ολοκλήρωσή της θα άφηνε μεγάλα αποθέματα καπνού στο Λονδίνο, τα οποία θα αυξάνονταν ακόμη περισσότερο, διότι ήταν πολύ δύσκολο να βρεθεί αγορά για να διατεθούν. Ακόμη και για σκοπούς ανάμειξης με άλλα καπνά ο κυπριακός καπνός ήταν πολύ δύσκολο να βρει αγορά.

Όπως διαφάνηκε από τη θέση που εκφράστηκε από τους αξιωματούχους της βρετανικής διοίκησης ήταν προτιμότερο ο τερματισμός της Συμφωνίας να γίνει από την Εταιρεία, είτε με δικό της αίτημα είτε εξ υπαιτιότητάς της, λόγω μη εφαρμογής των όρων που καταγράφονταν σε αυτήν. Με αυτό τον τρόπο η Κυπριακή Κυβέρνηση δεν θα υποχρεωνόταν να πληρώσει αποζημίωση για την κατάργησή της. Είχε πραγματοποιηθεί από τον Διευθυντή Γεωργίας έρευνα για την κατάσταση της καπνοκαλλιέργειας, μετά τα αποτελέσματα της αξιολόγησης του καπνού της εσοδείας του 1936 από

⁸¹⁰ SA1/940/1933/4, Πρακτικά, Διευθυντής Γεωργίας προς Αποικιακό Γραμματέα, 30 Μαρτίου 1937.

⁸¹¹ Στο ίδιο.

⁸¹² SA1/940/1933/2, Minutes of the Advisory Council meeting held at Government House, on Saturday, 24th April, 1937.

την Εταιρεία και την ολοκλήρωση τριών ετών προώθησης του καπνού.⁸¹³ Διαφάνηκε από την έρευνα ότι η Εταιρεία δεν έδειξε προθυμία να συνεργαστεί με την Κυβέρνηση σχετικά με τις παραστάσεις που είχαν γίνει για αγορά των καπνών, είτε βάσει της ποιότητας ανά δέμα, είτε σε προγενέστερο στάδιο από τον καλλιεργητή. Συγκεκριμένα, κρινόταν ότι συνέχιζε να αγοράζει καπνά σύμφωνα με τον όρο της «Κύριας Συμφωνίας», όπου τα δέματα κατατάσσονταν σε κατηγορίες ανάλογα με τις ποσότητες των ποιοτήτων καπνών που περιλαμβάνονταν σε αυτά.

Αυτή η πρακτική άφηνε μεγάλες ποσότητες αδιάθετων καπνών, που δεν μπορούσαν να βρουν αγορά εξαιτίας των περιορισμένων εξαγωγών σε χώρες εκτός της Βρετανικής Αυτοκρατορίας. Οι ποσότητες των αδιάθετων καπνών στα χέρια των καλλιεργητών και των εμπόρων υπολογίζονταν στα 6.234 δέματα για τις εσοδείες 1934 και 1935.⁸¹⁴ Σε αυτές εκτιμούνταν πως μετά την ολοκλήρωση των αγορών από την Εταιρεία για τη σοδειά του 1936 θα προστίθεντο ακόμη 1.590 δέματα και ανάλογη ποσότητα για αυτήν του 1937. Πράγματι, μέχρι το τέλος Σεπτεμβρίου 1937, κατά την αξιολόγηση που είχε γίνει, από τα 1.221 δέματα έγιναν αποδεκτά μόνο 128 και απορρίφθηκαν τα 1.093, λόγω της καταστροφής τους από το σκαθάρι *Lascotherma Serilorne*. Οι περισσότερες ποσότητες αδιάθετων καπνών που είχαν μαζευτεί δεν γίνονταν δεκτές και θα έπρεπε να καταστραφούν ή να χρησιμοποιηθούν ως λίπασμα. Η εξάπλωση του σκαθαριού, που προκάλεσε την καταστροφή της σοδειάς του 1936, οφειλόταν στις κακές συνθήκες αποθήκευσης του καπνού την περίοδο της ζύμωσης, η οποία διαρκούσε 12 μήνες και στην καθυστέρηση που επικρατούσε στις πωλήσεις. Οι αποθηκευτικοί χώροι στα σπίτια των καλλιεργητών, στα οποία φυλασσόταν ο καπνός για τη ζύμωση, είχαν μολυνθεί και εάν δεν παρατηρούνταν σημαντική βελτίωση στον τρόπο και χρόνο διάθεσής τους προς την Εταιρεία, υπολογιζόταν πως δεν θα υπήρχε καπνός κατάλληλος για πώληση. Ως εκ τούτου, ήταν απαραίτητο να υπάρξει αλλαγή στη μέθοδο αγοράς των καπνών, ώστε να αντιμετωπιστεί πρακτικά ο έλεγχος της μόλυνσης των καπνών από το παράσιτο.

Η άρνηση της Εταιρείας να αγοράσει καπνά από τον καλλιεργητή χωρίς να έχουν ζυμωθεί, προερχόταν από την πιθανότητα να προκύψει αύξηση στην παραγωγή. Επιπλέον, η Εταιρεία δεν είχε καμία πρόθεση να αναλάβει η ίδια την κατηγοριοποίηση των καπνών σε ποιότητες, την επεξεργασία και την αποθήκευσή τους ακόμη και εάν μπορούσε να τα αγοράσει σε χαμηλότερη τιμή. Ουσιαστικά η Εταιρεία ήταν σε πλεονεκτικότερη και πιο ευχάριστη θέση με τη σταδιακή μείωση που είχε παρατηρηθεί στην παραγωγή των καπνών, αφού με τη Συμφωνία θα μπορούσε να εκμεταλλεύεται την πλεονεκτική θέση του μονοπωλίου που είχε για τα κυπριακά καπνά στην

⁸¹³ SA1/940/1933/2, Διευθυντής Γεωργίας προς Αποικιακό Γραμματέα, 18 Οκτωβρίου 1937.

⁸¹⁴ Στο ίδιο.

αγγλική αγορά και παράλληλα να μην χρειάζεται να αγοράζει μεγάλες ποσότητες καπνών, τις οποίες δεν μπορούσε να πωλήσει ή να χρησιμοποιήσει η ίδια.⁸¹⁵

Έτσι, προτεινόταν πλέον από τον Διευθυντή Γεωργίας να υπάρξουν νέες συνομιλίες με την Εταιρεία, ώστε να τροποποιηθεί το σύστημα της αγοράς καπνών, βάσει της ποιότητας ανά δέμα και να επιτραπεί η εξαγωγή σε χώρες εκτός της Αυτοκρατορίας με την παρουσίαση αποδεικτικών για ύπαρξη ενδιαφέροντος για αγορά.⁸¹⁶

Ωστόσο, ήδη από τα μέσα του δεύτερου έτους εφαρμογής της Συμφωνίας η Εταιρεία παρουσιαζόταν πρόθυμη να συζητήσει τον άμεσο τερματισμό της Συμφωνίας μόνο εάν απαλλασσόταν ολοκληρωτικά από την υποχρέωση αγοράς της εσοδείας του 1936.⁸¹⁷ Η συζήτηση για τερματισμό της Συμφωνίας και παράλληλα αγοράς των καπνών της συγκεκριμένης χρονιάς, που οι καλλιεργητές είχαν καλλιεργήσει με την ισχύ της Συμφωνίας δεν έβρισκε σύμφωνη την Εταιρεία, αφού θα της αφαιρούσε το προνόμιο του μονοπωλίου, αλλά όχι τις υποχρεώσεις. Επιπλέον, θεωρούσε πως η Κυβέρνηση θα έπρεπε να ενεργήσει υπέρ των καπνοκαλλιεργητών και να επιμείνει, ώστε οι έμποροι οι οποίοι ζητούσαν την κατάργηση της Συμφωνίας, να αγοράσουν τα καπνά που αξιολογούνταν ως κατάλληλης ποιότητας σύμφωνα με τις πρόνοιες της Συμφωνίας, στις καθορισμένες τιμές που καταγράφονταν σε αυτήν.

Το αρνητικό κλίμα που επικρατούσε ενάντια στην Εταιρεία συνεχίστηκε και σε νέο ψήφισμα του Κυπριακού Εμπορικού Επιμελητηρίου, στις 27 Νοεμβρίου 1937, στο οποίο καταγράφηκε ως επιτακτική ανάγκη η ακύρωση της Συμφωνίας, ώστε να διαφυλαχθούν τα συμφέροντα τόσο των καπνοκαλλιεργητών όσο και των εμπόρων.⁸¹⁸ Η ακύρωση μπορούσε να βασιστεί είτε στο γεγονός ότι η Συμφωνία ήταν μονόπλευρη, είτε στο γεγονός ότι η Εταιρεία δεν εκπλήρωνε τους όρους της. Αν αυτό δεν ήταν εφικτό από την Κυβέρνηση πρότειναν να δοθεί ως αποζημίωση ποσό όχι μεγαλύτερο από £2.500, το οποίο μπορούσε να αποδεχθεί η Εταιρεία για να παραιτηθεί από τα δικαιώματα που είχε και να δεχθεί την ακύρωση της Συμφωνίας.

Ως εκ τούτου, η αναφορά της ειδικής επιτροπής που είχε συσταθεί τον Οκτώβριο 1937 κατέληγε στο συμπέρασμα πως θα ήταν προτιμότερο για το συμφέρον της Αποικίας να τερματιστεί η Συμφωνία.⁸¹⁹ Αυτό θα μπορούσε να γίνει κατορθωτό εάν αποδεικνυόταν πως η Εταιρεία είχε παραβιάσει τους όρους της Συμφωνίας ή εάν αποφαιζόταν να προσφερθεί το ποσό των £2.500 ως αποζημίωση για την ακύρωσή της. Το ποσό αυτό ήταν σημαντικό να διασφαλιστεί πως δεν θα έπρεπε να μεταφερθεί

⁸¹⁵ SA1/940/1933/2, D. L. Blunt προς Pitcairn, 9 Ιουλίου 1937.

⁸¹⁶ SA1/940/1933/2, Διευθυντής Γεωργίας προς Αποικιακό Γραμματέα, 18 Οκτωβρίου 1937.

⁸¹⁷ SA1/940/1933/2, R. G. McNair Scott προς D.L. Blunt, 7 Ιουλίου 1937.

⁸¹⁸ SA1/940/1933/2, Resolution passed by the Council of the Cyprus Chamber of Commerce.

⁸¹⁹ SA1/940/1933/2, Report to His Excellency the Governor on certain aspects of the tobacco industry of Cyprus, 17 Δεκεμβρίου 1937.

στις πλάτες των καλλιεργητών, με την προσφορά μειωμένων τιμών για αγορά της παραγωγής τους. Οι καλλιεργητές δεν θα έπρεπε να επιβαρυνθούν για τον τερματισμό μιας Συμφωνίας από την οποία δεν είχαν επωφεληθεί καθόλου.

Πρόταση για τη διάθεση των συσσωρευμένων αδιάθετων ποσοτήτων κίτρινου καπνού και διαβουλεύσεις για ακύρωση της Συμφωνίας

Μετά το πέρασμα σχεδόν τριών ετών από την εφαρμογή της Συμφωνίας, μεγάλες ποσότητες κίτρινου καπνού συσσωρεύονταν αδιάθετες στα χέρια των καπνοκαλλιεργητών, δημιουργώντας, όπως ήταν αναμενόμενο, κλίμα δυσαρέσκειας έναντι της Κυβέρνησης και συνεχείς διαμαρτυρίες. Μέχρι το τέλος του 1937 οι αδιάθετες ποσότητες υπολογίζονταν στα 5.000 – 6.000 δέματα καπνού και για αυτό η Κυβέρνηση είχε ζητήσει από την Εταιρεία είτε να προχωρήσει με την έκδοση αδειών εξαγωγής των καπνών αυτών στους καλλιεργητές και στους εμπόρους, είτε να αναλάβει να διευθετήσει η ίδια τη διάθεσή τους με οποιοδήποτε άλλο τρόπο.⁸²⁰

Ο Διευθυντής της Εταιρείας R. G. McNair Scott συζήτησε στο Λονδίνο το 1937 το θέμα αυτό με ένα διακεκριμένο καπνέμπορα και μεσίτη, ο οποίος συνεργαζόταν συχνά με την Κυβέρνηση της Ροδεσίας. Ο έμπορος αυτός τον ενημέρωσε ότι λόγω της δυσμενούς κατάστασης που επικρατούσε θεωρούσε πως δεν υπήρχε μεγάλο άνοιγμα στην αγορά για τα κυπριακά κίτρινα καπνά. Παρόλα αυτά, ανέλαβε στο τέλος του έτους να επισκεφθεί την Κύπρο και να εξετάσει τα συγκεκριμένα καπνά, τα οποία χαρακτήρισε ως πολύ χαμηλής ποιότητας, δεματοποιημένα σε καλούπια, αντί σε τόγκα όπως απαιτούνταν, προσβεβλημένα, επίσης, από το σκαθάρι του καπνού.⁸²¹ Ωστόσο, θα μπορούσαν να βρουν αγοραστές στην Ευρώπη, αλλά σε πολύ χαμηλή τιμή, εάν μπορούσαν να καθαριστούν και να δεματοποιηθούν ξανά με κατάλληλο τρόπο. Αυτό όμως που δυσκόλευε ακόμη περισσότερο τη διαδικασία διάθεσής τους ήταν ότι οι ποσότητες αυτές βρίσκονταν διασκορπισμένες στους διάφορους μικροκαλλιεργητές, καθώς και στους εμπόρους, οι οποίοι είχαν τα περισσότερα δέματα. Έτσι, ο χρόνος και τα χρήματα, τα οποία απαιτούνταν για να γίνει διαπραγμάτευση με όλους όσους κατείχαν τα καπνά, και να καθαριστούν και να δεματοποιηθούν ξανά, δεν θα ήταν ανάλογος με τα έσοδα από την πώλησή τους.

Λαμβάνοντας υπόψη την αναφορά του έμπορου για τα καπνά αυτά, η Εταιρεία εισηγήθηκε στην Κυβέρνηση πως δεν θα έπρεπε να εκδοθούν άδειες εξαγωγής στους Κύπριους εμπόρους. Η Εταιρεία θεωρούσε πως εάν παραχωρούνταν άδειες τότε οι έμποροι θα αγόραζαν σε εξευτελιστικές τιμές τα

⁸²⁰ SA1/940/1933/2, R. G. McNair Scott προς τον Κυβερνήτη της Κύπρου, 20 Δεκεμβρίου 1937.

⁸²¹ Στο ίδιο.

καπνά από τους καλλιεργητές, οι οποίοι δεν είχαν τη δυνατότητα να τα εξάγουν οι ίδιοι και να τα πωλήσουν ακολούθως στον ξένο έμπορο, σε τιμή όμως υψηλότερη από αυτήν που θα ήταν διαθέσιμος να προσφέρει. Επίσης, με αυτόν τον τρόπο κακής ποιότητας κυπριακά καπνά θα έφταναν στις ξένες αγορές δυσφημίζοντας το όνομά τους μετά από αρκετό διάστημα. Ως εκ τούτου, η Εταιρεία πρότεινε στην Κυβέρνηση να αναλάβει η ίδια να αγοράσει τα απορριφθέντα καπνά και να τα ετοιμάσει για εξαγωγή. Με αυτόν τον τρόπο, ο έμπορος θα αγόραζε ολόκληρη την ποσότητα των καπνών από την Κυβέρνηση στην τιμή των £1.000, αλλά τα μισά από αυτά τα χρήματα θα αναλάμβανε να τα πληρώσει η Εταιρεία. Από τα απορριφθέντα καπνά, ο έμπορος θα επέλεγε αυτά τα οποία θα μπορούσαν να καθαριστούν, να δεματοποιηθούν ξανά και να τεθούν σε κρύα αποθήκευση, αφού αυτός ήταν ο μοναδικός τρόπος για να διασωθούν από το σκαθάρι.⁸²² Τα καπνά τα οποία θα παρέμεναν ακατάλληλα για πώληση θα καίγονταν ή θα βυθίζονταν στη θάλασσα μετά από οδηγίες των Τελωνειακών Αρχών.

Με αυτόν τον τρόπο η Εταιρεία ανέλαβε έμμεσα τη διάθεση των καπνών, γιατί έτσι εκτιμούσε πως θα βρισκόταν συνολική λύση στο ζήτημα των αδιάθετων καπνών που είχαν απορριφθεί. Άλλωστε, η διάθεση των καπνών αυτών στην αγγλική αγορά ήταν αδύνατη, αφού η χρήση κυπριακών κίτρινων καπνών ήταν σχεδόν εξολοκλήρου περιορισμένη στην παρασκευή τσιγάρων από την Κυπριακή Εταιρεία Σιγαρέτων Λτδ. Η Εταιρεία είχε ήδη στην κατοχή της απόθεμα για έξι χρόνια και μπόρεσε να διαθέσει μόνο μια πολύ μικρή ποσότητα πέρα από αυτή τη χρήση στα δικό της εργοστάσιο.⁸²³ Η τιμή των £1.000, η οποία προτάθηκε από τον έμπορο και την Εταιρεία αναλογούσε περίπου στο 1 γρόσι την οκά. Υπολογίζονταν 30 οκάδες καπνού ανά δέμα και έτσι 6.000 δέματα θα κόστιζαν ακριβώς £1,000. Παράλληλα, στο ποσό που θα έπρεπε να πληρώσει η Κυβέρνηση για την αγορά των καπνών αυτών θα έπρεπε να συνυπολογιστούν ακόμη £150 περίπου, που ήταν τα έξοδα της μεταφοράς και αποθήκευσης στο λιμάνι μέχρι την αγορά τους από τον έμπορο. Έτσι, η πρόταση αυτή δεν φάνηκε καθόλου ικανοποιητική στην Κυβέρνηση για να την δεχθεί.

Αντίθετα με την εκτίμηση της Εταιρείας για τη δυνατότητα διάθεσης των κυπριακών καπνών στην αγγλική αγορά, λίγους μήνες αργότερα, τον Ιούνιο 1938, παρουσιάστηκε μια πρόταση ενδιαφέροντος για αγορά ενός δέματος καπνού από την Εταιρεία Rothmans Ltd, η οποία επιθυμούσε να χρησιμοποιήσει τέτοιο καπνό στην παραγωγή των τσιγάρων της.⁸²⁴ Το ενδιαφέρον αυτό προέκυψε μέσω των γενικών εμπόρων "Morphis & Katsambas", οι οποίοι ήταν οι αντιπρόσωποι εισαγωγείς των τσιγάρων τους στην Κύπρο. Οι έμποροι τούς είχαν προσφέρει ένα δέμα καπνού στην τιμή των 6 γροσιών ανά λίβρα, το οποίο βρήκαν ότι ήταν υψηλής ποιότητας και

⁸²² Στο ίδιο.

⁸²³ Στο ίδιο.

⁸²⁴ SA1/940/1933/3, Διευθύνων Σύμβουλος Rothmans Ltd προς Γραμματέα Γραφείου Πληροφοριών Κυβέρνησης της Κύπρου στο Λονδίνο, 23 Ιουνίου 1938.

σε ανταγωνίσιμη τιμή για την αγορά. Όταν πληροφορήθηκε την προσφορά αυτή η Κυπριακή Εταιρεία Σιγαρέτων πλησίασε την εταιρεία Rothmans και πρόσφερε δείγματα καπνού τα οποία διέθετε η ίδια. Η Rothmans δεν τα αποδέχθηκε, γιατί τα χαρακτήρισε ως χαμηλής ποιότητας, ώστε να μην μπορούν να χρησιμοποιηθούν και να πωληθούν ως κυπριακά τσιγάρα. Παράλληλα, η τιμή τους χαρακτηρίστηκε ως ιδιαίτερα υψηλή, αφού στοίχιζαν κατ' ελάχιστον 1 σελίνι τη λίβρα.⁸²⁵ Έτσι, η Rothmans βρήκε πιο ενδιαφέρουσα την προσφορά των δικών της εμπορών και ήταν πρόθυμη να προχωρήσει με την αγορά τους, αλλά εξαιτίας του περιορισμού των εξαγωγών στην Αγγλία, λόγω του μονοπωλίου της Συμφωνίας, η εμπορική πράξη δεν μπορούσε να συνεχιστεί. Ήταν, λοιπόν, φανερό πως η Συμφωνία περιόριζε σημαντικά τις πωλήσεις του κυπριακού καπνού στην Αγγλία και εμπόδιζε την ανάπτυξη του τομέα στο νησί.

Ως εκ τούτου, η επιτροπή, η οποία είχε συσταθεί για να μελετήσει την κατάσταση τον Οκτώβριο 1937, αποφάσισε πως εάν η πώληση και εξαγωγή των καπνών αφηνόταν ελεύθερη με τον τερματισμό της Συμφωνίας, θα βρισκόταν αγορά για τα κυπριακά καπνά και μάλιστα σε υψηλότερη τιμή από την προσφερόμενη.⁸²⁶ Αναφορικά με τις αγορές της Ευρώπης η κατάσταση η οποία επικρατούσε είχε διαφοροποιηθεί από το 1928, δηλαδή με τη μεγάλη οικονομική κρίση, όπου επιβλήθηκαν άκαμπτοι έλεγχοι επί του εμπορίου από τις χώρες παραγωγής, με σκοπό να προωθήσουν τις δικές τους πωλήσεις στην αγορά.⁸²⁷ Αντίθετα, τα προηγούμενα χρόνια επικρατούσε μεγαλύτερη εμπορική ελευθερία του καπνού, παρόλο που εφαρμόζονταν πολιτικές έλεγχων και μονοπωλίων (Regies) και έτσι οι ευρωπαϊκές χώρες μπορούσαν να αγοράσουν καπνό από διάφορες αγορές, είτε από τις χώρες προέλευσής του, είτε από εμπορικά λιμάνια στα οποία εισαγόταν (Άμστερνταμ, Λονδίνο κλπ). Στόχος ήταν η εξασφάλιση της χαμηλότερης τιμής και όχι τόσο η ποιότητα.

Λόγω, λοιπόν, των συνθηκών αυτών το Υπουργείο Αποικιών εκτιμούσε πως δεν υπήρχαν ιδιαίτερες ευκαιρίες πλέον για την κυπριακό καπνό να βρει εύκολα αγοραστές στην Ευρώπη, επειδή οι προμήθειες που μπορούσε να προσφέρει ήταν μικρές και παρουσίαζαν διακυμάνσεις.⁸²⁸ Επιπλέον, πολλές από αυτές τις αγορές, οι οποίες υπήρχαν πριν από το 1929 είχαν κλείσει και οι πωλήσεις σε αυτές δεν θα μπορούσαν να αναζωογονηθούν σε σημαντικό βαθμό. Έτσι, αναμενόταν ότι ένα συγκεκριμένο μικρό ποσοστό καπνού θα μπορούσε μόνο να πωληθεί σε πολύ χαμηλές τιμές στις δημοπρασίες που διοργανώνονταν στο λιμάνι του Άμστερνταμ. Προοπτικές για πώληση του κυπριακού ανατολικού καπνού άνοιγαν πια στις αγορές των Η.Π.Α.

⁸²⁵ Στο ίδιο.

⁸²⁶ Στο ίδιο.

⁸²⁷ SA1/940/1933/3, G. L. M. Clauson προς A. B. Wright, 25 Νοεμβρίου 1938.

⁸²⁸ Στο ίδιο.

Πίνακας 22: Η παραγωγή και οι εξαγωγές κίτρινου κυπριακού καπνού σε λίβρες ανά χιλιάδες, 1929 - 1937							
Έτος	Παραγωγή Κίτρινου Καπνού	Εξαγωγές Κίτρινου Καπνού			Κυπριακός Καπνός στο Ηνωμένο Βασίλειο		
		Ηνωμένο Βασίλειο	Άλλες Χώρες	Σύνολο	Εισαγωγές Καπνού		Αναλήψεις (ανοιχτόχρωμα και σκούρα)
					Ανοιχτόχρωμα	Σκούρα	
1929	405	--	--	--	393		113
1930	140	22	60	82	342		166
1931	28	39	4	43	249		188
1932	11	93	18	111	231		238
1933	81	88	--	88	350		244
1934	887	112	1	113	113	257	210
1935	502	169	3	172	184	275	228
1936	255	147	53	200	139	86	248
1937	33	153	21	174	152	130	245

Πηγή: SA1/940/1933/3, G. L. M. Clauson προς A. B. Wright, 25 Νοεμβρίου 1938

Παρά τις προβλέψεις αυτές, ο τερματισμός της Συμφωνίας θεωρούνταν ως η επιλογή η οποία θα επέφερε ηρεμία και ομαλότητα στον τομέα. Ωστόσο, η Επιτροπή η οποία ανέλαβε να μελετήσει το θέμα και την εξεύρεση τρόπου για τον τερματισμό της Συμφωνίας, διαβεβαίωσε ότι η Εταιρεία δεν είχε παραβιάσει τους όρους της και ούτε αμφισβήτησε τις αποφάσεις του Ειδικού Αξιολογητή για την απόρριψη των καπνών. Τα πρώτα δύο χρόνια η Εταιρεία είχε βρεθεί με ποσότητες καπνού, οι οποίες ήταν πολύ περισσότερες από όσες χρειαζόταν και για αυτό τα επόμενα χρόνια ενδιαφερόταν να εξασφαλίσει μόνο όσες της ήταν απαραίτητες. Επιπλέον, τα μέλη της επιτροπής δέχονταν πως ήταν λανθασμένη η αντίληψη των προμηθευτών ότι η «Συμπληρωματική Συμφωνία» δεν επέτρεπε μια αποστολή από δέματα καπνού, τα οποία είχαν απορριφθεί, να διαφοροποιηθεί, ώστε να συμβαδίζει με τις κατηγορίες που μπορούσαν να γίνουν αποδεχτές. Από όλες τις περιπτώσεις, οι οποίες είχαν παρουσιαστεί στον Ειδικό Αξιολογητή για επανεξέταση μόνο μια είχε λάβει άδεια για να επανα-προσφερθεί στην Εταιρεία. Οι υπόλοιπες αποστολές δεμάτων, οι οποίες είχαν κατατεθεί για εξέταση από τον Ειδικό απορρίφθηκαν, είτε γιατί δεν περιλάμβαναν καθόλου καπνά πρώτης ποιότητας και δεν μπορούσαν να τεθούν κάτω από καμιά κατηγορία, είτε γιατί είχαν μολυνθεί από το σκαθάρι. Για αυτό εκτιμούνταν πως δεν υπήρχαν καθόλου διαμαρτυρίες στην Κυβέρνηση από τους προμηθευτές σχετικά με την εφαρμογή των συμφωνιών. Αντίθετα, οι διαμαρτυρίες προέρχονταν από τη δυσαρέσκεια που υπήρχε από το γενικό πλαίσιο του μονοπωλίου, που εφαρμοζόταν στον τομέα από τους όρους της Συμφωνίας συνολικά.

Εν κατακλείδι, η επιτροπή εισηγούνταν πως στην περίπτωση που αποφαιζόταν από την Κυβέρνηση ο τερματισμός της Συμφωνίας, η εξαγωγή καπνών από την Κύπρο να τεθεί υπό έλεγχο με την τροποποίηση του Εξαγωγικού Νόμου του 1933 για την Αγροτική Παραγωγή⁸²⁹ και τη συμπερίληψη σε αυτόν και των μη βιομηχανοποιημένων καπνών.⁸³⁰ Επιπλέον, έλεγχος θα μπορούσε να επιβληθεί και από τον Διευθυντή Γεωργίας με την τροποποίηση του Νόμου περί Καπνού του 1932, ώστε να μπορεί να αρνηθεί την έκδοση αδειών καλλιέργειας σε όσους δεν κατείχαν την απαιτούμενη έκταση γης και τις κατάλληλες εγκαταστάσεις για την αποξήρανση, αποθήκευση και ζύμωση του καπνού. Με αυτές δηλαδή τις δύο τροποποιήσεις στον Νόμο θα μπορούσε να διασφαλιστεί η πολιτική που επιθυμούσε η Κυβέρνηση να επιβάλει μέσα από την εφαρμογή της Συμφωνίας, δηλαδή ότι μόνο ο μη εμπορεύσιμος καπνός δεν θα μπορούσε να εξάγεται από τη χώρα.

Έχοντας, λοιπόν, αξιολογήσει την κατάσταση η βρετανική διοίκηση, που είχε δημιουργηθεί στον τομέα από την εφαρμογή της Συμφωνίας τον Μάρτιο 1935 και εξής, ο Κυβερνήτης το 1938 εισηγήθηκε όπως αρχίσουν οι συζητήσεις για τον τερματισμό της Συμφωνίας.⁸³¹ Αυτό που αναμενόταν να καθορίσει, όμως, το πλαίσιο των συζητήσεων που θα ακολουθούσαν για την ακύρωση της Συμφωνίας ήταν η απόφαση της ίδιας της Εταιρείας. Συγκεκριμένα, εάν ο McNair Scott, ο οποίος ουσιαστικά αποτελούσε τον μοναδικό εκπρόσωπο της Εταιρείας, αποφάσιζε να μη ζητήσει την ανανέωσή της, τότε αυτόματα θα τερματιζόταν. Αντίθετα, όμως, εάν ζητούσε τη συνέχισή της, τότε η Κυβέρνηση θα αναγκαζόταν η ίδια να την τερματίσει και να πληρώσει για αυτό χρηματική αποζημίωση. Η τελική απόφαση της Εταιρείας θα λαμβανόταν αφού ο Scott θα επισκεπτόταν την Κύπρο τον Σεπτέμβριο του 1938.⁸³²

Ωστόσο, η βρετανική διοίκηση πριν συζητήσει το θέμα με την Εταιρεία σχετικά με την τιμή, την οποία θα μπορούσε να αποδεχθεί ως αποζημίωση για να δεχτεί τον τερματισμό της Συμφωνίας, είχε αποφασίσει να μελετήσει περαιτέρω την κατάσταση. Οι πωλήσεις της Εταιρείας εξακολουθούσαν σταθερές και αντιστοιχούσαν στις 40.000 έως 50.000 λίβρες ανά έτος.⁸³³ Αυτές αναλογούσαν με 15.000 οκάδες και σύμφωνα με τη μέση τιμή αγοράς τους, η οποία ανερχόταν στο 1 σελίνι την οκά,

⁸²⁹ Ο «Εξαγωγικός Νόμος για την Αγροτική Παραγωγή του 1933» τέθηκε σε εφαρμογή την 1^η Σεπτεμβρίου 1933 και στόχος ήταν μέσα από τις πρόνοιές του να δημιουργηθεί καλή φήμη για την αγροτική παραγωγή, η οποία θα εξαγόταν από την Κύπρο με στόχο την ανάπτυξη και βελτίωση του κλάδου. Συγκεκριμένα, ο Νόμος προέβλεπε την επιθεώρηση - έλεγχο και κατηγοριοποίηση από τους επιθεωρητές, οι οποίοι θα διορίζονταν από τον Διευθυντή Γεωργίας, της αγροτικής παραγωγής που θα γινόταν εξαγωγή σε οποιαδήποτε χώρα όριζε ο Κυβερνήτης στην οποία θα έπρεπε ο Νόμος αυτός να εφαρμοστεί. Βλ. *The Cyprus Gazette*, "No. 735. Order of His Excellency the Governor, The Agricultural Produce (Export) Law, 1933", 18 Αυγούστου 1933, σ. 535 · *The Cyprus Gazette*, "No. 184. A Bill entitled a Law to provide for the grading and proper packing and the examination of agricultural produce indented for export", 27 Φεβρουαρίου 1933, σ. 123-126.

⁸³⁰ SA1/940/1933/2, R. G. McNair Scott προς Κυβερνήτη της Κύπρου, 20 Δεκεμβρίου 1937.

⁸³¹ SA1/940/1933/3, G. L. M. Clauson προς Major A. B. Wright, 21 Ιουλίου 1938.

⁸³² Στο ίδιο.

⁸³³ Στο ίδιο.

το ποσό που θα έπρεπε να πληρωθεί στους καλλιεργητές ήταν £750.⁸³⁴ Σε αυτό το ποσό, βέβαια, θα έπρεπε να συνυπολογιστεί και το κόστος της επεξεργασίας, το οποίο ανερχόταν κατά μέσο όρο σε 2 σελίνια την οκά. Έτσι, το συνολικό ποσό το οποίο θα ξοδευόταν από την Εταιρεία στην Κύπρο υπολογιζόταν μόλις στις £2,250, ενώ για το έτος 1938 το ποσό θα ήταν ακόμη μικρότερο, αφού ο καπνός που θα αγόραζε υπολογιζόταν στις 10.000 λίβρες. Αντίθετα, όμως, με τους όρους της Συμφωνίας η Εταιρεία θα έπρεπε να έχει καταθέσει στην τράπεζα το ποσό των £5.000 για την αγορά κίτρινου καπνού και για τα έξοδα λειτουργίας της Εταιρείας. Επιπλέον, δεσμευόταν να αναλάβει να αυξήσει το κεφάλαιό της στις £40.000, αλλά καμιά ενέργεια δεν είχε γίνει αυτή προς αυτή την κατεύθυνση, γεγονός το οποίο θα μπορούσε να παρουσιαστεί ως παραβίαση της Συμφωνίας. Αντίθετα, η Εταιρεία είχε στην κατοχή της ποσότητες καπνού, οι οποίες θα μπορούσαν να καλύψουν την κατανάλωση πέντε ετών και έτσι με ευκολία πρότεινε να μειώσει τις δραστηριότητές της και να ξοδέψει περίπου £2.000 - £3.000.⁸³⁵

Στην υιοθέτηση αυτής της στάσης βοήθησε και η μείωση στην καλλιεργήσιμη γη και κατ' επέκταση της παραγωγής καπνού. Το 1936 η καλλιεργήσιμη έκταση ανερχόταν στις 2.670 σκάλες και το 1937 είχε μειωθεί δραματικά στις 971 σκάλες και ως εκ τούτου σημαντικά μειωμένη ήταν και η παραγωγή του έτους σε καπνό κατάλληλο για εξαγωγή, η οποία υπολογιζόταν στα 120 δέματα των 80 λιβρών.⁸³⁶ Ακόμη μικρότερη αναμενόταν να είναι και η εσοδεία του 1938 (400 δέματα ή 30.000 λίβρες). Με αυτόν τον τρόπο η Εταιρεία είχε την ευκαιρία να μειώσει ακόμη περισσότερο τις αδιάθετες ποσότητές της στα χρόνια που θα ακολουθούσαν, ώστε να μπορεί να διατηρεί απόθεμα μόνο για τρία έτη, που ήταν αρκετό για να συνεχίσει τις εργασίες της.

Παρόλα αυτά, σημαντικό ήταν το γεγονός ότι η Εταιρεία είχε καταφέρει να οικοδομήσει μια φήμη για τον κυπριακό καπνό και τα κυπριακά τσιγάρα στην αγγλική αγορά και αυτό θα έπρεπε αναμφίβολα να προσμετρηθεί στις θετικές επιδράσεις. Από το 1932 και μετά οι αναλήψεις καπνού ήταν σταθερά υψηλές σε σύγκριση με τα τρία προηγούμενα έτη, αν και στα αριθμητικά στοιχεία δεν παρουσιαζόταν διαχωρισμός μεταξύ ανοιχτόχρωμων και σκούρων καπνών. Τα κυπριακά τσιγάρα είχαν γίνει περισσότερο γνωστά και δημοφιλή, όπως επίσης και πιο προσβάσιμα στο καπνιστικό κοινό, αφού μπορούσε να τα προμηθευτεί από τον πάγκο στα σημεία πώλησης ακόμη και στις μικρές πόλεις της Αγγλίας.⁸³⁷ Η Εταιρεία κατάφερε να παρασκευάζει καλοφτιαγμένες, ωραίες σε γεύση και ελκυστικές σε εμφάνιση μάρκες τσιγάρων, οι οποίες αποκτούσαν θέση, περιορισμένη μεν, αλλά καθοριστική σε μία ανταγωνιστική αγορά. Εκτιμούνταν, λοιπόν, πως εάν συνέχιζε η προσπάθεια αυτή οι πωλήσεις θα αυξάνονταν και ως εκ τούτου θα αυξανόταν και η ζήτηση του κυπριακού

⁸³⁴ SA1/940/1933/3, Διευθυντής Γεωργίας και Ελεγκτής Τελωνείων προς Αποικιακό Γραμματέα, 2 Αυγούστου 1938.

⁸³⁵ Στο ίδιο.

⁸³⁶ Στο ίδιο.

⁸³⁷ SA1/940/1933/3, G. L. M. Clauson προς A. B. Wright, 25 Νοεμβρίου 1938.

καπνού. Το έργο αυτό δεν ήταν εύκολο, αφού η ζήτηση ανατολικών καπνών στην αγγλική αγορά δεν ήταν ιδιαίτερα μεγάλη και ούτε αναμενόταν να επεκταθεί, με το μεγαλύτερο ποσοστό της, σε αντίθεση με τα καπνά Βιρτζίνια, να επικεντρώνεται στα ανώτερης κλάσης καπνά, με τα οποία ο κυπριακός καπνός δεν μπορούσε να συγκριθεί. Συγκεκριμένα, τα «τουρκικά» ή «αιγυπτιακά» τσιγάρα ήταν υψηλής τιμής και απευθύνονταν στους απαιτητικούς καπνιστές, ενώ οι καπνοβιομήχανοι που ασχολούνταν με αυτά είχαν μεγάλα περιθώρια κέρδους και για αυτό τους ενδιέφερε ιδιαίτερα η ποιότητα του καπνού που προμηθεύονταν.⁸³⁸

Εντούτοις, τα κυπριακά τσιγάρα κατάφεραν να καταστούν ίσως η πιο γνωστή μάρκα από τα «τουρκικά» τσιγάρα, με τη μεγαλύτερη πώληση στην Αγγλία, η οποία αντιστοιχούσε περίπου σε 45.000 λίβρες τον χρόνο, δηλαδή στο 10% του συνόλου, που καταδείκνυε πόσες πολλές μάρκες υπήρχαν, με την καθεμιά να έχει ένα ξεχωριστό ποσοστό κυκλοφορίας.⁸³⁹ Για τον λόγο, αυτό, ορθά περηφανευόταν πως είχε καταφέρει να δημιουργήσει τόσο καλή φήμη, που οι πωλήσεις του κυπριακού καπνού ήταν οι μεγαλύτερες από οποιαδήποτε άλλα τσιγάρα από ανατολικά καπνά.⁸⁴⁰ Βέβαια, οι υψηλές πωλήσεις για αυτό το είδος τσιγάρων οφείλονταν και στο γεγονός ότι ήταν φθηνά και ήταν ήδη γνωστά στην αγορά πριν ξεκινήσει να ασχολείται με τον τομέα ο McNair Scott.⁸⁴¹

Παρόλα αυτά, το αρνητικό κλίμα το οποίο επικρατούσε στο νησί εναντίον της Εταιρείας δεν άφηνε κανένα περιθώριο στους ντόπιους να εκτιμήσουν τα οποιαδήποτε οφέλη υπήρχαν, αφού άλλωστε κανένα κέρδος οι ίδιοι δεν αποκόμιζαν. Ενδεικτικό της κατάστασης αποτελούσε η επίσκεψη του Ν. Γαβριήλ, γραμματέα της ένωσης καπνοκαλλιεργητών Τρικώμου στο Λονδίνο, τον Οκτώβριο 1938 με σκοπό να έρθει σε συνεννόηση με την Εταιρεία για κατάργηση της Συμφωνίας.⁸⁴² Παράλληλα, ο Γαβριήλ εκ μέρους της ένωσης είχε υποβάλει υπόμνημα στη βρετανική κυβέρνηση, στο οποίο διαμαρτύρονταν για την άδικη απόρριψη χιλιάδων κάπνων κυπριακού καπνού από την Εταιρεία, η οποία χαρακτηριζόταν ως μία μικρή εταιρεία με περιορισμένες δραστηριότητες στο Λονδίνο.⁸⁴³

Αρνητικά όμως επηρεαζόταν και η Εταιρεία από την επικρατούσα κατάσταση στο νησί, αφού δεν κατάφερε στο διάστημα αυτό να σχεδιάσει με ψυχραιμία ένα σύστημα, όπου η ετήσια παραγωγή ήταν σημαντικά μικρότερη από την ετήσια κατανάλωση.⁸⁴⁴ Επίσης, η δυσμενής κατάσταση αναμενόταν να καταστεί ακόμη χειρότερη, αφού με τη φθίνουσα πορεία που είχε η καπνοκαλλιέργεια, η Εταιρεία δεν θα είχε καπνό για να καλύψει τις ανάγκες που είχε δημιουργήσει. Εντούτοις, στις 24 Νοεμβρίου 1938 ο Διευθυντής της Εταιρείας ενημέρωσε επίσημα τον Αποικιακό

⁸³⁸ Στο ίδιο.

⁸³⁹ Στο ίδιο.

⁸⁴⁰ SA1/940/1933/3, G. L. M. Clauson προς A. B. Wright, 21 Ιουλίου 1938.

⁸⁴¹ SA1/940/1933/3, A. B. Wright προς G. L. M. Clauson, 11 Αυγούστου 1938.

⁸⁴² SA1/940/1933/3, Extract from Press Officer's Report, 18 Οκτωβρίου 1938.

⁸⁴³ Στο ίδιο.

⁸⁴⁴ SA1/940/1933/3, G. L. M. Clauson προς A. B. Wright, 21 Ιουλίου 1938.

Γραμματέα ότι η Εταιρεία θα ασκούσε το δικαίωμά της για να ανανεώσει τη Συμφωνία για ακόμη πέντε χρόνια, ξεκινώντας από την 1^η Μαρτίου 1940.⁸⁴⁵ Ο McNair Scott ζήτησε την ανανέωση της Συμφωνίας αφού θεωρούσε πως ήταν λανθασμένο κριτήριο για αξιολόγηση της Συμφωνίας η πτωτική πορεία που κατέγραφε η καπνοκαλλιέργεια, αλλά θα έπρεπε ληφθεί υπόψη ο όγκος της συνολικής παραγωγής κατά την περίοδο εφαρμογής της.⁸⁴⁶ Συγκεκριμένα, από το 1934 μέχρι και το 1937 η συνολική παραγωγή καπνού ήταν 598.906 οκάδες με μέσο όρο ανά έτος τις 149.749 οκάδες, σε αντίθεση με το σύνολο της παραγωγής από το 1930 μέχρι το 1933, όπου ήταν 154.167 οκάδες με μέσο όρο ανά έτος τις 38.542 οκάδες. Έτσι, η παραγωγή κατά την περίοδο ισχύος της Συμφωνίας παρουσιαζόταν να είναι τέσσερις φορές μεγαλύτερη από τα προηγούμενα χρόνια.

Πίνακας 23: Παραγωγή κίτρινου φύλλου καπνού, 1930-1937	
Έτος	Παραγωγή σε οκάδες
1930	49,981
1931	9,971
1932	65,308
1933	28,907
1934	316,906
1935	179,316
1936	90,993
1937	11,730

Πηγή: SA1/940/1933/3, Επιστολή Διευθυντή Εταιρείας Κυπριακών Σιγαρέτων Λτδ. προς Υπουργείο Αποικιών, Λονδίνο, 9 Σεπτεμβρίου 1938.⁸⁴⁷

Επιπλέον, για τον Scott ο σημαντικότερος παράγοντας για την εγχώρια ανάπτυξη του τομέα δεν θα έπρεπε να ήταν η παραγωγή αλλά η κατανάλωση του καπνού, η οποία ήταν αρκετά περιορισμένη, αφού επρόκειτο για χαμηλής ποιότητας φύλλο. Ως εκ τούτου, δεν θα ήταν συνετό για την οικονομία του τόπου να αυξηθεί η παραγωγή χωρίς να υπάρχει η ανάλογη ζήτηση, η οποία στα χρόνια της Συμφωνίας ουσιαστικά οφειλόταν στις ενέργειες της Εταιρείας. Άλλωστε, από τους βασικούς

⁸⁴⁵ SA1/940/1933/3, Διευθυντής Κυπριακής Εταιρείας Σιγαρέτων προς Αποικιακό Γραμματέα, 24 Νοεμβρίου 1938.

⁸⁴⁶ Στο ίδιο.

⁸⁴⁷ Σημειώνεται ότι τα στοιχεία που αφορούν στην παραγωγή κίτρινου φύλλου καπνού σε οκάδες αντιστοιχούν με τα ανάλογα στοιχεία που δίνονται στον αμέσως προηγούμενο πίνακα. Υπάρχει μονάχα μία διαφοροποίηση, η οποία αφορά στο έτος 1932, όπου η παραγωγή στον πίνακα αυτό είναι πολύ μεγαλύτερη σε σχέση με τον προηγούμενο, δηλαδή οι 65,308 οκάδες αντιστοιχούν σε 183 λίβρες και όχι σε 11 λίβρες, αφού 1 οκά ισοδυναμούσε με 2,8 λίβρες. Βλ.: "Currency, weights and measurements", *Report by her Majesty's High Commissioner for the year ending 31st March 1885*, Λονδίνο 1886, σ. 9.

στόχους της Συμφωνίας ήταν η αποφυγή των απότομων αυξομειώσεων στην τιμή του καπνού και η εφαρμογή μιας σωστής πολιτικής προώθησης του προϊόντος, ώστε να επιτευχθεί ισορροπία μεταξύ της παραγωγής και της ζήτησης. Ανωμαλία, βέβαια, μεταξύ της παραγωγής και της ζήτησης δημιουργήθηκε με την τεράστια εσοδεία του 1934, η οποία έφτασε τις 316.906 οκάδες και οφειλόταν στις λανθασμένες οδηγίες του Διευθυντή Γεωργίας, ο οποίος είχε συμβουλέψει τους καλλιεργητές πως θα μπορούσαν να καλλιεργήσουν ελεύθερα καπνό, αφού γίνονταν ενέργειες από την Κυβέρνηση για την εξασφάλιση της διάθεσής τους.⁸⁴⁸ Ωστόσο, παρά τον αυξημένο όγκο παραγωγής η Εταιρεία κατάφερε να αγοράσει στο πρώτο έτος εφαρμογής της Συμφωνίας 168.560 οκάδες καπνού, δηλαδή 35.720 οκάδες περισσότερες από το σύνολο των εξαγωγών των πέντε προηγούμενων ετών (1930-1934), οι οποίες αντιστοιχούσαν σε 132.840 οκάδες.⁸⁴⁹ Επιπλέον, ο Scott υπερασπιζόμενος τις ενέργειες της Εταιρείας τον Σεπτέμβριο 1938, πριν ανακοινώσει την απόφασή του για συνέχιση της Συμφωνίας, δήλωσε στο Υπουργείο Αποικιών στο Λονδίνο πως το ποσό που είχε δαπανηθεί στην Κύπρο για την αγορά καπνού, ενοικίαση αποθηκών, μεταφορές, μισθούς κλπ έφτανε τις £20.000. Ένα τόσο μεγάλο ποσό, υποστήριζε, δεν θα εισέρρεε στην Κύπρο εάν δεν υπήρχε η Συμφωνία.

Αναφορικά με τη μείωση της παραγωγής η Εταιρεία θεωρούσε ότι δεν οφειλόταν στους όρους της Συμφωνίας, αλλά στη στάση που επιδείκνυαν οι έμποροι έναντί της, η οποία επέβαλε μονοπώλιο στις εξαγωγές στο Ηνωμένο Βασίλειο. Άλλωστε, κατά την εκτίμηση του Scott οι έμποροι ήταν αυτοί που έλεγχαν τον τομέα.⁸⁵⁰ Η Συμφωνία εγγυόταν τιμές στους καλλιεργητές πολύ πιο συμφέρουσες από προηγουμένως, δικαίωμα έφεσης, πληρωμή σε μετρητά και κανένα περιορισμό στην παραγωγή. Έτσι, εάν υπήρχε συνεργατικό πνεύμα μεταξύ των εμπόρων, οι αντιδράσεις που υπήρχαν σχετικά με τα ποσοστά της κάθε ποιότητας θα μπορούσαν να ξεπεραστούν. Οι έμποροι είχαν τη δυνατότητα να αντιληφθούν εύκολα τις απαραίτητες ποσότητες κάθε κατηγορίας που θα έπρεπε να περιέχει το κάθε δέμα, ενώ όσοι δεν μπορούσαν, είχαν την ευκαιρία να ζητήσουν οδηγίες από το Τμήμα Γεωργίας.

Ως εκ τούτου, μόνο για πολιτικούς λόγους, θεωρούσε ο Scott, πως θα μπορούσε η Κυβέρνηση της Κύπρου να ζητήσει τον τερματισμό της Συμφωνίας και σε αυτό τον λόγο δεν ήταν δυνατόν να εκφραστεί καμιά αντίρρηση. Αναμενόταν, όμως, να δοθεί αποζημίωση για τις ζημιές που θα είχε η Εταιρεία, αφού είχε υπολογιστεί πως η Συμφωνία θα παρέμενε σε ισχύ μέχρι το 1945.⁸⁵¹ Για τον λόγο

⁸⁴⁸ SA1/940/1933/3, Διευθυντής Εταιρείας Κυπριακών Σιγαρέτων προς Υπουργείο Αποικιών, 9 Σεπτεμβρίου 1938.

⁸⁴⁹ SA1/940/1933/3, Επιστολή Διευθυντή Εταιρείας Κυπριακών Σιγαρέτων Λτδ. προς Υπουργείο Αποικιών, Λονδίνο, 9 Σεπτεμβρίου 1938.

⁸⁵⁰ SA1/940/1933/5, Επιστολή από Διευθυντή Εταιρείας Κυπριακών Σιγαρέτων Λτδ. προς Υπουργείο Αποικιών Λονδίνο, 3 Αυγούστου 1939.

⁸⁵¹ SA1/940/1933/3, Διευθυντής Εταιρείας Κυπριακών Σιγαρέτων Λτδ προς Υπουργείο Αποικιών, 9 Σεπτεμβρίου 1938.

αυτό, ισχυρίστηκε πως είχαν ξοδέψει λεφτά στην προώθηση του καπνού, ώστε να απολαύσουν τα επόμενα χρόνια τα θετικά αποτελέσματα. Το ποσό αυτό ανερχόταν στις £8.000 και ως εκ τούτου, με τον τερματισμό της Συμφωνίας θα έχαναν το μισό από αυτό το ποσό. Παράλληλα, με τον τερματισμό της Συμφωνίας θα αντιμετώπιζαν δυσκολίες στο να διαθέσουν τα αποθέματα που είχαν, αφού χάνοντας το μονοπώλιο, επιπλέον ποσότητες κυπριακού καπνού θα έφταναν στην αγγλική αγορά. Εξαιτίας αυτού, η ομαλή διάθεση των αποθεμάτων που είχαν θα διαταρασσόταν και θα μπορούσαν να διατεθούν μόνο σε πολύ χαμηλή τιμή. Στις ζημιές της Εταιρείας, επομένως, προστίθετο ακόμη το ποσό των £2.900, όπως εκτιμούσε ο Scott ότι στοίχιζαν τα αποθέματα καπνού, τα οποία αντιστοιχούσαν σε 1.600 δέματα.⁸⁵²

Η Εταιρεία δεν ζητούσε μόνο αποζημίωση για τις ισχυριζόμενες απώλειες της, αλλά επίσης και για τον ανταγωνισμό που θα είχε από άλλα κυπριακά τσιγάρα, που θα έφταναν στην αγορά της Αγγλίας και θα ανταγωνίζονταν τα δικά της. Η αγορά των τσιγάρων από ανατολικά καπνά ήταν ήδη πολύ περιορισμένη και υπολογιζόταν στο 4% (το υπόλοιπο ποσοστό ανήκε στα καπνά Βιρτζίνια) και ως εκ τούτου, ο ανταγωνισμός θα την συρρίκωνε ακόμη περισσότερο.⁸⁵³ Για τον λόγο αυτό η Εταιρεία θα αναγκαζόταν να αυξήσει το ποσό των μπόνους που θα έδινε στους διανομείς, που υπολογιζόταν περίπου στις £850. Συνεπώς, ο Scott δεν επιθυμούσε τον τερματισμό της Συμφωνίας αφού θα επέφερε ζημιές στην Εταιρεία, τις οποίες η κυπριακή Κυβέρνηση θα έπρεπε να αποπληρώσει εάν προχωρούσε στον τερματισμό της.

Ο ισχυρισμός αυτός του Scott δεν έβρισκε σύμφωνο το Υπουργείο Αποικιών, το οποίο θεωρούσε πως ακόμη και εάν οι εξαγωγές αφήνονταν ελεύθερες στην Κύπρο μόνο λίγη ποσότητα καπνού θα μπορούσε να φτάσει στους καπνοβιομήχανους στην Αγγλία.⁸⁵⁴ Η ποσότητα αυτή βέβαια δεν θα προοριζόταν ολόκληρη για την παρασκευή αμιγώς κυπριακών τσιγάρων, αλλά θα δινόταν και για ανάμειξη στα χαρμάνια των τσιγάρων μικρών ιδιωτικών εταιριών. Στην αγορά της Αγγλίας αναμενόταν, όμως, να φτάσουν άλλες μάρκες κυπριακών τσιγάρων από Έλληνες καπνοβιομήχανους, οι οποίοι θα εκμεταλλεύονταν την καλή φήμη της Εταιρείας και αυτό θα οδηγούσε αναμφίβολα σε μείωση των κερδών. Έτσι, θα μπορούσε να είναι ασύμφορο τόσο για την Εταιρεία, όσο και για τους υπόλοιπους καπνοβιομήχανους, να συνεχίσουν με την πώληση κυπριακών τσιγάρων, γεγονός που έμμεσα θα επηρέαζε αρνητικά και τους καπνοκαλλιεργητές.

⁸⁵² Στο ίδιο.

⁸⁵³ SA1/940/1933/3, G. L. M. Clauson προς A. B. Wright, 25 Νοεμβρίου 1938. Σύμφωνα με την αναφορά του Υπουργείου Αποικιών τα στατιστικά στοιχεία στην Αγγλία μέχρι το 1934 δεν διαχώριζαν τις εισαγωγές καπνού μεταξύ ανοιχτόχρωμων και σκούρων καπνών και ήταν πολύ δύσκολο να διαπιστωθεί η ποσότητα των κίτρινων κυπριακών καπνών, η οποία εισαγόταν στη χώρα. Επίσης, ούτε στις στατιστικές που αφορούσαν στην κατανάλωση και εξαγωγή καπνού δεν διαχώριζαν τα ανοιχτόχρωμα και σκουρόχρωμα καπνά. Ως εκ τούτου, μόνο η Κυπριακή Εταιρεία Σιγαρέτων μπορούσε να παρέχει αριθμητικά δεδομένα για την κατανάλωση των κυπριακών κίτρινων καπνών στην Αγγλία.

⁸⁵⁴ SA1/940/1933/3, G. L. M. Clauson Major A. B. Wright, 25 Νοεμβρίου 1938.

Το Υπουργείο Αποικιών λαμβάνοντας υπόψη τις οικονομικές απαιτήσεις της Εταιρείας για αποζημίωση μετά τον τερματισμό της Συμφωνίας εισηγούνταν τη συνέχισή της αλλά να αφορά αποκλειστικά σε εξαγωγές στην αγορά του Ηνωμένου Βασιλείου.⁸⁵⁵ Παράλληλα, όμως, η Εταιρεία θα συνέχιζε με τη δέσμευσή της να αγοράζει όλη την ποσότητα κατάλληλου καπνού, η οποία θα της προσφερόταν. Για το Υπουργείο Αποικιών αυτή η λύση ουσιαστικά αποσκοπούσε στην εξασφάλιση της ηρεμίας στις τάξεις των καλλιεργητών και των εμπόρων και όχι στην επίλυση του προβλήματος, αφού θεωρούσε πως οι αγορές που υπήρχαν για τον κυπριακό καπνό ήταν πολύ περιορισμένες και οι τιμές πολύ χαμηλές. Με βάση την εκτίμησή του ουσιαστική λύση για τη θέσπιση μιας υγιούς βάσης για την ανάπτυξη του τομέα αυτού της γεωργικής οικονομίας της Κύπρου ήταν η ενθάρρυνση της εγχώριας κατανάλωσης του καπνού.

Η πρόταση του Υπουργείου Αποικιών για συνέχιση της Συμφωνίας με τον περιορισμό των εξαγωγών στο Ηνωμένο Βασίλειο έγινε αποδεκτή από τον Κυβερνήτη.⁸⁵⁶ Επιπλέον, η Κυβέρνηση θεωρούσε απαραίτητη τη μείωση των κατηγοριών των καπνών σε μια και την εναπόθεση της ευθύνης στην Εταιρεία για φτιάξει το κάθε δέμα καπνού, χρησιμοποιώντας τις αναλογίες από κάθε ποιότητα που απαιτούνταν για αυτό. Ταυτόχρονα, με βάση την νέα πρόταση για τροποποίηση της Συμφωνίας, θα απαιτούνταν από την Εταιρεία να αγοράζει όλα τα δέματα καπνού πρώτης ποιότητας, όπως επίσης και την ελάχιστη ποσότητα δεμάτων από τις υπόλοιπες ποιότητες (δεύτερη, τρίτη, τέταρτη), ώστε να σχηματίζεται η αναλογία 10 : 50 : 30 : 10. Τέλος, θα διασφαλιζόταν πως δεν θα μπορούσε να απορρίψει οποιοδήποτε παρτίδα δεμάτων, η οποία περιείχε δέματα οποιασδήποτε ποιότητας, την οποία δεσμευόταν να αγοράσει, ή από την παρτίδα, η οποία μπορεί να περιείχε δέματα εκτός από τις ποιότητες που γίνονταν αποδεχτές, θα έπρεπε να αγοράσει όλα τα δέματα της πρώτης ποιότητας και από τις υπόλοιπες ποιότητες τις αναλογίες των δεμάτων που απαιτούνταν για να δημιουργηθεί η αποδεκτή κατηγορία. Τα δέματα τα οποία θα απέρριπτε η Εταιρεία, επειδή θα είχε καλυφθεί το ποσοστό της προσφερόμενης ποιότητας, θα μπορούσαν να προσφερθούν ξανά, μόλις πραγματοποιούνταν καινούριες αγορές πρώτης ποιότητας και δημιουργούνταν έτσι ανάγκες από τις υπόλοιπες τρεις ποιότητες.

Με την εφαρμογή των νέων αυτών τροποποιήσεων της Συμφωνίας, αλλαγές θα υπήρχαν και στις προσφερόμενες τιμές ανά οκά: η πρώτη ποιότητα θα αγοραζόταν στα 18 γρόσια, η δεύτερη στα 13½ γρόσια, η τρίτη στα 9 γρόσια και η τέταρτη στα 4½ γρόσια.⁸⁵⁷ Οι τιμές αυτές παρουσιάζονταν αρκετά ικανοποιητικές, εάν ληφθεί υπόψη ότι η υψηλότερη τιμή η οποία είχε εξασφαλιστεί το 1929

⁸⁵⁵ Στο ίδιο.

⁸⁵⁶ SA1/940/1933/3, A. B. Wright προς G. L. M. Clauson, 27 Ιανουαρίου 1939.

⁸⁵⁷ Στο ίδιο.

ανερχόταν στα 18 γρόσια.⁸⁵⁸ Το 1934, το τελευταίο έτος πριν από τη Συμφωνία, η τιμή κυμαινόταν από τα 6 στα 11 γρόσια.

⁸⁵⁸ SA1/940/1933/3, Minutes of the Director of Agriculture, 18 Μαρτίου 1939.

Η ανάγκη για κατάργηση της Συμφωνίας

Για τους καπνοπαραγωγούς η Συμφωνία και η εκχώρηση του μονοπωλίου στην Κυπριακή Εταιρεία Σιγαρέττων Λτδ αποτελούσε αδικία εις βάρος τους, αφού από την έναρξη της ισχύος της αντίκριζαν την «άδικον απόρριψιν και ταξινόμησιν χιλιάδων οκάδων καπνού κατ' έτος, και τα οποία ένεκεν της διά της γενομένης συμβάσεως απαγορεύσεως της εξαγωγής των, κατεστράφησαν αδίκως».⁸⁵⁹ Όπως εξηγούσε στη διαμαρτυρία του προς τον Διοικητή Αμμοχώστου, ο Γραμματέας του Καπνοπαραγωγικού Συνδέσμου Λευκονοίκου, Μ. Γαβριήλ, επρόκειτο για μια μικρή Εταιρεία, η οποία είχε τη δυνατότητα να αγοράσει μόνο την ποσότητα καπνών που η ίδια χρειαζόταν για να καλύψει τις ανάγκες της.⁸⁶⁰ Η τιμή των 15 γροσιών την οκά που προσφερόταν για την πρώτη ποιότητα και των 12 γροσιών την οκά για τη δεύτερη ποιότητα μπορεί να ήταν αμειπτική, ωστόσο η Εταιρεία δεν είχε φανεί συνεπής στους όρους της Συμφωνίας. Ως εκ τούτου, η ανανέωση της Συμφωνίας ήταν ανεπιθύμητη για τον καπνοπαραγωγικό και εμπορικό κόσμο του τόπου.

Για να συζητηθεί το ζήτημα, ο Καπνοπαραγωγικός Σύνδεσμος Λευκονοίκου τον Φεβρουάριο 1939 διοργάνωσε συνέδριο όπου ομόφωνα καταγράφηκε η εισήγηση για άμεση διάλυση της Συμφωνίας, η οποία επέφερε τόσο καταστρεπτικά αποτελέσματα στον τομέα.⁸⁶¹ Επιπλέον, τονίστηκε για ακόμη μια φορά η ανάγκη για πρόσληψη περισσότερων καπνοδιδασκάλων στα καπνοπαραγωγικά χωριά με σκοπό την καθοδήγηση και τη διδασκαλία των καπνοπαραγωγών, ώστε να παράγουν καλύτερης ποιότητας καπνό που θα εξασφάλιζε υψηλότερες τιμές. Τέλος, για τη βελτίωση και ανάπτυξη του τομέα προτάθηκε η υποχρεωτική ανάμειξη των κυπριακών καπνών με τα εισαγόμενα στις κυπριακές καπνοβιομηχανίες. Ήταν πολύ θλιβερό, όπως σχολιαζόταν, να παράγονται χιλιάδες οκάδες εγχώριου καπνού, οι οποίες πωλούνταν σε ξένες χώρες, ενώ οι ντόπιοι καπνοβιομήχανοι επέλεγαν καπνά ξένης προελεύσεως. Αυτό οφειλόταν στο γεγονός ότι οι περισσότεροι καπνοβιομήχανοι ήταν «άποικοι και υποστηρίζουσιν καπνά των μερών τους».⁸⁶²

Η καπνοκαλλιέργεια, όπως σημείωνε στην επιστολή του ο Γαβριήλ ήταν επιστήμη, αλλά πρωτίστως πρακτική, η οποία απαιτούσε χιλιάδες εργάτες και ειδικούς επί της επεξεργασίας.⁸⁶³ Στην Κύπρο υπήρχε πλεόνασμα εργατικών χεριών, οι οποίοι αναγκάζονταν να μεταναστεύσουν στο εξωτερικό για να βρουν εργασία και για αυτό η βελτίωση της καπνοπαραγωγής ήταν ουσιώδους σημασίας. Συνεπώς, οι πληροφορίες για ανανέωση της Συμφωνίας έφερναν μεγάλη αναστάτωση, τόσο στους καπνοπαραγωγούς όσο και στους εμπόρους.

⁸⁵⁹ SA1/940/1933/3, Γραμματέας Καπνοπαραγωγικού Συνδέσμου Λευκονοίκου προς Διοικητή Αμμοχώστου, 19 Φεβρουαρίου 1939.

⁸⁶⁰ Στο ίδιο.

⁸⁶¹ Στο ίδιο.

⁸⁶² Στο ίδιο.

⁸⁶³ Στο ίδιο.

Η φήμη ότι η «Εταιρεία Μονοπωλίου Καπνού» θα έκανε χρήση του δικαιώματός της βάσει της Συμφωνίας για επέκταση της ισχύος της για ακόμη πέντε χρόνια, με αρχή την 1 Μαρτίου 1940, άρχισε να διαδίδεται από το τέλος του 1938.⁸⁶⁴ Η αναστάτωση η οποία είχε προκληθεί ήταν τόσο μεγάλη που κάθε τοπική γεωργική οργάνωση των καπνοπαραγωγικών περιοχών και αντιπρόσωποι των εμπόρων, που ασχολούνταν με τον τομέα, έσπευσαν να διαμαρτυρηθούν. Υπόμνημα προς τον Κυβερνήτη στάλθηκε τον ίδιο μήνα και από τους καπνοπαραγωγούς των χωριών Κορόβεια, Γαληνόπορνη, Λεονάρισσο, Βασίλι, Άγιος Ανδρόνικος, Άγιος Θεόδωρος και Ριζοκάρπασο.⁸⁶⁵ Στο υπόμνημα ζητούσαν και αυτοί να μην ανανεωθεί η Συμφωνία, αφού η σύμβαση αυτή αντί να βοηθήσει στην εξεύρεση τακτικής και ικανοποιητικής αγοράς για τον κυπριακό καπνό, οδήγησε, όπως αποδείχθηκε, στην καταστροφή της καπνοπαραγωγής. Ήταν τόσο μεγάλη η απελπισία των παραγωγών, όπως δήλωναν, που στην περίπτωση που θα ανανεωνόταν το μονοπώλιο θα προχωρούσαν στην καταστροφή των σπορείων τους, τα οποία ήταν ήδη έτοιμα και θα εγκατέλειπαν την προσοδοφόρα για αυτούς καλλιέργεια, η οποία «προώριστα να παίξει τον σπουδαιότερο ανορθωτικόν ρόλον εις τα οικτρά οικονομικά σημερινά χάλια του Κύπριου γεωργού».⁸⁶⁶

Οι λόγοι κατά την εκτίμηση τους που απέτυχε η Συμφωνία ήταν πρώτον γιατί απαιτούνταν ο παραγόμενος καπνός να αγοράζεται από την Εταιρεία κατάλληλα δεματοποιημένος, ένα έτος αμέσως μετά τη συγκομιδή του. Αυτός ο όρος ήταν αδύνατο να εφαρμοστεί γιατί κανένας καπνοπαραγωγός δεν μπορούσε να συνδυάσει τις τρεις απαραίτητες προϋποθέσεις συμμόρφωσης σε αυτόν, δηλαδή (α) την ποσότητα και την ποιότητα η οποία ζητείτο, (β) την πείρα ως προς τη σωστή δεματοποίηση και οίκημα κατάλληλο για αποθήκευσή του και (γ) την οικονομική αντοχή, ώστε να αναμένει την αβέβαιη πώληση του προϊόντος του σε ένα έτος μετά τη συγκομιδή.⁸⁶⁷ Ως εκ τούτου, ο καπνοπαραγωγός είχε δύο επιλογές, είτε να συνεχίσει με την εργασία ελπίζοντας ότι η Εταιρεία θα αγόραζε τα καπνά του, παρότι είχε αποδειχθεί ότι ήταν «μάταια και επιζήμιος ελπίς», είτε να δώσει την παραγωγή του στους εμπόρους σε χαμηλή τιμή.⁸⁶⁸ Όπως έχει διαφανεί, οι έμποροι εξαιτίας αυτής της κατάστασης, σταμάτησαν να αγοράζουν τον καπνό από τους καπνοπαραγωγούς, προσφέροντάς τους τιμές ανάλογες με αυτές πριν από την ισχύ της σύμβασης, εξαιτίας του ρίσκου που υπήρχε, αφού η Εταιρεία συχνά έβρισκε τα δέματα ακατάλληλα ή έπαιρνε συνήθως μικρό μέρος από αυτά. Έτσι, η τακτική της Εταιρείας, τους κατέστησε επιφυλακτικούς στις τιμές που πρόσφεραν στον καπνοπαραγωγό για αγορά του προϊόντος του.

⁸⁶⁴ SA1/940/1933/3, Ν. Κ. Λοϊζου, Ν. Κ. Μοτιδής, Α. Αθανασιάδης, Σ. Σχίζας και Αρ. Νεοφύτου προς Κυβερνήτη, 5 Ιανουαρίου 1939.

⁸⁶⁵ SA1/940/1933/3, Ν. Ι. Γιαννόπουλος, Κ. Γ. Χριστοφίδης, Σ. Παντελής, Δ. Μ. Χατζηνικολάου προς Κυβερνήτη, 19 Φεβρουαρίου 1939.

⁸⁶⁶ Στο ίδιο.

⁸⁶⁷ SA1/940/1933/3, Ν. Ι. Γιαννόπουλος, Κ. Γ. Χριστοφίδης, Σ. Παντελή, Δ. Μ. Χατζηνικολάου προς Διοικητή Αμμοχώστου, 19 Φεβρουαρίου 1939.

⁸⁶⁸ Στο ίδιο.

Από τον Ιανουάριο του 1939 είχαν αρχίσει να υποβάλλονται ανάλογα αιτήματα και από τους εμπόρους. Μια τέτοια επιστολή στάλθηκε στον Αρχιγραμματέα από τον Παναγιώτη Ιωάννου, έμπορο από τη Γιαλούσα και μέλος της Συμβουλευτικής Γεωργικής Επιτροπής της περιοχής, ζητώντας απερίφραστα την μη ανανέωση της Συμφωνίας.⁸⁶⁹ Στη σύντομη επιστολή του έγραφε: «*Τα γεγονότα της τρεχούσης περιόδου της συμβάσεως μονοπωλείου των Κυπριακών καπνών ήσαν αρκετά νομίζω να πείσουν την Σεβαστήν Κυβέρνησιν πόσον επιζήμιος απέβη δια την Νήσον η μονοπωλειακή παραχώρησις του καπνού*». Ως εκ τούτου, λοιπόν, δικαιολογημένα, σύμφωνα με τις πληροφορίες που υπήρχαν πως θα ανανεωνόταν η σύμβαση, «*πολλοί γεωργοί εγκατέλειψαν ή σκέπτονται να εγκαταλείψουν τα σπορεία καπνού, θεωρούντες ως όλως ασύμφορον την καπνοκαλλιέργειαν, υπό τους γνωστούς όρους της συμβάσεως (...) θα είχεν ως αποτέλεσμα την τέλειαν καταστροφήν του τόσο πλουτοπαραγωγικού τούτου κλάδου της Γεωργίας*».⁸⁷⁰ Επιστολή διαμαρτυρίας προς τον Κυβερνήτη στάλθηκε υπογεγραμμένη και από άλλους πέντε εμπόρους, και ανάμεσά τους τον Σίμο Σχίζας και τον Νεοκλή Λοΐζου, στην οποία ζητούσαν από την Κυβέρνηση να λάβει οποιοδήποτε μέτρο ήταν αναγκαίο, ώστε να μη παραταθεί η ισχύς της Συμφωνίας, αφού τα αποτελέσματά της ήταν τόσο καταστροφικά όχι μόνο επί της καπνοπαραγωγής, αλλά και για όλη την οικονομία του νησιού.⁸⁷¹

Οι επιχειρηματικές δραστηριότητες του Λοΐζου είχαν επηρεαστεί άμεσα από την εφαρμογή της Συμφωνίας, αφού ο ίδιος ξεχωριστά απέστειλε επιστολή διαμαρτυρίας στον Κυβερνήτη στις 26 Νοεμβρίου 1938, δύο μέρες μετά την ενημέρωση της Εταιρείας για την πρόθεσή της να ανανεώσει την ισχύ της.⁸⁷² Στην επιστολή του κατήγγειλλε ότι η Συμφωνία του είχε προκαλέσει ζημιές £4.000, γιατί οι 30.000 οκάδες καπνού που είχε στην κατοχή του, είχαν απορριφθεί από την Εταιρεία και δεν έγιναν εξαγωγή, παρότι ο ίδιος είχε καταφέρει να βρει αγοραστή στην Αγγλία. Η δυσάρεστη κατάσταση αυτή επηρέαζε, όπως υποδείκνυε, μεγάλο ποσοστό του πληθυσμού της νήσου, γιατί αναγκαζόταν να χάσει μία επικερδή εποχιακή απασχόληση σε μια περίοδο, όπου άλλες γεωργικές ασχολίες ήταν περιορισμένες. Έτσι, εάν ο Κυβερνήτης προχωρούσε στην ακύρωση της Συμφωνίας, θα αποτελούσε ορόσημο στην αγροτική πρόοδο της Κύπρου.

Επειδή τα παράπονα τα οποία υποβάλλονταν ήταν συνεχή και πολύ καλά αιτιολογημένα, όπως παραδεχόταν ο Διοικητής Αμμοχώστου, η Κυβέρνηση δεν μπορούσε παρά να τα μελετήσει.⁸⁷³ Οι αγρότες αυτοί είχαν αποδεχθεί τη Συμφωνία του 1935 με την ελπίδα ότι θα τους προσέφερε καλές και σταθερές τιμές για τον καπνό τους, αλλά είχαν καταφανώς απογοητευθεί και για αυτό ανέμεναν ότι η Κυβέρνηση θα αφουγκραζόταν τα παράπονά τους και θα τους βοηθούσε. Έτσι, το ζήτημα

⁸⁶⁹ SA1/940/1933/3, Π. Ιωάννου προς Αρχιγραμματεία, 24 Ιανουαρίου 1939.

⁸⁷⁰ Στο ίδιο.

⁸⁷¹ SA1/940/1933/3, Ν. Λοΐζου, κ.ά., ό.π., προς Κυβερνήτη, 5 Ιανουαρίου 1939.

⁸⁷² SA1/940/1933/3, Νεοκλής Λοΐζου προς Κυβερνήτη, 26 Νοεμβρίου 1938.

⁸⁷³ SA1/940/1933/3, Διοικητής Αμμοχώστου προς Αποικιακό Γραμματέα, 21 Φεβρουαρίου 1939.

συζητήθηκε σε συνάντηση μεταξύ των καπνοπαραγωγών και αξιωματούχων της Κυβέρνησης και συγκεκριμένα του Διοικητή Αμμοχώστου, του Διευθυντή Γεωργίας, του Ελεγκτή των Τελωνείων και Δημόσιων Εσόδων. Κατά τη συνάντηση διευκρινίστηκε πως η Κυβέρνηση δεν επιθυμούσε την ανανέωση της Συμφωνίας, αλλά οι όροι που υπήρχαν σε αυτήν επέτρεπαν στην Εταιρεία να ζητήσει την ανανέωσή της. Έτσι, αυτό που απέμενε για την Κυβέρνηση ήταν να αρχίσουν διαπραγματεύσεις, ώστε να αποδεχθεί η Εταιρεία να διαφοροποιηθούν οι όροι που προνοούνταν σε αυτήν, ώστε να καταστούν πιο συμφέροντες για τους Κύπριους καλλιεργητές.

Ο Διοικητής Αμμοχώστου, ο οποίος είχε δείξει ιδιαίτερη σημασία και κατανόηση στα προβλήματα, είχε επισημάνει ανάμεσα στις παρατηρήσεις του προς τον Αποικιακό Γραμματέα πως ήταν «αδιανόητο» πως οι Νομοθετικοί Λειτουργοί επέτρεψαν μια τόσο μονόπλευρη Συμφωνία να τεθεί ε ισχύ.⁸⁷⁴ Η Συμφωνία, όπως ο ίδιος είχε συμπεράνει, επέφερε όλα αυτά τα προβλήματα γιατί δεν προήλθε από μια ανάγκη η οποία υπήρχε στον τόπο. Ήταν μια εξωτερική ιδέα, η οποία εισήχθη από «έναν Άγγλο (ή Εβραίο) επιχειρηματία» και υιοθετήθηκε από την Κυβέρνηση, χωρίς όμως να μπορεί να προβλέψει λόγω της επιχειρηματικής απειρίας της τις επιπτώσεις που θα είχε. Σε τέτοιο βαθμό ήταν δυσλειτουργική, που η Κυβέρνηση δεν είχε δικαίωμα ούτε να αρνηθεί την ανανέωση της σύμβασης, παρά μονάχα να την τερματίσει εάν η Εταιρεία παραβίαζε τους όρους. Αντίθετα, η Εταιρεία είχε το αποκλειστικό δικαίωμα να ανανεώσει και να τερματίσει τη Συμφωνία, όποτε το επιθυμούσε και να εξασφαλίσει όσα κέρδη μπορούσε με την εφαρμογή της. Συνεπώς, η Κυβέρνηση θα έπρεπε να αντιμετωπίσει το γεγονός ότι είχε εκτιμήσει με λανθασμένο τρόπο τη Συμφωνία και να διεξαγάγει διαπραγματεύσεις με την Εταιρεία για τον τερματισμό της με τη χαμηλότερη δυνατή αποζημίωση. Ακόμη, όμως, και εάν θα έπρεπε να αποδεχθεί να πληρώσει όλο το ποσό που η Εταιρεία ζητούσε, αυτό αποτελούσε σωστότερη επιλογή από του να συνεχίσει για ακόμη πέντε έτη η στασιμότητα στον τομέα.⁸⁷⁵

Ωστόσο, επειδή η μονομερής κατάργηση της Συμφωνίας από πλευράς της Κυβέρνησης θα τη επέφερε κόστος, η εισήγηση εγκαταλείφθηκε και η πρόταση για νέα αναθεώρηση στους όρους της παρουσιαζόταν ως καλύτερη λύση για τις δύο πλευρές.⁸⁷⁶ Με την αναθεώρηση της Συμφωνίας, η Κυβέρνηση δεν θα έπρεπε να πληρώσει οποιαδήποτε αποζημίωση, ενώ παράλληλα θεωρούσε πως θα μπορούσε με αυτό τον τρόπο να γίνει αποδεχτεί και να ανανεωθεί για ακόμη πέντε χρόνια. Η εξασφάλιση της αποδοχής της Συμφωνίας ήταν σημαντική τόσο για την Κυβέρνηση, για πολιτικούς κυρίως λόγους, αλλά και για την ίδια την Εταιρεία, ώστε να μπορεί ομαλά να διεξάγει τις δραστηριότητές της στην Κύπρο. Άλλωστε, η δυσαρέσκεια και η αγανάκτηση που υπήρχε στις

⁸⁷⁴ Στο ίδιο.

⁸⁷⁵ Στο ίδιο.

⁸⁷⁶ SA1/940/1933/4, G. L.M. Clauson προς Κυπριακή Εταιρεία Σιγαρέτων, 10 Μαρτίου 1939.

καπνοπαραγωγούς περιοχές ήταν τόσο μεγάλη που ήταν αμφίβολο εάν θα συνέχιζε η καπνοκαλλιέργεια.

Η πρώτη και ουσιαστικότερη από τις αλλαγές τις οποίες η Κυβέρνηση επιθυμούσε να εισαγάγει ήταν ο περιορισμός της Συμφωνίας με σκοπό να αφορά στις εξαγωγές κίτρινου καπνού μόνο στην αγορά του Ηνωμένου Βασιλείου.⁸⁷⁷ Η αλλαγή αυτή δεν θα επηρέαζε διόλου τη φήμη που είχε δημιουργήσει η Εταιρεία στη συγκεκριμένη αγορά με την ποιότητα των καπνών που εισήγαγε, ούτε και τις εξαγωγές της, αφού τα κυπριακά καπνά τα οποία θα μπορούσαν να φτάσουν μέσω άλλων χωρών στο Ηνωμένο Βασίλειο δεν θα απολάμβαναν τον προνομιακό δασμό. Εξάλλου, αυτό είχε γίνει και στο παρελθόν, όταν η Εταιρεία είχε συναινέσει για την εξαγωγή συγκεκριμένων ποιοτήτων καπνών που είχαν καλλιεργηθεί πριν από το 1936 χωρίς να προκληθεί οποιοδήποτε πρόβλημα· 477 cwts κίτρινα καπνά είχαν εξαχθεί στο παρελθόν με αυτόν τον τρόπο.⁸⁷⁸ Ωστόσο, σημαντικό ήταν να διασφαλιστεί για την Κυβέρνηση πως παρά την αλλαγή αυτή, η Εταιρεία θα συνέχισε να αγοράζει όλο τον κατάλληλο καπνό που προσφερόταν σε αυτήν, με τους ισχύοντες όρους της Συμφωνίας

Επιπλέον, η Κυβέρνηση επιθυμούσε την τροποποίηση και απλούστευση του συστήματος αξιολόγησης των καπνών που θα υποβάλλονταν στην Εταιρεία για αγορά, όπως επίσης και την άμεση αγορά των καπνών από τους καπνοκαλλιεργητές, μόλις αυτά αποξεραίνονταν.⁸⁷⁹ Συγκεκριμένα, ζητούνταν από την Εταιρεία να αναλάβει η ίδια την επεξεργασία και ζύμωση των καπνών και να ανεγείρει κατάλληλες αποθήκες, όπως δεσμευόταν από τη Συμφωνία. Οι αλλαγές αυτές ήταν καθοριστικής σημασίας, αφού οι ίδιοι οι καπνοκαλλιεργητές δεν είχαν τη δυνατότητα και τα μέσα, ενώ οι έμποροι δεν ενδιαφέρονταν να αναλάβουν πια την επεξεργασία. Βέβαια, εάν η Εταιρεία αποδεχόταν αυτές τις αλλαγές, τότε οι τιμές αγοράς του καπνού που θα προσέφερε θα μειώνονταν κατά 3 γρόσια την οκά.

Παρόλα αυτά, η Εταιρεία δεν έκρινε πως αυτές οι τροποποιήσεις ήταν εφικτές, ούτε και συμφέρουσες για την ίδια. Ο όρος για άμεση αγορά των καπνών από τον καλλιεργητή πριν από την επεξεργασία δεν μπορούσε να γίνει αποδεκτός γιατί, όπως ο Διευθυντής της Εταιρείας εξηγούσε, ήταν πολύ πιο δύσκολο να υπολογιστεί το ποσοστό κάθε ποιότητας στις χωρικές αρμαθιές παρά στα επεξεργασμένα δέματα.⁸⁸⁰ Επίσης, υπήρχε πάντοτε ο κίνδυνος να αφαιρέσουν λαθραία από αυτές τις καλύτερες ποιότητες μετά την εξέτασή τους από την Εταιρεία και πριν από την παράδοσή τους σε αυτήν, χωρίς να γίνει αντιληπτό. Για τον λόγο αυτό, εάν η αλλαγή αυτή επιβαλλόταν, τότε χρειαζόταν να εφαρμοστεί ένα πιο εκτεταμένο και οργανωμένο σύστημα επίβλεψης, τόσο κατά το στάδιο της αξιολόγησης, όσο και της αγοράς. Παράλληλα, θα απαιτούνταν μεγαλύτερος αριθμός

⁸⁷⁷ Στο ίδιο.

⁸⁷⁸ Στο ίδιο.

⁸⁷⁹ Στο ίδιο.

⁸⁸⁰ SA1/940/1933/4, R. G. McNair Scott προς Υφυπουργό Αποικιών, 14 Μαρτίου 1939.

αποθηκευτικών χώρων και εργατικού δυναμικού για την επεξεργασία των καπνών, ενώ θα υπήρχε μεγαλύτερος κίνδυνος τα καπνά να καταστραφούν κατά τη ζύμωση παρά εάν αγοράζονταν ήδη επεξεργασμένα και σε παρτίδες. Έτσι, ακόμη και με σημαντική μείωση στις τιμές αγοράς τους, η Εταιρεία δεν ήταν διατεθειμένη να δεχθεί την τροποποίηση αυτή.

Δυσκολίες εκτιμούσε ο McNair Scott πως θα υπήρχαν και στην τροποποίηση των ποσοστών των διαφόρων κατηγοριών καπνών που θα έπρεπε να αγοράζει η Εταιρεία. Με βάση τα νέα ποσοστά που εισηγούνταν η Κυβέρνηση, στόχος παρουσιαζόταν να είναι η αγορά μεγαλύτερων ποσοτήτων χαμηλότερης ποιότητας καπνών από την Εταιρεία. Για παράδειγμα, εάν η Εταιρεία αγόραζε τις παρτίδες δεμάτων που της προσφέρονταν και σε αυτές υπήρχαν 50 δέματα πρώτης ποιότητας, 200 δεύτερης, 120 τρίτης και 30 τέταρτης, δηλαδή σύνολο 400, τότε σύμφωνα με την προτεινόμενη εισήγηση (10, 50, 30, 10) θα έπρεπε να αγοράσει επιπλέον ποσότητες 50 δεμάτων δεύτερης, 30 τρίτης και 20 τέταρτης.⁸⁸¹ Η Κυβέρνηση ουσιαστικά με την τροποποίηση του όρου της αξιολόγησης των καπνών σε κατηγορίες, ζητούσε από την Εταιρεία να αγοράζει όλα τα καπνά πρώτης ποιότητας και από τις υπόλοιπες ποσότητες ότι αναλογούσε, βάσει των ποσοστών που είχαν προταθεί. Οι ποσότητες που περίσσευαν από τις υπόλοιπες κατηγορίες θα καταγράφονταν για να αγοραστούν αργότερα, με σειρά προτεραιότητας, ώστε να συμπληρωθούν οι ελλείψεις που θα παρουσιάζονταν στις κατηγορίες που θα υποβάλλονταν από άλλους καλλιεργητές. Στόχος ήταν με αυτό τον τρόπο να αναγκαστούν οι καλλιεργητές – προμηθευτές να συνεργαστούν και να δημιουργήσουν κοινά δέματα, τα οποία θα περιείχαν τις συμφωνημένες ποσότητες ανά κατηγορία.

Η υιοθέτηση της τροποποίησης αυτής αντιτίθετο άμεσα στα συμφέροντα της Εταιρείας, αφού η βασική αγορά των κυπριακών καπνών αποσκοπούσε στην παρασκευή των κυπριακών τσιγάρων, το χαρμάνι των οποίων αναλογούσε σε καπνό 20% πρώτης ποιότητας, 60% δεύτερης ποιότητας και 20% τρίτης ποιότητας.⁸⁸² Τα καπνά τέταρτης ποιότητας τα οποία αγόραζε τα πωλούσε στην αγορά, κυρίως σε τιμές χαμηλότερες του κόστους, ζημιώνοντας, αφού επωμιζόταν και το κόστος της αποθήκευσής τους. Έτσι, με την εφαρμογή των αλλαγών θα σήμαινε πως για κάθε 200 δέματα που αγόραζε θα υποχρεωνόταν να βρει αγορά για 40 δέματα δεύτερης ποιότητας, 40 τρίτης και 20 τέταρτης και η εξωτερική ζήτηση που είχε ήταν περίπου 12%, χωρίς να υπάρχει δυνατότητα για περαιτέρω αύξηση. Επιπλέον, εάν μειώνονταν οι τρεις ποιότητες σε μία, τότε η Εταιρεία θα έπρεπε να αγοράζει μεγαλύτερο ποσοστό καπνών πρώτης ποιότητας.

Η θέση και η επεξήγηση αυτή της Εταιρείας να αγοράζει καπνά με βάση το ποσοστό των ποιοτήτων που περιείχε το χαρμάνι των τσιγάρων της δεν ήταν καθόλου αποδεχτή από την Κυβέρνηση, αφού

⁸⁸¹ Στο ίδιο.

⁸⁸² Στο ίδιο.

αυτό θα σήμαινε πως θα μείωνε σημαντικά τις ποσότητες που θα αγόραζε.⁸⁸³ Δηλαδή, εάν η συνολική ποσότητα των καπνών πρώτης ποιότητας που θα προσφερόταν για αγορά ήταν 120 δέματα, τότε η σύγκριση μεταξύ των ποσοτήτων που θα αγοράζονταν σύμφωνα με την ισχύουσα Συμφωνία και τη νέα πρόταση της Εταιρείας αντικατοπτριζόταν ως εξής:

	Πρώτης	Δεύτερης	Τρίτης	Τέταρτης	Σύνολο
Ποσοστό αγοράς με βάση την ισχύουσα Συμφωνία	12	51	30	7	
Αγορές Δεμάτων	120	510	300	70	1.000
Ποσοστό αγοράς με βάση τη νέα πρόταση της Εταιρείας	20	60	20	0	
Αγορές Δεμάτων	120	360	120	0	600

Λαμβάνοντας, λοιπόν, υπόψη η Κυβέρνηση τις δυσκολίες της Εταιρείας να βρει αγορά για τα καπνά τέταρτης ποιότητας αντιπρότεινε να μην υποχρεούται πια να τα αγοράζει και ως εκ τούτου οι αγορές να γίνονται με τα εξής ποσοστά: πρώτης 1, δεύτερης 5, τρίτης 2.⁸⁸⁴ Με αυτό τον τρόπο για 120 δέματα πρώτης ποιότητας θα έπρεπε να αγοράσει συνολικά 960 δέματα, ίσα σχεδόν με το σύνολο που αγόραζε με την ισχύουσα Συμφωνία. Επίσης, το περίσσειμα που θα δημιουργούνταν με τα καπνά δεύτερης ποιότητας δεν θα ήταν δύσκολο να το διαθέσει.

Αναφορικά με τον περιορισμό της Συμφωνίας για την αγορά του Ηνωμένου Βασιλείου, η Εταιρεία ήδη προσέφερε άδειες για εξαγωγή κίτρινων καπνών σε άλλες αγορές και είχε ενημερώσει όλους όσους είχαν υποβάλει αίτηση ότι αυτό θα συνεχιζόταν μέχρι τέλος του 1939, ενώ εάν υπήρχε ανάγκη θα επεκτεινόταν και άλλο. Όσοι είχαν λάβει ήδη άδειες για εξαγωγή είχαν πληρώσει στην Εταιρεία δικαίωμα ½ γροσιού ανά λίβρα καπνού και για αυτό η ίδια θεωρούσε πως δεν θα ήταν δίκαιο εάν ξαφνικά παραχωρούνταν ελεύθερα άδειες εξαγωγής χωρίς χρέωση.⁸⁸⁵ Βέβαια, η Εταιρεία δεν είχε καμιά αξίωση να επιβάλει δικαίωμα χρέωσης σε όσους παραχωρούνταν άδειες εξαγωγής, γιατί σύμφωνα με τον Νόμο περί Καπνού 1932 - 1936, παράγραφος 43 Α (3), μόνο ο Κυβερνήτης μπορούσε να παραχωρήσει άδειες για εξαγωγή. Έτσι η Εταιρεία όχι μόνο θα παραβίαζε τον Νόμο αλλά θα αφαιρούσε και το δικαίωμα του Κυβερνήτη ως προς αυτό.

Τελικά, η Εταιρεία αποφάσισε να αποδεχθεί τον όρο για περιορισμό της Συμφωνίας στο Ηνωμένο Βασίλειο, με την προϋπόθεση να μην τεθεί σε ισχύ πριν από την 31^η Δεκεμβρίου 1939. Παράλληλα,

⁸⁸³ SA1/940/1933/4, The Cyprus Cigarette Company's letter of the 14th March 1939 addressed to the Under Secretary of State, Colonial Office, Comments of the Government of Cyprus.

⁸⁸⁴ Στο ίδιο.

⁸⁸⁵ SA1/940/1933/4, R. G. McNair Scott προς Υφυπουργό Αποικιών, 14 Μαρτίου 1939.

ζητούσε να γίνουν οι απαραίτητοι σχεδιασμοί για να μην υπάρξουν έμμεσες εισαγωγές κυπριακού κίτρινου καπνού στη χώρα. Επιπλέον, αποδέχθηκε την κατάργηση του συστήματος αξιολόγησης των καπνών και την αντικατάστασή του με την εισήγηση που αφορούσε στην αγορά όλων των καπνών πρώτης ποιότητας μέχρι 3.750 οκάδες και επιπλέον, πενταπλάσιες ποσότητες σε δεύτερη και τρίτη ποιότητα καπνά και διπλάσιες των ποσοτήτων της πρώτης ποιότητας, εάν προσφέρονταν.⁸⁸⁶ Βέβαια, το σύνολο των ποσοτήτων καπνών που θα αγόραζε δεν θα έπρεπε να ξεπερνούν τις 30.000 οκάδες και παράλληλα θα απαλλασσόταν από την αγορά καπνών τέταρτης ποιότητας. Συγκεκριμένα, το ποσοστό το οποίο συμφωνήθηκε ήταν στη βάση της αναλογίας που είχε προταθεί από την Κυβέρνηση 1: 5: 2 και το ποσό των 3.750 οκάδων αναλογούσε στα 125 περίπου δέματα. Δηλαδή, η Εταιρεία για 3.750 οκάδες θα έπρεπε να αγοράσει 18.750 οκάδες καπνά δεύτερης ποιότητας (625 δέματα), 7.500 οκάδες τρίτης ποιότητας (250 δέματα), το σύνολο των οποίων έφτανε τις 30.000 οκάδες (1.000 δέματα περίπου).⁸⁸⁷ Το όριο των 30.000 είχε τεθεί γιατί η Εταιρεία απορροφούσε στο εργοστάσιό της για την παρασκευή των κυπριακών τσιγάρων 800 περίπου δέματα και τα υπόλοιπα τα διέθετε σε άλλους αγοραστές.

Επίσης, οι τιμές αγοράς για τα καπνά πρώτης, δεύτερης και τρίτης ποιότητας θα καθορίζονταν στα 17, 12 και 9 γρόσια αντίστοιχα και θα ίσχυαν για τις αγορές από το 1940⁸⁸⁸ και έπειτα.⁸⁸⁹ Οι τιμές αυτές, όπως καθοριζόταν και στην αρχική Συμφωνία, θα μπορούσαν να αυξηθούν κατά μισό γρόσι την οκά για κάθε σελίνι που θα αυξανόταν η μέση τιμή των κίτρινων καπνών στο Ηνωμένο Βασίλειο. Η μείωση στις τιμές που είχε σημειωθεί ήταν αναγκαία για την Εταιρεία, αφού θα υποχρεωνόταν να αγοράσει 1.000 δέματα καπνού και όχι 800, όπως επιδίωκε. Επίσης, η μέση τιμή που θα πλήρωνε με βάση τη νέα αναλογία αγορών ανερχόταν στα 12 γρόσια την οκά και ήταν κατά μισό γρόσι υψηλότερη από τη μέση τιμή που πλήρωνε μέχρι τότε, η οποία ανερχόταν περίπου στα 11½ γρόσια.⁸⁹⁰

Οι τροποποιήσεις αυτές στόχευαν στη βελτίωση του κλίματος το οποίο επικρατούσε μεταξύ των καλλιεργητών και των εμπόρων έναντι της Κυβέρνησης. Εντούτοις, οι αλλαγές αυτές δεν θα έβρισκαν ευχαριστημένους όσους υποστήριζαν την πλήρη κατάργηση της Συμφωνίας, αλλά η επιλογή της πληρωμής αποζημίωσης £2.766.6.2d. στην Εταιρεία είχε εγκαταλειφθεί από την Κυβέρνηση ως επιζήμια. Επιπλέον, η κατάργηση της Συμφωνίας θα επέφερε αύξηση στην παραγωγή

⁸⁸⁶ SA1/940/1933/4, Διευθυντής Γεωργίας προς Υπουργείο Αποικιών, 6 Αυγούστου 1939.

⁸⁸⁷ Στο ίδιο.

⁸⁸⁸ SA1/940/1933/4, Διευθυντής Κυπριακής Εταιρείας Σιγαρέτων Λτδ προς Υπουργείο Αποικιών, 24 Αυγούστου 1939. Ο Διευθυντής ζήτησε να ισχύσουν οι συγκεκριμένες τιμές από το 1940 και μετά και όχι από το 1939, όπως προτάθηκε αρχικά από την Κυβέρνηση, γιατί η Εταιρεία ήταν υποχρεωμένη να προχωρήσει με τις αγορές καπνού του 1939 αμέσως μετά την 31^η Αυγούστου 1939. Οι καλλιεργητές βιάζονταν να προχωρήσουν με τις πωλήσεις τους για να λάβουν την πληρωμή και δεν υπήρχε καμιά νομική βάση, ούτε ήταν συνετό, να μην τους προσφερθούν οι τιμές με βάση την ισχύουσα Συμφωνία.

⁸⁸⁹ SA1/940/1933/4, Διευθυντής Γεωργίας προς Υπουργείο Αποικιών, 6 Αυγούστου 1939.

⁸⁹⁰ Στο ίδιο.

και στην αποστολή στην αγορά του Λονδίνου μεγάλων ποσοτήτων χαμηλής ποιότητας καπνού με αποτέλεσμα την κατάρρευση της τιμής πώλησής του, εξίσου επιζήμια συνέπεια. Άλλωστε, το ζήτημα για την ανάπτυξη της καπνοκαλλιέργειας στην Κύπρο δεν υπήρξε ποτέ θέμα της ποσότητας της παραγωγής, αλλά θέμα της κατανάλωσης και για αυτό εάν η Κυβέρνηση δεν επιθυμούσε να υπάρξει αλόγιστη αύξηση της παραγωγής, δεν θα έπρεπε να προχωρήσει στην κατάργηση της Συμφωνίας.

Ως εκ τούτου, οι καθοριστικές αποφάσεις για τη συνέχιση της Συμφωνίας, με την υιοθέτηση των τροποποιήσεων αυτών, ή την κατάργησή της λήφθηκαν στη συνεδρίαση της Συμβουλευτικής Επιτροπής, στις 20 Δεκεμβρίου 1939.⁸⁹¹ Δύο πολύ σημαντικοί παράμετροι λήφθηκαν υπόψη κατά τη συνεδρία, ο πρώτος ήταν η δέσμευση για πληρωμή αποζημίωσης από πλευράς της Κυβέρνησης για τερματισμό της Συμφωνίας και ο δεύτερος η αποδοχή της Εταιρεία στους νέους τροποποιημένους όρους. Το ύψος της αποζημίωσης, το οποίο πλησίαζε τις £3.000, δεν θεωρούνταν ότι μπορούσε εύκολα να εξασφαλιστεί, ιδιαίτερα κατά τη διάρκεια του πολέμου και συνεπώς θα έπρεπε να διερευνηθεί η πιθανότητα να συλλεχθεί το ποσό αυτό, με την επιβολή ενός μικρού φόρου της τάξης του ½ έως 1 γροσιού την οκά σε όλα τα κυπριακά εξαγόμενα καπνά μέχρι την αποπληρωμή του.⁸⁹² Αυτός ο παράγοντας ήταν ιδιαίτερα σημαντικός γιατί ο τερματισμός μιας τέτοιας Συμφωνίας, η οποία με τις τροποποιήσεις αυτές θα πρόσφερε πλέον και άνοιγμα για εξαγωγές σε ξένες χώρες εκτός του Ηνωμένου Βασιλείου, θα είχε πολύ διαφορετικές συνέπειες εάν πραγματοποιούνταν σε περίοδο ειρήνης και όχι πολέμου, όπως συνέβαινε στο τέλος του 1939.

Αντίθετα, μια σειρά από παράγοντες θα επενεργούσαν θετικά στον τομέα με τον τερματισμό της Συμφωνίας και αυτοί λήφθηκαν εξίσου υπόψη από την Επιτροπή. Συγκεκριμένα, ήταν γνωστή η ακραία αντιδημοτικότητα που είχε η Συμφωνία στις τάξεις των έμπορων και των καλλιεργητών, λόγω του μονοπωλιακού χαρακτήρα της, των δυσνόητων για τους καλλιεργητές κριτηρίων αξιολόγησης των δεμάτων καπνών που προσφέρονταν στην Εταιρεία, καθώς και της μη δυνατότητας για εξεύρεση αγοράς για τα απορριφθέντα καπνά. Παράλληλα, η απαγόρευση από τη Συμφωνία της πώλησης των καπνών πριν αυτά ζυμωθούν για ένα χρόνο είχε ως αποτέλεσμα να καθυστερούν οι πληρωμές των φτωχών καλλιεργητών, οι οποίοι δεν μπορούσαν πια να εξασφαλίσουν πιστώσεις για να αγοράσουν τους σπόρους και να προετοιμάσουν τους αγρούς τους. Επιπλέον, επειδή δεν είχαν ούτε τους κατάλληλους αποθηκευτικούς χώρους αναγκάζονταν να πωλούν τα καπνά στους εμπόρους σε αντιοικονομικές για τους ίδιους τιμές.

Ο τερματισμός, λοιπόν, της Συμφωνίας θα άλλαζε αναμφίβολα το αρνητικό κλίμα που επικρατούσε και θα σταματούσε τις συνεχόμενες αντιδράσεις. Επιπρόσθετα, σημαντικός παράγοντας ήταν και το

⁸⁹¹ SA1/940/1933/4, A meeting of the Advisory Council was held at the Government House Nicosia, 20 Δεκεμβρίου 1939.

⁸⁹² Στο ίδιο.

γεγονός ότι η αγορά του Ηνωμένου Βασιλείου ήταν περιορισμένη αγορά και ο καπνός της Κύπρου ήταν αποδεχτό πια πως αποτελούσε χαμηλής ποιότητας προϊόν σε μία εκλεκτική αγορά.⁸⁹³ Αυτή η διαπίστωση, σε συνάρτηση με τις ποσότητες που απορροφούσε η Κυπριακή Εταιρεία Σιγαρέτων, κρινόταν πως δεν καθιστούσε τον τερματισμό της Συμφωνίας καταστρεπτικό. Συγκεκριμένα, η Εταιρεία είχε αποθέματα καπνού για πέντε έτη και συνεπώς δεν θα είχε ανάγκη να προβεί σε αγορές για τα επόμενα τρία. Παράλληλα, οι εισαγωγές καπνού από την Ελλάδα είχαν μειωθεί λόγω των αυξημένων αγορών από την British American Tobacco Company.⁸⁹⁴ Τούτο είχε ως αποτέλεσμα το ¼ της εγχώριας εσοδείας του 1939 να απορροφηθεί από τις αγορές των ντόπιων καπνοβιομήχανων, ενώ εκτιμούνταν πως οι αγορές αυτές θα αυξάνονταν με την εισαγωγή υποχρεωτικών μέτρων για χρήση του ντόπιου καπνού.

Η αποδοχή, λοιπόν, των τροποποιήσεων δεν θα έλυne τις αιτίες του προβλήματος που δεν ήταν άλλες από την επιβολή του μονοπωλίου, και την αξιολόγηση των καπνών σε κατηγορίες. Συνάμα, με την υιοθέτηση των τροποποιήσεων θα επιβαλλόταν και όριο στην ποσότητα των καπνών που θα μπορούσαν να αγοραστούν από την Εταιρεία. Συνεπώς, όπως ανέφερε ο Σχίζας αλλά και όλοι οι συμμετέχοντες στην τελευταία αυτή συνεδρίαση της Συμβουλευτικής Επιτροπής, δεν θα έπρεπε να υιοθετηθούν οι τροποποιήσεις, γιατί δεν θα επέφεραν οποιοδήποτε καλό, αλλά αντιθέτως θα έπρεπε να καταργηθεί εξολοκλήρου η Συμφωνία.⁸⁹⁵ Συγκεκριμένα, κρινόταν πως η Συμφωνία αντί να ενθαρρύνει την καπνοκαλλιέργεια την είχε καταστρέψει και ήταν προτιμότερη για τους καλλιεργητές και τους εμπόρους η πληρωμή αποζημίωσης.

Σημαντικό, βέβαια, κρινόταν ότι θα έπρεπε μετά την λήξη της Συμφωνίας να διασφαλιστεί πως δεν θα αυξανόταν η παραγωγή χωρίς έλεγχο, αφού αναμενόταν πως όλοι οι καλλιεργητές θα άρχιζαν να καλλιεργούν καπνό χωρίς σύνεση. Αυτό θα είχε ως αποτέλεσμα να υπάρξουν μεγάλες ποσότητες καπνού, οι οποίες αναπόφευκτα θα έμεναν αδιάθετες. Επιπλέον, δεν θα έπρεπε ούτε η αγορά του Λονδίνου να κατακλυστεί με εισαγωγές κυπριακών καπνών χαμηλής ποιότητας, γιατί αυτό θα οδηγούσε σε πολύ χαμηλές τιμές πώλησής τους. Ως εκ τούτου, η Κυβέρνηση μετά τον τερματισμό της Συμφωνίας θα έπρεπε να επεξεργαστεί την εισαγωγή νομοθεσίας, η οποία θα απέτρεπε την εκτεταμένη καλλιέργεια, τον έλεγχο των εξαγωγών χαμηλής ποιότητας καπνών με την εισαγωγή ενός συστήματος αξιολόγησης και τέλος, την επιβολή ενός μικρού φόρου ½ -1 γροσιού την οκά σε όλα τα μη βιομηχανοποιημένα καπνά, τα οποία θα προορίζονταν για εξαγωγή μέχρι την αποπληρωμή του ποσού της αποζημίωσης.⁸⁹⁶

⁸⁹³ Στο ίδιο.

⁸⁹⁴ Στο ίδιο.

⁸⁹⁵ Στο ίδιο.

⁸⁹⁶ SA1/940/1933/4, Κυβερνήτης προς Υπουργό Αποικιών, 22 Δεκεμβρίου 1939.

Η ομόφωνη, λοιπόν, απόφαση της Συμβουλευτικής Επιτροπής για κατάργηση της Συμφωνίας και η μεταβίβασή της στο Υπουργείο Αποικιών έφερε τη λήξη σε ένα δύσκολο κεφάλαιο της καπνοκαλλιέργειας και εμπορίας του καπνού, το οποίο σημάδεψε τη δεκαετία του 1930.⁸⁹⁷ Οι αποφάσεις αυτές καταγράφηκαν σε νέα επίσημη Συμφωνία μεταξύ της Εταιρείας και της Κυβέρνησης, η οποία υπογράφηκε την 27^η Φεβρουαρίου 1940 και ήταν συμπληρωματική στην «Κύρια» και στη «Συμπληρωματική Συμφωνία».⁸⁹⁸ Σε αυτήν κατοχυρωνόταν η παραίτηση της Εταιρείας από το δικαίωμα της να ανανεώσει τη Συμφωνία, όπως αρχικά είχε ζητήσει με επιστολή της στον Αποικιακό Γραμματέα στις 24 Νοεμβρίου 1938 και ως αποτέλεσμα η αποζημίωσή της με το ποσό των £2.766.

Ακολούθως, στις 8 Μαρτίου 1940 δημοσιεύθηκε στον κυπριακό τύπο επίσημη ανακοίνωση του Γραφείου Δημοσίων Πληροφοριών, η οποία επισημοποιούσε την απόφαση για τερματισμό της Συμφωνίας της 1^{ης} Μαρτίου 1935 με την Κυπριακή Εταιρεία Σιγαρέτων.⁸⁹⁹ Στην ανακοίνωση αναφερόταν πως οι διάφορες παραστάσεις – διαμαρτυρίες προς την Κυβέρνηση την οδήγησαν να διαπιστώσει ότι για διάφορους λόγους η Συμφωνία δεν λειτουργούσε υπέρ των συμφερόντων των παραγωγών και των εμπόρων. Επίσης, στην ανακοίνωση δημοσιοποιούνταν η απόφαση για αποζημίωση της Εταιρείας, όπως είχε αποφασιστεί, για κάλυψη των ζημιών που υπέστη «εκ της εναποθηκεύσεως αποθεμάτων ακατεργάστου καπνού, υπερβαινόντων τας ανάγκας της και εισαχθέντων υπ' αυτής εκ της Αποικίας».⁹⁰⁰ Με την πληρωμή αυτού του ποσού η Εταιρεία θα αποδεχόταν να μην κάνει χρήση του δικαιώματός της για ανανέωση της Συμφωνίας για ακόμη πέντε χρόνια μετά το τέλος της ισχύος της, το 1940. Τέλος, καταγράφονταν οι τελευταίες αποφάσεις της Κυβέρνησης για εισαγωγή νομοθεσίας ελέγχου της ποιότητας των εξαγόμενων καπνών και της επιβολής μικρού φόρου για κάλυψη της αποζημίωσης.

Πράγματι, τον Σεπτέμβριο του ίδιου έτους, εισήχθη και η νομοθεσία που αφορούσε στις εξαγωγές καπνού, σύμφωνα με την οποία επιβαλλόταν η εξασφάλιση έγκρισης από τον Επιθεωρητή Καπνού, ο οποίος δεν θα ενέκρινε ως κατάλληλο για εξαγωγή καπνό «σεσηπότα, βεβλημμένον υπό εντόμων ή εξ άλλης αιτίας και ευρισκομένον εις κατάστασιν μη εμπορεύσιμον ή καπνόν περιέχοντα υγρασίαν αυξάνουσαν το βάρος του πέραν των 14%».⁹⁰¹ Επιπλέον, βάσει της νομοθεσίας αυτής, ο καπνός για εξαγωγή έπρεπε να κατατάσσεται σε πέντε κατηγορίες και μόνο οι πρώτες τρεις θα μπορούσαν να εξαχθούν στην Αγγλία, ενώ καπνά της τέταρτης και πέμπτης ποιότητας θα μπορούσαν να εξαχθούν μόνο για σκοπούς παρασκευής νικοτίνης ή εντομοκτόνων. Δείγματα των διαφόρων ποιοτήτων

⁸⁹⁷ SA1/940/1933/4, A meeting of the Advisory Council was held at the Government House Nicosia, 20 Δεκεμβρίου 1939.

⁸⁹⁸ SA1/940/1933/4, An Agreement made the 27 of February 1940.

⁸⁹⁹ *Ελευθερία*, 8 Μαρτίου 1940.

⁹⁰⁰ *Στο ίδιο*.

⁹⁰¹ *Ελευθερία*, 19 Σεπτεμβρίου 1940.

καπνού θα υπήρχαν στα κατά τόπους γραφεία του Γεωργικού Τμήματος και στα γραφεία των Επιθεωρητών, υπεύθυνων για τις εξαγωγές, στην Αμμόχωστο, Λάρνακα και Λεμεσό. Τέλος, επιβαλλόταν στον αποστολέα η καταβολή 3 γροσιών στο Τελωνείο για κάθε δέμα καπνού, το οποίο υποβαλλόταν για εξέταση.

Η λήξη της Συμφωνίας και σύντομα συμπεράσματα

Η Συμφωνία εγγυούνταν πολύ καλές τιμές 15, 12, 9 γρόσια στους καλλιεργητές, αλλά τα χρήματα αυτά δεν έφταναν ποτέ σε αυτούς, αφού δεν μπορούσαν να πωλήσουν τα καπνά τους απευθείας στην Εταιρεία. Συγκεκριμένα, ο κάθε καλλιεργητής πωλούσε τα καπνά του στον έμπορο του χωριού, ο οποίος τα πωλούσε στον κύριο έμπορο και ο τελευταίος στην Εταιρεία. Πριν από την εφαρμογή της Συμφωνίας, οι συναλλαγές σταματούσαν στον κύριο έμπορο, ο οποίος ήταν στην πραγματικότητα και ο εξαγωγέας. Το κάθε μέρος αυτής της αλυσίδας συναλλαγών θα έπρεπε να έχει το δικό του κέρδος και έτσι, αυτό που ουσιαστικά έγινε μετά την εφαρμογή της Συμφωνίας, ήταν η πρόσθεση ακόμη ενός κρίκου στην αλυσίδα αυτή, ώστε να χαμηλώσει ακόμη περισσότερο η τιμή που λάμβανε ο καλλιεργητής. Αυτός δεν είχε τη δυνατότητα να πωλήσει απευθείας τον καπνό του στην Εταιρεία, παρά μόνο στο τελευταίο διάστημα εφαρμογής της, όταν δηλαδή οι έμποροι έπαψαν να αγοράζουν καπνά. Αυτό συνέβαινε γιατί δεν κατείχε τους κατάλληλους αποθηκευτικούς χώρους για τη ζύμωση των καπνών και δεν μπορούσε οικονομικά να περιμένει να λάβει χρήματα για την πώληση της παραγωγής του ένα χρόνο μετά, αφού χρειαζόταν για να καλύψει τα έξοδά του την πίστωση που του πρόσφερε ο έμπορος. Η κατάσταση επιδεινωνόταν γιατί ο έμπορος αγόραζε τα καπνά σε χαμηλότερες τιμές για να διασφαλίσει το κέρδος του στην περίπτωση που τα καπνά του απορρίπτονταν.

Εάν αποδεχόταν η Εταιρεία να αγοράζει τα καπνά κατευθείαν από τον παραγωγό, ακόμη και σε χαμηλότερες τιμές από αυτές που καθορίζονταν στη Συμφωνία και αναλάμβανε η ίδια την αποθήκευση και τη ζύμωσή τους, σίγουρα δεν θα παρουσιάζονταν αυτά τα προβλήματα. Βέβαια, ο οι έμποροι θα επηρεάζονταν αρνητικά, αφού δεν θα είχαν κανένα ρόλο να διαδραματίσουν σε αυτή την επιχειρηματική δραστηριότητα. Ωστόσο, δεν θα μπορούσαν να δικαιολογήσουν τη διαμαρτυρία τους, αφού από τη Συμφωνία θα επωφελούνταν ο παραγωγός. Συνεπώς, ήταν αναμενόμενο η γνωστοποίηση του τερματισμού της Συμφωνίας να φέρει ιδιαίτερο ενθουσιασμό και ευχαρίστηση στους καπνοκαλλιεργητές των χωριών της Καρπασίας. Συγκεκριμένα, ο Διοικητής Αμμοχώστου είχε λάβει ένα τέτοιο γράμμα ευχαριστιών από τις αρχές της Γιαλούσας, τον Σύλλογο «Ομόνοια» και τον

Αγροτικό Συλλόγου «Πρόοδος», αφού όπως εξηγούσαν η εξέλιξη αυτή θα βοηθούσε τους αγρότες και τους καπνοκαλλιεργητές της Καρπασίας.⁹⁰²

Εντούτοις, παρά την αρχική θετική αποδοχή της κατάργησης της Συμφωνίας αρνητικά σχόλια ακολούθησαν για την απόφαση της μετακύλισης του ποσού της αποζημίωσης στους εμπόρους και καπνοκαλλιεργητές. Ο Mills, ο οποίος είχε τη θέση του εκπροσώπου της Εταιρείας στην Κύπρο μέχρι το 1937⁹⁰³ και ασχολούνταν και ο ίδιος με το εμπόριο των κυπριακών καπνών, σε επιστολή του προς τον Διευθυντή Γεωργίας, J. McDonald, είχε σημειώσει την αντίθεσή του σε αυτή την απόφαση.⁹⁰⁴ Αυτός, όπως και άλλοι εξαγωγείς και παραγωγοί θεωρούσαν την απόφαση «άδικη και βλαβερή για τη βιομηχανία», ιδιαίτερα τη δύσκολη πολεμική περίοδο, όπου ήταν απαραίτητη μια ανάσα αναζωογόνησης του τομέα. Συγκεκριμένα, την αποζημίωση θα έπρεπε να αναλάβει να την πληρώσει η Κυβέρνηση, η οποία ευθυνόταν για υπογραφή μιας τόσο δυσάρεστης Συμφωνίας, η οποία δεν προνοούσε κανένα όρο για δικαίωμα ακύρωσής της σε περίπτωση που είχε αρνητικές επιπτώσεις και δεν εξυπηρετούσε τα συμφέροντα του εγχώριου τομέα.

Δύο χρόνια μετά τον επίσημο τερματισμό της Συμφωνίας, τον Νοέμβριο του 1942, η Εταιρεία ζήτησε την αγορά 15.000 οκάδων κίτρινου κυπριακού καπνού, για να μπορέσει να συνεχίσει την παρασκευή των κυπριακών τσιγάρων της. Για να αγοράσει την ποσότητα αυτή όρισε τον έμπορο Δ. Ν. Δημητρίου από τη Λάρνακα ως αγοραστή και ως μεσίτη την επιχείρηση “Jul Siemssen and Co. London”, γιατί η ίδια δεν μπορούσε πια να αγοράσει καπνό απευθείας, αλλά θα έπρεπε να αποταθεί στους εγκεκριμένους αγοραστές, οι οποίοι καθορίζονταν από την Κυβέρνηση.⁹⁰⁵ Πάντως, η Εταιρεία δεν συνέχισε για πολύ τις δραστηριότητές της, γιατί η παραγωγή και η διανομή των τσιγάρων της με το όνομα «Κυπρίνος» είχε αναληφθεί από τους πολύ γνωστούς βιομήχανους τσιγάρων, ιδιοκτήτες της Εταιρείας Rothmans Ltd.⁹⁰⁶ Για να διεξάγει τις νέες της δραστηριότητες η Rothmans ζήτησε να προμηθεύεται 150.000 έως 200,000 οκάδες κυπριακό καπνό ετησίως, σε παρόμοια αναλογία ποιοτήτων καπνού, όπως αυτές καθορίζονταν στη Συμφωνία του 1935.

Η εταιρεία Rothmans είχε ζητήσει να ληφθεί το αίτημά της υπόψη στην παροχή αδειών στους καπνοκαλλιεργητές από τον Διευθυντή Γεωργίας για τα έτη 1943 και 1944. Με αυτό ουσιαστικά αποσκοπούσε στο να παραχωρηθούν άδειες από τον Διευθυντή Γεωργίας σε όσους καλλιεργητές κατείχαν κατάλληλες γαίες για να παράγουν βελτιωμένης ποιότητας καπνά, τα οποία δεν θα μειονεκτούσαν στο θέμα της ποιότητας (καύσης). Συγκεκριμένα, ο Διευθύνων Σύμβουλος της Εταιρείας επισήμανε πως ο κυπριακός καπνός δεν πετύχαινε καλή καύση και εισηγούνταν

⁹⁰² SA1/940/1933/4, Διοικητής Αμμοχώστου προς Αποικιακό Γραμματέα, 16 Μαρτίου 1940.

⁹⁰³ SA1/940/1933/4, Πρακτικά, Ελεγκτής Τελωνείων προς Αποικιακό Γραμματέα, 10 Μαΐου 1937.

⁹⁰⁴ SA1/940/1933/4, George Mills προς Διευθυντή Γεωργίας, 19 Μαρτίου 1940.

⁹⁰⁵ SA1/940/1933/5, Τηλεγράφημα από Υπουργείο Αποικιών, 11 Δεκεμβρίου 1942.

⁹⁰⁶ SA1/940/1933/5, Επίτροπος Γραφείου Πληροφοριών προς Αποικιακό Γραμματέα, 15 Ιουλίου 1943.

παράλληλα με τη φυσική εξέταση των καπνών, η οποία πραγματοποιούνταν σύμφωνα με τους κανονισμούς για τις εξαγωγές γεωργικών προϊόντων του 1940, να αφαιρούνται δείγματα από τα δέματα εξαγωγής, για να εξετάζονται κατά πόσον τα τσιγάρα, τα οποία παράγονταν από αυτά, καίγονταν σωστά αφήνοντας μια καλή γκρίζα στάχτη.⁹⁰⁷

Το μέλλον, λοιπόν, του κυπριακού καπνού μετά τον πόλεμο, όπως είχε εκφραστεί από τον Διευθύνοντα Σύμβουλο της εταιρείας, ήταν περισσότερο ελπιδοφόρο από προηγουμένως, αφού διέκρινε ότι υπήρχαν ευκαιρίες για να αυξηθεί η ζήτησή του.⁹⁰⁸ Ο κυπριακός καπνός θα μπορούσε να χρησιμοποιηθεί στα χαρμάνια των διεθνών μάρκων τσιγάρων Βιρτζίνια, στα οποία χρησιμοποιούνταν τουλάχιστον 2% ανατολικός καπνός. Επίσης, υπήρχε η πρόταση από πλευράς της Εταιρείας να διαδοθεί σε ευρεία βάση η εμπορία μιας μάρκας τσιγάρων, εν μέρει ή εξολοκλήρου, παρασκευασμένης από κυπριακό καπνό, όχι δηλαδή ως μία ημι-πολυτελής μάρκα, η οποία θα διανεμόταν μετά από παραγγελία μέσω ταχυδρομείου, όπως ήταν αυτή που έφτιαχνε η Κυπριακή Εταιρεία Σιγαρέτων.

Εν κατακλείδι, σημαντικό είναι να αναφερθεί ότι η λήξη της Συμφωνίας συνοδεύτηκε από μια άλλη θετική εξέλιξη στον τομέα που αφορούσε στη σταδιακή αύξηση της χρήσης του κυπριακού κίτρινου καπνού από την ντόπια καπνοβιομηχανία, τόσο για εγχώρια κατανάλωση, όσο και για σκοπούς εξαγωγής. Συγκεκριμένα, στα μέσα της δεκαετίας του 1930, οι κυπριακές καπνοβιομηχανίες είχαν αρχίσει και πάλι να αυξάνουν τη χρήση του κυπριακού καπνού για τα τσιγάρα που παρασκεύαζαν, τόσο για την ντόπια αγορά, όσο και για τα τσιγάρα που προόριζαν για εξαγωγή. Ωστόσο, σημαντικό στοιχείο αποτελούσε πως το ποσοστό που απορροφούσαν παρέμενε πολύ μικρό σε σύγκριση με τις εισαγωγές. Κυπριακές καπνοβιομηχανίες επέλεγαν να παρασκευάζουν τσιγάρα, τα οποία ήταν εξολοκλήρου από κυπριακό καπνό ή είχαν στο χαρμάνι του ποσοστό κυπριακού καπνού, και ανάμεσα σε αυτές ήταν του Διανέλλου & Βεργόπουλου, Πατίκη και Δρουσιώτη.⁹⁰⁹ Αυτό είχε ως συνέπεια, εξαιτίας των εξαγωγών τσιγάρων από κυπριακό καπνό στην Αγγλία από το καπνεργοστάσιο Διανέλλου & Βεργόπουλου, το 1937 να υπάρξει διαμαρτυρία από την Κυπριακή Εταιρεία Σιγαρέτων ότι παραβιάζονταν οι όροι της Συμφωνίας. Παρόλα αυτά, η διαμαρτυρία αυτή δεν βρήκε τη βρετανική διοίκηση σύμφωνη, αφού η Συμφωνία ξεκάθαρα προνοούσε απαγόρευση εξαγωγών μη βιομηχανοποιημένου κίτρινου κυπριακού καπνού.

⁹⁰⁷ Στο ίδιο. Σημειώνεται ότι η έλλειψη σωστής καύσης πιθανότατα οφειλόταν στον μη ικανοποιητικό εμπλουτισμό του εδάφους με νιτρικά, λόγω της έλλειψης κατάλληλων λιπασμάτων. Συνεπώς, η αξιολόγηση και η εξέταση των καπνοχώραφων θα μπορούσε να παρουσιάσει ποιες περιοχές παρήγαν κακής ποιότητας καύσης καπνά, και ποιες καλής. Επιπλέον, τα στοιχεία αυτά που θα λαμβάνονταν θα βοηθούσαν στη σωστή επιλογή των καπνών για εξαγωγή, όπως και στην αύξηση της ζήτησης του κυπριακού καπνού στο εξωτερικό.

⁹⁰⁸ Στο ίδιο.

⁹⁰⁹ SA1/940/1933/4, Πρακτικά, Ελεγκτής Τελωνείων προς Αποικιακό Γραμματέα, 10 Μαΐου 1937.

Πίνακας 24: Χρήση κυπριακού κίτρινου καπνού στα κυπριακά καπνεργοστάσια για εγχώρια κατανάλωση και παρασκευή τσιγάρων σε οκάδες, 1932 – 1936					
	1932	1933	1934	1935	1936
Για εγχώρια κατανάλωση	6,771	3,772	3,168	6,454	10,082
Εξαγωγή τσιγάρων, τα οποία παρασκευάστηκαν εξολοκλήρου από κυπριακό κίτρινο καπνό	90	52	108	124	496
Εξαγωγή τσιγάρων, τα οποία παρασκευάστηκαν εν μέρει από κυπριακό κίτρινο καπνό	931	827	752	777	936

Πηγή: SA1/940/1933/3, G. L. M. Clauson προς A. B. Wright, 25 Νοεμβρίου 1938

Κεφάλαιο Πέμπτο: Συντελούμενες αλλαγές στην αγορά προτίμησης: Καπνοβιομηχανίες και Καπνοκαλλιεργητές

Οι συντελούμενες αλλαγές στην κυρίαρχη γεύση προτίμησης στην αγορά και η καλλιέργεια των καπνών Βιρτζίνια

«Το ελαφρύ, πλούσιο φυτόχωμα που σχηματιζόταν στις αμμώδεις πλαγιές της Ανατολικής Βιρτζίνιας ήταν άκρως κατάλληλο για την καλλιέργεια καπνού και δεν υπήρχε καλύτερο κλίμα για αυτό το φυτό στον κόσμο. Αυτό είχε μόλις αποδειχθεί επαρκώς, όπως και η κατάλληλη μέθοδος καλλιέργειας, η οποία μαθεύτηκε μέσα από την εμπειρία, όταν η γη προσφέρθηκε σε ιδιοκτήτες από τον βασιλιά (Ιάκωβο Ι). Πολύ λίγα μπορούσαν να αποκτηθούν από τη γη, τα οποία θα είχαν αξία να σταλούν στην Ευρώπη, χωρίς να απαιτείται για αυτό υψηλού βαθμού τεχνική, από αυτήν που οι σκλάβοι ή ηλίθιοι, απρόσεκτοι υπηρέτες των ιδιοκτητών θα μπορούσαν εύκολα να αναγκαστούν να χρησιμοποιήσουν. Αν και μόνο λίγα χρόνια μεσολάβησαν από όταν ο καπνός είχε εισαχθεί στην Αγγλία, ένας τεράστιος αριθμός ατόμων είχε μυηθεί στην αναγνώριση της μυστηριώδους αξίας του. [...] Ως εκ τούτου, η Βιρτζίνια, είχε κάθε πλεονέκτημα για κάλυψη της ζήτησης. Οι έμποροι και τα μεγάλα μεταφορικά πλοία, τα οποία έφταναν με σκλάβους από την Αφρική, ή με βιομηχανοποιημένα αγαθά, οινοπνευματώδη ποτά ή άλλα είδη πολυτελείας από την Αγγλία, με μεγάλη χαρά τα αντάλλαξαν με τους καλλιεργητές καπνού, αλλά με τίποτα άλλο. Ο καπνός, λοιπόν, αντιπροσώπευε χρήματα, και το πάθος για την αύξησή τους, αποκλείοντας όλα τα άλλα, έγινε μανία, όπως ο «Πυρετός της Καλιφόρνιας» του 1849.»⁹¹⁰

Ο καπνός Βιρτζίνια, ο οποίος πήρε το όνομά του από τη συγκεκριμένη περιοχή της Αμερικής, απέκτησε φήμη, την οποία ενδυνάμωσε σταδιακά για περισσότερο από 250 χρόνια. Αποτελούσε ένα από τα πρώτα προϊόντα, τα οποία είχαν καλλιεργηθεί από την αγγλική αποικία και σε λιγότερο από ένα τέταρτο του αιώνα, μετά την καθιέρωσή του, απέκτησε φήμη, η οποία δύσκολα θα μπορούσε να ξεπεραστεί από τα ανταγωνιστικά του καπνά, όπως του Τρινιτάντ, της Βραζιλίας και του Άγιου

⁹¹⁰ E. R. Billings, στο *ίδιο*, σ. 320. Το απόσπασμα αναφέρεται στην εποχή του Βασιλιά Ιακώβου Ι (1566-1625), ο οποίος είχε προκατάληψη εναντίον του καπνού, και είχε απαγορεύσει την καλλιέργειά του στην Αγγλία. Τόσο ο Ιάκωβος όσο και οι δύο διάδοχοί του, Κάρολος Ι και Κάρολος ΙΙ, όπως και ο στρατηγός Cromwell διακατέχονταν από ιδιαίτερη αντιπάθεια για τον καπνό. Το 1625, έτος ανάληψης του θρόνου από τον Κάρολο Ι, εξέδωσε απαγόρευση για όλο τον καπνό, εκτός από αυτόν που καλλιεργούνταν στη Βιρτζίνια. Επίσης, ο Κάρολος ΙΙ, όταν ανέλαβε την εξουσία, απαγόρευσε την καλλιέργεια του καπνού στην Αγγλία και στην Ιρλανδία, επιβάλλοντας πρόστιμο £10 για κάθε ρίζα φυτού, ενώ ο Cromwell είχε διατάξει τα στρατεύματά του να ξεριζώνουν κάθε φυτό που έβλεπαν. Βλ. E. R. Billings, στο *ίδιο*, σ. 105.

Δομίνικου.⁹¹¹ Ο καλύτερος καπνός Βιρτζίνια προέρχεται από τις ορεινές κομητείες της περιοχής, αλλά η ποσότητα αυτή ήταν μικρή σε αναλογία με τις τεράστιες ποσότητες που συγκεντρώνονται στα πεδινά του ποταμού “Dan and James”. Το φυτό έχει ύψος από πέντε έως επτά πόδια, τα φύλλα του είναι μακριά και πλατιά και όταν ζυμώνονταν αποκτούσαν διάφορα χρώματα, από έντονο καφέ μέχρι ελαφρύ κίτρινο. Το φύλλο του καπνού που καλλιεργείται στις υψηλότερες κομητείες της νότιο-δυτικής Βιρτζίνιας είναι πολύ ελαφρύτερο στο χρώμα και πιο απαλό από ότι το συνηθισμένο φύλλο Βιρτζίνια. Οι αποχρώσεις του χρώματος του καπνού αυτού (όπως και σε άλλα είδη) χρησιμεύουν για να καθορίσουν τη χρήση του, καθώς η υφή και το μήκος επηρεάζουν την τιμή πώλησής του. Υπάρχουν διάφοροι τύποι καπνών Βιρτζίνια, ιδιαίτερα σε αυτούς που καλλιεργούνται στη Νότια Βιρτζίνια, με το «μακρύ και ανοιχτόχρωμο φύλλο» να θεωρείται το ανώτερο, ενώ αυτό που είναι γνωστό ως “Luga” να είναι το χαμηλότερης ποιότητας.

Στην αναφορά της Αυτοκρατορικής Οικονομικής Επιτροπής του 1928 καταγραφόταν η εξής παρατήρηση: *«Φαίνεται πιθανόν ότι όταν ζητά ένας καπνιστής τσιγάρο Βιρτζίνια εννοεί ένα τσιγάρο φτιαγμένο από ανοιχτόχρωμο καπνισμένο φύλλο, αρώματος και χαρακτήρα, που είχε φτάσει να συνδέεται με καπνό αμερικανικής καλλιέργειας και όχι κατ’ ανάγκη ένα τσιγάρο καμωμένο από καπνό, ο οποίος καλλιεργείται στη Βιρτζίνια. Στην πραγματικότητα, μόνο ένα μικρό ποσοστό αυτού του καπνού καλλιεργούνταν στη Βιρτζίνια – πιθανότατα λιγότερο από 20%. Καλλιεργείται κυρίως στις Πολιτείες της Καρολίνας και της Γεωργίας.»*⁹¹² Παράλληλα, αναφερόταν ότι ούτε ο όρος «Βιρτζίνια» αποτελούσε αυστηρό συνώνυμο για τα αμερικάνικα καπνά, επειδή υπήρχαν και άλλα τέτοια καπνά, τα οποία πωλούνταν στο εμπόριο, όπως τα “Westerns” και “Kentuckys”. Η λέξη «Βιρτζίνια» στις αμερικάνικες επίσημες δημοσιεύσεις χρησιμοποιούνταν για τον «σκούρο καπνό Βιρτζίνια», ο οποίος ήταν καπνός για πίπα, ενώ ο καπνός για τσιγάρα καταγραφόταν ως ανοιχτόχρωμος “flue-cured”, χωρίς να δίνεται γεωγραφικός προσδιορισμός. Επιπρόσθετα, στην αναφορά επισημαινόταν, ότι στα περισσότερα καπνοπαραγωγικά μέρη της Αυτοκρατορίας, συνηθιζόταν η χρησιμοποίηση της λέξης «Βιρτζίνια» για να δηλωθεί ο τύπος καπνού ο οποίος παρέπεμπε στα χαρακτηριστικά των καπνών τύπου Βιρτζίνια, ενώ τα περισσότερα από αυτά καλλιεργούνταν από σπόρο Βιρτζίνια, ο οποίος είχε εγκλιματιστεί και από αυτόν παράγονταν ανοιχτόχρωμα “flue-cured” καπνά. Συνεπώς, ήταν ιδιαίτερα κατακριτέα από την Επιτροπή η διάκριση που γινόταν στα καπνά με τους όρους «Αυτοκρατορικά» και «Βιρτζίνια», με σκοπό να δηλωθεί οποιαδήποτε αντίθεση μεταξύ τους, αφού διευκρινιζόταν πως όταν ένας βιομήχανος χαρακτήριζε τα τσιγάρα του ως *«Βιρτζίνια, χωρίς οποιαδήποτε υποκατάστατα»* χρησιμοποιούσε μια αμφιλεγόμενη φράση, η οποία αντανάκλούσε στην ποιότητα του συγκεκριμένου τύπου καπνού, ο οποίος όμως καλλιεργούνταν στην Αυτοκρατορία. Αυτή η κριτική στάση προερχόταν από την

⁹¹¹ Στο ίδιο, σ. 388-389.

⁹¹² SA1/1309/1928, Report of the Imperial Economic Committee, 9th Report, Tobacco, London 1928, σ. 38.

πεποίθηση που υπήρχε ότι τα αυτοκρατορικά καπνά ήταν, αλλά και θα αποδεικνύονταν και στην πορεία, αρκετά καλά για να πωλούνται κάτω από δική τους κατηγορία χαρακτηριστικών και πλεονεκτημάτων και ο όρος «Βιρτζίνια», εάν συνέχιζε να παραπέμπει τον αγοραστή σε γεωγραφικό προσδιορισμό, δεν ήταν καθόλου αρεστός.

Στην αναφορά αυτή παρουσιάζεται η πρώτη «αντίδραση» ως προς την ανάπτυξη της καλλιέργειας των καπνών Βιρτζίνια στην Αυτοκρατορία, ενώ παράλληλα, σχολιάζεται η σημαντική αλλαγή που είχε σημειωθεί σε αρκετές περιπτώσεις στην κυρίαρχη γεύση προτίμησης στην αγορά, σε σύντομο χρονικό διάστημα. Συγκεκριμένα, καταγράφεται ότι στο Ηνωμένο Βασίλειο υπήρξε μεγάλη μετατόπιση από το τσιγάρο ανατολικού καπνού στο τσιγάρο καπνού Βιρτζίνια.⁹¹³ Άλλωστε, στο Ηνωμένο Βασίλειο, εξαιτίας της καλλιέργειάς των καπνών Βιρτζίνια στις αποικίες (συμπεριλαμβανομένης και της Β. Αμερικής), τα οποία πράγματι κατάφεραν να καταστούν τα καλύτερα από τα καλλιεργούμενα καπνά, είχαν παρασκευαστεί τσιγάρα εξολοκλήρου από καπνά Βιρτζίνια, τα οποία ονομάζονταν “English Type”.⁹¹⁴ Επιπλέον, τα τσιγάρα αυτά ήταν τα μόνα που δεν επηρεάστηκαν από την επιτυχία του American Blend τσιγάρου, του οποίου η διάδοση πραγματοποιήθηκε μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο. Τότε ήταν που άρχισαν να επικρατούν στην παγκόσμια αγορά τα καπνά Βιρτζίνια, είτε εξαιτίας της διάδοσης και της αύξησης των εξαγωγών τσιγάρων τύπου American Blended, τα οποία περιείχαν στα χαρμάνια τους καπνό Βιρτζίνια περίπου 50%, είτε εξαιτίας των εξαγωγών τους από την αμερικανική ήπειρο.⁹¹⁵ Η αύξηση, δηλαδή, που σημειώθηκε στην κατανάλωση των καπνών Βιρτζίνια δεν οφειλόταν τόσο στη διάδοση των αμιγών τσιγάρων Βιρτζίνια, όσο κυρίως στην διάδοση του τσιγάρου American Blend. Τα τσιγάρα American Blended προέρχονται από τις ΗΠΑ και το κύριο χαρακτηριστικό τους είναι ότι το χαρμάνι τους περιέχει τρεις τύπους καπνού: Βιρτζίνια (flue - cured), Μπέρλεϊ (Burley) και ανατολικά. Τα τσιγάρα αυτά κατάφεραν να περιθωριοποιήσουν από πολλές ξένες αγορές άλλους τύπους καπνών, όπως τα ανατολικά τα οποία μέχρι τις αρχές του 20^{ου} αιώνα κυριαρχούσαν.

Μέχρι το τέλος του 19^{ου} αιώνα και στην αγορά των ΗΠΑ κυριαρχούσαν τα ανατολικά καπνά, κομμένα ώστε να χρησιμοποιούνται για τα στριφτά χειροποίητα τσιγάρα. Αυτό άλλαξε στα τέλη της δεκαετίας του 1890, όταν η εταιρεία “American Tobacco Company” εισήγαγε στην αγορά τρεις νέους τύπους τσιγάρων, των οποίων το χαρμάνι τους εκτός από ανατολικά καπνά περιελάμβανε και καπνά Βιρτζίνια, τα οποία ονόμασε “Hassan”, “Mecca” και “Fatima”.⁹¹⁶ Η “American Tobacco Company” δεν σταμάτησε εκεί και λίγο αργότερα εισήγαγε στην αγορά τσιγάρα εξολοκλήρου με εγχώρια καπνά, τα οποία ονόμασε “Piedmont”. Τα νέα αυτά τσιγάρα ήταν πιο φτηνά από τα τσιγάρα, τα οποία ήταν

⁹¹³ Στο ίδιο, σ. 26.

⁹¹⁴ Γιώργος Καραντζούλης, «Τα καπνά Βιρτζίνια», *Η ιστορία του ελληνικού τσιγάρου*, Αθήνα 1997, σ. 23.

⁹¹⁵ Στο ίδιο.

⁹¹⁶ Στο ίδιο.

καμωμένα με ανατολικά καπνά και έτσι, ήδη από το 1904, η ζήτηση των ανατολικών καπνών στη χώρα είχε αρχίσει να μειώνεται. Ταυτόχρονα, όμως, ανάλογη ήταν η αύξηση της ζήτησης των εγχώριων καπνών, αλλά και του καπνού πίπας, ο οποίος χρησιμοποιούνταν για τα χειροποίητα τσιγάρα. Η εταιρεία “Raynolds” κυκλοφόρησε δύο φτηνά τσιγάρα από ανατολικά καπνά, χωρίς επιτυχία. Έτσι, για να ανατρέψει την αποτυχία, προσάρμοσε σε τσιγάρο το πιο επιτυχημένο χαρμάνι καπνού πίπας (Prince Albert), το οποίο περιέχει «σαλτσαρισμένα Burley, ωριμασμένα τουρκικά και ανοιχτόχρωμα flue-cured» σε τσιγάρο και του έδωσε την ονομασία Camel.⁹¹⁷ Το 1913 μπήκε στην αγορά η συσκευασία των είκοσι τσιγάρων, η οποία στοίχιζε 10 σεντς και τόση ήταν η επιτυχία του “Camel” που το 1918 αντιπροσώπευε το 40% της αγοράς των ΗΠΑ. Τα τσιγάρα Camel αποτέλεσαν τα πρώτα πραγματικά American Blended στις ΗΠΑ και ήταν τα πρώτα, στα οποία χρησιμοποιήθηκαν σαλτσαρισμένα και αρωματισμένα καπνά. Συνεπώς, το τσιγάρο American Blend καθιερώθηκε στην αγορά εξαιτίας του ανταγωνισμού.

Τα καπνά Βιρτζίνια αποτέλεσαν το σπουδαιότερο είδος καπνού από πλευράς παραγωγής, αξίας και κατανάλωσης στην παγκόσμια αγορά. Τα καπνά αυτά διαχωρίζονται σε δύο κατηγορίες:⁹¹⁸ Στην πρώτη κατηγορία ανήκαν τα καπνά τα οποία ήταν αποξηραμένα με τη χρήση φωτιάς. Αυτά εξαιτίας της ποικιλίας τους, της φύσης του εδάφους και του συστήματος της αποξήρανσής τους είχαν χρώμα σκούρο, ήταν βαριά στο κάπνισμα και με ιδιαίτερο άρωμα. Τα καπνά αυτά (Virginia Dark, Kentucky κλπ.) χρησιμοποιούνταν για την παρασκευή καπνού πίπας, πούρων, για μάσημα ή για τσιγάρα δεύτερης κατηγορίας. Στη δεύτερη κατηγορία ανήκαν τα ανοιχτόχρωμα καπνά Βιρτζίνια (Virginia Bright), τα οποία καλλιεργούνταν ευρέως στις ΗΠΑ και εξαιτίας του τρόπου αποξήρανσής τους «διασωλήνων» (flue - cured), προορίζονταν αποκλειστικά για την παρασκευή τσιγάρων. Τα καπνά αυτά είχαν χρώμα κίτρινο με ελαφρά πράσινη απόχρωση και λεπτή υφή. Παράλληλα, είχαν ελαφριά και γλυκιά γεύση, ενώ διακρίνονταν για το χαρακτηριστικό άρωμα της καραμέλας που διέθεταν. Στις ΗΠΑ αποτελούσαν την κυρίαρχη καλλιέργεια καπνών και το σημαντικότερο εξαγωγικό είδος καπνού. Συνεπώς, χώρες που κατανάλωναν αποκλειστικά ανατολικά καπνά άρχισαν σταδιακά να χρησιμοποιούν για την παρασκευή των τσιγάρων καπνά Βιρτζίνια, όπως και Μπέρλεϊ.

Η Κύπρος μέχρι και το τέλος της δεκαετίας του 1930 συνέχιζε να παράγει τα δύο είδη καπνών με τα οποία ήταν εξοικειωμένοι οι καλλιεργητές, τα καπνά Λατάκιας και τα ανατολικά καπνά. Η παραγωγή του κίτρινου φύλλου καπνού και του καπνού Λατάκιας ποίκιλε σημαντικά, ανάλογα με τις συνθήκες που επικρατούσαν στην αγορά και ο μέσος όρος αξίας της βιομηχανίας θεωρείτο ότι ανερχόταν περίπου στις £25.000 ετησίως.⁹¹⁹ Ωστόσο, ο τομέας της καπνοκαλλιέργειας συνέχισε να λειτουργεί

⁹¹⁷ Στο ίδιο.

⁹¹⁸ Κοσμάς Παρασκευόπουλος, *Τα ξενικά καπνά εις την Ελλάδα: Μπέρλεϋ, Βιρτζίνια, πούρα*, Αθήνα 1970, σ. 114-116.

⁹¹⁹ SA1/1093/1941/1, Extract from report on Post-war Agriculture Development.

με τον ίδιο παράδοξο τρόπο. Ο καλλιεργητής εξακολουθούσε, όπως διαφάνηκε, να εξαρτάται από την εξωτερική αγορά, αφού αυτή η επιλογή παρέμενε η μοναδική για τη διάθεση της παραγωγής του. Αυτή η παράδοξη σχέση προερχόταν από την προκατάληψη που επικρατούσε στον τόπο ενάντια στον εγχώριο κίτρινο καπνό, η οποία χωρίς αμφιβολία καλλιεργήθηκε από συμφέροντα των καπνοβιομηχάνων. Όπως σχολιαζόταν στην αναφορά της Αυτοκρατορικής Οικονομικής Επιτροπής του 1937, η Κύπρος, αν και παρήγαγε καπνό κατάλληλο για τσιγάρα εδώ και αρκετά χρόνια (σχεδόν τρεις δεκαετίες), τα τσιγάρα που έφτιαχναν οι ντόπιες καπνοβιομηχανίες ήταν σχεδόν εξολοκλήρου καμωμένα από εισαγόμενο καπνό από περιοχές που δεν αποτελούσαν μέρος της Αυτοκρατορίας.⁹²⁰ Συγκεκριμένα, οι εισαγωγές συνέχιζαν να προέρχονται κυρίως από την Ελλάδα και ξεπερνούσαν τις εξαγωγές περίπου κατά 124 λίβρες τον χρόνο και οι εξαγωγές προορίζονταν κυρίως στην Αγγλία.

Η αλλαγή που συντελέστηκε σχετικά με τις εξαγωγές στην Αγγλία ήταν ότι μέχρι το 1933 αποτελούσαν πρωτίστως από καπνά Λατάκιας, ενώ από τότε και έπειτα άρχισαν να κυριαρχούν τα ανατολικά καπνά. Αυτό δεν οφειλόταν τόσο στην ίδρυση της Κυπριακής Εταιρείας Σιγαρέτων, όσο στις αλλαγές προτίμησης του αγοραστικού κοινού στη χώρα. Ενώ μέχρι το 1907 ο καπνός για πίπα στη Μεγάλη Βρετανία αποτελούσε πάνω από τα 2/3 της συνολικής παραγωγής των εργοστασίων για εσωτερική κατανάλωση, άρχισε να μειώνεται σταδιακά και σταθερά.⁹²¹ Η αλλαγή συντελέστηκε εξαιτίας της τεράστιας αύξησης στο κάπνισμα τσιγάρων, η οποία συνοδεύτηκε με τη μείωση του καπνίσματος πίπας και τούτο δεν συνεπαγόταν σε μεγάλο βαθμό ότι ο καπνιστής πίπας άλλαξε την προτίμησή του σε τσιγάρα. Ο καπνιστής πίπας μπορεί να άλλαζε τη συνήθειά του ελαφρώς και να κάπνιζε τσιγάρα, αλλά αυτό που ουσιαστικά άλλαξε στα τέλη της δεκαετίας του 1930 ήταν η προτίμηση της νέας γενιάς καπνιστών, οι οποίοι όσο προχωρούσε ο χρόνος γίνονταν όλο και περισσότερο καπνιστές τσιγάρων. Έτσι, παρατηρούνταν ότι η μείωση του καπνού πίπας συνδεόταν με το γεγονός ότι οι καπνιστές της ανήκαν σε μια «γνηραιότερη τάξη» της κοινωνίας, η οποία αναπόφευκτα έφθινε με το πέρασμα του χρόνου. Επιπρόσθετα, η στροφή αυτή δεν μπορούσε να μη συνδεθεί ούτε με την οικονομική ύφεση που άρχισε να παρουσιάζεται από το 1930, η οποία συνδέθηκε άμεσα με την αλλαγή που συντελέστηκε στο καπνιστικό κοινό των τσιγάρων, το οποίο πέρασε από τα ακριβότερα ανατολικά καπνά στα πιο φτηνά American Blended.

Ήταν λοιπόν εμφανές, όπως καταγραφόταν στην αναφορά της Επιτροπής, ότι η ευκαιρία για αύξηση των πωλήσεων καπνού πίπας, είτε για τις χώρες της Κοινοπολιτείας, που ήθελαν να μπουν στο εμπόριο για πρώτη φορά, είτε για αυτές που ήδη προμήθευαν την αγορά, όπως συνέβη με την Κύπρο και τα καπνά Λατάκιας, ήταν πιθανό να περιοριστεί.⁹²² Αυτό δεν θα μπορούσε να μην θεωρηθεί ως άμεσα συνυφασμένο με τον τερματισμό της λειτουργίας της εταιρείας “Najem Houry

⁹²⁰ SA1/1309/1928, Report of the Imperial Economic Committee, 31st Report, Tobacco, London 1937, σ. 17.

⁹²¹ Στο ίδιο, σ. 55-57.

⁹²² Στο ίδιο, σ. 59.

Cyprus Lattakia Tobacco Growing Co. Ltd” το 1944, η οποία ασχολούνταν με τα καπνά Λατάκιας.⁹²³ Βέβαια, και η αγορά για τα τσιγάρα ανατολικών καπνών στο Ηνωμένο Βασίλειο παρουσιαζόταν ιδιαίτερα περιορισμένη την περίοδο αυτή και έδειχνε πολύ λίγα σημάδια ανάκαμψης, εξέλιξη η οποία θα επηρέαζε εξίσου την Κύπρο, αφού έως τότε ήταν ο πιο τακτικός προμηθευτής της.⁹²⁴ Ωστόσο, είναι σημαντικό να τονιστεί ότι το πλεονέκτημα του προνομιακού δασμού μπορούσε ακόμη να αποτελεί ουσιαστικό παράγοντα για να υπάρχει επιτυχία σε μια τέτοια «περιοριστική» αγορά. Όπως ήδη παρουσιάστηκε, οι εισαγωγές είχαν σταθερή αύξηση μέχρι το 1929, μειώθηκαν το 1930 έως το 1932 και από τότε είχαν σημειώσει αύξηση μέχρι το 1936, σε σύγκριση με τις εισαγωγές από άλλες χώρες της Μεσογείου, οι οποίες χαρακτηρίζονταν από μεγάλες διακυμάνσεις από χρόνο σε χρόνο. Μετά την ολοκληρωτική σχεδόν εξαφάνιση του τομέα το 1938,⁹²⁵ στις αρχές της δεκαετίας του 1940 και συγκεκριμένα, κατά το έτος 1943 η παραγωγή σημείωσε ξανά αύξηση και ανήλθε στους 350 τόνους με την τιμή να κυμαινόταν μεταξύ £200 - £220 τον τόνο.⁹²⁶ Η λήξη της Συμφωνίας με την Κυπριακή Εταιρεία Σιγαρέττων αλλά και οι επιχειρήσεις του Β΄ Παγκοσμίου πολέμου, οι οποίες οδήγησαν σε παύση των εισαγωγών και ανάλογη εσωτερική, αλλά και εξωτερική ζήτηση από τις γειτονικές χώρες, έδωσαν νέα ώθηση στον τομέα. Η μεγαλύτερη ποσότητα στην παραγωγή κίτρινου καπνού σημειώθηκε το 1946, όταν έφτασε τους 940 τόνους με την εκτιμώμενη αξία της να ανέρχεται στις £140.000.⁹²⁷ Παρόλα αυτά, η καπνοκαλλιέργεια στην Κύπρο για να μπορέσει να έχει σταθερό μέλλον ήταν αναγκαίο να προσαρμοστεί στα νέα δεδομένα της εξωτερικής αγοράς, στην οποία τα καπνά Βιρτζίνια σιγά-σιγά είχαν καθιερωθεί και η ζήτησή τους συνεχώς αυξανόταν.

Η ανάπτυξη της καλλιέργειας του καπνού Βιρτζίνια στην Κύπρο ξεκίνησε μόλις το 1941, για εμπορικούς σκοπούς σε μικρή κλίμακα. Όπως καταγράφεται στην αναφορά του McDonald για τη γεωργία στην Κύπρο, η αρχή για ανάπτυξη αυτού του είδους καπνού ξεκίνησε από τον George Mills, ο οποίος κατείχε πολύ μεγάλη εμπειρία στην καπνοκαλλιέργεια, τόσο στην Κύπρο, όσο και σε ξένες χώρες.⁹²⁸ Συγκεκριμένα, το 1941 ζήτησε από το Τμήμα Γεωργία να τον βοηθήσει ώστε να αρχίσει μια προσπάθεια για πειραματικές δοκιμές καλλιέργειας καπνού Βιρτζίνια. Ο Mills είχε δικό του φούρνο αποξήρανσης καπνών στην Κερύνεια και είχε καταφέρει να εξασφαλίσει το ενδιαφέρον μερικών καλλιεργητών της Καρπασίας, οι οποίοι ήταν πρόθυμοι να αρχίσουν την καλλιέργεια καπνών Βιρτζίνια για εμπορικούς σκοπούς, φτάνει να κτιζόταν στη δική τους περιοχή φούρνος για να μπορούν να επεξεργάζονται και οι ίδιοι τη σοδειά τους. Έτσι, το 1941 το Τμήμα προχώρησε στο κτίσιμο του φούρνου στη Γιαλούσα και κατά τη διάρκεια του έτους όπως και του επόμενου

⁹²³ *The Cyprus Gazette*, “No. 569, Notice, The Companies (Limited Liability) Laws, 1922 to 1944, Najem Houry Cyprus Lattakia Tobacco Growing Co. Ltd”, 18 Αυγούστου 1945, σ. 183.

⁹²⁴ SA1/1309/1928, Report of the Imperial Economic Committee, 31st Report, Tobacco, London 1937, σ. 17.

⁹²⁵ J. McDonald, *Investigations and developments in Cyprus agriculture*, Nicosia 1949, σ. 24.

⁹²⁶ SA1/1093/1941/1, Κυβερνήτης προς Middle East Supply Centre, 31 Αυγούστου 1944.

⁹²⁷ J. McDonald, *στο ίδιο*.

⁹²⁸ *Στο ίδιο*, σ. 24-25.

πραγματοποιήθηκαν πειραματικές καλλιέργειες από σπόρο τεσσάρων ποικιλιών, που εισήχθησαν από τη Νότια Αφρική (Joiner, Gold Dollar, White Orinoco, Yellow Mammoth).⁹²⁹ Επιπρόσθετα, σύμφωνα με την πολιτική που εφάρμοζε το Τμήμα για κάθε εισαγωγή νέας καλλιέργειας στο νησί, απέστειλε τα δείγματα στο Αυτοκρατορικό Ινστιτούτο για αξιολόγηση. Σύμφωνα με τα αποτελέσματα, τα δείγματα από την εσοδεία του 1941 ήταν ενθαρρυντικά και υποδείχθηκε πως, παρότι δεν ήταν ισάξια με τα αμερικανικά καπνά, μπορούσαν να συγκριθούν ευνοϊκά με τα καπνά που καλλιεργούνταν στις χώρες της Αυτοκρατορίας. Σε αντίθεση, τα δείγματα από την εσοδεία του 1942 αξιολογήθηκαν ως κατώτερης ποιότητας για τις μη ικανοποιητικές καπνιστικές τους ιδιότητες, οι οποίες προέρχονταν από τα αυξημένα ποσοστά χλωρίου και έλλειψης ποτάσας στο φύλλο.⁹³⁰ Ως εκ τούτου, γινόταν εισήγηση να συνεχιστούν οι πειραματικές καλλιέργειες το 1944 και το 1946, με σκοπό να διορθωθούν κάποια από τα λάθη τα οποία είχαν υποδειχθεί από το Ινστιτούτο. Δυστυχώς, όμως, καμία βελτίωση δεν παρατηρήθηκε.

Η απουσία ειδικού ανάμεσα στους ανώτερους λειτουργούς του Τμήματος Γεωργίας, καθώς και η δολοφονία του Mills το 1941, αφαίρεσε τη δυνατότητα για σωστή καθοδήγηση ως προς την καπνοκαλλιέργεια και ειδικότερα για το νέο αυτό είδος καπνού. Οι διάφοροι ειδικοί που είχαν προσληφθεί κυρίως από την Ελλάδα το προηγούμενο διάστημα διαπιστώθηκε πως δεν κατείχαν τα απαιτούμενα προσόντα για αυτή την εργασία. Δεν κατόρθωσαν, δηλαδή, όπως αναμενόταν, να καθοδηγήσουν επαρκώς τους ντόπιους καλλιεργητές και ούτε μπόρεσαν να διεξάγουν τις απαραίτητες έρευνες, με σκοπό να βελτιωθεί η ποιότητα του παραγόμενου καπνού. Το 1945 μια νέα προσπάθεια είχε αρχίσει ένας από τους λειτουργούς του Τμήματος Γεωργίας (Mr. Littlejohn), ο οποίος προσπάθησε να συλλέξει σπόρο από τα ανώτερης κατηγορίας φυτά καπνού, τα οποία καλλιεργούνταν στην Κύπρο, με σκοπό να βελτιωθεί η ποιότητα της παραγωγής.⁹³¹ Η προσπάθεια αυτή απέτυχε, αφού τελικά κατέληξε η εσοδεία που παράχθηκε να αποτελείται από διάφορους τύπους ανατολικών καπνών, τονίζοντας την τεράστια ποικιλία που υπήρχε στην ετήσια παραγωγή του καπνού. Αυτός, άλλωστε, είχε αποδειχθεί πως ήταν και ένας από τους σημαντικούς λόγους για την κατωτερότητα της ποιότητας των κυπριακών καπνών. Επιπρόσθετα, στο Τμήμα τη συγκεκριμένη περίοδο υπήρχε ακόμη ένας ειδικός για τον καπνό, ο οποίος ήταν τουρκικής καταγωγής και είχε έλθει από την Ελλάδα μερικά χρόνια προηγουμένως.⁹³² Πληρωνόταν μόλις £96 το χρόνο, εκτός από κάποιες διευκολύνσεις που του παρέχονταν στα χρόνια του πολέμου. Για τον λόγο αυτό δεν ήταν σε θέση να αναλάβει οποιοσδήποτε πειραματικές εργασίες, παρά μόνο περιοριζόταν στο να παρέχει

⁹²⁹ Στο ίδιο.

⁹³⁰ Geoffrey Corbett, *Cyprus report of yellow leaf tobacco industry and the possibility of cultivating Tobacco in Cyprus*, Cyprus 1948, σ. 21-23.

⁹³¹ J. McDonald, στο ίδιο, σ. 24.

⁹³² SA1/1093/1941/1, Extract from report on Post-war Agriculture Development.

οδηγίες ρουτίνας για την καπνοκαλλιέργεια στους χωρικούς. Ως εκ τούτου, το πρώτο βήμα ήταν η διευθέτηση επίσκεψης από ειδικό και η συζήτηση μαζί του για το πρόβλημα.⁹³³

Στο πλαίσιο αυτό, επειδή είχε θεωρηθεί ότι άξιζε τον κόπο να διερευνηθούν και οι προοπτικές της ανάπτυξης της καλλιέργειας καπνών τύπου Βιρτζίνια στην Κύπρο, ζητήθηκε η εξασφάλιση δανείου £1.000 ετησίως για πέντε χρόνια με βάση το διάταγμα “Colonial Development and Welfare Act”, για την εργοδότηση με απόσπαση ενός ειδικού από το εξωτερικό και την παροχή εισφοράς στα έξοδα των πειραματικών του εργασιών. Ο ειδικός θα έπρεπε να έχει γνώσεις τόσο για τα καπνά τύπου Βιρτζίνια, όσο και για τα κίτρινα καπνά, με σκοπό να μεριμνά για τη βελτίωσή τους μέσα από τις πειραματικές καλλιέργειες και την καθοδήγηση των καλλιεργητών. Ο κατάλληλος ειδικός, που θα επιλεγόταν, θα έφτανε μέσω Νότιας Αφρικής ακόμη και κατά τη διάρκεια του πολέμου, αφού το θέμα της ανάπτυξης της καλλιέργειας καπνών Βιρτζίνια δεν θα μπορούσε να διερευνηθεί χωρίς τη συμβολή του, γεγονός που καθιστούσε την εξασφάλιση των υπηρεσιών του επιτακτική.⁹³⁴ Εν τέλει, ο ειδικός που επιλέχθηκε ήταν ο Geoffrey Corbett, ο οποίος έφτασε στην Κύπρο στις 3 Ιανουαρίου 1947 από τον Μαυρίκιο για να αποφανθεί κατά πόσον μπορούσαν να καλλιεργηθούν καλής ποιότητας ανατολικά καπνά στο νησί και ποιες ήταν οι αιτίες που αυτό δεν είχε γίνει κατορθωτό μέχρι τότε, όπως επίσης εάν άξιζε τον κόπο να συνεχιστούν περαιτέρω έρευνες για την καλλιέργεια καπνών Βιρτζίνια.⁹³⁵ Η κάθοδος του εμπειρογνώμονα ήταν επιτακτική ανάγκη για το Τμήμα.

Ωστόσο, δεν έφτανε η κάθοδος του ειδικού για να βοηθήσει στη σταθεροποίηση και βελτίωση της καπνοκαλλιέργειας, όπως και στην καθοδήγηση για τα καπνά Βιρτζίνια. Αυτό που ήταν αναγκαίο να αλλάξει ήταν και η στάση που κρατούσαν οι καπνοβιομήχανοι. Το 1939 και το 1940 εξετάστηκε το ενδεχόμενο της αύξησης της εγχώριας κατανάλωσης του κυπριακού κίτρινου φύλλου καπνού και υποβλήθηκε σχέδιο με το οποίο θα εξαναγκάζονταν οι καπνοβιομήχανοι να καλύπτουν το 20% των αναγκών από την εγχώρια παραγωγή, ώστε να απαλυνθεί το κυριότερο πρόβλημα της διάθεσης της εγχώριας παραγωγής. Βέβαια, ο πόλεμος και συγκεκριμένα η κατοχή της Ελλάδας άλλαξε την αρνητική τους στάση και τους οδήγησε στην κάλυψη των αναγκών τους από την εγχώρια παραγωγή. Έτσι, εξαιτίας των συνθηκών αυτών η προκατάληψη αναγκαστικά μειώθηκε και το σχέδιο, το οποίο βρισκόταν υπό μελέτη το προηγούμενο διάστημα, εγκαταλείφθηκε. Παρόλα αυτά, μετά τη λήξη του πολέμου και το άνοιγμα της ελληνικής αγοράς θα έπρεπε να ληφθούν μέτρα, ώστε η προπολεμική κατάσταση να μην επιτραπεί να καθιερωθεί ξανά και οι καπνοβιομήχανοι να εξαναγκαστούν να χρησιμοποιήσουν ένα ποσοστό (περίπου 50%) της εγχώριας παραγωγής κίτρινου καπνού στα τσιγάρα τους. Έτσι, το θέμα της επιβολής ελέγχου στον τομέα του καπνού μετά τη λήξη του πολέμου

⁹³³ SA1/1093/1941/1, Κυβερνήτης προς Middle East Supply Centre, 31 Αυγούστου 1944.

⁹³⁴ SA1/1093/1941/1, Extract from min (6) in M.P. 582/43.

⁹³⁵ J. McDonald, στο *ίδιο*, σ. 25.

επιβαλλόταν να μελετηθεί από την Επιτροπή για τον Καπνό για να μην επαναληφθεί το σκηνικό που είχε επακολουθήσει μετά τη λήξη του Α΄ Παγκοσμίου.

Ο Β΄ Παγκόσμιος Πόλεμος, η αύξηση της παραγωγής καπνού και η διαχείριση των νέων ζητημάτων

Ο τερματισμός του μονοπωλίου το 1940 με τη λήξη της Συμφωνίας με την Κυπριακή Εταιρεία Σιγαρέττων όπως και οι πολεμικές επιχειρήσεις του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου βοήθησαν στην ανάκαμψη της καπνοκαλλιέργειας, και όπως ήταν αναμενόμενο από τη βρετανική διοίκηση, στην αύξηση της παραγωγής. Η τελευταία μπορεί να ήταν επιθυμητή από τη διοίκηση του νησιού, γιατί με αυτό τον τρόπο θα περιοριζόταν η εξάρτηση από τις εισαγωγές, αλλά τα μεγάλα αποθέματα που υπήρχαν ήδη, δεν έδιναν το περιθώριο για αύξηση της καλλιεργήσιμης γης σε μεγαλύτερη κλίμακα, εις βάρος των καλλιεργειών γεωργικών προϊόντων πρώτης ανάγκης που ήταν απαραίτητες, αφού θα δημιουργούνταν πρόβλημα στη διάθεση της παραγωγής.⁹³⁶ Το 1942 οι αιτήσεις για εξασφάλιση άδειας για καλλιέργεια καπνού από τον Διευθυντή Γεωργίας είχαν παρουσιάσει αύξηση περίπου κατά 27%, η οποία αντιπροσώπευε σε έκταση γης περίπου 4.000 σκάλες, σχεδόν 50% πιο πάνω από το 1941.⁹³⁷ Για τον λόγο αυτό, τον Μάρτιο 1942 ο Διευθυντής Γεωργίας εξέδωσε επίσημη ανακοίνωση με την οποία ενημέρωνε τους καλλιεργητές για τον διπλασιασμό της καλλιεργήσιμης γης, βάσει των αιτήσεων που είχαν υποβληθεί.⁹³⁸ Η αύξηση της παραγωγής το 1942 και ταυτόχρονα τα αποθέματα αδιάθετου καπνού 1½ χρόνου τα οποία υπήρχαν ήδη, θα συνέβαλλαν στην υπερπροσφορά σε σχέση με τη ζήτηση και οι καλλιεργητές θα δυσκολεύονταν να διαθέσουν την παραγωγή τους σε συμφέρουσες τιμές. Ως εκ τούτου, οι καλλιεργητές συμβουλευόνταν στην ανακοίνωση να κρατήσουν την καλλιεργήσιμη έκταση στα επίπεδα του 1941 και παρακινούνταν να προσανατολιστούν σε άλλες καλλιέργειες, όπως το μπιζέλι, το σουσάμι και τον αραβόσιτο. Σε περίπτωση που οι καλλιεργητές δεν ακολουθούσαν τις υποδείξεις, η αποικιακή κυβέρνηση δεν θα αναλάμβανε να βοηθήσει στη διάθεση του πλεονάσματος της παραγωγής.

Περιορισμός στην καλλιεργήσιμη γη ήταν πολύ δύσκολο να επιβληθεί, όπως αντιλαμβανόταν ο Ελεγκτής των Προμηθειών, ο οποίος στήριζε ένα τέτοιο μέτρο, γιατί θεωρούσε πως αντίβαινε με τις πρόνοιες του ίδιου του καπνικού νόμου, βάσει του οποίου άδειες παραχωρούνταν εφόσον η γη για ήταν κατάλληλη για καπνοκαλλιέργεια και ο αιτητής δεν είχε καταδικαστεί για οποιοδήποτε σχετικό

⁹³⁶ SA1/1093/1941/1, Πρακτικά, Αρ. 76: Σημείωση Αποικιακού Γραμματέα, 20 Νοεμβρίου 1942.

⁹³⁷ SA1/1093/1941/1, Διευθυντής Τμήματος Γεωργίας προς Αποικιακό Γραμματέα, 15 Μαΐου 1942.

⁹³⁸ *Ελευθερία*, 26 Μαρτίου 1942.

με τον νόμο αδίκημα.⁹³⁹ Τη δυσκολία της εφαρμογής περιορισμού αντιλαμβάνονταν και ο Διευθυντής Γεωργίας, ο οποίος όμως ταυτόχρονα θεωρούσε πως η καπνοκαλλιέργεια δεν ανταγωνιζόταν τις καλλιέργειες γεωργικών προϊόντων πρώτης ανάγκης.⁹⁴⁰ Έτσι, σε επιστολή του προς τον Αποικιακό Γραμματέα, τον Μάρτιο 1942, εξηγούσε πως ήταν αδύνατο στο άμεσο διάστημα να σχεδιαστεί και να εφαρμοστεί ένα έντιμο σχέδιο για περιορισμό της έκτασης της καλλιεργήσιμης γης για το έτος 1942, αφού οι άδειες θα έπρεπε να εκδοθούν έως το τέλος του ίδιου μήνα.⁹⁴¹ Δεν θεωρούσε, λοιπόν, πως ήταν εφικτό να περιοριστεί η έκταση της καλλιεργήσιμης γη σε καπνό στο ποσοστό της προηγούμενης χρονιάς, αφού υπήρχαν αρκετοί γεωργοί οι οποίοι ενώ δεν είχαν καλλιεργήσει καπνό την προηγούμενη χρονιά, αλλά τα προηγούμενα χρόνια, επέλεξαν να ασχοληθούν ξανά με την καπνοκαλλιέργεια. Επιπλέον, θα ήταν αυθαίρετο να απαγορευθεί σε συγκεκριμένες επαρχίες ή περιοχές η καλλιέργεια, με τη δικαιολογία ότι δεν ήταν οι γαίες κατάλληλες για καπνό. Η κατάσταση αυτή θα οδηγούσε σε κατακραυγή, γιατί μεγάλη ποσότητα καπνού στην Καρπασία και στην Κερύνεια καλλιεργούνταν σε εδάφη, τα οποία δεν ήταν κατάλληλα για άλλες καλοκαιρινές καλλιέργειες. Η γη στην οποία καλλιεργούνταν καπνά δεν προοριζόταν για την καλλιέργεια γεωργικών προϊόντων πρώτης ανάγκης και σε περίπτωση που δεν καλλιεργούταν με καπνό θα έμεινε ανεκμετάλλευτη.⁹⁴² Επιπλέον, η καπνοκαλλιέργεια πραγματοποιούνταν την άνοιξη, πριν τη σπορά των σιτηρών που γινόταν το φθινόπωρο και λειτουργούσε ως χρήσιμη καλλιέργεια για καθαρισμό της γης. Επικρατούσε η γενική πρακτική, ότι όταν η σπορά του σιταριού ακολουθούσε την καπνοκαλλιέργεια, μεγαλύτερη εσοδεία επιτυγχανόταν, αντί όταν φυτευόταν σε χέρσα γη.⁹⁴³ Επιπρόσθετα, ο καπνός εάν ζυμωνόταν και αποθηκευόταν σωστά, μπορούσε να αποθηκευτεί για μερικά χρόνια, με αποτέλεσμα η υπερπαραγωγή να μην επηρεάσει αρνητικά τους καλλιεργητές.⁹⁴⁴

Ωστόσο, παρά τις προειδοποιήσεις του Τμήματος Γεωργίας, το 1942 η εσοδεία του καπνού ήταν πολύ μεγάλη, διπλάσια όπως υπολογιζόταν από αυτήν του 1941.⁹⁴⁵ Συγκεκριμένα, η εκτιμώμενη ποσότητα της εσοδείας του 1942 ανερχόταν στις 274.000 οκάδες κίτρινου καπνού, 6.800 οκάδες καπνού Βιρτζίνια και 15.500 οκάδες καπνισμένου καπνού.⁹⁴⁶ Τα αποτελέσματα αυτής της αύξησης στα διαθέσιμα αποθέματα καπνού ήταν να καλυφθούν οι ανάγκες του νησιού μέχρι και το 1944. Αν και αυτό δεν ήταν αρνητικό γεγονός για τον τομέα εντούτοις, όμως, καθιστούσε ακόμη πιο επιτακτική τη λήψη μέτρων για έλεγχο της έκτασης γης που θα καλλιεργούνταν το επόμενο έτος. Επικρατούσε η άποψη ότι το 1944 ή το 1945 ο πόλεμος θα έληγε και θα ήταν δυνατή η εισαγωγή

⁹³⁹ SA1/1093/1941/1, Διευθυντής Τμήματος Γεωργίας προς Αποικιακό Γραμματέα, 15 Μαΐου 1942.

⁹⁴⁰ SA1/1093/1941/1, Πρακτικά, Αρ. 76: Σημείωση Αποικιακού Γραμματέα, 20 Νοεμβρίου 1942.

⁹⁴¹ SA1/1093/1941/1, Διευθυντής Τμήματος Γεωργίας προς Αποικιακό Γραμματέα, 15 Μαΐου 1942.

⁹⁴² Στο ίδιο.

⁹⁴³ SA1/1093/1941/1, Διευθυντής Τμήματος Γεωργίας προς Αποικιακό Γραμματέα, 16 Νοεμβρίου 1942.

⁹⁴⁴ SA1/1093/1941/1, Διευθυντής Τμήματος Γεωργίας προς Αποικιακό Γραμματέα, 15 Μαΐου 1942.

⁹⁴⁵ SA1/1093/1941/1, Πρακτικά, Αρ. 76. Σημείωση Αποικιακού Γραμματέα, 20 Νοεμβρίου 1942.

⁹⁴⁶ SA1/1093/1941/1, Ελεγκτής Προμηθειών προς Αποικιακό Γραμματέα, 30 Οκτωβρίου 1942.

ορισμένων ποσοτήτων καπνού, για αυτό θα ήταν αρκετό μονάχα να διαφυλάξουν την κάλυψη των αναγκών που υπήρχαν, εάν η εσοδεία της επόμενης χρονιάς ήταν η μισή από αυτήν του 1941. Για να μπορέσει να επιτευχθεί αυτό, θα έπρεπε να επιβαλλόταν έλεγχος σε κάθε τεμάχιο γης στο νησί και το Τμήμα Γεωργίας να έχει τη δυνατότητα να δίνει οδηγίες για το είδος των καλλιεργειών που θα έπρεπε να καλλιεργηθούν. Η βρετανική διοίκηση του νησιού γνώριζε ότι αυτό δεν ήταν εφικτό, αφού δεν υπήρχε το απαιτούμενο προσωπικό και ταυτόχρονα, θα ήταν ανώφελο, γιατί πολύ λίγη επιπλέον ποσότητα θα μπορούσε να παραχθεί σε περίπτωση που τέτοιος έλεγχος επιβαλλόταν.⁹⁴⁷

Βέβαια, εάν οι αιτήσεις της επόμενης χρονιάς δεν θα υπερέβαιναν το όριο της έκτασης γης που υπολογιζόταν ότι χρειαζόταν για να παραχθεί η απαιτούμενη ποσότητα για το 1943, τότε κανένας περιορισμός δεν θα έπρεπε να επιβληθεί. Παρόλα αυτά, ως προληπτικό μέτρο θα ήταν σωστό να τροποποιηθεί ο καπνικός νόμος, ώστε να είναι δυνατός ο περιορισμός των αδειών σε περίπτωση που απαιτούνταν. Έτσι, η αποικιακή κυβέρνηση προχώρησε τον Οκτώβριο του 1942 στη έκδοση ανακοίνωσης στην Κυβερνητική Εφημερίδα για τροποποίηση της περιόδου κατά την οποία μπορούσε ο καλλιεργητής να υποβάλει αίτηση για καλλιέργεια καπνού.⁹⁴⁸ Ο καπνικός νόμος, όπως ίσχυε, προνοούσε ότι αιτήσεις μπορούσαν να γίνουν από την 1^η Σεπτεμβρίου μέχρι την 1^η Μαρτίου και η τροποποίησή του ήταν αναγκαία για λόγους ευελιξίας, ώστε να μπορούν να απορρίπτονται αιτήσεις βάσει του υπολογισμού της εκτιμώμενης καλλιεργήσιμης γης. Σύμφωνα με την ανακοίνωση, η νέα περίοδος υποβολής αίτησης για το έτος 1943 οριζόταν από την 1^η Οκτωβρίου 1942 έως την 31^η Ιανουαρίου 1943. Επιπρόσθετα, εάν οι αιτήσεις για καλλιέργεια καπνού ξεπερνούσαν υπερβολικά τον αριθμό που είχε παραχωρηθεί το 1942, επιπλέον περιοριστικά μέτρα θα λαμβάνονταν. Βέβαια, επειδή η περίοδος κατά την οποία μπορούσαν να υποβληθούν αιτήσεις εκτεινόταν μέχρι τον Ιανουάριο 1943, το περιθώριο μέχρι την έναρξη της καλλιέργειας καπνού παρέμενε και πάλι στενό για να απορριφθούν άδειες και να ληφθούν έτσι έγκαιρα μέτρα αποφυγής της υπερπαραγωγής.

Ως εκ τούτου, είχαν συμφωνηθεί από τον Διευθυντή Γεωργίας και τον Ελεγκτή των Τελωνείων και των Δημοσίων Εσόδων τα ακόλουθα μέτρα για περιορισμό της καλλιεργήσιμης γης:⁹⁴⁹ (i) άρνηση παραχώρησης άδειας σε άτομα που δεν είχαν καλλιεργήσει καπνό σε ένα από τα προηγούμενα τρία χρόνια, (ii) άρνηση παραχώρησης άδειας σε καλλιεργητές που δεν είχαν παρουσιάσει στο Τελωνείο τον μέσο όρο ορισμένης ποσότητας καπνού ανά σκάλα τα τελευταία τρία χρόνια. Οι περιορισμοί αυτοί θα μπορούσαν να εφαρμοστούν είτε ξεχωριστά, είτε παράλληλα. Το ποσοστό της ελάχιστης ποσότητας θα αποφασιζόταν με γνώμονα τη διασφάλιση ότι ο αριθμός των αδειών που θα

⁹⁴⁷ SA1/1093/1941/1, Πρακτικά, Αρ. 76. Σημείωση Αποικιακού Γραμματέα, 20 Νοεμβρίου 1942.

⁹⁴⁸ *The Cyprus Gazette*, "No. 613. Tobacco Laws, 1932 to 1942, Notice under section 4 (I)", 1^η Οκτωβρίου 1942, σ. 233.

⁹⁴⁹ SA1/1093/1941/1, Διευθυντής Γεωργίας προς τον Αποικιακό Γραμματέα, 16 Νοεμβρίου 1942.

εκδίδονταν, θα επαρκούσε στην απόδοση της καπνοπαραγωγής που απαιτούνταν. Αν και ο Αρχιταμίας της αποικιακής Κυβέρνησης συμφωνούσε με τα πιο πάνω περιοριστικά μέτρα για την καπνοκαλλιέργεια, δεν θεωρούσε πως υπήρχε ανάγκη για θέσπισή τους, αφού όπως είχε διαβεβαιώσει ο Διευθυντής Γεωργίας ο καπνός δεν ανταγωνιζόταν σε έκταση καλλιεργήσιμης γης τις καλλιέργειες γεωργικών προϊόντων πρώτης ανάγκης, τα οποία τόσο απαιτούνταν κατά τη διάρκεια του πολέμου.⁹⁵⁰ Επιπλέον, επισήμαινε ότι ήταν πιθανό η εκτεταμένη καλλιέργεια καπνού να επέφερε τη μείωση των τιμών και να βοηθούσε στον αποπληθωρισμό, γεγονός αναγκαίο την περίοδο του πολέμου.⁹⁵¹ Για την κατανάλωση καπνού υπήρχε όριο και συγκεκριμένα, εάν για παράδειγμα παράγονταν 300.000 οκάδες καπνού και μόνο 200.000 απαιτούνταν για κατανάλωση, για να μη μείνει αδιάθετη στα χέρια των παραγωγών η εναπομείνασα ποσότητα των 100.000 θα κρατούνταν στις αποθήκες, βοηθώντας στον αποπληθωρισμό και εν τέλει θα ήταν διαθέσιμη αργότερα για εξαγωγή.

Όσον αφορά στο δεύτερο μέτρο, ο Αποικιακός Γραμματέας είχε εισηγηθεί να μην παραχωρείται άδεια σε καλλιεργητές που δεν είχαν παρουσιάσει στο Τελωνείο το 25% της παραγωγής τους ή οποιοδήποτε ποσοστό απαιτούνταν για να εξασφαλιστεί η απαραίτητη καλλιεργήσιμη γη.⁹⁵² Το θέμα του ελέγχου της καπνοκαλλιέργειας τέθηκε σε συζήτηση στη συνεδρίαση του Εκτελεστικού Συμβουλίου στις 19 Ιανουαρίου 1943. Συζητήθηκε η πρόταση του Διευθυντή Γεωργίας για τη μείωση της καπνοπαραγωγής και κρίθηκε ότι δεν υπήρχε σοβαρός κίνδυνος υπερπαραγωγής.⁹⁵³ Το μοναδικό μέτρο το οποίο έπρεπε να υιοθετηθεί ήταν η άρνηση παραχώρησης άδειας στους καλλιεργητές που δεν είχαν καλλιεργήσει καπνό τα τελευταία τρία χρόνια. Επίσης, εκφράστηκε η άποψη, ότι η απόφαση της Κυβέρνησης του Νοεμβρίου του 1942 για καθορισμένη τιμή αγοράς των εγχώριων εμπορεύσιμων κίτρινων καπνών στα 6 σελίνια την οκά ήταν ήδη υπερβολική και για αυτό, μετά τη μελέτη των στοιχείων που αφορούσαν στο κόστος παραγωγής από τον Διευθυντή Γεωργίας, συμφωνήθηκε ότι δεν θα τίθετο ζήτημα οποιασδήποτε αύξησής της. Ταυτόχρονα, έγινε εισήγηση ότι, εάν υπήρχε πιθανότητα υπερπαραγωγής, ο έλεγχος στην τιμή θα αποσυρόταν και αυτή θα ρυθμιζόταν από τους νόμους της προσφοράς και της ζήτησης.⁹⁵⁴ Έτσι, το 1943, εγκρίθηκε τροποποίηση των Νόμων περί Καπνού, 1932 έως 1942. Ο Νόμος αυτός θα παρατίθετο ως ο Νόμος (Αναθεωρημένος) περί Καπνού, 1943 και θα αποτελούσε μέρος των Νόμων περί Καπνού 1932 μέχρι 1942. Δημοσιεύθηκε στην Επίσημη εφημερίδα, την 1^η Μαρτίου 1943.⁹⁵⁵ Βάσει της τροποποίησης του Άρθρου 4 προνοούνταν ότι ο Διευθυντής Γεωργίας μπορούσε, σύμφωνα με την κρίση του, να

⁹⁵⁰ SA1/1093/1941/1, Reports from Ex. Co. Jacket No. 319/42.

⁹⁵¹ Στο ίδιο.

⁹⁵² SA1/1093/1941/1, Αποικιακός Γραμματέας προς Διευθυντή Γεωργίας, 19 Ιανουαρίου 1943.

⁹⁵³ SA1/1093/1941/1, Extract from Ex Co meeting 19. 1. 43.

⁹⁵⁴ Στο ίδιο.

⁹⁵⁵ SA1/1093/1941/1, The Statute Laws of Cyprus No. / of 1943, 1 March 1943.

αρνηθεί την έκδοση άδειας για φύτευση ή καλλιέργεια καπνού σε οποιοδήποτε άτομο, το οποίο δεν ήταν καλλιεργητής κατά τη διάρκεια των τριών χρόνων, τα οποία προηγούνταν της ημερομηνίας της αίτησης ή σε οποιοδήποτε άτομο το οποίο είχε καταδικαστεί σε αδίκημα σχετικό με τον Νόμο ή οποιασδήποτε αναθεώρησης του.⁹⁵⁶ Βέβαια, οι γεωργοί είχαν ενημερωθεί από τον Διευθυντή Γεωργίας ήδη από τις αρχές Φεβρουάριου, ότι το 1943 δεν θα εκδίδονταν άδειες στους καλλιεργητές κίτρινου καπνού, οι οποίοι δεν είχαν καλλιεργήσει καπνό από το 1939 και έπειτα.⁹⁵⁷ Επίσης, όσοι είχαν υποβάλει αίτηση χρειαζόταν να εκλάβουν τη συγκεκριμένη ανακοίνωση ως επίσημη γνωστοποίηση ότι οι αιτήσεις τους είχαν απορριφθεί.

Εντούτοις, παρά τη σύμπτυξη της περιόδου υποβολής των αδειών μέχρι το τέλος Ιανουαρίου και έγκριση του Αναθεωρημένου Νόμου περί Καπνού του 1943, η παραγωγή καπνού ήταν μεγαλύτερη από το 1942, αφού δεν επιτεύχθηκε η μείωση της καλλιεργήσιμης γης. Με συνέπεια να υπάρξει δυσκολία στη διάθεση της παραγωγής, η οποία ήταν μεγαλύτερη από τη ζήτηση.⁹⁵⁸ Όπως παραδέχθηκε ο Διευθυντής Γεωργίας σε επιστολή του προς τον Αποικιακό Γραμματέα το 1943 είχαν ληφθεί 6.540 αιτήσεις και χρειάστηκε η εργασία δυο υπαλλήλων για έξι μήνες, με επιπρόσθετη βοήθεια όπου απαιτείτο, ώστε να μπορέσουν να εξετάσουν τα αρχεία για το ποιος είχε ή δεν είχε καλλιεργήσει καπνό προηγουμένως και να εφαρμοσθεί η νέα νομοθεσία.⁹⁵⁹ Εν τέλει, εκδόθηκαν 3.207 άδειες και παράχθηκαν 420.000 οκάδες καπνού, από τις οποίες οι 100.000 οκάδες παρέμεναν αδήλωτες στα χέρια των καπνοκαλλιεργητών, σε σύγκριση με το 1942, όπου εκδόθηκαν 3.338 άδειες και παράχθηκαν 350.000 οκάδες. Η αύξηση της καπνοκαλλιέργειας δημιουργούσε ζήτημα με τη διάθεση του πλεονάσματος της παραγωγής. Με την προϋπόθεση ότι τα εργοστάσια καπνού θα συνέχιζαν την παραγωγή τους, που πλησίαζε σχεδόν στο μέγιστο της απόδοσής τους, θα μπορούσαν να προμηθεύουν την αγορά της Κύπρου με τσιγάρα μέχρι τον Οκτώβριο 1944, χρησιμοποιώντας τα ήδη υπάρχοντα αποθέματα και τις αγορές τους από την εσοδεία του 1943. Διευθετήσεις θα μπορούσαν να γίνουν, ώστε οι καπνοβιομήχανοι να αγοράσουν ακόμη 60.000 οκάδες καπνό από το αδήλωτο πλεόνασμα, ποσότητα που θα τους επαρκούσε για την κάλυψη των αναγκών της αγοράς μέχρι την 1^η Ιανουαρίου 1945. Παρόλα αυτά, θα εξακολουθούσαν να υπάρχουν ακόμη 40.000 οκάδες αδιάθετου καπνού στα χέρια των παραγωγών. Υπήρχε, βέβαια, κάποια ζήτηση για κυπριακό καπνό στην Αγγλία και για αυτό τον λόγο η ποσότητα αυτή θα μπορούσε να γίνει εξαγωγή.⁹⁶⁰

Για το έτος 1944 προτάθηκε όπως δοθούν σε όλους τους καλλιεργητές άδειες για να μπορέσει το Τμήμα Γεωργίας να εξοικονομήσει χρόνο και χρήμα που απαιτούνταν για τις έρευνες, οι οποίες

⁹⁵⁶ SA1/1093/1941/1, Statue Laws of Cyprus No... of 1943, A Law to amend the Tobacco Laws, 1931 to (No.3) 1943.

⁹⁵⁷ *Ανεξάρτητος*, 11 Φεβρουαρίου 1943.

⁹⁵⁸ SA1/1093/1941/1, Publication on the 28th December, 24 Δεκεμβρίου 1943.

⁹⁵⁹ SA1/1093/1941/1, Διευθυντής Τμήματος Γεωργίας προς Αποικιακό Γραμματέα, 2 Νοεμβρίου 1943.

⁹⁶⁰ SA1/1093/1941/1, Notes on the Tobacco Position as at 1st February 1943.

συνεπάγονταν από τους ισχύοντες περιορισμούς και παράλληλα, να εκδοθεί ανακοίνωση, με την οποία θα ενημερώνονταν για την υπερπαραγωγή που προέκυψε το 1943, παρά τις επίσημες προειδοποιήσεις που είχαν γίνει. Επιπλέον, θα ενημερώνονταν ότι η Κυβέρνηση δεν θα απέρριπτε οποιαδήποτε αιτήσεις, με μόνο περιορισμό να μην έχουν καταδικαστεί σε οποιοδήποτε αδίκημα βάσει του καπνικού νόμου και να κατέχουν κατάλληλες γαίες για τον σκοπό αυτό, όπως επίσης ότι δεν σκόπευε να βοηθήσει στη ρύθμιση της τιμής πώλησης της σοδειάς του 1944, εάν προέκυπτε ξανά πλεόνασμα. Η σχετική ανακοίνωση εκδόθηκε στις 28 Δεκεμβρίου 1943 και σκοπός ήταν οι παραγωγοί, με βάση την εμπειρία της υπερπαραγωγής του 1943, να περιορίσουν μόνοι τους την καλλιεργήσιμη έκταση.⁹⁶¹ Άλλωστε, πολύ λίγοι ή σχεδόν ελάχιστοι καλλιεργητές εξαρτιόνταν αποκλειστικά από την καπνοκαλλιέργεια για τον βιοπορισμό τους.⁹⁶² Η πλειονότητα καλλιεργούσε μόνο 5 έως 6 σκάλες γης. Ως προς το ότι το καλοκαίρι δεν μπορούσαν να έχουν εναλλακτική λύση εκτός από την καλλιέργεια καπνού, ο Διευθυντής Γεωργίας ανέφερε ότι καλλιέργειες όπως το σησάμι, το λουβί και τα καρπούζια δεν χρειάζονταν ύδρευση. Έτσι παρακινούνταν να ασχοληθούν με άλλες καλλιέργειες που να ήταν πιο χρήσιμες, πέρα από τον καπνό, ο οποίος χαρακτηριζόταν ως «πολυτελής καλλιέργεια» και να μην ζητούν τη λήψη ειδικών μέτρων που αφορούσαν στις εξαγωγές. Το 1945, καθώς και για τα επόμενα χρόνια που ακολούθησαν, η περίοδος υποβολής των αιτήσεων για εξασφάλιση άδειας καλλιέργειας περιορίστηκε μέχρι το τέλος Δεκεμβρίου,⁹⁶³ ενώ οι σχετικές ανακοινώσεις θα δημοσιοποιούνταν στην επίσημη εφημερίδα της Κυβέρνησης.⁹⁶⁴

Σχετικά με τη ζήτηση από το εξωτερικό και συγκεκριμένα από την Αγγλία, τον Οκτώβριο του 1944 η καπνοβιομηχανία Rothmans είχε αποστείλει ένα τηλεγράφημα, ζητώντας πληροφορίες για εξασφάλιση ποσότητας καπνού 60.000 λιβρών, καθώς και για την τιμή αγοράς του.⁹⁶⁵ Επιπλέον, ζητούσε να μάθει, εάν ήταν δυνατή η αγορά καπνού δεύτερης και τρίτης ποιότητας ή εάν ήταν υποχρεωτική η αγορά παράλληλα και ποσοστού από την πρώτη ποιότητα. Το αίτημα από την Rothmans, όπως ήταν αναμενόμενο, αμέσως ικανοποιήθηκε, αφού υπήρχε διαθέσιμη αυτή η ποσότητα για εξαγωγή στις ακόλουθες τιμές, τις οποίες πρόσφεραν οι έμποροι και τις οποίες η καπνοβιομηχανία θεώρησε δίκαιες:⁹⁶⁶ Α' ποιότητα από 26 έως 30 πέννες, Β' ποιότητα από 25 έως 28 πέννες και Γ' ποιότητα από 24 έως 27 πέννες ανά λίβρα.⁹⁶⁷ Επιπλέον, ενημερώθηκε ότι η αγορά ποσότητας από την πρώτη ποιότητα καπνού δεν ήταν υποχρεωτική για να αγοράσει δεύτερης και

⁹⁶¹ Ελευθερία, 28 Δεκεμβρίου 1943.

⁹⁶² SA1/1093/1941/1, Πρακτικά, Αρ. 106. Διευθυντής Γεωργίας προς Αποικιακό Γραμματέα, 10 Μαρτίου 1943.

⁹⁶³ SA1/1093/1941/1, Tobacco Laws 1932 to 1944, Notice Under Section 4 (1), 9 Σεπτεμβρίου 1944· *The Cyprus Gazette*, "No. 555 The Tobacco Laws, 1932 to 1944, Notice under Section 4 (1), 14 Σεπτεμβρίου 1944, σ. 197.

⁹⁶⁴ SA1/1093/1941/2, Tobacco Laws 1932 to 1944, Notice Under Section 4 (1), 2 Σεπτεμβρίου 1946· Tobacco Laws 1932 to 1944, Notice Under Section 4 (1), Σεπτεμβρίου 1947· Tobacco Laws 1932 to 1944, Notice Under Section 4 (1), 23 Οκτωβρίου 1948.

⁹⁶⁵ SA1/1093/1941/2, Telegram from Cyprus Com., London to Governor Cyprus.

⁹⁶⁶ SA1/1093/1941/2, Τηλεγράφημα, Διοικητής Κύπρου στο Λονδίνο προς Κυβερνήτη, 21 Νοεμβρίου 1944.

⁹⁶⁷ SA1/1093/1941/2, Κυβερνήτης Κύπρου προς τον Επίτροπο Κύπρου στο Λονδίνο, 12 Νοεμβρίου 1944.

τρίτης ποιότητας καπνά, ενώ δεν υπήρχε ούτε πρόθεση να τεθεί οποιοσδήποτε έλεγχος στις τιμές πώλησης. Η πιο ξεκάθαρη προσφορά για πώληση καπνού προήλθε από την εταιρεία Δ. Σεβέρη και Υιοί Λτδ., Κερύνειας, και οι τελικές τιμές ανά λίβρα (free of board), οι οποίες προσφέρθηκαν ήταν: Α' ποιότητα 28d, Β' ποιότητα 26d και Γ' ποιότητα 24d. Τα καπνά αυτά θα μπορούσαν να σταλούν σε διάστημα τριών μηνών μετά την αποδοχή της προσφοράς, αφού η μοναδική νομοθεσία που ρύθμιζε την ποιότητα του καπνού για εξαγωγή πλέον ήταν αυτή που είχε εισαχθεί τον Σεπτέμβριο του 1940 βάσει της οποίας ήταν αναγκαία η εξασφάλιση έγκρισης από τον Επιθεωρητή Καπνού. Από τις υπόλοιπες προσφορές που δόθηκαν, οι δύο είχαν αναφορές στην ποιότητα του καπνού που παρέπεμπαν σε προβλεπόμενες ρυθμίσεις από το παλιό μονοπώλιο που είχε καταργηθεί.⁹⁶⁸

Η βρετανική διοίκηση στο νησί ενδιαφερόταν να εγκαθιδρύσει ξανά μια αγορά στην Αγγλία για πώληση κίτρινου φύλλου καπνού, αφού πλέον η βιομηχανία με τη λήξη του πολέμου φαινόταν να ομαλοποιείται. Βέβαια, είχαν αρχίσει οι καπνέμποροι και οι καπνοβιομήχανοι να αγοράζουν από τους ντόπιους καπνοπαραγωγούς σε τιμές που κυμαίνονταν από 5 σελίνια και 4½ γρόσια μέχρι 6 σελίνια και για αυτό εκτιμούνταν ότι θα ήταν πολύ δύσκολο να τους πείσουν να διαθέσουν την παραγωγή τους στην τιμή των 5 σελινιών την οκά, όσο λογική και αν μπορούσε αυτή να χαρακτηριστεί.⁹⁶⁹ Εν τέλει, η Rothmans το 1944 αγόρασε καπνό 65.000 λιβρών και ενημέρωσε ότι δεν θα υπήρχε εκ μέρους της άλλη ζήτηση για τους επόμενους εννέα μήνες, ζητούσε όμως πληροφορίες για την ύπαρξη πλεονάσματος στην παραγωγή για αργότερα.⁹⁷⁰ Εξαιτίας της αύξησης των εξαγωγών η ύπαρξη διαθέσιμων αποθεμάτων για το έτος ήταν ασήμαντη, αναμενόταν, όμως, το 1945 η εσοδεία να είναι μεγάλη και να δημιουργηθεί πλεόνασμα 200.000 οκάδων.⁹⁷¹ Η εκτίμηση αυτή οφειλόταν στον μεγάλο αριθμό αιτήσεων που είχαν ληφθεί για καλλιέργεια καπνού.

Η Rothmans επέδειξε σοβαρό ενδιαφέρον όχι μόνο για να εξασφαλίσει καπνό για τα δικά της συμφέροντα, αλλά εκπροσωπούσε και τα συμφέροντα του Scott της Κυπριακής Εταιρείας Σιγαρέττων, την οποία διαχειριζόταν εκ μέρους του.⁹⁷² Συγκεκριμένα, όπως έγραφε το Γραφείο της Κυβέρνησης της Κύπρου στο Λονδίνο, η καπνοβιομηχανία Rothmans σχεδίαζε να εγκαθιδρύσει μια μεγάλη επικερδή επιχείρηση για όλα τα εμπλεκόμενα μέρη, με την προϋπόθεση ότι οι καπνοκαλλιεργητές στην Κύπρο «προσγειώνονταν» και αντιμετώπιζαν την πραγματικότητα.⁹⁷³ Οι τιμές των τελευταίων τουλάχιστον δυο χρόνων θεωρούνταν ότι δεν ήταν ανταγωνιστικές και οι

⁹⁶⁸ SA1/1093/1941/2, Πρακτικά, Αρ. 4. Διευθυντής Γεωργίας προς Αποικιακό Γραμματέα, 9 Νοεμβρίου 1944.

⁹⁶⁹ SA1/1093/1941/2, Αναπλ. Αποικιακός Γραμματέας προς Επίτροπο Κύπρου στο Λονδίνο, 16 Δεκεμβρίου 1944.

⁹⁷⁰ SA1/1093/1941/2, Τηλεγράφημα Διοικητή Κύπρου στο Λονδίνο, 27 Δεκεμβρίου 1944.

⁹⁷¹ SA1/1093/1941/2, Τηλεγράφημα, Εκτελών χρέη Αποικιακού Γραμματέα προς Διοικητή Κύπρου στο Λονδίνο, 8 Ιανουαρίου 1945.

⁹⁷² SA1/1093/1941/2, Γραφείο της Κυβέρνησης της Κύπρου στο Λονδίνο προς Αποικιακό Γραμματέα, 13 Οκτωβρίου 1944.

⁹⁷³ Στο ίδιο.

πωλήσεις πραγματοποιούνταν, επειδή η βιομηχανία κατείχε ήδη αποθέματα καπνού, τα οποία είχαν αγοραστεί σε «λογικές» τιμές και μπορούσαν να εξισορροπηθούν με την ανάμειξη των φτηνών αποθεμάτων καπνού με τις ακριβότερες αγορές.

Ένας σημαντικός παράγοντας που θα έπρεπε να ληφθεί υπόψη ήταν ότι τη συγκεκριμένη περίοδο είχε επιβληθεί στη Βρετανία η ανάμειξη ενός μικρού ποσοστού καπνού από τις βρετανικές αποικίες με καπνό τύπου Βιρτζίνια. Τέτοιος καπνός εισαγόταν στην Αγγλία από την Ροδεσία, για παράδειγμα, και για αυτό γινόταν εισήγηση οι Κύπριοι καλλιεργητές να αλλάξουν τις απόψεις τους για να μην βρεθούν εκτός της αγγλικής αγοράς. Η λιανική τιμή των τσιγάρων είχε καθοριστεί στα 2 σελίνια και 4 πέννες ή στα 2 σελίνια και 6 πέννες, συμπεριλαμβανομένης της βαριάς φορολογίας επί των τσιγάρων, και για αυτό οι βιομήχανοι θα έπρεπε να αγοράζουν τον καπνό σε λογικό κόστος, για να μπορούν να ανταποκρίνονται σε αυτές τις τιμές. Η τρέχουσα τιμή πώλησης του καπνού στην Κύπρο, η οποία ανερχόταν στα 5 σελίνια την οκά (f.o.b), έδινε τη δυνατότητα της ανάπτυξης της βιομηχανίας στο νησί. Επομένως, οι Κύπριοι καλλιεργητές συμβουλευόταν να επικεντρωθούν στη μελλοντική ανάπτυξη της βιομηχανίας, προϋπόθεση της οποίας ήταν η προσφορά λογικών τιμών και καλής ποιότητας καπνού. Σε αντίθετη περίπτωση, οι ξένοι βιομήχανοι θα αναζητούσαν άλλες αγορές και η Κύπρος θα έχανε την ευκαιρία, αφού διαπιστωνόταν πως δεν υπήρχε ακόμη ούτε καλή θέληση από τους καλλιεργητές για συνεργασία, ούτε εγκαθιδρυμένη φήμη για την ποιότητα του καπνού.⁹⁷⁴ Η Rothmans μπορούσε να αναλάβει να διαφημίσει και να προωθήσει τα κυπριακά τσιγάρα με τον όρο ότι θα εξασφαλιζόνταν προκαθορισμένες ποσότητες και καλή ποιότητα καπνού σε ανταγωνιστικές τιμές.

Ωστόσο, οι εξαγωγές δεν θα μπορούσαν να λύσουν το πρόβλημα της διάθεσης της εγχώριας υπερπαραγωγής, και έτσι, η αποικιακή Κυβέρνηση αποφάσισε να επαναφέρει σε λειτουργία την Επιτροπή για τον Καπνό, η οποία το 1940 είχε κάνει διάφορες εισηγήσεις, ως προς την επιβολή ελέγχου στην καλλιέργεια και την υποχρεωτική χρήση εγχώριου καπνού από τις ντόπιες καπνοβιομηχανίες, οι οποίες λόγω του πολέμου δεν είχαν προωθηθεί.⁹⁷⁵ Βέβαια, η Επιτροπή δεν θα μελετούσε μόνο αυτό το θέμα, αλλά και όλα τα νέα ζητήματα που εγείρονταν με τη λήξη του πολέμου. Μέλη της Επιτροπής ήταν ο Διευθυντής Γεωργίας, ως Πρόεδρος της, ο Διοικητής Αμμοχώστου, ο Τελωνειακός Ελεγκτής και ο Ελεγκτής Προμηθειών. Η Επιτροπή συνεδρίασε τον Αύγουστο του 1945 και συζήτησε το θέμα της επιβολής νομοθεσίας, η οποία θα επέβαλλε στους καπνοβιομήχανους τη χρήση ποσοστού 30% εγχώριου καπνού στα τσιγάρα τους, σύμφωνα και με σχετική εισήγηση του Συμβουλίου Εμπορίου.⁹⁷⁶ Βέβαια, όπως αναφερόταν από τον Ελεγκτή

⁹⁷⁴ Στο ίδιο.

⁹⁷⁵ SA1/1093/1941/2, Εκτελών Χρέη Αποικιακού Γραμματέα προς Διευθυντή Γεωργίας, Διοικητή Αμμοχώστου, Ελεγκτή Προμηθειών και Τελωνειακό Ελεγκτή, 16 Δεκεμβρίου 1944.

⁹⁷⁶ SA1/1093/1941/2, Minutes of the Tobacco Committee held in Nicosia on August, 23rd, 1945.

Προμηθειών, τη συγκεκριμένη χρονιά λόγω της μεγάλης ζήτησης για κίτρινο καπνό στις αγορές, οι καλλιεργητές δεν θα δυσκολεύονταν να διαθέσουν την παραγωγή τους σε επικερδείς τιμές. Παράλληλα, θέμα συζήτησης της Επιτροπής ήταν και ο διορισμός του Ειδικού για τον Καπνό από τον Μαυρίκιο, τον οποίο επεξεργαζόταν το Υπουργείο Αποικιών και για τον οποίο εκφράστηκαν σοβαρές αμφιβολίες από τα μέλη, κατά πόσο ήταν κατάλληλος για να βοηθήσει τον τομέα.

Η Επιτροπή στην αμέσως επόμενη της συνεδρίαση της, η οποία πραγματοποιήθηκε τον ίδιο μήνα, συζήτησε και πρότεινε μέτρα που θα βοηθούσαν τον τομέα.⁹⁷⁷ Αναφορικά με την πρόταση του Διευθυντή Γεωργίας για άμεση πρόσληψη ειδικού επί της καπνοκαλλιέργειας από το εξωτερικό, η Επιτροπή επισήμανε ότι δεν θα συνέβαλλε στη βελτίωση και ανάπτυξη της καπνοκαλλιέργειας. Η αρνητική στάση προέκυπτε γιατί εθεωρείτο ότι η πρόσληψη, σε προσωρινή βάση, ενός ειδικού που δεν θα μιλούσε την ελληνική γλώσσα και δεν καταγόταν από τις γειτονικές χώρες της Μέσης Ανατολή θα ήταν ανώφελη. Θα ήταν χρησιμότερο το Τμήμα Γεωργίας να έστελνε, είτε στην Ελλάδα, είτε στην Τουρκία έναν από τους ανώτερους λειτουργούς του, για να μάθουν την τέχνη της επεξεργασίας, της αποθήκευσης και της ζύμωσης του καπνού. Για τον λόγο αυτό ζητήθηκε όπως οποιεσδήποτε ενέργειες είχαν αρχίσει για την πρόσκληση του ειδικού από πλευράς της Κυβέρνησης να διακοπούν.

Πέρα από τη διαφωνία της με την πρόταση του Διευθυντή Γεωργίας, η Επιτροπή στην αναφορά της για το θέμα πρότεινε στην Κυβέρνηση τη λήψη των ακόλουθων μέτρων:⁹⁷⁸ (i) την ανέγερση από την

⁹⁷⁷ SA1/1093/1941/2, Διευθυντής Γεωργίας προς Αποικιακό Γραμματέα, 27 Αυγούστου 1945. Κατά την πρώτη συνεδρίαση η Επιτροπή μελέτησε δυο υπομνήματα, τα οποία αφορούσαν στην πολιτική που ακολουθείτο στην Ελλάδα και την Τουρκία. Σχετικά με την Κύπρο έγινε σύνοψη της πολιτικής που ίσχυε: Οι καλλιεργητές επιβαλλόταν να έχουν εξασφαλίσει από τον Διευθυντή του Τμήματος Γεωργίας άδεια για να καλλιεργήσουν καπνό, ενώ η έκταση της καλλιεργήσιμης γης τους δεν θα έπρεπε να ήταν μικρότερη από δύο σκάλες. Άδειες δεν παραχωρούνταν σε όσους καλλιεργητές είχαν παραβιάσει τους νόμους για τον καπνό και σε όσους οι εκτάσεις γης που κατείχαν ήταν ακατάλληλες, δηλαδή σε χώρους που γινόταν αλώνισμα ή υπήρχε άλλου είδους σκόνη. Η λίστα με τους καλλιεργητές που είχαν λάβει έγκριση από τον Διευθυντή Γεωργίας αποστέλλονταν στο Τελωνιακό Τμήμα. Η σπορά εκτελούνταν σε σπορεία τον Φεβρουάριο και η φύτευση στον αγρό πραγματοποιούνταν μέχρι το τέλος Μαρτίου. Η συγκομιδή ξεκινούσε στο τέλος Ιουλίου και συνεχιζόταν μέχρι τον Σεπτέμβριο. Ακολούθως, όλα τα καπνά θα έπρεπε να έχουν δεματοποιηθεί και να αποθηκευτούν σε αποθήκες εγκεκριμένες από το Τμήμα Γεωργίας μέχρι το τέλος Μαρτίου, του επόμενου έτους της σποράς. Μεταξύ του χρονικού διαστήματος όπου ο καπνός αποξηραινόταν από τον παραγωγό και του Μαρτίου, μπορούσε να αγοραστεί από τους εμπόρους, οι οποίοι θα ασχολούνταν με την εμπορευματική επεξεργασία και την αποθήκευσή του. Σε περίπτωση που ο καπνός δεν διατίθετο, ο καλλιεργητής μπορούσε να τον συσκευάσει πρόχειρα και να τον τοποθετήσει σε αποθήκη, με την ελπίδα να πωληθεί αργότερα. Εάν σε διάστημα ενός περίπου έτους από τη συσκευασία δεν βρισκόταν αγοραστής, ο καπνός συνήθως γινόταν ακατάλληλος λόγω της φθοράς του από την προσβολή από το σκαθάρι του καπνού. Κατά την περίοδο του «μονοπωλίου» οι έμποροι ξεκινούσαν να αγοράζουν καπνό μόνο το καλοκαίρι που ακολουθούσε αυτό της καλλιέργειας, γιατί ενδιαφέρονταν μόνο για τον καπνό που είχε περάσει από τη διαδικασία της ζύμωσης και ήταν έτοιμος για την παραγωγή τσιγάρων. Έτσι, μεγάλη ποσότητα από τον καπνό που προσφερόταν για αγορά στους εμπόρους είχε ήδη προσληφθεί από το σκαθάρι του καπνού, εξαιτίας των ακατάλληλων χώρων αποθήκευσης. Κατά τη διάρκεια των τελευταίων χρόνων μέχρι το 1945, η μεγαλύτερη ποσότητα κίτρινου καπνού αγοράστηκε από τους εμπόρους στο τέλος του έτους που είχε καλλιεργηθεί και πιθανότατα δεν είχε περάσει τη διαδικασία της ζύμωσης. Τον καπνό που αγόραζαν οι έμποροι για τους ντόπιους καπνοβιομήχανους αναλάμβαναν οι ίδιοι την εμπορική του επεξεργασία. Βλ. SA1/1093/1941/2, Minutes of the Tobacco Committee held in Nicosia on August, 23rd 1945, (b) Tobacco growing and tobacco control in Cyprus.

⁹⁷⁸ SA1/1093/1941/2, Εκτελών χρέη Διευθυντή Γεωργίας προς Αποικιακό Γραμματέα, 27 Αυγούστου 1945.

Κυβέρνηση κατάλληλων αποθηκών για την επεξεργασία και ζύμωση του καπνού (ii) την εφαρμογή νομοθεσίας, η οποία θα ρύθμιζε τη μέθοδο της δεματοποίησης και της ζύμωσης, και (iii) την εκπαίδευση λειτουργών του Τμήματος Γεωργίας στο εξωτερικό (Ελλάδα και Τουρκία) αναφορικά με την επεξεργασία του καπνού, την αποθήκευση και ζύμωση του καπνού. Το μέτρο αυτό θεωρήθηκε ως αναγκαίο να υλοποιηθεί άμεσα και για αυτό έγινε εισήγηση να σταλεί ένας ανώτερος λειτουργός, τον οποίο θα μπορούσαν να συνοδεύουν, είτε δυο κατώτεροι υπάλληλοι του Τμήματος, είτε άλλα δύο άτομα, τα οποία είχαν άμεση σχέση με τον τομέα του καπνού και ιδιαίτερα με την αγορά και την επεξεργασία του. Μετά την επιστροφή τους από την εκπαίδευση, ο ανώτερος λειτουργός και οι δύο συνοδοί του, θα αναλάμβαναν συγκεκριμένες θέσεις, που θα βοηθούσαν στον έλεγχο και στη βελτίωση του τομέα. Ο ανώτερος λειτουργός θα αναλάμβανε την γενική εποπτεία της βιομηχανίας και την καθοδήγηση της Κυβέρνησης ως προς τα μέτρα, τα οποία θα έπρεπε να ληφθούν για περαιτέρω βελτίωση. Οι δυο κατώτερης βαθμίδας λειτουργοί θα μπορούσαν να αναλάβουν την επίβλεψη των αποθηκών και παράλληλα να εργοδοτηθούν, είτε από την Κυβέρνηση ως υπεύθυνοι των αποθηκών, είτε από τις Συνεργατικές Εταιρείες ή άλλους εμπόρους, στους οποίους θα παραχωρούνταν η χρήση των κυβερνητικών αποθηκών.

Παρά τις εισηγήσεις της Επιτροπής για τον Καπνό, ο εκτελών χρέη Διευθυντή του Τμήματος Γεωργίας, αφού απουσίαζε ο McDonald, ενημέρωσε τον Αποικιακό Γραμματέα ότι διαφωνούσε με την άποψη ότι δεν θα ήταν χρήσιμη η άφιξη στο νησί του ειδικού από τον Μαυρίκιο, Geoffrey Corbett.⁹⁷⁹ Ο Corbett είχε αναλάβει την οικοδόμηση της βιομηχανίας του καπνού στον Μαυρίκιο και για αυτό, εάν του παρέχονταν οι κατάλληλες υποδομές και ενημέρωση ως προς την εμπειρία που διέθεταν οι ντόπιοι καλλιεργητές, Έλληνες και Τούρκοι, υπήρχε η αντίληψη ότι θα μπορούσε να επιτευχθεί σημαντική βελτίωση στην ποιότητα της εγχώριας παραγωγής. Βέβαια, υποστήριξε και την απόφαση για αποστολή δύο υπαλλήλων του Τμήματος Γεωργίας, (του Osman Nouri Effendi, βοηθού επιστάτη και του λειτουργού Littlejohn), στις καπνοπαραγωγικές περιοχές της Ελλάδας και της Τουρκίας, για να λάβουν άμεση ενημέρωση για την καπνοκαλλιέργεια.

Τον Οκτώβριο 1945 ανακοινώθηκε στο Τμήμα Γεωργίας ότι η απόφαση για την κάθοδο του Corbett είχε ήδη ληφθεί, παρά τις ανησυχίες της Επιτροπής για τον Καπνό. Η παρουσία του στην Κύπρο θεωρείτο μεγάλης σημασίας για την Κυβέρνηση, γιατί είχε εμπειρία τόσο για τα ανατολικά καπνά, όσο και για τα καπνά Βιρτζίνια.⁹⁸⁰ Επιπλέον, η εισήγηση για αποστολή των δύο υπαλλήλων του Τμήματος Γεωργίας στην Ελλάδα και στην Τουρκία θα αναβαλλόταν μέχρι ο Corbett ολοκλήρωνε την έρευνά του για τον τομέα της βιομηχανίας του καπνού στην Κύπρο και υπέβαλλε την αναφορά του στην Κυβέρνηση. Η χρηματοδότηση για την άφιξη του ειδικού επί του καπνού θα γινόταν μέσω

⁹⁷⁹ SA1/1093/1941/2, Εκτελών χρέη Διευθυντή Γεωργίας προς Αποικιακό Γραμματέα, 28 Αυγούστου 1945.

⁹⁸⁰ SA1/1093/1941/2, Εκτελών χρέη Αποικιακού Γραμματέα προς Διευθυντή Γεωργίας, 15 Οκτωβρίου 1945.

δανείου, το οποίο ανερχόταν στις £6.000 και θα εγκρινόταν κάτω από τον Νόμο “Colonial Development and Welfare Act”.⁹⁸¹ Αναμφίβολα, η μεγάλη εμπειρία που κατείχε θεωρήθηκε ότι θα ήταν σίγουρα μεγαλύτερη από αυτήν που θα μπορούσαν να αποκτήσουν οι δύο λειτουργοί του Τμήματος Γεωργίας, οι οποίοι θα αποστέλλονταν για σύντομη περίοδο στην Ελλάδα και στην Τουρκία για να αποκτήσουν τις απαραίτητες γνώσεις και εμπειρία.

⁹⁸¹ SA1/1093/1941/2, Πρακτικά, Αρ. 27. Γραμματέας Φυσικών Πόρων προς Αποικιακό Γραμματέα, 30 Αυγούστου 1945.

Ο τομέας της καπνοβιομηχανίας

Οι Έλληνες καπνοβιομήχανοι του εξωτερικού και η περίπτωση της Κύπρου

Ο Χρήστος Χατζηιωσήφ στο βιβλίο του «Η γηραιά σελήνη» αναφέρει για τις ελληνικές βιομηχανίες τσιγάρων στο εξωτερικό ότι η επιτυχία και η σχετική μακροβιότητά τους οφειλόταν στο γεγονός ότι είχαν πρόσβαση και, ως ένα βαθμό έλεγχαν, την παραγωγή της πρώτης ύλης τους, των ανατολικών καπνών, γεγονός που τους παρείχε συγκριτικό πλεονέκτημα έναντι των ντόπιων ανταγωνιστών τους.⁹⁸² Παράλληλα, στον πολλαπλασιασμό τους συνέβαλλε θετικά ο χαμηλός βαθμός αυτοματοποίησης του κλάδου, αφού μέχρι τις αρχές του 20^{ου} αιώνα τα τσιγάρα τα έστριβαν με το χέρι εξειδικευμένοι εργάτες και δεν υπήρχε ανάγκη η αρχική επένδυση σε πάγιες εγκαταστάσεις να είναι υψηλή.

Στην αρχή του 19^{ου} αιώνα άρχισαν να εμφανίζονται οι πρώτοι μικρέμποροι του καπνού στην Οθωμανική Αυτοκρατορία, από διάφορες εθνικότητες που κατοικούσαν σε αυτήν (Έλληνες, Αρμένιοι, Εβραίοι, Τούρκοι, Λεβαντίνοι). Στα μέσα του αιώνα το σχετικό εμπόριο είχε συστηματοποιηθεί και αρκετοί έμποροι αποφάσισαν να ιδρύσουν βιομηχανικές μονάδες για την επεξεργασία του καπνού. Έτσι, και οι Έλληνες, που κατοικούσαν ακόμη και στα πιο απομακρυσμένα μέρη της Αυτοκρατορίας, ασχολήθηκαν επιτυχώς με το καπνεμπόριο και ίδρυσαν εργαστήρια και εργοστάσια για το κόψιμο του καπνού και για την παραγωγή χειροποίητων τσιγάρων.⁹⁸³ Συνεπώς, οι Έλληνες καπνοβιομήχανοι του εξωτερικού, Έλληνες υπήκοοι και ομογενείς, ήταν κατά κανόνα καπνέμποροι, οι οποίοο εξαιτίας της πίεσης των αποθεμάτων τους ή ακόμη και της βούλησής τους για μεγιστοποίηση του κέρδους τους με την προσθήκη του βιομηχανικού στο εμπορικό κέρδος, αποφάσισαν να κάνουν στροφή από το εμπόριο στη βιομηχανία ιδρύοντας κατάστημα κατασκευής τσιγάρων.⁹⁸⁴ Η διεξαγωγή του εμπορίου γινόταν στα διεθνή λιμάνια της Σμύρνης και της Κωνσταντινούπολης και ένα ισχυρό διεθνές εμπόριο και μια πολλά υποσχόμενη βιομηχανία τσιγάρων κατάφερε να εγκαθιδρυθεί κάτω από την καθοδήγηση των Ελλήνων καπνοβιομηχάνων, οι οποίοοι με επαγγελματισμό προώθησαν τις εμπορικές συναλλαγές με τους υποψήφιους πελάτες τους. Είχαν ανοίξει γραφεία πωλήσεων, αποθήκες και εργοστάσια τσιγάρων σε ξένες χώρες από την Βόρεια Ευρώπη μέχρι την Αυστραλία. Έφτιαχναν χειροποίητα τσιγάρα⁹⁸⁵ από ανατολικά καπνά,

⁹⁸² Χρήστος Χατζηιωσήφ, *Η γηραιά σελήνη, η βιομηχανία στην ελληνική οικονομία 1830-1940*, (Αθήνα 1993), σ. 366.

⁹⁸³ Μάνος Χαριτάτος - Πηνελόπη Γιακουμάκη, *Η ιστορία του ελληνικού τσιγάρου*, Αθήνα 1997, σ. 109-110.

⁹⁸⁴ Χ. Χατζηιωσήφ, *στο ίδιο*, σ. 367.

⁹⁸⁵ Για τα πρώτα χειροποίητα ελληνικά τσιγάρα, την κατασκευή τους και το εργατικό προσωπικό που απασχολούνταν με αυτά βλ. Μ. Χαριτάτος – Π. Γιακουμάκη, *Η ιστορία, ό.π.*, σ. 60-62.

ειδικά με την ποικιλία Μπασμά από την Ξάνθη, και κατάφεραν να φτάσουν σε όλο τον κόσμο. Ωστόσο, η επιβολή του Οθωμανικού Μονοπωλίου (Régie Ottomane des Tabacs) το 1883 ακύρωσε το καθεστώς λειτουργίας των επιχειρήσεων και κατέστησε αναγκαία την αναζήτηση νέων λύσεων. Ήταν αναπόφευκτο να στραφούν σε χώρες που υπόσχονταν νέες επιχειρηματικές ευκαιρίες.

Η πρώτη ξένη χώρα στην οποία ιδρύθηκαν εργαστήρια και εργοστάσια παραγωγής τσιγάρων ήταν η Αίγυπτος. Ο αγγλικός στρατός κατοχής, οι ευρωπαϊκές παροικίες και ο μεγάλος αριθμός ταξιδιωτών που περνούσαν από τη χώρα για να φτάσουν στην Ανατολή αποτελούσαν λόγους για μια σημαντική και δυναμική αγορά.⁹⁸⁶ Οι ταξιδιώτες αυτοί, όταν επέστρεφαν στις πατρίδες τους στην Ευρώπη, δημιουργούσαν τις κατάλληλες προϋποθέσεις για να υπάρξουν νέες αγορές, ώστε να γίνουν σημαντικές εξαγωγές τσιγάρων. Η επιβολή δασμών και φορολογιών από τις χώρες αυτές ανάγκασαν τους βιομήχανους να μετακινήσουν τις παραγωγικές τους δραστηριότητες στις αγορές κατανάλωσης, όπου δραστηριοποιούνταν και άλλοι βιομήχανοι από την Ελλάδα και την Τουρκία. Έτσι, συναντιούνται στις αρχές του 20^{ου} αιώνα ελληνικές βιομηχανίες τσιγάρων στην Αγγλία, στις ΗΠΑ και κυρίως στη Γερμανία. Βέβαια, ευκολότερη ήταν η μετακίνησή τους και η ίδρυση των βιομηχανιών τους στην Αίγυπτο και στη Γερμανία, όπου οι ομογενείς καπνέμποροι (κυρίως από τη Θράκη και τη Μικρά Ασία και λιγότεροι από το ανεξάρτητο ελληνικό κράτος) έλεγχαν τις εισαγωγές καπνού ανατολικού τύπου προμηθεύοντας με αυτά το σύνολο της βιομηχανίας.

Στην Αίγυπτο σε μικρό διάστημα οι Έλληνες επιχειρηματίες κατάφεραν να εγκαθιδρύσουν τον βιομηχανικό κλάδο της σιγαροποιίας και να δημιουργήσουν το φημισμένο «αιγυπτιακό τσιγάρο», το οποίο γνώρισε αδιαμφισβήτητα παγκόσμια αναγνώριση.⁹⁸⁷ Στο μεγαλύτερο τους μέρος τα αιγυπτιακά τσιγάρα παρασκευάζονταν στα ελληνόκτητα εργοστάσια και ο μεγάλος όγκος καπνού τους προερχόταν τόσο από τις περιοχές της «Παλαιάς Ελλάδας», όσο και από τις περιοχές της Μακεδονίας, που εντάχθηκαν στο ελληνικό κράτος μετά το 1912-1913. Στο τελευταίο τέταρτο του 19^{ου} αιώνα στα πακέτα των «αιγυπτιακών» τσιγάρων, η φήμη των οποίων έφτασε σε κάθε γωνιά της γης, ως υπόσχεση ύψιστης ποιότητας και απaráμιλλης απόλαυσης, υπήρχαν τυπωμένα με λατινικούς χαρακτήρες ελληνικά ονόματα και εικονογραφήσεις από θέματα της Μέσης Ανατολής. Τα τσιγάρα που φτιάχονταν από ανατολικά καπνά έχασαν την απήχησή τους ανεπανόρθωτα στην παγκόσμια αγορά μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο και τη διεθνή διείσδυση των τσιγάρων με καπνά Βιρτζίνια από την Αμερική. Αυτό είχε ως συνέπεια σταδιακά οι ελληνικές καπνοβιομηχανίες σε όποια περιοχή και να δραστηριοποιούνταν να συρρικνωθούν, να αναστείλουν τη λειτουργία τους ή ακόμη και να παραδοθούν άνευ όρων στα χέρια των ξένων και πολυεθνικών εταιρειών.

⁹⁸⁶ Χ. Χατζιωσήφ, *στο ίδιο*, σ. 367.

⁹⁸⁷ Μ. Χαριτάτος – Π. Γιακουμάκη, *στο ίδιο*, σ. 110

Τα ελληνικά καπνεργοστάσια που είχαν ιδρυθεί εκτός του ελληνικού κράτους ήταν ποικίλου διαμετρήματος και με άνιση εκμηχάνιση της παραγωγής, αφού μηχανές χρησιμοποιούνταν σε ορισμένες φάσεις της παραγωγής, ιδιαίτερα κατά τις πρώτες που αφορούσαν στο κόψιμο του καπνού, ενώ το γέμισμα και ακολούθως το στρίψιμο των τσιγάρων γινόταν ως τα τέλη του 19^{ου} αιώνα με το χέρι. Στη φάση αυτή της παραγωγής οι ελληνικές καπνοβιομηχανίες κατείχαν ένα μεγάλο συγκριτικό πλεονέκτημα, γιατί εκτός από τα ανατολικά καπνά εισήγαν και φθηνή και εξειδικευμένη εργατική δύναμη, δηλαδή τους Έλληνες σιγαροποιούς. Όταν, όμως, στη δεκαετία του 1890 μπήκαν για πρώτη φορά μηχανές και σε αυτή τη φάση της παραγωγής, τότε οι Έλληνες βιομήχανοι άρχισαν να μειονεκτούν, αφού δεν διέθεταν ούτε την αντίληψη των αλλαγών, ούτε και την απαραίτητη τραπεζική υποστήριξη για να παρακολουθήσουν και να συμβαδίσουν με τη ραγδαία συγκεντροποίηση του κλάδου.⁹⁸⁸ Αυτό είχε ως συνέπεια, να ανατραπεί ο συσχετισμός των δυνάμεων ανάμεσα στην πρώτη ύλη, τα ακατέργαστα καπνά, και στα μέσα παραγωγής, σε βάρος του πρώτου παράγοντα, και αναπόφευκτα μεγάλες εταιρείες, με ισχυρή τραπεζική υποστήριξη να βρουν την ευκαιρία, με εξαγορές βιομηχανιών και νέες επενδύσεις, να κυριαρχήσουν ακόμη και σε διεθνή κλίμακα στην παραγωγή και την αγορά τσιγάρων. Στα χρόνια που θα ακολουθήσουν ελληνικής ιδιοκτησίας καπνοβιομηχανίες στη Γερμανία και την Αίγυπτο θα περάσουν στα χέρια Γερμανών, Άγγλων και Αμερικάνων επιχειρηματιών, ενώ η κατάσταση θα γίνει δυσχερέστερη στα χρόνια του μεσοπολέμου, εξαιτίας των φορολογικών μέτρων στις χώρες εγκατάστασής τους και του γενικότερου κλίματος του οικονομικού εθνικισμού που θα επικρατήσει.⁹⁸⁹ Τα προβλήματα αυτά θα φέρουν νέο κύμα εξαγορών από τους ξένους ανταγωνιστές τους και με την άνοδο των Ναζί στην εξουσία πολλές ελληνικές επιχειρήσεις εξωθήθηκαν από τις αρχές σε κλείσιμο χωρίς να μπορούν να επωφεληθούν από το οποιοδήποτε κέρδος μιας εξαγοράς.

Εντούτοις, παρά το άδοξο τέλος που είχαν οι ελληνικές καπνοβιομηχανίες του εξωτερικού, την περίοδο της εξάπλωσής τους δεν θριάμβευαν μόνο στην Αίγυπτο, τη Γερμανία, τη Μικρά Ασία, Αυστραλία κλπ, αλλά άφησαν το στίγμα τους και στην Κύπρο με την κάθοδο Ελλήνων βιομηχάνων, οι οποίοι ασχολήθηκαν με τον τομέα της σιγαροποιίας. Σημαντικοί καπνοβιομήχανοι της Κύπρου, όπως ο Γεώργιος Διανέλλος, ο Ιωάννης Βεργόπουλος, ο Στέφανος Ρούβαλης και ο Τάκης Πατίκης είχαν καταγωγή από την Ελλάδα και οι επιχειρηματικές τους δραστηριότητες ήταν άρρηκτα συνδεδεμένες με τη χώρα καταγωγής τους, αφού είχαν και αυτοί άμεση πρόσβαση στην πρώτη ύλη που χρησιμοποιούσαν στα εργοστάσιά τους, τα ανατολικά καπνά, είτε κατέχοντας, είτε έχοντας συμφέροντα στα καπνοχώραφα της Μακεδονίας και της Θεσσαλίας. Εξαιτίας, λοιπόν αυτής της σύνδεσης επικρίνονταν σταθερά από την Κυβέρνηση, αλλά και από τους ντόπιους παραγωγούς, ότι αδικαιολόγητα αντιτίθεντο στην ανάπτυξη της καλλιέργειας του καπνού στο νησί, αφού δεν

⁹⁸⁸ Χ. Χατζιωσήφ, *στο ίδιο*, σ. 368.

⁹⁸⁹ *Στο ίδιο*.

επιθυμούσαν ένα πιθανό ανταγωνιστή της δικής τους παραγωγής. Αξιωματούχοι της βρετανικής διοίκησης υποδείκνυαν πως με την άρνησή τους να χρησιμοποιήσουν στα τσιγάρα τους κυπριακό καπνό χρησιμοποιούσαν την Κύπρο ως αγορά για τα ελληνικά προϊόντα.⁹⁹⁰ Δεν ενθάρρυναν δηλαδή τους Κύπριους καπνιστές να αποδεχθούν τη γεύση του εγχώριου καπνού και έτσι, αντί να ωφελήσουν τους ντόπιους παραγωγούς προσέφεραν τα χρήματά τους στην ελληνική οικονομία. Παράλληλα, αντιμετώπιζαν ακόμη μια «κατηγορία», πως θεωρούσαν τους εαυτούς τους πατριώτες, οι οποίοι συνέχιζαν να κρατούν ζωντανούς τους δεσμούς με τη μητέρα πατρίδα. Ωστόσο, με αυτή την «κατηγορία» δεν χρεώνονταν μόνο οι βιομήχανοι με καταγωγή από την Ελλάδα. Ο Τούρκος επιχειρηματίας Nejati Ozkan είχε εγκαθιδρύσει καπνεργοστάσιο στην Κύπρο και εξίσου επέλεγε να εισάγει τουρκικά καπνά, αντί να ενθαρρύνει με τις αγορές του την ντόπια παραγωγή. Ως εκ τούτου, και αυτός θεωρούνταν από τη βρετανική διοίκηση ότι επιδίωκε, ως Κεμαλιστής, να αναπτύξει δεσμούς με την Τουρκία.⁹⁹¹

Αντίθετα, η ομάδα των Ελλήνων καπνοβιομηχάνων αντιμετώπιζονταν με ιδιαίτερο σεβασμό στην αρθρογραφία του κυπριακού τύπου για το επιχειρηματικό όσο και για το κοινωνικό τους έργο. Το 1923 η αγορά νέων σιγαροποιητικών μηχανών και άλλων σύγχρονων μηχανημάτων από τον Δημητράκη Διανέλλο για το καπνεργοστάσιο του «Θεσσαλία», στη Λάρνακα, παρουσιάστηκε με τιμητικό ύφος, γιατί θα συνέβαλλε γενικότερα στην πρόοδο και την ανάπτυξη της βιομηχανίας της πόλης. Ο Διανέλλος χαρακτηριζόταν ως ένας πολύ δραστήριος και πρωτοπόρος βιομήχανος, ο οποίος αφού *«επί διετίαν παρακολούθησε την βιομηχανίαν των σιγαρέττων εν Αγγλία και Γερμανία, επέστρεψε εις την πόλιν μας με τέσσαρας σιγαροποιητικές μηχανάς και άλλα τελειοτάτου συστήματος μηχανήματα αξίας 12000 λ.»* και παράλληλα, αποφάσισε να ανοικοδομήσει το καπνεργοστάσιο και να το καταστήσει το «τελειότερον της Ανατολής».⁹⁹² Ο εκσυγχρονισμός που θα συντελούταν στο εργοστάσιό του θα αναβάθμιζε την ποιότητα των τσιγάρων του και με τη συμμετοχή του στην έκθεση της Βρετανικής Αυτοκρατορίας του 1924 θα αποτελούσε πρεσβευτή της προόδου της πόλης, αφού όπως σχολιαζόταν *«δεν υπάρχει ουδέ η ελάχιστη αμφιβολία, ότι τα Κυπριακά σιγαρέττα θ'αναδειχθώσι πολύ ανώτερα των Ελληνικών και Αιγυπτιακών τσιγάρων»*. Βέβαια, στις αυτοκρατορικές εκθέσεις προϊόντων συμμετείχαν και άλλες βιομηχανίες, προωθώντας τα τσιγάρα τους και μαζί το όνομα της Κύπρου στο εξωτερικό. Συγκεκριμένα, στην έκθεση του 1924, το καπνεργοστάσιο Α. Γ. Πατίκη και Σία είχε εξασφαλίσει αναμνηστικό μετάλλιο για τα τσιγάρα και τα καπνά του, με τα οποία είχε συμμετάσχει.⁹⁹³

⁹⁹⁰ SA1/940/1933/3, Διοικητής Αμμοχώστου προς Αποικιακό Γραμματέα, 21 Φεβρουαρίου 1939.

⁹⁹¹ Στο ίδιο.

⁹⁹² *Ελευθερία*, 27 Ιουνίου 1923.

⁹⁹³ *Σάλπιξ*, 20 Ιουνίου 1925.

Ο σεβασμός που έχαιραν οι καπνοβιομήχανοι από την κοινωνία της Κύπρου αναδεικνύεται και σε δημοσιεύματα που δεν αφηγούνται γεγονότα με άμεση σχέση με τις εξελίξεις που συνέβαιναν στις επιχειρήσεις τους. Ένδειξη μιας τέτοιας στάσης παρουσιάζεται στην είδηση που αναφέρεται σε κακόβουλη πυρκαγιά που είχε ξεσπάσει στο καπνεργοστάσιο των Διανέλλου και Βεργόπουλου, τον Μάιο του 1920. Για την κατάσβεση της πυρκαγιάς πέρα από την Αστυνομία προσήλθαν για βοήθεια και πολίτες. Όπως σημειώνει ο αρθρογράφος, «Πλείστοι πολίται εξεδήλωσαν την χαράν των προς τον κ. Βεργόπουλον δια την πρόληψιν της πυρκαϊάς και την αποτροπήν του κινδύνου καταστροφής του εργοστασίου του, όπερ ομολογουμένως αποβαίνει ευεργετικόν εις τόσας οικογενείας».⁹⁹⁴ Επίσης, στο ίδιο ύφος είναι και το άρθρο με τον πομπώδη τίτλο «Πράξις γενναιότητος και αυτοθυσίας. Ο κ. Γ. Πούλιας έσωσε χθες την ζωήν δύο προσώπων εκ βεβαίου πνιγμού»,⁹⁹⁵ στο οποίο περιγράφεται η παρέμβαση του συγκεκριμένου καπνεργοστασιάρχη για να σώσει ένα μικρό παιδί έντεκα ετών από βύθισή του στο έλος του ποταμού Πεδιαίου, το οποίο όπως καταγραφόταν στο άρθρο είχε βάθος «δύο και πλέον οργυιών». Συγκεκριμένα, επιστρέφοντας στο σπίτι του ο Πούλιας, το οποίο βρισκόταν κοντά στη γέφυρα του ποταμού, αντιλήφθηκε «τας απεγνωσμένας φωνάς» προσώπων που καλούσαν σε βοήθεια και αμέσως «χωρίς να διστάσει ουδ' επί στιγμήν (...) ερρίφθη εις το έλος και κολυμβών επλησίασε προς τον πνιγμένον» και «καταβάλλων ηρωικήν προσπάθειαν ανέσυρε το παιδί εκ των υδάτων».

Επιπρόσθετα, παρουσιάζονται συχνά να συνδράμουν οικονομικά και σε διάφορους εράνους που γίνονταν στο νησί ή να προσφέρουν ευεργεσίες με μεγάλο αντίκτυπο. Τον Ιανουάριο του 1934 έγιναν τα αποκαλυπτήρια της προτομής του Ιωάννη Βεργόπουλου, για τη γενναία του δωρεά για την ανέγερση του νέου κτιρίου του Παγκυπρίου Γυμνασίου μετά την καταστροφική πυρκαγιά του 1920. Την ευεργεσία του Βεργόπουλου συνέχισαν τα ανίψια του, Βιργινία Δάμτσα και Γεώργιος Πούλιας, με αθλοθετήσεις χρηματικών βραβείων στους μαθητές και τελειοφοίτους του Παγκυπρίου.⁹⁹⁶

Βέβαια, οι δωρεές τους αφορούσαν και τις εθνικές ανάγκες. Το 1942 η καπνοβιομηχανία Τάκη Πατίκη πρόσφερε σε έρανο «υπέρ των εξ Ελλάδος αδελφών προσφύγων» ποσό 10 λιρών και η καπνοβιομηχανία Δ. Γ. Διανέλλου 50 λίρες.⁹⁹⁷ Το 1944, στα τέλη του Β' Παγκοσμίου Πολέμου στον έρανο «υπέρ των οικογενειών των εν Κύπρω στρατευθέντων Ελλήνων υπηκόων», βρίσκονται και οι καπνοβιομηχανίες Διανέλλου και Βεργόπουλου (μέσω του Γ. Πούλια), του Κ. και Χρ. Πατίκη της Λεμεσού, του Γ. Δ. Διανέλλου και Υιού της Λάρνακας.⁹⁹⁸ Ακόμη, στον έρανο για την ανέγερση

⁹⁹⁴ *Ελευθερία*, 22 Μαΐου 1925.

⁹⁹⁵ *Πρωινή*, 10 Μαΐου 1936.

⁹⁹⁶ *Νέος Κυπριακός Φύλαξ*, 31 Ιανουαρίου 1934· *Ελευθερία*, 15 Μαΐου 1943.

⁹⁹⁷ *Ελευθερία*, 25 Ιανουαρίου 1942 και 28 Ιανουαρίου 1942,

⁹⁹⁸ *Νέος Κυπριακός Φύλαξ*, 5 Φεβρουαρίου 1944.

μνημείου ηρώων στη Λεμεσό το 1948 καταγράφεται η εισφορά της καπνοβιομηχανίας Διανέλλου και Βεργόπουλου.⁹⁹⁹

Επιπρόσθετα, στα χρόνια του Β΄ Παγκοσμίου πολέμου και συγκεκριμένα τον Δεκέμβριο του 1941 σε άρθρο της εφημερίδας «Ελευθερία» φιλοξενείται μία είδηση αντίστασης και ανδρείας του Δ. Διανέλλου.¹⁰⁰⁰ Σύμφωνα με πληροφορίες της εφημερίδας, από πρόσωπα που είχαν διαφύγει από την κατεχόμενη Ελλάδα, ο βιομήχανος, ο οποίος ζούσε τότε στον Βόλο είχε συλληφθεί από τους Ιταλούς και βασανίστηκε, επειδή απέκρυπτε στο σπίτι του τρεις Άγγλους αξιωματικούς, προσπαθώντας να τους βοηθήσει να διαφύγουν από τη χώρα. Μετά τη σύλληψή τους, ο Διανέλλος είχε μεταφερθεί σε στρατόπεδο αιχμαλώτων στα Τίρανα.

Εντούτοις, παρά τη θετική εικόνα που διέθεταν στην κοινωνία της Κύπρου εξακολουθούσε η βασικότερη επίκριση που δέχονταν, η άρνησή τους δηλαδή να βοηθήσουν τον τομέα της εγχώριας καπνοκαλλιέργειας, απορροφώντας στα εργοστάσια σημαντικό ποσοστό από την κυπριακή παραγωγή. Η Κυβέρνηση θεωρούσε, ειδικά όταν το πρόβλημα των αδιάθετων ποσοτήτων επιτεινόταν, ότι θα έπρεπε να ενθαρρυνθεί η ντόπια βιομηχανία, ώστε να χρησιμοποιεί τον κυπριακό καπνό. Για τον λόγο αυτό το 1939, όταν έληξε η συμφωνία με την Κυπριακή Εταιρεία Σιγαρέττων, επανήλθαν οι εισηγήσεις για ανάγκη αναθεώρησης της φορολογικής πολιτικής επί του καπνού, ώστε στα εισαγόμενα τσιγάρα και στον καπνό να επιβληθεί βαριά φορολογία.¹⁰⁰¹ Ο απώτερος στόχος ήταν να προωθηθεί σταδιακά η παρασκευή τσιγάρων αποκλειστικά από κυπριακό καπνό. Με αυτόν τον τρόπο θα αναπτυσσόταν η καπνοκαλλιέργεια και θα μπορούσε να επιτευχθεί η ευημερία στην Καρπασία που τόσο πολύ το είχε ανάγκη, αφού πολλοί νέοι της περιοχής αναγκάζονταν λόγω φτώχειας και δυσκολίας εξασφάλισης για τα προς τον ζην να μεταναστεύσουν στην Αυστραλία και Αγγλία.¹⁰⁰² Επιπρόσθετα, όπως αναφερόταν, θα υπήρχε έμμεσα και ακόμη ένα

⁹⁹⁹ Τα Γράμματα, 5 Μαΐου 1948.

¹⁰⁰⁰ Ελευθερία, 5 Δεκεμβρίου 1941.

¹⁰⁰¹ SA1/940/1933/3, Διοικητής Αμμοχώστου προς Αποικιακό Γραμματέα, 21 Φεβρουαρίου 1939.

¹⁰⁰² Η δεκαετία του 1930 ήταν πολύ δύσκολη περίοδος για την αγροτική τάξη της Κύπρου. Πέρα από τις συνέπειες της παγκόσμιας οικονομικής κρίσης, τα δύο πρώτα χρόνια σηματοδεύτηκαν από ξηρασία, με αποτέλεσμα η Μεσαορία να μείνει χωρίς νερό. Η καλλιέργεια των δημητριακών και η κτηνοτροφία επηρεάστηκαν άμεσα, αφού χιλιάδες ζώα έπρεπε να θανατωθούν, διότι ήταν αδύνατο να τραφούν, ενώ ο πληθυσμός έφθασε στα όρια του λιμού. Και οι εσοδείες των επόμενων ετών ήταν πολύ κακές, αλλά εξαιτίας της αύξησης των τιμών στις διεθνή αγορά αυξήθηκαν τα έσοδα. Ωστόσο, το κλίμα δύσκολα μπορούσε να βελτιωθεί, εξαιτίας των υπερχρεωμένων αγροτών. Σύμφωνα με την έκθεση του Surridge για το 1928 το 80% των γεωργών ήταν χρεωμένοι κατά £36, με το σύνολο των αγροτικών χρεών να ανέρχεται στις £1.796.043. Συνεπώς, τόσο τα αγροτικά χρέη, όσο και η παρατεταμένη ανομβρία σε συνάρτηση με την παγκόσμια οικονομική κρίση είχαν οδηγήσει σε ένα κύμα αναγκαστικών πλειστηριασμών, αφήνοντας το 50% των αγροτών σχεδόν χωρίς καθόλου κλήρο και το υπόλοιπο ποσοστό μόνο με ένα μικρό κομμάτι γης. Η δυσχερής οικονομική κατάσταση που επικρατούσε είχε αναγκάσει το υπουργείο Αποικιών να στείλει τον οικονομολόγο Ralf Oakden των Ινδικών Δημόσιων Υπηρεσιών για να μελετήσει την κατάσταση και να συμβουλέψει την κυβέρνηση για τις μεταρρυθμίσεις που θα έπρεπε να γίνουν. Οι προτάσεις του αποτελούσαν τη βάση της αποικιακής οικονομικής και κοινωνικής πολιτικής στα χρόνια μέχρι τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο. Σύμφωνα με τον Oakden η Κυβέρνηση θα έπρεπε να μειώσει τις δαπάνες της, να μειώσει τα φορολογικά βάρη των αγροτών

θετικό, αφού θα ανακόπτονταν οι πολιτικές επιρροές στην Κύπρο που δημιουργούνταν με αυτή την εξάρτηση.

Ενδεικτικό της συνεχούς εξάρτησης των ντόπιων καπνοβιομηχανιών από τα εισαγόμενα ελληνικά ανατολικά καπνά είναι τα αποθέματα που είχαν στα χέρια τους στις αρχές τις δεκαετίας του 1940. Συγκεκριμένα, το Τμήμα Συνεταιρισμού διεξήγαγε συναντήσεις με τους καπνοβιομήχανους για να διαπιστώσει τα αποθέματα καπνού που διέθεταν και καταγράφηκε πως την 1^η Οκτωβρίου 1941 ο εισαγόμενος καπνός που βρισκόταν στα χέρια τους ανερχόταν στις 178.000 οκάδες, από τις οποίες το καπνεργοστάσιο Γ. Δ. Διανέλλου και Υιού της Λάρνακας κατείχε 60.000 οκάδες, ενώ ο εγχώριος καπνός που κατείχαν την 1^η Νοεμβρίου 1941 ήταν μόλις 70.000 οκάδες, από τις οποίες το συγκεκριμένο εργοστάσιο δεν διέθετε καμιά ποσότητα.¹⁰⁰³ Τα αποθέματα καπνού στην Κύπρο την περίοδο αυτή ανέρχονταν στις 358.000 οκάδες και διαχωρίζονταν ως εξής: (i) 178.000 οκάδες εισαγόμενα καπνά (μακεδονικά) και 90.000 οκάδες εγχώριου καπνού, οι οποίες βρίσκονταν στην κατοχή των βιομηχάνων, (ii) 90.000 οκάδες εκτιμώμενη ποσότητα από την εσοδεία του 1941, η οποία βρισκόταν ακόμη στην κατοχή των καλλιεργητών. Σημαντικό στοιχείο αποτελούσε ότι η εκτιμώμενη ετήσια κατανάλωση καπνού για τσιγάρα όλων των ειδών, με εξαίρεση τα καπνά Βιρτζίνια, υπολογιζόταν στις 200.000 οκάδες,¹⁰⁰⁴ στοιχείο που αποδείκνυε το περιθώριο μεγαλύτερων αγορών κυπριακών καπνών.

Το 1941 η τιμή του εγχώριου καπνού πρώτης ποιότητας ήταν 4 σελίνια την οκά. Ο εισαγόμενος καπνός είχε επιβολή δασμού που ανερχόταν στα 5 σελίνια την οκά και επομένως ο κυπριακός καπνός ήταν κατά 5 σελίνια πιο φτηνός, αφού δεν είχε καμία δασμολογική επιβάρυνση. Δηλαδή, η παραγωγή τσιγάρων κατά 50% από κυπριακό καπνό θα καθιστούσε τα τσιγάρα 2 σελίνια και 4½ γρόσια την οκά φτηνότερα.¹⁰⁰⁵ Χρησιμοποιώντας, λοιπόν, τη φτηνότερη εγχώρια παραγωγή καπνού, οι κυπριακές καπνοβιομηχανίες θα μπορούσαν να αυξήσουν ακόμη περισσότερο την παραγωγή τους για να καλύψουν την αυξανόμενη ζήτηση που υπήρχε στην αγορά. Συγκεκριμένα, η ζήτηση για τσιγάρα το 1942 ήταν μεγαλύτερη από την προσφορά και αυτό οφειλόταν στα χρήματα που είχαν

και να βοηθήσει τους υπερχρεωμένους αγρότες, να φορολογήσει τους εύπορους και να προωθήσει συστηματικά τη γεωργία. Ένα από τα πρώτα μέτρα που είχε προτείνει για τα αγροτικά χρέη ήταν η αναστολή όλων των αναγκαστικών πλειστηριασμών γης στις αγροτικές περιοχές έως ότου ξεκαθαρίσει το ζήτημα της γενικότερης αντιμετώπισης των χρεών και τον Αύγουστο του 1934 εκδόθηκε σχετικός νόμος, ο οποίος μείωσε δραστικά τους αγροτικούς πλειστηριασμούς. Βάσει του νόμου είχε συσταθεί μία επιτροπή, η οποία αποτελούνταν από νομικούς με δικαιοδοσία να ρυθμίζει τελεσίδικα αγροτικά χρέη, κοινή συναινέσει ή αναγκαστικά. Κατά τη διάρκεια του Πολέμου τα κρατικά μέτρα ελάφρυνσης των χρεών ενισχύθηκαν, διότι ανέβηκαν οι τιμές των αγροτικών προϊόντων και αυξήθηκε το εισόδημα των αγροτών δίνοντάς τους την ευκαιρία να ξεφλήσουν μειωμένα χρέη τους και να συγκεντρώσουν κεφάλαιο για μελλοντικές επενδύσεις. Για την αγροτική κατάσταση την περίοδο του 1930 βλ. Brewster Joseph Surrridge, *Επισκόπησις της εν Κύπρω αγροτικής ζωής*, Λευκωσία 1930, σ. 37-8, 40-57· Χ. Α. Ρίχτερ, *στο ίδιο*, σ. 561-71, 593-606.

¹⁰⁰³ SA1/1093/1941/1, Τμήμα Συνεργατισμού προς Αρχιγραμματέα, 5 Δεκεμβρίου 1941.

¹⁰⁰⁴ Στο ίδιο.

¹⁰⁰⁵ SA1/1093/1941/1, Πρακτικά. Αρχιταμίας προς Αποικιακό Γραμματέα, 16 Δεκεμβρίου 1941.

στα χέρια τους οι εργάτες που δούλευαν στα στρατιωτικά έργα. Ως εκ τούτου, τα εργοστάσια τότε εργάζονταν στο μέγιστο δυνατό της παραγωγής τους και μπορούσαν να απορροφήσουν μεγάλες ποσότητες καπνών.¹⁰⁰⁶

Εξαιτίας της κατάστασης που επικρατούσε στις αγορές ανατολικών καπνών και τις δυσκολίες των εισαγωγών, όλοι οι ντόπιοι καπνοβιομήχανοι με εξαίρεση τον Δημήτριο Διανέλλο από τη Λάρνακα είχαν συμφωνήσει να αναμιγνύουν 50% κυπριακό καπνό με 50% εισαγόμενο καπνό και για αυτό ετοιμάζονταν να αγοράσουν την εγχώρια παραγωγή για να την χρησιμοποιήσουν μετά τον Ιούνιο 1942 στις ακόλουθες τιμές:¹⁰⁰⁷ (i) χαμηλής ποιότητας καπνά (σκάρτα) 2 σελίνια την οκά, (ii) δεύτερης ποιότητας 3 σελίνια και 4½ γρόσια την οκά και (iii) ανώτερης ποιότητας 4 σελίνια την οκά. Οι καπνοβιομήχανοι θα αγόραζαν καπνά από όλες τις ποιότητες και είχαν ενημερώσει το Τμήμα Συνεταιρισμού ότι οι τιμές των τσιγάρων θα κρατούνταν σταθερές.¹⁰⁰⁸ Ο Διευθυντής Γεωργίας θεωρούσε τις τιμές αυτές λογικές, αν ληφθεί υπόψη ότι μερικά χρόνια νωρίτερα και συγκεκριμένα, το 1937 οι τιμές κυμαίνονταν από 3 έως 5 γρόσια για τα καλής ποιότητας καπνά, ενώ η ανώτερη τιμή που θα μπορούσε να εξασφαλιστεί δεν υπερέβαινε τα 8 γρόσια.¹⁰⁰⁹ Βέβαια, το 1940, όταν η ζήτηση είχε αυξηθεί, οι τιμές είχαν ανέβει σημαντικά και κυμαίνονταν από 4 ½ μέχρι 15 γρόσια την οκά, για να μειωθούν όμως την επόμενη χρονιά στην πραγματική τους αξία.

Εντούτοις, παρά την πιο πάνω συμφωνία, το σχέδιο κρινόταν ότι θα ήταν σωστότερο να προέβλεπε την υποχρεωτική ανάμειξη κυπριακού καπνού κατά 25%, εξαιτίας της προκατάληψης που υπήρχε εναντίον της ποιότητάς του.¹⁰¹⁰ Επίσης, η ανακοίνωση άμεσης επιβολής ανάμειξης κυπριακού καπνού κατά 50% στην παρασκευή των τσιγάρων αναμενόταν να επηρεάσει την προσφορά και τη ζήτηση. Οι καπνοπαραγωγοί, με την εξασφάλιση ότι όλη η παραγωγή τους θα αγοραζόταν, θα μπορούσαν να προχωρήσουν στην αύξηση της τιμής πώλησής της, με αποτέλεσμα να ανεβούν και οι τιμές των τσιγάρων. Ακόμη και οι καιροσκόποι έμποροι θα είχαν την ευκαιρία να αγοράσουν σε χαμηλές τιμές από τους παραγωγούς τον καπνό και να τον κρατήσουν, με σκοπό να τον πωλήσουν ακολούθως στους καπνοβιομήχανους σε όσον το δυνατόν υψηλότερη τιμή. Αυτό μπορούσε, βέβαια, να αποφευχθεί εάν επιβαλλόταν απαγόρευση της πώλησης εγχώριου καπνού, εκτός από αγοραστές που διέθεταν άδεια, π.χ. καπνοβιομήχανους. Στην άδεια θα έπρεπε να υπάρχει ο όρος ότι στους παραγωγούς θα προσφερόταν η συμφωνημένη τιμή και όχι χαμηλότερη, η οποία θα καθοριζόταν με σκοπό να ικανοποιεί τόσο τους καπνοβιομήχανους, όσο και τους παραγωγούς. Ως εκ τούτου,

¹⁰⁰⁶ SA1/1093/1941/1, Πρακτικά. Ελεγκτής Προμηθειών προς Αποικιακό Γραμματέα, 7 Δεκεμβρίου 1942.

¹⁰⁰⁷ SA1/1093/1941/1, Τμήμα Συνεργατισμού προς Αρχιγραμματέα, 5 Δεκεμβρίου 1941.

¹⁰⁰⁸ Στο ίδιο.

¹⁰⁰⁹ SA1/709/1933/1: Tobacco crop report July 1937, Tobacco crop March 1937, Tobacco crop report November 1936, Tobacco crop report March 1936, Tobacco crop report for March 1940, Tobacco crop report for October 1940.

¹⁰¹⁰ SA1/1093/1941/1, Πρακτικά. Σημείωμα αρ. 10, Γραμματέα Εκτελεστικής Επιτροπής.

αναμενόταν πως εάν το σχέδιο αυτό αποδεικνυόταν επιτυχές, τότε οι καπνοβιομήχανοι σταδιακά θα αύξαναν τις ποσότητες αγοράς κυπριακών καπνών χωρίς αυτό να επιβάλλεται υποχρεωτικά και ως αποτέλεσμα, θα απαγορευόταν η εξαγωγή εγχώριου καπνού. Στην περίπτωση όπου οι καπνοβιομήχανοι χρησιμοποιούσαν το σχέδιο για να εξασφαλίσουν αδικαιολόγητα κέρδη, θα επιβαλλόταν έλεγχος στην τιμή των τσιγάρων.

Ωστόσο, ο Δ. Διανέλλος δεν αποδεχόταν τη συμφωνία για χρήση εγχώριου καπνού, αφού όπως ισχυριζόταν ποτέ στο παρελθόν δεν είχε χρησιμοποιήσει τέτοιο καπνό, ούτε είχε πρόθεση να διαφοροποιήσει την ποιότητα των τσιγάρων του. Εάν δεν συμμορφωνόταν με το σχέδιο, τότε ως τελευταίο βήμα και μετά από ειδική έγκριση από τον Κυβερνήτη θα του κατασχόταν ο καπνός που είχε στην κατοχή του και θα διανεμόταν σε άλλους καπνοβιομήχανους που τα αποθέματά τους σε ελληνικό καπνό ήταν πολύ λίγα.¹⁰¹¹ Παράλληλα, ο Διανέλλος θα αναγκαζόταν να αγοράσει το μερίδιο εγχώριου καπνού που του αναλογούσε από την παραγωγή του 1941, γιατί τον Ιούλιο του 1942 αναμενόταν η έκδοση ενός Νόμου, κάτω από τον κανονισμό “The Defence (Control of Sale Prices of Scheduled Articles) Consolidation Orders, 1940 and 1941 Regulation 61”, με τον οποίο θα απαγορευόταν η παραγωγή τσιγάρων χωρίς την εξασφάλιση άδειας και υπό όρους,¹⁰¹² που θα αφορούσαν τη διατήρηση της παραγωγής σε καθορισμένο επίπεδο και στην ανάμειξη του εισαγόμενου με τον εγχώριο καπνό. Συγκεκριμένα, οι βιομήχανοι υποχρεώνονταν να διατηρούν την παραγωγή τους τουλάχιστον στις 4.000 οκάδες τον μήνα ή στα 2/3 της συνηθισμένης τους παραγωγής μέχρι τον Ιούνιο του 1942, όταν θα έπρεπε να παράγουν 6.000 οκάδες τον μήνα.¹⁰¹³

Πράγματι, τον Φεβρουάριο του 1942 διεξάγονταν συνομιλίες για την αγορά από τον Διανέλλο 30.000 οκάδων καπνού από τη Συνεργατική Εταιρεία Γιαλούσας στην τιμή των 4 σελινιών περίπου.¹⁰¹⁴ Ωστόσο, η πρόταση αυτή απορρίφθηκε, γιατί οι καπνοπαραγωγοί δεν θεώρησαν την τιμή εύλογη και με τόσο χαμηλές τιμές δεν ικανοποιούνταν τα αιτήματά τους, αφού η «*τιμή κάτω των 5 σελ. και 3 σελ. είναι άδικος και εκμεταλλευτική*».¹⁰¹⁵ Επιπρόσθετα, δεν αποδέχονταν ούτε την πρόταση για επιβολή απαγόρευσης εξαγωγής των εγχώριων καπνών, θεωρώντας ότι θα είχε τα ίδια καταστρεπτικά αποτελέσματα με το πενταετές μονοπώλιο, που είχε επιβληθεί προηγουμένως.¹⁰¹⁶ Έτσι, το διάταγμα της Κυβέρνησης, το οποίο τελικά δημοσιεύθηκε τον Φεβρουάριο του 1942, δεν επέβαλλε την υποχρεωτική αγορά εγχώριων καπνών από τους βιομήχανους (αφήνονταν ελεύθεροι να χρησιμοποιούν ή όχι εγχώρια καπνά προς ανάμειξη με τα εισαγόμενα), αλλά προνοούσε την

¹⁰¹¹ Στο ίδιο.

¹⁰¹² SA1/1093/1941/1, Πρακτικά. Σημείωμα αρ. 8, Εκ μέρους Αποικιακού Γραμματέα, 7 Ιανουαρίου 1942.

¹⁰¹³ SA1/1093/1941/1, Τμήμα Συνεργατισμού προς Αρχιγραμματέα, 5 Δεκεμβρίου 1941.

¹⁰¹⁴ SA1/1093/1941/1, Πρακτικά. Σημείωμα αρ. 8, Αποικιακός Γραμματέας, 11 Φεβρουαρίου 1942.

¹⁰¹⁵ *Ελευθερία*, 11 Δεκεμβρίου 1941 και 18 Φεβρουαρίου 1942.

¹⁰¹⁶ *Ελευθερία*, 28 Ιανουαρίου 1942.

εξασφάλιση ειδικής άδειας από την Αρμόδια Αρχή.¹⁰¹⁷ Η άδεια αυτή περιλάμβανε όρους, οι οποίοι μεταξύ άλλων αφορούσαν την ποσότητα και το είδος των παραγόμενων μηνιαίως τσιγάρων, καθώς και την τιμή στην οποία θα πωλούνταν. Όποιος παραβίαζε τους όρους της άδειας θα υπόκειτο σε ποινή σύμφωνα με τους «Κανονισμούς Αμύνης». Επιπρόσθετα, βάσει συμπληρωματικού διατάγματος κανένα πρόσωπο δεν μπορούσε να αγοράζει ή να πωλεί τσιγάρα σε τιμή η οποία υπερέβαινε τη σημειούμενη από την καπνοβιομηχανία σε κάθε πακέτο. Συγκεκριμένα, οι καπνοβιομήχανοι επιβαλλόταν να κατασκευάζουν τέσσερις μόνο ποιότητες τσιγάρων και τα πακέτα θα έφεραν διακριτικά σημεία.¹⁰¹⁸ Τα Α' ποιότητας τσιγάρα θα πωλούνταν προς 10 γρόσια, ανά πακέτο 10 δραμιών, τα Β' ποιότητας προς 9 γρόσια, τα Γ' ποιότητας προς 8 γρόσια και τα Δ' ποιότητας προς 7 γρόσια. Στους λιανοπωλητές παρέχόταν το περιθώριο κέρδους 25 γροσιών την οκά. Το μέτρο αυτό θα εφαρμοζόταν από την 1^η Μαρτίου 1942, αλλά για τα αποθέματα που υπήρχαν θα αναστελλόταν μέχρι τις 7 Μαρτίου.

Ρύθμιση ποσοστού για αγορά εγχώριου καπνού και εισαγόμενου από τους καπνοβιομήχανους

Η συζήτηση για τη λήψη μέτρων για τη ρύθμιση του ποσοστού του εγχώριου καπνού και του εισαγόμενου που θα έπρεπε τα τσιγάρα των ντόπιων καπνοβιομηχανιών να περιλαμβάνουν συνεχίστηκε και το επόμενο διάστημα, αφού αποτελούσε βασικό αίτημα των καπνοπαραγωγών της Καρπασίας. Συγκεκριμένα, όπως είχαν δηλώσει στον εκτελούντα χρέη Κυβερνήτη οι παραγωγοί της περιοχής, σε επίσκεψή του τον Οκτώβριο 1944, η τιμή μπορούσε να ρυθμιστεί από τον νόμο της προσφοράς και της ζήτησης, αλλά εάν αφήνονταν ελεύθεροι οι ντόπιοι καπνοβιομήχανοι θα χρησιμοποιούσαν κυρίως στα τσιγάρα τους εισαγόμενο καπνό και η καπνοκαλλιέργεια στην οποία στηριζόταν η περιοχή της Γιαλούσας και το μεγαλύτερο μέρος της Καρπασίας θα καταστρεφόταν.¹⁰¹⁹ Ένα μήνα αργότερα, η Ένωση Καπνοπαραγωγών Λευκονοίκου διαμαρτυρήθηκε για τον ίδιο λόγο στον Διοικητή Αμμοχώστου και ζήτησε να υποβληθεί σχετικό υπόμνημά τους στον Κυβερνήτη.¹⁰²⁰ Συγκεκριμένα, ενημέρωναν ότι οι καπνοβιομήχανοι αρνούσαν να αγοράσουν καπνό από την εσοδεία του έτους, αλλά θα αγόραζαν καπνό από την Ελλάδα ή από άλλες ξένες χώρες. Επομένως, ζητούσαν με νόμο να επιβληθεί δασμός στον εισαγόμενο καπνό, γιατί ήταν παράλογο, όπως σημείωναν, να παράγουν οι ίδιοι καπνό και να προμηθεύουν ξένες χώρες, ενώ τα ντόπια εργοστάσια επέλεγαν τον εισαγόμενο. Ως εκ τούτου, το ζήτημα αυτό και γενικότερα το μέλλον της βιομηχανίας

¹⁰¹⁷ *Ελευθερία*, 20 Φεβρουαρίου 1942.

¹⁰¹⁸ *Ελευθερία*, 28 Φεβρουαρίου 1942.

¹⁰¹⁹ SA1/1093/1941/2, Διοικητής Αμμοχώστου, 24 Οκτωβρίου 1944.

¹⁰²⁰ SA1/1093/1941/2, Ν. Ν. Γαβριήλ προς Διοικητή Αμμοχώστου, 23 Νοεμβρίου 1944.

του καπνού στην Κύπρο, καθώς και τα μέτρα που θα έπρεπε να ληφθούν για να υποστηριχθεί βρισκόνταν υπό εξέταση από τη βρετανική διοίκηση.¹⁰²¹ Βέβαια, γνώριζαν επίσης ότι σημαντικό μέρος της παραγωγής του έτους είχε πωληθεί σε αρκετά ικανοποιητικές τιμές.

Έτσι το θέμα της εισαγωγής νομοθεσίας, η οποία θα περιόριζε την εισαγωγή ξένου καπνού και θα προστάτευε την εγχώρια παραγωγή υποβλήθηκε για συζήτηση στην 5^η Συνεδρίαση του Συμβουλίου Εμπορίας (“Marketing Board”), η οποία διεξήχθη στις 16 Ιουνίου 1945.¹⁰²² Στη συνεδρίαση παρευρίσκονταν ο Ελεγκτής Μεταφορών και Εμπορίου, ως Πρόεδρος, ο Διευθυντής Γεωργίας, ο Έφορος Συνεργατικών Εταιρειών και αντιπρόσωποι των βιομηχάνων και των καλλιεργητών: ο Θ. Αρτέμης, ο Χ. Μιχαηλούδης, ο Π. Κυθρεώτης, ο Γ. Σχίζας και ο Ali Ratip Effendi. Το θέμα εξετάστηκε τόσο από πλευράς των καπνοβιομήχανων, όσο και από πλευράς των καπνοκαλλιεργητών. Για τους πρώτους η απόφαση για προστασία της ντόπιας παραγωγής με την επιβολή περιορισμού στον εισαγόμενο καπνό, θα σήμαινε ότι η Κυβέρνηση υιοθετούσε πολιτική ενθάρρυνσης της καλλιέργειας αγαθών, όπως ο καπνός, που ήταν χαμηλής ποιότητας και είχε οξύ ανταγωνισμό από άλλες χώρες. Αντίθετα, η Κυβέρνηση θα έπρεπε να ενθαρρύνει την παραγωγή αγαθών με πιο ευνοϊκές προοπτικές στην αγορά.

Βέβαια, πριν από την έναρξη του πολέμου ο εγχώριος καπνός δεν χρησιμοποιούνταν καθόλου για την παραγωγή τσιγάρων στην Κύπρο και αυτό οφειλόταν, σύμφωνα με την άποψη του Διευθυντή Γεωργίας, στην προκατάληψη που είχαν οι καπνοβιομήχανοι ενάντια στην ντόπια παραγωγή. Κατά τη διάρκεια, όμως, του πολέμου, εξαιτίας των δυσκολιών στην ελεύθερη διεξαγωγή του εμπορίου, και του γεγονότος ότι οι περισσότερες χώρες από τις οποίες προέρχονταν οι εισαγωγές ήταν υπό ξένη κατοχή, οι καπνοβιομήχανοι αναγκάστηκαν να καλύψουν σχεδόν το 75% των αναγκών τους από την εγχώρια παραγωγή. Εξαιτίας αυτής της κατάστασης οι Κύπριοι καπνιστές είχαν αρχίσει να συνηθίζουν τον κυπριακό καπνό και ήταν συνεπώς ο πιο κατάλληλος χρόνος, ώστε να αναγκαστούν οι ντόπιοι βιομήχανοι να χρησιμοποιούν ένα προκαθορισμένο ποσοστό από την ντόπια παραγωγή στα τσιγάρα τους.¹⁰²³ Αντίθετα, θέση των καπνοβιομηχάνων ήταν ότι οι Κύπριοι καταλάωναν τον εγχώριο καπνό, επειδή ήταν αναγκασμένοι, ενώ εάν είχαν την επιλογή για καπνό Βιρτζίνια θα τον προτιμούσαν ακόμη κι αν θα πλήρωναν τα διπλάσια ή τα τριπλάσια.¹⁰²⁴ Ιδιαίτερη σημασία είχε η άποψη του Σχίζα, ο οποίος ασχολούνταν με την παρασκευή τσιγάρων για αρκετά χρόνια, και επισήμανε ότι ο κυπριακός καπνός δεν ήταν τόσο κακής ποιότητας, όπως γενικά θεωρούνταν. Αντίθετα, το μεγαλύτερο μέρος του καπνού που εισαγόταν από την Ελλάδα πριν από την έναρξη του πολέμου ήταν χαμηλότερης ποιότητας από τον εγχώριο καπνό. Έτσι, με τη βελτίωση της

¹⁰²¹ SA1/1093/1941/2, Εκτελών Χρέη Αποικιακού Γραμματέα προς Διοικητή Αμμοχώστου, 16 Δεκεμβρίου 1944.

¹⁰²² SA1/1093/1941/2, Minutes of the 5th meeting of the Marketing Board held at the Officers of the Controller of Transport & Marketing on 15.6.45.

¹⁰²³ Στο ίδιο.

¹⁰²⁴ Στο ίδιο.

καλλιέργειας και των μεθόδων ζύμωσης του καπνού, της εισαγωγής κατάλληλου σπόρου και της επιλογής των κατάλληλων εδαφών για καλλιέργεια, η ποιότητα του κυπριακού καπνού θα βελτιωνόταν σημαντικά. Επιπρόσθετα, δεν θεωρούσε ότι οι Κύπριοι καπνιστές θα επέλεγαν να διαθέσουν ένα οποιοδήποτε ποσό για να αγοράσουν καπνό Βιρτζίνια, αλλά αντιθέτως με τη μείωση της αγοραστικής τους δύναμης, κρινόταν πως θα υπήρχε σημαντική αύξηση της κατανάλωσης του εγχώριου καπνού, ο οποίος ήταν φτηνότερος. Ως εκ τούτου, εισηγήθηκε οι ντόπιοι καπνοβιομήχανοι να υποχρεούνται να καλύπτουν το 33% των αναγκών τους από την εγχώρια παραγωγή καπνού και για να εφαρμοστεί αυτό, πρότεινε όπως οι τελωνειακές αρχές να επιτρέπουν στους καπνοβιομήχανους να αποσύρουν από τις τελωνειακές αποθήκες 1/3 από τον εγχώριο καπνό και 2/3 από τον εισαγόμενο καπνό.¹⁰²⁵

Το ζήτημα αυτό συζητήθηκε και στην επόμενη συνεδρίαση του Συμβουλίου Εμπορίας, στις 29 Ιουνίου 1945.¹⁰²⁶ Παράλληλα, τέθηκε σε συζήτηση και το θέμα της ποιότητας του εγχώριου καπνού και προτάθηκε να συσταθεί μια τεχνική επιτροπή, η οποία θα λάμβανε καθοδήγηση από ειδικούς για τον καπνό, από τις ΗΠΑ, την Αγγλία ή την Ελλάδα, με σκοπό να ερευνήσει κατά πόσο στην Κύπρο θα μπορούσε να καλλιεργηθεί καπνός καλής ποιότητας. Με αυτό τον τρόπο η Κυβέρνηση θα μπορούσε δικαιολογημένα να ενθαρρύνει την καλλιέργεια του καπνού, αναγκάζοντας τους καπνοβιομήχανους να αναμιγνύουν στα τσιγάρα τους ένα καθορισμένο ποσοστό εγχώριου καπνού. Αναφορικά με το ζήτημα της εισαγωγής νομοθεσίας για την αναγκαστική αγορά εγχώριου καπνού από τους καπνοβιομήχανους και ανάμειξής του σε καθορισμένο ποσοστό στα τσιγάρα τους, το Συμβούλιο κατέληξε ότι οι καπνοβιομήχανοι θα έπρεπε να χρησιμοποιούν στα τσιγάρα τους ποσοστό 30% από τον εγχώριο καπνό.¹⁰²⁷

Το Συμβούλιο κατέληξε ότι η εισαγωγή νομοθεσίας ήταν απαραίτητη, αφού ήδη κάποιες βιομηχανίες προσπαθούσαν να διευθετήσουν την εισαγωγή καπνού στην Κύπρο για τα εργοστάσιά τους από την Ελλάδα. Επιπρόσθετα, με την εισαγωγή μιας τέτοιας νομοθεσίας δεν θα προωθούνταν μόνο ο τομέας της καπνοπαραγωγής και θα υποβοηθούνταν οι φτωχοί καλλιεργητές, αλλά επίσης και τα μικρότερα καπνεργοστάσια που υπήρχαν, οποία θα άντεχαν τον ανταγωνισμό, αφού δεν είχαν αποθέματα εισαγόμενου καπνού και πολύ δύσκολα μπορούσαν να εξασφαλίσουν εκείνη την περίοδο. Σε αντίθετη περίπτωση, θα χανόταν και αυτή η μοναδική ευκαιρία για να συνεχίσουν οι Κύπριοι καπνιστές να καπνίζουν κυπριακό καπνό στα τσιγάρα τους.

¹⁰²⁵ Στο ίδιο.

¹⁰²⁶ SA1/1093/1941/2, Minutes of the sixth meeting of the Marketing Board held at the Officers of the Controller of Transport & Marketing on 29.6.45.

¹⁰²⁷ Στο ίδιο.

Οι Θεσσαλοί έμποροι ιδρύουν τα πρώτα καπνεργοστάσια

«Ο Κωνσταντίνος Διανέλλος συνδέεται τόσο στενά με την καπνοβιομηχανία της Κύπρου, ώστε μπορούσε να ονομασθή πατέρας της Κυπριακής Καπνοβιομηχανίας.»¹⁰²⁸

Με αυτή τη θέση άρχιζε το ένα από έξι σύντομα άρθρα,¹⁰²⁹ του Διευθυντή της εφημερίδας «Νέος Κυπριακός Φύλαξ», Κ. Α. Κωνσταντινίδη για τον Κωνσταντίνο Διανέλλο και την επιχειρηματική του δραστηριότητα στην Κύπρο. Τα άρθρα αυτά περιλαμβάνονταν στη σειρά που είχε αφιερώσει η εφημερίδα το 1936 για την παλιά Λευκωσία και τους εμπόρους της. Η θέση αυτή δικαιολογείται γιατί στην Κύπρο πριν την άφιξη ορισμένων δραστήριων Θεσσαλών και ειδικά Πηλιορειτών, οι οποίοι, όπως αναφέρει ο Κωνσταντινίδης, διέθεταν το έμφυτο εμπορικό κίνητρο που σπρώχνει τον Ρωμίο προς τη θάλασσα για την αναζήτηση της τύχης του ή για να ασχοληθεί με το εμπόριο, δεν υπήρχε οποιοδήποτε καπνεργοστάσιο. Οι Θεσσαλοί αυτοί ήταν καπνέμποροι, οι οποίοι έφτασαν στο νησί πιθανότατα μέσω Αιγύπτου, για να διαθέσουν τα φορτία καπνών που είχαν μαζί τους και είχαν διαπιστώσει την έλλειψη του τομέα αυτού. Έτσι, βρήκαν τη θαυμάσια ευκαιρία για να γίνουν οι πρωτοπόροι της κυπριακής καπνοβιομηχανίας, η οποία μέχρι και την εποχή που γραφόταν το άρθρο (80 χρόνια αργότερα) βρισκόταν στα χέρια ακόμη των προγόνων της.

Πριν ο καπνός καταστεί προϊόν φορολογήσιμο, η χρήση του ήταν γενική, αφού μπορούσε να καλλιεργηθεί ελεύθερα χωρίς περιορισμούς σε όλες τις επαρχίες της Κύπρου. Ο καπνός, τότε, πωλούνταν χύμα και ακατέργαστος και έπρεπε να κοπεί έπειτα με τα ειδικά «καμαρωτά μαχαίρια», σε κόψιμο όχι λεπτό, όπως γινόταν με τον βιομηχανοποιημένο καπνό για τσιγάρα. Τα πακέτα καπνού ήταν άγνωστα για τον καπνιστή της Κύπρου και ο καθένας είχε την καπνοσακούλα του για να βάζει μέσα τον καπνό του και να τον βγάζει, όταν επρόκειτο να φτιάξει το χειροποίητο τσιγάρο του ή να γεμίσει το τσιμπούκι του. Ο καπνός πωλούνταν στα καπνοπωλεία, σε διάφορες περιοχές της Κύπρου. Συνεπώς, με την καλλιέργεια και την ελεύθερη πώληση (χωρίς να είναι αναγκαία η εξασφάλιση οποιασδήποτε άδειας) αποτελούσε ένα πολύ φτηνό προϊόν. Όπως αναφέρει ο αρθρογράφος, η τιμή πώλησής του δεν υπερέβαινε τα δύο γρόσια την οκά και αγοράζόταν από το παζάρι με τις οκάδες και όχι με τα δράμια, όπως είχε γίνει αργότερα με την επιβολή του Νόμου περί Καπνού του 1874. Μπορούσε δηλαδή να αγοράσει κανείς «10-15 οκάδες διά μιας. Τι θα εστοίχιζαν; Όσο περίπου σήμερα 4-5 πακέτα καλών τσιγάρων, ενώ με 15 οκάδες μπορούσε να καπνίζει κανείς

¹⁰²⁸ Νέος Κυπριακός Φύλαξ, 7 Αυγούστου 1936.

¹⁰²⁹ Οι πληροφορίες για τους Θεσσαλούς καπνέμπορους, ανάμεσα στους οποίους ανήκε και ο Κωνσταντίνος Διανέλλος, λήφθηκαν από τα άρθρα του διευθυντή της εφημ. Νέος Κυπριακός Φύλαξ, Κ. Α. Κωνσταντινίδη, «Η παλιά Λευκωσία, οι παλιοί έμποροι, Κωνσταντίνος Διανέλλος», στις 2, 4, 5, 6, 7 και 11 Αυγούστου 1936.

μήνες πολλούς. Όλος λοιπόν ο κόσμος εκάπνιζε χωρίς να λογαριάζει την αξίαν του καπνού». ¹⁰³⁰ Ωστόσο, η ελεύθερη αυτή απόλαυση έπαψε όταν η οθωμανική κυβέρνηση επέβαλε δασμό στον καπνό σε όλη την Αυτοκρατορία. Από τότε, ο καπνός έπαψε να πωλείται χύμα και πήρε τις τιμές του πακέτου, αρχικά ενός χονδροειδούς πακέτου από χοντρό κόκκινο χαρτί, στο οποίο ήταν προσκολλημένη η ταινία ασφαλείας του δασμού. Για να δοθεί άδεια για λειτουργία εργοστασίου έπρεπε να ξοδέψει ο εργοστασιάρχης για ένα έτος £800, αν επρόκειτο για τη Λευκωσία, και £600 για τις επαρχίες.

Με την άφιξη των Ελλήνων εμπόρων, λίγα χρόνια πριν την αγγλική κατοχή, είχε συσταθεί μια μεγάλη Εταιρεία από 32 πρόσωπα στη Λευκωσία, η οποία μετά τη σύναψη των συμβολαίων ίδρυσε το πρώτο καπνεργοστάσιο. Από τους 32 μετόχους, οι 16 ήταν Θεσσαλοί και οι υπόλοιποι Κύπριοι (Έλληνες, Τούρκοι και Μαρωνίτες), οι οποίοι ήταν κυρίως πωλητές καπνού και συνεπώς απαραίτητοι για τη διάθεση του προϊόντος. Ανάμεσα στους Θεσσαλούς ήταν ο Κωνσταντίνος Διανέλλος με τον πατέρα του, ο Γ. Κυριαζής με τον πατέρα του και ο Γεώργιος Διανέλλος (πατέρας του Δημητράκη Διανέλλου). Οι εργασίες της Εταιρείας προχώρησαν θαυμάσια, αποκομίζοντας σημαντικά κέρδη, αλλά κατά τον αρθρογράφο, «τα μεγάλα κέρδη έγιναν αφορμή να γεννηθούν διαφοραί μεταξύ των μετόχων». ¹⁰³¹ Οι Θεσσαλοί θεωρούσαν ότι η μεγαλύτερη επιτυχία και η διαχείριση του εργοστασίου εξαρτιόταν από τους ίδιους και δεν είχαν ανάγκη πλέον τους Κύπριους μετόχους, ώστε να μοιράζονται μαζί τους τα κέρδη. Έτσι, σε διάστημα ενός έτους η Εταιρεία διαλύθηκε και άνοιξαν δύο νέα εργοστάσια στη Λευκωσία: του Κ. Διανέλλου με τον πατέρα του και ένα άλλο, του Γ. Κυριαζή με τον πατέρα του και ένα ακόμη συνεταιίρο.

Ο συνεταιρισμός του Γ. Κυριαζή δεν κράτησε πολύ και μια δίκη είχε ξεκινήσει μεταξύ των δύο ιδρυτών του εργοστασίου, την οποία κατάφερε να κερδίσει. Ο πρώην συνεταιίρος του Κυριαζή, σύμφωνα με τον Κωνσταντινίδη είχε υποβάλει έφεση στο Ανώτατο Δικαστήριο της Ρόδου, πρωτεύουσα του βιλαετίου στο οποίο υπαγόταν η Κύπρος. Ο εφεσιβάλλων κέρδισε τη δίκη, αλλά εκείνες τις ημέρες η Κύπρος πέρασε υπό αγγλική κατοχή και έτσι η απόφαση του εφετείου δεν εκτελέστηκε. Αργότερα, το εργοστάσιο του Κυριαζή νοίκιασε ο βούλγαρος Χατζηγιάννης Κούσσεφ, έμπορος καπνών στη Σμύρνη, που ήρθε στην Κύπρο για να συνεχίσει τις δραστηριότητές του, μετά την επιβολή του Οθωμανικού μονοπωλίου καπνών (Régie), φέρνοντας μαζί του όσα καπνά είχε. Το εργοστάσιο αυτό βρισκόταν επίσης στο κέντρο της Λευκωσίας και λειτούργησε για αρκετά χρόνια χάρη στον εξαιρετικό «χαρμαντζή» Νικόλα Σμυρνιό. Μετά το κλείσιμο του εργοστασίου του Κούσσεφ, ο Σμυρνιός βρήκε εργασία στο εργοστάσιο Διανέλλου, το οποίο είχε εκδώσει ειδική εγκύκλιο για να αναγγείλει την πρόσληψή του.

¹⁰³⁰ *Νέος Κυπριακός Φύλαξ*, 2 Αυγούστου 1936.

¹⁰³¹ *Νέος Κυπριακός Φύλαξ*, 5 Αυγούστου 1936.

Αντίθετα, ο Γεώργιος Διανέλλος, με καταγωγή από τον Κισσό Πηλίου, μετακόμισε στη Λάρνακα και ίδρυσε το 1864 το δικό του εργοστάσιο, με εμπορικό όνομα «Θεσσαλία», Γ. Δ. Διανέλλος και Υιός Λτδ. Διευθυντής του εργοστασίου ήταν ο γιος του ιδρυτή, Δημήτριος Διανέλλος (1880-1950), κατόπιν μέγας ευεργέτης της Λάρνακας.¹⁰³²

Ο Κωνσταντίνος Διανέλλος και το καπνεργοστάσιο «Η Ελπίς»

Ο Κωνσταντίνος Διανέλλος¹⁰³³ είχε γίνει συνέταιρος του θείου του Γιάννη Βαρονόπουλου, ο οποίος ήταν ανάμεσα στους εμπόρους που είχαν έρθει στην Κύπρο από τον Βόλο και ήταν ο πρώτος, ο οποίος είχε ανοίξει καπνεργοστάσιο στη Λευκωσία μαζί με τον θείο του, Γεώργη Βαρονόπουλο. Ο πατέρας του Διανέλλου λεγόταν Παναγιώτης Φλέσσας. Για τον λόγο αυτό, όπως αναφέρει ο Κ. Α. Κωνσταντινίδης είχε γεννηθεί η φήμη ότι ήταν συγγενής του θρυλικού ήρωα του 1821 Παπαφλέσσα.¹⁰³⁴ Το επίθετο Διανέλλος το είχε λάβει από τη μητέρα του. Ο Διανέλλος ανέλαβε το εργοστάσιο του θείου του, όταν αυτός έφυγε από την Κύπρο και εξαιτίας του προοδευτικού χαρακτήρα του κατάφερε να το καταστήσει από τις πιο σημαντικές καπνοβιομηχανίες στο νησί. Την εποχή εκείνη το μυστικό της κάθε καπνοβιομηχανίας ήταν να διαθέτει έναν καλό «χαρμαντζή», αφού αυτός ήταν ο μέγας «αρχιμάγειρας» του εργοστασίου, γιατί αυτός «*θα πάρη απ' αυτό κι' από το άλλο, κι' ακόμη `από άλλο και άλλο είδος καπνού, να τα ενώση και να κατασκευάση το καλό χαρμάνι, σαν τέλειος degustateur του καπνού. Τότε, όταν περάσει από τέτοιο έμπειρο χέρι και υποστή την μαγικήν του επίδρασιν, τότε μόνον γίνεται καπνός αληθινά, το θείο πράγμα που οι τερλακκήδες καπνισταί δεν το ανταλλάσσουν με τίποτε άλλο στον κόσμο*».¹⁰³⁵ Αυτή τη δύναμη του τσιγάρου, λοιπόν, φαίνεται να εκμεταλλεύτηκε ο Διανέλλος για να κάνει το εργοστάσιο να ριζώσει και να εξαπλωθεί η φήμη των τσιγάρων του σε όλη την Κύπρο, το οποίο έφερε μέχρι και το κλείσιμό του το όνομά του.

Στην έκδοση του Ιουλίου 1906 της Κυπριακής Εφημερίδας δημοσιεύθηκε ένα άρθρο που αναφερόταν στο καπνεργοστάσιο του Γ. Διανέλλου & Ι. Βεργόπουλου.¹⁰³⁶ Αναφερόταν ότι ήταν το μεγαλύτερο από τα έξι εργοστάσια τα οποία λειτουργούσαν τότε στον τόπο και χαρακτηριζόταν ως ισάξιο σε μέγεθος με τα εργοστάσια της Αιγύπτου, των οποίων τα προϊόντα ήταν διάσημα σε όλο

¹⁰³² Για τον Δημήτριο Διανέλλο βλ. Α. Λ. Κουδουνάρης, *Βιογραφικόν Λεξικόν, ό.π.,* τόμ. Α', σ. 158.

¹⁰³³ Ο Κωνσταντίνος Διανέλλος γεννήθηκε το 1845 στον Κισσό του Πηλίου. Διετέλεσε ιδρυτικό μέλος του Παγκυπρίου Γυμνασίου (1893), έφορος των Ελληνικών Εκπαιδευτηρίων Λευκωσίας, επίτροπος του ναού της Φανερωμένης και μέλος του Δ. Σ. του Ταμειτηρίου «Λευκωσία». Απεβίωσε άτεκνος, το 1905. *Στο ίδιο.*

¹⁰³⁴ *Νέος Κυπριακός Φύλαξ*, 7 Αυγούστου 1936.

¹⁰³⁵ *Στο ίδιο.*

¹⁰³⁶ "G. Dianello & J. Vergopoulos, Tobacco Factory, Nicosia", *Η Κυπριακή Εφημερίς*, Ιούλιος 1906, σ. 46-48.

τον κόσμο. Το εργοστάσιο, το οποίο είχε το όνομα «Η Ελπίς» έχει ιδρυθεί το 1873¹⁰³⁷ και πραγματοποιούσε τις εμπορικές του δραστηριότητές μέσα από διάφορα καπνοπωλεία, τα οποία βρισκόνταν στο κέντρο της αγοράς της Λευκωσίας, τα οποία λειτουργούσαν με μίσθωση. Αρχικά ήταν «ασήμαντο» εργαστήριο, αφού το μόνο που διέθετε ήταν τέσσερα χαβάνια και απασχολούσε μόλις 15 περίπου εργάτες, ενώ η ημερήσιά του κατανάλωση καπνού ήταν περίπου 50 οκάδες. Τότε στην Κύπρο τα τσιγάρα ήταν άγνωστα και ο καπνός πωλούνταν σε πακέτα διαφορετικών μεγεθών των 10 ή των 50 δραμιών. Έτσι, ο καπνιστής θα έπρεπε από μόνος του να ανοίξει το πακέτο, την ταμπακέρα ή την καπνοσακούλα, να κόψει ένα φύλλο από τη δεσμίδα του σιγαρόχαρτου, το οποίο αγόραζε μαζί με τον καπνό, να χωρίσει όσο επιθυμούσε και να τον τυλίγει μέσα στο χαρτί αυτό, για να καπνίσει. Ήταν μια διαδικασία ολόκληρη, που όπως αναφερόταν, στις γιορτές και στους γάμους προσκαλούνταν «ένα σωρό άνθρωποι, για να ετοιμάσουν τσιγάρα για τους ξένους, τα οποία προσφέροντο μέσα σε γιάλενα πιάτα».¹⁰³⁸

Η πρόοδος όμως δεν άρχισε να έρθει και έτσι το 1897 το εργοστάσιο άρχισε να κατασκευάζει τσιγάρα χειροποίητα. Η αύξηση της κατανάλωσης δεν μπορούσε να ανταποκριθεί μόνο με τα εργατικά χέρια και η ανάγκη για εκσυγχρονισμό είχε καταστεί αναγκαία. Σημαντικό ρόλο στην εξέλιξη του εργοστασίου διαδραμάτισε ο Ιωάννης Βεργόπουλος. Ο Βεργόπουλος, ο οποίος επίσης καταγόταν από το Πήλιο, και συγκεκριμένα το χωριό Μούρεσι, ήρθε στην Κύπρο μετά από πρόσκληση του θείου του, Κωνσταντίνου Διανέλλου, το 1876. Τη διεύθυνση του εργοστασίου την ανέλαβε λίγα χρόνια αργότερα, το 1906 και μετά τον θάνατο του θείου του το εργοστάσιο συνέχισε την πρόοδό του.¹⁰³⁹ Το 1919 είχε φέρει τις πρώτες σιγαροποιητικές μηχανές και το ίδιο διάστημα είχε αγοράσει τις κτηριακές εγκαταστάσεις του εργοστασίου, τις οποίες ανέλαβε να βελτιώσει και να τις αυξήσει. Επιπρόσθετα, είχε αγοράσει καινούριο κατάστημα, αποκλειστικά για σκοπούς

¹⁰³⁷ Βάσει του ό.π. άρθρου, το εργοστάσιο ιδρύθηκε το 1873. Ωστόσο, σύμφωνα με τον Κ. Α. Κωνσταντινίδη το εργοστάσιο είχε ιδρυθεί, πιθανότατα, το 1864. Προφανώς η ημερομηνία αυτή αφορά στην ίδρυση του καπνομάγαζου, στο οποίο κοβόταν και πωλούνταν ο καπνός από τον θείο του Κ. Διανέλλου, Γιάννη Βαρονόπουλο. *Νέος Κυπριακός Φύλαξ*, 7 Αυγούστου 1936.

¹⁰³⁸ *Νέος Κυπριακός Φύλαξ*, 7 Αυγούστου 1936.

¹⁰³⁹ «Βιογραφικά και άλλα σημειώσεις», *Κυπριακός Φύλαξ*, 10 Αυγούστου 1922. Στο άρθρο που δημοσιεύθηκε με την αναγγελία του θανάτου του, αναφέρεται ότι ο Ιωάννης Βεργόπουλος γεννήθηκε το 1866 και πέθανε στην Ελλάδα τον Αύγουστο του 1922, σε ηλικία 57 ετών. Ο πατέρας του ονομαζόταν Δημήτριος και η μητέρα του Συραγώ. Μόνοι κληρονόμοι του ήταν η σύζυγος του, η μητέρα του και η αδελφή του (με το όνομα Πουζίου) και έτσι, προσωρινά είχε διοριστεί αντιπρόσωπος των κληρονόμων ο Χριστόδουλος Μιχαηλίδης. Ο ίδιος υπήρξε μαθητής της Ελληνικής Σχολής και έφτασε στην Κύπρο το 1876. Είχε νυμφευτεί το 1909 και η γυναίκα του ανήκε στην οικογένεια Γ. Μιχαηλίδου. Υπήρξε Επίτροπος της Φανερωμένης, Δημοτικός Σύμβουλος, Επίτροπος των Σχολείων, Σύμβουλος της Τράπεζας Κύπρου, του Κυπριακού Ταμειυτηρίου και μέλος του Διοικητικού Συμβουλίου της Ηλεκτρικής Εταιρείας και ευεργέτης της ελληνικής κοινότητας της Λευκωσίας, αφού είχε προσφέρει μεγάλα ποσά τόσο για την ανοικοδόμηση του Παγκυπρίου Γυμνασίου, όσο και για την ανάπτυξη της κτηματικής περιουσίας της εκκλησίας της Φανερωμένης, και για άλλους εθνικούς και φιλανθρωπικούς εράνους. Βλ. επίσης, «Ιωάννης Βεργόπουλος», *Νέον Έθνος*, 26 Αυγούστου 1922.

αποθήκευσης τσιγάρων για εξαγωγή. Πέρα από το κυρίως εργοστάσιο υπήρχαν και άλλα καταστήματα και αποθήκες, τα οποία ενοικιάζονταν σε άλλα μέρη της πόλης.

Η κατανάλωση τότε ανερχόταν στις 200 οκάδες καπνού ημερησίως, με το μεγαλύτερο ποσοστό από αυτή την ποσότητα να προορίζεται για την παρασκευή τσιγάρων. Τα βιομηχανοποιημένα τσιγάρα είχαν πια κατακτήσει τον κόσμο των καπνιστών και της Κύπρου, και πλέον μόνο ο «φτωχόκοσμος, - οι «αρκάτες» κυρίως – έμεινε πιστός εις τα... πατροπαράδοτα, στρίβοντας μόνος του τα τσιγάρα του, με το αβαντάζ να τους δίδει όσο πάχος... εσήκωνεν η τσέπη του».¹⁰⁴⁰ Έτσι, το εργοστάσιο έφτασε να έχει κατανάλωση έως 500 οκάδες ημερησίως, ποσότητα η οποία για το νησί θεωρούνταν ιδιαίτερα μεγάλη. Ωστόσο, επειδή απευθυνόταν σε καπνιστές από διαφορετικές κοινωνικές τάξεις εισήγαγε πολλές ποικιλίες καπνού. Συγκεκριμένα, για τα τσιγάρα ανώτερης ποιότητας χρησιμοποιούνταν οι καλύτερες ποιότητες καπνού Καβάλας και Ξάνθης, ενώ επίσης εισάγονταν και διάφορα είδη καπνού από την παλιά Ελλάδα και την Τουρκία.¹⁰⁴¹ Τα καπνά Καβάλας και Ξάνθης προέρχονταν από περιοχές όπου καλλιεργούνταν μερικές από τις ανώτερες ποιότητες ανατολικών καπνών και χρησιμοποιούνταν για την παρασκευή τσιγάρων υψηλής ποιότητας. Παρόλα αυτά, υπήρχαν πολλές διαφορετικές ποιότητες και τιμές για καθένα από τα είδη αυτά. Τα καπνά έφταναν σε διπλά δέματα τα οποία ζύγιζαν 25 έως 26 οκάδες και η τιμή τους διαφοροποιούνταν ανάλογα με την ποιότητα. Οποιαδήποτε υπολείμματα καπνού παρέμεναν από την παρασκευή των τσιγάρων γίνονταν καπνός για εισπνοή, ο οποίος όμως είχε πολύ μικρή ζήτηση.

Μέχρι και το θάνατο του Ι. Βεργόπουλου (1922) το εργοστάσιο βρισκόταν σε τέτοια ακμή που ήταν εμφανής από το γεγονός, όπως καταγραφόταν στον τύπο, «ότι καταναλίσκει μηνιαίως ταινίαν κυβερνητικήν μερικών χιλιάδων λιρών (...) απασχολούν 140 εργάτας». Το ίδιο δημοσίευμα αναφέρει ότι πριν την προμήθεια μηχανών για κατασκευή τσιγάρων απασχολούσε 400 εργάτες, προσθέτοντας για την εμπορική ευφυΐα του, ότι «μαρτυρεί το γεγονός ότι εις διάστημα ολίγων ετών συνεκέντρωσε περιουσίαν υπερβαίνουσαν, ως λέγεται, τας 150 χιλιάδες λιρών».¹⁰⁴² Παλαιότερα, η παραγωγή του εργοστασίου προοριζόταν μόνο για την εγχώρια αγορά και έτσι, χρησιμοποιούνταν καπνά που δεν χαρακτηρίζονταν ως ανώτερης ποιότητας. Όταν, όμως, τη διεύθυνση του εργοστασίου ανέλαβε ο Βεργόπουλος, οι εργασίες αναπτύχθηκαν και όχι μόνο ξεκίνησε η παρασκευή τσιγάρων εξαιρετικής ποιότητας, τα οποία εκτιμούνταν ακόμη και από τους Βρετανούς κατοίκους του νησιού, αλλά άρχισαν και οι εξαγωγές οι οποίες σταθερά αυξάνονταν. Στη βελτίωση της ποιότητας των τσιγάρων συνέβαλε και η ζήτηση που υπήρξε στην ντόπια αγορά για ανώτερης ποιότητας καπνά, αφού πλέον

¹⁰⁴⁰ Στο ίδιο.

¹⁰⁴¹ «G. Dianello & J. Vergopoulos, Tobacco Factory, Nicosia», *Η Κυπριακή Εφημερίς*, Ιούλιος 1906, σ. 46-48.

¹⁰⁴² *Κυπριακός Φύλαξ*, 10 Αυγούστου 1922.

οι Κύπριοι καπνιστές, λόγω των εισαγόμενων τσιγάρων, είχαν μάθει να απολαμβάνουν πιο αρωματικά και ανώτερων γεύσεων καπνά.

Παράλληλα, μεγάλη προσοχή άρχισε να δίνεται και στην εμφάνιση των τσιγάρων που αποστέλλονταν για εξαγωγή. Τα τενεκεδένια κουτιά, στα οποία ήταν συσκευασμένα τα τσιγάρα εισάγονταν από την Αγγλία και επιλέχθηκε ένα πολύ ελκυστικό περίβλημα με όμορφο έμβλημα της Κύπρου. Το σιγαρόχαρτο, το οποίο χρησιμοποιούνταν, προερχόταν από την Αυστρία και ήταν από την καλύτερη ποιότητα, τυπωμένο με προσοχή, με πολύ ωραία εμφάνιση. Έτσι, με τα ανώτερης ποιότητας καπνά που χρησιμοποιούσε και την προσεγμένη εμφάνιση, το καπνεργοστάσιο κατάφερε να λάβει αρκετές διακρίσεις. Το 1884 έλαβε το πρώτο βραβείο σε Αγροτική Έκθεση που πραγματοποιήθηκε στη Λευκωσία, το 1901 έλαβε χρυσό μετάλλιο στην «Κυπριακή Έκθεση» του Ζαπείου, στην Αθήνα, ενώ το 1905 κέρδισε το ασημένιο μετάλλιο στην Έκθεση Αποικιακών Φρούτων που έγινε στον Βασιλικό Σύλλογο Φυτοκομίας στο Λονδίνο.

Αναμφίβολα το εργοστάσιο αυτό κατείχε την πρώτη θέση ανάμεσα στα υπόλοιπα καπνεργοστάσια της Κύπρου. Είχε τη δυνατότητα να παρασκευάζει εννέα διαφορετικές μάρκες τσιγάρων, οι οποίες το 1906 κυμαίνονταν από 10 έως 30 σελίνια ανά 1000: Ιλαρίων, Μπελαπáis, Ιδάλιον, Αφροδίτη με χρυσό επιστόμιο, Καντάρα, Τρόδος, Λευκωσία, Βουφαβέντο, Οθέλλος. Η μάρκα τσιγάρων Λευκωσία θεωρούνταν από τους ιδιοκτήτες του εργοστασίου ως η καλύτερη με την υψηλότερη τιμή, αλλά γενικότερα οι τιμές των τσιγάρων αυτών μπορούσαν να ανταγωνιστούν με αυτές των αιγυπτιακών τσιγάρων, τα οποία ήταν εξίσου φτιαγμένα από ανατολικά καπνά. Επίσης, το καπνεργοστάσιο προμήθευε με τα δικά του τσιγάρα και τα πιο επιφανή πρόσωπα του νησιού, με ανώτερο βέβαια τον Αρμωστή. Αναφερόταν πως ακόμη και ο Δούκας του Κόνωτ τους είχε ορίσει «προμηθευτές» του, αφού είχε εντυπωσιαστεί από τα τσιγάρα που δοκίμασε όταν επισκέφθηκε την Κύπρο (1905).¹⁰⁴³ Ακόμη, είχαν σταθερή εντολή να προμηθεύουν κάθε μήνα με τα τσιγάρα τους τον βασιλιά Εδουάρδο, ο οποίος και αυτός είχε εκφράσει την ικανοποίησή του για τα προϊόντα τους.

Στο εργοστάσιο εργαζόταν μεγάλος αριθμός υπαλλήλων, από τους οποίους πολλοί ασχολούνταν με την παρασκευή των τσιγάρων, με σημαντικό μισθολόγιο. Το εργοστάσιο διέθετε στις αρχές του 1900 μηχανές ανάμειξης και κοπής καπνού από την Αγγλία (Robert Legg, London, maker), οι οποίες κινούνταν με κινητήρες έξι ίππων (Crossley & Sons, Manchester), οι οποίοι βρίσκονταν σε ξεχωριστό δωμάτιο, ώστε ο αέρας καύσης τους να μην επηρεάζει τις μηχανές. Παράλληλα, στο εργοστάσιο υπήρχαν και άλλες μηχανές και όργανα που βοηθούσαν στην εξοικονόμηση εργασίας.

Η ζωή, ωστόσο, των εργατών του εργοστασίου, όπως και των υπολοίπων που λειτουργούσαν στην Κύπρο δεν ήταν τόσο ελκυστική όσο τα τσιγάρα που παρασκεύαζαν. Ενδεικτική των δύσκολων

¹⁰⁴³ «G. Dianello & J. Vergopoulos, Tobacco Factory, Nicosia», *Η Κυπριακή Εφημερίς*, Ιούλιος 1906, σ. 46-48.

συνθηκών εργασίας που επικρατούσαν και της εκμετάλλευσης που τύγχαναν από τους ιδιοκτήτες είναι όσα καταγράφονται στην επιστολή που συνυπέγραψαν προς τον Κυβερνήτη, τον Μάιο του 1933, οι εργάτες του εργοστασίου αυτού, όπως και των εργοστασίων της Λεμεσού Α. Γ. Πατίκη και Σχίζα και Δρουσιώτη, της Λάρνακας Γ. Δ. Διανέλλου και της Λευκωσίας Τάκη Πατίκη και Κ. Δ. Πάπαλου.¹⁰⁴⁴ Στην επιστολή τους οι εργάτες διαμαρτύρονταν για τις ώρες που ήταν αναγκασμένοι να εργάζονται στα εργοστάσια, αφού το ωράριο που τους επιβαλλόταν κατά τη χειμερινή περίοδο ήταν από τις επτά το πρωί μέχρι τις πέντε το απόγευμα (δεκάωρη εργασία), ενώ κατά τη θερινή περίοδο δούλευαν από τις έξι το πρωί μέχρι τις έξι το απόγευμα (δωδεκάωρο). Το εξαντλητικό ωράριο, όπως εξηγούσαν, ίσως χρειαζόταν για να καλύψουν τα επιπλέον έξοδα που είχαν, αφού τους επιβαλλόταν να πληρώσουν τον Τελωνειακό Λειτουργό που βρισκόταν για έλεγχο και καταγραφή των εισερχόμενων και εξερχόμενων καπνών. Βέβαια, ακόμη και όταν η Κυβέρνηση ανέλαβε την κάλυψη του μισθού του λειτουργού, οι καπνεργοστασιάρχες συνέχισαν να ζητούν τα ίδια ωράρια εργασίας από τους εργάτες τους. Έτσι, οι ίδιοι ζητούσαν στην επιστολή τους τη εφαρμογή εργατικού νομοσχεδίου, το οποίο να τους απαλλάσσει από τη δωδεκάωρη εργασία, και να προνοεί για τις συνθήκες εργασίας τους:

«Καθ' ην δε εποχήν η σεβαστή κυβέρνησις μεριμνά τόσον δια την υγείαν του λαού, και καθ' ην εποχήν κάθε άνθρωπος ζητά έστω και δι' ολίγας ημέρας να περάση στο ύπαιθρον χάριν τονώσεως του οργανισμού του κ.λ.π. ημείς απεναντίας όχι μόνον δεν δυνάμεθα να έχωμεν τοιούτον τι αλλ' υποχρεούμεθα να εργαζώμεθα εν πλήρει καλοκαιρίω και υπό αφόρητον καύσωνα κεκλεισμένοι εντός του δηλητηριώδους και πνηκτικού περιβάλλοντος, επί 12 ώρας συνεχείς χωρίς την παραμικράν ανάπαυσιν παρ' όλω που τα σώματά μας έχουν ανάγκην υπέρ το δέον μάλιστα. Όθεν εξοχότατε θερμώς παρακαλούμεν υμάς όπως εις το εργατικόν νομοσχέδιόν σας περιλάβετε και ημάς ορίζοντες τας ώρας της εργασίας μας βεβαιούντες υμάς εκ των προτέρων ότι ουδείς θέλει ζημίαν τινά από την ελάττωσιν των εργασίμων ωρών, καθ' ότι όπως είναι συγκεκροτημένα σήμερον τα εργοστάσια παράγουν και μάλιστα πέραν της ζητήσεώς των.»¹⁰⁴⁵

Μέσα από το κείμενο των καπνεργατών παρουσιάζεται η θέση που καταγράφεται από τον Ανδρέα Φάντη, σχετικά με την ανάπτυξη του συνδικαλιστικού κινήματος στην Κύπρο κατά την περίοδο της αγγλικής κατοχής, ότι δηλαδή το σύστημα της μισθωτής εργασίας κατά τις πρώτες δεκαετίες του 20^{ου} αιώνα, κάτω από τους αδυσώπητους νόμους της καπιταλιστικής ανάπτυξης, είχε μετατρέψει τους μισθωτούς σε αντικείμενο άγριας εκμετάλλευσης, πραγματικούς σκλάβους, που δούλευαν απεριόριστες ώρες για ένα μεροκάματο πείνας, ένα κομμάτι ψωμί, χωρίς οποιαδήποτε ωφελήματα

¹⁰⁴⁴ SA1/995/1930, Εργάτες καπνεργοστασίων Α. Γ. Πατίκη και Σία, Σχίζα και Δρουσιώτη, Γ. Δ. Διανέλλου, Κ. Διανέλλου και Ι. Βεργόπουλου, Τάκη Πατίκη, Κ. Δ. Πάπαλου και Σία προς Κυβερνήτη, 13 Μαΐου 1933.

¹⁰⁴⁵ «G. Dianello & J. Vergopoulos, Tobacco Factory, Nicosia», *Η Κυπριακή Εφημερίς*, Ιούλιος 1906, σ. 46-48.

¹⁰⁴⁵ SA1/995/1930, Εργάτες καπνεργοστασίων Α. Γ. Πατίκη, κ.ά., ό.π., προς Κυβερνήτη, 13 Μαΐου 1933.

και δικαιώματα.¹⁰⁴⁶ Τις πρώτες, λοιπόν, δεκαετίες του 20^{ου} αιώνα, η κυπριακή κοινωνία είχε περάσει αργά, αλλά σταθερά, από το παλιό φεουδαρχικό σύστημα παραγωγής στο νέο καπιταλιστικό σύστημα, αφού κάνουν την εμφάνισή τους οι εμπορικοί οίκοι με το ανάλογο υπαλληλικό προσωπικό, οι οποίοι ασχολούνται, είτε με την εξαγωγή διαφόρων αγροτικών και βιοτεχνικών προϊόντων, είτε αναλαμβάνουν την εισαγωγή ειδών που χρειάζεται η κυπριακή αγορά. Η σταθεροποίηση αυτού του συστήματος έφερε μια νέα τάξη, την αστική και μαζί με αυτή την τάξη των μισθωτών, των εργατών. Οι εργάτες αυτοί χωρίς τις συνδικαλιστικές οργανώσεις μέσα από τις οποίες μπορούσαν οργανωμένα να υποβάλουν τα αιτήματά τους για σταθερό ωράριο, καλύτερα μεροκάματα και συνθήκες εργασίας, παρέμεναν ανυπεράσπιστοι να εξυπηρετούν τα συμφέροντα του εργοδότη τους. Συγκεκριμένα, ο εργοδότης ήταν ελεύθερος να κανονίζει τα μεροκάματα των εργατών όπως ήθελε, ενώ οι ώρες δουλειάς ήταν απεριόριστες.¹⁰⁴⁷

Η περίοδος 1919 – 1930, κατά την οποία οργανώθηκαν μερικές εκατοντάδες εργάτες σε σωματεία – Συντεχνίες, θεωρείται, όπως αναφέρει ο Φάντης, σαν προπαρασκευαστική για τα επόμενα βήματα της εργατικής τάξης.¹⁰⁴⁸ Σε αυτή την περίοδο τα εργατικά σωματεία με τη δράση τους βοηθούν στην καλλιέργεια της ταξικής συνείδησης και προετοιμάζουν για τα κατοπινά αποφασιστικά βήματα και τους επόμενους αγώνες των εργατών για τη διεκδίκηση και κατοχύρωση του δικαιώματός τους να οργανώνονται ελεύθερα σε συντεχνίες. Ακολούθως, η δεκαετία του 1930 ήταν η περίοδος των σκληρών αγώνων των εργατών των διάφορων επαγγελματιών, ενώ τον Ιανουάριο του 1932 είχε θεσπιστεί ο πρώτος περί «Συντεχνιών Νόμος», ο οποίος καθόριζε τη διαδικασία και τους όρους ίδρυσης μιας Συντεχνίας.¹⁰⁴⁹ Παρά τη θέσπιση του Νόμου, αυτό που βίωναν οι Κύπριοι συνδικαλιστές και πρωτοπόροι εργάτες ήταν ένα κλίμα αστυνομικής παρακολούθησης σε συστηματική βάση. Συχνές σωματικές έρευνες και έρευνες στα σπίτια τους, ξυλοκόπημα, πρόστιμα, φυλακίσεις, λογοκρισία στην αλληλογραφία τους, πίεση στους εργοδότες να τους διώξουν από τη δουλειά και προσπάθεια να τους αποκλείσουν από ηγετικές θέσεις στις Συντεχνίες.

Για να ιδρυθεί η συντεχνία του εργοστασίου Διανέλλος και Βεργόπουλος έπρεπε να περάσει από το 1932 μια ολόκληρη δεκαετία, μέχρι την εγγραφή της “Dianellos and Vergoroulos Tobacco Factory Workers Union”, στις 19 Ιουνίου 1943.¹⁰⁵⁰ Τη δεκαετία αυτή η εργατική τάξη της Κύπρου είχε δώσει τους πιο μαζικούς και μαχητικούς της αγώνες για ουσιαστική βελτίωση των όρων δουλειάς της και σε αυτό το κλίμα δεν θα μπορούσε να μείνει απύσχα η ομάδα των καπνεργατών του μεγαλύτερου

¹⁰⁴⁶ Ανδρέας Φάντης, *Το κυπριακό συνδικαλιστικό κίνημα στα χρόνια της Αγγλοκρατίας (1878-1960)*, Α', Λευκωσία 2006, σ. 33-35.

¹⁰⁴⁷ Στο ίδιο, σ. 35.

¹⁰⁴⁸ Στο ίδιο, σ. 69

¹⁰⁴⁹ Στο ίδιο, σ. 69-74.

¹⁰⁵⁰ *The Cyprus Gazette*, “No. 370. The Trade Unions and Trade Disputes Law, 1941, Notification of registrations under section 60” 24 Ιουνίου 1943, σ. 88.

καπνεργοστασίου της Κύπρου. Άλλωστε, την 1^η Ιουνίου 1943 οι εργάτριες του εργοστασίου είχαν αποστείλει μέσω του Συνδέσμου Εργαζομένων Γυναικών Λευκωσίας επιστολή στον Διευθυντή του εργοστασίου Γ. Πούλια, με την οποία τον παρακαλούσαν να αυξήσει το ημερομίσθιό τους από 22 σε 27 γρόσια και επίσης ζητούσαν οκταήμερη προειδοποίηση σε περίπτωση απόλυσης.¹⁰⁵¹ Η Επιτροπή είχε επισκεφτεί τον Πούλια, ο οποίος όμως δεν δέχθηκε τα αιτήματά τους και οι εργάτριες αποφάσισαν, όπως αναθέσουν το ζήτημα στις Εργατικές Οργανώσεις. Τρεις μέρες αργότερα, στις 4 Ιουνίου, στον τύπο είχε δημοσιευτεί η είδηση ότι στο Γραφείο του Εργατικού Επιτρόπου είχε πραγματοποιηθεί κοινή σύσκεψη με τον καπνεργοστασιάρχη, ένα μέλος της υπό ίδρυση συντεχνίας και τον Γραμματέα των Συντεχνιών Λευκωσίας και εξετάστηκε το ζήτημα.¹⁰⁵² Μετά τη σύσκεψη ο Πούλιας είχε δηλώσει ότι θα επαναπροσλάμβανε τον απολυθέντα εργάτη, ότι δεν επρόκειτο να αντιδράσει στην προσπάθεια προς ίδρυση συντεχνίας των εργατών του εργοστασίου του και θα παραχωρούσε *«την υπό των εργατριών ζητηθείσαν αύξησιν»*.

Στέφανος Ρούβαλης και μια προσπάθεια για συνδικαλισμό

Ο Στέφανος Ρούβαλης καταγόταν επίσης από τη Θεσσαλία και είχε ιδρύσει το δικό του καπνεργοστάσιο στο Κτήμα, την πρωτεύουσα της Πάφου, με το όνομα «Θρίαμβος». Όπως διαφήμιζε στον τύπο, η επιχείρησή του «Δ. Π. Ι. Ρούβαλη & Σία» για την παρασκευή των τσιγάρων της χρησιμοποιούσε εκλεκτά καπνά από τη Θεσσαλία, καθώς και από τις «νέες χώρες» της Ελλάδας.¹⁰⁵³ Ο ίδιος παρουσιαζόταν ως σημαίνον πρόσωπο της Πάφου, που διακρινόταν *«δια την φιλοπονίαν του, δια τα ευγενή και φιλόανθρωπα αισθήματά του και δια τας γενναίας συνδρομάς του εις εθνικούς και φιλανθρωπικούς σκοπούς»*.¹⁰⁵⁴ Ωστόσο, το εργοστάσιο δεν κατάφερε να έχει, ούτε τη μακροβιότητα, ούτε και την επιτυχία του εργοστασίου του Κωνσταντίνου Διανέλλου, αφού ο ιδιοκτήτης του τον Ιούνιο του 1929, σύμφωνα με τον τύπο, είχε *«εξ αυτοχειρίας»* βρει τον θάνατο: *«οι λόγοι του απονενομένου διαθήματος είναι, ως λέγεται, οικονομικής φύσεως»*.¹⁰⁵⁵

Στο εργοστάσιό του εργοδοτούνταν τόσο ντόπιοι εργάτες, αλλά και εργάτες από την Ελλάδα, οι οποίοι ήταν εμποτισμένοι με τις ιδέες των καπνεργατικών κινημάτων, που έφεραν μαζί τους και στην Κύπρο. Όπως αναφέρει ο Αντώνης Λιάκος, ο καπνός αποτελεί ένα προϊόν γύρω από το οποίο παρατηρήθηκαν κατά το πέρασμα του χρόνου αποκρυσταλλώσεις ριζοσπαστικής συνείδησης και

¹⁰⁵¹ *Ανεξάρτητος*, 1 Ιουνίου 1943.

¹⁰⁵² *Ανεξάρτητος*, 4 Ιουνίου 1943.

¹⁰⁵³ *Ελευθερία*, 18 Ιουνίου 1921.

¹⁰⁵⁴ *Νέον Έθνος*, 8 Ιουνίου 1929.

¹⁰⁵⁵ *Στο ίδιο*.

δράσης.¹⁰⁵⁶ Έτσι, συνθήκες ριζοσπαστικοποίησης είχαν δημιουργηθεί και μέσα στην τάξη των καπνεργατών, εξαιτίας των μεγάλων συσσωρεύσεων σε συγκεκριμένες πόλεις, όπου γινόταν η επεξεργασία του καπνού και σε συγκεκριμένες εποχές, καθώς και εξαιτίας της μεταβλητότητας και αβεβαιότητας της απασχόλησης. Αρχικά, έως και το 1910 το καπνεμπόριο αντιμετώπιζε έλλειψη εργατικών χεριών και για να εξασφαλίσουν οι επιχειρήσεις επαρκές προσωπικό, τους επιδοτούσαν τους μήνες της ανεργίας. Ωστόσο, η κατάσταση αυτή άλλαξε μετά τους Βαλκανικούς πολέμους και τη Μικρασιατική καταστροφή, αφού δημιουργήθηκε υπερπροσφορά εργατικών χεριών, οι πλειοψηφία των οποίων κατοικούσε πλέον στην πόλη. Η επεξεργασία ολοκληρωνόταν γρηγορότερα και η περίοδος κατά την οποία οι εργάτες έμεναν άνεργοι επιμηκυνόταν. Επιπρόσθετα, η υπερπροσφορά της εργασίας επέτρεπε στις επιχειρήσεις να αυξομειώνουν το προσωπικό τους κατά τις ανάγκες τους, από εβδομάδα σε εβδομάδα. Από την άλλη, όμως, οι εργάτες, της περιόδου της αύξησης της ζήτησης, μετακινούνταν από το ένα καπνομάγαζο στο άλλο για να βρουν καλύτερη ανταμοιβή για την εργασία τους. Ήταν, δηλαδή, μια απασχόληση, η οποία άμεσα ρυθμιζόταν από την προσφορά και τη ζήτηση της αγοράς και για αυτό, η μοναδική οδός για να υπερασπιστούν το δικαίωμά τους για καλύτερες συνθήκες εργασίας και ανταμοιβής ήταν η οργάνωση και ο συνδικαλισμός (συλλογική διαπραγμάτευση). Η εναλλαγή των περιόδων της εντατικής ζήτησης με τις περιόδους της υποαπασχόλησης εμπέδωνε στους εργάτες την αντίληψη ότι η τύχη τους δεν εξαρτιόταν από την επιχείρηση, αλλά ήταν υπόθεση συλλογικότητας.

Βέβαια, πέρα από τους δυναμικούς καπνεργάτες μια άλλη ομάδα, η οποία απασχολούνταν στη βιομηχανοποίηση του καπνού έπρεπε να οργανωθεί για να ζητήσει επίσης τα δικαιώματά της. Στην Ελλάδα από το 1895 μία νέα ομάδα ανέργων άρχισε να δημιουργείται και αυτοί ανήκαν στο επάγγελμα των σιγαροποιών, αφού άρχισαν να χάνουν τη δουλειά τους εξαιτίας της εισαγωγής των σιγαροποιητικών μηχανών. Συγκεκριμένα, την περίοδο 1916-1920 απασχολούνταν στον κλάδο 7.596 άνδρες και γυναίκες, ενώ μέχρι την περίοδο 1921-1925 απέμειναν 3.500.¹⁰⁵⁷ Οι σιγαροποιοί για να κατακτήσουν το δικαίωμα της αποζημίωσης της απώλειας εργασίας τους, όπως επίσης να κάνουν κοινωνικά αποδεκτή τη χρηματοδότησή τους με πρόσθετο τέλος επί των βιομηχανοποιημένων σιγαρέτων, έπρεπε να βγουν στους δρόμους με δυναμικές διαδηλώσεις και να προβούν σε σπάσιμο μηχανών. Με τους σιγαροποιούς η ανεργία είχε φτάσει στο προσκήνιο της κοινωνικής πολιτικής, ως συνέπεια όχι των κρίσεων του οικονομικού κύκλου, αλλά των διαρθρωτικών αλλαγών της εργασιακής διαδικασίας, του περιορισμού, της αντικατάστασης και της εξαφάνισης ορισμένων επαγγελματιών λόγω της τεχνικής εξέλιξης, της χρησιμοποίησης νέων υλικών ή ακόμη και της ίδιας

¹⁰⁵⁶ Αντώνης Λιάκος, *Εργασία και πολιτική στην Ελλάδα του μεσοπολέμου*, Το Διεθνές Γραφείο Εργασίας και η ανάδυση των κοινωνικών θεσμών, Αθήνα 1993, σ. 422-423.

¹⁰⁵⁷ Στο ίδιο, σ. 398-399. Όπως αναφέρεται, ένας σιγαροποιός με τους δύο βοηθούς του κατασκεύαζαν 2.000 με 3.000 τσιγάρα την ημέρα, ενώ μια σιγαροποιητική μηχανή 200.000 με 250.000. Έτσι, γύρω στα 1918 η εισαγωγή 18 τέτοιων μηχανών προκάλεσε την αντικατάσταση 2.500 εργατών.

της αλλαγής των αναγκών. Στην Ελλάδα το κοινωνικό κόστος αυτών των αλλαγών καταγράφηκε μέσα από τις συζητήσεις για τους σιγαροποιούς στη Βουλή. Μέσα από αυτές είχε αναδειχθεί μια κυρίαρχη ηθική αντίληψη για την οικονομία, η οποία κατέδειξε με ποιο τρόπο οι λαϊκές τάξεις, οι οποίες απέκτησαν επιρροή στη Βουλή, αντιμετώπισαν την άνοδο του καπιταλισμού και βάσει αυτής της ηθικής τάξης καθορίστηκε η πολιτική της αντιμετώπισης του προβλήματος. Έτσι, έφτασε μέχρι το τέλος της δεκαετίας του 1920 να εγκαταλειφθεί η πολιτική των επιδομάτων και για ορισμένους κλάδους, ανάμεσα σε αυτούς και τους καπνεργάτες, να λάβει τη μορφή της δημιουργίας ασφαλιστικών ταμείων με κοινωνικούς πόρους.¹⁰⁵⁸

Στην Κύπρο, αυτό το κλίμα της συλλογικής δράσης και διαπραγμάτευσης, το οποίο επικρατούσε ανάμεσα στους εργάτες του κλάδου στην Ελλάδα, καθρεπτίζεται στην προσπάθεια που είχαν ξεκινήσει τον Σεπτέμβριο του 1919 οι σιγαροποιοί του Κτήματος της Πάφου, οι οποίοι εργάζονταν στο καπνεργοστάσιο του Ρούβαλη και οι οποίοι *«συνήλθον και έκλεξαν επητρωπείαν και ήδρυσαν Σύνδεσμον Σιγαροποιών η Αλληλοβοήθεια και τω οποίων συνέταξαν και καταστατηκόν»*.¹⁰⁵⁹ Οι σιγαροποιοί προσπάθησαν να οργανωθούν κατά τη διάρκεια της απουσίας του εργοστασιάρχη στο εξωτερικό, αλλά μόλις αυτός επέστρεψε και πληροφορήθηκε τα γεγονότα απέλυσε αμέσως το προεδρείο μαζί και τους συμβούλους της Επιτροπής, αφήνοντάς τους χωρίς εργασία. Οι επτά αυτοί σιγαροποιοί παρόλο που έμειναν άνεργοι δεν σταμάτησαν την προσπάθειά τους για συνδικαλισμό και άρχισαν αλληλογραφία με τους εργάτες των εργοστασίων της Λευκωσίας, Λάρνακας και της Λεμεσού. Συγκεκριμένα, ένας από αυτούς, ο Σωτήριος Στυλιανού είχε μεταβεί στις επαρχίες αυτές, ως εκπρόσωπος της επιτροπής των σιγαροποιών του Κτήματος, ώστε να πείσει όλους τους σιγαροποιούς της Κύπρου να ενωθούν και να σχηματίσουν έναν σύνδεσμο.

Επιπλέον, ο σιγαροποιός Νικόλας Παναγή Αρώνη, ο οποίος είχε φτάσει από την Αθήνα, είχε αναλάβει να εγγράψει όλους τους σιγαροποιούς του νησιού, ενώ παράλληλα διοργάνωσε έρανο με σκοπό να συντηρηθούν οι απεργοί και με αυτόν τον τρόπο να μην σπάσει η απεργία. Ήταν πολύ σημαντικό για τους σιγαροποιούς να κερδηθεί η απεργία της Πάφου, ώστε να μπορέσουν να συνεχίσουν τον αγώνα τους για διεκδίκηση καλύτερων συνθηκών εργασίας και υψηλότερων ημερομισθίων. Συγκεκριμένα, ο Αρώνης σε επιστολή του σε έναν άλλο σιγαροποιό, τον Χρίστο Μιχαήλ Μπίλη (Βασίλη), τον παρακαλούσε, όπως συστήσει στο διοικητικό συμβούλιο της Λάρνακας *«εάν είναι δυνατόν να κάμουν μίαν συνδρομήν δια τους απεργούς της Πάφου διότι είναι το μεγαλύτερον μας συμφέρον αυτό πρέπη της Πάφου η απεργία να κεδρηθή δια να έχωμεν όλοι αύριον περισσότερα λόγια»*.¹⁰⁶⁰ Από τον έρανο έγινε κατορθωτό να μαζευτούν £100 για να συντηρηθούν οι απεργοί. Παρόλα αυτά, δεν έμεινε μέχρι εκεί, αλλά όταν έφτασε στο Κτήμα συγκάλωσε στις 22

¹⁰⁵⁸ Στο ίδιο, σ. 400.

¹⁰⁵⁹ SA1/1154/1919, Αστυνομικό Τμήμα Κτήματος προς Αστυνόμο Πάφου, 28 Σεπτεμβρίου 1919.

¹⁰⁶⁰ SA1/1154/1919, Νικόλαος Αρώνη προς Χρίστο Μιχαήλ Μπίλη, 17 Σεπτεμβρίου 1919.

Σεπτεμβρίου συνεδρίαση, στην οποία παρευρέθηκαν πάνω από 33 σιγαροποιοί και αποφάσισαν, όπως ο σύνδεσμός τους «διατηρηθεί πάση θυσία».¹⁰⁶¹ Βέβαια, αυτό οδήγησε στην απόλυση όλων των σιγαροποιών από τον Ρούβαλη, με εξαίρεση ορισμένους που δεν είχαν εγγραφεί ως μέλη.

Οι απεργοί της Πάφου είχαν μετακομίσει στη Λεμεσό και όπως φαίνεται τους συντηρούσαν οι σιγαροποιοί της πόλης, οι οποίοι όμως τόνιζαν, πως δεν θα μπορούσαν να δεχθούν άλλους εργάτες από άλλες πόλεις. Επίσης, η κατάσταση, όπως διαμαρτύρονταν οι συνδικαλιστές εργάτες της Λεμεσού, χειρότερη για αυτούς, γιατί ένα νέο εργοστάσιο, το οποίο είχε αρχίσει τη λειτουργία του στην πόλη, την περίοδο αυτή, δεν δεχόταν εργάτες, οι οποίοι θα επέμεναν στις θέσεις τους, γιατί σκοπός ήταν, όπως θεωρούσαν, να «μας εξαντλήσουν και να μας διασπάσουν».¹⁰⁶² Συγκεκριμένα, θα εξαναγκάζονταν οι εργάτες να δουλέψουν σε αυτό με κάθε όρο, αφού με την έλευση νέων άνεργων εργατών θα υπήρχε πληθώρα εργατικών χεριών. Η εξασφάλιση, δηλαδή, εργασίας θα γινόταν με τους όρους που θα όριζε το εργοστάσιο και ενώ εργοδοτούσε μερικούς εργάτες, ουσιαστικά θα αποτελούσε την καταστροφή όλων τους.¹⁰⁶³ Αυτό ήταν εμφανές, αφού ενώ όπως παραδέχονταν είχαν καταφέρει προηγουμένως να έρθουν σε «κάποια συνεννόηση» με τους βιομήχανους, αυτοί μόλις αντιλήφθηκαν τους απεργούς από το εργοστάσιο του Ρούβαλη άρχισαν να τους πιέζουν και να τους απειλούν ότι θα εργοδοτούσαν εργάτες που έσπαζαν πέτρες στους δρόμους, τους οποίους θα πλήρωναν 1 σελίνι ημερομίσθιο για να φτιάχνουν τσιγάρα! Εντούτοις, όμως, παρά τις φοβέρες κανένας σιγαροποιός δεν έτρεξε να αναζητήσει αμέσως εργασία και έτσι κατάφεραν να διατηρήσουν τη θέση τους. Ως εκ τούτου, σύμφωνα με τις προειδοποιήσεις του Αρώνη ήταν σημαντικό κανένας εργάτης να μην αλλάξει πόλη, γιατί, λόγω της λειτουργίας της σιγαροποιητικής μηχανής, ανάλογη απεργία αναμενόταν να ξεσπάσει και στη Λευκωσία έτσι ώστε να μπορέσουν να υπερασπιστούν τα δικαιώματά τους.¹⁰⁶⁴

Οι ηγέτες της προσπάθειας αυτής ήταν ο Σωτήριος Στυλιανός, ο οποίος καταγόταν από τη Λάρνακα, και ο Νικόλαος Αρώνης ο οποίος είχε ζήσει στην Αθήνα πάνω από 20 χρόνια και εργάζονταν και οι δύο ως σιγαροποιοί.¹⁰⁶⁵ Είχαν γνωριστεί στην Αλεξάνδρεια της Αιγύπτου και είχαν αφιχθεί από εκεί δύο μήνες προηγουμένως. Μαζί τους έφτασε και ένας ακόμη σιγαροποιός με το όνομα Χρίστος Μιχαήλ Βασίλη από τη Λευκωσία, ο οποίος είχε επισκεφτεί την Αλεξάνδρεια για να μάθει καλύτερα την τέχνη αυτή και να βελτιώσει τη θέση του στον χώρο εργασίας του, αλλά δεν τα κατάφερε, αφού τα εργοστάσια της πόλης ήταν κλειστά εξαιτίας απεργίας.¹⁰⁶⁶ Ο Αρώνης ήταν ήδη μυημένος στις

¹⁰⁶¹ SA1/1154/1919, Αστυνομικό Τμήμα Κτήματος προς Αστυνόμο Πάφου, 28 Σεπτεμβρίου 1919.

¹⁰⁶² SA1/1154/1919, Νικόλαος Αρώνης προς Χρίστο Μιχαήλ Μπίλη, 7 Οκτωβρίου 1919.

¹⁰⁶³ Στο ίδιο.

¹⁰⁶⁴ Στο ίδιο.

¹⁰⁶⁵ SA1/1154/1919, Αναφορά της Αστυνομίας για τον Παναγή Αρώνη και τον Σωτήριο Στυλιανού, 30 Οκτωβρίου 1919.

¹⁰⁶⁶ SA1/1154/1919, Αρχηγός Αστυνομίας Πάφου προς τον Αρχιγραμματέα, 30 Οκτωβρίου 1919.

ιδέες του εργατικού κινήματος των καπνεργατών στην Ελλάδα, αφού σύμφωνα με την αναφορά της Αστυνομίας πληρωνόταν 400 φράγκα από την Ένωση Σιγαροποιών της Αθήνας. Με την άφιξή του στην Κύπρο μετέβη στη Λεμεσό και στην Πάφο και προπαγάνδιζε υπέρ της διοργάνωσης απεργίας και για τη σύσταση ενός Συνδέσμου Σιγαροποιών, για να προστατευθούν με αυτόν τον τρόπο τα συμφέροντα των εργατών. Οι τρεις αυτοί σιγαροποιοί φαίνεται να είναι οι πρώτοι οι οποίοι έφεραν στην Κύπρο τις ιδέες του εργατικού κινήματος και του συνδικαλισμού στις τάξεις των Κυπρίων σιγαροποιών, με σκοπό να τους αφυπνίσουν, ώστε να δημιουργήσουν την πρώτη συνδικαλιστική ένωση. Οι σιγαροποιοί φαίνεται να αποζητούσαν μέσα από την ενοποίηση και την οργάνωσή τους να διεκδικήσουν καλύτερες συνθήκες εργασίας και ψηλότερα ημερομίσθια, γιατί όπως κατάγγελλαν εργάζονταν «μούκτην» και τους έτρωγε «ο κοφτάς και το σιγαρόχαρτον».¹⁰⁶⁷

Η στιγμή όμως για την άνθηση των συνδικαλιστικών αυτών ιδεών ήταν σαφέστατα συνδεδεμένη και με την ανάπτυξη των κομμουνιστικών ιδεών στην Κύπρο, ιδιαίτερα κατά το τέλος της δεκαετίας του 1910 και την κατοπινή ίδρυση του Κ.Κ.Κ., το 1926. Συγκεκριμένα, όπως καταγράφει ένας από τους σιγαροποιούς του Κτήματος, ο Γιάγκος Πετρίδης, ο οποίος είχε μεταβεί τον Αύγουστο του 1919 μαζί με άλλους εργάτες στη Λευκωσία, σε συνάντηση που είχε γίνει στο σχολείο του Αγίου Σάββα με 300 συγκεντρωθέντες από διάφορες συντεχνίες, συμπεριλαμβανομένων και των σιγαροποιών, τόσο της Επιτροπής της Λεμεσού, όσο και της Λευκωσίας, ήταν ομιλητές ο Πάνος Φασουλιώτης και ο Πρόδρομος Μαρκίδης.¹⁰⁶⁸ Στη συνάντηση ο Φασουλιώτης ανέπτυξε το «ζήτημα της εργατικής τάξεως» και όλοι οι παρευρισκόμενοι τον καταχειροκρότησαν.¹⁰⁶⁹ Ο Φασουλιώτης ήταν δικηγόρος και εκδότης της εφημερίδας *Πυρσός*, η οποία ήταν όργανο του Κυπριακού Εργατικού Κόμματος και είχε ως προμετωπίδα της το σύνθημα «Κύπριοι γεωργοί και εργάτες ενωθείτε». Ήταν η περίοδος, γύρω στο 1919-20, όπου εμφανίζονται στη Λεμεσό οι πρώτες οργανώσεις-συντεχνίες, οι οποίες σηματοδοτούν την εμφάνιση του συνδικαλιστικού κινήματος.¹⁰⁷⁰ Την περίοδο αυτή αρχίζουν να δραστηριοποιούνται ορισμένοι διανοούμενοι, φοιτητές και απόφοιτοι Πανεπιστημίων, που ενστερνίζονται τις ιδέες του κομμουνισμού, οι οποίες άρχισαν να διαδίδονται ιδιαίτερα μετά την επικράτηση της Οκτωβριανής Επανάστασης στη Ρωσία το 1917. Η ομάδα αυτή των διανοουμένων Κυπρίων, ανάμεσα στους οποίους ήταν και ο Φασουλιώτης, προσπαθούσε να μεταλαμπαδεύσει αυτές τις ιδέες και στους εργάτες. Όπως αναφέρει ο Φάντης, σε εκείνα τα χρόνια, όταν οι εργάτες έκαναν τα πρώτα βήματα για οργάνωση ήταν σύνηθες να τοποθετούν σαν Πρόεδρο της Συντεχνίας τους κάποιο διανοούμενο, συνήθως δικηγόρο ή πολιτευόμενο, έτσι όπως φαίνεται να είχαν κάνει και οι σιγαροποιοί με τον εξ Ελλάδος έμπειρο Αρώνη.¹⁰⁷¹

¹⁰⁶⁷ SA1/1154/1919, Γιάγκος Πετρίδης προς Χρίστο Μιχαήλ Μπίλη, 16/29 Αυγούστου 1919.

¹⁰⁶⁸ Στο ίδιο.

¹⁰⁶⁹ SA1/1154/1919, Κ. Πιπερίδης προς Χρίστο Μιχαήλ Μπίλη, 15 Οκτωβρίου 1919.

¹⁰⁷⁰ Α. Φάντης, στο ίδιο, σ. 52-56.

¹⁰⁷¹ Στο ίδιο, σ. 56.

Η ανάγκη, λοιπόν, για συσπείρωση και κοινή διεκδίκηση των εργατικών δικαιωμάτων ήταν τόσο μεγάλη που φαίνεται πως οι σιγαροποιοί της Πάφου δεν ήταν διατεθειμένοι να αναμένουν την Επιτροπή τους να ενεργήσει και για αυτό καλούσαν τον Χρίστο Μιχαήλ Μπίλη να βιαστεί και να μεταβεί στην Λευκωσία για να διαμαρτυρηθούν όλοι μαζί. Ήταν σημαντικό να διεκδικήσουν τα δικαιώματά τους την κατάλληλη εποχή και συγκεκριμένα πριν από την έναρξη της περιόδου που ο καπνός θα αγοραζόταν από τα εργοστάσια και θα άρχιζε η παρασκευή των τσιγάρων «που όλα τα εργοστάσια περιμένουν με ανηκτόν στόμα εργάτας με το κερίν... και να τους υποχριόσωμεν τι πρέπει να κάμωμεν και εμείς δια αυτά τα ζητήματα». ¹⁰⁷² Άλλωστε, η εισαγωγή και η λειτουργία των σιγαροποιητικών μηχανών στα καπνεργοστάσια της Κύπρου αποτελούσε πραγματική απειλή για τους εργάτες, αφού θα τους αφαιρούσε τη δουλειά τους. Όπως μαρτυρούσε ο Πετρίδης, «ο Βεργόπουλος ναι μεν τους έδωσεν την αύξησιν αλλά είναι σκόπιμη από τη μίαν μερριά έδωσεν την αύξησιν από την άλλη μερριά βάζει την μηχανή εμπρός... από τας 4 μ.μ. μέχρι εις τας 8 το βράδυ». ¹⁰⁷³ Σύμφωνα με τον ίδιο, ο λόγος που τους είχε δώσει αύξηση, χωρίς να ζητήσουν οι εργαζόμενοί του, ήταν ότι η μηχανή δεν κατάφερε να τεθεί σωστά σε λειτουργία: «η μηχανή ευτυχώς δεν πιγέννη καλά κάμνη μεγάλας καταστροφάς αλλά μάθε ότι ο εργάτης ευρίσκετε εις τη ηψιλοτέραν κοριφή και τα όσα άβριον θα τα ήδης με τα μάτια σου και θα τα παραδεχθής μας ίδοσε αύξηση κατά 4 γρ και 3/2 γρόσια της οκάς». ¹⁰⁷⁴ Το γεγονός αυτό έδωσε ιδιαίτερη χαρά στους σιγαροποιούς του εργοστασίου, γιατί με αυτόν τον τρόπο θα μπορούσαν να κρατήσουν όλοι τις δουλειές τους και ο Βεργόπουλος θα εξακολουθούσε να τους χρειάζεται.

Η ίδρυση και λειτουργία του καπνεργοστασίου Μακεδονία

Στις 19 Νοέμβριου 1943, μεσούντος του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου, κατατέθηκε αίτηση για ίδρυση ενός καπνεργοστασίου στην Αμμόχωστο από τους Μιχάλη Στ. Τσολακίδη, Χριστάκη Στ. Τσολακίδη και Μιλτιάδη Τζέτζα με το όνομα «Μακεδονία». ¹⁰⁷⁵ Στο αίτημά τους, το οποίο κατέθεσαν στον Ελεγκτή Τελωνείων και Ειδικών Φόρων Κατανάλωσης της Αμμοχώστου, τόνιζαν ότι θα τηρούσαν και θα συμμορφώνονταν με τα διατάγματα και τους νόμους που αφορούσαν στην παρασκευή και πώληση καπνού και τσιγάρων. Συνεπώς, η Κυβέρνηση δεν μπορούσε να αρνηθεί την παραχώρηση άδειας, ωστόσο, η συμμόρφωσή του με τα σχετικά διατάγματα και νόμους αποτέλεσε και τη μεγαλύτερη αδυναμία του εργοστασίου από την αρχή της ίδρυσής του, αφού καθόρισε ουσιαστικά την εξέλιξή του. Η δυσκολία στη συμμόρφωση με τις απαιτήσεις της νομοθεσίας προερχόταν από το

¹⁰⁷² SA1/1154/1919, Γιάγκος Πετρίδης προς Χρίστο Μιχαήλ Μπίλη, 16/29 Αυγούστου 1919.

¹⁰⁷³ Στο ίδιο.

¹⁰⁷⁴ SA1/1154/1919, Κ. Πιπερίδης προς Χρίστο Μιχαήλ Μπίλη, 15 Οκτωβρίου 1919.

¹⁰⁷⁵ SA1/742/1943, Μιχάλης Στ. Τσολακίδης, Χριστάκης Στ. Τσολακίδη και Μιλτιάδης Τζέτζας προς Ελεγκτή Τελωνείων και Ειδικών Φόρων Κατανάλωσης Αμμοχώστου, 19 Νοεμβρίου 1943.

γεγονός ότι οι ιδιοκτήτες του δεν κατείχαν καινούρια μηχανήματα για να το εξοπλίσουν και θα έφτιαχναν χειροποίητα τσιγάρα, χρησιμοποιώντας τις παλιές μηχανές, που ανήκαν στο εργοστάσιο του Ρούβαλη, το οποίο είχε σταματήσει προ καιρού τη λειτουργία του.¹⁰⁷⁶ Έτσι, πριν από την παραχώρηση της άδειας λειτουργίας ο Ελεγκτής Τελωνείων έθεσε στους ιδιοκτήτες δύο σημαντικά ερωτήματα τα οποία αφορούσαν, τόσο στη δυνατότητα του νέου εργοστασίου να παράγει τσιγάρα “standard”, όσο και στη δυνατότητα εξασφάλισης σιγαρόχαρτου.¹⁰⁷⁷

Τον Νοέμβριο του 1942 είχε εκδοθεί μια κυβερνητική ανακοίνωση βάσει της οποίας καταγραφόταν ότι είχε υπάρξει συμφωνία με τους καπνοβιομήχανους, όπως από τις αρχές του 1943 το 75% της παραγωγής τους να παραδίδεται στον Ελεγκτή Προμηθειών για διανομή.¹⁰⁷⁸ Η διανομή στις πόλεις θα συνεχιζόταν με το υφιστάμενο σύστημα, δηλαδή μέσω των κυβερνητικών πρατηρίων, ενώ στα χωριά η διανομή θα γινόταν μέσω των Συνεργατικών Εταιρειών. Στα χωριά τα οποία δεν υπήρχαν Συνεργατικές Εταιρείες, ο Γραμματέας της πλησιέστερης Εταιρείας θα προέβαινε σε διευθετήσεις για τη διενέργεια πωλήσεων, μέσω δικού της αντιπροσώπου. Τα τσιγάρα, τα οποία θα έπρεπε να παραδίδουν τα εργοστάσια στον Ελεγκτή, έπρεπε να είναι τύπου “standard” και θα παρασκευάζονταν από τις ποιότητες καπνού Β΄, Γ΄ και Δ΄, ενώ η τιμή τους θα καθοριζόταν στο 1 σελίνι ανά 10 δράμια (30-36 τσιγάρα). Για την εφαρμογή του διατάγματος αυτού θα δινόταν περιθώριο έξι βδομάδων, ώστε να διευκολυνθεί η συγκέντρωση των τσιγάρων και να γίνουν οι διευθετήσεις για τη διανομή. Σχετικά με το υπόλοιπο 25% της παραγωγής τους κανένας έλεγχος στις τιμές δεν θα τίθετο. Άδειες για αγορά καπνού θα παρέχονταν μόνο στους καπνοβιομήχανους και σε κάθε ένα από αυτούς είχε παραχωρηθεί μία αναλογία, αντίστοιχη προς την υπολογιζόμενη παραγωγή τσιγάρων που είχε. Επιπρόσθετα, η τιμή των κίτρινων εμπορεύσιμων καπνών είχε οριστεί στα 6 σελίνια την οκά στην αποθήκη των καπνών των προμηθευτών στα χωριά, όπου καλλιεργούνταν καπνός.

Τα ερωτήματα, λοιπόν, αυτά του Ελεγκτή Τελωνείων είχαν ιδιαίτερη σημασία, αφού οι διαθέσιμες ποσότητες σιγαρόχαρτου, λόγω του πολέμου δεν ήταν αρκετές, ώστε να παρασκευαστούν τα τσιγάρα “standard”, τα οποία απαιτούνταν από τις πρόνοιες του διατάγματος από τα ήδη υφιστάμενα καπνεργοστάσια. Εξαιτίας, λοιπόν, των περιορισμένων αποθεμάτων, σιγαρόχαρτο παραχωρούνταν από το Τμήμα Προμηθειών μόνο σε όσα εργοστάσια μπορούσαν να παραδώσουν τις απαιτούμενες ποσότητες. Το νέο αυτό εργοστάσιο υπήρχε το ενδεχόμενο να δυσκολευτεί να παραδώσει τις ποσότητες των “standard” τσιγάρων που απαιτούνταν, λόγω των πεπαλαιωμένων μηχανημάτων που διέθετε, τα οποία δεν του επέτρεπαν να παράγει τις αναλογίες των ποσοτήτων

¹⁰⁷⁶ SA1/742/1943, Ελεγκτής Τελωνείων και Ειδικών Φόρων Κατανάλωσης Αμμοχώστου προς Ελεγκτή Τελωνείων, 24 Νοεμβρίου 1943.

¹⁰⁷⁷ SA1/742/1943, Ελεγκτής Τελωνείων προς Μ. Στ. Τσολακίδη, Χρ. Στ. Τσολακίδη και Μιλτιάδη Τζέτζα, 28 Δεκεμβρίου 1943.

¹⁰⁷⁸ *Ελευθερία*, 27 Νοεμβρίου 1942.

που απαιτούνταν (75% standard και 25% τσιγάρα δικής του επιλογής). Έτσι, ο Ελεγκτής Προμηθειών δήλωσε στον Αποικιακό Γραμματέα τον Δεκέμβριο 1943 ότι δεν προτίθετο να τους προμηθεύσει σιγαρόχαρτο και εισηγούνταν από την πλευρά του η ίδρυση του εργοστασίου να μην εγκριθεί.¹⁰⁷⁹

Αντίθετα, οι ιδιοκτήτες του νέου εργοστασίου ξεκαθάριζαν ότι δεν θα αντιμετώπιζαν κανένα πρόβλημα στο να προμηθεύσουν τον Ελεγκτή Προμηθειών με τις απαιτούμενες ποσότητες “standard” τσιγάρων.¹⁰⁸⁰ Συγκεκριμένα, αν και υποδείκνυαν ότι δεν είχαν εντοπίσει τον «ορισμό» για τα τσιγάρα αυτά, ο οποίος είχε εκδοθεί κάτω από τον κανονισμό “*Defence Regulation of the Comptroller of Supplies*”, εκτιμούσαν πως οι συνθήκες που επικρατούσαν τους ευνοούσαν και μπορούσαν να ανταποκριθούν στις συγκεκριμένες απαιτήσεις. Για τα τσιγάρα “standard” χρησιμοποιούνταν εγχώριος καπνός Β΄, Γ΄, Δ΄ ποιότητας αναμεμειγμένος με ελάχιστη ποσότητα εισαγόμενου καπνού και στο νησί υπήρχαν μεγάλες ποσότητες εγχώριου καπνού αδιάθετες, οι οποίες μπορούσαν χωρίς δυσκολία να χρησιμοποιηθούν. Όσον αφορούσε στον εισαγόμενο καπνό, τον οποίο θα μπορούσαν δύσκολα να προμηθευτούν εξαιτίας του πολέμου, ζητούσαν όπως τους παραχωρηθεί ανάλογο ποσοστό από τον Ελεγκτή Προμηθειών. Σχετικά με την προμήθεια σιγαρόχαρτου σκόπευαν να προχωρήσουν με την αγορά και εισαγωγή από την Αίγυπτο. Βέβαια, εάν τελικά αυτό δεν γινόταν άμεσα κατορθωτό, θα ζητούσαν και πάλι από τον Ελεγκτή Προμηθειών να τους συμπεριλάβει στη διανομή που θα έκανε στα υπόλοιπα καπνεργοστάσια, βάσει των εισαγόμενων ποσοτήτων τις οποίες θα εξασφάλιζε.

Παρά τις αντιρρήσεις οι οποίες υπήρχαν κυρίως από τον Ελεγκτή Προμηθειών για την ίδρυση του νέου εργοστασίου, ο Αποικιακός Γραμματέας την 1^η Απριλίου 1944 εξουσιοδότησε τον Ελεγκτή Τελωνείων της Αμμοχώστου, ώστε να τους παραχωρηθεί άδεια.¹⁰⁸¹ Παράλληλα, ζητούσε να ξεκαθαριστεί στους ιδιοκτήτες πως ο Ελεγκτής Προμηθειών δεν θα είχε καμία υποχρέωση απέναντί τους για να τους παρέχει οποιαδήποτε στήριξη για τις διευθετήσεις, τις οποίες θα έπρεπε να ολοκληρώσουν οι ίδιοι. Σημαντικό ρόλο στην έγκριση της άδειας λειτουργίας του νέου εργοστασίου είχε η γνωμοδότηση που έδωσε ο Γενικός Εισαγγελέας, ο οποίος είχε συμβουλευτεί την Κυβέρνηση πως δεν μπορούσε να μην δοθεί άδεια στους ιδιοκτήτες, εφόσον συμμορφώνονταν με τις πρόνοιες του Νόμου περί Καπνού του 1932 και πλήρωναν την απαιτούμενη εγγύηση, όπως προνοείτο από το Άρθρο 27.¹⁰⁸² Ωστόσο, σκοπός ξεκάθαρα της έγκρισης του αιτήματος της άδειας λειτουργίας από την Κυβέρνηση ήταν η θετική συμβολή, η οποία υπολογιζόταν πως θα είχε στην οικονομία του τόπου. Η λειτουργία περισσότερων επιχειρήσεων στην Κύπρο θα έφερνε αναμφίβολα περισσότερες θέσεις

¹⁰⁷⁹ SA1/742/1943, Πρακτικά, Αρ 5. Ελεγκτής Προμηθειών προς Αποικιακό Γραμματέα, 23 Δεκεμβρίου 1943.

¹⁰⁸⁰ SA1/742/1943, Μ. Στ. Τσολακίδης κ.ά., ό.π., προς Ελεγκτή Τελωνείων Αμμοχώστου, 30 Δεκεμβρίου 1943.

¹⁰⁸¹ SA1/742/1943, Αποικιακός Γραμματέας προς Ελεγκτή Τελωνείων και Ειδικών Φόρων Κατανάλωσης Αμμοχώστου, 1 Απριλίου 1944.

¹⁰⁸² SA1/742/1943, Γενικός Εισαγγελέας προς Αποικιακό Γραμματέα, 10 Ιανουαρίου 1944.

εργασίας και θα προσέφερε περισσότερα καταναλωτικά αγαθά στους πολίτες, παράγοντες που θα συνέβαλλαν θετικά στη γενικότερη οικονομική κατάσταση του τόπου.

Εντούτοις, παρά τη θετική κατάληξη που είχε η εξασφάλιση της άδειας λειτουργίας, αυτό που ακολούθησε ήταν η δημιουργία κλίματος ανταγωνισμού εναντίον του νέου εργοστασίου εκ μέρους των λειτουργούντων καπνεργοστασίων. Συγκεκριμένα, επειδή το νέο καπνεργοστάσιο δεν είχε προλάβει να αποκτήσει ακόμη στην αγορά κάποια φήμη για την ποιότητα των τσιγάρων του και η αποδοχή από τους καπνιστές ήταν άγνωστη, δεν αποτελούσε εξ αρχής προϋπόθεση η παρασκευή τσιγάρων “standard”.¹⁰⁸³ Η ρύθμιση αυτή θα διαρκούσε μόνο όσο χρονικό διάστημα χρειαζόταν για να επιτραπεί στους καπνιστές να αποκτήσουν γνώμη για την ποιότητα των τσιγάρων του καινούριου καπνεργοστασίου. Βέβαια, η διευθέτηση αυτή μπορεί να ικανοποίησε το νέο καπνεργοστάσιο, αλλά δυσαρέστησε τα τέσσερα μεγαλύτερα καπνεργοστάσια του νησιού, των οποίων οι ιδιοκτήτες τους στις 15 Αυγούστου 1944 υπέβαλαν επιστολή διαμαρτυρίας στο Ελεγκτή Προμηθειών. Διαμαρτύρονταν για την ειδική ρύθμιση, την οποία απολάμβανε το νέο καπνεργοστάσιο, το οποίο όπως ανέφεραν παρασκεύαζε και πωλούσε μια ποσότητα τσιγάρων, η οποία δεν ξεπερνούσε τις 500 οκάδες τον μήνα.¹⁰⁸⁴ Η προνομιακή αυτή θέση την οποία απολάμβανε έναντι των υπολοίπων εργοστασίων ερχόταν σε αντίθεση με την αναγνωρισμένη από όλους αρχή στα χρόνια του πολέμου, ότι μόνο σε εξαιρετικές περιπτώσεις πρόσωπα τα οποία δεν ασχολούνταν με μια συγκεκριμένη ασχολία κατά την περίοδο από 1^η έως 19^η Αυγούστου 1939, θα μπορούσαν να ασχοληθούν με αυτήν. Ήταν, λοιπόν, για αυτούς απαράδεκτο οι ιδιοκτήτες του νέου εργοστασίου, οι οποίοι ποτέ στο παρελθόν δεν είχαν ασχοληθεί, είτε άμεσα, είτε έμμεσα, με τη βιομηχανία τσιγάρων, να απολαμβάνουν μία τέτοια ευνοϊκή ρύθμιση.

Παράλληλα, για τα τέσσερα αυτά καπνεργοστάσια δεν υφίστατο ούτε κάποιος ουσιαστικός λόγος για την παραχώρηση άδειας ίδρυσης του καπνεργοστασίου «Μακεδονία», αφού η παραγωγή τσιγάρων επαρκούσε για να ικανοποιήσει την εγχώρια αγορά. Αντίθετα, ο Ελεγκτής Προμηθειών, λόγω της αύξησης της παραγωγής τους προηγούμενους μήνες, θεώρησε σωστό να τους ζητήσει να μειώσουν την παραγωγή των τσιγάρων τους.¹⁰⁸⁵ Συνεπώς, διαμαρτύρονταν, πως ουσιαστικά τους ζητείτο με αυτόν τον τρόπο να «παραχωρήσουν» στο νέο εργοστάσιο χώρο στην αγορά, για να διαθέσει τα δικά του τσιγάρα, κάτω από την ειδική ρύθμιση που απολάμβανε. Επιπρόσθετα, στην επιστολή τους υποδείκνυαν ότι τα κέρδη, που έβαζαν στην τσέπη τους οι ιδιοκτήτες του, αποκόπτονταν στην πραγματικότητα από τα έσοδα που θα είχε το Τμήμα Προμηθειών, εάν αναγκαζόταν, όπως απαιτούνταν, να προορίζει τα ¾ της παραγωγής για παρασκευή τσιγάρων

¹⁰⁸³ SA1/742/1943, Ελεγκτής Προμηθειών προς Αποικιακό Γραμματέα, 18 Σεπτεμβρίου 1944.

¹⁰⁸⁴ SA1/742/1943, Καπνοβιομήχανοι προς Ελεγκτή Προμηθειών, 16 Αυγούστου 1944.

¹⁰⁸⁵ Στο ίδιο.

“standard”.¹⁰⁸⁶ Ως εκ τούτου, εάν τελικά κατάφερνε να λειτουργήσει θα έπρεπε να υπόκειται στους ίδιους περιορισμούς, οι οποίοι απέρρεαν από τους νόμους για τα υπόλοιπα καπνεργοστάσια.

Για να μπορέσει ο Ελεγκτής Προμηθειών να καθυστερήσει τις ανησυχίες αυτές ζήτησε όπως το νέο εργοστάσιο, με ισχύ από τον Σεπτέμβριο 1944, να προσαρμοστεί στις πρόνοιες του διατάγματος για παρασκευή κατά 75% τσιγάρων “standard”, κατάλληλης ποιότητας, για μπορέσουν να βρουν άμεσα αγορά. Σε περίπτωση που τα τσιγάρα αυτά παρέμεναν αδιάθετα μέχρι το τέλος Σεπτεμβρίου θα υπήρχε μείωση στη μηνιαία κατανομή της παραγωγής που τους αναλογούσε.¹⁰⁸⁷ Στην αλλαγή της στάσης του Ελεγκτή Προμηθειών οι ιδιοκτήτες του νέου εργοστασίου απάντησαν πως δεν είχαν ακόμη οποιαδήποτε μηχανήματα για την παρασκευή των τσιγάρων “standard” και για αυτό εξολοκλήρου η παραγωγή τους γινόταν με το χέρι. Τα χειροποίητα τσιγάρα, τα οποία παρασκεύαζε το εργοστάσιό τους, είχαν σημαντικά μεγαλύτερο κόστος και έτσι, δεν μπορούσαν να προχωρήσουν με τα “standard”, τα οποία πωλούνταν σε προκαθορισμένη τιμή.¹⁰⁸⁸ Επιπλέον, στη διαμαρτυρία τους κατέγραφαν και την άνιση μεταχείριση που τύγχαναν σε σύγκριση με το εργοστάσιο του Nejati Ozkan, το οποίο επίσης παρασκεύαζε χειροποίητα τσιγάρα και είχε απαλλαχθεί από την υποχρέωση των “standard”. Βέβαια, το συγκεκριμένο εργοστάσιο, όπως εξηγούσε ο Ελεγκτής Τελωνείων, λειτουργούσε με αυτό το καθεστώς ήδη πριν από τον πόλεμο και δεν μπορούσε να αλλάξει αυτό, σε αντίθεση με το εργοστάσιο των Τσολακίδη και Τζέτζα, το οποίο άρχισε τη λειτουργία του στον πέμπτο χρόνο του πολέμου.¹⁰⁸⁹

Με τη θέση του αυτή ο Ελεγκτής Τελωνείων τίποτε περισσότερο δεν επιδίωκε παρά να διασφαλίσει τα συμφέροντα των παλαιών καπνεργοστασίων. Οι ιδιοκτήτες του νέου εργοστασίου γνώριζαν πολύ καλά τις δύσκολες συνθήκες που επικρατούσαν λόγω του πολέμου και πως δεν υπήρχαν τα απαραίτητα σύγχρονα μηχανήματα για να το εξοπλίσουν, εντούτοις αποφάσισαν να λάβουν το ρίσκο. Έτσι, είχαν ενημερώσει πως μόλις το εργοστάσιό τους λειτουργούσε σε πλήρη ισχύ, τότε θα υπόκειντο στους ίδιους όρους με τα υπόλοιπα καπνεργοστάσια. Για αυτό αρχικά είχαν συμφωνήσει ότι μπορούσαν να φτιάξουν τσιγάρα “standard”, χειροποίητα, σύμφωνα με τις προδιαγραφές της Κυβέρνησης, στην τιμή των £2.14.0 την οκά, λόγω του υψηλότερου κόστους παραγωγής που θα είχαν.¹⁰⁹⁰ Η Κυβέρνηση αγόραζε τα “standard” από τα εργοστάσια στην τιμή των £2.5.2 ½ την οκά και έτσι, το νέο καπνεργοστάσιο το οποίο απαιτούνταν να φτιάξει 375 οκάδες από τέτοια τσιγάρα θα είχε μηνιαία ζημιά περίπου £163.¹⁰⁹¹ Ως εκ τούτου, εάν ήθελαν να αποκομίσουν τα έσοδα που θα έχαναν, θα έπρεπε να πωλούν το κάθε πακέτο των 25 τσιγάρων, που ήδη έφτιαχναν, στην τιμή

¹⁰⁸⁶ Στο ίδιο.

¹⁰⁸⁷ SA1/742/1943, Ελεγκτής Προμηθειών προς Αποικιακό Γραμματέα, 18 Σεπτεμβρίου 1944.

¹⁰⁸⁸ Στο ίδιο.

¹⁰⁸⁹ Στο ίδιο.

¹⁰⁹⁰ Στο ίδιο.

¹⁰⁹¹ Στο ίδιο.

των 25 σελινιών, αντί στην τιμή των 19 σελινιών που ίσχυε και με αυτόν τον τρόπο θα είχαν κέρδος £1.500. Ωστόσο, ακόμη και στην τιμή των 23 ή 22 σελινιών να πωλούσαν το κάθε πακέτο θα ισοδυναμούσε με μείωση περίπου £500 τον χρόνο, η οποία δεν ήταν ιδιαίτερα κακή, όπως εκτιμούνταν από τον Ελεγκτή, βάσει του αρχικού κεφαλαίου που είχαν επενδύσει.

Εκτός αυτών των ισχυρισμών που υπέβαλαν οι ιδιοκτήτες του «Μακεδονία» προς τον Ελεγκτή Προμηθειών απέστειλαν επιστολή μέσω των δικηγόρων τους, Πασχάλη και Κληρίδη, ενημερώνοντας ότι δεν είχαν ούτε το κατάλληλο σιγαρόχαρτο για το μέγεθος των τσιγάρων “standard”, ούτε τα κατάλληλα μηχανήματα για να τυπώσουν τη λέξη “standard”.¹⁰⁹² Ήταν πια φανερό πως εάν δεν ανακαλούνταν η απόφαση για να προχωρήσει το νέο καπνεργοστάσιο με την παραγωγή των συγκεκριμένων τσιγάρων θα αναγκαζόταν να σταματήσει τη λειτουργία του. Παρόλα αυτά ο Ελεγκτής παρέμεινε στην αρχική του απόφαση. Όπως ήταν αναμενόμενο, οι Τσολακίδης και Τζέτζας ειδοποίησαν τον Τελωνειακό Ελεγκτή της Αμμοχώστου ότι από την 1^η Σεπτεμβρίου 1944 θα σταματούσαν τη λειτουργία τους μέχρι νεοτέρας ανακοίνωσης.¹⁰⁹³

Παρά τη στάση του Ελεγκτή Προμηθειών και των άλλων παλαιών καπνεργοστασίων υπήρχαν διάφορες φωνές οι οποίες υποστήριζαν πως το νέο εργοστάσιο θα έπρεπε να λειτουργήσει και για αυτό θα έπρεπε να αφαιρεθεί η υποχρεωτική πρόνοια για παραγωγή τσιγάρων “standard”. Ο Πρόεδρος του Εμπορικού Επιμελητηρίου, Δ. Ν. Δημητρίου, υπέβαλε αίτημα στον Ελεγκτή Προμηθειών ώστε να αναθεωρήσει την απόφασή του και να λάβει υπόψη του το σοβαρότατο ζήτημα, το οποίο θα προέκυπτε και αφορούσε στην προσφορά θέσεων εργασίας.¹⁰⁹⁴ Σύμφωνα με τις δικές του επαφές με τον Αποικιακό Γραμματέα γνώριζε ότι η Κυβέρνηση έβλεπε το θέμα με ανησυχία. Το κλείσιμο του εργοστασίου σήμαινε πως 40 έως 50 εργαζόμενοι θα έχαναν τη δουλειά τους και θα βρίσκονταν στους δρόμους. Αντίθετα, εάν η παραγωγή του εργοστασίου αυξανόταν στις 1.000 οκάδες θα ισοδυναμούσε με αύξηση των θέσεων εργασίας για ακόμη 100 άτομα. Παραδεχόταν, όμως, πως η αγορά μηχανημάτων από το εργοστάσιο μελλοντικά θα σήμαινε ότι όλοι αυτοί οι εργαζόμενοι δεν θα χρειάζονταν πια.

Το ζήτημα των θέσεων εργασίας ήταν πολύ σοβαρό και είχε αναδειχθεί επίσης από τον Δήμαρχο Αμμοχώστου, όσο και τον Δήμαρχο Λάρνακας, οι οποίοι επισήμαναν πως η λειτουργία του νέου εργοστασίου στην πόλη θα επιδρούσε θετικά στη ζωή των κατοίκων. Συγκεκριμένα, θα βοηθούσε τόσο στη διάθεση του εγχώριου καπνού, όσο και στη δημιουργία διπλάσιων θέσεων εργασίας, η οποία θα προέκυπτε με την αύξηση των εργασιών του. Οι συνθήκες λόγω του πολέμου ήταν καταφανώς πολύ δύσκολες για τις εργατικές και αγροτικές τάξεις του νησιού και η ανάγκη για

¹⁰⁹² Στο ίδιο.

¹⁰⁹³ Στο ίδιο.

¹⁰⁹⁴ Στο ίδιο.

εξεύρεση κάποιου είδους εργασίας γινόταν όλο και πιο μεγάλη με το πέρασμα του χρόνου. Έτσι, η ανάπτυξη κάθε είδους βιομηχανίας θα έπρεπε να στηρίζεται από την Κυβέρνηση, αφού θα αποτελούσε απάντηση στο ζήτημα της ανεργίας και στο πλαίσιο αυτό θα έπρεπε να στηριχθεί και το νέο εργοστάσιο, το οποίο θα μπορούσε να απορροφήσει σημαντικό αριθμό ανέργων. Αν, λοιπόν και τα υπόλοιπα εργοστάσια, όπως σημείωνε ο Δήμαρχος Λάρνακας, αναγκάζονταν να προσλαμβάνουν εργάτες για την παρασκευή των τσιγάρων, τότε θα συνέβαλλαν στην επίλυση του προβλήματος της ανεργίας, αφού θα ήταν δυνατόν να βρουν εργασία επιπλέον άτομα.¹⁰⁹⁵

Αναφορικά με τις κατηγορίες που εκφράζονταν από τα παλαιά καπνεργοστάσια, ο Διοικητής Αμμοχώστου, ο οποίος στήριζε τη λειτουργία του νέου εργοστασίου και αντιλαμβανόταν τη θετική του επίδραση, έκρινε ως αβάσιμη την άποψη ότι βρισκόταν σε πλεονεκτικότερη θέση λόγω της εξαίρεσης από την παραγωγή τσιγάρων “standard”.¹⁰⁹⁶ Αντίθετα, από την πρώτη στιγμή ίδρυσής του, η καθιέρωσή του στην αγορά υπήρξε πολύ δύσκολη. Το καπνεργοστάσιο για να μπορέσει να αποκτήσει θέση στην αγορά αναγκάστηκε να πωλεί τα ανώτερης ποιότητας χειροποίητα τσιγάρα σε χαμηλότερη τιμή από αυτήν στην οποία πωλούνταν τα χειρότερης ποιότητας βιομηχανοποιημένα τσιγάρα των παλαιών εργοστασίων.¹⁰⁹⁷ Βέβαια, δεν ήταν μόνο αυτή η δυσκολία που είχε να ξεπεράσει το νέο εργοστάσιο, αλλά αντιμετώπιζε επίσης δυσκολία στην προμήθεια σιγαρόχαρτου, αφού ο Ελεγκτής Προμηθειών δεν μπορούσε να παραχωρήσει οποιαδήποτε ποσότητα, προνόμιο το οποίο απολάμβαναν τα παλαιότερα καπνεργοστάσια στα χρόνια του πολέμου. Έτσι, οι ιδιοκτήτες του εργοστασίου αγόρασαν τα παλαιά αποθέματα σιγαρόχαρτου από το εργοστάσιο του Ρούβαλη για να μπορέσουν να παρασκευάσουν τα τσιγάρα “standard”, αλλά σε αυτά αναγραφόταν το όνομα του συγκεκριμένου εργοστασίου και δεν ήταν δυνατόν να χρησιμοποιηθούν.¹⁰⁹⁸

Εκτός αυτού, οι όροι για παρασκευή τσιγάρων που επιβλήθηκαν στο καπνεργοστάσιο δεν είχαν εξαρχής αναφερθεί στους ιδιοκτήτες. Συγκεκριμένα, όπως καταγραφόταν από τον Δήμαρχο Αμμοχώστου, όταν είχε υποβληθεί αίτηση για ίδρυση του καπνεργοστασίου, το ποσοστό για τα τσιγάρα “standard”, το οποίο θα έπρεπε να παρασκευαστεί δεν είχε αναφερθεί στους ιδιοκτήτες.¹⁰⁹⁹ Ο όρος για συγκεκριμένο ποσοστό καθώς και για καθορισμένη τιμή πώλησης διατυπώθηκε τον Σεπτέμβριο 1944, όταν θα έπρεπε να εκδοθεί η συνέχιση της άδειας λειτουργίας. Αναμφίβολα, ο όρος αυτός επέφερε δυσκολίες στο εργοστάσιο, γιατί η παραγωγή των τσιγάρων του ήταν χειροποίητη και αύξανε το κόστος σε σχέση με τα ανταγωνιστικά εργοστάσια, τα οποία εργάζονταν με τις σιγαροποιητικές μηχανές. Επίσης, τα παλαιά καπνεργοστάσια αθέμιτα εμπόδιζαν τους ιδιοκτήτες του νέου εργοστασίου να αποκτήσουν τις δύο σιγαροποιητικές μηχανές, οι οποίες

¹⁰⁹⁵ SA1/742/1943, Δήμαρχος Λάρνακας προς Αποικιακό Γραμματέα, 7 Σεπτεμβρίου 1944.

¹⁰⁹⁶ SA1/742/1943, Διοικητής Αμμοχώστου προς Αποικιακό Γραμματέα, 26 Σεπτεμβρίου 1944.

¹⁰⁹⁷ Στο ίδιο.

¹⁰⁹⁸ SA1/742/1943, Διοικητής Αμμοχώστου προς Αποικιακό Γραμματέα, 4 Οκτωβρίου 1944.

¹⁰⁹⁹ SA1/742/1943, Δήμαρχος Αμμοχώστου προς Αποικιακό Γραμματέα, 2 Οκτωβρίου 1944.

βρίσκονταν διαθέσιμες στον νησί, ώστε να μην μπορούν να τις χρησιμοποιήσουν για την παραγωγή των τσιγάρων “standard”, σε κόστος το οποίο θα τους επέτρεπε να τα πωλούν στην τιμή που πλήρωνε η Κυβέρνηση.¹¹⁰⁰ Συνεπώς, δικαιολογημένα δεν μπορούσαν οι νέοι ιδιοκτήτες να παρασκευάσουν τσιγάρα “standard” σε τόσο μεγάλο ποσοστό, όσο το 75% και για αυτό θεωρούνταν πως το ποσοστό θα έπρεπε να μειωθεί. Η μείωση θα μπορούσε να αποφασιστεί βάσει, τόσο του καθαρού κέρδους που θα είχε το νέο εργοστάσιο σε σύγκριση με το καθαρό κέρδος των παλαιών, όσο και του κόστους παραγωγής των χειροποίητων τσιγάρων “standard” σε σύγκριση με των βιομηχανοποιημένων.¹¹⁰¹ Επίσης, για να ολοκληρωθεί η εκτίμηση θα έπρεπε απαραίτητα να αρχίσει η προμήθεια σιγαρόχαρτου και στο νέο εργοστάσιο.

Ο ανταγωνισμός, λοιπόν, δεν παρουσιαζόταν δίκαιος και τα παράπονα, τα οποία εκφράζονταν από τα υπόλοιπα εργοστάσια, δεν μπορούσαν να χαρακτηριστούν βάσιμα, γιατί αυτά λειτουργούσαν εξαιτίας των μηχανών από πλεονεκτικότερη θέση. Ο ανταγωνισμός φαινόταν να τους ενοχλούσε γιατί η λειτουργία του νέου εργοστασίου επέφερε μείωση στις τιμές των τσιγάρων, με εξαίρεση των “standard”, αφού το νέο εργοστάσιο τα πρόσφερε σε χαμηλότερη τιμή από αυτήν των υπόλοιπων καπνεργοστασίων. Η τιμή πώλησης των τσιγάρων (όχι των “standard”) ανερχόταν στα 3 σελίνια και το νέο εργοστάσιο τα διέθετε σε μειωμένη τιμή, αναγκάζοντας και τα υπόλοιπα καπνεργοστάσια να χαμηλώσουν τις τιμές τους στα 20 ή 22 γρόσια.¹¹⁰² Παράλληλα, το μοναδικό άλλο εργοστάσιο το οποίο έφτιαχνε χειροποίητα τσιγάρα στη Λευκωσία λειτουργούσε δίχως κανένα περιορισμό. Έτσι, όπως υποστηριζόταν από τον Δήμαρχο Αμμοχώστου, δεν υπήρχε λόγος για αθέμιτο ανταγωνισμό, αφού η ποσότητα της παραγωγής, η οποία επιτρεπόταν στο νέο εργοστάσιο, ήταν πολύ μικρή σε σχέση με αυτήν των υπολοίπων, τα οποία επικρατούσαν ήδη στην αγορά. Ως εκ τούτου, για να επιλυθεί το ζήτημα εισηγούνταν ώστε το νέο καπνεργοστάσιο να παρασκευάζει 30 – 35% τσιγάρα “standard” από το σύνολο της παραγωγής του.¹¹⁰³ Ο όρος αυτός θα μπορούσε να γίνει δεκτός από τους ιδιοκτήτες και θα τους επέτρεπε ταυτόχρονα να συνεχίσουν τη λειτουργία του μικρού εργοστασίου που ήταν τόσο «ζωτικής σημασίας» για την περιοχή.

Εντούτοις, ο Ελεγκτής Προμηθειών εξακολουθούσε να θεωρεί ότι το νέο εργοστάσιο θα έπρεπε να υπόκειται στους ίδιους όρους με τα υπόλοιπα καπνεργοστάσια, δηλαδή το 75% της παραγωγής του να είναι τσιγάρα “standard”. Για τη θέση του αυτή, σημαντικό στοιχείο αποτελούσε η αύξηση επί του φόρου κατανάλωσης στον καπνό κατά 60 γρόσια την οκά, τα 2/3 της οποίας αναγκάστηκαν να πληρώσουν, όχι χωρίς διαμαρτυρίες, οι καπνοβιομήχανοι.¹¹⁰⁴ Η αύξηση του φόρου κατανάλωσης είχε επιβληθεί τον Ιούνιο του 1944, παράλληλα με την αντίστοιχη αύξηση του εισαγωγικού δασμού

¹¹⁰⁰ SA1/742/1943, Πρακτικά, Αρ. 55, 10 Νοεμβρίου 1944.

¹¹⁰¹ SA1/742/1943, Διοικητής Αμμοχώστου προς Αποικιακό Γραμματέα, 26 Σεπτεμβρίου 1944.

¹¹⁰² SA1/742/1943, Πρακτικά, Αρ. 49. Σημείωση Αποικιακό Γραμματέα, 17 Οκτωβρίου 1944.

¹¹⁰³ SA1/742/1943, Δήμαρχος Αμμοχώστου προς Αποικιακό Γραμματέα, 2 Οκτωβρίου 1944.

¹¹⁰⁴ SA1/742/1943, Ελεγκτής Προμηθειών προς Αποικιακό Γραμματέα, 18 Σεπτεμβρίου 1944.

(60 γρόσια την οκά) επί των σιγάρων και σιγαρέττων.¹¹⁰⁵ Έτσι, τα συγκεκριμένα τσιγάρα πριν την αύξηση αγοράζονταν από το Γραφείο του Ελεγκτή Προμηθειών στην τιμή των £2.0.7 ½, ενώ ακολούθως στην τιμή των £2.5.2 ½. Οι καπνοβιομήχανοι, λοιπόν, θα έπρεπε να ισοζυγίσουν την απώλεια του κέρδους από την πώληση των “standard” αυξάνοντας την τιμή των υπολοίπων τσιγάρων τους και σε περίπτωση που το νέο καπνεργοστάσιο δεν είχε τον περιορισμό αυτό θα μπορούσε να πωλεί τα τσιγάρα του σε πολύ πιο συμφέρουσα τιμή, από ότι τα προσέφερε ήδη.

Αποτέλεσμα της επιμονής του Ελεγκτή των Προμηθειών για παραγωγή τσιγάρων “standard” καθώς και της δυσκολίας εξασφάλισης σιγαρόχαρτου ήταν το εργοστάσιο να σταματήσει τη λειτουργία του τον Σεπτέμβριο του 1944 και 40 εργάτες να βρεθούν χωρίς απασχόληση.¹¹⁰⁶ Βέβαια, ο Ελεγκτής Προμηθειών δεν θεωρούσε το γεγονός αυτό σοβαρό για να αλλάξει τη γνώμη του γιατί, όπως είχαν αναφέρει στον ίδιο οι ιδιοκτήτες, μελλοντικά θα αποκτούσαν τα απαραίτητα μηχανήματα και επομένως η πλειοψηφία των υπαλλήλων θα απολυόταν.¹¹⁰⁷ Άλλωστε, οι υπάλληλοι αυτοί ήταν στην πλειοψηφία τους ανειδίκευτοι εργάτες και μπορούσαν να ψάξουν αλλού για εργασία. Εντούτοις, η εξέλιξη αυτή δεν βρήκε καθόλου σύμφωνο τον Διοικητή Αμμοχώστου, ο οποίος είχε ήδη εκφράσει τη στήριξή του, γιατί θα επιδρούσε αρνητικά στην οικονομία της πόλης και θα ωφελούσε μόνο τα υπόλοιπα εργοστάσια, αφού αφαιρούνταν από την αγορά ένας νέος ανταγωνιστής. Εκτιμούνταν πως όλα αυτά τα χρόνια τα παλαιά εργοστάσια καταστρατηγούσαν κάθε προσπάθεια για έλεγχο, εξασφαλίζοντας τεράστια κέρδη εις βάρος των αγοραστών, οι οποίοι έπρεπε να ανεχθούν κάθε είδους εκμετάλλευση. Άλλωστε, όπως ανέφερε σε επιστολή στην εφημερίδα *Ελευθερία* ένας «πτωχός καπνιστής» μετά την αύξηση του δασμού κατανάλωσης από την Κυβέρνηση και την απότομη αύξηση της τιμής των σιγαρέττων “standard” κατά 1 γρόσι τα 25, «*οι καπνοβιομήχανοι πραγματοποιούν αρκετά κέρδη. Είναι λίαν αμφισβητήσιμον, εάν δικαιολογήτο η αύξησις της τιμής των σιγαρέττων στάνταρτ, τα οποία ως γνωστόν, κατασκευάζονται κυρίως από κυπριακά καπνά, αγοραζόμενα εις τιμάς πολύ χαμηλάς*».¹¹⁰⁸ Βέβαια, η «αδικαιολόγητη» αύξηση των τιμών δεν αφορούσε μόνο τα τσιγάρα “standard”, αλλά όπως διαμαρτυρόταν ένας άλλος καπνιστής «*σημαντικωτέρα όμως είναι η αύξησις των εκτός ελέγχου σιγαρέττων, τα οποία επιβαρύνονται δι’ ενός και ημίσεος γροσίου κατά πακέττου των 25 ή 30 και τα οποία πωλούνται ήδη προς τρία σελίνια το πακέττον, δηλ. εις τιμήν υπερτριπλασίαν της προπολεμικής, χωρίς ακόμη να γίνεται καμία σύγκρισις της ποιότητος αυτών με τα προπολεμικά*».¹¹⁰⁹ Το νέο εργοστάσιο στην Αμμόχωστο θα

¹¹⁰⁵ *Νέος Κυπριακός Φύλαξ*, 2 Ιουνίου 1944.

¹¹⁰⁶ SA1/742/1943, Ελεγκτής Προμηθειών προς Αποικιακό Γραμματέα, 18 Σεπτεμβρίου 1944.

¹¹⁰⁷ SA1/742/1943, Πρακτικά, Αρ. 37. Σημείωση Ελεγκτή Προμηθειών, 27 Σεπτεμβρίου 1944.

¹¹⁰⁸ *Ελευθερία*, 30 Ιουνίου 1944.

¹¹⁰⁹ *Εσπερινή*, 6 Ιουνίου 1944.

επιδρούσε θετικά στον ανταγωνισμό, γιατί θα οδηγούσε στη μείωση των τιμών πώλησης των τσιγάρων και παράλληλα, θα βοηθούσε στη διάθεση των εγχώριων ποσοτήτων καπνού.¹¹¹⁰

Στις 30 Νοεμβρίου 1944 μετά από ανακοίνωση από τον εκτελούντα χρέη Ελεγκτή Προμηθειών δόθηκε τελικά άδεια για επαναλειτουργία του εργοστασίου σύμφωνα με τον νόμο *“The Defence (Cigarette Manufacturer Control) order 1942 Special Permit Under Clause 2”*.¹¹¹¹ Η άδεια θα ίσχυε μέχρι την 31^η Δεκεμβρίου 1944 και μπορούσε να ανασταλεί ή να ανακληθεί από τον Ελεγκτή Προμηθειών σε περίπτωση παράβασης των όρων που είχαν τεθεί για επαναλειτουργία του εργοστασίου. Σύμφωνα με τους όρους αυτούς, στη διάρκεια του Δεκεμβρίου 1944, οι ιδιοκτήτες του εργοστασίου θα έπρεπε να παρασκευάσουν και να διαθέσουν για πώληση τσιγάρα, τα οποία δεν θα ήταν λιγότερα από 600 οκάδες ή περισσότερα από 800 οκάδες, με τις εξής προϋποθέσεις (i) το 50% της παραγωγής θα παραδιδόταν στον Ελεγκτή Προμηθειών στην τιμή των £2.5.2 ½ σελινιών την οκά, με την πληρωμή να γίνεται 6 βδομάδες αργότερα από την ημερομηνία της παράδοσης, (ii) όλα τα τσιγάρα, τα οποία θα παραδίδονταν στον Ελεγκτή των Προμηθειών θα έφεραν την επιγραφή *“standard”* και θα έπρεπε να συσκευάζονται σε πακέτα μιας οκάς και περισσότερων, και τέλος (iii) όλα τα κουτιά και τα πακέτα θα επιστρέφονταν στους κατόχους της άδειας από τον Ελεγκτή Προμηθειών με κυβερνητικά έξοδα. Παράλληλα, επιβαλλόταν στους ιδιοκτήτες ότι θα έπρεπε να υποβάλουν στον Ελεγκτή Προμηθειών, τρεις μέρες μετά το τέλος Δεκεμβρίου, αναφορά υπογεγραμμένη από τον Τελωνειακό Ελεγκτή Αμμοχώστου, η οποία θα παρουσίαζε τη συνολική ποσότητα των τσιγάρων *“standard”*, όπως και των υπολοίπων τύπων που θα παρασκευάζονταν, καθώς και αναφορά των συνολικών αποθεμάτων καπνού και σιγαρόχαρτου που θα διέθεταν.

Η άδεια για επαναλειτουργία του εργοστασίου δόθηκε, αφού οι ιδιοκτήτες του εργοστασίου επισκέφθηκαν τον εκτελούντα χρέη Ελεγκτή Προμηθειών και εισηγήθηκαν να τους δοθεί η άδεια με την προϋπόθεση ότι θα αναλάμβαναν να παρασκευάζουν τσιγάρα *“standard”*.¹¹¹² Για να βρεθεί λύση στο ζήτημα της παραγωγής των τσιγάρων αυτών, τα οποία τόσο πολύ δυσκόλευαν το νέο εργοστάσιο, πρότειναν να παρασκευάζουν μέχρι 800 έως 1.000 οκάδες τσιγάρα τον μήνα με το 50% της παραγωγής να είναι *“standard”*. Τελικά, για την ομαλή συνέχιση της λειτουργίας του εργοστασίου συμφωνήθηκε, τον Νοέμβριο 1944, ο Ελεγκτής Προμηθειών να προμηθεύει το νέο εργοστάσιο με σιγαρόχαρτο, ώστε η παραγωγή των τσιγάρων τους να φτάσει τις 1.000-1.200 οκάδες και το νέο καπνεργοστάσιο δεσμεύτηκε να παρασκευάζει 40% από την παραγωγή του τσιγάρου

¹¹¹⁰ SA1/742/1943, Ελεγκτής Προμηθειών προς Αποικιακό Γραμματέα, 18 Σεπτεμβρίου 1944.

¹¹¹¹ SA1/742/1943, The Defence (Cigarette Manufacturer Control) order 1942 Special Permit Under Clause 2”, Αναπληρωτής Ελεγκτής Προμηθειών, 30 Νοεμβρίου 1944.

¹¹¹² SA1/742/1943, Αναπληρωτής Ελεγκτής Προμηθειών προς Αποικιακό Γραμματέα, 28 Νοεμβρίου 1944.

“standard”.¹¹¹³ Ο συνεταιρισμός Τσολακίδη και Τζέτζα διατηρήθηκε μέχρι το 1952, όταν ο τελευταίος αποχώρησε και το εργοστάσιο συνέχισε να λειτουργεί από τα αδέρφια Τσολακίδη.¹¹¹⁴

Η έγκριση αιτημάτων για ίδρυση εργοστασίων δεν είχε πάντοτε θετική ανταπόκριση από την Κυβέρνηση, εφόσον θα έπρεπε να λαμβάνονται υπόψη οι συνθήκες που επικρατούσαν στην αγορά, καθώς και η ζήτηση του προϊόντος. Συγκεκριμένα, στις 26 Ιουνίου 1947 υποβλήθηκε αίτημα για ίδρυση καπνεργοστασίου από τον Ιάσωνα Λουκιανό σε συνεργασία με αγγλική καπνοβιομηχανία, με στόχο την παρασκευή τσιγάρων, χρησιμοποιώντας σε μεγάλο ποσοστό εγχώριο καπνό.¹¹¹⁵ Στην αίτησή τους δήλωναν ότι τα τσιγάρα θα τα προωθούσαν τόσο στην κυπριακή αγορά, όσο και για εξαγωγή. Ωστόσο, η απάντηση του Αποικιακού Γραμματέα ήταν αρνητική, εξηγώντας στους αιτητές πως δεν ήταν η κατάλληλη χρονική περίοδος για να ιδρυθεί ένα νέο καπνεργοστάσιο στην Κύπρο.¹¹¹⁶ Ο κυπριακός καπνοβιομηχανικός τομέας την περίοδο αυτή δεν εργαζόταν σε πλήρη ισχύ και αντιμετώπιζε σημαντική δυσκολία να προσαρμοστεί στον ανταγωνισμό που δημιουργούσαν τα καινούρια εισαγόμενα τσιγάρα φτιαγμένα με καπνό Βιρτζίνια.

Η εξασφάλιση σιγαρόχαρτου στα χρόνια του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου

Η παραγωγή σιγαρόχαρτου αποτελεί κλάδο της βιομηχανίας του χαρτιού και ως πρώτη ύλη χρησιμοποιούνται άριστης ποιότητας κλωστοϋφαντουργικές ίνες, όπως λινάρι και κανναβοΐνες, ενώ για την παραγωγή του απαιτείται υψηλή εξειδικευμένη τεχνική επεξεργασία.¹¹¹⁷ Η τελευταία χωρίζεται σε δύο στάδια, της παραγωγής του κατάλληλου πολτού και του χαρτιού. Αρχικά οι πρώτες ύλες πλένονται πολύ καλά και για αυτό τα πρώτα εργοστάσια παραγωγής σιγαρόχαρτου κατά τα τέλη του 19^ο αιώνα βρίσκονταν κοντά σε ποταμούς και λίμνες. Στα εργοστάσια η πρώτη ύλη πολτοποιείται, λευκαίνεται, ραφινάρεται και αναμειγνύεται με διάφορες ουσίες (ίζημα κιμωλίας). Ακολούθως, ο επεξεργασμένος πολτός απλώνεται στη μηχανή χαρτιού για να μετατραπεί σε πολλά μέτρα σιγαρόχαρτου. Η τεχνική επεξεργασία είναι αυτή που προσδίδει στο τελικό παραγόμενο χαρτί τα απαιτούμενα χαρακτηριστικά της λεπτότητας, της κατάλληλης διαπερατότητας στον αέρα, της αντοχής και της γεύσης.

Το πρώτο εργοστάσιο κατασκευής σιγαρόχαρτου βρισκόταν σε πόλη της νοτιοδυτικής Γαλλίας, η οποία ήταν η χώρα που σημείωσε αξιόλογες προόδους στις τεχνικές παραγωγής και βελτίωσε τις

¹¹¹³ SA1/742/1943, Τσολακίδη και Τζέτζα προς Αποικιακό Γραμματέα, 23 Νοεμβρίου 1944.

¹¹¹⁴ *The Cyprus Gazette*, “No. 719 The Partnership Law, No. of Certificate: 315”, 13 Αυγούστου 1952, σ. 313.

¹¹¹⁵ SA1/767/1947, Ιάσων Λουκιανός προς Αποικιακό Γραμματέα, 26 Ιουνίου 1947.

¹¹¹⁶ SA1/767/1947, Αποικιακός Γραμματέας προς Ιάσωνα Λουκιανό, 21 Ιουλίου 1947.

¹¹¹⁷ Μ. Χαριτάτος – Π. Γιακουμάκη, *στο ίδιο*, σ. 40-42.

ποιότητες του προϊόντος.¹¹¹⁸ Ωστόσο, πέρα από τη Γαλλία και αρκετές άλλες χώρες διέθεταν σημαντικές βιομηχανίες παραγωγής σιγαρόχαρτου, όπως η Γερμανία, η Βρετανία, η Τσεχοσλοβακία, οι ΗΠΑ, η Φιλανδία, κλπ. Η εξασφάλιση σιγαρόχαρτου από τα εργοστάσια στην Κύπρο γινόταν από τους εμπόρους, οι οποίοι έπρεπε να λαμβάνουν για την εισαγωγή του άδεια από τον Ελεγκτή Προμηθειών. Τον Νοέμβριο 1942 ο έμπορος Γιώργος Χρ. Ηλιάδης από τη Λεμεσό έλαβε άδεια να εισαγάγει σιγαρόχαρτο από την Αγγλία ποσότητας 10 τόνων. Στην άδεια προκαθοριζόταν πως η εισαγόμενη ποσότητα θα διαμοιραζόταν ανάμεσα σε τρία εργοστάσια ως εξής: (i) Τάκη Πατίκη στη Λευκωσία, 1341 «μπομπίνες», (ii) Α. Γ. Πατίκη & Σία στη Λεμεσό, 1632 «μπομπίνες» και, (iii) Γ. Διανέλλος και Υιός Λάρνακα, 8532 «μπομπίνες».¹¹¹⁹

Στην άδεια καταγράφονταν οι βιομηχανίες αυτές ως οι κύριοι εντολείς για την παραγγελία, οι οποίες θα λάμβαναν τις ποσότητες σιγαρόχαρτου που είχαν παραγγείλει. Επειδή οι συνθήκες είχαν αλλάξει λόγω του ρυθμού παραγωγής ορισμένων εταιρειών σε σύγκριση με άλλες, θεωρήθηκε καλύτερη επιλογή η Κυβέρνηση να επιτάξει ολόκληρη την παραγγελία. Με αυτόν τον τρόπο, θα μπορούσε η ίδια να αναλάβει να πωλήσει το σιγαρόχαρτο, δίχως να λαμβάνεται υπόψη η ποσότητα, η οποία είχε παραγγελθεί για κάθε εργοστάσιο. Άλλωστε, η γρήγορη επίταξη της παραγγελίας ήταν πολύ σημαντική για την αδιάκοπη συνέχιση της παραγωγής τσιγάρων από τα εργοστάσια. Για τον σκοπό αυτό είχε πραγματοποιηθεί μια συνάντηση όλων των καπνοβιομηχάνων τον Σεπτέμβριο 1943 κατά την οποία συμφωνήθηκε πως οι μελλοντικές εισαγωγές σιγαρόχαρτου θα αναλαμβάνονταν από την Κυβέρνηση και οι ποσότητες θα διαμοιράζονταν ανάλογα με τις ανάγκες της κάθε καπνοβιομηχανίας. Ωστόσο, παρά τη συμφωνία, οι τρεις αυτές βιομηχανίες διαφοροποίησαν τη θέση τους και μια εξ αυτών προχώρησε στην υποβολή διαμαρτυρίας στον Ελεγκτή Προμηθειών.¹¹²⁰ Βέβαια, η αλλαγή στάσης κανένα αποτέλεσμα δεν είχε, αφού εν τέλει εκδόθηκαν τρία διατάγματα με τη σύμφωνη απόφαση του Γενικού Εισαγγελέα για την επίταξη της ποσότητας του σιγαρόχαρτου που προοριζόταν σε κάθε ένα από τα εργοστάσια αυτά.

Τα διατάγματα εκδόθηκαν σύμφωνα με τον κανονισμό *“The Defence Regulations, 1940 to 1943, Regulation 66”* και έδιναν τη δύναμη στον Κυβερνήτη να επιτάξει τις ποσότητες του σιγαρόχαρτου, οι οποίες είχαν παραγγελθεί από τον Γιώργο Χρ. Ηλιάδη.¹¹²¹ Με τα διατάγματα διασφαλιζόταν πως οι ποσότητες σιγαρόχαρτου που θα αποστέλλονταν στο κάθε καπνεργοστάσιο δεν θα μπορούσαν να μετακινηθούν από τις αποθήκες του Τελωνείου Λευκωσίας, παρά μόνο με την άδεια του Ελεγκτή Προμηθειών.

¹¹¹⁸ Στο ίδιο, σ. 42

¹¹¹⁹ SA1/734/1943, Ελεγκτής Προμηθειών προς Γενικό Εισαγγελέα, 15 Νοεμβρίου 1943.

¹¹²⁰ SA1/734/1943, Πρακτικά, Αρ. 7, 18 Νοεμβρίου 1943.

¹¹²¹ SA1/734/1943, The Defence Regulations 1940 to 1943, Order of requisition under Regulation 66.

Οι εδραιωμένες κυπριακές καπνοβιομηχανίες: φορολογία και κόστος παραγωγής

Στη δεκαετία του 1950 στην Κύπρο λειτουργούσαν έξι καπνεργοστάσια, με την ίδρυση των πέντε από αυτά να ανάγεται πολλές δεκαετίες πίσω.¹¹²² Το εργοστάσιο Διανέλλος και Βεργόπουλος Λτδ, στη Λευκωσία, ήταν το αρχαιότερο, αφού είχε ξεκινήσει τη λειτουργία του από το 1864. Το κεντρικό εργοστάσιο βρισκόταν στη Λευκωσία και υπήρχε ένα δεύτερο στην Αμμόχωστο, το οποίο είχε προηγουμένως την ονομασία Τσολακίδης και Τζέτζας. Τα υπόλοιπα πέντε εργοστάσια ήταν:

- (i) Α. Γ. Πατίκης & Σία Λτδ στη Λεμεσό, έτος ίδρυσης 1874
- (ii) Γ. Δ. Διανέλλος & Υιός Λτδ στη Λάρνακα, έτος ίδρυσης 1874
- (iii) Κ. Δ. Δρουσιώτης στη Λεμεσό, έτος ίδρυσης 1923
- (iv) Τάκης Πατίκης στη Λευκωσία, έτος ίδρυσης 1924
- (vi) Ardath Tobacco Co. (Cyprus) Ltd στη Λευκωσία, έτος ίδρυσης 1951

Επίσης, το 1955 λειτούργησε στη Λευκωσία ένα ακόμη εργοστάσιο, το έβδομο στη σειρά, με το όνομα Turkish Tobacco Co. (Cyprus) Ltd.

Το επενδυόμενο κεφάλαιο των εργοστασίων έφτανε στις £350.000 και ο αριθμός του προσωπικού που εργάζονταν σε αυτά, εργατών και γραφειακών υπαλλήλων, ανερχόταν συνολικά περίπου στους 250.¹¹²³ Η ετήσια παραγωγή υπολογιζόταν περίπου στις 330.000 οκάδες και κάλυπτε κατά 80% το σύνολο της εγχώριας κατανάλωσης, με το υπόλοιπο ποσοστό να καλύπτεται από τα εισαγόμενα τσιγάρα, τα οποία έφταναν κυρίως από την Αγγλία.

Πίνακας 25: Ποσότητα εγχώριας παραγωγής τσιγάρων σε σχέση με το σύνολο των τσιγάρων		
Έτος	Σύνολο εισαγόμενων και εγχώριων τσιγάρων	Ποσοστό εγχώριας παραγωγής τσιγάρων ως προς το σύνολο
1954	527 τόνοι	81%
1955	566 τόνοι	79%
1956	605 τόνοι	81%
1957 ¹¹²⁴	660 τόνοι	63%

Πηγή: SA1/481/1948/5, Notes on the Cyprus Tobacco Industry by D. A. Percival, 7 Ιουνίου 1958.

¹¹²² SA1/481/1948/5, Notes on the Cyprus Tobacco Industry by D. A. Percival, 7 Ιουνίου 1958.

¹¹²³ SA1/481/1948/4, Tobacco Industry, 6 Νοεμβρίου 1955.

¹¹²⁴ Το 1957 τα εισαγόμενα τσιγάρα NAAFI είχαν διπλασιαστεί αφήνοντας μικρότερο ποσοστό της αγοράς στα κυπριακά τσιγάρα, βλ. SA1/481/1948/5, Notes on the Cyprus Tobacco Industry by D. A. Percival, 7 Ιουνίου 1958.

Εντούτοις, όμως, εκτιμούνταν από τις βρετανικές αρχές η καπνοβιομηχανία είχε τις δυνατότητες να καλύψει ολόκληρη την εγχώρια ζήτηση και επιπλέον, να προσανατολιστεί προς τον εξαγωγικό τομέα.¹¹²⁵ Ένας σημαντικός λόγος που συνέτεινε σε αυτήν τη θετική αντίληψη ήταν η έλλειψη καπνού που παρατηρήθηκε κατά τη διάρκεια του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου και έδωσε ώθηση στην εγχώρια παραγωγή τσιγάρων από κυπριακό καπνό. Ο κυριότερος λόγος, όμως, που δεν έγινε κατορθωτό αυτό οφειλόταν στην προτίμηση που έδειχναν οι Κύπριοι καπνιστές στον καπνό Βιρτζίνια, ο οποίος κάλυπτε το 90% του καπνού που καταναλωνόταν. Βέβαια, και η κυπριακή καπνοβιομηχανία ακολούθησε αυτή την τάση της αγοράς και τα τσιγάρα που παρασκευάζονταν είχαν στο χαρμάνι τους καπνό Βιρτζίνια, στο ποσοστό που αναλογούσε στις εγχώριες απαιτήσεις. Επίσης, επειδή η τιμή πώλησης των εισαγόμενων τσιγάρων, σε αντίθεση με την προστατευτική νομοθεσία που ίσχυε στις υπόλοιπες χώρες, ήταν περίπου κατά 25% μόνο υψηλότερη δεν μπόρεσε η κυπριακή καπνοβιομηχανία να εξαλείψει ή να μειώσει στο ελάχιστο τον ξένο ανταγωνισμό. Ουσιαστικά η φορολογική πολιτική που επέβαλλε η βρετανική διοίκηση ήταν αντιοικονομική, αφού δεν ενθάρρυνε την ανάπτυξη της βιομηχανίας αυτής.

Πίνακας 26: Ποσότητα εισαγόμενων τσιγάρων και καπνού, περίοδος 1948 -1954					
Έτος	Εισαγόμενα τσιγάρα			Εισαγόμενος καπνός	
	ΝΑΑΦΙ (cwt)	Εμπόριο (cwt)	Σύνολο (cwt)	Εισήχθη κατά τη διάρκεια του έτους (cwt)	Χρησιμοποιήθηκε κατά τη διάρκεια του έτους (cwt)
1948	720	3,420	4,140	3,300	3,290
1949	450	2,500	2,950	3550	3,970
1950	370	2,000	2,370	6,675	4,670
1951	600	1,750	2,350	5,225	5,530
1952	870	1,480	2,350	10,700	6,430
1953	1,000	1,900	2,900	8,800	7,600
1954	1,050	2,200	3,250	7,100	7,800

Πηγή: SA1/481/1948/4, Οικονομικός Γραμματέας προς Διευθ. Γεωργίας, Επίτροπο Ανάπτυξης Συνεργατισμού, Ελεγκτή Τελωνείων και Ειδικών Φόρων Κατανάλωσης και Διοικητή Αμμοχώστου, 17 Ιανουαρίου 1956.

Συγκεκριμένα, η φορολόγηση στην καπνοβιομηχανία επιβαλλόταν ως εξής:

- (i) Εισαγωγικός δασμός επί του καπνού, ο οποίος ανερχόταν στα 200 και 250 μιλς την οκά.
- (ii) Εισαγωγικός δασμός στα υπόλοιπα καπνικά υλικά (σιγαρόχαρτο, κλπ.), 50 μιλς την οκά.
- (iii) Φόρος κατανάλωσης (ταινίες ασφαλείας), 3 λίρες και 445 μιλς την οκά.

¹¹²⁵ SA1/481/1948/4, Tobacco Industry, 6 Νοεμβρίου 1955.

Ο φόρος κατανάλωσης πληρωνόταν από τους καπνοβιομήχανους επί του εγχώριου καπνού, που χρησιμοποιούσαν στην παρασκευή των τσιγάρων και διανέμονταν για εγχώρια κατανάλωση σε συσκευασίες με ταινίες ασφαλείας. Συνεπώς, το συνολικό ποσό είσπραξης από τους φόρους αυτούς ανερχόταν περίπου στις £3,720 μιλς την οκά. Σε αυτό το ποσό προστίθετο ακόμη μία επιβάρυνση, η οποία αφορούσε στο ποσοστό απώλειας του εισαγόμενου καπνού, που σίγουρα θα υπήρχε και υπολογιζόταν στο 7% της συνολικής ποσότητας. Για το ποσοστό αυτό καμία επιστροφή από τον εισαγωγικό δασμό που είχε πληρωθεί δεν μπορούσε να εξασφαλιστεί.

Παράλληλα, υπήρχε και το κόστος από την τιμή c.i.f. στον εισαγόμενο καπνό που υπολογιζόταν κατά μέσο όρο ως εξής: (i) αμερικάνικα καπνά Βιρτζίνια 960 μιλς την οκά, (ii) ροδεσιανά καπνά 440 μιλς την οκά, και (iii) ελληνικά καπνά 440 μιλς την οκά. Προσθέτοντας, λοιπόν, όλα αυτά τα έξοδα, το συνολικό κόστος του εισαγόμενου καπνού υπολογιζόταν περίπου στα 843 μιλς την οκά, αφού στην παρασκευή τσιγάρων χρησιμοποιούνταν κατά 80% αμερικάνικά καπνά και καπνά άλλης προέλευσης για το υπόλοιπο ποσοστό. Σε αυτό το ποσό θα έπρεπε να προστεθεί και ο συνολικός φόρος που πληρωνόταν (£3,720 μιλς) και έτσι το συνολικό κόστος ανερχόταν στις 4 λίρες και 563 μιλς την οκά.¹¹²⁶

¹¹²⁶ SA1/481/1948/4, Tobacco Industry, 6 Νοεμβρίου 1955.

Πίνακας 27: Εισαγωγές κίτρινου φύλλου καπνού, 1934 – 1954 σε cwt.				
Έτος	Εισαγόμενος Καπνός (cwt.)			Σύνολο (cwt.)
	Ελλάδα & Τουρκία	Η.Π.Α.	Άλλες χώρες (Ροδεσία, Ινδία, κλπ.)	
1934	2,975	175	125	3,275
1935	5,275	150	100	5,525
1936	3,800	300	150	4,250
1937	5,125	300	125	5,550
1938	5,625	275	75	5,975
1939	6,100	325	--	6,425
1940	2,450	250	--	2,700
1941	3,275	150	--	3,425
1942	--	25	--	25
1943	1375	--	--	1,375
1944	800	--	--	800
1945	450	225	--	675
1946	2,975	625	725	4,325
1947	775	1,100	175	2,050
1948	1,150	2,075	75	3,300
1949	325	2,425	800	3,550
1950	550	4,700	1,425	6,675
1951	300	3,175	1,750	5,225
1952	525	6,675	3,500	10,700
1953	1,150	5,900	1,750	8,800
1954	1,275	3,400	1,975	6,650

Πηγή: SA1/481/1948/4, Οικονομικός Γραμματέας προς Διευθ. Γεωργίας, Επίτροπο Ανάπτυξης Συνεργατισμού, Ελεγκτή Τελωνείων και Ειδικών Φόρων Κατανάλωσης και Διοικητή Αμμοχώστου, 17 Ιανουαρίου 1956.

Ως εκ τούτου, το κάθε πακέτο τσιγάρων των 8 δραμιών, πρώτης ποιότητας καπνού, στοίχιζε 91 μιλς¹¹²⁷ και η λιανική τιμή πώλησής του ήταν 112 μιλς. Η διαφορά των 21 μιλς που υπήρχε κάλυπτε τα έξοδα που δημιουργούνταν από τις άλλες καπνικές ύλες που χρησιμοποιούνταν, όπως το

¹¹²⁷ Το κόστος κάθε πακέτου των 8 δραμιών υπολογιζόταν ως εξής: (i) Κόστος εισαγόμενου καπνού 4563 μιλς, (ii) 1 οκά αντιστοιχούσε με 400 δράμα, (iii) 1 λίρα αποτελούνταν από 1.000 μιλς: $(456 \times 8) \div 400 = 91.26$. Σχετικά με τη διαφορά των 21 μιλς: $112 - 91 = 21$

σιγαρόχαρτο, το πακέτο, και τα εργατικά έξοδα.¹¹²⁸ Παράλληλα, άφηνε και κάποιο κέρδος στον βιομήχανο, ο οποίος αποζημιωνόταν έτσι για το κεφάλαιο που είχε επενδύσει και τον προσωπικό του κόπο, ενώ του έδινε ταυτόχρονα και την ηθική και υλική ικανοποίηση για να προσπαθήσει για την περαιτέρω ανάπτυξη της επιχείρησής του. Βέβαια, υπήρχε συχνά η εκτίμηση ότι το κέρδος που αποκομιζόταν δεν ήταν ικανοποιητικό και μόλις αρκούσε για να καλυφθούν τα έξοδα.

Πίνακας 28: Χρήση εγχώριου καπνού από τις κυπριακές βιομηχανίες 1953 – 1957			
Έτος	Σύνολο εγχώριας παραγωγής καπνού (τόνοι)	Χρήση στην κυπριακή βιομηχανία (τόνοι – κατά προσέγγιση)	Ποσοστό % επί του συνόλου της εγχώρια παραγωγής για χρήση από την κυπριακή βιομηχανία
1953	526	63	12%
1954	746	53	7%
1955	1040	50	5%
1956	668	44	7%
1957	858	41	5%

Πηγή: SA1/481/1948/5, Notes on the Cyprus Tobacco Industry by D. A. Percival, 7 Ιουνίου 1958.

Αντίθετα, η φορολόγηση στα εισαγόμενα τσιγάρα παρουσιαζόταν πιο ευνοϊκή, αφού σε αυτά επιβαλλόταν μόνο ο εισαγωγικός δασμός, ο οποίος πληρωνόταν υπό την μορφή των ταινιών ασφαλείας και ανερχόταν στις £5,375 μιλς την οκά επί του καθαρού βάρους του καπνού, δηλαδή δεν περιλαμβανόταν το βάρος του πακέτου. Η τιμή λιανικής πώλησης των εισαγόμενων τσιγάρων, ανάλογης ποιότητας με τα κυπριακά, αλλά λιγότερου βάρους, ανερχόταν στα 140 μιλς το πακέτο.¹¹²⁹ Η φορολογία, δηλαδή, των εισαγόμενων τσιγάρων ήταν κατά περίπου 34 μιλς¹¹³⁰ ευνοϊκότερη και ως εκ τούτου, ήταν εμφανές ότι οι ξένες καπνοβιομηχανίες αποκόμιζαν μεγαλύτερα κέρδη από την εγχώρια βιομηχανία.

Παρόλα αυτά, το ποσοστό φορολόγησης επί των εισαγόμενων τσιγάρων παρέμενε υψηλότερο κατά 16% σε σχέση με τα κυπριακά τσιγάρα και η λιανική τιμή πώλησης κατά 25%.¹¹³¹ Συγκεκριμένα, η

¹¹²⁸ SA1/481/1948/4, Tobacco Industry, 6 Νοεμβρίου 1955.

¹¹²⁹ SA1/481/1948/4, Tobacco Industry, 6 Νοεμβρίου 1955.

¹¹³⁰ Η τιμή των 34 μιλς προκύπτει: (i) εισαγωγικός δασμός 5375 μιλς, (ii) 1 οκά αντιστοιχούσε με 400 δράμια, (iii) 1 λίρα αποτελούνταν από 1.000 μιλς: $(5375 \times 8) \div 400 = 107,5$ και $140 - 107,5 = 32,5$ Σημειώνεται ότι το κάθε πακέτο ήταν ελαφρύτερο από 8 δράμια και συνεπώς η ευνοϊκότερη τιμή των 34 μιλς εξηγείται.

¹¹³¹ SA1/481/1948/4, Tobacco Industry, 6 Νοεμβρίου 1955. Το ποσοστό 16% υψηλότερης φορολογίας επί των εισαγόμενων τσιγάρων προκύπτει ως εξής: Συνολικός φόρος επί των τσιγάρων της Κύπρου: $200 + 3445 + 843 = 4488$ (σε αυτά δεν προστίθεται το ποσό των 50 μιλς για τα υπόλοιπα καπνικά υλικά) Συνεπώς: 5375 (συνολικός φόρος εισαγόμενων) - $4488 = 887$ και ο υπολογισμός % ως εξής: $(887 \times 100) \div 5375 = 16,5$. Το ποσοστό 25% υψηλότερης λιανικής πώλησης προκύπτει ως εξής: (i) λιανική τιμή πώλησης εισαγόμενων τσιγάρων ήταν £7 (7.000 μιλς), (ii) λιανική τιμή πώλησης κυπριακών τσιγάρων £5.600 (5.600 μιλς) Συνεπώς: $7000 - 5600 = 1400$ και ο υπολογισμός % ως εξής: $(1400 \times 100) \div 5600 = 25$.

λιανική τιμή πώλησης των κυπριακών τσιγάρων, πρώτης ποιότητας, ανερχόταν στα £5,600 μιλς¹¹³² την οκά (112 μιλς το πακέτο των 8 δραμιών) και η συνολική φορολογία που επιβαλλόταν σε αυτά ήταν £3,720 μιλς, που αντιστοιχούσε στο 66,5%¹¹³³ επί της τιμής. Αντίθετα, η λιανική τιμή πώλησης των εισαγόμενων τσιγάρων, της αντίστοιχης ποιότητας, ανερχόταν στις £7 (140 μιλς το πακέτο) και η συνολική φορολογία που επιβαλλόταν σε αυτά ήταν £5,375, ποσό που αντιστοιχούσε στο 76,4%.

Βέβαια, η κατάσταση της φορολογίας επί των εισαγόμενων τσιγάρων ήταν περισσότερο ευνοϊκή από όσο παρουσιαζόταν, εάν ληφθεί υπόψη ότι η φορολόγηση σε αυτά επιβαλλόταν επί του καθαρού βάρους καπνού που υπήρχε στα πακέτα. Ως εκ τούτου, ο συνολικός φόρος των £5,375 κατανεμόταν σε περισσότερα από 50 πακέτα τσιγάρων και συνεπώς η διαφορά στην καθαρή λιανική τιμή πώλησης ισοδυναμούσε με μείωση του φόρου περισσότερο από 34 μιλς ανά πακέτο.¹¹³⁴ Με βάση τα στοιχεία αυτά, διαφαίνεται ότι η κυπριακή καπνοβιομηχανία, παρά την ετεροβαρή φορολογική πολιτική που είχε να αντιμετωπίσει, έναντι των εισαγόμενων τσιγάρων, κατάφερε να διατηρεί αρκετά ανταγωνιστικές τιμές. Αυτό καταδείκνυε ότι ήταν ένας πολύ υγιής κλάδος που δεν χαρακτηριζόταν από την ανάγκη για εκμετάλλευση των καταναλωτών. Εντούτοις, όμως, η άνιση φορολογική πολιτική που είχε να αντιμετωπίσει της αποστερούσε την εξασφάλιση περισσότερων κερδών, ώστε να μπορεί να έχει τόσο τα υλικά μέσα, αλλά και τα κίνητρα για να εξελιχθεί ακόμη περισσότερο.

Η προνομιακή θέση των εισαγόμενων τσιγάρων οφειλόταν κυρίως στο γεγονός ότι φορολογούνταν βάσει του καθαρού βάρους τους και όχι του αριθμού που βρισκόταν σε κάθε πακέτο, καθιστώντας τα σε ευνοϊκότερη θέση έναντι των κυπριακών τσιγάρων. Αρχικά, τα εισαγόμενα τσιγάρα απαλλάσσονταν από τον εισαγωγικό δασμό που επιβαλλόταν στα υπόλοιπα καπνικά υλικά, όπως τα πακέτα. Επιπλέον, το κάθε πακέτο μπορούσε να ζυγίζει λιγότερο κατά 4 ή 8 δράμια, περιλαμβάνοντας όμως τον ίδιο αριθμό τσιγάρων, αφού δεν ίσχυε για αυτά το υποχρεωτικό βάρος καπνού στο περιεχόμενο κάθε πακέτου.¹¹³⁵ Συγκεκριμένα, στην εγχώρια βιομηχανία επιβαλλόταν ότι μία 1 οκά τσιγάρων θα έπρεπε να διαμοιράζεται σε 100 πακέτα, έχοντας το καθένα βάρος 4 δράμια και φορολογούνταν βάσει των ταινιών ασφαλείας στα £3,445 μιλς.¹¹³⁶ Στα εισαγόμενα τσιγάρα το ίδιο βάρος τσιγάρων μπορούσε να διαμοιράζεται, όπως ίσχυε συνήθως, σε 110 πακέτα και φορολογούνταν βάσει των ταινιών ασφαλείας στα £5,375 μιλς. Ήταν φανερό πως το ποσοστό

¹¹³² Η λιανική τιμή πώλησης υπολογίζεται ως εξής (112 μιλς το πακέτο των 8 δραμιών): $(112 \times 400) \div 8 = 5600$ μιλς.

¹¹³³ Η τιμή % υπολογίζεται ως εξής: (i) 5600 μιλς η λιανική τιμή πώλησης των κυπριακών τσιγάρων, (ii) 3720 μιλς η συνολική φορολογία. Συνεπώς: $(3720 \times 100) \div 5600 = 66,42$.

¹¹³⁴ SA1/481/1948/4, Tobacco Industry, 6 Νοεμβρίου 1955.

¹¹³⁵ Στο ίδιο.

¹¹³⁶ Στο ίδιο.

φορολόγησης των εισαγόμενων τσιγάρων δεν ήταν υψηλότερο κατά 16.5% όπως παρουσιαζόταν, αλλά ουσιαστικά μικρότερο.

Ως εκ τούτου, για να επιβληθεί μια δίκαιη φορολογική πολιτική τόσο για την εγχώρια παραγωγή τσιγάρων όσο και για τα εισαγόμενα, είχε προταθεί από την Κυπριακή Ομοσπονδία Εμπορίου και Βιομηχανίας, να σταματήσει η πληρωμή του φόρου κατανάλωσης με τη μορφή των ταινιών ασφαλείας και η φορολόγηση να γίνεται με βάση το βάρος του καπνού.¹¹³⁷ Με αυτόν τον τρόπο, θα μπορούσαν και οι κυπριακές καπνοβιομηχανίες να περιλαμβάνουν στα πακέτα τους τσιγάρα λιγότερου βάρους από 4 ή 8 δράμια. Βέβαια, αυτή η αλλαγή δεν ήταν ούτε εύκολα εφαρμόσιμη, ούτε θα απέφερε τα απαιτούμενα έσοδα, αφού εγκατάλειψη των ταινιών ασφαλείας θα βοηθούσε στην ανάπτυξη του λαθρεμπορίου καπνού, λαμβάνοντας υπόψη ότι η Κύπρος ήταν καπνοπαραγωγική χώρα. Αξίζει να αναφερθεί, πως πρόβλημα για τον τομέα δεν αποτελούσε μόνο το λαθρεμπόριο καπνού, αλλά ακόμη σοβαρότερο ήταν και το λαθρεμπόριο τσιγάρων, το οποίο έπρεπε να αντιμετωπιστεί, ώστε να μην επηρεάζει αρνητικά, τόσο τα έσοδα από τη φορολογία, όσο και την εγχώρια βιομηχανία. Τα τσιγάρα N.A.A.F.I. διακινούνταν σε εξευτελιστικές τιμές στο νησί χωρίς καμία διάκριση στους καπνιστές ή μη καπνιστές.¹¹³⁸

Σχετικά με τους εισαγωγικούς δασμούς που επιβάλλονταν σε όλα τα εισαγόμενα υλικά που ήταν απαραίτητα για την κατασκευή των τσιγάρων (σιγαρόχαρτο, πακέτα τσιγάρων κλπ.), αυτοί είχαν τροποποιηθεί, γιατί αναμφίβολα επιβάρυναν το κόστος για τις κυπριακές καπνοβιομηχανίες. Το αλουμινόχαρτο και το σιγαρόχαρτο, τα οποία αγοράζονταν από «προνομιακές αγορές» είχαν απαλλαγή από οποιαδήποτε δασμολογική επιβάρυνση. Ο δασμός επί του χαρτιού, το οποίο χρησιμοποιούνταν για την κατασκευή των πακέτων, είχε μειωθεί, αλλά όχι ουσιαστικά, αφού θα έπρεπε να προστατευθούν τα λιθογραφεία, τα οποία είχαν κάνει σημαντικές επενδύσεις για την αγορά μηχανημάτων για την παραγωγή των χαρτόκουτων.¹¹³⁹ Ως εκ τούτου, οι τιμές χρέωσης για την εργασία που παρείχαν τα δύο τυπογραφεία στο νησί για την κατασκευή των πακέτων είχαν αυξηθεί τόσο, που εν τέλει τα εισαγόμενα έτοιμα πακέτα ήταν φθηνότερα.¹¹⁴⁰ Βέβαια, στα εισαγόμενα έτοιμα πακέτα επιβαλλόταν ο φόρος εισαγωγής 24% επί της τιμής c.i.f. και έτσι, η μείωση του δασμού επί του χαρτιού υποβοήθησε κυρίως τα κυπριακά τυπογραφεία αντί την καπνοβιομηχανία.

Επειδή, λοιπόν, ο φόρος που επιβαλλόταν στα εισαγόμενα τσιγάρα ήταν μόνο κατά 16.5% υψηλότερος έναντι των κυπριακών, κρινόταν ανεπαρκής για να βοηθήσει την κυπριακή καπνοβιομηχανία να αντεπεξέλθει αποτελεσματικά στον ανταγωνισμό. Για τον λόγο αυτό γίνονταν

¹¹³⁷ Στο ίδιο.

¹¹³⁸ Στο ίδιο.

¹¹³⁹ SA1/481/1948/5, Requests by the Cyprus Cigarette Industry, D. A. Percival, Ιούνιος 1958.

¹¹⁴⁰ SA1/481/1948/4, Tobacco Industry, 6 Νοεμβρίου 1955.

εισηγήσεις όπως τα υλικά που χρησιμοποιούνταν για την κατασκευή των τσιγάρων από την ντόπια καπνοβιομηχανία να απαλλαγούν από τους δασμούς, με εξαίρεση βέβαια τον εισαγόμενο καπνό.¹¹⁴¹ Ο δασμός, όμως, επί του καπνού θα έπρεπε να επιστρέφεται κατ' αναλογία του ποσοστού σκόνης και όλων των υπόλοιπων άχρηστων στοιχείων, τα οποία δεν θα χρησιμοποιούνταν στην παρασκευή των τσιγάρων. Παράλληλα, ως πιο ξεκάθαρη βοήθεια προς τις κυπριακές καπνοβιομηχανίες προτάθηκε η διαφοροποίηση στον φόρο κατανάλωσης, είτε αυξάνοντας το ποσό που επιβαλλόταν στα εισαγόμενα τσιγάρα, είτε μειώνοντας το αντίστοιχο ποσό στα κυπριακά. Επιπλέον, θα έπρεπε να επιστρέψει το παλαιό σύστημα πληρωμής του φόρου κατανάλωσης για τα εισαγόμενα τσιγάρα, με βάση τον οποίο ο φόρος πληρωνόταν ανά 1.000 τσιγάρα και όχι ανά οκά όπως ίσχυε.¹¹⁴²

Με την εφαρμογή των αλλαγών αυτών στη φορολογία δεν θα επηρεάζονταν τα έσοδα, αλλά αντίθετα θα ήταν δυνατόν να έχουν θετικό αντίκτυπο. Συγκεκριμένα, αυτό θα συνέβαινε γιατί εάν τα εισαγόμενα τσιγάρα συνέχιζαν να έχουν την ίδια προτίμηση, τα έσοδα θα έρχονταν από τον υψηλότερο εισαγωγικό δασμό. Αντιθέτως, εάν η κατανάλωση αυξανόταν για τα κυπριακά τσιγάρα, τα έσοδα θα έρχονταν από τη συλλογή περισσότερων έμμεσων φόρων, αφού θα αυξανόταν οι εργασίες των ντόπιων καπνοβιομηχανιών και ταυτόχρονα των εσόδων τους.

Πέρα από όλες αυτές τις αλλαγές στη φορολογία που προτείνονταν, ώστε να υποβοηθηθούν και να αναπτυχθούν ακόμη περισσότερο οι κυπριακές καπνοβιομηχανίες, υπήρχε ακόμη ένας σημαντικός παράγοντας, ο οποίος διαδραμάτιζε σημαντικό ρόλο και έρχοζε βελτίωσης. Αυτός δεν ήταν άλλος από τη βελτίωση της διαφήμισης των κυπριακών τσιγάρων. Οι διαφημίσεις θα έπρεπε να γίνουν συχνότερες και θα έπρεπε να προσανατολιστούν, ώστε να πείσουν τους καπνιστές για τις συνέπειες που θα είχε στην υγεία τους η κατανάλωση καπνών Βιρτζίνια. Με τη μείωση της κατανάλωσης των καπνών Βιρτζίνια, σαφέστατα εκτιμούνταν από την Ομοσπονδία ότι τα έσοδα της κυπριακής βιομηχανίας θα αυξάνονταν, αφού τα αμερικανικά καπνά αυτού του τύπου στοίχιζαν 960 μιλς την οκά, ενώ τα ελληνικά και τα κυπριακά καπνά στοίχιζαν 440 και 330 μιλς αντίστοιχα.¹¹⁴³ Παράλληλα, ένα σημαντικό ποσό δολαρίων θα εξοικονομούνταν και αναπόφευκτα η καπνοκαλλιέργεια στο νησί θα αναπτυσσόταν περαιτέρω. Ωστόσο, η επέκταση των καπνών Βιρτζίνια δεν μπορούσε να αναστραφεί, αλλά αντίθετα στη νέα προτίμηση της αγοράς υπέκυψαν και οι κυπριακές καπνοβιομηχανίες, όπως παρουσιάζεται μέσα από τον τύπο της εποχής. Χαρακτηριστικό παράδειγμα η συχνή διαφήμιση της καπνοβιομηχανίας Τάκη Πατίκη, η οποία ενημέρωνε το καπνιστικό της κοινό ότι: *«Ευρίσκεται εις την ευχάριστον θέσιν να ειδοποιήση τους καπνιστάς σιγαρέττων BIPTZINIA και εν γένει τους πελάτας της, ότι παρέλαβε γνήσια καπνά BIPTZINIA εξ*

¹¹⁴¹ Στο ίδιο.

¹¹⁴² Στο ίδιο.

¹¹⁴³ Στο ίδιο.

Αμερικής αρίστης ποιότητας και ότι έθεσε ήδη εις κυκλοφορίαν σιγαρέττα ΒΙΡΤΖΙΝΙΑ 26 εις κίτρινα κυτία».¹¹⁴⁴

¹¹⁴⁴ *Ελευθερία*, 21 Σεπτεμβρίου 1945.

Η κατάσταση των καπνοκαλλιεργητών μέσα από τα αιτήματά τους

Οι συνθήκες που διαμορφώθηκαν μετά τη λήξη του μονοπωλίου, όπως επίσης και οι αλλαγές που επήλθαν από την αύξηση της ζήτησης του εγχώριου καπνού κατά τη διάρκεια του πολέμου, η οποία ουσιαστικά έδωσε νέα ώθηση στον αγροτικό αυτό τομέα, δεν μπορούσαν να αφήσουν ανεπηρέαστους τους καπνοκαλλιεργητές. Η αύξηση των γεωργών, οι οποίοι αποφάσισαν να ασχοληθούν και πάλι με την καπνοκαλλιέργεια, όπως παρουσιάζεται από τον μεγάλο αριθμό αιτήσεων που παραλήφθηκαν από το Τμήμα Γεωργίας, αναμφίβολα ενδυνάμωσε τη φωνή τους και ισχυροποίησε την απαίτηση για ικανοποίηση των ζητημάτων που τους απασχολούσαν. Μια σειρά από συνέδρια, που πραγματοποιήθηκαν την περίοδο αυτή και τα αντίστοιχα αιτήματα που υποβλήθηκαν προς τη βρετανική διοίκηση, καταγράφουν όχι μόνο τις ανάγκες των φτωχών καπνοκαλλιεργητών, για τη βελτίωση των συνθηκών διαβίωσής τους, αλλά και την κοινωνική τους κατάσταση, η οποία επηρεάστηκε άμεσα από τις δύσκολες οικονομικές συνθήκες που επέφερε ο πόλεμος. Οι πολεμικές επιχειρήσεις απέκοψαν τις εμπορικές συγκοινωνίες της Μεσογείου και η Κύπρος οδηγήθηκε στην απομόνωση από τις ξένες αγορές. Αυτό είχε ως συνέπεια να σταματήσουν οι εισαγωγές τροφίμων και παράλληλα, να αυξηθεί η ανεργία στην εργατική τάξη, αφού σταμάτησαν να λειτουργούν τα μεταλλεία, οι οικοδομές και οι βιοτεχνίες. Η ζήτηση των εγχώριων προϊόντων, η οποία αυξήθηκε ακόμη περισσότερο εξαιτίας και των στρατευμάτων που είχαν στρατοπεδεύσει στην Κύπρο, οδήγησε στην άνοδο του πληθωρισμού. Συγκεκριμένα, την περίοδο Αυγούστου 1939 - Δεκεμβρίου 1942, οι τιμές των τροφίμων αυξήθηκαν κατά 241%, οι τιμές των υφασμάτων κατά 435% και των καυσίμων κατά 255%.¹¹⁴⁵ Η κατάσταση επιδεινώθηκε ακόμη περισσότερο, λόγω της μη σωστής-ισομερούς διαχείρισης από τη βρετανική διοίκηση των λιγοστών αγαθών που υπήρχαν στον τόπο και του ελέγχου της εγχώριας παραγωγής, με αποτέλεσμα να εμφανιστούν σε μεγάλη έκταση φαινόμενα μαύρης αγοράς και να ανεβούν ακόμη περισσότερο οι τιμές. Το καλοκαίρι του 1940 άρχισε ήδη να μαστίζει τον πληθυσμό η πείνα. Ωστόσο, μέσα από τις δύσκολες συνθήκες που διαμορφώθηκαν στο νησί κατάφερε να καταγραφεί μαζική ροή νέων μελών στις συνδικαλιστικές οργανώσεις και το 1942 τα συνδικάτα είχαν φτάσει τα 73 με σύνολο μελών γύρω στα 10.000 άτομα, γεγονός πολύ θετικό για την επιτυχή διεκδίκηση των αιτημάτων των εργατών και αγροτών.¹¹⁴⁶

Μέσα στο κλίμα αυτό, τον Ιανουάριο του 1942, δύο χρόνια μετά την έναρξη του Β΄ Παγκοσμίου πολέμου, το πρώτο καπνικό συνέδριο πραγματοποιήθηκε στη Γαλούσα και τα αποτελέσματά του καταγράφηκαν σε ένα υπόμνημα, το οποίο υποβλήθηκε στον Κυβερνήτη, με σκοπό να ληφθούν οι

¹¹⁴⁵ Χ. Α. Ρίχτερ, *στο ίδιο*, σ. 657-659.

¹¹⁴⁶ *Στο ίδιο*, σ. 658.

απαραίτητες ενέργειες.¹¹⁴⁷ Στο υπόμνημα καταγραφόταν η εκμετάλλευση την οποία βίωναν, αφού πολλοί από αυτούς είχαν αναγκαστεί να πωλήσουν ποσότητες από την παραγωγή τους στην εξευτελιστική τιμή των 27-32 γροσιών την οκά (3 έως 3 σελίνια και πέντε γρόσια), για να μπορέσουν να καλύψουν τα έξοδα συντήρησης της οικογένειάς τους και των ζώων τους. Η κατάσταση αυτή, όπως καταγράφηκε στο συνέδριο, ήταν αποτέλεσμα της στάσης της Κυβέρνησης, η οποία, ενώ είχε λάβει ήδη ένα άλλο υπόμνημα από τους καπνοπαραγωγούς της περιοχής και τα μέλη της Συνεργατικής Εταιρείας, καμιά δράση δεν είχε αναλάβει. Το υπόμνημα αφορούσε στον καθορισμό της τιμής πώλησης του καπνού στα 10 σελίνια την οκά, αίτημα το οποίο κατά το συνέδριο χαρακτηρίστηκε ως άκρως δικαιολογημένο. Η τιμή αυτή δεν αποτελούσε υπερβολή, όπως τόνιζαν, εάν λαμβανόταν υπόψη το κόστος ζωής, το οποίο είχε αυξηθεί υπερβολικά, αφού για αρκετά αγαθά πρώτης ανάγκης η τιμή τετραπλασιάστηκε με αποτέλεσμα να αυξηθεί παράλληλα και το κόστος παραγωγής. Επίσης, η κατάσταση είχε επιδεινωθεί κατά τη διάρκεια του προηγούμενου έτους εξαιτίας της ανομβρίας, η οποία οδήγησε στην καταστροφή ολόκληρης σχεδόν της αγροτικής παραγωγής της περιοχής και έτσι, η εσοδεία του καπνού ήταν κάτω από τον μέσο όρο. Ταυτόχρονα, λόγω των δύσκολων συνθηκών και της συνεπακόλουθης έλλειψης, αλλά και της αύξησης της τιμής του άχυρου, η συντήρηση δυο ή τριών ζώων απαραίτητων για κάθε καλλιεργητή έφτασε να κοστίζει 5-6 σελίνια την ημέρα.¹¹⁴⁸

Βέβαια, εάν η προτεινόμενη αυτή τιμή θεωρούταν υπερβολική από την Κυβέρνηση, οι καπνοπαραγωγοί της Γιαλούσας καλούσαν την Κυβέρνηση να παρέμβει και να συγκαλέσει ένα συνέδριο, στο οποίο θα παρευρίσκονταν, τόσο οι ίδιοι, όσο και οι καπνοβιομήχανοι, για να θέσουν τις απόψεις τους και να καθορίσουν μια σωστότερη – κοινή τιμή. Άλλωστε, όπως υποδείκνυαν, η Κυβέρνηση συνήθιζε να ασκεί παρεμβατική πολιτική για τα περισσότερα αγαθά πρώτης ανάγκης, αλλά και για άλλα σημαντικά για την οικονομία αγροτικά προϊόντα, όπως τα χαρούπια, τις σταφίδες κλπ. Το ίδιο, λοιπόν, θα έπρεπε να πράξει και για τους καπνοπαραγωγούς, γιατί με τα φτωχά μέσα που είχαν δεν μπορούσαν να αντιμετωπίσουν τους καπνοβιομήχανους, οι οποίοι διέθεταν δυνατές οικονομικές οργανώσεις και μπορούσαν με ευκολία να επιβάλουν τις απαιτήσεις τους στους ανοργάνωτους παραγωγούς.¹¹⁴⁹ Επιπρόσθετα, οι καπνοβιομήχανοι κατηγορούνταν ότι διπλασίασαν την τιμή των τσιγάρων τους για να κερδοσκοπήσουν, ενώ παράλληλα χρησιμοποιούσαν κυπριακό καπνό, ο οποίος ήταν απαλλαγμένος από το βάρος του εισαγωγικού δασμού. Έτσι, οι εξευτελιστικές τιμές που προσέφεραν στους καπνοκαλλιεργητές δεν είχε κανένα «ηθικό υπόβαθρο» παρά μόνο την άγνοια και την κερδοσκοπία.¹¹⁵⁰

¹¹⁴⁷ SA1/1093/1941/1, Memorial of the Carpass Toacco – Growers' Conference held at Yialousa on the 25th January 1942.

¹¹⁴⁸ Στο ίδιο.

¹¹⁴⁹ Στο ίδιο.

¹¹⁵⁰ Στο ίδιο.

Εκτός αυτών, οι καπνοκαλλιεργητές υπενθύμισαν ότι αποτελούσαν τα «θύματα» του μονοπωλίου που επιβλήθηκε το προηγούμενο διάστημα των πέντε ετών, κατά το οποίο βίωσαν τεράστιες στερήσεις, εξαιτίας της ολοκληρωτικής καταστροφής της καλλιέργειάς τους. Για το λόγο αυτό, θεωρούσαν ότι μετά τη λήξη του μονοπωλίου, η τιμή του καπνού θα καθοριζόταν σε λογικό πλαίσιο και με αυτό τον τρόπο θα μπορούσαν να αντιμετωπίσουν τις πολλές υποχρεώσεις και τις αυξημένες τιμές των προϊόντων και των αγαθών πρώτης ανάγκης, έτσι όπως διαμορφώθηκαν με το ξέσπασμα του πολέμου. Παρόλα αυτά, οι προσδοκίες τους δεν πραγματοποιήθηκαν και βρέθηκαν αντιμέτωποι με ένα νέο εσωτερικό μονοπώλιο, εξαιτίας του κλεισίματος των αγορών, λόγω του πολέμου. Ως εκ τούτου, δεν μπορούσαν να πράξουν τίποτα περισσότερο από το να σταματήσουν την καλλιέργεια του καπνού, η οποία ήταν για αυτούς πλέον ασύμφορη. Απόθεσαν, λοιπόν, στα κυβερνητικά μέτρα τις ελπίδες τους, ώστε να μπορέσουν να συνεχίσουν την καλλιέργεια αυτή.

Ο Διοικητής Αμμοχώστου, βέβαια, δεν θεωρούσε πως η τιμή που προσφερόταν στους καπνοκαλλιεργητές ήταν «εξευτελιστική», αλλά στην πραγματικότητα ήταν περίπου τέσσερις φορές υψηλότερη, όπως ήταν η τιμή που είχε προσφερθεί κατά το προηγούμενο έτος.¹¹⁵¹ Επιπλέον, όσον αφορούσε στην αύξηση των σσιγάρων υποστήριζε ότι δεν ήταν οι καπνοβιομήχανοι που ανέβασαν αδικαιολόγητα την τιμή, αλλά η τιμή αυξήθηκε λόγω ανάγκης για εξασφάλιση κέρδους.¹¹⁵² Ως εκ τούτου, το επιχείρημά τους ότι η καπνοκαλλιέργεια ήταν ασύμφορη και ότι δεν θα συνέχιζαν στο μέλλον, ήταν αβάσιμο, αφού κανένα σημάδι μείωσης δεν υπήρξε στην καλλιεργήσιμη έκταση, ούτε και στην ποσότητα της παραγωγής, η οποία είχε αυξηθεί. Αντιθέτως, οι καπνοκαλλιεργητές βρίσκονταν σε καλύτερη και πιο ισχυρή θέση, γιατί οι καπνοβιομήχανοι τελικά αναγκάζονταν να αγοράσουν τον καπνό τους, ειδικά θά έπρεπε να κλείσουν τα εργοστάσιά τους. Έτσι, αναμενόταν ότι η τιμή πώλησης του καπνού θα διευθετούταν από τους νόμους της αγοράς και πράγματι, καθορίστηκε από τις συνθήκες που επικράτησαν σε αυτήν. Το 1942 οι καλλιεργητές λάμβαναν από τους καπνοβιομήχανους περίπου 33 γρόσια ανά οκά για τον καπνό τους, σε σύγκριση με το 1940 που λάμβαναν περίπου 7 γρόσια, ενώ πριν από την έναρξη του πολέμου η τιμή πώλησης ανερχόταν στα 13-14 γρόσια.¹¹⁵³ Για αυτό, λοιπόν, οι καπνοκαλλιεργητές της Καρπασίας χαρακτηρίζονταν από τις αρχές ως «περισσότερο φιλάργυροι από το κανονικό», ενώ οι αντιπρόσωποί τους ως «φασαριόζοι και θηριώδεις».

Η ανάγκη για να ρυθμιστεί η τιμή πώλησης του καπνού δεν υποβλήθηκε μόνο από τους καλλιεργητές της Γιαλούσας, αλλά ένα μήνα αργότερα, τον Φεβρουάριο, εβδομήντα καπνοκαλλιεργητές από το χωριό Αγίας Τριάδας, κατέθεσαν στον Διοικητή της επαρχίας Αμμοχώστου το ίδιο ακριβώς αίτημα

¹¹⁵¹ SA1/1093/1941/1, Επιστολή από Διοικητή Αμμοχώστου προς Αποικιακό Γραμματέα, 31 Ιανουαρίου 1942.

¹¹⁵² Στο ίδιο.

¹¹⁵³ SA1/1093/1941/1, Πρακτικά φακέλου: Σημείωμα Αρ.23, 6 Μαρτίου 1942.

και ζητούσαν την παρέμβαση της Κυβέρνησης.¹¹⁵⁴ Ωστόσο, παραδέχονταν στην επιστολή τους ότι η επιμονή τους για να επιβάλουν ως τιμή πώλησης του καπνού τα 10 σελίνια την οκά ήταν υπερβολική, με αποτέλεσμα να σπρώξουν τους καπνοβιομήχανους να συνασπιστούν και να τους προσφέρουν μόνο 27-30 γρόσια την οκά. Εξηγούσαν, όμως, ότι η επιμονή τους αυτή προερχόταν από την πολύ δυσχερή οικονομική κατάσταση στην οποία βρίσκονταν, η οποία τους ανάγκασε να πωλήσουν την παραγωγή τους σε αυτές τις «εξευτελιστικές» τιμές, ενώ παράλληλα τα εργοστάσια τους ανάγκαζαν να επισκέπτονται οι ίδιοι τα γραφεία των καπνοβιομήχανων για να διευθετήσουν τις αγορές. Έτσι, ζητούσαν από την Κυβέρνηση να τους απαλλάξει από αυτή τη δύσκολη θέση, στην οποία είχαν βρεθεί και για αυτό ήταν έτοιμοι να δεχθούν οποιαδήποτε τιμή θεωρούσε λογική, η οποία θα προτεινόταν ακολούθως, είτε άμεσα, είτε έμμεσα, στους καπνοβιομήχανους και καπνέμπορους.¹¹⁵⁵ Η διαφορά που εντοπιζόταν στις θέσεις που παρουσιαζόταν μεταξύ των καπνοκαλλιεργητών της Καρπασίας, αναφορικά με το εάν τα 10 σελίνια την οκά θεωρούνταν δικαιολογημένη ή όχι τιμή, οφειλόταν, όπως υποστήριζε ο Διοικητής Αμμοχώστου, στην ασυνεννοησία που υπήρχε μεταξύ τους.¹¹⁵⁶ Συγκεκριμένα, εξηγούσε ότι καπνοκαλλιεργητές διεξήγαγαν συναντήσεις στις οποίες κανείς δεν έδινε σημασία στα λόγια των υπολοίπων, ενώ ο καθένας από αυτούς μπορούσε να γράψει ένα υπόμνημα και να λάβει υπογραφές, παριστάνοντας ότι είναι αντιπρόσωπος κάποιας οργάνωσης καλλιεργητών. Ως εκ τούτου, υποδείκνυε πως δεν θα έπρεπε να ληφθούν υπόψη τα αιτήματά τους, ενώ με την πάροδο του χρόνου θα μάθαιναν πως να οργανώνονται και δεν θα ανέμεναν από την Κυβέρνηση να αναλαμβάνει τη διαχείριση των ζητημάτων τους.

Ωστόσο, το αίτημα της ρύθμιση της τιμής της εσοδείας του έτους στα 10 σελίνια, «*παραδοτέος εν τη αποθήκη του γεωργού, άνευ διακρίσεως ποιοτήτων, πλην του μη εμπορεύσιμου*», επαναφέρθηκε τον Αύγουστο του 1943 από την Παναγροτική Ένωση Κύπρου,¹¹⁵⁷ η οποία έλαβε υπόψη της τις

¹¹⁵⁴ SA1/1093/1941/1, Επιστολή από Μ. Ch. I προς Διοικητή Αμμοχώστου, 2 Φεβρουαρίου 1942.

¹¹⁵⁵ Στο ίδιο.

¹¹⁵⁶ SA1/1093/1941/1, Επιστολή Διοικητή Αμμοχώστου προς Αποικιακό Γραμματέα, 18 Φεβρουαρίου 1942.

¹¹⁵⁷ Η Παναγροτική Ένωση Κύπρου είχε ιδρυθεί τον Μάιο του 1942 ύστερα από συγκέντρωση αγροτών από όλα τα μέρη της Κύπρου, οι οποίοι πραγματοποίησαν το ιδρυτικό της συνέδριο στο χωριό Αθηνού. Συγκεκριμένα, συγκεντρώθηκαν αντιπρόσωποι από 271 χωριά της Κύπρου και μεταξύ των προσελθόντων και ομιλητών ήταν και ο Διευθυντής Γεωργίας J. McDonald. Ο πρωτεργάτης της κίνησης ήταν ο Μελής Ζαχαριάδης από το χωριό Αθηνού, ο οποίος ήταν γνώστης των προβλημάτων του αγροτικού κόσμου και είχε ζήσει για χρόνια στην Ελλάδα, από όπου απελάθηκε το 1936, λόγω των αριστερών του φρονημάτων, όταν στη χώρα επιβλήθηκε η δικτατορία του Ιωάννη Μεταξά. Για τη διοργάνωση του συνεδρίου είχε γίνει μεγάλη προεργασία από τον ίδιο σε ολόκληρη την Κύπρο. Ο Ζαχαριάδης ήταν αριστερός, αλλά είχε απομονωθεί και αγνοηθεί από την Αριστερά και η ίδρυση της Π.Ε.Κ. αποτέλεσε το αντιστάθμισμα σε αυτήν. Η Αριστερά όταν είχε αναλάβει την οργάνωση των αγροτών, είχε αρχίσει να ιδρύει Μορφωτικούς Συλλόγους στην ύπαιθρο και είχε αντιδράσει έντονα στην προσπάθεια για ίδρυση της Π.Ε.Κ. Μέσα από ανακοινώσεις επιτιθόταν κατά των πυρήνων της Αθηνού και προσπάθησε να αποτρέψει την ευρεία συμμετοχή στο ιδρυτικό συνέδριο της Π.Ε.Κ. Από την Αριστερά η Π.Ε.Κ. θεωρήθηκε ως πολιτική έκφραση της Δεξιάς και πολεμήθηκε. Πρώτος γενικός γραμματέας της Π.Ε.Κ. ήταν ο Χαρίδημος Χατζηχάρος από την Αθηνού και σύμφωνα με το εγκριθέν καταστατικό θα διοικείτο από δεκαεπταμελές ανώτατο συμβούλιο, το οποίο εκλέχθηκε από το συνέδριο και περιελάμβανε μέλη τόσο Έλληνες όσο και Τούρκους από διάφορα μέρη της Κύπρου. Ακόμη, καταρτίστηκαν έξι επαρχιακές επιτροπές, μία από κάθε επαρχία της Κύπρου. Η έδρα της ένωσης αρχικά ήταν στην Αθηνού και αργότερα

απόψεις των διαφόρων αγροτικών τοπικών ενώσεων.¹¹⁵⁸ Το αίτημα αυτό, όπως εξηγούσε δικαιολογούταν από τα έξοδα για την παραγωγή του καπνού και τη συντήρησης μιας γεωργικής οικογένειας κατά το γεωργικό έτος 1943, τα οποία είχαν σχεδόν διπλασιαστεί σε σύγκριση με το προηγούμενο έτος. Επιπλέον, υποδείκνυαν ότι η τιμή των 10 σελινιών την οκά για τα κίτρινα φύλα καπνού ήταν η ίδια που προμηθεύονταν τα καπνά τα καπνεργοστάσια πριν από τον πόλεμο. Συγκεκριμένα, η κοστολόγηση υπολογιζόταν ως εξής: 5 σελίνια και τρία γρόσια για τον δασμό, 2-3 σελίνια η τιμή αγοράς και 1-2 σελίνια η τιμή ασφαλείας για τα ναύλα. Έτσι δεν ήταν δίκαιο, όπως υποστήριζαν, από άποψη δημοσιονομικής και κοινωνική να μπορούν τα καπνεργοστάσια να αγοράζουν τον εγχώριο καπνό στην τιμή των 6 σελινιών την οκά, αφού για το 75% των αγαθών της παραγωγής οι τιμές είχαν διπλασιαστεί και για το υπόλοιπο 25% είχαν τριπλασιαστεί. Συνεπώς, τα καπνεργοστάσια της Κύπρου εκμεταλλεύονταν τις συνθήκες και την προμήθεια εγχώριου καπνού για να πλουτίζουν και για αυτό υποστήριζαν ότι το ποσό που θα πλήρωναν για το δασμό θα έπρεπε να κατανεμόταν στους παραγωγούς με τον καθορισμό της τιμής στα 10 σελίνια. Το κόστος αυτό της τιμής, βέβαια, οι καπνοβιομήχανοι δεν θα έπρεπε να το μετακυλήσουν αυξάνοντας την τιμή των τσιγάρων, γιατί η τιμή αυτή που ζητούσαν οι καπνοπαραγωγοί ήταν προπολεμική και «*αποδίδεται δίκαιον εις τους γεωργούς, οι οποίοι αποτελούν, τους καταναλωτάς και εργοδότας του τόπου και εθυσιάσθησαν εις τας τιμάς των δημητριακών και των ζώων των*».¹¹⁵⁹ Επιπρόσθετα, για να στηρίξει τη θέση των καπνοπαραγωγών η Π.Ε.Κ. κατάγγελλε ότι οι καπνοβιομήχανοι είχαν αγοράσει κατώτερης ποιότητας καπνού από τη Σάμο στην τιμή των 9 σελινιών και 3 γροσιών και με δασμό 5 σελίνια και 3 γρόσια, δηλαδή στη συνολική τιμή των 14 σελινιών και 6 γροσιών.¹¹⁶⁰ Αποτελούσε, λοιπόν, αδικία προς τους παραγωγούς το να πωλούν τον καπνό τους στην τιμή σχεδόν που κόστιζε ο δασμός εισαγωγής. Ως εκ τούτου, γινόταν εισήγηση όπως η Κυβέρνηση αναλάβει την αγορά και συγκέντρωση του καπνού με σκοπό να προμηθεύει η ίδια τα καπνεργοστάσια με βάση της ανάγκες τους, ώστε να αποφευχθεί η εκμετάλλευση εις βάρος των καπνοπαραγωγών. Επιπλέον, εισηγούνταν η Κυβέρνηση να παραχωρήσει άδεια εξαγωγής για ποσότητα 150,000 οκάδων καπνού και οι άδειες για καλλιέργεια να χορηγούνται μέχρι τις 25 Δεκεμβρίου, ώστε να γνωρίζουν έγκαιρα οι καλλιεργητές εάν θα μπορούσαν να προχωρήσουν με την καλλιέργεια των αγρών τους.

Ένα ακόμη ζήτημα, λοιπόν, που είχε απασχολήσει τους καπνοκαλλιεργητές ήταν η απόφαση της Κυβέρνησης και η σχετική ανακοίνωση του Φεβρουαρίου του 1943 για περιορισμό των αδειών για καπνοκαλλιέργεια μόνο σε όσους είχαν καλλιεργήσει καπνά τα προηγούμενα τρία χρόνια. Τον

μεταφέρθηκε στη Λευκωσία. Βλ.: «Παναγροτική Ένωση Κύπρου (ΠΕΚ)», *Μεγάλη Κυπριακή Εγκυκλοπαίδεια*, 17, Λευκωσία 2011. 391-2

¹¹⁵⁸ SA1/1093/1941/1, Επιστολή από Παναγροτική Ένωση Κύπρου προς Αποικιακό Γραμματέα, 25 Αυγούστου 1943.

¹¹⁵⁹ Στο ίδιο.

¹¹⁶⁰ Στο ίδιο.

συγκεκριμένο μήνα στάλθηκε επιστολή διαμαρτυρίας από την Π.Ε.Κ. προς τον Αποικιακό Γραμματέα, στην οποία εξηγούσαν ότι είχαν υποβάλει τις αιτήσεις τους σύμφωνα με τις πρόνοιες του καπνικού νόμου, όπως ίσχυε μέχρι τότε, ενώ είχαν ήδη προχωρήσει στις απαραίτητες ενέργειες για να καλλιεργήσουν τα χωράφια τους: *«ητοίμασαν τα χωράφια των (πολλοί από αυτούς ενοικίασαν χωράφια) εφύτευσαν και επεριοιήθησαν τα λασάνια των και εν γένει έκαμαν κόπους και έξοδα»*.¹¹⁶¹ Εντούτοις, μετά τις προετοιμασίες πληροφορήθηκαν ότι δεν θα λάμβαναν άδεια, εάν δεν είχαν καλλιεργήσει καπνά τα προηγούμενα έτη και για αυτό περιέπεσαν σε απελπισία, αφού *«κατά γενικόν κανόνα είναι πτωχοί, και ήλπιζον να πορισθώσι, εκ της καπνοφυτείας, μικρόν πόρον ζωής»*. Έτσι, η Ένωση εισηγούταν την κατανομή των εκτάσεων για καλλιέργεια καπνού σε όλους όσους είχαν υποβάλει αίτηση, ώστε να αποφευχθεί κάποιος καλλιεργητές να φυτέψουν μεγάλες εκτάσεις και κάποιος άλλοι καθόλου. Με αυτόν τον τρόπο, θα δινόταν εργασία σε πολλούς φτωχούς καλλιεργητές, ώστε να μπορέσουν να βιοποριστούν και παράλληλα, θα υπήρχε και το πλεονέκτημα να παραχθεί καπνός καλύτερης ποιότητας. Παρόλα αυτά, όμως, αναγνωριζόταν η προσπάθεια της Κυβέρνησης, μέσα από την τροποποίηση του νόμου, να περιοριστεί η υπερπαραγωγή, αλλά θεωρούταν ως καλύτερη λύση για τη διαχείριση του πλεονάσματος η προώθησή του για εξαγωγή.¹¹⁶²

Η αναταραχή, η οποία είχε δημιουργηθεί με την ανακοίνωση για περιορισμό της καλλιεργήσιμης έκτασης σε όσους είχαν καλλιεργήσει καπνά μετά το 1939, ήταν τόσο μεγάλη που την ίδια διαμαρτυρία εξέφρασαν και οι καλλιεργητές, τόσο του χωριού Άγιου Αμβρόσιου Κερύνειας, όσο και της πόλης της Κερύνειας και των περιχώρων μέσα από τις επιστολές τους προς τον Κυβερνήτη.¹¹⁶³ Επισήμαιναν και αυτοί, ότι η ανακοίνωση του Διευθυντή Γεωργίας τους είχε προκαλέσει *«μεγάλην απογοήτευσιν»*, αφού ήταν πολύ αργοπορημένη, με αποτέλεσμα μεγάλη έκταση γης, η οποία προοριζόταν για αυτόν τον σκοπό, να παραμείνει ανεκμετάλλευτη για οποιαδήποτε άλλη καλλιέργεια.¹¹⁶⁴ Επιπλέον, δεν υπήρχε ούτε δυνατότητα άλλης καλλιέργειας εξαιτίας της λειψυδρίας που παρατηρούταν. Παράλληλα, οι πιο πολλοί από αυτούς, αν όχι όλοι, όπως επισήμαιναν στην επιστολή τους, ήταν ενοικιαστές, οι οποίοι είχαν πληρώσει ή θα πλήρωναν *«υπέρογκα ενοίκια»*, τα οποία στις περισσότερες περιπτώσεις υπερέβαιναν τη μια λίρα ανά στρέμμα για μια περίοδο 3 έως 4 μηνών ή όσο διάστημα θα διαρκούσε η καλλιέργεια και η συλλογή του καπνού. Έτσι, ως άμεσο και πρακτικό μέτρο ζητούσαν τη θέσπιση νόμου για τη ρύθμιση των ενοικίων της γης, παρόμοιο με τη

¹¹⁶¹ SA1/1093/1941/1, Επιστολή από την Παναγροτική Ένωση Κύπρου προς τον Αποικιακό Γραμματέα, 20 Φεβρουαρίου 1943.

¹¹⁶² Στο ίδιο.

¹¹⁶³ SA1/1093/1941/1, Επιστολή καλλιεργητών Αγίου Αμβρόσιου Κερύνειας προς Κυβερνήτη, 4 Μαρτίου 1943, Επιστολή από αιτητές για καπνοκαλλιέργεια, κάτοικοι της πόλης της Κερύνειας και των περιχώρων, προς τον Κυβερνήτη της Κύπρου, 19 Φεβρουαρίου 1943.

¹¹⁶⁴ SA1/1093/1941/1, Επιστολή από αιτητές για καπνοκαλλιέργεια, κάτοικοι της πόλης της Κερύνειας και των περιχώρων, προς τον Κυβερνήτη της Κύπρου, 19 Φεβρουαρίου 1943.

ρύθμιση των ενοικίων των οικιών και των καταστημάτων των πόλεων, που είχε εισαχθεί τον Οκτώβριο του 1942.¹¹⁶⁵ Επίσης, η άρνηση παραχώρησης αδειών με σκοπό την αποφυγή της υπερπαραγωγής, δεν μπορούσε να ακουστεί δικαιολογημένη στα αυτιά των καλλιεργητών, γιατί δεν συμβάδιζε με τις εξαγγελίες της Βρετανίας, τις οποίες άκουγαν στο βρετανικό ραδιόφωνο. Όπως κατέγραφαν, το βρετανικό ραδιόφωνο ανήγγελλε ότι τα Ηνωμένα Έθνη και ειδικότερα η Μεγάλη Βρετανία και οι Ηνωμένες Πολιτείες είχαν καταστήσει σχέδιο για την ανακούφιση της «δεινοπαθούσας Ευρώπης» μετά τη λήξη του πολέμου, το οποίο προνοούσε την αύξηση της παραγωγής για να ανταποκριθεί στον σκοπό αυτό. Έτσι, οι καλλιεργητές θεωρούσαν ότι η Κύπρος ήταν ανάμεσα στις χώρες, οι οποίες θα μπορούσαν να παρέχουν «έγκαιρον ανακούφισιν προς την δεινοπαθουσαν Ευρώπη», με τη διάθεση όλων αυτών των προϊόντων που δεν μπορούσαν να γίνουν εξαγωγή τα χρόνια του πολέμου, συμπεριλαμβανομένου και του καπνού. Ήταν, λοιπόν, σαφές ότι οι καλλιεργητές είχαν αιφνιδιαστεί, αφού δεν υπήρξε προηγούμενη προειδοποίηση για τον περιορισμό που είχε επιβληθεί και αυτό μπορούσαν να το δικαιολογήσουν, γιατί οι υπάλληλοι του Γεωργικού Τμήματος της επαρχίας τους, όταν τους παραχωρούσαν τα έντυπα των αιτήσεων, καμία ένσταση ή διευκρίνιση δεν τους ανέφεραν για αυτό που θα αποφαιζόταν λίγο αργότερα. Ως εκ τούτου, ζητούσαν πέρα από την παραχώρηση άδειας για καλλιέργεια καπνού σε όλους τους καλλιεργητές για το 1943, την ανάληψη από την αποικιοκρατική κυβέρνηση του νησιού των κατάλληλων ενεργειών, ώστε η Βρετανία να προωθήσει τον κυπριακό καπνό στα πλαίσια της πολιτικής της για ανακούφιση των ευρωπαϊκών λαών μετά τη λήξη του πολέμου. Συγκεκριμένα, ζητούσαν η «Μητροπολιτική Κυβέρνηση» να προαγοράσει το περίσσειμα του εγχώριου καπνού και να το διαθέσει για αυτόν τον σκοπό.¹¹⁶⁶

Η υπερπαραγωγή που σημειώθηκε με την εσοδεία του έτους έφερε ξανά την παρέμβαση της Π.Ε.Κ. η οποία τον Νοέμβριο κατήγγειλε για ακόμη μία φορά την κερδοσκοπική συμπεριφορά των καπνοβιομήχανων και των μεγαλεμπόρων, η οποία προερχόταν όμως από την έλλειψη προστατευτικών μέτρων για την υπερπαραγωγή καπνού του έτους.¹¹⁶⁷ Όπως σημειωνόταν, σε αυτή την κατάσταση συνέτεινε και το γεγονός ότι επιχειρηματίες είχαν ζητήσει άδειες καλλιέργειας καπνού σε μεγάλες εκτάσεις γης και για αυτό θα ήταν καλύτερο να παραχωρούνταν άδειες σε

¹¹⁶⁵ Ο νόμος αυτός είχε ως στόχο να απαγορεύσει, έχοντας αναδρομική ισχύει από τον Ιούλιο του 1941, την αύξηση των ενοικίων για οποιαδήποτε οικοδομή πέρα από το 10% κατ' έτος. Βάσει των προνοιών του Νόμου αυτού, ο Κυβερνήτης μπορούσε με ανακοίνωσή του στην επίσημη κυβερνητική εφημερίδα να διορίσει Συμβούλιο Αξιολόγησης των Ενοικίων για κάθε περιοχή, στην οποία επιβαλλόταν περιορισμός των ενοικίων. Ως τέτοια περιοχή οριζόταν η περιοχή σε ακτίνα πέντε μιλίων από τα δημαρχιακά γραφεία της δημαρχιακής αρχής της κάθε περιοχής, καθώς και οποιαδήποτε άλλη περιοχή καθοριζόταν από την Κυβερνήτη. Βλ.: *The Cyprus Gazette*, "No. 623. A bill entitled a law to restrict the increase of rent and to provide for matters incidental thereto", 1^η Οκτωβρίου 1942, σ. 235-9, *The Cyprus Gazette*, "No. 658. Legislation", 22 Οκτωβρίου 1942, σ. 263.

¹¹⁶⁶ SA1/1093/1941/1, Επιστολή καλλιεργητών Αγίου Αμβρόσιου Κερύνειας προς Κυβερνήτη, 4 Μαρτίου 1943.

¹¹⁶⁷ SA1/1093/1941/1, Επιστολή από Π.Ε.Κ. προς Αποικιακό Γραμματέα, 22 Νοεμβρίου 1943.

γεωργούς με μικρά κτήματα, ώστε να επωφεληθούν οι αγροτικές μάζες που βρίσκονταν σε μεγαλύτερη ανάγκη. Ακόμη, η Ένωση προειδοποιούσε ότι τα αποθέματα των καπνοβιομήχανων θα έφταναν στο τέλος τους τον Μάρτιο 1944 και έτσι, σκόπευαν να εφαρμόσουν μέθοδο υποβάθμισης του καπνού, αναβάλλοντας τις αγορές τους για την ερχόμενη άνοιξη ή αγοράζονταν ασήμαντες ποσότητες, γεγονός το οποίο θα επέφερε αποθάρρυνση στους παραγωγούς να συνεχίσουν την καπνοκαλλιέργεια. Για αυτό, ο Γενικός Γραμματέας της Ένωσης, Χ. Χατζηχάρος, επισήμαινε πως δεν υπήρχε άλλη επιλογή από την παρέμβαση της Κυβέρνησης, ώστε να αναγκαστούν οι καπνοβιομήχανοι να αγοράσουν ποσότητα καπνού που θα τους επαρκούσε για ένα χρόνο σε τιμές που ήταν ανάλογες με τα υψηλά έξοδα παραγωγής και τον υψηλό τιμάριθμο της ζωής. Επίσης, εισηγόταν η Κυβέρνηση να αγοράσει την παραγωγή του καπνού, όπως έκανε και με τις άλλες καλλιέργειες και να αναλάβει τη διάθεσή του, πωλώντας την απαιτούμενη ποσότητα στους καπνοβιομήχανους και την υπόλοιπη να τη διαμοιράσει στους καπνέμπορους για εξαγωγή, αφού όπως εξηγούσε, *«η Κυβέρνηση άφηκε τον καπνόν έκθετον και απροστάτευτον. Δεν είναι δίκαιον, ούτε δημοσιονομικώς ορθόν να επιτρέπεται εις τα εργοστάσια να αγοράσουν τον καπνόν προς 5 σελ. η σκά, ολιγώτερον δηλαδή από ότι θα επλήρωνον εισαγωγικόν δασμόν, εάν επρομηθεύωντο έξωθεν καπνόν»*.¹¹⁶⁸ Η κατάσταση φαίνεται πως ήταν πολύ δυσάρεστη για τους καπνοκαλλιεργητές, γιατί ήταν η εποχή του χωρικής επεξεργασίας και αναγκάζονταν να πωλούν τον καπνό τους προς 5 σελίνια και 4 ½ γρόσια σε σύγκριση με την περσινή τιμή, η οποία ανερχόταν στα 6 σελίνια. Συνεπώς, η συγκέντρωση του καπνού από την Κυβέρνηση θεωρούταν από τους καπνοκαλλιεργητές ως η καλύτερη λύση για επίλυση του καπνικού προβλήματος, αφού θα έθετε σε προστασία την παραγωγή, ενώ θα ήταν επικερδής η αγορά τόσο για την ίδια, όσο και για τους παραγωγούς.

Βέβαια, δεν ήταν μονάχα μέσα από την Π.Ε.Κ. που αντιπροσωπεύονταν και στηρίζονταν τα αιτήματα των καπνοπαραγωγών, αλλά και μέσα από το Α.Κ.Ε.Λ., όπου σε άρθρο, το οποίο είχε δημοσιευθεί στην εφημερίδα Ανεξάρτητος τον Ιανουάριο του 1944, ασκούσε κριτική στην Κυβέρνηση για τον τρόπο που χειριζόταν το ζήτημα της υπερπαραγωγής, περιορίζοντας τις άδειες καλλιέργειας και παρακινώντας τους γεωργούς της Καρπασίας να ασχοληθούν με άλλα είδη καλλιέργειας.¹¹⁶⁹ Στο πλαίσιο αυτό, κατηγορούσε την Κυβέρνηση πως δεν διευκόλυνε την εισαγωγή σιγαρόχαρτου για να το διαθέσει στις κυπριακές καπνοβιομηχανίες, ώστε να αυξήσουν ακόμη περισσότερο την παραγωγή τους και να διατεθούν τα τσιγάρα τους *«δια τας ανάγκας των Κυπριακών στρατευμάτων του εξωτερικού. Δια του τρόπου αυτού η παραγωγή Κυπριακών σιγάρων θα έφτανε τες 300 χιλιάδες σκάδες»*.¹¹⁷⁰ Στην πραγματικότητα η παραγωγή των τσιγάρων δεν αρκούσε για να ικανοποιήσει τις

¹¹⁶⁸ SA1/1093/1941/1, Επιστολή από Π.Ε.Κ. προς Αποικιακό Γραμματέα, 22 Δεκεμβρίου 1943.

¹¹⁶⁹ Το άρθρο αυτό είχε τίτλο «Η παραγωγή καπνού» και είχε εκδοθεί από το Αγροτικό Γραφείο του Α.Κ.Ε.Λ. Αμμοχώστου σε δύο μέρη στην εφημερίδα Ανεξάρτητος. Το πρώτο μέρος εκδόθηκε στις 5 Ιανουαρίου και το δεύτερο την επόμενη μέρα στις 6 Ιανουαρίου του 1944.

¹¹⁷⁰ Ανεξάρτητος, Λευκωσία 6 Ιανουαρίου 1944.

ανάγκες των καπνιστών και ήταν «*δε πασίγνωστον ότι χιλιάδες ολόκληρες πολιτών χρησιμοποιούν αποκλειστικώς δια κάπνισμα τσιγάρα Αγγλικά, τα οποία εισάγονται δια τες ανάγκες του στρατού εις Κύπρον*».¹¹⁷¹ Αντίθετα, ο κυπριακός καπνός έβρισκε ζήτηση στις γειτονικές αγορές, αλλά και πάλι με δυσκολία εξαιτίας, όπως αναφερόταν, της μάλλον χαμηλής τιμής, η οποία προσφερόταν από άλλες καπνοβιομηχανίες του εξωτερικού με τη δικαιολογία ότι υστερεί σε ποιότητα. Για αυτό, η Κυβέρνηση για να επιλύσει το ζήτημα και να προστατεύσει τους καπνοπαραγωγούς, θα έπρεπε να συγκεντρώσει όλα τα εμπορεύσιμα καπνά και να εξασφαλίσει την τιμή των 10 σελινιών την οκά σε αυτούς, «*όπως είναι δίκαιον, και αφού εξασφαλίσει τες ανάγκες της ντόπιας βιομηχανίας, το πλεόνασμα να το εξάγη η ίδια*».¹¹⁷²

Σύμφωνα με το Γραφείο Τύπου και Πληροφοριών το άρθρο αυτό περιελάμβανε διάφορες «*ανακρίβειες*», οι οποίες επισημάνθηκαν στον Διευθυντή του Τμήματος Γεωργίας για να απαντηθούν.¹¹⁷³ Η δήλωση για παράδειγμα ότι δεν υπήρχε ζήτημα πλεονάσματος από την υπερπαραγωγή δεν μπορούσε να παραμείνει αναπάντητο, αφού η εγχώρια αγορά δεν μπορούσε να απορροφήσει περισσότερες από 200,000 οκάδες καπνού, ενώ η παραγωγή εκτιμούνταν περίπου στις 600,000 οκάδες. Σχετικά με την επίκριση που είχε δεχθεί για την παρακίνηση των γεωργών να ασχοληθούν με άλλες καλλιέργειες, με το επιχείρημα ότι η γη ήταν ακατάλληλη για οποιαδήποτε άλλη καλλιέργεια, αυτό το Τμήμα Γεωργίας το θεωρούσε ανακριβές. Επιπλέον, δεν αποδεχόταν ούτε την κατηγορία ότι δεν διευκόλυνε τις εξαγωγές, αφού είχε δώσει ήδη αρκετές τέτοιες άδειες. Το πρόβλημα των αδιάθετων ποσοτήτων παρέμενε γιατί δεν υπήρχε επαρκής ζήτηση, εξαιτίας της ποιότητας του εγχώριου καπνού, όπου για το θέμα βρίσκονταν υπό εξέταση μέτρα, τα οποία ήταν προς αυτή την κατεύθυνση.

Αναφορικά με το αίτημά των καπνοπαραγωγών, για καθορισμό της τιμής πώλησης του καπνού στα 10 σελίνια την οκά, αυτό δεν μπορούσε να εφαρμοστεί, γιατί οι καπνοβιομήχανοι είχαν αποθέματα τα οποία αρκούσαν μέχρι τα μέσα του 1945. Επομένως, δεν μπορούσαν να αγοράσουν οποιαδήποτε ποσότητα σε καμία τιμή. Επίσης, η εισαγωγή σιγαρόχαρτου χονδρικής δεν ήταν εύκολα εφικτή, γιατί πριν από τον πόλεμο εισαγωγές γίνονταν από τη Γαλλία, Φιλανδία και Ιταλία, ενώ κατά τη διάρκεια του πολέμου γίνονταν μονάχα από την Αγγλία και διανεμόταν αναλόγως. Έτσι, το ζήτημα της περαιτέρω αύξησης της παράγωγης κυπριακών τσιγάρων για αγορά από τους Κύπριους στρατιώτες δεν μπορούσε να μπει εύκολα σε εφαρμογή, γιατί εκτός από τις δυσκολίες αυτές, αποτελούσε και θέμα προτίμησης και γεύσης. Οι στρατιώτες, όπως αναφερόταν, θα μπορούσαν να προμηθευτούν φτηνότερα και καλύτερης ποιότητας τσιγάρα από αυτά που εισήγαγε ο στρατός, αν και βέβαια η

¹¹⁷¹ Ανεξάρτητος, Λευκωσία 5 Ιανουαρίου 1944.

¹¹⁷² Ανεξάρτητος, Λευκωσία 6 Ιανουαρίου 1944.

¹¹⁷³ SA1/1093/1941/1, Επιστολή από Γραφείο Τύπου και Πληροφοριών προς τον Διευθυντή Γεωργίας, 13 Ιανουαρίου 1944.

ίδια η βρετανική διοίκηση αντιλαμβανόταν το θέμα των τσιγάρων N.A.A.F.I. ως πολύ σοβαρό, αφού λόγω της παράνομης διακίνησής τους επηρεάζονταν ακόμη και τα φορολογικά έσοδα.

Ως προς την ανάγκη επιβολής νομοθεσίας, η οποία θα ανάγκαζε τους καπνοβιομήχανους να συμπεριλάβουν στα τσιγάρα τους ένα συγκεκριμένο ποσοστό καπνού, τον Νοέμβριο του 1944 ο Διευθυντής Γεωργίας παρέλαβε επιστολή διαμαρτυρίας από την Ένωση Καπνοπαραγωγών Λευκονοίκου, στην οποία προειδοποιούσαν ότι οι καπνοβιομήχανοι δεν επεδείκνυαν ενδιαφέρον να αγοράσουν εγχώριο καπνό, γιατί σκόπευαν να εισάγουν από την Ελλάδα.¹¹⁷⁴ Ως εκ τούτου, ζητούσαν την επιβολή δασμών στον εισαγόμενο καπνό, αλλά σύμφωνα με τον εκτελών χρέη Ελεγκτή Προμηθειών αυτό δεν μπορούσε να εφαρμοστεί πριν ληφθούν τα απαραίτητα μέτρα για βελτίωση της ποιότητας του καπνού.¹¹⁷⁵ Θα έπρεπε δηλαδή πρώτα οι καλλιεργητές να λάβουν οδηγίες ως προς τη σωστή μέθοδο καλλιέργειας και συλλογής του καπνού, γιατί μόνο εάν υπήρχε έλλειψη στην αγορά άλλων τσιγάρων θα υποχρεώνονταν οι καπνιστές να αγοράσουν τσιγάρα τα οποία ουσιαστικά δεν θα προτιμούσαν. Έτσι, η βελτίωση της ποιότητας του εγχώριου καπνού θα ήταν πιο αποτελεσματική από την επιβολή επιπλέον φορολογίας στα εισαγόμενα τσιγάρα.

Το έδαφος της Καρπασίας και της Κερύνειας ήταν το καταλληλότερο για την καλλιέργεια καπνού, ενώ οποιαδήποτε άλλη καλλιέργεια σε αυτά τα εδάφη, σύμφωνα με τους γεωργούς της περιοχής, είχε αποδειχθεί ότι ήταν ανεπικερδής. Συνεπώς, εάν αυτά τα εδάφη καλλιεργούνταν συστηματικά εκατοντάδες οικογένειες, οι οποίες υπόφεραν από τη φτώχεια και τη μιζέρια θα μπορούσαν να έχουν καλύτερες συνθήκες ζωής, και παράλληλα, θα επωφελούνταν η οικονομία του νησιού. Άλλωστε, όπως παρατηρούσαν οι καπνοκαλλιεργητές, υπήρχαν ουσιαστικές προοπτικές ο εγχώριος καπνός να αποκτήσει συγκεκριμένη θέση στην εξωτερική αγορά, αλλά δεν είχε γίνει συστηματική προσπάθεια προς αυτή την κατεύθυνση, έως τώρα από την Κυβέρνηση, λόγω της αδιαφορίας της για να αναπτύξει και να βελτιώσει την καπνοκαλλιέργεια στην Κύπρο. Αυτό υποδεικνυόταν στο υπόμνημα, το οποίο είχε υποβληθεί κατά το δεύτερο παγκύπριο συνέδριο καπνοπαραγωγών, το οποίο είχε διεξήχθη στη Γιαλούσα στις 5 Σεπτεμβρίου 1943.¹¹⁷⁶ Σε αυτό είχαν παρευρεθεί 36 αντιπρόσωποι, οι οποίοι εκπροσωπούσαν 1,100 καλλιεργητές από τα κυριότερα χωριά στα οποία υπήρχε καπνοκαλλιέργεια (Γιαλούσα, Αγία Τριάδα, Ριζοκάρπασο, Βασίλι, Λυθράγκομη, Βαθύλακας, Γαληνόπορνη, Τρίκομο, Λευκόνικο, Λύμνια και Κώμη του Γιαλού).¹¹⁷⁷

¹¹⁷⁴ SA1/1093/1941/2, Πρακτικά Φακέλου Αρ. 12: Σημείωμα Διευθυντή Γεωργίας προς Αποικιακό Γραμματέα, 23 Νοεμβρίου 1944.

¹¹⁷⁵ SA1/1093/1941/2, Πρακτικά Φακέλου Αρ. 14: Σημείωμα από εκτελών χρέη Ελεγκτή Προμηθειών προς Αποικιακό Γραμματέα, 28 Νοεμβρίου 1944.

¹¹⁷⁶ SA1/1093/1941/1, Επιστολή από τη Γραμματεία της Ένωσης των καπνοκαλλιεργητών της Κύπρου προς τον Κυβερνήτη, 5 Σεπτεμβρίου 1943.

¹¹⁷⁷ Στο ίδιο.

Επίσης, στο συγκεκριμένο υπόμνημα υπογραμμιζόταν και πάλι ότι αποτέλεσμα αυτής της αδιαφορίας ήταν να αφεθούν οι καλλιεργητές στο «έλεος» των βιομηχάνων, αφού η εσοδεία του 1941 και του 1942 αγοράστηκε σε πολύ χαμηλές τιμές (3-4 σελινιών το 1941 και 6 σελινιών το 1942), οι οποίες δεν ανταποκρίνονταν στα πραγματικά έξοδα της καλλιέργειας και στο υψηλό κόστος ζωής. Έτσι, παρά την αύξηση της παραγωγής, οι γεωργοί επισήμαιναν ότι τα έξοδα καλλιέργειας ήταν 40-50% περισσότερα από την προηγούμενη χρονιά, αφού τα ημερομίσθια των εργατών, συμπεριλαμβανομένης της σίτισης και το κόστος του οργώματος το 1942 ανέρχονταν στα 18-20 γρόσια και 8-10 σελίνια αντίστοιχα, ενώ το 1943 στα 27-30 γρόσια και 12-15 σελίνια αντίστοιχα.¹¹⁷⁸ Επιπλέον, η δυσμενής αυτή οικονομική κατάσταση επιδειωνόταν από την καταστροφή των λασιανών με τα σπορόφυτα από το κρύο, το κόστος των οποίων ήταν 200 – 300% μεγαλύτερο από την προηγούμενη χρονιά, ενώ η παραγωγή ήταν 10-15% χαμηλότερη ανά σκάλα. Αντίθετα, οι καπνοβιομήχανοι μπορούσαν να κατασκευάζουν τα τσιγάρα κατηγορίας «standard», χωρίς κανένα έλεγχο, αφού για την παρασκευή τους χρησιμοποιούσαν μόνο τη χαμηλότερη ποιότητα καπνού. Η τιμή πώλησης των τσιγάρων αυτών ήταν υψηλότερη σε σχέση με την τιμή την οποία αγόρασαν την εσοδεία του 1941 και σύμφωνα με τους καπνοπαραγωγούς έδινε στους καπνοβιομήχανους κέρδος 12 σελινιών την οκά.¹¹⁷⁹ Την καλύτερη ποιότητα καπνού τη χρησιμοποιούσαν για την παρασκευή των τσιγάρων ποιότητας “special”, τα οποία τα πουλούσαν στην τιμή των 4 λιρών την οκά, η οποία ήταν ιδιαίτερα υψηλή αφήνοντας τους κέρδος 44 σελινιών την οκά.

Ως εκ τούτου, οι καπνοπαραγωγοί ανάμεσα στα υπόλοιπα αιτήματά τους, είχαν ζητήσει να επιβληθεί αυστηρότερος έλεγχος στην παρασκευή των τσιγάρων κατηγορίας «standard», τα οποία ήταν αυτά με τη χειρότερη ποιότητα. Τα τσιγάρα αυτής της κατηγορίας θα έπρεπε να πωλούνται σε όλες τις επαρχίες (όχι μόνο εκεί που υπήρχαν Συνεργατικές Εταιρείες όπως προνοούταν από τη σχετική νομοθεσία), για να μπορούν οι αγοραστές να έχουν πάντοτε το δικαίωμα της επιλογής και να αναγκαστούν οι καπνοβιομήχανοι να τα βελτιώσουν, αφού θα αντιμετώπιζαν τον ανταγωνισμό. Παράλληλα, θα έπρεπε να αφαιρεθεί το δικαίωμα να παρασκευάζουν τσιγάρα κατηγορίας “special” και όλες οι κατηγορίες να τιμολογηθούν, ενώ η παρασκευή τους να υπόκειται σε έλεγχο και να διατίθενται με τον ίδιο τρόπο, όπως τα τσιγάρα “standard”, χωρίς να αυξηθεί η τιμή τους. Επιπρόσθετα, ζητούσαν να επιβληθεί αυστηρότερος έλεγχος στον καπνό, ο οποίος προοριζόταν για εξαγωγή, ώστε να διασφαλιστεί η καλή φήμη του κυπριακού καπνού στις ξένες αγορές και να δημιουργηθούν ευκολότερα σταθερές αγορές. Επομένως, για αυτό τον σκοπό χρειάζονταν να εργοδοτηθούν ειδικοί επί της καπνοκαλλιέργειας, ώστε να μάθουν τους Κύπριους καλλιεργητές την

¹¹⁷⁸ Στο ίδιο.

¹¹⁷⁹ Στο ίδιο.

τέχνη της καλλιέργειας του καπνού, να δημιουργηθούν περισσότεροι πειραματικοί κήποι και να προωθηθεί η ανάπτυξη της καπνοκαλλιέργειας σε κατάλληλα εδάφη.

Όσον αφορά στον έλεγχο που ζητούσαν οι καπνοπαραγωγοί στην παρασκευή των τσιγάρων “standard”, ο Διοικητής της Αμμοχώστου, σχολιάζοντας τα αιτήματα τους, παραδεχόταν ότι τα τσιγάρα αυτά αποτέλεσαν τρόπο κερδοσκοπίας, αφού ήταν τόσο χαμηλής ποιότητας που δεν άξιζαν τα λεφτά που κόστιζαν.¹¹⁸⁰ Βέβαια, πέρα από τα συγκεκριμένα τσιγάρα ακόμη και τις τιμές των υπολοίπων τσιγάρων τις θεωρούσε αδικαιολόγητα υψηλές, ενώ παράλληλα εντόπιζε πως παρατηρούταν στην αγορά δυσαναλογία στις ποσότητες των τσιγάρων που διατίθεντο, γεγονός που καταδείκνυε ότι, είτε δεν υπήρχε έλεγχος, είτε αυτός ήταν ανεπαρκής (βάσει του κανονισμού θα έπρεπε να διατίθενται στην αγορά 75% τσιγάρα “standard” και 25% οποιαδήποτε άλλη ποιότητα επέλεγε το κάθε εργοστάσιο). Παράλληλα, το υποβληθέν υπόμνημα χαρακτηριζόταν ως γραμμένο από το Α.Κ.Ε.Λ. και για αυτό, όπως σχολιαζόταν, όσα προέρχονταν από αυτό δεν άξιζαν αξιόλογης προσοχής, αφού τα αιτήματα που καταγράφονταν σκοπό είχαν να ικανοποιήσουν μονάχα τον παραγωγό, χωρίς να λαμβάνονται υπόψη τα συμφέροντα της βιομηχανίας στο σύνολο της.¹¹⁸¹ Το μόνο από τα αιτήματα που άξιζε προσοχής ήταν η διαχείριση του πλεονάσματος, το οποίο θα προέκυπτε μετά την κάλυψη των εγχώριων αναγκών και για αυτό προτεινόταν να υπάρξουν αιτήσεις στις γειτονικές χώρες για την πιθανότητα εξαγωγής του. Βέβαια, ακόμη και εάν βρισκόταν αγορά για την πώλησή του, θα συνέχιζε να υπάρχει το πρόβλημα με την ποιότητα του καπνού, παράγοντας που προέκυπτε από την αδιαφορία του καλλιεργητή και όχι της Κυβέρνησης.

Τα υπομνήματα, τα οποία υποβάλλονταν από τους καπνοκαλλιεργητές, δεν τύγχαναν πάντοτε αποδοχής από τη βρετανική διοίκηση, ώστε να ληφθούν τα μέτρα που ζητούσαν, γιατί θεωρούνταν είτε υπερβολικά, είτε δύσκολα να ικανοποιηθούν, αφού θα επηρέαζαν αρνητικά άλλα συμβαλλόμενα μέρη στον τομέα, όπως τους καπνοβιομήχανους, αλλά και την ίδια την δημοσιονομική πολιτική της Κυβέρνησης. Συνεπώς, δεν θα μπορούσε ούτε να καθοριστεί η τιμή των 10 σελινιών για αγορά του κυπριακού καπνού από τους καπνοβιομήχανους και τους εμπόρους, ούτε και να αναλάβει η Κυβέρνηση να συγκεντρώσει όλο τον καπνό και να τον διαθέσει η ίδια. Έτσι, λοιπόν, και το υποβληθέν αυτό υπόμνημα δεν έτυχε καμίας απάντησης από τη βρετανική διοίκηση και τον Νοέμβριο 1943 ο Αντρέας Α. Πελεκάνος, Γραμματέας της Ένωσης Καπνοκαλλιεργητών Γιαλούσας, υπέβαλε αίτημα προς τον Αποικιακό Γραμματέα για κατ’ ιδίαν συνάντηση.¹¹⁸² Σκοπός ήταν αντιπρόσωποι της Ένωσης να του εξηγήσουν προφορικά και να του υποβάλουν εκ νέου τις θέσεις τους, οι οποίες είχαν καταγραφεί στο υπόμνημα. Βέβαια, ο Διοικητής Αμμοχώστου

¹¹⁸⁰ SA1/1093/1941/1, Επιστολή Διοικητή Αμμοχώστου προς Αποικιακό Γραμματέα 14 Σεπτεμβρίου 1943.

¹¹⁸¹ Στο ίδιο.

¹¹⁸² SA1/1093/1941/1, Επιστολή από την Ένωση Καπνοκαλλιεργητών Κύπρου προς τον Αποικιακό Γραμματέα, 11 Νοεμβρίου 1943.

ενημερώνοντας τον Αποικιακό Γραμματέα του ανέφερε πως οποιαδήποτε συνάντηση μαζί τους δεν θα εξυπηρετούσε κανένα ουσιαστικό σκοπό, αλλά θα ήταν προτιμότερο να τους δοθεί μία γενικότερη απάντηση στο υπόμνημά τους.¹¹⁸³ Πράγματι, ο Αποικιακός Γραμματέας δεν θέλησε να δει την αντιπροσωπεία των καλλιεργητών, αλλά ζήτησε από τον Διοικητή Αμμοχώστου να τους ενημερώσει ότι μετά από προσπάθειες που έγιναν από την Κυβέρνηση βρέθηκαν αγορές στο εξωτερικό για το μεγαλύτερο μέρος του πλεονάσματος της παραγωγής.¹¹⁸⁴ Έτσι, το 1944 εκδόθηκαν άδειες για εξαγωγή 300 τόνων καπνού. Επιπλέον, προειδοποίησε ότι η αποικιακή κυβέρνηση δεν θα προέβαινε σε οποιαδήποτε ενέργειες για να βοηθήσει τους παραγωγούς να διαθέσουν την εσοδεία του έτους 1944 σε περίπτωση υπερπαραγωγής. Ήταν, λοιπόν, σαφές πως η αποικιακή κυβέρνηση ήθελε να αναγκάσει τους παραγωγούς να επιλέξουν οι ίδιοι να ρυθμίσουν την παραγωγή τους.

Τα ζητήματα που αφορούσαν τους καπνοκαλλιεργητές δεν συζητούνταν μονάχα σε αποκλειστικά καπνικά συνέδρια, αλλά και σε συναντήσεις των γεωργών που ασχολούνταν και με άλλους γεωργικούς τομείς. Τον Σεπτέμβριο 1944, υπό την αιγίδα τα Π.Ε.Κ. πραγματοποιήθηκε το γεωργικό συνέδριο στο Λεονάρισσο, στο οποίο παρευρέθηκαν 66 αντιπρόσωποι από 33 χωριά.¹¹⁸⁵ Στο συνέδριο συζητήθηκαν ζητήματα που αφορούσαν στα χαρούπια, στο βαμβάκι, στις πωλήσεις ζώων, στις χρεώσεις των σιτηρών, στο ελαιόλαδο, όπως επίσης και στα καπνά. Σχετικά με την καπνοκαλλιέργεια καταγράφηκε στα συμπεράσματα του συνεδρίου η απογοήτευση που υπήρχε για την αδιάφορη στάση της Κυβέρνησης, η οποία απέτυχε να λάβει μέτρα ώστε να προστατεύσει τον τομέα με αποτέλεσμα οι τιμές του προϊόντος να παραμένουν χαμηλές. Επίσης, υπογραμμίζονταν ότι ο καπνός ήταν ανέκαθεν ένας σημαντικός τομέας της γεωργίας του τόπου και με αυτό τον τομέα απασχολούνταν πολλές χιλιάδες φτωχοί άνθρωποι, αλλά και ολόκληρες περιοχές. Επιπλέον, κατά τη διάρκεια της περιόδου του πολέμου έδωσε την πρώτη ύλη για τα εργοστάσια καπνού και κάλυψε τις ανάγκες του νησιού από το κενό που δημιουργήθηκε εξαιτίας της αναστολής του εμπορίου. Ως εκ τούτου, ζητείτο από την Κυβέρνηση να αναθεωρήσει την αδιάφορη στάση της και υποδεικνυόταν ότι ήταν υποχρέωσή της να επιδείξει περισσότερο ενδιαφέρον και εύνοια προς την τάξη των καπνοπαραγωγών και να διαφυλάξει τον τομέα αυτό της γεωργίας. Μονάχα με αυτόν τον τρόπο θα μπορούσε η καπνοκαλλιέργεια να αναπτυχθεί και να καταστεί μια σταθερή και ανθηρή ενασχόληση για βιοπορισμό των αγροτικών περιοχών.

Το αίτημα του καθορισμού τιμής αγοράς των κίτρινων εμπορεύσιμων καπνών δεν ικανοποιήθηκε, όπως επιδίωκαν οι καλλιεργητές στα 10 σελίνια την οκά, αλλά τον Νοέμβριο του 1942 με την απόφαση για την υποχρεωτική παραγωγή των τσιγάρων “standard” είχε καθοριστεί στα 6 σελίνια

¹¹⁸³ SA1/1093/1941/1, Επιστολή από τον Διοικητή Αμμοχώστου προς τον Αποικιακό Γραμματέα, 23 Νοεμβρίου 1943.

¹¹⁸⁴ SA1/1093/1941/1, Επιστολή από Αποικιακό Γραμματέα προς τον Διοικητή Αμμοχώστου, 10 Φεβρουαρίου 1944.

¹¹⁸⁵ SA1/1093/1941/2, Επιστολή από F. L. Zomenis προς Αποικιακό Γραμματέα, 10 Σεπτεμβρίου 1944.

την οκά. Με την απόφαση αυτή, αλλά και με άλλα ζητήματα που απασχολούσαν τους καπνοπαραγωγούς, είχε ασχοληθεί το τρίτο παγκύπριο συνέδριο καπνοπαραγωγών, το οποίο διεξήχθη στη Γιαλούσα στις 10 Σεπτεμβρίου 1944.¹¹⁸⁶ Στο συνέδριο όπως καταγράφηκε στο υπόμνημα που υποβλήθηκε στον Κυβερνήτη από την Παγκύπρια Ένωση Καπνοπαραγωγών, τους 555 καπνοπαραγωγούς των 9 χωριών της περιοχής Καρπασίας (Γιαλούσα, Ριζοκάρπασο, Αγία Τριάδα, Λεονάρισσο, Βασίλι, Λυθράγκομη, Λευκόνικο, Κώμη Κεπίρ και Μελάναγρα) αντιπροσώπευσαν 37 καλλιεργητές. Σχετικά με την τιμή αυτή, αν και κρίθηκε πως δεν κάλυπτε τα έξοδα παραγωγής, αντιμετωπίστηκε ως μία θετική ενέργεια, αφού τουλάχιστον προστάτευσε τους παραγωγούς από την εκμετάλλευση των καπνοβιομήχανων και των καπνεμπόρων. Βέβαια, όπως υπέδειξαν, την επόμενη χρονιά καμία τέτοια ρύθμιση δεν έγινε με αποτέλεσμα οι καλλιεργητές να μείνουν απροστάτευτοι απέναντι στα συμφέροντα των καπνεμπόρων. Η τιμή της πώλησης που τελικά προσφέρθηκε στους εμπόρους το 1943 δεν ξεπερνούσε το 50% του κόστους παραγωγής. Το μεγαλύτερο μέρος της παραγωγής του 1943 έγινε εξαγωγή στις αγορές της Μέσης Ανατολής, αλλά και πάλι οι τιμές που εξασφαλίστηκαν δεν ήταν ικανοποιητικές και αυτό οφειλόταν στο γεγονός ότι η Κυβέρνηση δεν επέδειξε καθόλου ενδιαφέρον στην καθοδήγηση των γεωργών για την καλλιέργεια και της εξειδικευμένη εμπορική επεξεργασίας του καπνού. Εάν, παρόλα αυτά, λαμβάνονταν τα κατάλληλα μέτρα από την Κυβέρνηση και η σωστή καθοδήγηση δινόταν στους καλλιεργητές ο κυπριακός καπνός θα μπορούσε να ανταγωνιστεί τον καπνό των γειτονικών χωρών.

Για τον λόγο αυτό, οι καπνοπαραγωγοί υπέβαλαν το αίτημα για καθορισμό της τιμής στα 9 σελίνια την οκά, η οποία αντιπροσώπευε τα έξοδα παραγωγής του έτους. Αναμφίβολα, οι πληθωριστικές τάσεις που παρουσιάζονταν κατά τα χρόνια του πολέμου οδήγησαν την κυβέρνηση να ανεβάσει διαρκώς τα ημερομίσθια, τα οποία μεταξύ του 1941 έως 1944 ανέβηκαν κατά 33%.¹¹⁸⁷ Βέβαια, επειδή το κόστος ζωής υπερδιπλασιάστηκε ουσιαστικά οι εργαζόμενοι αντιμετώπιζαν μείωση του ημερομισθίου τους περίπου κατά 50%. Συνεπώς, η κατάσταση της ανόδου των ημερομισθίων φαίνεται πως επηρέαζε αρνητικά και τα έξοδα παραγωγής ανά σκάλα, τα οποία, όπως υπολογίζονταν από τους ίδιους,¹¹⁸⁸ ανέρχονταν στις 13 λίρες και 4 σελίνια:

¹¹⁸⁶ SA1/1093/1941/2, Επιστολή από το Παγκύπριο Συμβούλιο Καπνοπαραγωγών προς Κυβερνήτη, 10 Σεπτεμβρίου 1944.

¹¹⁸⁷ Χάινς Α. Ρίχτερ, *στο ίδιο*, σ. 659.

¹¹⁸⁸ Σύμφωνα με τους κυβερνητικούς υπολογισμούς το κόστος παραγωγής κίτρινου καπνού ανά κυβερνητική σκάλα το έτος 1942-3 ανερχόταν στις 8 λίρες και 3 σελίνια. Ο μέσος όρος εσοδείας ανερχόταν στις 30-35 οκάδες και το κόστος για 30 οκάδες υπολογιζόταν στα 5 σελίνια και 4 γρόσια, ενώ για τις 35 οκάδες στα 4 σελίνια και 8 γρόσια. Βλ. SA1/1093/1941/1, Cost of production of yellow leaf tobacco per Government donum, 19 Ιανουαρίου 1943.

Έξοδα		Κόστος
Καλλιέργεια (τρία οργώματα)		£2.00
Σπόρος		£2.00
Φύτεμα	8 γυναίκες ανά 4 σελίνια	£2.12.0
	1 άνδρας στα 6 σελίνια	
	1 ζώο στα 2 σελίνια,	
	1 όργωμα στα 12 σελίνια	
Βοτάνισμα	8 γυναίκες ανά 4 σελίνια	£1.12.0
Μάζεμα και πέρασμα των φύλων στον σπάγκο:	12 γυναίκες ανά 4 σελίνια	£2.8.0
Μεταφορά:	4 ζώα στα 2 σελίνια	£0.8.0
Αποξήρανση:	6 γυναίκες στα 4 σελίνια	£1.4.0
Ενοίκιο		£1.0.0
Σύνολο:		£13.4.0

Επιπλέον, ζητούσαν η Κυβέρνηση να διασφαλίσει τις απαραίτητες αγορές για πώληση του καπνού και σε περίπτωση που η προσφερόμενη τιμή ήταν χαμηλότερη από 9 σελίνια, να αναλάβει να επιχορηγήσει τη διαφορά. Άλλωστε, η παραγωγή του έτους ήταν 15 – 20% λιγότερη από αυτή της προηγούμενης χρονιάς, αλλά και πάλι ήταν αδύνατη η απορρόφηση της από την εγχώρια αγορά. Έτσι, η εξαγωγή συγκεκριμένων ποσοτήτων από την παραγωγή ήταν αναγκαία.

Στα αιτήματα της Παγκύπριας Ένωσης Καπνοπαραγωγών, η οποία χαρακτηριζόταν ως όργανο του Α.Κ.Ε.Λ. απάντησε ο Διοικητής Αμμοχώστου, υπενθυμίζοντάς την ανακοίνωση της Κυβέρνησης, η οποία δημοσιεύτηκε στον τύπο στις 28 Δεκεμβρίου 1943, σύμφωνα με την οποία η Κυβέρνηση δεν θα παρενέβαινε για να ρυθμίσει την τιμή πώλησης της εσοδείας του έτους 1944.¹¹⁸⁹ Βέβαια, η απάντηση αυτή χαρακτηρίστηκε από τους καπνοπαραγωγούς ως εχθρική στάση έναντι στα αιτήματα της τάξης τους και για αυτό ζήτησαν να έχουν απευθείας συνάντηση με τον Αποικιακό Γραμματέα.¹¹⁹⁰ Ωστόσο, για μία ακόμη φορά τα αιτήματά των καπνοπαραγωγών χαρακτηρίστηκαν ως παράλογα, τα οποία πολύ δύσκολα θα μπορούσαν να ικανοποιηθούν, ενώ όπως υποδείχθηκε από τον Διοικητή Αμμοχώστου η τάξη αυτή επηρεαζόταν αρνητικά από τις παρεμβάσεις εχθρικών οργανώσεων όπως του Α.Κ.Ε.Λ.¹¹⁹¹ Επομένως, εξαιτίας των αλλαγών που συνέβαιναν την περίοδο αυτή, καθώς πλησίαζε το τέλος του πολέμου, ήταν πολύ δύσκολο να καθοριστεί μία συγκεκριμένη

¹¹⁸⁹ SA1/1093/1941/2, Επιστολή Διοικητή Αμμοχώστου προς Αποικιακό Γραμματέα, 4 Οκτωβρίου 1944.

¹¹⁹⁰ SA1/1093/1941/2, Επιστολή από την Παγκύπρια Ένωση Καπνοπαραγωγών προς Αποικιακό Γραμματέα, 21 Σεπτεμβρίου 1944.

¹¹⁹¹ SA1/1093/1941/2, Επιστολή Διοικητή Αμμοχώστου προς Αποικιακό Γραμματέα, 4 Οκτωβρίου 1944.

πολιτική. Έτσι, εκτιμούσε πως θα ήταν προτιμότερο και ευεργετικότερο να αφήνονταν οι καπνοπαραγωγοί ελεύθεροι να επιλύσουν μόνοι τους τα προβλήματά τους. Αυτό που θα έπρεπε μονάχα να διασφαλιστεί ήταν ότι μετά τη λήξη του πολέμου να αποφευχθεί η αντικατάσταση του κυπριακού καπνού από τον Μακεδονικό στην κάλυψη των αναγκών της εγχώριας καπνοβιομηχανίας. Ωστόσο, για το θέμα αυτό θα έπρεπε να ληφθούν τα κατάλληλα μέτρα, τα οποία θα έπρεπε να συμβαδίζουν με τις εξελίξεις που θα επικρατούσαν στην αγορά.

Η απάντηση του Διοικητή Αμμοχώστου μπορεί να χαρακτηρίστηκε ως εχθρική από τους καπνοκαλλιεργητές, επειδή καμία ενέργεια δεν λαμβανόταν υπέρ τους, ώστε να ρυθμιστεί η τιμή πώλησης του καπνού σε τέτοιο επίπεδο, για να ανταποκρίνεται στα έξοδα της παραγωγής, αλλά και στο κόστος ζωής. Εντούτοις, είχε εντοπιστεί από τον ίδιο η πολιτική των παρεμβάσεων που γινόταν από τις πολιτικές οργανώσεις, οι οποίες όμως δεν άνηκαν μόνο στην «αριστερή» παράταξη, αλλά και στη «δεξιά». Χαρακτηριστικό παράδειγμα ήταν οι εξαγγελίες της Π.Ε.Κ., η οποία τόνιζε ότι κανένα μέλος της *«να μη καπνίζει άλλα τσιγάρα εκτός από της καπνοβιομηχανίας «Τσολακόδη-Τζέτζα»*, η οποία προμηθεύεται τα καπνά της *μόνον από την Πέκ»*, όπως επίσης ενημέρωνε ότι *«εδόθησαν αυστηραί οδηγίαι εις όλους τους Πεκκιστάς καφετζήδες να μη αγοράζουν και εκθέτουν προς πώλησιν προϊόντα κομμουνιστικής ή συνοδοιποριακής κατασκευής και όπως μη πωλούν τσιγάρα εκτός του καπνεργοστασίου «Τσολακίδη-Τζέτζα»*.¹¹⁹² Ήταν σαφές, λοιπόν, ότι οι πολιτικές παρεμβάσεις στις τάξεις των καπνοκαλλιεργητών ήταν ρητές και καταφανείς. Παρόλα αυτά, όμως, όπως διαφάνηκε, τα προβλήματα που αντιμετώπιζαν ήταν κοινά, όπως και ταυτόσημα ήταν και τα αιτήματά τους προς τη βρετανική διοίκηση, καθώς και οι στόχοι τους για καλύτερευση του βίου τους, από όποια οργάνωση κι αν εκφράζονταν και υποβάλλονταν.

¹¹⁹² Έθνος, Λευκωσία 13 Νοεμβρίου 1948.

Κεφάλαιο Έκτο: Ο Οργανισμός Εμπορίας του Καπνού

Η κατάσταση του τομέα στις απαρχές της δεκαετίας του 1950

*«Επειδή η πλειοψηφία των παραγωγών είναι μικροκαλλιεργητές [...] δεν παράγουν αρκετή ποσότητα φύλλου που να τους επιτρέπει να παρασκευάζουν αρκετή για οποιαδήποτε κατηγορία ακόμη και εάν κατηγοριοποιούν το φύλλο σωστά, το οποίο και αμφιβάλλω. Σε κάποιες περιφέρειες υπάρχει σε κάποιο βαθμό συνεργασία μέσω των ενώσεων των καλλιεργητών και το φύλλο κατηγοριοποιείται, δεματοποιείται και αποθηκεύεται από τους παραγωγούς, αλλά γενικά δεν υπάρχουν τα μέσα όπου ο καλλιεργητής μπορεί να έχει το φύλλο του κατηγοριοποιημένο και δεματοποιημένο πριν από την πώλησή του στους εμπόρους ή πριν από την αποθήκευσή τους στις αποθήκες του Τελωνείου, το οποίο είναι υποχρεωτικό μέχρι μια συγκεκριμένη ημερομηνία. Για αυτό, ο καλλιεργητής προσπαθεί να πωλήσει το μη κατηγοριοποιημένο φύλλο του στους εμπόρους όσο το δυνατό πιο σύντομα, αλλά οι έμποροι αγοράζουν το φύλλο όπως και όταν το απαιτούν για να ικανοποιήσουν τις παραγγελίες τους».*¹¹⁹³

Γεωγραφικά η καπνοκαλλιέργεια περιορίστηκε με το πέρασμα των χρόνων κυρίως στην επαρχία Αμμοχώστου και ειδικότερα στην περιοχή της Καρπασίας, αλλά μικρές ποσότητες συνεχίστηκαν να καλλιεργούνται τόσο στην Κερύνεια όσο και στο Λευκόνοικο. Στις υπόλοιπες περιοχές η καπνοκαλλιέργεια ήταν ελάχιστη που δεν θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως καλλιέργεια για βιοπορισμό. Οι Βρετανοί, άλλωστε, θεωρούσαν ότι η παραγωγή αυτή είχε ως σκοπό την παράνομη ιδιωτική κατανάλωση.¹¹⁹⁴ Σχετικά με τους τύπους καπνού που καλλιεργούνταν, τα κίτρινα καπνά και τα καπνά Λατάκιας ή καπνισμένα καπνά συνεχίστηκαν να έχουν την κυρίαρχη θέση, με τα πρώτα να αποτελούν το σημαντικότερο μέρος.¹¹⁹⁵

Παρά το πέρασμα των χρόνων, η καπνοκαλλιέργεια χαρακτηριζόταν κυρίως από τις αυξομειώσεις στην απόδοση της παραγωγής και τη χαμηλή ποιότητα του καπνού, αφού δεν είχε χαρακτηριστική γεύση, άρωμα, υφή, χρώμα και καλή καύση. Τα δύο αυτά χαρακτηριστικά παρουσιάζονται σχεδόν

¹¹⁹³ G. Corbett, στο ίδιο, σ. 19.

¹¹⁹⁴ SA1/481/1948/2, Γεωργικός Λειτουργό για τον καπνό προς Διευθυντή Γεωργίας, 30 Μαρτίου 1950.

¹¹⁹⁵ SA1/481/1948/5, Notes on the Cyprus Tobacco Industry by Director of Commerce and Industry, Ιούνιος 1958.

σε όλες τις αναφορές για τον τομέα, και παράλληλα, συνοδεύονταν με την επισήμανση για την ανάγκη που υπήρχε για καλυτέρευση της ποιότητας. Η ποιότητα του παραγόμενου καπνού ήταν το κορυφαίο ζήτημα, το οποίο απασχολούσε τόσο τη βρετανική διοίκηση, όσο και τους ίδιους τους καπνοκαλλιεργητές, γιατί μόνο με τη βελτίωση του προϊόντος ο τομέας θα μπορούσε να καταστεί ανταγωνιστικός και βιώσιμος και τα κυπριακά καπνά να αποκτήσουν φήμη στην εξωτερική αγορά. Η χαμηλή ποιότητα που συχνά χαρακτήριζε τα καπνά οφειλόταν, όπως επισήμαιναν οι ειδικοί, κυρίως στο έδαφος και στο κλίμα της Κύπρου, οι οποίοι αποτελούσαν αναλλοίωτους παράγοντες, καθώς και στη μη σωστή καλλιέργεια και επεξεργασία του προϊόντος. Ωστόσο, οι καλλιεργητές θεωρούσαν ότι δεν λάμβαναν επαρκή καθοδήγηση στην τέχνη της αποξήρανσης και επεξεργασίας του καπνού από τους ειδικούς και τους καπνοδιδάσκαλους, οι οποίοι προσλαμβάνονταν από το Τμήμα Γεωργίας και συνεπώς, το ζήτημα αυτό αποτελούσε συχνά θέμα συζήτησης και υποβαλλόταν τακτικά ως αίτημα από τους παραγωγούς. Βέβαια, η βρετανική διοίκηση, ως αντιστάθμισμα προς αυτή την επίκριση, προέκρινε ότι οι ίδιοι οι καλλιεργητές επιδείκνυαν μειωμένο κίνητρο και αδιαφορία για να ανεβάσουν τα επίπεδα της παραγωγής τους, ενώ η καθοδήγηση και η βοήθεια που τους παρεχόταν ήταν αρκετά ικανοποιητική.

Η αδιάφορη αυτή στάση, όπως την εκλάμβαναν οι αξιωματούχοι της βρετανικής διοίκησης, προέκυπτε λόγω της δύσκολης κατάστασης στην οποία βρίσκονταν οι καλλιεργητές. Σε ένα από τα υπομνήματα διαμαρτυρίας, το οποίο υποβλήθηκε από 95 καπνοκαλλιεργητές από το Ριζοκάρπασο τον Ιούλιο 1952, παρουσιάζεται να αναγνώριζαν ότι οι δυσκολίες που αντιμετώπιζαν για τη διάθεση του καπνού τους οφείλονταν στα ανεπαρκή μέσα, τα οποία διέθεταν για την εξασφάλιση επιλεγμένων σπόρων, στην ατελή διαδικασία της αποξήρανσης, συσκευασίας και αποθήκευσης, όπως και στην έλλειψη εμπειρίας από πλευράς τους.¹¹⁹⁶ Οι συνθήκες αυτές ήταν που τους ανάγκαζαν να μην επεξεργάζονται και να αποθηκεύουν σωστά τον καπνό τους και όχι επειδή ήταν αδιάφοροι. Αυτό, άλλωστε, κατέστρεφε ακόμη και την καλής ποιότητας παραγωγή και μείωνε την εμπορική της αξία. Η δύσκολη αυτή κατάσταση των καπνοκαλλιεργητών επιτεινόταν από τις ενέργειες των εμπόρων, οι οποίοι εκμεταλλεύονταν την αδυναμία τους να διατηρήσουν και να πωλήσουν τον καπνό τους σωστά επεξεργασμένο και τους προσέφεραν τιμές που δεν ανταποκρίνονταν στην αξία του προϊόντος. Οι τιμές που αγόραζαν τον καπνό οι έμποροι ήταν πάντοτε χαμηλότερες από τις τιμές που θα μπορούσε να εξασφαλίσει ο κυπριακός καπνός, αφού αξιολογούσαν την ποιότητά του όπως τους βόλευε και αφαιρούσαν ένα ποσοστό από το βάρος που αγόραζαν, το οποίο έφτανε μέχρι το 25-30%.¹¹⁹⁷ Επιπρόσθετα, οι καπνοκαλλιεργητές θεωρούσαν πως η Κυβέρνηση ήταν παντελώς αδιάφορη προς τα προβλήματά τους. Δεν ενδιαφερόταν να πάρει οποιαδήποτε μέτρα και να υιοθετήσει πολιτική, η οποία θα βοηθούσε και θα έδινε λύσεις στις

¹¹⁹⁶ SA1/1994/1950, 95 καπνοκαλλιεργητές από το Ριζοκάρπασο προς Αποικιακό Γραμματέα, 7 Ιουλίου 1952.

¹¹⁹⁷ Στο ίδιο.

ελλείψεις που υπήρχαν στον τομέα.¹¹⁹⁸ Έτσι, οι καπνοκαλλιεργητές παρέμεναν αβοήθητοι να αντιμετωπίσουν τα τόσα προβλήματα και συνέχιζαν να ζουν σε συνθήκες φτώχειας και μιζέριας, μη μπορώντας να προσφέρουν τα απαραίτητα στις οικογένειές τους. Οι άντρες των οικογενειών αναγκάζονταν να μεταναστεύσουν στο εξωτερικό για να εξασφαλίσουν καλύτερες συνθήκες, ενώ οι περισσότερες γυναίκες δούλευαν στις καπναποθήκες σε «απάνθρωπες συνθήκες».¹¹⁹⁹

Ωστόσο, παρά τα προβλήματα που είχαν να αντιμετωπίσουν οι καλλιεργητές, ο τομέας παρουσιαζόταν να έχει θετικό πρόσημο στην ανάπτυξη λίγο πριν τις αρχές της τελευταίας δεκαετίας της βρετανικής κατοχής. Συγκεκριμένα, το 1949 παρουσιάζεται αρκετά βελτιωμένος σε σύγκριση με την αμέσως προηγούμενη χρονιά, αφού η παραγωγή όλων των τύπων καπνού ήταν αυξημένη, ενώ η παραγωγή του καπνισμένου καπνού ήταν δεκαπλάσια από τα προηγούμενα χρόνια, χωρίς όμως να μπορεί να χαρακτηριστεί ως καλής ποιότητας, με αποτέλεσμα να μην είναι δυνατή η εξασφάλιση υψηλής τιμής ή η εξεύρεση αγοράς για τη διάθεσή της.¹²⁰⁰ Τη χρονιά αυτή είχαν καλλιεργηθεί τόσο καπνά άνυδρα, όσο και με ύδρευση και είχαν αποξηρανθεί, είτε στον ήλιο (sun-cured), είτε σε ειδικά ξηραντήρια (flue-cured). Σχετικά με τα καπνά flue-cured, αυτά δεν κατορθώθηκε να είναι καλής ποιότητας, ενώ αυτά που προέρχονταν από την άνυδρη καλλιέργεια ήταν ελάχιστα καλύτερα, τουλάχιστον όσον αφορούσε στο χρώμα τους. Τα καπνά sun-cured ήταν πιο βελτιωμένα, αλλά εξίσου χαμηλής ποιότητας. Αναφορικά με την καλλιέργεια καπνών Βιρτζίνια αυτή περιοριζόταν στην κοινότητα Βασίλι της επαρχίας Αμμοχώστου, αφού οι καπνοκαλλιεργητές είχαν αναλάβει την παραγωγή τους μετά από συμφωνία που είχαν κάνει με συγκεκριμένους παραγωγούς και εμπόρους.¹²⁰¹ Η θετική αυτή εξέλιξη που παρουσιαζόταν στην παραγωγή στις παραμονές της δεκαετίας του 1950 συνεχίστηκε και τα επόμενα χρόνια, αφού η καπνοκαλλιέργεια σημείωσε σημαντική αύξηση σε σύγκριση με την παραγωγή των προηγούμενων ετών. Η μέση εσοδεία από το 1951 – 1954 υπολογιζόταν στις 613,181 οκάδες.¹²⁰²

¹¹⁹⁸ Στο ίδιο.

¹¹⁹⁹ Στο ίδιο.

¹²⁰⁰ SA1/481/1948/2, Γεωργικός Λειτουργό για τον καπνό προς Διευθυντή Γεωργίας, 30 Μαρτίου 1950.

¹²⁰¹ Στο ίδιο.

¹²⁰² SA1/481/1948/4, Επιστολή από Οικονομικό Γραμματέα προς Διευθυντή Γεωργίας, Επίτροπο Ανάπτυξης Συνεργατισμού, Ελεγκτή Τελωνείων και Ειδικών Φόρων Κατανάλωσης, Διοικητή Αμμοχώστου, 17 Ιανουαρίου 1956.

Πίνακας 29: Καλλιεργήσιμη έκταση και παραγωγή καπνού, 1947 - 1954					
Έτος	Καλλιεργήσιμη Έκταση	Παραγωγή (οκάδες)			Σύνολο
		Κίτρινο Φύλλο	Καπνισμένο Φύλλο	Βιρτζίνια	
1947	65,98	240,500	53,800	500	294,800
1948	6,847	320,800	6,600	--	327,400
1949	7,570	357,700	69,100	11,100	437,900
1950	10,048	459,500	177,100	2,900	639,500
1951	13,700	559,300	220,300	--	779,600
1952	12,367	486,300	127,700	--	614,000
1953	7,360	320,700	100,000	3,200	423,900
1954	13,852	512,300	83,900	--	596,200

Πηγή: SA1/481/1948/4, Επιστολή από Οικονομικό Γραμματέα προς Διευθυντή Γεωργίας, Επίτροπο Ανάπτυξης Συνεργατισμού, Ελεγκτή Τελωνείων και Ειδικών Φόρων Κατανάλωσης, Διοικητή Αμμοχώστου, 17 Ιανουαρίου 1956.

Η εξαγωγή καπνού το 1949 ανερχόταν στις 267.560 οκάδες και αναλογούσε σε έσοδα £55.868, ενώ σε σύγκριση με το προηγούμενο έτος παρουσιάστηκε μείωση κατά 121.960 οκάδες και αντίστοιχα σε έσοδα κατά £39.630. Σχεδόν το ½ των εξαγωγών είχαν γίνει προς την αγορά του Ηνωμένου Βασιλείου, ενώ ταυτόχρονα είχαν μειωθεί σημαντικά οι εξαγωγές προς την Αίγυπτο και τη Φινλανδία. Εντούτοις, όμως, την ίδια χρονιά είχε καταγραφεί το μεγαλύτερο ποσοστό εξαγωγών καπνισμένου καπνού στις Η.Π.Α., που αποτελούσε πολύ αξιόλογο στοιχείο αναφοράς.¹²⁰³ Μικρές ποσότητες είχαν γίνει εξαγωγή το 1937 και 1938 όπως και 1945. Σημαντικό είναι να αναφερθεί ότι στις αρχές του 1950 είχε επισκεφθεί την Κύπρο ένας έμπορος, με σκοπό να αγοράσει καπνισμένο καπνό για την αμερικανική αγορά και είχε ενημερώσει τον Διευθυντή Γεωργίας ότι εάν υπήρχε καλή παραγωγή τέτοιου καπνού θα μπορούσαν οι αγορές του να αυξάνονταν κατά 1.000.000 λίβρες τον χρόνο.¹²⁰⁴ Η Κύπρος είχε καταστεί ενδιαφέρουσα αγορά σε σύγκριση με τη Συρία εξαιτίας της ευνοϊκής συναλλαγματικής ισοτιμίας που οφειλόταν στην υποτίμηση της αγγλικής λίρας, όπως επίσης και στη δυνατότητα που είχε να παράγει καπνό ισάξιας ποιότητας. Έτσι, φαίνεται πως υπήρχε η κατάλληλη ευκαιρία για να αποκτήσει μόνιμη θέση στην αμερικανική αγορά, αφού ήταν ιδιαίτερα επιτακτική η ανάγκη για εξαγωγές σε χώρες, όπου οι συναλλαγές γίνονταν σε δολάριο.

¹²⁰³ SA1/481/1948/2, Γεωργικός Λειτουργός για τον καπνό προς Διευθυντή Γεωργίας, 30 Μαρτίου 1950.

¹²⁰⁴ Στο ίδιο.

Πίνακας 30: Ποσότητα εξαγωγών καπνού σε οκάδες. Τα στοιχεία για το έτος 1937 συμπεριλήφθηκαν ώστε να παρουσιάσουν την κατάσταση στις εξαγωγές πριν από τον πόλεμο					
Χώρα εξαγωγής	1949		Σύνολο		
	Κίτρινο Φύλλο καπνού	Καπνισμένος καπνός	1949	1948	1937
Ηνωμένο Βασίλειο	79,920	42,280	112,200	62,050	94,920
Τσεχοσλοβακία	31,240	--	31,240	--	--
Αίγυπτος	84,840	80	84,920	194,520	40
Φινλανδία	3,960	--	3,960	128,520	--
Ιταλία	5,560	--	5,560	--	--
Η.Π.Α	--	17,040	17,040	--	560
Άλλες χώρες	280	2,360	2,640	4,440	14,040
Σύνολο	205,800	61,760	267,560	389,520	109,560

Πηγή: SA1/481/1948/2, Γεωργικός Λειτουργός για τον καπνό προς Διευθυντή Γεωργίας, 30 Μαρτίου 1950.

Πίνακας 31: Αξία εξαγωγών καπνού σε αγγλικές λίρες. Τα στοιχεία για το έτος 1937 συμπεριλήφθηκαν ώστε να παρουσιάσουν την κατάσταση στις εξαγωγές πριν από τον πόλεμο					
Χώρα εξαγωγής	1949		Σύνολο		
	Κίτρινο Φύλλο καπνού	Καπνισμένος καπνός	1949	1948	1937
Ηνωμένο Βασίλειο	16,662	5,541	22,162	12,131	8,339
Τσεχοσλοβακία	7,813	--	7,813	--	--
Αίγυπτος	20,237	7	20,244	50,165	3
Φινλανδία	908	--	908	32,131	--
Ιταλία	1,393	--	1,393	--	--
Η.Π.Α	--	2,890	2,890	--	36
Άλλες χώρες	67	390	457	1,071	1,223
Σύνολο	£47,040	£8,828	£55,868	£95,498	£9,601

Πηγή: SA1/481/1948/2, Γεωργικός Λειτουργός για τον καπνό προς Διευθυντή Γεωργίας, 30 Μαρτίου 1950.

Πίνακας 32: Ο μέσος όρος αξίας εξαγωγών ανά οκά		
Έτος	Κίτρινο Φύλλο καπνού (γρόσια)	Καπνισμένος καπνός (γρόσια)
1949	41,1	25,7
1948	45,9	32,6
1937	18	12,8

Πηγή: SA1/481/1948/2, Γεωργικός Λειτουργός για τον καπνό προς Διευθυντή Γεωργίας, 30 Μαρτίου 1950.

Πίνακας 33: Ποσότητα και αξία εισαγόμενου καπνού		
Έτος	Οκάδες	Αξία
1947	82.224	£48.471
1948	132.246	£79.990
1949	142.871	£69.111

Πηγή: SA1/481/1948/2, Γεωργικός Λειτουργός για τον καπνό προς Διευθυντή Γεωργίας, 30 Μαρτίου 1950.

Ταυτόχρονα, εξίσου βελτιωμένη παρουσιαζόταν και η κατάσταση στις εισαγωγές καπνού για παρασκευή τσιγάρων, αφού ήταν μεγαλύτερες σε σύγκριση με την προηγούμενη χρονιά και παρουσιαζόταν αυξητική τάση. Αυτό, όμως, σήμαινε ότι θα επανερχόταν η κατάσταση που επικρατούσε στις κυπριακές καπνοβιομηχανίες πριν την έναρξη του πολέμου, όπου το 90% του καπνού που χρησιμοποιούνταν ήταν εισαγόμενος από τον οποίο το μεγαλύτερο μέρος, κατά τα τελευταία τρία χρόνια, ήταν καπνά Βιρτζίνια.¹²⁰⁵ Συνεπώς, αν και οι κυπριακές καπνοβιομηχανίες αύξησαν τη συνολική ποσότητα του καπνού που αγόραζαν, σταδιακά άρχισαν να μειώνουν στα χαρμάνια τους τη χρήση εγχώριων καπνών. Συγκεκριμένα, το ποσοστό εγχώριου καπνού που χρησιμοποιήθηκε στην παραγωγή τσιγάρων το 1947 ανερχόταν στο 59%, γεγονός που τα καθιστούσε κατά το ήμισυ κυπριακά τσιγάρα. Το επόμενο έτος το ποσοστό αυτό έπεσε στο 39% και το 1949 έφτασε στο 30%.¹²⁰⁶ Ήταν φανερό πως στο εξής οι Κύπριοι καπνοκαλλιεργητές θα έπρεπε να προσανατολιστούν στην εξεύρεση ξένων αγορών για να πωλήσουν την παραγωγή τους.

¹²⁰⁵ Στο ίδιο.

¹²⁰⁶ Στο ίδιο.

Πίνακας 34: Ποσότητα και αξία εισαγόμενων καπνών Βιρτζίνια και Ανατολικών καπνών				
	Καπνός Βιρτζίνια		Ανατολικός Καπνός	
Έτος	Οκάδες	Αξία	Οκάδες	Αξία
1947	51,697	£28,203	30,657	£20,271
1948	85,014	£49,924	47,232	£30,066
1949	129,739	£69,111	12,832	£5,641

Πηγή: SA1/481/1948/2, Γεωργικός Λειτουργός για τον καπνό προς Διευθυντή Γεωργίας, 30 Μαρτίου 1950.

Πίνακας 35: Ποσότητα εισαγόμενου και εγχώριου καπνού που χρησιμοποιήθηκε από τους καπνοβιομήχανους			
Έτος	Εισαγόμενος καπνός	Εγχώριος καπνός	Σύνολο
1947	68,046	97,682	165,728
1948	131,730	83,727	215,457
1949	158,634	68,364	226,998

Πηγή: SA1/481/1948/2, Γεωργικός Λειτουργός για τον καπνό προς Διευθυντή Γεωργίας, 30 Μαρτίου 1950.

Πίνακας 36: Ποσότητα και αξία εισαγόμενων τσιγάρων		
Έτος	Βάρος	Αξία
1947	263,726	£396,434
1948	136,519	£200,412
1949	99,369	£145,515

Πηγή: SA1/481/1948/2, Γεωργικός Λειτουργός για τον καπνό προς Διευθυντή Γεωργίας, 30 Μαρτίου 1950.

Αντιστρόφως ανάλογη των εισαγωγών καπνού ήταν η κατάσταση στις εισαγωγές τσιγάρων, αφού τα τελευταία αυτά τρία χρόνια ήταν σταδιακά μειωμένες. Βέβαια, η μείωση στις εισαγωγές τσιγάρων, όπως και γενικότερα η μείωση στην κατανάλωση του καπνού επέφερε μείωση στα φορολογικά έσοδα, η οποία το 1949 σε σύγκριση με το αμέσως προηγούμενο έτος υπολογίστηκε στις £146.662. Σημαντικό όμως είναι να επισημανθεί ότι το 1948 ήταν ένα πολύ καλό έτος, γιατί τον Ιανουάριο είχαν αυξηθεί οι φορολογικοί δασμοί, δηλαδή ο εισαγωγικός δασμός και φόρος κατανάλωσης (ταινίες ασφαλείας). Συγκεκριμένα, για κάθε οκά εγχώριου βιομηχανοποιημένου καπνού επιβλήθηκε δασμός £3.2.8, για κάθε οκά εισαγόμενων τσιγάρων και πούρων £4.0.8 (δασμός προτιμήσεως) και £4.8.0 (γενικός δασμός) και για κάθε οκά εισαγόμενου μη βιομηχανοποιημένου καπνού £0.4.0 (δασμός προτιμήσεως) και £0.5.0 (γενικός δασμός).¹²⁰⁷ Σε σύγκριση με τους δασμούς

¹²⁰⁷ *Ανεξάρτητος*, 3 Ιανουαρίου 1948: Όπως εξηγείται στο άρθρο η αύξηση των δασμών επί της εγχώριας παραγωγής τσιγάρων θεωρήθηκε από τις κυπριακές καπνοβιομηχανίες ως πολύ σοβαρό πλήγμα, όχι μόνο

που ίσχυαν μέχρι τότε για τον εγχώριο βιομηχανοποιημένο καπνό επήλθε αύξηση £1.8.5 την οκά, αφού ο προηγούμενος δασμός ανερχόταν στις £1.14.3, ενώ η ανάλογη αύξηση επί των εισαγόμενων τσιγάρων ανήλθε σε £1.12.4 και για τον βιομηχανοποιημένο καπνό £1.3.3. Συνεπώς, η αύξηση για τα εισαγόμενα τσιγάρα ανήλθε στο 60% (γενικός δασμός) και για τα εγχώρια στο 83%.¹²⁰⁸

Η αύξηση στον εισαγωγικό δασμό των τσιγάρων επέφερε αύξηση στον καπνό (εισαγόμενο και εγχώριο) που απορροφήθηκε από τα καπνεργοστάσια κατά 61.000 οκάδες σε σχέση με το 1947. Επίσης, η αύξηση στην κατανάλωση καπνού οδήγησε σε αύξηση των εσόδων από τον φόρο κατανάλωσης, η οποία ανήλθε στις £407.000 σε περίοδο δύο ετών (1947-1948).¹²⁰⁹ Τα έσοδα από τον καπνό συνέχισαν να αποτελούν σημαντικότατο ζήτημα για τα οικονομικά του νησιού και παρουσιαζόταν με τη έναρξη της νέας δεκαετίας να καταγράφουν αύξηση.¹²¹⁰ Βέβαια, αυτό οφειλόταν και στον πολύ καλό έλεγχο που πραγματοποιούνταν στα εργοστάσια, όπως επίσης και στα λιμάνια για τον εισαγόμενο καπνό.

Πίνακας 37: Κατανάλωση καπνού ανά κεφαλή πληθυσμού και τα έσοδα από τον καπνό με εξαίρεση τον καπνό εισπνοής και το τουμπεκί. Το έτος 1938 συμπεριλήφθηκε για σκοπούς σύγκρισης με την προπολεμική κατάσταση.					
Έτος	Πληθυσμός	Ποσότητα Καπνού		Έσοδα από τον καπνό	
		Οκάδες	Ανά κεφαλή	Σύνολο (£)	Ανά κεφαλή
1938	376	224,481	0,59	154,490	0,41
1947	451	429,454	0,95	1,025,293	2,27
1948	462	351,976	0,76	1,344,725	2,9
1949	472	326,237	0,69	1,198,063	2,5

Πηγή: SA1/481/1948/2, Γεωργικός Λειτουργός για τον καπνό προς Διευθυντή Γεωργίας, 30 Μαρτίου 1950.

γιατί εκλήφθηκε ως πολύ βαριά, αλλά και γιατί, αντί να προστατευτεί, τέθηκε σε δεύτερη μοίρα σε σύγκριση με τα εισαγόμενα τσιγάρα. Η επιβληθείσα φορολογία παρουσιαζόταν μεν υψηλότερη, αλλά ουσιαστικά ήταν χαμηλότερη, αφού η φορολογία αφορούσε όχι το κάθε πακέτο αλλά την οκά. Οι Κύπριοι καπνοβιομήχανοι ήταν υποχρεωμένοι να παρασκευάζουν πακέτα ορισμένου βάρους (8 δράμια), περιορισμός που δεν ίσχυε για τις ξένες καπνοβιομηχανίες, οι οποίες παρήγαγαν πακέτα των 6 ½ δραμιών. Συγκεκριμένα, μια οκά εγχώριων τσιγάρων είχε μόνο 50 πακέτα, ενώ μια οκά εισαγόμενων είχε 58-62 πακέτα. Έτσι, η διαφορά των 8-12 πακέτων κάλυπτε τη μικρή διαφορά στην επιβληθείσα φορολογία, αφού ο δασμός στα εισαγόμενα τσιγάρα ανερχόταν στα 5 γρόσια το πακέτο, ενώ στα εγχώρια η αύξηση υπερέβαινε τα 5 γρόσια το πακέτο.

¹²⁰⁸ SA1/481/1948/2, Γεωργικός Λειτουργός για τον καπνό προς τον Διευθυντή Γεωργίας, 30 Μαρτίου 1950. Η % αύξηση (i) για τον εγχώριο βιομηχανοποιημένο καπνό υπολογίζεται: (£1.8.5 είναι 257 γρόσια και £1.14.3 είναι 309 γρόσια) $(257 \times 100) \div 309 = 83\%$, (ii) για τα εισαγόμενα τσιγάρα (£1.12.4 είναι 292 γρόσια και ο προηγούμενος δασμός ήταν 500 γρόσια (£4.8.0 είναι 792 γρόσια από τα οποία αφαιρείται η αύξηση των 292 γροσιών) $(292 \times 100) \div 500 = 58.4\%$

¹²⁰⁹ Στο ίδιο.

¹²¹⁰ SA1/481/1948/4, Tobacco Revenue by Acting Collector of Custom and Excise, 31 Ιανουαρίου 1955.

Πίνακας 38: Έσοδα από τη φορολογία από τον καπνό (εισαγωγικός δασμός και φόρος κατανάλωσης) με εξαίρεση τον καπνό εισπνοής και τουμπεκί			
Εισαγωγικός Δασμός	1949	1948	1947
Ακατέργαστος	£35,534	£32,564	£23,748
Βιομηχανοποιημένοι	£2,762	£4,876	£2,774
Πούρα	£809	£1,222	£672
Τσιγάρα	£471,850	£649,931	£718,252
Σύνολο Εισαγωγικού Δασμού	£510,955	£688,593	£745,446
Φόρος κατανάλωσης	£687,108	£656,132	£279,847
Σύνολο εσόδων	£1,198,063	£1,344,725	£1,025,293

Πηγή: SA1/481/1948/2, Γεωργικός Λειτουργός για τον καπνό προς Διευθυντή Γεωργίας, 30 Μαρτίου 1950.

Πίνακας 39: Έσοδα από τη φορολογία από τον καπνό (εισαγωγικός δασμός και φόρος κατανάλωσης), όπως επίσης και το ποσοστό χρήσης κυπριακού καπνού από τα καπνεργοστάσια, 1950-1953				
Έτος	Σύνολο εισαγωγικού δασμού επί όλων των ειδών καπνού	Φόρος κατανάλωσης επί του βιομηχαν. κυπριακού καπνού	Σύνολο εσόδων από τον καπνό	Ποσοστό κυπριακού καπνού που χρησιμοποιούνταν από τους ντόπιους βιομήχανους
1950	£ 445,701	£ 773,269	£ 1,218,970	28,3 %
1951	£ 382,551	£ 887,127	£ 1,269,678	25,2 %
1952	£ 372,255	£ 944,387	£ 1,316,642	19,6 %
1953	£ 430,655	£ 1,030,280	£ 1,460,935	14,3 %

Πηγή: SA1/481/1948/2, Γεωργικός Λειτουργός για τον καπνό προς Διευθυντή Γεωργίας, 30 Μαρτίου 1950.

Ωστόσο, ο έλεγχος που επιβαλλόταν κατά την περίοδο καλλιέργειας και αποθήκευσης του καπνού κρινόταν από τις τελωνειακές αρχές ως μη ικανοποιητικός, γιατί άφηνε πολλές ευκαιρίες για παράνομες συναλλαγές, με αποτέλεσμα σημαντικό ποσοστό εσόδων να χάνεται. Αν και δεν μπορούσε να εκτιμηθεί πόσο μεγάλο ήταν το ποσό που χανόταν, ένδειξη αποτελούσε ότι κατά το 1953 είχαν πραγματοποιηθεί 189 κατασχέσεις εγχώριου καπνού, οι οποίες αφορούσαν από μικρές ποσότητες μέχρι και μεγαλύτερες ποσότητες, όπως των 16 οκάδων. Επιπλέον, μόνο πολύ λίγες περιπτώσεις, από όσες παρουσιαζόταν να υπάρχει παράνομη εμπορία και κατανάλωση καπνού κατάφεραν να αποδειχθούν, ενώ ακόμη και τότε, μόνο λίγη ποσότητα εντοπιζόταν. Μεγαλύτερης

κλίμακας παρατυπίες παρουσιάζονταν κατά διαστήματα, όταν εμφανίζονταν ελλείψεις σε χιλιάδες οκάδες στα αποθέματα των αδειούχων εμπόρων.

Το σύστημα ελέγχου που ίσχυε βάσει του καπνικού νόμου επέβαλλε την παρουσία 3 μόνιμων λειτουργών καπνού και 4 έως 5 εποχιακών προσωρινών λειτουργών, οι οποίοι ουσιαστικά λόγω του όγκου της εργασίας δεν μπορούσαν να ανταποκριθούν στα καθήκοντά τους. Οι λειτουργοί αυτοί αναλάμβαναν να καταγράφουν την παραγωγή και να εκδίδουν πιστοποιητικά για το βάρος και τη μετακίνηση του καπνού από τον καπναγρό στους παραγωγούς και ακολούθως στους εμπόρους. Έτσι, η αδυναμία στην επιβολή ελέγχου στον τόπο παραγωγής μπορούσε εύκολα να διαπιστωθεί, εάν ληφθεί υπόψη ότι υπήρχαν περίπου 3.000 αδειούχοι καλλιεργητές και περίπου 100 καπναποθήκες σκορπισμένες σε μεγάλη έκταση. Συγκεκριμένα, για να μπορέσει να αποθηκευθεί μία ποσότητα καπνού περίπου μισού εκατομμυρίου οκάδων, θα έπρεπε να υπάρχει μια τουλάχιστον μεγάλη καπναποθήκη στη Γιαλούσα και άλλες μικρότερες κοντά στις καπνοφυτείες, στα χωριά Ριζοκάρπασο, Λεονάρισσο, Άγιο Θεόδωρο και Λευκόνικο.¹²¹¹

Το παράνομο εμπόριο καπνού και τσιγάρων στην Κύπρο, όπως καταγράφηκε, απασχολούσε ανέκαθεν τη βρετανική διοίκηση. Συγκεκριμένα, το 1931 ο G. Mills σε αναφορά του προς τον Διευθυντή Γεωργίας, κατέγραφε πως ο τελωνειακός έλεγχος στην παραγωγή καπνού από τους λειτουργούς ήταν αρκετά χαλαρός και καθόλου συστηματικός στον χώρο παραγωγής.¹²¹² Την άποψη αυτή επιβεβαίωσε έρευνα που διεξήγαγε μία επίσημη επιτροπή για τον καπνό, η οποία τον Φεβρουάριο 1940 ανέφερε στον Κυβερνήτη πως είχε εκπλαγεί από την έκταση που είχε πάρει το παράνομο εμπόριο καπνού στον νησί.¹²¹³ Επιβεβαίωση των διαπιστώσεων αυτών αποτελούσε το γεγονός ότι το 1954 αποτράπηκε η προσπάθεια για λαθραία εισαγωγή στο νησί 5 εκατομμυρίων σιγαρόχαρτων, τα οποία εάν κατάφερναν να χρησιμοποιηθούν με εγχώριο καπνό θα επέφεραν ζημιές στα έσοδα της κυβέρνησης από τη φορολογία αξίας £5.000.¹²¹⁴ Επιπρόσθετα, η κατάσταση αυτή επιδρούσε αρνητικά και στις κυπριακές καπνοβιομηχανίες, οι οποίες έβλεπαν τις πωλήσεις τους μειωμένες.

Ως εκ τούτου, υπήρχε ανάγκη να επεξεργαστεί η Κυβέρνηση διάφορους τρόπους, ώστε να τροποποιηθεί ο έλεγχος επί της εγχώριας παραγωγής. Στις αρχές της δεκαετίας του 1950 είχε προταθεί από τη βρετανική διοίκηση σχέδιο για την ίδρυση ενός Οργανισμού για την παραγωγή και εμπορία του καπνού, βάσει του οποίου θα αγοραζόταν από το Διοικητικό του Συμβούλιο ολόκληρη η εσοδεία του έτους και θα συγκεντρωνόταν σε μια κεντρική αποθήκη. Η πρόταση αποτελούσε

¹²¹¹ SA1/481/1948/4, Εκτελών χρέη Ελεγκτή Τελωνείων και Ειδικών Φόρων Κατανάλωσης προς Γραμματέα Φυσικών Πόρων, 6 Μαΐου 1953.

¹²¹² SA1/481/1948/4, Tobacco Revenue by Acting Collector of Custom and Excise, 31 Ιανουαρίου 1955.

¹²¹³ Στο ίδιο.

¹²¹⁴ Στο ίδιο.

πιθανή λύση στο πρόβλημα. Εάν το σχέδιο αυτό εφαρμοζόταν, πέρα από τη βασική του επιδίωξη που θα ήταν η βελτίωση της ποιότητας της παραγωγής και η επακόλουθη αύξηση της αγοραστικής τιμής του καπνού, θα επιτυγχανόταν και ακόμη ένας σπουδαίος στόχος, η αύξηση δηλαδή των φορολογικών εσόδων μέσα από τον απόλυτα κεντρικό έλεγχο που θα ήταν ευκολότερο να επιβληθεί. Όπως ανέφερε χαρακτηριστικά ο Ελεγκτής των Τελωνείων και Ειδικών Φόρων Κατανάλωσης «*Η διοχέτευση όλου του καπνού σε ένα μικρό αριθμό ασφαλισμένων αποθηκών, αναμφίβολα θα επέφερε μεγαλύτερη βελτίωση σε σύγκριση με την παρούσα διασκορπισμένη αποθήκευση, η οποία καθιστά τον έλεγχο πολύ δύσκολο*».¹²¹⁵

Στις 7 Μαρτίου 1950 ο Κυβερνήτης της Κύπρου ανακοίνωσε το σχέδιο για την ίδρυση Οργανισμού Εμπορίας του Καπνού (Tobacco Marketing Organization) στο Εκτελεστικό Συμβούλιο, δηλώνοντας ότι αυτό ικανοποιούσε τη μεγαλύτερη μερίδα των καπνοκαλλιεργητών.¹²¹⁶ Συγκεκριμένα, για την ίδρυση του Οργανισμού είχε καταρτιστεί από τον Corbett σχέδιο με τον τίτλο, «*Σχέδιο για την παραγωγή και εμπορία του καπνού*» (Tobacco Production and Marketing Scheme), όσο και ένα προσχέδιο της νομοθεσίας, η οποία ήταν απαραίτητη για την ίδρυσή του.¹²¹⁷ Το προσχέδιο είχε εξεταστεί από επιτροπή η οποία αποτελείτο από τον Διευθυντή Γεωργίας, τον Ελεγκτή Τελωνείων και Ειδικών Φόρων Κατανάλωσης, τον Ελεγκτή Προμηθειών και τον Γενικό Ελεγκτή.¹²¹⁸

Η ίδρυση ενός τέτοιου οργανισμού αποτελούσε τη βασικότερη από τις εισηγήσεις του Corbett στην αναφορά του με τίτλο «*Cyprus Report on the yellow leaf tobacco industry and the possibility of cultivating Virginia tobacco in Cyprus*», την οποία συνέταξε το 1948, με σκοπό τη βελτίωση της ποιότητας του παραγόμενου κίτρινου καπνού. Στην αναφορά του υποδείκνυε ότι οι κύριες αιτίες για τη χαμηλή ποιότητα του κίτρινου καπνού ήταν η απουσία των κατάλληλων κλιματολογικών συνθηκών και η σύσταση του εδάφους, παράγοντες οι οποίοι αμφέβαλλε ότι μπορούσαν να ξεπεραστούν.¹²¹⁹ Το ίδιο ίσχυε, κατά την άποψή του, και για τα καπνά Βιρτζίνια, για τα οποία δεν εκτιμούσε πως μπορούσε να υπάρξει επιτυχής καλλιέργειά τους στην Κύπρο, γιατί εξίσου το κλίμα και το έδαφος ήταν ακατάλληλα, αφού το πρώτο ήταν πολύ άνυδρο και το δεύτερο πολύ βαρύ και αλκαλικό, ενώ το κόστος παραγωγής ιδιαίτερα υψηλό, το οποίο αυξανόταν ακόμη περισσότερο από τα κόστη του καυσίμου, που απαιτούνταν για τους φούρνους αποξήρανσης.¹²²⁰ Παρόλα αυτά, για τα κίτρινα καπνά έθεσε προς την Κυβέρνηση τις εξής τέσσερις εισηγήσεις, οι οποίες θα μπορούσαν να βελτιώσουν την ποιότητά τους.¹²²¹

¹²¹⁵ Στο ίδιο.

¹²¹⁶ SA1/481/1948/2, Στέφανος Πρωτοπαπός προς Κυβερνήτη της Κύπρου, 23 Μαρτίου 1950.

¹²¹⁷ SA1/481/1948/2, Διευθυντής Γεωργίας προς Αποικιακό Γραμματέα, 27 Ιουλίου 1950.

¹²¹⁸ SA1/481/1948/2, Κυβερνήτης προς Γραμματέα Αποικιών, 16 Ιανουαρίου 1951.

¹²¹⁹ G. Corbett, στο ίδιο, σ. 32.

¹²²⁰ Στο ίδιο, σ. 23.

¹²²¹ Στο ίδιο, σ. 33-34.

- (i) Την ίδρυση ενός ερευνητικού σταθμού, ώστε να αρχίσει η αναπαραγωγή κατάλληλων βλαστών καπνού, σύμφωνα με τις περιβαλλοντικές συνθήκες του τόπου, η διεξαγωγή πειραματικών καλλιεργειών και η παραγωγή «καθαρού» σπόρου. Για τον σκοπό αυτό, το Τμήμα Γεωργίας είχε ήδη παραλάβει «καθαρό» σπόρο πέντε ποικιλιών, δύο εξ αυτών από τη Νότια Αφρική.
- (ii) Την εκπαίδευση τριών λειτουργών για να διοριστούν ως καπνοδιδάσκαλοι. Οι λειτουργοί αυτοί γινόταν εισήγηση να σταλούν στην Ελλάδα και στην Τουρκία για ένα χρόνο, ώστε να εκπαιδευτούν στις μεθόδους παραγωγής και επεξεργασίας που εφαρμόζονταν στις δύο χώρες. Με αυτό τον τρόπο θα μπορούσαν να βοηθήσουν τους καλλιεργητές στη βελτίωση των μεθόδων συλλογής και ζύμωσης του καπνού τους.
- (iii) Την αύξηση των αρμοδιοτήτων του Διευθυντή Γεωργίας για να μπορεί να αρνηθεί την έκδοση αδειών καλλιέργειας σε γεωργούς που δεν ήταν συνεπείς, καθώς και να απαγορεύει την καλλιέργεια σε με κατάλληλες περιοχές. Επίσης, γεωργοί, οι οποίοι δεν κατάφεραν να παράξουν περισσότερες από 20 οκάδες κίτρινου καπνού ή 50 οκάδες καπνισμένου καπνού για κάθε σκάλα, η οποία καλλιεργούνταν, δεν θα έπρεπε να λαμβάνουν άδεια.
- (iv) Τέλος, στα μέτρα που πρότεινε ήταν και η δημιουργία Συνεργατικών Ενώσεων Εμπορίας (Cooperative Marketing Associations). Οι Συνεργατικές Ενώσεις θα έπρεπε να διαθέτουν κατάλληλες αποθήκες, να είναι σε θέση να κατηγοριοποιούν και να δεματοποιούν τον καπνό των καλλιεργητών και ακολούθως να τον αποθηκεύουν σε κατάλληλες συνθήκες για να διεξάγεται το στάδιο της ζύμωσης. Επίσης, θα έπρεπε να εργοδοτούν εξειδικευμένο προσωπικό ή να διαθέτουν εκπαιδευμένους λειτουργούς για να επιβλέπουν τις διαδικασίες. Τέτοιες Ενώσεις θα επέτρεπαν την εφαρμογή της τυποποίησης στην κατηγοριοποίηση και δεματοποίηση του καπνού, όπως επίσης θα επιτύγχαναν ένα καλύτερο έλεγχο επί της παραγωγής του καπνού. Ωστόσο, η ίδρυσή τους θα έπρεπε να συνοδεύεται από τις ανάλογες πρόνοιες για επιβολή μεγαλύτερου έλεγχου στην παραγωγή του καπνού, διαφορετικά πιθανότατα θα καλούνταν να αναλάβουν το περίσσευμα του καπνού, μετά την κάλυψη των απαιτήσεων της αγοράς, με επακόλουθη οικονομική ζημιά.

Μέχρι τότε, όπως ανέφερε ο Corbett, δεν υπήρχε οργανωμένο σύστημα εμπορίας των κίτρινων καπνών, ενώ ταυτόχρονα διαπίστωνε πως καμιά προσπάθεια δεν είχε γίνει για να τεθεί σε εφαρμογή ένα τέτοιο σύστημα, αν και οι καλλιεργητές είχαν εγείρει το θέμα της εμπορίας του καπνού σε διάφορες περιπτώσεις μέσω των Συνεργατικών Ενώσεων.¹²²² Πέρα από τα οφέλη που θα αποκόμιζαν οι καλλιεργητές, το ζήτημα της οργανωμένης εμπορίας θα έπρεπε να λάβει την προσοχή της Κυβέρνησης άμεσα, εάν θα υπήρχε οποιαδήποτε βελτίωση στην ποιότητα του καπνού, αφού μόνο ένας οργανισμός, ο οποίος θα ασχολούνταν με όλη την εσοδεία κάτω από μια έμπειρη

¹²²² Στο ίδιο, σ. 20.

επίβλεψη, μπορούσε να προσφέρει τις κατάλληλες εγκαταστάσεις που απαιτούνταν, δηλαδή σύγχρονες αποθήκες και εξοπλισμό. Συγκεκριμένα, έως τότε δεν υπήρχαν τα μέσα όπου τα δέματα του καπνού μπορούσαν να περάσουν τη διαδικασία της ζύμωσης κάτω από ελεγχόμενες συνθήκες και συνεπώς, με τη διαδικασία αυτή δεν ασχολούνταν οι καλλιεργητές. Επιπρόσθετα, ένας τέτοιος οργανισμός θα μπορούσε να τυποποιήσει τις κατηγορίες του καπνού και τις μεθόδους της δεματοποίησής του. Ήταν φανερό πως μετά από τουλάχιστον σαράντα χρόνια ζωής του τομέα, παρά τις δυσκολίες που υπήρξαν, καθώς και τις αυξομειώσεις στην παραγωγή, είχε φτάσει η περίοδος για να πάψει πια να συζητείται κατά πόσον θα μπορούσε να παραχθεί κατάλληλος καπνός για εμπορία, αλλά πώς η παραγωγή θα μπορούσε ουσιαστικά να βελτιωθεί και να προωθηθεί στην αγορά επικερδώς.

Οι απόψεις καπνοκαλλιεργητών και καπνεμπόρων για τη σύσταση του Οργανισμού

Το πρώτο συνέδριο των καπνοπαραγωγών της δεκαετίας του 1950 πραγματοποιήθηκε τον Σεπτέμβριο 1950 στη Γιαλούσα, υπό την αιγίδα του ΑΚΕΛ,¹²²³ και σε αυτό συζητήθηκε η γενικότερη κατάσταση του τομέα και κατ' επέκταση των ίδιων των παραγωγών.¹²²⁴ Το Ανορθωτικό Κόμμα του Εργαζόμενου Λαού είχε ιδρυθεί με πρώτο γενικό γραμματέα τον Πλουτή Σέρβα το 1941 και αποτέλεσε τη νόμιμη έκφραση του Κομμουνιστικού Κόμματος Κύπρου, με το οποίο συνυπήρξε μέχρι το 1944.¹²²⁵ Η ίδρυση του ΑΚΕΛ έβγαλε το Κ.Κ.Κ. από την παρανομία και του έδωσε την ευκαιρία να προπαγανδίζει τις θέσεις του σε πλατύτερα στρώματα του λαού και να διαφωτίσει τις εργατικές τάξεις, ώστε να διεκδικήσουν δυναμικότερα τα εργατικά τους δικαιώματα. Άλλωστε, οι επιτυχίες του ΑΚΕΛ οφείλονταν σε μεγάλο βαθμό στο γεγονός ότι το κόμμα μέσω των συνδικάτων ενδιαφερόταν για την κατάσταση των εργατών και των κατώτερων στρωμάτων των πόλεων.¹²²⁶ Από την ίδρυσή του, στη δεκαετία του 1940, σημαντικές εξελίξεις είχαν συντελεστεί, τόσο στον πολιτικό τομέα, όσο και στο συνδικαλιστικό κίνημα, οι οποίες αντικατοπτρίζονταν στις ουσιαστικές επιτυχίες που είχε καταφέρει, ιδιαίτερα μετά την μεγάλη απεργία του 1944: αναπροσαρμογή των ημερομίσθιων βάσει του τιμάριθμου, χορήγηση οικογενειακού επιδόματος κατά 3 γρόσια την ημέρα από το δεύτερο μέχρι το τέταρτο παιδί, παραχώρηση επιδόματος ασθένειας μέχρι ένα μήνα και εξασφάλιση ιατρικής περίθαλψης, προειδοποίηση μιας εβδομάδας στους τακτικούς εργάτες σε περίπτωση απόλυσης, παραχώρηση 10 ημερών άδειας ανάπαυσης με πληρωμή στους τακτικούς εργάτες και φιλοδωρήματος όταν αφυπηρετούσαν κλπ.¹²²⁷ Είχε ήδη εξασφαλιστεί από τον Μάιο του 1939 η οκτάωρη εργασία με τη νικηφόρα απεργία των κτιστών και εργατών κτιστών Λευκωσίας, αλλά αρκετά ακόμη δικαιώματα απέμεναν για να διεκδικηθούν, ώστε να διασφαλιστούν καλύτερες συνθήκες εργασίας, όπως η καθιέρωση της Αυτόματης Τιμαριθμικής Αναπροσαρμογής και το αίτημα για 44ωρη εργασία. Ωστόσο, η διείσδυση του ΑΚΕΛ στις φτωχές εργατικές και αγροτικές τάξεις μέσω των συνδικαλιστικών οργανώσεων, φαίνεται πως προκάλεσε βαθιά ανησυχία, όχι μόνο στις τάξεις της εθνικόφρονος Δεξιάς, αλλά και στην αποικιακή Κυβέρνηση· μία αντιπαράθεση, η οποία παρουσιάζεται να εκτείνεται και στις διεκδικήσεις των καπνοκαλλιεργητών.

Στο συνέδριο της Γιαλούσας καταγράφηκε η κατάσταση των καπνοκαλλιεργητών, η οποία χαρακτηριζόταν από «οικονομική εξαθλίωση», αφού το εισόδημα που εξασφάλιζαν δεν τους

¹²²³ SA1/1994/1950, Διοικητής Αμμοχώστου προς Αποικιακό Γραμματέα, 30 Σεπτεμβρίου 1950.

¹²²⁴ SA1/1994/1950, Αντρέας Ο. Μονογιός προς Αποικιακό Γραμματέα, 24 Σεπτεμβρίου 1950.

¹²²⁵ Α. Φάντης, στο *ίδιο*, σ. 191-193.

¹²²⁶ Χ. Α. Ρίχτερ, στο *ίδιο*, σ. 657.

¹²²⁷ Α. Φάντης, στο *ίδιο*, σ. 214-220.

επέτρεπε, όπως εξηγούσαν, να «εξασφαλίζουν μια υποφερτή ζωή για τις οικογένειές τους».¹²²⁸ Αυτό οφειλόταν όπως υποδείκνυαν στην αδιαφορία της Κυβέρνησης, η οποία δεν τους παρείχε οποιαδήποτε βοήθεια. Η Κυβέρνηση, ωστόσο, θεωρούσε αυτή την κατηγορία ανυπόστατη, γιατί υποδείκνυε ότι την αμέσως προηγούμενη χρονιά οι καπνοπαραγωγοί είχαν διαθέσει την παραγωγή τους στην ικανοποιητική τιμή των 4-5 σελινιών την οκά.¹²²⁹

Στο συνέδριο οι παραγωγοί πρότειναν σειρά από μέτρα, τα οποία καλούσαν την Κυβέρνηση να υιοθετήσει, ώστε να αναπτυχθεί και να βελτιωθεί ο τομέας της καπνοκαλλιέργειας.¹²³⁰ Βέβαια, τα μέτρα αυτά δεν αποτελούσαν νέα ή πρωτοπόρα αιτήματα, αλλά προτάσεις οι οποίες είχαν προταθεί ήδη στο παρελθόν και είχαν ως κύριο χαρακτηριστικό τους την κρατική παρέμβαση. Συγκεκριμένα, ζητούσαν τη βοήθεια του Τμήματος Γεωργίας, ώστε να αναλάβει να εξασφαλίσει τις καλύτερες ποιότητες σπόρου καπνού, κατάλληλες για το έδαφος και το κλίμα της Κύπρου. Για τον σκοπό αυτό, όπως πρότειναν, θα έπρεπε να αναλάβει να εκτελέσει πειραματικές καλλιέργειες και να μοιράσει στους καπνοπαραγωγούς κάθε χωριού, δωρεάν τα πρώτα χρόνια, τα σπορόφυτα που θα παράγονταν, ώστε να τους ενθαρρύνει. Παράλληλα, το Τμήμα Γεωργίας θα έπρεπε να εργοδοτήσει καπνοδιδασκάλους από την Ελλάδα και την Τουρκία, οι οποίοι θα έμεναν στα κέντρα παραγωγής, με σκοπό να παρέχουν μαθήματα και να διεξάγουν πειραματικές καλλιέργειες, για να διδαχθούν οι ντόπιοι όσα αφορούσαν στις μοντέρνες μεθόδους καπνοκαλλιέργειας, συλλογής και αποξήρανσης του καπνού, καθώς και στην αειφορία και στον εμπλουτισμό του εδάφους.

Βέβαια, μέτρα για αυτά τα αιτήματα, το Τμήμα Γεωργίας τα προηγούμενα χρόνια παρουσιάζεται να είχε λάβει, αν και μπορεί να μην αποδείχθηκαν από τα αποτελέσματα εντελώς επιτυχημένα, αφού για παράδειγμα σπόροι από διάφορες ποικιλίες είχαν ληφθεί και δοκιμαστεί και ακολούθως, είχε γίνει επιλογή των καταλληλότερων για το έδαφος και το κλίμα του τόπου.¹²³¹ Τα σπορόφυτα, αν και δίνονταν δωρεάν στους παραγωγούς, δεν διανέμονταν σε ευρεία κλίμακα και αυτό εξαιτίας του μεγάλου κόστους. Επιπλέον, αναφορικά με τους καπνοδιδασκάλους, το Τμήμα θεωρούσε πως οι οδηγίες που είχαν δοθεί στους παραγωγούς μέχρι τότε ήταν ικανοποιητικές, αλλά ο λόγος που δεν προόδευαν ήταν ο συντηρητισμός που τους διέκρινε. Βέβαια, υπήρχαν και καλλιεργητές που είχαν ακολουθήσει με ιδιαίτερο ενδιαφέρον τις μεθόδους παραγωγής και αποξήρανσης του καπνού, οι οποίες εφαρμόζονταν στον καπνικό σταθμό στην περιοχή Ακράδες της Γιαλούσας.

Ωστόσο, πέρα από αυτά τα πρακτικά αιτήματα, οι καπνοκαλλιεργητές ζητούσαν από την Κυβέρνηση έμμεση, αλλά και άμεση οικονομική βοήθεια. Συγκεκριμένα, για την αύξηση της ζήτησης των καπνών τόσο στο εσωτερικό, όσο και στο εξωτερικό, επιδίωκαν όπως η Κυβέρνηση τους βοηθήσει

¹²²⁸ SA1/1994/1950, Αντρέας Ο. Μονογιός προς Αποικιακό Γραμματέα, 24 Σεπτεμβρίου 1950.

¹²²⁹ SA1/1994/1950, Διευθυντής Γεωργίας προς Αποικιακό Γραμματέα, 24 Νοεμβρίου 1950.

¹²³⁰ SA1/1994/1950, Αντρέας Ο. Μονογιός προς Αποικιακό Γραμματέα, 24 Σεπτεμβρίου 1950.

¹²³¹ SA1/1994/1950, Διευθυντής Γεωργίας προς Αποικιακό Γραμματέα, 24 Νοεμβρίου 1950.

να βελτιώσουν τη θέση των κυπριακών καπνών στην αγγλική αγορά, καθώς επίσης να ιδρύσει υπηρεσία συναλλαγματικού ελέγχου, για να μπορέσει ευκολότερα να επιτευχθεί η εξαγωγή των καπνών σε άλλες αγορές, πέρα από αυτές της Αυτοκρατορίας. Για την αύξηση της εσωτερικής ζήτησης, εισηγούνταν την τροποποίηση της φορολογίας επί των τσιγάρων και συγκεκριμένα, τη μείωσή της κατά 50% για όσα θα ήταν παρασκευασμένα εξ ολοκλήρου από κυπριακό καπνό και κατά 25% για αυτά που θα είχαν στο χαρμάνι τους 50% κυπριακό καπνό.¹²³² Το θέμα της τροποποίησης της φορολογίας και μάλιστα η μείωσή της, δεν ήταν δυνατόν να εφαρμοστεί με ευκολία, λόγω των άμεσων επιπτώσεων στα έσοδα του κράτους, τα οποία πάντοτε θα έπρεπε να είχαν θετικό πρόσημο.

Επιπρόσθετα, ήθελαν η Κυβέρνηση να τους διασφαλίσει σε τιμή κόστους, όλα όσα χρειαζόνταν για την κατάλληλη εκτέλεση της αποξήρανσης του καπνού και ταυτόχρονα, η ίδια να αναλάβει να εφαρμόσει τις πιο σύγχρονες μεθόδους για αυτή τη διαδικασία, καθώς και του καπνίσματος των καπνών. Επίσης, έκριναν ως απαραίτητο να αναλάβει και την ανέγερση αποθηκών στις κυριότερες καπνοπαραγωγικές περιοχές, ώστε να εκτελείται σωστότερα η αποθήκευση και η ζύμωση του καπνού. Για αυτό πρότειναν την ίδρυση από πλευράς Κυβέρνησης ενός οργανισμού και συγκεκριμένα μιας Συνεργατικής Εταιρείας, η οποία θα συγκέντρωνε και θα διέθετε τον ντόπιο καπνό.¹²³³ Στον οργανισμό αυτό θα έπρεπε να παραχωρηθεί κάθε είδους κυβερνητική στήριξη, οικονομική, τεχνική και ηθική. Αυτή η Εταιρεία θα έπρεπε να έχει υπό την εξουσιοδότησή της όλες τις καπναποθήκες, καθώς και τα τεχνικά μέσα για να μπορεί να αναλάβει την ανάπτυξη και τη βελτίωση της καπνοκαλλιέργειας. Η πρόταση δηλαδή αυτή επιβεβαίωνε την ανάγκη για εφαρμογή του σχεδίου που επεξεργαζόταν ήδη η Κυβέρνηση και ο Corbett και για αυτό στόχος ήταν οι καπναποθήκες και η εξασφάλιση του κατάλληλου εξοπλισμού για τη διαδικασία της επεξεργασίας, να τεθούν κάτω από το γενικότερο πλαίσιο για τη δημιουργία του υπό συζήτηση οργανισμού για την εμπορία του καπνού.¹²³⁴ Σχετικά με τον υπόλοιπο εξοπλισμό που ζητούσαν να εξασφαλίσουν σε τιμή κόστους, δεν ήταν τίποτα περισσότερο από ξύλινα τελάρα για την αποξήρανση, τα οποία δεν είχαν κανένα ουσιαστικό κόστος και μπορούσαν να τα προμηθευτούν οι ίδιοι. Επιπλέον, για τις σύγχρονες μεθόδους αποξήρανσης αυτές εφαρμόζονταν ήδη στον καπνικό σταθμό, εκτός από το κομμάτι του καπνίσματος του καπνού.

Αναφορικά με το σχέδιο αυτό τον Απρίλιο του 1950, ο Διευθυντής Γεωργίας P. C. Chambes είχε λάβει δύο υπομνήματα στα οποία ζητείτο όπως το σχέδιο για τη δημιουργία οργανισμού εμπορίας του καπνού εφαρμοστεί το συντομότερο δυνατόν. Συγκεκριμένα, το ένα είχε υποβληθεί και υπογραφεί από 18 καπνοκαλλιεργητές, από το χωριό Κώμη του Γιαλού και το δεύτερο είχε υποβληθεί και

¹²³² SA1/1994/1950, Αντρέας Ο. Μονογιός προς Αποικιακό Γραμματέα, 24 Σεπτεμβρίου 1950.

¹²³³ Στο ίδιο.

¹²³⁴ SA1/1994/1950, Διευθυντής Γεωργίας προς Αποικιακό Γραμματέα, 24 Νοεμβρίου 1950.

υπογραφεί από 185 καλλιεργητές από τη Γαλούσα.¹²³⁵ Επιπλέον, το ίδιο αίτημα για σύσταση ενός τέτοιου οργανισμού υποστηριζόταν και από τη Συνεργατική Εταιρεία Γαλούσας, η οποία δήλωνε πως εκπροσωπούσε 600 καπνοκαλλιεργητές.¹²³⁶ Ένας τόσος μεγάλος αριθμός καπνοκαλλιεργητών, ο οποίος ήταν υπέρ ενός τέτοιου σχεδίου, αποτελούσε ένα πολύ σημαντικό παράγοντα για να μπορέσει η βρετανική διοίκηση να συνεχίσει τις διεργασίες για τον σχεδιασμό και την τελική οριστικοποίηση της εφαρμογής του σχεδίου.

Βέβαια, δεν ήταν μόνο αυτή η πολύ θετική στάση των καπνοκαλλιεργητών, η οποία είχε δημιουργήσει πρόσφορο έδαφος για να συσταθεί ένας οργανισμός για την προώθηση και εμπορία του καπνού, αλλά ταυτόχρονα και το ενδιαφέρον που είχε παρουσιαστεί από ξένους αγοραστές που είχαν έρθει στην Κύπρο τη συγκεκριμένη περίοδο. Μάλιστα, σύμφωνα με την αναφορά του Διευθυντή Γεωργίας ανάμεσα στους ενδιαφερόμενους ήταν και ένας αντιπρόσωπος μεγάλης εταιρείας μεσιτών στο Λονδίνο, η οποία αγόραζε καπνισμένο καπνό για την αμερικανική αγορά και η οποία σκόπευε να επεκτείνει τις δραστηριότητες της στο νησί.¹²³⁷ Στην αγορά του Λονδίνου εκτιμούνταν ότι υπήρχε ζήτηση για καπνισμένο καπνό που ανερχόταν περίπου στο ένα εκατομμύριο λίβρες ετησίως, αλλά παράλληλα η εταιρεία αυτή ενδιαφερόταν και για την προμήθεια ανατολικού καπνού. Το ενδιαφέρον αυτό οφειλόταν στην υποτίμηση της αγγλικής λίρας που κατέστησε πιο φτηνή και άρα πιο συμφέρουσα την αγορά καπνού της Κύπρου παρά της Συρίας για τις αμερικανικές εταιρείες. Βέβαια, αυτό που απέμενε, παρά τις ευνοϊκές συνθήκες που είχαν δημιουργηθεί στην αγορά, ήταν η ανάγκη για βελτίωση της ποιότητας της εγχώριας παραγωγής. Όπως είχε επισημανθεί από τον αγοραστή, θα έπρεπε να δημιουργηθούν μοντέρνες εγκαταστάσεις για τη συσκευασία του καπνού, οι οποίες έπρεπε να εξοπλιστούν με σύγχρονο εξοπλισμό.¹²³⁸ Ήταν, λοιπόν, αναγκαίο για άλλη μια φορά τα φύλλα καπνού να καθαρίζονται σωστά και να διαχωρίζονται ανάλογα με την κατηγορία τους πριν τη διαδικασία της δεματοποίησής τους. Έτσι, αναπόφευκτα, η ίδρυση ενός τέτοιου οργανισμού, ο οποίος θα μπορούσε να αναλάβει αυτό το έργο και ο οποίος υποστηριζόταν ακόμη και από τους ξένους αγοραστές, αποτελούσε αδήριτη ανάγκη.

Επιπρόσθετα, οι απαιτήσεις της αγοράς του καπνού είχαν διαφοροποιηθεί από τη δεκαετία του 1940, αφού η ζήτηση των ανατολικών αρωματικών καπνών είχε περιοριστεί, ενώ παράλληλα σημειώθηκε αύξηση στη ζήτηση των ανοιχτόχρωμων μη αρωματικών καπνών (bright non aromatic). Έτσι, για να μπορέσει να καταστεί η καπνοκαλλιέργεια και το καπνεμπόριο στην Κύπρο μια πραγματική αγροτική βιομηχανία χρειαζόταν να προσαρμοστεί στις νέες αυτές απαιτήσεις και για αυτό η συστηματική και οργανωμένη καθοδήγηση του τομέα, μέσα από την ίδρυση ενός τέτοιου

¹²³⁵ SA1/481/1948/2, Διευθυντής Γεωργίας προς Αποικιακό Γραμματέα, 27 Απριλίου 1950.

¹²³⁶ Στο ίδιο.

¹²³⁷ Στο ίδιο.

¹²³⁸ Στο ίδιο.

οργανισμού θα μπορούσε να αποτελέσει την καθοριστική λύση. Μέσα από τον οργανισμό αυτόν θα μπορούσε να καθοδηγηθεί ο Κύπριος γεωργός από την καλλιέργεια των αρωματικών καπνών στα μη αρωματικά ανοιχτόχρωμα καπνά. Παράλληλα, το κράτος θα έπρεπε να αναλάβει την παραγωγή των σπορόφυτων και τη διάθεσή τους σε επιλεγμένους και «αξιόπιστους» καλλιεργητές, ώστε να βελτιωθεί η ποιότητα της παραγωγής.

Εντούτοις, δεν θα μπορούσε να είναι δυνατόν ανάμεσα στους καλλιεργητές να επικρατεί μια μόνο άποψη για την εφαρμογή του σχεδίου για τη δημιουργία οργανισμού εμπορίας του καπνού. Αντίθετη άποψη εξέφραζε η Παναγροτική Ένωση Κύπρου, η οποία επικαλούνταν ότι η μεγαλύτερη μερίδα των καπνοκαλλιεργητών, το 90%, αμφισβητούσε το σχέδιο αυτό, αφού θεωρούσε ότι θα κατέστρεφε την καπνοκαλλιέργεια.¹²³⁹ Ταυτόχρονα, όπως ισχυριζόταν, η εφαρμογή του θα εισήγαγε στην Κύπρο ένα κομμουνιστικό μοντέλο λειτουργίας που θα αφαιρούσε από τους γεωργούς την ελευθερία τους και ως εκ τούτου, ακόμη και η μικρή μερίδα που το υποστήριζε θα μπορούσε σίγουρα να χαρακτηριστεί ως κομμουνιστές ή υποστηρικτές των κομμουνιστικών ιδεών. Η ΠΕΚ δεν έμεινε μόνο στην έκφραση της αρνητικής της θέσης, αλλά αντιπαρέταξε μακροσκελή σειρά από προτάσεις στην επιστολή του Γενικού Γραμματέα της, Στέφανου Πρωτοπαπά, προς την Κυβέρνηση, οι οποίες σκόπευαν να βοηθήσουν στη βελτίωση και ανάπτυξη της καπνοκαλλιέργειας.¹²⁴⁰ Συγκεκριμένα, εισηγήθηκε την πρόσκληση πέντε έως έξι ειδικών καπνοκαλλιεργητών από την Ελλάδα και την Τουρκία για περίοδο πέντε ετών, ώστε να καθοδηγήσουν τους ντόπιους καλλιεργητές, σχετικά με τη συλλογή και αποξήρανση του καπνού. Ακόμη, θα έπρεπε να εργοδοτηθούν δύο επιμελητές, ειδικοί στη διαδικασία της επεξεργασίας και ζύμωσης του καπνού, οι οποίοι θα επέβλεπαν τον καπνό που θα βρισκόταν στις αποθήκες των εμπορών και των ανεξάρτητων αγροτικών οργανισμών. Οι επιμελητές αυτοί θα αναλάμβαναν να διδάξουν τον σωστό τρόπο δημιουργίας των δεμάτων και του ελέγχου της ζύμωσης. Επιπρόσθετα, ζητούσε από την Κυβέρνηση να «μειώσει ακόμη περισσότερο τον δασμό στις εξαγωγές καπνού» στην Αγγλία, αίτημα, βέβαια, το οποίο δεν μπορούσε να ληφθεί υπόψη, αφού ουσιαστικά δεν επιβαλλόταν οποιαδήποτε φορολογία στις εξαγωγές του προϊόντος. Ταυτόχρονα, εισηγούνταν στις διάφορες διμερείς συνεργασίες μεταξύ της Κύπρου και της Αγγλίας, και άλλων χωρών, να συμπεριληφθεί η εμπορία του καπνού, ώστε να διασφαλιστεί ότι ένα συγκεκριμένο ποσοστό της παραγωγής θα μπορούσε να βρει ξένους αγοραστές.

Πέρα από τα μέτρα αυτά, η ΠΕΚ εισηγήθηκε και πρακτικής φύσεως προτάσεις που αφορούσαν στον τρόπο καλλιέργειας και διαχείρισης του καπνού. Σε αυτές συμπεριλαμβάνονταν η απαγόρευση της καλλιέργειας μετά την 15^η Μαΐου και η συλλογή καπνών μετά την 1^η Οκτωβρίου, παράγοντες που

¹²³⁹ SA1/481/1948/2, Π.Ε.Κ. προς Κυβερνήτη της Κύπρου, 1^η Απριλίου 1950.

¹²⁴⁰ Στο ίδιο.

ουσιαστικά αντί να βοηθήσουν αδυνατούσαν την ποιότητα της παραγωγής. Επίσης, πρότεινε την εφαρμογή της αμειψισποράς για εμπλουτισμό των αγρών, όπως την εναλλαγή της καπνοκαλλιέργειας μετά από εφτά συνεχόμενα έτη με την καλλιέργεια δημητριακών για τα ακόλουθα δύο, ενώ σημαντικό μέτρο βελτίωσης θεωρούσε την εισαγωγή από την Κυβέρνηση, ανά τρία έτη, σπόρου από την Ελλάδα και την Τουρκία, ώστε να υπάρχει ανανέωσή του και να παραμένει πάντοτε «καθαρός». Επιπρόσθετα, ζητούσε, όπως οι Τελωνειακές Αρχές πραγματοποιούσαν το ζύγισμα των φύλλων του καπνού, το οποίο γινόταν για να προχωρήσει η διαδικασία της πώλησής του, πριν από την 1^η Μαρτίου, αφού μετά από αυτό το χρονικό σημείο άρχιζε το στάδιο της ζύμωσης, γεγονός που καθιστούσε τα φύλλα ιδιαίτερα εύθραυστα και εμπεριείχε τον κίνδυνο να σπάσουν και να χάσουν από την αξία τους. Τέλος, εισηγήθηκε οι περιοχές οι οποίες παρήγαγαν «ελαφριά» καπνά να καθοριστούν ως «καπνοπαραγωγικές περιοχές» και σε αυτές να καλλιεργείται αποκλειστικά καπνός για τσιγάρα, ενώ η καλλιέργεια καπνών Λατάκιας να γίνεται σε άλλες από αυτές τις γαίες.

Οι εισηγήσεις αυτές τις ΠΕΚ, αν και έτυχαν αναγνώρισης ως γενικότερα ορθές από τη βρετανική διοίκηση για τη βελτίωση του τομέα, το επιχείρημα ότι το 90% των καλλιεργητών ήταν ενάντια στο σχέδιο δεν θεωρήθηκε καθόλου βάσιμο. Οι βρετανικές αρχές θεωρούσαν ότι οι λόγοι αντίδρασης των καπνοπαραγωγών στο σχέδιο, οι οποίοι συζητήθηκαν ανεπίσημα και με τον Λειτουργό του Τμήματος Γεωργίας για τον καπνό, δεν βασιζόνταν σε ορθή πληροφόρηση, αφού δεν συμβάδιζαν με το σχέδιο που διαμορφώθηκε από την Κυβέρνηση.¹²⁴¹ Επιπλέον, από τότε που η ΠΕΚ είχε καταθέσει το υπόμνημά της, ο Διοικητής Αμμοχώστου είχε δεχθεί αιτήματα από διάφορα χωριά, όπως τον Βαθύλακα, το Βασίλι και τη Λιθράγκωμη, στα οποία οι καπνοκαλλιεργητές ζητούσαν να προωθηθεί η εφαρμογή του σχεδίου.¹²⁴² Βέβαια, τα χωριά αυτά δεν αποτελούσαν αντιπροσωπευτικό δείγμα, γιατί δεν ανήκαν στα κυριότερα χωριά, στα οποία υπήρχε αναπτυγμένη καπνοκαλλιέργεια, όπως ήταν το Ριζοκάρπασο και για αυτό είχε προταθεί, όπως η εφαρμογή ενός τέτοιου σχεδίου να γίνει, αφού εξασφαλιζόταν μετά από εκλογές η θετική ψήφος της πλειοψηφίας.

Αντίθετη στη διαμαρτυρία της ΠΕΚ ήταν η θέση που εκφραζόταν στην επιστολή, την οποία είχε λάβει ο Διοικητής Αμμοχώστου από τη Συνεργατική Εταιρεία Γιαλούσας, τα μέλη της οποίας είχαν ως επάγγελμά τους τη γεωργία. Σε αυτήν, οι καλλιεργητές εξέφραζαν όχι μονάχα τη θετική τους στάση για το σχέδιο, αλλά και πόσο επιτακτικό ήταν αυτό για την επιβίωσή τους.¹²⁴³ Η γη τους ήταν ακατάλληλη για την καλλιέργεια σιτηρών και για αυτό, όπως εξηγούσαν, προχωρούσαν σε αυτήν μονάχα από συνήθεια και όχι γιατί κατάφερναν να αποκομίσουν οποιαδήποτε έσοδα. Έτσι, αρκετοί από αυτούς επιδόθηκαν στη δεντροκαλλιέργεια, αλλά και αυτός ο τομέας χρειαζόταν χρόνια προσπαθειών μέχρι να αποφέρει κέρδη. Σύμφωνα με τις εκτιμήσεις της Συνεργατικής Εταιρείας το

¹²⁴¹ SA1/481/1948/2, Εκτελών χρέη Αποικιακού Γραμματέα προς Διοικητή Αμμοχώστου, 9 Ιουνίου 1950.

¹²⁴² SA1/481/1948/2, Διοικητής Αμμοχώστου προς Αποικιακό Γραμματέα, 23 Μαΐου 1950.

¹²⁴³ SA1/481/1948/2, Συνεργατική Εταιρεία Γιαλούσας προς Διοικητή Αμμοχώστου, 24 Απριλίου 1950.

εισόδημα των γεωργών μελών της από την καλλιέργεια δημητριακών, χαρουπιών, λαδιού και αμυγδάλων, που αποτελούσαν τις κυριότερες καλλιέργειες, με δυσκολία μπορούσε να καλύψει τα φορολογικά τους έξοδα.¹²⁴⁴ Συγκεκριμένα, διαμαρτύρονταν ότι ακόμη και προμήθειες αλευριού αγόραζαν ήδη από τον Αύγουστο, αφού η παραγωγή τους δεν έφτανε για να καλύψει τις ανάγκες τους ούτε για ένα μήνα. Έτσι, μόνο η ενασχόληση με την καπνοκαλλιέργεια θα μπορούσε να βοηθήσει τους καλλιεργητές να κερδίσουν το ψωμί τους και να μην χρεοκοπήσουν.

Το σχέδιο, λοιπόν, που συζητούσε η Κυβέρνηση τούς έβρισκε σύμφωνους, καθώς το είχαν συζητήσει με τους αντιπροσώπους του Τμήματος Γεωργίας, τον ειδικό για τον καπνό Corbett και τον επιθεωρητή γεωργίας Α. Πανάρετο, οι οποίοι είχαν επισκεφθεί το χωριό τους τον Απρίλιο του 1950. Ταυτόχρονα, θεωρούσαν ότι το Εμπορικό Επιμελητήριο, το οποίο αντιδρούσε περισσότερο από όλες τις συμβαλλόμενες πλευρές, είχε ως κίνητρό του την προστασία των εμπορών.¹²⁴⁵ Βάσει αυτού, λοιπόν, δικαιολογούνταν και η αντίδραση της ΠΕΚ, αφού οι αξιωματούχοι της ήταν στην ουσία οι ίδιοι έμποροι, όπως επίσης και αντιπρόσωποι των μεσιτών και εμπορών που κατοικούσαν στα χωριά. Για τους ίδιους η εφαρμογή του σχεδίου, στο οποίο επιδείκνυαν ιδιαίτερη εμπιστοσύνη, αφού αναγνώριζαν τη μακρά εμπειρία που είχε στον τομέα ο βασικός εμπνευστής του ο Corbett, όπως επίσης και οι ειδικοί λειτουργοί που είχε διορίσει η Κυβέρνηση, αποτελούσε τη σωστότερη επιλογή. Μέσα από το σχέδιο ευελπιστούσαν ότι θα μπορούσαν να βελτιώσουν την ποιότητα του καπνού τους και παράλληλα, αφού θα μπορούσαν να διαθέσουν την παραγωγή τους μέσω του οργανισμού, πίστευαν ότι θα εξασφάλιζαν καλύτερες τιμές.

Πέρα από αυτά, οι γεωργοί της Συνεργατικής Ένωσης αναγνώριζαν από τη μέχρι τώρα εμπειρία τους, πως μόνο μέσα από τον έλεγχο που θα επιβαλλόταν στους καλλιεργητές θα μπορούσαν να αλλάξουν τις λανθασμένες μεθόδους που χρησιμοποιούσε η πλειοψηφία. Με τη θέλησή τους, λοιπόν, ή όχι οι ενασχολούμενοι με την καλλιέργεια θα έπρεπε να υιοθετήσουν τις οδηγίες που θα τους έδιναν οι ειδικοί. Επίσης, θεωρούσαν ως πολύ σημαντικό παράγοντα το σχέδιο να είναι καθολικό και να διέπει όλους τους καπνοκαλλιεργητές, ώστε να μην μπορούν οι μεσίτες και οι έμποροι να προσεγγίσουν όσους δεν θα έμπαιναν στον οργανισμό προσφέροντάς τους υψηλότερες τιμές με σκοπό να διαλύσουν το σχέδιο. Συνεπώς, τα μέλη της Συνεργατικής Εταιρείας ζητούσαν από την Κυβέρνηση να προχωρήσει στην εφαρμογή του σχεδίου άμεσα και να επιβάλει τη σχετική νομοθεσία, ώστε να σταματήσει πια η εκμετάλλευση των καλλιεργητών από τους 5-6 εμπόρους καπνού και 10-15 μεσίτες που χειρίζονταν τον τομέα σύμφωνα με τα δικά τους συμφέροντα.

Παρά τη στήριξη που εκφράστηκε από τη Συνεργατική Εταιρεία Γιαλούσας στο σχέδιο, τον Σεπτέμβριο του ίδιου έτους μια νέα επιστολή στάλθηκε, την οποία υπέγραφαν 70

¹²⁴⁴ Στο ίδιο.

¹²⁴⁵ Στο ίδιο.

καπνοκαλλιεργητές από την Αγία Τριάδα Γαλιούσας.¹²⁴⁶ Οι καλλιεργητές, απευθυνόμενοι προς τον Αποικιακό Γραμματέα, υπέδειξαν πως η άποψη, η οποία είχε διαμορφωθεί από την Κυβέρνηση ότι η πλειοψηφία τους επιδοκίμαζε το σχέδιο ίδρυσης οργανισμού εμπορίας του καπνού είχε προκληθεί από «*παρεξήγηση*». Αντίθετα, στην πραγματικότητα, εναντιώνονταν «*εις την τοιαύτην ίδρυση*» και δήλωναν ότι «*καθιστώμεν την Κυβέρνησιν υπεύθυνον δια την τύχη των καπνοπαραγωγών*».¹²⁴⁷ Ως εκ τούτου, καλούσαν τη βρετανική διοίκηση να απαλλαγεί από κάθε προκατάληψη, όπως και «*κακόβουλους εισηγήσεις ύποπτων υπαλλήλων*» και να εξετάσει επισταμένα τις δικές τους εισηγήσεις. Οι καπνοκαλλιεργητές εκτιμούσαν ότι ο οργανισμός θα αποτύγχανε και θα τους οδηγούσε στην καταστροφή, γιατί έφερναν ως επιχείρημα ότι η παραγωγή του καπνού δεν θα μπορούσε να καταταχθεί σε μία κατηγορία ποιότητας, όπως άλλα προϊόντα πχ τα αμύγδαλα, η πατάτα, τα χαρούπια, η ζιβανία κλπ. Επιπλέον, θεωρούσαν ότι ήταν αδύνατο να συγκεντρωθεί όλη η παραγωγή του νησιού, η οποία συνεχώς μεγάλωνε και επεκτεινόταν, σε μία ή δύο αποθήκες, ενώ ακόμη και εάν συνέβαινε αυτό, δεν θα ήταν εφικτό να βρεθεί αρκετό εργατικό δυναμικό στην περιοχή, στην οποία θα ανεγείρονταν οι αποθήκες, για να μπορέσει ο καπνός να τύχει της απαραίτητης επεξεργασίας. Παράλληλα, η συγκέντρωση του καπνού εμπεριείχε τον κίνδυνο να αλλοιωθεί η ποιότητά του, αφού το προϊόν ήταν τόσο εύθραυστο που εάν δεν παραδιδόταν για εξαγωγή τον Ιούνιο μπορούσε να καταστραφεί, ενώ η κατάσταση αυτή θα μπορούσε να επιδεινωθεί εξαιτίας της συγκέντρωσής του στις μεγάλες αποθήκες, όπου θα μπορούσε να προσβληφθεί από τα σκαθάρια του καπνού, τα οποία εύκολα μπορούσαν να πολλαπλασιαστούν.

Επίσης, σε αντίθεση με τους καλλιεργητές της Συνεργατικής Ένωσης Γαλιούσας, εξηγούσαν πως ακόμη και εάν ο οργανισμός ιδρυόταν, θα έπρεπε να συνεχίσουν να έχουν την ελευθερία να εγγραφούν ή όχι σε αυτόν και στην περίπτωση όπου δεν το επέλεγαν, θα έπρεπε να έχουν το δικαίωμα να ασχολούνται με την καπνοκαλλιέργεια: «*Η υποχρέωσις να γίνεται ο καθείς μέλος του Οργανισμού δια να δικαιούται εις φυτείαν καπνού αποτελεί απαράδεκτον παραβίασιν της ελευθερίας του ατόμου*».¹²⁴⁸ Επιπλέον, επισήμαιναν ότι δεν υπήρχε πια ανάγκη για ίδρυση του οργανισμού, καθώς η ποιότητα του καπνού που παραγόταν είχε βελτιωθεί σε τέτοιο βαθμό που πλέον μπορούσε να διατεθεί ευκολότερα στις ξένες αγορές. Αυτό που ουσιαστικά χρειαζόταν να γίνει ήταν να εργοδοτηθούν πέντε έως έξι καπνοδιδάσκαλοι και δύο στιβαδόροι, για να παρακολουθούν τις αποθήκες και να δίνουν την απαραίτητη καθοδήγηση σε θέματα ζύμωσης του καπνού.

Επιπρόσθετα, σχολιάζοντας το ζήτημα του λαθρεμπορίου του καπνού, που τόσο απασχολούσε τη βρετανική διοίκηση που θεωρούσε ότι η ίδρυση του οργανισμού θα βοηθούσε στην επίλυσή του,

¹²⁴⁶ SA1/481/1948/2, Νικόλας Προκόπη κ.ά., προς Αποικιακό Γραμματέα, 4 Σεπτεμβρίου 1950.

¹²⁴⁷ Στο ίδιο.

¹²⁴⁸ Στο ίδιο.

υποστήριζε ότι αυτό μπορούσε να επιτευχθεί με τη συσκευασία του καπνού σε καναβάτσα προκαθορισμένου βάρους 50 - 60 οκάδων, για να ζυγίζεται η παραγωγή κάθε καλλιεργητή τον Οκτώβριο και Νοέμβριο. Με αυτόν τον τρόπο οι αδειούχοι καπνέμποροι θα μπορούσαν να εγγυηθούν ότι στις αποθήκες τους δεν παρουσιαζόταν έλλειμμα μεγαλύτερο, π.χ., από 2%.

Οι συζητήσεις και οι αντιπαραθέσεις μεταξύ των καπνοκαλλιεργητών για το υπό επεξεργασία σχέδιο δεν περιορίστηκαν μόνο κατά το διάστημα στο οποίο είχαν ακουστεί οι πρώτες φήμες. Λίγα χρόνια αργότερα, τον Μάρτιο του 1953 μια άλλη αντιπροσωπεία 15 καλλιεργητών, οι οποίοι είχαν επιλεγεί από τα κύρια καπνοπαραγωγικά χωριά της Καρπασίας συναντήθηκαν με τον Corbett.¹²⁴⁹ Οι αντιπρόσωποι αυτοί, οι οποίοι ήταν μέλη των συνεργατικών εταιρειών των χωριών τους, κατήγγειλαν πως διενεργούνταν προπαγάνδα ενάντια στο προτεινόμενο σχέδιο, τόσο από μία μικρή μερίδα εμπόρων, όσο και από την ΠΕΚ και οι ενέργειες αυτές φόβιζαν τους καλλιεργητές, γιατί ανησυχούσαν ότι δεν θα μπορούσαν να μαζέψουν ένα υψηλό ποσοστό θετικών ψήφων για να υποστηριχθεί το σχέδιο. Οι ίδιοι επιθυμούσαν το σχέδιο να εφαρμοστεί το συντομότερο δυνατόν, αφού προέρχονταν από την Καρπασία, όπου οι καλλιεργητές βάσιζαν την επιβίωσή τους στα έσοδα από την καπνοπαραγωγή. Το σχέδιο πίστευαν ότι θα σταματούσε την εκμετάλλευση που τύγχαναν από τους εμπόρους και έτσι, ζητούσαν να εφαρμοστεί με την εξασφάλιση μόνο απλής πλειοψηφίας και όχι με ποσοστό που θα ανερχόταν στο 75%, το οποίο θεωρούσαν πως θα απαιτείτο από τον νόμο.

Στη συνάντηση ενημερώθηκαν πως ήταν αναγκαία η εξασφάλιση θετικής ψήφου υπέρ του σχεδίου από τα $\frac{2}{3}$ των καλλιεργητών. Το σχέδιο θα δημοσιοποιούνταν εκ των προτέρων και έτσι θα τους δινόταν η ευκαιρία να το μελετήσουν και να καταθέσουν τις απόψεις τους, οι οποίες θα λαμβάνονταν σοβαρά υπόψη από την Κυβέρνηση.¹²⁵⁰ Όπως κατέγραφε ο Διευθυντής Γεωργίας, ήταν σημαντικό ότι πολλές αντιπροσωπείες καπνοκαλλιεργητών απευθύνθηκαν τόσο στον ίδιο όσο και στον Επίτροπο Συνεργατικής Ανάπτυξης, για να καταθέσουν τις απόψεις τους. Η πλειονότητα από αυτούς είχε ταχθεί υπέρ του σχεδίου, το οποίο θεωρούσαν πως θα βελτίωνε τη θέση τους, ωστόσο για να μπορέσει το σχέδιο να τεθεί σε εφαρμογή απαιτούνταν η παραμονή στο νησί του Corbett, η θητεία του οποίου έληγε στις 6 Μαΐου 1953.¹²⁵¹ Αναφορικά με τις διαμαρτυρίες, η στάση της βρετανικής διοίκησης συνοψιζόταν στα λόγια του Κυβερνήτη A. B. Wright, ο οποίος ανέφερε ότι *«οι χαρακτηριστικές ιδιότητες του πείσματος και του συντηρητισμού μπορεί κάλλιστα να παρεμποδίσουν αρχικά την αποτελεσματική λειτουργία του Σχεδίου, αλλά η εμπειρία έχει δείξει ότι*

¹²⁴⁹ SA1/481/1948/3, Διευθυντής Γεωργίας προς Αποικιακό Γραμματέα, 27 Μαρτίου 1953.

¹²⁵⁰ Στο ίδιο.

¹²⁵¹ Στο ίδιο.

οι ντόπιοι αγρότες βγαίνουν κερδισμένοι από τα λάθη και σύντομα θα πρέπει να είναι ικανοί λογικά για μία αποτελεσματική διαχείριση».¹²⁵²

Ήταν εμφανές πως ένθερμοι υποστηρικτές του σχεδίου ήταν κυρίως οι καπνοκαλλιεργητές των Συνεργατικών Εταιρειών και αυτό είχε υποδειχθεί από τον καπνέμπορο Γιώργο Σ. Λαδά.¹²⁵³ Αυτός υποστήριζε ότι όχι μόνο το σχέδιο δεν απασχολούσε καθόλου τους καπνοκαλλιεργητές και καμιά συζήτηση για εφαρμογή του δεν υπήρχε, αλλά και η μεγάλη πλειοψηφία δεν το αποδεχόταν.¹²⁵⁴ Ισχυριζόταν ότι και αυτοί που το υποστήριζαν ήταν εξαιτίας των συμφερόντων που είχαν από τον Συνεργατισμό και συγκεκριμένα από φόβο μήπως τους αναγκάσουν να πληρώσουν τα χρέη που είχαν προς αυτόν ή εάν ζητούσαν οποιαδήποτε διευκόλυνση δεν θα γινόταν αποδεκτή. Άλλωστε, με βάση τους ισχυρισμούς του ήταν προς το συμφέρον των καπνοκαλλιεργητών να μην εφαρμοστεί το σχέδιο, αφού θα τους υποχρέωνε να παραδώσουν τον καπνό τους στον Οργανισμό, ενώ η διάθεση του καπνού στην ελεύθερη αγορά θα μπορούσε να τους εξασφαλίσει πιο συμφέρουσες τιμές. Τούτο γιατί θα επωφελούνταν από τον ανταγωνισμό ανάμεσα στους διάφορους αγοραστές, δηλαδή τους εμπόρους και τους καπνοβιομήχανους.

Έτσι, οι κατηγορίες, οι οποίες έμμεσα απευθύνονταν στο πρόσωπο του Λαδά (δεν κατονομαζόταν), σε άρθρο που δημοσιεύθηκε στην εφημερίδα *Cyprus Mail* στις 15 Σεπτεμβρίου 1954, ότι καθοδηγούσε τους καλλιεργητές ενάντια στο σχέδιο από προσωπικό συμφέρον ήταν αβάσιμες και παραπλανητικές.¹²⁵⁵ Όπως εξηγούσε στην επιστολή διαμαρτυρίας του προς τον Διοικητή Αμμοχώστου, το άρθρο αποτελούσε λιβελλογράφημα εναντίον του και σίγουρα ήταν γραμμένο από κάποιον που ήταν φίλα προσκείμενος προς τον Συνεργατισμό. Αντίθετα, οι προηγούμενες ενέργειές του στην Καρπασία ήταν πολύ υποστηρικτικές προς τους καλλιεργητές και χαρακτηρίζονταν, από το 1943 και έπειτα, όταν οι εξαγωγές επιτράπηκαν, αλλά και στη διάρκεια των πρώτων ετών του Β' Παγκοσμίου Πολέμου (1939 - 1942), από ανιδιοτελή πολιτική και προοδευτική δουλειά. Κατάφερε με τις ενέργειές του να διατηρήσει το εξαγωγικό εμπόριο στα επίπεδα που βρισκόταν κατά τη διάρκεια του πολέμου, αφού μετά τη λήξη του, όταν οι ξένοι αγοραστές μπορούσαν να προμηθευτούν καπνό από όλες τις αγορές, κατάφερε να δημιουργήσει άλλες νέες αγορές και να πωλήσει την κάθε ποιότητα εγχώριου καπνού. Συνεπώς, αυτοί που του ασκούσαν κριτική ήταν δύο καλλιεργητές από τους 3.000 σε ολόκληρη την περιοχή και οι οποίοι είχαν σαφή πολιτικό προσανατολισμό, αφού ο ένας χαρακτηρίστηκε «εθνικιστής» και ο άλλος «κομμουνιστής».¹²⁵⁶

¹²⁵² SA1/481/1948/2, Κυβερνήτης προς Υπουργό Αποικιών, 16 Ιανουαρίου 1951.

¹²⁵³ SA1/481/1948/3, Διοικητής Αμμοχώστου προς Αποικιακό Γραμματέα, 1 Οκτωβρίου 1954.

¹²⁵⁴ SA1/481/1948/3, Γ. Σ. Λαδάς προς Διοικητή Αμμοχώστου, 22 Σεπτεμβρίου 1954.

¹²⁵⁵ *Cyprus Mail*, 15 Σεπτεμβρίου 1954.

¹²⁵⁶ Στο ίδιο.

Για τον «κομμουνιστή» καλλιεργητή ο Λαδάς εξηγούσε ότι καλλιεργούσε μικρή ποσότητα 100 οκάδων καπνού ετησίως και η μόνη του έγνοια ήταν να κηρύσσει τον κομμουνισμό στα καφενεία. Αναφορικά με τον «εθνικιστή», υποστήριζε ότι θα είχε στενή επαφή με τον Συνεργατισμό και για αυτό κήρυττε και αυτός τη «δικτατορική» επιβολή του σχεδίου, χωρίς να ενδιαφέρεται για τις απόψεις των άμεσα εμπλεκόμενων. Ήταν, λοιπόν, για ιδιοτελείς λόγους που αυτοί οι δύο στήριζαν το σχέδιο, το οποίο ουσιαστικά δεν θα καλυτέρευε, κατά τον ίδιο, τη θέση των παραγωγών.¹²⁵⁷

Επιπλέον, ο Λαδάς υποστήριζε ότι το σχέδιο, την παρούσα περίοδο, δεν είχε να προσφέρει κανένα όφελος σε οποιονδήποτε απασχολούνταν στον τομέα. Τα τελευταία χρόνια ούτε μια οκά καπνού δεν είχε μείνει αδιάθετη και οι τιμές που προσφέρονταν στους καλλιεργητές, τόσο από τους καπνοβιομήχανους, όσο και από τους εμπόρους, ήταν ανταγωνιστικές. Οι τιμές βασίζονταν στη ζήτηση που υπήρχε στις ξένες αγορές και, συνεπώς, αυτές ήταν οι πραγματικές τιμές που μπορούσαν να εξασφαλιστούν και όχι άλλες υψηλότερες. Επιπρόσθετα, σχετικά με τον ισχυρισμό ότι δεν υπήρχε συνέπεια στο είδος του προϊόντος που ζητούνταν, αφού άλλοτε υπήρχε ζήτηση από τους εμπόρους για ανοιχτόχρωμο καπνό (τύπου Βιρτζίνια), και άλλοτε για σκουρόχρωμο, αυτός δεν ήταν αληθής. Η ζήτηση από τους καπνοβιομήχανους, αλλά και τους εμπόρους ήταν για ανοιχτόχρωμα καπνά και αυτό το γνώριζε κάθε καπνοκαλλιεργητής πλέον.

Ο Λαδάς, λοιπόν, όπως χαρακτηριζόταν στην επιστολή του Διοικητή Αμμοχώστου προς τον Αποικιακό Γραμματέα, ήταν ένας πολύ σημαντικός παράγοντας στον τομέα, ο οποίος «είχε προσφέρει πολύ μεγάλη υπηρεσία στη βιομηχανία του καπνού στο παρελθόν και ήταν για αυτό τον λόγο ιδιαίτερα αξιολογούμενος ανάμεσα στους καλλιεργητές, οι οποίοι αναγνώριζαν τις προσπάθειές του και εκτιμούσαν την ειλικρίνειά του».¹²⁵⁸ Έτσι, το συγκεκριμένο άρθρο εναντίον του εκλαμβάνονταν ως επίκριση και διαμαρτυρία, η οποία έμμεσα σκοπό είχε να στοχοποιήσει όλο τον κύκλο των εμπόρων, αναφορικά με την κακομεταχείριση που τύγχαναν οι εργάτες, οι οποίοι εργάζονταν στην επεξεργασία του καπνού. Συγκεκριμένα στο άρθρο ο Λαδάς κατηγορούνταν ότι είχε απολύσει τις γυναίκες που εργάζονταν στις αποθήκες του, επειδή δεν είχαν παραδώσει τη δική τους παραγωγή καπνού στον ίδιο. Η κατηγορία αυτή σκόπευε να αποδείξει πως οι μικροκαπνοκαλλιεργητές βρίσκονταν στο έλεος των εμπόρων, αφού για να κερδίσουν το ψωμί τους θα έπρεπε να εξυπηρετούν τα συμφέροντά τους. Βέβαια, για τη συγκεκριμένη περίπτωση ο Λαδάς υποστήριζε ότι οι 3-4 γυναίκες που απολύθηκαν, τη μοναδική φορά κατά τους ισχυρισμούς του, ήταν επειδή οι ίδιες προτίμησαν να αφήσουν τη δουλειά τους και να πάνε να μαζέψουν χαρούπια για κάποιον συνεργατικό υπάλληλο. Οι εργάτριες αυτές ουσιαστικά διώχθηκαν από την εργασία τους στις αποθήκες για να αντικατασταθούν άμεσα με νέους εργαζόμενους, γιατί υπήρχε ανάγκη να

¹²⁵⁷ Στο ίδιο.

¹²⁵⁸ SA1/481/1948/3, Διοικητής Αμμοχώστου προς Αποικιακό Γραμματέα, 1 Οκτωβρίου 1954.

ολοκληρωθεί η συσκευασία των τελευταίων παρτίδων καπνού γρήγορα, οι οποίες θα αποστέλλονταν στις ΗΠΑ.¹²⁵⁹ Οι εργάτριες αυτές επέστρεψαν πίσω στη δουλειά τους αμέσως μετά που ολοκλήρωσαν την εργασία τους στα χαρούπια.

Ωστόσο, δεν ήταν μόνο για αυτό το περιστατικό για το οποίο κατηγορούνταν ο Λαδάς, αλλά και για το κέρδος που εξασφάλιζε εις βάρος των καλλιεργητών. Συγκεκριμένα, στο άρθρο αναφερόταν ότι έπαιρνε τον καπνό από τους παραγωγούς και ως αμοιβή τους έδινε όχι χρήματα, αλλά αγαθά. Ένα τέτοιο συμβάν καταγράφηκε το 1948, όταν δεν μπορούσε να βρεθεί αγορά για να διατεθεί ο κυπριακός καπνός και μετά από πολύ κόπο κατάφερε να πωληθεί από τον ίδιο η μισή ποσότητα στην αγγλική αγορά και η άλλη μισή στην τσεχοσλοβακική, όπου υπήρχε μονοπώλιο. Αντί όμως να λάβει χρήματα από την Τσεχοσλοβακία, πώλησε τον καπνό με αντάλλαγμα αντίστοιχης αξίας παρτίδα παπουτσιών και πιάτων. Μέχρι να ξεκινήσει να γίνεται η πληρωμή των καλλιεργητών με δόσεις, μια μικρή ομάδα προτίμησε να λάβει άμεσα την ανταμοιβή της σε είδος, δηλαδή πιάτα και παπούτσια ανάλογης αξίας. Από την άλλη, όμως, υπήρξαν και καλλιεργητές, που τόσο εμπιστεύονταν τις προσπάθειές του για να βρει αγορές, που του παρέδωσαν τον απούλητο καπνό τους, με τη συμφωνία ότι θα πληρώνονταν μετά την αποστολή του στις ξένες αγορές. Ήταν εξαιτίας των δικών του προσπαθειών, όπως ανέφερε, που εκείνη τη δύσκολη χρονιά κατάφερε να σωθεί η εσοδεία, που διαφορετικά θα παρέμενε αδιάθετη και θα χανόταν. Επίσης, ο ίδιος, όπως και κάθε έμπορος, επωμιζόταν και το κόστος από την εργασία η οποία επιβαλλόταν για τη νέα διαλογή και συσκευασία που θα έπρεπε να γίνει πριν να δοθεί για αποστολή ο καπνός, αφού στην Κύπρο όσο καλά για εάν επεξεργαζόταν και διατηρούνταν, το καλοκαίρι επηρεαζόταν από τα σκαθάρια. Αποτέλεσμα, εξαιτίας αυτού, να χάνεται περίπου το 10% της ποσότητας.

Όπως υποστήριζε λοιπόν ο Λαδάς, η εφαρμογή του σχεδίου θα προκαλούσε μόνο την κατακραυγή κατά της Κυβέρνησης από τους καλλιεργητές, γιατί ήταν αναπόφευκτο να υπάρξει μεγαλύτερη παραγωγή και μικρότερη ζήτηση για κάποιες χρονιές. Ακόμα και τη συγκεκριμένη χρονιά (1954), οι τιμές που εξασφάλισε η πώληση του καπνού ήταν αρκετά υψηλές, αφού κυμαίνονταν από 5 σελίνια μέχρι 5 σελίνια και 6 γρόσια.¹²⁶⁰ Ο ίδιος, λοιπόν, ως καπνέμπορος είχε αγοράσει καπνό στην τιμή των 5 σελινιών και ενώ πωλούσε καπνό στους μεγαλύτερους εμπορικούς οίκους στην Ευρώπη και στις ΗΠΑ φοβόταν ότι θα ζημίωνε αντί να κερδίσει χρήματα. Συγκεκριμένα, την ίδια περίοδο ο καπνός της Καβάλας, ο οποίος ήταν πολύ καλύτερης ποιότητας από τον κυπριακό εξασφάλιζε τιμές ελαφρώς πιο κάτω από 5 σελίνια. Συνεπώς, η αύξηση της τιμής του κυπριακού καπνού, ο οποίος δεν είχε ξεχωριστό άρωμα και γεύση και αποτελούσε φτηνό συμπλήρωμα στα χαρμάνια, αναπόφευκτα θα κατάφερνε μόνο να τον αφήσει εκτός αγοράς. Ήταν αδύνατο, δηλαδή, να διατεθεί στις ξένες

¹²⁵⁹ SA1/481/1948/3, Γ. Σ. Λαδάς προς Διοικητή Αμμοχώστου, 22 Σεπτεμβρίου 1954.

¹²⁶⁰ Στο ίδιο.

αγορές ο ντόπιος καπνός εάν αγοραζόταν από τους καλλιεργητές σε υψηλότερες τιμές. Η τιμή κατά τον Λαδά που κυμαινόταν γύρω στα 4 σελίνια ήταν η επικερδέστερη για τους αξιόπιστους καλλιεργητές και οποιοσδήποτε δεν μπορούσε να εξασφαλίσει κέρδος βάσει αυτής, θα έπρεπε να σταματήσει να ασχολείται με την καλλιέργεια. Ως εκ τούτου δεν υπήρχε οποιοδήποτε ζήτημα εκμετάλλευσης των καλλιεργητών από τους εμπόρους και βιομήχανους, το οποίο χρειαζόταν να ερευνηθεί η Κυβέρνηση και να λάβει παρεμβατικά προστατευτικά μέτρα.

Το Σχέδιο, όπως εκτιμούνταν, δεν θα έπρεπε να εφαρμοστεί, αφού αφορούσε ένα αγροτικό προϊόν το οποίο είχε πολύ χαμηλή αξία. Συγκεκριμένα η ετήσια αξία του ανερχόταν στις £100.000 έως £120.000 και με τη μεγαλύτερη δυνατή επέκταση της παραγωγής του δεν μπορούσε να υπερβεί τις £150.000.¹²⁶¹ Παράλληλα, ο καπνός δεν είχε μία ενιαία ποιότητα, όπως άλλα αγροτικά προϊόντα και δύσκολα κάποιος παραγωγός θα παραδεχόταν ότι η δική του εσοδεία ήταν κατώτερη σε σχέση με άλλων. Αυτό αναπόφευκτα θα έφερνε περισσότερα προβλήματα στην Κυβέρνηση. Επιπλέον, με την εφαρμογή του θα εγκαθιδρυόταν καθεστώς μονοπωλίου, που σε άλλες χώρες (π.χ. Βόρεια Ροδεσία) όπου είχε εισαχθεί εγκαταλείφθηκε, γιατί κατέληξε να χαρακτηριστεί ως ανεφάρμοστο. Οι εμπορικοί οίκοι και οι βιομήχανοι προμηθεύονταν τον καπνό από αγορές που υπήρχε ελεύθερη προσφορά του προϊόντος και ανταγωνισμός. Η σύσταση συνεργατικών εταιριών ή άλλων τέτοιων οργανισμών, μέσα από τους οποίους θα πωλούνταν ο καπνός θα απομάκρυνε τους ξένους αγοραστές, οι οποίοι δεν θα ήταν προς το συμφέρον τους να αγοράζουν οποιαδήποτε ποιότητα καπνού θα τους προσφερόταν σε μία προκαθορισμένη τιμή.¹²⁶²

Ως εκ τούτου, οι οποιοσδήποτε αλλαγές θα έφερνε η εφαρμογή ενός τέτοιου σχεδίου στον τομέα της καπνοπαραγωγής στην Κύπρο θα ήταν μόνο αρνητικές και χωρίς όφελος. Η προστασία του καλλιεργητή, η οποία αποτελούσε την πρωταρχική έγνοια του σχεδίου δεν χρειαζόταν πλέον, αφού οι παραγωγοί κατάφερναν να βρουν αγοραστές για τον καπνό τους σε πολύ υψηλές τιμές, υψηλότερες από την εμπορική του αξία. Επίσης, τόσο οι έμποροι όσο και οι ντόπιοι καπνοβιομήχανοι αγόραζαν την παραγωγή σε πολύ καλές τιμές και δεν παρουσιαζόταν οποιοδήποτε ζήτημα το οποίο να χρειαζόταν επίλυση. Η εφαρμογή του σχεδίου και οι πειραματικές μέθοδοι που θα επιβάλλονταν θα προκαλούσαν αναπόφευκτα αναστάτωση στον τομέα και θα μπορούσαν να αποδειχθούν ζημιογόνες, αφού δεν θα επέτρεπαν να βρεθεί επιτέλους η σταθερότητα που τόσο επιδιωκόταν. Βέβαια, η απόφαση για εφαρμογή ενός τέτοιου σχεδίου εξαρτιόταν αποκλειστικά από τους ίδιους τους καπνοκαλλιεργητές. Η Κυβέρνηση δεν θα επιδίωκε να επιβάλει ένα σχέδιο, όπως είχε γίνει στο παρελθόν, το οποίο θα επηρέαζε όλους τους καπνοκαλλιεργητές χωρίς να έχει εξασφαλιστεί η σύμφωνη γνώμη της πλειοψηφίας τους. Για να

¹²⁶¹ Στο ίδιο.

¹²⁶² Στο ίδιο.

εφαρμοστεί ένα τέτοιο σχέδιο, θα έπρεπε οι καπνοκαλλιεργητές να υποβάλουν αίτημα προς την Κυβέρνηση για εφαρμογή του και η ίδια να είναι πεπεισμένη ότι θα ήταν προς όφελός τους.

Το Σχέδιο για την ίδρυση του Οργανισμού Εμπορίας του Καπνού

Από τις διάφορες γραπτές αναφορές που είχαν φτάσει στον Διευθυντή Γεωργίας ήδη από τις αρχές του 1950, όταν άρχισε να συζητείται η πρόθεση για εφαρμογή ενός σχεδίου για την εμπορία του καπνού, ήταν φανερό ότι επικρατούσε φόβος ανάμεσα στους καπνοκαλλιεργητές, αλλά και τους καπνεμπόρους, οι οποίοι επηρεάζονταν έμμεσα, ότι το προτεινόμενο κυβερνητικό σχέδιο θα επιβαλλόταν χωρίς τη σύμφωνη γνώμη τους και για αυτό ήταν πολύ σημαντικό για τη βρετανική διοίκηση οι φήμες αυτές να διαλυθούν άμεσα. Έτσι, η Κυβέρνηση είχε αποφασίσει να δημοσιοποιήσει στον τύπο άμεσα το σχέδιο, με σκοπό να ενημερωθεί ο αγροτικός κόσμος επίσημα, για να μπορέσει να εκφράσει τις απόψεις του, είτε αρνητικές, είτε θετικές. Όπως το ίδιο το υπό επεξεργασία σχέδιο προνοούσε, μετά τη σύνταξή του από την Κυβέρνηση, οι καπνοκαλλιεργητές θα είχαν την ευκαιρία να εκφράσουν την τελική τους στάση και μόνο εφόσον το υπερψήφιζαν θα εφαρμοζόταν. Άλλωστε, η Κυβέρνηση παρουσιαζόταν να έχει ως άξονα της πολιτικής της τη δημοσιοποίηση των αγροτικών σχεδίων και τούτο ήταν φανερό, αφού τον Απρίλιο του 1953, σε συνεδρία του Εκτελεστικού Συμβουλίου, αποφασίστηκε όπως γίνει εισήγηση για εφαρμογή τόσο του Νόμου για την «εμπορία των αγροτικών προϊόντων», όσο και του σχετικού Νόμου για τα «αγροτικά προϊόντα (υποχρεωτική εμπορία και έλεγχος)».¹²⁶³ Τα προσχέδια των Νόμων αυτών είχαν δημοσιοποιηθεί για μελέτη από τον αγροτικό κόσμο στην κυβερνητική εφημερίδα στις 7 Μαΐου.¹²⁶⁴ Στο πλαίσιο αυτό, τον ίδιο μήνα είχε αποφασιστεί να δημοσιοποιηθεί και το προσχέδιο για την «παραγωγή και εμπορία του καπνού».¹²⁶⁵ Παράλληλα, η Κυβέρνηση απέστειλε για μελέτη και σχόλια το τελευταίο αυτό προσχέδιο Νόμου στο Κυπριακό Εμπορικό Επιμελητήριο και στην Κυπριακή Ομοσπονδία Εμπορίου και Βιομηχανίας.¹²⁶⁶

Η εισαγωγή του Νόμου για την «εμπορία των αγροτικών προϊόντων» σκοπό είχε να επιτρέψει τη δημιουργία σχεδίων για τη ρύθμιση της εμπορίας των αγροτικών προϊόντων και να προνοήσει για τη σύσταση Συμβουλίων, τα οποία θα αναλάμβαναν τη διαχείρισή τους και να τους παραχωρήσει σχετικές εξουσίες, καθώς επίσης να ενθαρρύνει την αγροτική συνεργασία, έρευνα και εκπαίδευση. Επίσης, όπως καταγραφόταν στην επεξήγηση των σκοπών του προσχέδιου του Νόμου, η εμπειρία από άλλα μέρη είχε δείξει ότι μπορούσαν να αποκομιστούν σημαντικά πλεονεκτήματα και κέρδη από την ανάπτυξη οργανωμένων συστημάτων εμπορίου, τα οποία διαφορετικά θα μπορούσαν να

¹²⁶³ SA1/481/1948/3, Extract from Minutes of Executive Council dated 5th May 1953.

¹²⁶⁴ *The Cyprus Gazette*, "No. 444. Legislation: A bill entitled a law to enable schemes to be made for regulating the marketing of agricultural products; to confer powers upon Boards and other Bodies to be constituted in connection with such schemes; to encourage agricultural co-operation, research and education; and to provide for purposes connected with the above matters. A bill entitled a law to provide for compulsory marketing schemes and control of agricultural produces in certain cases.", 7 Μαΐου 1953, σ. 193-208.

¹²⁶⁵ *The Cyprus Gazette*, "No. 445. Tobacco Production and Marketing Scheme", 9 Μαΐου 1953, σ. 209.

¹²⁶⁶ SA1/481/1948/3, Αποικιακός Γραμματέα προς Διευθυντή Γεωργίας, 23 Μαρτίου 1952, ερυθ. 6.

καταλήξουν στις τσέπες των μεσιτών, οι οποίοι θα προσέφεραν στους παραγωγούς τιμή πλησιέστερη στην αγοραία αξία του προϊόντος τους.¹²⁶⁷ Αντίθετα, ένας αρμόδιος κεντρικός οργανισμός εμπορίου, θα ήταν σε καλύτερη θέση να διασφαλίσει τα κατάλληλα πρότυπα ποιότητας του προϊόντος και να διαπραγματευτεί συμφωνίες με περισσότερο επικερδείς όρους. Με αυτό τον τρόπο, ο παραγωγός θα μπορούσε να προστατευτεί από τις διακυμάνσεις των τιμών στην παγκόσμια αγορά και να απολαύσει πιο σταθερές και υψηλές τιμές για το προϊόν του.

Βέβαια, όπως ξεκάθαρα προνοούνταν, η εφαρμογή του Νόμου δεν ήταν υποχρεωτική, αλλά θα αφορούσε όσους παραγωγούς επιθυμούσαν να επικαλούνται τις πρόνοιές του. Συγκεκριμένα, όσοι εκπροσωπούσαν τους παραγωγούς ενός γεωργικού προϊόντος μιας ορισμένης περιοχής μπορούσαν να προετοιμάσουν και να υποβάλουν στον Κυβερνήτη σχέδιο ρύθμισης της εμπορίας ενός αγροτικού προϊόντος και ο Κυβερνήτης, εάν ικανοποιούνταν ότι τα πρόσωπα αυτά αντιπροσώπευαν πράγματι τους παραγωγούς της περιοχής, θα μπορούσε να εγκρίνει το σχέδιο. Επίσης, επιβαλλόταν ο Κυβερνήτης πριν την εφαρμογή του σχεδίου να γνωστοποιήσει τόσο την υποβολή του μέσω της κυβερνητικής εφημερίδας ή με οποιοδήποτε άλλο τρόπο θεωρούσε κατάλληλο για να ενημερωθούν τα πρόσωπα, τα οποία θα επηρεάζονταν, όσο και το χρονικό περιθώριο μέχρι το οποίο θα επιτρεπόταν να υποβάλουν τις αντιρρήσεις και τις παραστάσεις τους. Παράλληλα, ο Κυβερνήτης θα έπρεπε να λάβει υπόψη του τις οποιεσδήποτε αντιρρήσεις υποβάλλονταν, όπως και την αναφορά του Διευθυντή Γεωργίας και να κρίνει ότι το σχέδιο θα συνέβαλλε στην αποτελεσματικότερη παραγωγή και εμπορία του προϊόντος. Ακόμη, το προσχέδιο καθόριζε πως οποιοδήποτε σχέδιο θα μπορούσε να εφαρμοστεί μόνο εάν τα 2/3 των εγγραμμένων παραγωγών, οι οποίοι ήταν ικανοί να παράγουν όχι λιγότερο από τα 2/3 της συνολικής ποσότητας του αγροτικού προϊόντος, ψήφιζαν υπέρ του σε ψηφοφορία. Επιπρόσθετα, σύμφωνα με το προσχέδιο αυτό, προνοούνταν η σύσταση Συμβουλίου, το οποίο θα διαχειριζόταν τη λειτουργία του σχεδίου και θα αποτελούνταν, τόσο από μέλη που θα εκλέγονταν από τους παραγωγούς, όσο και από μέλη τα οποία θα διορίζονταν από τον Κυβερνήτη, βάσει της οικονομικής τους θέσης ή της εμπειρίας τους, που δεν θα ξεπερνούσαν συνολικά τα τέσσερα.

Το δεύτερο προσχέδιο Νόμου για τα «αγροτικά προϊόντα (υποχρεωτική εμπορία και έλεγχος)», αφορούσε στην υποχρεωτική εφαρμογή τέτοιων σχεδίων εμπορίας και ελέγχου των αγροτικών προϊόντων. Τα σχέδια αυτά θα εφαρμόζονταν μόνο σε συγκεκριμένες περιπτώσεις, όπου η πρόοδος της οικονομίας της αποικίας και η προστασία των συμφερόντων των παραγωγών ή των καταναλωτών ενός γεωργικού προϊόντος επέβαλλε την ανάγκη ελέγχου σε ένα προϊόν. Στην

¹²⁶⁷ *The Cyprus Gazette*, "A bill entitled a law to enable schemes to be made for regulating the marketing of agricultural products; to confer powers upon Boards and other Bodies to be constituted in connection with such schemes; to encourage agricultural co-operation, research and education; and to provide for purposes connected with the above matters", 7 Μαΐου 1953, σ. 204-206.

περίπτωση όπου ο Κυβερνήτης ικανοποιούνταν ότι υπήρχαν τέτοιες συνθήκες, θα μπορούσε να προχωρήσει στην έκδοση διατάγματος με το οποίο το εν λόγω προϊόν θα υπόκειτο σε έλεγχο και ως εκ τούτου, θα εφαρμόζονταν οι διατάξεις του προτεινόμενου Νόμου. Η λήξη της ισχύος του διατάγματος αυτού θα μπορούσε να γίνει όταν οι συνθήκες, οι οποίες επέβαλαν τον έλεγχο του προϊόντος, έπαυαν να υπάρχουν. Συνεπώς, ο Κυβερνήτης, με την έκδοση του διατάγματος θα έπρεπε να διορίσει μια επιτροπή εμπορίας, η οποία θα αναλάμβανε να ετοιμάσει το σχέδιο, το οποίο θα ρύθμιζε την εμπορία του αγροτικού προϊόντος και να το υποβάλει στον ίδιο για έγκριση. Ακολούθως, εάν εγκρινόταν, τότε ένα διάταγμα, καθώς και το κείμενο του σχεδίου, θα δημοσιευόταν στην κυβερνητική εφημερίδα. Επιπρόσθετα, τη διαχείριση της λειτουργίας του σχεδίου θα αναλάμβανε ένα Διοικητικό Συμβούλιο, το οποίο θα αποτελούνταν από μέλη τα οποία θα διορίζονταν από τον Κυβερνήτη. Το Συμβούλιο θα μπορούσε με ειδικούς κανονισμούς να ρυθμίσει τις δικές του διαδικασίες, αλλά θα ενεργούσε πάντα με την επιφύλαξη τυχόν οδηγιών που μπορούσε να δώσει ο Κυβερνήτης. Τέλος, ο Κυβερνήτης μπορούσε με διάταγμα να ανακαλέσει ή να τροποποιήσει οποιοδήποτε σχέδιο και να δώσει οδηγίες για την εκκαθάριση των υποθέσεών του.

Έχοντας, λοιπόν, με αυτά τα δύο προσχέδια Νόμων καθοριστεί το πλαίσιο για την εφαρμογή των σχεδίων εμπορίας των διαφόρων αγροτικών προϊόντων δημοσιοποιήθηκε τον Μάιο του 1953 το ένα από τα τρία αγροτικά σχέδια που βρίσκονταν υπό επεξεργασία και συζήτηση και το οποίο ήταν το «Σχέδιο για την Παραγωγή και Εμπορία του Καπνού».¹²⁶⁸ Το Σχέδιο πράγματι προνοούσε την εθελοντική επιβολή του και για την εφαρμογή του χρειαζόταν η ψήφισή του από τα 2/3 των εγγεγραμμένων καπνοκαλλιεργητών κατά τα τελευταία πέντε χρόνια. Το Συμβούλιο, το οποίο θα αναλάμβανε την εφαρμογή του σχεδίου, θα αποτελούνταν στην πλειοψηφία του από εννέα μέλη εκλεγμένα από τις περιοχές που όριζε το σχέδιο, τα οποία θα είχαν ετήσια θητεία, και τέσσερα, τα οποία θα διορίζονταν από την Κυβέρνηση. Το Συμβούλιο θα μπορούσε να εγκαθιδρύσει καπναποθήκες, όπως και να αποκτήσει εξοπλισμό, ο οποίος απαιτούνταν για την επεξεργασία και αποθήκευση του καπνού. Επίσης, οι καπνοκαλλιεργητές θα παρέδιδαν τον καπνό τους σε αυτό και θα πληρώνονταν μέχρι και 50% της τιμής του ως προκαταβολή, σύμφωνα με την αξία και την ποιότητα του προϊόντος. Ακολούθως, το Συμβούλιο μπορούσε τον καπνό που λάμβανε να τον επεξεργαστεί και να τον εμπορευθεί όπως θεωρούσε ορθότερο, αφού πλέον θα εθεωρείτο ιδιοκτησία του. Το κέρδος που θα αποκομιζόταν, μετά την αφαίρεση των εξόδων του Συμβουλίου, θα μοιραζόταν ανάλογα στους καπνοκαλλιεργητές και η μέθοδος πληρωμής θα ήταν παρόμοια με αυτήν που εφαρμοζόταν από τις Συνεργατικές Εταιρείες. Το Συμβούλιο θα είχε τη δυνατότητα, όταν κρινόταν αναγκαίο για το συμφέρον των καπνοκαλλιεργητών, να ρυθμίζει την παραγωγή. Τέλος, αναφορικά με τους εμπόρους, για να μην αποκλειστούν από τον τομέα, καμία απαγόρευση δεν

¹²⁶⁸ SA1/481/1948/3, Extract from Minutes of Executive Council dated 24th March 1954.

επιβαλλόταν στο Συμβούλιο, ώστε να συναλλάσσεται μαζί τους, είτε με την ανακοίνωση προσφορών, είτε με οποιονδήποτε άλλο τρόπο πώλησης του προϊόντος.

Έτσι, στο Εκτελεστικό Συμβούλιο, το οποίο συνεδρίασε και πάλι μετά από ένα χρόνο, τον Μάρτιο 1954, μετά από μακρά συζήτηση αποφασίστηκε να ζητηθεί από τον Γενικό Εισαγγελέα να σχεδιάσει προσχέδιο νόμου, το οποίο θα επέτρεπε την εφαρμογή του Σχεδίου αυτού.¹²⁶⁹ Πράγματι, ο Γενικός Εισαγγελέας ετοίμασε το προσχέδιο νόμου με τίτλο «Νόμος που επιτρέπει τη θέσπιση Σχεδίων για τη ρύθμιση της εμπορίας καπνού, για την ανάθεση εξουσιών σε Διοικητικά Συμβούλια και άλλους Οργανισμούς που συγκροτούνται σε σχέση με αυτά τα σχέδια, και προνοεί για σκοπούς που αφορούν στα ανωτέρω ζητήματα».¹²⁷⁰ Ο Νόμος δημοσιεύθηκε στην επίσημη εφημερίδα στις 27 Μαΐου 1954.¹²⁷¹

A. Το Σχέδιο για την παραγωγή και εμπορία του καπνού

Το Σχέδιο είχε τον τίτλο «Σχέδιο για την παραγωγή και εμπορία του καπνού» (Tobacco Production and Marketing Scheme) του 1953 και αποτελούνταν από επτά μέρη.¹²⁷² Στο πρώτο και εισαγωγικό μέρος καθορίζονταν οι διάφορες έννοιες, οι οποίες αναφέρονταν στο σχέδιο. Στο δεύτερο μέρος, το οποίο αφορούσε στη διοίκηση του Σχεδίου, καθοριζόταν ότι αυτή θα την αναλάμβανε το Διοικητικό Συμβούλιο Εμπορίας του Καπνού (Tobacco Marketing Board). Θα διέθετε κοινή σφραγίδα και εξουσία να κατέχει ακίνητη περιουσία και θα αποτελείτο από εννέα αιρετά μέλη της «περιοχής», όπου η έννοια «περιοχή» αφορούσε στον γεωγραφικό προσδιορισμό που ορίστηκε για τους σκοπούς αυτού του σχεδίου. Τα μέλη αυτά όπως και άλλα τέσσερα, τα οποία θα διορίζονταν από τον Κυβερνήτη, θα είχαν ετήσια θητεία και θα βρίσκονταν σε υπηρεσία μέχρι την ανάληψη καθηκόντων από τα νέα μέλη.

Σχετικά με τις αρμοδιότητές του, το Συμβούλιο μπορούσε να εκλέξει ανάμεσα στα μέλη του τον Αντιπρόεδρο, ο οποίος θα κατείχε τη θέση του έως ότου διεξάγονταν οι επόμενες ετήσιες εκλογές της περιοχής. Επίσης, μπορούσε να εργοδοτήσει γραμματέα και άλλους υπαλλήλους, βοηθούς και αντιπροσώπους που χρειαζόταν και θα έπρεπε να διατηρεί γραφείο, στο οποίο θα λαμβάνονταν οι επιστολές και οι ειδοποιήσεις, ενώ η διεύθυνσή του θα έπρεπε να κοινοποιηθεί στον Διευθυντή Γεωργίας. Εκτός από το γραφείο αυτό, μπορούσε να έχει και άλλα επαρχιακά και τοπικά γραφεία,

¹²⁶⁹ Στο ίδιο.

¹²⁷⁰ SA1/481/1948/3, Memorandum for Executive Council, 5 Νοεμβρίου 1954.

¹²⁷¹ SA1/481/1948/3, A Bill Entitled "A Law to enable schemes to be made for regulating the marketing of tobacco; to confer upon Boards and other Bodies to be constituted in connection with such Schemes; and to provide for purposes connected with the above matters", 27 Μαΐου 1954.

¹²⁷² SA1/481/1948/3, Tobacco Production and Marketing Scheme, 9 Μαΐου 1953.

τα οποία θεωρούσε απαραίτητα. Παράλληλα, θα έπρεπε να αναλάβει να εγκαθιδρύσει αποθήκη ή αποθήκες στις περιοχές όπου έκρινε κατάλληλες και να αποκτήσει εξοπλισμό για την αποδοτική λειτουργία τους. Επιπλέον, μπορούσε να συνάψει συμφωνίες, να αποκτήσει περιουσία και να προχωρήσει σε ενέργειες, οι οποίες σύμφωνα με την κρίση του ήταν απαραίτητες ή απαιτούνταν με σκοπό την εκτέλεση των καθηκόντων του και παράλληλα, μπορούσε να πωλήσει, να υποθηκεύσει ή να διαθέσει οποιαδήποτε περιουσία αποκτήθηκε από αυτό. Το Συμβούλιο ακόμη είχε δικαιοδοσία να συστήνει επιτροπές από τα μέλη του, τις οποίες έκρινε σκόπιμες, ώστε να εξετάζουν και να αναφέρουν σε αυτό θέματα τα οποία ζητούσε. Τέλος, μπορούσε να λαμβάνει τέτοια μέτρα τα οποία θεωρούσε αναγκαία για τον έλεγχο της προσφοράς και της διανομής των σπόρων ή σπορόφυτων του καπνού στους καπνοπαραγωγούς και να καθορίζει ότι μόνο σπόρος καπνού από εγκεκριμένους από το ίδιο προμηθευτές μπορούσε να χρησιμοποιηθεί από τους παραγωγούς, οι οποίοι ήταν εγγεγραμμένοι στο Σχέδιο.

Σχετικά με τις συνεδριάσεις του Συμβουλίου ή οποιασδήποτε επιτροπής διοριζόταν από το ίδιο, την προεδρία είχε ο Πρόεδρος και στην απουσία του ο Αντιπρόεδρος, ενώ στην περίπτωση που απουσίαζαν και οι δύο τότε θα εκλεγόταν Πρόεδρος για τη συγκεκριμένη συνεδρίαση. Οι συνεδριάσεις συγκαλούνταν από τον Γραμματέα. Για να υπάρξει απαρτία σε συνεδρία και για να μπορεί να έχει εξουσία το Συμβούλιο να ενεργεί, θα έπρεπε να βρίσκονται παρόντα όχι λιγότερο από εννέα μέλη. Επιπρόσθετα, το Συμβούλιο καθόριζε τον τόπο διεξαγωγής των συνεδριάσεων του, καθώς και των επιτροπών, εκτός και εάν αποφάσιζαν οι ίδιες οι επιτροπές, ενώ τα σχετικά έξοδα καλύπτονταν από τα κεφάλαια του Συμβουλίου.

Αναφορικά με τα ζητήματα που εγείρονταν σε κάθε συνεδρίαση του Συμβουλίου ή οποιασδήποτε Επιτροπής, αυτά αποφασίζονταν με βάση την πλειοψηφία των παρόντων μελών. Σε περίπτωση που ισοψηφίας ο Πρόεδρος της συνεδρίασης είχε δεύτερη-νικήσα ψήφο. Επίσης, σε κάθε συνεδρίαση του Συμβουλίου ή των Επιτροπών θα έπρεπε να κρατούνται πρακτικά και να υπογράφονται από τον προεδρεύοντα της συνεδρίασης. Επιπρόσθετα, διασφαλιζόταν ότι όλες οι αποφάσεις που λαμβάνονταν σε μία συνεδρίαση του Συμβουλίου ή σε οποιαδήποτε επιτροπή θα έπρεπε να θεωρούνται έγκυρες, ακόμη και εάν σε αυτές αποδεικνυόταν αργότερα ότι υπήρχε κάποια αδυναμία στον διορισμό ή στην εκλογή ή και στα προσόντα ενός προσώπου που ενεργούσε ως μέλος του Συμβουλίου ή μίας Επιτροπής. Επιπλέον, έγκυρη θα έπρεπε να θεωρείται και η ψηφοφορία σε ζητήματα, στα οποία το συγκεκριμένο μέλος λάμβανε μέρος. Ακόμη, το Συμβούλιο είχε την αρμοδιότητα να πληρώσει στα μέλη του, αλλά και στα μέλη των Επιτροπών, έξοδα που αφορούσαν στις μετακινήσεις ή οποιαδήποτε άλλα έξοδα προέκυπταν για την εκτέλεση των εργασιών του.

Το Σχέδιο πέρα από τις πρόνοιες σχετικά με τη διοικητική λειτουργία του, καθόριζε στο τρίτο μέρος τον τρόπο με τον οποίο θα εγγράφονταν οι καπνοκαλλιεργητές και πως αυτοί θα είχαν δικαίωμα

ψήφου στις διάφορες αποφάσεις που θα λαμβάνονταν. Το Συμβούλιο θα έπρεπε να ετοιμάσει και να διατηρεί μητρώο με τους καπνοκαλλιεργητές και όλα τα πρόσωπα, τα οποία κατείχαν άδεια για καλλιέργεια καπνού κατά τη διάρκεια των πέντε προηγούμενων ετών πριν τεθεί σε εφαρμογή το Σχέδιο. Οι καλλιεργητές αυτοί θα μπορούσαν να κάνουν αίτηση σε χρόνο που θα καθοριζόταν από το Συμβούλιο, ώστε να εγγραφούν, αλλά το Συμβούλιο μπορούσε να αρνηθεί να εγγράψει οποιοδήποτε πρόσωπο, το οποίο είχε καταδικαστεί τα προηγούμενα χρόνια για οποιοδήποτε αδίκημα, το οποίο προνοούσε ο καπνικός νόμος. Το μητρώο που θα κρατούσε το Συμβούλιο θα ήταν προσβάσιμο για έλεγχο στο γραφείο του Συμβουλίου σε συγκεκριμένες ώρες κάθε βδομάδα, οι οποίες θα καθορίζονταν από το ίδιο. Επίσης, το Συμβούλιο θα έπρεπε να παρέχει σε οποιονδήποτε επιθυμούσε αντίγραφο του μητρώου, μετά από πληρωμή ενός χρηματικού ποσού το οποίο αναλογούσε σε ένα γρόσι.

Το Σχέδιο επίσης προνοούσε πως μόλις τίθετο σε εφαρμογή, θα διεξαγόταν ψηφοφορία μεταξύ των εγγεγραμμένων παραγωγών σχετικά με την αποδοχή του ή όχι. Η συγκεκριμένη ψηφοφορία, όπως και κάθε ψηφοφορία για την τροποποίηση ή ανάκληση του Σχεδίου θα έπρεπε να διεξάγεται σύμφωνα με τις ακόλουθες πρόνοιες: (i) στην πρώτη ψηφοφορία θα λάμβαναν μέρος όλοι οι παραγωγοί που είχαν εγγραφεί μέχρι την ημέρα που θα καθοριζόταν από το Συμβούλιο, (ii) σε κάθε άλλη ψηφοφορία θα λάμβαναν μέρος όλοι οι παραγωγοί που το όνομά τους θα βρισκόταν εγγεγραμμένο στο μητρώο μέχρι τη μέρα που θα καθοριζόταν από το Συμβούλιο. Σχετικά με τη διεξαγωγή της ψηφοφορίας θα διεξαγόταν όπως υποδεικνυε το Συμβούλιο και στην περίπτωση που θα γινόταν μέσω ταχυδρομείου θα αποστελλόταν ένα ψηφοδέλτιο σε κάθε παραγωγό, όχι αργότερα από την πέμπτη μέρα από αυτήν που θα καθοριζόταν ως ημέρα έναρξης της εκλογικής διαδικασίας. Παράλληλα, τα ψηφοδέλτια θα έπρεπε να ήταν σε τέτοια μορφή, την οποία θα καθόριζε το Συμβούλιο και θα λαμβάνονταν ως έγκυρα μόνο όσα ήταν συμπληρωμένα σωστά και έφταναν στο γραφείο του Συμβουλίου μέχρι την ημερομηνία που θα υποδεικνυόταν. Οι ψήφοι θα καταμετρούνταν από ανεξάρτητο πρόσωπο και τα αποτελέσματα μετά την πιστοποίησή τους από αυτόν, θα επικυρώνονταν σε συνεδρίαση του Συμβουλίου από τον Πρόεδρο. Ακολούθως, θα δημοσιοποιούνταν σε τουλάχιστον τέσσερις εφημερίδες ή με απόφαση του Συμβουλίου θα μπορούσε να αποσταλεί σχετική ειδοποίηση, τουλάχιστον για την πρώτη ψηφοφορία σε κάθε παραγωγό που γνώριζε το Συμβούλιο, ενώ για τις επόμενες σε κάθε εγγεγραμμένο παραγωγό.

Το τέταρτο μέρος του Σχεδίου αφορούσε στην παραγωγή και διάθεση του καπνού και οι πρόνοιές του θα ενεργοποιούνταν μετά από απόφαση του Κυβερνήτη, ο οποίος θα λάμβανε υπόψη του τα αποτελέσματα της αρχικής ψηφοφορίας, εάν αυτά, βέβαια, ήταν υπέρ της συνέχισης της ισχύος του Σχεδίου. Σύμφωνα, λοιπόν, με τις πρόνοιες του Σχεδίου κανένα πρόσωπο, εκτός από τους εγγεγραμμένους παραγωγούς, οι οποίοι θα κατείχαν πιστοποιητικό, δεν θα μπορούσε να φυτέψει ή να καλλιεργήσει καπνό. Ταυτόχρονα, ούτε οποιοδήποτε πρόσωπο, πέρα από το Συμβούλιο, τους

εγγεγραμμένους παραγωγούς, τους βιομήχανους, τους εμπόρους και τους εξαγωγείς, δεν θα μπορούσε να έχει στην κατοχή του κυπριακό καπνό. Οποιοδήποτε πρόσωπο παραβίαζε τους όρους αυτούς θα υπόκειτο σε πρόστιμο, το οποίο δεν θα ξεπερνούσε τις £100 και ο καπνός θα κατασχόταν από το Συμβούλιο. Έτσι, καθοριζόταν ότι κάθε έτος κατά την 1^η Δεκεμβρίου ή νωρίτερα, το Συμβούλιο θα απέστελλε σε κάθε εγγεγραμμένο παραγωγό μια αίτηση και όσοι επιθυμούσαν να φυτέψουν ή να καλλιεργήσουν καπνό την επόμενη χρονιά θα έπρεπε να επιστρέψουν την αίτηση συμπληρωμένη μέχρι την ημερομηνία που θα υποδεικνυόταν από το Συμβούλιο. Μετά την παραλαβή της αίτησης από το Συμβούλιο, θα εκδιδόταν σε κάθε παραγωγό πιστοποιητικό. Επιπρόσθετα, το Συμβούλιο θα είχε τη δικαιοδοσία, όταν το θεωρούσε αναγκαίο για το συμφέρον των εγγεγραμμένων καλλιεργητών και της βιομηχανίας να περιορίσει την παραγωγή επιβάλλοντας έλεγχο σε αυτήν.

Σχετικά με τη διάθεση του καπνού, όλοι οι εγγεγραμμένοι παραγωγοί επιβαλλόταν με την εφαρμογή του Σχεδίου να παραδώσουν την ποσότητα του καπνού που είχαν στα χέρια τους στο Συμβούλιο, σε καθορισμένη ημερομηνία και τόπο, ενώ αυτό θα ήταν υποχρεωμένο να τον αποδεχθεί. Διατηρούσε, όμως, το δικαίωμα να αρνηθεί να παραλάβει καπνό οποιασδήποτε χρονιάς, η οποία προηγείτο της αμέσως προηγούμενης από την εφαρμογή του Σχεδίου, αλλά στην περίπτωση αυτή ο παραγωγός μπορούσε να πωλήσει τον καπνό του έξω από το πλαίσιο του Σχεδίου εμπορίας. Επίσης, το Συμβούλιο μπορούσε να αρνηθεί να παραλάβει καπνό οποιασδήποτε χρονιάς, ο οποίος παραδιδόταν μετά την καθορισμένη ημερομηνία, εκτός και εάν η καθυστέρηση αυτή οφειλόταν σε καιρικές ή άλλες συνθήκες που δεν μπορούσαν να προβλεφθούν. Τότε θα έπρεπε να καθοριστεί νέα ημερομηνία παραλαβής, ώστε να μπορέσει ο παραγωγός να παραδώσει τον καπνό του, αφού ο καπνός που δεν παραδιδόταν στο Συμβούλιο υπόκειτο σε κατάσχεση.

Επιπλέον, από το Σχέδιο προνοούνταν ότι πριν από τις καθορισμένες ημερομηνίες για την παράδοση του καπνού από τους παραγωγούς, το Συμβούλιο θα έπρεπε να δημοσιεύσει τις κατηγορίες και τις τιμές, οι οποίες είχαν αποφασιστεί για τον καπνό της συγκεκριμένης χρονιάς. Κατά την παράδοση οποιασδήποτε ποσότητας καπνού από τους παραγωγούς, θα έπρεπε να παραλαμβάνεται σε κατηγορίες από τους υπαλλήλους που θα διορίζονταν από το Συμβούλιο για αυτόν τον σκοπό και οι εγγεγραμμένοι παραγωγοί θα παραλάμβαναν απόδειξη. Σε αυτήν θα έπρεπε να καταγράφεται το βάρος και η αξία κάθε κατηγορίας που παραδόθηκε. Ωστόσο, στην περίπτωση όπου ένας παραγωγός διαφωνούσε με την απόφαση του υπαλλήλου που αξιολογούσε τον καπνό του, θα είχε το δικαίωμα να παρουσιαστεί σε άλλο υπάλληλο που θα όριζε το Συμβούλιο για τον σκοπό αυτό, όπου η απόφασή του συγκεκριμένου θα ήταν η τελική.

Το Συμβούλιο θα έπρεπε να δώσει σε όλους τους εγγεγραμμένους παραγωγούς, οι οποίοι παρέδιδαν τον καπνό τους, προκαταβολή ανάλογη με το βάρος κάθε κατηγορίας του καπνού που

παρέδιδαν, η οποία θα αποφαιζόταν από το ίδιο. Επίσης, θα μπορούσε να διαφοροποιεί το ποσό της προκαταβολής ανάλογα με την κατηγορία, ενώ υπήρχε η προϋπόθεση ότι καμιά προκαταβολή, για οποιαδήποτε κατηγορία, δεν θα μπορούσε να ξεπερνά το 50% της τιμής κάθε μιας. Ο καπνός, ο οποίος παραλαμβάνονταν από το Συμβούλιο γινόταν ιδιοκτησία του και ανάλογα μπορούσε να τον κατατάξει σε κατηγορίες, να τον δεματοποιήσει, αποθηκεύσει, πωλήσει, εξάγει, ασφαλίσει, προωθήσει στην αγορά, μετακινήσει, ή να δανειστεί χρήματα βάζοντάς τον ως εγγύηση. Τέλος, εάν δεν μπορούσε να τον πωλήσει σε εύλογο χρονικό διάστημα, μπορούσε να τον καταστρέψει ή να τον ξεφορτωθεί με οποιονδήποτε τρόπο θεωρούσε σωστό. Από τα συνολικά έσοδα που εξασφαλιζόνταν από την πώληση του καπνού οποιασδήποτε χρονιάς, το Συμβούλιο αφαιρούσε τόσο τα δικά του έξοδα, όσο και τα μεσιτικά έξοδα που προέκυπταν από τις πωλήσεις και το εναπομείναν ποσό θα έπρεπε να διαμοιραστεί ανάμεσα σε όλους τους εγγεγραμμένους παραγωγούς, ανάλογα με την τιμή και το βάρος της κάθε κατηγορίας καπνού που αντίστοιχα παραδόθηκε από αυτούς, ανεξάρτητα ποιανού ο καπνός είχε πωληθεί ή όχι και σε ποια τιμή. Το Συμβούλιο, όμως, είχε τη δυνατότητα να αφαιρέσει από το ποσό που μπορούσε να πληρωθεί στον κάθε παραγωγό, το οποίο δεν θα ξεπερνούσε το 50% για κάθε οκά καπνού που παρέδωσε, ώστε να παραχωρηθεί εισφορά στο Ταμείο, για να μπορεί το ίδιο να αντεπεξέρχεται στα έξοδα και στις υποχρεώσεις του, καθώς, και για να δημιουργήσει απόθεμα για μελλοντικά έξοδα.

Επιπρόσθετα, το Συμβούλιο μπορούσε να απαιτήσει γραπτώς από κάθε εγγεγραμμένο παραγωγό να του παρέχει τέτοιες εκτιμήσεις, αποδόσεις και άλλες πληροφορίες που αφορούσαν στην σοδειά του καπνού του και αυτός ήταν υποχρεωμένος να συμμορφωθεί. Ακόμη, μπορούσε να εξουσιοδοτήσει οποιοδήποτε πρόσωπο για να εισέλθει και να επιθεωρήσει, οποιαδήποτε λογική στιγμή με την επίδειξη της άδειάς του, οποιαδήποτε έκταση ή υποστατικό, το οποίο κατείχε οποιοσδήποτε εγγεγραμμένος παραγωγός και στο οποίο καλλιεργούνταν, αποθηκεύονταν και επεξεργαζόταν καπνός. Σε περίπτωση, βέβαια, που ένας εγγεγραμμένος παραγωγός πωλούσε ή διέθετε καπνό, παραβιάζοντας τις πρόνοιες του Σχεδίου ή χωρίς δικαιολογία δεν συμμορφωνόταν στο αίτημα για ενημέρωση για τις εκτιμήσεις, αποδόσεις και άλλες πληροφορίες ή έκανε σκόπιμα οποιαδήποτε λανθασμένη δήλωση, το Συμβούλιο μπορούσε, πέρα από την ποινή που θα του επιβαλλόταν από όποιον άλλο νόμο, να τον αφαιρέσει από το μητρώο των εγγεγραμμένων παραγωγών, με αποτέλεσμα να αποστερηθεί από οποιεσδήποτε εισφορές πιθανόν είχε κάνει στο Ταμείο.

Επίσης, σύμφωνα με το Σχέδιο προνοούνταν πως κανένας βιομήχανος, έμπορος ή εξαγωγέας δεν θα μπορούσε να αγοράσει καπνό, ο οποίος παραγόταν στην Κύπρο από οποιοδήποτε πρόσωπο εκτός από το Συμβούλιο. Παράλληλα, ο κυπριακός καπνός δεν θα μπορούσε να γίνει εξαγωγή εκτός και εάν είχε κατηγοριοποιηθεί και δεματοποιηθεί από το Συμβούλιο, το οποίο θα καθόριζε τις προκαθορισμένες κατηγορίες που ξεκάθαρα θα έπρεπε να καταγράφονται σε κάθε δέμα.

Πέρα από τις πρόνοιες για τη διάθεση του καπνού, το Σχέδιο προνοούσε και για τα θέματα λογαριασμών και οικονομικών. Συγκεκριμένα, καθόριζε πως θα δημιουργούταν ένα Ταμείο, το οποίο θα διαχειριζόταν και θα ελεγχόταν από το Συμβούλιο. Στο Ταμείο αυτό θα καταθέτονταν όλα τα χρήματα, τα οποία θα λάμβανε και από αυτό θα εκταμιεύονταν τα ποσά που απαιτούνταν για να καλυφθούν τα έξοδα του Συμβουλίου, τα οποία θα γίνονταν για σκοπούς λειτουργίας του Σχεδίου.

Το Συμβούλιο ήταν υποχρεωμένο να διατηρεί λογιστικά βιβλία και θα έπρεπε κάθε χρόνο να ετοιμάζει ισολογισμό, όπως επίσης και κατάσταση εσόδων - εξόδων. Οι καταστάσεις αυτές θα έπρεπε να ελέγχονται από ένα ή περισσότερους λογιστές, τους οποίους θα διορίζε το Συμβούλιο. Αφότου ολοκληρωνόταν ο έλεγχος ή τουλάχιστον σε διάστημα τριών μηνών από τότε που έκλεινε η λογιστική περίοδος, το Συμβούλιο θα έπρεπε να υποβάλλει στον Διευθυντή Γεωργίας αντίγραφο των λογιστικών καταστάσεων και του ισολογισμού, καθώς και αναφορά για την πρόοδο του Σχεδίου. Επίσης, ήταν υποχρεωμένο μετά από αίτημα οποιουδήποτε προσώπου, το οποίο θα πλήρωνε ένα ορισμένο τέλος, να του παραδώσει αντίγραφο των καταστάσεων αυτών.

Ακόμη, το Συμβούλιο, για σκοπούς εκτέλεσης των καθηκόντων του, είχε το δικαίωμα να δανειστεί λεφτά με τρόπο, όρους και εγγύηση που θα καθόριζε το ίδιο με τον δανειστή. Σχετικά με τα χρήματα που πιστώνονταν στο Ταμείο, τα οποία σύμφωνα με τη γνώμη του Συμβουλίου, δεν απαιτούνταν για τη λειτουργία του Σχεδίου και αφού είχαν καλυφθεί τα διοικητικά και άλλα έξοδα, μπορούσαν να διαμοιραστούν στους εγγεγραμμένους παραγωγούς ανάλογα με τη συμβολή τους σε αυτό.

Το πέμπτο μέρος του Σχεδίου προνοούσε για θέματα συνεδριάσεων των εγγεγραμμένων καλλιεργητών. Συγκεκριμένα, καθοριζόταν ότι το Συμβούλιο ήταν υπεύθυνο να διευθετεί την πραγματοποίηση των συνεδριάσεων μιας περιοχής των εγγεγραμμένων καλλιεργητών, σε χρόνο και τόπο που θα υποδείκνυε. Παράλληλα, όταν θεωρούσε ότι υπήρχαν ζητήματα για συζήτηση να συγκαλεί, είτε συνεδριάσεις μιας περιοχής, είτε γενικές για όλους τους εγγεγραμμένους καλλιεργητές. Για να συγκαλέσει συνεδρίαση για μια περιοχή απαιτούνταν η υποβολή γραπτού αιτήματος, το οποίο θα έπρεπε να είναι υπογεγραμμένο από τουλάχιστον 50 εγγεγραμμένους παραγωγούς. Στο αίτημα θα έπρεπε να καταγράφεται το θέμα της συζήτησης και το ψήφισμα για το οποίο η συνεδρίαση της περιοχής θα συγκαλούνταν. Αναφορικά με τις γενικές συνελεύσεις, το αίτημα για σύγκλησή τους θα έπρεπε να είναι υπογεγραμμένο τουλάχιστον από 2.000 εγγεγραμμένους καλλιεργητές. Σε κάθε συνεδρίαση ο πρόεδρος οριζόταν από το Συμβούλιο και σε διάστημα τουλάχιστον 31 ημερών πριν από τη συνάντηση για τις γενικές συνεδριάσεις ή 21 ημερών για τις τοπικές συνεδριάσεις, θα έπρεπε να αποστέλλεται σε κάθε εγγεγραμμένο καλλιεργητή που είχε δικαίωμα να ψηφίσει γραπτή ειδοποίηση. Στην ειδοποίηση θα έπρεπε να καταγράφεται ο τόπος και η ημερομηνία της συνεδρίασης, όπως επίσης και το όνομα του Προέδρου και τα θέματα συζήτησης, αφού δεν θα μπορούσε να συζητηθεί οτιδήποτε δεν είχε καθοριστεί εκ των προτέρων.

Στις γενικές συνεδριάσεις, μπορούσαν να ψηφίσουν όλοι οι εγγεγραμμένοι καλλιεργητές, ενώ στις τοπικές συνεδριάσεις μόνο οι εγγεγραμμένοι καλλιεργητές της περιοχής. Κάθε ζήτημα που τίθετο στις γενικές ή τοπικές συνεδριάσεις θα αποφαιζόταν με ψηφοφορία με ανάταση χεριού. Το αποτέλεσμα της ψηφοφορίας, το οποίο ανακοινωνόταν από τον Πρόεδρο, ήταν το τελικό.

Το έκτο μέρος του Σχεδίου αφορούσε στη διεκπεραίωση γενικών θεμάτων. Αρχικά καθοριζόταν ότι οποιαδήποτε σύμβαση ή συμφωνία, η οποία, εάν είχε συναφθεί ή εκτελεστεί από πρόσωπο που δεν ήταν εταιρικό σώμα, δεν απαιτούνταν να φέρει σφραγίδα και μπορούσε να συναφθεί ή να εκτελεστεί για λογαριασμό του Διοικητικού Συμβουλίου από οποιοδήποτε πρόσωπο ήταν εξουσιοδοτημένο από αυτό. Επίσης, διασφαλιζόταν ότι κανένα συμβόλαιο, στο οποίο το Συμβούλιο ήταν συμβαλλόμενο μέρος του, δεν θα έπρεπε να αποφεύγεται, επειδή ένα μέλος του ήταν εξίσου μέρος σε αυτό ή είχε συμφέρον σε αυτό. Επίσης, ούτε ένα μέλος του Συμβουλίου, το οποίο ήταν συμβαλλόμενο μέρος ή είχε συμφέρον σε ένα συμβόλαιο, θα έπρεπε ήταν υπόλογο στο Συμβούλιο για οποιοδήποτε κέρδος αποκόμιζε από αυτό. Ωστόσο, απαιτούνταν να αποκαλύπτει άμεσα στο Συμβούλιο οποιοδήποτε ενδιαφέρον είχε ή αποκόμιζε από συμβόλαιο, εάν αυτό ερχόταν σε σύγκρουση με τα καθήκοντά του ως μέλους του Συμβουλίου και δεν θα έπρεπε να ψηφίζει για όποιο ζήτημα σχετιζόταν με αυτό.

Παράλληλα, προνοούνταν ότι το Συμβούλιο μπορούσε να αναλάβει ενέργειες για να ενθαρρύνει και να προωθεί τον συνεταιρισμό, την έρευνα και την εκπαίδευση σε σχέση με την παραγωγή και την εμπορία του καπνού και των προϊόντων που παράγονταν από αυτόν. Για τον σκοπό αυτό, μπορούσε να εγκαθιδρύσει, να εξοπλίσει και να διατηρήσει εργαστήρια, χώρους επεξεργασίας του καπνού και εργοστάσια και να διεξάγει έρευνες, όπως επίσης και να απασχολήσει ειδικευμένο προσωπικό, επαγγελματίες, τεχνικούς συμβούλους και εργάτες. Αναφορικά με τα έξοδα για την υλοποίηση των εγκεκριμένων αυτών ενεργειών, διασφαλιζόταν ότι θα καλύπτονταν από το Ταμείο. Επίσης, το Συμβούλιο μπορούσε κατά διαστήματα να δημοσιοποιεί στατιστικά και άλλες πληροφορίες, οι οποίες αφορούσαν στην παραγωγή και στην εμπορία του καπνού, όπως επίσης και στα έξοδα που υπήρχαν και τα οποία καλύπτονταν το Ταμείο.

Το Σχέδιο ακόμη προνοούσε και για την επίλυση διαφορών μεταξύ του Συμβουλίου και οποιουδήποτε εγγεγραμμένου καλλιεργητή. Οποιοσδήποτε καλλιεργητής ήταν δυσανεστήμενος από οποιαδήποτε πράξη, απόφαση ή παράλειψη του Συμβουλίου, μπορούσε να αποταθεί σε ένα διαιτητή, για τον οποίο θα συμφωνούσαν και οι δύο πλευρές ή εάν δεν υπήρχε συμφωνία θα διοριζόταν από τον Διευθυντή Γεωργίας ύστερα από αίτημά τους. Ο διαιτητής θα αποφάσιζε για το θέμα όπως ο ίδιος έκρινε και κάθε τέτοια επιδιαιτησία θα διεξαγόταν σύμφωνα με τον Νόμο περί

Διαιτησίας του 1944.¹²⁷³ Σχετικά με τα έγγραφα, τα οποία θα έπρεπε να αποσταλούν ή να επιδοθούν σε ένα πρόσωπο από το Συμβούλιο, θα έπρεπε να είναι σύμφωνα με τις πρόνοιες του Σχεδίου και εντός της προκαθορισμένης προθεσμίας και να αποστέλλονται ταχυδρομικώς.

Αναφορικά με τους εγγεγραμμένους καλλιεργητές, καθοριζόταν ότι όποιος από αυτούς κατοικούσε σε διαφορετική περιοχή από αυτήν που καλλιεργούσε και παρήγαγε τον καπνό του θα έπρεπε κατά την εγγραφή του, ή σε καθορισμένη περίοδο από το Συμβούλιο, να επιλέξει την περιοχή στην οποία επιθυμούσε να ασκεί το εκλογικό του δικαίωμα και αφότου επέλεγε, θα καταχωρούνταν ότι ανήκε σε αυτήν. Ακόμη, καταγραφόταν ότι σε περίπτωση που ένας καλλιεργητής πέθαινε ή δεν μπορούσε λόγω νομικού κωλύματος ή βρισκόταν σε συμφωνία με τους πιστωτές του και η περιουσία του, η οποία σχετιζόταν με τα καπνά, μεταφερόταν από τον ίδιο σε άλλο πρόσωπο, το οποίο δεν ήταν εγγεγραμμένος καλλιεργητής, αυτός θα έπρεπε να εγγραφεί για σκοπούς εξυπηρέτησης των προνοιών του Σχεδίου, ενώ ο καπνός θα έπρεπε να παραδοθεί στο Συμβούλιο, το οποίο θα είχε τις ίδιες εξουσίες και υποχρεώσεις, όπως εάν ο καπνός παραδιδόταν από τον εγγεγραμμένο παραγωγό.

Τέλος, το έβδομο και τελευταίο μέρος του Σχεδίου αφορούσε στη διαδικασία τροποποίησης και ανάκλησής του. Συγκεκριμένα, πριν από την υποβολή στην Κυβέρνηση νέου Σχεδίου, το οποίο θα αντικαθιστούσε το παλαιό ή ενός τροποποιημένου, το Συμβούλιο χρειαζόταν να δημοσιεύσει το προτεινόμενο Σχέδιο με επίδοση ειδοποίησης σε όλους τους εγγεγραμμένους παραγωγούς. Επίσης, για να υποβληθεί στην Κυβέρνηση το νέο ή τροποποιημένο Σχέδιο, θα έπρεπε να γίνει ψηφοφορία αναφορικά με το ζήτημα, σε διάστημα ενός μηνός από τη δημοσιοποίησή του και να απαιτηθεί γραπτώς η ψήφος από περίπου δύο χιλιάδες εγγεγραμμένους παραγωγούς. Διεξαγωγή ψηφοφορίας θα έπρεπε να γίνει εξίσου με τον ίδιο τρόπο, οποιαδήποτε στιγμή, για την ανάκληση ή όχι του Σχεδίου και απαιτούνταν το 50% των εγγεγραμμένων παραγωγών. Βέβαια, για την ανάκληση ή όχι του Σχεδίου, δεν θα μπορούσε να γίνει καμία ψηφοφορία χωρίς τη συναίνεση του Συμβουλίου για περίοδο δύο ετών από την ημερομηνία που είχε ανακοινωθεί το αποτέλεσμα της πρώτης ψηφοφορίας ή για περίοδο ενός έτους από την ημερομηνία της ανακοίνωσης οποιασδήποτε μετέπειτα ψηφοφορίας για το ζήτημα. Για την ανάκληση του Σχεδίου απαιτούνταν η θετική ψήφος τουλάχιστον των 2/3 των εγγεγραμμένων παραγωγών.

Για την περίπτωση που απαιτείτο η εκκαθάριση του Συμβουλίου θα έπρεπε να εφαρμοστεί ο σχετικός Νόμος περί Εταιρειών του 1951 και ο κάθε εγγεγραμμένος παραγωγός θα έπρεπε να συμβάλει στην πληρωμή των χρεών και των υποχρεώσεων του, καθώς και στην πληρωμή για το κόστος και τα έξοδα της εκκαθάρισης, με το ποσό να υπολογίζεται ανάλογα με τη μέγιστη έκταση, την οποία είχε καλλιεργημένη με καπνό, οποιαδήποτε στιγμή κατά τη διάρκεια του προηγούμενου

¹²⁷³ Για τον Νόμο περί Διαιτησίας “A Law to make provision for the reference and submission of differences to arbitration” βλ. H. Trusted, *στο ίδιο*, σ. 29-40.

έτους πριν την ανάκληση του Σχεδίου, ή τουλάχιστον πριν την έναρξη της εκκαθάρισης. Το ποσό που θα έπρεπε να πληρώσει δεν θα έπρεπε να ξεπερνά τα 5 σελίνια τη σκάλα.

Σχετικά με τις εκλογικές διαδικασίες κάθε περιοχής και συγκεκριμένα της εκλογής μελών στο Διοικητικό Συμβούλιο, καθορίστηκαν έξι περιοχές: (i) περιοχή Ριζοκαρπάσου, η οποία περιλάμβανε το Ριζοκάρπασο και όλα τα χωριά μεταξύ Ριζοκαρπάσου και Αποστόλου Αντρέα, (ii) περιοχή Γιαλούσας, η οποία περιελάμβανε τα χωριά Γιαλούσα, Αγία Τριάδα, Γαληνόπορνη Κορόβεια και Μελάναγρα, (iii) περιοχή Λεονάρισσου, η οποία περιλάμβανε τα χωριά Λεονάρισσο, Βασίλι, Λυθράγκωμη, Νέτα, Βαθύλακας, Άγιος Συμεών, Κώμα του Γιαλού, Άγιος Ανδρόνικος, Κοιλάνεμος, Πλατάνι, Γαλάτεια, Ταύρου, Βουκολίδα, (iv) περιοχή Τρικώμου-Λευκονοίκου, η οποία περιλάμβανε τα χωριά Άγιος Θεόδωρος, Άγιος Ευστάθιος, Λιβάδια, Κώμη Κεπήρ, Δαυλός και όλα τα χωριά στην περιοχή Αμμοχώστου βόρεια και δυτικά του δρόμου που ένωνε τα χωριά αυτά, (v) περιοχή Λευκωσίας-Κερύνειας και (vi) περιοχή νοτιοδυτικά της Κύπρου, η οποία περιελάμβανε τις επαρχίες Λάρνακας, Λεμεσού και Πάφου. Με αυτόν τον τρόπο, οι εγγεγραμμένοι παραγωγοί των περιοχών αυτών μπορούσαν να εκλέξουν τα μέλη της περιοχής τους. Η περιοχή Ριζοκαρπάσου εξέλεγε ένα μέλος, η περιοχή Γιαλούσας δύο, η περιοχή Λεοναρίσσου δύο, η περιοχή Τρικώμου-Λευκονοίκου δύο, η περιοχή Λευκωσίας-Κερύνειας ένα και η περιοχή νοτιοδυτικά της Κύπρου ένα. Σε περίπτωση που το Συμβούλιο έκρινε ότι η παραγωγή καπνού ή ο αριθμός των παραγωγών μιας περιοχής άλλαζε σε τέτοιο βαθμό, θα προέβαινε σε αναπροσαρμογή του αριθμού των μελών που δικαιούνταν να εκλέξει.

Τα μέλη κάθε περιοχής εκλέγονταν στις συνεδριάσεις που γίνονταν στην αντίστοιχη περιοχή, σύμφωνα με τις πρόνοιες του Σχεδίου αυτού, και το εκλεγμένο μέλος διατηρούσε το αξίωμά του μέχρι την επόμενη εκλογική διαδικασία. Εκλογές για την ανάδειξη μελών θα έπρεπε να πραγματοποιούνται κάθε χρόνο κατά τον μήνα Οκτώβριο. Οποιοδήποτε πρόσωπο για να μπορέσει να έχει το δικαίωμα να εκλεγεί στο Συμβούλιο ως αντιπρόσωπος μιας περιοχής, θα έπρεπε να προταθεί γραπτώς από τουλάχιστον δέκα εγγεγραμμένους παραγωγούς, οι οποίοι είχαν το δικαίωμα να ψηφίσουν στη συγκεκριμένη περιοχή. Επίσης, κάθε υποψηφιότητα θα έπρεπε να παραλαμβάνεται από τον Γραμματέα του Συμβουλίου όχι αργότερα από επτά ημέρες, πριν από την ημερομηνία που είχαν καθοριστεί οι εκλογές.

Στην περίπτωση που οι θέσεις που θα πληρώνονταν ήταν περισσότερες από τους υποψηφίους, ο Πρόεδρος της συνεδρίασης θα μπορούσε να δεχθεί προφορικές υποψηφιότητες κατά τη συνεδρίαση των εκλογών. Επιπλέον, εάν σε οποιαδήποτε εκλογική διαδικασία δεν υπήρχαν περισσότεροι υποψήφιοι από τις θέσεις που θα έπρεπε να πληρωθούν, οι υποψήφιοι θα εκλέγονταν αυτομάτως, ενώ στις εκλογικές διαδικασίες, όπου οι υποψήφιοι ήταν περισσότεροι από τις θέσεις, θα γινόταν ψηφοφορία με τη χρήση ψηφοδελτίου. Ακόμη, προνοούνταν ότι κάθε ψηφοφόρος

δικαιούνταν τόσες ψήφους, όσες ο αριθμός των ατόμων που θα εκλέγονταν, αλλά δεν θα μπορούσε να δώσει περισσότερες ψήφους από μία στον κάθε υποψήφιο. Το τελικό αποτέλεσμα της ψηφοφορίας θα ανακοινωνόταν από τον Πρόεδρο της συνεδρίασης.

Επιπρόσθετα, στο τελευταίο μέρος του Σχεδίου περιλαμβάνονταν όροι, βάσει των οποίων το Διοικητικό Συμβούλιο θα μπορούσε να επιβάλει έλεγχο στην ποσότητα της παραγωγής καπνού οποιασδήποτε χρονιάς, αν το έκρινε απαραίτητο και σωστό για τα συμφέροντα των εγγεγραμμένων καλλιεργητών και της βιομηχανίας. Συγκεκριμένα, ήταν υποχρεωμένο να καθορίσει σε κάθε εγγεγραμμένο παραγωγό μια βασική ποσόστωση, η οποία θα έπρεπε να είναι ίση με τον μέσο όρο ετήσιας ποσότητας καπνού που παρήγε κατά τη διάρκεια των τελευταίων πέντε ετών, τα οποία είχαν προηγηθεί της εφαρμογής του Σχεδίου. Η βασική ποσόστωση που θα οριζόταν στον καθένα δεν θα έπρεπε να είναι λιγότερη από πέντε οκάδες. Επιπλέον, με σκοπό να ελέγξει την παραγωγή του καπνού για κάθε χρονιά, το Συμβούλιο θα έπρεπε να καθορίσει σε κάθε εγγεγραμμένο παραγωγό, είτε κατά την 1^η Μαρτίου, είτε νωρίτερα, μία ποσόστωση για την τρέχουσα χρονιά, η οποία θα έπρεπε να υπολογίζεται λαμβάνοντας υπόψη: (i) την εκτιμώμενη συνολική ζήτηση του καπνού της τρέχουσας χρονιάς, (ii) το ύψος της βασικής ποσόστωσης. Η ποσόστωση που θα καθοριζόταν θα έπρεπε να καταγράφεται στο πιστοποιητικό, το οποίο παραλάμβαναν οι καλλιεργητές, όταν κατέθεταν την αίτησή τους για καλλιέργεια καπνού.

Αναφορικά με την εκτιμώμενη ζήτηση του καπνού, αυτή θα έπρεπε να υπολογίζεται από το Συμβούλιο και η ποσόστωση για κάθε εγγεγραμμένο καλλιεργητή, τη συγκεκριμένη χρονιά, θα έπρεπε να είναι ανάλογη με την ποσότητα της εκτιμώμενης συνολικής ζήτησης της αγοράς, η οποία θα του αναλογούσε σύμφωνα με τη βασική ποσόστωση που θα δινόταν σε όλους τους εγγεγραμμένους καλλιεργητές. Εάν η ποσότητα καπνού τη συγκεκριμένη χρονιά, η οποία λαμβανόταν από το Συμβούλιο, από ένα εγγεγραμμένο παραγωγό δεν ξεπερνούσε την ποσόστωσή του, θα παραλαμβάνονταν όλη η ποσότητα και θα εκλαμβάνονταν ως η ποσόστωσή του. Αντίθετα, εάν η ποσότητα καπνού, η οποία λαμβανόταν από ένα καλλιεργητή ξεπερνούσε την ποσόστωσή του, θα λαμβανόταν η ποσότητα καπνού, η οποία αναλογούσε στην ποσόστωσή του και η εναπομείνουσα δεν θα εκλαμβάνονταν ως η ποσόστωσή του. Επίσης, κατά την επιλογή του καπνού, ώστε να ληφθεί η ποσόστωση που αναλογούσε στον καλλιεργητή, θα έπρεπε να επιλέγεται ο καπνός ο οποίος είχε τη μεγαλύτερη αξία.

Επιπλέον, καταγραφόταν ότι εάν τα χρήματα που εξασφαλιζόταν από το Συμβούλιο από την πώληση του καπνού οποιασδήποτε χρονιάς δεν επαρκούσαν, ώστε να παρέχει σε κάθε εγγεγραμμένο παραγωγό ποσό ανάλογο με την αξία του καπνού που είχε παραδώσει, τότε το Συμβούλιο θα έπρεπε, αφού αφαιρούσε όποιο ποσό διατέθηκε στην προμήθεια πώλησης του καπνού ή σε άλλα έξοδα και εισφορές που προνοούνταν από το Σχέδιο, να το καταναίμει ανάλογα με την αξία της

ποσόστωσης του καπνού που είχε παραδοθεί αντίστοιχα από όλους τους εγγεγραμμένους καλλιεργητές. Ακολούθως, το εναπομείναν ποσό μετά την πληρωμή της ποσόστωσης στους εγγεγραμμένους παραγωγούς, θα έπρεπε να καταμετρηθεί στους παραγωγούς που είχαν παραδώσει καπνό πέρα από την ποσόστωση τους, σύμφωνα με την αξία της ποσότητας του καπνού τους. Τέλος, διασφαλιζόταν ότι το ποσό που θα έπρεπε να πληρωθεί σε κάθε εγγεγραμμένο παραγωγό αναφορικά με την ποσότητα του καπνού, η οποία ξεπερνούσε την ποσόστωσή του, δεν θα έπρεπε να ξεπερνά το συνολικό ποσό, που έπρεπε να πληρωθεί για την ποσόστωσή του.

B. Το Σχέδιο Νόμου

Ο «Νόμος για την Εμπορία του Καπνού του 1954» αφορούσε στην εφαρμογή του «Σχεδίου για την παραγωγή και εμπορία του καπνού» του 1953.¹²⁷⁴ Σκοπός του Νόμου ήταν να δοθεί εξουσιοδότηση, ώστε να υποβληθεί σχέδιο για τη ρύθμιση της εμπορίας του καπνού από τους παραγωγούς στον Κυβερνήτη, το οποίο θα μπορούσε να το εγκρίνει με την προϋπόθεση ότι ήταν σύμφωνο με πρόνοιες που υπήρχαν σε αυτόν. Παράλληλα, διευκρινιζόταν ότι η ισχύς του Σχεδίου μπορούσε να αφορά σε ολόκληρη την αποικία ή μέρος της.

Πριν από την έγκριση του σχεδίου, επιβαλλόταν από τον Νόμο ότι το Σχέδιο θα έπρεπε να δημοσιευθεί στην εφημερίδα της Κυβέρνησης, ώστε να λάβουν ενημέρωση όσοι θα επηρεάζονταν από την εφαρμογή του. Επίσης, θα δινόταν περιθώριο χρόνου, όχι λιγότερο από έξι βδομάδες για να υποβληθούν παράπονα και παραστάσεις σχετικά με αυτό. Κάθε ένσταση θα έπρεπε να υποβάλλεται γραπτώς στον Διευθυντή Γεωργίας και σε αυτήν θα έπρεπε να καταγράφεται ο λόγος της ένστασης, καθώς και συγκεκριμένες ως προς αυτήν τροποποιήσεις. Ακολούθως, ο Διευθυντής Γεωργίας θα έπρεπε να αποστείλει αναφορά, μετά από δική του έρευνα για τις ενστάσεις που του είχαν υποβληθεί. Έτσι, ο Κυβερνήτης θα μπορούσε να κάνει οποιοσδήποτε αλλαγές θεωρούσε κατάλληλες στο Σχέδιο, αφού τις δημοσιοποιούσε στους επηρεαζόμενους και λάμβανε τουλάχιστον από περισσότερους από τους μισούς τη συγκατάθεσή τους. Το Σχέδιο θα εγκρινόταν με διάταγμα από τον Κυβερνήτη και θα δημοσιοποιούνταν στην κυβερνητική εφημερίδα, αφότου ο ίδιος ικανοποιούνταν ότι θα συντελούσε στην αποτελεσματικότερη παραγωγή και εμπορία του καπνού.

Επίσης, βάσει του Νόμου προνοούνταν η σύσταση Διοικητικού Συμβουλίου, το οποίο θα χειριζόταν τη λειτουργία του Σχεδίου και θα αποτελούνταν από αιρετά και διορισμένα μέλη όπου τα τελευταία

¹²⁷⁴ SA1/481/1948/3, SA1/481/1948/3, A Bill Entitled "A Law to enable schemes to be made for regulating the marketing of tobacco; to confer upon Boards and other Bodies to be constituted in connection with such Schemes; and to provide for purposes connected with the above matters", 27 Μαΐου 1954.

δεν έπρεπε να είναι περισσότερα από τέσσερα ή λιγότερα από δύο. Παράλληλα, το Συμβούλιο θα μπορούσε να διορίσει από τα μέλη του τέτοιες επιτροπές, τις οποίες θα θεωρούσε απαραίτητες και να αναθέσει σε αυτές οποιεσδήποτε από τις δικές του εξουσίες, εκτός από τη δυνατότητα να δανείζονται λεφτά, να υποθηκεύουν την περιουσία του και να συνάπτουν συμφωνίες. Αυτές οι επιτροπές θα έπρεπε στο τέλος να δίνουν αναφορά στο Συμβούλιο.

Για τη συνέχιση της ισχύος του Σχεδίου, επιβαλλόταν να πραγματοποιηθεί ψηφοφορία ανάμεσα στους εγγεγραμμένους καλλιεργητές, μέσα στα πλαίσια του χρόνου που θα καθορίζονταν σε αυτό. Στην ψηφοφορία θα έπρεπε να εξασφαλιστεί η θετική ψήφος (i) από τουλάχιστον τα 2/3 του συνόλου των εγγεγραμμένων παραγωγών και (ii) τους εγγεγραμμένους παραγωγούς που μπορούσαν να παράγουν καπνό όχι λιγότερο από τα 2/3 της ποσότητας του καπνού, που όλοι οι εγγεγραμμένοι παραγωγοί παρήγαν μαζί. Σε περίπτωση που δεν εξασφαλιζόταν η θετική ψήφος θα έπρεπε το Σχέδιο να παύσει να ισχύει την ημερομηνία κατά την οποία τα αποτελέσματα της ψηφοφορίας ανακοινώνονταν.

Ο Νόμος περιελάμβανε επίσης πρόνοιες που αφορούσαν στην παροχή πληροφοριών για σκοπούς εγγραφής σε όλους τους καλλιεργητές, οι οποίοι έκαναν αίτηση. Επίσης, καθόριζε ότι με την εφαρμογή του Σχεδίου το Διοικητικό Συμβούλιο θα έπρεπε να δημοσιοποιήσει σε εφημερίδα ανακοίνωση, η οποία θα περιελάμβανε πληροφορίες που αφορούσαν (i) στην περιοχή στην οποία το Σχέδιο θα εφαρμοζόταν, (ii) στην ανάγκη για διεξαγωγή ψηφοφορίας για τη συνέχιση της ισχύος του, (iii) ότι κανένα πρόσωπο το οποίο δεν ήταν εγγεγραμμένο στο Σχέδιο, μέσα στο καθορισμένο χρονικό διάστημα, δεν θα είχε δικαίωμα να λάβει μέρος στη ψηφοφορία, (iv) ότι με την εφαρμογή του οι μη εγγεγραμμένοι καλλιεργητές θα αποκλείονταν από το να πωλήσουν τον καπνό τους.

Αμέσως μετά την έγκριση του Σχεδίου από τον Κυβερνήτη, ο Διευθυντής Γεωργίας θα έπρεπε να καταρτίσει μία λίστα, η οποία θα περιελάμβανε τα ονόματα όσων θεωρούσε καλλιεργητές μαζί με τις διευθύνσεις τους. Η λίστα αυτή θα έπρεπε να προωθηθεί στο Διοικητικό Συμβούλιο. Με βάση τη λίστα αυτή το Συμβούλιο θα έπρεπε να αποστείλει σε όλους τους παραγωγούς ειδοποίηση με τις πληροφορίες για την εγγραφή, καθώς και την αίτηση εγγραφής.

Πέρα από αυτά, με τον Νόμο δινόταν η δυνατότητα στο Σχέδιο να προνοεί για ζητήματα όπως την ανάθεση εξουσίας στο Συμβούλιο να αγοράζει καπνό, να παράγει τέτοια εμπορεύματα από αυτόν, τα οποία θα καταγράφονταν σε αυτό, να πωλεί και να ετοιμάζει για πώληση, να κατατάσσει σε ποιότητες, να συσκευάζει, να αποθηκεύει, να καταστρέφει ή να διαθέτει, να ασφαρίζει, να διαφημίζει και να διακινεί τον καπνό. Ταυτόχρονα, επέβαλλε ότι οι εγγεγραμμένοι παραγωγοί θα έπρεπε να πωλούν τον καπνό τους μόνο στο Συμβούλιο, ενώ αυτό θα έπρεπε να αγοράζει και να πωλεί ή να δανείζει σε αυτούς οτιδήποτε απαιτούνταν για την παραγωγή ή πώληση του καπνού. Επιπλέον, δινόταν η εξουσιοδότηση στο Συμβούλιο να καθορίζει τον τύπο και την ποσότητα του

καπνού που θα έπρεπε να παραχθεί και να πωληθεί από τους εγγεγραμμένους καλλιεργητές, όπως επίσης την τιμή, τους όρους και τα πρόσωπα στα οποία έπρεπε να πωληθεί. Ακόμη, το Συμβούλιο μπορούσε να καθορίζει τον τρόπο με βάση τον οποίο ο καπνός θα κατηγοριοποιούνταν σε ποιότητες από τους εγγεγραμμένους καπνοκαλλιεργητές, θα καταγραφόταν σε αυτόν η σήμανση, θα συσκευαζόταν, θα αποθηκευόταν και θα ετοιμαζόταν για πώληση, όπως επίσης και τον τρόπο ασφάλισης, διαφήμισης και μεταφοράς του καπνού από τους καλλιεργητές.

Οι δικαιοδοσίες του Συμβουλίου δεν σταματούσαν εδώ. Με βάση τον Νόμο μπορούσε ακόμη να εξουσιοδοτήσει γραπτώς οποιοδήποτε πρόσωπο να μπει και να επιθεωρήσει οποιοδήποτε αγροτεμάχιο ή χώρο που κατείχε κάθε εγγεγραμμένος καπνοκαλλιεργητής. Ταυτόχρονα, οι καλλιεργητές υποχρεώνονταν να παραδίδουν στο Συμβούλιο εκτιμήσεις, αποτελέσματα, λογαριασμούς και άλλες πληροφορίες που αφορούσαν στον καπνό και θεωρούνταν απαραίτητες για τη λειτουργία του Σχεδίου. Τέλος, το Συμβούλιο είχε τη δικαιοδοσία να λαμβάνει ολόκληρο ή μέρος των εσόδων από την πώληση του καπνού εκ μέρους των καπνοκαλλιεργητών και παράλληλα, να διασφαλίζει ότι το ποσό που θα εισπραττόταν θα διαμοιραζόταν στους καλλιεργητές με τρόπο που θα καθοριζόταν από το Σχέδιο.

Εκτός από τις εξουσίες που έδινε στο Συμβούλιο ο Νόμος, προνοούσε και για θέματα παράβασης των όρων του Σχεδίου. Συγκεκριμένα, οποιοσδήποτε παραγωγός πωλούσε καπνό κατά παράβαση των όρων, θα του επιβαλλόταν ποινή, όπως φυλάκιση, η οποία δεν θα ξεπερνούσε τους τρεις μήνες ή πρόστιμο που δεν ξεπερνούσε τις 25 λίρες ή ακόμη και τις δύο ποινές μαζί. Το πρόστιμο μπορούσε να αυξηθεί, αλλά δεν θα έπρεπε να ξεπερνά τη μισή τιμή από όσο πωλήθηκε ο καπνός.

Επιπρόσθετα, ο Νόμος περιλάμβανε πρόνοιες για θέματα οικονομικά και συνάμα έδινε σχετικές με το θέμα αρμοδιότητες στο Διοικητικό Συμβούλιο. Σύμφωνα, λοιπόν, με τον Νόμο το Σχέδιο θα έπρεπε να προνοεί για την ίδρυση ενός Ταμείου, το οποίο θα διοικείτο και θα ελεγχόταν από το Συμβούλιο. Στο Ταμείο θα εισέγγυαν όλα τα χρήματα που θα παρακρατούνταν από το Συμβούλιο και από αυτό θα γίνονταν όλες οι πληρωμές που απαιτούνταν για την λειτουργία του Σχεδίου. Επίσης, στο Ταμείο θα γίνονταν και όλες οι πληρωμές των εισφορών από τους εγγεγραμμένους καλλιεργητές, οι οποίες ήταν απαραίτητες για τη λειτουργία του Σχεδίου. Τα λεφτά, τα οποία πιστώνονταν στο Ταμείο και δεν απαιτούνταν για τη λειτουργία του Σχεδίου, θα διαμοιράζονταν σύμφωνα με τον τρόπο που θα καθοριζόταν σε αυτό. Ακόμη, το Συμβούλιο είχε τη δυνατότητα να δανειζεται χρήματα για να εκτελεί τις λειτουργίες του σύμφωνα με το Σχέδιο, ενώ θα μπορούσε να δανειζει ή να πληρώνει σε κάθε εγγεγραμμένο καλλιεργητή ποσό χρημάτων, το οποίο θα υπολόγιζε ότι ο καλλιεργητής θα λάμβανε από την πώληση οποιασδήποτε ποσότητας καπνού που θα παράγαγε. Ταυτόχρονα, δινόταν η δυνατότητα στο Συμβούλιο να εγγυηθεί την πληρωμή του

δανείου κάποιου καλλιεργητή που θα λάμβανε από οποιαδήποτε Συνεργατική Εταιρεία για σκοπούς καλλιέργειας, έχοντας όμως ως εγγύηση τον καπνό του.

Πρόνοιες στον Νόμο υπήρχαν και για τον τρόπο διαχείρισης των συμφωνιών-συμβολαίων. Οι συμφωνίες, που τόσο η σύστασή τους, όσο και η εκτέλεσή τους, τη στιγμή που δημιουργούνταν δεν απαγορεύονταν από οποιοδήποτε Σχέδιο, δεν θα έπρεπε να θεωρούνται ως άκυρες ή εκτός ισχύος. Σε περίπτωση όπου η εκτέλεση οποιασδήποτε τέτοιας συμφωνίας απαγορευόταν από αυτά, τότε θα έπρεπε να σταματήσει να εφαρμόζεται, μετά από τρεις μήνες από την ισχύ της απαγόρευσης, εκτός και εάν η συμφωνία υπαγόταν κάτω από το Σχέδιο. Ήταν αρμοδιότητα του Συμβουλίου να εγγράψει τη συμφωνία κάτω από το Σχέδιο σε περίοδο 14 ημερών μετά την υποβολή της αίτησης. Επιπλέον, διευκρινιζόταν ότι, όταν οποιαδήποτε συμφωνία για πώληση καπνού από εγγεγραμμένο παραγωγό, εκτός του Συμβουλίου, απέβλεπε στο να εκχωρήσει σε αυτό οποιοδήποτε δικαίωμα να λάβει από τον αγοραστή το σύνολο ή οποιοδήποτε μέρος της αγοραίας τιμής, η οποία καταβλήθηκε βάσει της συμφωνίας ή τυχόν ζημιές για τις οποίες ο αγοραστής μπορούσε να ήταν υπόλογος εξαιτίας δικής του εσφαλμένης απόρριψης οποιωνδήποτε αγαθών είχαν προσφερθεί σύμφωνα με τη συμφωνία, το Διοικητικό Συμβούλιο μπορούσε να επιβάλει αυτό το δικαίωμα ενάντια στον αγοραστή, ακόμη και εάν το Συμβούλιο δεν ήταν συμβαλλόμενο μέρος στη συμφωνία ή δεν υπήρχε καμία συνεννόηση με τον αγοραστή. Παράλληλα, καταγραφόταν ότι κατά τη διάρκεια ισχύος του Σχεδίου, σύμφωνα με το οποίο καθοριζόταν ότι, τόσο όλοι οι εγγεγραμμένοι παραγωγοί έπρεπε να πωλούν τον καπνό τους στο Συμβούλιο, όσο και την ακριβή ποσότητα την οποία μπορούσαν να πωλούν, τότε οποιαδήποτε άλλη συμφωνία κατά την οποία ο παραγωγός αναλάμβανε να πωλήσει σε άλλο πρόσωπο ποσότητα καπνού σε σχέση με το σύνολο της ποσότητας που παρήγαγε, σε οποιαδήποτε περιοχή μέσα στην οποία ίσχυε το Σχέδιο, αυτή θεωρούνταν άκυρη και ανεφάρμοστη.

Πέρα από αυτές τις πρόνοιες, ο Νόμος διασφάλιζε σειρά άλλων ζητημάτων. Συγκεκριμένα, καταγραφόταν ότι ο Κυβερνήτης, κατά την κρίση του, θα μπορούσε με διάταγμα να εγκρίνει τη χορήγηση δανείου, το ποσό του οποίου και οι όροι θα καταγράφονταν στο διάταγμα, για να χρησιμοποιηθεί από το Συμβούλιο για να καλύψει τις πρώτες ανάγκες για εκτέλεση των εργασιών του. Το δάνειο αυτό θα έπρεπε να αποπληρωθεί. Επίσης, πρόνοιες περιλαμβάνονταν και για την τροποποίηση και ανάκληση του Σχεδίου. Τροποποίηση στο Σχέδιο μπορούσε να υποβληθεί από το Διοικητικό Συμβούλιο στον Κυβερνήτη, ο οποίος θα την ενέκρινε εφόσον είχε προηγουμένως δημοσιοποιηθεί σε όλους τους εγγεγραμμένους καλλιεργητές και σε περίπτωση που απαιτούνταν η διεξαγωγή ψηφοφορίας θα έπρεπε να εξασφαλιστεί η θετική ψήφος της πλειοψηφίας. Αντίθετα, σε περίπτωση που υπήρχε αίτημα προς το Συμβούλιο για ψηφοφορία για ανάκληση του Σχεδίου, το οποίο κατατίθετο σύμφωνα με τους όρους του Σχεδίου, και στηριζόταν από τον απαραίτητο αριθμό εγγεγραμμένων καλλιεργητών, θα έπρεπε αμέσως να προχωρήσει στη διεξαγωγή της. Εάν το αποτέλεσμα της ψηφοφορίας έδειχνε ότι είχε ψηφίσει υπέρ της ανάκλησης όχι λιγότερο από τα 2/3

του αριθμού των εγγεγραμμένων καλλιεργητών, οι οποίοι όμως μπορούσαν να παράγουν όχι λιγότερο από τα 2/3 της ποσότητας καπνού που παρήγαγε το σύνολο των παραγωγών, τότε το Συμβούλιο θα έπρεπε να αποστείλει τα αποτελέσματα στον Κυβερνήτη. Ο Κυβερνήτης ακολουθώντας με εντολή θα έπρεπε να ανακαλέσει την ισχύ του Σχεδίου. Το Συμβούλιο είχε τη δυνατότητα να αρνηθεί τη διεξαγωγή ψηφοφορίας, σε περίπτωση που δεν είχαν περάσει δύο χρόνια από τη διεξαγωγή της αρχικής ψηφοφορίας για ενεργοποίηση του Σχεδίου, όπως επίσης και της απαιτούμενης χρονικής περιόδου όπου προνοούνταν για τη διεξαγωγή μίας νέας ψηφοφορίας.

Ένα Σχέδιο μπορούσε να ανακληθεί από ένα νέο Σχέδιο, το οποίο μπορούσε να προνοεί τη μεταφορά στο νέο Συμβούλιο ολόκληρης ή μέρους της περιουσίας, των εξουσιών και των υποχρεώσεων του προηγούμενου Συμβουλίου. Με αυτόν τον τρόπο, το νέο Συμβούλιο θα μπορούσε να συνεχίσει ή να ανατρέψει τις νόμιμες διαδικασίες που εκκρεμούσαν από το προηγούμενο και να προχωρήσει στη διάλυσή του, χωρίς εκκαθάριση. Ο Κυβερνήτης με διάταγμα μπορούσε να ανακαλέσει το Σχέδιο, σε περίπτωση που υπήρχε εντολή για εκκαθάριση του Διοικητικού Συμβουλίου. Τέλος, ο ίδιος μπορούσε να ανακαλέσει το Σχέδιο και σε περίπτωση που αναγνώριζε ότι οποιοσδήποτε πρόνοιες του ή οιαδήποτε πράξη ή παράλειψη του Διοικητικού Συμβουλίου ήταν αντίθετη με το συμφέρον σημαντικού αριθμού προσώπων που επηρεάζονταν από αυτό και παράλληλα ήταν ενάντια στο δημόσιο συμφέρον.

Σχετικά με το Διοικητικό Συμβούλιο, ο Νόμος όριζε ότι αυτό θα λειτουργούσε ως ένα σώμα, το οποίο θα είχε κοινή σφραγίδα και δικαιοδοσία να κατέχει ακίνητη περιουσία. Ήταν υποχρεωμένο να παρέχει στον Διευθυντή Γεωργίας την τοποθεσία στην οποία θα βρισκόταν το γραφείο του, όπου εκεί θα παραλαμβάνονταν η αλληλογραφία και οι ειδοποιήσεις. Επίσης, εκεί θα διατηρούνταν και το αρχείο με εντολή του Διευθυντή Γεωργίας και θα ήταν ανοικτό για επιθεώρηση από το κοινό στον χώρο και στον χρόνο που θα καθοριζόταν.

Επιπλέον, επιβαλλόταν με βάση τον Νόμο, ότι σε περίπτωση εντολής για εκκαθάριση του Συμβουλίου από τον Κυβερνήτη, κάθε εγγεγραμμένος καλλιεργητής ήταν υπόλογος να συνεισφέρει στην πληρωμή των χρεών και των υποχρεώσεων του, καθώς επίσης, και στην πληρωμή του κόστους και των εξόδων της εκκαθάρισης. Το ποσό που θα υποχρεωνόταν να πληρώσει υπολογιζόταν με τέτοιο τρόπο και θα υπόκειτο σε τέτοιους περιορισμούς που θα καθορίζονταν από το Σχέδιο, αλλά συνάμα δεν θα ήταν υπόλογος να συνεισφέρει στην κάλυψη των εξόδων μόνο εξαιτίας του γεγονότος υπήρξε εγγεγραμμένος καλλιεργητής ή μέλος του Συμβουλίου.

Σκοπός, λοιπόν, του Νόμου, όπως επεξηγούνταν κάτω από τη δημοσίευσή του, υπό τον τίτλο «Στόχοι και Λόγοι», ήταν να επιτρέψει την κατάρτιση του Σχεδίου για τη ρύθμιση της εμπορίας του καπνού, τη σύσταση του Συμβουλίου που θα αναλάμβανε τη διοίκηση και λειτουργία του, καθώς επίσης την παροχή σε αυτό ανάλογων εξουσιών. Παράλληλα, ο Νόμος είχε συσταθεί μετά από

αίτημα προς τον Κυβερνήτη από τους καπνοκαλλιεργητές, ενώ η εφαρμογή και η λειτουργία του δεν θα ήταν υποχρεωτική, παρά μόνο για όσους παραγωγούς θα επιθυμούσαν να επικαλεστούν τις διατάξεις του. Πριν από την έγκριση του Σχεδίου ο Κυβερνήτης επιβαλλόταν να δώσει εντολή, ώστε να δημοσιοποιηθεί στην κυβερνητική εφημερίδα με σκοπό να ενημερωθούν όλοι όσοι θα επηρεάζονταν από αυτό. Ήταν εμφανές ότι κανένα μέτρο δεν μπορούσε να ληφθεί χωρίς την προηγούμενη γνώση και την πλήρη αποδοχή από τους καλλιεργητές. Έτσι, με τις πρόνοιες και τους όρους που καταγράφονταν σε αυτόν διασφαλιζόταν ότι ο Οργανισμός δεν μπορούσε να καταστεί όργανο διαμέσου του οποίου πλούσια και με επιρροή πρόσωπα θα μπορούσαν να μονοπωλήσουν τη θέση αυτή. Στο Συμβούλιο θα είχαν θέση εκλεγμένα πρόσωπα από τους παραγωγούς, έτσι όπως θα καθοριζόταν από το Σχέδιο και όχι περισσότερα από τέσσερα διορισμένα από την Κυβέρνηση, βάσει της οικονομικής τους θέσης και της εμπειρίας τους στον εμπορικό τομέα.

Η θέση της Κυβέρνησης επί του Σχεδίου: ενδιασμοί για την εφαρμογή του

Το προσχέδιο για την παραγωγή και εμπορία του καπνού παραπέμφθηκε για αξιολόγηση στον Διευθυντή Γεωργίας, ο οποίος δεν θεωρούσε ότι ο καπνός ήταν το καταλληλότερο προϊόν για να αρχίσει να εφαρμόζεται ένα σχέδιο εμπορίας αγροτικών προϊόντων.¹²⁷⁵ Ως σημαντικότερο λόγο θεωρούσε ότι το Σχέδιο δεν θα εξασφάλιζε τη στήριξη ενός ικανοποιητικού αριθμού καλλιεργητών, ώστε να διασφαλιστεί η επιτυχής λειτουργία του. Επιπλέον, από τα αιτήματα που λαμβάνονταν διαφαινόταν πως υπήρχε πολύ διαφορετική αντίληψη για τον σκοπό και τις πρόνοιες του Σχεδίου μεταξύ των καλλιεργητών και της Κυβέρνησης. Συγκεκριμένα, οι καπνοκαλλιεργητές εξέφραζαν τη θέση πως η Κυβέρνηση θα έπρεπε να εγγυηθεί μια επικερδή τιμή για την παραγωγή του προϊόντος τους, όπως επίσης να δώσει το δικαίωμα στο Συμβούλιο του Οργανισμού να επιβάλλει έλεγχο στις εισαγωγές καπνού. Επιπλέον, ο καπνός ήταν ένα προϊόν που είχε πολύ χαμηλή εμπορική αξία και αυτό αποτελούσε από μόνο του ξεκάθαρο λόγο για το πόσο ανώφελο θα ήταν η Κυβέρνηση να επενδύσει στην εφαρμογή ενός τέτοιου Σχεδίου. Έτσι, λοιπόν, ο Διευθυντής Γεωργίας ήταν διστακτικός να διακινδυνεύσει, με μία ενδεχόμενη αποτυχία του Σχεδίου για τον καπνό, την ευρύτερη πολιτική της Κυβέρνησης για την εφαρμογή σχεδίων που αφορούσαν στην οργανωμένη εμπορία των αγροτικών προϊόντων του νησιού.

Αναλυτικά τους ενδιασμούς του για την εφαρμογή του Σχεδίου, ο Διευθυντής Γεωργίας κατέγραψε σε επιστολή του προς τον Αποικιακό Γραμματέα τον Σεπτέμβριο 1954.¹²⁷⁶ Συγκεκριμένα, αναγνώριζε

¹²⁷⁵ SA1/481/1948/3, Memorandum for Executive Council, 5 Νοεμβρίου 1954.

¹²⁷⁶ SA1/481/1948/3, Διευθυντής Γεωργίας προς Αποικιακό Γραμματέα, 23 Σεπτεμβρίου 1954.

ότι υπήρχε σαφές ενδιαφέρον από πλευράς των καλλιεργητών για το σχέδιο, παρά το γεγονός ότι γενικότερα οι αγρότες δεν ενδιαφέρονταν για τη ψήφιση σχεδίων για την προώθηση των αγροτικών προϊόντων. Επίσης, παραδεχόταν πως εάν σταματούσαν οι πολιτικές παρεμβάσεις στο θέμα, θα εξασφαλιζόταν ανεπιφύλαχτα η υποστήριξη από την πλειοψηφία των καπνοκαλλιεργητών. Οι καλλιεργητές, άλλωστε, γενικότερα εξαρτιόντουσαν άμεσα από τη διάθεση της σοδειάς τους στις ξένες αγορές και για αυτό θα επωφελούνταν με την εφαρμογή του, αφού στόχευαν να αναπτύξουν πιο ορθολογιστικό τρόπο για τη διαδικασία των εξαγωγών των προϊόντων. Επειδή, όμως, δεν μπορούσαν οι πολιτικές παρεμβάσεις να σταματήσουν, όπως επίσης θεωρούσε ότι ο καπνός δεν ήταν το καταλληλότερο προϊόν για να ξεκινήσει η εφαρμογή τέτοιων αγροτικών σχεδίων, ο Διευθυντής κρατούσε ουσιαστικά αρνητική στάση, φοβούμενος ότι μια αποτυχία στην εφαρμογή του θα διακινδύνευε οποιεσδήποτε μελλοντικές προσπάθειες θα προωθούνταν για άλλα προϊόντα. Ο καπνός τη συγκεκριμένη περίοδο εξασφάλιζε αρκετά καλές τιμές στην αγορά, η ποιότητα της παραγωγής είχε βελτιωθεί στην ολότητά της και είχε αποκτηθεί η πολυπόθητη ομοιομορφία όσο ποτέ προηγουμένως.¹²⁷⁷ Φυσικά για αυτή τη βελτίωση συνέβαλε η καθοριστική καθοδήγηση από τον Corbet αναφορικά με την παροχή βελτιωμένων και κατάλληλων σπόρων στους καλλιεργητές, καθώς και η βελτίωση στη διαδικασία της επεξεργασίας. Έτσι, λοιπόν, η περίοδος αυτή έκρινε ότι δεν ήταν κατάλληλη για την επιβολή ενός τέτοιου σχεδίου, αφού δεν υπήρχε ουσιαστική ανάγκη για ριζικές αλλαγές. Με αυτή την άποψη συμφωνούσε και ο Ανώτερος Λειτουργός Συνεργατικής Ανάπτυξης, ο οποίος εκτιμούσε πως δεν θα υπήρχε η απαιτούμενη πλειοψηφία ανάμεσα στους καπνοκαλλιεργητές για εφαρμογή του.¹²⁷⁸

Επιπλέον, ακόμη και ανάμεσα στους καλλιεργητές υπήρχαν διαφορετικές απόψεις ως προς τις πρόνοιες που θα έπρεπε να περιλαμβάνει το σχέδιο σε σχέση με αυτές που προωθούσε η Κυβέρνηση. Η βασική επιδίωξη των καπνοκαλλιεργητών δεν ήταν άλλη από το να εγγυηθεί η Κυβέρνηση τόσο την παραγωγή τους κατά το στάδιο της ανάπτυξης των καπνόφυτων, όσο και μια επικερδή τιμή πώλησης. Ακόμη, με την εφαρμογή του Σχεδίου επιθυμούσαν το Συμβούλιο του Οργανισμού να έχει την εξουσία να ρυθμίζει τις εισαγωγές καπνού στο νησί, όπως συνέβαινε με τη ρύθμιση της εισαγωγής δημητριακών από την Επιτροπή Σιτηρών. Ταυτόχρονα, ζητούσαν όπως τις άδειες για καλλιέργεια καπνού να δίνει το Διοικητικό Συμβούλιο του Οργανισμού, αντί το Τελωνείο, που αν και σωστότερο δεν μπορούσε εύκολα να εφαρμοστεί, αφού χρειαζόταν να τροποποιηθεί ο καπνικός νόμος. Αντίθετα, δεν θα ήταν σύμφωνοι, όπως εκτιμούνταν, σε πρόνοιες του Σχεδίου, οι οποίες υποχρέωναν συνεισφορά στο Ταμείο του Οργανισμού, ενώ ανάλογες πρόνοιες για να

¹²⁷⁷ Στο ίδιο.

¹²⁷⁸ Στο ίδιο.

ικανοποιηθούν τα δικά τους αιτήματα δεν περιλαμβάνονταν, και ούτε υπήρχε πρόθεση από την Κυβέρνηση να συμπεριληφθούν στο Σχέδιο.

Πέρα από αυτούς τους λόγους, ο Διευθυντής Γεωργίας δεν υποστήριζε την εφαρμογή του Σχεδίου και για πρακτικούς λόγους, αφού η εφαρμογή του καθιστούσε αναγκαία την υποστήριξή του από υπαλλήλους του Τμήματος. Το Τμήμα Γεωργίας, όμως, δεν μπορούσε να παραχωρήσει τους δικούς του υπαλλήλους, που ήταν ειδικευμένοι στην καπνοκαλλιέργεια, εκτός και εάν στη θέση τους η Κυβέρνηση ενέκρινε την πρόσληψη νέων για να τους αντικαταστήσουν.¹²⁷⁹ Επίσης, αντικαταστάτης θα έπρεπε να βρεθεί και για τον Corbett, ο οποίος είχε ήδη αποχωρήσει για τη χώρα του, αλλά θα μπορούσε να επιστρέψει εάν του προσφερόταν ανάλογο πακέτο αποδοχών για να συνεισφέρει στην εφαρμογή του Σχεδίου, το οποίο τόσο πολύ θα τον είχε ανάγκη, αφού ήταν ο εμπνευστής του. Ωστόσο, τέτοια έξοδα θα μπορούσαν να ληφθούν σοβαρά υπόψη από την Κυβέρνηση, αφού τα έσοδα από τον καπνό δεν ήταν τα ανάλογα. Συγκεκριμένα, το 1953 η αξία των εξαγωγών του καπνού ανερχόταν μόλις στις £146.574 και για αυτό θα έπρεπε η εφαρμογή σχεδίου για προώθηση ενός τόσο χαμηλού σε αξία προϊόντος, να γίνει μετά από συνυπολογισμό όλων των παραγόντων.¹²⁸⁰ Δηλαδή θα έπρεπε πρώτα να γίνει εκτίμηση των εσόδων από το προϊόν και των εξόδων που θα απαιτούνταν από την ίδρυση και λειτουργία του Οργανισμού. Συνεπώς, η έναρξη εφαρμογής σχεδίων διάθεσης αγροτικών προϊόντων με το σχέδιο για τον καπνό δεν εθεωρείτο από τον Διευθυντή Γεωργίας η ορθότερη, ενώ εκτιμούσε πως προτιμότερο θα ήταν να ξεκινούσαν με την ελιά.

Πέρα από τη διστακτική στάση του Διευθυντή Γεωργίας, αρνητική ως προς την εφαρμογή του Σχεδίου ήταν και η θέση που εκφράστηκε κατά την καπνοπαραγωγική συνδιάσκεψη που πραγματοποιήθηκε τον Σεπτέμβριο 1953 στη Γιαλούσα, λίγους μήνες μετά τη δημοσιοποίηση του προσχεδίου στην Κυβερνητική Εφημερίδα.¹²⁸¹ Στη συνδιάσκεψη αντιπροσωπεύτηκαν τα κυριότερα καπνοπαραγωγικά χωριά της Καρπασίας για να συζητήσουν διεξοδικά τα προβλήματα του τομέα και το περιεχόμενο του Σχεδίου. Εξέφρασαν την άποψη ότι το προτεινόμενο Σχέδιο δεν θα συνέβαλλε στη λύση των καπνικών ζητημάτων, αλλά αντίθετα θα αποτελούσε την αιτία να οδηγηθεί η καπνοκαλλιέργεια και πάλι στην καταστροφή. Βέβαια, το Τμήμα Γεωργίας θεωρούσε την αντίδραση αναμενόμενη, γιατί η συνδιάσκεψη παρουσιαζόταν να είναι συνδεδεμένη με τις αριστερές οργανώσεις.¹²⁸²

Συγκεκριμένα, σύμφωνα με τη θέση που καταγράφηκε στη συνδιάσκεψη, η εφαρμογή του Σχεδίου θα σήμαινε πως θα υποχρεώνονταν οι καπνοπαραγωγοί να *«επωμισθούν τα βάρη της συντήρησης*

¹²⁷⁹ Στο ίδιο.

¹²⁸⁰ Στο ίδιο.

¹²⁸¹ SA1/1994/1950, Ζαχαρίας Νικόλα προς Αποικιακό Γραμματέα, 13 Σεπτεμβρίου 1953.

¹²⁸² SA1/1994/1950, H. Hirst προς Διοικητή Αμμοχώστου, 15 Οκτωβρίου 1953.

και λειτουργίας ενός πολυδάπανου γραφειοκρατικού μηχανισμού, θα υποστούν τα βάρη της δημιουργίας τεχνικών έργων προς βελτίωση της ποιότητας και διατήρησης του καπνού, ενώ από πλευράς της Κυβερνήσεως καμμία ευθύνη δεν αναλαμβάνει έναντι των καπνοπαραγωγών». ¹²⁸³ Ταυτόχρονα, εκτιμούνταν πως η μορφή που θα είχε ο οργανισμός που θα ιδρυόταν θα εξουδετέρωνε τους συνεργατικούς συνεταιρισμούς, που ήταν οι μόνοι που ανταποκρίνονταν στις ανάγκες και τα συμφέροντα των παραγωγών. Ως αντίδοτο στην ίδρυση του Οργανισμού πρότειναν σειρά από άλλα ανακουφιστικά μέτρα για τη βελτίωση των συνθηκών εργασίας και διαβίωσής τους. Όπως υποδείκνυαν οι τιμές πώλησης των καπνών το 1953 κυμαίνονταν από 4 έως 5 σελίνια την οκά και θεωρούνταν από τους ίδιους εντελώς ασύμφορες, αφού δεν κάλυπταν το κόστος παραγωγής. Η κατάσταση επιδεινωνόταν ακόμη περισσότερο γιατί η παραγωγή του έτους κάλυπτε μόνο το 60-70% του μέσου όρου παραγωγής και για αυτό με βάση τις τιμές πώλησης το ημερομίσθιο που θα μπορούσαν να εξασφαλίσουν δεν θα μπορούσε να ξεπεράσει τα 2-3 σελίνια. ¹²⁸⁴

Ως εκ τούτου, επανέφεραν στα αιτήματά τους τον καθορισμό τιμής ασφαλείας για τα καπνά, η οποία θα μπορούσε να ορίζεται κάθε χρόνο από επιτροπεία που θα απαρτιζόταν από αντιπροσώπους των καπνοπαραγωγών και υπαλλήλους του Τμήματος Γεωργίας. Επίσης, σημαντικό ήταν για αυτούς η Κυβέρνηση να προωθήσει την ίδρυση Συνεργατικών Οργανισμών, με σκοπό μέσω αυτών να διατίθεται ο καπνός και να παρασχεθεί σε αυτούς κάθε ηθική αλλά και υλική βοήθεια. Ακόμη, ζητούσαν και πάλι τη δημιουργία καπναποθηκών και αποξηραντηρίων μέσω του Ταμείου Αγροτικής Ανάπτυξης, καθώς επίσης και τον διορισμό καπνοδιδασκάλων, ώστε να βελτιωθεί η ποιότητα των κυπριακών καπνών. Παράλληλα, η μείωση της φορολογίας των τσιγάρων που θα παράγονταν από κυπριακό καπνό από την κυπριακή καπνοβιομηχανία, όπως και η αρωγή της Κυβέρνησης για να εξασφαλιστεί καλύτερη διάθεση του καπνού στις αγορές του εξωτερικού μέσω εμπορικών και συναλλαγματικών διευκολύνσεων συμπεριλαμβάνονταν σε κάθε υπόμνημα.

Το τελευταίο αίτημα, το οποίο υποβλήθηκε από τη συνδιάσκεψη ήταν η καλύτερευση των συνθηκών εργασίας των καπνεργατριών στις καπναποθήκες, οι οποίες χαρακτηρίζονταν ως απάνθρωπες, όπως επίσης και η κατοχύρωση των συμφερόντων τους. ¹²⁸⁵ Αυτό παρουσιαζόταν ως νέο αίτημα αφού αφορούσε ξεχωριστά τις γυναίκες και δεν υπαγόταν στο γενικότερο αίτημα για βελτίωση των συνθηκών του συνόλου των εργατών και καλλιεργητών που ζητούνταν μέχρι τότε μέσα από τα υπομνήματα, τα οποία υποβάλλονταν στην Κυβέρνηση.

Οι θέσεις που εκφράστηκαν εκλήφθηκαν από το Τμήμα Γεωργίας ως υπερβολικές, αφού η καλλιέργεια από τον κάθε καπνοκαλλιεργητή ήταν πάντοτε μικρής κλίμακας. ¹²⁸⁶ Έτσι, ακόμη και εάν

¹²⁸³ SA1/1994/1950, Ζαχαρίας Νικόλα προς Αποικιακό Γραμματέα, 13 Σεπτεμβρίου 1953.

¹²⁸⁴ Στο ίδιο.

¹²⁸⁵ Στο ίδιο.

¹²⁸⁶ SA1/1994/1950, H. Hirst, προς Διοικητή Αμμοχώστου, 15 Οκτωβρίου 1953.

οι τιμές ήταν υψηλότερες από αυτές που εξασφαλίστηκαν, το κέρδος δεν θα μπορούσε να είναι αρκετά υψηλότερο. Γενικότερα, εκ μέρους της βρετανικής διοίκησης υπήρχε η άποψη πως εάν η καπνοκαλλιέργεια δεν αποτελούσε επικερδή επιχείρηση για τους αγρότες θα μπορούσαν να σταματήσουν την ενασχόλησή τους με αυτή, γιατί δεν ήταν ποτέ ούτε βασική, ούτε αποκλειστική καλλιέργεια για τις περιοχές τους. Επιπλέον, θεωρούσε πως οι καλλιεργητές γενικότερα δεν υιοθετούσαν τις σωστές οδηγίες συλλογής και επεξεργασίας του καπνού, γιατί πίστευαν ότι δεν λάμβαναν καλύτερες τιμές για τα καπνά τους, οι οποίες να δικαιολογούσαν τον επιπλέον κόπο που θα αναλάμβαναν.¹²⁸⁷ Έτσι, η εφαρμογή ενός σχεδίου εμπορίας του καπνού δεν θα μπορούσε να λειτουργήσει εύκολα, εάν δεν ασκείτο έμμεσος έλεγχος στις τεχνικές παραγωγής με πληρωμή βάσει της ποιότητας, αλλά αυτό θα σήμαινε αναπόφευκτα και την αποδοχή από μέρους τους προσφοράς κατώτερης τιμής πώλησης, γεγονός που δεν θα τους έβρισκε καθόλου σύμφωνους.

Το μοναδικό αίτημα, το οποίο πράγματι αναγνωριζόταν πως είχε ουσιαστική υπόσταση, ήταν η ανάγκη για καλύτερευση των συνθηκών εργασίας των καπνεργατριών. Αυτό υποδεικνυόταν και από τον Επίτροπο Εργασίας, ο οποίος πίστευε πως ήταν αναγκαίο να καθοριστεί κατώτατος μισθός με σκοπό να προστατευτούν όλες οι γυναίκες που ασχολούνταν στην ταξινόμηση, διαλογή και συσκευασία στον αγροτικό τομέα.¹²⁸⁸ Για αυτό τον λόγο το 1952 είχε ετοιμάσει το Τμήμα Εργασίας προσχέδιο διατάγματος στο οποίο ο κατώτατος μισθός στις γυναίκες που ασχολούνταν με τις προαναφερθείσες εργασίες στην επαρχία Αμμοχώστου θα καθοριζόταν ανάλογα με την ηλικία που είχαν. Συγκεκριμένα, στις γυναίκες κάτω των 16 ετών ο μισθός θα ήταν 3 σελίνια και 4 ½ γρόσια για ένα οκτάωρο και για υπερωρίες θα πληρώνονταν 5 γρόσια για κάθε ώρα επιπλέον, ενώ στις γυναίκες από 16 και πάνω ο μισθός τους θα ήταν 4 σελίνια για ένα οκτάωρο και για υπερωρίες θα πληρώνονταν 5 ½ γρόσια για κάθε επιπλέον ώρα.¹²⁸⁹ Βέβαια, αυτό το διάταγμα δεν εφαρμόστηκε και ούτε έγιναν ενέργειες για καλύτερευση των συνθηκών εργασίας και μισθοδοσίας των γυναικών.

Λαμβάνοντας, λοιπόν, υπόψη τους ενδοιασμούς του Τμήματος Γεωργίας για το Σχέδιο, καθώς και την έλλειψη κινητικότητας ή οποιασδήποτε αναταραχής ανάμεσα στους καλλιεργητές για μέτρα βελτίωσης ή αλλαγής της κατάστασης που επικρατούσε στον τομέα, εξαιτίας του γεγονότος, όπως εκτιμούνταν, ότι μπορούσαν οι παραγωγοί χωρίς δυσκολία να πωλήσουν τον καπνό τους σε λογικές τιμές, συνεδρίασε το Εκτελεστικό Συμβούλιο στις 9 Νοεμβρίου 1954 για να λάβει απόφαση ως προς την εφαρμογή ή όχι του Σχεδίου.¹²⁹⁰ Το Συμβούλιο έλαβε υπόψη του και τις απόψεις των καπνοκαλλιεργητών, και τις απόψεις που εξέφραζαν οι καπνέμποροι και συγκεκριμένα, την επιχειρηματολογία που κατέγραψε ο Λαδάς στην επιστολή του. Τελικώς, αποφάσισε ότι το

¹²⁸⁷ Στο ίδιο.

¹²⁸⁸ SA1/1994/1950, Επίτροπος Εργασίας προς Αποικιακό Γραμματέα, 31 Δεκεμβρίου 1953.

¹²⁸⁹ SA1/1994/1950, Draft, The minimum wage law. Cap. 215, Order in Council No., Made under Sect. 3, Clerk of Executive Council.

¹²⁹⁰ SA1/481/1948/3, Extract from minutes of Executive Council dated 9th November 1954.

προσχέδιο δεν θα έπρεπε να δημοσιοποιηθεί όπως επίσης δεν θα έπρεπε να υπάρξει καμιά ανακοίνωση στον τύπο για οποιαδήποτε τελεσίδικη απόφαση. Σε περίπτωση, όμως, που ο Διευθυντής Γεωργίας λάμβανε αιτήματα από καπνοκαλλιεργητές ή άλλους ενδιαφερόμενους θα έπρεπε να τους ενημερώσει ότι ο Κυβερνήτης είχε αποφασίσει ότι, επειδή δεν υπήρχε σοβαρό αίτημα για την εφαρμογή του, δεν θα προχωρούσε την πρόταση στο παρόν στάδιο. Στο μέλλον, εάν η απαίτηση για λήψη ενός τέτοιου μέτρου ήταν μεγαλύτερη, αναμφίβολα θα την μελετούσαν.

Τα προβλήματα και οι θέσεις των καπνοκαλλιεργητών μετά την απόρριψη του Σχεδίου

Μετά την αναστολή από την Κυβέρνηση της εφαρμογής του Σχεδίου για την εμπορία του καπνού, οι καπνοκαλλιεργητές βρέθηκαν να αντιμετωπίζουν και πάλι τα ίδια προβλήματα, τα οποία είτε εντεινόταν, είτε μειώνονταν ανάλογα με τη διάθεση του προϊόντος τους στις ξένες αγορές. Έτσι, η βρετανική διοίκηση βρέθηκε να βάλλεται στα χρόνια που ακολούθησαν από συνεχή σειρά υπομνημάτων από τις διάφορες τοπικές οργανώσεις των καπνοκαλλιεργητών της Καρπασίας και ειδικότερα, όπως παραδεχόταν ο Διευθυντής του Τμήματος Εμπορίου και Βιομηχανίας, από τον Πρόεδρο της Κεντρικής Επιτροπείας Καπνοπαραγωγών Γιαλούσας, Γ. Καουτζιάνη και τους συνεργάτες του. Σκοπός τους ήταν να διασφαλίσουν ότι ο καπνός θα είχε ανάλογη μεταχείριση με αυτήν που είχε παραχωρήσει η Κυβέρνηση από τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο και έπειτα για τα δημητριακά και τα αμπέλια, δηλαδή εγγυημένη αγορά σε μια μη υπερβολική τιμή.¹²⁹¹ Ωστόσο, τέτοια προνομιακή μεταχείριση δεν θα μπορούσε να παραχωρηθεί από τη διοίκηση για τον καπνό. Συνεπώς, τα σκαμπανεβάσματα που υπήρχαν στον τομέα και η αρνητική στάση της Κυβέρνησης καθιστούσαν πρωταρχική ανάγκη τη σύσταση μίας συνεργατικής ένωσης, η οποία θα βοηθούσε στη συνεργασία των καλλιεργητών, ώστε να μπορούν να διαθέσουν μαζικά τον καπνό τους και παράλληλα, να εξασφαλίσουν καλύτερες τιμές. Τον Ιούλιο 1955, οι αντιπρόσωποι των Συνεργατικών Ενώσεων της Καρπασίας συναντήθηκαν με τον Επίτροπο Συνεργατισμού, Γ. Πούρο, στο Γραφείο της Συνεργατικής Ένωσης Γιαλούσας με σκοπό να συζητήσουν την ίδρυση ενός συνεργατικού οργανισμού για την προώθηση και διάθεση του καπνού.¹²⁹² Κατά τη συνεδρίαση μπορεί να έγινε αποδεκτή η ανάγκη αυτή από όλους και να εγκρίθηκε η απόφαση, αλλά ο Πούρος αρνήθηκε οποιαδήποτε βοήθεια από την Κυβέρνηση.

¹²⁹¹ SA1/481/1948/5, Διευθυντής Εμπορίου και Βιομηχανίας προς Διοικητικό Γραμματέα, 29 Μαρτίου 1958.

¹²⁹² SA1/481/1948/4, Καπνοκαλλιεργητές Γιαλούσας και Κώμας του Γιαλού προς Κυβερνήτη, 10 Αυγούστου 1955.

Στο υπόμνημα, το οποίο υποβλήθηκε στην Κυβέρνηση μετά τη συνάντηση και υπογραφόταν από τους καπνοκαλλιεργητές της Γιαλούσας και της Κώμας του Γιαλού, επαναφέρονταν τα κυριότερα αιτήματα που διαχρονικά ζητούσαν και δεν ήταν άλλα από τον καθορισμό τιμής πώλησης για τον καπνό, όπως επίσης και η χρηματοδότηση για την ανέγερση αποθηκών και αποξηραντηρίων, η οποία ζητούσαν να γίνει από το Ταμείο Ανάπτυξης Αποικιών (Colonial Development Fund) και από τα έσοδα από τους φόρους επί του καπνού.¹²⁹³ Επιπλέον, σημαντικό ήταν η Κυβέρνηση να μεριμνήσει, ώστε να βρεθούν αγορές για διάθεση του προϊόντος, να μειώσει τον φόρο επί της εγχώριας παραγωγής τσιγάρων και να εργοδοτήσει καπνοδιδάσκαλους, οι οποίοι θα καθοδηγούσαν τους παραγωγούς, ώστε να βελτιώσουν το προϊόν τους.

Αφότου, λοιπόν, κατατέθηκαν αυτά τα αιτήματα προς τον Κυβερνήτη, στις 8 Σεπτεμβρίου 1955 ο Διευθυντής Γεωργίας συνάντησε νέα αντιπροσωπεία των καπνοκαλλιεργητών, για να συζητήσουν και πάλι την ίδρυση συνεργατικής ένωσης για την εμπορία του καπνού, αλλά όπως χαρακτηρίστηκε από τον ίδιο η προσέγγισή τους σε αυτή τη συνάντηση απέναντι στα ζητήματα του τομέα ήταν περισσότερο «ρεαλιστική» από άλλοτε.¹²⁹⁴ Η αντιπροσωπεία αποτελούνταν από τέσσερα πρόσωπα, οι τρεις από τους οποίους ήταν καπνοκαλλιεργητές, ενώ ο τέταρτος ήταν ο Γραμματέας της Ένωσης για την εμπορία των χαρουπιών. Τα πρόσωπα αυτά δεν εξέφρασαν καμία ριζοσπαστική και ακραία θέση, όπως αυτές που εκφράζονταν τα προηγούμενα χρόνια και για αυτό μπορούσαν να χαρακτηριστούν ως πιο «μετριοπαθείς» και «λογικές».¹²⁹⁵ Άλλωστε, οι ακραίες θέσεις, όπως τις θεωρούσε η βρετανική διοίκηση, πήγαιναν από την ακραία αριστερή πτέρυγα των καλλιεργητών, αλλά αυτό θα μπορούσε να εκλυφθεί ως προκατάληψη, αφού τα αιτήματα των καλλιεργητών παρέμεναν κατά τη διάρκεια των ετών τόσο σταθερά, όσο και κοινά, από όποια οργάνωση - αντιπροσωπεία και εάν υποβάλλονταν. Ο στόχος όλων των αιτημάτων ήταν η εξασφάλιση μεγαλύτερου κέρδους από την καπνοκαλλιέργεια και συνεπώς, αυτό που θα μπορούσε να διαφέρει δεν ήταν τίποτα περισσότερο από το ύψος υποβολής τους και ο επιτακτικός τρόπος απαίτησης της εφαρμογής τους.

Τα αιτήματα που κατέθεσε αυτή η επιτροπή επιβεβαίωναν ουσιαστικά τον χαρακτηρισμό «μετριοπαθή», αφού σε αυτά δεν υπήρχε οποιαδήποτε απαίτηση για λήψη άμεσης κυβερνητικής ενέργειας και οικονομικής ενίσχυσης. Συγκεκριμένα, στα αιτήματά τους είχαν μόνο την υποχρεωτική χρήση και προμήθεια από το Τμήμα Γεωργίας του νέου σπόρου που είχε εισαχθεί, τη βοήθεια για βελτίωση των μεθόδων παραγωγής, τη μείωση του έμμεσου φόρου κατανάλωσης στον εγχώριο καπνό και την παράλληλη αύξηση του φόρου του εισαγόμενου καπνού, ώστε να ισοσκελιστούν τα

¹²⁹³ Στο ίδιο.

¹²⁹⁴ SA1/481/1948/4, Διευθυντής Γεωργίας προς Διοικητή Αμμοχώστου, 12 Σεπτεμβρίου 1955.

¹²⁹⁵ Στο ίδιο.

έσοδα και τέλος, την οικονομική αρωγή για την ίδρυση της ένωσης για την εμπορία του καπνού.¹²⁹⁶ Βέβαια, ακόμη και για αυτά τα αιτήματα επεξηγήθηκαν στους αντιπροσώπους των καπνοκαλλιεργητών οι δυσκολίες που υπήρχαν, για να ικανοποιηθούν. Αναφορικά με την υποχρεωτική χρήση του σπόρου που είχε εισαχθεί από το Τμήμα αυτό δεν μπορούσε να εφαρμοστεί, γιατί δεν προβλεπόταν από τον καπνικό νόμο, αλλά θα μπορούσε να μελετηθεί ως εναλλακτική λύση να παρέχεται δωρεάν, εάν η ποσότητα και τα διαθέσιμα χρήματα που υπήρχαν το επέτρεπαν. Ταυτόχρονα, είχε υποδειχθεί για ακόμη μία φορά ότι περαιτέρω βοήθεια για βελτίωση της παραγωγής δεν χρειαζόταν, αφού ήδη παρέχονταν επαρκείς ευκολίες και οδηγίες σε αυτή την κατεύθυνση και εναπόκειτο στους καπνοκαλλιεργητές να τις χρησιμοποιήσουν. Επιπλέον, για το ζήτημα της αναπροσαρμογής της φορολογίας ενημερώθηκαν ότι η προστασία του εγχώριου καπνού δεν θα επέφερε ουσιαστική αλλαγή στη διάθεση του προϊόντος, ενώ το μόνο που θα επιτυγχανόταν θα ήταν η αύξηση του κόστους στους καταναλωτές των τσιγάρων.

Το αίτημα για ίδρυση συνεργατικής ένωσης για την εμπορία του καπνού είχε θετική προσέγγιση με την προϋπόθεση ότι θα αποσκοπούσε στο να παρέχει στους καπνοκαλλιεργητές τις κατάλληλες εγκαταστάσεις για ταξινόμηση του προϊόντος σε ποιότητες, και αποθήκευση και ζύμωση του καπνού σε ελεγχόμενες συνθήκες. Άλλωστε, όπως διαπιστωνόταν από τις αρχές, ένα από τα βασικά προβλήματα της καπνοκαλλιέργειας ήταν ότι ο καπνός αγοραζόταν, χωρίς να έχει διαχωριστεί σε ποιότητες, σε μία κοινή τιμή, με αποτέλεσμα ο καλός παραγωγός να αποζημιώνεται ελάχιστα ή και καθόλου για τη δική του καλή ποιότητα.¹²⁹⁷ Το ζήτημα της ίδρυσης της συνεργατικής ένωσης για την εμπορία του καπνού διαφαινόταν πως θα απασχολούσε και πάλι τη βρετανική διοίκηση, αφού συνέχισε να υποβάλλεται ως αίτημα από τους καπνοκαλλιεργητές και για αυτό ζητούσαν η οικονομική στήριξη της προσπάθειας. Για να μπορέσει, όμως, να ληφθεί απόφαση θα έπρεπε να τύχουν αξιολόγησης εκ νέου δύο σοβαρά ερωτήματα: α) εάν ο κυπριακός καπνός είχε εξασφαλισμένη θέση σε κάποια εξωτερική αγορά, και β) για πόσο χρονικό διάστημα θα μπορούσε ο έλεγχος της συνεργατικής ένωσης να παραμείνει στα χέρια των πιο «λογικών» και με «επιχειρηματικά χαρακτηριστικά» καπνοκαλλιεργητών.¹²⁹⁸

Σχετικά με το πρώτο ερώτημα φαινόταν πως ακόμη δεν είχε δημιουργηθεί σταθερή αγορά στο εξωτερικό για τον κυπριακό καπνό, αφού οι μικρές ποσότητες, οι οποίες τελικά πωλούνταν χρησιμοποιούνταν ως φτηνό υποκατάστατο των καπνών Βιρτζίνια λόγω του χρώματος και της ουδέτερης γεύσης. Ο κυπριακός καπνός μέχρι τότε δεν είχε καταφέρει να διακριθεί για τα χαρακτηριστικά που θα έπρεπε να έχει ένα καλής ποιότητας ανατολικού τύπου φύλλο καπνού και για αυτό χρησιμοποιούνταν μόνο για ανάμειξη στα χαρμάνια στις αγορές που ζητούσαν αμερικάνικο

¹²⁹⁶ Στο ίδιο.

¹²⁹⁷ Στο ίδιο.

¹²⁹⁸ Στο ίδιο.

καπνό, οι οποίες όμως αντιμετώπιζαν πρόβλημα στις συναλλαγές τους με το δολάριο. Έτσι, η απάντηση προς τους αντιπροσώπους των καλλιεργητών, ως προς το αίτημά τους για οικονομική βοήθεια για την ίδρυση συνεργατικής ένωσης, κατέληξε να είναι άκρως διπλωματική. Συγκεκριμένα, όπως είχε δηλώσει ο Διευθυντής Γεωργίας, η Κυβέρνηση θα έπρεπε να τους ενημερώσει πως θα έβλεπε με συμπάθεια την ενθάρρυνση και την ενδεχόμενη οικονομική βοήθεια για τη δημιουργία μίας συνεργατικής ένωσης, αλλά δεν θα μπορούσε να συμφωνήσει η οικονομική βοήθεια να αποτελεί προϋπόθεση για τη σύσταση ενός τέτοιου οργανισμού.¹²⁹⁹ Σε αυτό τον παράγοντα, άλλωστε, διαφαίνεται πως ήταν και η μεγαλύτερη διαφορά μεταξύ του Σχεδίου που είχε υποβληθεί το 1953 για την εμπορία του καπνού και του συνεργατικού οργανισμού, όπως τον ζητούσαν οι καλλιεργητές. Βάσει του Σχεδίου ο Κυβερνήτης θα μπορούσε να παραχωρήσει δάνειο για την κάλυψη της λειτουργίας των πρώτων εξόδων του, το οποίο θα έπρεπε να αποπληρωθεί από τους ίδιους τους καλλιεργητές, ενώ μετέπειτα τα υπόλοιπα έξοδα για την υλοποίηση των στόχων του (ανέγερση αποθηκών, πρόσληψη ειδικών υπαλλήλων, έξοδα μεσιτείας κλπ.) θα καλύπτονταν από το Ταμείο, το οποίο θα δημιουργούνταν από τις εισφορές τους. Αντίθετα, οι καλλιεργητές ζητούσαν την ίδρυση της συνεργατικής ένωσης, η οποία θα είχε ακριβώς τον ίδιο ρόλο να διαδραματίσει, αλλά τη σύσταση και λειτουργία της απαιτούσαν να την χρηματοδοτήσει η Κυβέρνηση. Συνεπώς, αυτός ήταν και ο λόγος που οι καλλιεργητές είχαν αντιταχθεί τελικά στην εφαρμογή του Σχεδίου.

Οι «λογικές» και «μετριοπαθείς» θέσεις, λοιπόν, όπως χαρακτηρίστηκαν ότι επέδειξαν οι συγκεκριμένοι αντιπρόσωποι των καπνοκαλλιεργητών, οι οποίοι δεν είχαν «επηρεαστεί» από τις αριστερές ιδέες, φαίνεται πως διέφεραν από αυτές που υποβλήθηκαν από την ΠΕΚ. Η Ένωση η οποία ήταν μια δεξιά συνδικαλιστική οργάνωση και σαφώς όχι εμποτισμένη από τις «ακραίες» θέσεις της Αριστεράς, είχε υποβάλει και αυτή τα κοινά αιτήματα που απασχολούσαν τους καπνοκαλλιεργητές με το ίδιο τουλάχιστον δεικτικό ύφος και κατηγορητικό τόνο, τον οποίο επέκρινε η βρετανική διοίκηση. Συγκεκριμένα, λίγες μέρες αργότερα, στις 15 Σεπτεμβρίου, ο Διευθυντής Γεωργίας δέχθηκε μια νέα ομάδα αντιπροσώπων, η οποία συνοδευόταν από τον Γραμματέα της Ένωσης, Χ. Χατζηχάρο, η οποία υπέδειξε στον Διευθυντή Γεωργίας ότι υποστήριζε μεν την ιδέα της ίδρυσης της συνεργατικής ένωσης, όπως επίσης και την επιτροπή που είχε συσταθεί για τον σκοπό αυτό, αλλά είχε επιπλέον αιτήματα να υποβάλει.¹³⁰⁰ Τα αιτήματα, είχαν συζητηθεί και αποφασιστεί στο συνέδριο που πραγματοποιήθηκε στη Γιαλούσα στις 4 Σεπτεμβρίου 1955.¹³⁰¹ Κατά το συνέδριο συζητήθηκε το ζήτημα της καπνοκαλλιέργειας, το οποίο δηλώθηκε «ως ένα από τα πιο σοβαρά αγροτικά ζητήματα της Κύπρου», αφού επηρέαζε άμεσα 15 χωριά της Καρπασίας και παράλληλα, καταγγέλθηκε για ακόμη μία φορά η αδιάφορη και απαθής στάση της Κυβέρνησης απέναντι στα

¹²⁹⁹ Στο ίδιο.

¹³⁰⁰ SA1/481/1948/4, Διευθυντής Γεωργίας προς Διοικητή Αμμοχώστου, 30 Σεπτεμβρίου 1955.

¹³⁰¹ SA1/481/1948/4, Γαβριήλ Χριστοδούλου και Μιχάλη Ταούρας προς Αποικιακό Γραμματέα, 4 Σεπτεμβρίου 1955.

αιτήματα που υπέβαλλαν τακτικά οι καπνοκαλλιεργητές.¹³⁰² Τέτοια ήταν η δυσχερής κατάσταση που βίωναν, που τους ανάγκαζε, όπως καταγράφηκε στο συνέδριο, να μεταναστεύουν στο εξωτερικό, αφού οι χαμηλές τιμές πώλησης του καπνού και οι δυσκολίες στην διάθεσή του δεν τους επέτρεπαν να συνεχίσουν με αυτή την ασχολία. Τα έσοδα που αποκομίζονταν από αυτή την ασχολία δεν ξεπερνούσε τις £100.000 για όλη την Καρπασία, ενώ ταυτόχρονα είχαν να αντιμετωπίσουν τους κινδύνους από τις φυσικές καταστροφές που πολλές φορές επιδρούσαν αρνητικά. Εντούτοις, εκτός από τα έσοδα που άφηνε η καπνοκαλλιέργεια στους χωρικούς θα έπρεπε να λαμβάνονται υπόψη και τα έσοδα που επέφερε στον κυβερνητικό προϋπολογισμό η φορολογία του προϊόντος. Όπως υποστήριζαν οι καπνοκαλλιεργητές, στις χώρες όπου υπήρχε καπνοκαλλιέργεια οι Κυβερνήσεις, στήριζαν τους παραγωγούς και παράλληλα τους ενθάρρυναν με την πολιτική τους, αφού συντελούσαν στην αύξηση των δημοσίων εσόδων. Η βρετανική διοίκηση, όμως, δεν αντιμετώπιζε τους καπνοκαλλιεργητές και γενικότερα τη βιομηχανία του καπνού με αυτόν τον τρόπο, γιατί αντιλαμβανόταν πως αποτελούσε μόνο μία οικοτεχνία. Η οικοτεχνία αυτή ουσιαστικά προσέφερε εργασία στους αγρότες μίας μόνο γεωγραφικής περιοχής της Κύπρου, αφού ο καπνός δεν μπορούσε λόγω εδάφους να αναπτυχθεί σε άλλες επαρχίες. Επιπλέον, η ενασχόληση αυτή δεν ήταν η μοναδική που είχαν κατά τη διάρκεια του έτους, αλλά ήταν κυρίως μία εποχιακή καλοκαιρινή εργασία.

Ως εκ τούτου, η Κυβέρνηση δεν προχωρούσε στην ουσιαστική στήριξη των αιτημάτων που υποβάλλονταν από τους καλλιεργητές και για αυτό οι τελευταίοι θεωρούσαν ότι δεν τους παρέχονταν όλα τα μέσα που χρειαζόνταν, για να βελτιώσουν την ποιότητα του προϊόντος τους, να βρουν αγορές για να το διαθέσουν σε κερδοφόρα τιμή και συνεπώς, να καλυτερεύσουν τη ζωή τους. Έτσι, κατά το συνέδριο είχε επανέλθει ως αίτημα ο καθορισμός κατώτατης τιμής ή «τιμής ασφαλείας» για τον καπνό στα 7 σελίνια την οκά, με σκοπό να μπορέσουν οι καπνοκαλλιεργητές να συνεχίσουν να εξασκούν το επάγγελμά τους και να αποφύγουν μεγαλύτερες καταστροφές.¹³⁰³ Η βρετανική διοίκηση θεωρούσε πως ο καθορισμός κατώτατης τιμής πώλησης αποτελούσε ουσιαστικά κυβερνητική επιδότηση, αλλά οι καλλιεργητές υποστήριζαν πως η τιμή αυτή ήταν εγγυημένη. Τούτο, γιατί στην αγγλική αγορά θα μπορούσε να διατεθεί μία ποσότητα 500 τόνων κυπριακού καπνού από πλευράς της Κυβέρνησης, αφού όλες σχεδόν οι εξαγωγές προορίζονταν σε αυτήν. Ταυτόχρονα, ζητούσαν η Κυβέρνηση να μεριμνήσει, ώστε να βρει και άλλες αγορές εκτός από την αγγλική για διάθεση του καπνού, όπως επίσης να εισάγει με νόμο την υποχρεωτική χρήση του κυπριακού καπνού κατά 50% στην παραγωγή των ντόπιων καπνοβιομηχανιών.¹³⁰⁴ Οι καπνοβιομηχανίες του τόπου κατά τη διάρκεια του πολέμου απορροφούσαν σημαντική ποσότητα εγχώριου καπνού, χωρίς να δημιουργείται οποιοδήποτε πρόβλημα στην πώληση των τσιγάρων τους.

¹³⁰² Στο ίδιο.

¹³⁰³ Στο ίδιο.

¹³⁰⁴ Στο ίδιο.

Ως αντιστάθμισμα πρότειναν ξανά τη μείωση του φόρου κατανάλωσης στα κυπριακά τσιγάρα, ώστε λόγω της τιμής πώλησής τους να προτιμούνται από τους καταναλωτές.

Πέρα από τα αιτήματα αυτά, κατά το συνέδριο υποβλήθηκαν στην Κυβέρνηση για ακόμη μία φορά οι κοινές προτάσεις που αφορούσαν σε ενέργειες που θα έπρεπε να γίνουν για τη βελτίωση της ποιότητας του καπνού. Συγκεκριμένα, ζητούσαν η Κυβέρνηση να βοηθήσει οικονομικά μέσα από το Ταμείο Ανάπτυξης Αποικιών για την ανέγερση κατάλληλων αποθηκών, εξοπλισμένων αποξηραντηρίων, στην οργάνωση των εργατών ανάλογα με το κάθε στάδιο εργασίας, όπως επίσης, να διανεμηθούν δωρεάν άριστης ποιότητας σπόροι από το Τμήμα Γεωργίας, να εργοδοτηθούν καπνοδιδάσκαλοι για να καθοδηγήσουν τους παραγωγούς στην υιοθέτηση σύγχρονων μεθόδων καλλιέργειας και νέοι να σταλούν στο εξωτερικό για εξειδίκευση με κυβερνητικές υποτροφίες.¹³⁰⁵ Τα αιτήματα θα ικανοποιούνταν με την ίδρυση της συνεργατικής ένωσης για την εμπορία του καπνού, αφού θα διέθετε όλα τα απαιτούμενα μέσα (αποθήκες, εξειδικευμένες ομάδες εργατών, επιθεωρητές κλπ.) και για αυτό κατέληξαν να ζητούν αναπόφευκτα την οικονομική στήριξη της βρετανικής διοίκησης και την παραχώρηση σε αυτήν όλων των απαραίτητων διευκολύνσεων.

Το κύριο αίτημα για ίδρυση συνεργατικής ένωσης τέθηκε ξανά, ένα μήνα αργότερα, τον Οκτώβριο 1955, από τους καπνοκαλλιεργητές της Αγίας Τριάδας.¹³⁰⁶ Παράλληλα, επανέλαβαν και όσες διευκολύνσεις είχαν ζητηθεί να παραχωρηθούν από την Κυβέρνηση κατά το συνέδριο, με πιο σημαντική, τον καθορισμό «τιμής ασφαλείας», χωρίς όμως αυτή τη φορά να την καθορίζουν. Τονιζόταν, επιπλέον, η δεινή θέση στην οποία βρισκόταν η τάξη των καπνοκαλλιεργητών και οι δυσκολίες που είχαν να αντιμετωπίσουν στη «μίζερη ζωή» τους, αφού δεν είχαν ούτε τα μέσα, ούτε και τη δύναμη για να βρουν λύσεις και να αντιμετωπίσουν μόνοι τους τα προβλήματα του τομέα. Αυτό, άλλωστε, που μπορούσαν να κάνουν δεν ήταν τίποτε περισσότερο από το να αναφέρουν τα σοβαρά τους προβλήματα στη βρετανική διοίκηση, τα οποία μαρτυρούσαν την κατάστασή τους, για να απαιτήσουν την υιοθέτηση των δικαιολογημένων αιτημάτων τους.

Το Συμβούλιο της Ομοσπονδίας Εμπόρων και Βιομηχάνων είχε συνεδριάσει τον Δεκέμβριο 1955 για να συζητήσει τα προβλήματα των καπνοπαραγωγών σε σχέση με αυτά που απασχολούσαν την κυπριακή καπνοβιομηχανία.¹³⁰⁷ Στη συνεδρίαση παρευρισκόταν επίσης ένας εκπρόσωπος της ΠΕΚ και μέλη των καπνοπαραγωγών, οι οποίοι εξέθεσαν τα προβλήματα που αντιμετώπιζαν, λόγω των μεγάλων ποσοτήτων που παρέμεναν αδιάθετες και των ασύμφορων τιμών που εξασφαλιζόνταν. Κατά τη συνεδρίαση είχε αποφασιστεί πως εκπρόσωποι της Ομοσπονδίας θα απευθύνονταν στον Δημοσιονομικό Γραμματέα για να εξευρεθούν τρόποι, ώστε να λυθούν τα προβλήματα, γιατί η

¹³⁰⁵ Στο ίδιο.

¹³⁰⁶ SA1/481/1948/4, Γ. Γλυκέρης και άλλοι προς τον Κυβερνήτη, 7 Σεπτεμβρίου 1955.

¹³⁰⁷ Φιλελεύθερος, 22 Δεκεμβρίου 1955.

καπνοκαλλιέργεια δεν μπορούσε να εγκαταλειφθεί από πλευράς των κατοίκων της Καρπασίας, αφού αποτελούσε πλέον εργασία με την οποία απασχολούνταν εδώ και γενιές. Οι λόγοι για συνέχισή της, όπως υποδείχθηκε για ακόμη μία φορά, ήταν ξεκάθαροι. Η απόδοση της γης στην περιοχή για καλλιέργεια δημητριακών ήταν πολύ μικρή και για αυτό μία επιπρόσθετη καλοκαιρινή καλλιέργεια, η οποία παράλληλα θα υποβοηθούσε στον εμπλουτισμό της ήταν απαραίτητη. Επιπρόσθετα, σε αυτή την καλοκαιρινή καλλιέργεια απασχολούνταν ολόκληρες οι οικογένειες των γεωργών, συμπεριλαμβανομένων των μικρών παιδιών και των συζύγων τους. Έτσι, το επιπλέον εισόδημα, όσο μικρό και να ήταν, χαρακτηριζόταν καθοριστικής σημασίας για την κάλυψη των εξόδων, αφού εάν εγκαταλειπόταν τότε οι γεωργοί της Καρπασίας δεν θα είχαν άλλη επιλογή από το να μεταναστεύσουν.¹³⁰⁸ Για τούτο, ήταν μονόδρομος για την Κυβέρνηση να μεριμνήσει σοβαρά για τη βελτίωση του τομέα, ώστε ο παραγόμενος καπνός της Κύπρου να προσομοιάζει με αυτόν της Ελλάδας και της Τουρκίας στην ποιότητα. Δυνατότητες για εξασφάλιση αγορών για διάθεση του προϊόντος και καλύτερων τιμών πίστευαν πως υπήρχαν, αλλά επιρριπτόταν ευθύνη στη βρετανική διοίκηση που μέχρι τότε αυτό δεν έγινε κατορθωτό.¹³⁰⁹

Οι απαντήσεις της Κυβέρνησης δεν έπεισαν, ούτε καθυσάχαιζαν τους καλλιεργητές, αφού, όπως διαμαρτύρονταν, η κατάσταση που επικρατούσε το 1955 καθιστούσε την οργή τους εντονότερη, λόγω των χαμηλών τιμών πώλησης του καπνού, οι οποίες προσφέρονταν στα 50 μιλς¹³¹⁰ την οκά, του υψηλού κόστους παραγωγής που ανερχόταν στα 350 μιλς την οκά, όπως επίσης και των μεγάλων αδιάθετων ποσοτήτων.¹³¹¹ Η εσοδεία του 1955 υπολογιζόταν στις 650.000 οκάδες, από τις οποίες περίπου οι 450.000 είχαν πωληθεί, ενώ άλλες περίπου 250.000 οκάδες, χαμηλότερων ποιοτήτων, παρέμεναν αδιάθετες.¹³¹² Έτσι, είχε επιτευχθεί αμοιβαία συμφωνία ανταλλαγής με την Τσεχοσλοβακία για διάθεση καπνού αξίας £12.000 έναντι παπουτσιών και γαλότσων, γεγονός που θα έφερνε μία ανακούφιση, τόσο στους καπνοκαλλιεργητές, που δεν θα έβλεπαν τους κόπους τους να πηγαίνουν τελείως χαμένοι, όσο και για την Κυβέρνηση που θα έβλεπε να διατίθεται μια μεγάλη ποσότητα καπνού πριν την παραγωγή του επόμενου έτους.¹³¹³ Αναμφίβολα, οι καπνοκαλλιεργητές βρίσκονταν σε δύσκολη θέση, αφού δεν θα μπορούσαν να αποπληρώσουν τα χρέη, τα οποία δημιουργήθηκαν για να καλυφθεί το κόστος της παραγωγής και να συντηρηθούν οι οικογένειές τους. Ως, εκ τούτου, εντονότερη γινόταν η απογοήτευση από την αρνητική στάση της Κυβέρνησης ως προς τα κύρια αιτήματά τους, δηλαδή την οικονομική βοήθεια για σύσταση της συνεργατικής

¹³⁰⁸ Στο ίδιο.

¹³⁰⁹ Στο ίδιο.

¹³¹⁰ Το 1955 είχε εισαχθεί το δεκαδικό σύστημα υποδιαίρεσης της λίρας και έτσι, τα γρόσια και τα σελίνια αντικαταστάθηκαν από τα μιλς. Εκδόθηκαν σειρές χάλκινων και χαλκανικέλιων κερμάτων και χαρτονομισμάτων των 250, 500 μιλς και λίρες. Μία λίρα ισοδυναμούσε με 1000 μιλς.

¹³¹¹ SA1/481/1948/4, Καπνοκαλλιεργητές Γιαλούσας προς Κυβερνήτη, 24 Νοεμβρίου 1955.

¹³¹² SA1/481/1948/4, Διευθυντής Γεωργίας προς Διοικητικό Γραμματέα, 22 Δεκεμβρίου 1955.

¹³¹³ SA1/481/1948/4, Δημοσιοοικονομικός Γραμματέας προς Διευθυντή Γεωργίας, 22 Δεκεμβρίου 1955.

ένωσης, τον καθορισμό τιμής ασφάλειας, την εύρεση αγορών για διάθεση του καπνού και ιδίως, την προσέλκυση αγοραστών από την Αγγλία, τη μείωση του φόρου κατανάλωσης στα κυπριακά τσιγάρα, κλπ.

Οι τιμές που εξασφάλιζε ο καπνός για την εσοδεία του 1955 ήταν πράγματι πολύ χαμηλές, αφού για την πρώτη ποιότητα η τιμή πώλησης ήταν κατά μέσο όρο τα 5 σελίνια, για τη δεύτερη ποιότητα τα 2 σελίνια και για την τρίτη το 1 σελίνι την οκά.¹³¹⁴ Έτσι, στην επιστολή διαμαρτυρίας που στάλθηκε προς τον Κυβερνήτη από τους καπνοκαλλιεργητές της Γιαλούσας τον Δεκέμβριο 1955, επαναλήφθηκε η σκληρή κατάσταση που βρίσκονταν με την υπόδειξη ότι η Καρπασία ήταν η περιοχή με το μεγαλύτερο ποσοστό μετανάστευσης και με τον κίνδυνο να ερημωθεί εντελώς.¹³¹⁵ Οι χαμηλές τιμές συνέχισαν και τα επόμενα χρόνια και για αυτό οι καπνοκαλλιεργητές ζητούσαν επανειλημμένα τη βοήθεια της Κυβέρνησης. Συγκεκριμένα, διαμαρτύρονταν ότι το κόστος παραγωγής του καπνού έφτασε τα 400 μιλς την οκά, αλλά οι έμποροι τούς προσέφεραν 225-275 μιλς την οκά, ενώ με τη δικαιολογία επιπρόσθετων μειονεκτημάτων που διέκριναν, χαμήλωναν και άλλο την τιμή.¹³¹⁶ Αναφορικά με τις ποσότητες που έμεναν αδιάθετες, οι τιμές που προσφέρονταν ήταν ακόμη χαμηλότερες.

Ο Διευθυντής Εμπορίου και Βιομηχανίας τον Οκτώβριο 1957 στην αναφορά που είχε συντάξει για την πολιτική που εφαρμοζόταν στον τομέα στην Ελλάδα και την Τουρκία κατέγραφε ότι η μέση τιμή πώλησης του καπνού στην Ελλάδα το 1957 ήταν 2 λίρες και 8 γρόσια τη λίβρα, ενώ τον προηγούμενο χρόνο ήταν μειωμένη κατά 6 γρόσια, δηλαδή ανερχόταν στις 2 λίρες και 2 γρόσια.¹³¹⁷ Η τιμή πώλησης του καπνού στην Τουρκία το 1956 ανερχόταν στα 245 γρόσια το κιλό, ενώ οι καπνοκαλλιεργητές λάμβαναν και επιπλέον 25 γρόσια από την Κυβέρνηση ως επιδότηση. Αναφορικά με τις τιμές που εξασφαλιζόνταν στην Ελλάδα και στην Τουρκία, αυτές αποδείκνυαν την ανωτερότητα της ποιότητας του καπνού που παραγόταν, αφού ήταν σαφώς υψηλότερες σε σύγκριση με της Κύπρου. Συγκεκριμένα, το 1956 η τιμή που εξασφαλίστηκε για τον τουρκικό καπνό στην αγορά αντιστοιχούσε με 450 μιλς την οκά, για τον ελληνικό με 305 μιλς την οκά και την επόμενη με 375 μιλς, ενώ ο κυπριακός καπνός μπορούσε να πωληθεί στην τιμή περίπου των 250 μιλς την οκά.

Η θέση της βρετανικής διοίκησης ως προς την κατάσταση αυτή ήταν η επιβολή περιορισμών στην παραγωγή και συγκεκριμένα στον έλεγχο των καλλιεργούμενων εκτάσεων. Με αυτό τον τρόπο, όπως εξηγούσε ο Επίτροπος Συνεργατικής Ανάπτυξης, οι κίνδυνοι για τους καλλιεργητές θα μειώνονταν στο ελάχιστο και ταυτόχρονα, οι ευκαιρίες για αποθήκευση και η διάθεση ενός μικρού

¹³¹⁴ SA1/481/1948/4, Διοικητής Αμμοχώστου προς Δημοσιοοικονομικό Γραμματέα, 10 Ιανουαρίου 1956.

¹³¹⁵ SA1/481/1948/4, Καπνοκαλλιεργητές Γιαλούσας προς Κυβερνήτη, 24 Νοεμβρίου 1955.

¹³¹⁶ SA1/481/1948/5, Γ. Καουτσιάνης και Μ. Ζάουρας προς Κυβερνήτη, 12 Οκτωβρίου 1957.

¹³¹⁷ SA1/481/1948/5, Extract from the letter of Dir. of Commerce and Industry No. 100 of the 3rd October 1957.

πλεονάσματος θα ήταν πολύ μεγαλύτερες.¹³¹⁸ Άλλωστε, η έλλειψη ζήτησης για τον καπνό της Κύπρου αποδιδόταν για ακόμη μία φορά κυρίως στην κακή ποιότητα του, η οποία ήταν αποτέλεσμα της αδιάκριτης καλλιέργειας οποιασδήποτε έκτασης γης, ανεξαρτήτως της καταλληλότητάς της. Επιπρόσθετα, η βρετανική διοίκηση δεν θεωρούσε πως οποιαδήποτε οικονομική στήριξη ήταν απαραίτητη προς τους καπνοκαλλιεργητές, παρά μόνο εάν γινόταν για πολιτικούς και κοινωνικούς λόγους. Πράγματι, ήταν αποδεκτό ότι οι καπνοκαλλιεργητές της Καρπασίας αποτελούσαν μια ομάδα φτωχών χωρικών που κατείχαν μικρές εκτάσεις γης, καθόλου εύφορες, οι οποίες δεν μπορούσαν να αποδώσουν έσοδα που θα υπερέβαιναν κατά πολύ το όριο της φτώχειας.¹³¹⁹ Εντούτοις, όμως, η καπνοκαλλιέργεια δεν ήταν για αυτούς ο αποκλειστικός τομέας εξασφάλισης των εισοδημάτων τους, αφού ήταν εποχιακή και εναλλασσόταν με άλλες πιο μικρές καλλιέργειες, όπως τα δημητριακά, με κυριότερο το κριθάρι, τα χαρούπια, τις ελιές, κλπ. Επιπλέον, στην οικονομία της περιοχής συνέβαλλαν και τα έσοδα από τη μικρής κλίμακα κτηνοτροφία που υπήρχε. Έτσι, το αίτημα για καθορισμό κατώτατης τιμής στα 7 σελίνια την οκά, ώστε να αποκτήσουν μια «λογική τυπική ζωή»¹³²⁰ δεν θεωρείτο ότι είχε ουσιαστική βαρύτητα, ενώ αντίθετα δεν ήταν τίποτα περισσότερο από αίτημα για επιδότηση της καλλιέργειας, όπως συνέβαινε με την αμπελουργία.

Ο καθορισμός κατώτατης τιμής πώλησης στα 7 σελίνια την οκά σήμαινε για την Κυβέρνηση την επιδότηση του κυπριακού καπνού κατά 2 σελίνια την οκά. Δηλαδή στον μέσο όρο παραγωγής των πρώτων τεσσάρων ετών της δεκαετίας του 1950, η οποία ανερχόταν στις 613.000 οκάδες, το ποσό της κυβερνητικής επιδότησης θα ανερχόταν στις £61.300.¹³²¹ Επιπλέον, η αύξηση που θα έφερνε στα ακαθάριστα έσοδα των καλλιεργητών δεν θα διαφοροποιούσε ουσιαστικά την κατάστασή τους. Συγκεκριμένα, κατά μέσο όρο αυτά θα αυξάνονταν περίπου στις £20 ετησίως, δηλαδή από τις £60 περίπου που εκτιμούνταν θα ανέρχονταν γύρω στις £80, με την προϋπόθεση ότι ο καπνός θα έβρισκε αγορές.¹³²² Εάν δεν βρίσκονταν αγορές, ή η τιμή πώλησης ήταν πολύ χαμηλή, η Κυβέρνηση θα έπρεπε να αγοράσει και να συγκεντρώσει την αδιάθετη ποσότητα, ενώ η επιδότηση σε περίπτωση που εγκρινόταν μια φορά, θα έπρεπε να θεωρείται ως μόνιμη παραχώρηση. Για τον λόγο αυτό, το αίτημα εκλαμβάνόταν από τη βρετανική διοίκηση ως «παράλογο» και «ανεφάρμοστο», με την εκτίμηση ότι οι τεχνικές συμβουλές και η βοήθεια που παρεχόταν σε σχέση με το μέγεθος του τομέα ήταν αρκετά επαρκείς. Αντίθετα, εάν καθοριζόταν κατώτατη τιμή για μια καλλιέργεια που προοριζόταν αποκλειστικά για εξαγωγικούς σκοπούς, τότε θα έπρεπε να δοθεί επιδότηση και σε άλλες πολύ πιο σημαντικές καλλιέργειες, για τις οποίες θα ζητούνταν παρόμοια μεταχείριση. Τέτοιες σημαντικές καλλιέργειες ήταν όσες αποτελούσαν την κυριότερη πηγή εσόδων για μεγάλη μερίδα

¹³¹⁸ SA1/481/1948/4, Επίτροπος Συνεργατικής Ανάπτυξης προς Διοικητικό Γραμματέα, 14 Δεκεμβρίου 1955.

¹³¹⁹ SA1/481/1948/4, Διευθυντής Γεωργίας προς Διοικητή Αμμοχώστου, 30 Σεπτεμβρίου 1955.

¹³²⁰ Στο ίδιο.

¹³²¹ Στο ίδιο.

¹³²² Στο ίδιο.

του πληθυσμού και οι οποίες δεν θα μπορούσαν να αντικατασταθούν, χωρίς να προκληθεί αναστάτωση και ταλαιπωρία για αυτούς.¹³²³

Η ανάγκη για καθορισμό τιμής ασφαλείας αυξανόταν με το πέρασμα του χρόνου και οι καπνοκαλλιεργητές συνέχιζαν να υποβάλλουν το αίτημα. Τον Οκτώβριο 1957 η Επιτροπεία Καπνοπαραγωγών ζήτησε άμεση εφαρμογή του μέτρου από την Κυβέρνηση, για να μην αναγκαστούν οι γεωργοί να εγκαταλείψουν το επάγγελμά τους, αφού επανέλαβε το υψηλό κόστος παραγωγής.¹³²⁴ Για τον λόγο αυτό θεωρούσαν πως η Κυβέρνηση όφειλε να προστατεύσει τους καπνοπαραγωγούς καθορίζοντας «*μία ικανοποιητική τιμή δια την πώλησιν των καπνών στην περίπτωσιν που υπάρξη συναγωνισμός από χώρες που ο τιμάριθμος είναι χαμηλότερος ή έχουν άλλες παραχωρήσεις από τες Κυβερνήσεις των να επιχορηγούνται τα καπνά για να μπορούν να εξάγονται.*»¹³²⁵ Ωστόσο, ο Διοικητικός Γραμματέας είχε ξεκαθαρίσει ότι η Κυβέρνηση δεν μπορούσε να αλλάξει την άποψή της, γιατί ούτε η τιμή ασφαλείας, ούτε η επιδότηση μπορούσαν να δικαιολογηθούν για τον καπνό.¹³²⁶ Οι καπνοκαλλιεργητές δεν αποθαρρύνθηκαν και συνέχισαν να ζητούν την καθορισμό τιμής ασφαλείας, αφού όπως εξηγούσαν ακόμα και το κόστος από τις πειραματικές καλλιέργειες καπνού, τις οποίες αναλάμβανε η Κυβέρνηση, ανερχόταν περίπου στα 500 μιλς την οκά, εξαιτίας του υψηλού τιμάριθμου, ενώ αντίθετα οι τιμές οι οποίες προσφέρονταν από τους εμπόρους για αγορά του εγχώριου καπνού δεν κάλυπταν τα έξοδα παραγωγής. Η τιμή ασφαλείας που πρότειναν σε υπόμνημα το οποίο υπέβαλαν τον Σεπτέμβριο 1958 στον Διοικητή Αμμοχώστου ήταν τα 400 μιλς, η οποία ασφαλώς δεν θα ικανοποιούνταν από την Κυβέρνηση.¹³²⁷

Εκτός από τον καθορισμό κατώτατης τιμής η Κυβέρνηση ούτε το αίτημα για εξεύρεση αγορών για τον καπνό δεν θεωρούσε δική της αρμοδιότητα και ούτε διέθετε τα μέσα για να αναλάβει την προώθησή του. Ο κυπριακός καπνός, όπως τόνιζαν στα υπομνήματά τους οι καλλιεργητές, κατάφερε να βρει αγοραστές τα προηγούμενα χρόνια στην αγγλική αγορά, ενώ τώρα που είχε βελτιωθεί σημαντικά η ποιότητά του, η Κυβέρνηση δεν προωθούσε οποιαδήποτε σύναψη συμφωνίας με τη βρετανική κυβέρνηση για αγορά του πλεονάσματος. Αντίθετα, «*παρά την αγωνία των χιλιάδων Καπνοπαραγωγών*»,¹³²⁸ θεωρούσε ότι η εμπορία του καπνού ήταν ξεκάθαρα ιδιωτική υπόθεση, γιατί δεν είχε ούτε τα μέσα, ούτε τις επαφές για να επιτύχει οτιδήποτε περισσότερο από ότι οι έμποροι.¹³²⁹ Δεν θα αναλάμβανε, δηλαδή, να αποστείλει, όπως ζητούνταν, αντιπροσωπείες για αγορές και διαφημίσεις για να προσελκύσει το ενδιαφέρον των ξένων αγορών για τα εγχώρια

¹³²³ SA1/481/1948/4, Γραμματέας Διοίκησης προς Διοικητή Αμμοχώστου, 26 Οκτωβρίου 1955.

¹³²⁴ SA1/481/1948/5, Γ. Καουτσιάνης και Μ. Ζάουρας προς Κυβερνήτη, 7 Οκτωβρίου 1957.

¹³²⁵ Στο ίδιο.

¹³²⁶ SA1/481/1948/5, Γραμματέας Διοίκησης προς Διοικητή Αμμοχώστου, 12 Οκτωβρίου 1957.

¹³²⁷ SA1/481/1948/5, Γ. Καουτσιάνης προς Διοικητή Αμμοχώστου, 8 Σεπτεμβρίου 1958.

¹³²⁸ SA1/481/1948/5, Γ. Καουτσιάνης και Μ. Ζάουρας προς Κυβερνήτη, 7 Οκτωβρίου 1957.

¹³²⁹ SA1/481/1948/4, Διευθυντής Γεωργίας προς Διοικητή Αμμοχώστου, 30 Σεπτεμβρίου 1955.

καπνά. Ουσιαστικά βασιζόταν στην ιδιωτική πρωτοβουλία και κυρίως στον Γ. Λαδά, ο οποίος ήταν ο κυριότερος αγοραστής της παραγωγής στην Κύπρο, αφού εξασφάλιζε περίπου τα $\frac{2}{3}$ αυτής και αναλάμβανε να βρει αγορές για τη διάθεσή της μέσω των προσωπικών επαφών που είχε αναπτύξει, και των ικανοτήτων του ως έμπορος. Η κυριότερη αγορά του ήταν η αγγλική και η βιομηχανία “Messrs. J. Wicks & Son”, η οποία παρασκεύαζε τα τσιγάρα “Kensitas” και χρησιμοποιούσε τον κυπριακό καπνό ως φτηνό υποκατάστατο καπνού Βιρτζίνια για να τον αναμειγνύει σε μικρές ποσότητες στα χαρμάνια της.¹³³⁰ Η βιομηχανία αυτή, όμως, αντιμετώπισε πρόβλημα γενικής μείωσης στις πωλήσεις των προϊόντων της και αυτό οδήγησε στη διακοπή των αγορών κυπριακού καπνού. Σχετικά με το υπόλοιπο $\frac{1}{3}$ της εγχώριας παραγωγής καπνού διατίθετο τόσο στις ντόπιες καπνοβιομηχανίες για ανάμειξη σε μικρές ποσότητες με τον εισαγόμενο καπνό, όσο και στον Σ. Σχίζα, ο οποίος κάποιες χρονιές αγόραζε μικρές ποσότητες, ενώ άλλες καθόλου. Την περίοδο αυτή οι κυπριακές καπνοβιομηχανίες απορροφούσαν περίπου 9% του εγχώριου καπνού για την παρασκευή τσιγάρων και ειδικά το 1955 είχαν απορροφήσει το 11%.¹³³¹

Αναφορικά με το αίτημα για σχηματισμό συνεργατικής ένωσης, η Κυβέρνηση θεωρούσε πως θα έπρεπε να μελετηθεί περαιτέρω, αφού αναμφίβολα ο τομέας της καπνοπαραγωγής στηριζόταν στις αποκλειστικές προσπάθειες του Λαδά.¹³³² Αυτό αποτελούσε σοβαρό πρόβλημα και θα ήταν ιδιαίτερα ανησυχητικό για τη βιωσιμότητά του, εάν δεν υπήρχαν ουσιαστικές αλλαγές, γιατί ο καπνός συνέβαλλε θετικά στην οικονομία των χωριών της Καρπασίας μιας και δεν υπήρχε άλλη εναλλακτική καλλιέργεια για να βοηθά στη συμπλήρωση των εσόδων των κατοίκων. Όπως ζήτησε η Κεντρική Επιτροπεία Καπνοπαραγωγών, τον Αύγουστο του 1957, το Γραφείο Συνεργατισμού θα έπρεπε να προχωρήσει στον καταρτισμό κανονισμών μιας εταιρείας με μέλη Σ.Π.Ε. και καπνοπαραγωγούς για να εγκρίνουν τη Συνεργατική Εταιρεία Διάθεσης Καπνών.¹³³³ Η Εταιρεία για τους καπνοκαλλιεργητές θα αποτελούσε τον προστάτη τους έναντι των διαθέσεων «βαρειάς εμπορομεσιτικής εκμετάλλευσης» και θα συνέβαλλε σημαντικά στην καλύτερευση της ποιότητας και στην εφαρμογή όλων των νέων μεθόδων, διότι «ως ίδρυμα των παραγωγών θάχη τες πιο καλές σχέσεις και την μεγαλύτερη επιβολή στους παραγωγούς».¹³³⁴ Μετά την ίδρυσή της, ζητούσαν το Ταμείο Αγροτικής Ανάπτυξης να παραχωρήσει ένα σημαντικό ποσό για να ξεκινήσει η λειτουργία της, αλλά και για να χτιστούν οι πρώτες αποθήκες.

Με την ίδρυση της Εταιρείας θα επιλυόταν ακόμη και το πρόβλημα της χονδρικής πώλησης του καπνού, δηλαδή ο μη διαχωρισμός του σε κατηγορίες και η ανάλογη τιμολόγησή του, η οποία

¹³³⁰ SA1/481/1948/4, Διευθυντής Γεωργίας προς Διοικητή Αμμοχώστου, 30 Σεπτεμβρίου 1955.

¹³³¹ SA1/481/1948/4, Report of a meeting held in the Conference Room of the Secretariat at 10 a.m. on the 26th January 1956.

¹³³² SA1/481/1948/4, Διευθυντής Γεωργίας προς Διοικητή Αμμοχώστου, 30 Σεπτεμβρίου 1955.

¹³³³ SA1/481/1948/5, Γ. Καουτσιάνης και Μ. Ζάουρας προς Κυβερνήτη, 7 Οκτωβρίου 1957.

¹³³⁴ Στο ίδιο.

συνέβαλλε στη μείωση του κινήτρου για βελτίωση της ποιότητάς του. Έτσι, η ίδρυση θα ωφελούσε τους παραγωγούς με την παροχή κεντρικών υπηρεσιών για την ταξινόμηση του καπνού σε ποιότητες, τη δεματοποίηση, την αποθήκευση και τη ζύμωση. Επιπρόσθετα, θα ικανοποιούνταν και το αίτημα για επιπλέον καθοδήγηση σχετικά με τις σύγχρονες μεθόδους καλλιέργειας και τη πρόσληψη καπνοδιδασκάλων, αφού δεν θα υπήρχε πια ανάγκη για συνεχή καθοδήγηση από το Τμήμα Γεωργίας. Βέβαια, η βρετανική διοίκηση πάντοτε θεωρούσε πως αυτό το αίτημα δεν ανταποκρινόταν στην πραγματικότητα, γιατί έκρινε πως η βοήθεια που δινόταν ήταν αρκούτσως επαρκής σε σχέση με το μέγεθος του τομέα.¹³³⁵ Στην περιοχή Ακράδες της Γιαλούσας λειτουργούσε ο καπνικός σταθμός, στον οποίο οι καπνοκαλλιεργητές μπορούσαν να αποστεινώνονται για να λάβουν καθοδήγηση, όμως στα αιτήματά τους περιλαμβανόταν η επέκτασή του, ώστε να προμηθεύει δωρεάν σπόρους τους παραγωγούς και να συνεχίζει τις πειραματικές καλλιέργειες, τα αποτελέσματα των οποίων θα έπρεπε να κοινοποιούνταν. Ο Διευθυντής Γεωργίας θεωρούσε ότι ο σταθμός μέσα από τις δραστηριότητες που αναλάμβανε επιτελούσε πολύ χρήσιμο έργο και ήταν επαρκώς στελεχωμένος, αφού εκεί είχαν τοποθετηθεί δύο λειτουργοί, οι οποίοι ήταν ικανοί να προσφέρουν όσες οδηγίες απαιτούνταν. Περισσότεροι λειτουργοί κρινόταν ότι δεν χρειαζόνταν, βάσει των αναγκών που υπήρχαν. Το ζητούμενο ήταν να συνεχίσει ο σταθμός να προμηθεύει τους καλλιεργητές με σπόρο από τις βελτιωμένες ποικιλίες, ένας πολύ σημαντικός παράγοντας για τη βελτίωση της παραγωγής.¹³³⁶ Εντούτοις, παρά την αναγνώριση της συμβολής που θα είχε στον τομέα η ίδρυση της συνεργατικής ένωσης από την Κυβέρνηση και ταυτόχρονα μέσα από αυτήν θα ικανοποιούνταν σειρά σχετικών αιτημάτων, οποιαδήποτε απόφαση για βοήθεια και οικονομική στήριξη δεν μπορούσε να παραχωρηθεί πριν ο Επίτροπος για τη Συνεργατική Ανάπτυξη υποβάλει τις εκτιμήσεις του επί του θέματος.¹³³⁷ Η ξεκάθαρη θέση του καταγραφόταν σε επιστολή του, τον Αυγούστου του 1957, στην οποία ανέφερε ότι ενώ υπήρχε πρόθεση να δοθεί βοήθεια για τη διάθεση του καπνού μέσα από ένα συνεργατικό σύστημα εμπορίας, εξαιτίας της έλλειψης αγορών για τον εγχώριο καπνό δεν μπορούσε να υποστηριχθεί η δημιουργία του.¹³³⁸ Μέχρι, λοιπόν, να εξασφαλιστεί μια σταθερή αγορά για τον κυπριακό καπνό κανένας συνεργατικός οργανισμός δεν μπορούσε να εγγραφεί και ως εκ τούτου, μόνη επιλογή απέμενε η ιδιωτική πρωτοβουλία του Λαδά.

Η ίδρυση Συνεργατικής Εταιρείας Διάθεσης Καπνών δεν αποτελούσε πρωτοποριακή πρόταση ή ανάγκη, η οποία προέκυψε αποκλειστικά για τους καπνοκαλλιεργητές της Κύπρου. Στην Ελλάδα οι καπνοκαλλιεργητές λάμβαναν, τόσο μεσοπρόθεσμη, όσο και μακροπρόθεσμη οικονομική βοήθεια από την Αγροτική Τράπεζα, ενώ παράλληλα είχαν τη δυνατότητα να πωλήσουν τον καπνό τους τόσο

¹³³⁵ SA1/481/1948/4, Διευθυντής Γεωργίας προς Διοικητή Αμμοχώστου, 30 Σεπτεμβρίου 1955.

¹³³⁶ SA1/481/1948/5, Extract from the letter of Director of Agriculture No. Agr. 171/55/1 of 28th August 1957.

¹³³⁷ SA1/481/1948/4, Γραμματέας Διοίκησης προς Διοικητή Αμμοχώστου, 26 Οκτωβρίου 1955.

¹³³⁸ SA1/481/1948/5, Extract from the letter of Ag. Commissioner for Co-op. Development No. 7/30/1 of 27 Aug. 57.

στους εμπόρους, όσο και στη Συνεργατική Ένωση Καπνοκαλλιεργητών Ελλάδος (Σ.Ε.Κ.Ε.), αφού προηγουμένως θα τον είχαν συσκευάσει σε δέματα. Δεν ήταν, όμως, απαραίτητο να τον διαχωρίσουν σε ποιότητες, γιατί αυτό το αναλάμβαναν συνήθως οι έμποροι για δικούς τους σκοπούς. Η Σ.Ε.Κ.Ε ιδρύθηκε το 1947, ένα χρόνο πριν από την πρόταση που είχε εισηγηθεί ο Corbett για την ίδρυση των Συνεργατικών Ενώσεων Εμπορίας, για δημιουργία οργανωμένου συστήματος εμπορίας του κυπριακού καπνού, στο οποίο μπορούσαν να βασιστούν οι καλλιεργητές για να διαθέσουν την παραγωγή τους σε ικανοποιητικές τιμές, να απαλλαγούν από την εκμετάλλευση των μεσιτών και των εμπόρων, και την ευρύτερη αναβάθμιση του τομέα. Στην Ελλάδα η ιδέα για ίδρυση της Σ.Ε.Κ.Ε. ανήκε στον Αλέξανδρο Θ. Μπαλατζή,¹³³⁹ ο οποίος, όπως αναφέρεται στο βιβλίο του Βασιλείου Ι. Ιλαντζή, γενικού διευθυντή της Σ.Ε.Κ.Ε. από το 1947 έως το 1967, ήταν βαθύς γνώστης των καπνικών ζητημάτων και προώθησε την ιδέα αυτή μετά την απελευθέρωση της Ελλάδας, για να αντιμετωπιστούν τα οξύτατα καπνικά προβλήματα, αλλά και να σωθούν από την αφόρητη δυστυχία οι καπνοπαραγωγοί της χώρας κατά τα πρώτα μεταπολεμικά χρόνια.¹³⁴⁰

Σε εγκύκλιο της Σ.Ε.Κ.Ε. της 2ας Ιανουαρίου 1948 καταγράφονται μεταξύ άλλων τα εξής:

«Η ίδρυση της Σ.Ε.Κ.Ε. πρέπει να χαρακτηριστεί σαν σημαντικό γεγονός και σπουδαία κατάκτηση του καπνοπαραγωγικού κόσμου γιατί συμπληρώνει το κενό που υπήρχε στη διάρθρωση της Συνεργατικής Οργανώσεως της χώρας, εξ αιτίας της ελλείψεως, στον κλάδο του καπνού, που είναι ένα απ' τα κύρια και βασικά εθνικά μας προϊόντα, ειδικευμένου Κεντρικού Συνεταιριστικού Οργάνου. [...] Η Σ.Ε.Κ.Ε., με τις γνήσιες συνεταιρικές αρχές και κατευθύνσεις στην επιδίωξη των καταστατικών της σκοπών θα κατατείνει να αποβή το βασικό όργανο αμύνης και αυτοπροστασίας του καπνού και να συμβάλη αποτελεσματικά στην εκπλήρωσι του τελικού συνεταιριστικού σκοπού, που είναι: Η από κοινού, δια των συνεταιρισμών, συγκέντρωσις, επεξεργασία και πώλησις των καπνών, απ' ευθείας στις αγορές καταναλώσεως. Κανένας δεν πρέπει να έχη την αυταπάτη ότι η ίδρυσις της Σ.Ε.Κ.Ε. αποτελεί την άμεση και αυτόματη λύσι του καπνικού ζητήματος. Η Σ.Ε.Κ.Ε. είναι το ισχυρό και φωτισμένο όργανο, που θα υποβοηθήσει με το έργο και τη δράσι της και θα προωθήση με τις πρόσφορες υποδείξεις και κατευθύνσεις της τις παράλληλες προσπάθειες των καπνοπαραγωγών και των οργανώσεών τους για την ικανοποιητική λύσι του καπνικού ζητήματος, με βάσι την εξυπηρέτησι του γενικού συμφέροντος και με πνεύμα λυτρωμένο από προκαταλήψεις και κοινωνικά συγχρονισμένο. [...] Η Σ.Ε.Κ.Ε. σαν γνήσιος φορέας των καπνοπαραγωγικών απόψεων και συμφερόντων, θα κάμη ό,τι είναι δυνατό για να βοηθήση τους καπνοπαραγωγούς και τις οργανώσεις τους στην προσπάθειά τους να διαφωτίσουν

¹³³⁹ Για τον Μπαλατζή και τη δράση του στην καπνοπαραγωγική κίνηση βλ. Βασιλείος Ι. Ιλαντζής, *Σ.Ε.Κ.Ε. και Καπνός, Χρονικόν Συνεταιριστικής Δημιουργίας*, Αθήνα 1973, σ. 13.

¹³⁴⁰ Στο ίδιο, σ. 13-14.

και να πείσουν το Κράτος, να χαράξη και να εφαρμόση, μια δίκαιη και κοινωνικά συγχρονισμένη καπνική πολιτική». ¹³⁴¹

Το κείμενο αυτό δεν θα μπορούσε παρά να αποτελέσει την καλύτερη αποτύπωση για την πραγμάτωση του ιδανικού στόχου που επεξεργάζονταν και κατέγραφαν στα αιτήματά τους οι Κύπριοι καπνοπαραγωγοί από το τέλος της δεκαετίας του 1940 μέχρι και τη δύση της Αγγλοκρατίας. Ήταν ο Συνεργατικός Οργανισμός στον οποίο θα προσέφευγαν ώστε να βρουν στήριξη για τα προβλήματά τους και να εναποθέσουν τις ελπίδες τους για βελτίωση του βίου τους. Η Σ.Ε.Κ.Ε. είχε πάρει τη νομική μορφή ανώνυμης εταιρίας, ώστε να προσαρμόζεται περισσότερο με την ειδική αποστολή της και να διευκολύνεται με το έργο της, για να αναπτύξει εμπορικές σχέσεις και συναλλαγές στο εσωτερικό και στο εξωτερικό, καθώς επίσης να είναι ευέλικτη και να κινείται με την ταχύτητα και ευχέρεια, που διέπουν τις ανώνυμες εταιρείες, όπως επίσης, επειδή ο χαρακτήρας τέτοιων εταιριών ήταν οικείος στους διεθνείς καπνεμπορικούς κύκλους. ¹³⁴² Σκοπός της ήταν (i) η αγορά και η μεταπώληση καπνών σε φύλλα επεξεργασμένα ή μη για το εσωτερικό και το εξωτερικό, η ανάληψη παραγγελιών, η εκτέλεση προμηθειών και μεσιτειών και γενικότερα η εμπορία του καπνού σε φύλλα ή σε οποιαδήποτε μορφή, (ii) η βιομηχανοποίηση των καπνών στην Ελλάδα και στο εξωτερικό και η πώληση των παραγόμενων προϊόντων, και (iii) η εισαγωγή από το εξωτερικό, διαχείριση και διάθεση πάσης φύσεως προϊόντων, η χρηματοδότηση της εισαγωγής τους, η αντιπροσώπευση στην Ελλάδα ξένων εμπορικών και βιομηχανικών οίκων κλπ. για την εισαγωγή εμπορευμάτων τους, η διενέργεια προμηθειών και η εκτέλεση κάθε συναφούς εργασίας για διευκόλυνση της διάθεσης των καπνών. Ο σκοπός και οι στόχοι της ήταν ακριβώς αυτά που θα ήθελαν οι Κύπριοι καπνοκαλλιεργητές να φέρει εις πέρας ο δικός τους συνεργατικός οργανισμός, ο οποίος δεν υλοποιούνταν λόγω έλλειψης οικονομικής ενίσχυσης από την αποικιακή διοίκηση, παρότι αναγνώριζε τη θετική συμβολή που θα είχε στον τομέα. Στη σκεπτικιστική στάση που εκφραζόταν ως προς την ίδρυση της Συνεργατικής Ένωσης, θα μπορούσε να δοθεί ως απάντηση η θέση που καταγραφόταν στην εγκύκλιο της Σ.Ε.Κ.Ε., ότι η ίδρυσή της δεν θα αποτελούσε αυτόματα την άμεση λύση των προβλημάτων που υπήρχαν, αλλά ήταν αναγκαία, αφού οι στόχοι θα επιταχύνονταν μέσα από τη σταδιακή και διαχρονική εργασία που θα επιτελούσε.

Αναφορικά με το αίτημα της υποχρεωτικής χρήσης κυπριακού καπνού κατά 50% στα κυπριακά τσιγάρα και της μείωσης του φόρου κατανάλωσης στον εγχώριο καπνό, η βρετανική διοίκηση το θεωρούσε εξίσου ανεφάρμοστο και αναποτελεσματικό. Δεν μπορούσε να επιβληθεί στους κύπριους βιομήχανους η υποχρεωτική χρήση ντόπιου καπνού, γιατί θα επηρέαζε αρνητικά τη ζήτηση των τσιγάρων τους από τους αγοραστές. Μέχρι τότε πολύ λίγα τσιγάρα είχαν παρασκευαστεί εξ

¹³⁴¹ Στο ίδιο, σ. 76-78.

¹³⁴² Στο ίδιο, σ. 69-78.

ολοκλήρου από κυπριακό καπνό και η μείωση του φόρου κατανάλωσης δεν θα είχε οποιαδήποτε ουσιαστική επίδραση στη βιομηχανία.¹³⁴³ Οι κυπριακές καπνοβιομηχανίες χρησιμοποιούσαν μόνο μικρή ποσότητα από την εγχώρια παραγωγή καπνού στα χαρμάνια τους και για να αλλάξει αυτό είχαν γίνει πολλές προσπάθειες, αν και οι καπνοκαλλιεργητές θεωρούσαν πως αυτές δεν ήταν αρκετές, αφού η ισχύουσα φορολογία επέτρεπε την εισαγωγή καπνών και σιγαρέτων με όρους που συναγωνίζονταν και εκτόπιζαν τα κυπριακά καπνά. Το ζήτημα αυτό, η βρετανική διοίκηση το είχε μελετήσει αρκετές φορές, αλλά διαφάνηκε πως οποιοδήποτε μέτρο λαμβανόταν θα επέφερε αρνητικά αποτελέσματα στη βιομηχανία, αφού θα ανάγκαζε τους κύπριους καπνιστές να στραφούν στα εισαγόμενα τσιγάρα. Παράλληλα, υπήρχαν και οι απόψεις διαφόρων ειδικών, οι οποίοι παρατηρούσαν ότι ο κυπριακός καπνός δεν ήταν κατάλληλος παρά μόνο για ανάμειξη σε μικρές ποσότητες στα χαρμάνια των τσιγάρων, αν και είχαν γίνει αρκετές προσπάθειες από το Τμήμα Γεωργίας για να βελτιωθεί η ποιότητά του.¹³⁴⁴

Στο σχετικό αίτημα, το οποίο συμπεριλήφθηκε στο υπόμνημα της Κεντρικής Επιτροπείας Καπνοπαραγωγών τον Αύγουστο 1957, ο εκτελών χρέη Τελωνειακού Ελεγκτή σχολίασε ότι δεν χωρούσε καμία αμφιβολία ότι σχεδόν όλοι οι κάτοικοι του νησιού προτιμούσαν να καπνίζουν τσιγάρα Βιρτζίνια, παρά τσιγάρα παρασκευασμένα σε σημαντικό ποσοστό από τον εγχώριο καπνό.¹³⁴⁵ Το αντίθετο, υπέδειξε, μόνο κατά τη διάρκεια του πολέμου συνέβη λόγω της έλλειψης εισαγόμενου καπνού εξαιτίας της δυσκολίας εισαγωγής του. Έτσι, οι ντόπιοι καπνοβιομήχανοι για να κρατήσουν τους πελάτες τους και να συναγωνιστούν τα εισαγόμενα τσιγάρα Βιρτζίνια χρειάζονταν τα χαρμάνια των δικών τους τσιγάρων να είναι παρόμοια με εκείνα.

Ανάμεσα στα σοβαρά αιτήματα που κατέθεταν οι καπνοκαλλιεργητές και για τα οποία ουσιαστικά ζητούσαν την αρωγή της Κυβέρνησης συμπεριέλαβαν ακόμη ένα, το οποίο αφορούσε στην άδεια χρήσης του καπνού από τον παραγωγό χωρίς να πληρώνει φόρο. Με βάση την ισχύουσα νομοθεσία ο παραγωγός δεν μπορούσε να καπνίσει τον καπνό που παρήγε και έτσι, ζητούσαν να παραχωρηθεί αυτή η ελευθερία, ώστε να μπορεί να κρατά ένα ποσοστό για τον ίδιο και την οικογένειά του.¹³⁴⁶ Με αυτόν τον τρόπο ο παραγωγός θα μείωνε ουσιαστικά τα έξοδά του, τα οποία αυξάνονταν από την αγορά των τσιγάρων ετησίως. Βέβαια, ήταν αναμενόμενο η βρετανική διοίκηση να μην δεχθεί κάτι τέτοιο, αφού ο καπνός ήταν ένα υψηλά φορολογούμενο προϊόν και τα έσοδα από αυτόν σημαντικά. Έτσι, οποιαδήποτε απώλεια εσόδων θα έπρεπε να υπολογιστεί σοβαρά από την κυβέρνηση. Επιπλέον, θα δυσκόλευε πολύ τον έλεγχο, αφού πάντοτε θα μπορούσε να υπάρξει ο ισχυρισμός από

¹³⁴³ SA1/481/1948/4, Επιστολή από Διευθυντή Γεωργίας προς Διοικητή Αμμοχώστου, 30 Σεπτεμβρίου 1955.

¹³⁴⁴ SA1/481/1948/4, Επιστολή από Γραμματέα Διοίκησης προς Διοικητή Αμμοχώστου, 26 Οκτωβρίου 1955.

¹³⁴⁵ SA1/481/1948/5, Extract from the letter of Ag. Comptroller of Customs No 938 of 11/10/57.

¹³⁴⁶ SA1/481/1948/5, Επιστολή από Γ. Καουτσιάνη και Μ. Ζάουρα προς Κυβερνήτη, 7 Οκτωβρίου 1957.

οποιονδήποτε καλλιεργητή, ο οποίος θα κατείχε καπνό, ότι αποτελούσε μέρος του ποσοστού που θα μπορούσε να χρησιμοποιήσει για ιδιωτική χρήση.¹³⁴⁷

Τα αιτήματα από τους καλλιεργητές και η σύσταση αντιπροσωπειών για διαμαρτυρία δεν θα σταματούσαν όσο συνέχιζε να επικρατεί αυτή η κατάσταση. Η καπνοκαλλιέργεια ήταν αναπόφευκτη ανάγκη για τους κατοίκους της περιοχής της Καρπασίας, εξαιτίας κυρίως της γεωμορφολογίας του εδάφους, καθώς και του κλίματος που δεν επέτρεπαν ο καπνός να αντικατασταθεί από κάποια άλλη καλοκαιρινή καλλιέργεια. Τούτο γιατί απέφερε στους καπνοκαλλιεργητές κατά μέσο όρο ένα ετήσιο εισόδημα £100.000 και ένα επιπλέον ποσό των £15.000-£20.000 πληρωνόταν υπό μορφή μισθών στους εργάτες, άνδρες και γυναίκες, οι οποίοι ασχολούνταν με τη συσκευασία του καπνού.¹³⁴⁸ Το εισόδημα αυτό τους βοηθούσε να συμπληρώσουν τα χαμηλά ετήσια έσοδά τους, τα οποία προέρχονταν από άλλες αγροτικές ασχολίες που είχαν, και παράλληλα μπορούσε να απασχολείται και η οικογένειά τους στο μεγαλύτερο διάστημα του χρόνου.¹³⁴⁹ Ήταν σαφές ότι η καπνοκαλλιέργεια συνέβαλλε στην επιβίωση σημαντικού μέρους του πληθυσμού, αφού οποιαδήποτε σκαμπανεβάσματα υπήρχαν στον τομέα αναπόφευκτα είχαν συνέπειες, είτε θετικές, είτε αρνητικές στο βιοτικό επίπεδο των παραγωγών και εργατών. Συνεπώς, οι καλλιεργητές δεν μπορούσαν να αποδεχθούν τον ισχυρισμό της Κυβέρνησης ότι ο καπνός δεν ήταν βασικό προϊόν για την περιοχή τους. Αντίθετα, για αυτούς αποτελούσε τον κυριότερο παράγοντα στην οικονομία της περιοχής τους, ο οποίος επηρέαζε μεγάλη μερίδα του πληθυσμού και για αυτό θα έπρεπε να αντιμετωπιστεί ως ειδική περίπτωση.¹³⁵⁰ Συνεπώς, η εισήγηση για μεταστροφή σε άλλες μορφές αγροτικών ή κτηνοτροφικών απασχολήσεων για να εξασφαλίσουν τα προς το ζην, όπως για παράδειγμα η πρόταση για ημι-εντατική κτηνοτροφία (χοιροτροφία, εκτροφή πουλερικών και αιγοπροβάτων) δεν τους έβρισκε αρνητικούς, ως μία πρόταση υλοποιήσιμη μελλοντικά.¹³⁵¹ Η εγκατάλειψη της καπνοκαλλιέργειας δεν ήταν για αυτούς αποδεκτή ως άμεσο σενάριο και ως εκ τούτου, τα υποστηρικτικά από την Κυβέρνηση μέτρα αποτελούσαν για αυτούς μονόδρομο. Η διατήρηση, λοιπόν, καλών συνθηκών στον τομέα αυτό θα βοηθούσε στην ανάπτυξη της οικονομίας του νησιού γενικότερα. Για να υπάρξουν καλές συνθήκες στον τομέα αυτό αναπόφευκτα η άμεση συμβολή και ανάληψη ουσιαστικών πρωτοβουλιών και ενεργειών από την Κυβέρνηση ήταν απαραίτητη.

¹³⁴⁷ SA1/481/1948/5, Extract from the letter of Ag. Comptroller of Customs No 938 of 11/10/57.

¹³⁴⁸ SA1/481/1948/4, Γαβριήλ Καουτσιάνης προς Κυβερνήτη, 22 Ιουλίου 1956.

¹³⁴⁹ SA1/481/1948/5, Γ. Καουτσιάνης και Μ. Ζάουρας προς Κυβερνήτη, 7 Οκτωβρίου 1957.

¹³⁵⁰ SA1/481/1948/4, Διευθυντής Τμήματος Γεωργίας προς Γραμματέα Φυσικών Πόρων, 2 Δεκεμβρίου 1955.

¹³⁵¹ Στο ίδιο.

Επίλογος - Συμπεράσματα

«Με μόνιμον έδραν την κωμόπολιν της Αιγιαλούσης συνεστήθη Συνεργατικός Οργανισμός Καπνοπαραγωγών με δύναμιν 830 μελών. Οι εγγραφέντες πρώτοι μέτοχοι προέρχονται εξ εννέα χωρίων του καπνοπαραγωγικού διαμερίσματος Καρπασίας. 30.000 λίραι το μετοχικόν κεφάλαιο του ΣΟΚ»¹³⁵²

Αυτός ήταν ο τίτλος του άρθρου στην εφημερίδα *Ο Φιλελεύθερος*, στις 25 Αυγούστου 1961, με το οποίο ανακοινωνόταν η ίδρυση του Συνεργατικού Οργανισμού Καπνοπαραγωγών Λτδ. (Σ.Ο.Κ.). Το άρθρο ανέφερε πως ο Έφορος των Ελληνικών Συνεργατικών Εταιριών είχε εγγράψει την προηγούμενη μέρα, 24 Αυγούστου, τον νέο συνεργατικό οργανισμό, του οποίου οι πρώτοι μέτοχοι προέρχονταν από τα χωριά Αιγιαλούσα (280 μέλη), Αγία Τριάδα (236 μέλη), Ριζοκάρπασο (144 μέλη), Άγιο Ανδρόνικο (53 μέλη), Βαθύλακα (39 μέλη), Βασίλι (29 μέλη), Λυθράγκωμη (22 μέλη), Νέτα (16 μέλη) και Κώμα του Γιαλού (11 μέλη). Οι πρώτοι μέτοχοι θα έπρεπε μέχρι την 3^η Σεπτεμβρίου σε κάθε ένα από τα χωριά αυτά να συγκροτήσουν συνελεύσεις υπό την προεδρία του Γραμματέα της οικείας Συνεργατικής Πιστωτικής Εταιρείας για εκλογή αντιπροσώπων. Ακολούθως, οι αντιπρόσωποι θα καλούνταν σε παγκύπρια συνέλευση για εκλογή της Διαχειριστικής Επιτροπής του Σ.Ο.Κ.

Σύμφωνα με τους κανονισμούς του Σ.Ο.Κ., οι δραστηριότητές του θα αφορούσαν ολόκληρη την Κύπρο και η έδρα του θα ήταν η κωμόπολη της Γιαλούσας. Οι στόχοι του ήταν (i) η συγκέντρωση, διαλογή, συσκευασία και ομαδική πώληση του καπνού των μελών του, (ii) η απόκτηση κινητής και ακίνητης περιουσίας μέσω αγοράς, ενοικίασης ή δωρεάς και η υποθήκευση ή ενεχυρίαση αυτής ως ασφάλειας των συναπτομένων δανείων από τον Οργανισμό (iii) η ενθάρρυνση των μελών προς βελτίωση της παραγωγής και επεξεργασίας του καπνού, και (iv) η προμήθεια στα μέλη του χρήσιμων ειδών για την καπνοπαραγωγική εργασία, καθώς και φυτοφαρμάκων για καταπολέμηση των ασθενειών.

Το μετοχικό κεφάλαιο του Οργανισμού, όπως αναφερόταν και στον τίτλο του άρθρου, ανερχόταν στις £30.000, το οποίο αποτελείτο από 15.000 μετοχές των £2 η καθεμιά. Η πληρωμή του ποσού της £1 θα γινόταν κατά την παραχώρηση της μετοχής και το υπόλοιπο ποσό θα αφαιρούνταν από την αξία του καπνού, τον οποίο θα παρέδιδε το κάθε μέλος στον Σ.Ο.Κ., όχι αργότερα από δώδεκα μήνες από την ημέρα παραχώρησής της. Μέλη του Οργανισμού μπορούσαν να είναι μόνο οι καπνοπαραγωγοί, των οποίων η γραπτή αίτηση είχε εγκριθεί από την πλειοψηφία της Επιτροπείας

¹³⁵² *Ο Φιλελεύθερος*, 25 Αυγούστου 1961.

και οι οποίοι είχαν πληρώσει δικαίωμα εγγραφής, το οποίο ανερχόταν στα 200 μιλς και αυτό θα πιστωνόταν στο αποθεματικό κεφάλαιο του Σ.Ο.Κ. Παράλληλα, για να ονομαστούν μέλη θα έπρεπε να αγοράσουν τουλάχιστον μία μετοχή και να πληρώσουν την πρώτη δόση εντός δεκαπέντε ημερών. Αντίθετα, καθοριζόταν ότι μέλος δεν θα μπορούσε να είναι κανένας καπνέμπορος, μεσίτης καπνεμπόρων, ή οποιοδήποτε άλλο πρόσωπο, του οποίου οι εργασίες ανταγωνίζονταν τα συμφέροντα του Οργανισμού.

Επιπρόσθετα, για την παραλαβή της καπνοπαραγωγής από τους καλλιεργητές, προνοούνταν από τους κανονισμούς ότι η Επιτροπεία θα παραχωρούσε προκαταβολή στα μέλη της μέχρι το 75% της υπολογιζόμενης αξίας των παραδοθέντων καπνών. Κάθε μέλος θα έπρεπε μέχρι τη 10^η Ιουνίου κάθε έτους να υποβάλλει γραπτή δήλωση προς την Επιτροπεία του Οργανισμού, στην οποία να αναφέρει την τοποθεσία και την έκταση της γης που θα είχε φυτέψει, ενώ αυτή θα καθόριζε κάθε χρόνο την ποσότητα του καπνού, την οποία το κάθε μέλος θα υποχρεούνταν να παραδώσει. Το ανώτατο ύψος της ποσότητας καθοριζόταν στις 200 οκάδες ανά μετοχή και ο καπνός θα παραδιδόταν από τα μέλη στον τόπο και τον χρόνο, ο οποίος θα οριζόταν από την Επιτροπεία. Ακόμη, ο καπνός θα ταξινομούταν κατά την παραλαβή σε ποιότητες από ειδικούς, οι οποίοι θα διορίζονταν από τον Οργανισμό και μετά την πώληση και την τελική εκκαθάριση των εξόδων τα μέλη θα πληρώνονταν ανάλογα με την αξία και την ποιότητα του καπνού, τον οποίο είχαν παραδώσει. Τέλος, η Επιτροπεία του Οργανισμού θα έπρεπε να ενημερώνει, πριν τη φύτευση των σπορειών με τοιχοκολλημένες ειδοποιήσεις στα καφενεία των χωριών των μελών, ποιες ποικιλίες καπνού θα προτίθετο να παραλάβει, ώστε τα μέλη να προβούν στις απαραίτητες διευθετήσεις για την προετοιμασία τους. Για τον λόγο αυτό, ο Οργανισμός μπορούσε να αρνηθεί να παραλάβει καπνό, ο οποίος δεν συγκαταλεγόταν στις ποικιλίες που είχε εγκρίνει ή ήταν κακής ποιότητας.

Για την εγκαθίδρυση του Οργανισμού είχε πραγματοποιηθεί λίγους μήνες νωρίτερα, στις 18 Μαΐου, σύσκεψη των καπνοπαραγωγών του Ριζοκαρπάσου και των γύρω χωριών της περιοχής, στην οποία συμμετείχαν 200 παραγωγοί.¹³⁵³ Στη σύσκεψη είχε μιλήσει ο Γενικός Γραμματέας των Καπνοπαραγωγών Κοκής Δημητρίου, ο οποίος είχε αναλύσει το καταστατικό του Οργανισμού, ενώ την αμέριστη συμπάραστασή τους στις προσπάθειες αυτές μετέφερε ο Επαρχιακός Γραμματέας της Ένωσης Κυπρίων Αγροτών Αμμοχώστου. Ήταν, λοιπόν, η ίδρυση του Σ.Ο.Κ. το επιστέγασμα των προσπαθειών των καπνοκαλλιεργητών, οι οποίες αποτυπώθηκαν έντονα μέσα από τις συνεχείς διαμαρτυρίες και υπομνήματα, τα οποία υπέβαλαν στη βρετανική διοίκηση κατά την τελευταία δεκαετία της βρετανικής κατοχής. Η ίδρυση της ανεξάρτητης Κυπριακής Δημοκρατίας, η οποία είχε προκύψει μέσα από τον αγώνα και τις θυσίες του κυπριακού λαού, δεν μπορούσε να αφήσει ανεκπλήρωτο ένα τέτοιο αίτημα, το οποίο ουσιαστικά θα βοηθούσε σημαντικό αριθμό φτωχών

¹³⁵³ *Ελευθερία*, 20 Μαΐου 1961.

καλλιεργητών της επαρχίας Αμμοχώστου, του νεοσύστατου κράτους, ώστε να αποκτήσουν καλύτερες προοπτικές για το προϊόν τους, απαλλαγμένοι από την εκμετάλλευση που τύγχαναν, όπως υποστήριζαν, από τους εμπόρους.

Η παρούσα διατριβή είχε θέσει ως κεντρικό άξονα μελέτης της την ανάκτηση ενός τομέα της κυπριακής γεωργικής ιστορίας και βιομηχανίας που βρίσκεται πια στη λήθη και πολύ λίγοι είναι αυτοί που πλέον θυμούνται, ίσως οι γεροντότεροι, πως άκμαζε κάποτε, παρά τις όποιες διακυμάνσεις, και μέσα από αυτόν βιοποριζόταν ένας σημαντικός αριθμός ανθρώπων. Όπως καταγράφηκε, ο τομέας της καπνοκαλλιέργειας και των συναφών ασχολιών αναβίωσε μετά την ανάληψη της διοίκησης από τους Βρετανούς, στο πλαίσιο της προσπάθειας για ανάπτυξη κάθε γεωργικού τομέα, ώστε να βελτιωθεί η βιοτική κατάσταση της πλειοψηφίας του πληθυσμού, δηλαδή των αγροτών, και παράλληλα να αυξηθούν τα κυβερνητικά έσοδα μέσα από τη φορολόγηση των προϊόντων, για να καλύπτονται τα έξοδα διοίκησης. Μέσα από την έρευνα αυτή, η οποία κάλυψε χρονική περίοδο πέραν των 82 ετών, αφού έγινε αναφορά και στα τελευταία έτη της Οθωμανικής περιόδου, παρουσιάστηκε το τι συνέβη στον τομέα της καλλιέργειας, επεξεργασίας και εμπορίας του καπνού. Παρουσιάστηκε δηλαδή η ιστορία του καπνού στον τόπο από τις πρώτες προσπάθειες, μετά από την ολοκληρωτική εγκατάλειψή του στα τέλη της Οθωμανικής περιόδου, μέχρι και το αποκορύφωμα της καθιέρωσης και αναγνώρισης του τομέα ως σταθερού κλάδου της γεωργίας του τόπου με την ίδρυση του Σ.Ο.Κ. Τα γεγονότα αυτά και οι εξελίξεις που συντελέστηκαν, μέσα από το πρίσμα των οποίων αποδόθηκαν ευρύτερα και οι μετασχηματισμοί που έλαβαν χώρα στην αγροτική κοινωνία του τόπου, αλλά και η εξελικτική της πορεία προς τον εκσυγχρονισμό, τοποθετήθηκαν στον χρόνο και δομήθηκαν σε έξι κεφάλαια.

Τα κεφάλαια αυτά δεν περιορίστηκαν στο να απαντήσουν έστω και ετεροχρονισμένα στο ερώτημα για το οποίο κλήθηκε να γράψει την αναφορά του ο Corbett το 1948, δηλαδή στο κατά πόσον η Κύπρος θα μπορούσε να παράξει ή εάν τελικώς κατάφερε να παράξει καλής ποιότητας καπνό, βάσει του κλίματος και του εδάφους, αλλά και του τρόπου καλλιέργειας και επεξεργασίας του προϊόντος, όπως εφαρμόζονταν από τους καλλιεργητές. Άλλωστε, το ερώτημα αυτό δεν θα μπορούσε ποτέ να αποτελέσει ζήτημα μιας ιστορικής έρευνας. Ο τομέας της καπνοκαλλιέργειας, αν και αποτελούσε για τη βρετανική διοίκηση μία δευτερεύουσα γεωργική καλλιέργεια, η οποία όφειλε να προσαρμοστεί στον νόμο της προσφοράς και της ζήτησης, κατάφερε να αποτελέσει βιοποριστική ασχολία για μία σημαντική μερίδα καλλιεργητών της περιοχής της Καρπασίας, επιπρόσθετη εμπορική δραστηριότητα για τους ντόπιους εμπόρους, καθώς και διαρκές ζήτημα συζήτησης και αντιπαράθεσης μεταξύ των καπνοβιομηχάνων και παραγωγών. Συνεπώς, ο τομέας της καλλιέργειας και της εμπορίας του καπνού στα χρόνια της βρετανικής κατοχής μπόρεσε να αποτελέσει μέρος της ιστορικής έρευνας της περιόδου, αφού υπήρξε πεδίο ανθρώπινης διάδρασης.

Η καπνοκαλλιέργεια υπήρξε μια “αμφιλεγόμενη καλλιέργεια” με μία περιπετειώδη ιστορία, όπως εύστοχα υπέδειξε ο Δ. Χριστοδούλου.¹³⁵⁴ Καπνοκαλλιέργεια μαρτυρείται πως υπήρχε στην Κύπρο σε διάφορες περιοχές, κυρίως στην Καρπασία, στο Κοιλάνι, στο Όμοδος και στην Πάφο, ήδη από την Οθωμανική περίοδο. Καταλυτικό ρόλο στην εγκατάλειψή της φαίνεται να διαδραμάτισε, όπως υποστήριζαν, ανάμεσα σε άλλους, και οι Διευθυντές Γεωργίας Γεννάδιος και Bevan, το μονοπώλιο της Régie Co-intéressée des Tabacs de l' Empire Ottoman, που επιβλήθηκε το 1874, και υπέβαλλε σε μεγάλες ταλαιπωρίες τον καλλιεργητή. Οι πρόνοιες του μονοπωλίου επιβεβαιώνουν ότι επρόκειτο ουσιαστικά για μια αυστηρή φορολογική νομοθεσία, που έθετε υπό λεπτομερή έλεγχο το προϊόν ήδη από το πρώτο μέχρι το τελευταίο στάδιό του, δηλαδή από την καλλιέργεια του φυτού στον καπναγρό μέχρι την πώλησή του στον έμπορο και τη βιομηχανική επεξεργασία του από τον καπνοβιομήχανο. Το μονοπώλιο αυτό έπαψε να ισχύει με την Αγγλοκρατία, αλλά οι κανονισμοί συνέχισαν να εφαρμόζονται με πιο επισταμένο τρόπο εξαιτίας της αποτελεσματικής διοίκησης που μπορούσε να ασκηθεί. Τον αυστηρό χαρακτήρα ελέγχου της καπνοκαλλιέργειας οι Βρετανοί τον συνέχισαν με την εισαγωγή του Νόμου XVIII του 1897 «Για τη διευκόλυνση της καλλιέργειας καπνού στην Κύπρο», γιατί ο καπνός ήταν ένα υψηλά φορολογούμενο προϊόν, ο οποίος επέφερε σημαντικά έσοδα στον προϋπολογισμό. Ο Νόμος διήρκεσε για πέντε χρόνια και μετά το πέρας της ισχύος του είχε καταστεί παρωχημένος, αφού η καπνοκαλλιέργεια στο νησί είχε εγκαταλειφθεί και έτσι αφέθηκε ελεύθερη με μόνο περιορισμό την εξασφάλιση άδειας για καλλιέργεια. Συνεπώς, στις αρχές του 1910 το ζήτημα της ανάπτυξής της για τη βρετανική διοίκηση είχε δύο όψεις: Η πρώτη αφορούσε στον οικονομικό τομέα και συγκεκριμένα στις επιπτώσεις που θα επέφερε στα δημοσιονομικά του νησιού και για αυτό ήταν σημαντικό η καλλιέργεια να τεθεί κάτω από ένα ελεγχόμενο σύστημα, για να μην επηρεαστούν τα δημόσια έσοδα από τη φορολογία του προϊόντος. Η δεύτερη πτυχή αφορούσε στο ερώτημα εάν η Κύπρος θα μπορούσε μελλοντικά να καταστεί καπνοπαραγωγός χώρα, δηλαδή κατά πόσο θα μπορούσε να υπάρξει επικερδής καλλιέργεια καπνού σε εμπορική κλίμακα.

Για το ζήτημα αυτό φαίνεται πως για τη βρετανική διοίκηση δεν ήταν δυνατό να υπάρξει κατάληξη σε μία σαφή απάντηση και βάσει αυτής να ληφθούν αποφάσεις, είτε για τη δραστήρια προώθηση του τομέα, είτε για την οριστική εγκατάλειψή του και την ανάλογη ενημέρωση των εμπλεκόμενων ομάδων. Η μόνη βέβαιη και αποδεκτή θέση από όλους ήταν ότι ο καπνός που παραγόταν δεν μπορούσε, αλλά ούτε και κατάφερε να συγκριθεί με τα ανατολικά καπνά που εξαγονταν από τις κυριότερες καπνοπαραγωγικές χώρες, την Ελλάδα, την Τουρκία και τη Βουλγαρία. Δεν ήταν μονάχα το κλίμα και το έδαφος που έπαιξαν ρόλο σε αυτό, αλλά και το γεγονός ότι επρόκειτο για μία καλλιέργεια που απαιτούσε μεγάλη προσοχή και ιδιαίτερη τεχνική στο στάδιο της επεξεργασίας,

¹³⁵⁴ Demetris Christodoulou, *The evolution of the rural land use pattern in Cyprus*, Cyprus 1959, σ. 139.

αλλά στο νησί υπήρχε έλλειψη εργατικών χεριών, ενώ η εμπιστοσύνη και η λεπτομερής εργασία ήταν ιδιότητες ίσως πολύ σπάνιες ανάμεσα στους Κύπριους αγρότες. Βέβαια, ο καπνός Λατάκιας, αν και είχε περιορισμένη, όπως και συγκεκριμένη ζήτηση, όφειλε να προωθηθεί με σκοπό να αντικαταστήσει στην αγγλική αγορά τον αντίστοιχο καπνό που παραγόταν στη Συρία, εκμεταλλευόμενος και τον προνομιακό δασμό του 25% που απολάμβαναν τα προϊόντα των αποικιών.

Η μη άμεση ανάγκη για λήψη καταληκτικής απάντησης από τη βρετανική διοίκηση για την προώθηση του τομέα ή όχι οφειλόταν στην ίδια τη «φύση» της καλλιέργειας. Η καπνοκαλλιέργεια και η εμπορία του προϊόντος αποτελούσε μία δευτερεύουσα τοπική αγροτική βιομηχανία που βοηθούσε στην εξασφάλιση επιπλέον εισοδήματος από τους γεωργούς, οι οποίοι απασχολούνταν τόσο στα καπνοχώραφα και στην καλλιέργεια του καπνού, αλλά και εν μέρει στη διαδικασία της εμπορικής επεξεργασίας, ως επιπρόσθετη εργασία, για την οποία μισθώνονταν από τους εμπόρους. Επιπρόσθετα, όπως ανέφεραν οι ίδιοι στα αιτήματα διαμαρτυρίας τους προς τις αρχές, η περιοχή της Καρπασίας βρισκόνταν σε μία «σκληρή κατάσταση», αφού είχε το μεγαλύτερο ποσοστό μετανάστευσης και αντιμετώπιζε τον κίνδυνο να ερημωθεί. Η ανατροπή της κατάστασης αυτής με την προώθηση άλλων πιο «σίγουρων» λύσεων, δηλαδή τη μεταστροφή σε άλλες μορφές αγροτικών ή κτηνοτροφικών απασχολήσεων για να εξασφαλιστούν τα προς το ζην, όπως για παράδειγμα η εισήγηση για ημι-εντατική κτηνοτροφία δεν έβρισκε τους καλλιεργητές αρνητικούς. Ωστόσο, αντιμετώπιζαν την πρόταση αυτή ως μία μακροχρόνια - μελλοντικά υλοποιήσιμη λύση. Συνεπώς, η εγκατάλειψη της καπνοκαλλιέργειας δεν ήταν για αυτούς αποδεκτή ως άμεσο σενάριο και ως εκ τούτου, μια οριστική αρνητική στάση από την Κυβέρνηση για οποιαδήποτε αρωγή προς τον τομέα θα ισοδυναμούσε με οριστική ρήξη μαζί τους. Άλλωστε, όσο υπήρχε ζήτηση από την αγορά και άρα απασχόληση, η διατήρηση καλών συνθηκών στον αγροτικό τομέα ήταν εκ προοιμίου δεδομένη και τούτο βοηθούσε στην ανάπτυξη της οικονομίας του νησιού γενικότερα, όπως και της κοινωνικής ηρεμίας.

Έτσι, λουπόν, και η πολιτική που εφαρμόστηκε από το Τμήμα Γεωργίας και κατ' επέκταση από τη βρετανική διοίκηση από τις αρχές της ανάπτυξης του τομέα στη δεκαετία του 1910 μέχρι και την εγκαθίδρυση της Κυπριακής Δημοκρατίας θα μπορούσε με μία γρήγορη ανάγνωση να χαρακτηριστεί ως σπασμωδική, περιστασιακή και χωρίς συνέπεια. Οι καπνοκαλλιεργητές μέσα από τα αιτήματά τους σταθερά επέκριναν τη βρετανική διοίκηση ότι κρατούσε απέναντί τους μία στάση «αδιάφορη», αλλά αυτή ουσιαστικά βασιζόταν στη βασική αρχή της μη επιδότησης της καλλιέργειας και της οποιασδήποτε οικονομικής επένδυσης στον τομέα, αφού επρόκειτο για μία «εναλλακτική» καλλιέργεια, η οποία προοριζόνταν κατ' εξοχήν για εξαγωγικούς σκοπούς και που τα επίπεδα ποιότητάς της δεν ανταποκρίνονταν με αυτά που ζητούσαν οι ξένες αγορές. Αν επιδοτούσαν την καπνοκαλλιέργεια θα έπρεπε ταυτόχρονα να επιδοτήσουν και άλλες βασικότερες καλλιέργειες.

Άλλωστε, η οικονομική πολιτική που εφαρμόστηκε στην Κύπρο είχε ως στόχο πάντοτε, ακόμη και στις δύσκολες περιόδους των παγκοσμίων πολέμων, τους ισοσκελισμένους προϋπολογισμούς, από τους οποίους έπρεπε όχι μόνο να καλύπτονται τα οποιαδήποτε έξοδα για βελτιωτικά έργα, αλλά και όλα τα κυβερνητικά έξοδα. Ο κυπριακός καπνός μέχρι τέλος της περιόδου της Αγγλοκρατίας, συμπεριλαμβανομένης και της ποικιλίας Βιρτζίνια, που άρχισε πειραματικά να καλλιεργείται από το 1941 και έπειτα, δεν κατάφερε να έχει μια σταθερή αγορά στο εξωτερικό και οι ποσότητες που πωλούνταν χρησιμοποιούνταν ως φτηνό υποκατάστατο στα χαρμάνια των ξένων βιομηχανιών.

Η καπνοκαλλιέργεια, λοιπόν, ήταν πάντοτε συνυφασμένη με την εξωτερική ζήτηση, εφόσον δεν αποτέλεσε κύριο αλλά περιστασιακό προμηθευτή των ντόπιων καπνοβιομηχανιών και τούτο, παρουσιάζεται και από τις διακυμάνσεις που καταγράφονταν στην έκταση της καλλιεργήσιμης γης και παραγωγής κατά τη διάρκεια των ετών, παρά το γεγονός ότι σταθερά στατιστικά δεδομένα δεν κρατούνταν καθ' όλη την περίοδο από τη βρετανική διοίκηση. Τεράστια ώθηση στην ενασχόληση των Κύπριων καλλιεργητών με τον καπνό δόθηκε αρχικά κατά τη δεκαετία του 1910 με τις πολεμικές επιχειρήσεις στα Βαλκάνια και την Οθωμανική Αυτοκρατορία και ειδικότερα κατά την περίοδο του Α΄ Παγκοσμίου πολέμου, όπου παρατηρήθηκε ζήτηση ανατολικών καπνών, τόσο στην εγχώρια αγορά, όσο και στις ξένες αγορές, όπου δεν μπορούσαν να φτάσουν τα φημισμένα αρωματικά ελληνικά, αλλά και τουρκικά καπνά. Έτσι, τα κυπριακά καπνά κατάφεραν να προσφερθούν ως υποκατάστατο και το θετικό αυτό κλίμα που δημιουργήθηκε ανάμεσα στους ντόπιους αγρότες για τη νέα αυτή καλλιέργεια, η οποία τους προσέφερε απροσδόκητα εύκολο κέρδος, δεν αποτυπώθηκε μονάχα στις αδιάθετες ποσότητες που συσσωρεύτηκαν μετά τη λήξη του πολέμου, αλλά και στην ίδρυση το 1919 των δύο ανώνυμων εταιρειών καπνού. Η ίδρυση των εταιρειών αυτών έμμεσα καταδεικνύει και το ενδιαφέρον των ντόπιων “κεφαλαιούχων” για δραστηριοποίηση στον τομέα, αν ληφθεί υπόψη η επαγγελματική ιδιότητα των μετόχων των εταιρειών αυτών: μεγαλέμποροι, δικηγόροι, μηχανικοί, κλπ. Οι ανώνυμες εταιρείες προσδοκούσαν στην εξασφάλιση κέρδους μέσω της ανάπτυξης της καλλιέργειας και της επεξεργασίας κυπριακών καπνών για εμπορικούς σκοπούς. Βέβαια, οι εταιρείες αυτές δεν κατάφεραν να επιβιώσουν, αφού δεν άντεξαν τον ανταγωνισμό από τα υπόλοιπα καπνεργοστάσια, ενώ παράλληλα δεν τις ευνόησαν οι συνθήκες ύφεσης που δημιουργήθηκαν τα ακόλουθα χρόνια στον τομέα και έτσι, τερμάτισαν τη λειτουργία τους το 1923. Ενδιαφέρον για ενασχόληση και πάλι με την καπνοκαλλιέργεια παρατηρήθηκε στα τέλη της δεκαετίας του 1920, αλλά και κατά τη διάρκεια του Β΄ Παγκοσμίου πολέμου, έχοντας μεσολαβήσει από το 1935 μέχρι και το 1940 μία περίοδος ιδιαίτερα δύσκολη, με τον τομέα να οδηγείται στην πλήρη εγκατάλειψη, εξαιτίας της λειτουργίας της βρετανικών συμφερόντων Κυπριακής Εταιρείας Σιγαρέττων.

Όπως η ενασχόληση με την καπνοκαλλιέργεια παρουσίαζε διακυμάνσεις στη διάρκεια των χρόνων, ανάλογες παλινωδίες παρουσίαζε και το ενδιαφέρον της βρετανικής διοίκηση προς τον τομέα. Το

Τμήμα Γεωργίας είχε ξεκινήσει τις συστηματικές πειραματικές καλλιέργειες με διαφορετικά είδη καπνού το 1913 στα κατά τόπους επαρχιακά φυτώρια, ώστε να διανέμει δωρεάν σπορόφυτα στους γεωργούς, για να επεκταθεί η καλλιέργεια του καπνού. Σκοπός αρχικά ήταν να διαπιστωθεί εάν θα μπορούσε να αναπτυχθεί επικερδώς ο τομέας, στο πλαίσιο της ευρύτερης ανάπτυξης της γεωργίας του τόπου και της διεύρυνσης των ευκαιριών απασχόλησης της αγροτικής τάξης. Επιπρόσθετα, η Κύπρος επιτελούσε ακόμη έναν σκοπό για τη Βρετανία και αυτός ήταν ο ρόλος της ως αποικίας. Συνεπώς, και η Κύπρος, όπως όλες οι αποικίες, όφειλε να ευθυγραμμιστεί με τους στρατηγικούς, αλλά και οικονομικούς της στόχους, και το οικονομικό συμφέρον που αντιπροσώπευε για τη μητρόπολη οφειλόταν στον συνδυασμό των πλουτοπαραγωγικών πηγών της με μία εργατική δύναμη η οποία, αποτελούμενη από «ιθαγενείς», είχε μικρό κόστος και μπορούσε να παραμείνει φτηνή. Σε αυτή τη βάση, άλλωστε, μπορεί να τοποθετηθεί και το κάλεσμα που είχε κάνει και ο ίδιος ο Churchill όταν επισκέφτηκε το νησί το 1907 και ζήτησε να δοθεί ευκαιρία στον τομέα για να αποδείξει εάν μπορούσε να έχει μέλλον.

Μετά την ανέλπιστη και κατακόρυφη ανάπτυξη του τομέα που σημειώθηκε τη δεκαετία του 1910, οι πειραματικές καλλιέργειες και η αποστολή δειγμάτων στο Αυτοκρατορικό Ινστιτούτο για αξιολόγηση δεν ικανοποιούσαν τις απαιτητικές ανάγκες που είχαν δημιουργηθεί στα τέλη της επόμενης δεκαετίας και συγκεκριμένα από το 1927 και έπειτα. Η καινούρια στροφή που παρατηρήθηκε από τους γεωργούς για ενασχόληση με την καπνοκαλλιέργεια, εξαιτίας κυρίως του ενδιαφέροντος που παρουσιάστηκε για προμήθεια καπνών στη Βρετανία από τις αποικίες της και της εφαρμογής του προνομιακού δασμού που απολάμβανε η Κύπρος ως μέρος της Αυτοκρατορίας από το 1925, κατέστησε ακόμη πιο επιτακτική την ανάγκη για βελτίωση της ποιότητας του προϊόντος. Αφουγκραζόμενο, λοιπόν, το Τμήμα Γεωργίας την ανάγκη αυτή, το 1928 συγκάλεσε το πρώτο συνέδριο για τον καπνό με σκοπό να συζητηθεί διεξοδικά η πρόταση εγκατάστασης στην Κύπρο προσφυγικών οικογενειών που ασχολούνταν με την καλλιέργεια από την Ελλάδα, Τουρκία, τη Ρωσία και την Αρμενία στις καπνοπαραγωγικές περιοχές, με σκοπό την καθοδήγηση των ντόπιων. Ωστόσο, η μη πρόθεση από πλευράς κυβέρνησης να παρέχει οποιαδήποτε χρηματοδότηση για την υλοποίηση του Σχεδίου, οδήγησε στο ναυάγιο του, παρά το γεγονός ότι οι ντόπιοι το θεώρησαν ως πολύ καλή ευκαιρία για να βελτιώσουν την ποιότητα του προϊόντος τους και για να μάθουν τις σωστές μεθόδους καλλιέργειας και επεξεργασίας των ανατολικών καπνών. Το ποσό για την κάλυψη των εξόδων για την κάθοδο και τον βιοπορισμό τέτοιων οικογενειών δεν ήταν δυνατό να εκταμιευθεί από τον κυβερνητικό προϋπολογισμό, ο οποίος ήταν ήδη επιβαρυνμένος από την καταβολή του φόρου υποτέλειας, καθώς και από την κάλυψη των υψηλών μισθών και των γενικότερων εξόδων της βρετανικής διοίκησης. Από την άλλη, δεν ήταν δυνατόν ούτε να μετακυλιστεί το κόστος, όπως θεώρησε εύλογο ο τότε Διευθυντής Γεωργίας Dawe, στους άμεσα επωφελούμενους από το σχέδιο, δηλαδή τους οικονομικά δυσπραγούντες μικροκαλλιεργητές των περιοχών Καρπασίας και

Κεράνειας και στους ελάχιστους ιδιώτες μεγαλοκαλλιεργητές, που ασχολούνταν όχι μόνο με την καλλιέργεια, αλλά και το εμπόριο του καπνού. Σε περίπτωση βέβαια που οι ενδιαφερόμενοι επέμεναν στην οικονομική αρωγή της Κυβέρνησης, τότε αυτή θα μπορούσε να προσφύγει στη συνήθη πρακτική επίλυσης τέτοιων ζητημάτων, η οποία συνεπαγόταν την επιβολή επιπρόσθετης φορολογίας στους πολίτες.

Η προσπάθεια, λοιπόν, για βελτίωση της παραγωγής επικεντρώθηκε στην πρόσληψη από το Τμήμα Γεωργίας έμπειρων καπνοκαλλιεργητών και καπνοδιδασκάλων, οι οποίοι αποστέλλονταν στις καπνοπαραγωγικές περιοχές για να βοηθήσουν τους ντόπιους καλλιεργητές. Οι εμπειρογνώμονες αυτοί μισθώνονταν κατά περιόδους από το Τμήμα με σκοπό να συνδράμουν στη δουλειά των μόνιμων γεωργικών λειτουργών, που δεν επαρκούσαν για να καλύψουν τις ειδικές ανάγκες κάθε είδους καλλιέργειας. Η συνθήκη αυτή φαίνεται πως δικαιολογούσε και το σταθερά διαχρονικό αίτημα από τους καπνοκαλλιεργητές για πρόσληψη ειδικών από το Τμήμα για καθοδήγηση, αφού φαίνεται πως με τη φειδωλή αυτή πολιτική δεν εξυπηρετούνταν οι πραγματικές ανάγκες των καλλιεργητών για επισταμένη και συστηματική καθοδήγηση, από το αρχικό στάδιο της φύτευσης του καπνού στον καπναγρό μέχρι και το τελικό στάδιο της δεματοποίησης και ζύμωσής του.

Για να επιλυθεί η προβληματική και χωρίς ιδιαίτερο προσανατολισμό κατάσταση της καπνοκαλλιέργειας στις αρχές του 1930, η οποία φαινόταν ότι δεν θα μπορούσε να αντιμετωπίσει τις δύσκολες προκλήσεις που παρουσιάζονταν στις αγορές καπνού, παραχωρήθηκε από τη βρετανική διοίκηση το μονοπώλιο της εμπορίας των κυπριακών καπνών σε επιφανείς Βρετανούς ιδιώτες που ασχολούνταν με την παραγωγή τσιγάρων από κυπριακό καπνό. Η απουσία ενός οργανωμένου συστήματος εμπορίας των καπνών, ζήτημα το οποίο παρέμεινε άλυτο καθ' όλη την περίοδο της αγγλικής κατοχής, παρά τη συνεχή απαίτηση των καπνοκαλλιεργητών, δυσχέρανε ακόμη περισσότερο την προσπάθεια για βελτίωση της παραγωγής και την οργανωμένη διάθεση του προϊόντος στις ξένες αγορές. Συγκεκριμένα, ένας οργανισμός εμπορίας του καπνού θα αναλάμβανε την αγορά ολόκληρης της παραγωγής και θα μπορούσε να παρέχει τις κατάλληλες εγκαταστάσεις, όπως σύγχρονες αποθήκες και εξοπλισμό, που απαιτούνταν για να γίνει σωστή ζύμωση του καπνού κάτω από ελεγχόμενες συνθήκες και σωστή τεχνική επίβλεψη. Στις κατάλληλες καπναποθήκες οι καλλιεργητές θα μπορούσαν να παραδώσουν τα καπνά τους για να κατηγοριοποιηθούν, να δεματοποιηθούν και να αποθηκευτούν.

Το κενό αυτό ανέλαβε να καλύψει η Κυπριακή Εταιρεία Σιγαρέττων με τη συμφωνία που υπέγραψε με την Κυβέρνηση την 1^η Μαρτίου 1935 και τη σχετική τροποποίηση του Νόμου περί Καπνού του 1932. Βάσει της Συμφωνίας η εταιρεία εγγυάτο μία προκαθορισμένη τιμή αγοράς των καπνών αυτών, τα οποία θα παραδίδονταν στις αποθήκες που θα εγκαθίδρυε, με αντάλλαγμα να έχει το αποκλειστικό δικαίωμα για την εξαγωγή τους, όπως επίσης και το δικαίωμα να αρνείται την αγορά

των ποσοτήτων που θα θεωρούνταν ακατάλληλες για εξαγωγή. Ουσιαστικά η εταιρεία αγόραζε την εγχώρια παραγωγή για να παρασκευάζει τα δικά της κυπριακά τσιγάρα «Κυπρίνος» και να πουλάει οποιαδήποτε πλεονάσματα καπνού είχε σε άλλους βιομηχάνους στην αγγλική αγορά.

Η εγκαθίδρυση της εταιρείας αποσκοπούσε στο να αποτραπούν οι απότομες αυξομειώσεις στην τιμή πώλησης των κυπριακών καπνών, παράγοντας ο οποίος κρινόταν αποτρεπτικός για την εκτεταμένη χρήση τους από τους ξένους καπνοβιομήχανους. Επιπλέον, επιδιωκόταν να δημιουργηθεί ένας κατάλληλος εμπορικός οργανισμός για την πώληση του κυπριακού καπνού στη Βρετανία, αλλά και σε άλλες χώρες. Η προτεινόμενη εταιρεία θα λειτουργούσε ως σύνδεσμος μεταξύ του καλλιεργητή και του ξένου καπνοβιομήχανου, αφού θα εγγυούνταν στον πρώτο συγκεκριμένη τιμή αγοράς του προϊόντος του και στον δεύτερο μία προσβάσιμη και εύρωστη πηγή προμήθειας, σε σταθερή τιμή. Στη βρετανική αγορά ο κυπριακός καπνός έφτανε μέχρι τότε σε μικρές ποσότητες από διάφορους καλλιεργητές σε διαφορετικούς μεσίτες. Συνεπώς, ήταν δύσκολο για τους καπνοβιομήχανους να προμηθευτούν μεγάλες ποσότητες χωρίς ιδιαίτερη προσπάθεια, όπως γινόταν με άλλα ξένα καπνά.

Ωστόσο, η επιβολή του μονοπωλίου δεν έφερε τα επιδιωκόμενα αποτελέσματα, αφού δεν δυσαρέστησε μόνο τους εμπόρους που έχασαν ένα κομμάτι των δραστηριοτήτων τους, αλλά και τους καλλιεργητές που, λόγω των δυσονόμων για τους ίδιους απαιτήσεων της συμφωνίας για κατηγοριοποίηση των καπνών τους σε ποιότητες και την κατασκευή δεμάτων με συγκεκριμένα ποσοστά από κάθε ποιότητα, παρέμεναν με τον καπνό τους αδιάθετο. Η Συμφωνία με την εταιρεία αν και εγγυούνταν πολύ καλές τιμές στους καλλιεργητές και παράλληλα, επιδίωκε ουσιαστικά να τους βοηθήσει να απαλλαχθούν από τα δύο ενδιάμεσα στάδια μεταφοράς του καπνού στους καπνοβιομήχανους, δηλαδή του ντόπιου έμπορου στον αντιπρόσωπο στο Λονδίνο και από αυτόν στον μεσίτη, δεν ικανοποίησε τον σκοπό της. Αυτό δεν πραγματοποιούνταν, γιατί ουσιαστικά αγόραζε μόνο την ποσότητα καπνού που είχε ανάγκη για την παρασκευή των δικών της τσιγάρων και μέσα από το «πολύπλοκο» σύστημα επεξεργασίας και δεματοποίησης απέρριπτε την παραγωγή των καλλιεργητών. Οι έμποροι, οι οποίοι προηγουμένως αναλάμβαναν αυτό το κομμάτι της εργασίας και διέθεταν το κεφάλαιο, την εμπειρία, αλλά και τις κατάλληλες υποδομές δεν αναλάμβαναν πλέον να αγοράσουν τα καπνά από τους παραγωγούς, εξαιτίας του μεγάλου ρίσκου που υπήρχε για να απορριφθούν ως ακατάλληλα από αυτήν. Επιπρόσθετα, ούτε η ίδια η Εταιρεία αποδεχόταν να αναλάβει τη ζύμωση και δεματοποίηση των καπνών, για να μην επωμιστεί το ρίσκο της αμφιλεγόμενης τελικής ποιότητας που θα είχε το προϊόν.

Αποτέλεσμα της δυσάρεστης κατάστασης ήταν να συσσωρευθούν χαμηλής ποιότητας αδιάθετες ποσότητες καπνού, από την εσοδεία του 1934 και έπειτα, αφού η Εταιρεία απορροφούσε μόνο τα καλής ποιότητας καπνά με αποτέλεσμα οι χαμηλότερες ποιότητες να μην μπορούν να διατεθούν

από μόνες τους σε ξένες αγορές. Η ύφεση που δημιουργήθηκε και τα συνεχή αιτήματα διαμαρτυρίας από πλευράς τόσο των καλλιεργητών, όσο και των εμπόρων έπεισαν την Κυβέρνηση να καταργήσει τη συμφωνία τον Μάρτιο του 1940. Ο βασικός ενδοιασμός που είχε για να προχωρήσει νωρίτερα στην κατάργησή της ήταν η πληρωμή αποζημίωσης, πρόβλημα το οποίο επιλύθηκε με τη μετακύλιση του ποσού στους εμπόρους και τους καλλιεργητές. Ο όρος για αποζημίωση που προνοείτο από τη συμφωνία και η παραδοχή από τον ίδιο τον Διοικητή Αμμοχώστου ότι επρόκειτο για μία μονόπλευρη συμφωνία, η οποία προήλθε από μια ανάγκη η οποία δεν υπήρχε στον τόπο, καταδεικνύει τόσο την απειρία της βρετανικής διοίκησης να χειριστεί θέματα που αφορούσαν στην εφαρμογή κοινωνικής πολιτικής για την αγροτική τάξη, καθώς επίσης επιβεβαιώνει για ακόμη μία φορά τον αποικιακό χαρακτήρα της πολιτικής που εφάρμοζε, ο οποίος είχε ως βασικό γνώμονα την εξυπηρέτηση της μητρόπολης και στην προκειμένη περίπτωση, συγκεκριμένων «επιφανών» Βρετανών της ελίτ κοινωνικής τάξης. Η εφαρμογή του συγκεκριμένου μονοπωλίου αντέβαινε και στην ίδια τη διαχρονική πολιτική της Βρετανίας, η οποία υπεραμυνόταν του ελεύθερου εμπορίου, ακόμη και για τη δική της εγχώρια γεωργική παραγωγή, όταν σε δύσκολες περιόδους ανταγωνιστικές χώρες, όπως η Γαλλία και η Γερμανία, εφάρμοζαν πολιτικές προστατευτισμού.

Εντούτοις, το μονοπώλιο που επιβλήθηκε επέδρασε θετικά σε ένα παράγοντα, αυτόν της αναβάθμισης της φήμης των κυπριακών καπνών στην αγορά της Βρετανίας, αφού πλέον είχαν πάψει να εξάγονται σε αυτήν καπνά χαμηλής ποιότητας. Αυτή η σημαντική εξέλιξη έγινε προσπάθεια να διατηρηθεί από την Κυβέρνηση με την εισαγωγή νομοθεσίας για τις εξαγωγές καπνού, βάσει της οποίας απαιτούνταν η εξασφάλιση καταλληλότητας της ποιότητας. Ο καπνός θα έπρεπε να κατατάσσεται σε πέντε κατηγορίες και μόνο οι πρώτες τρεις θα μπορούσαν να εξαχθούν.

Η ευκολία με την οποία άδραξαν την ευκαιρία οι R. G. McNair Scott και R. F. McNair Scott για να εκμεταλλευτούν το κενό της απουσίας ενός οργανισμού εμπορίας του καπνού για να ιδρύσουν την Κυπριακή Εταιρεία Σιγαρέττων οφειλόταν και στην έλλειψη ιδιωτικής επιχειρηματικής πρωτοβουλίας που χαρακτήριζε την οικονομία της Κύπρου, η οποία δεν είχε φροντίσει να καλύψει το κενό αυτό. Όπως καταγράφηκε στο πρώτο κεφάλαιο της διατριβής, η ανάπτυξη και ο εκσυγχρονισμός της γεωργίας του τόπου βασίστηκε στις ενέργειες του Τμήματος Γεωργίας, το οποίο ανέλαβε ανάμεσα στις υπόλοιπες δραστηριότητες που είχε να υλοποιήσει και την εισαγωγή και προώθηση των μοντέρνων γεωργικών εργαλείων και μηχανημάτων. Ακόμα και τα εκθέματα που είχαν παρουσιαστεί και στο προχωρημένο έτος του 1924 στη Βρετανική Αυτοκρατορική Έκθεση του Λονδίνου, βασίζονταν στη δουλειά που είχε επιτελέσει η Κυβέρνηση, σε αντίθεση με τις υπόλοιπες αποικίες. Οι Κύπριοι κεφαλαιούχοι κατακρίνονταν ότι μέχρι τότε κατείχαν μόνον ένα προσόν, να εκμεταλλεύονται τους συμπολίτες τους, ασχολούμενοι με τον δανεισμό χρημάτων. Ο Σύρος πρόσφυγας Houry, ο οποίος έφτασε στην Κύπρο στις αρχές της δεκαετίας του 1910 και ασχολήθηκε εντατικά με την καλλιέργεια και εμπορία του καπνού, επενδύοντας δικά του χρήματα, είχε

διαπιστώσει αυτή τη συνθήκη. Συγκεκριμένα, σημείωνε πως οι Κύπριοι κεφαλαιούχοι ασχολούνταν με το εμπόριο των αγροτικών προϊόντων, πλουτίζοντας από αυτό, αφού αγόραζαν από τους παραγωγούς των αγροτικών τάξεων τα προϊόντα τους, χρεώνοντας τόκο που έφτανε το 12%. Έτσι, κάθε άλλη ανάληψη επιχειρηματικής δραστηριότητας, που μπορεί να εμπεριείχε το ρίσκο μιας νέας επένδυσης φαίνεται να μην τους ενδιέφερε, αφού η εκμετάλλευση του αγρότη αποτελούσε την πιο επικερδή και σταθερή επιχείρηση. Η αναγνώριση, λοιπόν, δύο κύριων εμπορών στον τομέα του καπνού, του Γ. Λαδά και του Σ. Σχίζα, οι οποίοι όμως δεν είχαν καταστεί ποτέ αποκλειστικά μόνο καπνέμποροι, δεν επιβεβαιώνει μονάχα τον δευτερεύοντα ρόλο της καπνοκαλλιέργειας στην αγροτική οικονομία της Κύπρου, αλλά και την ίδια την άγνοια, ίσως και αδιαφορία, των ντόπιων κεφαλαιούχων να επενδύσουν σε ένα τομέα και να εργαστούν για την αναβάθμισή του, δίχως να ζητούν την αρωγή της Κυβέρνησης. Ωστόσο, το αποικιακό πλαίσιο μέσα στο οποίο λειτουργούσαν και ο αδύνατος τραπεζικός τομέας, ο οποίος δεν μπορούσε να χρηματοδοτήσει ευρέως επενδύσεις στον γεωργικό τομέα, μπορούν να θεωρηθούν πολύ σημαντικοί παράγοντες για να δικαιολογήσουν τη στάση τους.

Αναφορικά με την οικονομική διάσταση του ζητήματος της ανάπτυξης της καπνοκαλλιέργειας και συγκεκριμένα των εισπράξεων από τη φορολογία, αυτή απασχόλησε τη βρετανική διοίκηση μέχρι το τέλος της δεκαετίας του 1920, όταν ακόμη υπήρχαν ερωτηματικά κατά πόσον ο τομέας αυτός θα μπορούσε να αναπτυχθεί επιτυχώς. Η επιβολή δασμού τόσο στον εγχώριο καπνό, όσο και στον εισαγόμενο ήταν η ίδια, ωστόσο, για τη βρετανική διοίκηση υπήρχε μία ειδοποιός διαφορά σχετικά με την είσπραξη του εισαγωγικού φόρου και του φόρου επί της εγχώριας παραγωγής. Αυτή αφορούσε στο γεγονός ότι με την εισαγωγή καπνού έφευγαν χρήματα από το νησί για την αγορά του καπνού, ενώ με την εγχώρια καλλιέργεια τα χρήματα αυτά έμεναν και μπορούσαν να καρποφορήσουν με επενδύσεις για την ανάπτυξη του τομέα ή της γεωργίας γενικότερα. Επιπρόσθετα, με την ανάπτυξη του νέου αυτού τομέα θα δημιουργούνταν μεγαλύτερες ευκαιρίες απασχολησιμότητας, γεγονός που θα επενεργούσε θετικά στην ευημερία των κατοίκων του νησιού και θα αύξανε την αγοραστική τους δύναμη. Έτσι, εμμέσως τα κυβερνητικά έσοδα θα επηρεάζονταν θετικά μέσω της αύξησης των δασμών άλλων προϊόντων, τα οποία μέχρι τότε λόγω της δυστυχίας των κατοίκων δεν μπορούσαν να αποκτηθούν.

Βέβαια, η οποιαδήποτε συζήτηση για επιβολή υψηλότερων δασμών στον εισαγόμενο καπνό ή ακόμη και η πλήρης απαγόρευση της εισαγωγής του, ως μέτρο για την προώθηση της εγχώριας καλλιέργειας δεν μπορούσε να τεθεί. Αυτό, θα μπορούσε ενδεχομένως να πραγματοποιηθεί μόνο μετά την αναπροσαρμογή των φόρων, γιατί θα μείωνε τις εισαγωγές και συνεπώς θα χάνονταν τα έσοδα από τον εισαγωγικό δασμό. Επίσης, η βάση για κάθε επιχείρηση είναι η κατανάλωση σε συνάρτηση με την παραγωγή. Εάν επιβαλλόταν απαγόρευση στις εισαγωγές, θα δημιουργούνταν υπερτίμηση του εγχώριου καπνού και υπερπαραγωγή, που θα επέφερε ακολούθως πτώση των

τιμών. Επίσης, ένα τέτοιο ενδεχόμενο θα έβρισκε κάθετα αντίθετους τους ντόπιους καπνοβιομήχανους, οι οποίοι δεν αποδέχονταν στα χαρμάνια των τσιγάρων τους τη συμπερίληψη εγχώριου καπνού, λόγω της εμμονής τους στην αντίληψη περί κατώτερης ποιότητάς του.

Η καπνοβιομηχανία στην Κύπρο, αν και οξύμωρο, λειτούργησε και εξελίχθηκε σε παράλληλη ευθεία με τον τομέα της καπνοκαλλιέργειας, αφού μόνο σε συγκεκριμένες περιόδους (Α΄ και Β΄ Παγκόσμιος πόλεμος) ανέπτυξε έστω και περιορισμένη σχέση με την εγχώρια παραγωγή και τους ανθρώπους που δρούσαν στον τομέα. Σημαντικοί καπνοβιομήχανοι της Κύπρου, όπως ο Γεώργιος Διανέλλος, ο Ιωάννης Βεργόπουλος, ο Στέφανος Ρούβαλης και ο Τάκης Πατίκης είχαν καταγωγή από την Ελλάδα, συγκεκριμένα από την περιοχή του Πηλίου και της Θεσσαλίας, και οι επιχειρηματικές τους δραστηριότητες ήταν άρρηκτα συνδεδεμένες με τη χώρα καταγωγής τους, αφού είχαν και αυτοί άμεση πρόσβαση στην πρώτη ύλη που χρησιμοποιούσαν στα εργοστάσιά τους, τα ανατολικά καπνά, είτε κατέχοντας, είτε έχοντας συμφέροντα στα καπνοχώραφα της Μακεδονίας και της Θεσσαλίας. Εξαιτίας αυτής της σύνδεσης επικρίνονταν σταθερά από την Κυβέρνηση, αλλά και από τους ντόπιους παραγωγούς, ότι αδικαιολόγητα αντιτίθεντο στην ανάπτυξη της καλλιέργειας του καπνού στο νησί, αφού δεν επιθυμούσαν ένα πιθανό ανταγωνιστή της δικής τους παραγωγής. Αυτή η θέση θα μπορούσε εν μέρει να αποδώσει την πραγματική αιτία της στάσης τους. Σημαντικός παράγοντας ήταν και η ποιότητα του εγχώριου καπνού και συνεπώς, αφού για τις ξένες καπνοβιομηχανίες χρησιμοποιούνταν ως φτηνό συμπλήρωμα, γιατί για τις ντόπιες καπνοβιομηχανίες θα έπρεπε να επιβληθεί νομοθεσία για υποχρεωτική χρήση του κατά 50%; Η καπνοβιομηχανία Διανέλλος και Βεργόπουλος το 1930, όταν είχε τεθεί προς συζήτηση πρόταση για απορρόφηση των πλεονασματικών ποσοτήτων κυπριακού καπνού από την ντόπια καπνοβιομηχανία, με σκοπό την παρασκευή ενός τσιγάρου για την εγχώρια αγορά, εξέφρασε κάθετα την άρνησή της. Η δικαιολόγηση ήταν σαφής· οι Κύπριοι κατείχαν πολύ καλά την τέχνη της παρασκευής χειροποίητων τσιγάρων από τον εγχώριο καπνό, λόγω της ευρείας λαθραίας διακίνησής του, και την είχαν εξελίξει σε τέτοιο βαθμό που δεν μπορούσαν να ξεχωρίσουν από τα βιομηχανοποιημένα. Εντούτοις, όμως, συνέχιζαν να προτιμούν να πληρώνουν για να αγοράζουν τα εισαγόμενα τσιγάρα, τα οποία η κυπριακή καπνοβιομηχανία έπρεπε να ανταγωνιστεί.

Ο Κωνσταντίνος Διανέλλος θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως ο πατέρας της κυπριακής καπνοβιομηχανίας, η οποία κατάφερε όχι μόνο να διατηρηθεί στον χρόνο αλλά επίσης να θεωρηθεί ότι είχε τις δυνατότητες να καλύψει ολόκληρη την εγχώρια ζήτηση και να προσανατολιστεί στον εξαγωγικό τομέα, χωρίς όμως να απολαμβάνει καμία ουσιαστική προνομιακή φορολογική πολιτική από τη βρετανική διοίκηση. Η έλλειψη καπνού που παρατηρήθηκε κατά τη διάρκεια του Β΄ Παγκοσμίου πολέμου έδωσε ώθηση στην εγχώρια παραγωγή τσιγάρων από κυπριακό καπνό, χωρίς όμως να την καταστήσει αποκλειστικό τροφοδότη της εγχώριας αγοράς, λόγω της προτίμησης προς τα τσιγάρα Βιρτζίνια, τα οποία έφταναν από το εξωτερικό. Βέβαια, η προτίμηση αυτή, η οποία

παρατηρήθηκε εξίσου και στις ξένες αγορές από το καπνιστικό κοινό, έγινε προσπάθεια να εξυπηρετηθεί και από τις κυπριακές καπνοβιομηχανίες, οι οποίες άρχισαν να εισάγουν καπνά Βιρτζίνια και να ενημερώνουν για αυτή την εξέλιξη το κοινό τους. Οι κυπριακές καπνοβιομηχανίες κατάφεραν και αυτές να εκσυγχρονιστούν για να ανταποκριθούν στις απαιτήσεις της ανταγωνιστικής αγοράς που ήθελε μεγάλες ποσότητες με χαμηλό κόστος εισάγοντας επίσης σύγχρονες σιγαροποιητικές μηχανές. Βέβαια, οι συνθήκες ανταγωνισμού που αναπτύσσονταν δεν περιορίζονταν στο πλαίσιο των ξένων και εγχώριων τσιγάρων, αλλά έντονες ήταν και μεταξύ των παλαιών και νέων εργοστασίων που εγκαθιδρύονταν στον τόπο, με τα πρώτα πάντοτε να προσπαθούν να «εξαλείψουν» εξ αρχής κάθε περιθώριο κέρδους για τα δεύτερα. Δεν είναι, λοιπόν, παράδοξο το γεγονός ότι την τελευταία δεκαετία της βρετανικής κατοχής από τα έξι εργοστάσια που λειτουργούσαν τα τρία εξ αυτών είχαν ιδρυθεί στο δεύτερο μισό του 19^{ου} αιώνα.

Η μεταστροφή στην αυτοματοποιημένη παραγωγή αναπόφευκτα έφερε αντιδράσεις από τους εργάτες που άρχισαν να χάνουν την εργασία τους, όπως διαπιστώθηκε μέσα από τις επιστολές των εργατών των εργοστασίων *Ελπίς* και *Θεσσαλία*. Όπως αναφέρθηκε στο σχετικό κεφάλαιο της διατριβής, η ζωή των εργατών των καπνεργοστασίων δεν ήταν το ίδιο ελκυστική, όσο η όψη των τενεκεδέنيων κουτιών και το άρωμα των τσιγάρων που παρασκεύαζαν. Το εξαντλητικό ωράριο με τη δεκάωρη ή δωδεκάωρη εργασία που τους επιβαλλόταν, τα χαμηλά ημερομίσθια και οι «αφόρητες» συνθήκες εργασίας στους χώρους των εργοστασίων παρουσιάζονται να αποτελούν τα βασικότερά τους προβλήματα. Οι διεκδικήσεις τους δεν μπορούσαν, όμως, να τεθούν σε τροχιά υλοποίησης εάν δεν οργανώνονταν προς μία συλλογική δράση και διαπραγμάτευση και για τον σκοπό αυτό απαιτούνταν εμπειρία. Έτσι, φαίνεται πως η επίδραση που είχαν οι εξ Ελλάδος σιγαροποιοί στους ντόπιους ήταν ιδιαίτερα σημαντική στο θέμα της οργάνωσης και καθοδήγησης των αντιδράσεων. Επιπρόσθετα, πρόσφορο ήταν και το κλίμα της περιόδου, αφού τα αιτήματά τους παρουσιάζονται να είναι εμποτισμένα από το πνεύμα του συνδικαλισμού που άρχισε να βρίσκει πρόσφορο έδαφος κατά τις πρώτες δεκαετίες του 20^{ου} αιώνα με την ανάπτυξη των κομμουνιστικών ιδεών στην Κύπρο, ιδιαίτερα κατά το τέλος της δεκαετίας του 1910 και την κατοπινή ίδρυση του Κ.Κ.Κ. το 1926. Παράλληλα, την εμφάνισή τους, την περίοδο 1919-20 είχαν κάνει και οι πρώτες οργανώσεις-συντεχνίες στη Λεμεσό, οι οποίες σηματοδοτούν την εμφάνιση του πρώιμου συνδικαλιστικού κινήματος.

Αντίθετα, οι αντιδράσεις και τα αιτήματα των καλλιεργητών παρουσιάζεται να μην είχαν μία ξεκάθαρη ταξική γραμμή όσο των σιγαροποιών, αφού δεν διαχωρίζονταν ανάλογα των πολιτικά προσκείμενων αγροτικών οργανώσεων που ανήκαν. Τα αιτήματά τους ήταν κοινά και διαχρονικά προς τη βρετανική διοίκηση και αποσκοπούσαν ουσιαστικά στην αύξηση του εισοδήματος που εξασφάλιζαν και στην καλυτέρευση του βίου τους, όποιο πολιτικό χρώμα και εάν είχαν, αφού ανήκαν σε μία τάξη, την αγροτική. Τα αιτήματα αυτά αφορούσαν κυρίως στον καθορισμό κατώτατης

τιμής (τιμής ασφαλείας) για την αγορά των καπνών, την ανάληψη πρωτοβουλίας από την Κυβέρνηση για εξεύρεση αγορών, την υποχρεωτική χρήση εγχώριου καπνού από τις ντόπιες καπνοβιομηχανίες και τη βελτίωση της ποιότητας της παραγωγής με την πρόσληψη καπνοδιδασκάλων. Ωστόσο, το όψιμο και βασικότερο τους αίτημα ήταν η ίδρυση ενός οργανισμού, ο οποίος θα συγκέντρωνε και θα διέθετε τον ντόπιο καπνό, όπως είχε εισηγηθεί ο Corbett το 1948 στην έκθεσή του για τη βελτίωση του τομέα. Ο οργανισμός αυτός θα έπρεπε να εγκαθιδρυθεί σε συνεταιριστική βάση και να διαθέτει τις κατάλληλες αποθήκες για να αναλάβει τη δεματοποίηση και αποθήκευση του καπνού. Με αυτόν τον τρόπο, οι καλλιεργητές θα απαλλάσσονταν από την εκμετάλλευση, όπως υποστήριζαν, των εμπόρων.

Αν και αυτό το αίτημα παρουσιάζεται να είναι συλλογικά αποδεκτό από τους καπνοπαραγωγούς, ωστόσο φωνή διαμαρτυρίας ως προς την ίδρυσή του εκφραζόταν από τη δεξιών φρονημάτων Παναγροτική Ένωση Κύπρου, η οποία θεωρούσε ότι είχε ένα κομμουνιστικό μοντέλο λειτουργίας. Συνταύτιση με την άποψη της Π.Ε.Κ. είχε δικαιολογημένα και το Εμπορικό Επιμελητήριο, το οποίο αντιπροσώπευε τους εμπόρους, οι οποίοι για μία ακόμη φορά θα έπρεπε να αφαιρέσουν το καπνεμπόριο από το πεδίο των δραστηριοτήτων τους. Βέβαια, θα πρέπει να ληφθεί υπόψη και η επίκριση που ασκούσαν στην Π.Ε.Κ. πως οι αξιωματούχοι της ήταν έμποροι και αντιπρόσωποι των μεσιτών και εμπόρων που κατοικούσαν στα χωριά.

Το προτεινόμενο από την Κυβέρνηση σχέδιο για την ίδρυση του Οργανισμού Εμπορίας του Καπνού έμεινε μετέωρο. Το συγκεκριμένο σχέδιο αποτέλεσε τη μοναδική ουσιαστικά πραγματική πρόταση που έφερε η βρετανική διοίκηση στη διάρκεια όλων αυτών των ετών για ανάπτυξη και βελτίωση του τομέα και έμμεσα καταδείκνυε πως έδειχνε ενδιαφέρον για τα προβλήματα των γεωργών της περιοχής της Καρπασίας, που ασχολούνταν με την καπνοκαλλιέργεια. Ωστόσο, το Εκτελεστικό Συμβούλιο, το οποίο συνεδρίασε τον Νοέμβριο του 1954, έλαβε υπόψη του τους ενδοιασμούς που υπήρχαν και αποφάσισε να μην προχωρήσει στην υλοποίησή του, χωρίς όμως να πάρει οριστική απόφαση για την απόρριψή του. Φαίνεται πως ο φόβος για επανάληψη των αντιδράσεων και της απογοήτευσης που καταγράφηκαν στα τέλη της δεκαετίας του 1930, εξαιτίας της ετσιθελικής επιβολής του μονοπωλίου κράτησαν πίσω την Κυβέρνηση από την εφαρμογή του. Η ανάγκη για διατήρηση της κοινωνικής ειρήνης και η αποφυγή οποιουδήποτε ενδεχόμενου αντίδρασης εκλαμβάνεται σε κάθε συζήτηση του συγκεκριμένου θέματος από τις κυβερνητικές αρχές λόγω ακόμη και της περιρρέουσας πολιτικής ατμόσφαιρας. Πολύ συχνά, άλλωστε, τονιζόταν τόσο στις προσωπικές επαφές τους με τους άμεσα ενδιαφερόμενους καλλιεργητές, όσο και μέσα από τη γραπτή κυβερνητική αλληλογραφία, ότι υπήρχε πρόνοια στο προτεινόμενο σχέδιο πως η συμμετοχή στον Οργανισμό δεν ήταν υποχρεωτική, αλλά σε εθελούσια βάση. Επιπρόσθετα, η ίδρυση του Οργανισμού προϋπέθετε και την παραχώρηση κάθε είδους κυβερνητικής στήριξης, οικονομικής, τεχνικής και ηθικής, αφού θα έπρεπε να έχει υπό την εξουσιοδότησή του όλες τις καπναποθήκες,

καθώς και τα τεχνικά μέσα για να μπορεί να αναλάβει την ανάπτυξη και τη βελτίωση της καπνοκαλλιέργειας. Η οικονομική στήριξη πάντοτε αποτελούσε ζήτημα για την κυβερνητική πολιτική.

Συνοψίζοντας, λοιπόν, παρά τα προβλήματα και τα σκαμπανεβάσματα που χαρακτήρισαν τον τομέα από το 1910 έως το 1960, συμπεραίνεται ότι η καπνοκαλλιέργεια κατάφερε να επιβιώσει και να αντέξει μέχρι το τέλος της βρετανικής κατοχής, σε αντίθεση με άλλους γεωργικούς τομείς. Ήταν μία τοπική αγροτική βιομηχανία, εντούτοις όμως ο τομέας αυτός έχει τόσα σημαντικά γεγονότα να παρουσιάσει, τα οποία είναι συνυφασμένα με την ιστορία της γεωργίας, της βιομηχανίας και του εμπορίου της Κύπρου, όπως εξίσου είναι συνδεδεμένος και με τις ζωές των ανθρώπων που εμπλέκονταν στους χώρους αυτούς, τους γεωργούς, τους βιομηχάνους και τους εμπόρους. Η πορεία, βέβαια, του τομέα διακόπηκε άδοξα από την τουρκική εισβολή, η οποία ουσιαστικά επέφερε και την εξαφάνιση κάθε πτυχής του. Η έρευνα, όμως, θα μπορούσε σαφέστατα να αναπτυχθεί περαιτέρω σε άλλους επιμέρους τομείς, όπως για παράδειγμα το ζήτημα της διαμόρφωσης της φορολογίας, της διαφήμισης των διαφόρων τσιγάρων, των καπνοβιομηχανιών, των εισαγωγών και εξαγωγών του προϊόντος κλπ., οι οποίοι δεν φαίνεται να παρουσιάζονται, παρά μονάχα σποραδικά, στην κυπριακή βιβλιογραφία.

Με τον πιο αριστοτεχνικό τρόπο και αμεσότητα καταγράφει το 1948 σε χρονογράφημά του ο Κώστας Μόντης με τίτλο «Βιομηχανίες», τη σημασία των εγχώριων βιομηχανιών και των προϊόντων για τη ζωή των ανθρώπων του τόπου, που τόσο πολύ σκληρά παρουσιάζεται να εργάστηκαν, για να αναπτύξουν κατά τη δύσκολη περίοδο της αγγλικής κατοχής:

«Έλεα για τις ντόπιες βιομηχανίες πως δεν τις υποστηρίζουμε και κινδυνεύουν να καταστραφούν. Να καπνίσουμε τσιγάρα Κυπριώτικα; Χριστός και Παναγία! Να φορέσουμε παπούτσια Κυπριώτικα; Χριστός και Παναγία! Ν' αγοράσουμε μυρωδικά Κυπριώτικα, μπογιάδες Κυπριώτικες; Χριστός και Παναγία! Όλα «Χριστός και Παναγία» Και τ' αποτέλεσμα είναι να μας ταραξουν οι εισαγωγές και το παθητικό εμπορικό ισοζύγιο, να μας απομυζήσουν τα λεφτά μας που για να τα μαζέψουμε οι δυστυχημένοι κάναμε πεντακόσιες χιλιάδες... κούκου»¹³⁵⁵. «Του κούκου» ήρθαν, θάλεε κανείς, και «του κούκου» παν.»¹³⁵⁶

¹³⁵⁵ Κούκος, ο: πέτρα που χρησιμοποιείται ως σημάδι, σύνορο κ.α., μάζεμα χώματος ύψους 3-4 ποδιών σε πεδινά στα πλαίσια του αμυντικού σχεδιασμού των Άγγλων σε τυχόν γερμανική επίθεση. Βλ. Γιαγκουλλής Γ. Κωνσταντίνος, *Θησαυρός Κυπριακής Διαλέκτου. Ερμηνευτικό, Φρασεολογικό και Ονοματολογικό Λεξικό της Μεσαιωνικής και Νεότερης Κυπριακής Διαλέκτου*, Λευκωσία 2009, σ. 224.

¹³⁵⁶ Κώστας Μόντης, «Βιομηχανίες», *Έθνος*, 14 Μαΐου 1948.

Μέτρα και Σταθμά

1 οκά (oke) ισοδυναμούσε με 400 δράμια (drams) ίσο με 2,8 λίβρες (lbs.)

1 cwt. (Hundredweight) ισοδυναμούσε με 40 οκάδες (okes)

1 σκάλα (donum) ισοδυναμούσε με 40 τετραγωνικά πόδια

1 σκάλα (donum) ισοδυναμούσε με 1.600 τετραγωνικά υάρδες (square yards) ή $\frac{40}{121}$

εκτάρια (acre)

3,025 σκάλες (donum) ισοδυναμούσαν με 1 εκτάριο (acre)

Νόμισμα

1 λίρα (£) αποτελούταν από 1.000 μιλς

20 σελίνια (shilling ή /-) ισοδυναμούσαν με 1 λίρα (£)

9 γρόσια (piastres ή c.p. ή p.) ισοδυναμούσαν 1 σελίνι

180 (piastres ή c.p. ή p.) γρόσια ισοδυναμούσαν με 1 λίρα (£)

Πηγές και Βιβλιογραφία

Αδημοσίευτες πηγές

Κρατικό Αρχείο Κύπρου – Αρχείο Αρχιγραμματείας

SA1/481/1948/2

SA1/481/1948/3

SA1/481/1948/4

SA1/481/1948/5

SA1/561/1926

SA1/586/1919

SA1/697/27

SA1/722/11

SA1/734/1943

SA1/742/1943

SA1/747/1929

SA1/767/1947

SA1/768/1927

SA1/796/1930

SA1/798/1930

SA1/851/1926

SA1/871/1928

SA1/872/1919

SA1/884/1929

SA1/938/1921

SA1/940/1933/1

SA1/940/1933/2

SA1/940/1933/3

SA1/940/1933/4

SA1/940/1933/5

SA1/995/1930

SA1/1056/1915

SA1/1093/1941/1

SA1/1093/1941/2

SA1/1142/1917

SA1/1154/1919

SA1/1237/1929

SA1/1309/1928

SA1/1620/1926

SA1/1994/1950

SA1/2220/05

Δημοσιευμένες πηγές

Cyprus Blue Books

Cyprus Blue Book 1909-1910, Κύπρος 1910.

Cyprus Blue Book 1910-1911, Κύπρος 1911.

Cyprus Blue Book 1911-1912, Κύπρος 1912.

Cyprus Blue Book 1912-1913, Κύπρος 1913.

Cyprus Blue Book 1913-1914, Κύπρος 1914.

Επίσημες Πληθυσμιακές Απογραφές

Report of the Census of Cyprus, 1881, Λονδίνο 1884,

Cyprus Census of 1901, taken on the 1st April 1904, Κύπρος (χ.χ),

Cyprus Census of Population and Agriculture 1946, Λονδίνο 1949.

Ετήσιες Κυβερνητικές Εκθέσεις

Cyprus Report, by Her Majesty's High Commissioner for the year 1879, Λονδίνο 1880.

Cyprus Report by Her Majesty's High Commissioner for the year 1880, Κύπρος 1881.

Cyprus Report by her Majesty's High Commissioner for the year ending 31st March 1885, Λονδίνο 1886.

Ετήσιες Εκθέσεις Τμήματος Γεωργίας

Department of Agriculture, *Annual Report for the year 1901-1902 by P. Gennadiou*, Director of Agriculture, Cyprus 1902.

Department of Agriculture, *Annual Report for the year 1902-1903 by P. Gennadiou*, Director of Agriculture, Cyprus 1903.

Department of Agriculture, *Annual Report for the year 1903 – 1904 by P. Gennadiou*, Director of Agriculture, Cyprus 1904.

Director of Agriculture, *Cyprus Annual Report for 1907 – 1908*, Λευκωσία 1908.

Director of Agriculture, *Cyprus Annual Report for 1908-1909*, Λευκωσία 1909.

Director of Agriculture, *Cyprus Annual Report for 1909-1910*, Λευκωσία 1910.

Director of Agriculture, *Cyprus Annual Report for 1911-1912*, Λευκωσία 1912.

Director of Agriculture, *Cyprus Annual Report for 1914 – 1915*, Λευκωσία 1915.

Director of Agriculture, *Cyprus Annual Report for 1916-1917*, Λευκωσία 1917.

Director of Agriculture, *Cyprus Annual Report for 1919-1920*, Λευκωσία 1920.

Director of Agriculture, *Cyprus Annual Report for the year 1923*, Λευκωσία 1924.

Τύπος

Περιοδικά

The Cyprus Journal, 1908-1915

The Cyprus Agricultural Journal, 1917-1923, 1925,

Η Κυπριακή Εφημερίς, 1904, 1906, 1908

Η Κυπριακή Γεωργική Εφημερίς, 1916, 1929

Εφημερίδες

The Cyprus Gazette (Λευκωσία), 1880, 1884, 1888, 1897-1899, 1913, 1918-1920, 1927-1929, 1932-1937, 1942-1945, 1952, 1953.

Ελευθερία (Λευκωσία), 1921, 1923, 1925, 1930, 1940 - 1945, 1961

Εσπερινή (Λευκωσία), 1944

Ευαγόρας (Λευκωσία), 1894

Έθνος (Λευκωσία), 1948

Κυπριακός Φύλαξ (Λευκωσία), 1916, 1920, 1922

Νέον Έθνος (Λάρνακα), 1922, 1929

Νέος Κυπριακός Φύλαξ (Λευκωσία), 1934, 1935, 1936, 1944

Πρωινή (Λευκωσία), 1936

Σάλπιγξ (Λεμεσός), 1920, 1922

Στασίνος (Λάρνακα), 1883

Τα Γράμματα (Λεμεσός), 1948

Ο Φιλελεύθερος (Λευκωσία), 1955, 1961,

Φωνή της Κύπρου (Λευκωσία), 1922, 1932, 1935

Χρόνος (Λεμεσός), 1935

The Cyprus Mail (Λευκωσία), 1954

Εκδομένες Αναφορές Περιόδου

---, *The Cyprus General Directory 1936*, Λευκωσία χ.χ.

Bey, Ali, *Travels of Ali Bey, in Marocco Tripoli, Cyprus, Egypt, Arabia, Syria, and Turkey. Between the years 1803 and 1807*, Vol. I, London 1816.

Bevan, W., *Notes on Agriculture in Cyprus and its products*, Λονδίνο 1919.

Cobham, C. D., *Excerpta Cypria. Materials for a history of Cyprus*, Nicosia 1969 (α' έκδ. Cambridge 1908).

Gordon-Cumming, Constance Frederica, "The Locust War in Cyprus", *Nineteenth Century*, 14 (1883).

Corbett, Geoffrey, *Report on the yellow leaf tobacco industry and the possibility of cultivating Tobacco in Cyprus*, Cyprus 1948.

Farley, James Lewis, *Egypt, Cyprus and Asiatic Turkey*, Λονδίνο 1878.

McDonald J., *Investigations and developments in Cyprus agriculture*, Nicosia 1949.

Surridge, Brewster Joseph, *Επισκόπησις της εν Κύπρω αγροτικής ζωής*, Λευκωσία 1930.

Turner, Willian, Esq. *Journal of a Tour in the Levant*, Vol. II, London 1820, σ. 29-53, 531-586.

Walpole, Robert (ed.), *Travels in Various Countries of the East, Being a Continuation of Memoirs Relating to European and Asiatic Turkey, etc.*, Cambridge University Press 2021.

---, *Γενικός Οδηγός Κύπρου 1935*, Λευκωσία χ.χ.

Γεννάδιος Γ. Παναγιώτης, *Έκθεσις περί της εν Κύπρω γεωργίας, Α' - Β'*, Αθήνα 1895.

Γεννάδιος Γ. Παναγιώτης, *Έκθεσις περί της λειτουργίας του παρά τη εν Κύπρω αγγλική κυβερνήσει Γεωργικού Τμήματος όπερ διηύθυνεν ο Π. Γ. Γεννάδιος από του 1896 μέχρι του τέλους του 1904*, Αθήνα 1905.

Δημητριάδης Ραϊνάλδος, *Ο καπνός*, Αθήνα 1904.

Ευελπίδης Χ. – Αναστασιάδης Φ., *Η Κύπρος από γεωργοοικονομικής απόψεως*, Αθήνα 1940, σ. 41-42.

Μορφάκης Νικόλαος, *Καπνός ή νικοτιανή ο ταβάκος: πλήρη οδηγός του καπνοκαλλιεργητού*, Λευκωσία 1918.

Πελαγίας Γ. Χριστόδουλος – Δημητριάδης Ελευθέριος, *Πρακτικός οδηγός του καπνοκαλλιεργητού. Πραγματεία περί της ιστορίας της καλλιεργείας και της βιομηχανικής κατεργασίας του καπνού (ξηρικού και καπνιστού)*, Λευκωσία 1918.

Βιβλιογραφία

Billings, E. R., *Tobacco: Its History, Varieties, Culture, Manufacture and Commerce, with an account of its various modes of use, from its first discovery until now*, χ.τ. 1875.

Bremner, G. Alex, "Some Imperial Institute" Architecture, Symbolism, and the Ideal of Empire in Late Victorian Britain, 1887-93", *Journal of the Society of Architectural Historians*, 62 (2003), σ. 50-73.

Christodoulou, Demetris, *The evolution of the rural land use pattern in Cyprus*, Cyprus 1959.

Fisher, Stanley, *The Statute Laws of Cyprus 1878-1923, compiled in accordance with the provisions of the reprint of statutes law, 1922*, Λονδίνο 1923.

Georghallides, G. S., «Churchill's 1907 visit to Cyprus: A Political Analysis», *Επετηρίς III* (1969 -1970), σ. 167-220.

Georghallides, G. S., *A Political and Administrative History of Cyprus, 1918-1926*, Λευκωσία 1979.

Georghallides, G. S., *Cyprus and the Governorship of Sir Ronald Storrs: the causes of the 1931 crisis*, Nicosia 1985.

Hill, George, *A History of Cyprus, vol. 4: The Ottoman province, the British Colony, 1571-1948*, Cambridge 1952.

Nacar, Can, «Régie Monopoly and Tobacco Workers in Late Ottoman Istanbul», *Comparative Studies of South Asia, Africa and the Middle East*, 34 (2014), σ. 206-219.

Nacar, Can, *Labor and Power in the Late Ottoman Empire, Tobacco Workers, Managers, and the State, 1872-1912*, Cham: Palgrave Macmillan, 2019.

Neuburger, C. Mary, *Balkan Smoke, Tobacco and the Making of Modern Bulgaria*, Cornell University Press, 2013.

Trusted, Harry, *The statute Laws of Cyprus in force in the 31st day of March 1949, Revised edition prepared under the authority of The Cyprus Laws (New Edition) Law 1950*, vol. I, London 1950.

Αγκαστινιώτης Μ. Κυριάκος, *Ο Συνεργατισμός. Γέννησις και ανάπτυξις του εν Κύπρω*, Λευκωσία 1965.

Aldcroft, Derek H., - Ville, Simon P., *Η ευρωπαϊκή οικονομία 1750 – 1915*, Αθήνα 2005.

Αποστολίδης Αλέξανδρος, - Baruh, Lorans Tanatar, «Η οθωμανική τράπεζα και ο ρόλος της στην Κύπρο: Αναζητώντας το κομμένο νήμα της οικονομικής ιστορίας της νήσου», *Η Κύπρος τον εικοστό αιώνα: κράτος, κοινωνία και οικονομία, Γ΄ Ημερίδα Ιστορικού Αρχείου Τράπεζας Κύπρου*, Λευκωσία 2016), σ. 18-36.

Burns, E. M., *Ευρωπαϊκή ιστορία, Ο δυτικός πολιτισμός: Νεότεροι Χρόνοι*, Θεσσαλονίκη 2006.

Γεννάδιος Γ. Παναγιώτης, *Λεξικόν Φυτολογικόν*, τόμ. Β΄, Αθήνα 1959.

Γεωργής Γιώργος, *Ιστορία του Κυπριακού Συνεργατικού Κινήματος*, τομ. Α΄, Λευκωσία 2015.

Γιαγκουλλής Γ. Κωνσταντίνος, *Θυσαυρός Κυπριακής Διαλέκτου, Ερμηνευτικό, Φρασεολογικό και Ονοματολογικό Λεξικό της Μεσαιωνικής και Νεότερης Κυπριακής Διαλέκτου*, Λευκωσία 2009.

Γιωργαλλής Η. Κύπρος, *Οι Βρετανοί στην Κύπρο. Φορολογία και πολιτική στην πρώτη περίοδο της Αγγλοκρατίας και το ζήτημα του φόρου υποτελείας*, Αθήνα 2016.

Dakin, Douglas, *Η ενοποίηση της Ελλάδας 1770-1923*, Αθήνα 1998.

Δημητρίου Κυριάκος (εισ.-επ.), *Επί Ανάσσης Βικτωρίας*, Αθήνα 2009.

Ζανέττος Φίλιος, *Ιστορία της νήσου Κύπρου. Από της αγγλικής κατοχής μέχρι το 1911*, τόμ. Β΄, Λάρνακα 1911.

Hobsbawm, E. J., *Για την ιστορία*, Αθήνα 1998.

Hobsbawm, E. J., *Η εποχή των αυτοκρατοριών 1875-1914*, Αθήνα 2007.

Ιλαντζής Ι. Βασίλειος, *Σ.Ε.Κ.Ε. και Καπνός. Χρονικόν Συνεταιριστικής Δημιουργίας*, Αθήνα 1973.

Ιφάντε, Γκιγιέρμο Καμπρέρα, *Άγιος ο καπνός*, Αθήνα 1995.

Κολιόπουλος Σ. Ιωάννης, *Νεότερη Ευρωπαϊκή Ιστορία 1789-1945*, Θεσσαλονίκη 2001.

Κουδουνάρης Λ. Αριστείδης, *Βιογραφικόν Λεξικόν Κυπρίων 1800-1920*, τόμ. Α΄-Β΄, Λευκωσία 2018.

Κριμπάς Δ. Βασίλειος, «Το έργο της αγροτικής εγκαταστάσεως της επιτροπής αποκαταστάσεως προσφύγων», *Δελτίο Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών*, 13 (1999), σ. 225-268.

Κυριακίδης Χρίστος, «Λεμεσός: Η πιο προικισμένη από τη φύση πόλη της Κύπρου». Μια βρετανική έκθεση για τη Λεμεσό του 1878», *Επετηρίδα Κέντρου Μελετών Ιεράς Μονής Κύκκου*, 10 (2013), σ. 321-336.

Λιάκος Αντώνης, *Εργασία και πολιτική στην Ελλάδα του μεσοπολέμου. Το Διεθνές Γραφείο Εργασίας και η ανάδυση των κοινωνικών θεσμών*, Αθήνα 1993.

Λιάκος Αντώνης, *Πώς το παρελθόν γίνεται ιστορία*, Αθήνα 2007.

Νικολαΐδης Δημ., *Οθωμανικοί Κώδικες ήτοι συλλογή απάντων των νόμων της Οθωμ. Αυτοκρατορίας Διαταγμάτων Κανονισμών Οδηγιών και Εγκυκλίων, Τόμος Γ΄, Εμπορικός και Ποινικός Νόμος Δικονομίας και Λοιπά*, Κωνσταντινούπολη 1890.

Πανάρετος Α., *Η Γεωργία του τόπου μας, Περιληπτική Επισκόπηση και η εξέλιξή της από αρχαιοτάτων χρόνων μέχρι του 1959*, Λευκωσία χ.χ.

Παπαπολυβίου Πέτρος, «Στη σκιά του έργου του Παναγιώτη Γεννάδιου: Οι αντικαταστάτες του, Διομήδης Σ. Σαρακωμένος (1905-1911) και Ιωάννης Μ. Φούμης (1912-1915)», στο Μπακιρτζής Χ. (επιμ.), *Τα πρώτα χρόνια του Τμήματος Γεωργίας και η αγροτική ύπαιθρος*, Λευκωσία 2016.

Παρασκευόπουλος Κοσμάς, *Τα ξενικά καπνά εις την Ελλάδα: Μπέρλεου, Βιρτζίνια, πούρα*, Αθήνα 1970.

Πετμεζάς Δ. Σωκράτης, «Αγροτική Οικονομία», *Ιστορία της Ελλάδας του 20ού αιώνα 1922-1940. Ο Μεσοπόλεμος*, Β΄ (Μέρος 1ο), Αθήνα 2002, σ. 190-249.

Πρόντζας Δ. Ευάγγελος, «Ο χωρικός, ο καπνός και το κράτος. Η ελληνική αγορά καπνού (1887-1939)», *Τα Ιστορικά*, 17 (1992), σ. 275-300.

Πρόντζας Δ. Ευάγγελος, *Οικονομικός προστατευτισμός & Βαλκανική συνεργασία, Τα ανατολικά καπνά στον Μεσοπόλεμο*, Θεσσαλονίκη 1996.

Ρεντετζή Μαρία, «Καπνομάγαζα: ιστορία μιας χαμένης κουλτούρας», *Καπνομάγαζα*, Αθήνα 2007, σ. 18-39.

Ρίχτερ Α. Χάινς, *Ιστορία της Κύπρου*, τόμ. Β΄, Αθήνα 2007.

Συνοδινός Ε. Ελευθέριος, *Περί καπνού και καπνίσματος*, Αθήνα 1967.

Τηλλυρίδης Ανδρέας, «Η ιστορία της ακρίδας στην Κύπρο», *Κυπριακαί Σπουδαί*, 56 (1992), σ. 85-127.

Φάντης Ανδρέας, *Το κυπριακό συνδικαλιστικό κίνημα στα χρόνια της Αγγλοκρατίας (1878-1960)*, τομ. Α΄, Λευκωσία 2006.

Φλεβάρης Σ. – Ρεντετζή Μ., *Καπνός 101 σημειώσεις για τα ανατολικά καπνά*, Αθήνα 2014.

Φουντανόπουλος Κώστας, *Εργασία και εργατικό κίνημα στη Θεσσαλονίκη (1908-1936). Ηθική οικονομία και συλλογική δράση στο μεσοπόλεμο*, Αθήνα 2005.

Χαριτάτος Μάνος – Γιακουμάκη Πηνελόπη, *Η ιστορία του ελληνικού τσιγάρου*, Αθήνα 1997.

Χατζηιωσήφ Χρήστος, *Η γηραιά σελήνη, η βιομηχανία στην ελληνική οικονομία 1830-1940*, Αθήνα 1993.

Χατζηιωσήφ Χρήστος, «Το προσφυγικό σοκ, οι σταθερές και οι μεταβολές της ελληνικής οικονομίας», *Ιστορία της Ελλάδας του 20ού αιώνα 1922-1940, Ο Μεσοπόλεμος*, Β' (Μέρος 1ο), Αθήνα 2002, σ. 9-57.